
VE RI TAS

HRVATSKA SMOTRA
II

HRVATSKA SMOTRA

ZA POLITIKU, KNJIŽEVNOST, ZNANOST, UMJETNOST I KRITIKU

KNJIGA DRUGA

UREDNIK I IZDAVATELJ

ZVONIMIR PL. VUKELIĆ

ZAGREB

TISAK PRVE HRVATSKE RADNIČKE TISKARE

1.907

PREGLED

(Brojke označuju stranice knjige.)

PJESME

DRAME

ROMAN I PRIPOVIESTI

RAZPRAVE I STUDIJE

BILJEŽKE „HRVATSKE SMOTRE“

KARIKATURE

UMJETNIČKI PRILOZI

MUZIKALIJE

PORTRAITI

AUTOGRAFI

OPAZKA

Svakome svezku „Hrvatske Smotre" bio je priložen po jedan arak romana „Dorian Gray" od Oscara *Wilde-a*, s englezkog preveo dr. Artur *Schneider*.

LEGENDA

O CRKVI SV. MARIJE U KASTVU

Starog Kastva goso novi
Na svoje se ljuti kmete,
Što na mise ne će svete,
Kad ih Latin koji slovi.
Dodju l opet glagoljaši,
Svak se svoga čisla maši —
Toliko se svieta zgrne,
Da ti s mnoštva srce trne.

I ko biesan viče goso:
Slavski kmeti, ajd na poso!
Hoću, da se milog vida
Majci božjoj crkva zida.
Ali znajte: u njoj misu
Viek će Latin čitat samo;
Glagoljaši za to nisu —
To svi davno dobro znamo.

Zapovjed nam gospodara
Uviek sveta — odgovara
Sieda žena, gle, iz puka —
Samo nek na dobro sluti,
Pokoj duše nek ne muti —
Kao ova tvoja bruka!

Znam, kud šibaš, kuge seko —
Rikne goso na nju lavski —
Ali bit će, kako rekoh —
Majka božja ne zna slavski.

Nemoj griešit — vrne žena —
Spram svetih si i ti sjena;

Nebesnici tamo gore
Sve jezike stalno zbore.

Što? — zagrmi pun bjesnoće
Goso mrk — ta neman hoće,
Da mi kmeti se pobune?
Prikujte ju tik do ove
Uza stupac crkve nove —
Tu do smrti neka trune!

*

I kamen se, gradja vuče
I silna se voda nosi . . .
Dan se na dan kmeti muče,
Da ti dušu tuga kosi.
Ali se i crkva diže,
Dnevice je nebu bliže —
Po obliku rajsko milje!
Sad s visoka gleda gore
Na taj puk i na to more —
Kao da ih blagosilje.

*

I sam goso dodje eto,
Da razgleda djelo sveto —
Kastavskoga roblja muku;
Oko njega sve se sleti,
Al najmladji će mu rjeti,
Ljubeć ga u tvrdu ruku:
Gotovi smo, gospodaru,
A sad pust i ženu staru
Uza stupac prikovanu. . .
Evo već je puka sjena —
Bljedja nego ova stiena —
Svi smo blizu sudnjem danu.

Mani me se! — nasmija se
Kruti goso pakla smješkom —
Medju vama neka zna se,
Kako plaćam kaznom teškom
Oporicam svima svojim
A sudnjeg se dne ne bojim!
U crkvu pak ne bi otu
Ni na molbe zašla vaše —

Ona voli u životu
Slušat samo glagoljaše!

Ne rugaj se — sa svog stupa
Starica se suha ozva —
Onaj već me davno pozva,
Al i tebe, zmijo glupa.
Ni na prag da nisi metno
Ove crkve nogu kletu:
I na ovom ima svietu
Pravde — koja gadja sretno!

Al goso se samo prietnji
Prikovane žene smije . . .
On će sada nà u šetnji
Sve da čare okom pije . . .
I u crkvu udje s tija
I bez druga i bez kmeta —
Svakomu se ko da svija
Oko srca groza sveta. . .

Ne zatutnji l sada muklo?
Nije l nešto strašno puklo?
Crkva — gledaj — sva se ljulja
Kmet se dalje biegom šulja . . .
I sa zebnjom iz daleka
Gleda, strepi i pogadja —
Uz kakav ga trud do vieka
Bog tirana oslobadja.

*

Danas toranj samo stoji
I Kastavce puti naše:
Nek miluju, dok su svoji,
Stare svoje glagoljaše.

GJURO ARNOLD

„PROSVJETOM K SLOBODI“

Nema možda nigdje na svietu iole naprednije zemlje, u kojoj bogat i dobro stojeća inteligencija za udes savremene književnosti naroda svoga dan danas tako slabo mari i pita, ko u nas u Hrvatskoj.

Čitajući ove redke primietit će mi možda tkogod, da sam pesimista, te da pretjeravam. Nu pročitavši ih do kraja, priznat će mi za stalno svaki svjestan i pravedan rodoljub, da sam gornjim riečima žalostnu, ali žalibože nepobitnu istinu izrekao.

Prije svega mi je iztaknuti, da medju predstavnike naše bogate i dobro stojeće inteligencije ubrajam sve one u hrvatskim ili u stranim zemljama živuće Hrvate, koji, budi od svog imetka, budi pak od svog zvanja ili zanimanja najmanje 10.000 kruna godišnjeg prihoda uživaju, te koje bi prema tomu, ako ne baš rodoljublje, a ono bar ona francezka rečenica: „Noblesse oblige“ — morala na to nukati i poticati, da i oni kadkada koju hrvatsku knjigu kupe, pak da time zasvjedoče, da i oni za promicanje domaće svoje književnosti znadu po koji obol na oltar domovine svoje položiti.

Po pojedinim stališima pak računam ja medju takove predstavnike naše inteligencije uz predpostavu gornjeg minimalnog prihoda, u prvom redu cjelokupno naše visoko plemstvo, zatim naš visoki i viši kler, dakle sve nadbiskupe, biskupe, opate i kanonike, a isto tako i prebendare i na bogatim župama namještene župnike; nadalje, sve visoke aktivne i umirovljene, javne i privatne činovnike, sve aktivne i umirovljene generale hrvatskoga poriekla, sve sveučilištne profesore, odvjetnike i kr. javne bilježnike, onda sve liečnike i ljekarnike, sve vlastele i veleposjednike, bogate industrijalce, kućevlastnike i trgovce, napokon sve poduzetnike i glavničare sa gornjim minimalnim godišnjim prihodom, te sve narodne zastupnike i delegate.

Kad bi se svi ti predstavnici naše bogate i dobro stojeće inteligencije u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji, zatim u Istri, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini popisali i kad bi im se još i u stranim zemljama živući hrvatski bogataši i imućnici pribrojili, dobila bi se za stalno liepa svota od najmanje 20.000 takovih Hrvata, koji bi bez ikakvog uštrba k procvatu naše savremene književnosti i te koliko doprinieti mogli, kad bi za valjane i koristne hrvatske knjige bar kadkada nešto žrtvovati htjeli. No uzmimo, da sebi samo jedna petina, — dakle njih 4000 kadkada po koju hrvatsku knjigu nabavi, mogli

bi naši književnici svoja djela bez ikakvog rizika u nakladama od najmanje 3000 primjeraka izdavati, obzirom na to, što predstavnici naše manje imućne, i dapače siromašne inteligencije, odkidajući sebi od usta sve groš po groš, razmjerno više za hrvatske knjige žrtvuju, nego li svi hrvatski bogataši zajedno.

Da je ovo potonje istina, znadu najbolje naši prodavači hrvatskih knjiga, i da oni bilježe sve one, koji te knjige kupuju, pak da se onda samo za jednu godinu na temelju njihovih bilježaka sastavi glavni popis našlo bi se puno svakojake sirotinje: širomašnih književnika, djaka, preparandica, licejka, učitelja i učiteljica, kapelana, obćinskih i drugih malih činovnika i t. d., dočim bi predstavnici naše bogate i imućne inteligencije u tom popisu u razmjerju prama sirotinji upravo izčezavali.

Kraj tako velike „štedljivosti“ naše bogate i imućne inteligencije u podupiranju i promicanju naše savremene književnosti, nije onda nikakovo čudo, ako se i najbolji naši pisci kadkada žacaju izdavati svoja djela, jer se boje da ne bi materijalno nastradali, pošto se u nas žalibože prečesto dogadja, da i najbolje djelo, tiskano u nakladi od samo 1000—2000 primjeraka po 5—6 godina, a kadkada još i dulje treba, dok se posve razpača.

Je li onda čudo, da smo naprama drugim kulturnim narodima još uviek tako veliki bogci, da nam ubogi narod hrpimice bježi u Ameriku, da ne skapa od gladi na rodjenoj grudi svojoj, te da drugi sve to većom bezobzirnošću i drzovitošću od nas rade, što hoće?

Nije nikakvo čudo, nego je nasuprot čudo, da nismo dosada na još niže grane spali, jer da nije Bog na svu sreću naš narod tako žilavom odpornom snagom proti svakom agresivnom utjecaju tudjinštine obdario, bili bi nas kraj tolikog nehaja već odavno progutali okolištni kulturni narodi, koji znadu malo bolje cieniti i podupirati svoje, nego li mi Hrvati, i koji za to u svačem malo bolje stoje, nego li mi, — mi žalostni potomci slavnih onih Hrvata, koji su nekoć bili živim i nepredobivim grudobranom na spas i sreću svih ostalih kulturnih naroda Evrope!

Književnost je od vajkada bila, — i biti će dok je svieta i vieka jednim od glavnih faktora u životu narodâ, jer je prosvjeta, što ju književnici djelima uma svoga i pera svoga u narodu šire, — upravo Bogom blagoslovljeno sjeme, iz kog niču za narod kulturni i materijalni napredak, blagostanje, sreća, samosviest i sloboda, — a za državu sve većma rastuća porezna i obranbena snaga, a odtuda sve veći velevlastni ugled i sve čvršći položaj u kolu ostalih država.

„Prosvjetom k slobodi“ — kaže neka naša rečenica, koja bi po mom mnienju još podpunija bila, kad bi glasila: „Prosvjetom k blagostanju i k slobodi“, — pošto nas povjest uči, da se pod uticajem prosvjete radja najprije materijalno blagostanje, a onda tekar sloboda, jer je siromaštvo već samo po sebi gotovo robstvo. O siromaka se svako zlo najprije i najosjetljivije očeše, čineći ga plahim, bojazljivim i naprama svakomu onomu podložnim, od kog se nada, da bi mu u biedi i nevolji makar koricom suha hljeba po-

moći htio. I istom onda, kad mu se materijalno stanje popravi, počme i on o tom razmišljati, ne bi li i on poput drugih nešto udobnije i slobodnije živjeti mogao. — To se opaža ne samo kod pojedinaca, nego i kod čitavih naroda, pošto svaki siromašan narod na slobodu u obće ni ne misli, nego vazda samo o tom snuje, kako da tužan svoj viek makar i kukavno i pod tudjim gospodstvom prokuburiti može.

Kada pako u takovom narodu bieda i nevolja toliki mah preotmu, da na rodjenoj grudi svojoj više ni najkukavnije živjeti ne može, tada on bježi hrpimice u tudjinu, samo da se od gladi spasiti može, kako evo naš biedni hrvatski narod, kog će za nekoliko decenfja u stranim zemljama biti više, nego li u rodjenoj hrvatskoj domovini njegovoj, ako ga domaća njegova inteligencija još u pravo vrieme od posvemašnjeg izčeznuća *prosvjetom* ne spasi.

O čudotvornom uplivu prosvjete na kulturni i materijatni razvitak i napredak narodâ bili su vlastodržci, mogućnici i rodoljubi svih kulturnih naroda od vajkada uvjereni, te se na to samo u nas, u Hrvatskoj, u krugovima bogate naše i imućne inteligencije u novije doba na štetu književnosti, na uštrb prosvjete i na propast naroda našega sve više i više zaboravlja.

Bogati rimski velikaš Gajus Cilnius Maecenas ne bijaše prvi darežljivi pokrovitelj i promicatelj književnosti i umjetnosti, akoprem se i dan danas po njemu svaki onaj mogućnik mecenom nazivlje, koji savremenu književnost i umjetnost naroda svoga darežljivom rukom podupire i promiče.

Već davno prije njega uživali su književnici i umjetnici posvuda velik ugled i bili miljenici naroda svojih, i vladara i mogućnika svojih, i čim je koji narod više ovakovih mecena imao, tim je kulturno i materijalno bolje i brže napredovao, kako nam to povjest starih i novih kulturnih država jasno predočuje. I dan danas vidimo, da oni narodi u svakom pogledu najbolje stoje i napreduju, u kojima imade najviše velikih, srednjih i malih mecena, to jest takovih rodoljuba, koji savremenu književnost naroda svoga prema svojim materijalnim sredstvima rado i trajno podupiru i promiču.

I u nas je znalo biti takovih mecena, osobito u doba hrvatskoga preporoda, a i kasnije, a medju njima je znalo biti i generala hrvatskoga poriekla, koji su, kadgod bi koje valjano novo hrvatsko djelo izašlo, odmah po 20, 30 i više primjeraka kupili, te ih medju siromašne djake i medju drugu inteligentnu sirotinju razdieliti znali, kao n. pr. pokojni c. kr. general topničtva i hrvatski ban Josip grof Jelačić Bužimski, njegov pokojni brat c. kr. podmaršal Gjuro, pokojni generali Petar Preradović, hrvatski pjesnik, Zastavniković, Grivičić, Filipović i drugi. Danas imamo samo gdjegdje po kojeg malog mecenu, dočim su veliki i srednji u nas posve izumrli. Blagopokojni biskup Strossmayer bio je zadnji naš mecena. Hoće li ga koji drugi izmedju naših bogataša i mogućnika u mecenatstvu doskora nasliediti, o tom se mora, obzirom na njihovo nepovoljno razpoloženje naprama našoj književnosti, žalibože posumnjati.

Kakvi li smo mi u tom pogledu još veliki bogci, možemo tekar onda u pravom svjetlu razabrati, kada pogledamo, što bogataši i imućnici drugih kulturnih naroda rade, da im domaća književnost što ljepše napreduje i što šire slojeve naroda prosvjećuje. Ne trebamo daleko posezati, nego zavirimo samo malo u Njemačku, koja nam je svojim geografskim položajem i svojom književnošću najbliža i najpoznatija strana država, pak ćemo vidjeti, da ondje svaka iole bolje stojeća obitelj osobiti ponos ulaže u to, da imade svoju, makar i malu obiteljsku knjižnicu, u kojoj su osim starijih njemačkih klasika i djela najznamenitijih novijih domaćih pisaca zastupana.

Njemački bogataši pak, a na čelu im predstavnici bogatog plemstva, upravo se natječu u tom, tko li će godimice više valjanih i koristnih knjiga medju pučke i školske knjižnice, medju družtva za širenje pučke prosvjete i za širenje gospodarskog znanja, kao i medju ine kulurne institucije porazdieliti te za promicanje književnosti i širenje prosvjete u obće što više materijalnih žrtava doprinieti. Nije onda čudo, da ondje kraj tako povoljnih književnih prilika svako iole valjano djelo u kratko vrieme po nekoliko naklada doživi, te da se književnici cieli svoj viek lih književnim radom baviti mogu, pošto im taj rad toliko daje, da od svoje literarne privrede ne samo udobno živjeti, nego se još i obogatiti mogu.

Još mnogo obilnije podupire bogata i imućna inteligencija domaću svoju književnost u Francezkoj i Englezkoj, a najviše i najdarežljivijih mecena imade bogata Amerika, gdje je eno sam Andrew Carnegie, taj po cielom svietu sa svog čovjekoljublja i sa svoje neograničene darežljivosti poznati milijarder, samo za knjižnice dosada već oko sto milijuna dolara poklonio.

A šta rade naši bogataši za procvat hrvatske književnosti, da nam se ubogi narod prosvjetom do blagostanja i slobode dovinuti može?

Oni uz malo iznimaka misle: „Mi imamo svoj", — kako Niemci kažu — „Gerstl im Trockenen, pak šta nas za druge briga!" — „Après nous le deluge!"

Kao obrazovani ljudi ne mogu naravno ni oni biti bez zabavnog i poučnog štiva, nu pošto im je hrvatska književnost valjda još preneznatna, to oni radije književnost stranih naroda podupiru, izdavajući godimice na stotine kruna za strane, najviše njemačke knjige i časopise, dočim za hrvatske razmjerno veoma malo koji njih oveće svote običaje žrtvovati. Da se barem svi ili makar samo veći dio njih medju utemeljitelje „Matice Hrvatske" i „Svetojeronimskog družtva" upisati hoće, mogle bi barem te dvie velekoristne kulturne institucije na korist naroda našega kud i kamo obsežnije i uspješnije djelovati na polju narodne prosvjete. Nu i tu ih razmjerno vrlo malo imade, jer bi inače broj utemeljitelja tih dvaju družtava mnogo znatniji biti morao.

(Nastavak sliedi.)

FERDO BECIĆ

K SRBSKOM PITANJU

Najviše se Starčevićancima spočitava instrasigentno držanje prema „Srbima" u Hrvatskoj. „Srba" t. j. grčko-iztočnjaka ima u Hrvatskoj do 700.000 (četvrtina pučanstva), u Dalmaciji 100.000 (petina), u Herceg-Bosni do 800.000 (tri sedmine), u hrvatskim dakle zemljama do 1,600.000 (trećina u razmjeru prema Hrvatima). — Hrvata katolika i muslimana: u Hrvatskoj s Medjumurjem do 1,700.000 (dvie trećine) u Dalmaciji 500.000 (četiri petine), u Herceg-Bosni do 1,000.000 (četiri sedmine), u Istri preko 150.000, — ukupno dakle preko 3,300.000 (dvie trećine u razmjeru prema „Srbima"). Misle s toga mnogi, da Hrvati moraju po što po to da nadju neki modus vivendi s tako znatnim dielom pučanstva u svojoj zemlji, da ga ne smiju učiniti neprijateljem sebi i svojim težnjama, — da se ne mogu ogledati s ostalim neprijateljima, dok se ne izmire sa pôdrug milijuna svojih državljana i da je zato sasma nevaljana i naopaka politika Starčevićeve stranke, koja hoće da iztriebi „Srbe", a podjedno da se bori prot Niemcima, Magjarima i Talijanima. Starčevićanci da hoće i traže nemoguće.

Prije nego ogledamo vriednost tih prigovora, izniet ćemo neka obća razmatranja o pravu i borbi za pravo, primienit ćemo ih našim prilikama i onda stvoriti zaključak s obzirom na te prigovore.

Jer čovjek sastoji od tiela i duše, postoji borba med silom i pravom. Prva je izliev ljudske materije, druga duševnosti. Da je čovjek sam i dok je sam, ima toliko prava, koliko ima sile. Opreke izmedju sile i prava nema. Ali ljudi je mnogo, a svatko hoće da živi, da podmiruje svoje potrebe. Kad bi svatko živio o sebi, odieljen od drugih, opet ne bi bilo spomenute opreke. Nu čovjek ne može da živi o sebi, jedan je upućen na drugoga. Ljudi ulaze u medjusobne odnošaje. Ovi su često izvori sukobima, jer često hoće ili trebaju dvojica isto. Treba ih dakle urediti. Tu sila čovjekova ne dotječe. I drugi, treći čovjek ima svoju silu. Isto i narod. Nastat će sukob sila. Pobiedit će jači, ovoga još jači itd. Taj bi princip vodio do medjusobnog uništavanja, do rata sviju proti svima, do vječne borbe.

Princip grube sile ne može dakle da se održi. Treba nešto bolje, da se urede odnošaji medju ljudima i narodima. To je pak ljudima prirodjeno uvidjanje i osjećanje, da svi ljudi i narodi imadu jednako pravo na život, na slobodni razvitak i upotrebu tjelesnih i duševnih sila kao i na uporabu

materijalnih sredstava; to svačije pravo stegnuto je jednakim pravom svih drugih; ne može se jednomu dati sve, drugomu ništa; ne smije jedan da čini drugomu, što ne bi rado da drugi njemu čini. Tako dolazimo do pravne ideje, do ideje prava i morala. Ona je čovieka kao duševnog razumnog bića i dostojnija. Ona ga uzvisuje i oplemenjuje. Ona nagoni ljude i narode, da čine pravo i prieče nepravdu, pa makar žrtvovali i svoj interes i svoj život. Dok sila dieli, pravna ideja približuje ljude i narode, te omogućuje skladni, mirnije uredjeni život, usavršivanje i napredak ljudstva. Nu pravna ideja ujedno je i neukloniva potreba za obstanak ljudstva, koje bez nje ne može da bude. Može časovito zalutati čovjek i narod, te nametnuti svoju silu. Ipak će uviek na koncu prevladati pravo, sve će se prilagoditi pravnoj ideji i njezinim principima. Svaku i najveću silu ublažuje i uklanja pravo. „Svaka sila za vremena". I oni, koji čine nasilje i nepravo, pozivat će se na pravo, i oni će nastojati njime da svoje čine opravdaju. Tako ona sama biva ogromna neodoljiva sila, veća i moćnija od fizične, surove sile. Njoj mora sve da se prije ili poslie pokloni. — Da svoju misiju laglje uzmogne vršiti, pravna ideja stvorila je države i zakone na moralnoj i etičnoj podlozi. Po njoj imadu da se riešavaju sukobi i napadaji.

Nu i kraj pravne ideje i unatoč njoj, zadržava sila svoju važnost i moć. Ljudi nisu angjeli. Čovjek ima tielo, a ovo je često izvor egoizma, strasti i nizkih nagona. I pojedinac i narod hoće često, — da mu bude ljepše i ugodnije, — da se proširi na račun drugoga, da si ga podvrgne, da sebi uzme njegovo; vriedja prava drugih, napada. Razvija se borba, jer napadnuti hoće i mora da se brani. Ali i ljudsko će družtvo odbijati napadaje. Pravna sviest ne da mu, da trpi protupravne napadaje ili nepravo, a ne da mu ni vlastiti interes. Braneći drugoga, čovjek brani i sebe; ne obraniš li danas bližnjega, napast će tebe sutra napadač. Tako dolazimo do obrane tudjih prava, domovine, naroda, prava, do borbe za pravo. To je najljepša strana čovjekova, najuzvišeniji posljedak pravne ideje. Tu čovjek zaboravlja na onu materijalističku i oportunističku stranu pravne ideje, zaboravlja, da se je drži zato, što mu je potrebna; protivno, u konkretnom slučaju čovjek sebe žrtvuje, da drugoga spasi. Pobjedjuje abstraktna ideja. Za vlastite interese postaje obrana pravo, za interese bližnjega, domovine, prava, — dužnost. U takovoj borbi jača pravna ideja ljudske i narodne sile do najveće moguće snage.

Ove elemente borbe valja da imademo pred očima, hoćemo li da ocienimo čiju borbu, njezinu potrebu, opravdanost i obseg. Ne ćemo zaboraviti, da je izvor napadaju u sili, da je napadaj nepravo, nemoral, — a opet da je obrana izliev prava i pravne ideje. Ne ćemo zaboraviti, da iznad borbe stoji pravna ideja i da joj se svi ljudski čini i borbe moraju prilagoditi, da svaka borba mora konačno svršiti s pobjedom prava. Ne ćemo zaboraviti, da kao što pravo slabi silu napadača, tako daje napadnutomu neslućenu snagu proti napadaču. Ne ćemo zaboraviti, da je obrana tudjih prava dužnost, a ne samo pravo.

Držimo li se ovih principa, naša borba i način, kako da ju vodimo, upravo je na dlanu.

Napadati ne ćemo. Pošten čovjek i narod ne će napadati. Za sve ljude i narode imade mjesta na zemlji. Neprirodna je i nemoralna težnja, podvrgnuti sebi drugoga. Takove težnje osudjuju bolji elementi i samoga onoga naroda, koji napada. U toj nemoralnosti granica je jakosti i važnosti napadaja, te početak propasti takove težnje i takove borbe. Uočivši to, ne marimo se bojati napadati. Kako dodju, tako prodju. Čitava je Evropa navaljivala na Franceze, stoljeća i stoljeća udarahu Turci na Hrvate i Magjare, ali uzalud. Izdržasmo navale Beča, izdržat ćemo i navale Pešte.

Braniti se moramo. Dok se borimo za svoje pravo, jaki smo proti svakomu. Ma kakav neprijatelj navalio, navalio s jedne ili s više strana, valja da branimo svoje pravo. Čovjek ne može da si odmjeri broj napadača i navala. Koliko ih navali, protiv toliko njih ću se braniti. Borit ću se za svoje pravo bez obzira na lievo ili desno, i protiv više njih istodobno i proti svim, ostao — propao. Bolje častno umrieti, nego li nečastno umirati. Ne stoji. da je nemoguće obraniti se protiv više njih. U obrani svoga doma, kod kuće, čovjek je jači. Gornji i ini primjeri pokazuju, da se i čovjek i narod može obraniti, kad se uzda u svoje pravo i proti jačemu i protiv više njih.

Uviek valja da se borimo s nadom i pouzdanjem, da će pobiediti pravo, pravna ideja.

I pobiedit će konačno pravo. Ali je za taj konačni uspjeh potreban još jedan preduvjet, a to je nutarnja moralna snaga čovjeka i naroda, snaga da se održi, da ne propadne. Ljudi i narodi vrlo su različni, ima ih malih i velikih, moralno i intelektualno slabih i jakih. I ako se drži čovjek prava i zakona i ako ne vriedja drugoga, može si ipak steći neku naravnu nadmoć nad drugim i razumom i bogatstvom i znanjem itd. Slabiji će čovjek često biti zavisan od jačega. Moralno jači narod, ne vriedjajući prava susjeda slobodnog i nezavisnog, raztače ga nekim naravnim procesom, naseljujući se po malo medju njim i podvrgavajući si ga obrtom, trgovinom, gospodarstvom, asocijacijom, slobodnim naprednim institucijama itd. Slabiji narod bez nutarnje snage sam od sebe propane. Jakost ne zavisi dakako o veličini i brojnosti. Propali su razmjerno brzo veliki narodi. održali su se i drže se kraj velikih naroda mali narodi.

Borba dakle i uspjeh u borbi predpostavlja jake borce.

Slabići ne pojme borbu za pravo; oni ju svadjaju na borbu za osobnosti. I u ovoj podliežu, jer nemaju pouzdanja u sebe, u narod, u pravnu ideju, njenu snagu i njene nepromjenljive principe, nemaju u obće principa. U svojoj nemoći udaraju iz zasjede, kleveću. Podlažu sebe i narod jednomu, da odole drugomu! Da ih zavede, neprijatelj im kadšto daje časoviti „uspjeh", za kojim sliedi još gori nazadak. Nesreća su za narod. Zaboravljaju, da pokazati slabost, znači izručiti se neprijatelju.

Borbu valja da vode jaki, — koji imadu nepokolebivu vjeru u svoje pravo, u svoju snagu, u uspjeh. Već je to samo pô uspjeha. Nije li čovjek i narod čvrst, moralan, proniknut pravnom sviesti, ne teži li za materijalnom i duševnom slobodom, nezavisnošću i prosvjetom, poginut će i od jedne navale; u protivnom mu slučaju ne će nahuditi ni više napadaja.

Po gotovo vriede u borbi značaji. Bori li se čovjek za pravo do skrajnosti, makar i propao, značaj je. Značaj je viši stepen poštenja. Značaji su apostoli pravne ideje. Značaj očeličuje u borbi i daje neodoljivu moć i snagu. Značaj ne pozna straha radi neuspjeha, već ide ravno i stalno za svojim ciljem. On jedini daje jamstvo za uspjeh u borbi, ako je u obće uspjeh moguć. Ne možemo li značajnom borbom polučiti uspjeh, ne možemo u obće i uz sto rezolucija i deklaracija.

To su obće poznati principi. Ne iznesosmo ništa novo. Ali je trebalo to spomenuti, da se shvati borba Starčevićanstva, a napose Starčevićanstva proti „Srbima" u Hrvatskoj.

Starčevićanstvo je — borba za prava hrvatskoga naroda. Po principima prava ima i hrvatski narod nesumnjivo pravo na život, na slobodni razvitak, na sjedinjenje svojih udova, na nezavisnost. Težnja za oživotvorenjem toga prava označuje se riečju hrvatska državna misao ili ideja. Zapreka toj misli je misao magjarska, njemačka, talijanska i — srbska. Starčevićanstvo je dakle težnja i borba Hrvata, da očuvaju svoju državnu misao proti spomenutima. U toj borbi valja dakako držati se iztaknutih principa prava. Starčevićanstvo traži pravo, valja dakle i da ga vrši prema drugima, pa i prema „Srbima". Ono ne navaljuje. Ono brani. Borbu hoće odlučnu i značajnu, do skrajnosti, bez obzira na lievo i desno i na broj neprijatelja, borbu bez napuštanja ikojeg prava, borbu dotle, dok se cilj ne postigne. Za borbu hoće stvoriti jake borce, odstraniti slabiće. Svoj rad i svoju borbu temelji na pravnoj ideji, za to i jest „stranka prava".

Hrvatski dakle narod ima pravo na život. Nu taj ne stoji samo kod čovjeka i naroda u izvršivanju tjelesnih funkcija. Tako živi pas, a i rob. Čovjek i narod ima pravo na slobodu i samoupravu, na nezavisnost, na pravo, da razpolaže sam svojim tielom, dušom i imetkom. On ima pravo i na stanoviti prostor, na kom živi; kod naroda zovemo to cjelokupnost. Vlastničtvo pojedinca mora da bude netaknuto. Samo velika potreba dopušta izvlastbu. Kod naroda možemo sebi pomisliti neku vrst „izvlastbe", ma i silom u slučaju prieke potrebe, ako jedan narod imade daleko više zemlje nego je treba, te ju ne može da napuči, a drugomu manjka. Nu napučeni dio zemlje uzeti narodu, otimačina je. Ti svi atributi: sloboda, nezavisnost, cjelokupnost, čine slobodnu državu. Svaki narod ima pravo na nju. I hrvatski. (Sliedi.)

DR AVELIN STAHULJAK

CRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI

Česka je književnost uz hrvatsku najdrevnija slavenska literatura, te ima drevne svoje spomenike pisane pučkim jezikom. U tim drevninama ima i dialektičkih elemenata, nu nigdje nije ni glasa ni traga nekom theoretičkom, nenaravnom jeziku, kako to biva kod južnoiztočnih Slavena.

Uplivanje svete braće Ćirila i Metoda na česki jezik vidi se u starim molitvama i pojedinim formulama, ali čisti, staroslavenski spisi, kao što su Kijevskí i Pražki spomenici, imaju puno čehisizma (ako volite: bohemizma.)

Nekoje staroslavenske legende o českim svetcima — Václav. Ludmila — čini se, da su nikle gotovo u Českoj. Ovu literaturu njegovahu Sv. Ivan[1] pod Skálou, a kasnije sv. Prokop († 1055), a ponajglavnije „Samostan na Sázavi", u kojem je slavenska liturgija našla pribježište. Razumieva se, da se je ova morala silno boriti sa onda velemožnom (mogućnom) latinskom takmicom, što se je najbolje pokazalo kod izbora prvoga pražkoga biskupa g. 973., pri kojoj su svetčanosti pjevali svećenici latinski i njemački, puk im je pak odvraćao sa velebnim choralom: „Gospode, pomiluj ny!", koji je već onda duboko bio uvriežen u puku.

Akoprem crkveno slavenska literatura nije u Českoj nikada bujno procvala, ipak je postojala, a dugo je tamo životarila. Kad je g. 1080. kralj Vladislav II. tražio od pape dozvolu za slavensku liturgiju u Českoj, nije ju dobio.

Proteklo je puno vremena medju crkveno-slavenskom literaturom u českim zemljama i sasma čistom pučko-českom književnošću, jer početci joj sežu u XIII. viek.

Kao neku vrst prelazne periode naznačuje Dr. Karásek Gregorianske glosse, a nedavno izdane Bečke glosse, koje u pojedinim čestima pokazuju

[1] Sv. Ivan, o kojem pučka tradicija u Českoj veli, da je bio sin hrvatskog kralja, utekao se amo u špilju, proti volji otčevoj, ne htijući biti vladarom, već sprovoditi bogoljubni život pustinjački. Ta se špilja nalazi pod Karlotyem na obali Berounke, sjedištem českih kraljeva i Karla IV. Utvrdjeni taj grad bio je vazda shraništem insignija českih kraljeva.

Sv. Ivanu pod Skálou (pećinom) svake godine hodočasti — sad je uz pećinu veliką crkva na tisuće hodočastnika.

hrvatsko porieklo, odkazujući time na česko-hrvatske odnošaje, koji su opet oživili za Karla IV.

I najstarija česka književnost niknula je u pravim potrebama puka, te služila ponajviše crkvi.

U 14. vieku počeli se pisati životopisi svetaca po uzoru latinske književnosti 13. vieka. Najvažnija bila je obsežna legenda o sv. Katarini, razširena i po drugim zemljama. Medju českim svetcima i zaštitnicima osobito su štovali Česi sv. Prokopa, opata onoga samostana na Sázavi, u kojem njegovahu slavensku liturgiju.

Karlo IV. u velike je cienio ovu literaturu, koja se jako razvriežila u Českoj i u Rusiji, te u srednjem vieku nadomještala novelu i pripoviedku.

Česka je kultura prionula uz romansko-njemačku, čime se sasma razlikuje od svemirskog naziranja onih slavenskih literatura, kojima je Byzant bio izhodištem. U prvoj periodi česka književnost visi o latinskoj, osobito o crkvenoj literaturi 13. vieka.

Uplivanje njemačke literature na česku bilo je više neupravno, slabije, nego latinsko.

Akoprem se je česka književnost vijugala istim stazama kao latinska, to se početkom 14. vieka javlja u njoj samostalan, svojski duh, naročito u onoj struci, gdje se suzbijalo česko mišljenje i česko uredjenje (ustrojstvo) s uzbujalim tudjinstvom (razumij: sa njemačkim prednjačtvom).[1]

Najbolji dokaz za to podaje Chronika Dalimila, dovršena g. 1314. Njezin autor, rodoljubni českí plemić, kanio je podati u njoj sliku prošlosti. Mekanim ali jezgrovitim jezikom podaje još iz mythologičke dobe poučne priče, a tečajem te dobe navodi takove historičke momente, kojima bi se imali koristiti njegovi zemljaci, pa ne mariti za tudjinstvom, ne prianjati k njemu, već pridržavati običaje pradjedova. Kako su stanovnici gradova većinom bili Niemci, to nisu u Dalimilu imali velikoga prijatelja. Niemci su dvaputa preveli Dalimilovu Chroniku, a u osamnaestom ju vieku prenieli na latinski i revno su ju proučavali. Hankovo izdanje Chronike moralo je tražiti pribježište ća u Lipskom (Leipzig), jer se češki povjestničar činio bečkoj cenzuri pogibeljnim još i u 19. vieku!

Inače su češki povjestničari pisali latinski, a tek na inicijativu cara Karla IV. preveo je Pulkava pl. Radenin svoju Chroniku na češki. Prevedena je i na njemački. Latinski Codex kaošto i „Codex giganteus“ od Židka, pravim su uresom krakovske sveučilištne knjižnice.

Bogatu povjestničku literaturu ima 15. viek, čemu su povod dali Husitski ratovi i vjerske prepirke i pravde.

Uz povjestničku procvala je i literatura pravna, koje najdrevniji spomenici svjedoče o originalnom u toj struci českom duhu i zdravim nazorima. U nekim su krajevima bile njemačke naselbine s osobitim povlasticama, a tu je izbijala silna razlika medju tudjim i domaćim slavenskim pravom. Još

[1] Posljednji Przemislovići i Jan Luksenburžki silno su podpomagali doseljivanje Niemaca u Česku, da budu imali u njima podporu proti domaćem plemstvu.

koncem 14. vieka spomenuti je Tomu pl. Štitny, koji je bio temeljiti poznavalac Sv. Pisma i dočasne filozofije, koji je pokazao u poučnom moralnom djelu za djecu, na kojem se duševnom niveau-u nalazio svaki gospodin za dobe Karla IV. i Vacslava IV. T. Štitny pisao je češki a spada medju one muževe, koji su pripravljali tlo za dogadjaje buduće dobe.

I.

Jedna od najznamenitijih sredstava uzajamnosti slavenskih literatura je Biblija. Sklonost Čeha za vjerozakonska mudrovanja, koja su davala povoda te su buknuli Husitski ratovi, vidi se i u tom, što su još prije izuma tiskarstva prema svršetku XIV., a početkom XV. vieka imali do 40 pisanih Biblija, čime se ne može tako skoro podičiti koji drugi narod. Temeljito poznavanje Sv. Pisma u Husitskoj dobi bilo je nešto divno, a pisci u svojim tvvrdnjama (izvodima) uviek bi se pozivali na Sv. Pismo, uzajamno bi se pak nadmudrivali. Poznavanje Biblije razvriežilo se je u najšire slojeve pučanstva, čemu je dokaz klasička izjava pape Pia II., koji podnipošto nije spadao medju pristaše Čeha ni Poljaka: „Talijanski bi se popovi imali stiditi, što Bibliju znadu jedva čitati, što medjutim u Českoj i gospoje umiju Sv. Pismo na pamet, a znadu ga i tumačiti."

Pojedine česti Biblije, kao i Psaltir i Novi zakon, Česi su već davno preveli, a liepi je bio znak nabožnosti Karla IV., što je svojoj kćeri, udanoj u Englezku, dao u miraz i češki „Novi Zakon". U drugoj polovici XIV. vieka, za stalno na poticanje ovog mudrog vladara, posakupile su se sve česti Biblije u jednu cjelinu.

Česku Bibliju prevelo je iz latinskoga, što je trajalo dobrahne tri godine, što se vidi iz Bečke Taboritske Biblije. Rukopisi češke Biblije razštrkani su cielom Europom, a najstariji je rukopis draždjanski, iz konca XIV. vieka.

To doba živio je češki plemić Toma pl. Štitny, vrli poznavalac Sv. Pisma. U moralizujućem poučnom djelu za djecu, naznačio je duševni niveau, kojega se morao dočepati svaki gospodin (gazda) za dobe Karla IV. i Vacslava IV. Štitny je napisao mnogobrojne traktate veoma živahnim slogom, a bio je pred Husom najbolji češki prozaista. U prve tiskanice u Českoj spadala je Biblija i Novi Zakon, a za pravi prevod iz grčkoga i hebrejskoga brinula se „Česko-moravska braća".

Biblija bila je svoje doba utjehom českih eseesculanta, koji su pri svojem biegu iz Češke sa sobom ponieli „Králickou Bibliju" i „Labyrinth" od Komenskoga. Za preporodjenja, ili bolje rečeno, za uskrsnuća českoga puka, Biblija je vršila veliki zadatak. Tekst katoličke Sv. Vacslavske Biblije izradjen je po Králickoj Bibliji, što su ju koncem XVIII. vieka iznovice izdali učeni Česi, buditelji narodne češke sviesti: Durich i Dobrovsky, koji su studirali staroslovenski, češki i hebrejski tekst Biblije. Tako se je Sveto Pismo poput zlatne niti vijugalo cielom českom literaturom i za dobe njezine propasti.

Osim toga Biblija spaja Čehe literarno sa drugim Slavenima.

II.

Jan Hus (1369.—1415.)

U tiesnom savezu sa českom literaturom, nalazi se ime mučenika, koji radi svog osvjedočenja podnio s velikim junačtvom u Konstanci smrt u plamenima. Hus tvori temeljni kamen češke književnosti. Treba nam se sjetiti onodobnog razrovanja crkve pa odnošaje u Pragu, gdje je stolovao carski dvor. Na pražko sveučilište hrlili su djaci iz ciele srednje Europe. Svi naobraženi ljudi svraćali su pozornost na razdore u crkvi i na vladajuću u njoj simoniju, a sa sviju se strana uvidjala preka potreba reforme.

Pojedinci, Niemci, Česi i Poljaci složno bijahu za reformu crkve in capite et in membris. A tako se pripravljaše tlo za djelovanje učenoga profesora i rektora pražkog sveučilišta, Jana Husa, kojega su, radi propovjedi mu u Betlemskoj kapeli, njegovi zemljaci i onako već obožavali. Kao takav i kao profesor bio je prinuždеn dotaknuti se i raznih nepristojnosti, što su se sbivale u crkvi, čime je probudio mržnju u svojih neprijatelja te izazvao njihovu polemiku.

Neprijateljstvo je još silnije uzbujalo, kad je magister Hus k duhovnoj djelatnosti pridružio i momenat narodnji. On je naime kao rektor prodro time, da su Česi imali na universitetu tri glasa, a tudjinci jedan, što je prouzročilo gotovu selitbu njemačkih profesora i djaka. A tako je procvalo sveučilište u Lipskom.

Malo po malo zapleo se Hus u prepor sa nadbiskupom, osobito radi spisa Wycliffa, što ih jako dobro poznavao Jeronim, prijatelj Husov. U ćudorednim pitanjima Hus je stajao na tlu katoličke crkve; kasnije samo neznatno se je od njezinih dogma odklonio, osobito što se tiče transubstancijalnosti. I Hus je bio učenjak svoje dobe, koja nije imala puno smisla za originalnost, s toga nailazimo često na puki prenos nauke Wycliffove. Ali Hus se je svojski borio za pravo i ćudorednost.

Veličajnost Husova sastoji u njegovoj ćudorednosti i u iskrenosti njegovog uvjerenja, radi kojih je pretrpio mučeničku smrt u plamenima.

Za česku književnost Hus je zato znamenit, što je bio većim reformatorom u toj struci, nego na polju religiosnom.

Hus je bio revan, neumoran spisatelj u latinskom i u českom jeziku. Njegovi spisi, izdani u Nürnbergu, omogućili su i njemačkim učenjacima, da su se mogli zanimati njegovom veličajnom ličnošću.

Latinskim je jezikom Hus branio svoju nauku pred učenjacima, českim pak jezikom širio ju je u puku, osobito, kada mu je zapriečilo propoviedati u Pragu.

Nu Husova se zasluga za literaturu česku temelji upravo na tom, što je on pučki jezik uzdigao na jezik književni, čemu su se tada protivila učena gospoda. Česka terminologija za filosofsko skolastičke pojmove, dakako da s početka nije pružala dovoljno utanačenih, prianjajućih izraza, nu u malo

je godina Hus već uspio, da je sve potankosti vjerno izražavao češkim jezikom.

I na polju je filoložkom bio Hus reformator književnosti. Nije bez povoda spočitavao Hus germaniziranim Pražanima, da kvare česki jezik uvadjanjem tudjih likova; tako je bio i reformator čistoće českog jezika, obogativši ga novim pojmovima i učvrstivši književni jezik, koji je sliedećim pokolenjima bio normom. Razumieva se, da je poboljšao i pravopis.

Početkom devetnaestoga vieka postalo je pravopisno načelo Husovo mjerodavno novom českom pravopisu.

Novi način pisanja uzet je za znanstveno sravnjivanje jezika a služi za transkripciju iz Sanskrita za afrikanske jezike, a u najnovije doba takodjer za sastav prikladnog albanskog alfabeta.

Nesumnjivo je, da je Hus djelovao kod kritičkoga pregledanja i prepisivanja pojedinih biblija, jer n. p. Schaffhausenska biblija pisana je njegovim pravopisom.

U godinama 1402.—1409. Hus je pisao ponajviše učena djela; onda nastade doba pismenog pravdanja (1409.—1412.). Kasnije je pisao ponajglavnije česki, tumačeći svoja načela.

Osobito znameniti i zanimivi su njegovi listovi iz tamnice (g. 1414.—1415.), koji su pisani latinski i česki, te najjasnije pokazuju samosvojnost Husova duha.

Htijući uvažiti znamenovanje magistra Husa, neprestance nam je svraćati pozornost na njegove obovrstne listove česke i latinske, budući da se medjusobno nadopunjuju.

Najznamenitija su mu djela dugi traktati: „Tumačenje vjere", „Postille" i o „Simoniji", u kojima su nazori Husovi najočitije iztumačeni.

Slog latinskih mu spisa je gladak, česka njegova djela pokazuju temeljito proučavanje, marljivost i čistoću jezika.

Ali Hus ne bijaše samo radi mnogobrojnih svojih spisa najznamenitijim spisateljem na početku 15. vieka, već mu veličina bivala sve to veća radi znamenovanja, do kojega je dopro u sliedećim veoma burnim vremenima.

(Nastavit će se)

MARA FABKOVIĆ

TALIJANSKA POEZIJA PRED CARDUCCIEM

(Ulomak iz studije „Giosuè Carducci“.)

Kada god. 1848. i 1849. pod vladom Karla Alberta u Sardiniji i Piemontu, Italija bijaše čitava ustala protiv stranaca, a Garibaldi branijaše Rim protiv Franceza, jato pjesnika, kojih većina bijaše pograbila oružje za slobodu domovine, pozivaše pjesmama narod na ustanak. *Francesco dall' Ongaro* bijaše prvi pjesnik političkih pjesama one dobi. *Giulio Uberti* opjeva Mazzinia i Garibaldia. Kažu, da je pjesma *Domenica Carbone* „Il Re tentenna“, kojom ismjehivaše neodlučnost Karla Alberta, u istinu uplivala na istoga, da dade zemlji liberalnu konstituciju. *Aleksandar Poerio*, izgovarajući strofe svoje pjesme *Risorgimento* (Ustanak), navali na neprijatelja i pade smrtno ranjen (1848.). A nada sve druge iztaknu se *Goffredo Mameli*, koji u 21 godini života pogibe za slobodu otačbine. Njegova oda *„Venezia e Milano“* (1848.), pa onda himna *Fratelli d' Italia* postadoše pučkim pjesmama; a ova zadnja, uglazbljena od Novara, postala narodnom himnom. Svi ovi bijahu junaci na djelu, ali žaliboże njihov književni rad bijaše od nikakve umjetničke vrijednosti, bilo što bijahu većinom epigoni izrodjenoga romanticizma Manzonieve škole.

Godine 1859. i 1860., doba je čisto Garibaldinske lirike. U težnji i nastojanju, da se podigne narodno jedinstvo, književnici ne imadjahu vremena, da se bave drugim, nego li narodnim aspiracijama. Garibaldi bijaše ideal svih pisaca.

Luigi Mercantini posta pučkim pjesnikom s himnom „L' inno di Garibaldi (1860.). *Ippolito Nievo* steče slavu političkim pjesmama „Amori Garibaldini“. Njegov roman *Le Confessioni di un Ottagenario* obećavaše mnogo, on imadjaše ko romancier sve uslove da postane dostojnim učenikom Manzonia. Ali jer već od 18este godine ne presta sudjelovati u narodnim ustancima i boraše se više puta na bojnom polju, poginu mlad u brodolomu *Ercolea*, vraćajući se iz rata u Siciliji (1860.).

Dvojica, koja kroz ovo razdoblje pjevahu redovito i digoše se visoko nad drugima, jesu *Giovanni Prati* (1815.—1884.) i *Aleardo Aleardi* (1812.—1877.) Romanticizam Manzonievih epigona bijaše reakcija proti klasicizmu, dogmatičnom racijonalizmu i bezvjerstvu franceske revolucije, protiv sensualnosti i

klasičke ukočenosti dvorske poezije. To je tako zvana prva perioda romanticizma. Druga perioda romanticizma u Italiji, uslijed razdora medju crkovnim i svjetovnim elementom, (jer ih prilike nakon g. 1848. dovedoše u nesuglasje) bijaše svojim smjerom više dekadenca k manirizmu.

Uprav se ta druga perijoda romanticizma najbolje ogledava u pjesničkim djelima Pratia i Aleardia. Nema više one iskrenosti ni efektnosti, kakvu imadijaše u prvoj perijodi. Revolucija ne pruža više predmeta; daju se voditi od slučaja do slučaja, i počinju gledati, da bi našli inspiraciju u socijalnim prilikama, ali ne uspijevaju.

I Prati i Aleardi, premda toliko inokosni jedan drugome svojom ćudi, svojim umjetničkim temperamentom i umom, ipak naliče u mnogočemu: Slični su im motivi, slični osjećaji, slične mlohavštine, slična srdžba, slično jadikovanje za uminule mladosti.

Obojica se nadjoše kao zamršeni izmedju klasicizma i romanticizma, ne misleći slijediti ni jednu ni drugu školu. Odmah u početku svojega književnikovanja izjavljuju, da se ne će obazirati ni na čija pravila, ni i će slijediti ičije stope, izim ono što im srce bude nalagalo. Ipak, jer ne bjehu kadri sami udariti novim putem, utekoše se pod okrilje jedne i druge struje, ili bolje pomiješaše uplive obih struja, a da nije ispalo nešto treće. Nekako prisilno spojiše romantičku artificijalnu sentimentalnost s osjećajem humanim, tobože modernizovanim, pa još brže dopriniješe konačnom rasulu romanticizma u Italiji. Romanticizam u njihovim pjesmama napire se za zadnji put, da osvježi istrošene sile nakon dosta duga ali i iznemogla života.

Prati neprestano slika bol i povećava je do fanatizma. Svoju bol prikazuje većom, nego li je ona čitavog ostaloga svijeta. Inače njegova je mašta bujna, te natkriljivaše sve savremene pjesnike. I danas može služiti uzorom u umjetničkoj lakoći stihova, koji su uvijek muzikalni, te svojom nježnošću šapću umilno duši.

Pjesme Aleardia pune su melankolije. On rado pjeva patriotičke pjesme; tek nema ratobornog duha, i vidi se, da je eleganca tih pjesama ponajviše afektovana. Plemenit i iskren plakanjem očekivaše zoru slobode i jedinstvo domovine. Njegov je uspjeh bio silan, ali i časovit. Posjedovaše uslove, da udje u modu, ali to pitanje potraja koliko i svaka moda. Njegove pjesme imadijahu čar novosti, koji osobito ugadjaše gospodjama i gospodjicama, osobito ono sentimentalno i skroz rafinovano ljubavno uzdisanje. Inače treba mu priznati, da je bio plemenita uma i srca, i da je kušao često spojiti moderni duh i osjećaj prirode sa starom poezijom; ali teško uspijeva, da ih potpuno slije, pa se češće opaža, da to prisilno zamišlja i proizvadja.

Tako je bilo do godine 1860. Od 1860. do 1870. uslijed istrošenja sila u borbi za preporod i slobodu Italije, skoro i ne bijaše nikakve književnosti; a i ono što je bilo, nije se niko za nju brigovao. Još se spominjahu imena Pratia i Aleardia. Ali slava Pratieva, koji bijaše zasjao kao zvijezda prvoga reda, nije nikoga očaravala; a danomice ublijedjivaše i sjajno ime Aleardia, koji sa šezdesetim godinama (1860.) bijaše i dokončao svoj rad. A sa imenom

Pratia i Aleardia pravom potamnjivaše glas svih onih manjih romantičara, što govorahu, da slijede Aleksandra Manzonia, a u istinu nijesu drugo učinili izim što su Italiju prepunili legendama i sredovječnim kaštelankama i pjevačima.

Svijetu bijaše dodijala ta fantastična atmosfera, pa je i sama poezija Pratia nakon g. 1860. već drugačije zvučila i formom i sadržajem; posve druga poezija nego li je bila ona u *Edmengardi, Lirskim pjesmama* i *Baladama* — toliko različita, da *Canto d' Igea*, što ga je Carducci prispodobio s jednim Sofoklovim korom, izgleda danas kano pravi prosvjed protiv nenaravske tugaljivosti, što je, počam od *Harolda* i *Werthera* unaprijed ispunjala umjetnost i život radi romantičke mode. To je bio spasonosan prosvjed, što pokazivaše zamašan preokret, koji se spremaše kroz taj decenij: naime u umjetnosti povratak k zdravoj i jedroj klasičnosti.

Armando ugleda svjetlo g. 1868., a iste godine izidjoše i *Pjesme Giacoma Zanelle.* Zanella znači već potpuni preokret, jer se je raskrstio posve sa romanticizmom, a uputio u školu k velikim pjesnicima Grčke i Rima. Iz klasičke poezije iscrpio je Zanella za svoje kršćanske ideale misao jasnu i bistru, a formu krjepku — a k tomu pokušao da spoji u poeziji vjeru sa znanošću. Zanelli znanost nije oslabila njegovu živu vjeru, dapače ga je još ojačala u vjeri. Češće njegova vjera čini da dvoji o znanosti i tada plače neznanje i tamu. I u tome dvojenju i oplakivanju očituje se kod Zanelle uza sav klasicizam trag romanticizma. Ali to biva samo u njegovim slabijim pjesmama, kad mu je pomanjkala inspiracija. Ali kad se u istinu pojavi inspiracija, onda ponestaje svake mistične dvojbe. I tada, preobrazivši znanstveni pojam u pjesnički fantazma, dajući mu zamisao kršćanstva, ispjeva pjesmu, *koja ne će valjda nikada izginuti* (Manzoni), jer će se ljudski duh uvijek uznositi, kad bude čitao liriku, kao što je *Conchiglia* (Školjka).

Zanellin rad nije bio ni bez ploda, sudi li se po broju učenika, na koje je uplivao. Dosta je napomenuti Alindu Bonacci-Brunamonti i Aleksandra Arnaboldia, koji po primjeru Zanelle opjevaše modernu znanost i industriju klasičnom točnošću u formi. Suviše treba pridodati, da se još danas Vittoria Aganoor i Antonio Fogazzaro ponose, što su učenici Zanelle, od kojih osobito ovaj zadnji samostalno radi za uzvišene vrhunaravne ideale.

Iste godine kad i Zanelline pjesme bijahu izašle i Carduccieve *Levia Gravia.* Ali je tadanja njegova poezija bila, koliko s jedne strane odveć stara, toliko opet odveć nova, a da bi se u prvi mah dopala. Za ono doba njegova poezija bila je odveć stara radi slijepog nasljedovanja klasika, a odveć nova radi stanovitog naglog nasrtanja i radi forme, kojoj publika ne bijaše privikla. Da uzmogne Carduccieva poezija prevladati, trebalo je da se pojavi još jedna moda i jedna škola, a to je *verizam.*

Verizam ili *naturalizam,* što ga razviše u gornjoj Italiji neki pjesnici, da reagiraju protiv romantičnoga idealizma, radi svojih nastranosti ni iz daleka ne zaslužuje imena, što mu ga nadjenuše. Oni iskahu istinu i realnost, a utapljahu se u more plavetila ili padahu u blato. Hotijahu da im forma

bude lagana i naravna, a kad tamo bijahu puni slovničkih pogrješaka. Mržahu stih, što zvoni a ne stvara, a pravljahu stihove, što im češće hramljahu. Bijahu to ljudi bolesna uma, a opijahu se otrovnim Beaudelaireovim *Fleurs du male* — bijahu bolesni u duši, a oni se napijahu kužnih suza pjesnika *Rolle* — bolovahu na želudcu, a srkahu apsint.

Od sve te pjesničke družine bolovaše najjače *Emilio Praga*, najveći umnik i pjesnik med njima. I kao najdarovitiji uplivaše silno na ostale *bohemiense* u Lombardiji, koji ga pak smatrahu vodjom i učiteljem. Bez sumnje pjesnik pjesama kao što su *Penombre* imadijaše sve uvjete, da se razvije kao samostalan i iskren liričar, ali njegova naobrazba i njegov ukus ne slagahu se s tančinama i osjetljivosti njegova duha. S toga navlaš tražena nastranost rastijaše sa zloporabom alkohola i njegov um sve to više razbaljaše se, slijedeći u tome Poea, Beaudelairea i druge. Za talijansku je knjigu bila to dvostruka šteta: jedno, što je izgubila u njemu pravoga pjesnika, a drugo, što se je naskoro prepunila stihovima njegovih imitatora, koji ne poznavahu ni temeljnog duha poezije. I još nije posve isčeznuo trag tim *bohemiensima*, koji bijahu stvorili jezik i stil nešto onako po *cigansku*.

Ali uza sve to Emilio Praga ostavi, ako ne čitavih lirskih pjesama, a ono bar ulomaka zadivne ljepote; njegov *Canzoniere del bimbo* (Pjesmarica djeteta), osim što je jedan od prvih primjeraka slatke familijarne poezije kod Talijanaca, već je znatan korak k dobro i zdravo shvaćenoj modernosti u poeziji. Naravski, da im nedostaci u formi kvare dijelom dojam i umanjuju vrijednost.

Za istim težnjama modernosti i naravnosti išao je Vittorio *Betteloni*, čija je umjetnost bila svakako zdravija i domaćija. Njegova pjesma *o suncu i kitničarici* bez sumnje je najsvježiji i najnaravniji plod erotike prije pojave Lorenza Stecchettia (pseudonim Olinda Guerinia).

Olindo *Guerini*, poznat pod imenom *Stecchetti*, nastavi smjer Prage, Bettelonia, Tarchettia i Zendrinia. Ali kako je bio i obrazovaniji i umniji od onih prvih, sretno se znao okoristiti franceskom poezijom i Heineom, te mu podje za rukom, da svojim pjesmama dade individualnu formu i obilježje. Njemu dakle prvomu uspije raširiti novu verističku i buržoašku poeziju po Italiji. I kad se Stecchetti, pjevač razbludne i bakantične Emme, proslavio po Italiji, onda je jače prosijevnulo i ime njegovog predteče Emilia Prage, pjesnika Serafine, umrle u bolnici od tifusa. I dobiše tako Talijanci nakon romantičke Arkadije verističku, nakon mlijeka i meda papar Cajenski i zelenu galicu. *Poljupci žarki kano zelena galica* udružiše se sa stučkama u krčmi. Za tadanje pjesnike bijaše to *istina u poeziji*, samo nek se srde idealiste. Prije je Aleardo Aleardi nudio dragoj *kruha i rose* za čitav objed; Vittorio Betteloni zvaše je na ručak „kod kraljice", gdje će naći: pofrigana, pečena sa začinom i dobra vina.

Naravski, da publika podpunim pravom nije sve ovo mogla prihvatiti za pravu poeziju, premda sred mnogo stihova bilo je lijepe i dobre poezije. Ali ona publika, koja nije prihvatila gornjo-talijanske *bohemiense,* ipak je

rado prigrlila poeziju Stecchettia, koji se u istinu nipošto sa svojim smjerom ne razlikovaše od Emilia Prage i družine. Svakako je činjenica, da je veristička poezija srušila ugled romantičara i time pomogla ugledu Carduccievu. Opet se ne može upisati vodjama u grijeh sve ono blato, što ga je u poeziju bilo unijelo imitatorstvo. Praga i Stecchetti ipak ispjevaše i nekoliko uspjelih komada, ma da su dosta krivi, što je publika bila zamrzila na poeziju, bila ona lijepa ili gruba, kad joj se dodijalo prežvakivanje kojekakvih stihova za krčmu.

Ali pravu mjeru med idealom i realnošću, bez čega neima prave umjetnosti, naravski spoj med ova dva elementa, štono su temeljem svake pjesničke ljepote, tek pogodi i izvede Carducci. Istina, da je u prvom njegovom književnom radu bilo u tome nesuglasja, dok nije vremenom njegov um i ukus dozrio. A kad je to dostigao, onda se je njegov rad svakome nametnuo — dotle pak morao se je znojiti i boriti.

ANTE PETRAVIĆ

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

I.

Ante Andrijević već se nekoliko dana muči i bavi s težkim mislima. I od tih misli ne može pravo raditi ni u uredu ni kod kuće, ne nalazi nigdje pravoga mira, izbjegava prijatelje i poznanike, pa samo voli hodati ulicama sam, gdje ga ne će nitko zaustaviti, gdje se može posve prepustiti valovima svoje duše, koji su sasvim nenadano od nekale došli, bez ikakva snažnijega početka ili uzroka.

Što je to, pita on sam sebe. Ni onda, kad se zaljubio, kad je imao stupiti i u brak, pa se opet sustegnuo, ni onda nije bio tako uzrujan, pače i onda, kad je stupio u javnu političku borbu, kad je stavljao na kocku svoju eksistenciju, kad je doživljavao neprilike, neugodnosti, razočaranja. Sve je to svladavao duševnim mirom i nekom vjerom u sebe i u buduće dogadjaje, ali sada, eto kad mu se ništa ne dogadja, kad bi mogao mirno osnovati svoju karijeru, urediti obiteljski život, baviti se čim bi htio, provoditi vrieme, kako godj bi htio, sad — sad osjeća nemir i uzrujanost. Najprije nije na to ništa ni pazio, ali onda mu se, ko neka mukla tutnjava iz daljine, sve to jače javljala u duši i ne da mu mira.

Kako je bio sretan onda, kad je još pred očima imao dalek i tegotan put, kad su mu na bregovima dalekih njegovih nada gorjeli ideali! Sad, kad je borbu dokrajčio, sad nije više imao za nj život čara, a on je od uviek htio raditi, boriti se, imati u srdcu zadovoljstvo čovjeka rodoljuba, koji se muči i trpi za svetu stvar.

Nu nije to jedino što ga ovaj čas smeta. Što dalje razmišlja, sve mu se čini, da je ciela ova njegova borba nazad šest godina zapravo bio krivi put.

„Zar sam u istinu cielo ovo vrieme u ludo žrtvovao svoje sile, zar moja borba nije postigla prave i rodoljubne svrhe?"

Htio je da nadje odgovora u sebi, okolo sebe. Nu okolo njega je bila maglovita večer kasne zime. I nije oćutio, da je već zašao sasvim izvan grada. I okrenuo se. Vidi tamo Dugu ulicu i u njoj poredane svjetiljke, kako se spuštaju niz brieg, davajući sliku plamenoga niza u magli.

Nikad se nije ćutio tako osamljenim, ko ovaj čas. Ni onda, kada su ga prijatelji ostavili, ni onda, kada je prekinuo s ljubljenom djevojkom — ni onda mu se nije slegla tolika tuga na dušu, jer je još uviek imao sebe. Uviek je osjećao u svojoj nutarnjosti, da nešto tinja u njemu, da nešto gori, što će mu dati nove oblike životu i radu. Ali sada, stojeći ovako izvan bučnoga grada, činilo mu se, da stoji nekuda i izvan sebe, pa da gleda na se u magli, u svjetiljkama s neobičnim kolobarima, osjećajući u sebi prazninu i neko razočaranje. Ni sama tuga nije mu bila teža od ovakoga beznadnoga pogleda. Ova sviest, da više nikad ne će moći ništa raditi, da ne će trpjeti, da se ne će moći žrtvovati, to ga je kao tajni neki crv izjedalo u duši.

I prvi put je Ante Andrijević požalio, što nije opet mladi djak, koji je sa zebnjom u srdcu stupao u javni život i tražio sgodu, gdje bi dao oduška svojim mladenačkim sanjama.

I gle, dok tu ovako stoji i gleda, pada mu na um onaj nezaboravni dan, kada je sa suzom u oku uz odar velikog narodnog čovjeka prisizao u sebi, da se ne će dati ni pod čiji jaram, te da će u životu raditi samo za svoj narod, za otačbinu. Ona mu je slika vazda u duši. Bila su ih četvorica sveučilištaraca u gala-odori i stražili su stražu uz odar velikoga starca. Na sva četiri kraja gorjele su velike svieće. Sva je soba bila u crnini, a miris se cvieća miešao s mirisom svieća. Viencima pokriven ležao je onaj, koga je narod zvao svetcem svojim. Ona glava s jakim ličnim kostima i poleglom siedom bradom. Andrijević je s iztegnutim mačem stajao, kao što stoji vojnik na straži rodnoga kraja, ni da bi trenuo okom. Pogled je njegov mogao samo da obuhvati ono mrtvo lice i jednu veliku svieću, sa koje je kapao vosak i krutio se u čudne oblike. Pogled mu je zahvatao i ulaz, na koji je naviralo ljudstvo u svetčanom miru s iskrenom tugom u licu i suzom u oku. Položili bi vience na odar, padali nice i molili. Onda bi dohvatili grančicu, zaronili ju u svetu vodu i škropili njom mrtvo tielo. Dolazili su starci, mladići, žene, djeca, došla i gospoda u crnim svetčanim odielima, a dolazili i seljaci i obrtnici.

Gle, jedan stari podvornik, koga je Andrijević uviek vidjao po ulicama, kako nosi knjige i spise — i on je došao, pomolio se i u onoj tišini rekao nekomu otraga: „Ovakoga Hrvatska više ne rodi. Počivao u miru!" Andrijević pače vidja i nekoga gospodina od protivne stranke, s kojim se baš onomadne u gostionici prepirao, vidja ga, kako je došao k odru i niemo se ustobočio upiljivši oči u pokojnika. Eno sad starog seljanina, gdje je vas zaliven suzama pao i čuje mu se na glas molitva, ona, koja prodire u srdce. I ne može se taj seljak razstaviti od odra, obilazi oko njega, gleda i eno je provukao ruku svoju do pokojnikove i taknuo se je. Onda je uzeo i on grančicu i blagoslovio odar.

Još se danas sjeća Andrijević, kako mu je prolazio tielom drhtaj, kao nigda. Sve njegovo djetinstvo, sve djakovanje, svi oni zanosni sanci o otačbini, što ih je na osami prosnivao, a medju drugovima razvijao, sve mu se

to činilo ovdje uz odar, da je istom došlo do prave vriednosti. Evo, tu leži čovjek, koga je rodila seljačka koliba, koji se je težkom mukom i milošću dobrih ljudi prehranio, dok je svršio škole. I sjeti se, kako je taj čovjek već obukao svećeničko ruho, jer bi tako lakše mogao svršiti svoje zvanje i naći što prije put, da djeluje javno. I još se Andrijević sjetio, kako je taj čovjek u zadnji čas skinuo i svećeničko odielo, jer je vidio, da bi mu ono kad tad moglo stavljati zapreka ili mu, obzirom na svećeničku disciplinu, smanjiti djelovanje, kad jednom izstupi u javnost, u borbu.

Sve se ove slike redale Andrijeviću u duši i tad je prvi put osjetio, da ovakav život za domovinu stvara čudesa. Eto, taj starac nije imao novaca, nije potekao iz otmjenih krugova, ništa — već evo jedan je čovjek zaokupio danas srdca tisuća. Svi za njim plaču, svi osjećaju, da se od njih oddielio velik duh, svi i oni, koji su bili uz njega i koji nisu. Svi znadu, da je bio značaj i da nije ni jednim korakom stao u one mreže, što ih prepliće oko nas družtvo i život, da nas za svoje usluge prikuje uza se i da u nama uguši više puta i sam značaj i sve. Sve je on veze prekidao. I one najnježnije, one što stvaraju ljubav i porodicu. Da i ljubav je kadra oslabiti značaj. I nju je ostavio i ostao sam i ostao velik kao sam.

I Andrijević pogleda opet onu glavu i zaklopljeno oko. Je li moguće, da se više nikad ne će otvoriti? A eto još prije pô godine bio je kod njega, on i nekolicina mladih ljudi, njegovih drugova. Starac je ležao bolestan na postelji, a dočekao ih sa smieškom tako, te je za čas nestalo one smetenosti, što ju mladić osjeća pred osobom, o kojoj je čuo i čitao i koja mu je lebdjela u duši kao ideal. On ga je baš imao pozdraviti. Već je smislio, kako će mu reći, da je on duševni vodja mladeži, da program njegove stranke govori iz srdca sviju njih, htio ga je porediti s prvim domoljubima drugih naroda, a završiti s tim, kako će svi oni nastojati u životu, da sliede njegov primjer, da se ugledaju u nj. Ali kad je došao, naklonio mu se i počeo: „Vaša veleučenosti!...“ — zadrhtao je, gledajući mu u one dobre, sjajne i jake oči. Starac je odmah pružio ruku njemu i drugovima njegovim:

„Hvala vam, sinci moji! Znam ja, što mi želite. Da ozdravim. E, nema vam više mene. Sve stoji do božje volje, — ja ću krenuti u drugi kraj... Nego mene vesele ovaki mladi ljudi oko mene, ovako jaki. A odkuda ste vi?“

Tad se osokolio Andrijević i pripoviedao mu je, da je zapravo njegov zemljak, da je rodom tamo podno Vratnika, da ima majku, a ovdje da se školuje.

Na koncu im je starac rekao: „S Bogom, junaci moji! Nemojte nikad gledati, što vas je malo. Ako ste vas četiri i ostanete dobri Hrvati, stvar je naša spasena.“

I gleda Andrijević na zaklopljena usta, koja su to izrekla, pa ga obuzima pobožnost i neki sveti osjećaj, s kojim će drugima pripoviedati, da je i on jednoć govorio sa starcem i stisnuo mu ruku. Pa kako je poslie toga posjeta bio nekoliko dana upravo sretan od zanosa, tako evo ovdje, stojeći

mačem uz odar u nekoj svetčanoj tuzi osjeća bliedilo u licu i onu veliku bol, u kojoj već ni suza nema, već duboka misao: jedan veliki čovjek je otišao, a ostavio ideale u poklad tisućama.

I u tom času stvara se u Andrijevićevoj duši zakletva: „Pod ovaj ću barjak i pod nikoji drugi. Kad je on mogao, zašto ne bih i ja. Još sam nevin, nevezan ni s kim, nemam ništa do svoga duševnog kapitala, koga ću nastojati povećati, do marljivosti, koju ću još potrostručiti, do značaja, na kom dosad nema ljage". — „I ne će je biti . . .", kune se u sebi Andrijević, pa da nema sad onoliko svieta, on bi tu pao pred tielo ovoga čovjeka i prisegao bi uz plamen ove voštanice, da će raditi za ideje, koje su ostale žive iza toga velikog mrtvaca. No svejedno, i ovako njegova zakletva vriedi, jer se kano vir sa dna njegova srca digla na ustne i tu prošaptala: „Tako mi Bog pomogao!"

U to su došla druga četvorica sveučilištaraca, drugovi njegovi. On je utaknuo mač u bedrice, bacio je još jedan pogled na starca i proturavši se kroz množtvo svieta, otišao sam napolje. A vani bila večer kao i sad, svjetiljke, kao i sad po gradu, tek magle nije bilo . . .

* * *

Andrijević pogleda na sat. Već je blizu sedma. On u svojim mislima nije ni znao, da je već toliko. I koliko je god odahnuo od svoje muke, zamislivši se u taj prizor svoje mladosti, toliko mu je bilo mrzko, što mu to dolazi na pamet. To su bile mladenačke fantazije i naivni sni mladića, koji još nije pogledao u sviet, u ljude, koji je krivo obožavao jednoga sasvim običnoga čovjeka. Da, krivo, jer taj su nimbus samo drugi ljudi stvorili, da mogu pod njegovom zastavom vršiti svoje ciljeve . . .

„A možda ipak nije taj zanos bio kriv?", govorilo nešto u duši Andrijevićevoj, ono nešto mlado, nepokvareno još, što je dugo vremena driemalo u jednom zakutku ostavljeno, zapušteno.

„Ali šta!", mahnuo je rukom Andrijević i pobrzao prema gradu. Sjetio se, da večeras ide u kazalište, pa će se tu razbistriti, a sutra ga valjda već ne će zaokupljavati take misli. To je valjda samo prolazno sjećanje, koje mu muti sadanju sreću. Ta on je odvjetnički perovodja, koji će pod novom vladom evo ovaj koji dan postati odvjetnikom. Što više, nasliedit će pisarnu svoga šefa, koji je pozvan na visoko mjesto k vladi. Pisarna je poznata, da je vrlo unosna, a on će i dalje raditi u rodoljubnom pravcu, s kojim je započeo.

Ili zar taj pravac nije rodoljuban?

(Nastavit će se)

SASTANAK

Stay for me there! I will not fail
To meet thee in that hollow vale.*

Henry King, biskup od Chichestera,
kod ukopa svoje žene.

Nesrećni i tajinstveni mužu — upropašten žarčinom svoje mašte i utonuo u plamen svoje mladosti! Opet te u svom duhu gledam! Opet mi se jednom tvoj lik ukazao, — ne — o ne, kao što si sada — u hladnoj dolini sjena — već onako kao što bi *mogao biti* razsipljući jedan život prekrasnih snatrenja u onom gradu maglovitih vizija, u tvojoj Veneciji — od zviezda ljubljenom eliziju mora, gdje visoki prozori Palladijevih palača pogledaju dubokim i gorkim znamenovanjem na tajne šutljivih svojih voda. Da! Ja opet vidim — kakov bi *mogao biti.* Zacielo ima još osim ovoga i drugih svietova — drugih misli nego što su misli svjetine — drugog umovanja nego što je umovanje svietovo. Tko bi te mogao pozvati, da opravdaš način svoga življenja? Tko bi te mogao prekoriti radi tvojih vizijonarnih časova, a tko bi ti mogao opet zamjeriti ovaj način bezkoristnog lutanja daleko od tog svieta, a tko opet tvoju razkošnu i vječnu energiju?

Bilo je u Veneciji, pod pokrivenim svodom mosta *Ponte dei Sospiri*, kad sam se s mužem, o komu ovdje govorim, treći ili četvrti put sastao. Moje pamćenje je nešto poremećeno te se ne sjećam svih pojedinosti toga sastanka. A ipak se sjećam — ah! kako bih mogao zaboraviti? — duboke ponoći, mosta uzdisaja, ljepote žene i daha priče, što se lepršao nad uzkim kanalom.

Bila je neobično tamna noć. Veliko je zvono na Piazzeti upravo odbilo ponoć. Trg oko campanila ležao je tih i obamr'o, a svietla u staroj Duždevoj Palači gasnula su brzo jedno za drugim. Ja sam se s Piazzette Velikim Kanalom vraćao kući. U času, kad je moja gondola bila na protivnoj strani ušća od Kanala Svetoga Marka, prodre najednom iz svoje osame kroz noć divlji, histerički i dugi krič jednoga ženskoga glasa. Preplašen tim zvukom skočim na noge; gondoljer pusti da mu se izmakne njegovo jedino veslo, da se izgubi u crnoj tami bez mogućnosti, da se opet nadje; a

* Očekuj me ondje! Ne ću da te minem i ne nadjem u dubokoj dolini.

mi smo tako pustili, da nas nosi struja, koja ovdje teče iz većega kanala u uži.

Kao kakav veliki i crnokrili kondor plovili smo lagano prema Mostu Uzdisaja, kad u prozorima i na stubištima Duždeve Palače zabliešti tisuću baklja, izmienjujući najedanput duboku tminu u mrtvačko bliedilo neprirodnoga dana.

Jedno je diete palo iz naručaja svoje majke sa jednoga gornjega prozora te ponosne sgrade u duboki i mutni kanal. Tihe su se vode šutljivo sklopile nad svojom žrtvom; i ako je moja gondola bila jedina, što se desila u blizini, ipak se već mnogi smjeli plivač bacio u struju, tražeći uzalud na površini dragocjenu žrtvu, koja se na žalost mogla naći samo na dnu. Na velikim crnim mramornim pločama pri ulazu u palaču, a malo stopa iznad vode, stajala je jedna pojava, koju nitko, vidjevši je jednom, nije nigda više mogao da zaboravi. To bijaše Marchesa Aphrodita — od svih u Veneciji obožavana — medju svima radostnima najradostnija — najljepša medju svima liepima — a mlada žena staroga intrigana Mentonija i majka onoga krasnoga djeteta, njezinoga prvoga i jedinoga, koje se sada duboko pod mutnom vodom u smrtnoj gorčini sjećalo njezinih sladkih milovanja, izdahnuvši svoj mali život u borbi, da zazovne njezino ime.

Stajala je sama. Njezina mala, gola i srebrena noga odsievala se pod njom u crnom mramoru. Njezina kosa nije bila više udešena kao prije u plesnoj dvorani, već je na pô razriešena okruživala u naokolo poput grozda, naskroz posutog draguljima, njeno klasično lice s uvojcima kao u svježega zumbula. Kao snieg bielo i kao velo lako tkanje činilo se kao da jedino zastire njezine nježne oblike; ali je ljetna ponoć bila blaga, nujna i tiha, a ni najmanja kretnja te kao kip ukočene pojave nije pomaknula nabora od maglene koprene, kojom se ogrnula kao Nioba svojim težkim mramornim velom. Ali — sasvim začudno — pogledi njenih velikih i sjajnih očiju nisu bili upravljeni dolje na grob, gdje je ležala pokopana njezina najljepša nada — već su zurili sasvim drugim pravcem! Po mojem je mnienju tamnica stare republike najsjajnija gradjevina u čitavoj Veneciji; ali kako je ta gospodja mogla tako uporno u nju zuriti, dok se pod njom utapalo njezino vlastito diete? Onaj tamni i tihi udubak, što široko zja prema prozorima njene odaje — što je to samo *moglo* biti u njegovoj sjeni, u njegovoj arhitekturi, u njegovim bršljanovim viticama i u svečanim kornižima — da mu se Marchesa Mentoni nije mogla nadiviti već tisuću puta prije? — Sitnice! Malenkosti! — Tko ne zna, da oko u časovima kao što je ovaj, poput satrta zrcala umnaža slike ljudske boli, te čovjek u nebrojenim mjestima vidi onaj jad, što je sasvim blizu do njega?

Nekoliko stepenica poviše Marchese, pod svodom od vodene ustave, stajaše još u svečanom ruhu Mentoni, čija je pojava bila nalik satiru. On bi još kadikad drencao po svojoj gitari, a činilo se, da je sasvim *enuyé*, izdajući od časa do časa zapoviedi za spašavanje svoga djeteta. Bio sam uprepašten i omamljen i nisam imao dosta snage, da promienim svoj uz-

pravljeni položaj, koji sam zauzeo čuvši prvi put onaj pokrik, a prolazeći u svojoj žalobnoj gondoli kraj te uzžurbane skupine, morao sam joj se svojim izbuljenim očima, bliedim licem i ukočenim udovima prikazati kao sudbonosna kakova avet.

Sva su nastojanja bila uzaludna. Mnogi od najuztrajnijih već su popuštali u svom potraživanju i podavali se sumornoj boli. Tako se činilo, da je i najmanja nada u spas djeteta izgubljena (koliko je tek manja morala biti u srcu materinskom!), kad najednom iz tamnoga onog udubka, za koji je već bilo pomenuto, da je dio stare republikanske tamnice i da svojim rešetkama stoji baš sučelice prozorima marchesinim, stupi na svjetlo neki plaštem ogrnuti lik, te se zastajući jedan čas na rubu te vrletne visine strmoglavce baci u kanal. Kad je on čas kasnije stajao na mramornim pločama kraj Marchese, držeći u rukama tiho, još živo i dahtavo diete, njegov se od upijene vode težki nepričvršćeni plašt osklizne i padne u širokim naborima do njegovih nogu, odkrijući začudjenim gledaocima dražestnu pojavu sasvim mlada čovjeka, čijim je imenom tada ozvanjao veći dio Evrope.

Spasitelj ne reče ni rieči. Ali Marchesa! Ona će eto sada obujmiti svoje diete — ona će ga pritisnuti na svoje srdce — ona će njegovo malo tielo obuhvatiti i umirit će ga svojim milovanjem. Ali! *druge* su ga ruke primile iz naručja strančevog — druge su ga ruke neopaženo odniele daleko odavle u palaču! A Marchesa! Njene ustne — njene divne ustne su zadrhtale: suze su navrle na njene oči — one oči, koje su kao Plinijev tratorak „meke i gotovo tečne“. Da! suze su navrle na one oči — i gle! čitavo joj se tielo i čitava duša potresa, kip se povraća u život! Bliedoćom mramornoga lica, bujanjem mramornih grudi, čistom bjelinom mramornih nogu osu se najednom bujica neobuzdana žara, a laki trepet zadrhta njenim tielom kao nježni zadah napuljski sjajnim srebrenim ljiljanima.

Rad šta je samo gospodja *morala* da porumeni? Na to pitanje nema odgovora — izim ako je u uzžurbanoj hitnji i u strahu materinjeg srdca ostavila osamu svoga *boudoira*, zaboravivši, da sakrije svoje maljušne nožice u papuče, sasvim zaboravivši, da prebaci kao obično velo preko svojih nagih venecijanskih ramena. Koji bi drugi mogući razlog mogao biti, da je ona tako porumenjela? — da su njene oči tako osebujno i kao čeznutljivo sievnule? da su se njene grudi tako neobičnim nemirom nadimale? — da se njena drhtava ruka tako grčevito stisnula? — ona ruka, koja se, kad se Mentoni vratio u palaču, kao slučajno spustila na ruku strančevu? Koji bi se razlog mogao naći za tihi — sasvim neobično tihi šapat onih nerazumljivih rieči, koje je gospodja kazivala naglo se opraštajući s njim? „Ti si pobiedio“, reče ona, „mrmor me vode nije prevario. Ti si pobiedio — jedan sat prije zore — sastat ćemo se — tako neka bude!“

* * *

Buka se stišala, svjetla su u palači ugasnula, a stranac, koga sam dobro prepoznao, stajaše sam na stepenicama. On se potrese nekom čudnom

kretnjom, a njegovo oko zabliešti, tražeći unaokolo gondolu. Ja nisam mogao a da mu ne ponudim svoju; on je uljudno primi. Dohvativši se kod vodene ustave jednoga vesla, odplovismo odmah do njegova stana, dok se on ubrzo opet osviestio i počeo srdačnim načinom pripoviedati o našem nekadašnjem sasvim kratkom susretaju.

Ima ljudi, o kojima bih htio da govorim tek sasvim podrobno. Stranac je — dajte da ga ovako nazivam, jer je on svemu svietu bio uviek stran — jedan od ovakih ljudi. Njegova je pojava bila prije manja nego veća od obične mjere, i ako se njegov stas u časovima snažne strasti znao protegnuti, tako da tada ono napried rečeno ne bi bilo istinito. Lahka, gotovo nježna simetrija njegove pojave obricala je prije taku brzu odlučnost, kao što ju je pokazao na Mostu Uzdisaja, nego onu herkulsku snagu, koju je bez napora pokazao u mnogo opasnijim dogadjajima. Usta i brada bijahu liepi kao u boga — oči divlje, žarke i jasne, a njihova se tama mienjala od čiste zagasite boje kao u lješnjaka do žarke i svietle kao u ugljena — iz bujice lepršavih pramova crne kose svietlilo se neobično široko čelo, bielo kao jasna viljevina. Takova je bila njegova pojava, a ja nisam vidio ni u koga nigda tako klasično izpravne crte, izuzevši moguće jedan mramorni kip cara Komoda. Ali je uza sve to njegovo lice bilo jedno od onih, koje svaki čovjek jednom u svom životu vidi, jednom i nigda više. Nije u njega bio nikaki osobiti, trajni i snažni izražaj, koji bi se usjekao u spominjanje; lice, koje vidimo i opet zaboravljamo — ali ga zaboravljamo nekom neodredjenom uviek jednako snažnom željom, da ga sebi opet dozovemo u sviest. Njegov je duh dašto za svake snažne strasti bacao u zrcalo toga lica vjernu svoju sliku — ali to zrcalo, sasvim kao vjerno zrcalo, nije na sebi zadržalo ni tračka strasti, kad bi ona bila već minula.

Kad sam ga iza te zgode u noći ostavljao, molio me, kako mi se činilo, sasvim odlučno, da ga u jutro *vrlo* rano pohodim. Malo poslie sunčanoga izhoda nadjem se u istinu u njegovoj palači, u jednoj od onih ogromnih sgrada sa razkošnim i fantastičkim sjajem, koje se uzdižu na Velikom Kanalu u blizini Rialta. Popnem se širokim, zavojitim i mosaikom urešenim stepenicama u jednu odaju, iz koje je kroz otvorena vrata prodirala neporediva razkoš žarkim i blistavim sjajem, zasjenjujući i omamljujući me svojim razkoštvom.

Znao sam, da je moj znanac vrlo bogat. Govorilo se o njegovom imuću takovim riečima, da sam se jednom usudio nazvati ih smiešnim pretjerivanjem. Ali kad sam sada pogledao oko sebe, dodje mi misao, da bogatstvo nikojega čovjeka u čitavoj Evropi ne bi dostajalo za tu kraljevsku razkoš, što se oko mene sjala i sievala.

I ako je sunce već bilo izašlo, bila je odaja još sjajno razsvietljena. Iz te okolnosti a i iz tragova umornosti u licu moga prijatelja zaključio sam, da je bio budan čitave prošle noći. Iz arhitekture i iz pokućstva u sobi razbirala se izrazita namjera, da se čovjek zasjeni i začudi. Veoma se malo tu pazilo na nuždno pokućstvo i narodne osebine. Pogledi se pružali od

predmeta do predmeta, ne zastajući ni kod kojega — ni kod *groteska* grčkih slikara, ni kod kipova iz najboljeg vremena talijanske umjetnosti, ni kod ogromnih rezbarija grubih Egipćana. Posvud po sobi drhtale su bogate draperije, dirane tihom, melankoličnom glasbom, za koju se nije znalo, odakle dopire. Čudja su opajali raznovrstni i protivni mirisi, koji su se iz čudnih, izšaranih kandila dizali gorukavim i svietlim jezičcima zelenih i ljubičastih plamenova. Netom granulo sunce natapalo je sve to svojim tracima kroz prozore, koji su se sastojali iz jednog jeditog stakla, obojenog crvenom karmoisin bojom. Na zavjesama, koji su iz svojih udubaka prodirali kao katarakti raztaljenoga srebra, miešali su se, odrazujući se u tisuću refleksa, prirodni traci s umjetnim svjetlom i bujali su u dvostruko sjajnim bujicama preko jednoga saga, izvezenoga bogatim, sjajnim i kao tečnim chilenskim zlatom.

„Ha! ha! ha! — ha! ha! ha!“ — smijaše se domaćin, kad sam unišao, vodeći me do jednog sjedala i bacivši se sam po dužini na jednu otomanu. „Ja vidim“, nastavi on, primietivši, kako se činilo, da se ja odmah nisam mogao snaći kod tog tako čudnog dočeka, — „ja vidim, da ste se začudili mojoj sobi — mojim kipovima — mojim slikama — mojem cielom originalnom poredjaju i uredjenju! Vi ste sasvim opojeni mojom razkoši? Ali oprostite mi, moj dragi gospodine (tu poprimi njegov glas kao neki zvuk iskrene srdačnosti), oprostite moj neljubezni smieh. Ali vi ste bili tako strašno začudjeni. A osim toga su neke stvari tako smiešne, da se čovjek *mora* da smije ili umre. Smijući se umrieti mora da je najslavnije od svih slavnih umiranja. Sir Thomas More — Sir Thomas More bio je u istinu prekrasan čovjek — Sir Thomas More umr'o je, kako znate, smijući se. A u djelu „Absurdities“ Ravisija Textora ima cieli niz ljudi, koji su sasvim ovako krasno svršili. Znate li, možda, nastavi zamišljen, da u Sparti, (u današnjem Palaechori) zapadno od citadele, ima usred kaosa jedva vidljivih ruševina neko kameno podnožje, na kojem se još može čitati rieč LASM. To je bez sumnje dio rieči GELASMA. Ali u Sparti je za cielo bilo tisuću hramova i mjesta, posvećenih tisući raznih božanstva. Kako je to osobito čudno, da se žrtvenik Smiehu od svih drugih sačuvao! Ali ja za pravo sada“, svrši on čudnovato izmienjenim glasom i držanjem, „nemam prava, da se na vaš račun smijem. Imali ste razloga, da budete začudjeni. Evropa ne može da stvori nešto tako liepo kao što je taj moj mali kraljevski kabinet. Moje druge odaje nisu kao ova — ono su prava strašila modernog neukusa. Ali ovo je bolje nego svaka moda — nije li tako? A mnogi bi trebao to samo vidjeti, da se razbjesni, što sebi ovakovo što ne bi mogao da steče uza sve svoje imuće. Ali ja sam to mjesto očuvao od svake profanacije. Uz jednu jedinu iznimku, vi ste osim mene i moga komornika jedino ljudsko biće, koje ima pristup do otajnosti toga carskoga područja, odkako je onako ukrašeno, kako vi to sada gledate!“

Šutke se poklonim, jer snažni dojam te razkoši, i miris, i glasba, a i njegovo neočekivano ponašanje i pripoviedanje učiniše, da ja svoje čudjenje nisam mogao izraziti riečima, već sam ga skupio u taj jedan poklon.

„Ovdje", počne on opet, skoči, uhvati moju ruku i prošeta se sa mnom po sobi, ovdje su slike od grčkih vremena pa sve do Cimabua, a od Cimabua sve do današnjeg dana. Mnoge sam, kako vidite, izabrao s veoma malo poštovanja prema kreposti. Ali su zato sve dostojni ures ovakove odaje. Evo ovdje nekolika remek-djela od nekoliko neznanih velikih umjetnika; ovdje nedovršeni nacrti ljudi, koji su za svoga života bili slavni. Njihova su imena i djela oštroumne akademije prepustile zaboravi i — meni. „Što držite", upita on najednom naglo, „što držite o Madonni Della Pieta?"

„Ta to je Guidov original", odvratim ja sa svim oduševljenjem svoga bića, jer sam već dugo i uporno bio promatrao izvanrednu njenu ljubkost. „Ta to je Guidov original! — kako ste ga samo *mogli* steći? To je bez sumnje u slikarstvu ono, što je u kiparstvu Venera".

„Ha!" reče on zamišljen, „Venera — liepa Venera? — Venera Medicejska? — Ona s malenom glavom i sa zlatnim vlasima? Jedan dio od lieve ruke (ovdje se njegov glas tako stiša, da sam ga samo težko mogao razumjeti) i čitava desna kasnije su nadoknadjeni; a u koketeriji te desne ruke mislim da je kvintesenca svake afektacije. Dajte *meni* Canovu! I Apolo ovdje je kopija — o tom ne može da bude sumnje — a ja sliepi ludjak ne mogu da osjetim štogod od one toliko slavljene objave Apolonove! — Ja moram — sažaljujte me! — ja moram da više cienim Antinousa. Nije li Sokrat rekao, da je kipar taj lik našao u mramornoj grudi? Tako Michel Angelo ne bi bio prvi, rekavši:

‚Non ha l'ottimo artista alcun concetto
Che un marmo solo in se non circonscriva'."

Veoma se često opažalo ili moglo opaziti, da se ponašanje pravoga gentlemana svagda uvelike razlikuje od vladanja svakidašnjega čovjeka, a da se ne da točno razjasniti, u čemu je ta razlika. Toga nisam nigda jasnije osjećao nego onoga znamenovnoga jutra; a ja ne bih mogao spoljašnje ponašanje moga znanca, kojim se on bitno razlikovao od svih ljudskih bića, drugačije odrediti, nego posljedicom upornoga razmišljanja, koje je prodiralo pače i u njegove najtrivijalnije čine, koje je njegove igrarije uozbiljilo a osjećalo se još i onda, kad bi se podao sasvim svojoj radosti — kao guje, koje se viju iz nakaženih krabulja na zabatu hrama u Perzepolu.

Ali me više puta zateče kod onog na pô bezbrižnog, na pô svečanog načina, kojim je ovoga jutra često i obširno govorio o stvarima neznatne važnosti, neka izrazita groza, neka nervozna svečanost u kretnjama i u govoru — neka nemirna razdražljivost čitavoga njegovog bića, koju nisam znao da protumačim i koja me kadikad izpunjala nemirom. Često se i prekidao usried rečenice, zaboravivši kako se činilo, početak, i prisluškivao je velikom pažljivošću, kao očekujući svaki čas kakova posjetnika ili kao čujući zvukove, koji su jedino u njegovoj imaginaciji bili čujni.

U jednom takovom času, kad je bio sav utonuo u prisluškivanje ili sanjarenje, odkrijem, listajući u jednoj knjizi, što je ležala kraj otomane, jedan

olovkom podcrtani redak. Bilo je to jedno mjesto pod kraj trećega čina iz krasne tragedije pjesnika i učenjaka Politiana „Orfeo" (prve narodne talijanske tragedije). Bilo je to mjesto, gdje bi ti se srdce potresalo, mjesto, koje ne će nigda, i ako je zasićeno razpuštenom požudom, nijedan muž uzčitati bez groze, neke nikad neosjećane uzbude, a nijedna žena bez uzdisaja. Čitava je stranica bila natopljena svježim suzama; a na sliedećoj sam stranici čitao englezke stihove, koje je pisala ruka moga prijatelja ali sasvim drugačije nego obično, tako da sam tek težko opet prepoznao njegovo pismo:

Thou wast that all to me, love,
For which my soul did pine —
A green isle in the sea, love,
A fountain and a shrine,
All wreathed with fairy fruits and flowers,
And all the flowers were mine.

Ah, dream too bright to last!
Ah, starry Hope, that didst arise
But to be overcast!
A voice from out the Future cries,
„Onward!" — but o'er the past
(Dim gulf!) my spirit hovering lies,
Mute — motionless — aghast!

For alas! alas! with me
The light of life is o'er
„No more — no more — no more",
(Such language holds the solemn sea
To the sands upon the shore),
Shall bloom the thunder-blasted tree,
Or the stricken eagle soar!

Now all my hours are trances;
And all my nightly dreams
Are where thy dark eye glances,
And where thy footstep gleams —
In what ethereal dances —
By what Italian streams!

Alas! for that accursed time
They bore thee o'er the billow,
From Love to titled age and crime,
And an unholy pillow! —
From me, and from our misty clime,
Where weeps the silver willow!*

Nije me u velike začudilo, što su ovi stihovi bili napisani englezkim jezikom, i ako nisam znao, da je bio njemu vješt. Znao sam, da je njegovo znanje bilo veoma široko, a znao sam i to, kako je u njega bilo sasvim čudno nastojanje, da to svoje znanje čim više prikrije. Ali me začudila jedna sasvim slična razlika; jer me uistinu datum morao uvelike začuditi. Pjesma je ponajprije bila izpjevana u Londonu, ali je kasnije pazljivo preko toga napisana druga rieč, ali ipak ne tako, da nije oštro oko moglo još onu

* Ti si mi bila sve, ljubavi, za čim je moja duša čeznula — zeleno otočje u moru, ljubavi, vrelo i svetište, oko toga svega se vinuli plodovi i cvietovi, a sve je cvieće bilo moje. Ah, sanje, odveć liepe da potraju! Ah, zviezdana nado, koja tek zasinu, a već eto i potamni! Jedan mi glas kao iz budućnosti doziva: „Napried!" — ali nad mračnim zalievom prošlosti lebdi nadajući se moj duh, — niem — nepomičan — grozan! Ali jao! jao! za me je svietla života zauviek nestalo. „Nikad — nikad — nikad", (takove rieči ponavlja svečano more piesku obala), ne će procvasti gromom ošinuto stablo, nikad ne će poletjeti ostarjeli orao! Svaki me čas opet upropaštuje; i u noći svi moji sni traže sjaj tvojih tamnih očiju i tragove tvojih stopa — kad plešeš eterske plesove po dalekim obalama Italije! Jao! prokleti času, kad te val odveo od ljubavi k časti i griehu i na griešno uzglavlje, od mene i našega zatišja, gdje za tobom plače srebreni val.

prvu odkriti. To me sve začudilo, jer sam se dobro sjećao, da sam jednom prije u razgovoru svoga prijatelja zapitao, nije li se on u Londonu sastao s Marchesom di Mentoni, koja je nekoliko godina prije svoje udaje u onom gradu živjela. Na to mi je pitanje on onda tako odgovorio, da sam morao misliti, da on u obće nije nikad ni bio u glavnom gradu Velike Britanije. Ovdje mogu još i to spomenuti, da sam veoma često čuo (ne povjerovavši dakako nigda tim sasvim nevjerojatnim viestima), da muž, o komu govorim, nije samo rodom nego i čitavim svojim odgojem *Englez.*

* * *

„Ovdje je još jedna slika", reče on, ne opazivši da listam po tragediji — „koju još niste vidjeli." I povukavši u kraj jedan zavjes, odkrije on jedan portrait Marchese Aphrodite.

Nikad još ne bijaše ljudskom umjeću uspjelo, da nadprirodnu ljepotu sasvim savršeno prikaže. Opet je preda mnom stajala njezina eterička pojava kao prošle noći na stepenicama Duždeve Palače. Ali u izražaju njezina lica, koje se sjajilo u sretnom smiešku, vrebala je već (neshvatljive li protivnosti!) ona kobna sjena melankolije, koja nigda ne ostavlja savršene ljepote. Desna je ruka na pô prikrivala njene grudi. Lievom je pokazivala na jednu vazu sasvim čudnoga obličja. Njena se mala, vilinska i jedva vidljiva, noga doticala tla, a u svietlom zraku, što je okružavao čitavu njenu ljubkost, lepršala se jedva vidljiva dva kao dah laka krila. Moj pogled skrene sa slike na moga prijatelja, a sasvim nehotice dodju mi na usta snažne rieči Bussy d' Amboisa:

„He is ap
There like a Roman statue! He will stand
'Till Death hath made him marble!"*

„Dodjite", reče on vodeći me do jednoga stola od bogato emaljiranoga masivnoga srebra, na komu su stajale dvie fantastički izradjene kupe i dvie etrurske vaze, koje kao da su bile načinjene po onom čudnovatom uzoru napried na slici i napunjene Johannisberžkim vinom. „Dodjite", reče on naglo, „dajte da pijemo! Doduše je još rano — ali dajte da pijemo. *U istinu* je rano, nastavi on zamišljen, kad u sobi jedan kerub težkim zlatnim kladivom oglasi prvi sat poslie izlaza sunca: „*u istinu* je rano — ali što zato? Dajte da pijemo! Dajte da žrtvujemo tomu sjajnomu suncu, koje uzalud nastoji da potamni te razkošne svietiljke i ta kandila." I on izpije jedan od onih ogromnih lievaka, koji je onda u brzom sliedu još nekoliko puta izpraznio.

„Sanjanje", nastavi on, poprimivši opet onaj laki, raztreseni način svoga govora, „sanjanje izpunjavalo je čitav moj život. Ja sam, kako vidite, za sebe samo i uredio ovdje mjesto sgodno za sanjanje. Bih li usried Venecije mogao naći mjesto bolje od ovoga? Vi doista vidite oko sebe neku mješa-

* Ondje je kao rimski kip! I stajat će ondje tako, dok ga smrt ne stvori mramorom.

3

vinu arhitektonskog nakita. Antidiluvijalne devize ranjavaju nevinost Jonije, a egipatske se sfinge izpružile po zlatom protkanim sagovima. A ipak je cjelokupni dojam tek za plašljivca strašan i disharmoničan. Osebine mjesta i vremena su strašilo, koje ljudstvu ojadjuje promatranje uzvišenih djela. Kao ona arabeskama urešena kandila vije se moj duh u plamenovima, a delirij ovoga života čini me zrelim za divlje vizije u svietu onih sbiljskih sanja u koji ću eto sad brzo pohrliti." Na to brzo ušuti, kao prisluškujući jednom glasu, što ga ja nisam mogao čuti. Onda se uzpravi i šaputaše one rieči biskupa od Chichestera:

„Stay for me there! I will not fail
To meet thee in that hollow vale."

I u čas baci se, možda od dojma vina, po dužini na otomanu. Začujem brze korake na stubama, a odmah zatim glasno kucanje na vratima. Potrčim da otvorim, jer sam se bojao, da nas tko ne smete. Jedan paž iz Mentonijeve palače bane u sobu i tepaše klonulim glasom nesuvisle rieči: „Moja gospodja! — moja gospodja: — Otrovana! — Oh, krasna — oh, krasna Aphrodito!"

Upropašten potrčim do otomane, da ga probudim, ali njegova su uda bila već ukočena, ustne kao smrt bliede, njegove tek malo prije tako sjajne oči klonule. Doteturam do stola, ruka mi dohvati razpuklu onu crnu kupu — a u mojoj duši sine spoznaja čitave strašne istine.

Englezki napisao EDGAR ALLAN POE

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

AUGUST ŠENOA

(K zaboravljenu jubileju pjesnikovu)

Dan 13. prosinca 1906. izpunio je dvadeset i pet godina, odkako ga je sakrila zemlja. Zemlja Hrvatska, njegova draga, zemlja Zagreb-grada njegova. Onoga staroga Zagreb-grada na „gričkim goricama", što su nam ga razkrivali on i Tkalčić. Tkalčić je historijskom motikom u ruci kopao, a Šenoa išao za njim sa srcem i fantazijom. Tkalčić je rekao: dovle je sezao Kaptol, donle Grič, ovdje je bio Krvavi most, ondje Medvjed-grad, a Šenoa je izveo kanonike, odkrio zlato zlatara Krupića, prolio krv po mostu, izrekao kletvu i jašio zajedno sa Stjepkom Gregorijancem. Rad i pjesma, historija i roman, kamenje i život. Saxa loquuntur . . .

Dolnji grad se širi i pruža k Savi, a stari će kao očajati u onom kamenu. Umire uz cilik loterščaka „ob deveti vuri", kadno je gradski stražar obilazio gradom, da vidi, jesu li čestiti gradjani na gričkim goricama vatru po domovima potrnuli i pozaspali. Ako po noći udare kaptolski ljudi ili bane Gregorianec, dići će se oni i navaliti kroz kamenita vrata uz svjetlo bakalja, zveket oružja i uz drhtaj žižka na oltaru Kamenite Majke Božje, pred kojom će moliti djevica za junaka svoga . . .

Nešto vas goni uz Dugu ulicu. Lagano ste se uzpeli uz brieg i okrenuli na lievo kroz Kamenita vrata. Ista Majka Božja sa drevnom željeznom rešetkom i onim vječitim žižkom. Sirotinja kleči i moli se, uzda se u onu historijsku moć kamena, koji čuva starinski pietet. Ne možete proći, a da vas se taj pietet ne takne svetim srhom. Čim ste izišli malo na desno, gdje je onaj težki lanac, sjetit ćete se zlatara Krupića, a pričinit će vam se, kao da onim uličicama naviru stari „slobodni gradjani staroga i slavnoga Zagreb-grada" . . . Pozdravljaju se, živo razgovaraju, imaju večeras sastanak u kući majstora Krupića. Vidjeti je i žena, čuje se i pjesma. S trga dopire zrakom jaki žamor, porječkale se nešto piljarice, a došlo bi svakako i do oštrijega, da ih stražar ne umiri. Onaj čovuljak, što svagdje osluškuje, a onda se mudro ukrade i strugne niz ulicu, ono je glavom brico Grga Čokolin. I dok ste tako sa Šenoom u mislima, najednom spazite podvornika zemaljske vlade s knjigom u ruci i prenete se . . . Nema ih više.

Opet vas noga nosi do Markova trga. Puno je ljudi, gospode, vojnika. Ne možete ništa razabrati do li groznu kriku: seljačkomu kralju meću na glavu usijanu željeznu krunu. Protrnete, stresete se: ne, ne, nema nikoga. Trg je pust i prazan, tek stražar s kacigom na glavi straži. Ništa nema od historijske one slike već crkva sv. Marka sa svojim slikovitim krovom. A ono uz toranj, ono je „spravišće", ondje će „stališi i redovi" viećati. Kupe se, idu, došli su sa svih strana, bit će burno, Gregorianec će imati odgovarati za svoja djela . . .

I opet ništa. Skrenuli ste prema Strosmajerovu šetalištu, odakle vidite onaj drugi Zagreb-grad, što se pružio „kao mlad junak", a u daljini sopi željeznica „kao veliki ognjeni zmaj". Prošli ste šetalištem lievo i zaustavili se na najkrajnjoj točki, odakle vidite Kaptol. Eno čete idu prema Krvavomu mostu. Nekoje lete iz Nove Vesi, i ondje će se dolje svi sukobiti s Gričanima. Trublje trube, zvona zvone, zvekeće oružje, vika, buka. I dok vam prošumi u ušima sva „kletva", onda — onda opazite, gdje ruše Bakačevu kulu, ne Gričani, ne vojska, već naši današnji radnici. Ruše ju mirno: kamen po kamen. I vratite se sbilji, sadašnjosti.

Da, po Šenoi je progovorio stari Zagreb, u onim kulama, u listinama starim nalazila je njegova fantazija najčarnije oblike svoje, koje nam je predao i po kojima žive u nama. Dok je Griča, živjet će i on, jer on mu je prvi pjesnik. Oko glave mu je bršljan sa starih ruševina, a taj ne gine. Kamen je propjevao, saxa loquuntur, a pjesma kamenja ne gine, već se predaje od naraštaja u naraštaj . . . U toj pjesmi žive i uspomene na njega, Šenou.

Duh je njegov istina krilio se i nad Ozljem („Goruće čelo na gol tisnuh kamen i plakah gorko ko na grobu majke"), nad Medvedgradom, Mokricama, vinuo se i

*

tamo k moru, k Nehajgradu, gdje „ljuta urla bura“ nad uskočkim Senjom, ali uviek se vraćao k Zagrebu. Tu mu je bilo gniezdo.

Već se hvata mrak, noć, a vi se spuštate sa šetališta tamo Mesničkom ulicom Kod jedne ćete se kuće na lievo zaustaviti. Tu ćete vidjeti spomen-ploču, glavu sa izrazitim ličnim crtama i s nadpisom, koji vam kaže, da je u toj kući umro August Šenoa. Umro prije 25 godina! I dok je on toliko kamenje oživio, da govori, ova spomen ploča nije mogla progovoriti Hrvatima, — onima, koji tolike žive ljude slave — da bi se valjalo sjetiti i žalostnoga jubileja mrtvoga Šenoe... Pogledate još jednom tu ploču i stid vas je. Bježite brzo dolje, da se izgubite u mladi, donji grad, u njegovu buku, ponesavši u grudima tihi uzdah: slava pjesniku staroga grada!

KNJIGE MATICE HRVATSKE

Za godinu 1906. izdala je „Matica Hrvatska“ sliedeće knjige:

U Zabavnoj knjižnici nalaze se tri knjige knjige (broj CCXCIII.—CCXCVIII.), a to su dra. F. D. *Marušića* „Liječnikovi zapisci“, Vjenceslava *Novaka* pripoviest „Tito Dorčić“ i Ilije *Ujevića* „Dokonice“, slike i priče iz dalmatinskoga zagorja.

U Slavenskoj knjižnici (knjiga XIV.) izašle su *Gorkijeve* „Izabrane pripoviesti“ s uvodom Martina Lovrenčevića.

U Poučnoj knjižnici (knjiga XXXII.) nahodi se dra. Alberta *Bazale* „Povjest filozofije“, svezak I. — Povjest narodne filozofije grčke.

Posebnih knjiga ima dvie: Dra. Rudolfa *Horvata* „Najnovije doba hrvatske povjesti“. Djelo je nagradjeno iz zaklade Aleksandra pl. Vuščića za god. 1901.—1904. Druga je „Cvieće slovenskoga pjesničtva“, što ga je sabrao dr. Fran *Ilešić*.

„Hrvatskog Kola“, naučno-književnog sbornika, izašla je knjiga II.

„Matica“ je ove godine pokrenula Malu knjižnicu (u osmini) i izdala dva svezka: Ferde *Šišića* „Hrvatsku povjest“ (Prvi dio: Od najstarijih vremena do g. 1526.) i dra. Nikole *Andrića* „Pod absolutizmom“, historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850.—1860.).

„Kolo hrvatskih umjetnika“ zove se sbirka reprodukcija slikarskih i kiparskih radnja, što ju je počela ove godine izdavati Matica Sadržava XXVIII listova s uvodom dra. I. Kršnjavija.

Medju ova izdanja ima se ubrojiti i „Glas Matice Hrvatske“, 24 broja, što ga je Matica ove godine pokrenula.

Mi ćemo se posebice baviti svim ovim publikacijama „Matice Hrvatske“.

HRVATSKA I SRPSKA KNJIGA

Otkako je Gundulić opjevao slobodnu Dubravu, ideja slobode i oslobodjenja je, u raznim variacijama, zajednička tema svih srpskih i hrvatskih književnih produkcija. Ali unatoč zajedničkoj ovoj tendenciji i zajedničkom jeziku hrvatski i srpski duh pokazuje tako diametralne razlike, da bi im mučno mogli naći analogiju u dvoimenim literaturama kao što je engleska i amerikanska, danska i norveška. Nov dokaz za netačnost Taineove hipoteze. Od glavnih utjecaja na stvaranje narodnog karaktera i tipa nesumnjivo je dojam kulture i historijskog razvitka ponajvažniji. Uzmimo za primjer Švajcarsku i Tirol. Rasa i geografski momenat je gotovo identičan, ali koja razlika izmedju Švajcarca i Tirolca! Različit historijski razvitak stvorio je u istoj rasi i u istom milieu-u dva jednojezična, ali sasvim različita tipa. Tako i duh srpski i hrvatski, razvijajući se pod oprječnim dojmovima kulturnim, političkim a i geografskim, nisu istovjetni, već se popunjuju. Ti blizanci nisu slični

Već iz najpovršnije paralele može se dokazati ta razlika. Hrvatska lirika je u glavnome refleksivna, dok u srpskoj prevladjuje osjećanje i slika. Hrvatska historijska drama je najrazvijenija, dok je ta dramska vrsta kod Srba najzanemarenija. Njeguš i Mažuranić obradjuju u svojim divnim epima iste prilike, ali koja grdna razlika u kompoziciji, stilu, u osnovnoj ideji! Dok Srbima dadoše: Sterija, Trifković, Nenadović, Glišić, Sremac, Nušić i Matavulj cijelu jednu komičnu literaturu, mi smo imali tek dva velika satirika, A. Kovačića i A. Starčevića. Humoristički pokušaji Janka Jurkovića i Augusta Šenoe nemaju veće vrijednosti. Osim Kvaternikovih i Starčevićevih, u novije doba Potočnjakovih i Radićevih spisa mi nename razvijene političke literature, dok se ta literarna vrsta u Beogradu toliko gaji, da su politički memoari, rasvjetljujući dogadjaje do najnovijeg vremena, dokaz intenzivnog političkog života, sa kakvim se mi tek u najnovije doba možemo mjeriti. Dok mi upravo nemamo pravih memoara — uspomene grofa A. Oršića i A. Starčevića su tek pokušaji, — Srbi imaju krasnu memoarsku literaturu, u kojoj odsijeva sav javni srpski život tamo od Dositija i prote Nenadovića pa do spisa Jovana Ristića i Vladana Gjorgjevića.

U pripovijetci još se najbolje vidi temeljna razlika izmedju hrvatskog i srpskog duha. Dok se Hrvati odlikuju u historijskom romanu, Srbi imaju tek dvije-tri romantične historijske pripovjetke Gj. Jakšića, Zmaja i Čede Mijatovića, a Veselinovićev Hajduk Stanko ne može se nikako mjeriti s historijskim romanima Šenoe, Kumičića i Tomića. Mi imamo socijalni

roman, Srbi ga nemaju. Naši pripovjedači su najslabiji u seoskoj pripovijetci, u kojoj su srpski najjači. Dok je Ljubomir Nedić svojim autoritativnim člancima udario temelj srpskoj književnoj kritici, prokrčivši put cijeloj jednoj kritičnoj generaciji, mi još nemamo ni jednog jedinog pravog posrednika izmedju književnika i čitalaca, ni jednog jedinog pravog kritičara. Dok je kod Srba od svih dramskih vrsta najrazvijenija komedija, mi unatoč pokušajima M. Derenčina, J. Rorauera, I. Krnica, N. Milana i pokojnog Freudenreicha nemamo hrvatske komedije i ako Hrvati nisu najmanje komičan narod na svijetu.

Ta paralela mogla bi se nijansirati i produžiti i bila bi najbolji način za karakteristiku našeg i srpskog duha. Pošto se popunjuju, najbolja škola za hrvatske književnike je proučavanje srpske literature, i obratno. Kada se bude čitala hrvatska knjiga od Rijeke do Niša, a srpska od Negotina do Varaždina, hrvatski i srpski književnici će živjeti od književnosti i postati će društvena nezavisna klasa.

Tamo, gdje je hrvatski i srpski elemenat izmiješan, izmedju naših i srpskih pisaca gotovo i nema razlike, dok u narodnoj pjesmi, poniklој naročito pod turskim jarmom, dakle u istim socijalnim i političkim prilikama te razlike i nema. Ropstvo izjednačuje, kultura diferencira. Razlika dakle, diametralna razlika izmedju srpske i hrvatske umjetničke književnosti nije posljedica različitih narodnih duša, već rezultat jedne plemenske istovjetne duše, koju je vjekovni utjecaj oprječnih kultura pretvorio u dva različita kulturna tipa, u dva naroda. *A. G. M.*

DRAGOJLA JARNEVIĆ

Životopisna studija. Napisala Adela Milčinović. Zagreb 1906. Hrvatska knjižara i industrija papira (Lav. Klein) 8° Str. 223 Ciena K 1·50

Knjiga žene o ženi. Studija spisateljice o spisateljici. Adela Milčinović poznata je našoj javnosti već po svojim beletrističkim radnjama, od kojih je neke objelodanila u knjizi „Pod branom" a nekoje u sbirci pod naslovom „Ivka". Osim u beletristici radila je gdja. Milčinović vrlo mnogo i na poučnoj prozi, u kojoj se je većinom bavila našim spisateljicama (prikaz o Ivi Rod, Jagodi Truhelki, Lucerni, Pogačićki) i pojavima u našem ženskom svietu („Odgoj žena", „Ženski tipovi u Kozarca" itd.) Svojim dojakošnjim radom zasvjedočila je Milčinovićeva, da može zaroniti u dušu naše žene, da joj je duša naše žene otvorena knjiga, iz koje umije čitati kao malo tko.

Posliednjim svojim djelom, životopisnom studijom o Dragojli Jarnevićevoj, ovjenčala je svoj rad prikazavši cio jedan ženski život od najranijega djetinstva do pod kasnu starost. O Dragojli Jarnevićevoj bilo je i do sada više toga poznato, ali prema slici, koju nam je Milčinovićeva o njoj podala, ono od prije poznato tako gubi vriednost, da i nije čudo te je brzo palo u zaborav. Milčinovićka se u svojoj studiji nije bavila toliko Jarnevićkom kao spisateljicom koliko kao sa ženom i Hrvaticom. I zato ju ide najviše hvale.

Jarnevićkin život u nekoliko redaka ocrtati bilo bi doista težko. „U Dragojli Jarnevićevoj borila su se dva svieta, dvije sile. Sila razuma, koji ju je vazda spominjao na obični moral i sila prirode. Dragojla Jarnevićeva nije mogla to dvoje složiti i za to je toliko trpjela."

„Dragojla Jarnević" je knjiga boli i trpljenja jedne ponosne i jake ženske duše u svim razdobljima, u svim prielazima i varijacijama. Tuj nije izpričan samo jedan život onako kako se ukazuje svačijem oku, nego i najskrovitije misli, želje i porivi kako se u čovjeku bude, od svoga postanka pa sve dok se ne razviju do gotovoga čina. Tu je prikazana ženska duša od onoga časa, kada je na vrhuncu svoga ponosa pa preko svih razočaranja, sve kako malo po malo slabi pa sve do časa, kada samu sebe zgazi u priezіru, da se onda vine sto put jača, sto puta ljepša. Milčinovićka se nigdje ne postavlja sudijom ovoj velikoj i liepoj ženskoj duši, ona ne moli za nju nigdje samilosti, ona ju samo prati upozorujući poput liečnika na pojedine momente u životu te žene, da uzmognemo shvatiti i pravo prosuditi Dragojlu Jarnevićku a po njoj i toliko drugih žena, koje je zadesila slična sudbina.

A to je Jarnevićka i htjela. U predgovoru svojem dnevniku, po kojemu je Milčinovićka i napisala tu studiju, kaže Jarnevićka: „A da sam se odlučila na ovaj srcu mome mučan posao, naime, navršivši šezdesetu moju godinu dan po dan pretresivati tužni moj život uzrok je što želim mnogomu opovrći mnijenje o meni i sud. Mnijenje o mojoj sreći i zavidljivom životu, sud o manah kojimi me mnozi grdiše."

Jarnevićka hoće da joj se sudi. U to ime piše četrdeset godina svoj dnevnik, u to ime bilježi u njega svoje misli, i skrovite želje, sve svoje čine. Poput kakova sredovječnoga askete, koji drži, da je dužan položiti račun o sebi i svojem životu ne samo Bogu već i ljudima, izbraja ona sve svoje mane onakovom gorljivom iskrenošću, koja je prirodjena samo velikim i jakim dusima. „Nu ne stidi se i najmanja kao što i najveća děla sama dobro razmotriti" dovikuje Jarnevićeva samoj sebi i onomu tko će prvi prikazati njezin dnevnik, njezino najveće djelo, njezin život svietu.

Milčinovićka se pokorila toj želji pokojnice i prikazala ju ne samo u svietlim ča-

sovima, nego i u onim najtužnijim i najcrnjim ne zatajujući uza to niti onih momenata, koji su u životu svakoga čovjeka najteži. Ali sve da i nije bila želja pokojnice, da se o njoj sazna čista istina, bila bi dužnost Jarnevićkina biografa, da iznese podpunu istinu bilo to komu (čuvarima pseudomorala!) pravo ili ne. U životu žene kao što je Jarnevićeva, koju je kroz sav život mučilo najviše jedno pitanje, jedna zagonetka (treba li nagonu i zakonima prirode udovoljiti ili ne), nije se smjelo prešutjeti kako i kada i na koji način se je to pitanje kod nje riešilo Da je Milčinovićka prešla preko tih stranica Jarnevićkina života mukom, da ih se je tek dotaknula ne rekavši podpune istine, bila bi lažljivka, koja nije dostojna da iznese život tako jake i velike duše kao što je Jarnevićkina. I zato treba da pozdravimo ovu studiju kao prvu te vrste, i da ju nazovemo jednom od najboljih jer je ona dokaz ne samo iskrenosti nego i istinoljublja u najvećoj mjeri. Jarnevićka se je borila za istinu pa bi stoga bila najveća nepravda, koja joj bi se mogla učiniti, da je istina obzirom na nju prešućena. Druga strana te studije, radi koje treba da bude njezina autorica pohvaljena jest ta, da je Milčinovićka, pišući ju imala pred očima osobito patriotizam Jarnevićke, koji je iztaknula u obilnoj mjeri.

Jarnevićka je bila patriotkinja, ali mnogi moderni prikazivač njena života bio bi mirno pregledao tu crtu u Jarnevićkinom životu ili joj ne bi podao dovoljno važnosti.

„U Hrvatice ima poštenja i svaka si ga umije čuvati i braniti. Vjerujte, da bi me bilo stid naroda u kojega si ne bi umjela žena poštenje čuvati." Ovako dovikuje žena Hrvatica, Dragojla Jarnevićeva tudjincu, kada joj hoće da oblati njezin narod u tudjini. Ali ne samo u tudjini nego i kod kuće Jarnevićka je vatrena patriotkinja, koja osjeća sve nevolje i sve tegobe koje tište njezin narod. Kada za vrieme ugnjetavanja narodne sviesti (1843.) bude nametnut hrvatskoj književnosti cenzorom Madjar, pa kada nastadoše sve to crnji dani u našem javnom i privatnom životu, kaže Jarnevićka: „O slabi ljudi! Jedne šake Madjara se boje i dršću, da ne bi kroz svoju ljubav za domovinu gdje svoju službicu izgubio. Pa ja bih voljela gladna sjedjeti, nego da bi moj vrat pod jaram jednoga ovako ohologa, a surovoga naroda sagnula, kao što su Madjari. Iliri ako će svoju narodnost uzdržati, ne smiju biti bojazljivi i smjelo im valja pred svakim napadajem svoje čelo dizati. Oni moraju dokazati, da su potomci onih pradjedova, koji su nekoć svuda dobitnici bili i koji se nikada dušmana nisu plašili."

„Madjari ne smiju podniposto onu svrhu stići, na kojoj bi k vlasti dospjeli, da nam naš materinjski jezik ugnjetu i svoj jezikolomni madjarski nametnu. Ta zar smo mi Slavjani več na toliko došli, da jedan narod ovako nepoznatoga broja, kao što su Madjari, nama tako daleko zakone pripisavati može, da nam i isto naše najdragocjenije blago ugrabiti mu je slobodno!? Ne! ne! ovo im po ruci poći ne smije. Još ima mišica i krvi u Iliru i snaga naša će se smjeti ovoj pogrdi cieloga ilirskoga naroda protustaviti."

Ovo su rieči, koje je Jarnevićeva prije više nego šestdeset godina izrekla, ali jednako su od dojma i jednako su vriedne kao da ih izgovara danas Već radi samoga toga, što je u Milčinovićkinoj studiji u tolikoj mjeri iztaknuta Jarnevićka kao patriotkinja, ta bi knjiga zaslužila da se nadje u svakoj hrvatskoj kući i samo je požaliti što tu knjigu nije izdala bilo Matica Hrvatska bilo Družtvo sv. Jeronima, da u što većoj mjeri zadje medju narod i da tako narod spozna našu Jarnevićku. Jer Jarnevićka nije bila samo patriotkinja na rieči, nego i činom. Prva njezina knjiga nosi naslov „*Domorodne povjesti*" i „odraz je njezinoga žarkoga patriotizma", a u doba kada „učionicama se najveći dio vlastelina, medju ovima i oni, koji se činjahu s dušom i tijelom za domovinu disati, protive (izrazujući se da polodjelcu učiti knjigu treba nije)", otvara Jarnevićka u rodoljubnom Karlovcu školu, u kojoj će djevojke odgajatii „u narodnom duhu", a kasnije polazi na selo i tamo otvara školu za seosku djecu sama i bez ičije pomoći i bez ičijega priznanja obučava narod nekoliko godina kao učiteljica „Ja sam željela hrvatskoj domovini hrvatsku djecu radjati, a budući da mi nije ta sreća u dio pala, ja ću ipak po slabim svojim silama pomoći graditi ma i još tako sitnim kamenjem na narodnoj zgradi, koja će se nazvati naobraženje."

Tako govori prva hrvatska spisateljica i mogli bismo kazati jedna od najvećih naših patriotkinja. Bila je dakle sveta dužnost, da nam se je život i rad te žene ukazao u podpunoj slici ne bi li tako našao nasljedovateljicu i stvorio nekoliko iskrenih i žarkih patriotkinja više, jer nam pravih patriotkinja treba isto tako kao i značajeva.

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Od 12. XII. do konca godine.)

Stara je godina, večer, gostiona. Za jednim stolom sjedim ja sam, a za drugim dva čovjeka: jedan je priprosto odjeven, a drugi fino. I razgovaraju tako: jedan priprosto, drugi fino. Mogao bi ih zvati A i B, ali čemu to, odmah će se vidjeti, tko je A, a tko B.

— Ja sam vam i danas bio u kazalištu na „Sedam gavrana". Ovaj mjesec idem podjedno. I nikad još uije repertoar bio

ljepši, nego ovo od 12. do danas. Pomislite: od 19 predstava bilo je 11 opereta, a tri komedije, a onih osbiljnih samo 5.

— Je li moguće?

— Jest, kad vam velim. Ja imam tu zabilježeno. (Ovdje je izvadio bilježnicu). Zajčevu „Nihilisticu" davali su četiri puta: dne 12., 15., 16 i 19., onda „Naboba" dne 22. i 28., „Ples u operi" dne 23. po podne — nedjelja je bila; onda na Štefanje po podne „Zaručnicu milijunašicu" i „Pufferla" dne 30. po podne, opet je bila nedjelja; napokon „Sedam gavrana" — to takodjer možemo računati u operetu — opet dva puta: dne 27. i danas na staru godinu. 11 predstava — da li lažem ili ne? O, onda sam rekao još tri komedije, dà, to je bila „Charleyova tetka" u nedjelju, dne 16. — ja toga Grunda uviek idem gledati. Dà, onda je bio „Miš" dne 20., gdje ova, kako se zove, — Hržička tako „hercig" igra. I treća komedija, dne 26., to je bio „Petrica Kerempuh", gdje se čovjek nasmije, malo pjevaju, pa tako.

— A kako vam se svidjela Zajčeva „Nihilistica".

— Tako. Liepo. Muzika je jako liepa.

— Meni se čini, da je libretto nekako mrtav i slab.

— Ono mislite, što govore, dà, ono bi moglo biti bolje, ali što ćete, ne može se sve zahtjevati. Čuo sam, da je sbog toga bila nekakva komedija u kazalištu, pa da se već ne će „Nihilistica" davati. Uviek nekakove komedije.

— I vi u svojoj bilježnici imate samo pet osbiljnih predstava u ovoj drugoj polovici prosinca?

— Samo pet. I od tih pet predstava samo su tri komada: nekakva „Judita" dva puta — dne 13. i 18. — onda srbski komad „Nemanja" dvaput — dne 23. i 30. i sad prekjučer onaj mladi komad „Sin". I to vam je sve. A znate, da vam ja baš nemam rada ove nekakve težke stvari, gdje moram puno misliti, pa sav izmučen dodjem kući.

— A kod „Judite" ste morali dugo misliti?

— Nego šta! To je nekako drugčije, nego smo mi u bibliji učili. Mi smo učili, da je ta Judita odsjekla glavu Holofernu i drugo ništa, a kad tamo ovdje je nekakva žena, koja od muža nije imala ljubavi, a kad je došla u šator k Holofernu, zaljubila se u njega. Pili su i grlili se, otišli iza zavjese i tamo ga je — ubila. Sad, zašto ga je ubila, kad ga je volila? Kod one, kako se zove, — Monne Vanne, liepo idu iz šatora van, pa k mužu natrag i odovud pobjegnu. Ali ova ga je možda za to ubila, kad je tako u bibliji.

— Ponajprije treba da vam kažem, da je čovjek, koji je tu dramu napisao, Niemac imenom Hebbel, veliki majstor. Baš se je 13. prosinca navršilo 43 godine da je umro, a drama je sama stara 63 godine. Čujte i ovo: prvi put se kod nas prikazivala prije 33 godine, a drugi put sad! Napisao je Hebbel liepih stvari, ali ga nisu znali pravo cieniti, dok je živio Istom zadnjih godina kano da su ga počeli izkapati iz zemlje kao jednu bogatu rudu, kojoj se prije nije znala vriednost. Kao jednu debelu žilu dramatskoga hrasta, na kojoj je nikao veliki dramatičar Ibsen, ako ste me pravo razumjeli . . .

— !

— Taj je čovjek mnogo šta doživio, zadubljivao se, znate, u ljude, u sviet oko sebe. On je čekao, dok se koji njegov vriedni ili potresni duševni doživljaj onako, kako bih vam rekao, ohladio, udaljio od njega, onda ga je gledao kroz povećalo, pa kad je to sve u njegovoj duši naraslo i izdjelalo se u velik kip, onda je sjeo i pisao drame.

— Ponešto vas razumijem, ali kako to onda dolazi skupa s onom „Juditom" u bibliji, kako to može biti njegov doživljaj?

— Eto, to je baš ono, što vam hoću da rečem. Ne radi se o tom, zove li se ona Judita ili Monna Vanna. Ona je žena — a žene ne izumiru. Ne izumire ono, da je ipak žena na koncu konca bezvoljna stvar užitka, ako svaku ta misao i ne muči. Vidite, to je polazna točka, s koje je nastala ova drama. To sam vam ja čitao u ovoj knjizi (tu izvadi sivu knjigu, u kojoj sam odmah prepoznao Poppe-ovu studiju o Hebbelu); tu se još, evo vidite ovdje veli, da je to djelo „in dem sich durch feindliches Gegenübertreten einander ergänzender Naturen die tragische Katastrophe der Geschlechter vollzieht". Malo je zbito rečeno, je li, no to vam od prilike znači ovo: zamislite jednoga jakog, upravo divljeg čovjeka, u kojem je do skrajnosti razvijen osjećaj mužkaračtva, a sad pomislite i ženu sa isto tako silnim osjećajem svoga ženstva — i njih se dvoje sastalo u ljubavi, koja gori, ali u kojoj i oni izgaraju. Ona po prirodnom zakonu podlieže, postaje „bezvoljna stvar", pa kad to spozna, osvećuje se: ubija ga Ali i ona mora poginuti, jer se boji njegova potomka. Hebbel je vidio, da je Holoferne takav divlji čovjek, a Judita isto tako junačka, pa je njih uzeo kao figure svojim mislima. A nije njegova Judita ubila za to Holoferna, što tako piše u bibliji, već je on uzeo iz biblije ovaj slučaj za to, što mu je najzgodniji bio za osvetu „ženstva". A to vam moraju činiti moderne historijske drame: ne izvoditi ideje iz gotovih dogadjaja, već tražiti u dogadjajima sgodne okvire ili ruho za svoje ideje. Te pak ideje treba da su prije u duši dobro proosjećane i proživljene. Eto, tako vam je to.

— Ja, ovaj, kako da kažem, ne bih baš znao ponoviti, što ste rekli, ali razumio sam vas nekako. Nego moram samo reći, da su oni ljudi s iztoka jako dobro prikazani. Osobito Židovi.

— Drago mi je, da ste to opazili. A vidite i to je vještina: sakriti sve i pokriti historijom, tako da svaki gledalac i ne može odmah znati, zašto je ta drama tako močna.

— Kažem vam: mene je bolila glava.

— I lica su glavna kao neki nadljudi. Niste li opazili? To su tako gorostasne figure, kao kad od čovjeka pane duga, velika sjena

— Jest, jest. Zato je Rašković imao onoliku bradu i stupao bahato, a Vavra — ona je pružala nekud daleko ruke i sva se u tielu grčila Kao da su u operi.

— To moraju tako. To vam se zovu stilizirane kretnje ili ako hoćete potencirana umjetnost. Ali težko je to izdržati sve od prvoga do zadnjega čina, jer moramo tomu Hebbelu reći i to, da je više puta spor, težak i dosadan, a naši živci igraju brže, nego li su kod naših djedova. Nego, pijmo malo! (Piju). A kako vam se svidio „Nemanja“?

— Dobro, cielu sam se veče zabavljao i ništa me nije bolila glava, ali možda baš zato ne će biti dobra stvar. Kako vi sudite?

— Iskreno govoreći nisam se ni ja dosadjivao. Morate znati, da je pisac „Nemanje“ bio glumac, Srbin Miloš Cvetić, a kao glumac već on izmajstori, što će vam biti ugodno i oku i uhu. Ali, to vam je: kad promiene ili prometnu one kulise, zaboravite i ono, što je bilo u njima Kulise bile, kulise i otišle. Nema ništa, što bi ostalo kao iza „Judite“ u duši, ono duboko Nego znate, što ostane ipak iza „Nemanje“? Osjećaj zemlje i onoga naroda, koji je nekoč kao i naš imao svoje junačke ljude u prošlosti, imao domaće svadje, spletke: krvi i ljubavi. Kad čovjek pročita knjige, koje govore o onoj dobi, kad mu u duši stanu oživljavati ti ljudi, kad se s njima smije i s njima plače — onda to mora ostaviti traga, makar stvar i ne bila umjetnina...

— Imate pravo. Ono kad se u prvom činu kune Nemanja na sveto evangjelje, kad se čuje iz crkve pojanje, ono je baš liepo. Pa kad tamo braća imaju kućno vieće sa starim kraljem, popravdaju se, trgnu mačeve, a mati izmedju njih nastrada od udarca i padne — ono mi se svidjelo. Nisam sam znao zašto, a eto vi ste mi kazali: Zemlja, zemlja rodjena... Zato vam ja uviek volim ovako nešto starinsko, narodno, — barem je naše. Čast, vidite, tome Hebbelu, ali šta trebaš ići u bibliju, kad imaš svoj narod kod kuće...

— E, to vam je opet, znate, još viši vrh u umjetnosti, s koga se gleda na sve narode jednako. Mi još nismo ni na onim nižim vršcima, a kamo li da idemo na više A što velite na onu treću stvar, Kolarić-Kišurova „Sina“?

— Ja se ne ufam ništa reći, kad vidim, da vi to onako sve pravo pogodite kod svake stvari, kakva je?

— Recite samo, što vam se je najbolje svidjelo?

— Ono u trećem činu, kako je taj sin poslie godinu dana tamnice došao kući, pa onako sjedi uz peć Ne trpi ga otac, jer mu je načinio sramotu, ne trpi ga druga otčeva žena-priležnica, jer vidi, da joj on hoće oteti prvu rieč u kući. Kako se oni dižu na njega, a ipak mu ne mogu ništa. Oni su govori baš kao u životu, naravski su.

— A ono, kako on hoće popraviti maloga brata, pa ga ubija, kad vidi, da iz njega nema ništa?

— Ono mi je malo čudnovdto

— Vidite, to je opet nova drama. To je nastavljeno jedno na drugo. Ako gledate čitavu stvar, ide kao u jednoj crti, a stvar, koja izpunjava cielu večer, morala bi biti šira. Meni su oba prva čina suvišna. Prvi je tek slika kavane, a drugi je, kao da je iz kakve starinske drame, nešto romantičan, kako se to veli. Četvrti je umjetni produžak trećega, gdje sasvim neočekivano dolazi brat njegove drage, koji je poludio zbog smrti sestrine, propio se, a u drugom je činu bio tako revan i savjestan čovjek.

— Da, to je i meni bilo čudno.

— Sve se je to dalo povezati u jedan čin, koji bi bio jak. Prejednostavno je, zar ne, za veliku dramu. No liepo je, da se počinjemo baviti i sa životom oko nas i da pomalo pretresamo pitanja, koja se zovu socijalna. Meni se svidja govor njegovih ljudi, koji je dramatičan i oštar, svidjaju mi se i neka lica dobro uočena i donesena na pozornicu. Samo bi trebalo više slikanja nego crtanja. Dramatičar je kao kipar, koji ne smije samo urezivati u kamen, već i modelirati.

— Istina je, ali i glumci su bili dobri. Naš mi se Štefanac svidio kao „sin“. On baš napreduje. A Savička i Freudenreich upravo su bili izvrstni kao maćuha i otac. I Borštnik je bio bolji u četvrtom činu nego li u drugom. Ah, glé, već tuče dvanaesta ura. Sretno vam, gospodine, novo ljeto!

— Sretno! Bog zna, kakove će nam drame donijeti godina 1907.!

Vanja.

EDGAR ALLAN POE

(K našoj noveli.)

Edgar Allan Poe rodjen je 19. veljače 1809. u Bostonu. Kako su mu roditelji za rana umrli, zauzme se za nj neki bogati trgovac iz Richmonda Mr. Allan, koji ga pošalje na nauke u Englezku. Ali je u Poe-a bilo nesrećno biće. On se ni s kim nije mogao slagati. Tako se vrati sa svojim otčuhom 1822. u Richmond i podje 1825. na daljnje nauke na Jeffesson-University u Charlottesvillen. Ali ni tu ga nije dugo

trpjelo. On je htio ostaviti Ameriku, da sudjeluje u bojevima Grka protiv Turaka. Ali ni te nakane ne izvrši. Neko se vrieme potucao po Evropi i došao najposlie u Petrograd, gdje u pijanstvu učini taki eksces, da se američki poslanik morao za nj zauzeti. Ubrzo se vrati u domaju. Uza sve to Mr. ga Allan još svedjer podpomaže i stavlja ga u vojničku akademiju u Westpointu. Poslie deset mjeseci odjeraju ga odavle radi pijanstva. Mr. se Allan sada sasvim odkrene od njega i razbaštini ga. Ostavši poslie Allanove smrti u najvećoj biedi, postane prostim vojnikom. Ali i odavle on brzo uskoči i postane literatom. 1833. steče u Baltimoreu prvu nagradu za najbolju novelu Tim mu se otvara put u krugove najotmenijih literarnih revija. Ali ni ovdje se ne umiri. Petnaest se godina on bije i pravda sa svojim nakladnicima. Radi svoga pijančevanja gubi jedno mjesto za drugim. Kadikad bi se povraćao urednu životu, ali to kod njega nije nigda dugo vremena potrajalo. Kad je njegov delirium tremens dospio do svoga vrhunca, dopreme ga u hospital u Baltimoreu, gdje 7. oktobra 1849. i umre.

Razsudjujući Poe-ov pjesnički rad valja imati vazda na umu, da se u njega nikako ne smije razlučivati *pjesnik od čovjeka.* Kao čovjek se podao pijanstvu, kao pjesnik ljubio je u svim svojim djelima neobičnost. Kadikad se pače čini kao da je mistik. Ali u ovakim slučajevima izbija tek njegova neizkazana oštroumnost, a on kao da se igra sa sliepim povjerenjem čitalaca. Njegova genijalnost kazuje se ponajbolje u njegovim manjim djelima. Njegove pjesme kazuju duboku nujnost i živu maštu. Najpoznatija i najslavnija je njegova (i na hrvatski prevedena) pjesma „The Raven" (Gavran), koji sa svojim demonskim i avetnim nastrojenjem te svojim refrenom „Nevermore" čini duboki i grozni dojam. — Najveći dio Poe-ova literarnoga rada sačinjavaju njegove brojne novele. Te su njegove novele u englezkim izdanjima ponajviše skupljene pod skupnim nadpisom „Tales of the grotesque and arabesque" (a naša je novela „Sastanak" prevedena iz izdanja George Newnesa, London 1903.). To su naskroz najbizarniji produkti jedne neograničene fantazije, izpremiešani izražajima razboritog, gladkog i hladnog kritičkog oštroumlja. Te izrazite protivnosti najljepše označuju biće tih gotovo klasičkih djela. Kadikad se u njima javlja veselje nad grozotama upravo radi groznoga samoga. Take su primjerice novele „The Pit and the Pendulum", „The Facts in the Case of M. Valdemar", „The Masque of the Red Death" itd. Kod Poe-a je sve anormalno. Anormalna je ona množina njegove snažne umjetnosti, anormalan je i njegov analitički razbor, koji se najjasnije ističe u njegovim kriminalnim pripoviestima.

S čistoga estetsko-literarnoga stanovišta razbiraju se u Poe-ovim djelima dvie glavne i različne skupine, koje dobivamo, ako ih promatramo u pogledu njihovih elementarnih sastavina. Tako su njegova djela ili estetsko-romantičke ili realističko-američke naravi.

U onu prvu grupu (a u tu spada i naša novela „Sastanak") idu ona djela Poe-ova, koja bismo mogli nazvati najindividualnijima. To su pjesme njegovih sanja, djela koja su nastala iz njegovih divljih vizija. Ta je djela pisao čovjek, u čijoj je pjesničkoj duši buktjelo od ljepota velikih, starih kultura, a iznajprije kulture talijanske renesanse, koja je svojim razkošnim i bujnim stilom sasvim pristajala Poe-ovom biću. Ali se za bujnoga života u tim novelama kezi crna i hladna smrt.

Druga grupa njegovih djela nije bez nekog oštrog sarkazma. To su gotove satire. Banalni, merkantilni i egoistički život svoje okoline Poe nije shvatao. On naprosto nije imao smisla za socijalnu ideologiju. Tu dominira razbor. I ta je djela napisao fantasta Poe, ali to nije više onaj romantično-lirički već američko-groteskni fantast Poe, onaj Amerikanin Poe, koji je duboko zavirio u psihu svoju i svojih zemljaka.

Najposlie treba spomenuti, da se pod strancem, opisanim u našoj noveli, ima po svoj prilici razumjeti englezki pjesnik Lord Byron, koji jednim dielom svoga bića toliko sjeća na Poea.

IZ RUSKE KNJIŽEVNOSTI

Unatoč osbiljnim vremenima, što ih proživljuje Rusija, piše se i štampa u velikoj slavenskoj carevini sva sila knjiga, moglo bi se reći pače, da je književna proizvodnja u ovo burno doba znatno porasla. Bezbroj novina i brošura poplavljuje prostranu državu i kako je politički život zaključao novom snagom, nalaze političke brošure i znatan uspjeh. Manje su sretni povremeni časopisi. Oni niču i izčezavaju; nekoji, što ne nalaze odziva, nekoji, jer ih radi njihova smjera progone vlasti. Vrlo dobro uredjivana *„Polarnaja zvêzda"* P. Struvea, koja je zastupala program ustavno demokratske stranke (t. zv. kadeta) ustavljena bje 13. brojem. Izdanje bje nastavljeno pod naslovom: *„Kultura i svoboda"*, ali je takodjer poslie 8. svezke moralo prestati. Nekoji liberalni dnevnici osobito su bili progonjeni. Tako je „Rusj" promienio svoje ime u „Molva" pa „XX vêk", da može vršiti svoju publicističku misiju, naime unapredjivati ustavne odnošaje u Rusiji. Spomenuli smo već u našoj smotri, da je pod uredničtvom publiciste Slonimskoga pokrenuto izdanje *„Političke enciklopedije"*, od koje su do sada izašla tri krupna svezka

sa mnogobrojnim kartama uz tekst. Pošto već dulje vremena nema nastavka, bi reći, da je ovo izdanje s kojeg bilo razloga zapelo.

Zanimivo je izdanje: *„Pervaja rosijskaja Gosudarstvennaja duma“*. Književno umjetničko izdanje pod uredničtvom N. Pružanskoga. Svrha je bila ovoj ediciji da upozna rusko družtvo sa djelovanjem prvoga parlamenta ruskoga; nu pošto je taj, iza kratkoga djelovanja razpušten, ostaje izdanju samo historičko značenie. Liepo su napisane uvodne razprave u ovo izdanje „Povjestni pregled narodnoga zastupstva“. „Kakav rad čeka gosudarstvenu dumu?“ Sliede portreti članova dume, kao i portreti znamenitijih vodja dekabrista, prvih pobornika ustavnosti.

Naučno značenje imade medju inim izdanje pod naslovom *„Svobodnoe znanie“*. Sbornik popularnih crtica, članaka i razpravica. Izdanje uredjuju profesori E. D. *Grimm*, L. I. *Petrašickij*, V. V. *Lipovskij*, i *Simkević*. U prvoj svezci je razpravica: „Buduće čovječanstvo s gledišta naravoslovca“ od V. Simkevića. „Poviest književnosti kao znanost“ (V. Lipovskoga) sačinjava drugi svezak ovog izdanja. Razprave su pisane popularno i zanimivo te će ih svatko s korišću pročitati.

Prof. *Birjukov* počeo je objelodanjivati obsežni životopis L. Nikolajevića *Tolstoja*. Sada je u Moskvi izišao I. svezak ovog djela, a stoji 2 rublja. Djelo je vrlo pohvalno primljeno po ruskoj kritici te mu se proriče velik uspjeh. Životopis velikoga pisca crta se obsežno, te odkriva, koje su ličnosti iz njegovih djela uzete iz zbiljnoga života. Roditelje svoje nije veliki pisac ocrtao u svojim pripoviestima „Djetinjstvo“ itd. već u romanu „Vojna i mir“ u ličnostima grofa Rostova i knjeginje Marije Volkovske. Djelo g. Birjukova biti će, kako se po prvoj svezci vidi, ne samo podpuna i svestrana biografija velikoga pisca, već i tumač njegovim djelima, a to je ono, s čega se knjizi mora priznati važnost.

IZ FRANCEZKE KNJIŽEVNOSTI I KAZALIŠTA

Naturalistički roman u Francezkoj zastupa poslie Zole veoma daroviti i plodni pisac Henry *Céard*, koji je posliednjih dana izdao svoj omašni roman „Terrains à vendre au bord de la mer“. To nije drugo nego minucijozno i pomnjivo napisana monografija svih mana i poroka bretonskoga seljačtva, u kojima se sjedinjuje pretjerana pobožnost s pijančovanjem i moralnim stranputicama. U tu negdašnju zemlju ljubavi Tristana i Izolde stavlja pisac jednu wagnersku pjevačicu i jednog mladog pjesnika, kojima se ta negdašnja slavna zemlja sada sasvim sgadi.

Braća Jérome i Jean Tharand udariše sasvim novim putem u svom najnovijem anglomanskom romanu „Dingley, l' illustre écrivain“. Njihov je junak neka kopija Kiplingova. On polazi sa ženom i s djetetom u južnu Afriku. Tamo ga se smrt njegova djeteta, koje ne podnosi onamošnje klime, nikako ne doima, — jer je on svoju zadaću postigao, izabravši dosta instruktivnog materijala za britski imperializam.

U svom satiričkom i humorističkom romanu „Le Guêpier“ opisuje Ernest *Tissot* nesrećne ženitbene špekulacije dviju pustolovka u nekom manjem bretonskom kupalištu. — Veoma je fina najnovija novela Fernanda *Vandérema* „La victime“.

Comédie Française izniela je ubrzo dva noviteta. Paul *Adam* nije imao osobite sreće sa svojom dramom „Les Monettes“, koji nije drugo nego dramatizacija njegova romana „Le Serpent Noir“, u komu odlučno ustaje protiv Nietzschea.

Henry *Bataille*, poznati pisac uspjelih drama „Maman Colibri“ i „La Marche nuptial“, iznosi u svom najnovijem djelu (koje je vrlo liepo uspjelo) „Poliche“ jednoga nesrećnog ljubovnika, koji se čini luckastim (polichinelle), jer misli, da će tako steći ljubav svoje obožavane djevojke. I uistinu za jedan čas prevlada njome samilost, ali ubrzo ona upozna tu dvostruku ulogu, što ju glumi njen ljubovnik.

U Odéonu polučio je Antoine sa novo prevedenim, neskraćenim i sasvim novo insceniranim Shakespearovim „Julijem Cezarom“ vanredni uspjeh. Djelo je preveo veoma lijepo u nesrokovanim aleksandrincima Louis de Gramont.

U glumištu Renaissance polučio je Henry *Bernstein* sa svojom dramom „Le voleur“ veliku senzaciju, i ako su neke scene dosta prisiljene i neprirodne. Neki mladi čovjek uzima svu krivnju jedne žene na se, koja je samo zato krala, da sjajnim toaletama pridrži svoga muža uza se.

U Gymnaseu davala se vrlo fina i duhovita komedija *Gavaulta* i *Charvaya* „Mademoiselle Josette, ma femme“. Fabula radi o prirodnom braku izmedju ujaka i nećakinje, koji se onda najposlije obistinjuje.

Od kritičkih izdanja treba zabilježiti kompilaciju *Caselle* i *Gauberta* „La nouvelle Littérature 1895 à 1905“. — Léon Séché iznosi u „Revue“ svoju studiju o odnošaju Alfreda de Musseta prema slavnoj tragedkinji Rachel Felix. — U istom broju te revije (od 1. decembra) ima studija akademika Fagueta o romantiku Gérard de Nervalu. U broju od 1. prosinca donosi „Mercure de France“ iz pera Eduarda Maynialа, koji je nedavno izdao novu i dobru biografiju Guy de Maupassanta, novoga materijala o braku George Sandove. — Jean Lionnet ustaje u „Quinzaine“ protiv najnovijega romana Pierre Loti-a „Les Desenchantés“.

(Lit. Echo.)

MARSEILLAISA

Bio je velika ništica — plah poput zeca, a strpljiv, bezsramno strpljiv ko tegleća životinja. Kad ga je zlobna sudbina bacila kao na porugu medju naše crne redove, smijali smo se, smijali ko mahniti. Da, da, mi ljudi često smo tako neobični!

A on — on je naravski plakao. Nisam u svom životu vidio čovjeka, komu su suze tako navirale: tekle su mu neprestance iz očiju, nosa i ustiju. Bio je poput spužve, koja se napila do sita vode, pa ju čovjek rukom izciedi. I u našim je redovima bilo ljudi, koji su plakali; nu njihove su suze bile plamen, iz kojega su izvirale divlje zvieri. Od tih bi muževnih suza postajalo lice starije, a oči mladje. Poput lave, koja se odkida od užarene nutarnjosti zemlje, sažizahu one neizbrisive tragove i pokapahu pod sobom čitave gradove s prolaznim željama i sićušnim brigama. U njega je pak kod plača bio samo nos crven, a žepni rubac mokar. Po svoj ga je prilici tad sušio na užetu, jer odkale mu inače toliko rubaca?

Čitav bi dan trčkarao od jednog uzničara do drugoga, prigibao se skrušeno pred njima, plakao, kleo se da je nedužan, molio, da uzmu u obzir njegovu mladost, obećavao, da će sav svoj život otvarati usta samo na molitvu i hvalospjeve. A ovi su ga izsmjehivali, kao što smo činili i mi, te mu nadievali ime „malo, nesretno svinjče" i klicali: „Hej malo svinjče, dodji ovamo!"

A on bi na taj poziv poslušno dolazio, budući da je uviek mislio, te će mu saobćiti, da se smije vratiti u svoju domovinu. Nu oni su mu se samo izrugivali. Znali su oni dobro — isto tako kao i mi — da je nedužan, nu oni su htjeli „druge male svinje" zastrašiti mukama, koje je on trpio — kao da one nisu već i onako bile dosta plahe.

On bi došao i do nas, budući da ga je samovanje gonilo u očaj; nu naša lica bijahu tvrda i nepristupna, a on je zaludu tražio k tome put. Postajao je posve bez sviesti i nazivao nas „dragim drugovima i plačidruzima". Nu mi bismo klimali glavama, pokazivali na čuvare i govorili:

„Čuvaj se, mogli bi te čuti!"

A on bi se usudjivao pogledati na vrata — to malo svinjče. Mogaše li čovjek pri tom biti osbiljan? I mi se smijasmo glasovima odviklim smiehu, a kad je vidio, gdje se smijemo, bio bi opet vedar i veseo, posadio bi se uz nas, pričao o svojim dragim knjigama, koje su ostale na njegovom stolu, o svojoj mami i svojoj braći, za koje nije znao, da li još živu ili su poumrli od straha i čežnje.

Napokon bismo ga odtjerali.

Kad bismo započeli s „gladovanjem", da demonstrujemo protiv državne vlasti, spopao bi ga užas, neizreciv užas. Malo je svinjče rado jelo, — ali se je bojao pred dragim drugovima, ne manje nego pred čuvarima. Kao izgubljen meo se izmedju nas i često tro rubcem svoje čelo, na kome bi se nešto pokazivalo — suze ili znoj — (ne znam što). I neodlučno me je upitao:

„Hoćete li dugo gladovati?"

„Dugo", odgovorih strogo.

„A ne ćete li ništa jesti potajice?"

„Mama će nam poslati pašteta", uvjeravah ga osbiljno.

Pogledao me je ne vjerujući mi, kimnuo glavom i olišao jecajući. A sliedećeg bi nam dana, drhćući i tresući se, s raztegnutim licem, rekao:

„Sam gladujem!"

I on je gladovao. Nismo mu vjerovali, kao što mu i vi ne biste vjerovali; mislili smo, da jede potajice, a i stražari su to isto držali. A kad ga je napokon obuzeo tifus od gladi, saželi smo samo ramenima: „Ubogo, malo svinjče!" A jedan izmedju nas, koji se nije nikad smijao, reče mrko: „Tà naš je drug. Moramo poći k njemu".

On je bulaznio, a tužne bijahu, kao što i sav njegov život, i te njegove nesuvisle fantazije. Govorio je o svojim dragim knjigama, o mami i braći, molio kolača — prisizao, da je nedužan i vapio za milošću. Dozivao je domovinu „Draga Francezko !", govorio je. — „O da si prokleto slabo ljudsko srdce!" Parao nam je dušu svojim poklikom: „Draga Francezko!"

Svi bijasmo u bolničkoj dvorani, kad je umirao. Pri koncu mu se sviest još jednom vratila; ležao je mirno, tako malen i slab; a tiho smo stajali pred njim, mi svi — njegovi drugovi.

„Kad budem mrtav", reče nam slabim glasom „tad zapjevajte nad mojim grobom marseillaisu!"

„Što veliš?", upitasmo, drhćući od radosti i uzavrjele srčbe. A on je ponavljao:

„Kad umrem, zapjevajte mi marseillaisu!"

I po prvi put su mu oči bile suhe, nu mi — mi smo plakali — plakali smo svi, jedan kao i drugi, a naše su suze gorjele poput plama, iz koga izviru divlje zvieri. Umro je, a mi smo pjevali nad njim marseillaisu.

Mladi, jaki glasovi pjevahu veliku pjesmu slobode, a okean je njome hladno odjekivao i nosio ju na svojim valovima u dragu Francezku — taj bliedi strah i poput krvi crvenu nadu. — I nikad nismo zaboravili tu ništicu — s plahošću zeca, sa strpljivošću tegleće životinje i s velikom čovječjom dušom. „Na koljena druzi i prijatelji, pred tim junakom!"

Pjevali smo. — Puške, što navieštaju zlo, šklocnuše, oštre se bajunete uperiše, grozeći se, u naše grudi — ali sve glasnije, sve radostnije zamnievala je prieteća pjesma, a na mekim rukama drugova njihao se crni lies.

Mi smo pjevali marseillaisu.

Ruski napisao *Leonid Andrejev*

NOBELOVE NAGRADE

Alfred Nobel. izumitelj dinamita, postao je poslie svoje smrti jednim od najvećih mecena. Dok se danas njegovom pomoći dižu dinamitom u zrak sgrade i palače, ubijaju bombama dužni i nedužni, ipak taj dinamit promiče na drugi način kulturu čovječanstva. Kao da je sam Nobel htio za sva ona zla, što ih počini dinamit, učiniti zadužbinu. Dinamit mu je donio ogroman imutak tako te je u oporuci odredio zakladu od preko trideset milijuna kruna, da se svake godine podieli pet nagrada, svaka od 200.000 K, muževima, koji su najzaslužniji za književnost, za fiziku, kemiju, medicinu i za svjetski mir.

Za godinu 1907. Nobelove su nagrade već podieljene. Za književnost dobio je nagradu talijanski pjesnik Giosuè *Corducci*. Dauas mu ima 75 godina, a rodio se u mjestu Baldicastello, u Toscani. U Bologni je bio sveučilištnim profesorom, te je, čini nam se lani, pošao u mir. Vele, da je umio vrlo ugodno predavati, pače i u svojoj staroj dobi tako živahno i lagahno, te ga bijaše užitak slušati. God. 1865. izdao je Carducci, za onda još pod pseudonimom Enotrio Romano pjesmu „Inno a Satanna" t. j, himnu Sotoni Dakako da je u očima slobodnih zidara, liberalaca te drugih postao prvim čovjekom, a mora se reći, da mu se odtada i broji slava. Nu djela, koja su mu pribavila pravu i nepatvorenu slavu, jesu glasovíte „Odi barbare", za tim „Nuove odi barbare". Osim pjesničtva bavio se je Carducci i kritičkim radom te stvorio djela „Bozzetti critici e discorsi letterari", pa „La poesia barbara nei secoli XV. e XVI." Osim toga napisao je svu silu djela i na pjesničkom i na kritičkom polju, a ta su mu djela sabrana u izdanju „Opere", od kojih je dosada izašlo kojih trideset svezaka.

Nagrada za fiziku zapala je Sir William *Thomson-a*, starca od 83 godine. On je već sa 24. godinom predavao fiziku na glasgowskom sveučilištu, kad je počeo uredjivati i „Cambridge and Dublin Journal of Mathematics". Tu je toliki broj raznih članaka i stvari napisao, da je više puta vanredno zainteresovao i naučenjake svjetskog glasa. Osim toga napisao je i posebnih djela, a ide ga slava i za to, što je izumio raznih sprava, kao što su elektromotori, galvanometri i drugo. God. 1892. u znak priznanja za svoje zasluge, dobio je od britske vlade plemstvo. Poznat je i pod imenom Lord Kelvin.

Nagrada za medicinu zapala je dvojicu: Talijana prof. Camilla *Golgi-a* u Paviji i Španjolca Ramon-a I *Cajal Santijago* u Madridu. Jedan i drugi važe u medicinskom znanstvenom svietu kao prvaci i autoriteti. Prvi se osobito iztakao kao specialista u iztraživanju mozga i živaca, te je u tom pravcu došao do zamašnih i dosad nečuvenih rezultata, a predaje na pavijskom sveučilištu obću patologiju. Drugi je bio vojničkim liečnikom za deset-godišnje vojne na Kubi, a sada je profesor na medicinskom fakultetu, te urednik vrlo uvaženog lista, gdje je, kao i u mnogim drugim revijama i novinama napisao sijaset studija, djela i razprava.

Nagradu za kemiju dobio je Francez Henri *Moissan*, rodjen Parižanin. On predaje mineraložku kemiju na višoj ljekarničkoj školi u Parizu. Učeni je sviet zadužio svojim epokalne zamašnosti iznašašćem električne peći. Za svoj rad dobio je veliko odlikovanje god. 1903. na medjunarodnom kemičkom kongresu u Parizu, najveće odlikovanje, što ga učenjak može steći za kemička iztraživanja. Napisao je i izdao veliki niz veoma važnih djela, koja su mu utvrdila ime jednoga od prvih kemičara.

Napokon nagradu za promicanje svjetskoga mira odnio je predsjednik sjevero-američkih saveznih država Theodor *Roosevelt*. Poslie Berte Suttner, koja je već dobila Nobelovu nagradu za mir („Die Waffen nieder!"), predsjednik je Roosevelt, vele, najviše poradio za svjetski mir, jer njemu se pripisuje glavna zasluga, što je vrlo vještim diplomatskim aktom izmirio Ruse i Japance i doveo do mira u Portsmouthu. Osim političkih i diplomatskih djela, napisao je i puno književnih i historičkih važnih radnja i knjiga.

I tako Nobel, premda je najviše učinio u prilog ratovima iznašavši dinamit, opet svojim nagradama nagradjuje one, koji nastoje oko svjetskog mira. Hoće li pak Nobel dinamita ili Nobel mira konačno pobiediti, to će istom pokazati daleka, daleka budućnost.

CONAN DOYLE

Kako je u svoje vrieme Jules Verne osvajao čitatelje svojim fantastičnim pripoviestima i romanima, koji su basirali na znanstvenim predpostavkama, tako se danas sviet otimlje za Conan Doyle-om, osobito za serijom njegovih kriminalnih romana, koji opisuju *Sherlock Holmesa*. Mora se priznati, da su Conan Doyle-ove stvari vrlo zanimive, pa i ako nemaju literarne vriednosti, o njima se puno piše. I u nas ga po dnevnicima puno prevode, a više je njegovih detektivskih pripoviesti izašlo i u posebnim izdanjima. Budući da je tako Conan Doyle poznat sa svojim Sherlock Holmesom u neke i našoj čitaćoj publici, bit će uputno, da iznesemo nešto, što je manje poznato.

Amerikanac Edgar Allan Poe, u kom ima na drugom mjestu obširnije govora, već je prije pola stoljeća u nekim svojim nove-

lama stvorio tip, koji se u mnogočem podudara sa Sherlock Holmesom. Nije to čudnovato, budući je isti taj Poe — kako opaža Worel — djelovao i na Jules Verne-a. Tako n. pr. temeljna ideja prvog Verne-ovog romana „Pet nedjelja u balonu" (1863.) sjeća na Poe-ov „Put u balonu preko Atlantskog oceana". Isto se tako Jules Verne u svom romanu „Od zemlje do mjeseca" pokoristio s Poe-ovim „Ivana Pfaala u Rotterdamu vrlo čudnovati doživljaji i jadi devetnaestdnevnog zračnog putovanja k mjesecu". Jednako dakle, kao što je Poe djelovao u pogledu fantastičnoga na Jules Verne-a, djelovao je u pogledu kriminalne pripoviesti na Conan Doyle-a.

U tim dakle kriminalnim radnjama Poe-ovim nalazi se, reći bi, predteča Sherlock Holmesa. Izmedju Poe-ovih kriminalnih pripoviesti najbolja je po obćem sudu „Tajinstvena umorstva u ulici Morgue" (prevedena, čini nam se i na hrvatski). U toj pripoviesti pominje se neki chevalier Auguste Dupin, pod kojim je Poe mislio sam sebe, dok se u pripoviesti prikazuje samo Dupinov prijatelj i pripovjedač njihovih zajedničkih doživljaja. Obojica se susreću u Parisu, doskora se upoznavaju te napokon uzimaju zajednički stan, neku kuću u Faubourg St. Germain, odakle se razvijaju razne kriminalne zamršene dogodovštine. Taj Dupin, može se reći, bio je neke ruke model za Sherlock Holmesa.

Ima puno sličnosti — kako izvodi pomenuti Worel — izmedju tog Poe-ovog Dupina i Conan Doyle-ovog Sherlock Holmesa. Osobito se to vidi u njihovu načinu i posebnom daru analizovanja. Puno analognih slučajeva i prizora ima u djelovanju Dupinovu i Sherlockovu, pače frapantnih sličnosti. Ima pače kritika, koji vele, da je Conan Doyle plagirao Poe-a.

Razna mjesta u Conan Doyle-ovim romanima pokazuju, da je on nailazio na gotove ideje u Poe-a i onda ih dalje razvijao i uporabljivao. Tako je pomenuta Poe-ova pripoviest nadahnula Conan Doylov roman „Baskervillski pas" i pripoviest „Šarena vrbca". Dok je Poe svoje kriminalne pripoviesti razvijao s novih stajališta tako, te nije ponavljao ovaj ili onaj motiv, to Conanu Doyle-u po više puta rabe uz neke promjene iste ideje vodilice, on se ponavlja, a neke se potankosti vraćaju u raznim njegovim pripoviestima. Svaki i malo pozorniji čitatelj naići će i sam na takova mjesta.

Iz svega dakle sliedi, da toliko čitana i tako reći glasovita Doyle-ova „Sherlock Holmes serija" nije literarno izvorna. To je, recimo, drugo, modernizovano izdanje Poe-ova Dupina. Dakako, da se tim ne odriču sve ostale prednosti u zanimivom načinu pripoviedanja Doyle-ova te njegova pronašašća na polju kriminalnoga iztraživanja prema današnjem duhu vremena.

I dok se Poe dan danas zaboravlja, sviet poseže za Conan Doyle-om, a knjige mu se razpačavaju na jagmu. To je eto bio i razlog, što smo napisali ove redke, da se i hrvatska čitajuća publika uputi malo iza kulisa Doyleove kriminalne radionice, jer, kako u početku rekosmo, Doyle-ova se djela prevode dobrahno i na hrvatski jezik.

KNJIŽEVNE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* *„Roma sacra"* zove se djelo de Waalovo, izašlo u Münchenu, koje je iznielo 2000 godišnju kršćansku prošlost Rima. Velikom pomnjom i dugogodišnjim nastojanjem sastavljeno djelo, pruža podpuni putokaz kroz kršćansku arheologiju i historiju Rima od epoke do epoke. Bezbroj snimaka najraznoličnijih gradjevina, slika, skulptura i drugih grana umjetnosti pokazuje cjelokupnu sliku prošlosti kršćanskog Rima i njegovih spomenika. Zanimivo je, da je to djelo napisao protestant, koji je 40 godina živio u Rimu.

* U Italiji je kazalištni dogadjaj, kad slavna tragedkinja Eleonora *Duse* kreira novu koju ulogu jednako, kao i u Parisu Sara Bernhardt. Tako se je prošlog mjeseca napetošću očekivala u Firenci izvedba nove drame u 4 čina Enrica Corasdini-a „Maria Silvestri", u kojoj je Duse igrala glavnu ulogu. To je bila prva drama, u kojoj je glumila Duse poslie d' Annunzieve „Francesce da Rimini". U autora polagaše talijanska kritika velike nade poslie njegove drame „Charlotte Corday", što se je izvodila u Napulju. Nu ovaj put se je očekivanje tek djelomično izpunilo: uspjela su samo prva dva čina i to sjajnom interpretacijom Duse, dok su sliedeća dva čina pusti i dugački dijalozi bez interesa. U dvie tri rieči evo o čemu se radi u toj drami: Maria Silvestri koleba izmedju dužnosti vjernosti prema svome mužu Pietru i strastvene ljubavi k Dariu Theodori-u; bez potonjeg ne može da živi, nu ipak se ne može da odvaži s njime poći u slobodu. Medjutim sbudne se na oči ljubavnicima u susjednoj kući bračna tragedija, gdje muž ustrieli svoju ženu. Pod silnim dojmom Maria pada u nesviest, a muž njezin, koji u to dolazi, opaža razlog njezinoj uzrujanosti. On joj prašta i sad se u tri duga čina razpreda, da je to oproštenje čin protuprirodan, koji odviše ponizuje, onoga, komu se prašta tako te on to oproštenje ne može podnieti, a onoga pak tko prašta odviše uzvisuje, tako te se ne može držati na toj visini. Jedan i drugi muž zapada u trvenje i kavgu, budući da Maria, koja osjeća da je majka, ne pristaje na razstavu, a kad na koncu priznaje svome mužu, da ljubi onog drugog, on ju ubija...

* Na 25. veljače o. g. navršuje se 200 godina rodjsnja Carla *Goldoni-a*. Tom će mu sgodom u Parizu podići spomenik. Posljednji je dio svog života Goldoni sproveo u Francezkoj, pače i napisao nekolike francezke vesele igre, od kojih je „Le Bourru bienfaisant“ još danas na repertoiru Comédie française. Predsjednik talijanskog družtva Dante Alighieri ponudio je gradu Parisu bistu Goldonievu, koja će biti postavljena nedaleko mjestu, gdje je stanovao.

* Na dramatskom polju u Nizozemskoj ukazao se novi talenat, koji je pobudio sveobću pozornost. To je J. *Fabricius* iz Haarlema, a postigao je silan uspjeh dramom „Met den Handschoen getrouwnd“, koja se u prosincu prošle godine davala u Amsterdamu. Kritika veli, da je to najbolja dramatska radnja, koja je u zadnjih deset godina napisana u Nizozemskoj.

* O tome, kakva će biti *glumica budućnosti* govori u nekom belgijskom listu Yvetle Guilbert. Ta poznata diseusa veli izmedju ostalog, da će glumica budućnosti morati savršeno poznavati razne jezike tako, te će u Francezkoj glumiti francezki, jednako kao u Njemačkoj njemački i u Englezkoj englezki. Nu osim toga morat će poznavati točno svjetsku književnost, a u posebnim školama, koje će trajati šest godina, učit će filozofiju, povjest i povjest umjetnosti. Da se uzmogne dobro odjenuti u klasičnim dramama, valjat će joj studirati muzeje u domovini i vani. I tako dalje. Guilbertova iznosi i drugih zahtjeva, ali već sada ne bi bilo s gorega, da se na nekim kazalištima uzajmi koja od ovih njezinih ideja . . .

* Berlinskom Insel-nakladom izašle su tri male drame pjesnika Hugo v. *Hofmannsthala*. To su tri dubokoumna, puna fantazije pjesmotvora, priče za odrasle, reklo bi se, kako dodaje jedan kritik. Djelo je za čitanje mnogo podesnije, dok za prikazivanje nije već i radi svoje kompozicije. Tako se primjerice u trećoj aktovci („Das kleine Welttheater und die Glücklichen“) prikazuje most, koji znači život, a na taj most dolaze osobe, koje vrlo dugo govore o sebi i o svojoj nutarnjosti. Tako pjesnik, pa svrgnuti vladar, djevojčica, luda. Sve je puno poezije i „štimunga“, ali nedramatično.

IZ POLITIČKOG SVIETA

Kad su odbijali zadnji kucaji na Silvestrovo godini tisuću i devet stotina i šestoj, kucali su se tankim kupama, punim pjenušasta šampanjca, diplomate i političari, što stvaraju veliku politiku na ovoj kruglji zemaljskoj, kucali se i klicali: Prosit! Odahnuli su, kad je odbio dvanaesti kucaj i kao da im se svalio s ledja težki kamen, što su ga nosili trista šestdeset i pet dana I bilo ih je, koji su nosili onaj veliki kamen svjetske smutnje i bilo je drugih, koji su, poput modernih Sisifa, gurali uz brieg težki kamen politike. I dok će prvi i opet uprtiti svoj kamen i dalje da ga nose, drugima se i opet kamen odkotrljao niz brieg i oni će ga i opet valjati, i opet čitavu godinu . . .

Al na Silvestrovo, u onoj noći čekanja i izgledanja, svak je zaboravio na svoj trud i teret i kucnuo se u slavu stare, a na osvitu nove godine. I veliki i mali političari.

A ipak nije godina 1906. u vanjskoj, velikoj politici obilovala velikim dogadjajima. Premda je tu i tamo bilo i tmurnijih dana, kad su se na evropskom horizontu stale gomilati tmaste i mrke oblačine i već je bilo straha, da će sad nà pasti težki gràd, kad su svjetski političari znali u pravi čas svojim diplomatskim tućobranima zagrmiti na te oblačine i — bi svjetlo. Razvedrilo se, a — post nubila Phoebus diplomaticus! Tako je bilo časova, kad su diplomate *Srbije* zaprietili monarhiji Habsburga i upravili protiv nje težke svoje lumbarde, ali su se ti isti diplomate predomislili i za ovu minulu godinu oprostili neprijateljima srbskog Piemonta. Rodio se iz svega doduše samo carinski rat, koji je pogodio u prvom redu inače pretile i plemenite životinje u Srbiji, ali nije poremetio, što no rieč, evropskog koncerta A taj je evropski koncerat spremio već i program za g. 1907.

Rusijom, tom pokroviteljicom Srbije, vukle su se čitave godine sure magluštine. U toj gustoj magli padali su veliki knezovi i gubernatori, prefekti i šefovi policije, mali i veliki birokrate, a kako je ta birokratska i absolutistička magla bila deblja od one londonske, to su se i mnogi atentatori izgubili u nevid . . . Sjeverni stric poklonio je u toj godini svome narodu jednom rukom i ministra predsjednika i slobodu štampe i „ustav“ i dumu, dok je drugom razpustio tu istu dumu, srušio tu istu slobodu štampu, kršio taj isti ustav prema onoj: što daje desnica, neka ne zna lievica . . .

Dok u *Crnoj gori* god. 1906. nije bilo zamašnih državnih dogadjaja, na *Balkanu* je čitave godine tinjala vatra izpod pepela. Kad tad je suknuo i dim i plamen, nu opet je sve diplomatskim putem zapretano.

Austrija je svršila godinu važnim ustavnim činom: zakonom o izbornoj reformi na temelju obćeg izbornog prava. Težko je doduše došlo do toga, trebalo je žrtvovati tri ministarstva, al što je Austriji za svoje diplomate!

I tako, kad se zaključi carevinsko vieće, što će biti koncem siečnja, razpisat će se izbori na temelju novog izbornog reda, koji je prošao kroz parlamentarnu buru i oluju. Carevinsko vieće dobit će tad novo lice.

Pod kraj godine sbio se u *Njemačkoj* neobičan slučaj. Razpušten je državni sabor,

jer je prkosio vladi t. j. caru Vilimu, ne htijući dozvoliti zajam kojim bi se imao svladavati ustanak u jugozapadnoj Africi. Dakako, taj zajam treba car Vilim, da uzčuva — mir, kome je iskreno odan (!), ali eto, on je vedrio, a parlamenat naoblačio . . .

Francezka je ušla u god. 1906. s novom glavom. Predsjednika je Loubeta nasliedio Fallières. Za Francezku bijaše najvažnijim dogadjajem pobjeda radikalne stranke pri izborima, što je dobilo još veće znamenovanje, kad je na čelo ministarstva stupio Clemenceau, koji je stupio na svoje mjesto s programom razstave crkve i države. On je s tim programom prodro i provadja ga, nu upravo na brutalan način, koji ne dolikuje zemlji revolucije, zemlji slobode, jednakosti i bratstva.

Slična borba zapaža se i u *Englezkoj* i to izmedju gornje i doljnje kuće. Doljnja kuća pristalica je novog školskog zakona, dok ga je gornja odbila. A ciela se borba vodi oko toga, da se englezkoj državnoj crkvi oduzmu iz ruke škole, kojih ona ima većinu.

I *marokansko pitanje* puno je uzvitlalo prašine i prebacilo ju iz Afrike na Evropu. Uzbojali se diplomate, da ne dodje do sukoba izmedju Njemačke i Francezke, koji ne bi ostao lokaliziran, već bi bio mogao daleko zamrsiti evropski položaj. Sastala se i poznata konferencija u Algecirasu na želju Njemačke, nu tu je ova stara lukavka izmakla posljedicama i popustila, kako su to već „častno" udesili diplomate. Nu medjutim time nije riešena ta affaira.

Predjimo sitne napremice i dogadjajiće malih i manjih država i državica, pa se vratimo u našu *Hrvatsku*, koju hoće da poklopi „kruna sv. Stjepana". Za nas važna godina, budući da je položaj razbistrila ili ako hoćete, još više zamrsila. Razbistrila je, što je porazdielila čitav naš politički život u dva pravca, u pravac nagodbeni i u pravac državopravni na Starčevićevom programu. Sile su ojačale i u jednom i u drugom smjeru, u potonjem na radost, jer se je tim ojačala sviest naroda, a u prvom na žalost, je su dotad oporbeni elementi upravo jatimice zaplovili nagodbenom strujom, strujom podložničtva Hrvatske Ugarskoj.

Razbistrila je dakje god. 1906. naš politički položaj, ali ga je i zamrsila, jer je upravo žalostno, da se je toliko elemenata dalo à tout prix u službu magjarskog moloha, koji baš u tom novom kursu sve dalje zadire pandje u prava hrvatskog naroda, a sve — ne uz prosvjed — već uz privolu i sukrivnju naših „narodnih" elemenata. K tomu zavaravanje naroda s programom od g. 1894. prama dolje, a s rezolucijom i deklaracijom t. j. nagodbom prama gore — odkrio nam je ružnu sliku nezdravih naših političkih odnošaja. Da ne spominjemo još i igru s ustavnim reformama takodjer na — papiru, te očito pogodovanje srbstvu, koje teži van granica Hrvatske, auspicia su u novu godinu neodredjena.

*

O budućnosti Njemačke razpravlja profesor Kurt Breysig u malom, ali veoma trieznom i umnom člančiću, baveći se u njem podrobno njemačkim liberalizmom. Po njegovu mnienju imao bi njemački liberalizam upravo u ovaj čas veoma sretnu zgodu, da postigne neki jači i trajniji uspjeh, koji se u njegovoj poviesti unatrag jednoga vieka tako riedko kazao. Od godine 1894., poslije velike i tako značajne promjene njemačkog državnog kancelara, liberalno je njemačko gradjanstvo tek u teoriji žestoka opozicija, u praksi se pokorno sagiba u svakom narodnogospodarstvenom pitanju konzervativnoj vladi. Uza to ga s jedne strane obiesni ali snažni junker, s druge opet poduzetni proletarac kod svake zgode tura u pozadinu. Tako je i prirodno, da se često Niemac ne stavlja uobće u službu ni koje političke frakcije, već iz prikrajka uživa u snažnom trvenju svih skupljenih, a različnih političkih stranaka. Za budućnost se stavlja ta propozicija: dvie se moći danas bore za njemačko družtvo, za njemačku vjeroizpoviest: imperializam i socijalizam. S jedne strane dakle država, koja vodi politiku, sa spoljašnje strane popularnu, ali unutra naskroz cezarističku u svojim prekomorskim kolonijalnim nastojanjima. S druge strane opet družtvo budućnosti, koje se sastoji iz udruženja nerazredjenih gospodarstvenih i demokratičkih frakcija.

Ali sve predstavnike današnje zrele generacije izpunja neka nejasna ali ipak duboka čežnja, a u njemačkoj mladeži budi se neka snažna uzbudjenost. Obima je pred očima tek jedna cielj, jedno riešenje svih gorućih pitanja. To je osobnost, koju su su već i Humboldt i Treitschke izticali. A danas sjutra ne će njemački imperializam odgovarati, kako je lukavo sklopio kompromis medju cezarističkim imperializmom i plutokratskim slobodoumljem, već je li je dosta jak, da veliku i uzvišenu misao slobode čovjeka pojedinca iz šume bliedih negacija, u kojima se često i prečesto sa svojim dogmatičkim formulama stisnuo, prestavi u snažne pozitivne tražbine, u realna djela. Da se to postigne, morale bi mnoge današnje njemačke stranke mnogo koješta štetno u sebi elimirati, trebale bi da sebi stave viši i ljepši cilj, nego što je onaj u socijalizma i imperializma. Prije svega trebalo bi izbaciti zloporabu ideje slobode, koja je danas prečesto koprena za kojekake štetne težnje, zatim onu znatnu mjeru zelotizma, koji se uvukao i u napredne i slobodoumne stranke, najposlie predrasude gradjanstva prema seljačtvu, i mnogo što drugo. Tim bi oni sebi zadužili budućnost, jer bi je tako postigli.

Dr. IVAN LORKOVIĆ (Sjena od čovjeka)

Prota GEDEON ILIĆ („Dobar njuh!“)

MIROSLAV grof KULMER

FRAN SUPILO (Oberban)

BABIĆ-GJALSKI

BUDE BUDISAVLJEVIĆ

Dr. DUŠAN POPOVIĆ

PORTRAITI IZ HRVATSKOG SABORA

(Serija prva)

„PROSVJETOM K SLOBODI“

(Nastavak)

Takovi hrvatski „mecene stranih naroda“ ko da ni ne slute, da ta njihova „štedljivost“ naprama hrvatskoj književnosti s vremenom i njima, a još većma njihovom potomstvu naškoditi mora. Ondje bo, gdje narod materijalno sve dublje i dublje pada, izčezavaju malo po malo i bogataši, dočim kod bogatih naroda milijunaši poput gljiva niču, kako to bogata Amerika najbolje svjedoči. Obogatiti pako može samo *prosvječen* narod, te bi za to naši bogataši i mogućnici već obzirom na to domaću našu književnost što izdašnije podupirati i time širenje prosvjete u narodu promicati morali.

Nu kad bi moguće bilo, zaviriti u njihove knjižnice, izašla bi na vidjelo žalostna ta činjenica, da medju njima imade i takovih hrvatskih „mecena“, koji su sebi žuljevima naroda našega stotine hiljada imetka stekli, a kod kojih se kraj svega toga nijedna hrvatska zabavna knjiga ni sa deset Diogenovih lampa ne bi mogla naći.

Priličan broj takovih hrvatskih „mecena“ mogao bi se žalibože pronaći i medju našim visokim činovnicima i dostojanstvenicima. Dok je činovnik godinama i rangom još mlad, kupit će makar kad kada po koju hrvatsku knjigu kraj svega toga, što mu malena plaća jedva za život doseže. Čim se pak na ljestvama kariere više uzpinje i čim mu većma prihod raste, tim se u njem sve većma gubi zanimanje za hrvatsku liepu knjigu, dok se na vrhuncu njegove kariere posve ne izgubi, pod običnom izlikom da „nema vremena ni misliti na liepu knjigu a kamo li da bi ju mogao i čitati!“ Hvalevriednih iznimaka imade naravno i med njima, nu te su razmjerno riedke.

A sada da vidimo, zašto li nam se naša bogata i imućna inteligencija za napredak naše književnosti tako slabo zanima i zašto li su nam književne prilike dandanas u obće tako traljave i tako mizerne, ko što još ne bijahu nikada prije.

Kao prvi i glavni uzrok toj mizeriji mora se ona, u cielom slavenskom svietu jedino hrvatskim bogatim imućnim porodicama prirodjena manija za tudjinštinom, osobito pak za niemštinom smatrati, koja je u novije doba već toliki mah preotela, da se može smjelo uztvrditi, da u Hrvatskoj najmanje za sto puta više stranih, a naročito njemačkih zabavnih knjiga, nego li hrvatskih imade. Nu i kraj te prirodjene slaboće naših boljarskih obitelji, a

naročito njihovih predstavnica krasnoga spola, mogla bi nam domaća naša književnost možda ipak kako tako vegetirati, da nema još i drugih nekih uzroka, koji lih iz sadanjih naših žalostnih literarnih, političkih i socialnih prilika proiztiču.

Ti uzroci jesu sliedeći:

1. *Nesretni i ubitačni spor hrvatskih književnika, takozvanih „mladih" i „starih"*. Svagdje drugdje na svietu živu književnici u najljepšoj ljubavi i slogi, poštivajući se i podupirući se medjusobno i ustajući, kad je potrebno, svi za jednoga a jedan za sve, te prednjačeći u svačem narodu svomu kao njegovi odgojitelji liepim i dobrim svojim primjerom. Jedino se kod nas u Hrvatskoj mnogi naši književnici već od nekoliko godina bez ikakvog opravdanog razloga grizu i kolju, pogrdjujući se medjusobno i podrugujući se jedni drugima u našim javnim glasilima, a da sami ne znadu za što.

To ne valja, jer se takovim razdorom i javnim trvenjem podkapa ugled književničkoga granice stališa, usljed čega književnost u svom razvitku trpi i strada. Videći bo naši bogataši kako li se ti naši „odgojitelji naroda" pred cielim izobraženim svietom najvećom ogorčenošću napadaju i ruže, misle: „Šta, zar da ovakovi žučljivi ujedljivci i podrugljivci šta valjana i koristna mogu napisati? Jok, to nije moguće!" — I misleći ovako, posežu oni još obilnije za stranim štivom, prezrievajući još većma proizvode domaće naše književnosti.

Ne ima spora na svietu, koji se medju inteligentnim ljudima kraj malo dobre volje ne bi dao mirnim i dostojnim načinom in camera caritatis izravnati, te je za to već skrajnje vrieme, da to i naši „stari" i „mladi", u interesu naše književnosti i sa svojim sporom čim prije učine, — jer će nam inače književnost na još niže grane spasti.

Na putu do tog, toliko nuždnog izmirenja imali bi „stari" *prvi korak* učiniti, jer je njihova patriotična dužnost brinuti se za to, da se na polju naše književnosti složan rad svih radnika bez razlike postigne, te da se što bolji i brojniji književnički podmladak za budućnost uzgojiti i što ljepše usavršiti uzmogne. — Imajući vazda na umu poslovicu, koja veli: „Na mladjima sviet ostaje" — trebali bi oni, da našim „mladima" što ljubeznijim načinom utiru put, da na tom blagoslovljenom polju na korist, čast i diku naroda našega što ljepše i što uspješnije djelovati uzmognu. Da se pak izmirenje jednih i drugih čim prije postići uzmogne, trebali bi „stari" prije svega da napuste zahtjev, da se našim „mladima" individualna sloboda stvaranja u neke verige sputava, te da nam se „mladi" naši sile, da rek bi po nekom kalupu rade.

Nije Pegaz istom kakvogod obično kljuse, s kojim i diete upravljati može, već je to ponositi i vilovit konjic od megdana, koji se bez pogibelji za jahača ne da obuzdavati i suzprezati kako se komu drugomu hoće.

Zato i ne valja spriečavati u književnosti individualnu slobodu stvaranja za volju kojekakvih zastarjelih doktrina, osobito pak ne mladim piscima i početnicima, pošto se oni pedantičnim nametavanjem kojekakvih mentorskih stega samo bez nužde ozlovoljuju, i od daljnjeg rada i usavršivanja odbijaju.

Glavno je, da imamo što više darovitih radnika na polju književnosti, i da ti daroviti radnici za prosvjetu naroda našega što marljivije i uztrajnije rade. O pitanju pak, da li je koje djelo valjano i za narod koristno ili ne, neka vazda samo stvarna kritika od slučaja do slučaja odlučuje, jer je ona, kao svagdje drugdje, tako i u nas, jedina na to pozvana.

U novije doba pojavljuje se kod nas na polju književnosti hvala Bogu sve više i više mladih nadobudnih talenata, medju kojima ima i takovih, s kojima bi se i veliki narodi ponositi mogli, a svi ti naši mladi talenti prožeti su vrućom željom, da proizvodima uma svoga i pera svoga narodu našemu što više koristiti mogu. Prema tomu je dakle neosnovana ili barem pretjerana bojazan, da bi oni narodu svome hotice i takovu duševnu hranu hotimice pružati htjeli, koja bi na njegov uzgoj u moralnom ili vjerskom pogledu mogla štetno i pogubno djelovati.

Sav je dakle spor naših „mladih“ i „starih“ posve suvišan i umjesto, da jedni i drugi još i nadalje u jajetu dlaku traže, bilo bi za njih i za našu književnost puno koristnije i probitačnije, kad bi si čim prije pružili ruku pomirnicu, te složno i sporazumno oko toga prionuli, da nam se traljave naše književne prilike već jedanput poprave, zatim da se pokrene što obsežnija akcija oko pučke prosvjete te da se našim piscima u literarni rad uložen trud i muka barem nešto bolje nego li dosada izplaćuju.

Kako li bi se pak jedno i drugo i treće možda ipak i u onom slučaju bar donekle postići dalo, kad bi naši bogataši u svojoj „štedljivosti“ naprama našoj književnosti i nadalje uztrajati htjeli, — o tom će biti govora pod konac ovog mog sastavka.

2. *Političko strančarstvo,* kojim je dan danas sav naš socialni i kulturni život na uštrb svakog razvitka i napredka zaražen i raztrovan, djeluje takodjer veoma štetno na naše književne prilike.

Malena naša Hrvatska imade dan danas razmjerno već više političkih stranaka i strančica, nego li ikoja druga zemlja monarkije, a sve te stranke i strančice imadu svoje stranačke listove i listiće, u kojima se politički protivnici sa malo iznimaka poput kakvih krvnih dušmana najstrastvenijim bjesnilom i ogorčenjem medjusobno napadaju, ruže i pobijaju, dobacujući sebi kadkada najružnije pogrde i uvrjede, rabeći, laži, klevete, izvraćanja, sumnjičenja, a kadkada dapače i tudje krinke i firme, samo da svoje političke protivnike pred narodom što većma ocrne i omraze i sa političkog poprišta iztisnu. Te dugotrajne političke borbe preotele su već takav mah, da se u nas već ne zna, tko pije i tko plaća, usljed čega se naša inteligencija sve manje i manje za našu liepu knjigu zanima, pošto ju neprestano i sve većma zaokupljuje i uzrujava pitanje: kako li će se taj naš politički darmar i metež napokon završiti, — a posljedica tomu je naravno ta, da dan danas u nas i najljepše i najkoristnije knjige slabije prolaze, nego li ikada prije. I neki naši vrlo daroviti i zaslužni književnici strovališe se u novije vrieme u vrtlog tih naših političkih borba nadajući se valjda, da će na bučnom polju takovih borba narodu većma koristiti, nego li daljnjim literarnim radom. Dao Bog,

da ih ta nada ne prevari, te da ni narod, ni oni nikada ne požale, što su se svom Pegazu iznevjerili, te zajašili biesnog i hirovitog hata visoke politike, umjesto da našu liepu knjigu krasnim proizvodima uma svoga i pera svoga i nadalje što obilnije obogaćuju!

Biedni pak naš narod već je pod utjecajem tog neprestanog trvenja i natezanja naše inteligencije sav smućen, te već ne zna, komu da vjeruje i u koga da se pouzda, te gubeći sve većma nadu u bolju budućnost, traži biedi svojoj utjehu i zaborav u — alkoholu.

Neki naši političari tvrde, da je alkoholisam *jedini* uzrok tomu, što nam narod materijalno sve većma propada i što se sve to brojnije seli u strane krajeve svieta. Nema sumnje, da mu od toga zla zaista velika pogibelj, a možda i propast prieti, al tko sebi uzme truda, da pronikne do pravog uzroka toga zla, taj će se doskora uvjeriti, da alkoholisam obično iz biede i nevolje proiztiče. Kada seljak ili mali obrtnik vidi, da mu je posvemašnja propast neizbježiva, te da mu sve, što ima, prije ili kašnje na bubanj doći mora, tada ga spopada očaj, koji se u njemu doskora pretvori u neki „Galgenhumor“, — u kom se sve većma podaje piću, samo da na svoju nesreću uzmogne makar kadkada u pijanstvu zaboraviti. Vrlo su riedki slučajevi, da bi dobro stojeći seljak ili obrtnik mogao pijanicom postati, jer si je i jedan i drugi vazda svjestan, da je pijanstvo ne samo sramotno, nego i za zdravlje i imetak štetonosno i pogubno zlo. Čim dakle bieda i nevolja u našemu narodu prestane, prestati će i alkoholisam sam po sebi, te je zato nada sve potrebno, da mu se materijalne prilike što prije i što bolje poprave, što se jedino *složnim i uztrajnim nastojanjem sveukupne naše inteligencije* oko prosvjete naroda našega postići može.

Krasnu onu našu rečenicu: „Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari“ — morala bi sebi sva naša inteligencija osobito u svom političkom i kulturnom radu vazda u pamet dozivati, jer nam povjest prošlih vremena jasno svjedoči, kako li su se i maleni narodi složnim i uztrajnim radom svoje inteligencije na visok stepen materijalnog i kulturnog blagostanja i moći i ugleda uzvinuti znali, a kako su opet s druge strane i veliki i moćni narodi radi nesloge svoje inteligencije morali nemilo stradati, a gdjekoji i propasti.

Povjest nas uči, kako je jedino nesloga poljske inteligencije pod konac predprošloga vieka izkopala grob samostalnosti nekoć tako moćne i slavne kraljevine Poljske, učinivši ju plienom trojice njenih susjeda. Nedao Bog, da ikada dodje vrieme, da povjest i to u svoje anale jednom upiše: da je hrvatska inteligencija dvadesetoga vieka svojom neslogom i svojim razdorom skrivila, što je hrvatski narod i ono malo ostanaka starih svojih prava i sloboština izgubio, što mu ih njegovi pradjedovi svojim junačtvom i svojom krvju uzčuvaše i namrješe.

Za to će sebi naši političari hrvatski narod i te kako zadužiti na vječitu zahvalnost, ako budu *složnim radom* ne samo oko obrane i uzčuvanja njegovih prava, nego i oko toga revno i uztrajno nastojali, da se prosvjetom na što viši stepen kulturnog i materijalnog blagostanja pridigne.

3. *Srbsko-hrvatski spor.** Nema na cielom svietu absurdnijeg, bezumnijeg, pogubnijeg i žalostnijeg, a ujedno i smješnijeg i sramotnijeg spora, nego li što je naš takozvani srbsko-hrvatski spor! Absurdan je i bezuman za to, jer nije ma upravo ničim razumnim opravdan, poguban je za to, jer razcjepkava i slabi odpornu snagu u borbi proti zajedničkim neprijateljima jednih i drugih, smiešan je zato, jer u mnogočem podsjeća na razne slične sporove starih Abderićana, a sramotan je za to, jer je sramota, kad se dva rodjena brata jedino ***radi imena*** svadjaju, grizu i kolju, ko kakvi pravi krvni dušmani!

Glavno i jedino pouzdano i nedvojbeno obilježje svake narodnosti je ***jezik***, a taj je jednima i drugima jedan te isti, prema čemu bi i svakom gimnazijalcu jasno biti moralo, da su Hrvati i Srbi ***jedan te isti narod.***

Vjera i pismo ne odlučuju ni malo, jer bi onda i Rusi i Bugari bili Srbi za to, što su sljedbenici pravoslavne vjere i što rabe ćirilicu, a to valjda niti najveći srbski šovinista uztvrditi ne će.

I Niemci rabe dvojaka pismena, te pripadaju raznim vjeroizpovjestima, a uz to imadu i razna imena, kao: Prusi, Sasi, Šlezci, Bavarci i t. d., pak su za to ipak svi skupa *Niemci.*

To dobro uvidjaju Srbi i Hrvati, pak kraj svega toga preotimlje taj spor sve veći mah na štetu i propast jednih i drugih, a na radost i korist zajedničkih im njihovih dušmana. Ne pomaže tu nikakvo zabašurivanje, niti uvjeravanje stanovitih krugova o nekom izmirenju i bratimljenju jednih i drugih, pošto žalostne činjenice sve to češće i jasnije dokazuju, da se jaz izmedju njih sve većma širi, te da je medjusobna mržnja bez ikakvog pametnog i opravdanog razloga već toliki mah preotela, da prieti opasnost, da bi kod najmanjeg izaziva s jedne ili s druge strane opet do fanatizma i do krvavih sukoba doći moglo.

S toga je već skrajnje vrieme, da se sa svih strana osbiljno i odlučno oko toga prione, da se tom nesretnom sporu već jedanput kraj učini, ili da se u toliko ublaži, da barem kulturnom napredovanju jednih i drugih još i dulje smetati ne može.

Pošto je u interesu svake države, da joj državljani u što ljepšoj slozi i ljubavi sretno i zadovoljno živu i u svačem dobrom napreduju, to bi na to u prvom redu bila pozvana državna vlast, da liepim i mirnim načinom sve moguće pokuša, kako bi se trajno izmirenje jednih i drugih čim prije postići moglo, te da sa svoje strane na temelju zakona pomno nad tim bdije, da se na jednoj i na drugoj strani izbjegava sve ono, što bi taj spor na novo uzpiriti moglo. U tom nastojanju državne vlasti pako trebala bi ju škola i crkva u svako doba sdušno, revno i lojalno podupirati.

Osim toga bi k izmirenju i sbliženju jednih i drugih i to vrlo mnogo doprinieti moglo, kad bi i jedni i drugi htjeli poprimiti jedno pismo, sad bilo to latinica ili ćirilica, ili pako koje treće, možda od obih stvoreno novo

* Priobćujemo bez promjene, premda se uredničtvo u mnogočem ne slaže s vrlo uvaženim gosp. piscem.

pismo, samo neka bude za Srbe i Hrvate jedno te isto, da se književna djela jednih i drugih po svuda jednako tiskati mogu, pošto bi se onda i hrvatske i srbske knjige u svim jugoslavenskim zemljama jednakim zanimanjem čitale, što bi k vanrednom procvatu književnosti jednih i drugih doprinieti moralo, jer bi se onda književna djela jednih i drugih u mnogo većim nakladama tiskati mogla, usljed čega bi se mnogi daroviti književnici posve književnom radu posvetiti mogli.

Napokon bi i to za stalno puno pomoglo, da se sbliženje i trajno izmirenje Srba i Hrvata postigne, kad bi se mjerodavni krugovi na to sklonuti dali, da se za sljedbenike katoličke vjeroizpoviesti svih južnih Slavena opet staroslavenska liturgija uvede, a s druge strane da sljedbenici pravoslavne vjere napuste svoj zastarjeli i nepraktični julianski koledar, pak da i oni poput protestanata gregorijanski prihvate i uvedu. Ovo potonje bilo bi za katolike i za pravoslavne i u narodno-gospodarstvenom pogledu veoma koristno, jer bi onda i jedni i drugi glavne godišnje blagdane zajednički samo jedanput, ne pako ko do sada po dvaput u godini svetkovali i praznovali.

Kad se radi o sreći naroda, nesmiju za nikoga ni najveće žrtve preteške biti. Nada sve pak treba odvažnog, uztrajnog i *složnog* rada, a da se taj omogući, treba da si svi sudjelujući što češće u pamet dozivlju liepe rieči starog onog mudraca, koji je nekoč rekao: „Najveći je junak na svietu onaj, koji sama sebe svladati može!"

4. *Pomanjkanje valjane kritike.* Nigdje drugdje na svietu ne polemizuje inteligencija u javnim glasilima tako često i tako ogorčeno, ujedljivo i uvrjedljivo, ko kod nas u Hrvatskoj, jer ne prodje skoro dan, a da se ne bi u ovom ili onom listu po nekoliko polemičara radi kakvih god sitnica u najogorčenijim polemikama coram populo natezalo pobijalo i kadkada tako napadalo, da je bilo već slučajeva, da su čak i kazneni sudovi na tužbu uvredjene stranke uredovati i postupati morali.

To već mora da je neka specialno hrvatska zarazna duševna bolest, prouzročena možda kakvim specijalno hrvatskim bakcilom (baccillus polemicus croaticus), od kog se ona u vrućoj krvi naših polemičara tako često radja. Ta bi bolest možda i medju inteligencijom velikih prosvjećenih naroda isto tako harala, kao i kod nas, da tamo proti njoj ne rabe izvrstan serum, koji se sastoji u tom, da uredničtva ovakove polemike, a naročito ujedljive, i inteligentnih ljudi nedostojne, u stupce svojih listova niti ne uvršćuju, nego ih jednostavno bacaju u koš, držeći se posve opravdanog načela, da takovi žučljivi izljevi ujedljivosti u osbiljne listove, a naročito u političke, ni ne spadaju.

(Nastavak sliedi.)

FERDO BECIĆ

K SRBSKOM PITANJU

(Nastavak).

U svojoj dakle zemlji ne može trpjeti inog gospodara, ni sugospodara, do sebe. Može se vezati ugovorom, činiti stanovite koncesije prama potrebi i prilikama, usluge za protuusluge, ali ne dati sebi uzeti pravo samoopredjeljenja; može biti najtolerantniji i najliberalniji prama konfesijama i narodnostima u zemlji ili državi, kako moderni duh i traži, ali ostati gospodar u kući; biti ljubezni i ugladjeni domaćina, koji poštuje svoje goste, ali im ne daje ni svoja kućna prava, a kamo li veća; kulturni i pošteni gost ne će dakako to ni tražiti. I znak svoga domaćinstva, simbol svoje državne vlasti, zastavu, valja narod da visoko drži; pored nje nema mjesta ni drugoj vlasti, ni simbolu njezinu, zastavi. Doseljenomu gostu ne daje narod samouprave, ni posebno upravno područje, države u državi. To bi bio početak razsula. A i za tim idu naša „braća", pa toga i ne taje; i prirodno bi bilo, — predpostavivši da je moguće, — kad bi bili zaista drugo što, nego Hrvati, drugi narod; to bi bio plod njihove državne ideje: najprije pismo, pa zastava, onda upravno područje i autonomija, a u sgodnoj prilici odcjepljenje. Najprije prst, onda ruku i — sve. To nije „denuncijacija", to je naravna posljedica dviju državnih ideja, čim se naši pravoslavni priznadu pravim „Srbima". Što se kao zajedno spadajuće i jedinstveno osjeća, to hoće i da se spoji.

Daljnji je zahtjev i posljedica prava hrvatskog naroda na svoju državnu ideju, da ima pravo tražiti, da se sjedine sve hrvatske zemlje u jedno tielo, svi članovi hrvatskog naroda u jedan narod. Najprirodnije bi bilo, da svaki narod imade svoju državu, da se nacionalna ideja podudara s državnom. Ne biva uviek tako, na što ćemo se još svratiti. Nu hrvatski je narod osnovao zaista državu na prostoru napučenom hrvatskim narodom. Taj se je prostor tečajem vremena razkinuo. Pravo je hrvatskog naroda, da te dielove opet sabere u jedno. Po gotovo je conditio sine qua non za obstanak hrvatskog naroda, da sebi pripoji Herceg-Bosnu, bez koje nam nema budućnosti, — ne govoreći o Dalmaciji, do koje ćemo lakše doći.

Veli se pravo, da je uža Hrvatska preuzki i predugi trak zemlje, a da bi se u njoj mogla koncentrovati naravska grupa ili narodna cjelina, isto i Dalmacija. A kad bi to bilo moguće samo po sebi, nije ipak moguće s obzirom na činjenicu, da isti narod stanuje u susjednim zemljama, pa postoji

naravna težnja za sjedinjenjem; medju Hrvatskom i Bosnom nema naravskih granica, koje bi ih dielile kao medju republikom Chile, koja je takogjer uzka i duga, i inim južno-američkim republikama. Hrvatska i Dalmacija moraju imati zaledje, s kojim tekar čine kompaktnu cjelinu, ne samo narodno i politički, već i s gledišta ekonomskog, trgovačkog, s gledišta komunikacija itd. Bez Bosne nema Hrvatskoj budućnosti. Da u Bosni stanuje ini narod, hrvatski narod bi se ili morao uteći budućnosti ili bi stvorio u jednom dielu Hrvatske sasma malu neznatnu narodnu cjelinu, pa bi životario. Nu u Bosni živi milijun Hrvata, nepriepornih Hrvata, u istinu dakako i više. To je za nas ogroman broj, kojega se ne možemo odreći. Ti su nam Hrvati već pripadali, pa nam moraju opet pripadati. Ni jedan čas ne smijemo napustiti borbu za Bosnu, svaki čas je dragocjen. U borbi izmedju hrvatske i srbske državne misli, odlučit će Bosna, u Bosni napose muslimani. Tu je ključ riešenja hrvatske budućnosti. I ako ne puštamo ni jedan dio hrvatske zemlje, i ako se borimo rukama i nogama za Istru, i ako doprinosimo što možemo družbi sv. Ćirila i Metoda, još je važnija i za našu budućnost odlučnija Bosna. Svaki i zadnji novčić valjalo bi davati za hrvatske prosvjetne i gospodarske institucije u Bosnoj, svaku moguću podporu materijalnu i moralnu davati Hrvatima u Bosni, a ponajpače jednomu od najvriednijih dielova hrvatskog pučanstva — muslimanima. Težište svih naših misli, osjećaja, nastojanja i borbe imala bi biti Bosna, a ponajpače muslimani. S muslimanima imademo većinu u Bosni, a tek s Bosnom imademo većinu i prostorom i pučanstvom prama „Srbima". Hrvatska državna ideja, misao cjelokupnosti hrvatske, ne podnosi pogadjanja ni transakcija za pojedine čest hrvatskog zemljišta, a najmanje za Bosnu; ona je u tom pogledu intolerantna. Tu nema sloge ni saveza ni s kim, pa ni s „braćom", kojoj bi uvjet bio odstup Bosne. Tko na to misli i na to pristaje, izdajica je svoga naroda i sinja kukavica, neprijatelj sam svoj. Takav savez, sklopljen s kukavštine, skupo bi nas stajao, izkopao bi nam grob.

Ogromna je zasluga Starčevićanstva, da hrvatstvu, probudjivanjem hrvatske sviesti, natrag osvaja Bosnu. Ono nastavlja posao, započet u Hrvatskoj. I nalazimo odroda, „Hrvata", koji prieče takav posao, koji iz osobne mržnje, da udare nepoćudne im osobe, udaraju na njihov hrvatski rad, na hrvatsku misao u Bosni. Sklapaju savez o neprijateljem hrvatske državne misli proti bratu Hrvatu!

Ili hoće samo da se pritaje, da predobe privremeno Srbe? Prije svega to je nepošteno, nemoralno. A onda, zar „Srbi" toga ne vide? Nisu ni oni „iz bedakove hiže". Najsladji su prama savezniku Hrvatu, pričinjaju se kao da ne vide i da im vjeruju, a vide i ne vjeruju. Korist imadu samo oni. Dok si medjusobno kade u oči, dok Hrvati zaista miruju, „Srbi" se i dalje bore, uztrajno i žilavo, gledaju da uhvate poziciju za pozicijom u Bosni; pače i u samoj Hrvatskoj, hvataju korjen, mame k sebi muslimane, jer kao ljudi bistra vida vide, gdje leži ključ za riešenje spora. U oči se ljube, iza ledja udaraju i u rebra, da već puca. Eno sarajevskih dogadjaja! A redaju

se i drugi. A glupani i kukavice „Hrvati“ misle, da su to samo osobne razmirice, na koje se nije vriedno osvrtati!

Nu hrvatski narod bez obzira na neke svoje stranke i njihovo časovito razpoloženje, programe, saveze itd. ne će i ne može napustiti Bosnu. Njegovo pravo na Bosnu izvire iz njegova prava na život, na posebnu državnu eksistenciju.

II

Hrvatski dakle narod hoće da se bori za svoje pravo. Kad se pak pita, kako da se bori, odgovor je — u Starčevićanstvu, u pravnoj ideji

Starčevićanstvo je ideja poštenja, odlučnosti i značaja u borbi za prava u hrvatskom narodu. Ono pokazuje put, kojim treba da ide; pokazuje, kakav narod treba da bude, kako treba da se bori. Ono mu u jednu ruku neprekidno predočuje pravo kao cilj, a u drugu ruku nastoji, da ga moralno ojača, da ga prosvieti, da ga pridigne i materijalno, da mu pribavi nutarnju snagu, da uzmogne odoliti i u mirnoj utakmici kulturnih naroda. Ono mu pribavlja uslove za uspješnu borbu. Ono traži vršenje dužnosti bez obzira na uspjeh, a ipak ravna borbu tako, da se i uspjeh polući. Neka nas odstrane! Znat će neprijatelji naši, da smo šaka kukavelja. A onda ćemo propasti uslied svoga vlastitoga truleža.

Boriti nam se valja proti svim neprijateljima. Napustimo li borbu proti jednom, napuštamo borbu proti svima. S neprijateljem bo nema izmirenja ni saveza. Današnji ti saveznik osilit će i sdružiti se s tvojim neprijateljem proti tebi. Bolje je i častnije boriti se kako valja proti četvoro, nego li ne boriti se ni proti jednomu i svima popustiti.

Nikakvi savezi ne mogu nadomjestiti slabost, pomanjkanje pouzdanja u sebe i svoju snagu. Tko od kukavštine popusti „Srbima“, popustit će i drugim, kako se i popušta i Magjarima i Talijanima i Niemcima.

Naši su vanjski neprijatelji mnogo pronicaviji od nutarnjih, domaćih. Ovim je osobama osobna borba alfa i omega. Misle, da su svoju zadaću postigli, odstrane li nepoćudnu osobu, koja smeta njima ili njihovim recimo i patriotičnim težnjama, i nadomjeste li ju drugom. Takovih osobnih promjena, metamorfoza, radjanja i padanja stranaka u svrhu, da se izvedu osobne promjene, a uz najveću halabuku, udaranje u patriotične bubnje i talambase, uz razvijanje najradikalnijih programa, prihvaćanje imena i programa najradikalnije opozicije, već smo doživjeli više puta. Uviek u stvari ostadosmo na istom, bolje rekavši pokopasmo najljepše nade, dodjosmo na gore. Sasma naravna posljedica takove ma i najpoštenije shvaćene i vodjene borbe. Prekida se s osobama, a ne prekida se sa sistemom. Nastavlja se, gdje se je počelo t. j. popušta se, pače sve više. Onda ljudi očajavaju, jer im faktično gospodari tudjin i njegova sila, koju zaista momentano ne možemo odstraniti. Nu misle li ju odstraniti osbiljno, bar za budućnost? Misle li, da ju je moguće odstraniti? Ako ne misle, čemu se bore? Zašto ne puste borbu dru-

gomu, komu samo posao kvare svojom malodušnošću? Ako misle, zar su sbilja tako sliepi te ne vide, da borbu mogu voditi samo jaki borci, da takvih još dosta nemamo, da istom valja da pripravimo terrain za borbu, a da se to ne čini tako, da se vazda prodiče i pred neprijateljem i pred vlastitim narodom, koji još ne očajava već čeka da ga narodna gospoda, od njega pametnija, bodre i uzdižu, — da smo slabi, i da ne možemo ništa — bez svojih neprijatelja?! Uzgajaju li se borci, ako trube u narod, da je zločin podučavati narod, da se uzda u sebe, jer da to znači precienjivati svoje sile i tražiti nemoguće?! Treba narod bodriti, naglašivati njegova prava, njegovu sviest budnu držati, učiti ga, da ne bude u nevolji (kako smo i sada) kukavica, treba ga učiti poštenju i hrabrosti. Naše ine stranke ubijaju narodu vjeru u sebe, Starčevićeva stranka mu ulieva pouzdanje. Mi nikoga ne tješimo i ne obmanjujemo, da će domovina biti odmah spasena, čim dodjemo u većinu. Zato se još hoće mnogo ljute borbe, i poslije takove izborne pobjede! Hoćemo da tako uzgojimo i pripravimo narod, da nikakav upravni aparat ne će moći promieniti izborni rezultat i za slučaj drugih, trećih i desetih izbora. Hoćemo da naučimo narod, da svoje pravo ne pušta ni pod koju cienu, pa makar ga platio svojim životom, ako treba, da silu uzbije silom u sgodnoj prilici. To je pravo samoobrane, prirodjeno pojedincu i narodu. Hoćemo, da naši neprijatelji znadu i vide, da imadu posla s hrabrim i odrešitim, a ne s kukavnim narodom. Već je toga dosta. Čim to vide, borba dobiva drugo lice i vodi do uspjeha. Do sada su naši protivnici imali samo s kukavicama posla, koji se ne usudiše, da pokažu zube. Hoćemo da prekinemo s takvom borbom, da prekinemo sa sistemom; za osobe nam je svejedno; dok je sistem isti, dolaze i moraju doći uviek iste osobe.

Naši vanjski neprijatelji vide u Starčevićanstvu ono, što jest: probudjenu sviest hrvatskog naroda, koji traži i to odlučno traži, a ne prosjači svoja prava. Oni vide, da je Starčevićanstvo isto, što i hrvatstvo, hrvatska držav a ideja. Znadu da to nije borba iz objesti ili prkosa, već borba jedne ideje proti drugim sličnim idejama na istoj zemlji; znadu, da tu borbu ne diktuje mržnja prama Magjarima, a još manje prama „Srbima", već ljubav prama sebi t. j. hrvatskom narodu, dobro shvaćeni vlastiti interesi i briga, da se ti interesi zaštite i provedu, borba po nekom planu i sistemu, da se vlast, interesi i težnje inih naroda s našeg hrvatskog zemljišta odstrane. Da takove stranke nema, valjalo bi očajavati. Nu kod kulturnih naroda nije takav pojav gotovo ni moguć.

Vanjski neprijatelji ne mogu upropastiti naroda, samo nutarnji trulež i nemoral ga podkapa. To znadu oni, pa gledaju da podkopaju nutarnju snagu naroda, nastoje da presahnu izvori materijalnom i duševnom po gotovo moralnomu napredku naroda, otimlju i sišu i što je najgore, trpe i provadjaju sistem nasilja, nepravde, mita, korupcije; uvode u narod pogubne i nemoralne struje; nastoje da predobe vlastite sinove toga naroda, koji hoće da sebi podčine, da ustanu proti boljim težnjama i ljudima naroda, pa dok se u sebi smiju sliepoći ljudi, koji u takovoj borbi traže osobne motive,

dotle ih drže u toj obmami i podjaruju ih. Podržaje se truli sistem u uredu, školi, crkvi; poroci se ozbiljno ne odstranjuju, a novi se uvlače. Dok taj narod malo po malo propada, uvlači neprijatelj članove svoga naroda. A da se zamažu ljudima oči, podržaje neprijatelj domaću „narodnu" vladu, koja od samih sitnih briga i pažnje, da u uzdi drži „neprijatelje države", rodjenu djecu naroda, i koja i uz najbolju volju ne može ništa da učini, kad sastoji od ljudi, koji stoje na tom trulom temelju, što možda i ne vide, — i ne vide, za čim se ide i te težnje podupire. Perditio ex te Izrael!

Prihvatiti proti tomu borbu, to je eto liepa ali težka i ogromna zadaća Starčevićanstva, tim teža, kad ima kod kuće većih neprijatelja nego li vani. Takova se zadaća vrši decenije, cilj se postizava za dvie tri ljudske generacije, a dotle se ne može govoriti o uspjehu ili neuspjehu. Uspjeha još ne može da bude. Pojedinac treba oko 20 godina, dok se ne uzgoji; narod treba 50 i 100 godina; na to ne valja nikada zaboraviti, nikada očajavati, nikada kriviti stranku, da nije svoje postigla!

Pravo i pravna ideja je jamac, da će takova na njoj osnovama stranka polučiti svoj cilj. To se i priznaje eventualno Starčevićanstvu, dok navaljuje na Magjare, Talijane i Niemce. Ali nam spočitavaju, da se ogriješujemo o princip prava, na koji se pozivljemo, kad navaljujemo na „Srbe"; isto što mi hoćemo, da hoće i „Srbi"; da njima kratimo, što od drugih tražimo; da na njih navaljujemo. Da li dakle mi zaista navaljujemo na „Srbe", da li im zaista činimo krivo, kao što Magjari, Niemci i Talijani nama?!

Na to se pitanje mora bezuvjetno niječno odgovoriti. Upravo razčinjenjem i razsvietljenjem ovoga pitanja ukazuje se tim opravdanija a i shodnija i razboritija Starčevićanska skrajnja, značajna borba proti svim neprijateljima hrvatske misli. Starčevićanstvo ne navaljuje, kad nikomu za volju, pa ni „braći" ne će da se odreče onoga, što mu po pravu pripada. Svatko je sebi najbliži, bliži i od brata, po gotovo, ako mu je taj brat neprijatelj. Starčevićanstvo ne navaljuje ni na koga, pa ni na „Srbe"; ono se samo brani, dok traži svoje; ono se i od „Srba" samo brani. Brani se, nastojeći, da na svojoj zemlji provede hrvatsku državnu ideju.

Pri tom se namjerava na srbsku misao i s njom dolazi u sukob. Nastaje „srbsko" pitanje u Hrvatskoj. Kako da se ponese Hrvatstvo ili Starčevićanstvo u tom sporu? Mora li da bude taj sukob? A ako mora, zar su to posebni odnošaji, koje ne možemo mjeriti mjerilom naših odnošaja prama Magjarima itd.? Moramo li da učinimo neku iznimku, moramo li sa „Srbima" voditi drugčiju borbu, nego li s Magjarima?

Da odgovorimo na to pitanje, valja da budemo na čistu o tom, što su nama „Srbi". Ako su isto, što i mi, dio hrvatskoga naroda, postupat ćemo drugčije, nego li onda, ako su posebni narod i drugčije nego li onda, ako su dio hrvatskog naroda, a silom hoće, da ini posebni narod i ako se svojim težnjama, osjećajima i razpoloženjem identifikuju s ostalim našim neprijateljima. Mi hoćemo da to pitanje riešimo sine ira et studio; ne vodi nas mržnja ni neprijateljstvo. Smatramo naše „Srbe" za dio hrvatskog na-

roda, mi ih ljubimo kao sami sebe; imamo medju njima rodjaka, prijatelja, znanaca. Sve im dajemo, što i sebi. Samo ih ne priznajemo za „Srbe". Ne od prkosa ili chauvinisma, ne od težnje, da po što po to stvorimo nacijonalnu hrvatsku „veliku" državu, već od najdubljeg uvjerenja, da su to zaista Hrvati. Mi nismo farizeji, niti nepoštenjaci, niti otimači.

Čudni su i zaista riedki pojav, Hrvati i „Srbi" i njihovi medjusobni odnošaji u hrvatskim zemljama. Misli se, da i nema analognih odnošaja u historiji i etnografiji. Čini mi se, da su bar donekle slični odnošaji izmedju Iraca i Engleza. Irci su keltsko pleme s posebnim jezikom. Englezi sebi prije mnogo stoljeća podvrgnuše Irsku. Englezki je jezik prodirao sve više u irski narod. Danas ne govori ni 1 milijun Iraca irski, a preko tri milijuna govori englezki. Irci su u ogromnoj većini katolici, u malom dielu protestanti. Ma da većina Iraca govori englezki, Irci i Englezi su sebi ljuti dušmani. Jezik nije mogao da izravna opreke, stvorene plemenskim, kulturnim, religioznim i inim osebinama. Oni Irci, koji primiše protestantizam, Englezi su, katolici ostadoše Irci, ma da govore englezki. Možda se ne varam, ako gotovo svaki onaj, koji primi protestantsku vjeru, postaje Englez, — kao kod nas pravoslavni postaje „Srbin", — a svaki katolik postaje Irac.

Tako je nekako i kod nas. Možda se barem djelomice ovako sasma naravno razjašnjuje rečeni pojav i postanak mu glede „Srba" u hrvatskim zemljama.

Kad su Hrvati i Srbi osvanuli u historiji, takove opreke nisu postojale u hrvatskim zemljama. Hrvati naseliše jedne zemlje na zapadu i osnovaše hrvatsku državu; Srbi naseliše druge na iztoku i osnovaše srbsku državu. Ovo je važno. Niti spominje poviest Srbe u Hrvatskoj, osim nekolicine, koji se utekoše pred bugarskom invazijom u Hrvatsku, niti Hrvate u Srbiji. Svaki dakle od tih naroda ima svoj posebni točno odredjeni teritorij, svoje posebno ime, svoju dužavu. To su dva naroda, dvie države, dvie kulture i tradicije, dva posebna svieta. U Hrvatskoj nema dakle Srba. Neriešena je do danas zagonetka, da li su oba naroda govorila istim jezikom, ili su to bila dva različita plemena, svako sa svojim dijalektom. Po današnjem stanju kao da se to neda riešiti: i u srbskim i u hrvatskim zemljama imade pučanstva, koje govori čistu hrvaštinu i pučanstva, koje govori dijatekat. Nu tim se ovdje ne bavimo. (Sliedi.)

DR. AVELIN STAHULJAK

POLITIČKE PARNICE U UGARSKOJ

Odkad je oživio moderni nacionalisam, Magjari idu za tim, da asimiluju nemagjarske narode i da ih pripoje k svojoj rasi*. To nastojanje za jedinstvom i narodnim povećanjem „političkog ugarskog naroda“ ne bi samo po sebi bilo ništa nemoralno i odvratno, kad bi ostalo u naravnim i obćeno humanim granicama. Nu na žalost nije tako. Moderni magjarski šovinizam ne poznaje danas nikakih granica, ni moralnih ni zakonskih, on se pače postavlja nad temeljna načela čovječnosti i družtvene courtoisije. Za to se i usudio nedavno zast. Olay u ugarskoj zastupničkoj kući javno uz frenetično odobravanje gotovo čitave kuće reći: „Kad se radi o spasu države i naroda, tad ne treba da vriede ni pravne norme ni moralna promišljanja“. Pod spasom države ima se naravski razumievati magyar állam eszme — t. zv. magjarska državna ideja t. j. posvemašnja magjarisacija Ugarske. Magjarski šovinizam baca za to godimice bezbroj žrtava u mnogobrojne tamnice Ugarske. Na desetke tisuća kruna moraju mjesečno narodnosti izručivati državnoj blagajni u ime globa bez obzira na druge sudbene i upravne sekature, otimačine prava, suspenzije i narodne uvrede svake ruke. Svojim se izbornim pravom mogu ugarski Slovaci i Rumunji služiti samo uz najteže okolnosti, Ne obzirući se na po svuda poznatu izbornu korupciju, koja je osobito u narodnostim krajevima nevjerojatno velika, jednostavno se otima stotinama slovačkih i rumunjskih izbornika izborno pravo, samo ako osjećaju nacionalno. Oružničtvom i drugim nasilnim sredstvima sprečavaju ih u vršenju tog temeljnog prava, muče, zatvaraju, smatraju ludima, ili jednostavno proglasuju bilo pod kakvom izlikom, da su izgubili izborno pravo. Tako su n. pr. preko 200 kriminalnih prijava u seničkom izbornom kotaru (njitranska županija) učinili slovački seljaci protiv svojedobnog izbornog predsjednika. Više od 300 izbornika u tom je kotaru za zadnjih saborskih izbora odbijeno za to, što su pred povjerenstvom rekli Franjo Veselovsky, a ne Veselovsky Ferencz ili što nisu svoje rodjeno ime izgovorili magjarski. A što su nezakonitosti za zadnjih izbora magjarske oblasti počinile u verbovskom kotaru, za to nema rieči. Preko 600 je slovačkih glasova uništeno na sličan način

* Iz *„Čechische Revue“*, svezak za siečanj 1907.

kao u Senici. Ondje su oblasti uredile i krivo povjereničtvo. Čitave knjige mogle bi se pisati o tim i sličnim okrutnostima.

Nu nedavne su persekucije po Slovake daleko bolnije, no sve otimačine izbornog prava i upravna izvraćanja. Ministar Polónyi i Andrássy idu za tim, da najuglednije i najpopularnije vodje slovačkog naroda učine neškodljivima dugogodišnjim kaznama tamnice. Zastupnik je Juriga odsudjen u Požunu 16. studenoga pr. g. *po zapovjedi Polónyi-evoj na 2 godine zatvora i 1200 K globe* za to, što je objelodanio u „Lidové Noviny" dva članka. O Juriginoj krivnji može čovjek biti raznog mišljenja, premda po mom mnienju ni najrigorosniji, nu objektivan sudac ne bi mogao u njima naći nikakva razdraživanja magjarskog naroda; te visoke kaznene stavke za dosada neporočna čovjeka ne bi mogli odobriti ni sami magjarski krugovi. Pri tom valja pomisliti, da je jedan od inkriminiranih članaka prva instancija proglasila neprogonjivim, dakle propustio ga i sam obtužbeni senat. Oba članka, piše Magjarima prijateljski „Westungarische Grenzbote" od 21. studenoga (izlazi u Požunu), bijahu izričito upravljeni protiv „magjarskih šovinista", a da takih imade, dokazao je Jurigin branitelj mnogobrojnim nepobitnim citatima, isto tako nema nikakve sumnje, kako se vidi iz obranbenog govora, da zakon o narodnostima nije proveden. — Dakako, barun Bánffy veli u više svojih spisa, koji vrve od šovinističke nesnosljivosti, da je provedenje zakona o narodnostima neumjestno pa kaže, da u takim slučajevima mora *svrha* — iz razloga višeg državnog prava — posvećivati sredstva; ali pred zakonom i sudom, gdje se radi o krivnji ili nekrivnji, ne može i ne smije vriediti mnienje *jednostranih stranačkih vodja* kao putokaz.

Jedna jedina stavka u prevodu obiju Juriginih članaka sadržava izričito razdraživanje protiv ugarskog zakona — nu i ta samo u onom prevodu, koji je pred senatom kr. sudbenog stola priznat kao krivi i neizpravan. — Nu državno je odvjetničtvo dakako oba članka u cielosti inkriminiralo kao razdražujuća, ali što se tiče prvoga, ima odluka obtužbenog senata prve instancije, po kojoj je odnosna obtužba dotičnog članka odbijena. U vrlo obsežnom obrazloženju te odluke stoji, da dotični članak Jurigin nije upravljen protiv magjarskog naroda, već samo protiv šovinista, nu ipak se je apelacioni sud stavio na stanovište, da taj članak u cielosti sadržava razdraživanje čitavog naroda. Nadalje isti, Magjarima prijateljski list, veli da je kazna od dvie godine zatvora daleko pretjerana i nečuvena.

Naći će se dosta ljudi u zapadnoj Evropi, koji će, zavedeni neprestanom frazom o „ugarskoj slobodi", „ustavu" itd. reći, da se ti nečuveni progoni imadu pripisati onom neprigovornom uplivu dotične vlade i njezinih vladinih maksima na sudbene činovnike. Nipošto! Čitavo je javno mnienje od jednostavnog pometača ulica pa sve do ministra, od jednostavnog sudca pa do najvišeg sudišta, kurije, tako depravirano, nad najjednostavnije i najglavnije norme tako uzvišeno, *da je slovački, rumunjski, srbski patriota u političkom obziru slobodan poput ptice!*

Najbolje to dokazuje druga politička parnica, koja se dovršila 6. prosinca nakon osamdnevne razprave u Rozsahegy-u (Liptavska županija). Tamošnji gradski župnik Andrej Hlinka, dr. Vavro Šrobár, župnik J. Tomík, tvorničar Andr. Janček i 12 drugih Šlovaka imalo je takodjer odgovarati poradi razdraživanja Magjara (po §-u 171., 172. kaz. zak.). Četvoro glavnih obtuženika sa župnikom Hlinkom na čelu, *odsjedilo je pet mjeseci iztražnoga zatvora.* Glavna bît obtužbe stojaše u tom, što da su obtuženi za zadnje izborne borbe u javnim skupštinama rekli: Mi tražimo slovački jezik u školi, uredima i na sudu; Šlovaci bivaju tlačeni, jer se ne poštuje zakon o narodnostima od g. 1868.; Šlovak stoji pred ugarskim sudom poput nieme životinje, budući da ne razumije ništa od razprave. Nadalje su Šrobár i Hlinka tuženi i za to, što su prigodom druge suspenzije Hlinkine po zipserskom biskupu priredili demonstraciju, da mogu razdraživati! Radi te demonstracije, koju je pučanstvo spontano priredilo, bačeno je u zatvor čitavo množtvo ljudi, a tvorničar Janček i pekar Geguš bili su držani pet mjeseci u iztražnom zatvoru radi nekih protumagjarskih povika. U ugarskoj kriminalistici nema sličnog slučaja, da bi radi postupka §-a 172. bio odredjen iztražni zatvor. Pod rabulistom Polónyiem dolazi po prvi put do uporabe ta i po same Magjare vrlo pogibeljna praksa.

Nu bez obzira na ove očite protuzakonitosti, jedna jedina činjenica viče jasnije od čitavih knjiga, da su naime na 6. prosinca u Rozsahegy-u osudjeni župnik Hlinka na dvie godine tamnice, 1500 K globe i 800 K parbenih troškova, dr. Vavro Šrobár na godinu dana tamnice i 900 K globe i to radi toga, što su one gore navedene tri izjave izrekli: da je Šlovak tlačen, jer se ne poštivaju zakoni, stvoreni u njegovu korist; Slovak stoji pred sudom poput nieme životinje i napokon, što su se usudili tražiti, da se vrši zakon, koji još danas vriedi, te koga je kralj potvrdio. U zakonu za narodnosti od g. 1868. stoji naime izričito, da je država dužna podizati slovačke škole, da službeni jezik kod suda prve molbe ima biti, prema pučanstvu, slovački, rumunjski i magjarski, da slovačke dopise moraju primati uredi i sudovi i u slovačkom ih jeziku riešavati. Nu danas je sve magjarizovano, zakon se ne vrši, a jer su se Hlinka i drugovi zauzimali za taj zakon, osudjeni su na dvie godine tamnice. To se eto dogadja u „slobodnoj“ Ugarskoj u XX. stoljeću!

Dvanaest obtuženika bilo je ukupno odsudjeno na 5 godina i 9 mjeseci, te 4300 K globe, uz najmanje 2000 K sudbenih troškova!

To je eto posljedak velike parnice, završuje pisac. Da li će to Magjarima štogodj koristiti, o tom se valja posumnjati. Narodni, gospodarstveni i kulturni napredak danas je u Slovaka tolik, da nema moći na svietu — a najmanje magjarske — koja bi ga mogla zastrašiti.

ČRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI
(Nastavak)

III
Husitizam i XV. viek u Českoj.

Za epizodom, koja je na koncilu u Konstanci svršila osudom Husovom a na plamenu lomače na obali Rhyna, u koji baciše njegov pepeo, došla je u Českoj doigra (dozvuk).

U pročeliu ovoga razdoblja jesu husitski ratovi sa bojnom pjesmom: „Tko ste božji bojovnici“ i sa bojovnom literaturom. Medju Husitima postajale su nove sekte, koje su se medjusobno pobijale, medju njima „Sirotčad“, te koje su pripravljale tlo potonjoj obćini „Moravske braće“ i protestantizmu. Medjutim su „Kaležnjaci“ u znak odciepljenja od katoličke crkve, imali kalež na svojim zastavama.

Književnost petnaestoga stoljeća nije nego odziv ondašnjih burnih vremena, u kojima su se neprijateljske strane progonile satiričkim pjesmama.

Ovo doba, junačko i bojovno, podavalo je silan materijal za historičke slike piscima, kao što su Svatopluk Čech i Jirásek.

Za ovim je razdobljem nadošlo vrieme slavljenoga Jure Poděbrada (Jiří Poděbradsky), muža velikoga političkog obzorja i znamenite djelatnosti.

Za njim su došli slabašni duhom i tielom Jagellonci, zauzevši česko i ugarsko priestolje, na što su se javili nemiri u zemlji.

Struja je vremena prouzrokovala, da se ni sada čovječji duh uza sve svoje naprezanje nije uzdigao iznad vjerozakonskoga horizonta i nije mogao uzletiti u poetičke krajine, već se tvrdokorno držao tumača evangjelja ili se neuspješno razbijao u praznom pravdanju za kojekakve sitnice.

Kako je literatura česka u XIV. vieku svojim sadržajem misli prema latinskoj i njemačkoj zaostala možda za 50 godina, to je u 100 godina nadmašila njemačku u struci duhovnog i religioznog karaktera. U Českoj se razširilo sveobće sudjelovanje u duhovnim pitanjima.

U gradovima i u gradinama stanovnici znali su više jezika, a Sveto bi Pismo znali savršeno, te bi s velikim zanimanjem razpravljali o religioznim i drugim teoretskim stvarima.

Knjigotiskarstvo je podpomagalo sveobću naobrazbu i podpirivalo želju za čitanjem. Knjigotiskarstvo je došlo iz Nürnberga u Plzen, Kutnuhoru i u Prag. Česi su izmedju sviju Slavena prvi spoznali veliko znamenovanje štampe.

Petar Chelčicky, kojemu se dosele ne zna dan rodjenja ni smrti, najoriginalniji je pojav srednjega vieka, a prožet je bio pravim češkim duhom. Porieklom je iz zabitnoga seoca, iz Chelčica u jugozapadnoj Češkoj, a živio je tamo u prvoj polovini XV. vieka kao plemić, revno i neumorno zanimajući se za literaturu. Chelčicky bio je prvi češki, a možda i prvi evropski pisac, koji je upravo revolucionarno propagirao misao o preustrojenju ljudskoga družtva.

Do nedavna pripisivala se Chelčickomu slaba naobrazba, dapače nekoji su tvrdili, da nije znao ni latinski. Spisi mu pak dokazuju, da se je popeo na stupanj naobrazbe svoje dobe. Najprije se zauzimao za dogmatičke nazore Wycliffove u prvotnom liku, dotičući se pitanja o transsubstanciaciji.

Najznamenitije djelo Chelčickyevo je „Mreža vjere"; osim toga je napisao cieli niz novijih traktata. U ovima je glavno težište pitanje o obnovljenju čovjeka (renovatio veteris hominis), a prevedeno je sa znanstvenom tančinom, pače i tumačenje najtamnijih mjesta i točaka Apokalypse.

Svojom se Postillom častno uvršćuje uz Husa, Rokycana i Jakúpka, dakle prvih teologa. Pun temperamenta, vatreno u njoj brani svoje nazore.

Dosele spomenuta djela Chelčickoga ne uzdižu se nad obični duševni niveau XV. vieka. Vrhunac literarne mu djelatnosti i njegovih filozofsko-socijalnih načela stoji u njegovom djelu: „Mreža vjere". U tom djelu Chelčićky postavlja Sv. Pismo temeljem religije, te izvadja iz njega sve konsekvencije za život. Kršćanin, kao pravi učenik Isusov, ima do potankosti vršiti sve njegove zakone. Čista mu ima biti ćudorednost, kakova bijaše u doba prvih kršćana. Ne smije počinjati nikakovih nasilja, ne ima trgovati osim s onolikim probitkom, koliko bi za te novce inače dobio kamata. Pošten kršćanin ne smije biti činovnikom, jer vlast zamamljuje na zloporabu. U obće nitko ne ima prava drugoga kazniti ili silom ga svraćati, siliti na drugo osvjedočenje. Dapače, pokoran kršćanin sam trpi nepravdu, što se proteže tako daleko, da se „ne protivi ni patnji". Ovo je načelo, što ga često čitamo u filozofskim djelima grofa Lava Tolstoja. Kršćanin podnipošto ne smije vojevati; tu Chelčicky nepomično i neumoljivo stoji pri načelu Kristovu o altruizmu, po kojemu je prolievanje krvi zabranjeno. U tom pravcu Chelčicky nikom ne oprašta, niti Taboritima, koji su mačem branili svoju nauku. Buduć Chelčicky pristaje uz povratak k izvorno kršćanskomu životu, pita, tko je bio uzrokom, te se porušilo ovo početno sveto stanje. Njegov odgovor glasi: Papa i kralj, duhovna i svjetska vlast su one veleribe, koje su pretrgale mrežu vjere. Za papom navodi prelate i visoko duhovničtvo. Vojska podupire svjetovnu vlast, što sve vodi do rata.

Plamenim riečima bičuje Chelčicky ova dva stališa opisujući nered, što u njima vlada. Neustrašivo uči ćudorednosti, pun bojnoga duha, mjestimice djeluje dramatički.

Socijalni nazori Chelčicky-a u visoko su zanimali grofa Tolstoja, koji je čitao „Mrežu vjere“ (1892—3), pa govori o Chelčickyu kao o prvom filozofu svieta. Djelovanje Chelčickoga znamenito je i zato, što su „česka braća“, zvana i „moravska braća“, primila nauke Chelčicky-ove.

* * *

Ponešto slično, kao kod nas na slavenskom jugu sekta Bogomilaca, počela se za kralja Jure Poděbrada stvarati u iztočnoj Českoj sekta Česke braće, jer u dubokoj, iskrenoj nabožnosti puka bijaše za nju pripravljeno tlo. Ta vjerozakonska zadruga što dalje sve je veće zahvatala kolobare, a ne samo puk, već i sve vrsti plemstva, sve to većma prelažahu k braći. Jedna od ponajglavnijih svrha bijaše moralna čistoća, a ipak progonilo ih sa strane katoličke isto kao sa husitičke. Godine 1547. pristaše su braće bili izvrženi velikomu progonstvu, te su mnogi pobjegli u Poljačku.

Dvie su bile njihove velike seobe, dok napokon poslie bitke na Bieloj gori 1620. kod Praga nadjoše pribježište: česki prognanici sastojeći ponajviše od česke braće, u Lisi, a protestanti u Šlezkoj i Saksonskoj. (Draždjani, Pirna, Žitava i drugi). Vanredno dragovoljno primio je izagnanike pruski vladajući knez Albrecht. U Poljačkoj pak bijaše im moćnim zaštitnikom Antrija pl. Górki.

Občini je valjalo proživjeti i nutrnju krizu. jer je trebalo priudesiti idealne i teoretske nauke praktičnom životu. Svladavanjem „novoga“ pravca nad starim i „progonstvom“. Braća se još bolje učvrstiše u vjeri, a imajući više tiskarnica, razširili su ju u najšire krugove puka.

Nijedna se sekta nije tako revno zanimala njegovanjem jezika i literature, kao što Braća; znatan bijaše njihov upliv i na književnost poljačku, jer pristaše im čitahu česke knjige, a po njihovom uzoru pisahu poljački; dapače ne zaboravljahu ni njemačke braće (suvjerenike), pa im sastavljahu bar vjerozakonske knjige (katekizme, pjesmarice).

Prije svega „Občina“ je svu brigu posvetila povjestnici. I „Acta fratrum Bohemorum“ u knjižnici grofa Raczynskoga u Poznanju posvjedočavaju taj fakat. Poviest „Občine“ proučavalo je više českih i poljačkih spisatelja.

Premda su česka braća stvarala većinom književnost religioznu, u kojoj ne bijaše poetičkih proizvoda, ipak se pobrinuše za izdanje liepih českih i poljačkih Kancionala (Pjesmarica), a pojedinci bi se zanimali i teoretski pjevanjem i sricanjem. Brat Blahoslav prvi je stekao te struke zaslugu, izdavši 1558. djelce „Musica“, koje je svjedokom nježne mu poetske duše. Osim ove djelatnosti, što ju je Blahoslav žrtvovao blagozvučnosti českog govora i pjesničkoj mu podatnosti, pokazao je živo zanimanje za jezik, izdavši česku slovnicu, koja visoko nadmašuje sve takove proizvode u tudjini. Blahoslav u njoj razvija ne samo sliku ondašnjega jezičnoga stanja, već i faze razvitka českog jezika; pače se obazire i na podnarečja, svraćajući pozornost na druge slavenske jezike. Sbilja, znamenit je to pokušaj u 16. stoljeću.

Ista slovnica — prikraćena, — bila je veoma raširena a za stalno, da je bila učevnim sredstvom u školama, što su ih Braća imala na pretek. Učitelji njihovi naobrazivahu se na najboljim sveučilištima srednje Europe, te pripravljahu tako tlo za najznamenitijega predhodnika Pestalozzieva, za Komenskoga.

Najpečalnija briga Braće bilo je izdanje uzorne i korektne Biblije. A evo i tu sjaji ime učenoga brata Blahoslova na „Novom testamentu", što se u temeljnim crtama preneslo u Kralicku Bibliju.

I tako vidimo na svakom književnom polju uspješno djelovanje brata Blahoslova. Rodio se u Prerovu, studirao u Wittenbergu, gdje je godinu dana bio slušateljem Luthera, zatim je otišao na sveučilište u Kraljevac i u Basel. U Beču je stupio u saobraćaj s evangeličkim propovjednikom cara Maksimilijana II., Pfauserom, koji mu je pribavio sklonost visokoga gosudara. U Djevinu (Magdeburgu) polemizirao je Blahoslov proti Slavenu Flacciu Illyricusu, koji je tvrdio, da su braća, prozvana takodjer Picardi, porieklom od Waldensera. Kad je brat Blahoslov umro g. 1571. u Moravskom Krumlovu, bratska je Obćina izgubila jednoga izmedju svojih najboljih ljudi, koji je daleko i široko bio poznat i štovan medju prvim onodobnim učenjacima.

IV

XVI. viek česke književnosti. (Zlatno doba).

U XVI. vieku, osobito u drugoj mu polovici, česka se književnost naročito kvantitativno razvila. Pomalja se zora „zlatnoga vieka". Glavni mu je znak literatura vjerozakonska, jer je zanimanje za vjeroučna pitanja doprla ća u taj viek. Prepirkama i satirom zadušila se svaka poetska klica već u zametku, dok je medjutim u Dalmaciji i u Poljačkoj poezija utješljivo procvjetala. Samo povjestničke se i nabožne pjesme spominju iz te dobe.

Zrcali se u ondašnjoj književnosti sklonost za povjest, putopise i za pravnu literaturu, koja se je popela na znameniti stupanj.

Kao u Njemačkoj počeli su njegovati pučku književnost i u Českoj, koja je i dan danas obljubljena. Knjige su izdavali većinom u velikim foliantima, a obično sa slikama.

Pošto su burna vremena još uviek bila u jeku, različne su vjerske sekte ratovale i prepirale se, a interesi različitih stališa imali su neprijateljskih sukoba (šmalkadski rat)*, zatim saborske sjednice sa vjekovitim vjerskim pitanjima dovoljno su podavale gradje za povjestničko pisanje.

Središte ovih oluja (buna) bijaše Prag. Istodobne dogadjaje pojedini su pisci motrili s gledišta svoje stranke. Spomenuti nam je barem Siksta pl. Ottersdorfa (1547.), klasičku monografiju Vaclava Bržezana (život Vilima i Petra Voka pl. Rosenberga**).

* Šmalkadski rat u XVI. vieku za pape Pavla III. radi vjerskih, protestantskih članaka.
** Nesretnom „modom" ponjemčivajući imena za cara Karla IV., gospoda pl. Ruže, počeli se pisati Rosenbergi.

*

Osobito obljubljena onodobno bijaše češka kronika, što ju je ovaj živahni i nemirni katolički svećenik zanimivo i blagozvučno sastavio. Sve bi znao i sve tumačio, a što nije znao, to je sam dočarao. Kritičkom historičaru Hájeku je uzor lažca, nu litetarnom je povjestničaru ugodan pripovjedač. Njegovu Chroniku nisu progonili poput mnogih inih čeških knjiga, već je postala pače historičkom lektirom.

Kao pisac stoji na višem stupnju, nego povjestničar Hájek. Koliko mu bijaše djelo obljubljeno, svjedoče tri prievoda njemačka a jedan latinski prievod češke njegove „Chronike".

Česi od pamtivieka u veliko se zanimahu za putopise i za poznavanje tudjih zemalja. Bogato razvijena književnost te ruke ponosom je Čeha, jer što se raznolikosti tiče, ne može se s njom sravniti nijedna slavenska literatura.

Još iz prijašnjih vremena znamenit je prievod putopisa od Marka Paoli-a „Millson" o Kini, pa iztočnoj Aziji, pak Dnevnik českoga poslaničtva (1464.) francezkomu kralju.

Moravska braća poznata su kao veliki putnici. Da obogate svoje znanje o raznim vjerozakonima, poslali su nekoje svoje članove (g. 1491.—1492.) na putovanje. Kabátnik je putovao Rusijom i Carigradom u Jerusalem i u Egipat (Misir). Brat Luka prisustvovao je spalenju Savonarole na lomači.

Brat Rokyta išao je (1570.) u Rusiju zloglasnomu okrutniku Ivanu, velikomu knezu moskovskom, da ga zadobije za člana Obćine, a malo je trebalo, te bi bio platio svoju smionost prognanstvom u Sibiriju poput Hrvata Jure Križanića.

Dane Streyc (za tridesetgodišnjega rata) učitelj českoga jezika na dvoru Friedricha Pfalačkoga, otišao je u Islandiju, te ju opisao. Njegova je Islandija poznata u poljačkom i u njemačkom jeziku.

Glavna meta ovih putnika bila je većinom „Sveta zemlja", kamo su se upućivali preko Mljetaka. Jan pl. Lobkovic plastički to opisuje u svom „Putovanju k sv. grobu".

Isti taj put prevalio je g. 1598. Kristof Harant iz Polžic (21. lipnja 1621. smaknut je bio na staromjestskom tržištu u Pragu).

Harant je doživio i kojekakovi pustolovina na svojem putovanju, a upoznao je i proučio cielu Europu. Putopis mu je izišao njemački. Herman Černin, carski poslanik, opisao je svoj put u Carigrad.

Najznamenitije zemljopisno djelo bijaše velika kozmografija od Sig. pl. Puchova u g. 1551. sastavljena češki.

I spomenspisi iz pravničke književnosti, koja se je u pojedinim českim instituciama svojski razvila — tabulae terrae — tvore vanredan ures češke literature, ma i ponešto zasezale u pravničku poviest ostalih Slavena.

Tamo, gdje je živio Zalužansky, koji je prvi prepoznao spol bilja, gdje je djelovao Hájek iz Hájka, pa na dvorovima astrologa i alkimiste Rudolfa, procvala je i u veliko se razvila književnost prirodoslovna i to djela izvorno česka i prevedena.

Iz českih literarnih djela vidi se, da su svi ovi pisci bili humanistički

naobraženi. Odtud ta velika množina prievoda iz latinskoga osim ostalih spisa filosofskih.

U tom se pravcu Nikola Konáč osobito izkazao. Izdao je Priče Ćirilove, Chroniku Česke od Sylviusa, Životopis Karla IV. a još i mnogo drugo. Svim je njegovim spisima utisnut humanistički pečat.

Proslavljeni knjigotiskar českih Biblija bio je Melantrich iz Aventina, koji se crnoj umjetnosti izučio u Nürnbergu. Herbarium od Mathiola tiskao se česki i njemački takodjer kod Melantricha. U Nürnbergu i u Wittenbergu tiskalo se takodjer mnogo českih knjiga, dok su medjutim slovenske izlazile u Thübingenu.

Košto možemo brata Blahoslava smatrati tako reći utjelovljenjem težnja bratovske obćine, to je opet zet Melantricha, architipograf Daniel Adam iz Veleslavina, (1545.—1599.) literarni representant „Zlatnoga vieka". Kao spisatelj bio je Veleslavin veoma plodan, pa još i drugim sastavljao predgovore, izpravljao, tiskao i bio nakladatelj ondašnjih spisa; veoma je okretno prevodio, oplemenjivao slog, priudešavajući ga prema duhu latinskomu.

Veleslavinov govor i način pisanja dugo je bio uzorom književnoga sloga. Svakako se je precienjivalo znamenovanje „zlatnoga vieka" za književnost ali priznati valja, da poput medinjaka Većeslavin u českoj književnosti stoji, a nisu zalud trideset i tri pjesnika naricala za njegovom smrti.

Nedugo zatim literatura česka stade znatno propadati. Tu i tamo poput biele vrane pomolilo bi se iz te tame po koje vriednije djelo, kao Antialkoran (1614.) proslavljenoga Váceslava Budovca pl. Budov. Ovaj učenjak, član bratoobćine, (česko-moravske braće), bio je dvorski maršal kod carskoga poslaničtva u Carigradu, gdje se je naučio turski i arabski. Bio je u pismenom saobraćaju sa najznamenitijim muževima svoje dobe. Kao pročelnik protestantskih stališa izvojevao je „Carsku povlasticu" (1609.), a još prije svoga smaknuća pobijao je vjerske dokaze Jezuita.

Bilo je i velikih povjestničkih djela kao ono grofa Martinica o pražkoj fenestraciji u smislu katoličkom, pak djelo, što ga napisao Pavao Skála u duhu protestantskom. Stránsky je napisao „Respublica Bojema", što je daleko i široko probudilo zanimanje za Čehe i u tudjim zemljama.

Ali za kratko pojaviše se tužne posljedice bitke na Bieloj gori. Uzalud bijaše svako nastojanje pojedinih českih obćina, da se jezično uzdrže u tudjini. Propovjednici su upotriebili svu svoju sjajnu rječitost, ali bezuspješno; udes njihov bijaše neumoljiv. Propadoše! Pače emigranti bili su i medjusobno nesložni, što dokazuju prieporni spisi Samuela Martiniusa i zadirkivanje mu u moravsku braću.

Najtužniji je pak znak bio, što je jezik česki silno stao propadati. Izmiliše od nekuda teoretici, koji su uništili i ono malo jezičnoga dobra, što ga je u ustiju puka ostalo. Balbin je napisao latinski „Obrana slavenskoga jezika", no bezuspješno. (Nastavit će se.)

MARA FABKOVIĆ

VIZIJA

Ja sam te gledao u snu. Bila si mistična, bijela
Kao svećenica neka. Mjesečev sanljivi trak
Svojim je posuo srebrom halju, što s vitoga tijela
Tvojega padaše nà tle, gdjeno se sterao mrak.

Tamo u beskrajnoj dalji kao da zvuci opijela
Bruje na zlaćanoj harfi noćni kroz magleni zrak.
Tebi je drhtata ruka, ko da si zvati me htjela,
Ali se u noć duboku uzdah tek vinuo lak.

Tad si se uspela mirno k onome zlatnom oltaru,
Gdjeno je treptjelo srce moje u ljubavi žaru,
Gdjeno je buktio u njem žarki i blještavi plam . . .

Opet su drhtajem lakim ruke zadrhtale tvoje,
Kada si nečujno, tiho srce ugasila moje —
Tebe je nestalo tada — à ja sam ostao sam.

FRAN GALOVIĆ

NOTTURNO

Nad morem nebo krvavo
i mjesec mrk i pun,
po noćnom mekom valovlju
moj stari plovi čun.

A nemam u njem nikoga,
izgubio sam sve:
tek spomen kroz san vraća mi
daleke obale.

Života dan mi umire,
u noć me vozi čun . . .
Nad morem nebo krvavo
i mjesec mrk i pun.

MILAN OGRIZOVIĆ

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

II

Bila je negdje već polovica prvoga čina, kad je Andrijević unišao u ložu svoga šefa. Odmah su se prema vratima okrenule k njemu dvie glave, dok je treća mala glavica s dražestnom plavom kosom naslonjena na ruku gledala prema pozornici. Andrijević je odmah po ovim brzim kretnjama razabrao, da su ga čekali i to ga je ovaj čas srdilo, premda nije ni sam pravo znao zašto. No on se brzo prijazno nasmiešio, naklonio se, svukao zimski kaput i sjeo pokraj gospodja. Kao uviek tako je i ovaj put posve konvencionalno poljubio svojoj budućoj punici ruku, dok se je s njezinom kćeri rukovao uz smiešak.

— Oprostite, nešto sam zakasnio.

— Nije baš dugo, što je počelo.

Andrijević pogleda na pozornicu i vidi, da već treći put gleda isti bezsmisleni prizor stare neke operete, za koju nije ni znao, da se večeras daje. Od same dosade nasloni glavu na tamno-crvenu stienu lože i prvi put mu se učini ovaj njegov boravak u loži bezsmislenim baš kao i ta opereta. Ta i on zapravo glumi jednoga od onih životnih prizora, koji polagano, ali sigurno ubijaju u čovjeku — čovjeka. Eto, što je on: vjerenik ove djevojke, koja ovdje u svilenoj toiletti sjedi pred njim s namirisanom kosom i tako jako odkrivena vrata i plećiju. Gleda ju Andrijević i misli, kako evo već pol godine svi osbiljno misle i daju mu razumievati, da je on taj sretnik, koji će ovu djevojku danas sutra zvati svojom ženom. A da je bila tu bar kakova ljubav ono tajno drhtanje srdca, ono uzrujavanje, domjenci, listovi, sanjarenja, ne — ništa od toga, sve je bilo tako prazno, a ipak on osjeća, da za koji dan mora službeno stupiti u kuću svoga šefa, svetčano dakako odjeven i zaprositi ruku njegove kćeri. To ga je ovaj čas najjače mučilo, što se je to sve tako čudno složilo i splelo, a da on pri tom ništa sudjelovao nije. Sve je bilo tako proračunano načinjeno, da je u sgodi morao izjavljivati rieči, za koje se je i poslie kajao, ali ih više poreći nije mogao. On je naime bio nekoliko puta pozivan u kuću svoga šefa, prisustvovao

nekim zabavama, jour-ima, gdje nije nikad — mogao bi priseći — ničim pokazao, da ljubi tu djevojku, već je iz udvornosli rekao koju topliju rieč ili frazu, a oni su ga već treći put obasuli takim intimnostima, kojim naprosto dalje više nije mogao odolievati. Osobito majka njezina, ova što tu napried sjedi i tobože sa zanimanjem prati predstavu, a onamo izpod oka pogleda čas njega, čas kćer, ona — ona je svemu kriva. Ona ga je kasnije pozivala sve češće, puštala ga na samo s kćeri i pravila takove aluzije u razgovoru, koje on nije mogao već iz pristojnosti odbijati. K tomu je i šef njegov tako prijazan i otmjen gospodin, koga je on i inače sbog njegovog izkustva i znanja u pravničkoj struci vrlo cienio i on je na njega nekako posebno gledao. Zapravo, njemu treba da zahvali svoju karijeru, a i nedavno mu je s toliko takta i učtivosti dao razumjeti, da će mu ostaviti svoju odvjetničku pisarnu. „Nemojte se braniti, mladi čovječe, vi ste to i zaslužili. Vi ste za ovog narodnog pokreta radili kod izbora za me i vjerujte, da ja od mladjih ljudi ne bih mogao nikoga naći spremnijeg i valjanijeg od vas".

I evo što je došao u ložu danas, misli Andrijević, i to je jedan kamen više u sgradi, što mu ju zidaju drugi. On se mora sad izmedju činova s njima zabavljati, mora hiniti sreću i veselje, mora ih pratiti kući, gdje će mu na razstanku buduća punica šaljivo zaprietiti prstom, neka ide ravno kući na počinak, neka ne protuče noć medju drugovima; a ona, Olga, ona će se proračunano zastiditi i pružiti mu ruku s obligatnim smieškom: „Do vidjenja sutra!", a to sutra znači čekati ju, kad bude izlazila iz glasbenog zavoda u jedan sat o podne. A ni sutra ne će imati Andrijević snage, da joj reče, kako njihova ljubav zapravo nije nikakva ljubav, nego jedno posve obično poznanstvo, koje je od prvoga dana isto kao evo i sada.

Andrijević se gotovo stresao od tih misli. Kako će se to svršiti? U to planuše električna svjetla u gledalištu i pljesak zaori. Pao je zastor.

— Kako vam se večeras svidio duet? Zadnji put ste oštro kritizirali.

— Nego, psovao je, dodade Olga.

— Duet? — upita Andrijević. — Da, večeras je bolji.

— Mama, nisi vidjela, kako je njemu bilo lice crno, kad su se poljubili, javila se mala Angjelina.

Majka i kći udariše u smieh.

— To je zato, kad ove glumice tako jako mažu obrve.

Andrijević i nehotice pogleda obrve Olgine. Osjećao je, da mora o nečem razgovor započeti, a nije znao o čem. Štogodj mu je padalo na um, sve mu se činilo ko prisiljeno i bez pravoga smisla. Pa zašto da i govori? On u obće ne će ništa više sam ni počimati govoriti. Možda ipak ta gospodja i njezina kći opaze, da u njega nema ono, o čem oni snivaju.

— Nešto ste zlovoljni, gospodine Andrijeviću?

— Naprotiv, milostiva.

— Pusti majko, gospodin je jamačno imao danas mnogo posla u pisarni, osobito sad, kad otca već dva dana nije bilo tamo.

Kako je to bilo užasno Andrijeviću! Eto i ona, svi znadu, da na njemu stoji pisarna. Činilo mu se, kano da on ovisi o njihovoj milosti, da ga svi usrećuju, a on da će za to dati ljubav, koje nema. I opet je ušutio. I bio bi to vrlo nesnosan položaj, da nije mala Angjelina svojim djetinjastim pitanjima prekidala šutnju. Sva sreća, da je doskora započeo drugi čin i Andrijević se opet onako udobno namjestio otraga. Kad bi on samo imao jakosti, a mogao bi u dvie tri rieči tim ljudima sve razjasniti. To je tako jednostavno, a ipak kako težko reći! I kolikih li posljedica. Nije mu toliko stalo, što bi se zamjerio svomu šefu, koliko ga sbilja ovaj čas iskreno žali. Težko bi mu bilo razžalostiti ga. O njegovim se zarukama govori već po cielom gradu, on doduše nije nigdje potvrdio te rieči, ali se nije ni branio od njih. Glas je o tom sve više rastao i on osjeća, da bi sad učinio veliku krivicu tim ljudima, jer bi u slučaju, da se s njima razkrsti ipak ostao na djevojci glas ostavljene zaručnice. Mnogi bi ga prekoravali i tudjili se od njega. Nanio bi u neku ruku sramotu i šefu, uz koga je tolike godine pristajao kao uz svoga političkoga istomišljenika. Došlo bi do razmirica, nesuglasica sad, kad je tako njihova ideja pobiedila i Bog zna, kako bi se to sve tumačilo.

Ne, ne, to se ne smije učiniti. Pa napokon Olga i nije takva, da ga ne bi poslie kao žena moguće i usrećila. Tko zna, on je konačno može i odgojiti za se, kako je to već odavna snovao. Ona se može svojom ćudi i značajem prilagoditi njemu, pa i onako ta blažena ljubav, to je samo fantom neki, to je neko nadanje i sanjarenje, što ga praktički, realni život prije ili kasnije razbija. Te misli o ljubavi samo su ostanci nekadašnjeg njegovog djačkog poimanja ljubavi.

Djačkog!

I sad mu se javilo u duši ono nasmješljivo rumeno lice sa živim velikim očima. Njegova Ljuba... I samo kad se spomene tog imena, osjeti u duši svu onu sreću, što su je uživali sami u predvečerje u onoj skromnoj sobici njezina stana, sjedeći uz prozor. Kako ga je samo grlila i težko disala u naručaju njegovu. Znala je dobro, da ju ne će i ne može uzeti, a svejedno ga je ljubila. — „Ja nemam nikoga osim tebe, a ti ćeš me svejedno ostaviti. Ja to znam. Ali, što nas briga, je li?“ — I kako mu je onda obuhvatila glavu i ljubila ga u oči i u kosu. Svaki su se dan sastajali bilo u njezinoj bilo u njegovoj sobi, jer on je kod njih stanovao kao djak, a mati joj, švelja, znala je po čitave dane i vani po kućama šivati i tako zasluživati svakdanji kruh. A bila je Ljuba još mala. Išla je istom u drugi tečaj preparandije, a već je ljubila prvom djetinjskom ljubavi. Prvom, on to dobro zna, djetinjskom i nedužnom ljubavi. Sve mu je u sobi pospremala i redila, poredjivala knjige, posudjivala ih od njega, a on joj je sastavljao domaće zadaće i pjevao pjesme, male liepe pjesme o cvjetiću u šumi, o janješcu na livadi, o zviezdici na večernjem nebu i o Bog zna još čemu. Sve je to bila dakako ona, Ljuba, a za uzdarje mu je, sjeća se, davala prve cjelove. Dvie su se godine ljubili čistom, idealnom ljubavi. On joj je govorio, kako će svršiti nauke i uzeti je za ženu, a ona mu nije vjerovala... „Ne, ne, ti ćeš

mene ostaviti i naći ćeš drugu, odličnu, bogatu, a ja ću te svejedno voljeti". Koliko je ona bila više nad njim, sad istom vidi Andrijević, ma da mu se sva ta ljubav činila uviek naivnom. A i Hrvatica je bila bolja od njega. Kako je ono bila samo u školi kažnjena, što je doniela prigodom jedne izborne slave u školu trobojnu vrbcu, prevjesivši je preko grudiju. I na to ju je Andrijević tobože s neke visine prekorio, da trobojnica mora biti u srdcu, a ne na grudima, te da se dobroj stvari izazivanjem nanosi samo šteta. Ali svejedno mu je bilo drago ovo žarko čuvstvo domovinsko, koje je gorjelo u toj djevojci. I morali su se razstati. Ona je pogodila. On ju je ostavio, ma da mu je bilo težko. Baš tada je bio preokret u njegovom političkom mišljenju, pa u njegov realni program nije mogla ući ovaka mladenačka zapravo zabluda, kako je on tada mislio, pošto bi mu život s njome bio pun briga i borbe za kruh, pa bi ga to smetalo u njegovu političkom radu (kako je on to sam pred sobom opravdavao). Pregorio je tada svoju Ljubu, ma da se i sam nekoliko dana borio sa suzama i s onim burnim provalama jake mladenačke ljubavi. Tek kadkad samo poslie sjećao se nje, a kasnije gotovo nikad. A evo večeras, sad baš, kad sjedi ovdje u loži, javila mu se tako jako, tako punano, kao da ju ćuti kraj sebe. I sjeti se, koliko je sgriešio, kad je pustio da uvene takova ljubav, tako požrtvovna, iskrena, duboka ljubav. A što mu je dao život u zamjenu? Evo tu njegovu Olgu, što je pred njim. Pričinja mu se, kao kip od voska, bezćutan bez ljubavi, s proračunanom namjerom, kako će kao njegova žena zauzeti položaj u družtvu, davati zabave i još možda — to bi bilo najljepše — primati udvaranja, pa možda i varati ga; ta on je to i zaslužio.

Andrijević se naglo dignu, a da nije ni sam pomislio, što čini, pograbi brzo kaput i šešir.

— Milostiva gospodja i gospodjica će oprostiti, ali ja moram otići, nije mi dobro.

Još je mogao Andrijević da zahvati začudjene poglede majke i kćeri, kojima su ga izpratile prema izlazu, a onda je žurno sletio niz sagom pokrite stube i stvorio se vani, u hladnom noćnom zraku pred kazalištem.

III

Cieli je kraj bio zavijen gustom maglom, mnogo gušćom, nego li je bila ona oko sedam sati. Svjetiljke su uokolo upravo žmirile, a jedva se vidjelo hodati. Andrijević je kretao bez ikakvih misli Marovskom i Nikolićevom ulicom, prošao Zrinjevcem i zakrenuo u Petrinjsku ulicu, gdje je znao, da će u onoj maloj gostionici zateći makar koga od veselog kluba „Spužva".

Već izvana pred vratima separirane sobice čuo je buku. Sad se istom Andrijević sjetio, da je danas srieda, glavni dan sastanka kluba „Spužva", od koga nije smio nitko izostati „pod prietnjom globe". Andrijević otvori

vrata, a razni ga povici dočekaše. Neki su vikali: „Evo ga! Živio Tonček!", drugi mu odmah zapjevali „Okriepi ga!"..., a eto mali čovječac Krzmanović, simpatična inače i uviek pijana protuha, skoči Andrijeviću u susret i zagrli ga:

— Dragi Tonček, daj da te poljubim. Pomisli, ja sam se sa Pustajšekom kladio, da ćeš ti ipak doći. On je rekao, da ne ćeš, da si pozvan i što ja znam. Amice, četiri litre. Oklada moja, Puštajšek zovi, naručuj.

Krzmanović pritisnu na dugme električnog zvonca, a dotle je Andrijević skinuo i objesio kaput pa sjeo za stol.

— Kakav je to red, gospodo, ili sam ja ovdje stoloravnatelj ili nisam? Daj Ivo, natoči Andrijeviću čašu, da se kao pošten čovjek i pravi redoviti, izvršujući član „Spužve" prijavi kao takav, da je došao. Tako.

Andrijević se nasmije i izpije čašu. U to je došla konobarica:

— Ovdje su gospoda zvonila?

— Je, mi smo bili tak slobodni, če vam je prav il ni.

— Štefica, jošče četiri ovakve na Pustajšekov račun. No, najte tak belo gledeti, hote pak donesite.

— Za istinu, gospon Pustajšek?

— Je, draga dušica, je. Čekaj malo, Bog i bogme, gospodo, našminkana je.

— Hodi sim, da te kušnem, da se osvedočim.

— Vrag nekakov! — otima se konobarica i strugne kroz vrata.

— Gospodo, mir, osbiljan je čas. Nemojmo, se zadržavati s ovakim individuima, koji u našu „Spužvu" spadaju tek u toliko, u koliko joj donose vina, da se navlaži.

— Molim gospodina stoloravnatelja, da našem Andrijeviću, koji se još ovdje danas pravo ne može snaći, molim da mu razloži situaciju!

— Tako je!

— Dobro dakle. Radi se o tom, da je večeras posve spontano i neočekivano upravo nadošla misao, da se večeras, premda mi za pravo suvereno kao naprednjaci preziremo instituciju stola ravnatelja, da ju ipak provedemo s tom, gospodo, namjerom, da upravo ruglu ili bolje reći satiri izvrgnemo ovu filistarsku instituciju. Ja sam u tom smislu već izrekao nekoliko specijalnih zdravica starosjediocima našega kluba i gospoda su se takodjer zahvaljivala u ovome smislu. Ali, gospodo, dopustite da konstatiram, da smo mi, nastojeći se zdravicama rugati, zapali u posve ozbiljne upravo razprave, koje bi se i štampati mogle. Zašto? Zato, što mi naprednjaci i ne možemo drugačije, a da i ovu sgodu ne upotriebimo za razbistrenje naših individualnih načela i kako da kažem, shvaćanja. (Konobarica je doniela četiri litre vina na stol i otišla). Oprostite, gospodo, ovo onako u zagradi spominjem, hoću da vas pohvalim, što ste bez buke i prekidanja pustili, da ovaj ženski individuum vrši svoju službu. Ja vam čestitam.

— Živio!

— A sada nastavimo dalje. Upravo kao da je znao naš dragi Tonček Andrijević, došao je u pravi čas, kad je njegova zdravica na redu. Kako vidite

i to je bilo spontano, pa mi baš ti vanjski momenti brane, da budem satiričan i ja ću posve ozbiljno i iskreno pozdraviti našega druga, o komu su već kolali glasovi kao da nam je izgubljen.

— Abcug Pustajšek!

— Treba li da opisujem vrline našega dragoga Tončeka. Ta svi ga dobro poznajemo. Poznajemo njegov značaj, njegovu krepku volju, kojom se laćao sitnoga i velikog rada u korist naše ideje. Mi, hvala Bogu, možemo pogledati sada na veliko stablo, koje se je unatoč svih podhvata tiranije i unatoč intriga nazovi-opozicionalnih stranaka razgranalo po cieloj nam domovini. Mi udišemo slobodni zrak demokratizma, kojim se preporodio hrvatski i srbski narod u ovoj zemlji. S tim više treba onda, da cienimo ljude, koji su u borbi za ove sadanje krasne rezultate zalagali svoj um i srdce, dà — ja mogu reći, svoju krv i život.

— Tako je! Tako je!

— A medju tim ljudima zauzimlje nemalo mjesto naš prijatelj Ante Andrijević, koji je za odsudne borbe probudjenoga naroda vojevao perom i riečju, u knjizi i na izbornom poprištu za pobjedu napredne misli. Ne ću da diram u njegovu čednost, ali njegova je zasluga, da je kod zadnjega izbora pobiedio šef, g. dr. Mujić. Mislim, da ću mu iz srdca govoriti, ako mu ovom prilikom dadem za družicu dražestnu kćerku dra. Mujića.

— Živio! Živio!

Svi ustaju i kucaju se s Andrijevićem. U obćem uzhitu pjeva se pjesma „Živio nam sto godin — naše domovine sin!“

(Nastavit će se)

LJUBAV

Moj prijatelj gospodin Toma Höpfner bez svake je sumnje medju svim mojim znancima onaj, u koga je u ljubavi najveće izkustvo. On je barem to izkustvo kod mnogih žena stekao, od mnoge vježbe pozna on dobro umjeće prošenje, a on se može da podiči, da je mnogo njih osvojio. Kad mi on o tom pripovieda, pričinjam se ja sam sebi kao kaki dječarac. Doduše ja kadikad sasvim potajno dolazim do zaključka, da ni on o pravom biću ljubavi ne zna više nego od nas koji. Sumnjam, da li je u svom životu često radi ljubovce probdio i proplakao noći. Zacielo je on to i riedko morao činiti, ali ja mu to i želim, jer on uza sve svoje uspjehe nije veseo. Baš protivno, često opažam, gdje ga obuzela neka laka melankolija, a sva njegova pojava je nekako rezignirano mirna, pridušena, i ako se ne čini, da je zasićena.

Ali to su sve tek slutnje a možda i obmane. Psihologijom se mogu knjige pisati, ali se njom ne da dokučiti ljudsko biće, a ja niti nisam psiholog. Uza sve to mi se kadikad pričinja, da je moj prijatelj Toma samo zato virtuoz u ljubavnoj igri, jer mu do ljubavi, koja nije više igra, nečega nedostaje, da je zato melankolik, jer je u sebi ono pomanjkanje upoznao i požalio. — Sve same slutnje, možda i obmane.

Ono, što mi je nedavno pripoviedao o gospodji Försterovoj, pričinilo mi se čudnovato, i ako se tu nije radilo upravo o kakvom doživljaju ili avanturi, već samo o jednom štimungu, o jednoj lirskoj anekdoti.

Susreo sam Höpfnera, kad je upravo htio da ostavi „Modru zviezdu", i sklonuo sam ga, da podjemo na bocu vina. Da ga prinukam, da plati bolje pilo, naručio sam bocu običnog mozelskog vina, koje inače ni sam nisam pio. Nevoljko dozove on konobara.

„Čekajte! Ne pijem mozelskog vina."

I on naruči finoga vina. Meni je bilo s voljom, a uz dobro vino doskora smo bili u živahnom razgovoru. Oprezno svedem razgovor na gospodju Försterovu. Bila je to liepa gospodja od neko trideset godina, koja je tek od nedavna stanovala u gradu, a govorilo se za nju, da je mnogo ljubakala. Njezin je muž bio ništica. Tek nedavno sam saznao, da je moj prijatelj dolazio u njezinu kuću.

„Dakle Försterova", reče on odazvavši se najposlie mojem pitanju, .kad te već toliko snažno zanima. Što da rečem? Ja s njom nisam ništa doživio."

„Sasvim ništa?"

„No, kako se uzme. Ništa, što bih mogao da pripovjedim. Morao bih biti pjesnik."

Ja sam se smijao.

„Ti inače ne cieniš mnogo pjesnike."

„Pa i čemu? Pjesnici su ponajviše ljudi, koji ništa ne dožive. Mogu ti reći, da mi se u životu već tisuću stvari slučilo, koje bi trebalo, da se napišu. Uviek sam mislio, ta zašto takova šta ne doživi jednom i koji pjesnik, da sve to ne propadne. Vi bučite uviek sa sasvim običnim stvarima, najneznatnija stvar vam dostaje za jednu novelu — —"

„A to s gospodjom Försterovom? Je l' i to novela?"

„Ne. Skica, pjesma. Znaš, onako „štimung".

„Dakle, ja slušam."

„Eto, ta mi se žena pričinila zanimivom. Ti znaš, što se o njoj govori. Koliko sam mogao iz daljine razabrati morala je imati burnu prošlost. Činilo mi se, da je ljubila i upoznala sve vrsti mužkaraca, a nijednoga da nije dugo podniela. Uza to je liepa."

„Što ti nazivaš liepim?"

„Sasvim jednostavno, u nje nema ništa nepotrebno, ništa nije u nje suviše. Njezino je tielo uzgojeno, savladivo, podložno njezinoj volji. Na njemu nije ništa nedisciplinirano, nesredjeno, lieno. Ne mogu da pomislim bilo kakovu situaciju, u kojoj ne bi ona mogla nazrieti bar najmanju mogućnost kakove ljepote. Upravo to me privlačilo, jer za me je naivnost ponajčešće dosadna. Ja tražim sviestnu ljepotu, uzgojene oblike, kulturu. No, nikakove teorije!"

„Radije ne."

„Ja sam se dakle dao uvesti u kuću i pošao sam nekoliko puta onamo. U ono vrieme nije imala ljubovnika, to se moglo lako primietiti. Njezin je muž neka porculanska figura. Počeo sam se bližiti. Nekoliko pogleda preko stola, jedna tiha rieč, kad se kucnusmo čašama, jedan malo duži cjelov na ruku. Ona je to primala, čekajući, što će se dalje zbivati. Tako sam dakle pokušao u jedno vrieme, kad je morala sama biti. I moj pokušaj uspije."

„Kad sam joj sučelice sjedio, ubrzo sam opazio, da tu nema mjesta nijednoj metodi. Zato sam igrao va banque, rekavši joj sasvim jednostavno, da sam zaljubljen i da joj stojim na dispoziciju. Na to se razvede po prilici ovaj dialog:

„Govorimo o interesantnijim stvarima."

„Nema ništa, što bi me osim vas, milostiva gospodjo, moglo interesirati. Došao sam, da vam to kažem Ako vam je to dosadno, onda ću poći."

„Pa dobro, što želite od mene?"

„Ljubavi, milostiva gospodjo!"

„Ljubavi! Jedva vas poznajem i ne ljubim vas.“

„Vidjet ćete, da se ne šalim. Nudjam vam sve, što jesam i što mogu učiniti, a ja ću moći mnogo učiniti, ako budem to za vas činio.“

„Da, to kažu svi. U vašim ljubavnim očitovanjima nema nigda ništa novo. Što biste mogli učiniti, da se oduševim i zanesem? Kad biste uistinu ljubili, učinili biste bili već odavna nešto.“

„Što primjerice?“

„To biste sami morali znati. Mogli biste osam dana postiti, ili mogli biste barem pjesme pjevati.“

„Ja nisam pjesnik.“

„Zašto ne? Tko tako ljubi, kako jedino mora ljubiti, taj biva pjesnikom i junakom od jednog posmjeha, jedne kretnje, jedne rieči one, koju ljubi. Ako su njegove pjesme i loše, ipak su žarke i pune ljubavi —“

„Milostiva gospodjo, vi imate pravo. Ja nisam ni pjesnik ni junak, a ja se ne ću ni ustrieliti. Ili kad bih to i učinio, dogodilo bi se to samo od boli, što moja ljubav nije tako i snažna i žarka, kako biste vi to mogli zahtievati. Ali mjesto svega toga imam nešto, neku malu vrlinu, koju nema onaj idealni ljubovnik: ja vas razumievam.“

„Što razumievate?“

„Da je u vas ista čežnja kao i u mene. Vi ne željkujete ljubovnika, već biste htjeli ljubiti, i to čitavim svojim bićem, mahnito. A vi to ne možete.“

„Mislite?“

„Da, ja to mislim. Vi tražite ljubav jednako kao i ja. Nije li tako?“

„Možda.“

„Zato se sa mnom i ne možete poslužiti, i ja vam ne ću dalje dosadjivati. Ali prije nego podjem, mogli biste mi još možda reći, jeste li jednom, bilo kada, naišli na pravu ljubav.“

„Jednom, možda. Kad smo već tako daleko, mogu vam još i to kazati. Tri godine je tome. Onda sam prvi put osjećala, da sam uistinu ljubljena.“

„Smijem li dalje pitati?“

„Pa dobro. Tada dodje jedan muž, upozna me i ljubljaše me. I jer sam bila udata, nije mi on toga rekao. A kad je vidio, da ja svoga muža ne ljubim i da imam milostnika, dodje i predloži mi, da se razstavim s mužem. Ali to se nije dalo učiniti, i od onda se taj čovjek za me brinuo, čuvao nas je, spominjao me, ukratko bio je mojim savjetnikom i prijateljem. I kad sam radi njega svoga milostnika odpustila, prezre me, ode i ne dodje više. Taj me je jedini od svih ljubio.“

„Razumijem.“

„Dakle vi sada odlazite, ne? Mi smo jedno drugom možda već i previše toga rekli.“

„Ostajte s bogom. Bit će bolje, ako se više ne vratim.“

Moj je prijatelj šutio, dozove poslie nekog vremena konobara, plati i ode. A ja sam uz drugo iz te pripoviesti zaključio, da u njega nema spo-

sobnosti za pravu ljubav. Ta on je to sam rekao. A ipak treba ljudima najmanje vjerovati onda, kad govore o svojim nedostatcima. Mnogo se koji drži savršenim, jer sam od sebe premalo traži. Toga moj prijatelj ne čini, a možda, da ga onakim, kakav jest, učinio samo onaj ideal, što ga on o pravoj ljubavi ima. A možda me i razboriti taj muž obmanjivao, a možda je i onaj njegov razgovor s gospodjom Försterovom bila samo njegova izmišljotina. Jer on je potajni pjesnik, pa branio se on od toga koliko god mu drago.

Sve same slutnje, možda i obmane.

Njemački napisao HERMANN HESSE

UBRUŠ

U sedam sati nekog jesenskog jutra sbilo se u blizini posadnog grada X. sliedeće:

Na čistacu šume stajaše umirovljeni pukovnik Gaston de Urfé i držaše pištolj s napetim kokotom gadjajući na jednu brezu, što je stajala na rubu čistaca. Tren kasnije zviždnu zrno u brezino stablo. Na to je strielac bacio iz ruke pištolj i pao ko bez života u tratinu.

— —

Gotovo u isto vrieme stajala je sestra pukovnikova, gospodjica Armand de Urfé na prozoru stana, u kojem je stanovala s bratom, i gledala nemirno niz ulicu. Čekala je na pukovnikov povratak s dvoboja.

Onda, kad je gospodjica čula, gdje joj brat po prvi puta govori s praznim zrakom, prepala se je. Gospodin Urfé morao je, nakon ljubakanja s gospodjom Poinsinet, odstupiti. Kad mu je prevareni muž poručio, da ga izazivlje, rekao je sebi pukovnik: „Pucat ću kraj njega". Triput je gadjao na jednu brezu, koja se ukazala kraj glave protivnikove, na rubu čistaca. Treći je hitac promašio stablo i stajao gospodina Poinsineta života.

Odtada je hodočastio gospodin Urfé svake godine k brezi, sam ili sa sestrom. Pred tim drvom nesreće promatrao bi rupice od zrnâ pištolja, za tim bi daleko pošao natrag, gadjajući praznom rukom i vratio bi se kući tresući glavom.

Jednog dana, kad se je pukovnik približavao k brezi, ustavio se. Dignuo je ruku pred oči, kao da iztražuje, pošao nekoliko koraka napred, pružio obe ruke u prazan zrak i rekao: „Nije li to . . . ? Za Boga, Poinsinet! Ne bih ni u snu pomislio, da ću vas još jednom susresti. Ta nisam li vas pogodio? Dakako, gadjao sam na brezu — to jest, niste mi bili simpatični onaj čas; nu samo sam dosad uviek mislio, da sam vas — nu vi to morate sami bolje znati; moram priznati, nisam se onda osjećao posve slobodnim. Nu vrlo me veseli. Čestitam vam."

Gospodjici Armand nestajalo je daha.

„Gaston!", reći će ona, „Gaston, jesi li —?"

„Samo časak", reče pukovnik, „kako rekoh, čestitam vam. Da ste zdravo!" Na to je svetčano skinuo šešir, naklonio se, a onda se okrenuo k sestri: „Možemo dakle ići."

Malo iza toga ponovio se pozdrav s nevidljivim Poinsinetom. Na to je gospodjica Urfé prizvala liečnika za savjet, koji je sažeo ramenima i govorio o nekoj malenoj fiksnoj ideji. Nu ona je bivala sve veća i veća.

Jedne večeri vidio je pukovnik bivše svoje drugove kod sebe. Gospodina je Sarcines-a najprije pozdravio, stisnuvši mu ruku u praznom zraku, a zatim ga tako žestoko pritisnuo na ugao divana, da se za malo nije i sam napried srušio. Na to je započeo s njime razgovarati o gorskom topničtvu. Najednom je skočio, pružio ruke prema zatvorenim vratima i kliknuo: „Grimani, stari dječače, sine onog boljeg sunca, daj da te zagrlim. A kako živu tvoje pure?" Za tim se s tim nevidljivim bacio na drugi kraj divana. Nekomu Vicomte de la Meure-u htio je zapaliti smotku, nu goruća šibica opekla mu je prste. „Do biesa!", proiznese i baci ju rekavši: „Ta ona gori?" Očevidno je na to došao neki gosp. Rumain. „Rumain", reče pukovnik razuzdano, „za tvoju podagru" i primače čašu šampanjca pred jedan prazan stolac.

Kad ih je bilo dvanaest, poče ih gosp. Urfé brojati. Nu prebrojao se. „Do biesa", reče; „pozvao sam ih dvanaest, a brojim trinaest." I poče s prieda da broji, al opet ne postiže nikakva rezultata. „Prostota je sa mnom sbijati takve šale. Nu ja znam, tko je trinaesti."

Uzprkos toga bio je pukovnik zadovoljan. „To je sasvim liepo", govorio je gospodjici Urfé, „nisam mislio, da će svi doći".

Sliedeći put imalo je biti veće družtvo. „Ja sam već molio", reče on svojoj sestri, „za — pukovnik si je tro sljepočice i promišljavao — za sriedu — petak — — nedjelju — nije li ono bila onda nedjelja? — da, za nedjelju."

„Jesi li već razaslao pozive?", upita gospodjica Urfé.

Pukovnik je široko pogleda i reče: „Nadam se, da sam ih razaslao. Nu, to bi bilo krasno, da ih nisam razaslao."

Pukovnik je primao u malom salonu. Neumorno je hvatao po praznom zraku, naklanjao se, ljubeći nevidljive ženske ruke, kuckao povjerljivo po naslanjačima. Pred Venerom na mramornom stoliću šaputao je sa smieškom zraku u uho. Sa svakim je stolcem progovorio par saveznih rieči. Na jednom je počeo nemirno ići po sobi tamo i amo i kao da je sam, govoriti sa sobom. „Gdje su samo Poinsinetovi! On naravski! Možda je trag — smiešno! E, gospodin Poinsinet, kad čovjek ima ženu željnu ljubavi, ne smije biti umoran. — Pogledajte mene — ah šta! Životinja je životinja. Neopasan? Ja? Drzkost? Nu činite ipak, kao da niste ništa opazili?"

Najednom kao da je podao svom tielu udarac, uzpravio se junački, pogladio brk i, dok mu je smiešak urezao u lice neki pola veseli, pola podrugljivi potez, pošao je lahko se naginjući k vratima, otvorio ih, da udju dvie nove sjene, uzdahnuvši: „Ah, napokon!" Ustne su mu tiho drhtale, dahćući val zraka i pentajući: „Milostiva gospodjo, vaš sluga sve do smrti." Na to je pukovnik iznova udahnuo zraka i rekao: „Dobar večer, Poinsinet. Umiruje me, što dolazite. Već sam se bojao, da sam vas pogodio. Niste li

vi ništa zamietili o tom?" Kad je izgovorio taj dvogubi smisao, bilo je u zraku njegova glasa nešto, kao da izpituje, i taj čas prohujala je gospodinu Urfé prošlost i sadašnjost jedna preko druge. Nu samo za koji trenutak. Odmah je naime stao davati slugama naloge. Otvorila su se vrata u sjajno razsvietljenu blagovaonicu. Bilo je prostrto za dvadeset i četiri osobe. Gospodin Urfé stupao je napried, uvinuvši galantno desnu ruku i sjeo u sredinu jedne strane po duljini stola. Desno i lievo poredala se dvadeset i tri stolca s isto toliko pribora.

Sluge moradijahu sa zdjelama i tanjurima, čašama i šolama ići od stolca do stolca. Gospodin je Urfé jeo, pio i zabavljao se. Pričao je anekdote, napijao i nakon malo vremena udarao o svoju čašu, da ju digne u zdravlje svojih gostiju. Najednom se činilo, kao da mu je opet nadošao svietli trenutak. Uzeo je naime šaptati stolcu na desno: „Zašto se ne kucnete?" Ali doskora je na njegovu licu opet sinuo najveseliji izražaj. Zabava i vino učinilo ga živahnijim. Nu usred razgovora stade, nagnu glavu, napeto slušajući, prema desnom stolcu i reče žestoko, ali s potištenim glasom: „Što? Poinsinet? Živi li — —? Mislim, da je tvoj muž mrtav — ta ja sam ga na treći put . . ." I opet je pobiedila ideja smrti na nekoliko časaka i potonula u zamršaju. Ponovno se gospodin Urfé nagnuo i slušao: „Misliš — — Poinsinet je vidio — dobro, ta ostavi to s nogom — — molim te, makni svoju ruku — — do biesa, ta gdje on sjedi?" Opet je pukovnik uzeo gledati liepog zaljubljenog duha sebi s desne. „Gdje? Kraj gospodje — — tiho, nemoj — sad sam sâm vidio — nije li ovaj čas Poinsinet spustio ubrus? — — molim te, makni ruku s mojega koljena — — jesi li vidjela? — tvoj je muž podigao ubrus — — pri tom — se je — stolnjak maknuo — u valovima — koji su došli odozdo — ja ću pokraj toga pucati — — Bog zna, Poinsinet, slika i prilika njegova."

Pukovnik je ušutao, jeo je naglo voća i često prinosio čašu k ustima na male gutljaje, pogledavajući pri tom brzo i gnjevnim pogledima prema kraju stola. Uz vrlo ljubezan smiešak ponudio je kao i prije liepom zaljubljenom duhu ruku i pošao prema vratima. Ondje reče tiho: „Tvoj će muž ostati", a onda glasno: „Moje gospodje i gospodo, na tri časka." Na to zatvori vrata, koja je otvorio, i vrati se k stolu: „Gospodin Poinsinet", reče oštrim glasom, „vi niste imali nikakva razloga baciti ubrus. Nu vaša bijaše dužnost, da ga podignete. Što mi imate reći?" Stanka, za tim: „Činite što morate." Na to se pukovnik okrene k vratima i reče: „Ja ću pokraj toga pucati." — — — —

Gospodin Urfé potraži svoju sestru i saobći joj o predstojećem dvoboju. Gospodjica Urfé upita vrlo mirno: „Kada, gdje?" — „Sutra rano, u sedam sati kraj breze." Gospodjica Urfé nije tome davala važnosti i tješila ga: „To će već dobro proći". — „Ne vjerujem", reče pukovnik, „ovaj put ću bolje pucati. Hoću da sebi Poinsineta s vrata skinem. Tri ću mu zrna satjerati u tielo. To je dosta."

*

Pukovnik podje, da sve priredi. Gospodjica se Urfé nije brinula i pustila ga, da podje na taj neobični put.

— —

Nu sad je gospodjica Urfé gledala vrlo uzrujano duž ulicu. Čekala je na povratak pukovnikov s dvoboja — — — —

Čekala je i vrlo uzrujano gledala duž ulicu, kad je već zrno nevidljivog majstora strielca jedan nesredjen mozag prebacilo u vječnost.

Njemački napisao RUDOLF BLÜMNER

POLITIČKE GLOSE

Patres patriae — otci domovine odmaraju se u raznim zakutcima uže, male Hrvatske, u svom zatišju, štono rieč — beati procul negotiis . . . Nu za dan dva i već zvoni srbsko zvono predsjednika hrvatskoga sabora. Pisaše mi za božićnih blagdana jedan zastupnik, kako je snivao san pravednika, u kom mu se prisnilo, da je pod baldakinom hrvatskog sabora sjedio predsjednik — Hrvat. Tlapnje, sanje, puste sanje, prijatelju! San je laž, a predsjednik hrvatskog sabora mora biti Srbin. I zvono njegovo je srbsko, srbski je i onaj poslovnik, srbski je i njegov fotelj meki, srbsko je nebo, pod kojim sjedi i one rieči, koje će izustiti, kad se 21. o. mj. opet sastane sabor: „Otvaram sjednicu . . .“ Već sada ćutim svu ćirilicu onih rieči.

Takva je era. Eru reda, rada i zakona nasliedila je era dobre i poštene uprave, a Srbin je ostao predsjednikom sabora, tek nosi drugo prezime i — krstno ime. I podban je ostao Srbin, tek nosi drugo prezime i — krstno ime. Ako poslie ove ere dodje treća, ta će se dosliedno zvati era — Srba svih i svuda. Al molim vas, kako su ta gospoda, koja još uviek duguju Hrvatima zahvalnost za gostoprimstvo, samo osjetljiva. Kad im se samo dobaci koja rieč s opozicije, odmah oni odjeknu: denuncijacija! Recite im samo: Dobar tek kod Vuića! — oni ne će odgovoriti „hvala!“, već — „denuncijacija!“ Jednomu se od te gospode desio malheur, te je svoj govor započeo riečima: „Visoka skupštino!“ Tako naime vele onamo, onamo preko u — Beogradu. Onda se brzo izpravio. Dakako, u stenogramu nema tog malheura . . . „E, pa što nije, brate, sade — mož' da budne . . .“ pomislio je isti narodni poslanik.

Dakle sabor će nastaviti svoj posao. Nastavit će se bitka. Hrvatsko državno će pravo jurišat na staru kulu — nagodbu. Svake saborske sjednice jedan se kamen stropošta s te kule i pada nekuda u ponor, od kuda se više ne vraća, jer se je razpršio u prah. Nema toga Port Artura, koga ne bi uztrajna borba i juriš predobio. I doći će dan, kad će se re iquiae reliquiarum bojovnika te kule predati, a one posljednje eksemplare izložit ćemo u muzeju starina. A onda će Starčevićanci sagraditi novu kulu i vrata je magjarska ne će nadvladati. E, pa što nije, brate, danas, može biti sutra. I bit će . . .

Nu glavno je, da se ta borba za nagodbu svidja — Kossuthu Ferenczu. I taj gospodin ne voli Starčevićance. Nu za to ih ne boli glava, premda

proti njima stoji većina, a svejedno im je, bila to većina Khuenova ili Supîlova. Toj su većini bila dva, čini se zadnja, moralna uporišta: Argus i Strassnoff. Prvi za Srbe, a drugi za one, koji se za čudo ipak još zovu Hrvati. Nu i to im se izjalovilo. I sad čekaju novog svog mesiju, novog Strassnoffa, da osvježi tu većinu. A Starčevićanci znadu za onu Delavigne-ovu: Les sots depuis Adam sont en majorité . . .

* * *

A sad uzmite kartu do Zemuna, a odavle ćete preko u Beograd. U vlaku, za tog dugog puta, malo ćete zadriemati, al će vas odmah probuditi neki putnik svojim pričanjem. Spremaju se važni dogodjaji u Srbiji, veli on. Srbijanci se opet šahiraju i doskora će doigrati i reći: šah kralju i — mat. Opet se jedna dinastija drma, opet se ljulja jedna noga na srbijanskom priestolju. Ali dakako, sve je to puka izmišljotina, sve se dementuje, baš kao što je činio nekad i Cincar Marković, kobne one noći od 10. na 11. lipnja umoreni ministar predsjednik. I on je u vladinim komunikejima javljao o izvanrednom zadovoljstvu Srbije sa dinastijom Obrenovića . . . I sada se tako čini. Pozivlju se pače strani novinari na Božić u Beograd, da vide na svoje oči, kako je sve veselo, radostno, zadovoljno. Pokazali su im u Beogradu — Potemkinovo selo i nazvali im: Hristos se rodi! A oni, premda ne razumješe ni biele, odvratiše: Vo istinu se rodi! — Amin! — reče sadanji ministar predsjednik Pašić.

„U siečnju god. 1903. spaljivahu u Beogradu sliku kralja Aleksandra i kraljice Drage, u siečnju 1907. psuju po ulicama kralja Petra. A najstariji sin Petrov nije mnogo manje obljubljen od poručnika Lunjevice, kome je mislila sestra Draga osjegurati krunu Srbije“, veli jedan publicista.

Da li je pak vojska odana, nastavlja, ili nije, o tom se puno i ne radi. Za srbijansku je vladu kralj Milan učinio puno, kralj Aleksandar bar nešto, kralj Petar ništa. Radi financijalnog stanja u zemlji ona propada, jer carinski rat Srbije s Austro-Ungarijom vodi Srbiju gospodarstveno u očaj. Nezadovoljstvo je u Srbiji danas veće, nego god. 1903.

Ubogi stari Petar! Kako je brzo postao antipatičan onim istima, koji su tako oduševljeno pohitali preda nj u Evropu, kad se je vraćao iz tudjine opet u svoju otačbinu. Hoće li opet u sviet? A bilo mu je mnogo, mnogo lakše u Švajcarskoj, kad je nosio cilindar i kad je mogao slobodno zagundjati koju srbijansku ariju. A danas ta kruna tako tišti.

Uneasy lies the head that wears a crown, reko bi Shakespeare . . .

* * *

A sad dva nekrologa. Dvie su okrunjene glave otišle na drugi, bolji sviet, kud za vazda gre se. Umro je „kralj kraljeva“, perzijski šah Musafer ed Din. To je onaj gospodin, koji je rado dolazio u Evropu i o kojem se pripovieda puno anekdota. Od iztočnih vladara, Musafera ed Dina bilo je naj-

više vidjevati po Beču, Parisu, Londonu ili po evropskim sjevernim kupalištima, gdje se rado tuširaju okrunjene glave. Vele, da je bio najliberalniji perzijski vladar i da je bio sklon i zapadnoj kulturi. Dakako, to je išlo sporo, vrlo sporo. Uveo je prvi perzijski parlamenat. Volio je osnove za željeznicu, a čitava Perzija imade tek nekoliko kilometara željeznice i to od Teherana do jedno: ljetnikovca šahova.

Poznato je, kako je šah rado kupovao po Evropi, što je godj vidio. Osobito liepe slike uz izjavu, „da će već platiti, kad se vrati kući". I danas još ima neplaćenih stvari, koje je šah ponio sa sobom.

Posjetivši Musafer ed Din jednom nekog evropskog vladara, bila mu u čast priredjena posebna svetčanost na dvoru. Opazivši šah kraljicu, koja bijaše već u godinama, a okružena krugom dvorskih gospodja, koje mu se ne svidjahu, reče onome vladaru: „Čuješ, je li to tvoj harem? Bilo bi veoma nuždno, da ga malo izmieniš . . ."

Jednom su mu u Londonu prikazali čovjeka, o kom se reklo, da je bogatiji od englezkog kralja. To nije šah mogao pojmiti pa reče, da bi takova čovjeka trebalo — prikratiti za glavu . . .

I tako dalje. Ni jednu okrunjenu glavu nisu anekdote obasule tolikom aureolom, koliko „kralja kraljeva". Njegov je životopis u anekdotama bilo u Perziji, bilo na putovanju Evropom. Vele, da je izvanredno volio automobilski šport. Jurio je u automobilu po Evropi i Aziji. A sad je odjurio. Bio mu to posljednji šport i put . . .

Nekako istodobno preminula je i hanoveranska kraljica Marija. La reine en exil. Prije 41 godinu utjelovljena je honoveranska kraljevina Pruskoj, a kralj Karlo V. svrgnut s prestolja. Umro je 1878., a kraljica Marija, njegova udova, preživjela ga je za 29 godina. Bila je titularna kraljica, bez priestolja, bez podanika, bez dvorskih gospodja, bez — života. Al umrla je ko kraljica.

* * *

Osim čitavog niza običnih umorstava i atentatića, ruska se godina nije mogla završiti bez jednog većeg. O umorenom generalu Vladimiru Petroviću Pavlovu govorilo se i pisalo mnogo. Kad se čita medju brzojavkama, da je počinjen atentat bombom na ovog ili onog policajnog činovnika, oružnika, na vojničku obhodnju - sviet se na to dan danas već i ne obazire; to su u Rusiji tako obični, svakdanji dogadjaji. Nu kad kojem čitatelju zapne oko o ime generala Pavlova, onda časak stane, pa se zamisli i uzdahne, onako pravo ruski, revolucionarno uzdahne: Dakle i tebe su!

Ruski čovjek odahne, kad koji takav okrutnik padne od atentatorske ruke. A vele, da je general Pavlov bio strašan čovjek. Poput Iruda davao je smicati nedužnu rusku djecu u Rigi. Stekao je sebi djelima svojim častno ime ruskog Albe! Bio je duhovit poput grofa Khuena-Hedervary-a u sprečavanju narodnih težnja i aspiracija. Članove ruske dume nazivao je posprdno „huliganima". Nosio je čast vrhovnog vojnog prokuratora.

Umorstvo generala Pavlova bilo je zu guter Letzt godine 1906., dakako po starom, ćirilskom koledaru.

Po svoj Rusiji kipi izborna borba za dumu, naravski u koliko „ustavna" vlada cara Nikolaja dozvoljuje, da ta borba kipi i da bude u obće — borba. Pravu borbu vodi ruska vlada protiv družtva i to barbarski, razbojnički, anarkistički. Birokratizam uništava svaki i najmanji kulturni pojav. Ta birokratska samovlada nije drugo, nego elemenat anarkije, budući te iz straha, da ne izgubi vlast, razara svaku organizaciju družtvenog života i njegovih sila. Anarkija odozgo i anarkija odozdo. I sad zamislite sebi ruskog seljaka, onoga pravoga ruskoga mužika, što ga opisuje Turgenjev, kako umire . . .

* * *

Najnoviji šport velike politike zove se — Raisuli. To eksotičko ime, taj odrpanac, koji se nazivao gouverneurom, zabavljao nas je ugodno ovdje u Evropi, a marokanskom je sultanu zadavao trista jada. Imao je svoju četu, navaljivao, upravo izvodio strategičke knifove. Marokanski je sultan morao podići na nj vojsku; došlo je do bitke, Raisuli se zatvorio romantički u kulu, pobjegao iz nje u gudure i vele, da ga je ulovilo rodjeni mu šurjak. Kako se vidi, posve moderni sujet za modernu povjestnicu XX. vieka.

Još je jedno eksotično ime — njegovo veličanstvo Jacques I., car Sahare, na koje malo da nije sviet zaboravio. Taj je moderni „vladar" uzvitlao po kruglji zemaljskoj više prašine, nego je ima u njegovom pješčanom carstvu. Nedavno su javljale novine, da je Jacques Lebaudy umro, nu gdje, kada i kako, nitko ne zna. Znade se tek toliko, da ga je odjednom nestalo netragom. Nitko od njegova dvorjanstva ne zna, što mu se desilo. God. 1904. sjedio je u Turinu na svom tronu, na glavi mu bila kruna, u ruci žezlo, a u licu carsko dostojanstvo. Poslie se o njemu saznalo, da se je izkrcao u Bombayu i da je „provalio" u Indiju. Od tada ga je nestalo. Služi li poput iztočnog mudraca velikom Budhi, sit carskog sjaja i krune ili mu je kaki indijski tigar odkinuo glavu i krunu, je li ga umorilo vlastito njegovo eksotično dvorjanstvo ili je postao žrtvom kuge, kako se pitaju evropski diplomate, sve je to duboka tajna. Zna se još samo to, da je 20. srpnja 1905. stigla nota „ministra vanjskih posala" cara saharskog, Said-paše u Paris, te je sadržavala težkih obtužbi proti republici, koja je Jacquesu Lebaudy-u zaplienila imanje, otela blago i imutak, koji broji na stotine milijuna. Bilo je na čas bojazni, e će se evropsko ravnovjesje potresti, prevagnuti, te će car Sahare naviestiti čitavoj Evropi rat na devama i s beduinima, ali je njegovo pješčano veličanstvo odlučilo drugčije.

Je marche, suivez-moi!, reče Jacques Lebaudy poput Napoleona, nu ne svojim devama i beduinima na Francezku, već u — ništa.

Z. VUKELIĆ

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

JOSO BUŽAN

K njegovom umjetničkom prilogu.

Ima tomu već desetak godina. Spremala se nekaka izložba. Neki mladić, bivši učenik obrtne škole, poslao nekoliko velikih portreta, radjenih vodenom bojom. Slavonske seljakinje. Lica su bila nespretno radjena, ali svileni rubci oko vrata vrlo dobro i silno pomnjivo dotjerani. Vidio se talent i mar. Gdje su ta dva svojstva zajedno, tamo će biti uspjeha.

Te slike nije bilo moguće izložiti, ali mladić, koji ih je radio, zanimao me Došao mi se predstaviti. Čudnovata prikaza. Liep, plav mladić, obučen na seljačku. Al kako moderniziran. Cipele svilom vezene, isto i gaće od finog platna. „Salontiroler". To me odbilo Izgubio sam vjeru u osbiljnost seoskog fićfirića. Prošlo nekoliko godina, nisam ga vidjao, nit sam što o njemu čuo.

Kod jedne izložbe hrvatskoga „Družtva umjetnosti" priposlao netko niz vrlo liepih radnja, u kojima je sunčano svjetlo bilo osobito dobro prikazano. Nekoliko slabijih, a većina dobrih stvari. Od koga je sve to? Od Bužana. Tko je taj Bužan?

Bivši učenik obrtne škole, živio neko vrieme na selu, portretirao seljakinje... Je li to onaj sa vezenim čizmama od laka? Jest. Gle ti njega. Vidi, bit će nešto od njega.

I od tad je slao na izložbe sve bolje stvari. Opažalo se, da Bukovac na nj dobro djeluje, pa se trudi prikazati prirodu pošteno, da ju proučava vatrom i uztrajnošću prave ljubavi, da se ne zadovoljava samo površnim približavanjem, nego da ju baš sasvim hoće da prisvoji.

Od izložbe do izložbe mogao se je primietiti liep napredak. Tko prirodu prilježno ljubi, ona ga po vremenu nagradjuje liepim uspjehom.

Medjutim je i nekadašnji seoski fićfirić postao osbiljan čovjek, prem ga još obasjava svjetlo mladosti. Putovao je po svietu, vidio svašta, ali je ipak ostao u dobrom smislu rieči autodidakt, sam svoj učitelj. Zadaće, kojima se bavi, one su iste, s kojima se je i prije bavio, samo je u novije doba pobudio obću pozornost sa nekoliko dobro slikanih prizora iz života.

Da ga tko hoće poslati kamo u sviet, neka još koju godinu uz kojega znamenitog slikara radi, mislim da bi mu to prikratilo put do onoga savršenstva, što ga prema obsegu svoga liepoga talenta postići može.

Da me za savjet pita, rekao bih: nek ide u Prag Bukovcu i Uprki, to bi mu još mnogo koristilo.

Bužan slika portrete i prizore iz seljačkoga života.

Njegovi su portreti dobro shvaćeni i valjano izradjeni Kipara Rendića — za galeriju slika — vrlo je dobro naslikao. Portret Trnskoga — takodjer u galeriji — nije tako slobodno radjen. Nije istina što kaže O. Wilde u predgovoru svome romanu: „*Svrha* je umjetnosti, da otkrije umjeće, a sakrije umjetnika." Ne to nije *svrha* umjetnosti, ali je svakako jedno od obilježja dobre umjetnine, da se na njoj ne opaža muka i trud umjetnikov nego da izgleda kao da je najvećom lahkoćom radjena. I na posvema dotjeranim radnjama ne smije se opaziti, koliko je rada uložio umjetnik u svoju sliku. Trnskovom portretu se mora prigovoriti da su boje tupe i izmučene, dok su na Rendićevom portretu svježe, tehnika je na onom portretu nesigurna, na ovom posve slobodna.

„Strossmayer na odru" (str. 116. Strossm. koledara — vlastnost jugosl. akademije) prikazuje mrtvoga biskupa, gdje leži na Chaise-long-u prije no je položen na odar. Nije sgodno biran pogled, jer prikazuje lice sasvim skraćeno, ali kao „študija" se mora pohvaliti, kako je slikar mrtvaca i okoliš u sobi naslikao naivno i sasvim jednostavno, onako kako je bilo.

Na slici, koju u ovome broju donašamo u snimku, prikazao je Bužan seljačku djecu, što na jednoj klupi sjede.

Iz veselih lica dječaka se sja čuvstvo životne radosti dok djevojčica ozbiljnije u sviet gleda. Vedrina razpoloženja te djece prenaša se na gledaoca, a to je najviša pohvala, koja se o kojoj slici napisati može.

Bužan je naslikao nekoliko liepih študija seljačkih tipova, ali slika, koju mi priobćujemo, više je nego študija Dobra je slika.
K.

DRUŽTVO HRV. KNJIŽEVNIKA

Prošla su dva vrlo znamenita jubileja, a da družtvo hrvatskih književnika nije pronašlo shodnim, da ih se spomene komemoracijom ili predavanjem, uobće ni jednom jedinom rieči. A Pavao Stoos i August Šenoa bili su toga vriedni.

I tako je stogodišnjica Stoosova rodjenja i 25-godišnjica Šenoine smrti prošla neopažena. Tako slavimo svoje velikane! Ako je itko bio zvan, to je družtvo hrvatskih književnika — barem za to, što se tako zove — bilo zvano, da podsjeti Hrvate na dva muža, kojim su u prosincu 1906. pali spomen-dani. Dakako mi Hrvati, koji doživljujemo svaki mjesec po koji takav jubilej, mi smo to previdjeli, mimoišli!

Družtvo hrvatskih književnika sustalo je od priredjivanja raznih hrvatskih svetčanosti i jubileja, pa je nehotice zaboravilo na Pavla Stoosa i Augusta Šenou! Isto to družtvo, koje ne propušta prilike, da odmah ne sazivlje sjednice na glas, da se u Srbiji slavi kaki srbski jubilej, da odabire posebne odbore, šalje odaslanstva, votira iz svoje kase putne troškove, brzojavlja, puteševstvuje onamo, onamo za brda ona . . . Tudje poštuje, a svojim se — ne diči.

Za srbijanske jubileje i proslave vodi se računa, a za hrvatske se ne zna. To je doduše u skladu s novim kurzom, ali nije prema intencijama Hrvata. A to valja lučiti: hrvatstvo na jednu stranu, a novi kurs na drugu, budući da jedno drugo izključuje. Novi kurs znači srbsko-hrvatski ili bolje — srbski pravac . . .

A da ustane sad iz groba onaj simpatični pop Pavao Stoos, pjevao bi danas novi „Kip domovine vu početku leta 1907.“ kao „pravično raztuženi hrvatski domorodec“. Tužno bi zabugario i danas, 76 godina nakon onog svog starog kipa domovine. I poput 1833. i danas bi mogao izpjevati pjesmu „Glas kričećega vu puščini hrvatskoga slovstva“. I danas vlada „puščina vu hrvatskom slovstvu“ kao i onda, davno, davno . . .

Držimo, da se ova činjenica ne da ničim opravdati. Da jedno družtvo, tako osbiljno — a družtvo književnika valjda je osbiljno — propušta ovake dogadjaje, neponjatno je u prosvietljenom svietu. A kad se uzme u obzir, da u odboru toga družtva sjedi čovjek, koji je napisao „Hrvatski preporod“ u dvie omašne knjige, pa se ni on ne gane, već napiše u „Savremeniku“, organu družtva, tek nekoliko redaka o „neproslavljenoj stogodišnjici“, onda je to neoprostiv grieh.

Kad se već dotakosmo „Hrvatskog preporoda“ prof. Šurmina, spomenut nam je, da ćete uzalud tražiti po toj knjizi karakteristiku, sliku, prikaz rada Pavla Stoosa. Istina, on ga na deset mjesta pominje, ali tek pominje medju ostalima. Tako na str. 151. (prve knjige) pripovieda sadržaj Stoosova „Kipa domovine“, a na str. 212. veli: „Javio se i Pavao Stoos, jedan od vatrenijih pobornika nove misli u Hrvatskoj . .“, dakle kao da ga unosi u svoju knjigu istom na tom mjestu, zaboravljajući pri tom, da je već o njem govorio.

Tko bi dakle, prigodom Stoosove stogodišnjice, htio da se pobliže uputi u život u rad njegov, uzalud će tražiti po „Hrvatskom preporodu“. Tako se pišu u nas knjige o tako važnom odsjeku hrvatske prošlosti.

Družtvu hrvatskih književnika preče je, da u svome organu „Savremeniku“ napada na adresu Starčevićeve stranke prava, nazivajući je „izrazom narodne podredjenosti“, nego da se dostojnom poštom oduži uspomeni Pavla Stoossa, a ono je u prvom redu to dužno učiniti. Družtvo hrvatskih književnika drži, da je važnije baviti mu se sa — Strassnoffom, nego prirediti spomendan u počast smrti Augusta Šenoe. Družtvo hrvatskih književnika ide i dalje, te u svom organu vriedja svoje vlastite članove, nazivajući ih podrugljivo „književnicima“. Ti su „književnici“ — članovi družtva od njegova početka; a kad ubire od njih svaki mjesec članarinu, onda ih ne stavlja pod navodne znakove!

Ovakovo strančarstvo, koje je zavladalo u družtvu hrvatskih književnika, urodit će reakcijom, koja ne će ni umnožati broj članova družtvenih, niti će povećati blagajnu družtvenu. Družtvo hrvatskih književnika, kome članovi po svom političkom uvjerenju pripadaju svim političkim strankama, nije zvano, da sa stanovišta jedne stranke daje lekcije drugoj, da ju napada, da izvrgava ruglu ono, što je potonjoj najsvetije.

Ako krene družtvo ovom započetom stranputicom dalje, neka pamti onu: Perditio tua Izrael ex te!

A Pavlu Stoosu i Augustu Šenoi: slava!

KRIZA U HRVATSKOM KAZALIŠTU

Mi, koji smo tako sretni, te imamo samo jedno kazalište, koje — nota bene — nije u pravoj svezi ni s kojom provincijalnom putujućom družinom, ne možemo izbjeći krizama. Zašto? Jer smo upućeni na iste ljude i na istu publiku. Na stranim kazalištima, ako glumac nije zadovoljan s upravom, prosto mu je odkazati i otići na drugu pozornicu, gdje može još bolje prosperirati, a njemu se već nadje lagano zamjena. Zavod se razvija jednako dalje,

pače kraj ovakih ventilacija još i bolje. Kod nas je drugčije. Nezadovoljan glumac može svojim izstupom učiniti aferu, pa ako je za njega jedan dio štampe, kadar je svojom aferom podrmati pače i samom upravom. Kod nas to jednom nije uspjelo (Fijanov odlazak u Beograd i Miletić), a drugi put jest (Borštnikova i Hreljanović). Vani se to ne može dogoditi Da govorimo banalnom prispodobom: Vani se čirovi režu, a kod nas gnoje i dozrievaju. Čeka se sgoda, makar i lične naravi, dok čir pukne. Tako se dogodilo i ovaj put. Neke su se glumice (a imamo ih, hvala Bogu, do dvadeset), pritužile vladi, da nisu onoliko zaposlene, koliko misle, da bi morale biti, pa su iz toga načinile aferu, što je u našim mizernim prilikama jako lako moguće. Jedan dio štampe govorio je već o „revoluciji u kazališlu", na što je u ime uprave (kao obično) izstupio dramaturg, koji se nije mogao oteti tomu, da u podrugljivom tonu ne reagira. Iz toga se razvila i opet — kao ono kod pitanja honorara dramatskih autora — lična polemika izmedju dra. Andrića i dra. Dežmana, gdje su u afektu izbile na javu i nedelikatne stvari, ali tako, da je škodila dru. Andriću a i dru. Dežmanu. Pošto je intendant g. Mandrović i onako poradi zdravlja tek na veliku molbu pridržao upravu, počinje se sve više pisati i govoriti o novom intendantu i dramaturgu. Taj novi intendant ne bi mogao biti u istinu nitko drugi nego dr. Miletić, koji, i ako je imao mana, znao je uzdržati uviek budan interes u obćinstvu za kazalište, a ujedno držati kulturni niveau i potrebitu disciplinu, kao i primjerom oduševljena čovjeka i druge oduševiti. Na žalost njegovo mu zdravlje ne dopušta primiti još jednom kormilo ovoga broda, koji se uzljuljao. Drugoga ovakova čovjeka bit će težko naći. Mi imamo čovjeka, koji se kazalištem intenzivno bavio, te poznaje i strana kazališta, a naše ne samo iz gledališta, koji posjeduje spremu i naobrazbu, te je proniknut modernim idejama, pa bi ulio novoga života i kod kazališla i kod obćinstva, no ne ćemo ga imenice iznositi, da se ne prenaglimo. Svakako je potrebit obzir i čekanje, da naime s novim intendantom uskrisi i opera, za kojom se toliko čezne. Za to vrieme potrebito je, što su neke novine naglasile, da provizornu upravu preuzme u svoje ruke ravnatelj Fijan, koji kao umjetnik i čovjek uživa velik ugled kod kazališta. No javna glasila, koja toliko govore o nediscipliniranosti u kazalištnom osoblju, morala bi nastojati, da i sebe discipliniraju, te da u ovakim aferama ne traže senzacija za se i za obćinstvo. Nezadovoljstva, opravdana i neopravdana, bivalo je, a i bit će u buduće

STRAH I NADA

Crtica iz psihologije. Napisao Pavao Jemeršić Zagreb 1906. Tisak kr zem. tiskare. 8⁰ Str. 33. Ciena?

Sve što se može reći o ovim dvjema duševnim pojavama, brižno je i gotovo pedantno sabrao pisac. Svoja opažanja podkriepljuje navodima iz studija njemačkih filologa, a ilustrira ih primjerima iz običnoga života. Knjižica je informativne naravi. Pisac poslie kratkog uvoda govori obćenito o nekim pojavima sviesti, zatim posebice o *strahu* (primjeri straha, analiza i definicija straha, strahu najsličnija čuvstva, jačina straha, strašljivost, strava), a opet zasebice o *nadi* (vječito nadanje čovjekovo, analiza i definicija nade, nadi najsličnija čuvstva). Vrlo je liepo i popularno napisan — uz mnogo sgodnih domaćih i stranih primjera — zaglavni članak „vriednost straha i nade u životu ljudskom", gdje se razpravlja, što je svrha strahu i nadi, koje je mjesto strahu i nadi u razvitku družtva, kakvo su uzgojno sredstvo, koje im je mjesto u religiji, kako se uzgajaju strah i nada, te konačno kako do straha i nade mnogo stoji sreća ljudska Već ovi naslovi i pomna podjela gradje govore o akuratnosti gosp. pisca, koji ipak u svom razlaganju umije, da predje okvir običnoga „školničkog" stila. U svojoj se studiji drži tečevina moderne psihologije, osnovane na fiziologiji, ako ih i ne uzima za temelj. Kraj oskudice ovakih psihologijskih monografija u nas preporučamo Jemeršićevu knjižicu, koja je tako lagodno pisana, da je pristupna i onomu, koji se i ne dospieva baviti psihologijom.

MRVICE

Neobičan primjer, kako se u nas ubiru honorari na — tudji račun. „Narodne Novine" u broju od 31 prosinca 1006. donose podlistak „Pjesnički pabirci", u kom je „autor" popabirčio po raznim listovima i jednostavno prepisao čitave pjesme raznih pjesnika. Tako n. pr. pjesmu „Čestit Božić" Tugomira Alaupovića, koja je izišla u mostarskom „Osvitu", za tim nekoliko pjesama iz „Domaćeg Ognjišta" (Milke Pogačić, Ive Rod, Drag. Domjanića) itd. Pisci ovih pjesama u „Osvitu" i „Domaćem Ognjištu" većinom nisu bili honorirani, koliko poznajemo naše književne prilike, a pabirčar „Narodnih Novina" liepo je prebrojio redke, napisao namiru, a kako u blagajni službenog lista ima puno, puno novaca, on je na njihov račun ubrao honorare. Zaista, vrlo lahka i — unosna zaslužba!

*

Ad vocem „Narodne Novine". U zadnje vrieme pronose se glasovi, da će nova

vlada reformirati i svoj službeni list. Veli se, da će „Narodne Novine“ pretvoriti u čisto službeno glasilo, koje bi donosilo samo imenovanja i promjene u statusu činovničtva, razne vladine naredbe, kretanje marvinskih bolesti, kominikeje, te službene oglase razne ruke, a da bi napustila kroniku te beletristički i feuilletonski dio.

Danas je veći dio „Narodnih Novina“ feuilletonski. Ima brojeva, gdje se nalazi po četiri, pet feuilletonskih sastavaka, dok je kroničarski dio vrlo mršav, upravo siromašan. Onaj skupi novac, što se upravo baca na razne recenzentske pokušaje i vježbe o kazalištu etc., moglo bi se drugčije upotrebiti, da se daju mladim ljudima štipendiji za putovanje u inozemstvo u naučne svrhe, da se razpisuju natječaji, davaju nagrade, uobće da se osbiljnije upotrebe za prosvjetne svrhe.

Istina, moglo bi nam se prigovoriti, da u „Narodnim Novinama“ zaslužuju neki siromašni pisci, nu istina je i to, da te honorare sustavno pobiru samo neki ter neki sretnici . . .

Možda ne bi bilo s gorega, da se u saboru, prigodom proračunske razprave potakne i pitanje o vladinom službenom glasilu.

*

Khuenov režim strašno je plienio svaki slobodniji glas u hrvatskoj štampi. Plienilo se ob dan, ob noć, drugi i treći dan, plienila se pače i druga izdanja novina. Sve s motivacijom, da se je „čitavim smjerom i sadržajem nastojalo razdražiti na mržnju i prezir . . .“

Novi kurz izvadio je iz tobolca svojih „ustavnih sloboština“ i slobodu štampe. Taj isti novi kurz, dok je bio opozicijom i borio se za vlast, najogavnije je napadao na drugu opoziciju, koja se nije borila za vlast i ne bori se. I kad je novi kurz postao djelom t. j. uvalio se u fotelje vlasti, nije prestao navaljivati na istu onu opoziciju, koja je sad ostala jedina, sama. A njoj je sad ljepše, odkad je sama opozicija.

Dakle novi kurz se i dalje „bori“, nu proti — opoziciji. Što hoće time da postigne? Ne zna ni sam. Nu mora grditi, budući da time opravdava instituciju slobode štampe.

Sloboda štampe! Svak piše što hoće i nitko se ne buni i nitko ne „razdražuje na mržnju i prezir“. Srbsko-hrvatske novine psuju i ruže, potvaraju opoziciju, sjedeći u vlasti. Sloboda štampe izrodila se je u onih, koji su je dali, u — nepristojnost štampe.

I u tom kaosu od slobode grdjenja izaći će negdje tamo g. 1909 jednog liepog dana u nekim novinama članak, za čudo sasvim mirno i pristojno napisan. Ljudi će se trgati tog dana za tim novinama, grabit će ih ko kakvo čudo. A vlast to ne će moći dozvoliti, ona će taj članak zaplieniti s motivacijom, da „razdražuje na — mir i pristojnost . . .“

IZ SLOVENSKE KNJIGE I KAZALIŠTA

U novije doba dadoše se Slovenci na prevodjenje najboljih svjetskih djela. I stariji i mladji prevode Shakespearea, bilo direktno iz englezkoga, bilo po Schlegelu. Nu da li su ti prievodi točni ili manjkavi, o tom piše slovensko-njemačku brošuru *Glaser:* „Kritike in prevodi za poskušnjo (Kritiken und Übersetzungsproben).“ Autor se tuži zbog površnog prevodjenja, a hvali najbolje slavenske prievode Čeha *Sládeka.* Koliko je ta brošura objektivna, znat će svatko, tko je pratio ocjenu „Lj. Zv.“ o Glaserovoj „Zgodovini slovenskega slovstva.“

Veoma marljiv gradački profesor slavistike *M. Murko* napisa dvije razprave, jednu u izvješću antropoložkoga društva u Beču: „K povjesti seljačke kuće u južnih Slavena“. Tom razpravom popunjuje sličnu *Meringerovu* o bosansko-hercegovačkoj seljačkoj kući, naime da je njemačka kućna kultura utjecala intenzivno na jugoslavensku. Murkova razprava je novi prilog *folkloristici,* koja se u Slovenaca počela liepo razvijati. Druga je razprava „Kroaten und Serben“ u „Oesterreichische Rundschau“. „Lj. Zv.“ veli „da ni še nihče tako razbistril pojmov „Hrvat“ in „Srb“, kakod profesor Murko v tem svojem članku“ O tom drugi put.

Slovenski impresionista Ksaver *Meško* htjede svojim zemljacima reći, da je u njegovoj duši nastao „mir Božji“. Pod tim naslovom nastavlja sbirku pjesama „Ob tihih večerih“. Ali mu nitko ne vjeruje, jer mi poznamo našega pjesnika Meška, koji nema mira Božjega, već vječno teži za nečim i pokazuje, da mu je srce nemirno. Ova je sbirka pjesama kud i kamo ljepša od prve, a jezik joj je dotjeran i upravo krasan.

Najbolji pjesnik slovenski *Aškerc,* kojega Gangl nazivlje Vereščaginom, nije *baš* obogatio slovenačko pjesničtvo svojim epskim pjesmama „Junaki“. O njima veli Gangl u „Lj. Zv.“ sliedeće: „O „Junacima“ dobih utisak, da je Aškerc radio veoma naglo. O toj vjeri utvrdjuje me činjenica, što se jedni isti stihovi mjestimice ponavljaju i što su *načinjeni* tako, da ih nije nikako moguće prispodobiti sa željeznim značajem njegova prijašnjeg pjesničkog govora. Nadalje mi se čini, da su te epske pjesme u nekom pogledu samo prvi nacrti, po kojima bi se iz njih dala načiniti liepa galerija slika, slična: „Ilirskoj tragediji“, „Listu iz kronike zajčke“, „Staroj pravdi“ itd. itd.“ Tako je ocienjen najnoviji rad najboljeg slovenačkog pjesnika.

Od književnih novosti u Slovenaca znamo još samo o romanu *Šorlija* „Pot za razpotjem“, koji će doskora ugledati svjetlo, te o *Cankarevoj* „Krpanova kobila“.

Českí „Slovansky Prehled“ donosi u V. sv. prievode pjesama slovenskih pjesnika Simona Gregorčiča i „slovenačkog Lessinga“ Frana Levstika. Jaromir Borecky bolje prevodi Gregorčičeve pjesme, nego su to hrvatski prevodioci učinili.

Središnji odbor za Gregorčičev spomenik u Gorici pozivlje Slovence na sakupljanje prinosâ za spomen-ploču, koja će se postaviti na kuću, u kojoj se pjesnik rodio, zatim za nadgrobni kamen i napokon za veličanstveni spomenik. U proglasu stoji pisano: „Slovenci! Tko ne poštuje svojih predaka — nije vriedan da im bude nasljednik!“ — Uvjereni smo, da će Slovenci doskora postaviti dostojan spomenik svojem miljeniku, kako su to u kratko vrieme učinili Vodniku, Preširnu i Vilharu.

*

Moramo upravo da zavidimo braći Slovencima, što tako liepo gaje i dramu i operu. Istina, saisona je slovenskog kazališta kratka, na tjedan se glumi po tri puta, jer se pod istim krovom nalazi i njemačko kazalište, nu za to kratko vrieme pruža slovensko kazalište u malom ono, što velegradska kazališta pružaju u velikom ili što je nekad pružalo i hrvatsko kazalište, dok je imalo dramu i operu te sebi steklo glas trećega kazališta u monarkiji. Danas, danas je palo na nizke grane.

Slovenci su pronašli sgodan način, da uz dobru dramu gaje i operu u malom stilu. Ne mislimo time, da slovensko kazalište iznosi samo male opere (na slovenskoj se pozornici pjeva Wagner, Massenet, Leoncavallo, Glinka, Bizet, Puccini, Albini itd.), već oni s manje aparata, ipak izpunjuju dostojno svoj umjetnički program.

Saisona slovenskoga kazališta započela je 6. listopada pr. g. s premierom d' Annunzieve „Gioconde“, koja se ponovila 30. listopada, a koja je i u nas poznata. Od izvornih slovenskih drama davale su se do konca god. 1906. ove: 16. listopada „Egoizem“, aktovka Zofke Kveder-Jelovškove i Cankarjeva komedija „Za narodni blagor“, koja se davala 13., 15. i 26. prosinca.

Od prevedenih drama davala se 20. i 23. listopada Hauptmannova „Elga“, čarobna drama u sedam prizora. 17. studenoga prikazivala se prvi put drama u tri čina „Svatbeno putovanje“ Talijana Gianina Ant. Traversi-a. Istog mjeseca pada i novitet „Na višavah“ H. Stobitzera. Nadalje su još bile premiere 4. prosinca Gallinina „Marietta“, te 23. Anzengrubesovi „Die Kreuzelschreiber“ („Podkrižalci“). Izmedju ovih premiera bilo je raznih repriza novijih i starijih drama.

Na polju opere donielo je dosad slovensko kazalište ove novosti: Opera se otvorila 2. listopada s Leoncavallovim „Pagliaccima“ i Mascagnievom „Cavalleriom rusticanom“. — Odmah 12. izvodila se premiera „Biserara“ Georgesa Bizeta, koja [illegible] u scenskom pogledu [illegible] — Na 3. studenoga [illegible] se [illegible] čarobna opera [illegible] Glinke „Rusalan [illegible]“, za koju je također [illegible] mnogo [illegible] je mogla [illegible] — Osim ovih [illegible] je repriza „Prodane nevjeste“, „[illegible]“ i „Rigoletta“.

Kako [illegible] kako se po ovoj kratkoj [illegible] mogu se u manjem obsegu liepo gajiti drame i opere. Braća Slovenci to dokazuju podpuno.

NJEMAČKA KAZALIŠTA

Berlinske premijere. Ove sezone osnovana su u Berlinu još tri nova kazališta, a k tomu se ustrajaju raznolika „intimna pozorišta“, od kojih je najglasovitije ono Maksa Reinhardta, poznatoga ljubitelja umjetnosti i poduzetnoga aranžera. Ipak se berlinska kritika tuži, da ovogodišnje zimske premijere nisu ništa osobito, te se ne uzdižu nad „prosječnu robu“, gdje pretežu englezke i njemačke šale, francezke „bric—à—brac“, a istom po koja osbiljnija drama. Od francezkih je autora najobljubljeniji duhoviti Courteline, premda mu nove aktovke i nisu više od onolike živosti, kao predjašnje. Novo osnovano „novo kazalište“ imalo je s početka dobru namisao, da tako zvane blagajničke komade, to jest one, što redovno pune kuću, zamieni s boljom literarnijom robom; na žalost nije moglo svoga programa do kraja izvršiti, već je malo po malo spalo na niveau običnoga pokrajinskog kazališta. Davalo je od Molière-a „Bourgeois gentilhomme“ i „Sganarell“ kao i Waltera Bloemsa „Jubilejski zdenac“, koji se širim krugovima osobito svidio; komad je nešto odviše patetičan, pun fraza, a imao bi da se bori za slobodu umjetnosti. U istom se kazalištu davao novitet bečkoga pisca Leona Lenza „Mraz u proljeću, gradjanska tragedija iz sadašnjosti“ s prosječnim uspjehom. Pisac gramzi poput Sudermanna za pozorištnim, više puta brutalnim efektima, a u svojoj simbolici, koja se očituje i u naslovu — „mraz u proljeću“ — postaje naivan. Tu se naime prikazuje, kako mlada žena, koja je svom ljubavlju odana svojemu mužu, mora u smrt zbog njegovog brutalnog egoizma; ona tako „smrzne u proljeću“ svoga života. Kritika se narugala piscu, da se i on smrznuo u proljeću svoga stvaranja, koje nipošto nije pravo umjetničko već teatralno. — Englezki pisac Shaw nalazi odziva i uspjeha. Tako kritika hvali jednu njegovu komediju, gdje obitelj traži izgubljena oca; tu ima dosjetke i sarkazma, ali i izvrstne satire na englezke kćeri i sinove. — Maks Reinhardt odlikovao

se izvedbom Shakespearove „Zimnje priče“, gdje je osobitom vještinom, kako je to malo komu pošlo za rukom, iznio poetičnost i opet „lakrdijašku“ stranu ovoga djela. Glasovita Agnes Sorma igrala je Hermijonu.

MODERNA NOVELA

Prigodom recenzije jedne knjige novela iznosi berlinski kritičar A. Eloesser vrlo zanimljivih misli o staroj i novoj noveli, pa konstatira, da se noveli vraćaju opet oni stari dani njezine slave, renesansa! Novela je kao fina, nježna sestrica, dok je njezin brat — roman — buran, te vadi gradju iz družtva, filozofije i znanosti u obće. Dok je roman namienjen većoj masi, novela ima uži, intimniji krug. Ona je od uvijek imala aristokratske i konzervativne biljege, kao produkt, koji je nastao iz tješnje veze izmedju pripoviedača i slušatelja. Moderna novela, pravo diete renesanse, potječe iz one zemlje, koja nas je najprije naučila umjetnosti udruživanja, konverzacije, saobraćaja sa ženama — iz Italije. Na osnovu antiknih i orientalnih pobuda stvorio je Bocaccio klasični kip novele, koja je bila u neku ruku ono, što je „komorna glazba“ u glazbenim produkcijama. Pripovjedač pripada družtvu, koje se hoće da medjusobno zabavlja, on više nije putujući pjevač, koji priča za plaću, već se prema družtvu vlada kao pair, koji ima sa svojim krugom jednaka prava. Pisac je srastao sa svojom publikom. Dobar ukus pripoviedačev mora paziti, da mu čitatelji ne budu nestrpljivi, već da stvarnom brzinom prikazuje svoj sujet. Što on manje sebi zaustavljanja dopušta, to će se više zaustavljati čitatelji kod njegova pričanja. Starinska je novela volila upotrebljavati t. zv. okvir, to jest, da kakav dogadjaj ili ljubavnu pustolovinu ne priča sam pisac, već jedno njegovo lice nekomu od svojih prijatelja. Osobito su romantičari donosili pače po ciele cikluse priča, koje pričaju redom svi prisutni. (Sjetimo se na pr. Turgenjevljeve „Prve ljubavi“!) No i noviji neki novelisti posežu kadkad za ovom tehnikom, gdje pisac igra ulogu pripoviedača i slušatelja.

Većina novelista izlazi pred publiku s golom stvari, bez okvira. Novela je samostalnija, kad je ovako izolirana; ona osjeća, da je čitana, a ne slušana kao prije. Po tom je zadobila i neki literarni aristokratizam kao najvriedniji ostatak tradicije. Majstori su u tom u Franceza Maupassant, u Niemaca Kleist, u Rusa Turgenjev. Novela je dakle skinula renesanski kostim, ali je pridržala njezin aristokratizam, poimence mir, onaj suvereni mir prikazivanja, koje nigdje nije tiše, nigdje glasnije i ne postavlja nikakovih akcenata. Na čitatelje se ne obazire i ne izrabljuje sebi u prilog njegovu dispoziciju. Tu nema nikakovih opisa, nikakove izradbe „stimmunga“, nikakovih opažanja: tu je samo radnja i kretanje. Najpotrebnije se opisne stvari donose na kratko, napušta se lirička strana, koja je prije računala na duševnu rezonancu u čitatelja. Novela je u najvišem smislu sestra tragediji, koja ne dopušta čitatelju, tako reći, ni disati.

Kad je ono naturalistička bujica bila poplavila umjetničko stvaranje, stradao je spomenuti aristokratičko-umjetnički oblik njezin. Čudnovati dogadjaji nisu bili više dopušteni, pred materijalističnim pogledima na sviet moralo je umaći sve neobično i čudesno. Sumnjiva je fantazija bila zatvorena, a njena tetka — posmatranje! — njuškala je plebejskom indiskrecijom po svim kutevima zbilje. Novela je postala dokumentarni crtež, studija milieu-a, a nekadanje hrlo pripoviedanje izgubilo se u psihofizioložkoj analizi. Čitatelj se više nije trebao brinuti za iluziju; mogao je sve vidjeti, okusiti i mirisati. Nastao je dijalog u direktnom obliku, pa ako su ljudi u običnom životu mucali ili pentali, morao ih je tako prikazati i pisac; on je morao zadržati i njihovo nariečje ili jargon.

Medjutim bujica je naturalizma spala ostavivši iza sebe plodonosni mulj. Pa kao što se preporodila drama, vraća se i mirnoj noveli stara slava. Dolazi i njezina renesansa. Mladji pisci hoće da opet nauče ono zamamno umječe starinskoga pričanja, oni opet hoće da govore plemenito i da prikazuju mirno. Njihov stil treba da se uzvine nad zbilju, te organična prolazna životna gradja ima da se odlikuje u višoj, čistoj umjetnosti. U ovom su pravcu radili od mladjih njemačkih pisaca Schnitzler, David, Kurt Martens, pa neke dame spisateljice — no svi oni još cizeliraju i emailliraju, a valjalo bi zasjeći u mjed i mramor. Tim putem će se doći do prave renesance u noveli.

PAS

Ruski napisao *Maksim Gorki*

... Polje je obavio sivi suton, a iz zemlje, ugrijane od sunca, izbijao je sparan, topao miris. Lagahno je izlazio crveni namrgodjeni mjesec, taman oblak u obliku ribe nepomično je lebdio na nebosklonu i presiecao mjesec tako, te se činio kao zdjelica, napunjena krvlju.

Išao sam preko polja u neki mali, pospani gradić i motrio, kako se sve više i više gasio sjaj crkvenih križeva; neki neobični šum dopirao je prema meni, jedva shvatljiv, poput sjene, a crnom, prašnom cestom pomicao se pas.

Obješena repa, izplaženim jezikom i mašući glavom išao je, ne žureći se, prema

meni, vidio sam, kako je od časa do časa stresao rutavom dlakom. U njegovom laganom hodu bilo je nešto osbiljno, pečalno, a činilo mi se, kao da je to sažaljenja vriedno, gladno pseto nešto odlučilo, čvrsto i nepromjenljivo Zovnuh ga, tiho zviždnuvši, k sebi. On se strese, sjede i dignu glavu, oči mu sinuše neprijateljski i izkesivši zube stade na me lajati. Kad sam još za korak pokročio, podigao se on mučno, oči mu sjale od suha sjaja, lajao je na me promuklo i naglo skrenuvši s puta, pošao je preko polja svaki put se na me ogledavajući i mašući repom, punim čička. Gledao sam za njim, kako je išao sam preko polja u tihu, sumračnu dalj, i kako se približavao hladnom, zlokobnom crvenom mjesecu . . .

Poslie dva ili tri dana opet sam ga vidio. Ležao je u šikari, na kraju grabe; velike su ga, crne muhe lakomo okruživale, plazile su po njegovim mrtvim očima, u otvorene ralje, zujale su i zaplitale mu se u vunastu dlaku. Pružena vrata izcerio je žute zube, a mutno, osušeno oko zurilo je nepomično prema gradu. Na nebu lebdijahu razpršeno biele oblačne krpe, igrajući se sa sunčanim tracima, po zemlji se šuljahu male sjene, a činilo se, ko da se nebo tiho zabavlja sa zemljom. Kadkad bi se koja od tih sjena dotakla pasje lješine, a tad bi njezino ukočeno oko, što je zurilo prema dalekom gradu, bilo još tamnije . . .

I rekoh tome mrtvome psu:

„Blago tebi! Živio si s ljudima i otišao si od njih, da umreš na osami. Nisi htio vriedjati ljudi, gledeći tvoj razsap za života ti, bio si ponosan i nisi dopuštao, da tebe, dobrog, veselog psa, gledaju kao starog, bolestnog, lienog nametnika, što živi od sjećanja na prošlost i što se hrani od uvrjedljive milosti ljudi. Blago tebi, što nisi oblatio život lažnim lavežom staračkog sebeljublja, ludim mrmljanjem nemoćne zlobe životinjske, od slabosti umiruće ostarjelosti! Blago tebi!

Pravi mudrac umire u pravo vrieme . . . Blago tebi, pseto, jer si spoznao čas svoje smrti i tiho se uklonio sa života.

Blago tebi!

Kako bih rad tu pohvalu rekao tolikim na pola mrtvim ljudima, koji truju naš život svojim ciničkim dahom lienosti, kako bih rad, da od tebe uče primjeru, ti veliko pseto!

Kako dugo već nose smrt u svojim srdcima, nu još uviek stenju i govore, izlievajući na naše glave smrdljivi dah svojih mrtvih duša . . .

Blago tebi, pseto!

MUDRE RIEČI VELIKIH LJUDI

Tko ljubi istinu i pravicu, riedko ima krivicu. *Dr. A. Starčević*

Sloboda je onaj kruh, što ga narod u znoju svoga lica mora steći, *M. Pavlinović*

Pokazati čitatelju istinu i laž, liepo i ružno, dobro i zlo, koristno i škodljivo, pravo i krivo — to je sve, što se od pisca može očekivati. Ja ili ću se toga držati, kako mogu, ili ću mučat i mirovat. *Dr. A. Starčević*

Značaj je najveća moć u svietu čudorednom. *Smiles.*

Narod hrvatski vjeruje bez da mu itko kaže, da je providnost njemu, koji je tristogodišnje sužanjstvo preživio, njemu koji se je u duhu kršćanskom za druge vazda žrtvovao, liepu budućnost odredila; narod hrvatski vjeruje, da tu budućnost, to poslanstvo, ne bude odkaživati . . . nego Bog i Hrvati. *Dr A. Starčević*

Tvrda odluka duboka je mudrost. *Napoleon*

Granice kruga misli, jesu granice značaja. *Herbart*

Zdvojiti dolikuje se ludjaku *Dr. A. Starčević*

Odoljeti, to je temelj krieposti. *Jokay*

Tko se ne uči, taj ne zna; tko ne zna, taj ne ima, taj je ništica. Tko uči, taj zna; tko zna, taj ima; tko ima, taj je gospodin. *Dr. A. Starčević*

Liepa haljina pokriva često puta slabo srdce i praznu pamet. *N. Tomaseo*

Rieči bez smisla ne dopiru u nebo. *Schakespeare*

Samo prava, povjestnička, narodna imena imaju snagu.

Samo kroz nadtjecanje u napredku može slabije ime popustiti jačjemu, može se manje pučanstvo većem pučanstvu s dobra, iz osvjedočenja pomiešati.

Dakle tu je glavno: otvoriti to nadtjecanje i dati mu prilike, da se u slobodi razvija. *Dr. A. Starčević*

Čovjek je bez načela kao brod bez sjevernice i kormila na uzburkanom moru. *M. Pavlinović*

Samo jedno stvara veličinu naroda: sloboda; samo jedno ih ubija: tiranstvo. *Bossuet*

Život se prilagodjuje načelom, a ne načela životu. *Dr. A. Starčević*

KNJIŽEVNE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* Primili smo dvie knjižice: „Lažni barun“, lakrdija u dva čina (Zagreb 1905. Tisak A. Scholza 16⁰. Str. 67.) i „Jankova politika ili Ženidba Petra Pavlovića“. Šala s pjevanjem u jednom činu (Zagreb 1907. Tisak A. Scholza 8⁰. Str. 30. Ciena 50 fil.) napisao ih R. *Devidé-Marijan.* Na obe ćemo se knjižice do sgode osvrnuti.

* Na povratku iz Parisa u Petrograd, bila je u Berlinu na kratko vrieme u Schulteo-u umjetničkom salonu priredjena riedka izložba. Bila je to sbirka ruskih slika i skulptura od više stoljeća. Baš sada, kad još uviek biesni u Rusij bura revolucije i nemira, bila je sretna namisao pokazati i vanjskom svietu umjetničko stvaranje ruskog naroda tim više, što je Rusija baš s te strane u inozemstvu malo poznata. Koliko državni zavodi toliko su i privatne sbirke rado poslale ono, što imadu najbolje i najdragocjenije. Osobitu pažnju svraćaju na se umjetnine Dmitrija Levickoga (1735.—1822.), čije su slike poslane iz galerije Romanov, vlastničtva cara Nikolaja. Levickij se brojaše medju najveće umjetnike 18. stoljeća. Nadalje su medju ostalima ovdje zastupani Vladimir Borovikovskij (1758. - 1820.) najuvaženiji učenik Levickijev, Aleksij Antropov, Petar Drošin i mnogi drugi.

* Onomadne je načelnik u Avignonu, nekadanjoj rezidenciji papinskoj, odkrio u jednoj od odaja Klementa VI. prekrasnih freski iz 14. stoljeća. Klement VI bio je onaj francezki benediktinac, koji je vodio borbu protiv cara Ljudevita XIV. i puno nastojao, da papinskom dvoru u dalekom gradu južne Francezke podade sjaja i ugleda. U tu je svrhu pozvao umjetnike iz Italije, i to većinom iz škole u Sieni, kojim je naložio, da urese papinsku rezidenciju. Simone Martini i Lippo Memmi po svoj su prilici slikali freske u Avignonu, a naslućuje se, da iz kruga tih rimskih umjetnika potječu novoodkrivene slike na zidovima. U zadnje vrieme služila je ova palača za vojarnu, zidovi su se upotrebljavali dakako barbarski u vojničke svrhe, a Bog zna, što se još krije pod tankom naslagom kreča, kojim su sada te odaie obieljene.

* U Parisu je umro Pierre *Langier*, tajnik Comédie Française, u 70. godini. Kao član režijskog kolegija brižno je čuvao ustanove moskovskog dekreta, odakle mu i pridjevak „Posljednji Moskvičanin“

* „Pelleas i Melisanda“ zove se nova opera Claude-a ***Debussy-a*** s librettom Maurice-a ***Maeterlincka***. Prvi put se izvodila u Bruselju i postigla veliki uspjeh. Jedan kritičar veli: Ma kako se uspješno Debussy-eva opera prislanja „štimungu“ priče, ipak pri poredbi, koja se nehotice namiče, s izvedbom bez glasbe, izbija osjećaj, kao da se prozirnoj nježnosti Maeterlinckove poezije muzikalnom pratnjom nanosi sila, kao da se porastom djelovanja otupljuje osjećaj. Bruseljska izvedba preniela je mjesto dogadjaja u rano doba talijanske renaissance, pa je podala ukupnu sliku u svjetlim, nježnim bojama. To da više odgovara shvaćanju Maeterlinckovu.

* U Leipzigu je umro poznati liečnik za živčane bolesti i spisatelj dr. Pavao Julijo *Möbius*. Bile su mu 54 godine. U medicinskom svietu njegovo ime jedno je od najpoznatijih. On znači stanoviti smjer u patografiji, kao n. pr. Lombroso, koji je sve nazvao „pravom degeneracijom psihose iz grupe moralne“. Möbius je Lombrosovu teoriju proučio i izradio u potankosti. Svaki odstup od normalnosti on je nazvao patoložkim. On je dokazao, da su Goethe, Tasso, Rousseau, Schopenhauer, Nietzsche, Schumann i mnogi drugi trpjeli od prelaznog ili trajnog ludila. Baš ondje, gdje su drugi u geniju nazrievali najplemenitijeg i visoko stojećeg čovjeka, Möbius je nalazio znakove degeneracije. Njegovi spisi nailazili su u medicinskom svietu na razna tumačenja, dok ih je laik većinom s ogorčenjem odbijao. Najveću je prašinu uzvitlao brošurom „O fizioložkoj slaboumnosti žene“. Ženski je sviet na taj spis, čiji već naslov kazuje sve, prosvjedovao, nu tim je postao ipak svjetski popularan. Zadnja mu je objelodanjena radnja bila „O Scheffelovoj bolesti“. O ostalih njegovih djela spominjemo: „O glavobolji“, „Nervoznost“, „O postupanju s bolestnima od živaca“ i drugo.

* Tko najviše pljesće i povladjuje u kazalištu? O tom vrlo zanimivom pitanju razpravlja londonski književni časopis „The Academy“. List opisuje slušateljstvo iz srednjeg staleža u jednom od tamošnjih kazališta, koje je za izvrstne izvedbe jedne lakrdije sjedilo, kao da gleda izvedbu „Hamleta“ ili kakovo nabožno prikazivanje. Na to je drugi jedan londonski list zapitao neke ravnatelje kazališta o toj stvari. Upravitelj družtva, koje u Daly-evom kazalištu prikazuje veselu igru „The Merveilleuses“, reče: „Strah pred tim, e ne padne u sumnju, da buči, neko tjeskobno ostajanje kod konvencijalne pristojnosti, neobična odvratnost od svega, što je veselo, — sve to karakterizuje slušateljstvo srednjih razreda. Slušatelji u ložama slobodno se naprotiv zabavljaju. Vidio sam, gdje se članovi kraljevske obitelji jače smiju od ostalih. Aplaus dolazi s galerije, iz „pita“ (sjelada kraj orkestra) i loža. Što je izmedju toga, srednja klasa, to nam zadaje briga. Mora biti nešto izvanredno, da ih gane. Čini se, da oni drže smieh griehom proti pristojnosti“. — Drugog je mnienja ravnatelj kazališta Majesty: „Slušatelji koje Shakespearove izvedbe, veli on, čine neku posebnu klasu. Oni idu u kazalište, da uče. Ne držim, da se srednji stalež ima smatrati posebno apatičnim. Po mojem izkustvu može ono isto biti tako živahno kao i „pit“ i galerija. Budući da su to ozbiljnji ljudi, to su oni, za koje Shakespearove predstave u svom elementu, dok nisu tako zadovoljni, ako se nadju u kakvoj glazbenoj dvorani.

POLONYI-STRASSNOFF

POLITIČKA KOMEDIJA U PET ČINA S PROLOGOM — POSVEĆENO REZOLUCIJONAŠIMA SVIJU DLAKA

LICA:

Ministar Kossuth
Ministar Polonyi
Strassnoff
Tajnik Mezöffy
Supilos
Jedan hrvatski zastupnik
Dr. Frank
Gdja. Frank
Branitelj Strassnoffa
Starčevićanac
Rezolucionaš
Hrvatski novinar
Madjarski žurnalista
Jedna gospodja
Druga gospodja
Sluga

Dogadja se što u Pešti, što u Zagrebu.

PROLOG

STRASSNOFF *(u komedijaškom odielu, stupa pred zastor, s krivom bradom u ruci)*. Oj gospodo i svietle gospodje,
Signori i signore! — Potomstvo!
Već dugo ja u grobu ležo sam
I sa mnom jedna tajna zakopana,
Što stupa sad na svjetlo božjeg dana.
Svi znadete me kano Strassnoffa,
Ko varalicu nekad Zagreb-grada,
A ja vam kažem iz svog groba sada,
Da sve je bila strašna obmana,
Politička je bila prevara
Jer onaj što je k vama došao,
To nisam bio ja — već *Polonyi,*
A ja sam samo kaznu platio.
Vi čudite se. Uprav tako je,
Za skupi novac kupit sam se dao,
Da nisam skuplje i sad mi je žao.

I ova brada, što je vidite,
Polonyi-evoj bradi slična je.
U Pešti s njom sam njega glumio,
I bez nje sam u Zagreb morao.
Al sada dosta o toj prevari,
Komedija će dalje kazati.
Nek zna se tajna kad sam mrtav ja,
Politička nek zna se misija!
(Zamakne za zastor, koji se odmah digne.)

PRVI ČIN

Dvorana ministra Kossutha u Pešti. Pisaći stol, stolci, fotelji, kandelabri, veliko zrcalo. Na zidu ogromna slika Lajoša Kossutha. Večer.

PRVI PRIZOR

KOSSUTH sam. Poslie njegov SLUGA, onda POLONYI

KOSSUTH *(sjedi kod pisaćega stola, čita neki list, pa udari pjesnicom po stolu).*
Ti prokleti — hát — Starčevićijanci
Svud kvare nam račune. Ebata!
(Otvori drugi list) Hm, ovo je od brda gospodara
Od Crnogorca s vlastelinstva Este,
Gdje dodjoše na tajni dogovor.
(Čita) „I sad, brate, pozdravljam te liepo,
I gospodu madjarsku vitežku.
Sve je dobro, da ne može bolje,
Tastu šljive već su odpremljene."
Te „šljive" to su bojna taneta.
Šifrirao je list svoj lukavo.
„Prijatelji s *one* strane spremni,
Požurimo sada ili nikada.
Naš je susjed nešto oprezniji,
Odkad ima novoga vrtljara.
Ribe plove, kud tunina kaže:
Tri na jednu. Spremite nam doček!"
A „ribe", to su ladje taljanske
Što jadranskim će morem ploviti.
(Čita dalje) „Sve je kod nas već dogovoreno!
Do vidjenja i do Vidov-dana!"
(Nasloni se natrag u naslonjač)
Ha, dakle skoro početi će igra,
Doduše nešto malo — prekasno.
Najsgodniji je čas već promašen,

Jer trebalo je početi u maju,
Kad oslabljena bila moć im je.
Tad Njemačka se izolirala,
A Rusija se ratom vezala,
Englezi za nas, s nama Srbija . . .
U Hrvatskoj smo stranku stvorili,
I Srbe im na vlast propustili,
U Dalmaciji nova akcija
Prot Austriji je divno uspjela.
(*Smieši se.*) Taj Supilos je vragometan dečko,
Oj blagoslovljen nek je Szapary,
Što na njega se srećom namjeri,
I odkri nam ga. A baš nije skup . . .

SLUGA *(unidje i najavlja)*. Preuzvišenost Polonyi-ministar.

KOSSUTH (*ustane i ide prema vratima*).

POLONYI (*unidje i rukuje se s Kossuthom*).
Ej Kossuth-bacsi, kakve novosti?
Iz Crne Gore što nam javlja knjaz?

KOSSUTH. Sve dobre viesti. Spremaju se vražki,
Municija je odpremljena tamo,
Poslužit će se dobro topovima,
Na granici su srbski ustaše,
A Italija ratne ladje sprema.
Tek ovdje kanda svaki od nas driema,
I pušta, da nam tlo se izmiče.
Jer Dalmacija eno giblje se.
Od famozne im rezolucije
Sve kus za kusom k vragu trga se,
U Hrvatskoj pak Starčevića stranka,
— Nek vrag im nosi toga kletog Franka! —
U naše uviek miešaju se posle.
Tam nemamo mi službenike, već osle,
Kad vladaju se tako nespretno.

POLONYI. Da, pokolenje to je nesretno,
Ta nekakova Starčević-partei.
Ja mislim oni sva su zapreka.
Mi moramo ih kako utući,
Politički onemogućiti.

KOSSUTH. Da pošljemo im Bathyany-a dolje
Za komisara?

POLONYI. Nema s njima sile.
Ta pronijele ne bi ga ni vile,
Jer bilo bi mu ko i Khuenu.

Već valja drugo nešto smisliti
Sve lukavo i oprezno.

KOSSUTH (*smieši se*). Ded dakle!
Ta, ti si u tom majstor, Polonyi!
I to bi bilo nešto za tebe,
Al samo odmah — odmah, molim te,
Jer ako tako dalje potraje,
Tad srušit će nam naše služnike,
I akcija je naša propala . . .

SLUGA (*najavlja*). Jedan hrvatski zastupnik!

POLONYI. Bez brade ili s bradom.

SLUGA. S bradom.

POLONYI. Dobro je.
Ja mislio sam, da je Szagoracz.

SLUGA. Gospodin nešto mrmlja, kano da je pri vinu.

POLONYI. Ha, znam već, tko je.

KOSSUTH (*slugi*). Neka udje samo!

SLUGA (*ode*).

KOSSUTH (*Polonyi-u*). Ti, Polonyi, ga primi, molim te,
Jer meni su ti ljudi ogavni.

POLONYI (*smije se*). Baš liep si čovjek, dragi Kossuthe,
Kad trebalo ih grliti i ljubit
I častiti i piti bratimstva,
Tad za to bio dobar Bathyani,
A meni drugu daješ ulogu,
Da žedne ih prek vode prevodim . . .

HRVATSKI ZASTUPNIK (*pokaže se na vratima posvema pjan*).

KOSSUTH (*gleda hrvatskoga zastupnika prezirno*).
No taj baš nije žedan. (*Odilazi*).
Idem ja. (*S gestom odvratnosti ide u drugu sobu*).

DRUGI PRIZOR

POLONYI i HRVATSKI ZASTUPNIK. Poslie SUPILOS

POLONYI (*gleda smijući se hrvatskoga zastupnika i trepta ga po ramenu*).
No, tot-nem-ember! Nakićen si liepo.

HRVATSKI ZASTUPNIK. Da živi riečka rezolucija!
(*Pjeva*) A gdje su . . . (*štuca*) samo ona lava dva . . .
Ta gdje je Argus . . . i kamari — (*štuca*) — lâ!

POLONYI (*stane preda nj i motri ga*).

HRVATSKI ZASTUPNIK. Oj Argus . . . riečka rezolucija . . .
I kamarila . . . i još k tomu — ja!
(*Sjedne na fotelj, spusti glavu u naslonjač i zaspi*).

POLONYI (*se zamisli stojeći uz hrvatskoga zastupnika*).
Na!... Fuj! I to mi igra ulogu!
Medjutim ja sam u životu svom
I s takvim svietom imo poslove,
Pa zašto da mi sada gade se?!
Tek Kossuth mi je odviše osjetljiv,
Al ni on nije imo družtvo bolje,
U Italiju kad je kreno dolje
Kod zadnje svoje ekspedicije.
Taj Supilos zar od njeg bolji je?
Ta sve je jedno: služnik on ko drugi!
(*Šeta po sobi zamišljen*).

HRVATSKI ZASTUPNIK (*u snu*). Da živi riečka rezolucija,
A Argus abzug! Kamarila abzug!

POLONYI. Taj pjani Hrvat kanda pjesnik je...
Ah, kamarila... Što je u snu reko?
Da „kamarila" — ona tajna rieč
Ideju meni šapće famoznu,
Po kojoj ćemo Kossuthu poslužit
I skinut s vrata Starčevićijance,
(*Zamisli se*). Već imam ju. Da, tako — tako je... (*Šeta*).

SUPILOS (*stupi nenajavljen u sobu, udje kao da je kod kuće, pristupi Polonyi-u i potrepta ga po ramenu*).
No, baratom, u liepu si mi družtvu,
Tu ovaj sniva, a ti zamišljen
Ko strateg kakvi. (*Familijarno*) Daj mi cigaretu!

POLONYI (*izvadi dozu s cigaretama i ponudi Supilosu*). Na, tessék!

SUPILOS (*zapali cigaretu*). Ovdje pijanica ta,
Baš na tom svietu nije za ništa!

POLONYI. O ipak jest za nešto. Svojim buncanjem
Ideju mi je dao famoznu.
Čuj, vi Hrvati...

SUPILOS. Nisam Hrvat ja.

POLONYI. Da kog si biesa?

SUPILOS. Pravo reći: Grk!
Ja Supilos sam — grčkog koljena.
Po Albaniji, Grčkoj, Cincarskoj
Sva sila roda Supilosa ima...
Politički sam sve, što hoćeš, brate,
Po potrebi i ništa. (*Smije se*) Dosada
Već mnogo bijah. Najprvo Talijan
Od irredente — to u Dubrovniku,
A onda opet Hrvat i Srbožder,
U Spljetu bijah neki narodnjak,

Na Rieci pače Starčevićijanac
— Al ne boj se, ne vuk, već plahi janjac! —
A danas Madjar, veći nego ti!

POLONYI. Tek sad te znadem pravo cieniti,
Ti, biseru od čovjeka! Al čuj me.
Još nešto moraš izpunit nam sada,
Ti moraš nam iz oka ili iz boka,
Sad složit novu rezoluciju,
Što *oni* će podpisat . . .

SUPILOS (*skoči*). Tko, zar oni —
Zar oni — misliš — Starčevićijanci?
Ti čovječe si baš poludio.
Ta oni nisu tako bedasti,
Da ovoj će nam zamki nasjesti!
I čime ćeš ih moći dobiti?
Zar ima jošte dvadeset mandata,
Što dali bi im, da u Peštu idu.

POLONYI. No, njih bi uprav ovdje trebali!
Ta dosta nam je vaših četrdeset,
Što pustismo vas amo koritu. —
Ne, dragi brate, ti me ne shvaćaš.
O kamarili ovdje radi se.
Njoj treba da se oni obvežu,
Njoj takvu istu rezoluciju
Ko vi ste nama — neka podpišu!
Pa da ih onda za vrat sgrabite!

SUPILOS. O idi s bogom, dragi Polonyi,
O kamarili svi u Hrvatskoj,
Baš dobro znadu, da ne postoji,
Već ima dobrih tridest godina.
To za vas je Madjare plašilo,
To vaš je krampus, vaše bajanje,
S čim plašite vi djecu madjarsku.
U Hrvatskoj joj traga ne ima,
Jer da ga ima, poznô bi se valjda . . .
Na nas u Beču nitko ne misli,
To bedasto je, al je istina.

POLONYI. Baš za to, ember, što je bedasto
I što u Beču ništa ne mare
Za vas Hrvate — sad će misliti,
Da sbilja ima u tom istine,
Kad tko im dodje — makar potajno!

SUPILOS. Pa tko da dodje? (*Smije se*) Ti to ne možeš.
Ta bio si na Rieci. Poznat si.

POLONYI. Id', ne šali se, ne pravi se glup,
Kad dosad uviek znao si bit lukav!
Mi poslat ćemo - nekog drugoga!

SUPILOS. A koga drugog poslat ćeš iz Beča?
Iz parlamenta nikog ne možeš,
Ni Dalmatinca, bome ni Slovenca,
Da preuzme ovaku ulogu.
Za Hrvatsku ih davno nije briga,
U njihove se stranke plesti ne će.

POLONYI. Od kamarile jedan izaslanik
U Zagreb mora doći — to je sve!

SUPILOS. Od kamarile? Onda najpre ti
Tu kamarilu moraš stvoriti.

POLONYI. Ne stvorit već — *patvorit,* Supilos!
Razumiješ li — nekog poslati,
U ime kamarile — tobože —
Nek govori sa Starčevića strankom . . .
Sad reci, nije l' to sve — famozno?!

SUPILOS. Ha, ha, ideja baš je prekrasna.
(*Ogrli ga*) Dopusti, dragi, da te zagrlim!
Ti zasbilja si veći od mene!

POLONYI. Ne, molim, veći — tek pametniji.
Jer od tebe ga nema većega!
(*Prošeta se malo po sobi, onda oštro*)
Sad idi tamo, zovi Kossutha,
Da s njim se o svem porazgovorim.
No idi odmah. Šta si blenuo?
(*Pokazuje zapoviedajućim kretom na vrata*).

SUPILOS (*ga najprije plaho gledao, onda prignuo glavu i ponizno otišao na vrata*).

POLONYI (*gleda prezirno za Supilosom, a onda pogleda na hrvatskoga zastupnika, koji je na fotelju zahrkao*).
Ej do vraga, bagaža prokleta! —
Politika je poso oduran.
Advokat već sam bio svodnika,
Doživio sam toga mnogo već,
Al ovi od njih jošte gori su . . .
No ništa za to. Sad na posao!
(*Sjedne pisaćemu stolu i prebire po njemu*).

Zastor pada.

DRUGI ČIN

Soba ministarska kao i u prvom činu. Noć.

PRVI PRIZOR

POLONYI i STRASSNOFF. Poslie SLUGA

STRASSNOFF *(je upravo ušao u elegantnom salonskom odielu i duboko se naklonio Polony-u)*. Poručili ste po me, ministre!

POLONYI *(izišao Strassnoffu u susret).*
Ah ti si dakle Strassnoff?

STRASSNOFF *(pokloni se još jedanput duboko)*. Excellenz!

POLONYI. Za tebe vele, da si prevejan
I pripravan na varku svakakvu.
Čuj, imam za te važnu zadaću,
Vještine mnogo za nju hoće se.
Ja ne znam, jesi l' tomu doraso.

STRASSNOFF. Preuzvišeni — zar me ne znate?
I ne sjećate više mene se.

POLONYI *(gleda Strassnoffa oštro u lice).*
Ne, ne sjećam. Ta odkud da te poznam?

STRASSNOFF. Hm, odkud? Tà od „plave mačkice"!
Advokat tamo — nije davno tome --
Preuzvišenost vaša bila je.
Ja konobar sam onda bio tam,
I glumio sam tamo kadkada,
I (*naglasivši*) posredovo za vas kadkada . . .

POLONYI. No, dobro, dosta! Ne sjećam se pravo.
Kad glumio si, to je posve dosta.
I sad ćeš opet morat glumiti.
Razumij dobro, pogledaj me dobro,
I promjeri me okom glumačkim
Ti morati ćeš *mene* glumiti,
Ti bit ćeš ja, a ja ću biti ti,
— Il volja mi se drugim stvoriti.
To moja stvar je. — Mene glumiš *ti.*

STRASSNOFF. Ja Vašu milost? Ja da budem vi?

POLONYI. Dakako, ti ćeš ovdje ostati
U uredu za stolom kao — ja.
I tkogod dodje — ti si „Polonyi".
Ja na put idem neki daleki,
Za koji nitko ne smje saznati,
A za to vrieme glumiš mene ti,
Izvoli dakle se maskirati,
Gospodar svih si mojih ladica

Al te su prazne — to naložih ja,
Nepristojnost ti dakle ne hasni!
Za tebe druga već je nagrada:
Fond onaj sve će tebi platiti.
S tog vladaj mi se posve pristojno,
Ne odaj se i radi oprezno.
Govori malo.

STRASSNOFF (*smiešeći se*). Imitirat vas,
Ja znam sa gestom i sa govorom;
S te strane dakle da ste sigurni.
Ja ljubim vam već ruku unapried.

POLONYI (*davajući mu krivu bradu i vlasulju*).
Još ovo uzmi, pa se maskiraj —
Polonyi odsad ministar si, znaj!

STRASSNOFF (*stupi pred ogledalo, meće bradu i vlasulju*).
Za čas sam gotov — kao Fregoli! (*Ode za pisaći stol*).

POLONYI (*stupi takodjer pred zrcalo*).
A ja ću gledat biti kao ti. (*Okrene se prema Strassnoffu*).
Baš izvrstan si, bog i duša, ti.
Ni vrag te ne će sad prepoznati.
Da ne znam, da sam ovdje ovo ja,
Ja mislio bi da si ti. Ha, há!

DRUGI PRIZOR

PRIJAŠNJI i SLUGA

SLUGA (*unidje, pokloni se pred pisaćim stolom Strassnoffu, kano da bi pred Polonyi-em, drži u ruci neke papire*). Vaša Preuzvišenosti, ovdje je recepis i koncept telegrama natrag, kako ste željeli. (*Preda Strassnoffu papire*).

STRASSNOFF (*čita*).
„Preuzvišenomu gospodinu
Posiloviću, nadbiskupu. Zagreb . . .“
(*Pogleda podpis, onda Polonyi-u, koji ga ljutito motri, a ne zna, kako bi zapriečio, da Strassnoff ne pročita brzojavke*).

STRASSNOFF (*slugi*). No, dobro je. Sad ići možete.

SLUGA (*se pokloni i ode*).

TREĆI PRIZOR

POLONYI i STRASSNOFF

STRASSNOFF (*smiešeći se Polonyi-u*).
U Zagreb dakle ta je misija,
I vi ćete se to odvažiti

Ko ministerijalni savjetnik,
Von Berger, ha ha — Osvald ili Oskar,
Već ne znam, kako ono zove se . . .
Preuzvišenost, ja vam zavidim,
Ha hà! Hahà! Ha! — dajte da se smijem.

POLONYI (*ljutito*). Bezobrazan si.

STRASSNOFF (*jednako se smiešeći*). Vi, monsieur Strassnoff,
Zaboravljajte da sam Polonyi.
Pardon! Respekt!

POLONYI (*smije se*). Dà, to je istina.
U Zagreb ću putovat.

STRASSNOFF. Misija!
Ko onda kad na Rieku išli ste.

POLONYI. Šta, ti to znaš? I u politiku
Razumiješ se.

STRASSNOFF (*malo pikiran*). Posve naravno!
Ja pratim valjda dnevne novine,
Znam faze riečke rezolucije.
Sve čitao sam sve, gospodine!
(*Povjerljivo*). Baš divna vam je finta bila to,
Ta krasna riečka rezolucija.
Hrvati su vam divno nasjeli,
Prevezli ste ih preko vode žedne,
A imali ste krasnog pomagača
Kolegu mog sa Rieke Supila.
O on je čovjek zlata vriedan baš.

POLONYI. A odkuda ti poznaš Supila?

STRASSNOFF. Hm, odkuda? Ta kako da ga ne znam.
Mi svi se dobro medjusobno znamo.
Ta ja sam i sâm bio nekoč tamo
U Abbazziji kano častnik jednom
Po poslu nekom išao sam. Ondje
Sa Supilom sam često viećao.
Mi jedan drugog jako cienimo —
Šta opet kakvu rezoluciju
Vi hoćete im inscenirati?!

POLONYI. Dakako! Samo nešto drugčiju.
Sa Starčevića strankom! — Znaš li sad?

STRASSNOFF. Ah divno, divno! Sad mi puca sve,
I nadbiskupu za to idete,
Diskreciju vi od njeg tražite.
Razumijem! Tà, to je divno sbilja,
Ja raztapam se sav od toga milja
Dozvolite, da zagrlim vas sada

Ko patriotu, ko političara,
Ko jedinoga pravoga Magjara.
(*Ogrli Polonyi-a i smijući se daje mu ruku*).
Vi doista ste se veći od mene.
POLONYI. Al veća od nas još je misija,
Po meni što je čini Austrija.
Al idem već — ko Strassnoff il ko Berger —
Da prvim vlakom stignem Zagreb-gradu. (*Ode*).

ČETVRTI PRIZOR

STRASSNOFF. Poslie SLUGA i tajnik MEZÖFFY

STRASSNOFF (*sam*). Ja Polonyi sam. To je za me glavno.
Taj položaj mi valja sad izrabit. (*Pozvoni.*)
SLUGA (*udje i poklôni se*). Zapoviedate, Preuzvišenost!
STRASSNOFF. Ded zovnite mi sada tajnika.
Koj slučajno je tu u uredu.
SLUGA. Gospodin Mezöffy.
STRASSNOFF. Pa dobro dakle. Mezöffy-a zovte.
SLUGA (*ode*).
STRASSNOFF (*šeće gore dolje i fućka*).
Baš rad bi znati, hoće l' uspjeti
U Zagrebu taj vražki Polonyi.
Ta uspjeti će dobro valjada,
Al ovdje moram gledat uspjet ja.
TAJNIK MEZÖFFY (*unidje naklonivši se.*). Ekscelencija želi?
STRASSNOFF. Tu sjednite i odmah pišite
Ministru predsjedniku. Recite:
Iz dispozicionog fonda trebam sad
Baš dvaest tisuć kruna gotovih
Za onu — on već znade! — akciju.
Ja odmah ću to tu podpisati
I brzojavit. Bit će najbolje,
Da s ovim listom tamo odete,
I novce sobom sam donesete.
(*Dok tajnik piše, mota Strassnoff cigaretu i sam sobom govori.*)
To moj je lični ekstra-honorar,
Što svoju sam mu vriednu osobu,
Kolegijalno sad ustupio.
Tà, možda isti ovaj Polonyi
Osramoti me u toj misiji (*Smije se*).
A možda još — ta tko bi znao to

I lovorom ovjenča me. Hohó!
(*Tajniku*). Već gotovi ste. Evo podpisa.
(*Pogleda druge spise, da vidi Polonyiev podpis, a onda se istom podpiše.*)
Hm, tako! A sad čekam ovdje vas.
Požurite se! Uzmite fiaker!

TAJNIK MEZÖFFY (*uzima spise i ode*).

STRASSNOFF (*razvali se u fotelju*).
Ah, baš je liepo biti Polonyi!

Zastor pada.

TREĆI ČIN

Pisarna dra. Franka. Pisaći stol. Stol s knjigama i novinama, fotelji, kamin.

PRVI PRIZOR

DR. FRANK i GOSPODJA. Poslije SLUGA

GDJA. FRANK. A kakva je to bila važna viest,
U nadbiskupski što te zvali dvor?

DR. FRANK. Ta pravo reći, čini mi se sve
Komedija ko ono Köpenička.
Kod njih je čovjek, koj se predstavlja,
Minister'jalni da je savjetnik.
I meni se je takvim kazao
Ko izaslanik bečkog ministarstva,
Al naglas mu je nekud madjarski,
I ja mu slabo u tom vjerujem.

GDJA. FRANK. Pa hoćeš komu svoju sumnju reć?

DR. FRANK. A komu? Možda ipak varam se,
Ta savjetnika tih je svakakvih,
Pa ako ovaj sbilja pravi je,
Još smiehu bi se samo izvrgo.
Za mene isto: bio ne bio,
Nit s pravim niti s krivim savjetnikom,
Ja nigda veza nisam imao.

GDJA. FRANK. A šta je s tobom razgovarao?

DR. FRANK. Ah, svašta, svašta! Izpitivat htio,
I htio nešto valjda doznati,
O našoj stranci i o narodu,
Kompromitirat valjda htio nas.
Ja imao sam uviek osjećaj,
Ko policajni da je agenat.

GDJA. FRANK. A jesi l' bio dosta oprezan?

DR. FRANK (*se smieši*). Ti znaš, da naš je program otvoren
I jasan mora biti svakome.
Mi stojimo na državnome pravu,
I sredstva su nam za to zakonita,
Tu opreznost je svaka suvišna,
Govorio sam to, što svaki dan
U „Hrvatskome Pravu" pišemo,
Što govorimo uviek narodu
U skupštinama i u saboru.

SLUGA (*najavlja*). Gospodin ministerijalni savjetnik.

DR. FRANK. Gle, sad je opet k meni došao.
Svom silom hoće nešto od mene. (*Dr. Frank se oprašta s gospodjom, koja odilazi, a sam ide u susret Polonyi-u*).

DRUGI PRIZOR

DR. FRANK i POLONYI

DR. FRANK (*pozdravi uljudno Polony-a, odvede ga do divana, ponudi mu sjesti, a onda i on sjedne*).

POLONYI. Hat, haben si sich, mein Herr, überlegt?
I hoćete l' mi dati pismeno
Sve vaše — od nas — tajne zahtjeve?

DR. FRANK (*smiešeći se*). O hoću, pače — evo — štampano!
Preuzvišeni, tu vam je program
I nauk našeg Ante Starčevića.
Politika je ovdje naša sva,
A tu još ima dobrih savjeta.
Što Starčević nam dao za života,
I tu je njegovo pismo Banffy-ju.

POLONYI. Ah, azt nem értem, ne razumijem to.
Prevedite mi.

DR. FRANK. To sam mislio,
S tog dao sam vam sve to prevesti,
Tu čistopis je toga prievoda.

POLONYI. Hm, dobro, dobro! Sad podpišite.

DR. FRANK. Što?

POLONY. Ovaj spis. Tu ovaj. Ištenem!

DR. FRANK. Pardon, ja ništa ne podpisujem.
To nije program moje osobe,
Već ciele stranke.

POLONYI (*smrknuo se*). Vi ste oprezni.
Nepristupni ste. Čudno! Ištenem!

Al, molim, to mi barem kažite,
Da l' htjeli bi se vi pobuniti
I narod na Magjare podići.
Ta vidite: rezolucijonaši
Obvezali se biti uz Magjare?
Kad jednom bude Magyar ország sav
Od Habsburžke se vlasti odkino,
Tad kamo li će Starčević-partei
Uz kamarilu ili uz Madjare?
Ja to bi htio od vas doznati.

DR. FRANK. Oprostite, al jako čudim se,
Da vi ko Madjar tako sborite.

POLONYI. Ja prisego sam vjernost — ebata.
Azért, to moja poštena je rieč.
Pred vama stoji — kerem alasom —
Kamàrila — to vjerujte mi sad.

DR. FRANK. Neizkazano ja se radujem,
Što ipak jednom vidjet imam čast
Tu sablast, kamarilu. Nije baš
Ni tako strašna, ko što priča se,
A nije valjda niti opasna.
U ostalom od sve te pobune,
Što malo čas mi o njoj pričaste,
Ja mislim, ništa ne će sbiti se.
Politika će bečka uviek bit
Ko dosad sklona težnjam madjarskim,
Da u opasnost nigda ne dodje
Izgubit kako zemlju magjarsku.
Magjari pako nigda ne će htjet
Razoriti monarhiju i vladu,
To fantazije samo neke su.
Zar ne vidite, kako ú Pešti
„Četrdest-osme" — stranka žestoka
Politikom se zadovoljava
„Šestdeset sedme". Isti Polony —

POLONYI (*se žacne*).

DR. FRANK. Taj divlji negda Protuaustrijanac
Sad ukroćen je. Plah je kao janjac
Iz ruke jede . . . Znamo mi to sve.

POLONYI (*za se*). Hm, teremtete, nije l' me prepozno.
(*glasno.*) Ne poznate vi onda kamarilu,
Ta dignuti će jednom bunu, mač,
I smlaviti Madjare.

DR. FRANK (*posve mirno*). Zašto? Čemu?
Poslušniju i bolju Madjarsku,
No što je danas, ne će imati.
POLONYI. Hm, zašto čemu? Ne razumijem vas
Hát, zato, jer bi po tom inače
Ta kamarila bila suvišna,
Al, ona jest — i treba saveza
Od vaše stranke. Evo tu je spis (*Vadi spis*)
Za savez s kamarilom. Čitajte!
I molim, da ga podpišete sam,
Uvjeravam vas, bit će vam na korist.
DR. FRANK. (*čitajući spis*). Ta, to je, molim, na vlas isti tekst,
Od one riečke rezolucije,
Tek što je mjesto rieči „Ugarska"
Svud postavljeno ime „Austrija".
POLONYI Dehodj, dakako: Umjesto „Madjara"
Svud stavljeno je „Austrijanci".
DR. FRANK (*sa smieškom*). Ha!
To onda ko da neka šala je.
POLONYI. Eh, kerem! Kakva šala? Gledajte!
Kad Madjar ima rezoluciju,
Tad takvu mora kamarila imat,
Pa stoga isti tu i tamo tekst,
Vi onu tamo ne ćete, pa dobro,
Stog ovu ovdje sad podpišite.
To bar je jasno — a i rodoljubno!
DR. FRANK. Ja rekoh već, da ne dam podpisa
I k tomu još u ime stranke. Ne!
POLONYI. Ja želim nešto biti jasniji.
— Dà. Znam, da stranka.. nema sredstava
Pa u tom smislu . . pomoć ćemo vas . .
Računajte na našu podporu . . .
Ja pače imam sobom novaca . .
DR. FRANK (*ustane ponosito*).
Od nikog novca ne primamo mi,
Subvencijâ nam takvih ne treba,
Mi ostat ćemo posve slobodni
I prema gore, i pram svakome!
Jer uporišta drugog nemamo
Neg narod svoj i njegve ideale.
I u tom nam je snaga — budućnost!
POLONY.I Al novaca će ipak trebati
Za borbu prot Madjaru,

DR. FRANK (*osbiljno i ponosito*) Pustite!
Od obje strane čuvat nam se valja:
Od lavova al i od kurjaka.
Ni lav ni kurjak progutat nas ne smije.
POLONYI (*uljudno*). Eh, vi ste zbilja jako oprezan. (Ustane).
DR FRANK (*ustane takodjer*) Ne! — Samo iskren! — Moj gospodine
Minister'jalni savjetniče!
POLONYI (*klanjajući se*). Szolgaja!
(*za se*). I ipak u toj biednoj Hrvatskoj
Da ima ljudi! Ne bih mislio! (*Odlazi*)

Zastor pada.

ČETVRTI ČIN

Soba u ministarstvu kao u prva dva čina.

PRVI PRIZOR

POLONYI. STRASSNOFF

POLONYI (*ušao na vrata u putnom odielu*).
No to je bila ekspedicija!
Moj dragi Strassnoff, zlo sam prošao,
Tek što me nisu putem sgrabili.
Na kolodvoru jedva im umakoh.
U hodniku sam bradu bacio
I vlasulju — a sad sam Polonyi!
To ljepše je neg ona uloga.
STRASSNOFF. A kako to? Šta putem se je sbilo?
POLONYI. Šta sbilo se je? Sve od Zagreba
Dva detektiva pratila me putem,
I nekako im sretno pobjegoh.
STRASSNOFF. Oh, vraga! To ste bili nespretni.
Pardon, ministre! Ja to mislim tek . . .
Ti detektivi čudiše se negdje,
Kad tako ste im naglo nestali.
POLONYI (*smije se*). Da, ti su negdje bili u čudu.
STRASSNOFF. A kako su se samo sjetili,
Da s vama nije bio čisti groš?
POLONYI. S početka su mi sliepo vjerovali.
Od Obzoraša nitko nije sumnjo,
U kamarilu svaki vjeruje
Tek doktor Frank — oh odnio ga bies! —
Taj držo se je rezervirano,
Govorio je sa mnom oprezno
Ko s detektivom kakvim običnim.

A baš sam njega uzeo na nišan,
Ukebat sam ga živo želio,
Da podpiše, a onda bi ga lasno
Sa Žuvićevim zakonom utukli.
(*Srdito*). Medjutim idi, sad te ne trebam
I skrij se dobro gdje. Policija
Te naša ne će valjda tražiti,
Toliko valjda nije nespretna.

STRASSNOFF. To, ministre, o vama ovisi.
Baš to mi ne bi bilo ugodno,
Da sbog vas moram kazan platiti
I čamiti ko tat u tamnici.

POLONYI. Da tamnica te čeka svakako.

STRASSNOFF. Zar sbilja dakle? Valjda niste vi —

POLONYI. Da, jesam — jesam — novce mamio,
Od svećenika patriotičnih
Kompromitirat neke moro sam
Sve za ideju. Do dvie tisuće
Ja od njih kruna sam izmamio.
I tu su evo, nek ti budu sad.
(*Daje Strassnoffu novce*).

STRASSNOFF. Puh, to je malo — za tu uslugu.
(*Za se*). Baš dobro, da sam dvaest tisuća
Doznačio iz fonda. Inače
Rukava kratkih ja bih ostao.
(*Glasno*). Al ako mene sbilja uhvate,
Preuzvišeni, što će biti tad?

POLONYI. Pet godina ćeš morat sjediti.

STRASSNOFF (*uplašeno*). Pet godina! Ta to je previše.
Pet godina za te dvie tisuće!
Ta to je mnogo — previše ministre!
Kolega Dienes još je plaćen bio,
Kad ono sgodno je udesio
Aferu s podmićenjem. Znate li?

POLONYI. I ti ćeš biti plaćen obilno,
Iz tamnice kad povratiš se jednom.

STRASSNOFF. Od koga? Kako?

POLONYI. Valjda od mene.

STRASSNOFF. Mešuge! Tko da tomu vjeruje!
Pet godina je vrieme veliko,
Ta, gdje ste vi za tih pet godina?!
Ovake šale nisu umjestne,
Stog molim odmah novce svakako!

POLONYI. A koliko ti, prevejanče, tražiš?
STRASSNOFF. No, dvaest tisuć nije previše . . .
POLONYI. Ministru ja ću pisat predsjedniku
Nek pošalje ti svotu traženu.
STRASSNOFF. Ah, nemojte. To traje predugo,
Već dajte mi, što sobom imate
I zadovoljan bit ću.
POLONYI (*ide do Wertheimice*). Deset tisuća?
Tu više nema. Je l' ti dosta to?
STRASSNOFF (*prima novce*). Kad nije više, i to dosta je.
I hvala liepa! Sluga pokoran! (*Odlazi*).

DRUGI PRIZOR

POLONYI. Poslie SLUGA

POLONYI (*sam*). Što znači to? To čudno mi je ipak,
S polovicom da tom je zadovoljan.
On moro me je negdje prevarit.
To odmah ćemo sada vidjeti. (*Pozvoni.*)
SLUGA (*dodje i pokloni se*).
POLONYI. Je l' amo kakav novac ove dane
Donesen bio? Koliko je bilo?
Raztresen sam i ne sjećam se pravo.

SLUGA. Molim, jest. Prije tri dana. Na vašu doznaku. Ja sam sam išao ministru predsjedniku po dvadeset tisuća kruna. Vaše ih je gospodstvo turilo u listnicu i meni dalo pedeset kruna. Još sam vam se ja zahvaljivao.

POLONYI (*za se*). Ah tridest tisuć'! Lopove prokleti!
(*Glasno.*) No dobro, dobro. Sad se sjećam svega.
U silnome sam nekom poslu bio.

SLUGA. I meni ste se činili, preuzvišeni, sasvim promienjeni. Valjda od posla. Kao da to i niste bili vi. Od onda vas nije bilo tri dana u uredu. Ja sam vas vidio u jednom zabavištu, he, he . . .

POLONYI. Umukni! Dosta. Dobro je. Sad idi! (*Mahnu mu ljutito rukom.*)

SLUGA (*slegne ramenima i naglo ode*).

TREĆI PRIZOR

POLONYI sam.

POLONYI. Kad uspjela mi nije misija,
Na Strassnoffa sad moram paziti,
Da kako mi ga tu ne uhvate.
(*Pali cigaretu i ustane, kano da se nečega dosjetio.*)

Per Bacco! Uprav — da, dá — protivno!
Ja moram radit, da ga uhvate,
I pošalju u Zagreb k iztrazi
Za moja djela. Bit će to škandal.
Blamirat ćemo Starčevićijance.
I poslat cieli čopor novinara,
Nek smišljaju svedj nove klevete
O kamarili i o savjetniku,
Jer samo tako srušiti ću Franka
I medj pravaše bacit neslogu.
Škandal će biti, to je glavna stvar,
A za škandalom visit kleveta,
Po kleveti će pasti ova stranka
I kleveta će urušiti Franka.
Što nisam mogo ja ni kamarila,
To postići će takva kleveta.
Na poso dakle sad policiji,
Nek dalje odsad radi — telefon!
(*Uzima telefon.*) Halo, halo! Broj tristo trideset.
Dà, kerem. Ej, halo, halo. Tko tu?
Policija? — A ovdje Polonyi.
Ministar dà. Pošaljte detektiva
Dva amo k meni — smjesta trebam ih. (*Zatvori telefon.*)
Komedija sad prava nastaje,
Do sad tek bila neuspjela igra.

Zastor pada.

PETI ČIN

Sudnica u Zagrebu.

Prije sjednice. Obćinstvo se u klupama i na galerijama skuplja. Novinari dolaze na svoja mjesta. Branitelj Strassnoffov razgovara s gospodom. Žamor.

PRVI PRIZOR

U klupama medju obćinstvom.

REZOLUCIJONAŠ i STARČEVIĆANAC.

REZOLUCIJONAŠ (*Starčevićancu*). Ha! ha! Sad će doći vaš slavni Strassnoff.

STARČEVIĆANAC. Vi ga slavite i proslavljujete. Ne osjećate li, da na cio narod navlačite bruku, kad nas hoćete da zamočite.

REZOLUCIJONAŠ. Sramota je, što je dr. Frank razgovarao s jednim lopovom.

*

STARČEVIĆANAC. Vi se svaki dan razgovarate . . .

REZOLUCIJONAŠ. Al dr. Frank je ugovarao . . .

STARČEVIĆANAC. Nije mu bilo ni na kraj pameti. (*Glasno i srdito*) U ostalomu bi vrlo dobro bilo, da se uvučete u sebe, pa da za uviek umuknete. A s kim ste vi ugovorili riečku rezoluciju?

REZOLUCIJONAŠ (*oholo*). Molim, sa Polonyiem, sadašnjim ministrom pravosudja. — Na! — Supilo i Polonyi — to su dva muža.

STARČEVIĆANAC. Pas psu brat. Vidit ćemo u ostalom, hoće li biti plodova od te vaše rezolucije.

REZOLUCIJONAŠ (*oštro*). Polonyi je dao svoju *poštenu* rieč, da će se sve hrvatske želje izpuniti. Molim — Polonyi.

STARČEVIĆANAC (*porugljivo*). I Supilo. Polonyi — Supilo!

REZOLUCIJONAŠ (*srdito*). Argus — Strassnoff! Argus — Strassnoff!

STARČEVIĆANAC. Idite, molim vas, s tim vašim Argusom. Pred porotom bi dokazi indicija dovoljni bili, po našem kaznenom postupku se mora direktno dokazati, što se često ne može sve, ako je istina. Ima mnogo nepobitnih historičkih fakata, koji se po našem sudbenom postupniku ne bi dali dokazati.

REZOLUCIJONAŠ. Na primjer?

STARČEVIĆANAC. Na primjer: Krunitba Karla Velikoga ne bi se pred našim sudovima dokazati mogla . . . (*Govore tiho dalje.*)

DRUGI PRIZOR

Medju novinarima.

MADJARSKI ŽURNALISTA i HRVATSKI NOVINAR. Poslie BRANITELJ STRASSNOFFA

MADJARSKI ŽURNALISTA (*pita hrvatskoga novinara, što kraj njega sjedi*). Što se ona dvojica tamo prepiru?

HRVATSKI NOVINAR. Prepiru se, tko je veći Strassnoff ili Supilos, pardon, Strassnoff ili Polonyi.

MADJARSKI ŽURNALISTA. Svakako Polonyi! Molim vas, što je Strassnoff prema Polonyiu? Ništa, mala varalica. Polonyi, to vam je Obergauner . . . Tko je taj Supilos?

HRVATSKI NOVINAR. To je oberban. Taj je Polonyiev intimus. On je s njim ugovarao riečku rezoluciju . . .

MADJARSKI ZURNALISTA (*se sladko nasmije*). Hahaha — taj trik je doista uspio — ha, ha, ha! Vidite, već po tomu možete Polonyievu vještinu prosuditi. Što su prema tomu male varancije toga Strassnoffa — oguliti par biskupa i kanonika, koji su vični uviek samo imati posla sa poštenim svietom — ali prevariti čitav jedan narod! (*Ponosno*) Ipak je to vražji dečko taj Polonyi!

HRVATSKI NOVINAR (*prči se*). O molim, i mi imamo našega Supila.

BRANITELJ STRASSNOFFA (*pristupi k novinaru*). Što se vi to prepirete?

MADJARSKI ŽURNALISTA. O tom se prepiremo, tko je veći diplomata, Polonyi ili Supilos?

BRANITELJ STRASSNOFFA (*čupka bradu, otvori jako oči, nasmieši se i kaže*). Strassnoff! (*Okrene se i ode na drugu stranu. Činovnik neki udje, pa pregledava na stolu papire, da li je sve u redu.*)

TREĆI PRIZOR

Na galeriji.

JEDNA GOSPODJA i DRUGA GOSPODJA

JEDNA GOSPODJA. Taj Strassnoff mora da je liep čovjek ... Po slikama sudeći sasvim je nalik onomu liepom komiju, od kog se ja najradje dajem posluživati, kad odiela kupujem.

DRUGA GOSPODJA. Koli prozaična prispodoba! On vam je imao odnošaja sa groficama ... Baš sam znatiželjna, kako izgleda, mora da ima liepe oči ... krasne brkove ... ah ...

ČETVRTI PRIZOR

U klupama.

REZOLUCIJONAŠ i STARČEVIĆANAC

(REZOLUCIJONAŠ i STARČEVIĆANAC *koji su se do sad neprestano prepirali, glasno.*)

REZOLUCIJONAŠ. To ne stoji ... Supilos je sjajno izašao iz te parnice ...

STARČEVIĆANAC. Tako bi lahko mogao izaći i Strassnoff. Da su naši kanonici bili malo oprezniji, mogli bi bili lahko izbjeći toj cieloj sablazni. Nisu trebali nikomu ništa reći, kad su vidjeli, da su prevareni ... Protiv Strassnoffa tad ne bi bilo dokaza, kao što ih nije bilo protiv Supila, pa bi i on otišao iz sudnice kao pošten čovjek ...

REZOLUCIJONAŠ (*skoči od jada*).

(*Žamor se slegne, svi se u dvorani okrenu prema njemu pa slušaju.*)

STARČEVIĆANAC (*jakim glasom*). Kad ne bi bilo nikakove druge krivnje, Supilo bi zaslužio naš prezir, što je ugovor sklopio sa jednim Polonyiem, kojim je htio izručiti domovinu čovjeku panamisti, čovjeku obtuženu s tatbine i tatskog jatakovanja i ortačtva, čovjeku obtuženu s krivotvorenja i krive prisege, čovjeku varalici, čovjeku, koji je globio poštene ljude, štitio propalice, čovjeku, koji je bio bordelski agent. Sramota na Supila, sramota na vas rezolucionaši, da ste pomoć takove hulje tražili i primili. Kud vas je doveo vaš Polonyi i Supilo? Dadu vam izpuknuti koji

to govor, ali u protokolima madjarskoga sabora leži vaša deklaracija, kojom ste izrekli *pripadnost* slavne naše kraljevine Hrvatske Madjarskoj, koju ovi ne će više da priznadu za kraljevinu. Da se naužijete nekoliko mjeseci velikih dohodaka, išli ste dalje nego madjaroni za dvadeset godina. Kakove ste ustavne garancije stvorili? Nikakove, pače ste se opirali svim predlozima, što smo ih mi u saboru iznieli. Jeste li bar poslovnik sabora promienili? — Jeste li primili predlog o obćem jednakom izbornom pravu? — Jeste li primili naš predlog o upravnom sudištu? — Jeste li primili ma i onu jednu promjenu izbornoga reda u gradskim obćinama? Mi smo one trunke vaših slobodoumnih predloga radostno prihvatili, a vi ste naše predloge zakopali u vaše odbore, gdje se spava a ne radi. Vi ste sve vrieme samo nas grdili, vi ste hrvatski politički narod razciepili u dva naroda, iz čega bi moralo sliediti i razciepljenje hrvatskoga teritorija, vi ste dostojni učenici i nasljednici vašega Polonyia i Supila. — Sram vas bilo pred svietom i potomstvom!

REZOLUCIJONAŠ (*stane iza glasa vikati*). Argus-Strassnoff! Argus-Strassnoff! Argus-Strassnoff! (*onda počinje neartikulirano buncati, bacati nogama i rukama. Poludi. U dvorani velika senzacija. Dodju redarstvenici, pa izvedu ludjaka iz dvorane. Udju sudci, odrede, da se dovede obtuženik. Dovedu Strassnoffa. Ovaj se nakloni i sjedne nuz stražara na stolicu. Sudac otvara spise, a u to zastor pada.*)

KONAC

RADE SEGEDINAC

„PROSVJETOM K SLOBODI"

(Nastavak).

Kamo sreće, da se i naša uredničtva tog načela drže, te da taj prokušani serum proti toj bolesti što češće rabe, jer je ona kod nas ponajvećma kriva, što kraj tolikih naših učenjaka nemamo kritike, kakovu dandanas osim jedinih nas Hrvata svi drugi prosvjećeni narodi na korist i napredak svoje književnosti imadu. Ta je bolest kriva, što u nas evo već nekoliko godina na štetu naše književnosti najljuće političko-literarno strančarstvo biesni, radi kojega se naši, za kritiku najsposobniji učenjaci i stručnjaci žacaju zakoračiti na polje, na kom i najpravednija i naobjektivnija kritika čitavu hajku stranačkih pristaša autora kritici podvrženog djela proti kritičaru podići može.

Neki se naši duhoviti i učeni umnici kadkada doduše kraj svega toga odvaže na to, da o kojem djelu kritiku napišu. Nu ta im se odvažnost obično doskora iznevjeri, jer čim dalje pišu, tim ih očito sve većma spopada neka trema, koja ih sve više i više sili, da oko predmeta kritike oprezno i bojazljivo pipaju, bi li, ne bi li, ko da se boje, da će ih autor njihovoj kritici podvrženog djela, ili pak koji od njegovih književno-strančarskih pristaša sad nà kakvim maljem po prstima opatrnuti. Drugi pak skaču valjda pod uticajem te treme sad na ovaj, sad na onaj predmet, koji za pravo u kritiku niti ne spada, naličeći pri tom onim pelivanima u pokrajinskim malim cirkusima, koji izmedju jaja plešu, pazeć pomno, da ne bi koje jaje pogazili.

Neki opet mladi kritičari upotrebljuju kritičarenje kao neku vrst reklame za svoju učenost i načitanost, prosipljuć oko sebe čitavu kišu stranih rieči, zvučnih fraza i bombastičnih tirada, a sve to kadkada tako nesuvislo i tako konfuzno, da izpod njihovog pera često umjesto kritike čitav galimatias nikne, koji nema ni glave ni repa i koji je po svoj prilici i samom piscu takove „kritike" nerazumiv, a kamo li da bi ga tko drugi razumjeti mogao.

Jednom rieči: nesretno naše političko-literarno strančarstvo glavnim je izvorom većeg diela nebrojenih naših polemika, a ove su opet uzrokom, što je običnim geslom većeg diela današnjih naših kritičara, osobito mladjih: „Non quid, sed quis" — ne pako obratno ko svagdje drugdje u prosviećenom svietu: „Non quis, sed quid!"

Toj anomaliji pako mogla bi naša javna glasila uporabom gore preporučenog „seruma" najuspješnije na put stati, jer bi se iza prestanka ovakovih

čestih i nedoličnih polemika doskora i u nas na korist naše književnosti opet stvarna i poučna kritika udomila, od koje bi se i pisci i čitatelji šta valjana i koristna mogli naučiti.

5. *Pomanjkanje dovoljne podpore od strane naših javnih glasila.* Kad čovjek prolistava javna glasila stranih prosvjećenih naroda i kad vidi, koliko li se u njima posvećuje truda i mara promicanju i procvatu domaće književnosti, tada se ne može oteti bolnoj nekoj sjeti, proiztičućoj iz uvjerenja, da se u nas od strane naših glasila u to ime još i dan danas vrlo — vrlo malo čini.

Dočim strana glasila obično u svakom broju, a uz to često u posebnim, kadkada čitav tiskani arak i više obsižućim prilozima o novim djelima domaće svoje književnosti obširno izvješćuju, hvaleći ih i preporučujući ih u velike pažnji čitajućeg obćinstva, — imade u nas listova, koji o pojavima na polju naše književnosti ili u obće nikakovih izvješća ne donose, ili pako samo kadkada po koju novu knjigu uz oznaku naslova, piščevog imena i knjižarske ciene onako ko iz milosti spomenu, dočim opet drugi listovi samo o djelima poćudnih im pisaca kadkada po koju rieč prosbore.

Istina je doduše, da naša književna produkcija kvantitativno još vrlo daleko za produkcijom velikih prosvjećenih naroda zaostaje, te da za to naša javna glasila o našim književnim novostima niti ne mogu često izvješćivati, sve da i hoće, pošto se u nas kraj svega toga, što toliko darovitih pisaca imademo, razmjerno riedko kada koja nova knjiga pojavljuje. — Nu što je tomu krivo? Ništa drugo, nego gore iztaknuta nevolja, da se i najbolja naša djela kadkada godine i godine po knjižarama i po tiskarskim spremištima moraju povlačiti, dok se napokon težkom mukom ne razpačaju, usljed čega se naši nakladnici nerado i uz tegotne uvjete odvažuju na nova izdanja.

Za to bi već bilo skrajnje vrieme, da i naši listovi, naročito pako veći i znamenitiji, posvećuju našim književnim prilikama malo više pažnje, o njima barem svake subote što obsežnija izvješća donose, preporučujući pažnji čitalačkih krugova ne samo nove valjane knjige, nego i starija izdanja dobrih knjiga i podsjećujući predstavnike naše bogate i imućne inteligencije barem kadkada na to, kako li bi to liepo i za kulturni i materijalni napredak naroda našega koristno bilo, kad bi se i oni u liep primjer bogate inteligencije stranih prosvjećenih naroda ugledali, te domaću svoju književnost kao i širenje pučke prosvjete što izdašnije podupirali, vršeći time jednu od najljepših patriotičnih svojih dužnosti.

Bez neprestanog poticanja, pobudjivanja, nagovaranja i moljakanja ne može se u nas u ničem valjanom do žudjenog konačnog uspjeha doći, jer smo mi veliki sangvinici, koji se znamo za koješta brzo oduševiti i zagrijati, al isto tako brzo i ohladniti i omlitaviti, ako nas tko drugi na uztrajnost u započetom djelovanju neprestance ne bodri i ne potiče.

U tom pravcu pako mogu naša javna glasila najuspješnije djelovati, a čim će im nastojanje ljepšim uspjesima uroditi, tim će i njima većih koristi

ROMANCA

SPJEVAO AUGUST ŠENOA o o ZA SAMOPJEV S PRATNJOM GLASOVIRA GLASBOTVORIO I PLEMENITOJ HRVATSKOJ RODOLJUBKINJI, VELECIENJENOJ GOSPODJI

ANKI HORVATOVOJ

SUPRUZI ZASTUPNIKA NARODA

POSVETIO

F. S. VILHAR

OP. 253.

AUTOGRAF

(Prilog „Hrvatskoj Smotri".)

Romanca.

Op. 253.

Andantino.

Pjev.

Andantino.

Glasovir.

p

Znam za jedan dvorac mali, U njem cvate zlatan

cviet; Nebih, braćo, cvietka dala

mf

Ni za cieli božji sviet.

f

p

Kada jednom zemlju gledô, Pustu zemlju gospod

mf

Bog, Srce mu se rastalilo,

Spusti suzu s oka svog. A ta suza vam je

p

pa la Na hrvatski zavičaj,

crescendo

mf *ff* *rallentando*

A iz božje suze niklo Divni, zlatni cvietak

ff

a tempo *mf*

taj Često, često jad mi srce cie pa, Kad na

p *mf*

ff

tužni mislim dom, Al kad opet suzu

crescendo

ff

gledam, Odlanuli srcu mom, - odla-
nulo srcu mom. Zato mi je duši
mi- - o Onaj divni, zlatni cviet,

mf

Zato nebi njega dala Ni za cieli

f ritardando

mf

f ritardando

božji sviet!

F. S. Vilhar.

donositi, pošto će se širenjem prosvjete i krug njihovih čitatelja i predplatnika sve većma širiti.

6. *Slaba reklama od strane naših knjižara.* Pošto veći dio naše bogate i imućne inteligencije poznatim načinom mnogo radje strane knjige i časopise, nego li hrvatske kupuje i čita, to je sasma naravno, da naši knjižari glavni dio svog poslovnog dobitka iz prodaje stranih knjiga i časopisa povlače, baveć se uz to onako ko nuzgredno i prodajom hrvatskih knjiga, što već i njihovi izlozi dokazuju tim, što su većim dielom krcati puni svakojakih stranih knjiga, naročito pako njemačkih, dočim su hrvatske knjige u razmjerju prama stranim u tim izlozima obično vrlo slabo zastupane. Za to bi ne samo u interesu naše književnosti, nego i u interesu naših knjižara bilo, kad bi oni u svojim izlozima više hrvatskih novih i starijih dobrih književnih djela, nego li stranih izlagali, te kad bi uz to makar svake godine jedanput, recimo o božiću, podpune kataloge *svih*, još nerazpačanih hrvatskih knjiga znamenitijim našim listovima prilagali, i osim toga u što šire krugove naše inteligencije, naročito pako bogate i imućne razašiljali, a uz to i kolportažu hrvatskih knjiga bolje uredili.

Bez obsežne i uztrajne reklame ne može se danas u nijednoj grani stvarne ili duševne produkcije iole znamenit uspjeh postići, a da se reklama i knjižarima i te kako dobro izplaćuje, dokazuju jasno ogromne one svote, što no ih knjižari stranih prosvjećenih naroda u vlastitom svom interesu na reklamu izdaju.

* * *

Ovo bi dakle od prilike bili glavni, — iz naših današnjih kulturnih, političkih i socijalnih prilika proizticući uzroci tomu, što su nam književne prilike dan danas još uviek tako traljave i žalostne.

Nu bili ti uzroci još brojniji i žalostniji nego li što jesu, to oni ipak ne mogu ni malo izpričati i opravdati žalostnu onu, jedino kod nas u Hrvatskoj moguću anomaliju: da nam bogata naša i imućna inteligencija radje stranu, nego li domaću književnost podupire i promiče, jer bi naše bogataše već puko rodoljublje na to nukati i poticati moralo, da i oni i sa svoje strane i sborom i tvorom kao najmoćniji činbenici u zemlji što više moguće doprinose, da nam se te prilike čim prije poprave, da se što obsežnije širenje narodne prosvjete omogućiti uzmogne.

Da oni sami našu čitajuću publiku sačinjavaju, tad ne bi našim književnicima, osobito siromašnim, naravno ništa drugo preostalo, nego da se okane daljnjeg književnog rada, jer bi ih taj rad u pomanjkanju dovoljnog broja kupaca za njihove knjige materijalno posve upropastiti morao.

Nu na sreću Hrvatske stoji za našim bogatašima nebrojeno množtvo gorljivih prijatelja hrvatske književnosti, koji upravo žedjaju za tim, da koju valjanu hrvatsku knjigu ili sami pročitaju, ili da si ju po kom drugom pročitati dadu, i koji bi za to i te kako sretni bili, kad bi im novčana sredstva dopuštala, da si i oni makar kadkada po koju dobru hrvatsku knjigu kupiti

mogu. To su nebrojeni predstavnici naše siromašne inteligencije i poluinteligencije, to su pismeni, polupismeni i nepismeni sinovi čestitog našeg seljačkog i obrtničkog stališa, kojima će nekoć u dio pasti spasonosna zadaća, da preporode i uzkrise Hrvatsku, ako im njezina današnja inteligencija složnim nastojanjem pomogla bude, *da se prosvjetom do blagostanja, a blagostanjem do slobode uzvinuti uzmognu!*

Da se toj njihovoj težnji za prosvjetom što uspješnije udovoljiti može, trebamo što više valjanih književnika, a ti književnici treba da što više koristnih knjiga u što širje krugove našeg seljačkog, obrtničkog i radničkog stališa razturavaju.

To pako moglo bi se ko svagdje drugdje, tako i u nas najuspješnije pomoću *malih knjižnica* postići, koje bi narodu u svim fazama njegova života brzo i lahko pristupne biti mogle.

Seljački sin, svršiv pučku školu i opetovnicu, postane obično pastirčetom na posjedu svoje zadruge, ili svojih roditelja, ako im nije moguće, da mu pruže priliku, da izuči koji zanat, ili da koju višju školu svrši. — Kašnje pomaže on kod kuće u gospodarstvu sve dotle, dok za vojnu službu ne doraste, i u tom razdobju od svršene pučko-školske naobrazbe pak do stavnje zaboravi on najviše od sveg onog, što je u pučkoj školi naučio. — Mnogi izmedju onih seljačkih sinova, — naročito iz napučenijih i siromašnijih krajeva, — koji kod vojničtva do kakove podčastničke šarže dotjeraju, posvete se službi kod raznih grana javne uprave, te postanu oružnici, financijalni stražari, podvornici, redari, lugari i t. d., dočim se ostali opet k svojim kućama i k svojem gospodarstvu povrate. — Od ovih potonjih postanu mnogi tečajem vremena opet analfabeti, svejedno ko i oni, koji su u mladjahnoj dobi radi prevelikog broja školskih sposobnjaka, ili radi drugih razloga bez školske obuke ostali, — ako ne imaju prilike, da se barem kadkada čitanjem i pisanjem bave.

Kraj velike darovitosti naroda našega mogao bi on na polju kulturnog i materijalnog napredka i druge kulturne narode doskora dostići, kad bi mu se u svakom položaju njegova života pružala sgoda, da u školi, u kućanstvu, i u gospodarstvu stečeno zvanje i umješće čitanjem valjanih i koristnih knjiga, ili slušanjem popularnih poučnih predavanja sve većma razširivati, upodpunjivati i usavršivati može.

U tom pravcu učinjen je i u nas u novije doba dobar početak, koji će, ako Bog da, vremenom krasnim plodom uroditi.

„Zora puca, bit će dana!“

(Konac sliedi.)

FERDO BECIĆ

K SRBSKOM PITANJU

(Nastavak).

Hrvatske zemlje bijahu prije seobe Hrvata napučene keltskim plemenima (Arbanasi, Iliri) i rimsko-latinskim pučanstvom; keltska plemena bijahu vjerojatno pod dugotrajnim rimskim gospodstvom dobrim dielom polatinjena. Hrvati sebi podjarmiše ta plemena i osnovaše svoju državu. Nu keltsko-latinski živalj nije se odmah izgubio. On se je lagano utapljao med Hrvatima. Hrvati zvahu Rimljane „Vlasi". Rieč „Vlah" znači u Hrvata i drugih Slavena Rimljanin, Latin. I Kelte nazivahu Vlasi tim više, što bijahu većinom polatinjeni.

Evo dakle izvora i uzroka postanku naziva „Vlah" naših „Srba". Prama rečenomu taj je naziv sasma prirodan. Bio bi inače čudan i neprotumačiv pojav, da sav hrvatski narod stoljeća i stoljeća u govoru i pismu nazivlje svoje pravoslavne „Vlasi", a oni ne bi bili Vlasi već Srbi! Bilo bi to tim čudnije, što srbsko ime ne bijaše nepoznato Hrvatima; Srbi im bijahu njihovi prvi najbliži i najsrodniji susjedi. Kad se useli Magjar, zovemo ga Magjarom, Bugarina Bugarinom, ma da je iste vjere kao i Srbin, a samo Srbina da ćemo čudnovato nazivati „Vlahom"?! Da se je sam taj elemenat nazivao Srbi, i Hrvati bi ga od prvoga početka bili nazivali Srbi. Nu on se je nazivao i bio je Vlah, i tako su ga Hrvati zvali i zovu ga. To ne može da bude slučajno. To mora da ima svoj dublji razlog, a taj je, što su naši Vlasi bili zaista Vlasi. Obistinjuje se kod ovog obćenitog nazivanja pravoslavnih Hrvata „Vlasi" ona: Glas naroda glas božji.

Ti Latini ili Vlasi pohrvaćivahu se po malo, dok se sasma ne pohrvatiše. Nu do danas pridržaše svoje osebine u tipu i vanjštini, običajima, vjeri itd. Bilo bi interesantno da to pitanje vještaci i učenjaci točnije prouče, da izpitaju n. pr. formaciju glava i lica u naših „Vlaha", jer držim, da bi se kod većine našla sličnost s Romanima ili Keltima; manje više udara „Vlah" u oči svojim posebnim tipom, licem, napose velikim orlovskim neslavenskim nosom, crnom kosom (kao Talijani, dočim su Slaveni osim Bugara, koji su neslavenskog porietla, većinom plavokosi), svojim posebnim običajima, načinom borbe itd. Mi laici možemo samo da obćenito nabacamo neke misli i pojave.

Nu ako se „Vlasi" pohrvatiše, zašto ne postadoše Hrvati? I to je razumljivo i prirodno. Vlasi sačinjavahu u nas jaku kompaktnu masu. Vlaška i

hrvatska rasa nadjoše se kao ljuti neprijatelji jedna proti drugoj, nastala je borba o prevlast. Jedan je narod podjarmio drugi. Unatoč pohrvaćenju u jeziku ostade u pobjedjenih Vlaha žalac gnieva, mržnje i neprijateljstva proti pobjeditelju Hrvatu. Hrvati nazivahu i poslije jezične asimilacije i od poruge i za razliku od sebe, od gospodara, svoje podčinjenike Vlasi. Ako se još k tomu uzmu u obzir osebine, koje pridržaše, nije čudo, da Vlasi, koji se ne osjećahu isto s Hrvatima, ostadoše Vlasi, kao što i Irci ostadoše englezki govoreći Irci, Crnci u Americi englezki govoreći Crnci, a na otoku Haïtiju francezki govoreći Crnci. K svemu tomu pridružio se je još jedan momenat od ogromne zamašitosti, a to je vjera. Znade se, kako silnu moć vrši vjera u životu naroda i danas; po gotovo bilo je to u staro doba. Vjera je vladala čitavim životom, davala pravac simpatijama, antipatijama, borbi. Inovjerca se je mrzilo. Zato kad se je odielila iztočna od zapadne crkve, pojmljivo je, da su Hrvati većim dielom prihvatili katoličku, a njihovi Vlasi grčko-iztočnu vjeru. Jaz je još dublje pukao. Uza sve to silom prilika i zajedničkim životom priučio se jedan drugomu, i zajednički neprijatelj, i jedinstvo jezika, i jedinstvo interesa približilo ih; uzljubiše se pače, ali ipak ostade neki antagonizam. U narodnostnom pogledu ipak i taj se je bio već izgubio, naši Vlasi nazivahu se i Vlasi i Hrvati, ali kazivahu, da govore hrvatski, kako i danas seosko pučanstvo često kazuje, samo su ostale vjerske opreke. Nu u to se umieša „Srbstvo". Mimogredno pripominjem, da su ipak i mnogi Hrvati kod crkvenog razkola primili grčko-iztočnu vjeru, pá s toga medju našim grčko-iztočnjacima ima dakako pored Vlaha i pravih pravcatih Hrvata. Nu sviest o tom i ta razlika izgubila se je prilično.

Naši dakle Vlasi ostadoše nešto posebno. Hrvati ne mogoše ih podpuno absorbovati i asimilovati. Vlasi ostadoše hrvatski govoreći Vlasi. Njih bijaše izprva, mislim, najviše u Bosni, a malo u užoj Hrvatskoj i Dalmaciji, nu pred turskim navalama umaknuše mnogi i u Hrvatsku, a Bosna se dielom naseli opet novim Keltima i Arbanasima, koji se pohrvatiše, te medju preostavšim Vlasima ostadoše ili postadoše „Vlasi".

Nu koje pravo imade Srbstvo na naše „Vlahe", s kojim se pravom oni nazivlju „Srbi"?! Iz Srbije ili srbskih zemalja, srbske države osnovane istodobno s hrvatskom državom, nisu se Srbi selili u hrvatske zemlje, osim pojedinaca, već se je selilo pučanstvo iz hrvatskih zemalja u hrvatske zemlje, iz Bosne i Dalmacije u užu Hrvatsku. Hrvatsku (Hrvatsku, Dalmaciju, Bosnu itd.) osnovaše Hrvati; u hrvatskim zemljama ne bijaše Srba. Okolnost, da je kasnije, iza mnogo stoljeća, Srbija privremeno zagospodovala nad nekim hrvatskim zemljama pod Dušanom Silnim i inim vladarima (Bosna), ne odlučuje ništa, pošto su ti krajevi već imali svoje hrvatsko pučanstvo, Hrvate i pohrvaćene Vlahe ovo srbsko gospodstvo ne učini preko noći od Hrvata i Vlaha Srbe. Tko se je dakle doselio iz tih krajeva u užu Hrvatsku, bio je Hrvat, a ne Srbin, tko se je doselio i pohrvatio, bio je Hrvat ili pohrvaćeni Vlah, a ne Srbin. Srbstvo dakle nema pravo na naše Vlahe. Naši Vlasi nisu Srbi, već pravoslavni Hrvati ili pohrvaćeni Vlasi.

Srbstvo je umjetna ili importovana biljka medju Vlasima. A opet nije čudo, da je donekle uhvatila korjen. Srbi su iste vjere kao i naši Vlasi. Vjerske opreke postojahu, još više radi spomenutoga tradicijonalnoga antagonizma, i med samim seoskim hrvatskim i vlaškim pučanstvom. Te se opreke zaoštriše u inteligenciji, osobito u svećenstvu. Svećenstvo vlaško, nosilac druge religije od one, koju su prigrlili pobjeditelji Hrvati, iznosilo je u prvom redu ovu antipatiju i odvratnost prama svemu, što je hrvatsko. Zato su osobito onda, kad je bila ojačala srbska državna ideja pod Dušanom Silnim, mogli pojedinci već u ono doba radi identiteta vjere primiti Srbstvo, srbsko ime. Ne samo jezikom već i vjerom identični im Srbi (Hrvati bijahu im samo jezikom identični) ukazivahu im se možda kao osloboditelji. Taj se je pojav ponovio još i u većoj mjeri, kad su Srbi početkom 18. stoljeća polučili nezavisnost i opet uzkrisili srbsku ideju. Hrvatska je ideja bila zadriemala. Hrvatski je narod od stoljetnih fizičnih borba s Turcima i vječnih borba i natezanja s Magjarima i Niemcima za svoju slobodu i nezavisnost bio iznemogao. Hrvati bijahu izgubili svoju nutarnju snagu, zaboravili svoju prošlost, svoje ime, svoju ideju. Bili su podložni tudjincu. A Srbi osnovaše opet svoju državu, uzkrisiše svoje ime, svoju misao. Čim dalje, tim su morali biti oprezniji. Javlja se srbska državna ideja. Ona reklamuje ne više u ime vjere već u ime narodnosti sve, što je srbsko. Ona se sjeća, da je vladala u Bosni i dielu Dalmacije. Ona nailazi u Bosni, u Dalmaciji, u Hrvatskoj pučanstva, koje govori istim jezikom, koje je iste vjere kao Srbi. Ona bistrim okom uvidja, da bi se taj identitet mogao upotrebiti za srbstvo. Ona vidi, da je Srbstvu ljepša budućnost, ako si pripoji i Bosnu, dio Dalmacije i Hrvatske. Onda je istom Srbija velika i moćna, onda istom imade obseg Dušanova carstva, onda istom ostvaruje svoje ideale, onda istom ima pravu veliku budućnost.

Kad bi naši Vlasi zaista bili Srbi, to bi stanovište Srbstva bilo izpravno njihova bi borba bila donekle pravedna. Mi im tu borbu ne bismo smjeli zamjeriti, mi bismo tu težnju s gledišta svojih interesa, mogli možda pobijati, ali jer bi odgovarala narodnostnoj ideji, morali bismo joj priznati neki raison d' être. Nu o tom niže.

Srbska dakle misao zatekla je i Hrvate i hrvatske Vlahe nepripravne, u snu. Srbstvo je počelo agitovati, dalo se je na posao. Hrvate ostavlja za sada na miru; imadu doduše isti jezik, ali svoje narodno ime, svoju kulturu, tradicije, prošlost, svoju ideju, koja se je takodjer doskora probudila i oživjela. Zato se je tim snažnije oborilo na naše Vlahe. Nu ruku je Srbstvu vlaško svećenstvo, koje je uviek imalo dodira sa srbskim svećenstvom i koje je učilo i uči na srbskim izvorima. Svećenstvo je sebi uzgojilo učiteljstvo. Oboje vrši svoju moć i presiju na narod. A samostalna Srbija do sgode i direktno djeluje novcem i inim sredstvima, da si tu novu struju med našim Vlasima ojača. Nije ni šala za nju: S hrvatskim Vlasima dobiva 1,600.000 „Srba", s Bosnom, eventualno i dielom Dalmacije i Hrvatske sačinjavala bi dosta veliku i jaku državu, sa više od 5 milijuna žitelja! Tako raztače Srbstvo i

[illegible]stvo ne uzmogne spasiti i obraniti, naše Vlahe, [illegible] ga u Srbe.

[illegible] Da hrvatski Vlasi u istinu nisu ni etnografski, ni [illegible], u obće nikako — Srbi, već pohrvaćeni Vlasi, jezikom [illegible]vinom Hrvati. To je moje i većine Starčevićanaca duboko [illegible] mnienje živi u nama, a dobismo ga proučavajući historiju i [illegible] tomu uvjerenju radimo, od njega ne odstupamo. Radi toga [illegible] mi reklamujemo svoje Vlahe za hrvatsku državnu ideju, a [illegible] Hrvate od njih radi hrvatske državne ideje. Ako je to naše [illegible] nitko nam razborit ne može zamjeriti, da ga svagdje i svakom [illegible] ne propagujemo. Ne možemo i ne ćemo crnom reći bielo, niti pra[illegible]slavnomu Hrvatu ili pohrvaćenomu Vlahu — Srbin. Što smatramo za istinu, toga se držimo. Protivno bi bilo nemoralno. Nama se mora pustiti, da i radimo prama našemu uvjerenju. Mi želimo uvjeriti mirnim načinom, poukom, istinitim predočenjem stvari svoje sugradjane, da su u bludnji, da su zavedeni, da nisu Srbi, već Hrvati.

Mi imademo dakle pravo na naše Vlahe, jer su to Hrvati. Nu rekosmo, da se radi spomenutih opreka oni ipak smatraju kao nešto posebno. Oni su posebni elemenat u borbi medju hrvatskom i srbskom misli, oni su možda upravo razlog, da su te dvie misli u sukobu, bez njih ne bi toga sukoba bilo. Ali oni ne mogu da ostanu nešto posebno, nešto treće. Oni su se već bili prilično asimilovali s Hrvatima, svoj jezik nazivahu hrvatskim. Danas mnogi naginju k Srbstvu, osobito inteligencija. Nu njihova pripadnost još nije riešena. Mnogi i danas zovu svoj jezik hrvatskim, neki se osjećaju Hrvati. Oni svakako mora da postanu ili Hrvati ili Srbi. Vlasi ne mogu da ostanu, kad ne govore vlaški, kad su premala skupina, kad su izpremiešani s Hrvatima, a susjedi i Srbima, kad ih prisvaja i privlači sa svih strana hrvatska i srbska misao,

Srbi još nisu. Sa srbskom idejom smo u borbi, pa i s onim članovima vlaškoga pučanstva, koji su tu misao prigrlili i hoće da ju uciepe našim pravoslavnim Hrvatima. Mi držimo, da je to proti pravu hrvatskog naroda, proti pravnoj ideji, pa ćemo se proti toj ideji i težnji boriti. Sliedi, da sa svojim vlaškim pučanstvom, s jezgrom njegovom, ne samo da nismo u borbi, već ga smatramo za dio samih sebe, mi ga želimo i nastojimo predobiti za svoju ideju. Nije nam ono neprijatelj, već ona ideja, i nosioci iste, koji hoće da nam ga otudje.

I to se pitanje imade riešiti po principima prava. Srbska državna ideja, ma da nam je srbski narod najbliži i najsrodniji, dok ne ostaje u svojim granicama, dok prelazi iste, dok hoće tudje, naše, — neprijateljska nam je isto tako kao i magjarska i njemačka. Mi imamo pravo suzbijati ju na svojoj zemlji. Dok se Srbstvo svoga drži, braća su nam, najbolji saveznici. Kad hoće naše, neprijatelji su nam. (Svršit će se).

DR. AVELIN STAHULJAK

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

Kad su svi izkapili čaše i sjeli udarivši praznim čašama o stol, svi kao po dogovoru, složno — to je bio jedan od štatuta „Spužve“! — onda je ustao mali Lojza Krzmanović, koji je baš sjedio do Andrijevića, natočio čašu i ogrlio ga:

— A ovo, dragi Tonček, sad posebice za tebe, ar ja tebe od svih preštimavam i „tebe najrajše mam“ (ovo je pjevao). Je istina ili ni? Bumo se kušnuli.

I u tren oka obuhvatio je Krzmanović glavu Andrijeviću i poljubio ga dva put u ustne, a onda izkapio čašu.

— A ovu treću — ponovno natoči — ovu treću za Pustajšeka. Ali ne za Pustajšeka kao takovoga, nego za našu okladu.

— Raketu, Lojza, raketu! — vikali su neki oko njega s razsmijanim licima.

I Krzmanović je sbilja izveo „raketu“. Prislonio je naime mirno čašu uz ustne, a onda polagano srkao, zviždeći unutra u vino i imitirajući raketu; a kad je izpio, udario je s čašom po ćelavoj tjemenici, da je sve jeknulo, kao kad raketa na koncu pukne i razaspe se.

— Bravo! — poviknuli su mu.

— A sad, gospodo, dalje! Nastavlja se predjašnji „intermezzo“. Brat Labud umoljava se, da nastavi čitanje svojih parodija.

Tog je Labuda Andrijević upoznao prije mjesec dana, kad ga je došao potražiti u pisarni, da mu se predstavi. Inače je on još dr. Adalbert pl. Labud, koji je bio pristav negdje u pokrajini, a sad je intervencijom Andrijevićevom bio dodieljen vladi. Tom mu je prilikom dokazivao Labud, da su jednom bili zajedno kod jedne djačke prosvjedne skupštine, da je on, Labud, tu govorio i biesnio, pače pomagao van baciti Starčevićance, no Andrijević se toga nije mogao sjetiti. Obećao je ipak da će ga preporučiti dru. Mujiću, a to je i učinio. Imao je Labud izvrstne svjedočbe, premda se je Andrijeviću učinio više, da je marljiv nego li vrstan. Labud ga je kasnije dnevno obsjedao, da ga uvede u klub „Spužvu“, pa mu je i to Andrijević učinio dodavši uz

smiešak: „Naš klub nije političkoga značaja. Mi doduše jesmo tu pretežno svi naprednjaci, ali sastajemo se tako, više za odmor i zabavu, a i za razgovor. Nove članove nerado primamo, jer su neki od ovih bili izraziti „štreberi", pa mislili, da će pomoću „Spužve" doći dalje . . ." rekao je Andrijević oštro pogledavši Labuda, no Labud je zašutio i prešao preko toga, kao da nije pravo čuo. Andrijević je i dalje sumnjao o njegovu značaju, ali ga je svejedno preporučio drugovima u „Spužvi". Medjutim Labud je brzo ušao svima u volju svojim parodijama. Svake je sriede iznosio nove s dosta dobrim političkim aluzijama. Najvolio je parodirati Preradovića i tvrdio, da je Preradović od svih hrvatskih pjesnika najpodesniji za parodiranje. „No to i jest baš znak Preradovićeve veličine. Nevaljaloga pjesnika ne možeš ni parodirati. Zašto, na primjer, Niemci najvole izvrtati na šalu pjesme Goetheove?", tako je opravdavao svoj posao Labud.

I sad je opet izvadio svoje papiriće i čitao uz smieh i veselo prekidanje: „Plovi, plovi naša „spužvo" u koj goder kraj . . ."

A Andrijević je motrio to lice, koje je onako ponizno i sladko bilo onda, kad ga je Labud molio za preporuku, a sad je tako izazovno drzovito. Pače sad se i kicoški odieva. Gladko očešljan, pomno obrijan s visokom ogrlicom, malom kravatom po modi, cvikerom, prstenjem . . . Pače i odebljao je nekako, a kad je ono bio s njim u pisarni — čini se Andrijeviću, da nije ni cvikera imao. To je ovaj čas ljutilo Andrijevića. Pa kako samo afektirano čita! Andrijević bi mu najvolio baciti u lice kakovu uvredu, ali se sustegnu. Njega je okupila jača i obsežnija misao u taj čas: Tà nije on sam takov; ima ih više, pače i gorih! Svi, svi su izpod onoga mjerila, što ga je Andrijević tražio od čovjeka, od naprednoga čovjeka. Ta ga misao gotovo strese.

Zar sbilja svi?

I Andrijević je išao očima i mislima od jednoga do drugog. Onaj prvi do Labuda, što je postavio šaku na šaku, a na njih glavu — onu debelu glavu s ružnom izbočenom čeljusti, koja se tek kadkad otegne na gotovo idiotski smieh — ono je Dessauer. Andrijević ga pozna još od školskih klupa, kako se je provlačio iz razreda u razred različnim popravcima i instrukcijama. Lako mu je bilo držati i tri instrukcije, kad je otac imao na daleko razgranjenu trgovinu s drvima, a njega jedinca sina i jednu jedinicu kćerku. Taj je Dessauer još i sada pravnik, dakako samo upisan. Bio je u Beču, da sluša „bodenkultur", no slušao nije ništa, nego se za dvie godine vratio u Zagreb. Andrijeviću je bio dosadan, ne samo zato, što je bio duševno prilično ograničen, već i što se nekako nametao u političkim pitanjima, da nešto sudi. Bio je tobože naprednjak, jer je to onda bilo u modi, ali uviek se bunio nešto ili izrugivao tobože naprednjačkoj kojoj misli, a kad su ga drugovi u polemikama ušutkali, onda bi rekao, da se samo šalio, da ih izkuša. U ostalom, da on ne da sebi ni od koga ništa sugerirati! Andrijević se često ljutio na sudrugove ne toliko, što su ga pripustili „Spužvi" — jer tu je više puta častio i plaćao za prijatelje „ceh" u kavani — već

ivali u sastanke kod stvaranja kakvih zaključaka. Drugovi da se bogata čovjeka ne smije odbacivati, a Dessauer izbora sve one novce, što mu je otac dao za put e svrhe, a otcu je rekao, da je trebao novac, da bi mu drug bio pao u dugove i sramotu. No nametljiviji i baš nedavno htio, da njihov vodjama kod neke stvari, o kojoj ni sam Andrijević dobro izgrdio i dokazao mu itad Dessauer ne gleda pravo Andri... o draži njegov tobože znamenovni smieh, se Andrijeviću čini — idiotske crte. To je oga ovamo Niemca i ništa drugo. Tà, to je i bez a umišljen'

e! Do Dessauera sjedi već na pola pjan Makso Aleksić, evićev sa sveučilišta. Pače jedno je vrieme jako s njim drugovao ...o ga kao pravu pjesničku dušu. Bio je uviek onaki, kakav sad sjedi. ...ed, suhonjav, crne kose i vlažnih očiju, a sav nekako drhtav i nervozan. Ruke je imao dugačke i prste duge, neobično biele, a uz to otmene kretnje. Kao slučajno prebacio bi veliki kao svila sjajni snop kose preko glave, a u toj kretnji bilo je dostojanstva i nekoga ritma. On sad grizka nokte i očevidno duševno nije prisutan družtvu. Svi ga poznaju i ne mare već za nj. Čim naime popije nekoliko čaša vina, uviek se tako na jednom nekamo zamisli. Nije to afektacija, već zazbilja zamišljenost. U prvašnje dane, kad bi znao biti tako s Andrijevićem u družtvu — a oni su jedno vrieme bili skupa i na stanu, — onda je rekao, da mu u ovakovoj dispoziciji dolaze ideje, da u duši gleda daleku finu sliku, da je upravo osjeća, a onda bi je i skicirao ili odmah metao u stihove. Andrijević bi ga onda sokolio, neka izradjuje, pa daje u štampu. I sbilja je Aleksić brzo izišao na glas kao neobična pojava modernističkoga pjesnika, koji stvara neke nove pjesničke slike, ima pače neku posebnu melodiju jezika — kako je to iztaknuo n njem novinar i kritičar Korbek, što baš i sad do njega sjedi. I Aleksić je pjevao. Andrijević se veselio njegovim uspjesima i povukao ga još na sveučilištu medju naprednjake, kojima je godilo, da imaju u svojoj sredini i pjesnika. Brzo su ga proglasili „našim Verlaine-om", pisali o njem reklamne članke u podlistcima svojih novina, a konačno u književne listove proturavali o njem čitave studije, gdje se jedan mladi kritičar tako zaletio, da je sve naše dosadašnje pjesnike metnuo na jednu stranu, a Aleksića na drugu. „Ako i jesu" — veli — „naši stari pjesnici imali misli, ali formu, arhitektoniku, muziku jezičnu nisu gotovo ni osjetili, dok je naš Aleksić sama muzika; njegovi se stihovi izvijaju iz duše njegove kao koluti dima i vlastitim bivstvom svojim oblikuju se u sliku, u ton . . . A to i jest pravo biće lirike." Andrijević je bio odlučno proti ovakovu hvalenju, ne što bi zavidio njegovoj slavi, već, što se poznavajući Aleksića bojao, da ne bi tolika hvala na nj štetno djelovala. I nije se prevario. Aleksić je već od to doba uzeo neku pozu, pustio kosu,

podao se noćnome životu (premda nije bio alkoholičar), te počeo u sebi gledati nešto drugo: ne sina čestitoga i priprostoga gostioničara iz donje Ilice i njegove debele polovice, već neko eterno biće, koje je slučajno uzelo tjelesne atome od svojih roditelja, dok je duhom svojim izdanak genija ... I spram Andrijevića je Aleksić bio postao nekako tudji, jer da ga on dovoljno ne cieni. Andrijević je naime čitao njegove pjesme, mnoge pohvalio, a gdjekoje nije. Kod jedne mu je rekao, da je očito nedovršena i misao da joj je skroz banalna. To je Aleksića razljutilo i dobacio Andrijeviću, da ima ljudi, koji su sliepi za boje, a gluhi za — Beethovena! Andrijević je potreptao onda Aleksića po ramenu i rekao mu prijateljski: „Nemoj se srditi, dragi Verlaine!“ — Ovo je bilo u šali, ali Aleksić je u istinu počeo tražiti srodnost s Verlaine-om. Stao ga je čitati. Ali što se dogodilo? Verlaine-ovi se motivi izprepleli s Aleksićevima i čitav jedan ciklus njegovih pjesama izadje uz veliki triumf naprednjačkih listova, ali se protiv njih javi jedna oštra kritika starčevićanskoga djaka, koja našemu Aleksiću stane dokazivati i izpisivati što je sve uzimao iz Verlaine-a. To je na mladoga Aleksića djelovalo kao mlaz ledene vode. Andrijević je sam imao dosta posla, dok ga je utješio, ali više u njem nije povratio prijašnjeg pjesnika nikada. Govorio je siromah, da će se osvetiti onomu listu, da će spjevati nešto veliko — veliko, ali to je „veliko“ bilo samo u kriesu njegova oka i vršku stisnutih od boli usana ... I sad valjda onako zamišljen smišlja ono „veliko“, a Andrijević ga sa sažaljenjem motri i čudi se ljudima, koji se mogu smiešiti i veselo zabavljati a imaju ga na duši. Prevelikim hvalama ubili su u njemu i čovjeka i pjesnika. Ima li nade, da se taj čovjek spase? Težko, — misli Andrijević, jer znade, da će Aleksić, zureći ovako neko vrieme u neku — po svoj prilici praznu — daljinu, da će opet početi naglo piti, dok se ne opije, onda će bučiti ili potući se, a drugovi će ga morati suzdržavati, a onda odvesti kući. Sutradan opet ne će ništa znati. Već ga sad dražka i i natače mu u čašu onaj kritičar Korbek, što do njega sjedi, a što ga je negda najviše hvalio.

Taj je Korbek bio već stariji novinar, a suradjivao je negda još kod onoga starog „Obzora“, poslie prešao starčevićanskim listovima, ali kad su došli po stranku tužniji dani a njemu plaća slabija, našao je okrilje u jednoga lista starih madjarona. Kad je ta stranka kod izbora pala, našao se Korbek preko noći kod naprednjaka. Sve je on to jednom sgodom, kad su skupa pili, na tanko i široko pričao Andrijeviću i opravdavao posve novinarski sve svoje prelaze kao neke „evolucije“ i „etape“ u svom razvoju. Andrijević ga nije ni korio sbog tih njegovih promjena tumačeći s modernoga gledišta taj pojav kao zaradu, koja ne tangira karakter. Ako može slagar biti n. pr. socijalista, pa biti u službi kod lista, koji na njegove vodje udara i on to pače slaže — zašto da i novinar svoj talenat ne unovčuje onako, kako će njemu biti bolje. Andrijević se sjeća tih svojih rieči, s kolikim ih je zadovoljstvom i uvjerenjem rekao, a sad — eto baš sad, kad su mu ponovno pale na um, vidio je, da ne stoje I novinar, i novinar mora da ima svoje

ı tom skupu ljudi traži čovjeka — što da
'a, za koga na primjer zna, da je protiv
', kako je za vrieme izborne borbe,
·bek, da navali na svoga neka-
ʾoštenje, čast, porodicu i sve.
je onda izpričavao pred
stvari, ali sad, ovaj čas,
na svoju ruku napadao pro-
.ke pisao za plaću (a bilo je kod
ı se Andrijević, kako se je Korbek
one kritike napisao, a gle, sada ga
očito uživa u tom, da ga opije.
vić oči s njih na mlada liepa čovjeka, inače
gorca, za koga ni danas ne zna, kako je zapao
možda i on sbog karijere. Andrijević ga poznaje
se baš svojim pustolovinama nije nigdje izticao ni
· njima pripoviedali. A bio je Gregorac liep čovjek.
.ı i sam Andrijević, kad ga ovako sa strane gleda. Nema
, badava, liep je! Lice s finom kožom, rumenom i bielom,
.., a usne nevjerojatno jako crvene, pa veliko crno oko, mali
pravilan nos: sve je to odavalo skladnost i ljepotu. On ovaj
rno sluša Labudovu parodiju, kano da je uči na izust, a ako ne
on će sigurno poslije opet tražiti Labuda, da mu dade, da prepiše.
ake stvari treba za — dame. Mnoge dosjetke iz različnih njemačkih
šaljivih listova ima u svojoj bilježnici Gregorac, jer ih treba za — dame. Pače se Andrijeviću pohvalio, da već i sam stvara neke dosjetke i da im se dame smiju, a Andrijević je bio uvjeren, da bi se one smijale makar čemu od njega, kad je tako skladan i liep! Gregorac je u ostalom — znao je to Andrijević — imao na duši već dvie unesrećene djevojke (jednu iz bolje kuće), koje je dakako ostavio. Jedna je od njih bila rodjakinja nekoga višeg sudbenog činovnika kod prijašnje vlade, ali kad je vlada pala, držao je Gregorac — i javno to govorio — da su i zaruke — pale. To je u Andrijevićevim očima bila neliepa, da „štreberska" crta u Gregorčevu značaju. Gregorac se dakle za to bio zaručio s onom djevojkom, da može avansirati? Zato, da . . . tu stade u mislima Andrijević. Prekinu ga nešto, što je jeknulo duboko iz njegove nutrine: a zar i tvoje zaruke nisu takodjer „štreberske"?

Gotovo se zamračilo Andrijeviću od te pomisli, ali se u brzo sabere i razvedri. Ta, on je — prekinuo, to jest, on će prekinuti. Sutra. Odmah sutra. Zato je onako otišao iz lože. Zato. — Ne, Andrijević ne će nositi na sebi grieha, da je ljubavlju kupovao karijeru. On hoće da bude čist.

Ali još je nešto palo na um Andrijeviću i ujedno mu razjasnilo, zašto je Gregorac stupio u njihov klub (a stupio je tek nedavno!). Gregorac se nekako na plesovima takodjer motao oko njegove Olge. Jedan mu je prijatelj rekao, da je Gregorac još prije, nego li se je Andrijević upoznao s Mujićevima,

snovao, kako bi došao u dodir s porodicom Andrijevićeva sadanjeg šefa. Naravski s ozbiljnom namjerom, da se oženi, jer je, veli, već sit toga bećarskog i pustolovnog života. On je dakle računao na Olgu kao na jednu stepenicu u karijeri, a eto Andrijević ga pretekao. A ne bi ga bio pretekao, da nije Gregorac tada bio baš u jakoj ljubavnoj vezi s nekom gospodjom, koja ga nije tako lako puštala iz svojih šaka. Ta je ljubav bila uzrok, da se nije mogao primaći Olgi, no on kao da nije i poslie gubio nade, jer je kušao — kako su Andrijeviću pripoviedali — ipak možda iztisnuti svoga suparnika. Zato je i došao u ovaj klub i dao o sebi govoriti kao o naprednjaku, koji je od vajkada u duši bio slobodoumnih ideja, ali se za predjašnje vlade nije smio izticati! O Olgi je često govorio. Da je tu samo djevojka, lako bi mu bilo — govorio je Gregorac nekim prijateljima, od kojih je Andrijević to sve saznao — ali i otac je glavni, a on je zavolio Andrijevića. Kad je netom Andrijević bio nazdravljen s Olgom, nekako su mu se sukobili pogledi s Gregorčevim i kao da su to sve potvrdili.

Koliko god se sad Andrijević u srdcu i veselio, što je i nehotice pokvario račune toj praznoj liepoj glavi, toliko bi mu nekako bilo i drago, da ga Gregorac rieši toga tereta — Olge. O, on bi mu poklonio svu karijeru, sve.

Karijera, „štreberstvo" — ono, na što su oni uviek prije navaljivali u svojim listovima i odsudjivali kao nemoralno — eto to je ono isto kao i prije, samo u drugom obliku. Pače i on, koji je bio jedan od najoporijih, najrigoroznijih, jedan od vodja, — on, značaj, Andrijević savija svoju ponosnu glavu u krilo jedne obične, da sasvim obične djevojke, ni za što drugo nego što je pomoću njezina otca došao do odvjetničtva i što će se možda i dalje popeti.

I sad razumije onoga, što je ostao posve sam: bez porodice, bez potomstva — onoga, što ga je on s iztegnutim mačem kao sveučilištarac stražio uz odar. Onoga, što mu je vrvilo onoliko ljudstvo . . .

(Nastavit će se)

GLOSE

...zkukuljio. Iz ličinke izletio leptir, znate, ... liepa šarena krila, al kad mu pogledjete ...konture — mrtvačke glave. Simbolično, je l' te? ...e nosi smrt, da li opoziciji ili — sebi? To je „narodni" ... baršunasta krila, ono su obećivane ustavne reforme, ono ...e noch nie dagewesen, ono je vanjsko lice pismenih sastavaka. ...r, šareni. I onda su svi u nas — naša lahkovjerna inteligencija, — ...nuli za tim leptirom i upirali oči u nj, kô u neko poslanje, spas, što li. A što je? Leptir, koji nosi na sebi sliku, a u sebi klicu — smrti.

Novi se kurz razkukuljio. Iz ličinke izletio leptir, koji postaje sve sličniji onomu leptiru staroga kurza. Iz jednake ličinke — jednaki leptir.

Nu ostavimo carstvo leptira, manimo se simbolike, pa krenimo u sviet realnog, sitnog ra·a. Rekli su, obećavali su, pjevali su i cvrkutali poput vrabaca: Narode, sloboda vlada! Nema više protekcija! Svakome onome, koji stoji bilo u kakvoj zemaljskoj ili državnoj službi, slobodno je izpoviedati načela kakva hoće bez straha, bez bojazni! Nema više denuncijacija narode! Klikama je skrhan vrat! Ta sloboda vlada! Ubogi i sirote, amo vas pod plašt narodne vlade! Vi učitelji, vi patnici, bit će vam lakše, već početkom god. 1907. dobit ćete žasluženu povišicu, ne 400 već 800 kruna više, (kako je na skupštini učiteljskog saveza obećavao jedan zastupnik novoga kurza!) A izbori? Ta slobodni kao nikad prije! Nema tu nasilja, nema više presije, nema prietnje, nema zastrašivanja: svaki neka glasuje kako hoće, kako mu nalaže mila i draga voljica njegova' Ta sloboda vlada, ne zaboravi narode! Novi kurz je liberalan do skrajnosti! Eno samo u saboru! Susretljivost, sloboda govora, liberalno tumačenje poslovnika! Sa starim magjaronima ni u crkvu! Sloboda, sloboda, sloboda!

O kako je divno u ovoj malenoj „hrvatskoj i srbskoj" zemlji, zemlji bezkonačne slobode i ljubavi i mira i jednakosti i bratstva i — „narodne" vlade.

I ljudi su ubezeknuto gledali, kako se sjaji i odsieva ta medalja o tracima novoga kurza. Svi su zinuli i ostali zapanjeni od čuda. Samo su Starčevićanci uzeli nekako sumnjivo kimati glavom i nešto mrmljati. Nisu vjerovali. Pače, oni su se usudili i okrenuti tu medaljicu na drugu stranu i imali su što da

vide! Iste one stare protekcije kod imenovanja! Svak smije doduše izpoviedati političko mišl enje, koje hoće, ali ne smije zaboraviti, da je vlada — vlada, koja dieli službe i oduzimlje ih! Pa da, u eri slobode! Klike cvatu na drugoj strani medalje! Denuncijacijama se prislanja „gore“ uho! Patnici učitelji čekajte još, još čekajte! Ta ne može ni „narodna“ sve na jednom!

A izbori? Slobodni kao nikad prije! Ajte samo u Cernu. U ime slobode i čistoće izbora odgadja se uži izbor za 20 dana kasnije, u ime slobode i čistoće izbora suspendiraju se činovnici i zvaničnici. Mislite vladini ljudi? Ne, opozicionalci, a to samo za to, da se pokaže briga vlade za mir i čistoću, pače slobodu izbora! A u saboru! Iz pukog liberalnog shvaćanja ustavnosti jedna ista sjednica traje po — četiri dana i noći! A stari magjaroni? S njima doduše rezolucionaši ne idu u crkvu, ali složno glasuju u saboru proti — opoziciji!

Dosta je, je l te, tih blagodati, te slobode i jednakosti i bratstva i mira i ljubavi, dosta je! A kako bi tek divno bilo u ovoj malenoj „hrvatskoj i srbskoj“ zemlji, da nema — opozicije, Starčevićanaca, a da ima još više mameluka i uobće da nema — karaktera! Bio bi to pravi zemaljski raj.

Samo ti Starčevićanci smetaju provadjanje ustavnih reforma, kojih doduše nema još ni na papiru — osim „zakona o elektricitetu!“ — ali oni eto smetaju. Pa obstruiraju! Čisto modernim se parlamentarnim sredstvom služe, istim onim sredstvom, kojim su Magjari srušili liberalnu stranku i podigli na ministarske stolice Kossutha Ferencza & Comp., a on naš novi kurz, koji se „bori“ proti hrvatskoj obstrukciji! Bravo, bravo, bravissimo!

A sad vode križarsku vojnu za sveto i jedino spasavajuće „srbsko“ ime. Heil dir im Siegeskranz! O veliki monstrume od „hrvatskog i srbskog“ naroda! O jeziče „hrvatski i srbski“, „srbski ili hrvatski“! O zemaljsko kazalište „hrvatsko i srbsko!“ O „hrvatsko ili srbsko“ — sajmište! Ajd' na pazar! Sve ćemo žrtvovati: i slobodu tiska i porotu i izborni red i obće pravo glasa i neodvisnost sudaca i liberalan saborski poslovnik, al, al „srbskog“ imena ne ćemo ni za živu glavu.

A ti, liepi „narodni“ leptiru s mrtvačkom glavom, leti, leti, leti . . .

* * *

A u Srbiji, pravoj Srbiji, nulla dies sine linea! Ova kraljevina crnih Gjorgja i Jugoslavjanski Piemonat hoće da bude najpopularnija izmedju evropskih „vlasti“. Nedavno su opet dva coup-a odjeknula Jevropom, dvie moment slike, dvie stranice moderne srbijanske istorije.

Karneval je i u Srbiji. Muzika. Balovi. Ludovanje. Pobešnjeli podanici, pobešnjeli i u konaku. Bal na dvoru gospodina kralja Petra, ovjenčanoga krunom Šašinom. Kruna u Srbiji! Kennst du das Land wo die Kronen blühen?

Da, karneval je. U konaku prirediše kraljevski bal. Sav diplomatski kor sa svojim liepim i boljim polovicama. Grofice, baronese, marquise, kneginje

i kneginjice. Muzika udara. Pleše se kadrila. Drugi sin Petrov, prinac Aleksander izvodi figure s princesom Ratibor, kćeri njemačkog poslanika u Beogradu. Usred plesa, najednom je princesa kriknula i pobjegla od princa Aleksandra k svojoj majci. Al je čudna ta dama. Princ Aleksander nije ništa drugo učinio, već ju uštinuo, rekavši: „Juh, što te volem, prosto da pobesnim!" Princesa je jamačno zaboravila, da je to srbski bal u konaku . . .

Taj dogadjaj jedva da je minuo, kad su telegrami uzeli javljati: Bomba u konaku! A to je u istinu novost za Beograd. Kraljeve su i kraljice secirali, ali bomba — to je eksotična biljka, pa još k tomu u konaku! Eksplozija detonacija, prasak, dim — bum! A znate li, što zlobni jezici govore? Vele, da su sami domari konaka tu bombicu smiesili, malo ju pripalili, da je zavonjalo po barutu i onda raztelalili: Atentat u konaku! Samo da se govori i piše o kraljevini crnih Gjorgja i jugoslavjanskom Piemontu. Sad smišljaju opet novi tric, jer — nulla dies sine linea . . .

* * *

Braću Srbe i Bugare vežu uzke veze nepomućenog prijateljstva i bratstva još tamo od — Slivnice. Za to ćemo poslie Beograda odmah posjetit Sofiju, s audiencije u kralja Petra eto nas u audienciji kod kneza Ferdinanda. Zlovoljan je, mrk, dosadan. Sjena na zidu njegovog velikog nosa još je veća, veća od one Cyrana de Bergeraca. Ne svidjaju mu se demonstracije, buka, vika, zviždući, „abcugi".

Svemu je uzrok u teatru. Nu nije sve bilo tako teatralno. Knez Ferdinand Naso strogo je postupao: odpustio je sve sveučilištne profesore, zatvorio sveučilište, odpustio kazalištnog intendanta, inače vrlog prijatelja Hrvata, Milarova, ministar prosvjete morao odstupiti, pedepsao lievo i desno, sam se povukao na ladanje, a ostao još uviek onaj quod nunc?

Pitanje je, kome će u Bugarskoj ostati dugi nos, da li pučanstvu, koje se osjeća uvriedjenim ili knezu Ferdinandu, koji ga i onako već ima . . .

* * *

I socijalna demokracija čini se, da se preživljuje. Izlazi iz mode. Njezine fraze, koje su nekad zabliještavale čitav sviet, počinju istom tom svietu dosadjivati. Ova sekta od svih je najnesnoljivija. Sve traži samo za sebe, nikomu ne priušta ničesa, napada na sve i svakoga, a tko dirne u tu crvenu organizaciju, jao njemu.

Kako je poznato, u španjolskim borbama na bikove, plaše toreadori ove razdražljive životinje — crvenim plaštem. U borbi padne bik, al koliko puta i toreador! Tako i socijalisti plaše sviet crvenim svojim zastavama, na kojima piše: noli me tangere, nu svietu je već to dodijalo. Izbori su u Njemačkoj pokazali, da se socijalna demokracija počinje razpadati. Sunce Bebelovo i Marxovo tone . . . Poraz socijalista u Njemačkoj odjeknuo je svietom. Počinje se javljati s raznih strana mermljanje i medju socijalističkim

redovima. Porazu njemačkih socijalnih demokrata mnogo su dopriniele i razne prljavštine vodja.

Dakako, kad se govori o socijalnoj demokraciji, ne može se govoriti o onome, što u nas nosi to tudje ime. Kad u Hrvatskoj internacionacilne socijalne demokrate vodi — Srbin onda, onda — risum teneatis amici!

Crveni plašt socijalnih demokrata počinje bliedjeti...

* * *

Kad vladari odšetaju iz svoje države u drugu, da učine kakav politički dogovor, razgovor, ogovor, zagovor ili ugovor, uviek se nadje izgovor: putovanje nema nikakvog političkog značaja! Da bude stvar još vjerojatnija, onda ti potentati putuju u „najstrožem incognitu" pod — pseudonimom...

Englezki kralj Eduard preplovio je Canale la Manche i zaputio se nedavno u republikanski Paris gospodinu Fallièresu u posjete. Imaju nešto u četiri oka, da jedan drugomu kaže. Neku sladku tajnu, „tako zvano nešto, što se ne sm'je reć!" Zato, dakako, putuje u „najstrožem incognitu" kao grof Lancaster. Putuje sa svojom gospodjom suprugom Ovo je, vele, prvi put da se je kralj Eduard zaputio u inozemstvo sa svojom boljom polovicom. Inače znade on otići iz Londona onako sam, taj stari bekrija, gentlemen, arbiter elegantiarum i vrlo zahvalan objekat za karikaturiste i šaljive listove.

Mi ipak ne polažemo posjetu kralja Eduarda u Parisu osobite važnosti.

„Mi!"

Vi se smijete.

I mi...

Z. VUKELIĆ

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

MARIJA MAGJAREVIĆ

umjetničko naobražena pjevačica.

Magjarevićeva rodila se g. 1878. u Brodu na Savi od siromašnih roditelja. Otac joj je bio mali obrtnik. Njezin stric liečnik dr. Magjarević nije se za Mariju ni malo brinuo, premda bi to mogao, jer je bio imućan čovjek, koji je imao u Zagrebu na Zrinjevcu veliku vlastitu kuću.

Marija svršila je u Brodu djevojačku školu, te se još kao diete istaknula zvonkim grlom i umiljatim pjevanjem, osobito kada je pjevala crkvene i pučke popievke. Uslied toga poslali su ju Brodjani god. 1891. na nauke u zagrebački zem. glazbeni zavod, te je u tu svrhu dobila iz krajiške uzgojne i obrazovne zaklade godišnjih 300 kruna a od gradske obćine Broda godišnjih 120 kruna.

Došavši Marija u naš glazbeni zavod, bilo joj je istom 13 godina, a grlo njezino još tako nerazvito, da se nije znalo, hoće li poslie mutacije udariti u sopran ili u alt.

Ovdje je Magjarevićevu podučavala u pjevanju gospodjica *Mara Kiseljakova*, prije slavljena operna pjevačica, a tada učiteljica pjevanja u zem. glazbenom zavodu (sada udata za restareteura gosp. Schneidera). Tuj je učila Magjarevićeva od god. 1891. do god. 1895., a tada je — ne znam iz kojega razloga — godinu dana pausirala. Ali god. 1896. polazila je opet glazbeni zavod, te je sad počela učiti — postavši altisticom — operetne i operne partije.

Dne 7. travnja 1897. imala je pjevati u narodnom kazalištu s drugim pjevačima i pjevačicama glazbenoga zavoda u opereti „Hänsl i Gretl" partiju Hänsl-a. No u to dodje k ravnateljstvu zavoda njezin tobože zaručnik, te je zabranio, da se njegova zaručnica pojavi na pozornici u muškom odielu. Dakako da si ravnateljstvo nije dalo propisati takvu zabranu, te je zato odredilo, da Magjarevićeva u toj opereti nema pjevati, premda je ona tu partiju na pamet znala i u pokusima na zadovoljstvo sviju tu partiju izvela. Posljedica toga bila je, da je Marija iz zavoda istupila i pošla kući u Brod, a zaručnik? . . .

Potpredsjednik glazbenoga zavoda, sveučilištni profesor gosp. Vjekoslav Klaić uvjeravao je pisca ovoga, da Magjarevićeva (liepa crnka s orientalnim tipusom) ima krasno alt-grlo, iz koje izviru glasovi mehki kao baršun, ali da joj grlište nije izjednačeno, i da učiteljici njezinoj nije uz sav mar pošlo za rukom, da pjevače registre izjednjači.

Živući Marija u Brodu pjevala je često u tamošnjim koncertima i u crkvi kod svečanih prilika.

O tom njezinom pjevanju u Brodu pisao je osječki list „Narodna Obrana" od 19. prosinca 1906. sliedeće: *„Hrvatska pjevačica.* Iz Broda na Savi šalje nam ljubitelj glazbe ove redke: Čujemo, da je ovih dana imala sudjelovati u jednom koncertu pjevačkog društva „Lipe" u Osieku. Ne znam zašto do toga došlo nije. Time je Osječanima svakako uskraćen pravi umjetnički užitak. Kako je puno i nježno a uza to jako i obsežno grlo Magjarevićeve, to najbolje mi u Brodu znamo, koji ju čujemo, kad pjeva u našoj starodrevnoj samostanskoj crkvi, izvadjajuć ne samo jednostavne narodne crkvene pjesme, nego i najtežu i najumjetniju „Ave Mariju", sve istim umjetničkim shvaćanjem i onim punim zaokruženim glasom, koji se tako gibko podaje svakom čuvstvu. Čuli smo ju često i u ovdješnim koncertima pjevati težke solopieçe iz pojedinih opera na pr. iz opere „Streljac viljenak", „Forza del destino", „Carmen" i iz drugih, te možemo smjelo uztvrditi, da bi njeno izvadjanje ovih solopieça pristajalo u svako kazalište, te da bi srce, uho i najfiniji glazbeni ukus zadovoljilo to po naravi i po školi dotjerano grlo. Po mojem će uvjerenju gdjica Magjarevićeva postati jednim mahom miljenicom osječkog glazbenog obćinstva, kad tek jednom bude imala prilike, da ju čuje. A isto tako je moje uvjerenje, da će gdjica Magjarevićeva i dalje od Osieka prodičiti ime svog rodnog grada Broda, jer su u nje svi uvjeti, da zauzme dolično mjesto u hrvatskom glazbenom svietu".

Po tom referatu „Narodne Obrane" željeti

bi bilo, da se koje pjevačko ili privatno društvo skrbi zato, da bi se mogla gospodjica Magjarevićeva konačno naobraziti za opernu pjevačicu. Velim, da bi se zato imali brinuti brodski i osječki gradjani, jer kako znamo iz iskustva, nema u nas takvih mecena, koji bi što žrtvovali u takve svrhe, a zato da mora sve hrvatska sirotinja sama stvoriti.

Ja sa svoje strane mislim, da bi se dali njezini pjevači registri izgladiti vrstnom podukom. Takvih pako učitelja naći je osobito u Beču. S toga morala bi ona — po mom mnienju — poći u Beč kojemu majstoru, da joj izreče sud glede toga, bi li se mogli izjednačiti njezini pjevači registri. Put u Beč u toliko bi bilo vriedno riskirati, pošto su alti s „baršunastom mehkoćom" dan danas velika rietkost. A kada bi bio sud dotičnoga majstora povoljan, mogla bi naša Marija još uvjek postati odličnom opernom pjevačicom, jer ako joj je već i 28 godina, još nije prekasno, da cilj svoj postigne; pošto ne bi trebala, da uči dvie tri godine, jer je i onako već izučena pjevačica.

Preporučujem gospodjicu Magjarevićevu paski hrvatskih patriota. *Fr Š. Kuhač*

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Siečanj.) Počeo je siečanj u znaku krize, a završio u znaku vaze — japanske. Teatar, da što drugo nego teatar! I još hoće ljudi, da se piše osbiljno o teatru. Oni misle: službeno, jer — prijatelju si mi dragi! — i kritika ima svoju službenost. I kritik postaje birokrata. A ja se volim ne zvati Vanja, nego li biti služben. Sve kad i ne bih imao pred sobom Šenou, Augusta Šenou, koji takodjer nije bio služben u svojim kazalištnim opažajima. Daklem, ja ću pisati, kako sam navikao, a da ja sve u šali znadem i zaplakati takodjer, dirnuti u koju drugu strunu takodjer, pa reći, što no se veli, i koju pametnu takodjer -- to su takodjer vidjeli čitatelji „Hrvatske smotre" lanjske godine, pa ne treba takodjer da se posebno sad hvalim. (Nije ni liepo, takodjer!). To, braćo, kao uvod u novo ljeto Na zdravlje! — Hvala. Takodjer!

Siečanj dakle koledarski (— ja se i u to razumijem — takodjer!) ima 31 dan, a teatarski je kod nas imao 28 predstava. I to 8 puta (ponedjeljci i petci — fonetski: peci —) nije bilo predstave, ali zato su 5 puta (nedjelje i svetci) bile po dvie predstave, i odatle ona diferencija (3) od 31 i 28. Ali vi nerado računate; baš ni ja. Ali rado pravim statistiku. Vjerujte, tu čovjek dolazi do nekih kombinacija, koje ga očito razveseljuju zato, što su nešto novo. Statistika vara, liepo vara, a svaka je liepa prevara ugodna, jer tako — ah tako sliči životu. Bum! No, tješite se i ova je misao moja tek varka — takodjer. Ali bez šale, sjednite jednom i pravite statistiku — životnu. Napišite n. pr. — ukoliko se dakako sjećate — koliko ste ih ljubili s plavom kosom, koliko s crnom (ili eventualno sa siedom), koliko visokih, koliko malih, sravnite, sbrojite, pomnožite, povucite diagonale i vi ćete doći do nekih rezultata, koji će — ako ništa! — podići vaš ponos i smisao za život. A, ako imate kombinatornoga duha i fantazije, doći ćete i do zakona, nekoga zakona, koga takodjer možete sebi u prilog tumačiti. Vidjet ćete na primjer na koncu ove sezone, kad naš dramaturg složi statistiku predstava, šta će on sve iz nje izvući...

Ali vratimo se gornjemu broju 28, koliko se puta u njem sadržaje opereta, a koliko puta drama. Odgovor kratak: 14 puta opereta zajedno s Petricom, a 14 puta drama. Da je to metnuti na tezulju, bilo bi nekako najednako — baš kao i u prosincu. Ali to ide, recimo, na račun poklada. Od 12 opereta davale su se po jedan put ove reprize: Caričine Amazonke (dne 1. I. popodne), Začarani dvor (dne 2. I.), Liepa Jelena (dne 13 I. popodne), po dva puta: Razsipnik (dne 1. I. i 6. I. po podne), Donna Juanita (dne 20. I. i 27. I.), a k tomu četiri puta „Trapezuntska knjeginja" (dne 6., 8., 10. i 16. siečnja). „Trapezuntska kneginja" privlačila je, jer je bila nova — za nas naime nova —, dok je za druge ljude, koji su je vani vidjeli, stara. Medjutim Offenbachova glasba zaslužuje takodjer, da čovjek uz nju malo prodriema, razumije se: glasbeno prodriema, dok ga nesmiljeni libretista ne probudi s kojom plitkom dosjetkom, plitkom kao plitki tanjur ili kao ova moja dosjetka. Paće, tu su dva libretiste. Moram posebice iztaknuti Antonovu *novu* kreaciju, s idiotskim potezima, odgojitelja Sparadrapa. I to nije bila varijanta na koju staru figuru već baš nova, sasvim nova kreacija, a to u toj dobi Antonovoj znači mnogo Znači više, nego li tko i misli. — Uz operete punio je kuću i Petrica Kerempuh i to u nedjelju dne 13. na veče, a popodne u nedjelju dne 20. i 27.

Drama je imala u siečnju svoje tri premierske večeri. Ja ću najprije govoriti o Hauptmannovim „Tkalcima" kao o daleko najvriednijem novitetu ne samo siečnja već valjada i čitave ove godine. Kao o dogadjaju Davali su se „Tkalci" prvi put dne *17. siečnja* 1907. i taj datum treba podcrtati. Dan prije bilo je kazalište razprodano. Šapat od usta do usta: socijalisti! Kod nas vam je naime još uviek kao na selu. Kazalište je, recimo, seoska pošta. Naručio se jedan paket iz daleka, ća tamo iz Njemačke, Šlezije — odkle li. Dobro. Paket je ipak jednom prispio. Velik je, ali ne smiju ga još otvoriti. Oko njega se već kupi sviet, ali ne smije se otvoriti, dok ne

dodje — finanac, da nije možda unutra — duhan! Takodjer! Finanac — cenzura — otvori paket, a kad tamo, unutra platno, sirotinjsko platno, otkano na baš takvim stanovima, kao što su dolje u nas u Lici, samo što je kod nas ženskinja i što snažnije suče onaj čunak kroz niti. Finanac svejedno pretražuje, nema li gdje duhana, a u to se i onaj sviet razbježao. Tako vam je i naša slavna cenzura držala kod sebe „Tkalce", da se ne bi reklo, e je zaostala za svojom, recimo, sestričnom u Njemačkoj, a socijalisti i naši kritičari mogli su se uvjeriti, da to nije ni „Tendenzstück", a nekmo li kakav efektni komentar socijalističkome „credu". To nisu konopi, već niti, tkalačke niti, izatkane na tkalačkomu stanu, koji znači ovdje dušu Gerharta Hauptmanna. Čitao sam negdje, da su Anzengrubera pitali neki kritičari, kako to, da on tako vjerno donosi seljake. „Vi mora, da s njima neprestano razgovarate, obćite . . ." — „Ne! Meni je dosta, da ga vidim, kako predje preko polja, kako puši lulu . . . To se ne može sve naslikati, to mora da čovjek ima negdje u kosti. Možda od svoga pradjeda." Tako je nekako odgovorio Auzengruber. Takav mi se učinio i Hauptmann, po gotovu, kad sam znao, da su mu otac i djed bili — tkalci. Da je to bio kakav drugi pisac, koji bi htio izvući iz toga kapital — recimo Philippi ili makar Sardou —, vi biste bili imali pred sobom socijalističku tiradu: prilike radničke idealizovane, radnike same poštenjake i požrtvovne ljude, a s druge strane omražene kapitaliste kao hulje. U kratko imali biste napuhnute figure, koje agiraju dotle, dok se pljesak ori. Ali, pred vama je umjetnik, koji donosi ljude, a pero zamače u onaj predjel srdca, što no se zove samilost ili ako hoćete: ljubav k bližnjemu. To nije zapravo ni drama, ni po Aristotelu ni po kom drugome. To je umjetnički kaleidoskop s pet slika: prva slika u komptoaru tvorničarskom (izplata i prvi sukob s tvorničarom, gdje radnici kašlju, a tvorničar je nemilostiv; ipak neki svejedno od nužde daju i njemu pravo), druga je u radničkom jednom stanu, u kom je i tkalački stan (bieda, zapravo glad, dolazak „furešca" jednoga iz vojske, koji ih diže na bunu), treća je slika gostionica (sastanak radnika i njihova nesloga, pjevanje buntovnih pjesama i polazak na rušenje tvorničarskih domova), četvrta: tvorničarski dom (tvorničareva je žena takodjer iz tkalačkoga stališa, pastor je uz njega, kapelan njegov uz radnike, demonstracija vani, provala tkalaca u dom i razbijanje pokućstva), peta napokon slika: opet stan nekoga pravovjernoga tkalca (tkalci pjani od svoje pobjede i od onoga, što su zaplienili, dolazak vojske, pucanje i poraz radnika, smrt onoga pravovjernog tkalca). Kako se vidi, centar drame nije na pozornici, već izvan nje, a ove su slike tek projekcije. Jedan je kritičar sgodno rekao, da je Hauptmann tek odgrnuo velo s biede svojih zemljaka, on nije htio biti revolucijonarac, već ljude samo sjetiti Isukrstovih rieči: ovo su vaša braća, pomozite im! I njihovo dizanje i njihov pad nije strogo umjetnički obradjen kao tragika, već je tragično to, što se oni *nesviestno* dižu i nesviestno opijaju pobjedom. Sujet je tkalaca već stariji — iz četrdesetih godina prošloga vieka —, kadno je podizanje tvornica ubijalo privredu radničkih ruku, baš onako, kao što je kod nas parobrod značio smrt brodovima naših Primoraca, što je obradio Car u „Usahlom vrelu". Ali naglasujem, tu su *ljudi,* koji možda ne podnose svaki put jakoga svjetla kazalištnih lampi, ali ih kod čitanja razumiješ. Meni će ostati uviek u pameti, kad onaj staretinar na koncu trećega čina veli „Sehnsucht hat halt a jeder Mensch . . ." To se kod nas u štokavskom prievodu posve izgubilo (mislim, da glasi: Svaki čovjek ima svoju željicu), dok bi kajkavac možda bolje rekao: „A kaj ćemo? Saki bi človek nekaj štel . . ." Ili kad pijani Baumert u petom činu tumači: „Glück muss man hab'n . . ."! Kakovim očima gledaju ti ljudi na sreću! Naš bi čovjek rekao: „Bolje ti se roditi bez oka nego li bez sreće". — Naši su glumci u glavnom dobro iznieli glavnoga junaka, masu s mnogo glava, a izvan svoga i dramskoga okvira iztaknuli se osobito Štefanac, Šotošek i neki novi — Madžarić (na koje ime ćemo se, čini mi se, morati priučiti), te Vavra. Ova činjenica podaje nam dobru nadu za budućnost.

Drugi je novitet zapravo još prije „Tkalaca" — koji su se davali još dne 19. i 24. siečnja — bio „Perčin" od češke spisateljice Božene Vikove Kuneticke (davan dne 12. i 15.). To je vesela igra, a htjela bi biti i satirična. Obradjena je više feljtonistički nego li dramatski. Pozornica je kao ladja, koja se ljulja i — prevrne. U trećem se je činu spisateljica očito prevrnula. Imala je medjutim dobru namjeru, da žigoše odgoj djevojaka u penzionatima, no njezina gospodja Olivova, — kojoj su povjerene djevojke na odgoj, koja je tobože u teoriji strogo moralna, a u praksi živi u nedopuštenoj vezi s nekim umirovljenim oficijalom, što djevojke znadu — ta dakle gospodja i odviše sliči vlastnici penzionata u poznatoj opereti „Penzionat". (Glumila ju je Savićka kao i tamo). Ta „satirica" ima izvrstan prizor, gdje gospodja Olivova uči svoju jednu pitomicu, kako će se vladati na plesu, kako će i što će govoriti sa svojim plesačem itd., što bi vrlo djelovalo u provinciji, da taj komad daju diletanti. Meni se je svidio izvrstno po naravi prikazan i pun komike sukob onoga oficijala i jednoga veleposjednika, gdje se obojica vrte oko gospodje Olivove. Šteta, da to

nije spisateljica do kraja izvela. Čuo sam, da ta gospodja ima i boljih stvari od ove, što je lako moguće i ona nije jamačno kriva, što je uprava naša izabrala baš njezin „Perčin". Da, njezin, jer koliko se god ona rugala „Perčinu", što ga u znak discipline mora nositi jedna pitomka, toliko i ona sama ima svoj perčin, perčin ženske afektacije, koji se tako jasno vidi u pozadini njezine glume. Medjutim kritika joj ga je odrezala, a kazalištna uprava neka ga liepo spremi u arkiv.

Treće je novitetsko veče bilo dne 26. siečnja. Davale su se dvie predstave i to — opet! — česka: „Zvikovski vražić" od Ladislava Stroupežnickoga i francezka: „Muževa sreća" (La chance du mari) od Roberta de Flersa i G. de Caillaveta. „Zvikovski" je „vražić" neki privjesak „Noći na Karlštejnu", koja se davala zimus. Obradba je u maniri shakespearskoj, a sujet je nevin ili, kako Niemci vele, „harmlos". Dogadja se u 16. vieku na gradu Zvikovu, a dogadja se to, da se jednome vlastelinu nakon višegodišnjega braka prvi (!) put svidi jedna kmetska djevojka, a njegova žena, da isto tako prvi put prikloni uho laskanjima mladoga gizdelina. Za te tajne saznaje njihov vragoljan — sinčić, „vražić", pa ih zapleće u ljubomorne scene dražeći pri tom i staru ključaricu. Konačno se sve izgladi i mali „diabolus rotae" učinio je tek jedan okret, dok nas je tobože pozabavio, a pisac je spustio zastor. Ja od te stvari nisam ponio kući baš ništa osim, da bi se „Zvikovski vražić" mogao liepo davati u svim penzionatima i zabavištima, jer nije opasan i jer su njegovi historijski ljudi nedužni (ili se bar takima prave!) kao i oni, recimo — da ostanemo u domaćoj terminologiji — oni u „Smilju" ili „Pobratimu". Česi medju tim ove stvari vole (možda sbog domaćega kolorita), a i naš mi dramaturg doviknu kod pokusa, neka „nas koji" ovako što napiše. A mi u istinu nemamo historijskih komedija, koje bi obradjivale vesele porodične strane naših predja. No bit će i toga, a nadamo se, da ćemo biti duhovitiji od g. Stroupežnickoga, komu inače svaka čast!

No ne bismo bili duhovitiji od onih dvaju Franceza i njihove „Muževe sreće". Prokleti ljudi! Koliko samo iskara vrca iz njihove konverzacije. Sinovi svoga naroda pa eto! Mi to ne možemo, a, tješimo se, ni Niemci ne mogu. Berlinski kritičar Alfred Kerr odbija ovu duhovitost Franceza na njihovu iskrenost, ali na onu iskrenost, koja potiče od — umornosti! No bili oni umorni ili ne, ali nas ne umaraju. Nije „Muževa sreća" samo varijacija stare teme o izvanbračnoj ljubavi, već je i nešto više — *satira* na parisku ženu, koja misli da mora imati ljubavnika. Slučaj joj je donio u krilo dvojicu: jednoga afektiranoga Parižliju, koji se zaljubi u nju za to, jer je „chic" imati za ljubeznicu tudju gospodju, i drugoga, Amerikanca, koji ne poznaje ovih pariskih „garniranja", već je hoće ljubiti na svoj način bez romantike i bez afektacije. Ona — nemilosrdnom satirom prikazana kao prava guska — dok je uz jednoga, misli, da ga ljubi, a dok je uz drugoga, misli opet da drugoga ljubi i tako se pravo ne može odlučiti ni za jednoga. Dovedena od obojice u škripac, da zakaže sastanak, komu hoće — ona se vraća k svomu zakonitomu mužu, koji slavi slavlje nad svojim takmacima i postavlja kao neki „moral" te pripoviesti: ako se hoćeš riešiti ljubavnika svoje žene, nadji joj — drugoga ljubavnika! Ovaj — i od pisaca kanda osbiljno uzeti — savjet dao je povoda, da mnogi nisu u toj izvrstno pisanoj aktovki vidjeli satiru na poznato parisko flirtovanje u braku. Možda je krivnja i na glumcima, koji to nisu dosta izrazito podcrtali.

Repriza je bila dne 29. — a siečanj ima drugih repriza još 7. i to domaće dvie: dne 3. (Kolarić-Kišurov „Sin") i dne 9. („Gundulićev san" i „Dubravka"), a stranih pet: dne 5. („Hamlet" u korist mirovinskoga zavoda), dne 22. („Ukroćena goropad"), dne 23. („Na počinak"), dne 30. („Otčinski dom") i dne 31. („Japanska vaza").

Tako, sad sam vam rekao od prilike sve, čime nam je siečanj urodio. Siečanj kazalištne krize i japanske vaze. Ali i siečanj Hauptmanna.

Još samo nešto o „krizi" i o „borbi gospodja", koju sam nekako naviestio i sam u onoj jednoj burnoj sjednici, ako se sjećate, — u lanjskoj „Smotri". Neki naime vragoder — a da šta je drugo nego vragoder! — zaodio je ovu deputaciju u naslove nekih Shakespearovih drama. To je veli, bila „komedija bludnja" ili, ako hoćete „zimska priča", gdje su „vesele žene Windsorske" pošle, da se potuže „dvjema plemićima od Verone", jer da se protežiraju Julija, Desdemona i Ofelija. Na pitanje onih plemića „Što želite?", izpričale su gospodje sve i završile „Kako je *vama* drago". Ovi su im odgovorili, da je to zapravo „mnogo vike ni za što" pa će nastojati, da bude „ukroćena" njihova „goropad". Ove su se medjusobno sgledale i prošaptale njemački: „Verlorne Liebesmüh", a gospoda ih odpravila takodjer njemački: „Mass für Mass" i konačno se nasmiešila: „Ende gut alles gut." Shakespeare je, kako se vidi, vječan.

Vanja

IZ OVOGODIŠNJIH IZDANJA SV. JERONIMA

Sv. Jeronimsko družtvo izdalo je ove godine dvie dobre knjige: ***Devčićeve*** crtice „S ličkih vrleti" i ***Klarićeve*** bosanske, takodjer crtice, „Iz doba buna i zauzeća".

Dobre naime ne samo za puk, već i s literarne strane imaju nekih osebina; osobito Klarićeva knjiga, koja je svježe pisana. Njegove su crtice tako samonikle i tako narodne, da ti se čini, e su s onih bregova iz bihaćke ili livanjske krajine odvaljene. Taj Ivan Klarić, inače u našoj literaturi gotovo nepoznat, rodom je iz onih krajeva, tamo od Vrkašića kraj Bišća, kako sam na jednom mjestu kaže. A da i ne kaže, sve jedno bismo po njegovu pričanju i jeziku, najviše pak po izvrstno imitiranoj dikciji ondješnjega narodnog govora -- odmah rekli, da je rodjedni Bošnjak. Gradivo uzima iz nedavne historije, tamo 70-tih godina, iz doba bunâ prije zauzeća Bosne, — iz dobe Hadži Loje, ustanka kmetova, borbe muslimanskih asketa i austrijske vojske. To je doba koliko zanimljivo, toliko slabo obradjeno, pa bi pisac učinio već i s kulturne strane zaslužno djelo, da se dade na jedan oveći roman tih godina; da prouči tamo na vrelu sve prilike, pa da nam poda veliku, podpunu sliku. Ovako je u omanjim crticama tek neke konture nabacio. Dašto, da bi za taj slučaj, da piše roman, morao malo dublje segnuti u sudbine svojih lica, jer ove su neke crtice dosta olako i s nekoliko poteza izradjene, pa se hrlo čitaju — kao crtice, dok bi za roman bez sumnje trebao malo teži korak i jači izražaj. Motive je za svoje crtice iz onih krvavih ustaških dana uzimao pisac, kako se po nekim mjestima razabire, direktno iz pričanja svoje okolice, pa ih na narodnu obradio. Kulturni ih historičar može uzeti kao živu istinu. Osobitom je ljubavlju obradjivao primjere bratimstva ili vjerna prijateljstva izmedju kršćana i muslimana. Za bune n. pr. jedan drugoga poštedi ili mu — makar kao protivnik — spase život, ali za to poslie, kad zavlada mir, nadju se oni opet, pohode se i bogato darivaju kao homerski junaci. Ma da ih vjera dieli, medju njima vlada ipak još ona stara patriarhalna, požrtvovna ljubav, koja će ih i u buduće — kako se rodoljubni pisac nada — vezati s tim više, što su istoga, hrvatskog koljena. Prva i posljednja od ovih šest crtica nešto su slabije, ali one četiri u sredini pravi su biseri. Za volju sv. Jeronima morao je pisac neke moralne poduke jače iztaknuti, no te će probaviti i literarni gurman, osobito kad su liepim jezikom pisane. Neka se Klarić još i dalje bavi onim ustancima bosanskim prije okupacije, pa će se uz skute fra Grge Martića dostati još i slave.

Devčić več negdje četvrti decenij radi na hrvatskoj knjizi, kad opažen kad neopažen. U novije se doba bacio i na historične romane, ali s malo sreće. On je bio i ostat će crtičar u najljepšem smislu ove rieči. Crtice mu nisu nikad imale većih umjetničkih pretenzija, ali su se uviek liepo čitale, kao da piješ mlieko. On ostaje ponajviše u svojoj Lici, gdje se kreće u sujetima seljačkim, vojničkim (za doba vojne uprave), a gdjekad i gospodskim. Ovdje je u ovoj knjizi sbilja posve u „ličkim vrletima" Devčić je više pričalac nego li možda risač ili prikazivač onoga seljaka i njegove ćudi, a ipak ovo potonje bilo bi bez sumnje vriednije. Uz to je zbog družtva sv. Jeronima, za koje piše, morao sujete udešavati prema moralnim principima. Već naslovi mogu to kazati: „Obratio se" (na ime od pijanstva i kartanja), „Moć savjesti . . " (kajanje na smrtnoj uri), „Zar jezik zlo počini" (dakako ženski, koji se ipak poslie spokori), „Kakav život, takova smrt" (naime nevaljao život) itd. Za to su ove crte slabije literarne kvalitete, dok su prve dvie „Amerikanac Marko" i „Bog se brine sirotama" nešto dublje segle u lički život. Posljednja „Izliečilo ga" još je i šaljiva; Martin krao po selu cjepanice, a momci seoski saznali za to, metnuli u cjepanice baruta, nastavljali ih putem, da ih Martin uzme, ali kad su stale gorjeti, otišla mu peć u zrak; pravo mu budi! Devčićev je jezik liep.

NESAVREMENOST

U polemikama izmedju prof. Pasarića i mene poradi „Grofa Paližne" od dra. Miletića, što su trajale čitav prosinac i nešto siečnja, imao sam nejednaku borbu. Ne samo u tom, što sam se samac borio protiv dva čovjeka, već — a to mi je bilo najgore! — što sam se morao boriti protiv nesavremenosti. — Nesavremen je bio ne samo predmet polemike, već i misli, oružje i način borbe mojih protivnika. Osvietlio sam njihove starinske nazore o pojmu i strukturi drame i dokazao opravdanost mojih mišljenja o „Paližni". Potanje sam kanio to iznieti ovdje u „Hrvatskoj smotri", ali pošto bi mi se to uzimalo kao navalu na zaslužnoga kulturnog radnika i još k tomu bolestna čovjeka, morao sam to za sada odgoditi.

Ovdje ću se ograničiti samo na ono, što mi dira u autorsku čast, a što je ostalo na dnu tih polemika, koje su, kao što je to u nas obično, prešle u osobnosti. Htjelo se naći u mojoj „Zimskoj noći" plagijatskih niti. Pošto je „Zimska noć" izišla u „Hrvatskoj smotri", moram to ovdje iznesti. Reklo mi se doslovno ovo: „Što se napose tiče ‚Zimske noći', ona se može samo onda razumjeti, ako se znade sadržaj Strindbergova ‚Oca' i završetak Ibsenove drame ‚Ako se mi mrtvi probudimo'. Iz Strindbergove je drame uzeta misao, da zavadjeni suprug naknadno doznaje od svoje žene, e nije otac svoje po imenu kćeri, a završetak o ‚drugoj ljubavi' i napose: ‚Mi smo visoke gore nad njima očita je imitacija završetka Ibsenove drame,

u kojoj se Rubek i Irena uspinju na visoke gore nad njima svima na nov život u slobodi i ljubavi . . ."

Najprije Strindberg. U „Zimskoj noći" veli Janković Eli, da je ona kći njegove žene i njezina zavodnika. On je o tom uvjeren i veli izravno; „Sama mi je to dobacila, kad je odlazila". A šta je u Strindbergovu „Ocu"? Moram priznati, da ga nisam prije čitao, dok nije došlo do tih polemika. No kako su mi protivnička tumačenja modernih autora bila diljem polemika i drugdje problematična, nabavio sam „Oca" i pročitao. A sad čujte: u sva tri čina te drame iznose se muke muža, komu je žena *nabacila* sumnju o zakonitosti djeteta, a to samo za to, da zadobije vlast nad djetetom. Ona ga hoće s tim mukama spremiti u ludnicu, a dovede ga faktično u smrt — a da čitatelji ne znadu, je li mu ona lagala ili nije. Da je tomu tako, potvrdjuje mi i Alfred *Kerr* u svojoj knjizi „Das neue Drama", gdje na str. 249. kaže, da je ta Strindbergova žena „gewillt, ihn an der Vaterschaft *zweifeln* zu lassen". Nadalje: „Die Strindbergsche jedoch *sagt nicht ja und nich nein;* sie lässt den Vater im Zweifel; sie bringt ihn durch den Zweifel zum Irrsinn. Sie hält das Geheimniss in der Hand, nutzt es aus". Kod mene je izričito žena rekla, „dà" a Janković joj vjeruje; čitav pak slučaj nisam po tom mogao ni trebao uzeti iz Strindberga, već sam ga u istinu uzeo iz života, gdje te pripoviesti nisu baš tako riedke. (U ostalom se u modernoj literaturi ne pazi više na originalnost sadržaja, nego na način obradbe). I opet eto jedan dokaz nesavremenosti: kako naši ljudi umiju čitati Strindberga i kako ga shvaćaju. Tko tu nalazi kakove tragove plagijatstva, mora najprije biti zloban.

A Ibsen? Moj Janković u nekom „transu" vidi sebe i Elu, gdje lebde u mjesečini nad dalekim mrtvim krajinama, dok se Ibsenovi junaci faktički uzpinju na gore. Medjutim, ako sam koga imitirao, imitirao sam sebe, svoju prvu dramu „Dah". Ondje se dvoje ljudi uzpinje na brežuljak kraj rieke i bacaju u rieku sjedinjeni u ovoj drugoj, višoj ljubavi. Već tada je kritičar „Agramer Tagblatta" (Ivanov) upozorio na sličnost „Daha" s Ibsenovom dramom „Ako se mi mrtvi probudimo", ali ujedno iztaknuo, kako o imitaciji ne može biti govora, jer su obje drame napisane u prosincu *iste* godine (1899.). Ibsen je svoju dramu izdao pred Božić, a ja sam svoj „Dah" nakon tromjesečna rada predao kazalištnoj upravi na sam Badnjak 1899. Meni ovakova naglasivanja sličnosti mogu dašto samo da laskaju, a priznajem, da se u svom radu ne mogu oteti dojmu toga velikog čovjeka. Ibsen je hrast i baca sjenu po svoj Evropi kao što i Shakespeare, a ja sam sigurno dalje od Ibsena nego li n. pr. pisac naših kraljevskih drama od Shakespeara. Pa i isti Ibsen u mladim danima biò jè, kakò je poznato, pod moćnim dojmom Oehlenschägera, Scribe-a, pače istoga Shakespea-ra. Za „Zimsku noć" — da otvoreno priznam — inspirirao me je Ibsen, ali ne kojom svojom dramom već faktičnim doživljajem: poznatom onom ljubavlju njegovom (već kao starca) prema 18-godišnjoj djevojci Emiliji Bardach iz Beča, s kojom se sastao u Tirolu i dopisivao.

Za ove objede tražio sam od družtva hrvatskih književnika saziv častnoga suda, pošto me se s protivničke strane apostrofiralo, zašto to nisam učinio. Družtvo hrvatskih književnika odgovorilo mi je, da „za sporove takove naravi nije družtveni časni sud nadležan." (Htjeli bismo znati, zašto je onda književnički častni sud nadležan i može li ga se uobće ikako sazvati. Lucus a non lucendo. Op. ur.) Zato sam to iznio ovdje, da ne ostane na meni ljage. Što se pak tiče tobožnje sličnosti moje prigodnice „Slava njima!" sa onom dra. Miletića „Slava umjetnosti", moram i to poradi gore spomenutih razloga odgoditi i ograničiti se samo na to, da zamolim one, koje ta stvar zanima, neka čitaju jedno i drugo, pa neka sude.

Milan Ogrizović

SAN

Poljski napisao *Henrik Sienkiewicz*

Nakon dobra dinera uzelo se u prijatnom, sjajno razsvietljenom salonu govoriti o raznim čudnovatim dogadjajima, slutnjama, prikazama i sličnim nerazjašnjivim stvarima. U družtvu se nalazio i neki liečnik, koji se svim tim izvještajima i hipotezama smiešio smieškom skeptika. Na to se k njemu obratila jedna ljubka dama, zapitavši ga, nije li mu se uistinu nikad još što pridesilo, što bi mu se činilo nerazjašnjivo.

„Za mojih mladih godina", odgovori liečnik, „sanjao sam san ili bolje niz sanja, koje svojom neobičnošću nadilaze sve, što sam ikad čuo. Ako želite, sad ću vam pripoviedati".

Na jednoglasnu molbu započe doktor: „Prije dvanaest godina boravio sam jednog ljeta u Biarritzu u morskim kupkama. Tu sam se zaljubio u neku Englezkinju, koja je običavala nositi čudnovatu toilettu za kupanje, garniranu ribjim ljuskama. Bila je to vrlo originalna dama, krcata neobičnim domišljajima i idejama. Jednog jutra pozvala je mene i više drugih obožavatelja već u 3 sata u jutro, da se izvezemo barkom. Promatrali smo iz svoje malene barke zviezde i razgovarali o tako zvanim putovanjima duša od jednog planeta k drugome. Kad sam došao kući, bio sam vrlo umoran tako, te sam čitajući pismo, što

sam ga našao na pisaćem stolu, usnuo na svom stolcu. Jedva sam zaklopio oči, pričinilo mi se, e sam se našao u nekom velikom nepoznatom gradu i izašao iz neke tudje kuće, pred kojom su stajala mrtvačka kola. Bila su to pokrivena kola, zatvorena staklenim stienama, sa stražnjim vratima, kroz koja su uložili lies.

Kraj kola stajaše dječak od kojih petnaest godina, odjeven u svetčani crni kaput s metalnim dugmetima. Kad me je vidio, otvorio je vrata mrtvačkih kola, naklonio se i rukom učinio kretnju, ponudivši mi da udjem. Premda se u snu sbivaju najčudnovatije stvari, ipak se sjećam, da sam se žestoko uplašio i tako se jako trgnuo natrag, da sam glavom udario o naslon stolca. Naravno, da sam se odmah probudio.

Sliedećih dvaju dana kraj moje ljepotice zaboravih posve na taj čudnovati san. Nu treće se je noći ponovio za čudo sasvim suglasan. A poslie toga mi je taj san dolazio redovno svake treće ili četvrte noći. Konačno sam se stao uznemirivati. Najčudnovatije je bilo, da je kuća, kola, odjeća i lice dječakovo ostalo uviek jednako i da me je dječak uviek jednakom učtivosti molio, da udjem. Sve sam to zadržao u posve sigurnoj predočbi: njegovu odjeću, metalna dugmeta, njegovu plavu kosu, sive oči, koje su bile razdaleko jedno od drugoga, živo me podsjećajući ribjih očiju.

Pojmit ćete, da tako neobično ponavljanje sna mora konačno čovjeka bez sumnje početi uznemirivati. Koji tjedan kasnije odputovao sam u Paris, odsjevši u istom svratištu, u kome i moja Englezkinja. Prispjeli smo u večer u velikom družtvu. Požurih sa svojom toilettom i zaputih se do lifta, da se spustim do blagovaonice. U koridoru nadjoh svoje suputnike, koji su takodjer čekali na lift. Pritisnuh na električno dugme i čas za tim čusmo, kako se lift spušta, vrata se rinuše na stranu i — ja se najednom ustavim, kao da sam vidio sablast. Na otvorenim vratima stajaše dječak od kojih petnaest godina, plav, sivih ribjih očiju, u svetčanom crnom kaputu s metalnim dugmetima, baš onaki, kakva sam vidio u snu. Učtivim naklonom, zamoli me, da udjem.

Priznajem, te sam prvi put u svom životu osjetio, kako su mi se kose na glavi naježile od straha. Okrenuh se i uzeh ka biesan trčati niza stube. Lift je po svoj prilici čekao na više putnika. Bacih se na stolac, nastojeći da se umirim, jer sam ćutio, kako sam morao biti blied i potresen.

U to — ne znam, da li je medjutim proteklo nekoliko časaka ili časova — začujem najednom strašan krič i štropot. Kad sam opet došao k sviesti, vidio sam na podu krvava tjelesa putnika, koja je brzo umotalo u biele ponjave i odnielo. Kako sam kasnije saznao, dječak je odmah bio mrtav.

Neka sebi svak tumači ovaj dogadjaj na svoj način. Mene nazivaju pravom za skeptika, jer da se je to dogodilo kome drugome, ne bih toga vjerovao."

KNJIŽEVNE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* Družtvo ruskih akvarelista priredilo je prigodom jubileja dvadesetpetgodišnjice što postoji, veliku umjetničku izložbu u Petrogradu. Osobito se ističu N. Prokofjev, Berholz, Soholov, karikaturista Šterbov, Čunakov i drugi.

* Gabriele d' Annunzio piše novu dramu. Čini se, da mu nije naškodio neuspjeh njegove posljednje drame. Sad javljaju novine, da piše dramu „Sedam prosaca".

* Dmitrij Ivanović Mendjeljev, glasoviti i na daleko poznati ruski kemičar, nedavno je umro. Rodom je iz Sibirije i to iz Tombreska. Bio je profesor u Odesi, a poslie na sveučilištu u Petrogradu. Važna su njegova djela o kemijskim elementima, s kojima je učinio čitav preokret u modernoj kemičkoj znanosti.

* Smrću Ferdinanda Brunétière-a izgubila je „Revue des deux Mondes" svoga dugogodišnjega direktora i neumornoga urednika Mjesto njega imenovan je senator Francis Charmes. Charmes je poznat kao jedan od najuvaženijih te najsposobnijih francezkih publicista.

* Jugoslavenska umjetnička secesija! U Beogradu izložila je jedna mala grupa slikara i kipara Hrvata, Slovenaca, Srba i Bugara svoje umjetnine, nazvavši se jugoslavenskom umjetničkom kolonijom. Od Hrvata u izložili Meštrović, Vidović, Rački, Krizman i Katunarić

* Leoncavallo komponira novu operu, koja se zove „Camicia rossa" (Crvena košulja), za koju je libretto napisao Palanti, sa sujetom iz god. 1866.

* Umro je srbski književnik Paja Marković-Adamov. Može se reći, da je on započeo srbsku seosku pripovjedku, a za njim su mnogi drugi srbski pisci pošli (Lazarević, Veselinović). God. 1894. pokrenuo je Marković-Adamov „Brankovo Kolo", koje je uredjivao vrlo pomno, sam pišući u nj mnoge vriedne radove. Bavio se i prevodjenjem, te književnom kritikom.

* Prošlog mjeseca umro je mnogospominjanl, poznati kriminalista Albert F. Berger. Bilo mu 80 godina. Slovio je najznamenitijim njemačkim kriminalistom, a bio je profesor na sveučilištu u Berlinu. Najvažnija su mu djela „Povjest kaznenog zakonodavstva u Njemačkoj", te djelo o njemačkom kaznenom pravu. Poznato je, da je zastupao mišljenje proti smrtnoj kazni.

1. JOSIP PURIĆ — 2. DR. FRAN VRBANIĆ — 3. GRGA TUŠKAN — 4. DR. PERO MAGDIĆ — 5. DR. AUGUST HARAMBAŠIĆ — 6. DR. GJURO ŠURMIN — 7. SVETOZAR PRIBIĆEVIĆ

PORTRAITI IZ HRVATSKOGA SABORA

(Serija druga.)

MRTVA ČETA*

Kod Mošonja, madjarskoga grada,
Jelačić se po razboju šeta . . .
Lice mu se s veljih smješka nada,
Što ga ovdje stigla mala šteta —
Gergejeve pola vojske pade,
Prema Gjuru sam se u bieg dade . . .

Čast vam! — zbori vodja snažne šake —
Graničari, sokolovi sivi!
Uviek sam vas držo za junake,
Al od danas — za mene ste divi!
Samo, djeco, strpjeti se treba —
Od cilja smo jošte ko od neba.

Konjanički ovaj odjel mali
Neka odmah krene prema Gjuru . . .
Ondje kivni dušmani bi znali
Nama jaču pripraviti buru.
Ali tamo . . . negdje iza noći
I mi drugi k vama ćemo doći.

I s poklikom: Slava našem banu!
Četa hrabra s ponosom otpiri . . .
Na zapadu zgaslo svjetlo danu,
A noć crna krila svud raširi —
Pod kopitom smrznut sniežak škripi,
A u mladim žilam krvca kipi . . .

*

Stari major nešto glavom klima,
Svoju momčad razgledava s kraja.

* Bitka kod Mošonja bijaše 18. prosinca; a Gjur bi bez otpora zauzet 27. prosinca. Zima je navodno imala 22 stupnja (Dr. R. *Horvat:* Rat Hrvata s Madjarima g. 1848—9. str. 1—7; *isti:* Najnovije doba hrvatske povjesti, str. 144.).

Noćas, ljudi — zbori — bit će zima,
Imate li dosta zalogaja?
Svak i koju kaplju neka gucne —
Tko zna kada komu zadnja kucne.

I svi kriepe kapljicom se žarkom
I zalažu kruha kriškom žutom . . .
Okriepljeni diče se sa šarkom
I zvekeću življe sabljom ljutom.
Pa tako se četa dalje vije,
Sniežak škripi, sjever jače brije.

U to opet major se oglasi:
Nemojte mi zadriemati ljudi!
Dosadni su dašto noćni časi,
Ali eno već se zora budi . . .
Zapjevajmo zato pjesmu jednu
I ugrijmo krvcu skoro lednu!

I pjesma se prema nebu krili
Kao ševa za proljetna dana;
Svakom kraj je dočarala mili
Usred svieta studena i strana . . .
I četa se tako dalje vije,
Sniežak škripi, sjever jače brije.

Stari major ko da pjesmu sluša,
Mirno sjedi uvrh vranca živa;
Al i četi ko da gine duša —
Sve to tiša njena pjesma biva.
Za čas samo kopita se čuju,
Gdje po sniegu oledjenom kljuju.

*

Ispred Gjura, zagrnut u krzno,
Momak hoda i preda se zuri . . .
Moj se prednjak — gundja — noćas smrzno —
Ne gledam li možda skrajnjoj uri
Veće i ja u obličje kleto —
I momak se žurnije ušeto . . .

Iznenada zirne u dalj snenu,
Trgne se . . . i protre suzne oči;
Čini mu se ko da vidi sjenu,

Gdje se kroza rietku šumu toči.
Oni bit će — šapne — uh! Hrvati —
I teške se diljke žurno lati.

I jeknula do tri gromka hitca
Na uzbunu tvrdo dremna grada;
A za časak tisuć stravnih lica
U ravnicu sa Gergejem pada . . .
Sve se odmah svrsta, spremi, sredi —
Samo čeka bojne zapovjedi.

Ali sjena vije se i bliži
Mrtvo, sjetno — ko ti grobna suzo —
Ne dostaju tek joj sprieda križi —
Pa bi svatko pod sprovod je uzo!
Sad konjici razbiru se jasno,
Čuje snjega škrgutanje glasno.

Ali čudno! Konji nekud kroče
Ko po volji, tromo i bez reda;
A konjici u sedlu se koče
Kao da su sazdani od leda . . .
I dušmanske opet diljke planu —
Al konjikâ nitko da se ganu.

S tima boja nema! — Gergej dahne —
Sve ih mrazna eto zima ubi!
Al za njima doć će odmah bane . . .
Treba bjegat: tko si život ljubi!
I za časak Gergej uvrh hata
S vojskom snježnih daljina se hvata.

*

Ali tko si ono s drugu stranu
Kroza snieg i šumu put probija?
Vodja sliči Jelačiću banu,
Vojska janjcim, kada gredu s tija.
Izjedared — ko bačeni burom —
Svi su stali pred samotnim Gjurom.

Gjuru širom otvorena vrata —
Tek što za njih nitko sad ne mari.
Svakom samo groza srce hvata
Gledajući, kako major stari

*

Sav ukočen u svom sedlu sjedi
I u škura četi lica gledi . . .

Ljudi! — tronut bane vojsci zbori —
Ovim eto Gjur se jaki preda . . .
Rana dašto na njima ne gori,
Samo smrt im s lica reži blieda --
Ali rad njih dušman sada bjega
Tražeći si konak usred sniega.

Braćo! Ove samo studen shara,
Jače no bi dušman mogo kleti . . .
Svatko može za dom i za cara
I ovako evo slavno mrieti —
Smrt ne mora taknut nas za sječe,
Gdje no krvca na potoke teče.

Djeco! Ovi nek vam uzor budu
Odsad dalje do grobnoga mraka —
Kad ste voljni rodjenu si grudu
Istrgnuti dušmanu iz šaka . .
Zato kličem: Slava svima skupa,
A u počast svak nek za mnom stupa!

I sva vojska podignute glave
Ispred mrtve čete s vodjom kroči . . .
Svi junake poklicima slave,
Bane k tomu suzom lica moči — —
A ti pitaš što bi s Gjurom? . . . S njega
Naših tisuć zavijori stiega!

GJURO ARNOLD

„PROSVJETOM K SLOBODI“
(Konac.)

Rodoljubno naše društvo za pouku analfabeta radi hvalevriednom i požrtvovnom revnošću oko smanjivanja broja naših analfabeta, postizavajući posvuda najljepše uspjehe velekoristnog svog nastojanja.

Nu ono, što se brzo nauči, obično se opet brzo i zaboravi, ako se češće ne opetuje, ili praktično ne upotrebljuje. Za to bi osobito za bivše naše analfabete od velike koristi bilo, kad bi im se pružila sgoda, da makar kadkada koju valjanu hrvatsku knjigu pročitati mogu, što bi oni za stalno vrlo rado činili, osobito ako bi ih tko drugi češće na to nukao i poticao.

K tomu, da se i to s vremenom postigne, doprinieti će mnogo naš revni odbor za osnivanje pučkih knjižnica, svojim hvalevriednim i uztrajnim nastojanjem, da se diljem domovime naše što više pučkih knjižnica osnuje.

Najljepše pako nade pobudjuje u tom pravcu naše novoosnovano *družtvo za pučku prosvjetu,* koje je našemu narodu potrebno poput svakdanjega hljeba i koje za to zaslužuje, da ga svi naši krugovi i sve oblasti počam od obćine, pak do vlade i sabora, kao i sveukupna naša inteligencija, naročito pako bogata, što izdašnije podupiru, i promiču, jer je ono za budućnost i sreću naroda našega znamenitije i koristnije, nego li ikoje drugo naše društvo.

Da pako to zlata vriedno društvo što obsežnije i koristnije djelovati uzmogne, i da se uz to ujedno i naše književne prilike što bolje poprave, trebalo bi utjecajem vlade, a eventualno i zakonodavstva, kao i uz složno i uztrajno sudjelovanje sveukupne naše inteligencije sliedeće učiniti:

1. Trebalo bi, da se u svakom mjestu Hrvatske, u komu pučka škola obstoji, mala podružnica toga društva osnuje, te da predsjednikom te podružnice ili mjestni župnik, ili pako koji drugi inteligentan obćinar, — tajnikom pako, i ujedno blagajnikom dotični mjestni ravnajući učitelj bude.

2. Trebalo bi odrediti, da se u svakom takvom mjestu u školskoj sgradi uz propisanu školsku knjižnicu ujedno i mala pučka knjižnica za porabu pismenih obćinara, kao i bivših analfabeta osnuje, te upravi i brigi dotičnog podružničkog tajnika povjeri tim, da će isti kao knjižničar ne samo s tom knjižnicom valjano upravljati, nego i obćinare, a naročito bivše analfabete na čitanje valjanih knjiga češće nukati i poticati i njima takove knjige ili na

stanovite vrieme posudjivati, ili im pako čitanje istih u shodnoj prostoriji školske sgrade na dane, kada nema škole, dozvoljavati imade.

3. Trebalo bi odrediti, da se svaki ravnajući učitelj kao tajnik podružnice družtva za pučku prosvetu u pouku analfabeta po Anderlićevom sustavu u stanovitom roku praktično uputiti i uvježbati, a iza toga analfabete svoje školske občine u čitanju i pisanju na stanovite dane po tom sustavu podučavati i na čitanje knjiga pučke knjižnice nukati i poticati imade.

4. Ravnajućem učitelju kao podružničkom tajniku, i ujedno blagajniku i knjižničaru trebalo bi za njegov izvanredni trud oko širenja pučke prosvjete dopitati stalnu nagradu, koja ne bi smjela manje od 500 K na godinu iznositi. Osim toga trebao bi on biti oprošten od plaćanja članarine u korist družtva za pučku prosvjetu, izuzam one slučajeve, kada bi izrično želio, da i on članarinu plaća.

5. Za pokriće gore spomenutih stalnih nagrada podružničkih tajnika, ujedno blagajnika i knjižničara, koje bi u cieloj zemlji ukupno nekoliko stotina hiljada kruna na godinu iznosile, — trebalo bi stvoriti novo vrelo prihoda, pošto taj trošak kraj današnjih naših financijalnih prilika niti našem zemaljskom proračunu, niti občinarima ne bi na teret pasti mogao.

Ovakovo vrelo prihoda, pa još k tomu vrlo izdašno vrelo, dalo bi se možda lahko stvoriti na temelju § 694. občeg gradjanskog zakona, koji dopušta, da vrhovne političke vlasti u slučajevima potrebe u korist ubožkih, nemoćničkih i bolničkih zavoda, kao i *u prilog javne nastave* pobiranje stanovitih obvezatnih prinosa od čistih ostavština odredjivati smiju.

Takav obvezatni prinos (legat) pobirao se je na temelju naredbe c. kr. dvorskog ratnog vieća od 21. svibnja 1833. C. br. 671, i u našoj bivšoj vojnoj Krajini u korist normalne školske zaklade od svih čistih ostavština, dosižućih ili presižućih iznos od 300 for. konv. vriednosti, i to: od ostavština trgovaca po 2 for., a od ostavština ostalih krajiških žitelja po 1 for. konv. vr. Pojedine krajiške pukovnije odpremale su te obvezatne ostavštinske prinose (legate) krajiškoj prometnoj zakladi, predlažući o njima svake pol godine popis c. kr. glavnom zapovjedničtvu, koje ih je ratnom knjigovodstvu podastiralo. Kad su u Krajini iza ukinuća krajiških pukovnija god. 1873. krajiški porezni uredi ustrojeni bili, odpremali su ovi te prinose uz popise, dobivene od krajiških kotarskih sudova c. kr. krajiškoj zemaljskoj blagajni u Zagrebu. Kad je pako god. 1881. bivša naša Krajina posve s ostalim područjem zemlje naše spojena i u sveukupnoj upravi s njome izjednačena bila, bijahu i ti obvezatni ostavštinski prinosi u području bivše Krajine ukinuti. A kamo sreće, da su ne samo u bivšem krajiškom području pridržani, nego i u ostalom području uvedeni, i jošter k tomu i povišeni bili, jer bi se od njih dosada velika zaklada stvorila bila, iz koje bi se u prosvjetne svrhe, kao i u prilog poboljšanja materijalnog stanja našeg pučkog učiteljstva puno dobra i koristna učiniti moglo.

Obzirom na veliku potrebu i velike koristi pučke prosvjete, kao i na biedne materijalne prilike naših pučkih učitelja, mogao bi se dakle taj obve-

zatni ostavštinski prinos možda opet, i to u cieloj zemlji učvrstiti, i budi stanovitim postotkom, budi pako stalnim iznosima odmjerivati tako, da bi ukupni prihod ne samo za pokriće troškova oko širenja pučke prosvjete, nego s vremenom i za poboljšanje plaća naših pučkih učitelja doseći mogao.

U tu bi svrhu možda dobro bilo, da se taj prinos u slučaju njegovog uvedenja od svake čiste ostavštine počam od 1000 kr. vriednosti sa 2 kr., od svakih 1000 kr. odmjeruje i u korist posebne zaklade u prosvjetne svrhe pobire, iz koje bi se onda gore u točki 4. spomenute nagrade lahko izplaćivati mogle. Prema tomu iznosio bi takav prinos n. pr. od čiste ostavštine od 100.000 kruna ravnih 200 kr., a komu tolika baština u dio pane, taj će lahko tih 200 kr. u prosvjetne svrhe pregoriti. Čiste ostavštine izpod 1000 kr. vriednosti imale bi od plaćanja toga prinosa izuzete biti.

Baštinici su po svuda na tom svietu samo dvovrstni: žalostni ili veseli. Žalostni su oni, koji za ostaviocem pripale im baštine *iskreno* tuguju, a veseli su svi ostali baštinici, akoprem i med njima mnogih imade, koji se pred svietom čine, ko da i oni tobože iskreno za ostaviocem tuguju.

Nu pod prvim utjecajem tih njihovih raznolikih čuvstava ne pitaju ni jedni ni drugi puno za to, koliko im je od ukupne baštine u ime odbitnih stavaka uztegnuto. Istom onda, kad se ta njihova čuvstva u njima ponešto umire i slegnu, — istom onda pregledavaju oni točnije ostavinski izkaz, te onda neki psuju, ljuteći se, što im je toliko od baštine uztegnuto. Nu mnogo veći dio njih misli u sebi: Hvala Bogu, da sam i toliko dobio, jer mi je ta baština upravo ko kakav dar s neba u krilo pala!

Prema tomu bi dakle prihod od takovih obvezatnih ostavštinskih prinosa u prosvjetne svrhe za narod najmanje osjetljiv i tegotan, a uz to ipak vrlo unosan bio, pošto svaki dan ljudi umiru, ostavljajući iza sebe više ili manje imetka u korist svojih nasljednika.

6. Trebalo bi shodnim putem budi kod našeg sbornog i domobranskog zapovjedničtva, budi pako kod c. kr. ratnog ministarstva, i kod kr. ugar. domobranskog ministarstva izhoditi, da se u svim našim posadama za hrvatsku momčad male hrvatske knjižnice budi na trošak erara, budi pako što manjim prinosima momčadi (n. pr. po 2 fil. mjesečno od svakog momka, a od podčastnika od svake višje šarže po 2 fil. više) u njihovim vojarnama osnuju, te da se te knjižnice u svrhu postepene nabave dobrih i koristnih hrvatskih knjiga s vremenom medju utemeljiteljne članove „Matice Hrvatske" i „Družtva sv. Jeronima" upišu.

U tom pogledu učinjen je već dobar početak tim, što su takove knjižnice za podčastnike naših domaćih pješačkih pukovnija br. 16 i 53, kao i našeg domobranstva u Zagrebu i u Belovaru hvalevriednom pobudom njihovih zapovjedničtva, jur osnovane, te bi sada samo još trebalo, da se takove knjižnice i u ostalim posadama zemlje naše osnuju, te da se sveukupnoj momčadi hrvatske narodnosti, a ne samo podčastnicima pristupnim učine.

7. Isto tako bi trebalo i kod našeg oružničkog zapovjedničtva izposlovati, da se kod svake oružničke postaje ili barem kod svakog krilnog zapovjed-

ničtva mala hrvatska knjižnica za porabu oružničke momčadi osnuje, te da se iste u svrhu dobave jeftinih i valjanih knjiga s vremenom takodjer medju utemeljiteljne članove „Matice Hrvatske" i „Družtva sv. Jeronima" upisati dadu. Naše oružničko zapovjedničtvo odredilo je doduše već lanjske godine, da se u Zagrebu za oružničku momčad hrvatska knjižnica osnuje, nu jedna samo knjižnica za toliku, po cieloj našoj zemlji raztrešenu momčad, ne će ni iz daleka svrsi i potrebi udovoljiti moći, ko što bi kod svih postaja osnovane male knjižnice udovoljavati mogle.

8. Trebalo bi nadalje pokušati, ne bi li se dalo izposlovati, da se kod svih razdjela, ili barem kod svih povjereničtva financialne straže, za tim kod svih šumarija, onda kod svih poglavarstva većih gradova za momčad financijalne straže, odnosno za lugarsko i za redarstveno osoblje uz gornje modalitete takodjer male hrvatske knjižnice osnuju, a možda bi uspjelo, kad bi se još i to pokušalo, da se sve čitaonice sva vatrogasna družtva, i gospodarske podružnice na to sklonu, da u svojim sjedištima za porabu svojih članova takodjer male hrvatske čitaonice osnuju.

9. Trebalo bi, da se naše družtvo za pučku prosvjetu na sve naše novčane zavode, na sva naša kulturna i humanitarna družtva, zatim na sve knjižare, tiskare, osjegurajuća družtva, velike tvornice, kupalištne uprave, kao i na sva velika vlastelinstva obrati s molbom, da se medju njegove članove utemeljitelje upisati izvole, u koliko to dosada još ne bi učinjeno bilo, pošto će i u njihovom interesu biti, ako se blagostanje naroda našega pod blagotvornim uticajem prosvjete što većma podigne.

10. Trebalo bi, da se naredbenim, eventualno zakonodavnim putem odredi, da svaka politička odbćina sve u njenom području obstojeće *školske i pučke knjižnice* s vremenom medju utemeljitelje *družtva za pučku prosvjetu,* zatim *„Matice Hrvatske"*, kao i *„Družtva sv. Jeronima"* upisati, i u tu svrhu svake godine stanovitu, njenim materijalnim prilikama odgovarajuću svotu u svoje proračune uvršćivati i početkom svake godine predpostavljenoj kotarskoj oblasti na daljnje razpolaganje predlagati imade.

Nijedna obćina nije tako siromašna, da joj ne bi moguće bilo, u prosvjetne svrhe neko vrieme svake godine po 30—40 kruna žrtvovati sve dotle, dok ne bi gore predloženoj odredbi posve udovoljeno bilo.

11. Trebalo bi pokušati, ne bi li se shodnim putem dala izposlovati odredba nadležnih duhovnih oblasti, da i svi župni uredi zemlje naše na trošak njihovih crkvenih obćina s vremenom takodjer medju utemeljitelje našeg družtva za pučku prosvjetu upisani budu.

12. Trebalo bi, da se i kod nas uvedu zemaljske nagrade za osobito valjana i koristna književna djela, te da se osim toga osnuju barem tri doživotna literarna štipendija od najmanje 3000 Kr. na godinu, koje bi vlada na predlog akademije osobito darovitim a siromašnim mladim hrvatskim književnicima u tu svrhu podieljivala, da sav svoj rad lih hrvatskoj književnosti posvećivati mogu. Tim bi se naš zemaljski proračun sa kakovih 15—20

hiljada kruna na godinu obteretio, nu taj bi se trošak zemlji našoj napredovanjem naše književnosti i pučke prosvjete doskora i stostruko naplatiti mogao.

13. Trebalo bi, da se našem družtvu za pučku prosvjetu što izdašnija zemaljska subvencija već ove godine dozvoli i za vrieme potrebe u svakogodišnji zemaljski proračun uvršćuje.

14. Trebalo bi napokon, da se kod bogoštovnog i nastavnog odjela naše vlade uzpostavi poseban odsjek za promicanje hrvatske književnosti i pučke prosvjete, kojemu bi bila zadaća, činiti i odredjivati sve ono, što bi njihovom napredovanju što većma koristiti moglo.

Prosvjeta je čudotvorna moć, svjetla, jača od svake druge moći i silnija i za čovječanstvo koristnija, nego li sve vojske ovoga svieta zajedno, pak bi ju za to cjelokupno čovječanstvo bez razlike narodnosti, vjere i striliša ko kakvo božanstvo poštivati i u svačem podupirati moralo, da joj čudotvorni traci božanskog svjetla njenog ne samo u palače bogataša i mogućnika, nego i u zabitne kolibice biedne sirotinje nesmetano prodirati mogu.

Japanska je prosvjeta malim Japancima u prvom redu pomogla, da su u zadnjem ratu navalu daleko jačeg i silnijeg gorostasa onako sjajno suzbiti mogli, a hrvatska će prosvjeta, ako Bog da, hrvatski narod blagostanjem k žudjenoj zlatnoj slobodi privesti!

U to ime: napred Hrvati, složno i uztrajno *prosvjetom k slobodi!*

FERDO BECIĆ

NE MOŽETE SHVATIT . . . .

Ne možete shvatit ničije visine,
jer vas vazda nose nizki žića vali;
ne možete snosit silu veličine,
jer ste sami sitni, jer ste sami mali.

Ne znate ni slutit samostalnih ljudi,
jer vam s duga robstva sapete su grudi;
ne znate ni sanjat nesebična rada,
jere vašim bićem sušta korist vlada.

Ne smijete trpjet nigdje slave čiste,
jer bez grdnih ljaga sami nikad niste;
ne smijete podniet svjetlost sunca jasna,
jer vam zato duša nije dosta krasna.

IVA ROD

K SRBSKOM PITANJU

(Svršetak.)

Ali naši Vlasi nisu još ni Hrvati. Spočitava nam se pače, kad bi i bilo pravedno, što hoćemo, da naše nastojanje nema vriednosti, jer da su danas naši pravoslavni faktično već „Srbi“ i da se to ne može više promieniti. Istina mora pobiediti. Fakat je, da se danas dio naših Vlaha priznaje „Srbima“. Mi taj fakat moramo priznati kao fakat i uzeti za gotovu činjenicu kao n. pr. i hrv. ug. nagodu. Nu mora nam se dopustiti, da zakonitim poštenim načinom promienimo odnosno odstranimo ono, što nam se čini krivo ili nepravedno. Mi ćemo tečajem vremena odstraniti nagodu kao nametnuti nam nepravedni i ubitačni jaram. Mi ćemo polučiti i to da će zavedeni progledati i priznati, da su ono, što u istinu jesu, a ne ono, za što se u bludnji izdavaju.

Nu Starčevićanstvo, kao osbiljna politička stranka, mora da računa sa svim mogućim faktima i eventualnostima. Uzmimo, da naši Vlasi zaista postanu Srbi. U tom slučaju uzporedjuje se „Srbstvo“ u Hrvatskoj sa svakom inom nehrvatskom narodnosti u Hrvatskoj. Ono dobiva ista prava i dužnosti kao n. pr. Niemci ili Magjari, ni više ni manje. Sve te narodnosti su primljeni gosti, koji moraju poštivati prava domaćine. Svi su ti narodi politički Hrvati, hrvatski državljani. Oni mogu razvijati svoj jezik i kulturu, sticati sva prava ali u granicama hrvatske države ideje; moraju priznati posebni povlašteni položaj hrvatskog naroda kao nosioca države i državne vlasti. Ne tražimo chauvinističkog podčinjenja i zatajenja sama sebe, kao Magjari, ali tražimo priznanje narodnog hrvatskog značaja zemlje. Starčevićanstvo tražit će dakle u tom slučaju, da se život i razvitak svih tih narodnosti, pa i Srba“ kreće unutar programa te stranke, a to je sloboda, nezavisnost i cjelokupnost Hrvatske. Što god je proti tomu programu, mora se sa željeznom uztrajnošću i energijom neumoljivo pobijati. Sve drugo prepušta se svom naravnom razvoju prama onoj laissez faire laissez passer. Život i saobraćaj i onako donosi sa sobom, da se doseljenici polagano asimiluju s narodom. Asimilovaše se premnogi Magjari i Niemci, i asimilovat će se, i još bi se bolje asimilovati, da hrvatski narod mjestimice ne pokazuje znakove nutarnjega propadanja kao n. pr. u „Slavoniji“ i da se tudjinci ne useljuju već en masse, a da se proti svemu tomu ništa ne čini. Samo je

s iztaknutih razloga zapela asimilacija naših „Vlaha". U koliko imamo pred očima crkvenu autonomiju i posebnost, i ne treba asimilacije. Crkvena autonomija ne smeta ništa. I druge će crkve možda, pa i katolička, dobiti svoju autonomiju i biti posebna tiela i korporacije, pače i posebnije nego danas pravoslavna crkva t. j. razstavljene države. Ali trebamo i tražimo asimilaciju u osjećajima zajedinstva i pripadnosti Hrvatskoj i hrvatskog državnog prava.

Kad bi naši „Srbi" ostali u tim granicama, mi bismo ih konačno hoćeš ne ćeš morali priznati i za „Srbe", pa naši protesti proti tomu ne bi vriedili. Nu upravo tim, što hoće da budu „Srbi" dio srbskoga a ne hrvatskoga naroda, oni ipak napuštaju hrvatsku državnu misao, a prigrljuju i prigrlit će tečajem vremena srbsku, ako ne zapriečimo. Oni osjećaju zajedničtvo i pripadnost k ostalim Srbima, u njih se budi prije ili kasnije težnja, da se sjedine s ostalim i Srbima. Oni će nastojati, da se dio hrvatskog teritorija, na kojem živu, odieli od istoga i pripoji srbskomu, oni će se boriti za srbsku ideju proti hrvatskoj. U tom pogledu ne treba da se podajemo nikakovim iluzijama. Oni će se pri tom pozivati i na ideju narodnosti, na svoje pravo. To bi bila naravna posljedica pridruženja naših Vlaha Srbima.

Upravo tim, kako rekosmo, što u borbu ulaze naši Vlasi, dolazi u sukob hrvatska i srbska ideja, a obe se pozivlju na princip narodnosti, na pravo. Kako će pravo, pravna ideja riešiti taj spor? Jer obe ne mogu da imadu pravo, na stanovitom teritoriju, jedna izključuje drugu. Hoće li biti dovoljan princip narodnosti? Ne će. Pravo poznaje i druge uredbe, po kojima se riešavaju takovi sporovi. To je uz princip narodnosti država i državno pravo.

Stvar bi bila jednostavna, kad bi svaki narod imao svoj točno ograničeni prostor, koji bi on sam nastavao i na njem stvorio državu. To i traži nacijonalna ideja. Nu ova nije podpuno provediva. Život i životne prilike te saobraćaj medju narodima donosi sa sobom, da narodi nisu točno jedan od drugoga odieljeni, već su na istom teritoriju često izpremiešani. Na takovom teritoriju ne može se stvoriti narodna država. Treba segnuti za nečim drugim. To je državopravna ideja, koja je takodjer gotovo tako stara kao i ljudstvo. Ona često nadomješta narodnu ideju. Množina i jakost naroda, njegovo bogatstvo, geografske i ine razne prilike, kultura, narodnja ćud, sila, i drugi faktori igraju tu rolu i stvaraju prerazne kombinacije tako, da često ipak jedan narod prevlada nad drugim i stvori državu. U njoj treba dakako da poštuje i prirodjena i druga prava i inih naroda, s kojimi živi u istoj državnoj zajednici, koju je stvorio. Takova moderna država morala bi da bude uredjena à la Švicarska, nu i u njoj će igrati odlučnu ulogu narod, koji je državu stvorio.

A medju čistom nacijonalnom i miešanom državom ima i kombinovanih tvorevina. Narod osnuje državu, ali se proširi i u drugu državu. Ili dio njegove države po malo napuči drugi narod.

Mogli bismo još uviek i u takovu slučaju dopustiti provedbu nacijonalne ideje do skrajnosti, ako su odredjene granice toga proširenja ili naseljenja.

Možda će se u budućnosti nacijonalna ideja zaista točnije provadjati. Velike ideje se u čovječanstvu mienjaju. Nekoč je vladala ideja vjerska i ideja državna; danas vlada državna i narodna; kasnije će možda vladati narodna ideja, u dalekoj budućnosti možda čisti idealni kozmopolitizam i internacijonalizam, obće ljudsko osjećanje; bit će male organizacije, državna vlast slaba, — premda nije vjerojatno, dok je ljudstvo podieljeno u narode, što će možda uviek biti.

Nu kako da se provede nacijonalna ideja, ako su dva ili tri naroda sasma, bez stanovite medjusobne granice, izpremiešana sobom?! Tu je ona neprovediva. Tako je baš donekle i u nas.

Kad bi Hrvati imali svoj, a Srbi svoj teritorij, jedan sa samim hrvatskim a drugi sa samim srbskim pučanstvom, na jednom bi vladala hrvatska, a na drugom srbska misao i država. Nu samo Srbija imade kompaktno srbsko i samo dio Hrvatske imade kompaktno hrvatsko pučanstvo (predpostavivši za čas, da su naši Vlasi „Srbi"). Sve ostale hrvatske zemlje imadu izpremiešano hrvatsko i „srbsko" pučanstvo. Po nacionalnoj ideji reklamuju si Hrvati i ono hrvatsko pučanstvo, koje je izpremiešano sa „srbskim u hrvatskim zemljama; bez njega nema Hrvatstva. Ali to čine i Srbi, — predpostaviv opet za čas, da su naši Vlasi „Srbi". Da ne odluči sila, valja se ogledati za inim pravnim naslovom. To je državno pravo.

U Hrvata podudara se po našem stanovištu, — da su i Vlasi Hrvati, — nacijonalna naša ideja podpuno sa državnom. Nu i po srbskom stanovištu, da su Vlasi Srbi — podudara se prilično naša nacijonalna ideja s državnom, jer u nekadanjoj hrvatskoj državi žive dvie trećine Hrvata jedna trećina „Srba". Kad se pako te dvie ideje i ne bi podpuno podudarale na korist Hrvata, još bi se manje podudarale na korist Srba. Državno pravo pako govori za nas. Mi smo stvorili hrvatsku državu od Hrvatske, Bosne, Dalmacije, Istre itd., mi smo tu državu podržavali mnogo stoljeća, pravni kontinuitet, uz sve povrede i neprava. Osjećaj zajedinstva uzdržao se je do danas ne samo u Hrvatskoj i Dalmaciji već i u Bosni i slovenskim zemljama. Časovito gospodstvo Srba nad Bosnom i dielom Dalmacije nije na tom pravnom odnošaju ništa moglo promieniti. Hrvatski narod, ako je, uzmimo, osnutkom svoje države komu krivo učinio, učinio je Latinima i Keltima; posljedice neprava nosi i trpi; Vlasi su još i danas zapreka njegovu razvitku, makar se pohrvatiše. Srbima nije krivo učinio, Srbima nije ništa oduzeo. Srbima ne može od svoje države ništa da dade. Najmanje zato, jer drži, da Srba i nema u Hrvatskoj.

A ako se tko pozivlje na princip sile, na princip samoodržanja, mi i u tom skrajnjem slučaju ne ćemo popustiti već od volje, da živimo. Ne će dakako ni Srbi. Odlučit će jači i kulturniji.

Nu kako god se uzme i shvati ta borba, ona svakako postoji. Dok pako postoji, treba da ju odlučno vodimo i provedemo. Kukavština samo nam je na štetu i propast. Hrvatska i srbska ideja borit će se, dok jedna ne prevlada na priepornom prostoru. O tom treba da budemo na čistu, tu ne treba nikakove sentimentalnosti ni prenavljanja ni farizejskoga

slaganja i ljubljenja u oči s pripravnom piesti iza ledja! Reci bobu bob, a popu pop. Kušalo se je sa strane Hrvata premnogo puta, da se opreke ublaže, da se dovedu u sklad, ako je moguće, obe ideje. Izumilo se je Ilirstvo, izmislilo se Jugoslavenstvo, politička djeca uhvatiše se za Srbohrvatstvo. Ništa nije hasnilo. Sva popuštanja Hrvata ne umekšaše „Srbe" ni njihovo, valja reći, tvrdo stanovište; i u tom se pozna drugi narodnji karakter naših Vlaha. Kanosa sliedi još uviek za Kanosom. „Srbi postaju svaki put tvrdji i bezobzirniji. I pravo imadu. Znadu kao i Magjari, s kim imadu posla. Znadu, kako valja da se čovjek i narod bori. Oni su nam radi svoje koristi ljuti fanatični nepopustljivi neprijatelji, uza sva naprednjačtva, sloge i koalicije; oni nam navieštaju rat do „iztrage", a sa svoga stanovišta i moraju. Miliji nam je otvoren neprijatelj, nego li vlastiti narodni odrodi i kukavice, koji se vežu s neprijateljem i udaraju po vlastitom narodu i njegovim braniteljima. Taj neprijatelj ima jasni cilj, točno razvijeni, pozitivni svjestno provadjani program, za koji se odrešito bori.

I mi ga otvoreno, svjestno, odlučno pobijamo. Ne poljepšavamo borbu. Ne puštamo je ni za čas.

Dajemo i dat ćemo Bogu božje, a caru carevo. Bit ćemo i jesmo liberalni. Poštujemo prava drugih; zato već jamči otvoreni i pošteni značaj Hrvata, koji su često svomu bližnjemu dali košulju, a sami goli ostali. „Srbima" nemamo davati nikakovih novih sloboština, jer ih smatramo za Hrvate, dakle im sve dajemo. Oduzeti sebi ne damo ništa.

I uz prividno primirje (koalicija i „Srbi") borba traje. „Srbi" ju pače žešće vode no ikada. Upeli su svu snagu, da pobiede, barem u Bosni. Navalili su svom silom, jer vide, da Hrvatstvo napreduje. Već su pod žezlom hrvatskog vladara sve hrvatske zemlje. Nisu politički sjedinjene, ali nema medju njima ni neprekoračivih granica; postoji idealno zajedinstvo. Uspjeh, podpuni uspjeh, imat će Hrvatska da zahvali samo odlučnoj politici Starčevićan tva. Ova prava etapna politika osvješćivanja i uzgajanja naroda, etapna politika uspjeha, a ne etapna politika poniženja, sramote i poraza, dopriniet će, da će se naša borba riešiti po Bogu i po pravu, u interesu hrvatskoga naroda.

DR AVELIN STAHULJAK

U KOLO!

(Uz Matičino „Hrvatsko Kolo“, prve dvie knjige.)

1

Igra kolo, igra kolo na dvadeset i dva.

U tom kolu, u tom kolu —

Liepa Hermina igra. I liepa Viktorija. A po strani stoje i samo gledaju: Milka, Zofka, Adela, Iva, Kamila, Elza, Zdenka . . Nemaju one gjuvegija, da ih uvedu u kolo. To jest imaju, ali i ti gjuvegije samo — stoje i gledaju.

Ne će da igraju, pa eto. Nešto su se zavadili s onima u kolu, pa eto: ne će!

— Pa ako ne ćete vi, hoće — drugi.

— A gdje ćete ih naći?

— Naći ćemo ih. Metnut ćemo nagrade, pa će već netko doći.

— Ali ne umiju igrati.

— Naučit će se već. Šta brige, ali kolo će se igrati sve bez vas. Hoće *baš!*

— Vidjet ćemo i to kolo.

I tako dobacivaju jedni drugima. Kadkad oni iz kola i stanu na nogu ovima izvana, a ovi opet izvana grunu laktima one u kolu, ali kolo svejedno igra. Na dvadeset i dva (baš ih ima oko 22!). I već eto drugu godinu, drugo proštenje. A igrat će i treću i četvrtu . .

Gledam to kolo. Mnogi zbilja ne umiju igrati. A oko mene gjegjerni momci i djevojke, koji bi znali i mogli igrati, ali oni stoje. „U kolo! Što ćemo dočekati ovako gledajući? Ako se i ne pomirimo s njima, hvatajmo se svejedno u kolo.“

U kolo, u kolo!

2

Tražio sam novelu. Dakako — *novelu.* Onu ljudsku i umjetničku; vi znate što mislim: neka nije tek napisana, već duboko, ljudski osjećana, a opet neka je fino, umjetnički izradjena. Neka dira u srce i nek daje užitak. Intimna neka je. Ma i ne bila baš novela, već recimo pripoviest, crta, crtica. Dà, makar i crtica. U lanjskom sam Matičinu „Kolu“ našao nešto ovakovo. Bila je to Novakova tmurna slika „Iz velegradskoga podzemlja“, svakako

daleko najbolja stvar ove ruke u čitavoj knjizi. Metnuta je u istinu na prvo mjesto, a trebalo bi iza nje još dva tri prazna lista, da ju razluči od ostalih. Ona je tamo zalutala. Nije u njoj toliko umjeće, koliko srca i obće ljudskih osjećaja. S Novakom nam nije legao u grob samo fabulista, već i socijalni pisac. Pod kraj života zahvaća mu pero i radnike. Junak je „velegradskoga podzemlja" jedan od onih ljudi, što gospodi pile drva, a zove se Mika. On zamišljen sjedi na klupi na Iličkom trgu. Jučer je s nekim Jankićem razpilio i razciepao jednomu gospodinu hvat drva za pet kruna. Gospodin ih je plaćajući opomenuo, neka sad ne idu u gostionicu, nego neka kupe večeru za obitelj, ali to je razdražilo Miku i Jankića, pa su baš otišli u krčmu i to na talijansko vino po 28 novč. Htjeli su samo, da se malo ugriju, pa da odu, ali što dalje sve im je voljkije. Pane misao i na kuću, na ženu i djecu, ali što više polulitara, sve manje brige i misli.

— Nije u našim stranama još život tako loš, kako pripoviedaju ljudi, koji su živjeli drugdje.

— Dašto, da se dade poživjeti, — prihvati Mika. — Ne daj Bože gore, ovako je dobro... Čovjek se dašto pomuči i ima briga, ali tko je, Jankiću, bez toga?

I opet dolaze misli na ženu i djecu, ali sad već u drugom svjetlu. Mika je kupio od kočevara škatuljicu sladkiša za svoju malu pametnu Evicu, mezimicu svoju, i sad se Mika pred Jankićem hvali, kako će možda danas sutra od nje šta biti. Bog zna. „Dogodi se, pa se sreća dotakne i siromaha". Onda se Mika opio. Ne sjeća se ništa pravo, kako je doteturao do kuće. Tek slabo se sjeća, kako je u kući tukao ženu, a djeca stala bježati, sjeća se i kako je Evica ostala, a on i nju dohvatio, a žena mu je otela iz ruku — dalje se ne sjeća. U jutro se žena oborila na njega, da je Evicu na mrtvo ime izprebijao; eno leži i krvari. Trebalo bi takova divljaka javiti u gradsku kuću! — Mika je šutio i prišao krevetiću, gdje je ležalo jedva živo diete s krvavom pjenom na ustima. Tamo je sjeo i ljubio djetetu ručicu: „Evice... Tko je tebe, zlato?... Otac te nije tukao — ne daj Bog! Tebe otac najvoli, pa kako bi te tukao?... Kako bih ja, kad si ti moja mala, pametna mezimica?" i tako on njoj dalje tepa i utiskuje u bolestne ručice onu škatuljicu sladkiša od kočevara. Krv djetetu navaljuje jače, a njemu suze kanu nad njom, i on kune onu svoju ruku: da bi usahla! Kad dodje žena, sakriva svoje osjećaje i hoće iz kuće van. Žena viče nad njim, neka stane, da se dogovore, jer inače će liečnik poznati, da ju je on ubio. Mika bi se već bio i vratio, ali ponos mu ne da: Sad bi ona mislila, da me je ustrašila liečnikom!... Nekako je kroz dan našao posla i završio oko tri sata po podne, pa trebao da odnese kući zaslužbu, ali ne može u svoju kuću — od stida, straha, tako nešto... Šetkao je oko kuće, da ga vidi žena, ne bi li ga pozvala i bilo bi mu lakše. U to je došao njegov sin, dječak od deset godina, i pripoviedio, da je Evici jako zlo: „A ti se ne trebaš ništa bojati... Kad je liečnik upitao, kako da se to dogodilo, rekla mu je mati, da je Evica nosila u naramku drva i pala niza stube." Mika je dao sinu zaslužbu, nek

da majci, a on je otišao na Ilički trg i sjeo na klupu, kako je pripoviest i počela, i stao o svem tom razmišljati, pun tuge i kajanja ... U to je došla k njemu žena, sklopila ruke pod podbradkom kao na molitvu i rekla kroz plač: — Preminula je ...

Mika je kao ubijen i ne će nikako u kuću, boji se onog pogleda na maloga mrtvaca. Žena ga sveudilj nuka, neka ide, jer treba siroticu malu pokopati, a to da je sve bilo sudjeno i s božjom voljom, osim toga se i dječaci boje biti u sobi s mrtvacem. „Dodji ... Dobar si ti čovjek ... ti skrbiš za svoju djecu ... Evici sam našla u krevetu škatulju bonbona, pa sam pomislila: Evo, kako on nju voli i kako misli na nju ... Dobar si ti, ali za piće niesi. Tebi piće uzme pamet, pa ne znaš, što radiš ... Dodji, Mika moj, dodji ... Bit će nam svima lakše, kad ti budeš s nama, a i tebi će bit lakše, vidjet ćeš."

Mika se brani i udari u težak plač. Žena ga sve nježnije nagovara i uvjerava ga, kako on nije kriv, kako je dobar i da ona zna, koliko on trpi.

— Zašto je niesi otela iz mojih ruku, kad si vidjela?

— Ah, sve se to dogodilo, koliko ovo govorim ... Niesi ti, Mika, toliko kriv. Diete je od poroda slabašno. Bog zna, što je bilo pokvareno u njem.

Jedva nekako težka srdca krenuo Mika sa ženom, kao da ide na stratište. Korit će ga diete, da je surov i bez ljubavi. „A on je tako volio svoju malu, pametnu Evicu."

Ja sam potanje razastro glavne niti ove Novakove stvari, da pobudim ljude, koji je nisu čitali, nek je pročitaju, a one, koji su je pročitali, neka to učine još jedanput. Ona čini čovjeka boljim. Konačno: promienite milieu i vi ćete moći mnogo šta iz nje na se protegnuti i tako dobro razumjeti. Ovaki prirodni akcenti moraju naći resonancu u čitatelja. A to je ono „obćenito ljudsko", što sam rekao.

Uza sve to, što mjestimice nije umjetnički dotjerana, zavriedila bi ova stvar, da se prevede na koji strani jezik. Ovakovi su biseri i vani riedki.

Ostale su stvari ove vrsti u prvoj knjizi „Kola" što pokrajinske što različite viesti, samo na šire izvedene. Vjerujte, ništa drugo. K tomu vidite, da su silom pisane, pa se mučno, vrlo mučno čitaju. Pa to je i naravski. Gdje pisac iskreno ne daje sebe, ne može ni druge zagrijati. Ako je rutiniran pisac, može najviše zabaviti neko vrieme čitatelja, ali ganuti ga ili pribaviti mu viši estetski užitak ne može. Takova je n. pr. „Paka ljubav" od J. E. *Tomića*. Bez sumnje, dobro pisana, ali ne ostavlja nikakova traga. Priča se tu u formi dnevnika pustolovina mladoga kavalira Dalmatinca, koji najvoli osvajati ne djevojke ni udovice već — udate gospodje. Takovu jednu osvoji na — Malti. Muž joj je bogati Englez, a ona je model tomu mladiću, koji se dakako u tu svrhu morao prije baviti slikanjem. Oni se sastaju potajno, u „pakoj ljubavi", ali kad njezin muž nastrada i naglo umre, namrievši joj velik imetak, onaj ju mladić ostavlja, pošto on ne voli udovice, jer ga samo draži zabranjena ljubav. O psihologijo!

To bi bila ta različita viest, a pokrajinske su ponajprije Jovana *Hranilovića* „Angjin Božić". Pjesme se Hranilovićeve mogu čitati, ali ovu sam prozu s naporom pročitao. Mogu još zanimati snimci neki iz žumberačkoga života, ali sujet sam ne kaže ništa. Ta se Andja imala vjenčati za nekoga učitelja, koji ju u oči samoga vjenčanja ostavio i otišao u Ameriku, a to sbog toga, što je davno prije dao vjeru nekoj drugoj. Ta je druga otišla za njim u Ameriku i „tamo oni sretno i liepo žive". Medjutim nas tješi pisac, da se i Andja udala za nekoga šumara, pa su najprije živjeli u rodnom kraju, a onda u Primorju. Pače i djecu su „divnu" dobili, koja pohadjaju svoju djedovinu. „Danas — završuje pisac — od te porodice nema više mužkih potomaka."

Gdje je tu ma i jedna točka onoga, što se zove umjetnost?

Daleko je naivnija crtica od Radoslava *(dra. Zahara)* „Babina vaza". Poslie uvoda, u kojem pisac — i sam odvjetnik — nastoji uvjeriti publiku, da odvjetnici ne mogu obogatiti svojom praksom, priča sam „dogadjaj". Neka starija gospodja, udova odvjetnika, (dakako siromašna, jer odvjetnici, ako drugčije nemaju sreće, ne mogu ni mirovine ženi priskrbiti) ne zna, što bi dala na dar nekomu idealno-dobromu liečniku, koji ju je u bolesti liečio, pa se napokon odluči na neku starinsku vazu, uspomenu od pokojne bake. Medjutim neki sabirač starina dade liečniku za tu vazu — 2000 for. Liečnik, idealno-dobar čovjek, odnese te novce natrag udovici, kao njezine. Udovica ne će da primi, ali, kad liečnik tvrdokorno uztraje, daje mu, da uzme bar polovicu, no on ne će ni to, već veli, da mu je dosta 200 for. Udovica je napokon pristala, jer je liepo izplatila dugove, nabavila odiela i rubenine, „a još joj je ostala glavnica, koja je za nju, sirotu, dobrano pomnožila mjesečni prihod."

To je svršetak. Moral: država bi se morala pobrinuti za mirovine odvjetničkih udova!

Nikad čovjek ne požali više za izgubljeno vrieme, kao kad pročita ovakovu, recimo jedanput „domaću viest" bez i najprimitivnijega literarnog prismoka.

Gospodin Svetozar *Ritig*, on je za pokrajinske viesti iz Djakovštine. U crti „Moje kumovanje" doznat ćete, da je taj gospodin kapelan i da je negda bio — ne znam, da li je još i danas — strastven lovac. Lovio je s nekim Markom, koji je obudovio i opet se oženio, gdje mu je g. Ritig bio kum. Literarno bi b'lo nešto u tom, što je Marko bio mrk spram prve žene zato, što ga je varala, ali on svejedno nije htio od toga praviti škandala, već je šutio, kao da je znao, da će g. Ritig već tako udesiti, da mu umre ta žena, a onda će mu pisac naći liepu djevojku. Ta nevjera ženina tek je natuknuta.

Ni u drugoj knjizi nije se g. Ritig popravio. Tu im pripoviest „Grieh", gdje se mlada djevojka, koju sile za nedraga, dogovara s dragim, da mu pobjegne, ali u onaj ugovoreni čas nema snage, da izpuni svoje djelo, već onako izišavši van na vjetar („Volim i umrieti, no u sramoti živiti") ostane na sjeniku, zapadne u groznicu, da u narednom poglavlju — umre. Ona se

dakle, kako g. svećenik misli, prestrašila — grieha! Očuvaj i nas, Bože, ovakovih „Grieha"!

Nešto je bolja crtica „Vilenjak", jer je tu makar i primitivan, ali ipak bar nekaki portret seoskoga „vilenjaka" s trunkom humora. Neki drže, da je umjetnost pisati ovake stvari. Ne, to je naivnost ljudi, koji duševno još nisu izašli iz one dobe u nas, kad su se pisale tobožnje „crtice po istini" i one nekadanje „seoske" pripoviesti, gdje bi pisac prošao selom i mislio, da je dosta opisati tek vanjske utiske. Kao da nismo imali ni Tordinca ni Kozarca.

Ali najinteresantnija je svakako od ovih pokrajinskih dopisnika gospodja Viktorija *Risaković*. Dok su ovi ostali većinom bezbojni, ona je romantična, posve starinski romantična. Ona seoska romantika, u kojoj dolaze i cigani. Kao da — šta bih vam rekao — kao da uzmete stari onaj „Neven" ili „Vienac" prvih godina. Tako u prvoj knjizi „Kola" ima pripoviest „Marta". Tu je Martu još ko malo diete našao negdje u šumi — pomislite! — seljak Marko Lalić, doveo svojoj kući i uzgajao uz svoga maloga sina Živana. Sad vi svi mislite, da će se Živan i Marta zaljubiti ili tako nešto, ali ne — spisateljica ne da. U Marti je ciganska krv, nemirna, htjela bi — ovo je kao neka moderna iskra — htjela bi nekud bježati „daleko — daleko". I jednom sbilja, kad su Živan i Marta bili na paši i kad je Živan zadriemao, otide Marta do Dunava, odrieši čamac, preplovi preko, pusti čamac niz vodu i dodje u neki šumski kraj, koji joj se činio tako „poznat". (Spisateljica to višeputa naglašava, da iztakne prve dojmove njezina djetinjstva.) Marko ju je s ljudima tražio, ona je čula potjeru i pobjegla opet, prespavala noć u šumi sjećajući se — biblije: „Gledajte ptice u zraku i ljiljane u polju itd." I misli Marta: „Ta — vi ste sami pogani, jer vi sijete i žanjete, a baš mi smo dobri kršćani, koji živimo bez brige kao ptice u zraku . . ." Ne čini li vam se ovo originalno! — I dok ona tako misli, eto ti mladoga ciganina, koji ju nagovori, neka ide s njim u — Vinkovce. Tamo je proštenje, bit će i drugih cigana. I zagudi joj on na gusle, a Marta je sva tronuta izgovorila jedva čujno: „Oh, — idem s tobom — idem vrlo rada". Sva je priroda mirovala u tom svečanom času — veli gospodja — a ciganin je obujmio i poljubio Martu nazvavši je ženom; ona neka mu nosi gusle, a on će je hraniti. Da nije članova Matice Hrvatske, oni bi jamačno još malo bili ostali u šumi, ali ovako ih je gospodja poslala odmah na put u — Vinkovce. Hochzeitsreise!

(Nastavit će se.)

DR. MILAN OGRIZOVIĆ

POVODOM JEDNE KNJIGE

(JOVAN SKERLIĆ: PISCI I KNJIGE. I. Beograd 1907.)

Prije, no što predjem na refleksije, izazvane lektirom tih književnih studija, neka mi se dopusti reći koju o autoru, zbog veće jasnoće. Ideje — naročito moralne — su ljudi. Ljudi su ideje, i mi samo zato ne poznajemo mnogih misli, jer su nam nepoznati mnogi ljudi.

G. Jovan Skerlić je jedini, za kojega znam, da me mrzi, jako i nepomirljivo. Moje osjećanje prema njemu, prem nije simpatija, nije mržnja, jer ne mrzim ni loših pisaca, a on nije loš pisac. On je moj „protunožac". Mi smo na protivnim polovima. On je socijalista, ja sam nacionalista. On je — barem tako tvrdi — Jugoslovjen, ja sam Hrvat. On je realista, ja to nisam. On je profesor, ja sam „boem". On propovijeda, ja se smijem. Ja ga ne mogu progutati. On me ženira. Ein Unmöglicher. Većina je ljudi kao zemlja, pa se moraju vrtjeti oko čega, pa ma to i ne bilo sunce. Skerlić je takav planet. Dogmatičan. Vjeruje u sebe, u čovjeka, u demokraciju, u progres, u novine i u pučka sveučilišta. I danas je u demokratskim družtvima najbolji način doći na vlast — biti proti njoj, doći do kapitala — biti antikapitalista. G. Skerlić je danas u Srbiji „sila". Kao universitetski profesor zapovijeda omladini, kao urednik srpskog Savremenika, *Srp. Književ. Glasnika* komandira literaturi, kao duša jednog radikalnog i demokratskog dnevnika ima velik politički utjecaj. Profesor, političar i literat. Troglav, kao Triglav, aždaja ili Balačko vojvoda. Držanje toga demokrate miriše po diktaturi. Ambiciozan. Jakobinac, tiranin, terorista i zbog toga je izjuren iz kola srpskih socijalista. Republikanac, ljubitelj revolucije, ali to mu ne smetaše dobijanju štipendija od najreakcionarnijih vlada i pisanju u konservativne smotre. Kod svih groznih političkih trzavica on je znao ostati čitav. Nije čak bio ni u zatvoru, kao Janko (Veselinović), Mile Pavlović „Krpa" i Kosta Taušanović. Njegovi mučenički instinkti nisu osobito razvijeni. Kao naš g. Šurmin, taj demokratski literat bijaše uvijek jednom nogom kod vlade. Ako taj bezvjerac ne cjeliva papinih papuča, cjeliva druge. Tako je nedavno kao bijesan grdio bivšeg ministra, koji mu odgovori, izloživši u trgovinskom izlogu knjigu sa vlastoručnom, vrućom Skerlićevom posvetom tome istome g. Pavlu Marinkoviću. Da ne postoje, takove bi ljude trebalo stvoriti. Hvala svojoj demokratskoj taktici, g. Skerlić danas „vlada dušama" ne samo u Beogradu, no i u Zagrebu.

Svršio je doktorat u inostranstvu. Ne u Parizu ili u Berlinu. U Lozanu[1], u guvernantskom Lozanu. Njegova teza odlikuje se time, što ostade u Francuskoj neopažena. Ne svršivši slavistike, proučavajući francusku književnost, on je danas izvanredni profesor srpske književnosti. Do nedavna je gotovo svakodnevno bistrio politiku u svom *Dnevnom Listu,* dajući *Odjeku* nedjeljno po jednu književnu kroniku i radeći istodobno na kakvoj kupusari, debeloj i strašnoj kao najnovija *Omladina i njena književnost.* Ko toliko i tako naglo piše, ne piše klasično.

Kada bijah prvi put u Srbiji, mrzio me g. Skerlić, jer sam Hrvat. Sada me mrzi, jer nisam hrvatski naprednjak. Za mog pariskog boravka zvao me feljton demokratskog *Odjeka* „kajkavskom dušicom". Kada prvi napisah, da je *Pogled na današnju francusku književnost*[2] ekscerpt iz jedne knjige bez spomenutog autora, g. Skerlić okrene proti meni vrlo nekritičnu polemiku. Dok se potpisivah, on ostajaše anoniman. Mjesto odgovora g. Andri Gavriloviću, saradniku Rada naše Akademije, koji mu istodobno medju inim dokazivaše, da je mučio rodjenog oca, grdio je mene Skerlić i njegovo desno krilo Milan Grol (dopisnik Obzora) gotovo svakodnevno, preko dvije godine, u *Dnev. Listu* i *Odjeku* kao „bivšeg čovjeka", robijaša, pariskog lopova i čovjeka „bez gradjanske časti". I dok postojah za njegove političke organe, ne eksistirah za njegov *Glasnik.* Nabrajajući lane i zimus sve božićne priloge svih beogradskih listova, taj književni i neosobni list samo mene prećutavaše. Srpski književni list negira fakta. Kao odbornik zapriječio je g. Skerlić i dramaturg Grol moj ulazak u orkestar kr. srp. Pozorišta. Htio me sasvim demokratski kazniti gladom. U Sofiji pričaše hrvatskim književnicima, da sam „baraba", da ne znam francuski i da me u biblioteci gledao krasti tudje misli! Nije mi poznato, reče li, da se kitim i njegovim perjem. Indirektna posljedica toga kulturnog sastanka bijaše moja nasilna secesija iz Savremenika. U broju, gdje trebaše izaći moj članak o Ćurćinu, izadje Skerlićev rad o Lazareviću, mnogo modernijem piscu. Kratko vrijeme prije toga sastadoh na beogradskoj kaldrmi triumvirat: gg. Viznera (Livadića), Skerlića i Wildera, i bi mi odmah jasno, da sam proskribovan. Nazarenče, ti si pobijedio! Zbog „nemoralnosti" sam izbačen iz lista, gdje vidim moralna lica gg. Lunačeka, Šurmina i Tresića — Tresića-Pavičića, pod redakcijom jednog arcimoralnog Tomašićevog suradnika!

Ta moja borba sa jugoslavenskim moralom i sa demokratskim pravednicima imadjaše i smiješnih momenata — i to ne samo u Zagrebu. Tako mi je jedared zbog mog feljtona g. Skerlić zaprijetio, da će me — ubiti! Sutradan mu u novom feljtonu poručim, da ću ga, da mi ne pogine mlad i zelen, ubosti štoplcigerom iliti burgijom onamo, kamo ga još nijedno pero ne ubode, upozorivši ga, da ga u slučaju moje nasilne pogibije čeka pasulj, pasulj i pasulj[3]. Dakako, samo sam se šalio, jer ne volim burgije ni u džepu

[1] Lausanne.
[2] U Letopisu Matice Srpske.
[3] Hrana na robijama, u kazamatu.

i jer mi dosta dosadiše u Skerlićevom pisanju. Ubio me tek imaginarno i ja se kao pokojnik osjećam sasvim kao na ovom svijetu.

Sasvim drukčije zamišljam kritičara no što je g. Skerlić. Kritičar je prije svega umjetnik, umjetnik osjećanjem i stvaranjem. Kao umjetnost što je život, realnost transformirana kroz prizmu individualnosti, tako je kritika dojam umjetnosti na umjetnika. To su sasvim dialektične razlike, ne postojeći danas više u modernoj literaturi. Moderni umjetnik, sad više sad manje, stvara analizom, usporedjivanjem, dakle kritički, a moderni kritičar sintetiše, slika, oživljava umjetnički. Neke priče An. Francea, Stendhala i Waltera Patera su imaginarne kritike, a eseji Macaulayevi i Taineovi su kritični, savršeno dokumentirani romani.

Kod nekih umjetnina (Barrès, d' Annunzio, Baudelaire) kao kod nekih izvrsnih kritika ne znate, gdje je medja izmedju analize i imaginacije. Moderni roman je imaginarna kritika, moderna kritika je roman duha. Goethe analizira u svom romanu Hamleta i Hamlet u drami analizira sebe kao filozof i dramsku umjetnost kao estet. Kritika je dakle umjetnost umjetnosti, odnošaj i harmonija izmedju umjetnina, koju konstatuje samo istančano osjećanje i discipliniran intelekat, osobine duha i osjećanja, nazvane u svojoj cjelini ukusom.

Ukus je glavna odlika valjane kritike. On suponira znanje, poznavanje što mnogobrojnijih i različitijih oblika ljepote, jer kritički sudi samo poznavalac „le connoisseur", jer se kritički može suditi samo usporedjivanjem, uzajamnim mjerenjem senzacija. Iz svega toga slijedi, da je kritičar, da je ukus tek ideal, jer se ne da zamisliti um, poznavajući jednako sve vrste ljepote, niti kritička osjećajnost, sposobna u svako vrijeme za jednaku emotivnost. Čovjek se mijenja svakog sekunda. Duh nije kantar. Prema tome je kritičar s jedne strane skeptik, protivnik stalnih dogama, s druge pak strane vječna radoznalost i želja, da se što bliže primakne ikarskom idealu, onoj universalnosti i tolerantnoj širini, koja kao humor i pravi, opći humani moral sve razumije, svemu prašta i nastoji tek to, da što više doživi, konstatuje, razumije. Takvi dusi bijahu Sokrat, Montaigne, Goethe i Renan.

Ali kritičar nije samo čovjek od ukusa, estet, usporedjujući i mjereći intenzivnost raznih dojmova, analizirajući sam sebe. On ne priča samo priču svog duha. On analizira tudje duše, on priča sebe u drugima. On nije samo umjetnik; on je i mislilac, jer su umjetnine simboli, stil — ljudi. Kritičar dakle ne traži samo odnošaje medju umjetnostima, on traži i jedinstvo, spoljne i unutrašnje analogije umjetnina, a to jedinstvo je stil. Goetheov stil je jedinstvo Goetheovih djela, odnošaj djela prema autoru i autorovo prema drugim djelima. Stil jedne epohe je odnošaj djela tog vremena prema ondašnjem društvu i odnošaj tog društva prema drugima. Stil je dakle društvo, čovjek, sličan i različit od drugih. Stil je fizionomija, ono karakteristično, ono malo, onaj ništa, ona nijansa, kojom se blizanac razlikuje od blizanca, ona razlika, po kojoj je čovjek svijet za sebe, po kojoj — kako reče već Leibnitz — nema dva sasvim jednaka lista. Kritičar dakle mora

imati osjećanje — ne samo za analogije, ne samo za ideje, za općenitosti, nego za razlike, za pojedinosti, za čovjeka, za stil. On je dakle portretista, slikar, izvodeći iz raznih manifestacija umjetnosti ne samo njihovo jedinstvo kolektivno, nego — a to je najglavnije — njihovu individualnost, ono što ih i čini da živu, da su umjetnine. Kritika je dakle proučavanje stila, a pošto je stil autor, proučavanje autora, konstatovanje ne samo njegovih sličnosti sa drugima, nego prije svega njegove individualnosti, dakle originalnost je po mom mišljenju ne samo najvažniji, nego najteži posao kritike. Naći analogije je lakše no naći karakteristike. Ideja je uočljivija od nijanse. Zato smatram Sainte-Beuvea boljim kritičarom od Tainea, Julesa Lemaitrea od Brandesa. Taine je majstor u karakterisanju vremena, epohe, ali taj obožavalac A. de Musseta nije imao ni iz daleka razvijen ukus za individualnost i osjećanje za nijanse stila i karaktera kao veliki potretista, dobri romancier i suptilni lirik Sainte Beuve. Literarna povjest nije kritika.

Kritičar je dakle osim čovjeka od ukusa još i filozof, sociolog, psiholog i historik, jer samo tako može razumjeti umjetninu u njenom postanku, odnošaju sa društvom i autorom, transformaciju i evoluciju starih u nove, originalnih u općenite i općenitih u originalne ideje. Čemu dužiti? Kritika je u najvišem svom obliku savršeno poznavanje čovjeka, djelo enciklopedijskog umjetnika i zato postoji samo kao torzo, slika, dojam, pokušaj. Mi danas imamo toliko kritika književnih, koliko ima nauka i uvjerenja. Imamo diletantsku, novinarsku, konservativnu, naprednu, anarhijsku, socijalnu, eksperimentalnu, patološku, filološku, historijsku, metafizičku, teološku, moralističnu, kritiku naučnu i pseudonaučnu, dokazujući baš kontradiktornim svojim rezultatima, da kritika nije nauka i da ukus nije ukus, ako je samo plod nauke.

(Svršit će se.)

A. G. MATOŠ

CRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI

(Nastavak)

Slavni stilista i humanista, Karel pl. Žerotin, podnipošto ne bi prepoznao česki jezik koncem sedamnaestoga vieka. Pravo pravcato stogodišnje mrtvilo nastade českoj literaturi za vladanja Jezuita, medju kojima se izticao Koniaš time, da je uništio više tisuća čeških knjiga. Ta Jezuiti su spalili trideset i šest tisuća českih knjiga javno na lomači. A u toj mračnoj dobi savršene propasti zasjala je na literarnom horizontu još jednom zviezda vanredne veličine i neobičnoga sjaja: Jan Amos Komensky.

Ovo ime uze Komensky (1592.—1670.) od rodnoga mu sela Komne, kod ugarskoga Broda u Moravskoj. Bijaše onda navada latiniti imena, otuda pisao se i Comenius. Komensky je bio u savezu i revnom dopisivanju s najučenijim muževima one dobe, njegova su pedagožka nastojanja postala poznata u cielom svietu; a slava mu struji dan danas svim dielovima svieta.

Zahtievao je zornu obuku u materinskom jeziku, što ga čini najznamenitijim predšastnikom Pestalozzia, a pripada mu ime „učitelja puka" i tako postaje vlastničtvom sviju.

Kao česki spisatelj znamenit je za književnu povjest. Sam o sebi veli, da je rodom Moravljan, jezikom Čeh, a zvanjem bogoslovac. U znatnoj množini spisa u latinskom i českom jeziku širio je Komensky najplemenitije ideje, u čem ga ni najmanje nije smetala tragična mu sudbina.

Kao pravi sin svoje dobe naginjao je misticizmu, izdavao Kotterova, Poniatowske i Drabikova proročanstva, premda je time pribavio sebi dosta neugodnosti.

Ideal mu bijaše, da u svojim pansofističkim spisima sakupi skup svega čovječjeg znanja, a to djelo tvorilo je tako reći vrhunac svjetovne mudrosti, te pripravljalo tlo njegovim tolerantnim načelima. Djela ova pisao je većinom latinski, a sam ih pretakao na jezik česki. Osim toga je bio proti ratovanju, pravi predstavnik mira, pa da prijatelji takovog nastojanja proučavaju njegova djela, našli bi u njima mnogo koje slovo obodrenja. Valjalo bi, da se slože pojedine kršćanske konfesije i mirno žive uza se, jer uvjeti pravoga kršćanskoga življenja nisu prazne formule, već nutarnji popravak. Ista je načela kasnije primio i Spencer. Franke-ov učenik, grof Zinzendorf

tako je obljubio ove Komensky-eve misli, da je kasnije u Herrnhutu sakupio oko sebe razštrkanu moravsku braću, pa je tako umjetno oživio bratovsku obćinu.

Medju českim mu djelima osobito se iztiču: „Labirint svieta" i „Raj srca". Česki pisao je ponajviše poviest bratovske obćine, a dosta često morao je polemizovati. Navesti mi je mnogo razprava sasma religioznoga značaja, propovjedi, molitava, vjerozakonskih razmatranja, koja se tiču bratovske obćine. Ovaj svestrano naobraženi muž izdao je i Catona, preveo Ovida, Virgila, a poput svojih predšastnika pisao je i Kancionale; psalme preveo u vezanom časomjeru, a zanimao se i geneoložkim materijalom, nacrtavši znameniti zemljovid Morave, a za svoje njemačke zemljake u Fulneku sastavio je katehizam. Ali najznamenitije mu djelo, „Poklad českoga jezika", uništio je požar godine 1656. u Lissi. „Poklad českoga jezika" bio je rječnik i slovnica, za koje je Komensky sabirao materijal preko 40 godina. Ovaj požar progutao je sav imetak Komensky-a, ali njega je najviše mučio gubitak tog dragocjenog materijala. I „Amphitheatrum universitatis rerum" i „Silva pansophia" i to su progutali plameni. Slog Jana Amosa Komensky-a svjedoči, da je bio duboko i klasički naobražen muž. Znao je svratiti pozor svojih čitatelja na stvar, o kojoj bi pisao, podnipošto možda s prevelikom revnošću — već s nutarnjim osvjedočenjem i živahnošću. Izvadci njegovih spisa stavljali su se u slovnice, te su i u tužno doba podpune propasti jezične, književne i narodnje, služili uzorom savršenoga jezika.

Francezi, Poljaci, Niemci, Švedi, Englezi, Ugri, pače i holandezki trgovci imali su smisla za načela toga velikog i plemenitog muža, kojemu poslie bogate i uspješne radinosti kao posljednjemu biskupu Bratovske obćine — nije u dio palo, da počine u očinskoj zemlji, da ga krije gruda domovine, koju je toli ljubio. Pokopalo ga u tudjini, u Naardenu, u crkvi francezko-protestantskoj. U poviesti pedagogije Komensky tvori temeljni kamen, a isto tako zajamčeno mu je častno mjesto u poviesti filozofije. U sadanje doba uvažava se već znamenovanje Kamenskoga za čovječanstvo, a doslovce se izpuniše proročanske rieči Leibniza: „Comeniuse, doći će doba, kad će te najbolji ljudi slaviti za tvoje djelovanje".

V

Preporod česke književnosti

Tridesetgodišnji rat uništio je Čehe materijalno i kulturno. Posljednji, najugledniji i najbogatiji sinovi odseliše se u tudjinu. Novo, doseljeno plemstvo nije prionulo k uništenoj, izmučenoj kraljevini Českoj. Katolicizam uz riedku iznimku, nije imao smisla za naobrazivanje puka, vlada je neumorno germanizovala, pače jedan od plemićskih useljenika, ne imajući pojma o povjestničkim tradicijama, srušio je česko-austrijsku kancelariju (1749.). Puk je stenjao pod krutim pritiskom robote, ali jezik je česki ipak bitisao u puku, medju seljacima i životario kod onih obrazovanih ljudi, koji su iz puka nikli. Gra-

dovi su bili njemački s tom razlikom, da je nekim okolica bila česka, nekim pak njemačka.

Pritisak germanizacije prouzročio je protivan pritisak. Reforme Josipa II., koji je kanio Austriju prosvietliti i germanizovati, donesoše veću vjerozakonsku slobodu i slobodnije podaničke odnošaje. Iz Francezke su nova načela amo odjekivala. U Austriji stadoše polagano uvidjati potrebu drugoga jezika u Českoj i u Moravskoj. Tiskalo je razne „obrane českoga jezika", svraćajući pozornost na praktičko mu znamenovanje, na prošlost i nekadašnju njegovu literaturu. Obranbeni se spisi českoga jezika sve to većma umnožavali, pače u vojničkim se i u plemićskim krugovima priznala važnost českoga govora. Istina, da s malom iznimkom plemstvo nije prionulo českomu jeziku, ali u godinama 1790. prema četrdesetim godinama i koncem g. 1860. plemstvo, barem konservativno, spojilo je svoju sa sudbinom českoga puka, te mu postalo moralnom podporom.

Znameniti faktori u preporadjanju českoga jezika bila je škola i crkva. Česki svećenik propoviedao je u crkvi česki. Koncem 18. vieka popravljen bude tekst Biblije, a njezino proučavanje učinilo je početak slavistike.

Česki rodoljubi, naročito svećenstvo, bijahu klasično naobraženi i u njemačkom jeziku, a sretan znadijahu odabrati način i sredstva, da uzmognu podati puku dobru i koristnu lektiru. Pretiskavale se knjige iz „zlatnoga vieka", kronike i zemljopisne spise. Ali rodoljubi se pobrinuše i za pučke spise, priče i pripoviedke; za njegovanje jezika pisahu slovnice, Almanake, pučke drame, dakako u jeziku još prilično neugladjenom.

Svaki novi izraz, nedužna pjesmica ma joj trebalo i njemački tumač, prouzrokovala bi veliko zanimanje

Kraljevsko učeno družtvo (zadruga) postade znanstvenim središtem; za ono doba najslavnije na glasu družtvo u srednjoj Evropi. Česi i Niemci složno se tu bratimiše u nastojanju, da prosvietle narod. Mnogo članova bijahu nekadašnji Jezuite.

I školstvo, naročito pučko, imalo je veliko znamenovanje. Uredio ga Prus Felbiger. Samo se po sebi razumieva, da je vlada nastojala germanizovati pomoću školstva, nu nepobitna se potreba českoga jezika tomu suprotstavila. Na pučkim je učionama česki učitelj morao obučavati materinskim jezikom, a za Napoleonskih ratova vlada ne imadijaše vremena, da promiče jezik i književnost svojih podanika.

Doba českoga preporoda diči se većinom značajem učenosti. Mnogi su pisali njemački, ali studijeim se bavile českom krunom. Jedva oćutiše Česi, da se je pritisak odozgor ponešto umanjio, već bi plamtećim uzhićenjem vikali caru: živio i slava!

Od god. 1793. česki se jezik predavao i na sveučilištu. U dobar su se čas učenjaci pazili s plemstvom, te su uspješno na nj djelovali.

Medju onodobnim učenjacima osobito se iztiče lik bivšeg jezuite abbé-a Dobrovsky-a, kritičkoga oca slavistike, muža visoke naobrazbe, kojega su u velike štovali najznamenitiji ljudi Europe. Njegovi listovi bogata su vrela

za poviest slavistike. U plemićskim krugovima obljubljeni abbé učinio je staroslovjenštinu temeljem za svoje studije, kojih su posljedicom bile znamenite „Institutiones". Dobrovsky bijaše vrli poznavalac slavistike u cielom ondašnjem obsegu, crpio je svagdje iz vrela, a proučavao je najprije jezik češki.

Slovnica Dobrovsky-eva bila je drugim slovničarima uzorom. Revnim posredovanjem Hanke slovnicu je Dobrovsky-evu prevelo i u druge jezike. Dobrovsky je napisao klasičko djelce „Poviest češke književnosti", sastavio riečnik, te izdavao razne časopise, proučavao i izdao stare češke legende. On je bio onaj, koji je svrstao češke glagole (i u obće slavenske).

Koncem 18. stoljeća proučavale su se revno češke kronike, starine i bibliografije, radi česa se je puno prepiralo. Dobrovsky je čudan pojav, vrli rodoljub i zanešenjak za češki jezik, akoprem bi malo kad pisao češki, pače nije gojio nadu za česku budućnost. Pustio se u prepirku radi nauke o češkom stihomjerstvu, što je rodoljube jako uzrujalo. Akoprem su takove i slične prepirke prouzročile ogorčenost, to su ipak prouzročile i zanimanje za tu stvar, a prinukale su dotičnike, da se još bolje zadube u študije.

Kod razmirica oko tih prepornih pitanja, smatralo je Dobrovsky-a vještakom te struke, a on je imao o stvari uviek dobre nazore. Utemeljio je posebnu školu.

Medjutim naraslo je u Českoj cielo pokoljenje pjesnika i spisatelja u prozi, što je čitajuće obćinstvo više zanimalo nego slovnica na četiri odjela. S početka se je radilo neizmjerno težko. Jezik ne bijaše podesan, osobito ne za stihove, nu svladalo je i ove težkoće i taj nesklad izraza. Pomaljahu se daroviti muževi, kao župnik Puchmayer, čije su se pjesme i priče uzdržale na književnom poprištu malo ne cieli viek.

Pojaviše se dakako i puki stihotvorci (bolje reći: stihokovači.) Zvahu se medjusobno Horac, Ovid, Pindar, Vergil, čitahu se medjusobno, a neizrecivo se hvališe i veseljahu sa svega, što bijaše česko.

Nekoji ti stihovni proizvodi čitali se s velikim uzhićenjem po cieloj Českoj. Prepisivalo bi ih i krasnoslovilo, što je u mnogima probudilo rodoljubno čuvstvo. Razumieva se, da se u tim onodobnim literarnim proizvodima ne može govoriti o umjetničkoj vriednosti. budući da je ne bijaše, nu za razvitak su književnosti imali veliko znamenovanje.

Spomenuti nam je i generala Zdiraza Polaka, koji je u svojoj mladosti napisao pjesan: „O uzvisitosti (velebnosti) prirode". Uzorom mu bijahu englezki i njemački pjesnici. (Haller i Kleist). U toj se pjesmi prvi put uzveličavala narav českim jezikom.

Polak bijaše utilitarista. Poetski mu se dar više iztaknuo u opisu Italije, gdje je uz bojnu halabuku pisao prikladne listove svomu zaštitniku Ziegleru.

(Nastavit će se.)

MARA FABKOVIĆ

PISMO IZ KRAKOVA

„MY" — PARNICA DR. DZIEDZIC-HELLER — JAN STANISLAWSKI — PROSLAVE JUBILEJA ORZESZKOWE — RUSINI I POLJACI — DEMONSTRACIJA NA SVEUČILIŠTU U LAVOVU

Mislim, da ne će biti na odmet, ako javim — iz jednoga od glavnih sjedišta kulturnoga i javnoga života Poljaka, iz starodrevnoga, krcatog slavnih i časnih uspomena, negdašnjeg prijestolnoga grada ponosnoga poljskoga naroda, — koju o onim stvarima i dogadjajima, koji na se svraćaju pozornost i interes braće Poljaka. Pogotovo u ovo vrijeme, kad se kod Poljaka pobudjuje sve veće zanimanje za hrvatski jezik i za hrvatske prilike i kulturne i političke i društvene. Istina, to zanimanje ne bilježi još svome opstanku veliki broj godina. Ta ono se tek rodilo! No mnogo je, da je tu! Ne može se zatajati, da se s mnogo predsuda promatra nas. Ali, da su sve odstranjene već sada, može li se zahtijevati? Sve najedanput ne ide. Dosadanji počeci i pokušaji (kao n. pr. prevadjanje djela iz hrvatske literature, stolica za hrvatski jezik na sveučilištu Krakovskom, članci i bilješke o hrvatskim prilikama, studije iz hrvatske literature i t. d.) nagoviještaju lijepu ipak budućnost i ako su skromni po svom broju. Uvjeren, da ne će hrvatska javnost baš stoga onako samo preći preko vijesti ili bilježaka iz poljačkih krajeva, ako na njih naidje, javljam se iz Krakova.

*

„My" je — kako hoće autor — drama iz savremenog života. Vrijednost ili bar znamenitost te drame ne leži u njoj samoj. Zato se govoriti o njoj kao u umjetničkom djelu ne može. Što više, postanak i svrha njegova opire se tome. To je djelo — tendencijozno. Napisa ga Adam *Krechowiecki*, novinar lavovski i predsjednik novinarske lavovske udruge, a proti socijalistima i revolucijonarcima. Čin se dogadja u ruskoj Poljskoj (królestwo). Glavni junak, otpušteni željeznički činovnik Tadeusz Hora, fanatični anarkista, gvozdene volje i silne energije, stupa na čelo revolucionaraca, da povede borbu proti svijetu drugačijeg mišljenja i drugačijih nazora. Pod geslom „My" vode borci očajnu borbu, no ne uime ideala, uime slobode, nego uime načela šake, uime mržnje, uništenja i anarkije. I njima u metežu i općoj zabuni uspije pobijediti. Sad započne krvoločna strahovlada. Jedna od žrtava

je i sin bogatoga trgovca, koji uvučen u zavjeru proti toj novoj vladi i izdajom predan u šake Hore, umire.

Tendencija je prozirna. Za drugog čina te drame došlo je do tako burnih prosvjeda, da se predstavljanje moralo obustaviti. Socijalisti su pobijedili. — I dalje od premijere taj komad u Lavovskom gradskom kazalištu nije došao. O toj socijalističkoj demonstraciji se mnogo pisalo po poljskim novinama i raznoliko komentiralo.

Tom zgodom je veoma umjesno opazio jedan ugledni književnik: „Kad se u kazališnim komadima udara na kapitaliste, socijalisti odobravaju i kliču: to zahtijeva sloboda! Pisneš li koju proti socijalistima — ti si proti slobodi, ti si natražnjak, a djelo ti na lomaču. Zbilja, socijalisti su za se posve monopolizirali slobodu."

* * *

Zanimanje se za tu demonstraciju nije ni pravo sleglo, kad li lavovske novine donesoše vijest o parnici dr. *Dziedzica,* odvjetnika u Lavovu proti ravnatelju gradskog lavovskog kazališta L. *Helleru.*

Svojom izvanrednošću i osobitošću uzvitlala je ova senzacionalna parnica silnu prašinu ne samo u Lavovu, nego i po cijeloj Poljskoj. S velikom se napetošću jedva iščekivao konac te parnice — osuda. A medjutim su poljski novinari neumorno do najsitnijih tančina i potankosti izvješćivali svoje zahvalne čitatelje o tijeku parnice. Zato mislim, da ne će biti suvišno nanizati samo važnije momente iz te parnice, toliko naime, koliko se zahtijeva za jasnu sliku.

Dr. Wojciech *Dziedzic,* odvjetnik tuži L. Hellera, r vnatelja gradskoga kazališta u Lavovu, da mu vrati svotu od 6 K 60 fil., isplaćenu za komad A. Krechowieckoga „My", a koji je u drugom činu prekinut radi socijalističkih demonstracija. Tužbu je obrazlagao dr. Dziedzic tim, da su kazališne ulaznice dvostrani ugovor i to: kazališna uprava obvezuje se, da će za tu svotu, koju publika plati za ulaznicu, pružiti publici taj stanoviti komad od toliko i toliko činova. Publika, kupivši ulazninu, ima pravo tražiti od uprave kazališne, da svoju obvezu ispunjuje. U ovom slučaju — kazališna uprava nije se držala ugovora i zato traži otštetu.

Kazališna uprava je *kriva* i nju ne može ispričati ništa. Ona je znala i sadržaj i tendenciju komada. Njoj je dakle bila dužnost ili urediti sve, da do demonstracija ne dodje, ili da je predstavljanje potpuno opozvala.

Dr. Dziedzic nije tužio samo Hellera, nego i — policiju, kao i političnu oblast. Politička oblast, imajući na cenzuru taj komad, znala mu je sadržaj. Zašto se onda nije i pobrinula, znajući sadržaj i tendenciju, da se predstava u miru i redu provede, kad je već dozvolila, da se predstavlja?

Kao razlog zašto tuži, izjavio je dr. Dziedzic, da mu je stalo do principa: da li je tko odgovoran i ako je tko, tko je taj, za nedovršeno ili samo prekinuto predstavljanje kojeg komada. Jer ako su socijalisti danas prepriječili predstavljanje, sutra to mogu cijonisti, preksutra Rusini, ovaj komad

cipelari, onaj stolari etc., ako ih se u nepovoljnom svjetlu prikaže. Zato neka se riješi, tko je pozvan i tko je odgovoran za mir i red.

Branitelj oblasti i policije izjavi, da sud ovaj nije kompetentan suditi policiji i oblasti.

Zastupnik kazališnoga ravnatelja dr. Lilien naglašuje, ako dru. Dziedzicu pripada naknada, to može biti samo 1 K.

No to ne može biti, jer na upravi nema krivnje. Ravnatelj Heller je za vrijeme demonstracija zvao policiju u pomoć, ali policija se nije odazvala. Uostalom mnijenje je dra. Lilien-a, da nije taktički uvlačiti policiju u kazalište, jer bi u takim slučajevima, kao što je taj, moglo i krvavih glava biti.

Sud je pred par dana izrekao osudu: Oblast i policiju nije sud vlastan suditi, a Dziedzic mora platiti 10 K. parbenih troškova, Heller isto toliko i još Dziedzicu ili 1 K. 28 fil. ili dati predstavljati komad „My" od onog mjesta, gdje se prestalo i na to predstavljanje pustiti dr. Dziedzica uz ulaznicu za taj komad, kupljenu za premijeru.

Osobito je zanimanje u pravničkom svijetu pobudila ova parnica. Prije osude se nagadjalo kakva će osuda biti, a poslije osude kakva bi morala biti. Tu se citiralo paragrafe, navadjalo mnijenja i osude iz analognih slučajeva i poredjivalo ili primijenjivalo ovom slučaju. Čemu to sve navadjati?

* * *

Dok je pravnički svijet s najvećom pozornošću i napetošću riješavao koje je glava, a koje rep paragrafa, dotle se božica umjetnosti zaodjela crninom i tugom se posestrila, a starica Klija drhtavom rukom bilježila u svoje memoare ime i zasluge Jana Grzegorza *Stanislawskoga*.

Pa tko je taj Stanislawski, koji je toliko ucvilio slikarsku akademiju krakovsku, slikarsko društvo krakovsko „Sztuka", pače cijelu Poljsku?

Stanislawski je jedan od najvećih i najzasluženijih poljskih slikara mladje škole. To je umjetnik jakoga talenta i faktičnoga nadahnuća; on je ocem poljskome krajobrazu. — Umjetnički mu se talenat najizrazitije pokazivao u maljušnim sličicama. Sva mu se finesa kreiranja najznačajnije pokazivala u prikazivanju časomičnoga utiska prirode. A koliko harmonije leži u ono par tonova! Nije ljubio jarke boje, zato ih u njegovim umjetninama ne ćeš naći, no zato ćeš opaziti, kako mu se fina koloristika ističe skladnošću i naći ćeš stoga u njegovim stvarcama više raznolikost tonova, nego li osnovnih boja. I zaista će najljepšim slikama njegovima za navijek ostati studije neposredno iz prirode slikane. I u njima ćeš zbilja vidjeti umjetničku, veliku mu dušu. (Svršit će se.)

MIROSLAV SAKAČ

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

Ipak Andrijević izuzimlje sebe od toga okoliša. Ne, on ne može biti Gregorcu sličan, ta on nije znao, da će dr. Muić doći u većinu, biti dodieljen vladi i predati mu svoju pisarnu. Dr. Muić stavljao je mnogo toga na kocku, a i Andrijević s njime. Borio se za nj kod izbora i uspio. Tu dakle od ulizivanja ne može biti govora, a Olga, Bože moj, to je došlo samo od sebe, kao što može samo od sebe i otići — opravdavao je sam sebe u svojoj duši Andrijević.

U to ga naglo iz misli probudi profesor Šašković, koji je s lieva do njega sjedio i podjedno se smijao.

— A što si ti večeras mučaljiv?

Andrijević se osmjehnu i pomisli u sebi: E kad bih ja progovorio i tebe bi štošta zapalo. Toga naime profesora takodjer Andrijević nije mogao pravo podnositi, a pogotovo večeras, gdje je tako zle volje došao u družtvo. Šašković je bio historičar, koji je već napisao čitave snopove razprava iz stare hrvatske povjesti. Andrijević znade, da nije nikad bio zadovoljan s tim razpravama. Bio je Šašković negda stariji njegov drug na sveučilištu i brzo se dostao profesure i doktorata. Njegove su mu radnje bile dosadne, jer nisu imale poleta, već vrvile od citata i donosile stvari davno već poznate, samo brižno posakupljene. Nije se svidjalo Andrijeviću ni to, što je Šašković uviek živio više za se, plah i bojazljiv, te nikad nije sudjelovao u nikakvim djačkim sastancima. Ako se je podufao napisati koji članak u oporbene novine, redovno je to bilo bez podpisa, dok sada, odkad je stara vlada pala, on izilazi često u nekadašnjim opozicionalnim listovima s podpunim imenom. To su doduše činili i drugi njegovi drugovi, ali Andrijeviću je baš kod Šaškovića bilo mrzko ovo izticanje. Dobro mu je naime bilo u pameti, kako je Šašković u svoje vrieme nekomu visokomu gospodinu u jednoj svojoj razpravi kadio i kušao dovesti njegovo porieklo u vezu sa starim hrvatskim knezovima. A i sad je bilo napadno, što Šašković neprestance piše o nekadašnjem našem savezu s Ugarskom, o kobnoj politici Austrije, te „vječne neprijateljice Hrvata.“ Zar se i historija može navijati prama prilikama?

Čudnovato, kako se Andrijeviću taj čovjek sad, kad ga ovako gleda, pričinja maljušan, a eto baš on i njegova stranka krčila mu je puteve do sveučilištne stolice. Šašković ga i opet upita:

— Nu daj, čovječe, reci koju; šta ti je?

— To mi je, da mi svi prestajemo biti naprednjaci. Mi smo to tek bili. Sad je došao jedan čas, pa počivamo.

— Ti si od uviek bio neki puritanac, nasmieši se Šašković. Medjutim pijmo. Valjda ti je draga rekla koju gorku, pa si zlovoljan.

Andrijević ništa ne odgovori, već se okrenu tamo prema kutu, gdje je svojim zvučnim baritonom pjevao sriemske pjesme Srbin Dmitar Bogdanac. Taj je Bogdanac bio jedan od prvih Hrvatosrba ili Srbohrvata. Rodom je bio iz Like, negdje dolje od Lapca. Mrke, debele glave, ošišan, a velika brka, inače izgledom podpuni seljak. Andrijević mu može posve mirno domisliti seljačko ličko odielo, a da ne bi ni u držanju ni u govoru taj čovjek izdao se, da je svršeni pravnik i koncipijenat kod nekoga Srbina odvjetnika. Ono, što se zove prostonarodno, odavalo je neke njegove kretnje, samo s tom razlikom, što se ono narodno već otrcalo, a prosto ostalo. Govorio je doduše uviek, da je za slogu i da „ovoj zemlji" nema inače spasa, nego u zajedničkom radu ovih obiju, kako je on znao reći, elemenata. „Mi smo tu, pa kako se može reći, da nas nema," znao je on često reći i udariti sebe po prsima uz neku svoju obligatnu kletvu, koja se ovdje ne može izpisati. A pjevao je, da je sve orilo. Najvolio je u „Spužvi" izvoditi svoje „srbijanke", pa sriemske popjevke, a najbolie mu je grlo ječilo, kad bi, zabovši prst u uho, započeo onu ličku: „O-o-o-o . . ." I sad je pjevao neku pustopašnu „O devojci i kaludjeru." Jednom je Bogdanac dokazivao Andrijeviću, da onoga pravoga narodnoga duha u popjevci kod Hrvata i nema, dok je kod Srba baš popievka takodjer jedna grana narodne tradicije. Kad mu je Andrijević na to odvratio, da te pjesme imaju pretežito bećarski karakter, a motivi da su u glasbenom pogledu postali banalni, te da ne mogu biti tumač narodne duše, već neki izlievi pjanosti i objesti — onda je Bogdanac gotovo pobiesnio. Njegov je uobće misaoni vidokrug bio samo u granicama tih pjesama, a Andrijević je večeras prvi put posumnjao o iskrenosti njegovih čuvstava prama Hrvatima. Nije li on za slogu tek za to, što mu ide u korist njegovome srbstvu, a nije li i politika svih tih Hrvatosrba tek nova forma njihovoga napredovanja na štetu hrvatske misli? Možda ipak imadu Starčevićanci pravo kad se tako očajno opiru najezdi toga nekulturnoga elementa. Ipak je čudno, da otci tih ljudi nisu znali za to srbstvo; pače se većina njih priznavala Hrvatima, ali opravdavao se uviek Andrijević — sad je gotovo, oni su tu, pak valja s njima računati. Ta ako nam samo uspije, da se priznaju političkim Hrvatima, dobili smo mnogo.

Medjutim Bogdanac je pjevao dalje. Odobravali su mu svi, osobito stoloravnatelj Vladimir Jelović. Taj se Jelović činio Andrijeviću od svih najvriedniji. To je sbilja bio, po njegovu mišljenju, pravi naprednjak, pače i socijalista. S njim Andrijević već dulje vremena druguje. Čovjek je to od svieta, bio je

u Rusiji, nakon što je šest godina potratio u Beču, što kao medicinar, što opet kao učenik konservatorija, gdje se usavršio u cellu. Od naravi nemirna duha i živahna temperamenta pošao je u sviet bez ikakva pravoga cilja i tako bio najprije u Münchenu, onda u Moskvi i Petrogradu. Suradnik je bio nekih vanjskih novina, a u Hrvatskoj zapravo nije bio ništa, osim što je aranžirao sastanke i držao vatrene govore. Jedno je pače vrieme i mislio, da osnuje novu stranku, ali se priključio naprednjacima i podpomagao ih vrstnim člancima te iznosio uviek nekake nove ideje, pa ga je Andrijević veoma cienio. Jedino mu se nije svidjelo to, što u tom čovjeku nije nalazio ništa hrvatsko, pače ništa ni slavensko, već neku indiferentnost, preživjelost, zasićenost. A za neke je njegove misli vidio, da su izravno preradjene iz vanjskoga svieta na naše prilike. Odveć idejna strana njegovih nazora činila mu se suhom, kombiniranom, abstraktnom, dakle kao nešto, što nije imalo klice u narodnome bitku, što nije imalo ni zanosa ni pravoga uvjeta za život. Nemaju li već i u tom pogledu Starčevićanci pravo na budućnost, jer je korien njihove politike u narodu? I za to mu se je večeras učinio Jelović kao čovjek, koji u sebi od hrvatstva nema ništa, nego samo hrvatske rieči, a i njih je izgovarao tako, kano da bi volio tudjim riečima govoriti.

I tako su se u duši Andrijevićevoj obredali svi ti značaji njegova družtva, a sva mu se „Spužva“ pričinila suvišnom i odvratnom. Onu dvojicu činovnika, što su na kraj stola, ovamo ni ne računa, a tako ni onog Srbina — ne zna mu ni imena — što sjedi uz Bogdanca i blaženo mu se smieši. Ili zar da računa Pustajšeka, toga pravoga zagrebačkoga protuhu, koji živi dotle, dok ovake veselice traju, ili Krzmanovića, koji nema druge životne svrhe, nego da obnoć pije, a obdan spava, dok ne protuče ono imetka, što mu ga mjesečno baca kuća i zemljište?

Gorko, gorko bilo je u duši Andrijevićevoj i on bi najvolio bio ustati ovdje i reći im svima na glas ono, što je u sebi o njima mislio, a za sve skupa iztaknuti poglavito to, da oni ne samo nisu naprednjaci, već da uobće nisu nikakvi faktori družtva, s kojima se može računati. Morao bi im reći, da je budućnost hrvatskog naroda u ljudima radinim i značajnim, a politika da nam sva mora biti u gajenju prave narodne misli. U starčevićanstvu? Da, da u starčevićanstvu, ponavljao je slovku po slovku u svojoj duši Andrijević, ali se ujedno i sam prestrašio te misli. Zar da on njima izidje sada s tim, da im iznese jedan odjek svoje borbe duševne, koja njime trza evo već nekoliko dana? Ne, ne!

U to se čuo jak glas stoloravnatelja Jelovića:

— Antun Andrijević imade rieč!

— To je istina, klicali su neki, Andrijević se ima zahvaliti na zdravici.

— On nas suvereno ignorira. Danas šuti, čuli se opet od drugud glasovi.

— Čujmo ga!

Andrijević sam ne zna, kako je naglo ustao, uzeo čašu i počeo govoriti, a da nije ni jednim časkom pomislio, što će i kako će govoriti. Njega je samo u dnu srdca mučila porazna spoznaja, da prisustvuje jednoj bezsmislenoj

i nedostojnoj glumi, kojoj bi trebalo učiniti kraj krepkom besjedom. U isti ga pak čas mučila druga misao, hoće li on sve to moći njima tako reći, kako osjeća i je li sad za to vrieme.

U toj smjesi neobičnih misli nikle su ove rieči:

— Gospodo! Gospodin stoloravnatelj je već naglasio, da se vaša večerašnja zabava i nehotice pretvorila u vama tako mrzko nazdravičarstvo. Gospodo, ja i u ovom „nehotice" vidim neki znak sudbine. Priznajemo, mi se vraćamo ipak starčevićanstvu, a s tim, što mu se vraćamo, ne možemo zatajiti ni našega dubljega naginjanja svojem narodnom obilježju.

— Izvrstno! Krasna dosjetka!

— Živio Andrijević!

— Zato je on tako dugo šutio!

— Ne tako, gospodo. Kolikogod se čini, da je ovo šala, toliko opet i mi svi, ako se zamislimo u cieli svoj rad, što ga zovemo naprednjačkim, pričinja mi se u ovom času, da nije bio korak napried, već većma na stran, izvan one kolotečine, koja nam je od djetinjstva u srdce urezana, a koje smo se mi počeli stiditi.

— Živio Tonček!, javi se Pustajšek. Taj nas fino fopa!

— Živio novi starčevićanac!, čuo se glas Bogdančev.

— Napried, napried!, javili se osbiljno Labud i Jelović.

— Gospoda misle, da se ja šalim — osmjehnu se proti volji Andrijević — ali što se dalje zamišljavam, to vidim, da svemu našemu radu izmiče temelj, a to je narod ili ako hoćete zemlja, sa svojim duhom i životnom snagom svojom. Naša je politika imala smisla, dok smo bili u opoziciji, dok smo mogli svojim frazama obmanuti publiku, da radimo za neke više ciljeve, ali sad, kad smo se dostali pobjede, vidimo, da smo bezpomoćni i da ne možemo dovesti u život niti stoti dio, o čem smo govorili i pisali. Gospodo! Svaki kompromis blati. Čim smo mi s ugarskim vlastodržcima u politici stupili u vezu, s tim je izgubila naša ideja ne samo svježost, nego i čistoću. Mi nismo oni, koji smo bili prije, pa makar mi naše protivnike sto puta suzbijali u tom, da nismo novi magjaroni, ja, što se dulje zamišljam, ne vidim u principu nikakove razlike izmedju starih magjarona i nas.

— Oho!, čuli su se glasovi.

— Ma kaj ne vidite, em nas fopa!, derao se Pustajšek.

— Neka opozove!, vikali su drugi.

Nastade u jednome dielu stola prepiranje, u drugomu buka. Pustajšek je vikao, neka se preko toga predje mukom, jer da Andrijević ne misli osbiljno, a Krzmanović je već u to ime intonirao staru njihovu družtvenu himnu „S pužvom prek".

— Tako je! S pužvom prek!, vikalo se s jedne strane.

Nekoji su već oblačili kaput i spremali se na odlazak. Stoloravnatelj došao je bio do Andrijevića i rekao mu:

— Ti si i odveć osbiljno govorio, a da bih mislio, da se šališ. Ti nisi nikad takove šale pravio. Što misliš, kaži otvoreno, da se porazgovorimo.

— Hoće u starčevićance, eto to je!, javio se profesor Šašković.

— Makar kamo, ozva se Andrijević, ali ovako se dalje ne može.

— Dajte mu mira, neka prospava to, sutra će već drugačije govoriti!, vikao je Korbek. On si utvara, da preživljuje jednu „fazu".

— Andrijević nije nikad ni bio pravi naprednjak, vikao je Dessauer.

— A šta ti, okosi se Andrijević na Dessauera.

— Šta ja, šta sam ja?

— Kreten, kad hoćeš da znaš!, doviknu uzrujano Andrijević.

Dessauer skoči, da će šakom na Andrijevića, ali ga neki, koji su mu bili blizu, sustaviše. Nastade ponovno vika i buka, koju je Jelović uzalud htio da umiri. Mnogi su već odilazili, dobacujući uvrede Andrijeviću, no ovaj je sjedio mirno i ne okrečući glave. Dessauer je takodjer otišao, doviknuvši Andrijeviću na razstanku, da će već sutra znati, koga je uvriedio. Pustajšek i Krzmanović su tužno izpili svoje čaše, a onda se i oni izgubili. Pustajšek je odilazeći rekao:

— Tonček, to nam baš nisi trebal napraviti, ali se bumo vre pomirili. Ak trebaš svedoke za Dessauera, stojim ti na razpolaganje. Ja ga takaj baš ne šmekam — prišaptne u uho Andrijeviću.

U onoj su zadimljenoj sobici ostali sami Jelović i Andrijević.

(Nastavit će se)

U SNIEGU

To je bila sve sama pustopašna mladost, što se dolje na obali na ledu sakupila. Tri para snažnih momaka i velikih cura, osim toga još jedan sedamnaest-godišnji momak, koji bi bio čitavo veče takodjer rad imao djevojku, nu nije ni jedne ulovio.

Došli su iz kuće, kojoj su gore slabo sjali prozori od igrajućeg sniega i gdje se je čitave večeri plesalo uz zuj gusala, harmoniku i triangel. Pred njima bijaše led, pokriven ogromnim sniežnim masama, a zrak bijaše tako debeo od sniega, te nisi okom mogao vidjeti od jedne obale do druge. Kao da su se biele gromade kotrljale kroz tamu, a bura zavijaše režućim glasom kroz johe, čije su suhe grane strugale po ledu.

Od kuće ovamo zamnievao kroz tamu glas nekog čovjeka, što se približavao.

— Ne idite! — vikao je glas. Čekajte do sutra. Ne možete nikako prieko.

Glas je bivao sve bliži, a stari čovjek, što se težkom mukom proturavao kroz sniežnu mećavu, došao je k mladeži.

Nu kad ga opaziše i kad je on svoje rieči ponovio, bilo je kao da ih je obuzeo duh protuslovlja. Momci su se i djevojke zamjenice uvjeravali, kako je vrlo lahko preći preko tog zaljeva; pa i sedamnaest-godišnji, koji je nosio kijaču i otčevu šubaru navukao do na pola obraza, reče, da je to najlakše na svietu.

— Idemo li ravno — reče jedan veliki mladić, gruba stasa u kožuhu i čizmama za vodu, — tad nam je vjetar ravno s lieva. A kad veslam, ravno mi od johâ stoji mjesto za izkrcavanje prema našoj brvi.

Starac je još za njima dovikivao, nu glas se njegov gubio u buri, koja je rezala preko morskog tiesna.

Činilo se, e će to biti baš veseli put. Nema ništa ljepše, kad je čovjek mlad i snažan, no otimati se buri i sniegu i kročiti napried. Odpor vabi i draži, potežkoće podžižu životnu jakost, a mladićeva se snaga podvostručuje, kad mu se djevojka upire o ruku. I sjevernjak je zavijao oko tog mladog družtva, a tama i sniežna mećava zastirahu par od para. Smieh i poklici prodirahu kroz bies bure, a kad bi se stišao, mnogi bi se u tami potajni cjelov izmienio, dok bi se snažni parovi promećali napried kroz

vjetar i snieg. Samo je sedamnaest-godišnji želio sebi još uviek djevojku, dok je tako, kao posljednji u povorci, tapkao po tragovima starijih.

Svi u znoju, bez daha pokadšto bi putnici popostali, da se odpočinu.

— Još se ne vidi kopno! — reče jedan od mladića, kome je jedva bilo vidjeti očiju izpod navučene šubare, koja je pokrivala čitavo lice.

Na to svuče jednu rukavicu, u koju ulazi čitava ruka i pruži ruku na vjetar.

— Eno kopna! — reče i pokaza prema jednom pravcu.

Ostali potvrdiše, a povorka opet krenu.

Za malo vremena reći će jedna od djevojaka:

— Ipak je čudnovato, da još nismo došli do kopna!

Nitko nije na to odgovorio. Činilo se, kao da je u to par rieči bilo neko čuvstvo straha, što su osjećali svi, a ni jedan se nije usudio, da izrekne.

Onaj dugonja s kožuhom i sam sad svuče jednu rukavicu, podiže ruku u zrak i izpruži prst.

— Ondje je eno kopno, — reče — mi idemo posve dobro.

I tako je ta malena povorka kretala dalje kroz snieg i tamu. Nu mladi ljudi nisu više koracali tako srčano kao prije. Mužkarci su izpustili ruke djevojaka; svi su išli u dugom redu, jedan po tragovima drugoga. Samac sedamnaest-godišnji davno je već zaboravio, da je sebi željkovao družicu za put kući. Djevojke jaukahu, budući da im oštar snieg ribaše gole noge izpod suknje; a da im se ruke ne smrznu, morale su svaki čas stati i prekrstiti ruke preko grudiju. Pri tom im se s kose ciedio znoj, a grudi im se težko nadimale od silnog napora gazeći po sniegu. Razgovor je zaniemio. Ni u koga već ne bijaše šaljive rieči, ni u koga poklika, kojim bi obodrio drugove. Niemo su išli dalje, dok ih je vjetar šibao s lieva, a snieg im se slagao u male humke na ramenima i glavi, bradi, obrvama i kosi. Svojeglavo, polaganim korakom koracali su dalje, sve dalje. Vesela igra s elementom pretvorila se u žilav, postojan rad, — u nastojanje, da dospiju do kopna; a svi su znali, da se bore za svoj život...

Napokon stade ta hrpica, a jedan od mužkaraca izvadi uru. Jedva im je uspjelo tako se stisnuti, da budu zaštićeni od vjetra i da užegu šibicu. Pri njezinom svjetlu vidio je onaj, čija je bila ura, kako su već dugo na putu.

Glas mu je bio debeo, kad je odgovarao na pitanja ostalih.

— Bit će odmah tri! reče. Idemo već više od dva sata.

Sviestni očajnosti, shvatiše svi, da su zabludjeli. Užasan ih strah ubuzeo. Uzko stisnuti stajahu tako u jednom klubku, okrenuvši ledja naprama vani, kao konji, koji se u svom strahu stisnu, kad im bies vihra probudi u žilama smrtnu tjeskobu. Jedna je djevojka sjela u snieg. Pritisnula je rubcem lice i uzela glasno plakati.

— Ne mogu više!, reče.

Jedan mladić sagnuo se do nje i rekao:

— Ta ne plači! To ne pomaže ništa!

Ona je na to glavu zatisnula u njegova koljena i tiho proiznesla, a da ga nije ni pogledala:

— Ta ti znaš, kako je sa mnom!

Nastala je na čas tišina, koju je prekinuo mladić.

— Pa htjeli smo se vjenčati na proljeće!, reče, kao da će joj razjasniti. Ni riečca pogrde ili šale da bi pala na to priznanje od drugih dviju djevojaka. Njezin susjed i jedan drugi podigoše ju.

— Moramo poći, rekoše. Inače ćemo se smrznuti.

I oni krenuše dalje, da im je svedj vjetar dolazio s lieva, u tvrdoj nadi, e će naći kopno.

I jednaki ljudima, što biju očajan boj o život, provališe mužkarci u proklinjanje, a žene u jauk. Prvi su proklinjali čas, kad su žene poveli sa sobom, a ove su opet jadikovale, što su se oslonile na mužkarce! A samac sedamnaestgodišnji plakao je poput djeteta, ne mogavši pojmiti divlju ovu biesnoću, koja je provalila radi njega.

Bura je obarala sniežne mase, kao da je u nje bilo čitavo more, iz kojeg ih je izlievala. I dok su ovi zabludjeli dalje koracali, uviek jednakim pravcem, zaniemile su na njihovim ustnama divlje rieči. Zaboraviše, da im je ogorčenje nad njihovom sudbinom stavljalo na jezik te ružne rieči; a kad je nadošla velika umornost i oni popadali u snieg, potražiše parovi iznova jedan drugoga, a najnesretnija izmedju njih sviju, ovila je svoje ruke oko vrata velikog momka, kao da sjede ljeti sami vani u zelenoj tratini.

U to zamnie kroz tišinu glas samca sedamnaestgodišnjeg; i svi zaniemiše. Dječak je molio:

„. . . Otče naš, koji jesi na nebesih!"

Polagano, jednolično, molio je on tu staru molitvu, koje su rieči uspavljivale boli čitavih generacija. Sjedio je, držeći šubaru u rukama, sred bure: nije osjećao, kako se nad njegovom glavom gomilaju sniežne naslage i kako se poput studenog pokrivača, što sve poravnava, prostirahu po svoj toj mladeži, kojoj nije bilo nikad naći kopna, prema kome su išli.

Kad je svanulo, našlo ih zatrpane sniegom, mrtve. Ležali su gotovo milju vani, prema moru. Išli su prema vjetru i dok su tražili kopno, on ih je izdajnički obavio i korak ih je po korak zavodio sve dalje i dalje od spasa i doma.

Švedski napisao GUSTAF AF GEIJERSTAM

POLITIČKE GLOSE

Izbor u Cerni dokazao je, da u hrvatskom kitnjastom Sriemu nema samo sriemske šljivovice, fruškogorca vina, već i ljutih i vatrenih starčevićanaca. Sriem je vanredno plodno tlo za zdravo zrno prave hrvatske, narodne politike. U nedavnoj prošlosti, pače još se jučer po svuda govorilo: A, šta Sriem! Ta to je pola srbski, pola magjarski, a pola nemecki raj izmedju Save i Dunava. Šta ćete vi starčevićanci u Sriemu? Idite vi u svoje Zagorje, vi kajkavci, vi deklamatori, vi frazeri! Srbski, magjarski i nemecki, a to znači — rezolucionaški ...

A poslie izbora u Sriemu pjevaju Starčevićanci: Što je Srema, toga više nema!

Pripoviedaše nam jedan seljak iz hrvatskog Sriema: Ma gospodine, gdje ste prije bili, što vaša stranka nije prije uzela sijati sjeme starčevićanske politike kod nas u Sremu, ma, velim vam, želi biste i prije zdrave plodove u korist Hrvatske. Tako su nas dugo varali, da smo mi Sriemci, Slavonci što li sve ne, a mi eto nismo drugo, nego starčevićanci to jest Hrvati. Znate, za koju godinu, ako ovako bude dalje išlo, kako smo liepo počeli, bit će i oni vlaški manastiri sgoljni stekliš... Velim vam: što je Srema, toga više nema!

Magjaronstvo, dakle i novi kurs, stajao je jednom nogom na Sriemu, pa je grmio: noli turbare circulos meos! A sada su došli starčevićanci, pa su malo poremetili te cirkule, stali su tamo dolje risati druge slike ...

Izbor u Cerni i uzmak u adresnoj razpravi, dva su poraza, dvie blamaže, dva prava novovjeka fiaska u kratkotrajnom životu madone Rezolucije. Temeljnu misao novoga kursa, „srbski" narod, ovu stvar, koja vjerno stoji uza svaku vladu, izjuriše starčevićanci iz adrese, a ne budu li svi ti moderni „Srbi" opet Hrvati, kao što su im bili otcevi i djedovi, moglo bi im se dogoditi, da doskora odu onamo, onamo za brda ona . . .

Obstrukcije nema više i sabor može mirne duše prieći k velikom radu oko — ustavnih reforma. Medju tim reformama najljepše su one, koje sviraju, kao sviralica na vrbi. A rezolucionaši imaju tih sviralica svu silu.

U ostalom čekajmo, jer glavno je ipak — zdravlje . . .

* * *

Vitežka braća u oružju naših rezolucionaša, Magjari, odkrivaju pred svietom baš liep album svojih fotografija. Jedva što su pokopali ministra Polonyia, koji je svršio na političkim vješalima, stvorivši prije smrti svoje riečku rezoluciju, eto opet pikantnih stranica. I tamo preko Drave pjevale se himne novoj Košutovoj, narodnoj, magjarskoj vladi. I tamo se preko bubnjalo, kako je srušen režim korupcije i nasilja, protekcije i lopovluka, a zavladalo ministarstvo mira i ljubavi, poštenja i značaja. Da, tout comme chez nous! Tamo slika — kod nas našla priliku!

Nu što se dogadja? Iz ugarskog računarskog dvora kradu se spisi. Izlaze na vidjelo strašna odkrića. Kossuthov „veliki" kabinet (poredjivali su ga, bajagi, velikom Gambettinom kabinetu!) plaća i miti ljude i novine, da mu prave „štimung", grade nimbus pjevaju ditirambe, jednom rieči, čine prostu špekulativnu reklamu. Krunama u zlatu plaća magjarska vlada sve, koji stvaraju javno mnienje u korist vladi. Nekim se „otačbenicima" daju mastni štipendiji za puteševstvija Evropom, da i vanjsko javno mnienje uvjere o vitežtvu Ferencza Kossutha — bakšišom. Ne samo stotine tisuća, već su milijuni potrošeni u svrhu korupcije, mita, „nagrada" i drugih sinonima.

I Kossuth zna za onu Götheovu: „Am Golde hängt — nach Golde drängt — doch Alles! . . ."

A koliko ima u Hrvatskoj „koli hrvatskih toli srbskih" listova, koji hvale vitežtvo Ferencza Kossutha, u zviezde repatice kuju „veliki" kabinet i guše se od suza radostnica u vrućem zagrljaju s Polonyiem.

Iz toga, dakako, ništa ne sliedi . . .

* * *

U Englezkoj su onomadne oživjele Shakespeare-ove vesele žene Windsorske. Samo su te žene bile ovaj put vražki ratoborne. Njih do tisuću držalo je u Londonu skupštinu za pravo glasa, razumieva se kod izbora, jer inače pravo glasa ne će nitko oteti ženi. Čitava povorka krenula je poslie skupštine pred englezku dolnju kuću i ondje demonstrirala. Policija je morala biti nekavalirska, te uzela raztjeravati englezke gospodje i gospodjice od prilike onako, kako u Zagrebu okonjena rezolucijonaška policija raztjerava opoziciju. Pokazalo se, da mužka policija nije dorasla jednoj ženskoj demonstraciji. Liepa perspektiva za budućnost! Trebat će urediti žensku policiju na konju naravski za vesele žene, koje pobiše onu iz Hamleta: Fraitly, thy name is woman!

Englezka je policija uhapsila petdesetak žena i strpala ih u buharu. Neka se tješe Hrvatice, jer bi se to isto dogodilo i njima, da povedu kod nas akciju za pravo glasa žena. Rezolucionaši bi ih takodjer zatvorili s motivacijom, da su napredni poput Engleza. Ta oni ne daju, rekli bi, ni jakom spolu obće pravo glasa, a kamo li će slabašnom, krasnom spolu . . .

Ta oni su tako napredni!

* * *

Inače se svjetski politički položaj vrstava ovako: Trojni savez uživa u sebi i zavidi rusko-francezkom dvojnom savezu. Crna Gora traži koju državu u Evropi, koja bi s njome stupila u savez. Vele, da joj se nudi San Marino i Monako. Nu čini se, da su za sada „diplomatskim" putem na Cetinju uklonjene svake nesuglasice i sukob, što bi moglo eventualno narušiti svjetski mir.

Bečki načelnik Lueger je bolestan. Bolestan je dakle antisemitizam. Željeznica izmedju Beča i Pešte u zadnje vrieme opet življe promeće. Ta magjarski ministri se voze u Beč, da se nagadjaju, da stvaraju novu nagodbu. U Srbiji opet novi škandali. Povriedjeni častnici u svom oficirskom ponosu lamaju sabljama bivšeg ministra i druga mu, a za ništa. Inače vlada mir u Srbiji. Do rata doći ne će . . .

U Rusiji nova duma sa starim licem, koje se ne svidja caru Nikoli. Care gospodaru, rezolucionaša se naših ne boj, ne će oni više u pomoć tvojim revolucionarcima, odkad su na slavjansku solidarnost nabili — krunu sv. Stjepana.

Z. VUKELIĆ

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

ANDRIJA PALMOVIĆ

(K 25-godišnjici njegove smrti)

Tek što nam nije umakao i ovaj jubilej neopažen. No ni po jada, što nam izmiču jubileji, ali nam prolaze u prošlost i zaborav sami ljudi, koji ipak nisu živjeli i pjevali za to, da im se tek ime spominje, a djela da se spreme u pretince prašnih knjižnica. Najpače to ne bi zavriedio Palmović, koji i danas ima aktuelnosti, jer formom nije još zastario, a sadržajem je patriotično plamenit, jak, samorodan i svjež, kao što je svježe pravaštvo, koje ga je odnjihalo.

S iste one ratoborne pravaške hridine, s koje su se odvaljali Ante Kovačić i Silvije Kranjčević kao puni valovi, da se izgube svaki u svojem osobitom individualnom moru, s iste hridine, s koje su se odvaljali u svoje doba Harambašić, Hranilović, Medić, Krčmarić itd., izbio je gotovo istom eruptivnom snagom Andrija Palmović, da se razlije u liepo gorsko jezero. I on zna biti bučan, s onim pravim nepatvorenim rodoljubnim zanosom za hrvatsku starinu, a zna se opet smiriti u idilu, u gorsku tišinu, po kojoj tek kadkad pročarlija lahor ljubavni.

Pretežito je Palmović rodoljuban. Tko bi išao analizirati, što ga je inspiriralo u njegovim patriotskim odama i elegijama, našao bi kraj one obćenite otačbeničke ljubavi jošte unutar i *pravaške* elemente. To je u prvom redu njegov osjećaj za patnju rodjene braće u Bosni prije zauzeća. Istina je: i u drugih pjesnika nalazimo odjeka boli i mučenja balkanskih naroda. Ovaj očajni krič raje pod kopitom otomanskim ječi po svoj Evropi, Mažuranić ga prelieva i prekiva u epohalan heroični ep, a i druge veće i manje naše pjesnike zanima ta tmina. No sve to ide pod imenom jugoslavenskim, slavenskim i slovinskim. Palmović već g. 1873. iztiče jasno hrvatstvo Bosne u svojoj bez sumnje najljepšoj pjesmi „Bosanskom korabljaru". Nije to učinjeno demonstrativno i nametljivo, nego jednim jedinim stihom u pjesničkoj viziji, gdje korabljar čuje kako „nešto gorami odzvanja", sloboda, i tu dodaje „već hrvatska (kapa) čalmi se ne klanja". O čuvenje blaženo! — Slične misli govori i bojovni „Hercegovački ustaša" (g. 1875.), koji takodjer ide ginuti za braću.

„Što me pitaš? — ne pitaj me:
Zašt' su narod na sve strane
Srodne braće spekle rane,
Ter podciknu: pusti daj me!
Daj sokolu ti zaprieti
K svojoj družbi da ne leti,
Ne daj vreloj krvci vrieti".

S Bosnom se i inače rado bavi Palmović, a ove su mu pjesme najsamorodnije i obilate svježim, jedrim pjesničkim slikama. Naći ćeš u njima elemenata narodne pjesme, eventualno Martića i Njegoša, ali jedva i opažaš, da je on to uzeo; on je samo prekovao. Inače kleše sam, izbija nove neobične rieči kao Preradović i poslije Kranjčević. To nisu prisilne kovanice po narodnoj maniri, već samorodne nove rieči na narodnom tlu, pune života i značenja. Tako u pjesmi „Na Dragočaju" motri pjesnik u duhu Bosnu, koja „zadnjeg kralja kaje", a sad ne čuje drugo „do li turskog psa, gdje laje, grakćuće vrane po trupovih raje". Koliko misli i slika umije sbiti Palmović u jednostavni sonet, pokazuje njegova „Dvojaka straža", iz bosanske okupacije. Tu u sniegu za ljute zime a vedra neba stražari stražar; „srdce će mu pući, ko krhki led na hladnoj vodi Uni". On gleda prieko prema rodnom kraju, gdje je njegovo tiho selo i kuća dragina; u toj kući straže dva vilinska oka i prizivlju zviezde, da Turčina sprže, „da djedovinu povrate im brže, da k dragom skrivne svjetlaju im staze".

Svoj zanos za slobodom, koja se odkupljuje krvlju i suzama, prenosi Palmović i dalje, na Bugarsku. To potvrdjuje pjesma „Bugareća Bugarka", gdje je pjesnik dodao, da je „sgodjaj istinit", kako je iz šupljih

očnica mrtve glave iznikao cvietak neven, a nad njim tuguje Bugarka; posve baladičan motiv! Iz tih bojovnih Palmovićevih sujeta nisu mogli dakako izostati ni slavni Uskoci. Uskočke uspomene inspiriraju u mladosti i Kranjčevića, a kod Palmovića uskočka junačtva nalaze izraza u ovećoj pjesmi „Poslednji uskočki gusar“, koja medjutim svršava s rezignacijom: „Što je bilo — prošlo —, kao da si snio . . .“, pa veli, da će povjeriti buri sinjega mora pjesmu o Senjaninu Juri, neka zna sviet, što je Uskok bio, ali završuje, da će onda jedrit drugom ladjom a u drugu luku. Ovamo idu i pjesme „Pjerko Bunić“, „Vladislava, žena Nelipića, hrvatska junakinja iz god. 1344.“, „Balša, zetski gospodar“, pa junačka davor-pjesma savršene dikcije „Konju Mrkodinu“, koja ljepotom i snagom ne zaostaje mnogo za „Bosanskim korabljarom“.

Još je nekim osobitim pjesmama procvjetalo pravaštvo u Palmovića. Poznato je, da je stranka prava unatoč podsmievanju domaćih protivnika uzkrisila kult Zrinjskih i Frankapana. Palmovićeve elegije takodjer ječe ovom strunom. Ima jedna veoma velika pjesma pod nadpisom „Zora Veronika Zrinska“, u kojoj je kroz bolne refleksije izprepletena spomen na groznu tragediju obitelji Zrinjskih i Frankapana. — Pravaštvom odiše i pjesma „Bog i Hrvati“, koja je izpjevana g. 1872. Tu nema banalnosti i načinjenih stihova, već jedre misli izviru iz duboka i osvjedočena srdca.

„Naša prava od nikog ne stoje,
Van od pravde i od našeg mara.
Mi pitamo, i Bog pita svoje.
Tko je junak tu na odpor stati,
Gdje ustaju dva: Bog i Hrvati!“

Takovu osbiljnost i upravo pobožnost otačbeničkih čuvstava nalazimo u „Sonetnom viencu“, koji je u sebi skupio sve vrline Palmovićeve poezije: one jake akorde rodoljubnih davorija i opet one tužne, misaone njegovih elegija. Motto im je Katulov stih „Patria, o mea creatrix, patria o mea genitrix“, a prvi stih glasi: „Domovino, ime svetih osjećaja!“

Jednak je i u drugim rodoljubnim pjesmama, od kojih su neke bolje, neke slabije. Kod nekih naime Palmovićevih pjesama smeta, što su odveć sbijene, pa se po uzoru klasičnom jedna misao povlači kroz više stihova. Uzmete li k tomu, da mu gotovo svaka rieč krije u sebi sliku, onda se mora dogoditi, da zasjeni jedna drugu. To je donio za sobom studij Horacija i rimskih elegika (Katula, Tibula i Propercija), o kojima je i razprave pisao. Mnogo krivnje težkoga razumievanja ima u sebi i forma pjesama, koju je Palmović jako dotjerivao. On je metao narodno kamenje u izštudiranu arhitektoniku pjesme. Metriku je osobito gojio, pa je kod nekih pjesama načinio sam sprieda metrički shema; na srok i asonancu (o kojoj je i razpravu pisao) pazi vrlo mnogo, pa nas iznenadi više puta neobičnim i nenadanim srokom kao i Kranjčević. Višeputa dolazi umjetna kompozicija u sukob s narodnom dikcijom, pa i zato su mnoge Palmovićeve pjesme neuspjele. Čudnovato je i ovo. Većina njegovih pjesama ima jake i efektne baladične detaille, a u samim baladama nije imao osobitih uspjeha. On nije znao baladični sujet dovoljno zamračiti i zamrsiti, premda je u stihu i slikama imao sposobnosti za pjesnika balade. A imao je i bučan ritam te bojovnu dispoziciju.

Kad mu čovjek gleda sliku, onu nježnu malu svećeničku glavu s bujnom kosom i mekim, zamišljenim očima, ne bi vjerovao, da mu srdce znalo tako ratoborno uzkipiti i izviti iz sebe onako jake i jedre stihove. No rekao sam, da se jezero njegove poezije znalo smiriti u gorsku idiličnu tišinu, a i to pokazuju neke pjesme. Najljepša je svakako u tom pogledu idila domaćeg ognjišta pod nadpisom „Stani!“, koju kad pročitaš, osvane ti u duši sav čar rodnoga doma počevši od Odisejeva dima iz otčinske kuće do „pokučinke“ laste, vinca i tambure. Uz ovaj osjećaj za mir zavičaja budi se u duši pjesnikovoj i ljubavni osjećaj pjesnikov, koji se inače jako oskudno javlja. No kad se javi, to je pravi romon gorskoga vrela. On pjeva svojoj „Pokupkinji“, pjeva o treptajima svoga srdca, koje trepti za Podravkinjom poput jasikova lišća („Zaman ukletva“), a pjeva i o tom, kako ga draga ostavila, pa to zove „osmim čudom“. Inače naš bogoslov ne ide dalje; ovo malo je nevino i prostodušno, ali estetski savršeno. Ljubavni elemenat u baladama i romancama izvrće višeput i u šalu, pa u tom podsjeća na Vraza. Tako u pjesmi „Ujam“ govori o mlinaru, koji uzimlje od samljevena žita ujam, ali taj mlinar ima i kćerku, koja je kadra čovjeku uzeti za ujam srdce i oba oka. Stoga: „nejdi, brate, onud, jer ćeš težko za njom — lutajuć pogibat i noćju i danjom!“

Prije 25 godina umro je Palmović (10. veljače), a prije 60 godina se rodio (27. studenoga). Dao nam je dakle tek prve svoje stvari. Doživio je jedva 35 godina u patnjama, kapelanujući dugo vremena. Pravaštvo i ponosna mu ćud bila je zapreka njegovoj „karijeri“. Jedva što je dobio župu u Komarevu kraj Siska, ali zapade ponovno u bolest (već prije je pobolievao i liečio se u bolnici zagrebačkih milosrdnika) i umrije. Sahranjen je na Mirogoju, „vrlo skromno, gotovo biedno“, kako veli njegov životopisac Fran Folnegović, koji mu je izdao sve pjesme g. 1883., a čisti dobitak namienio spomeniku pjesnikovu. Tih eksemplara ima još neprodanih u Družtvu hrv. književnika a prodavaju se za 2 krune.

Ne ćemo završiti ovaj spomen na pravaškoga pjesnika s običnim „Slava Palmoviću", jer njemu će ostati slava makar i kratkosjajne zviezde na hrvatskom nebu — nego s pozivom na naše ljude: „Nabavite Palmovićeve pjesme i čitajte ih. S tim ćete mu osigurati spomen u srdcu, a i pridonesti nešto za spomen-ploču na Mirogoju. Grob ju Palmovićev čeka".

HRVATSKO KAZALIŠTE

Dragi Vanja!

Oprosti, al to ne valja. U posljednji si me čas ostavio na cjedilu. Sve je za ovaj broj gotovo, napisano, složeno, samo tvog teatra nema pa nema. Čekam ja, čekam, svaki čas na vrata glavu pruža naš inače vrli metteur Rožmanić sa svojim stereotipnim: „Molim liepo, što je s rukopisom?" — „Ta čekajte, svaki čas može stići!" On sleže s ramenima, slegoh i ja, a valjda i ti negdje sležeš s ramenima i lukavo se smiješ, kako si nas nasamario.

Nu nije druge, nego da se sam dadem na taj tragikomični posao kazališnog recenzenta. Ali zapamti, Vanja Timofejeviću, da sam ti za ovaj broj uztegao i honorar, a kazne radi uztegnut ću ti ga i do konca ove kazalištne saisone. Apelacije tu nema. A sad, da brže potražim kazalištne cedulje za ovo petnaest dana veljače. Čini mi se, da su sve. Čekaj da vidim. He, fali ona od jubilarne predstave „Graničara". Dakako, tu si mi ti liepo odnio, jer je na njoj štampan tvoj proslov!

To su prave radosti svoje smotre. Imaš svog kazalištnog izvjestitelja, a to si ti Vanja, a moraš sam pisati kazalištni referat, a to sam ja. Pa još k tome pisati o kazalištnim večerima, koje nisi vidio t. j. koje ja nisam vidio, dok si ih ti liepo vidio, ako ne u večer, a ono si se uvukao na probe. Ne na one generalne, na koje se po Evropi običavaju pozivati kazalištni recenzenti i drugi „prijatelji" kazališta (recenzenti nisu uviek prijatelji!), već na one prijepoldašnje, kad se potroši manje svjetla. A našem bi kazalištu trebalo više, više svjetla!

Dakle sad u takim prilikama piši (t. j. ja) pregled petnaestdnevnog komedijanja Talijina. U ovo petnaest dana bijah ipak dvie večeri u kazalištu i to jednom na „Parodiji Cavallerije Rusticane", a drugi put na — „Smrti Ive Vojnovića" od Jugovića, t. j. na „Smrti Juga Vojnovića" od Ivanovića, hoću da kažem na „Vojni, Iva Jugovića" od Smrtanovića. Do biesa!

Istinu da ti kažem, dragi Vanja, u ostalom ti to već i znaš, pripoviedao sam ti to u Kukovićevoj ulici pred tvojim stanom, da sam se već odavna spremao na „Kazalištnu bezumnost". To mi se činila kao jedina svietla točka u tami naših kazalištnih prilika, kao zelena oaza u kazalištnoj Sahari, koja ima puno, puno zmija... Ova sjajna satira na provincijalna kazališta u dobar čas je iznesena iz arkiva, te je vriedila i kao satira na naše kazalište. Nu te sam večeri, kako znaš, imao peh. Zakasnio sam, i dakako, nisam mogao u parquet. Šećem po foyeru, šećem, al eto ti tumača zakona u kacigi:

— Gospodine, ovdje se ne smije stajati.

— Zašto ne?

— Kazalištna uprava...

— Nego gdje ću da čekam, dok me puste na moje mjesto?

On ode, ja sam ipak čekao dalje. (To je u ostalom valjda jedna od kazalištnih reformi!) Čekam ti ja pet minuta, deset, četvrt i pol sata, al se čin ne svršava. Moje se čekanje po svoj prilici sažalilo jednoj garderobierki, pa će billeteuru:

— Gospodin već dugo čeka. Pustite ga na njegovo mjesto, sad je valjda medjučin.

Billeteur podje do vratiju, što vode u parquet, naškrnu ih i naluknu se unutra, al na licu mu opazih, da ne će biti ništa.

— No, hajd' pusti gospodina unutra, kaj bi tu čekal!, reći će drugi billeteur, onaj visoki sa cvikerom.

— No, pak nek bude, izvoliju!

Hoću da udjem, al će treći glas:

— Ne, ne, ne smije se unutra, dok čin traje.

Bio to glas dramaturgova podvornika. Dakako: subordinacija! Billeteur opet zatvori vrata, a ja sam izvolio uzeti kaput, plativši za nj u garderobi uzalud 20 fil. i naći se vani, na svježem, zimskom zraku. A to mi je „učinilo" dobro.

E, što ćemo, u našem je kazalištu tako strogo, takva disciplina i rad, toga više nema. Čitajte samo brošuru Dragutina Freudenreicha...

To su radosti jednoga urednika.

I tako sam od ovo 14 predstava, što su se davale od 1.—16. veljače vidio dvie. A u svemu se „davale" ovako:

Dne 2.: „Seljačka buna" po podne, a na večer „Kazalištna bezumnost".

Dne 3.: „Tkalci" po podne, a na večer „La Mascotte".

Dne 5.: „Začarani dvor".

Dne 6.: „Kazalištna bezumnost".

Dne 7.: Jubilarna predstava „Graničara" s gore spomenutim tvojim proslovom. Jubilarna je to predstava onih istih starih Freudenreichovih graničara, koji su iznieli od svih najviše predstava, ali i donieli najviše kazalištnoj blagajni. Od riedkih hrvatskih jubileja ovo je jedan od ponajvažnijih, jer je proživio veliki komad prošlosti hrvatskog kazališta. „Graničari" neka budu Josipu Freudenreichu monumentum aere perennius, pa i onda, kad mu postave poprsje u foyeru.

Dne 9.: „Tko je mrtav" — šala iz seoskog života od Gjure Prejca (premiera).

Dne 10.: „Mam'zelle Nitouche" (popodne), „Ljubav na krovu", komična opereta u jednom činu od Konradina (prvi put) i „Parodija Cavallerije rusticane", kvakačka opera u jednom činu (takodjer prvi put).

Ovu su parodiju izvodili najprije sami kvakači u „Kvaku" u Demetrovoj ulici. Tko ju je vidio u „Kvaku" i u teatru, veli, da je u „Kvaku" bolje uspjela i da je pobudila svu silu smieha. U kazalištu se je komika i humor izgubio, jer su ju glumci shvatili tragički, misleći da u istinu pjevaju „Cavalleriju rusticanu". Izvrstno je parodiran tekst kajkavskim dialektom, a ilustriran Albinievom glasbom. Svaku točku opere prikazao je Albini djelomice s arijama iz same Mascagnieve opere, djelomice s izvadcima iz svih mogućih opera i opereta, te hrvatskim popjevkama. Muzikalna karakterizacija vanredno je uspjela; tko je dobro verziran u opernoj literaturi, taj se je izvrstno zaboravio, prateći parodiran tekst „Cavallerije" s muzikalnim finesama, instrumentacijom te raznim glasbenim doskočicama i varkama.

Ovdje je još vriedno zabilježiti jedno, da se vidi, kako se u nas kritizuje.

„Obzor" u broju od 8. veljače 1904. piše pod naslovom *„Kolaška zabava"* medju ostalim sliedeće: „Najprivlačivija točka programa bila je parodija „Cavalleria rusticana". Parodija pisana je u kajkavštini, a komponovana i orkestrirana vrlo duhovito, te je obćinstvo već slušajući komičnu glazbu prasnulo u smieh. Obćinstvo bilo je vanredno zadovoljno, te je i na otvorenoj pozornici pljeskalo. Sveobće je mnienje, da bi se ova parodija sada u poklade uz koju veselu igru trebala iznieti u kazalištu, pa bi napunila kuću".

Odmah u jednom od sliedećih brojeva mjeseca veljače g. 1904 piše „Obzor" pod naslovom: *„Parodija Cavallerije rusticane"* sliedeće: „Sve više i više čuje se želja iz obćinstva, da se ova uspjela parodija još jedan put dade i to i za širu publiku. Preporučamo s toga našoj kazalištnoj upravi, da se zamisli u tu stvar — te dogovorivši se sa upravom družtva Kvak i hrvatskog pjevačkog družtva Kola — dade tu parodiju uz još koju stvarcu izvesti u kazalištu na pokladni utorak. Radnja parodije odigrava se i onako na pokladni utorak, za vrieme korza, pa za cielo nema zgodnije stvari, koja bi bolje odgovarala značaju pokladnog utorka. Soliste, pjevački zbor Kola i orkestar domobranske glazbe znadu cielu stvar — dakle poteškoća nikakovih — treba samo htjeti!"

Tako je pisao Obzor 1904.!

Sada, kad je kazalištna uprava, ona ista, koja je bila i godine 1904. poslušavši po svoj prilici taj savjet „Obzora", njegovoj želji udovoljila, piše „Obzor" nakon izvedbe ove parodije u kazalištu, sliedeće: *„Cavalleria rusticana"*, ta kvakačka opereta i navodno parodija ili travestija istoimene opere, mogla je ostati tamo, gdje je ugledala svjetlo svieta. Skladatelji te travestije očito ne znadu, što to znači travestirati ili parodirati komad, bar tako, da se uzmogne prikazati za veliku publiku i na jednom zemaljskom zavodu".

Nu dalje:

Dne 10.: repriza Prejčeve „Tko je mrtav"?

Dne 12. na dan fašnika: „Lumpacius vagabundus".

Dne 14.: „Les affaires sont les affaires" i napokon — — —

dne 16.: „Smrt Majke Jugovića", dramska pljesan* u tri pevanija. Napisao Ivo Vojnović. Glasba od Ivana pl. Zajca. Redatelj g. Bach. (Prvi put).

Uzevši ovaj „komad" osbiljno, to je tendenciozan, u službi srbske propagande. Tu se govori o srbskom carstvu od Beograda pa tamo do Dubrovnika, do jadranskog, srbskog mora, dok je sve skupa reklama za srbstvo, srbsku vojsku, Srbe Jugoviće etc. Da, zdravo to ume „gospar", sa mora majstor Jovo conte Vojnović, srbin od Kosova. Nu uzevši tu „Smrt" s druge, komične strane, s koje ju valja i uzeti, to bi joj pristajao bolje naslov „Jug Bogdan & Söhne". Tu se conte, knez, grof, aristokrata Voinovich pokazao tauzndkinstlerom: iz opere „Strielca vilenjaka" posudio je one ptičurine, što lete po zraku, sve devet po devet, ko devet Jugovića, iz opere „Ksenije" uzajmio je za treću pevaniju sbor monaha, iz jedne Berliozove opere ples zviezda, da ne govorimo o odsječenim glavama, o Faustovom kaležu, iz koga suklja plamen, o nekakovu kristbaumu, koji leti po zraku, a na njem devet sviećica ko devet Jugovića. Vojnovićeva Kosovka djevojka sjeća te na Shakespearovu „Ofeliju" i na jednu prima ballerinu, a vrhunac je u trećem činu na Kosovu ona odsječena ruka Damjana Jugovića, koja se sama otvori (kad ju povuku za konopac!).

Vjerujem, da se ovakav švarckinstleraj nije svidio braći Srbima u Beogradu, premda je za njih pisan i premda se prije prikazivao u Beogradu, a onda istom u Zagrebu.

Nu ipak vele, da je Vojnovićeva smrt uspjela u Zagrebu. Ta kako i ne će. Ta u nas po novom kurzu uspieva sve, što je srbsko, a kad može uspievati srbska banka, te Nikola Čuk i Torbica, zašto ne bi i Vojnović, conte, Ivo, Jovo i t. d.

Dragi Vanja, evo to sam ti imao reći. A za sliedeći broj spremi se, valjat će ti pisati od 17. veljače do 15. ožujka, kad će izaći dvostruki broj „Smotre", ali pamti: ne ćeš me više nasamariti! Servus!

Tvoj

Zyr

---

* Ovo je tiskarska pogreška, ima stajati „pjesan".

GUSTAF AF GEIJERSTAM

K njegovoj crtici „U sniegu"

Gustaf af Geijerstam, švedski pisac i književnik, rodio se 5. siečnja 1850. u Westmanlandu, učio je od g. 1877. u Upsali i posvetio se doskora sasvim književnosti. 1882. izadje njegov prvienac, a za tim redomice romani i ciklusi novela. Medju inim zabilježit ćemo neke kronološkim redom, kao „Biedni ljudi" (1884. i 1889. 2. svezka): „Erik Grane" (1885.); „Do daljnjega" (1887.); „Pastor Hallin" (1887.); „Pripoviesti uredovnika" (1890.); „Meduzina glava" (1895.); „Moja djeca, ljetna knjiga" (1896.); „Borba za ljubav" (novele 1896.); „Vilse i lifvet" („Ivar Lyth" 1898.); „Na moru", roman sa žala (1898.); „Komedija ljubavi" (roman 1898); „Sabrane seoske pripoviedke" (1898.—99., 2 svezka); „Knjiga o malom bratcu", roman jednog braka (1900.); „Moć žene" (1901.), te pripoviest iz seoskog života „Nil Treferson i njegova majka" (1903.) Kao dramatičar postigao je Geijerstam puno uspjeha svojim veselim igrama: „Tast" (1888.), „Nikad u životu" (1890.), te pučkim igrokazima. Iznajprije realista, povodeći se za Strindbergom, prešao je Geijerstam k humorističnom crtanju pučkih karaktera, a onda k novoromantičnom misticismu. Iztaknuo se i finim kritičarom i essayistom u mnogobrojnim časopisima, kao i u dvie sbirke essaya.

THOMAS ALVA EDISON

Moglo bi se po Edisonu nazvati Edisonovo stoljeće tehnike. Poput čudotvorca ili magioničara slao je u sviet jedno iznašašće za drugim. Bio je bujni fantastičar, nu koji je svoje slike i zamisli iz fantazije prenosio u realnost, u praktičan život. Eto uzmite samo njegov fonograf ili kinematograf. A što je učinio na polju brzojava, telefona, električnog svjetla te uobće električne struje, pred time je ostajao sviet zapanjen, dok se nije uzeo ubrzo koristovati tim tečevinama moderne tehnike.

Spominjemo se ovdje Edisona prigodom njegove 60-godišnjice rodjenja. 11. veljače 1847. rodio se u malome gradiću Milanu, što leži u državi Ohio, na kanalu od jezera Erie prema Portsmouthu. S otčeve strane potječe od jedne stare mlinarske nizozemske porodice, koja se je 1747. preselila u sjevernu Ameriku.

Edison je već kao dječak upravo požudno gutao knjige. Poznato je, da ga je, kad je opazio pučku biblioteku, obuzela takova želja za znanjem, te je sebi preduzeo, e će „sve" pročitati. Zanimivo je, kako je taj moderni iztraživalac prirode čitavog svog života gojio pravu predsudu protiv matematike. Još dječakom pokušao je proučavati načela Newtonovog zakona, nu zapeo je kod formula. Nu kad bi se našao tko, da dječaku protumači Newtonov zakon bez formula, opazio je mali Edison, kako se ti pojavi mogu razumjeti i bez matematike, koja mu se činila, da laiku samo otežčava razumievanje jednostavnih prirodnih pojava

Poznato je, da je Edison počeo služiti svoj kruh kao raznositelj novina, dok danas ima u Orangi ogroman laboratorij s mnogobrojnim biro-ima za konstrukciju i tvorničkim radionicama, što su mu posagradila družtva, snabdjevena velikim kapitalom, a koja izcrpljuju njegove patente. Taj je laboratorij, što se tiče veličine i savršenstva aparata i uredjaja, prvi na svietu. U njemu se nalazi podpuna tehnička biblioteka i muzej, u kojem se nalaze sve moguće rude i počela, što ih ima na zemlji. U svrhu fotografskih snimaka za svoj kinematograf, uredjeno je u Orange-i malo kazalište, a za kinematograf vlastita palača. Već god. 1890. imao je Edison ne manje, nego 500 patenata, a 300 daljnjih je najavio.

MUZIKA

Nova francezka opera. U Monte Carlu davala se prošloga tjedna prvi puta nova opera Alfreda Bruneau-a „*Naïs Micoulin*". Tekst je prema jednoj noveli Zolinoj napisao sam skladatelj. Bruneau je u francezkoj muzici sasvim zasebna pojava već po svom snažnom individualitetu, a ne manje i po tome, što je njegova umjetnost uzko vezana sa velikim romancierom Emilom Zolom. On je još za života Zolina bio njegovim vjernim suradnikom, skladajući glasbu za mnoge Zoline tekstove, od kojih je poslie Zoline smrti iznesao prije dvije godine posljednji, operu „*L' Enfant-Roi*". Onaj realizam, što ga unosi Zola u literaturu, unosi Bruneau u muziku. Tako je Bruneau prvi medju svim francezkim muzicima, koji je odriješito prekinuo sa svom tradicijom i svakim konvencijonalnim tonom francezke visoke i lirske opere, te je prvi, koji unosi u operu sasvim običajni, svakidašnji ton. Tako je on izlučio iz opere stih. (Isto je to učinio i Charpentier u svojoj „Louisi"), koji on već iz logičkih razloga nije mogao da zadrži u svojoj „Muzikalnoj drami". „L' Enfant-Roi" bio je posljednji tekst, što ga je Bruneau primio od Zole. On je sada u svojoj novoj operi pošao korak dalje, preudesivši sam jednu novelu Zolinu za svoju dramu.

„Naïs Micoulin" ljubavna je pripoviest. Naïs se Micoulin zasitila očinske strogosti i prevlasti. Njezin se otac zaboravlja i diže na nju ruku, da je bije. Iz te je situacije izbavlja grbavac Toine, koji Naïs ljubi. Ali

Naïs te ljubavi ne uzvraća. Ona ljubi kicoša Frédérica, koji požudno čezne za zabavama obližnjega grada. Ali koliko god je ta spoznaja za Toina strašna, on se ne tuži. I ako mrzi Frédérica, on će se za nju žrtvovati. Kad ljubavnici odkriju svoju ljubav starom Micoulinu, ovaj biesan hoće da ubije Frédérica, ali Toine prima svu krivnju na se. I drugi se čin kao i prvi zbiva na klisurama obala sredozemnoga mora. Ali je sada sve izmienjeno. Sve je žalobno, tmurno i mrko, kao u izčekivanju žalostnih dogadjaja. Toine kopa kanal za odticanje vode, jer bi se inače podlokane pećine survale. Stari Micoulin hoće da Frédérica povede sa sobom na ribolov i da ga sunovrati u more. Ali je Naïs već opazila, da je Frédéric više ne ljubi, jer čezne, da se povrati u Marseille. Ali u taj se čas pećina sruši groznim štropotom, a gromade pokriju i starog Micoulina. A i Naïs, kojoj je Frédéric sada omrznuo, surva onoga u ponor. U taj čas dolazi Toine i hoće da zagrli Naïs. Možda je i Naïs došla najposlie do spoznaje, da ljubi toga grbavca; ovako će je on utješiti.

U muzici se Bruneau-ovoj osobito ističe iskrenost i čednost, a ipak opet neka odredjena veličina, uzko prianjanje uz taj obični i svakidašnji dogadjaj. Unutrašnju cjelinu podaje čitavoj partituri jedan ljubavni „leitmotiv". Marseille, taj željkovani grad slasti i veselja, simboliziran je u muzici veselim carillonom. Instrumentacija je kao uviek kod Bruneau-a sjajna, brižljiva i umna.

JAMAIKA*

Krištof Kolumbo odkrio je Jamaiku na svojem drugom putovanju, negdje u svibnju 1494. god. Španjolci prozvaše u početku taj otok *Santiago,* ali je taj naziv brzo bio zamienjen s novim, *Jamaica,* od *Xaymaka,* što u jeziku urodjenika znači „otok vrutaka". Kolumbo je rek bi prvi put opasno obolio baš prigodom odkrića, na tom otoku. S toga je bio prenešen sa Jamajke u netom sagradjeni gradić Izabelu na Hispanioli (otok Haiti).

Na svojem četvrtom putovanju Kolumbo se je god. 1503. opet navratio na Jamaiku gdje mu je oluja uništila brodovlje, pa je ostao zatočen na tom kužnom otoku čitavu godinu dana, stradajući od gladi i svakojakih bolesti on i njegova momčad, o čemu nam se je sačuvalo podataka u njegovu pismu, pisanu na Jamajci 7. srpnja 1503. na adresu španjolskih vladara.

Jamaiku su u prvom početku naselili Španjolci i to istom god. 1509. Za vrieme njihova gospodstva sagradilo se više malih gradova, kojima su imena danas donekle izobličena; tako n. p. od *Manteca* imamo danas *Montague,* a *Boca del Agua* pretvorio se u *Bog Walk.*

Španjolci su prestali gospodovati na Jamaici god. 1665. Za kratke englezke republike Cromwell bijaše opremio u Antille malo brodovlje s nalogom, da oduzme Španjolskoj San Domingo. Ali San Domingo uspješno je odbio tu malu flotu, koja tada krene proti Jamaici. Bielo pučanstvo na tom otoku brojilo je tek 3000 duša; od kojih ne bijaše više od polovice Španjolaca. Englezima je lako pošlo za rukom osvojiti čitavi otok, s kojegâ Španjolci pribjegoše na Kubu.

Englezi brzo shvatiše znamenitost Jamaike, te ju odmah počeše naseljivati s doseljenicima sa ostalih otoka u zapadnim Indijama, pa iz Škotske i Irske Tako Jamaika postade englezkom kolonijom, privržena središnjoj vladi, te običajima i predajama majke-domovine. Pošto je Englezka odmah podielila svojoj novoj naselbini znatnih povlastica, pučanstvo je silno naraslo i otok je cvao u svakom obziru. Useljeno je bilo i množtvo afričkih crnaca; pa iz smjese španjolaca, mulata, crnaca, Iraca, Škota i Engleza, izlegao se jezik, sličan donekle svakomu pojedinomu tih naroda, ali tako da opet nije prevladala u njemu nijedna od tih sastavina, pa se može kazati, da je to posebni jezik Jamaičana.

God. 1692. užasan potres pohodio je Jamaiku. Potres je bio tako žestok da je uništio i Port-au-Prince na Haiti. Jamaičko tlo bilo je tako uzbibano, polag opisa suvremenika, da je izgledalo kao more za vrieme oluje. Zemlja je u isto doba razpukla na 200 do 300 mjesta. Te su se pukotine raztvarale i zatvarale proždrievši silu ljudi. Nekoji su upali u ta ždriela samo do pasa, dočim su drugi nakon nekoliko časova bili izbačeni iznakaženi, kada su sliedili dalnji trzaji tla. Katastrofa je bila tako užasna, da u tadanjem glavnom gradu Port Royal, blizu današnjega Kingstona, tri četvrtine kuća, skupa sa zemljištem, gdje se podizahu, izčeznuše sa žiteljima u morskom ponoru. Jedan ratni brod, usidren u luci, bio je pak prebačen na suho.

Jamaika se je poslie te katastrofe ipak brzo oporavila, osobito u osamnaestom stoljeću. U razdobju od spomenutoga potresa do god. 1786. uvelo se je blizu dva milijuna afričkoga roblja. To uvažanje ljudskoga mesa englezka je vlada zabranila istom god. 1807., dočim su tek god. 1833. bili ti robovi proglašeni slobodni. Godišnjica

* Povodom goleme nesreće što je zatekla ovaj otok, a osobito njegov glavni grad Kingston, držimo, da ćemo ugoditi našim čitateljima, ako im u kratkim potezima prikažemo povjest njegovu i opišemo odnošaje družtvene i gospodarske prije potresa od 14. siečnja o. g.

toga oslobodjenja slavi se svake godine velikim svečanostima.

Jamaika se dieli u tri pokrajine, ili bolje okružja, a to su *Turrey* na iztoku, *Midlesex* u sredini, *Cornwall* na zapadnoj strani. Površina iznosi 11.000 km², dakle nešto manje od Dalmacije, ali je zato pučanstvo brojnije, jer nadilazi 700.000. Cielim otokom upravlja guverner, imenovan od krune. On ima velik djelokrug, ali zato i mnogo veću vlast od običnih britskih guvernera. Od njega ovisi jedan tajnik za naselbine, jedan vrhovni savjetnik, upravitelj javnih radnja, te častnici raznih posada.

Kako se na otoku pojavljuju često kužne bolesti, osobito žuta groznica, zdravstvena je služba izvrstno uredjena. Imade svega 18 bolnica sa 1117 kreveta.

Obuka je u velike gojena. Imade silesija škola svake vrsti, pa je s toga neznatan broj analfabeta. Imade i jedan zavod, s kojega abiturijenti mogu preći na sveučilište Cambridgsko.

Svaka vjeroizpovjest imade primjeren broj crkava; ali većinu žiteljstva sačinjavaju židovi.

Plodnost otoka je nevjerojatna. Obradjuje se tek neznatan dio tla, kakovih 80.000 jutara. Imade sva sila plantaža sladora, kave, ananasa i t. d. Banane se izvažaju u tolikoj mjeri, da se često golemi parobrodi nakrcaju samo tim proizvodom, koji se uvaža poglavito u sjev. Ameriku i u Englezku.

Javni prihodi iznose oko 20,000.000 kruna, od čega se polovica ulaže za unapredjivanje svake grane gospodarstva i trgovine, te vlada najizdašnije podupire svako novo poduzeće.

Vriednost izvoza kadkad dopre do 40 pa i do 50 milijuna kruna.

Jamaički rum je na velikom glasu. Proizvadja ga se na milijune galona; a ne ima sumnje da je to najbolji rum na svietu.

Glavni grad je *Kingston*. Podiže se na podnožju brdina, što no zaokružuju prostranu njegovu dragu. Broji preko 50,000 žitelja, koji se bave poglavito trgovinom. U njegovoj luci vidja se zastava svih većih država.

Na samom ušću drage, u iztok, podiže se *Port-Royal*, nekoč englezka pomorska postaja, sielo komodora, a sada je tu smješteno topničtvo Od stare pomorske postaje preostalo je tek nekoliko sgrada, koje sada zaprema topničtvo. Tu se nalazi i jedna baterija, u koju nije dozvoljen pristup, a ta odvraća na pozdrave raznih brodova, kada ulaze u luku.

Petnaest milja u iztok diže se drevni i vrlo zanimivi gradić *Spanish Town* sa 5000 žitelja. Prvobitno se zvao *Santiago de la Vega*, a naselbinu je osnovao Diego Kolumbo god. 1525.

Mal ne sučelice prema Port-Royalu izdiže se *Fort-Auguste*, gdje je barutana za Royal Artillery.

Kingston nema niti prostranih ulica niti liepih dućana. Uz nerazmjerno množtvo kočija imade i električni tramvaj. Redovite parobrodarske pruge vežu ga sa ostalim Antilama, sa američkim kopnom i s nekojim zemljama Evrope.

Posada sastoji od jedne pješačke pukovnije i brigade topničtva. Zimi je sva pješadija u Kingstonu, a topničtvo u Port-Royalu, dočim ljeti u *New-Castle*, na visočini kakvih 4.000 stopa nad morem, a bieli topnici u *Greenwich-Ridge*, drugoj jednakoj visočini, na zapadnoj strani. Tu imade samo drvenih kuća i za častnike te njihove gospodje i za momčad.

*

Dneva 14. siečnja o. g., u 3.30 poslie podne (kod nas 9.38 na večer) užasno se je stresla ciela Jamaika, a osobito Kingston, a trešnje su se nastavile sliedećih dana. Broj ljudskih žrtava čini se da iznosi tisuće. Šteta se materijalna ne da proračunati, ali će biti na stotine milijuna. Dio obale kao da će potonuti, dočim mjestimice morsko dno se izdiže. — Bog zna, kakvi jošte crni dani čekaju onaj prekrasni i prebogati otok, koji kao da počiva na jednom vulkanu, koji u tili čas uništi, što ljudska pokolenja tečajem decenija, dapače stoljeća, stvaraju!

Prof. P.

SUPILO-UR OBASUT „ZLATNIM“ SATOVIMA
(Saborska sjednica od 31. siečnja 1907.)

PEPE HENNEBERG IZ LUKE U ODESI

ULJENA SLIKA

ČUVAR MRTVIH

Oršće mjesec čudnim sjajem
Nad samotnim Mirogajem . . .
Njegvi mrtvi tvrdo sniju
Pod humcima rosnim, cvjetnim,
A dušom se samo viju
Po zvjezdama zagonetnim.

A ni onim tamo drugim,
U dvoranam pustim, dugim,
Ne dolazi na um bome,
U pokoju da se svome
Samo maknu! Mirni svi su
Ko da uprav nikad nisu
Žarkih ljudskih strasti znali —
Ili ko da onkraj tamo
Preko srca struje samo
Zaborava hladni vali.

Zato, gle, i čuvar stari
Za njih ko da ni ne mari.
Na hladne je stube niemo
Poput kamna kipa sjeo,
Unakrst je ruke djeo,
Zgurio se i — zadriemo.

Ali nije . . . Oči eno
Ko od suza da mu gore;
A usta je baš nakreno
Ko da žuči ispi more.

Gorak kruh je — zbori s tija —
Kojim mrtvi žive hrane;
Mislim li na mlade dane:
Budne kao jed od zmija.

Dom i krčma usred sela,
Žena kao ruža biela;
Vino nudjah, kruha, sira,
Čak iz grada došli gosti;
Svega uviek bilo dosti —
Samo srcu nikad mira.
Onaj jedan, fin i rječit,
Kako već gospoda jesu,
Imo vjekom punu kesu,
A bio nam gost je vječit.
Izjedared u čas kruti
Spazih, da mi ženu smuti
I planuše strašne svadje . . .
A ja ženu srca meka
Otjero sam baš do vieka —
Al i moje sunce zadje!
Krčma svaki dan mi pusta,
Volja svak za rad mi susta —
I na bubanj sve mi došlo.
Sad me eto mrtvi hrane,
Od tuge mi srce sahne —
Ali što ću? Bilo — prošlo!

I čuvaru suze vrele
Niz suha se lica trune —
I ko da mu dušu pune
Vjerom još u dane biele.

Sad se trže... Da, da — zbori —
Taj je život mnogo gori
Al i za nj se mučit treba.
A ja noćas — neka proste —
Ni pogledo nisam goste —
Ne znam — pakla ili neba . . .

I čuvar se digo žurno,
Na vrata je k mrtvim jurno
I od liesa pa do liesa
Stupa mrk ko smrti goso . . .
Njega ništa ne potresa —
A poso je dašto poso!

Sad je susto . . . To će biti —
Zbori ko sa zebnjom nekom —
Onaj, što je htio viekom
Iz ljubavi vrela piti . . .
Pa je sve na žene smeto
U plamena mladoj dobi —
A danas si srce eto
Olovnijem zrnom probi.

Čuvar bliže primakne se,
Da mu vidi lice bliedo —
Al se, gledaj, sav potrese
Kao da je zmiju zgledo.

Ha! To ti si — lupne nogom,
Da zanjiho svod se cio —
Koji si me zavadio
I sa ženom i sa bogom!
Ti si kriv, što s biede tužim
Već od svojih mladih ljeta . . .
Kriv, što sada mrtvim služim,
Pa i tebi — zmijo kleta!
Lice bih ti satro drsko
Košto ti mi sreću zlatu . . .
Ali mi je nekud mrsko —
Gdje si došo sam po platu.

I čuvar se u svom biesu
Nagno žurno drugom liesu.

A ovo će — šapne ćutno —
Biti ona nesretnica,
Što joj glad nakazi lica
I zaklopi oko mutno . . .

I ko kip se čuvar eno
Ustobio ukraj mrtve —
I promatra lice njeno
Ko da takve žali žrtve.
Iznenada glavom trgne,
Protre žurno teške vjedje,
Na čelo si ruke vrgne,
Sagne se i gledje . . . gledje . . .

Bože! — šapne ko iza sna —
To je ona! Sumnje nema!
Sastanka li tužna kasna,
Gdje se grob i meni sprema!
Al što na me tvoje oko
Tako strašno strmi, reži?
Ja te ljubljah preduboko —
Tamo eno krivac leži!
S njega tako svrši ti mi,
Ja doživjeh ovu muku . . .
Nemoj mrčit . . . Evo primi
U znak mira moju ruku . . .
Led si led . . . Al još se smješiš,
Oblak gine s tvoga čela . . .
Oh, kako me milo tješiš —
Dodji amo, ružo biela!

I čudno se, gle, zanjiho
Kraj ženina čuvar trupa . . .
Na nj je klono tiho . . . tiho —
Da im grob se spremi skupa.

GJURO ARNOLD

PRVI DODIR HRVATA S AUSTRIJSKOM KUĆOM

Nakanio sam napisati nekoliko študija o povjesti naših političkih stranaka. Zaokružit ću svaku za se. Ovajput ću pokazati, kako je nastala ideja „austrijanštine“ u hrvatskim zemljama.

Ima ljudi, koji dodaju toj ideji simpatije ili antipatije, ali mi ćemo izlupiti pitanje iz ovakovih uvoja, pa ćemo nepristrano pripoviedati sve onako, kako je bilo.

Mislim, da će ovakovo, sasvim istinsko prikazivanje, najbolje razbistriti pojmove, a do toga mi je poglavito stalo.

Brzo skovane rieči lete po novinama, pa vladaju nekoliko dana i tjedana — stalna politička načela valja da su na pouzdanijim temeljima gradjena. Kraj halabuke svakidašnje borbe ne smijemo zaboraviti na ozbiljan znanstveno-politički rad.

* * *

Davno prije Habsburgovaca, celjski su grofovi nastojali, da slovenske i hrvatske zemlje sjedine. Da je ta državna tvorba zbilja uspjela, razvoj bi današnje habsburžke monarkije po svojoj prilici sasvim drugim smjerom bio krenuo, jer bi jezgra kristalizacije bila nenjemačka, hrvatsko-slovenska, premda su sami celjski grofovi bili Niemci.

Sin prvoga celjskoga grofa Hermanna I. († 1385.), oženio se je sa Katarinom, kćeri bosanskoga kralja Tvrdka, a njihov unuk Fridrik II. celjski († 1454.) oženio se jednom kćeri modruško-krčkih Frankapana.

Te ženitbe imale su pripraviti državno sjedinjenje. Suhoparni ovakovi historički podatci samo su vanjsko znamenje dogadjaja i odnošaja, o kojima nemamo pobližih viesti. Kolike su obiteljske, prijateljske i kulturne prilike nastale iz tih ženitba, to nam nitko ne pripovieda, ali je sigurno, da je sbliženje slovenskih i hrvatskih zemalja daleko dotjerano bilo, jer je sin Fridrika celjskoga, kneza Zagorskog i bana Slavonije i Jelisave Frankapanke Ulrich II. († 1456.), mogao već na to pomišljati, da tim zemljama i Srbiju pripoji, oženivši se sa Katarinom, kćeri srbskoga kneza Gjure Brankovića.

Da su celjski grofovi s hrvatskim pukom jednako osjećali, svjedoči nam mala, nu karakteristična sgoda. Ban Fridrik celjski sagradio je naime i na-

*

dario u Strigovu u Medjimurju crkvu sv. Jeronima, jer se je onda mislilo, da je to bilo rodno mjesto toga svetca.

Zanimljivo je, da su bosanski kraljevi već s Rudolfom Habsburgovcem željeli doći ženitbom u rodbinski savez, ali im to nije pošlo za rukom, dok su celjski grofovi sa svoje strane takav savez tražili.

Snažno pleme celjskih grofova, koji su bili opasni i samim Habsburgovcima, naišlo je glede svojih političkih osnova na jakoga takmaca u kući Korvinâ, koji su u Ugarskoj imali jaču podlogu za svoju politiku, nego li celjski grofovi. Tada je kućna vlast vladaoca puno važila. Korvinci su uništili osnove celjskih grofova te su dali ubiti Ulricha II. u Beogradu.

Političke nakane Korvinaca, bile su na veliko zasnovane. Oni su u celjskim grofovima uništili ne samo sebi, nego i Habsburgovcima takmaca. Matija Korvin se je kasnije s ovima uhvatio u koštac.

Taj Rumunj, sin velikoga junaka Sibinjanina Janka, uvidio je, da Ugarska i Hrvatska, kraj svega junačtva, nisu kadre odoljeti napredovanju osmanlijske svjetske velevlasti, zato je kušao osvojiti habsburžke nasljedne zemlje i česku kraljevinu, pa je sve te zemlje s Ugarskom i s hrvatskim zemljama htio stopiti u jednu veliku podunavsku snažnu državu, kojoj bi Ugarska trebala biti središtem kristalizacije.

Da kralj Matijaš nije tako rano umro i da je imao sebi ravnih potomaka, možda bi mu nakana pošla bila za rukom. U ljudskoj povjesti mnogo stoji do jakih ličnosti, koje znadu što hoće, ali su okolnosti kad i kad jače od pojedinaca, pa ma bili i najveći geniji.

Gdje su ciljevi pojedinaca u skladu s obćenitim interesom, tu ovaj iznese sebi sgodnu ličnost, koja mu služi na svoj način. Takav je obći interes bio: velika snažna, kršćanska podunavska država.

Što nije postigao Matija Korvin, tomu je Habsburgovac Ferdinand I. položio trajnije temelje. Habsburgovci su baštinili zadaću celjskih grofova i Korvinâ, ali su usljed napredovanja osmanlijskoga carstva, koje je onda bilo u naponu svoje snage, vrlo polahko napredovali; morali su ostati iz početka u defenzivi.

Polaganom ostvarenju preuzete zadaće bio je osim toga uzrok i u tomu, što su Habsburgovci, sve do u najnovije doba, smatrali od celjskih grofova i Korvina preuzetu misiju, svojom uzgrednom zadaćom.

Njemačka bila je Habsburgovcima snažno uporište, oni su kao njemačko-rimski carevi stajali na čelu kršćanluka, pa su i njemačkom pomoći u borbi, koja je trajala stoljeća, napokon svladali osmanlijsko carstvo, ali je s druge strane baš njihova njemačka zadaća bila uzrokom, da svoju pobjedu nisu izrabili, nego su na pol puta stali. Dok su se uplitali u njemačke vjerske borbe, i u evropske ratove u interesu Njemačke, zapustili su svoje zadaće na balkanskom poluotoku, pa su time ostavili otvorena vrata, na koja su druge velevlasti ušle, te se tamo ugniezdile.

Politički položaj Habsburgovaca bio je do u najnovije doba uzrokom, da su oni nastojali germanizirati i Ugarsku i hrvatske zemlje, a i glede Italije smatrali su svojom zadaćom, da nastave politiku njemačkih careva.

Politiku habsburžke kuće ne bismo podpuno karakterisali, kad ne bismo spomenuli, da se oni smatraju nosiocima katoličke ideje.

Jezgra latentne protivštine naše monarkije prema Rusiji ne leži u tom, što je to slavenska država, nego u tom, da su Romanovi nosioci ideje nekadašnjega iztočnoga rimskoga, a Habsburgovci nosioci ideje zapadnoga rimskoga carstva.

Pitanja vlasti preoblače se svakojako. Kadikad nose i crkveno ruho. Oprieka nekadašnjega iztočnoga i zapadnoga rimskoga carstva živi još danas u oprieci rimske i grčko-iztočne vjere, a izbija u tradicionalnim predstavnicima tih vjeroizpoviesti i na političku površinu. Kruto se varaju oni, koji misle, da danas vjerska pitanja ne utiču više na politiku.

Katolički i njemački interesi Habsburgovaca bili su tako jaki, da su odredjivali i smjer njihove politike prema Ugarskoj i Hrvatskoj.

Rudolf Habsburgovac već je našao u Magjarima saveznika protiv svoga takmaca Otokara, a u 14. stoljeću već su Habsburgovci tražili ženitbenim osnovama sbliženje Ugarskoj. Kralj je Sigismund Luksemburžac htio Albrechtu IV. ostaviti ugarsku krunu, ali su se želje habsburžke kuće tek pod Albrechtom V. II) (1438.) prolazno izpunile.

Potrajalo je od tada više od stotinu godina, dok su se Habsburgovci iza smrti Ivana Zapolje (1540.) mogli smatrati pravnim kraljevima ciele Ugarske, Hrvatske i Slavonije. Faktično su pak tek iza požarevačkoga mira 1718 postali gospodarima čitavih tih kraljevina

Isti pravni naslov Habsburgovaca bio je sve do godine 1606. vrlo nejasne naravi, jer su za svoj ugarski i hrvatski posjed morali Turcima danak plaćati.

Akcija Habsburgovaca gledom na ugarsku krunu ide pararelno sa akcijom glede prisvojenja hrvatskih zemalja.

Politika Habsburgovaca smatrala je prisvojenje Ugarske svakako glavnim ciljem, a u Hrvatima je vidila saveznike, koji njima pomažu. U politici prema Hrvatskoj računalo se dakle uviek obzirima na ugarski posjed.

Od tuda je nastalo nedosljedno držanje austrijske politike spram Hrvatske, sada snubljenje, a sad napuštanje, sad privlačenje, sad odbijanje, kako kad, prema potrebama politike spram jače i nemirne Ugarske.

Hrvatska gospoda udesili su svoje držanje prema pritisku osmanlijske pogibelji, oni su tražili pomoć u svoga kralja, a kad je nisu našli, tražili su ju u Mletcima i u Habsburgovaca. Ovi su ih izdašno pomagali, jer su im bili dobra pogranička straža u zaštitu svojih nasljednih zemalja. Za to su neki hrvatski velikaši (Comites Croatiae) pristajali već uz Maximiliana I., pa su se za njega kompromitirali, kada je on nastojao, da dobije ugarsku krunu. Magjari su im zato oteli imanja.

U Požunskom miru zastupao je cara Maximiliana Hrvat Ivan Kishorváth de Halopsich, te je izhodio, da su Magjari morali povratiti oteta imanja

Petru Ampoliću, Ivanu Kishorváthu i dvojici njegove braće, nadalje grofovima Nikoli Frankapanu, Ivanu cetinskomu i drugim Hrvatima.[1]

Osim Kishorvátha stupio je u carevu službu i Nikola *Kalamanić* i brinjski grof Ivan *Frankapan*, ovaj posliednji uz plaću od tisuću forinti godišnjih.

Hrvati *Petrić* i dva brata *Ričani* bili su pače na carskom dvoru namješteni, a ta dvojica nastojali su, da im car uzme u zamjenu za austrijska imanja grad Mrkopalj i Jasenicu.[2]

Medju tadanjim velikašima jedno je od najsimpatičnijih lica otresita hrvatska junačina ban knez Ivan *Karlović*, kojemu Klaić posvećuje osobitu pozornost, a čije ime još danas živi u narodu. Taj je hrvatski velikaš već 15. ožujka 1522. pisao nadvojvodi austrijskomu *Ferdinandu* iz grada Udbine pismo, gdje ga nazivlje svojim „vazda premilostivim gospodarom", prima od njega novaca i moli austrijskog vojvodu, neka „kao do sada" pomaže i nadalje njega samoga i kraljevinu Hrvatsku, koju ugarski kralj ne može da štiti.

Ferdinand je izdašno pomagao bana Ivana, da obrani Liku i „opustošenu izcrpljenu Hrvatsku", a poticao je i svoga šurjaka, kralja *Ljudevita II.*, neka banu Karloviću pomogne. Nu kralj mjesto da pomogne, unese u Hrvatsku razdor i nezadovoljstvo tim, što je uz bana Karlovića imenovao nuzbanom ljubimca neke magjarske dvorske gospodje Ivana *Taha.*[3] Taj postupak ugarskoga kralja pospješio je širenje simpatija za Habsburgovce u Hrvatskoj.

Godine 1524. 20. kolovoza, piše grof Ivan *Kobasić* iz svoga grada Brekovice kod Bihača, u svoje ime i u ime svoje rodbine (una cum omnibus consanguineis) kapetanu nadvojvode Ferdinanda Ričaninu, gdje mu javlja, da su hrvatska gospoda „Domini Croacie" sklopili medju sobom savez i da su si preduzeli poslati nadvojvodi poslanstvo. Kobasić sa svoje strane izjavljuje, da u toj hrvatskoj kraljevini ne će nikoga drugoga da služi, no nadvojvodu austrijskoga.[4]

Iste godine u listopadu ugovara grof *Nikola Zrinski*, otac sigetskoga junaka, s nadvojvodom Ferdinandom, da ovaj uzme grofov rudnik Gvozdansko u zamjenu za istarsku grofoviju Pazin i Kastav.

Ugarski kralj protestirao je protiv toga i osujetio taj posao, ali je grof Nikola ipak odstupio druga dva imanja nadvojvodi, te je stupio u njegovu službu sa 50 svojih konjanika.[5]

U vrieme Ferdinanda I. još se državna ideja nije odielila od patrimonijalnoga shvaćanja, po kojemu je država neka vrst imanja dinastije.

Kada dakle naši velikaši nadvojvodi daju svoja imanja u zamjenu za druga, što leže u Austriji, oni utemeljuju i njegovo političko gospodstvo na privatno stečenom teritoriju. Zato je sasvim naravno i opravdano, kad kralj

[1] *Bidermann*: „Geschichte d. österr. Gesammtstaatsidee", II. Abt. 1889. p. 199. *Klaić*: „Poviest Hrvata" IV. sv. str. 315. i d.
[2] *Bidermann* ibidem.
[3] *Klaić*: „Povjest Hrvata" 1904. IV. sv., na v. mj.
[4] *Bidermann* l. c. p. 200.
[5] ibidem.

Ljudevit II. prosvjeduje (20. pros. 1524.) protiv toga, što je Nikola Zrinski ustupio svoje gradove nadvojvodi Ferdinandu.[1]

Već mjeseca studenoga iste godine (1524.) šalje „Universitas Nobilium Regni Majestatis Vestrae Croacie“ iz Bihaća adresu poklonstva nadvojvodi Ferdinandu, u kojoj ga nazivlju „domine noster naturalissime atque gratiosissime“.

Mjeseca prosinca te godine doznačio je nadvojvoda Ferdinand novčanu podporu za ratovanje protiv Turaka knezu Ivanu Karloviću Krbavskomu, grofovima Krsti, Vuku, Gjuri i Matiji *Frankapanu* i grofu Stjepanu *Blagajskomu*.[2]

Knez Ivan Karlović se je već u jeseni 1524. odrekao banske časti, kad mu je dodijao nejasan položaj i nesloga izmedju velikaša, od kojih su neki u Slavoniji pristajali uz Taha

Hrvati pak „zapušteni od svoga kralja, lišeni svoga bana Ivana Karlovića, a ne mareći za nametnika Ivana Taha, sve su življe prijanjali uz nadvojvodu Ferdinanda“[3] „pače, radilo se o tomu, da mu se sasvim priklone i da od njega zatraže novoga bana.“[4]

Hrvate je zastupao „Orator Croatie“ Bernard Tumpić, a te su razprave dovele do formalnih državopravnih ugovora izmedju hrvatskih striša i austrijske kuće i glede Hrvatske i glede Bosne „jer Bosna pripada Hrvatskoj“. Klaić je u svojoj knjizi priobćio obširne izvadke iz izvješća papinskoga nuncija[5] te pripovieda potanko sve tadanje dogadjaje, od kojih smo iztaknuli najmarkantnije, za povjest naših stranaka najvažnije.

Velikaši današnje Like, Krbave, Primorja i Banovine bili su prema tomu prvi, koji su pristajali uz austrijsku kuću, dok su velikaši tadanje Slavonije jače naginjali Ugarskoj.

Kada govorimo o strankama u prošlosti, tad nam uviek valja misliti na to, da je duh i oblik *striške* monarkične države bio sasvim drugi, nego li je dan danas i da je pojam autonomije i reprezentacije bio drugačiji, nego li je u današnjem državnom pravu[6]; zato se samo uz veliku rezervu nekadašnje političke stranke mogu sravniti s današnjima, prema tomu ćemo samo uz ovu nuždnu ogradu tvrditi moći, da je kolievka „austrijanštine“ sav kraj izmedju Gline i Udbine, dok je današnja sjeverna zagrebačka, varaždinska i križevačko-belovarska županija i današnja Slavonija bila leglo „magjaronstva“.

DR. ISO KRŠNJAVI

[1] *Bidermann* op. cit.
[2] ibidem.
[3] *Klaić:* „Povjest Hrvata“ IV. p. 330
[4] Ibidem. Izvješće Ivana Kobasića iz Brekovice od 26. kol. 1524.
[5] Izvješće papinskoga nuncija Burgia od 2. i 15. veljače 1526.
[6] Sravni: *Tetzner:* „Technik u. Geist des ständisch monarchischen Staatrechtes“ 1901.

U KOLO!

(Uz Matičino „Hrvatsko Kolo“, prve dvie knjige.)

(Nastavak.)

Ali nije to još svršetak. Onaj se Živan oženio s nekom bogatom — mora joj se i ime znati — Milkom Izajlovićevom. Ali Marko, — Marko nije mogao nikako zaboraviti ciganke Marte, koju je htio udati za sina. Pače on je — po nalogu spisateljice — i obolio. Jednom on tako bolestan gleda zimi kroz prozor na Dunav, pokrit „na oko“ čvrstim ledom. Tu zapaze on i žena — Martu s djetetom, gdje stupa po ledu, ali pošto je ovaj bio tek na oko čvrst, propane ona i diete pod led. Marko se zakašlja i — stropošta nasred sobe. „Hladni su vali dunavski žuborili izpod ledenoga pokrova svoga toga istoga dana krasnu pjesmu uspavanku“ — tako završuje gospodja.

O kad bi hladni dunavski vali odnieli neke manuskripte prije štampe!

U drugoj knjizi „Kola“ ima od iste spisateljice pripoviest „Persino vjenčanje“. Ta Persa nije doduše ciganka, ali od ciganina odgojena i nekakva „Überweib“, jaka ženska, koja je na pr. jednom sgodom „uhvatila onoga plećatoga oružnika Luku za ramena, podigla ga u vis i držala neko vrieme nad vatrom kao odojka“. No, sad vjerujete valjda, da je jaka i da će na koncu pripoviesti učiniti ono, što je učinila. Ona je inače ugljenarka, ima nezakonitu kćer Šećerku s mlinarovim sinom Jovom, koji se — da se rieši Perse — javio svojevoljno u vojsku, gdje je postao stražmeštar i poslie pet godina vratio se kući, jer su mu roditelji pomrli. Sad ga dočeka Persa, neka bar za diete nešto učini neka uzme diete k sebi, ako već ne će nju. Tu mu ona izpovieda, da nije ciganskoga roda. „Moj je otac bio onaj naš mladi i lakoumni grof, koji je svršio kasnije kao ciganski primaš, a mati sobarica njegove majke“. Jovo: „Ti si dakle unuka trgovca, kajišara i varalice, a a kći grofa i njegove sobarice. A Bog onda neka zna, tko je otac tvoje kćeri“. Sada rieč po rieč dodje i do — hrvanja. Persa je prije toga postavila diete na travu, a onda — prenosim doslovno sve, da ne mislite, e zanovietam — „uhvatila Jovu za ramena, drmala njime i tresla, dizala ga kraj sve njegove žestoke obrane u vis i udarala njime o zemlju. Na koncu ga natovarila kao vreću na ledja, skočila u čamac, bacila ga na pod, da je zajauknuo od boli, i otisnula čamac. Kad su bili već dosta daleko od obale,

bacila je jakim zamahom vesla u vodu. Zatim je pogledala Jovu i zagledala se u njegovo lice, koje je upravo u taj čas obasjao plamen iz ugljenare. Stajala je uzpravljena nasred čamca držeći svoju žrtvu obadvjema rukama, dok je vjetar savijao njenu dugačku, razpletenu kosu oko Jovine glave i njegovih ruku, te ih tako vjenčao i spojio na dunavskoj pučini za strašne mrkle noći". Jovo je vikao „pomoć", ali uzalud; Persa ga je još jednoč pitala, hoće li uzeti diete, ali on ne će, a onda ga ona podigne i ljosne s njim u vodu. No on se u smrtnom strahu iz vode prihvatio njezinih ruku i vukao ju za sobom. Njoj dolazi na um, kako taj čovjek, koji ju nigda nije ljubio, vuče je sad mrtav u vodu, i — izgubi svaku moć. Uz to i diete viče s obale, neka ne pušta „zločestoga tate", već neka ga utopi. Sad joj i „stid pred djetetom" oduze svu moć, a čamac je odplovio niz vodu, došao u vir i prevrnuo se. Na obali je diete još sveudilj vikalo majci, neka drži „nevaljaloga tatu", a onda je opet „leglo na travu i za čas opet usnulo..."

Kod buduće koje pripoviesti gospodja će bez sumnje naći to diete i stvoriti opet iz njega kakovu romantičnu sgodu s kakovim grofom ili slično. Ja znam, da će nekoliko tisuća Matičinih čitatelja možda s velikom napetošću čitati ovakovu stvar, ali onda neka Matica udesi još jedan posebni sbornik, koga ne smije nazvati „književni", već najviše „zabavni" — nešto srednje izmedju „funtromana" i književnih proizvoda. Ja ne znam, kako je mogao Hranilović u svom „Osvrtu" u prvoj knjizi napisati za gospodju Risaković, da se njezine pripoviesti i crtice „mogu staviti o bok najboljim proizvodima te vrsti u našoj novijoj književnosti", te da „u obće pokazuju otmen ukus, snažnu invenciju, siguran dar posmatranja i poetičnu dušu". Ja bih, da budem pravedan i obzirom na pjesme gdje. Risaković, podpisao još možda ovo posljednje, jer mi je romantika, makar i prašna, mila; ali, ali — —

Kao što je u prvoj knjizi „Kola" daleko iznad svih zvanih i nezvanih družica Novakova stvar tako se u drugoj knjizi poput svjetionika iztiče novela Milana *Šenoe* „Na svjetioniku sv. Ivana", bez sumnje najbolja od njegovih radnja u posljednje vrieme. Precizno je i oštro izradjena, s otmenim mirom i — umjetnički. Ipak jednom odlahne čovjeku, kad se namjeri na čovjeka, koji je išao u školu, koji pozna u dušu strukturu novele, dok oni drugi tapaju onako na božju sreću, kao da se tehnika novele ne mora studirati — baš tako kao i tehnika slikarstva ili umjetnoga krojačenja. Šenoa je pokazao vanrednu upravo virtuoznost, što je najškakljiviju stvar — stranicu života jedne prostitutke — iznio takovom diskrecijom i finoćom, da mu ni najrigoroznija cenzura ne bi našla prigovora. A ipak nije ništa preskakivao poput Ritiga i Risakovićke, već sve rekao prociedivši umjetnički i „ono najgore".

Na tom je svjetioniku u službi starac Berto i uza nj baka Tina, koja je na smrtnoj postelji. Starac ima sina Bernarda, vojničkoga bjegunca i znamenitoga pjevača u tudjini, koji šalje starcima novaca i koji će potajno posjetiti njega i majku svoju na umoru. Starac je imao i kćer, no ta je umrla, a ostavila mu unuku Anu. Ta je Ana išla na Rieku u školu, i tu otišla po vragu. Najprije je imala diete, koje je umrlo, a onda se posve

dala nevaljalu životu. Stari je Berto otišao po nju, jedva je našao u pustoj i mračnoj sobi u družtvu neke takodjer nevaljale djevojčure, s grozom spoznao, kamo je već zalutala i odveo je kući, da dvori baku, jer on mora biti u službi kod svjetionika. Ani je dosadno, a uz to se bojl ujaka Bernarda, šta će joj reći kad dodje. Ana je našla i ovdje svoju ljubav od djetinjstva, ribara Jožu i tu poćuti u srdcu kajanje zbog svoga dojakošnjega života. Ona će ljubiti Joža, pače i Jože nju uza sve to, što mu je ona priznala svoju prošlost; Jože će, kad umre stari Berto, nasliediti njegovu službu i tako će njih dvoje liepo živjeti. Stari ih je Berto zatekao na noćnim domjencima kod svjetionika, izružio ih, ali konačno pristao na njihove namjere. Medjutim Ana je već prije — u velikom strahu pred ujakom Bernardom — došla na groznu misao: pisala oblasti, da vojni bjegunac Bernardo dolazi potajno, pa ga valja uhvatiti. Bernardo, koji se te noći provezao mimo svietionika i prispio, nije ipak predan oblasti, jer mu je neki prijatelj išao na ruku, ali se morao istim brodom vratiti. Starac je dobio obaviest oblasti i priloženo pismo, Anetino pismo. Od boli se srušio pod stol mrtav, stisnuvši u rukama ove listove. Majstorski je opisano, kako je Ana, čim je vidjela, da je starac dobio list, bježala i skrivala se okolo, a onda konačno ušla u kuću, iztrgla s grozom spise iz ruku mrtvoga starca, uzela njegovu štedioničku knjigu — Bernardove novce — i otišla prema ribarskim stanovima; u svjetioniku je ostao jedan mrtvi i jedan umirući, starac Berto i baka Tina.

Ovo je samo okostnica, a sva se ona diferencirana umjeća kao i psihologijske finese ne dadu ovdje reproducirati, već ih valja čitati. I onda Šenoa, kao moderni pisac, ne čini sa svojim sujetom tako, da ga naprosto objesi čitateljima: ovako je bilo, već to umjetnički u dijalogu ili u mislima svojih lica i neopazice razprede. Ja se divim i njegovim ljudima, kakvi su Primorci, a pisac je Zagrebčanin. Bog zna iz kojega koljena nasliedjeni osjećaj mora vratio mu se u dušu, očito potaknut njegovim putovanjima po primorskim stranama. Meni se čini, da on kad gleda našega čovjeka, mornara, makar i kad poteže samo konop na gospodskom parobrodu — da onda već uzdrhće u duši za sujet iz primorskoga života, koga je kao zaplet imao već od prije. Pripoviedao mi je istinitu sgodu o jednomu pjevaču i vojnom bjeguncu u tudjini, koji je, kad je htio svoje posjetiti, bio izdan — a onda je negdje noću s parobroda morao gledati svjetionik i tako je nikla ta liepa novela. No pustimo svjetionik i bjegunca, ali on je stvorio Anu, tip, koji je iznio s grozom i sa samilošću, ma da mu je kist nešto otvrd.

U istoj drugoj knjizi ima jedna stvar, koja je nazvana novela, a imala bi to tek biti, a uz to je i nagradjena i štampana na prvom mjestu. Zove se „Dorina“ od inače slabo poznatoga pisca, Jakova *Marinkovića*. Prvi dio, gdje iznosi milieu — vjernije ako i ne umjetnije od Šenoe — dobar je, ali što dalje, sve se više uvjeravate, da imate posla s naivnim fabulistom. Dorina nećakinja nekoga kanonika, voli pravnika Mirka i on nju, (on je na Visu, a ona na Hvaru) nu njemu bi njegova mati htjela za zaručnicu neku — takodjer nećakinju od bogate jedne udovice, pošto bi tako mogla se spasti

kuća od financijalne krize, koju je navukla svojim raztrošnim životom ista ta njegova mati. Kad je mati čula, da Mirko voli Dorinu, osujeti tu vezu anonimnim listovima(!), pa dok je Mirko bio u Beču, Dorina pomislivši, e je sbilja što istine na tim listovima, odreče se Mirka i ode u — duvne! Mirko je morao uzeti onu drugu, no novaca ipak nije dobio. Njegovi su spali na prosjački štap, a on — on je morao po želji piščevoj na smrt oboljeti, liečiti se u bolnici, gdje će doći i jedna častna sestra. A ta častna sestra — stara pripoviest — nije nitko drugi, nego, no da, vi pogadjate, — ona ista, koja je u naslovu — Dorina. Kad to ne bi već po sto puta bilo opisano, možda bi bilo i originalno. Mirko je dakako umro, a Dorina mu zaklopila oči poslie kratkoga dijaloga s njim. Mati je njegova prosjakinja; i pravo je, kad je bila tako rastrošna!

Mene je taj gospodin s drugim dielom ozlovoljio. Ne poričem mu ipak dara, osobito u karakteristici (n. pr. stari Mirkov otac), ali u psihologiji ljubavi posve je još naivan. Čitati bi morao novele, — a ne treba baš strane; eto mu našega Leskovara i Lisičara. Oni nisu u kolu, ali možda će se uhvatiti već do godine. Možda upravo — sbog Marinkovića i sličnih.

Osim spomenutih Ritigovih i Risakovićkinih pripoviesti još su u drugoj knjizi dvie dosta vriedne stvari. Jedno je Ante *Jukića* „novela“ (ili bolje crta) iz Bosne „Zar je tako moralo biti?“, u kojoj je jedrim jezikom i narodnim slogom prikazana gorka i mračna stranica iz života naroda našega u Bosni, gdje ljudi stradaju od sirotinje, poreza i vojničke obvezanosti; drugo je neki kao putopis „U buri i oluji“, gdje neki Milan M. *Jenovski* (očito pseudonim) s mnogo duha i dobre volje — takodjer izvrstnim jezikom i narodnom dikcijom — priča svoj zanimljivi doživljaj zimskoga putovanja kroz lički kraj. Kod nijedne se od ovih stvari ne može govoriti o umjetničkoj strani, ali su interesantne kao prirodni, neusiljeni izdanak. Ponavljam: neusiljeni.

Crtice — u dobrom smislu te rieči - kultiviraju u obe knjige poznati nam pisci vrlo dobrih ovećih stvari *Draženović* i *Ladanjski.* No kod oba čovjeka imaš dojam, kao da presušuju i da manji obseg tih stvari nije drugo polje njihova stvaranja, već uže, slabije. Draženović je pače lani bio socijalan i zanimljiv, a ove godine ni to; nekoje su od tih malih stvari bud naivne, a nekoje uvinute i zamotane kao rebus; nekadanje jasne slike sad su uvučene u se i usiljene. Ladanjski je lani napisao dosta dobar jedan opažaj iz liečničke prakse pod nadpisom „Majčine oči“, ali ove godine njegova „Južina“ spada u sbirku dječjih pripoviesti.

Zar baš to „Kolo“ mora biti onako debelo, kako jest, ili ako mora, ne bi li mu se mogao dodati jedan prilog pod nadpisom „Koš?“ A barem u crtici smo imali majstore od zanata: u plastici i misaonosti Mažuranića i Katalinića, u dubini i modernosti Dežmana i Milčinovića.

Tako eto igra kolo u pripoviesti i noveli. Da nije Novaka i Šenoe — uskoka, ne bi se o njem moglo ni pisati.

A kraj kola i dalje stoje i gledaju: Leskovari, Lisičari, Kosori, Milčinovići, Petrovići . . .

U kolo, gospodo, u kolo!

3

Tražio sam i pjesme. Našao sam stare znance: *Arnolda* i *Dežalića*. Mirni, vedri i topli. Arnoldova pjesmica „Jedared samo . . .“ s ne više od tri kitice može u album svjetske poezije. Jedared samo padale su mu godišnje dobe zajedno, pa dok je vani lamao sjever, kod njega su ruže cvale. Ali, odkad je ruže spleo na mrtvo njezino čelo, od onda mu ljeta nema „život moj pustoš je niema, kojom tek snieži i snieži“. — Arnold još uviek drži živu vezu hrvatske javnosti s pokojnim Šenoom; njegovom dikcijom spjevana je pjesma „Pilat“ u drugoj knjizi, podesna za deklamaciju kao i Šenoine. On uviek ima novih slika; u toj pjesmi zove zapadno sunce „zlatnim labudom“.

A Deželić je topao i u patriotičnosti („Na gvozdu“) i u erotici („Chanson d' amour“ i „Već vene“), gdje udara tihe, intimne akorde; medjutim to je bilo lani, a ove se godine nije javio.

I Jovana *Hranilovića* sam našao. On nikako ne će, da se misli, te je umuknuo. Ipak ne opažaš, da je usiljeno, već pače pjeva onom istom zrelom, ozbiljnom i jednostavnom dikcijom. Ako mu stih i nema predjašnjega sjaja, ali je zadržao isti korak kao i prije. I pointu još uviek snažnu. Dašto bez „moderne nastranosti“. Osobito je liepa pjesma „Uspomeni pobratima Gjure Badovinca“, a u „U tiranovoj duši‘ pozdravlja „novo doba“ u Hrvatskoj.

Modernista Alberto *Weber* ima lani buntovnu radničku pjesmu „Dans macabre“, a ove godine nedužni ljubavni „rendezvous“. U ovoj je potonjoj prikazano dakako tek čekanje domjenka (s mnogo finoga „stimmunga“), ali dalje ne; u kakvom si kolu, onako moraš i igrati.

Nisam tražio, a našao sam u prvoj knjizi M. *Podravskoga*. Pjesma se zove „Nitakrita“, obradjuje osvetu egipatske kraljice svomu drugomu mužu, prijašnjemu vojvodi, koji joj je ubio muža-kralja. Sujet baladičan, a Podravski ga razteže u duge, nepravilne stihove. Ne treba ni spominjati, da je više poezije u Herodotovoj kratkoj viestici, nego li u toj „pjesmi“; medjutim u drugoj ga knjizi nema, hvala Bogu. — Onda su još Ferdo Rožić i Miroljub (A. *Evetović*), skromni svećenici sa još skromnijim stihovima, koji se u svojoj mekoći liepo čitaju, a onda brzo zaborave; no oni kanda drugih pretenzija i nemaju, već ovako svake godine u koledar ili u koji zbornik priposlati nekoliko varijanta na stare teme. Hermina *Brkić* („Doći će dani . . .“) razmahnula se nešto modernistički, ali nije cjelovito i jasno izvela, što je mislila; ili nije smjela? (Poznam na ime vrlo smjelih njezinih pjesama iz „Domaćega ognjišta“). Konačno, da ne kažete, da sam negalantan, — konačno je najbolja od svih stvari gdje Risaković u „Kolu“ njezina nježna

pjesmica „Suncu na razstanku", u prvoj knjizi, koja ostavlja u duši liepu, prirodnu sliku i ako joj je dikcija — spomenarska.

Ali, neka se tješi, ima još štošta spomenarsko u tom kolu.

Kolo ipak igra i igrat će dalje. Ej, Silvije, „amice" Xeres, Mihovile, Domjaniću, Laca Vidriću, Božo Lovriću . . . hvatajte se. Makar tamo do Webera . . . zapjevajte i vi — gajde im njihove!

U kolo, u kolo!

(Svršit će se.)

DR. MILAN OGRIZOVIĆ

TOMI BLAŽEKU

U SPOMEN 100-GODIŠNJICE RODJENJA 7. OŽUJKA 1807.

Na narodnoj si njivi orat stao,
Što bješe puna korova i drača,
I često te je prijekor stići znao,
Al' ljubav k rodu bješe od sveg jača.

Ti s drugovima radio si smjelo,
Da rastrgnete maglu, što je pala
Na zemlju našu, dižuć' ŭ vis čelo
Poštěno, vedro — zato vama hvala.

Već minu ljeta sto . . . Sred našeg sela
Još uzdiže se ona kuća bijela,
Gdje svijetlo svijeta ti si ugledao; —

Al' nă rôd nam je crni nehaj pao,
Te nema više onih bijelih dana,
I korov krije kosti velikana . . .

FRAN GALOVIĆ

ROKOKO I NJEGOVA KULTURA*

Milostive gospodje, od svih temata, što bi se u ovom vašem milovidnom krugu mogle raspredati, držim, da će svakako biti najinteresantnija ova, što je danas eto ja ovdje kušam ukratko i u glavnim crtama prikazati. Nema sumnje, da već sama riječ „rokoko", kad je začujete, budi u vama neki neodredjeni, instinktivni osjećaj. Ne će to biti najposlije tek stoga, što je sav rokoko i njegova kultura, kako ću kasnije pokazati, jedna sasvim i naskroz feministička evolucija. Čini se, da već u samoj riječi ima neki nježni i mirisni čar, da se u žena, kad je začuju, budi neka sasvim osebita asocijacija čuvstava i misli, koja će biti uvelike uvjetovana moćnom tradicijom mutnoga spominjanja na one vedre i srećne dane.

Svakako će se osamnaesti vijek u francuskom životu — a o ovome će, kako je i prirodno, ovdje biti najviše govora — svakome usjeći u spominjanje dvjema tako moćnim protivštinama u socijalnom i kulturnom njegovom životu. Prve dvije trećine ovoga znamenovnog vijeka ispunja mirisni i saneni život rokokoa, a treću označuje krv i bruka revolucije. Ženski će istančani osjećaj valja da uvijek više zanositi ono vrijeme galanterije i bezbrižnoga živovanja, onaj ancien régime, oko kojega kruži nježni neki i diskretni parfum, nego gadni vonj rakije i češnjaka iz ustiju pariske kanalje u vrijeme revolucije, koju nam je tek nedavno možda dosada najljepše prikazala Engleskinja Baronesa Orzy u svom romanu „Crveni Pimpernell".

Ima negdje u svijetu, kako stara priča kaže, jedno ostrvo, po imenu Cythere. Nebo je ondje uvijek modro, a ruže ondje vječno cvatu. Dok je dan, sve je ondje tiho i mirno, ostrvo spava kao začarana i uspavana kraljevna. Ali uveče, kad se drugdje po svijetu sve sprema na počinak, uveče se na Cytheri budi život. Brodovi se spremaju, da prevezu putnike i pelegrine, što prijeko na obali čeznutljivo iščekuju prevoznike. Ali ti putnici nijesu pokornici u kostrijeti, u njih nije bolno i žalosno lice. To su mlada gospoda i mlade dame, odjevene svilom i kadifom, u ruci im cvijećem mirisnim i šarenim vrvcama iskićeni pastirski štapovi. A kad se krene brod i lagano bliži blaženom tom ostrvu Cytheri, onda su svi ti putnici zaboravili

* Predavanje čitano u hrvatskom „Gospojinskom klubu" dana 22. veljače 1907.

svijet, iz kojega dolaze. Oko njih trepti nježni i čuvstveni zrak, oko njih kruži opojni i zasićeni miris rascvjetalih ruža, a iz cvjetnih se grmena odaziva gukanje golubova. Iza zelenih se grana bijeli mramorni kip Afroditin, a svi ti putnici padaju u nijemom počitanju pred svemoćnom božicom ničice o tle.

Ova je priča vjerna slika francuske kulture u XVIII. vijeku.

Već potkraj XVII. vijeka krenula su neka sasvim neizvjesna nastojanja francuski život u neke nove staze, a početak je XVIII. vijeka bio početak neke reakcije, koja se polagano bila pripravljala protiv pretjerane i ukočene etikete i uzvišenog veličanstva Louisa XIV., sunčanoga kral a, koji se potkraj svoga života kao prestravio onoga kulta, što ga je kao „roi soleil" sa sobom činio. Uza to su ga njegovi ratovi a i njegove financijalne neprilike nagnale da skrene s ovoga dosadašnjeg puta. Tako je taj kralj, koji je u prvo vrijeme svoje vladavine vladao svom raskoši jedne sasvim barokne kulture, potkraj svoga života postao nujnim i skrušenim pokajnikom. Bučne su i sjajne svečanosti zamuknule. Zajedno sa gospodjom Maintenon gradi Louis XIV. sada crkve i manastire. Raskošnim dvoranama versaljskim, koje su nekad ozvanjale raskošnim i bezbrižnim hihotom, šuljaju se sada šutljivi trapisti i skromne koludrice. Zemlju francusku teško pritisne ta usiljena pobožnost s najvišega mjesta. Ali odmah iza smrti kraljeve sav svijet duboko uzdahnu uzdahom slobode. Filip Orleanski, koji kao regent preuze vladu, prvi zbaci sa sebe lažnu i hinjenu krinku pobožnosti i upušta se s engleskim spekulantom Law-om u velika poduzeća i osnivanja, koja su Francuskoj donijela mnogo novaca a tijem i novo vrelo novih raskoši.

U to doba počinje u francuskom životu i umjetnosti neka delikatesa, neki subtilni ukus. Umjetnost više nema snage, emocije i veličine, ali ona je lijepa i zavodljiva. Dekorativna umjetnost ide sa svojim finim puževitim zavojima za tim, da začara poglede. Tapete su po budoarima i salonima od nježne, sedefaste boje i posijane sitnim šarenim i diskretnim cvjecima, a u parfumu ljubice, ambre i benzoe vijugaju se kaprise jedne fine i nježne ornamentalne umjetnosti, ističe se pokućstvo iz škole de Boule, ili panneauxi en vernis Martin u mekim i nježnim bojama sa šarenim cvjetnim girlandama i zlatnim kovrčicama. Zlatari obretaju u nakitima nove kapricijozne i zavojite forme. Žene se odijevaju lakim tkanjem, kite se vrvcama, nižu na svoja lica mušice, bojadišu se crvenilom i uzdižu se na visokim petama. — Taj se novi životni ukus najljepše odsijeva u slikarima toga doba, u Watteaua, Lancreta, Bouchera i u drugih. U toj se novoj umjetnosti odražava dakle duh toga vremena.

Dok je u vrijeme Louisa XIV. sve ukočeno i veličanstveno, sada se razvija laka, elegantna i neprisiljena moda. Toaleta se sada upravlja sasvim prema biću žene. Tu se koči svila i kadifa u svim nijansama; oko vrata žubore čipke, a odijelo je izvezeno zlatom, srebrom i svilom. I muška toaleta se prilagodjuje sasvim ženskoj. I starci su sada tašti kicoši, a muškarci su uopće elastični, vitki, nekako efeminirani.

Sasvim je isključeno u ovakom kratkom croquisu podati jasnu i potpunu sliku čitavoga ondašnjega francuskoga života. Mi se moramo zadovoljiti tim, da istaknemo ono, što je po našem mišljenju za ovu prigodu najpodesnije.

Pitamo li, u koliko se u ovo doba promijenila ženska ljepota i ženska moda, te će nam na to pitanje vjerno i istinski odgovoriti čarobno zrcalo francuske umjetnosti, kako nam se prikazuje u bezbrojnim slikama i uljenim. i pastelima, i bakrorezima i crtežima. Ovim su putem pošla braća Edmond i Jules de Goncourt, zacijelo najbolji poznavaoci cjelokupne francuske kulture XVIII. vijeka. Njihova su djela „Le femme au XVIII. siècle" i „L'art au XVIII. siècle" vrela, koja će svatko rado proučiti, koji se potanje želi upoznati s francuskom kulturom onoga doba. I na osnovi pomnjivog studija ondašnje francuske umjetnosti razlikuju braća Goncourti tri tipa žene XVIII. vijeka.

Prvi je tip žena, koja još sasvim živi u tradicijama XVII. vijeka i dobe Louisa XIV. To je žena niska, uska, ali ponosna čela, strogih, oblih, velikih rastvorenih, gotovo ukočenih očiju. A pogled tih očiju krije u sebi neki pridušeni žar svojevoljne hirovitosti i putenosti. Nos joj je ponosno zavijen, usne velike i mesnate. To je tip bezdušne ljepote onoga vremena, tip zdrave ugojene ljepote. Ona privlači tek svojom uzvišenom besramnošću, svojom snažnom voljom, svojom krepčinom i svojom odlučnošću. To su Junone, Hebe i Pasifeje, koje svojom pojavom sjećaju one teške i spore gracije ljepota Homerovih i Vergilijevih. To su ljepote poznate sa svojih orgija u Palais Royalu. Taj tip u francuskom slikarstvu iznosi djelomice Troy i Boucher.

U pariskom Louvru ima jedna dražesna slika, jedan ženski portrait, pastel slikara Rosalbe. Ta nas slika svojom nježnošću, neprisiljenošću i dražesti uistinu začarava. Nježni nas teint mlade dame potsjeća čiste bjeline meissenskog porculana, žarki se sjaj crnih očiju prosuo po čitavom licu. Nos je uzan, usta malena, vrat odug i tanak. To je drugi tip žene XVIII. vijeka. Ona nije iskićena i nacifrana, nestašne uvojke bujne kose resi tek vijenac svježega cvijeća. To je tip žene u doba rokokoa. Tu ne vlada više ona ukočena linija, tu sve trepti i sja. Tu je sve oduševljeno, svaki se treptaj duše izražava u lakom drhtaju lica. Tu počinje duša i čar moderne ljepote: fizionomija. U pogledu se ovoga ženskoga tipa izražava dubina, refleks ja, smiješak. Oči kao da govore. Oko usana lepti laka ironija, a na poluotvorenim usnicama kao da treperi žarki dah. Čitava se njezina duša otkriva na njezinu licu. A tim, što se na tom licu odrazuje svaki i najmanji drhtaj njezine duše, tim dobiva to lice neki sasvim osobiti izražaj Tu počinje duhovitost osamnaestoga vijeka, koja svoj živi izraz — kako ću u svom drugom predavanju pokazati — nalazi u ženama komedije Marivauxove.

To je dražest žene u vrijeme Louisa XV. Ali da ta zamamljiva dražest bude potpuna, uzima se u to vrijeme jedno umjetno pomagalo t. zv. rouge ili crvenilo, kojim se ženskom licu podavao jači izraz. Dakako, da je u tom

crvenilu bilo mnogo nijansa. Ali ni to nije dostajalo. Potpuna se duhovitost i pikanterija u licu postizavala onim sredstvom, što ga pjesnici u ono doba nazivlju muhama u mlijeku. To su t. zv. mouches (njem. Schönpflästerchen.) Te je mušice valjalo nekim drskim ukusom, nekom kao slučajnom nonchalansom posijati po licu. To je tek bila posljednja riječ u ženskoj toaleti onoga doba. Interesantno je spomenuti i neke nazive tih mušica i mjesta, kud su se stavljale. L' assassine u kutu oka; la majestueuse na čelu, l' enjouée u onom naboru, što nastaje pri smijehu kraj ustiju; la galante usrijed lica; la coquette, la precieuse kraj usnica itd.

To je dakle tip prave rokoko-dame.

Treba da još ukratko spomenemo posljednji treći tip. Potkraj se XVIII. vijeka moda opet sasvim mijenja. Čar se žene sada više ne sastoji u pikanteriji već u ganutljivosti i sentimentalitetu. Žena u svom licu više ne izražava svoje duhovitosti, već svoje čuvstvo. Žena nastoji da bude naivna, usrdna, ganutljiva. Tip je ovaj najbolje izražen u slikama Greuzeovim: Le crouche cassé i La Laitière. Tu je fizionomija žene čeznutljiva, pogled bolan i umoran, sva pojava nekako slaba i meka.

U društvenom životu, kako je već rečeno, nestalo je ukočene etikete. Parola je sada: laisser aller. Iz ukočenih dvorana i palača odlaze ljudi na selo, u priproste seljačke kućarice, u šume, u polja, gdje ozvanja ubavi glas krava prehodnica, gdje vlada mirni pastirski život. Tu se društvanca neprisiljeno spuštaju na livade i šumske čistine, tu se obdržavaju bals champêtres, déjeuners sur l' herbe. Tu se plešu graciozne gavote i nježni menueti. Tu nestaje svečanog odijela i vlasulje, gospoda i dame odijevaju se priprostim seljačkim odijelom, i sigraju se seljaka i seljakinje, pastira i pastirice. Važnu ulogu u to vrijeme igra i komedija u kazalištu: comédie française i italienne. Mladi kavaliri i mlade dame uče kod tih glumaca one komedije, što će ih u svojim dvorcima prikazivati. Ta to je bilo tako veselo, pružalo je toliko prilike za male intrige i galantne doživljaje. Isto tako kako je bila prezirana etiketa prezrena je bila i sramežljivost i pruderija. Brak je ljudima onoga doba neka tmurna i siva slika, koju treba tek šarenim bojama oživiti. Interesantno je, da je Madame Pompadour iza lektire Rousseauova romana „Nouvelle Heloïse", u kojem Julija, glavna junakinja, toliko čezne za brakom, rekla: Quelle maussade créature cette Julie!

Paris je u ono doba bio ono čarobno ostrvo Cythère. Ali i uživanje prima u to vrijeme novu nijansu. Sjetimo se one brutalne putenosti u slikama Rubensa. Takovih snažnih strasti ne poznaje ono doba. Sada je sve diskretno, delikatno. Ljubav se pretvara u flirt. Mjesto snažnih čuvstava laka causerija. Tu nema više moćne čežnje, briskne snage, već ulagivanja, udvornosti i čeznutljivosti.

Sasvim je prirodno, da ovako izmijenjeni novi ljudi traže i jednu novu umjetnost.

Ponajprije se to izražavalo u literaturi — o čem će biti opširnije govora u drugom predavanju — a paralelno s tim i u umjetnosti. Kasnije se to

snažno izražavalo u arhitekturi i u plastici. Veoma je značajno, da se produkcija umjetnina uopće umanjila. To je i prirodno, jer je jedna tako spirituelna epoka kao rokoko isticala onu umjetnost, koja je bila najmanje materijalna, naime glazbu. O tom kasnije.

Budući da u to vrijeme nije sposobna za salon snaga već nježnost, ne strast već diskrecija, ne buka već tišina, to je i prirodno, da su svi snažni efekti bili sasvim isključeni. Svih snažnih efekata boja nestaje.

Pravo biće rokokoa izražava najveći umjetnik toga doba Watteau. Nije čudo, da prve njegove slike imadu još mnogo elemenata nizozemske umjetnosti. Ta njegova domaja, gradić Valenciennes, gdje je 1684. rodjen, ležao je u Holandiji. Tako Watteau, sin jednog flamandskog pokrivača krovova, u prvo svoje vrijeme slika sasvim u duhu Teniersa i Ostadea. 1702. dodje on u Paris, gdje je učio kod Claude Gillota i Cl. Audrana. I tu je još slikao prizore iz vojničkog i taborskog života, a i razne dekorativne slike sasvim po ukusu ovoga doba. Velika je sreća bila za nj poznanstvo velikoga mecene i bankira Crozata, u čijoj je kući bez brige mogao raditi. 1712. bude Watteau primljen u akademiju, ali je sliku, što ju je za tu svoju recepciju za akademiju morao naslikati, svršio tek g. 1717. To je jedno od najvećih njegovih djela „L' Embarquement pour Cythère". Od te je slike sačuvana u pariskom Louvru skica, a u Berlinu u posjedu njemačkog cara je potpuno i savršeno izvedena slika, koja je prema onoj skici u Louvru nesumnjivo savršenija i zrelija. — Bogato je iskićeni brod spreman na polazak. Oko njega kruži mnoštvo amoreta. Nekoliko je parova već na svom mjestu, drugi se spremaju vodjeni od amoreta, da podju za njima. Osobito je interesantno promotriti zrelu umjetnost Watteauovu u trostrukoj gradaciji i razdiobi osoba na slici. Prvi se par već bliži brodu, u drugom paru pomaže galantno gospodin svoju damu, da se digne, dok se treća dama dražesnom neodlučnošću još igra sa svojom lepezom, premda je jedan mali amor vrlo energički gura i tura, da se jednom digne. Sasvim nadesno je kip Afroditin, a pri podnožju je naslonjeno oružje Marsovo. Do nogu božici sjedi jedan ljubavni par, utonuo u nježni razgovor. Oko čitave te grupe kruže amoreti, nastojeći da svežu sve te parove ružinim vijencima; jedna mlada djevojka, ne našavši svoga kavalira, stupa prema božici noseći košaru ruža, da tom žrtvom isprosi u nje milosti.

Ova je slika vrhunac Watteauove umjetnosti. I sadržaj i tehnika je savršena. To je uzvišena himna ljubavi osamnaestoga vijeka. Tu je sve tako nježno i mirisno, prekrito nekim vanredno diskretnim poetskim sjajem. To je vrhunac umjetnosti Watteaua pjesnika. Kao realista stvorio je u posljednje dane svoga života svoje najzrelije djelo u cimeru za trgovca Gersainta. Tu se Watteau prikazuje kao sjajni realista, a slika sama od eminentne je kulturne važnosti. Prikazan je jedan prema ulici otvoreni dućan trgovca umjetninâ. Dućan je taj pun slika. Iza stola stoje dva elegantna gospodina, utonula u duboko razmatranje jednog toaletnog necessaira, što im ga pokazuje mlada prodavačica. Prekrasno je prikazana njihova ozbiljnost, s koje zaboravljaju

lijepu damu, što pred stolom sjedi i dosadno sve to promatra. Dražesno su prikazane figure staraca, tako da se već iz njihova držanja razabire važnost, kojom promatraju umjetninu. Na drugoj slici vidimo jednog elegantnog gospodina, što pozdravlja jednu damu, koja nam je okrenula ledja. Watteau je u tima dvjema figurama prikazao apsolutnu i savršenu eleganciju pojave. Više nalijevo vidimo poslužnike, gdje spremaju u sanduk jednu sliku. U toj je slici tako savršeno prikazan čitav ondašnji pariski kulturni život, da u cijeloj svjetskoj umjetnosti nema nijedne slike, koja bi ovoj bila ravna intimnim čarom i diskretnim zadahom.

To je veliko djelo bilo i njegov labudji pjev. 21. jula 1721. umre Watteau u naručju svog vjernog prijatelja Gersainta, za koga je tu sliku i naslikao.

To su njegova najzrelija djela. Ako se ogledamo po njegovim ostalim slikama, vidjet ćemo, da je u svima njima obradjen isti motiv u mnogo varijacija: to je ljubav i opet ljubav Na tim slikama mlada gospoda u svili i kadifi, objesivši gitaru o široku tamno-crvenu vrvcu o rame, vrludaju bez cilja i svrhe po poljima i gajevima, udvarajući lijepim gospodjicama. Ti srećni ljudi ne poznaju glada ni briga. Sve, što im treba, udijelile su im dobre vile. A i žene su bića iz tog elizijskog začaranog svijeta. Svojim malim modrim očicama, koje su i mirne i spokojne, gledaju one svoje udvarače. — I za ta bića udešava Watteau čitavu prirodu. Na njegovim slikama raširuju moćna stabla svoje široke krošnje, kao čuvajući galantne parove pod sobom. Meka trava doziva na počivanje; ruže, tratori i drugo cvijeće raste i cvate po šumi, a gospoda ga ubiru i pletu u kite i u vijence. U velikim i bujnim grmenima cvate i miri jorgovan i jasmin. Po zraku kruže šareni leptiri, a posvud šume, mrmore i žubore vrela i kaskade, kao da prekriju nježni šapat ljubavnih domjenaka. Tamo krili u smjelom zamahu ljuljaška, a posred zelenila se bijele mramorni kipovi Apolona, Afrodite, Dafne, satira i sićušnih amoreta. Sve se to dogadja na posvećenom tlu ostrva Cythere, gdje ruže vječno cvatu i mirišu, gdje slavulji vječno biljišu, gdje u grmlju sve šapće i šušti o sreći i o ljubavi.

Ni boje na ovijem slikama nisu s ovoga svijeta. U kolorističnom pogledu ima Watteau sasvim osebiti izražaj. Richard Muther je taj Watteauov ton prekrasno izrazio jednom poredbom. U Rubensovim slikama kao da čujemo oštri i snažni zvuk trublje i rogova, u Tiziana veličanstvene i pune glasove orgulja, a u Watteaua kao da slušamo nježni, zamirući glas frulin ili meki drhtavi srebreni ton plemenitih gusala. Eteričkoj dražesti Watteauovih figura odgovara u posljednje najzrelije doba njegova umjetničkoga rada neka zasićena, blijeda, zagasita i bolešljivo istančana boja.

Lancret, drugi veliki slikar rokokoa, učio je zajedno s Watteauom kod Gillota. I on je fini i delikatni majstor i ako je samo kao neki refleks Watteaua. Ali i on ima nešto osebita. Rado on kao i Watteau slika prizore u naravi. On se dakle u izboru sujeta dodira sa Watteauom. Ali je razlika medju njima velika. Lancret se nigda nije mogao uzdignuti iz svoga filistar-

skog vidokruga. On je plebejac prema aristokratu Watteau-u. Lancret je doduše snažan i darovit umjetnik, ali mu nedostaje genijalnog poteza Watteauova. Njegova je poezija poezija svagdašnjosti. Nedostajalo mu je pjesničkog nadahnuća. Najljepše je u njegovim slikama fini kolorizam.

Treći je znatni slikar rokokoa Pater.

Pater je prvi prenesao radnju na svojim slikama u salon. On prvi komponira sinfoniju rokoko-salona. On slika mlade dame, gdje se okružene čitavim brijegovima mekih jastuka ljuljaju po mekim foteljima. Oko svojih gospodja zaposlene su ljepušaste sobarice. Abbé dolazi i pita za zdravlje, modistica donosi najnovije robe. Lakeji serviraju na srebrenim tabletima čaj. Oko svih tih osoba u Paterovim slikama porazmještan je po salonima čitav svijet sasvim ekskvizitnih stvari — japanski bibeloti iz biljevine, bronce, stvari iz laka, orijentalni sagovi i tkanine. Pater sastavlja svoje mirisave sinfonije boja iz visokih venecijanskih zrcala, lionskih jastučića, svjetlomodrih couchera s bijelim zastorima iz tila, iz sasvim blijedo-modrih žipona, sivih svilenih čarapa i ružičastih svilenih odijela, iz koketnih sa labudovim perjem obrubljenih peignoira, iz nojevog perja i brabantskih čipaka. To je sadržaj njegovih slika.

U Francuskoj je muzici reprezentant rokokoa François Couperin, rodjen 1668. Učiteljem mu je bio organista crkve St. Jacques-la-Boucherie Tomelin. I on bude organista kod St. Gervaisa u Parisu, a kasnije u Versaillesu. On je bio jedan od onih intimnih znanaca, koji su svake nedjelje sudjelovali kod malih komornih koncerata Louisa XIV. Veći dio njegova mirnoga života ojadjuje boləšljivost, od koje ga oslobodi smrt g. 1733. Tako ova suha data iz njegova života daju zaključivati na jedan tihi i skromni život. Ali prikazi njegovih djela osvjetljuju njegovo pravo biće Tu se on prikazuje u pravom svijetlu kao iskusni uživalac života i kao svjetski čovjek, kojega miluju plemenite gospe, a on ih nježno ljubi u ruke. Iz tih ga prikaza vidimo usred bogatoga i bučnoga društvenoga života u pariskim salonima. Tako je on neki homme de femme, isto tako kao što je i uvjeren, da su ženske nježne ruke podesnije od muških, da igraju fine njegove kompozicije na klavihordu. Tako nije ni čudo, da je Couperinova muzika nekako nježna i gracijozna, u jednu riječ ženska. Ali ta gracija nije nikako diskretna i skromno čedna. Ona je sebi svijesna svoje dražesti, ona rado s njom koketira. To je i razumljivo. Ta ova glazba nije drugo nego vjerni odraz onoga gracijoznog rokoko stila, što ispunja francusku kulturu XVIII. vijeka. Igramo li nježne Couperinove pijese, stvaraju se pred nama nehotice slike, što sjećaju ondašnjih francuskih slikara. U svijetlom i nježnom rokoko-salonu stoji spinet, koji se odražava u glatkom parketu. Oko njega se skupio vijenac nestašnih dama, žarkih očiju, naprćenih nosića, koje čavrljajući i smijući se igraju Couperinove pijese. Ta Couperinova glazba nije teška, njegove su krasne teme svijetle, dražesne, razumljive i živahne. To su courante sa svojim živim, neznatno prekidanim tročetvrtinskim ritmom; udobne i lagane allemande; gizdavi, kićeni i melodijozni menueti; lagane i pikantne chaconne i passa-

caglie; svečane i polagane sarabande; nježne gavotte sa svojim mekim ljuljanjem bokova; brze i fugirane gigue, a tu su i sve druge bezbrojne pijese, koje nijesu izraženi plesovi, ali svojim lagodnim ritmom uza sve to razblažuju uho i ćud.

Couperinova je dakle muzika veoma jednostavna i priprosta.. Ali današnji naši tvrdi klaviri nisu podobni, da nas uvjere o svem intimnom čaru te muzike. Nju treba slušati na tananim spinetima, koji i kod najozbiljnijih temata kazuju neki veseli šum, neku mističnu orgiju zvučnih stakalca. Ta je muzika tako meka i podatna, da nekako sjeća starih provencalskih trubadurskih pjesama. Tek u kasnije doba Couperinova rada u'azi u njegove teme neka snaga i ozbiljnost, osjećaj biva dublji i iskreniji. Ali je za tu muziku u sve doba nešto karakteristično. Teme se ovdje ne javljaju nigda same, već se kao zastidjene svojom jednostavnošću i prirodnošću odijevaju različnim nakitom. To su tako zvani ukrasi, ornamenti. Evo ih nekoliko po imenu: pincé simple, double, port de voix simple, double, coulée, tremblement appuyé et lié, ouvert, fermé, détaché itd. itd. To upravo čini tu muziku tako teškom za izvodjenje.

Pitamo li se, što je zapravo biće te muzike, nalazimo odgovora u riječima samoga Couperina, u predgovoru prvom izdanju njegovih pijesa: Pièces de clavecin. Gravés par du Pléssy. Premier Livre Paris 1745. (dakle poslije njegove smrti). Tu veli Couperin: J'ay toûjours eu un objet en composant „toutes ces piéces: des occasions différentes me l'ont fourni, ainsi les Titres „répondent aux idées que j'ay eües; on me dispensera d'en rendre compte: „cependant comme parmi ces Titres, il y en a qui semblent me flater, il „est bon avertir que les piéces qui les portent, sont des espéces de por„traites qu'on a trouvé quelques fois assés ressemblans sous mes doigts, „et que la plûpart de ces Titres avantageux, sont plûtôt donnés aux aimables „originaux que j'ay voulu representer, qu'aux copies que j'en ay tirées."

Iz čitavoga duha onoga vremena, kako smo ga dosada kušali ukratko prikazati, otkrivaju nam se originali mnogtm i mnogim Couperinovim pijesama. Neke su dakako odveć subjektivno zadahnute te ih mi pravo ne razumijevamo. Ali u tom uskom savezu medju životom i muzikom leži neki vanredno intimni čar, kojega u devetnaestom vijeku u doba romantike dosižu u muzici jedino Schumann i Jensen.

U tim nam se Couperinovim pijesama prikazuje čitava galerija dražesnih rokoko-dama, a iz te se muzike njihovo biće tako lijepo i zorno razabira, kao da su pred nama u nježnim pastelima i njihovim mekim i drhtavim bojama. Tu je la belle Javotte, la Linotte éfarouchée, l'aimable Thérèse, l'Ingenue, l'Enjouée, la fine Madelon, la douce Janetton, la reine de coeurs, la bondissante, la Harpée, L'Arlequine, la divine Babiche itd. Onda slijede čitave povorke bezimenih. Ponajprije koludrice: les Nonétes, i to u prvom dijelu, u molu i s nujnim, čeznutljivim tremblementima nadjevenim triolama Les Blondes, a u drugom dijelu, u duru i u lakim skakutljivim triolama les Brunes. Zatim slijede pojedini karakteri: čarobna l'Enchanteresse, radina i

zaposlena Laborieuse, koju još nadkriljuje La Diligente, zatim la Flateuse, la Tenebreuse, la lugubre. Za svima ovima dolazi La Marche des Gris-vétus, koji stupaju po jednoj žalobnoj temi. — Medju tim se pijesama nalaze i dva baleta. U jednom, pod natpisom „Les folies françaises, ou les dominos" crta Couperin u karakterističnim motivima franc. narodne kreposti i mane. Tu dolazi la Virginité sous le domino couleur d' invisible, la pudeur s. l. d. couleur de rose; l' ardeur s. l. d. incarnat; l' esperance s. l. d. vert; la fidelité s. l. d. bleu; la persévérance s. l. d. gris de lin; la langueur s. l. d. violet; la coquetterie sous differens dominos itd. A konac čini žalobna tema pod natpisom L' âme en peine, neka vrst — Aschermittwochsstimmunga. Drugi je balet: Les Fastes de la grande et ancienne Menestrandise, gdje u pet činova sve vrvi starcima, prosjacima, žonglerima, plesačima, medvjedima i majmunima.

Vanredno lijepo najposlije C. u svojim klavirnim pijesama crta i život u prirodi. Tako primjerice rascvjetale voćke, ruže, ljiljane, mrmor vrela, zujanje pčela, lijetanje leptirova, klepetanje vjetrenjače i mnogo drugo koješta.

Od njegovih se nasljednika ističu le Begue, d' Anglebert, Loeilly, Marchand, Dandrieu, Daquin, a od svih najviše Rameau, koji je u mnogočem još savršeniji nego Couperin.

Mi smo već spomenuli usku svezu, što postoji u franc. muzici medju pjevom i plesom. Iz plesa su se u franc. muzici razvile ove forme pjesama; vesela, radosna, kadikad i satirička chanson, ljubavna i dražesna romanca; nježna i vragoljasta brunette i najposlije vaudeville, neka vrsta ulične pjesme. U svima ovima izrazuje se duh onoga vremena. U XVII. vijeku je i franc. pjesma ukočena i svečana. Tek u XVIII. ulazi u nju neki laki, bezbrižni ton Mnogima će biti nepoznato, da je početnikom franc chansona veliki J. J. Rousseau, koji je bio veoma vrstan muzičar. U njegovoj zbirci pjesama „Consolation des misères de ma vie" nalaze se prvi uzori franc. chansona. To su prekrasne pjesme „Le Rosier", i „Au fond d' une sombre vallée." Njegovi su nasljednici Favart, Rigel i Monsigny i Martini.

Milostive gospodje, ja sam prema svojim slabim silama nastojao, da vam u ovo kratko vrijeme u glavnom prikažem duh i kulturu rokokoa. Iz svega izlazi, da je središte i ishodište svega kulturnog života u ono doba žena. Stoga svršavam prekrasnim riječima Jules Lemaitra, koje upravo za rokoko lijepo vrijede: Le corps de la femme, semble presque affranchi de lois ordinaires de la pesanteur. Il est angelique à demi, tant on sent, qu' un esprit subtil, repandu dans toutes ses parties, le gouverne harmonieusement, l' ennoblit et l' allège. On dirait parfois une âme qui danse sous une forme visible.

DR. ARTUR SCHNEIDER

Ovaj sastavak ne dovodi sa sobom nikakve pretenzije na originalitet. To su dokone bilješke, nastale uz lektiru niže napomenutih vrsnih i stručnih djela. Prema tomu je i prirodno, da će taj sastavak biti u mnogočem nezaobljen i nepotpun, ali najposlije ipak takav, da će podati približno jasnu sliku ove kulturne epoke. Onima,

koji bi zaželjeli, da se potanje pozabave tim predmetom, preporučam slijedeća djela, koja su i meni pri tome poslu poslužila. Kod toga dakako nisam ni mogao a niti sam htio pružiti jednu sasvim točnu bibliografiju.

O. Bie: Das Klavier und seine Meister. München 1901. — Der Tanz. Berlin 1906. — Das Balet. (Die Literatur hrsg. von G. Brandes Bd. 15.) Berlin 1905.
Comtesse Dash: Les galanteries de la cour de Louis XV. Paris, Lévy.
W. Fred: Psychologie der Mode. (Die Kunst hrsg. von R. Muther Bd. 28.) Berlin 1905.
K. Frenzel: Rokoko. Büsten und Bilder. (Watteau. Frau von Warens. Marquise du Deffand. Grimm. Voltaire). Berlin 1895.
E. et J. de Goncourt: L'art au XVIII. siècle. Paris 1873. — La femme au XVIII siècle. Paris 1862. — L'Amour au XVIII. siècle. Paris 1875. — Portraits intimes du XVIII. siècle. — *Edmond de Goncourt:* L'oeuvre de Watteau. Paris 1876.
W. H. Hadow: The Oxford History of Music Vol. V. The Viennese Period. Oxford 1904.
A. Jobez: La France sous Louis XV. Vol 6. Paris, Perrin.
R. Muther: Geschichte der Malerei. Bd. V. Leipzig 1900.
A. Prosniz: Handbuch der Klavierliteratur von 1450 bis 1830. Wien 1887.
A. Rosenberg: Antoine Watteau (Künstlermonographien XV.). Bielefeld und Leipzig.
A. Renée: Louis XVI. et sa cour. Paris, Didot.
P. Seidel: Gemälde alter Meister im Besitze seiner Majestät des deutschen Kaisers. 72 Photogravuren. — Berlin, Rich. Bong. 1906.
O. Uzanne: Documents sur les moeurs du XVIII. siècle (osobito odijeljci: La Gazette de Cythère i Moeurs secrètes) Paris, Quantin.
G. Vuillier: La Danse. Paris 1898.
Weitzmann-Seiffert: Geschichte der Klaviermusik I. Bd. Leipzig 1899.

NA ULICI

Predamnom ide . . . Tko je, znao Bog!
Ko mene valjda i nju poso zove —
al danas joj je korak tih i plah
ko da ju gone sanje noći ove.
I ko da ova skinula je noć
sa njene glave i cvieće i krunu,
pa sada nosi na jutro i dan
svu dušu nekih mračnih slutnja punu.

I stade . . . Na tle prikriva joj gled
u mokrom blatu stručak ružmarina,
a po njem ko na rani blieda krv
rumeni još se slabo vrpca fina.
I teško joj se prignu mladi stas
i tiho s kala ružmarin podiže —
pa gleda na me plahim pogledom
ko zviere kom se prvi lovci bliže.

MILKA POGAČIĆ

POVODOM JEDNE KNJIGE

(JOVAN SKERLIĆ: PISCI I KNJIGE. I. Beograd 1907.)

(Svršetak.)

Ne mogući dakle biti impersonalna i naučna, moderna kritika postade za neuspjeha velikog Tainea, Hennequina i dr. estetička, subjektivna, dakle impresionistička. Kritik je dakle impresionist umjetnosti, kao umjetnik što je impresionist života. On je intelektualan Protej i kao glumac, što igra najoprječnije i najraznolikije tipove i karaktere, tako se pravi kritičar saživljuje sa svim oblicima misli i osjećanja. Kao indijska i Pitagorina Duša, i on putuje kroz duše, čisteći i oslobadjajući se. Kroz kontraste kulture i umova doći će do objektivnosti, u abnormalnim pojavama moralnog svijeta, naći će harmonije neminovnog prirodnog zakona, logiku tragičnog fatuma i mudrost stoicizma, a nedostatci čovjeka i bolesti duše biti će mu najbolja škola za subjektivno, intimno poznavanje prirode i za stvaranje što humanijeg i normalnijeg ideala. Takova kritika je tolerancija, faustovski nemir, evolucije bez ugodnih uvjerenja i tržnih dogama. Ona traži i ne propovijeda, traži to nemirnije, što je više našla. Nemajući specijalnih ciljeva nauke, ima sve njene osobine i skeptično traženje istine, analitičnu i sintetičnu metodu, posmatranje čovjeka u vezi sa prirodom i društvom. Ona je dakle naučna, upravo filosofska umjetnost, anališući čovjeka kao psihologija i anatomija, konstruišući elemente kao i geologija i arheologija, usporedjujući pojave kao historija i zoologija, imajućí svoju metafiziku, svoju estetičku filozofiju, formuliranu kod Platona pa do Poea, Stendhala i Nietzschea. Ona je umjetnost, jer je senzacija i slika; nauka, jer je iskustvo, opažanje i zaključivanje; filosofija, jer generalizira, upravo jer danas u mnogome zastupa metafiziku. Ona je moralna kao bespristrasna i objektivna studija moralnog svijeta, prema onoj: Poznaj sam sebe, prema onom uvjerenju, da samo poznavalac duše može biti čovjek dobar. Glupost je po Sokratovom mišljenju nemoralna. Samo kritičan duh je pravednik.

Ove Skerlićeve kritike nisu pisane u takvom duhu. On prije svega nema superiornog ukusa. U Vlad. Jelovšeku je nekada pozdravio zanimljivog hrvatskog pjesnika. Rakića usporedjuje sa Leconte de Lisleom, prem je taj pjesnik svojim motivima čist bodlerovac (Baudelaire). Skerlić ne voli ljepotu zbog ljepote, kao Kant istinu zbog istine. Kudi „bedne pesnike mekušne i

trule epohe aleksandrijske". Nema razvijen osjećaj za stil. Crnogorskog modernog pisca uspomena, vojvodu Miljanova usporedjuje sa — Senekom i sa „latinskim istoricima drugoga reda" (s kojim? . Skerlić dakle nema ni mnogo prirodjenog, ni mnogo privrijedjenog ukusa. Njegova estetička kultura nije velika Nije nimalo muzikalan i ne pokazuje plastičnih simpatija. Od modernih jezika i literatura poznaje samo francusku, ponješto rusku i njemačku, i kao oduševljen pristalica realističnog obrazovanja neće baš biti vrlo potkovan u klasičnim kulturama. On na primjer misli, da je Eolova harfa, noviji instrumenat, postojala još u vrijeme helenskog vjerovanja u Eolove vjetrove. „Ona u dubinama srca izaziva već davno umukla osećanja, onako kao što su pod Eolovim vetrovima samo harfe izvodile tajanstvene melodije." To poznavanje samo jedne, francuske, kulture tumači galomaniju i dosta niski horizonat te kritike. Skerlić tako piše o svojim piscima, kao da su oni Francuzi ili barem francuski djaci. Milica Stojadinović, srpska Dragojla Jarnević, slika se „kao Lamartine". U Jakšićevom rodnom kraju seljački „pokret je dobio vid neke *žakerije*". Knjiga vrvi samo francuskim citatima, galicizmima i napisana je francuskom interpunkcijom. Atribut „gospodin", „g. , piše Skerlić uvijek — kao Francuzi — sa velikim *G*, prem tu čast činimo samo gospodstvu Boga. „To je *elevacija* kojom su pisane." C' est l' élévation dont elles sont écrites. Skerlić je toliko snob, toliko luduje za Francuzima, da samo njih vidi u Europi, na „Zapadu", na globusu i taj bi njegov francuski šovinizam zaslužio odlikovanje „Akademske paome" ili „Pour le mérite agricole".

Skerlić je Francuz, ali ne Francuz od elite. On je od onih rijetkih i rudimentarnih Francuza, koji su još i danas moraliste. On je krjepostan. Pravedan. Citoyen. Graždanin, Brut, Condorcet, enfin mali Aug. Barbier u prozi, mali Jules Vallès u stilu Flaubertovog moralnog i republikanskog apotekara Homaisa. On je kao opat Lamennais propovjednik, pa ako njegove riječi jednog vjernika nisu kršćanske, one su ipak izraz čovjeka velike, velike vjere bez Augustinovog „credo quia absurdum", vjere slične protestantskom racionalizmu i Comteovoj religiji, vjere u demokratiju, u jugoslovjenstvo, u „poziv" literature i kritike, u miropomazanje universitetskih profesora i u božanstvo „glasa narodnog". Svete religije, naročito fetišizam vjerovanja u samog sebe, može biti vrlo spasonosan, ali g. Skerlić ne može od čitaoca tražiti, da tu apsolutnu i optimističnu vjeru dijeli sa njime.

On je dakle propovijednik, liječnik. „Zdrav" je jedan od najmilijih mu atributa.

„Prava, velika poezija, poezija sviju onih velikih duhova, koji su ostavili besmrtno ime, bila je poezija opštečovečanska socialna, poezija moralnoga zdravlja, koja je bila odjek i izraz duše čovečanske, nagnuta nad životom i u najnižim njegovim oblicima, prožeta i večito osvežavana njime, ona poezija pod kojom treperi sve naše biće, koja je silan, iskren i neizgladiv izraz najdubljih naših osećanja, najintimnijih naših nadahnuća, najviših naših shvatanja, mens divinior velike porodice ljudske.

„Vreme je da najbolji medju našim mladjim pesnicima bace pogled na put, koji su prešli i pomisle u šta će utrošiti svoje lepe talente, koje mladost groje u svoj život, koji je tako kratak."

G. Skerlić se jamačno više zaljubio u liječnika i „otricatelja" Bazarova no u Turgenjeva. I on bazarovskom ironijom besjedi o „romantici", karikirajući romantično doba, koje bez sumnje bijaše manje nervozno i abnormalno od naših „zdravih" dana. „Milica Stojadinović je predstavnica onoga doba, kada su se pod „bledom lunom", uz gitar (sic!) pevale „čuvstvitalne" pesme, kada se još verovalo u „srodne duše" i plakalo čitajući sentimentalne knjige." Vjerujem, da G. Skerlić ne plače od pjesničkog zanosa i da ne vjeruje u „srodne duše", ali može li poreći, da takvih odabranih, osjetljivih duša ima i danas, smije li tvrditi, da su takva osjećanja smiješna? Barbaru su uvijek takve superiorne zabave „mekušne" i kukavne. Odabrane, estetičke duše uvijek će biti pozvanim i nepozvanim Katonima „Graeculi". A da vrijeme romantici nije još odzvonilo, najbolje dokazuje baš Francuska, Francuska rafinirana i Francuska pučka. Simbolist i jedan od najboljih reprezentanata francuske poezije i ukusa, Henri de Regnier, konstatuje u posljednjoj svojoj knjizi sve veću i veću modernost Alfreda de Musseta. A u milijunskom, pučkom glasanju najčitanijeg pariskog lista, izglasao je narod kao najmilije svoje pisce romantike: Viktora Huga i Dumasa Oca. Bazarov i G. Skerlić mogu se dakle rugati romantici, mogu ju proglasiti i mrtvom, ali ona će i u grobu živjeti i iskopana zadržati tragičnu ljepotu barbarski obaljenih mramornih kipova.

G. Skerlić je i realist kao Bazarov. Zato i romantik Jakšić mora biti realist. „Jakšić je bio jedan od vrlo retkih Srba svojega vremena, koji je jasno video, kakva treba da bude prava nacionalna borba, osećao da je treba voditi na *realnom temelju.*" Jakšić je dakle bio vrsta poetičnog srpskog Lorkovića. Skerlić je revolucionar, doduše vrlo komodan, ali revolucionar. To je i Jakšić „sa velikom porodicom, a sa *malo plate*, trošeći najbolje svoje snage i najljepšu svoju energiju u sitnim i ponižavajućim borbama za komad hleba, uvek stran i tudj svetu u kome je živeo, uvek pobunjen protiv fališćanskih shvatanja, tiranskih konvencija i čaršijskoga morala". Matavuljev roman je, dalje, „*vedri, zdravi* roman". Skerlić prije svega traži istinu, ali kako on razumije tu istinu i „realnost", nije mi jasno. Ruga se romantici i „prave" romantike usporedjuje sa Prometejem, „prikovanim na kavkaskoj litici" (ako niste znali). Smije se „luni" i „gitarima", ali neumorno citira Lamartinea i Musseta, najnesnosnije romantike. Grdi dekadente i pokvarene, egoistične simboliste, ali uzima za motto stih pokvarenog, bolesnog, katoličkog dekadenta Verlainea: „C' est l' extase langoureuse, c' est la fatigue amoureuse". Za Jakšića veli, da je imao „onaj osnovni temperamenat jednog pravog romantičnog pesnika, strastan i plah temperamenat koji nije imao nijedan od naših starijih pesnika", — ali nam ne veli jasnije, što je to „romantični *temperamenat*". Romantičnog temperamenta u istinu nema, kao što nema klasičnog ni naturalističnog *temperamenta,* jer kada bi postojao, ne bi romantik

— kao Skerlićev Jakšić — mogao biti i realist, kao Gautier i Héredia klasik i romantik, ili kao Zola romantik i naturalist, jer ne može imati dva — i više, kao Goethe i Flaubert — temperamenata.

Dakako, G. Skerlić prezire pravi pesimizam kao svi utilitarski propovjednici i demokratski, socialistički kritičari.

„Mi mladji imamo pred nama jedno pokoljenje živih mrtvaca i senki, koji misle da žive, i mi moramo biti ono što je veliki Lamartin snažno rekao: „podmladjeno pokolenje koje vetar života trese".

G. Skerliću se, kao Voltaireovom Kandidu, na kraju krajeva čovjek, život i svijet ipak svidja, prem je tu i tamo crnogledja i ljut pesimista. No dok ga u jednom članku truli i indolentni beogradski Istok baca u „beznadežnost", u drugome kori Begovića, jer konstatuje veći dojam toga Istoka na Srbe no na Hrvate, i konstatovavši sam na sebi taj deprimantni istočni dojam, negira ga kod drugoga. Osim atributa „zdrav", „*pametan*" vrvi G. Skerlić epitetima „iskren", ali ne tumači nam, što je upravo ta pjesnička, literarna iskrenost. Kada je kao prononcirani pristalica demokratske poezije nazvao antidemokratu Ćurčina, koji zove puk — „stokom", „iskrenim" kao i Sremca, njegovo shvatanje kritičarske iskrenosti mi je, kako već rekoh, vrlo zagonetno.

Stilski instinkti neće biti vrlo razvijeni kod ovakvog prozaičnog i neartističnog duha, kojemu je poezija sluškinja ideje kao što to bijaše u srednjem vijeku filosofija. On i od lirskog stila traži prije svega jasnoću.

„Jedna velika vrlina Rakićevih *pesama* je što su jasne: osobina koja danas i u nas postaje sve redja i redja. Od Vojislava Ilića ušla je u našu poeziju neka manija sa obilnim i neobičnim epitetima, isključivo staranje da se što šarenijim ruvom prikrije golotinja misli i odsustvo dubljih osećanja. Iz francuske škole, čiji je on djak, Rakić je doneo ljubav prema javnosti, uveren u lepu reč Vovnargovu da jasnost krasi duboke misli, i da kao što je logika osnov proze tako je jasnost pogodba poezije. U tom preciznom stilu, u tom odsustvu ukrasa, koje često ide do izvesne suvoće, on je razvio tri ili četiri lepa i večita pesnička motiva".

Jasnoća je bez sumnje jedno od mnogih obilježja dobrog stila, ali nije uvijek najlaglja stilska odlika. Ako velik stil nije samo čovjek, duša, no i imitacija predmeta, prirode, kako da se jasnoćom izraze bura, pomrčina, majine i tišine, ono što je medju prstima i na vrhu jezika, ono o čemu i mudrac i heroj samo tepa kao dijete, ono slijepo, ludo, glupo, gluho, instinktivno, kobno i tjeskobno, haosi, magle, horizonti i ponori duha i materije? Ako se sve da izraziti, vrlo mnogo se ne da izreći izrazom „pametnog" govora. Skerlić je i u toj doktrini o lakom, prostom, jasnom stilu nemoderan, nemoderan Francuz racionalistične i pseudoklasične prošlosti, djak prozaične, sasvim nepoetične tradicije XVIII. vijeka, ne uvidjajući s mnogim superiornim Francuzima, da je baš ta jasnoća i logična ljepota stila čisto prozaično obilježje, i uzrok, što se francuski jezik klasika zvao „plemenita sirotica", što su simbolistc i dekadenti ostali bez zasluženog utjecaja, što

su Shakespeare, Ibsen i mnogi drugi „nejasni" duhovi prvog reda vrlo nepopularni u Parizu, što su ponajbolji francuski pjesnici toliko puni logike, deklamacije i hladnog, razboritog patosa, da je njihova poezija više retorika no poezija, kako je već Lessing primjetio.

U ogromnim pjesničkim prostorima je logičar tudjinac. Slikar, koji bi sve predmete na svojoj slici naslikao jednakom jasnoćom i izbacio sve sjene. naslikao bi karikaturu, sličnu japanskima. Pisac, koji nije savršeno jasan, nije interesantan pisac. Dok je jasnoća izvrsna osobina didaktičnih, komičnih prozaičnih vrsta, naročito analize, predavanja i kritike, G. Skerlić misli, da svaki dobar stil mora biti stil dobrog članka. Pošto je jasnoća glavna osebina (i glavna mana) francuskog stila, stila analitičnog, kritičnog i racionalnog, tradicijskog i latinskog, G. Skerlić traži ta izrazita plemenska i kulturna obilježja, za stil srpski, za izraz slavenskog naroda tek probudjenog, sevdalijskog, poluobrazovanog i poluorijentalnog, bez katoličkih i latinskih tradicija, živući još i danas većinom pod dojmom bizantskog pravoslavja i slavenske, narodne pjesme, vrlo različite od feudalne pjesme o Rolandu.

Dabogme, Skerlićev stil je onakav, kakav zahtijeva od svojih savremenika. Jasan, odviše jasan. Stil autoritativnog, profesorskog novinara. Stil ex cathedra, i čitajući opažate, da ste većinu tih argumenata i fraza čuli i čitali. Stil neoriginalan. Lieux communs, Gemeinplätze. „Rodoljubivi zanos koji je Omladinu *tresao*". „Društvene nepravde", „mrki i preteći seljaci", „mučne borbe za komad hleba", „bolovi narodni", „novi ljudi i misleći proleteri", „žalosni, ubogi kvartiri", „na krilima misli", „Ničeova plava bestija", „nemisaona i barovita sredina kao što je naša", citati iz školskog Epikteta, „naš naraštaj", „zatvarajući se u *kulu od slonove kosti*", „zaostao narod kao što je naš", „razočarani ljudi koji su obeščastili i udavili našu zemlju", „mirisi lakih žena", „društvo na umoru", „mi mladji" i „živi mrtvaci", „bludeći oganj", „veliko Sve" (le grand Tout), „ceo jedan pandemonium", uporedjivanje poezije sa kraljem Midom, „pod čijim se rukama *blato* pretvaralo u zlato" i t. d.

U najvećem protuslovju sa duhom te knjige čini mi se njena posveta: „Svome dragome učitelju Gospodinu Bogdanu Popoviću, osnivaču moderne književne kritike i negdašnjem uredniku časopisa u kojem se pojavio najveći broj ovih radova". G. B. Popović nije ni osobito „moderan", a još manje osnivač srpske moderne kritike. On je kao briljantan profesor i kao izvanredan causeur mogao imati i može imati velikog i blagotvornog utjecaja na srpski ukus, on može biti vrsta beogradskog oficijelnog Mallarmèa i salonskog orakula, djelujući više usmeno no pismeno, privatno no javno, ali on nije osnivalac srpske moderne kritike, jer je to faktično pokojni Nedić i Marko Car, i jer on o srpskim piscima gotovo i nije pisao, a ono što je napisao n. pr. da je R. Domanović sličan Swiftu, nije tačno i nije kritično. Kritičari, koji ne pišu, nisu kritičari i to osjeća i G. Skerlić, jer on piše, mnogo, mnogo piše. Ako Nedić „često nije znao stvari o kojima je pisao", G. Bogdan Popović gotovo nikada ne piše o stvarima, koje zna, jer svak čitalac njegovih referata

o umjetničkim izložbama može se vrlo lako uvjeriti, da je Nedić ipak malo više znao o Gj. Jakšiću i Šapčaninu nego GOSPODIN BOGDAN (POPOVIĆ) o Frangešu i Jakopiču. G. Skerlić je svakojako u sudu o G. Popoviću više oportunističan no judiciozan, sličniji Jaurèsu nego Černjiševskomu

Kakve dakle pisce će najbolje razumjeti Skerlićeva kritika, kada je ko - sekventna i kada ne pravi kompromisa? One, koji su najsličniji nekim Francuzima. One, koji doduše ne „žviždе i ne trube“, ali ipak propagiraju izvjesne ideje. Proza će mu biti milija · d stiha, sadržaj od oblika, etička emocija draža od estetičke, demokratska literatura preča od aristokratske, racionalna od imaginacione. Skerlić je dakle moralist, jer kakve su, ako nisu moralistične, ideje, koje nisu ni umjetničke, ni strogo naučne ni filosofske? Zato Skerlić najbolje pisaše o moralistama, ne osjećajući, da se smije sam sebi, rugajući se pjesnicima, zatvorenim u famoznom „tornju od binjiša“. Suditi umjetnine po izvjesnim vrlo nestalnim i sektarskim principima moralnim nije manje „kula“, nije manje usko i tamno nego suditi sve, pa i moralne pojave estetički. Sve velike kulturne nesreće, svi atentati na umjetnost, od prvih kalifa i ikonoklasta pa do jakobinaca i protestantskih i drugih puritanaca dešavahu se u ime sektarskog morala. Postoji i lopovski i gospodski moral. Zato mi se svaka književna kritika, pa bila ona i radikalna i socialistička, ako nije produkat tolerantnog općeljudskog morala, morala Antigone, Lovra Medicisa i Mudrog Natana, kritika jednog morala s ove, drugog s one strane Pascalove planine, morala ovakvog u ovoj, onakvog u drugoj redakciji i stranci, čini kritika pristrasna, uskogruda, barbarska, neestetična.

Skerlić, kako vidjesmo, nije previše konsekventan moralist. On je oportunistički moralist, ali ipak moralist. Zato je u toj zbirci najbolji članak o *Mislima* Božidara Kneževića.

„Nije to Ničeov nadčovek, koji odskače od ostalih svojom jakom voljom, silnom žudnjom za moć, individualni aristokrat sa osnovnim vrlinama: uživanjem, vlastoljubljem i sebičnošću. Viši čovek G. Kneževića jeste intelektualni aristokrat, čovek koji mnogo zna, koji je prodro u suštinu stvari, video nemoć našega duha i tamninu ljudskih strasti. On je okusio gorak plod sa drveta poznanja, „stilet kritike“ prošao mu je kroz grudi, i on mora da tuguje, i to ne rečima, koje prljaju, no ćutanjem, koje je najviši stupanj ponosa i mudrosti. Jer, saznanje, istina suši, sitni, hladni. Onaj koji vidi i zna potpuno gubi sve svoje iluzije, i led se hvata u njegovoj duši. Znati, znači biti tužan. Rezultat mišljenja nije moći, nego ne moći, razočarati se, rezignovati se, povući se u sebe, ponavljati u sebi onaj tajni i pogrebni stav iz budističke molitve: „Bolje je sedeti nego stajati, bolje je ležati nego sedeti, ali od svega najbolje je biti mrtav“.“

Te, većinom moralne, refleksije, potsjećajući oblikom na Chamforta i La Bruyèrea i sadržajem na Vanvenarguesa, izmamiše iz srodne kritičareve duše najljepše slike i najljepše misli. Njegov konvencionalni, školski i novinarski stil dobija tu često neočekivane snage, poleta i reliefa.

„Mi počinjemo ličiti na izgladnelu gomilu kurjaka, koji su, urličući, počeli jedan drugoga da razdiru. Kada čovek posmatra naš život, pada mu na um ona strahovita kazna kojom su stari Rimljani kažnjavali materoubistvo: osudjenik se ušivao u kožnu vreću zajedno sa majmunom, psom, petlom i zmijom, vreća se bacala u more i tonula je dok su se nesrećna stvorenja u njoj grebla, ujedala, razdirala i krvavila".

Tu, u tom krasnom eseju, diže se misao Skerlićeva u one regione, koji su pristupačni samo arielskim radostima mudrosti, gdje je moral i intelekat odista ljepota, i kamo zbog dnevne borbe tako rijetko leti taj saradnik i akcionar Dnevnog Lista.

Sve je relativno, pa i vrijednost misli. Knjiga, banalna u Ateni, može imati veliku vrijednost u Tebama. *Pisci i Knjige* imaju doduše kontradiktornosti, ove kritike su mjestimice prepričavanja kritikovanih djela, pogadjajući češće sličnosti pisaca nego njihovu originalnost i stil, nisu uvijek potraiti i kada to jesu, nisu uvijek slični, ali ta knjiga ima veliku momentanu vrijednost, jer — nemamo druge o istom predmetu. Mnogi bez nje uopće ne bi znali, da je postajala Milica Stojadinović i umni Božidar Knežević. Ako G. Skerlić kao cio Beograd pati od bogdanomanije[1], ako upotrebljava fraze kao „za opseniti prostotu" i „metodični Goethe", ako deklinira participe kao pridjeve, upotrebljavajući tu i tamo nepravilne riječi i nesrpsku konstrukciju fraze, ako nema stila kao g. Bogdan Popović i ukusa kao g. Marko Car, on ih obojicu natkriljuje plodnošću i akt vnošću. Sitzfleisch. Energija. Njegov stil doduše nema sve odlike jasnog stila: lakoničnost, nijansu, red i arhitekturu, sentencioznost, raznolikost, lakoću i ležernu duhovitost, ali je vrlo razumljiv, teče kao dialog i uvjerava. Jer G. Skerlić, ako nema mnogo ideja, ima mnogo uvjerenja, a i vjera i uvjerenje ima svoju rječitost i svoju toplinu. Ako nije izvrstan kritičar, G. Skerlić je izvrstan publicista, jer dobar publicista ne mora imati mnogo ideja, nego mnogo rječitosti i energije, da ih brani. A treba znati, da je taj kritičar jedno od najnapadanijih i najbezobzirnijih pera u Srbiji. Ta njegova energija mi se vrlo svidja, prem nije estetička i intelektualna. I on bi mogao reći sa citiranim Chénierom: „Ćuti, o srce moje, puno žuči, gladno pravde" . . . On zna mrziti, a drugi ne znaju ni to.

Dakle bez sumnje zna i voljeti. Meni je milije, da me mrzi. Neprijatelji su luksus kao i prijatelji i treba ih odabirati. Već njegova spoljašnjost nije me nikada privlačila. Ima tatarsku fizionomiju, lice duhovitog misantropa Mériméea i žutu mršavost Shakespeareovog mrzioca Kasija. Tip Nietzscheovog Čandale i Sokrata, lik Turgenjevljevih političkih fanatika. Zadrt. „Šebig", nemarno odjeven. Francuz bez francuske lijepe koketerije. Plebejac, demagog, Rousseau bez poezije, Saint Just u ulozi pedagoga.

Pa ipak, kod njega nalazim mnogo simpatičnih crta. Energiju. I njega guši naš zaparloženi, kukavni život, atmosfera kao u zatvorenim cijele zime kafanicama, punim smrada, dima, ispušenih cigara i ispušenih eksistencija,

[1] Bogdan Popović.

glupih diskusija i glupih novina, patvorenog pića i patvorenih bića. I Skerlić traži utjehe u knjigama.

„Rodjen u naše sivo i suvo doba, on je zaronio u kontemplaciju, i u čistoj misli potražio opijuma od ružne sadašnjice, zaborav bolova koje život i ljudi zadaju delikatnim dušama. Život bi odista bio strašan bez tih spazma misli, bez toga intelektualnog misticizma, ako se ove dve reči ne bune što stoje jedna pored druge. Jer, sve prolazi, sve umara, sve vara u ovom svetu; mladost kopni, srce se suši, ljubav vene, prijatelji se razmimoilaze, ali nikada ne ostavlja ono božansko zadovoljstvo koje se oseća u dugim zimskim noćima, kada se život stiša, žagor legne, a čovek oseća kako mu duh vri, mozak raste, i novi, široki, beli horizonti pucaju pred njegovim razumnim očima. Za ljude izvesne vrste samo je tu prostor i vazduh; sva sloboda i sve dostojanstvo čoveka nalazi se u tim svetlim trenucima intensivnog unutrašnjeg života".

Ali dok se Skerlić tješi pozitivnom vjerom u napredak i u čovjeka, ja sam uvjeren o vječnosti ljudske gluposti, demokraciju ne smatram religijom, ne vjerujem u ljudsku jednakost i pravdu, misleći, da je najljepši cilj čovjeka poljepšavati taj život i služiti ljepoti.

Wer die Schönheit angeschaut mit Augen,
Ist dem Tode schon anheimgegeben,
Wird für keinen Dienst der Erde taugen,
Und doch wird er vor dem Tode beben,
Wer die Schönheit angeschaut mit Augen.

(Platenov *Tristan)*

Glavno je — gresti prama idealu. G. Skerlić je i u toj knjizi bez sumnje išao prema tome cilju, ali — malo odviše moralno.

A. G. MATOŠ

GIOSUÈ CARDUCCI

Književna studija*

I. ŽIVOT

Mihovio Carducci, liječnik i kirurg, stavljen pod istragu i osudjen kao karbonar, te prognan iz Volterre, gdje se bijaše oženio s Ildegondom Celli, dobrom ženom iz odlične florentinske obitelji, koja bijaše jako naobražena, udje u službu jednog franceskoga društva, koje imadjaše olovne majdane u Val di Castello, malenom seocu Maremme. Tu se rodi Giosuè na 27. srpnja 1836, koji sam priča ovako doživljaje svojega djetinjstva: „Moj otac bijaše se nastanio, da prežive kao liječnik u jednom od neznatnih mjestanca Maremme. Življaše u društvu seljaka, a za odmora i dokolice sprovadjaše vrijeme prevrćući nekoliko povjesničkih i književnih djela, koja, uz ono strukovnih knjiga, sastavljahu njegovu biblioteku. Tu si mogao vidjeti lijepa djela Aleksandra Manzonia sa sudovima Goethea, kritičke analize Fauriela, i tumače Tommasea. Ti svesci, elegantno uvezani pokazivahu, pozlaćene korice, što izgledahu kao kućice sa dva stabalca isprijeda. Ja, imajući tada od prilike deset godina, mišljah, da je to *kanonika* Don Abbondija, pa čitah i ponavljah *Vjerenike.*" Ali svega po malo bijaše u toj biblioteci, a pogotovo iz klasičke literature. Giosuè u očevom izbivanju znao se prikrasti i čitati sve, na što bi se namjerio: „Ja pročitah — priča dalje *Ilijadu*, *Eneidu*, Tassov *Oslobodjeni Jeruzolim*; Rollinovu *Rimsku povjest*, i Thiersovu *Povjest franceske revolucije.* Poeme čitah neizrecivim zanosom, a povjest ozbiljnom zaboravi svega ostaloga; i podpomagan čavrljanjem mojega oca s nekim prijateljima i gostima, ja sam i već kao dječak i odveć toga znao i razumio. Te me knjige ugrijaše epskim žarom, a ispuniše republikanskim i revolucijonarnim bijesom. Ćutah potrebu, da iskalim svoj idealizam djelovanjem, pa u društvu s malenom mojom braćom i drugim susjedićima ustrojavah neprestano republike. I uvijek tim novim republikama upravljahu sad arhonti, sad konzuli, sad tribuni, samo neka je uvijek na dnevnom redu revolucija. Svaki dan se tu borahu stranke i vladaše civilni rat." (Vidi u *Puerilia*)

* Uvod u ovu studiju izašao je u 1. svezku ovogodišnje „Hrvatske Smotre" pod nadpisom „Talijansko pjesničtvo prije Carduccia".

Otac, koji kod sina u brzo opazi tu ratobornu ćud, a osobito duh opozicije i rebelacije, u češće ga znao kazniti. Zatvaraše ga pod ključem, a kao štivo davaše mu Manzonijevu *Katoličku Moralku*, Silvija Pellica *Dužnosti čovjeka* i živote Svetaca. Dodijaše takve knjige malenom revolucijonarcu, i on stade mrziti i njihove auktore. U to se zgodi, da radi političkoga izkaza otac Carducciev morade na brzu ruku ostaviti službu i pobjeći u Florencu. Tu tek Giosuè poče redovito pohadjati škole, i to kod „Scolopia". Sam Carducci priča: „Kod Scolopia vidjeh, da se je poštivanje Manzonia uspostavilo nad sve druge pisce; u osnovnoj gramatici učilo se na pamet: *dormi, o fanciul, non piangere* (Božić); u višoj gramatici: *è risorto, or come a morte* (Uskrsnuće); u humanizmu: *o tementi dell' ira ventura;* u retorici: *madre dei Santi, immagine* (Duhovi). A o Foscolu i Leopardiu, koje tad istom bijah počeo upoznavati, nije se nikada ili skoro nikada govorilo, ili na po riječi, a češće nepovoljno".

Medjutim u dokolici i slobodnim časovima škole pohadjaše gradske biblioteke. Dade se na ozbiljno proučavanje starinskih pjesnika u kodeksima. Osobito se udubi u Horacija i Vergilija, pa onda u latinske pjesnike i prozaiste XV vijeka ili Renesanse. U tom mu bijaše drugom i pomoćnikom Enrico Nencioni, kasnije dobar pjesnik i jedan od prvaka talijanske književne kritike. Nencioni naputi Carduccia, da prouči i tudjinske pjesnike, pa se divljaše Viktor Hugou i Lamartineu i nekim drugim franceskim pjesnicima. Od Talijanaca proučavaše Danta, Petrarcu, Montia, Foscola i Leoparda, da razvije kasnije barjak klasicizma protiv otrunjenog i propalog romanticizma. G. 1856. svrši nauke i steče doktorat iz književnosti i filozofije u dvadesetoj godini. Iste godine imenovaše ga profesorom retorike u San Miniato al Tedesco. Kako je tu Carducci živio i vrijeme provadjao i s čega je nakon godinu dana napustio tu službu, priča on sam u članku *Le risorse di San Miniato al tedesco*, pa radije njemu puštam riječ (a to ću i kasnije u studiji činiti, da u isto vrijeme barem iz daleka prikažem u prijevodu majstorluk Carduccieve proze, gdje je on velik kao i u poeziji):

„U istinu srpnja 1857. nijesam cvrčao na granama stabarja, nego predavah retoriku u sobici manastirske zgrade na prvom katu, požbukanoj i neurešenoj, čiji rastvoreni prozori (bolje je nauživati se sunca, dok ga je; ostaje vremena za tamu i studen) imadjahu veseli izgled na dio donjega Valdarna. Predavasmo koješta na gimnaziji San Miniata, a zvahu je pompozno licejem, tri sudruga, što bijasmo taman dovršili nauke u Pizi. Petar, u filozofiji Giobertijevac, dosta snažan da raspravlja o biću i da razbije jednim udarcem glave vratnice izlaza, predavaše humanizam (treći gimnazijalni razred), i bijaše najstariji i najpozitivniji od sve trojice: profil donkihotski, a zdrav razum Sanča Panše: znadijaše divno ulogu zaljubljenih mačaka i mijaukaše napjeve iz *Trovatora*. Ferdinand, i na dalje poznat po nadimku Trombino, što je u jednoj repeticiji iz latinske književnosti tako izmijenio strogog Frontina, sastavljača *Historiae phillipicae*, predavaše gramatiku (drugi i treći razred), ne bez silnog i sumnjivog čudjenja starog profesora iz male gra-

matike (prvi razred), pravog učitelja s ogromnim ovratnikom i trbušinom, štapom i duvan-kesom: on bijaše najveći *goliard*, ali je znao počiniti najveće nesmotrenosti ozbiljno, ozbiljno i bez buke; bijaše rumen kao djevojčica, a mogaše pjevati kano paun. Ja, poznat nadimkom *Pinini*, radi neumjesnog podvostručenja u konjugaciji glagola πίνειν predavah retoriku (četvrti i peti razred), to jest činjah prevadjati i tumačiti dvoje mladića Vergilija i Horacija, Tacita i Danta, što mogah više, a bacah kroz prozor himne Manzonia.

Podpredstojnik, čijega se imena ne sjećam, ali još vidjam sjenu predugoga mu nosa, za posjeta, što mu ga učinismo na polasku, bijaše nas obznanio glasom milosrdja, da je San Miniato mjesto malih *probitaka*. Značenje ove riječi shvati Petar ne baš točno, ali najkorisnije, i za to se namrgodi. Ja i Trombino kriomice namignusmo jedan drugomu smijući se i misleći: — Probitke znat ćemo si naći već sami.

I nadjosmo ih. Najprije se sprijateljismo sa skupinom mladih ljudi (kakovih bijaše i još možda ima po manjim gradovima i plodnim zemljama Toskane), koji, većinom mali posjednici i mladi doktori, živeći onim malim i nadom buduće nauke i službe, sprovadjahu čitave božje dane ne radeći ništa, ili bolje činjahu stvari najdostojnije i najpristalije čovjeku *homo sapiens* (bar te stvari životinje ne čine), kao jesti i piti, što bolje i češće igrati, ljubakati i ozloglasivati iskrnjega i vladu. Mi trojica obitavasmo, odmah izvan florentinskih vrata, u novoj kućici, što nam je bijaše cijelu unajmio krčmar Tassonijanac, ali ne bolonjez, zvan eufemističkim nadimkom Afrodisio; i davaše nam hranu uz najbolje uvjete. Ja vidim još tu kućicu pred očima s pjesničkim imenom, što joj ga nadjenusmo *Torre bianca*, a susjedi zvali je kućom učitelja. I bijaše naskoro na zlu glasu radi silne buke. Čulo nas se i danju i noću, svaki put (a bilo to često), kad bi je ispunilo veselo društvo.

Ave color vini clari
Ave sapor sine pari!
Tua nos inebriari
Digneris potentia!

To bijaše, ako ne baš tačno do riječi, smisao i značaj te buke, invokacije i antifone tih misterija; a ne rijetko slavilo se to na javi u kafani Micheletti ili u jednoj krčmici pod podnožjem gore na pokrajinskom drumu...

Hinc mihi prima mali labes. Radi toga i jer se isticah kao protivnik Manzonijeve škole, poćeše se oko mene dizati magluštine i u brzo me obkoliše i obojadisaše legendom, da sam bezbožac i bijesan mrzitelj kršćanstva. Prije nego li se carica Evgenija bijaše zgrozila, što su knez Jeronim Napoleon i akademik Sainte-Beuve mrsili na veliki petak, razširi se po Valdarnu grozna glasina, da sam ja veliki petak g. 1857. sašao iz San Miniata do krčme u dolini i zapanjenom krčmaru okrutno naredio: Donesi mi jedno rebro Hristovo . . . Ali je istina, da sam uprav tog velikog petka bio u Florenci, a kroz te mjesece strastveno proučavao fra Jacopona da Todi i svakome javljah, da je veći od Manzonia, i pozdravljah ga kršćanskim Pindarom i sastavih jednu *laudu* u čast Tijela Gospodinova. Ali sve to ne zapriječi, da se protiv mene povede istraga; a takva istraga onih godina

mogla i zlo ispasti po mene. Za sreću g. 1857. bilo je, makar da je vlada bila klerikalna, dosta zdrava razuma i poštenja . . .

Drugi probitak za učiteljske službe u San Miniatu bijahu prijatelji, koji za vedrih nedjelja travnja, svibnja i lipnja dolažahu nam u posjete iz Florence: Nencioni, Chiarini i Gargani. Tih dana *Torre bianca* najjače odjekivaše bukom; naivan romantičar mogao je reći, da je „vrela pjesmama, vrela zvukovima", i da ju fantastična aureola svjetla, električna emanacija duhova naše mladosti, za vrijeme mirnog i melodijoznog zapada osvjetljivaše, ja bih rekao, u koliko se sjećam, da to bijaše vražja kuća. U ostalom nijesam nikada ni zvonio ni igrao za mojeg života, ni pjevao ni plesao, osim za porugu; ali mi je godilo, da sam tom bukom i zabavama raspršavao moju divlju tugaljivost, i *gonio iz dna srca* (barokizam, mješavina Danta i secentizma) pucajući u nju s letećim čepovima! Chiarini i Nencioni, nevični ovoj neprekidnoj vatri, vraćahu se sutradan u Florencu s gozbe u San Miniatu čudnom mamurnošću, koja trajaše više dana. Ja u večer, kad bi došlo neko doba, pjevah njim dvojici kao Aleardi Mariji, moju najljepšu kanconu, zadnju ispjevanu da ih uspavam, pak namjestivši ih u postelji, izašao bih s Garganiem *tacitae per amica silentia lunae*". *(Confessioni e battaglie* str. 18., 19., 20., 21., 22. i 23.)

Njegovo ponašanje, mišljenje i ideje, koje radije otvoreno ispovijedaše, nego da ih licemjerno zatajiva, stvoriše mu mnogo neprijatelja. Ovi iskahu svaku prigodu, da mu stvore neprilika, da ga ogorčaju, a najviše da ga oklevetaju pred vlastima. Giosuè videći, da ga neprekidno progone i ozloglašuju, odreče se službe: „Godine 1858. napustih predavanje retorike na službi obćine u San Miniato, i izgubivši nadu, da će mi vlada velikoga vojvode dati drugo mjesto, da podučavam, preselih se u Florencu, da živem s obitelju. I kad bih htio iskreno ispovjediti, kako sam živio, našao bih se u neprilici: kadkada, i to više puta, u nekoj dobi, čovjek živi i ničim. Barbèra, tada u društvu s Celestinom Bianchi, poče izdavati bibliotečicu, koju Florentinci, koji svemu umanjuju važnost, zvahu klasičnom; i ponudi mi, da radim. Morao sam voditi filologičku i tiskarsku korekturu teksta, praviti bilješke, gdje bi trebalo i pisati uvode; za svaki svezak plaćaše mi sto lira toskanskih. To bijaše i pravo, jer moje ime ne povećavaše knjižicama vrijednosti ili znatiželjnosti, koje se ipak rasprodavahu radi novosti u formatu i lijepe štampe. I nešto stoga, a nešto opet, jer je onih godina bilo drugih briga a ne za književnost, niko se i ne osvrtaše na moj rad, pa ni traga kakvom oglasu po novinama. Mogao sam, kako mi mnogi savjetovahu, stvar obaviti i udovoljiti samim dvjema stranicama predgovora. Bio bih brže i više novca dobio. Ali ja ne. Zvanju, da pišem, koje sam u sebi ćutio, htio sam udovoljiti, da radim što bolje mogu ili bar koliko mogu. Ne sjećam se, da sam se ikada ogriješio spram takvom poštovanju umjetnosti, ili bolje spram službi pisanja: i ništa me toliko ne vrijedja kao kad čujem, gdje me se po licu udara slijedećim predlozima: — Ma što bilo, samo neka je iz vašega pera, dosta je. — Ah, gospodo moja, ako je vama dosta, nije meni.

*

Satire i sitne pjesme Viktora Alfieria bijahu moj prvi rad, prvi pokušaj slabo izradjen. Bolji je onaj o *Secchia rapita* (Ugrabljeno vidro); vidjam, da onaj predgovor i sada navadjaju i slijede u najnovijim radnjama vrijedni profesori i mladići. Sabrah u knjigu *Lirske pjesme* Vincenza Montia, i to je bilo prvo uredjeno i podpuno izdanje, jer sabrah pjesme ispjevane u republikansko doba. Tomu zamjeri policija velikoga vojvode; za to mi Barbèra reče: — Pamtite, da ste vi sastavili zbirku. — A ja njemu: To se razumije.

S većim trudom prvih dana 1859. uredih izdanje *Pjesama* Lorenza de' Medici te ugleda svjetlo malo dana prije glasovitog dana 27. travnja, u koji dan izmijeni se vlada u Toskani. Baveći se Lorenzom, pisah na komadiće kanconu Viktoru Emanuelu. Ali u predgovoru pjesama Medicia ma ni traga onom žaru, koji je tih dana žario srca svih. Gledao sam dapače, da ispričam Magnifika, i da, protiv ideja, koje onda prevladjivahu, posijem sjeme mojih ideja o značenju i vrijednosti „Quattrocenta" i Renesanse, što kasnije i odveć smiono razvih u pjesmama i prozi." (Confessioni e battagle str. 42, 43 i 44).

U Florenci življaše sve do godine 1860, dok se je naime izmijenila vlada. Osim rada Barbère davaše privatno prelekcije i spremi izdanje političkih satira Giustia, što su kolale u rukopisu. To bijaše burno doba za Italiju, te se je i Carducci pridružio pokretu sa svojim političkim pjesmama, u kojima većinom slavljaše monarkiju savojsku i pozivaše Viktora Emanuela, da ujedini rastrganu domovinu i ispuni san Machiavellia i Alfieria.

U Florenci slobodan i svoj nadje se Carducci u skupu starih prijatelja. Ovi ustrojiše posebno književno društvo, koje nazvaše *Amici pedanti* (Prijatelji cjepidlake). Poglavita svrha te zadruge bijaše oboriti romanticizam kao inokosnu biljku unešenu u Italiju od onuda, odkle ih je ropstvo tištilo, i zato navaljivahu na sve, što je spominjalo tu omraženu školu, smatrajući njezinu prevlast škodnom patriotskoj stvari. Svi bijahu dobro naobraženi i poznavahu stare klasike latinske, a uz Danta bijahu im najmiliji pisci Renesanse. Josip Chiarini, jedan od drugova te zadruge, ovako opisuje to društvo: „Dogadjaji 1848—49. bijahu za nas, onda dječake od 13 do 15 godina, nauka ljubavi domovinske i mržnje protiv stranaca. Bijaše nam se živo utislo u pamet i srce, kad su snažni mladići prolazili, što su dragovoljno išli u borbu za neovisnost Italije; bijaše nam u ušima ostala buka bitaka Milana, Brescie, Venecije i Rima; a nakon toga opet tudjinac prevladao: nade u novi ustanak, za onda, činile nam se toliko daleko, da se je naš patriotizam utekao u književnost. Dante, Petrarca, Alfieri, Foscolo i Leopardi bijahu naši sveti Oci. U njihovim spisima obožavasmo, u njihovo ime zvasmo veliku buduću domovinu, Italiju snažnu i slavnu, koja bi imala imati samo krjeposti starinske, ali ne mahne. Čitasmo i divljasmo se još dječaci romanu i ostalim djelima Manzonia, ali auktor ne bijaše u koledaru našega srca: činilo nam se kod njega odveć pobožnosti, odveć resignacije . . .

Naš patriotizam bijaše toliko ekskluzivan i tako pomućen, da iz mržnje na tudjince mrzijasmo i njihove književnosti. Ljubavi domovine izjednačivasmo ljubav svojega jezika: tko je zlo pisao, nije mogao biti dobar Tali-

janac. A jer je romanticizam bio tudjinska škola, što se izrazivala nedično o našim klasicima, mi *a priori* osudjivasmo romanticizam kao neko intelektualno robovanje, i iz jednostavnosti zvasmo romantičarima sve pisce, što nam se ne svidjahu. Jedinu iznimku pravljaše medju nama Nencioni, koji stajaše nekako o sebi, te čitaše i ljubljaše više tudje pisce nego li naše, više romantičare nego li klasičare. On voljaše Schillerove i Goetheove drame od Alfierievih; divljaše se jednako Shakespeareu kao i Danteu, Lamartineu i Viktor Hugou, kao Foscolu i Leopardiu; razumije se, da pristajaše uz Manzonia. Kad bi nam izricao svoje sudove i odkrivao svoj ukus, nastale bi duge i bijesne polemike, što nikad ne svršavahu, a svakidan se ponavljahu. Pa ako se time i nije razvrglo prijateljstvo, opet je svaki ostajao pri svojemu; ali opet sve to nije bilo bez dojma, jer kasnije izgladilo skrajnosti na jednoj i drugoj strani. Iz tih rasprava nastade g. 1856. knjižica napisana od Torkvata Gargania, najžešćeg literarnog protivnika Nencioniu, to jest najintranzigentnijeg klasičara. Ta knjižica, nazvana *Diceria su i poeti odiernissimi* (Govorkanje o današnjim pjesnicima), bijaše nemilosrdna satira, naperena na svu romantičnu književnost bez razlike, kako je mi shvatasmo; djelo bijaše Gargania, ali bijasmo svi jednako odgovorni, jer ne bijaše stranice u knjizi, a da se o njoj nije razpravljalo i odobrilo u našim sastancima. *Govorkanje* kao znak izaziva bijaše izašlo *na troškove prijatelja cjepidlačara.* Da je uzbunilo javno mnijenje i više nego se nadasmo, to se razumije. Sve novine književne, kazališne, humoristične u Florenci, svaka o sebi, ali sve kao dogovorno napadoše groznim pogrdama i uvrijedama Gargania". *(Chiarini: Giosuè Carducci.)*

To se sve zbivaše, dok godine 1859. buknu buna u Toskani i usljed unutarnjega pokreta izmijeni se vlada. Govoriti o tadanjim političkim dogadjajima ovdje nije mjesta. Svakako u Italiji sve, što je ljubilo domovinu, bijaše na oružju. Neki prigovoriše Carducciu, što on tada nije ustao na oružje, kada je domovina trebala ne junaka na peru, već junačkih mišica na bojnom polju. On odgovara, da mu to nije bilo moguće, jer je morao hraniti svoju obitelj. U travnju g. 1859. bijaše mu umro otac ostavivši mu čitavu baštinu: par forintača. Bijaše tad već oženjen s Elvirom Celli, koja mu rodi tri kćeri: Beatricu, Lauru i Libertà te jedinca Danta, koji mu pak umrije g. 1870.

Nakon rata nova toskanska vlada imenova ga profesorom u Pistoji. To mu mjesto udijeli Vincenzo Salvagnoli, koji Carduccia ljubljaše, jer mnogo uvažavaše umne sposobnosti mladoga književnika. Malo zatim Terenzio Manuani, pjesnik i filozof, ministar nove Italije, polažući u njega velike nade, imenova ga g. 1860. profesorom talijanske književnosti na sveučilištu u Bologni. Tu je Carducci ostao u službi, i tek pred dvije godine pošao u mirovinu, ali i tu nedavno, na 16. veljače 1907. umro. Dogadjaji u njegovom životu do pred smrt, to jest kroz vrijeme od preko četrdeset godina, usko su svezani s njegovim književnim radom, dapače su jedno isto, s toga ću ga kroz to doba prikazati skupno.

ANTE PETRAVIĆ

JEDNOJ I JEDINOJ

O, ti si sreća, ti si muzika,
Dušom mi tvojom zvoni duša sva,
Ti si moj mir i crna zjenica,
Ti si moj ponos, tužna zviezdica
Na kapi moje mudre ludosti,
Što draži bika školske mudrosti.

U sjeni tvojoj cvatu moji sni,
Seleno sjetna tisih večeri!
Ti si moj tamjan, kalež, molitva,
Ti si mi sunce, te mi život sjâ
Od svjetla tvoga kao rosica,
Kad jutrom suzi: — Zdravo, Zorica!

O, ti si uzdah, suza, arija,
Sutona pustih Zdrava Marija,
Ti si Helena, Psiha, Venera,
Lasta i bršljan moga pendžera,
Gdje gledam rujne ruže mladosti,
Kad dišu pelin tužnih radosti.

O, dodji, pridji, dobra dušice,
Daruj mi tvoje dječje ručice,
Budi mi jastuk brižne majčice,
Budi mi milost mladje sestrice,
Kad padnem survan, pljuvan, umoran,
Jer sviet je, Olgo, cinik sumoran.

O, ti si život, ti si muzika
Tvojom mi dušom plače duša sva,
Suzo i muzo, slatka arijo,
Trudova mojih Zdrava Marijo!
O, ti si miris drugih cvietova
I sjena, jeka drugih svietova!

A. G. MATOŠ

CRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI

(Nastavak)

Od pamtivieka su Česi rado čitali, da ne rečem, gotovo gutali pripoviedke, a živo su zanimanje u njima probudili českí spisi u vezanom slogu i u prozi. Zaslužan u toj struci bio je Kramerius, vlastnik knjigotiskare. O njemu se može kazati, da je došao u pravo vrieme, kao na poziv, pa da nije bio samo „zvan, već i odabran". Izdavao je novine, koje je većinom sam pisao, sastavljao kalendare i razne praktičke knjige, ali uz to i pripoviedke grozomornoga sadržaja, romane o vitezovima, o pustajima, ljubavnim zamršajima, — obično sve prevedeno ili preradjeno prema njemačkim sličnim proizvodima.

Prikladne su pripoviedke u njegovim kalendarima bile najkoristniji širitelji i glasnici domoljubnog pregnuća i u najzabitnijim zavičajima i samoćama na českom ladanju. Jezik mu bijaše uzoran, slog mu gotovo zrcalo, služeći za ugled budućemu pokoljenju. Njegovi spisi, tiskani švabachom, i danas su vrlo obljubljeni u puku.

Treba spomenuti i živi govor, koji ozvanjaše na pozornici. Akoprem onodobni českí igrokazi i ne imaju umjetničko znamenovanje, u onom su vremenu izpunili svoju svrhu. Obljubljeni su bili Kotzebue i Iffland, nu prevadjali su se klasici. Ta Pražani bijahu sretni već stoga, što se je u obće prikazivalo českí. Glumci i gledaoci tvorili su jezgru českoga družtva, koje se zanimalo literaturom u obće. Igrokaz imao je tečajem XIX. vieka za ladanjsko družtvo neizmjerno veliko narodno znamenovanje.

* * *

Sada bi trebalo spomenuti „Kralodvorski rukopis", ali dopustite, da ga ni riečju ne spominjem, pače da mukom predjem onu bolnu i kobnu razpru o valjanosti tog spisa. Svrha tim prepirkama bijaše dokazati falsifikaciju, a vjerujte, da nijedan od najljućih protivnika Kralodvorskog rukopisa — ma bio i sveučilištni profesor, ipak ne bi kadar bio stvoriti i najmanju od tih klasično českih pjesama, tog neprijateljski napadanog rukopisa.

Znanstvena književnost one dobe ponosi se još nekim znamenitim piscima. U drugim literaturama znanstvena se razlikuje od liepe književnosti. ali u českoj liepoj knjizi djelovali su i učenjaci veoma dobrim uspjehom, te

su sebi znamenitih zasluga stekli i za preporod puka. U Českoj su se visoko obrazovani muževi zanimali već u mladosti za pjesničke proizvode drugih naroda, a s velikim su uzhićenjem prevodili dobra djela zapadnih literatura. Ponajglavniji radnici u tom pravcu bili su: Josip *Jungmann*, „tihi genij českoga naroda“ František *Palacky*, „otac naroda“ te proslavljeni iztraživalac starina *Šafarik*. K ovim svrstaše se Hanka i Nebesky.

Jungmann je djelovao kao profesor u Litom řici, kasnije bijaše profesorom akademskog gimnazija u Pragu. Svojim prevodima iz Chateaubriand-a, Miltona i njemačkih pjesnika, svraćao bi pozornost k raznim pravcima zapadnih literatura. I slavenskim jezicima, naročito ruskomu, bijaše vješt. Neumoran radnik, željeznom marljivošću i neuzkolebivom uztrajnošću položio je čvrsti temelj i stupove za sgradu českoga preporoda. Antologija mu s pravilima pjesničtva bijaše za ono doba neocjenjiva. Njegova „Povjest literature“ i s njom spojena „Bibliografija“, trajne su znamenitosti. Medju njegovim sljedbenicima osobito se odlikovao Josip Jireček.

Svojim orijaškim „Slovnikom“ postavio je Jungmann sam sebi neprolazni, vječni spomenik. Sakupio je iz ciele literature i podao u njem svakoj rieči neoborive dokaze. Stvorio je time čvrsti temelj českome književnom jeziku, koji se je onda kristalisovao. Takovo orijaško djelo stvarale bi drugdje ciele akademije tečajem više decenija — Josip Jungmann stvori sam, al ga je za to i u velike štovao sav narod, a i tudjinci.

Nu nitko nije tako duboko uplivao i djelovao na narod český, kao František *Palacky*. Po želji českoga plemstva, s kojim se je pazio, pisao je česku povjest do g. 1526., kad su Habsburgovci nastupili vladanje.

Svojom Povjestnicom postavio je Palacky pred narod český ogledalo, u kojem je vidio svu svoju prošlost. Nekoje časti, osobito stare, bile su prije njega izradjene. Osobito omiljela je Palackomu perioda husitička sa Husom na čelu, te bi se s dopadnošću višeputa k njoj osvrtao.

Palacky je bio potanko, estetički naobražen muž sa širokim obzorjem, kritički u budućnost gledeći duh, koji je razvijao pravo shvaćanje za potrebe i zadaće svojega naroda. Kad su se Česi stali buditi i u političkom obziru i tu je Palacky bio pročelnikom, akoprem ne vazda sa željenim uspjehom. Uredjivao je „Časopis českoga muzeja“, utemeljio „Česku maticu“ (družtvo za izdavanje znanstvenih djela), pomagao je „Naučny slovnik“, što ga je izdavao zet mu *Rieger*, ustrojio zadrugu „Svatobor“, kojemu bijaše, a i dan danas je svrha, da podpomaže siromašne spisatelje, brinuo se dapače i za Narodno kazalište. A uz tu svoju razširenu, veliku požrtvovnu djelatnost susretala ga je ne jednom crna nezahvalnost.

Osim velike svoje povjesti napisao je Palacky cieli niz pojedinih dogadjaja iz česke historije, objelodanio je najzamašnije česke i latinske historičke spomenspise, bavio se je rješavanjem etičkih i filozofskih pitanja, a ostavio je potomstvu još i svoj dnevnik. Naobrazujući se iz najboljih českih spisa, slog mu je jasan, klasičan.

Palacky ne bijaše nikada profesor na sveučilištu. Jedan od njegovih suradnika, Wácslav Wladivoj *Tomek*, nestor českih povjestničara, napisao je „Povjest grada Praga" (Prahy), kakovom se podičiti može samo još Rim. Nastavak Povjesti Palacky-eve podali su stranom Tomek, stranom ministar *Rezek*. Utemeljiteljem nove povjestničke škole je profesor *Goll*.

Uz Palacky-a dubokog je poštovanja vriedan Slovak Pavao Josip *Šafarik*, koga je za mladosti zagrijavao pjesnički mu dah, a sa Palackyem je živio u neprekinutom prijateljstvu. Učio je u Jeni, a postao ravnateljem gimnazije u Novom Sadu u Ugarskoj. Tu se je upoznao i proučavao jezike južnih Slavena, sabirao spise i tiskanice, čime je duboko zavirio u slavensku literaturu. Nu izvrgnut sve više pečalnijim odnošajima, na poziv Palacky-a preseli se u Zlatni Prag, a da mu ne bijaše zajamčen materijalni obstanak.

Šafaříkovo gotovo epohalno djelo jesu *„Slovenske Drevnine"* (Slovanské starožitnosti), svestrano priznane kao znamenite, a prevedene su na ruski, poljački i njemački, te tvoriše u ono doba vanredni literarni pojav. U Pragu je Šafařik proučavao naročito česku književnost i slovnicu. Obzirom na svoju habilitaciju, sastavio je Slavensku etnografiju, a u Berlinu i u Breslavi (Břetislavi) ustrojio je stolice za slavistiku.

Dakle za grane ove znanosti imala je Njemačka prije organizovane stolice nego Austrija.

Šafařik i Palacky bijahu medju prvim članovima carske Akademije u Beču. Izdanje Miklošićeve slovnice zasluga je Šafařikova. Posljednje doba zanimao se je najstarijom slavenskom književnošću, njezinom domovinom i pitanjem o izvoru glagolice i ćirilice. Objelodanio je najstarije Pražke glagoljske fragmente, kao i najznamenitije staroslovjenske i starosrbske spomenike.

Tečajem cieloga života i u svom idealnom djelovanju, Šafařik predstavlja sliku plemenitog rodoljuba, koji žrtvuje svom osvjedočenju ća i svoj kruh. Unatoč neizvjestnog udesa, što je njega i bolestnu mu suprugu čekao u Pragu, sav se je zadubio i predao znanosti s tolikom ljubavlju i odanošću, što su bili kadri jedino muževi u dobi preporoda. Ovako su iz moralnih povoda radili buditelji narodnje samosvjesti, da uzveliče duševni život svojega naroda.

U red onih muževa, koje je progonilo poradi slavenske im uznositosti, a koje je uzhićenje strovalilo u biedu, nu koji su jednom zauzetim pravcem neustrašivo išli dalje, spada i prvi istinski pjesnik česki Jaroslav *Čelakovsky*. Neko je doba bio profesorom na sveučilištu u Breslavi Vrlo je rado prihvaćao struje tudjih književnosti, nu činio je to kritički. Zadubio se vas u slavensku poeziju, kasnije pak zaronio je u studij slavistike.

Čelakovsky je preveo Götheove „Geschwister", a pretočio je ruske i srbske pjesme u česki jezik, ne promienivši im ni sloga ni prvobitnoga značaja, ne zatrvši ni posebni poetski zadah tih pjesama. Pjesni mu i balade dokazuju, da je Čelakovsky bio Bogom nadahnuti pjesnik. Njegove uglasbljene pjesme pjevale se diljem Češke, gdje bijaše već probudjena narodna sviest.

Dosjetljivi oštri Lessingovi epigrami potaknuli su Čelakovskoga na samostalne izvorne stihove, iz kojih je izbijala njegova originalna moć, dohvativši se ne jednom sarkazma. Tako oštro i tako rezko pisao je poslie njega samo još Karel *Havliček*, kojega je prognalo u Brixen radi neoborive, nesavladive opozicije protiva Bachovu sistemu. Tu je napisao „Tirolske elegije", isto tako na glasu, kao njegovo „Kršćenje svetoga Vladi : ira".

U najnovije doba kao da je *Machar* baštinio ugrizljivu porugu ove dvojice. Najbolji rad Čelakovskyev je sbirka pjesama „Stolistá ruže" (Centifolia). Vienac je to poetičkog biserja, u kojem se zrcali život sa raznih gledišta. Čelakovsky je sakupio veliku množinu poslovica, u kojima se onda naziralo pučko mudroslovlje.

Ni Čelakovskomu nije udes prištedio patnja. „Sveta Rusija" bijaše mu idealom. Bio gotovo već opredieljen za profesora sveučilišta ili barem za bibliotekara kod „Akademije znanosti", kad mu se u to dogodi, kao uredniku „Prager Zeitunga", nešto nemilo. Mala neopreznost. Kritizovao je odgovor cara poljačkom odaslanstvu. Ruski ga je poslanik u Beču obtužio i on izgubio mjesto, što ga strovalilo u najveću biedu. Tek godine četrdesete poboljšao se njegov udes, budući da je dobio stolicu na sveučilištu u Breslavi, gdje je i Purkyně djelovao.

U četvrtom deceniju, poput sjajnog meteora, zablisnu na obzoru češke književnosti Hynek *Mácha*, koji je, žalibože, prerano umro; on bijaše pravi romantičar, koji je opjevao stare gradine, tamnice, mjesec i ljubav. Ton poizprekidane harfe bolno je titrao njegovom poezijom. On je zastupnik českoga byronisma, a uz to vatreni štovatelj poljačke književnosti, Grillparzera i Schillera.

Gotovo od nedoglednih posljedica i duboko sežućeg upliva na česku literaturu, kakovih ne postiže nijedan pjesnik ni prije ni poslie, bijaše Jan *Kollár* sa svojom filosofsko-historičko-političko-slavenskom epopeom „*Slávy dcera*" (Kćer Slavije), a njezin moćno, silno djelujući predspjev u dvadesetim godinama sve je uzhitio. Poznati stvoritelj „slavenske uzajamnosti", slovački protestantski pop u Pešti, u prva tri spieva izmamljivao bi od časa do časa na svojoj liri dosele nečuvene zvukove. Ma da i jesu pojedini mu soneti od trajne ciene, koja nikad ne gine, i akoprem se obsežno ovo djelo mora uvažiti prema daleko i široko sežućem djelovanju — ipak se ne može zašutjeti, da se je Kollár dobrano morao boriti s književnim jezikom. Ne muze, već vile i rusaljke viencem su stajale uz njegovu koljevku.

Prva tri pjevanja „Slavy dcere", kojima je Kollár kasnije pridodao — žalibože — jošte dva, ostat će za uviek od trajne vriednosti kao veliko narodnje djelo, makar je pjesnik tu i tamo poprimio donekle naduti naučni ton propovjednika, a takovo naprezanje oštećuje mu djelo u smislu umjetničkom. Tako je veliku učenost sakupio Kollár u tom djelu, da se je sam oćutio ponukanim napisati tumač „Slávy dcery", obsežnu knjigu, punu znanstvenih dokaza.

„Slávy dcera“, kojoj je Danteova „Božanska komedija“ bila uzorom, sastoji od predspieva u heksametrima i od pet spieva, sastavljenih od sonetskog cikla. Kao Beatrice Danteova, tako Milka, kćer pastora u Lobdu, vodi pjesnika onim pokrajinama Njemačke, gdje su nekoč obitavali Slaveni. Osvrt na život Slavena u nekadašnjoj im domaji na Labi, Saali, Vltavi, na Rhinu i na obalama Dunava, kojih ime nose prva tri pjevanja, nadahnjuje pjesnika do pravoga uzveličenja slavenske miroljubivosti usuprot Niemcu, koji ljubi boj. Milka provodi pjesnika u slavenskom nebu Lethe, gdje kraljuje mati Slava sa svojim kćerima. Tu pjesnik pozdravlja znamenite slavenske duhove, pače i muževe tudjih naroda, koji su bili prijatelji Slavenima, kao: Grimma, Herdera, Adelunga, Schlözera, Göthea i dr. U „Acheronu“ pak prognao je sve neprijatelje, te izdajničke sinove Slavije.

Kad je izašlo ovo djelo, pravo je slavlje i uzhićenje projurilo i potreslo slavenskim svietom.

Ako Kollár i nije bio rodjen pjesnik, tim je znamenitiji bio kao govornik, što dokazuju izdane mu propovjedi. Sabrao je takodjer slavenske pučke pjesme. Kao etnograf i kao pedagog nije još dostojno uvažen.

Kao iztraživalac drevnosti zabasao je Kollár, tražeći izvor Slavije u Indiji, a sjedište je Slavena prenesao i u Italiju. I putovao je onamo radi studija, koji posljedak „Staroslavenska Italija“, objelodani bečka akademija, u kojoj su mu pogrešna arheologička pronašašća. Kollár bijaše utemeljiteljem posebne škole povjestničara, koja je naslućivala Slavene za Rhinom, u Švajcarskoj i u Italiji.

Kollár je unatoč težkim odnošajima, djelovao nesmetano i neustrašivo kao vodja Slovaka u Pešti. Znao je prvo braniti svoje osvjedočenje, a htio je po svojim načelima i osvjedočenju poboljšati stanje Slovaka; izrazio se o tom g. 1849., kad ga je pozvalo u Beč kao povjerenika vlade u slovačkim stvarima.

Još i danas sjaji gloriola slave nad glavom autora „Slávy dcera“, koji je osobno i literarno odredio stalan put struji slavenske ideje i slavenske uzajamnosti, u koju struju pritiču pritoci sa svih slavenskih pokrajina. Na Čehe i na Slovake Kollár je najviše uplivao.

(Nastavit će se.)

MARA FABKOVIĆ

SNIJEG PADA

(Turski spjevao DŽENAB ŠIHABUDDIN)

Po obzorju mrki prevjes sumorna je magla svila, —
A ko ptica trudna, plaha, što je druga izgubila,
Snieg slomljenih krila pada
I mističnog mira predju iznad zemlje tiho sklada.
O proljeće — sretno doba, kad se srcem ljubav javlja,
Slatka pjesmo golubinja, što opijaš duše mlade!
Nestalo je sitnog cvieća, nestalo je tvoga slavlja,
Smrt olovna pritisnula šarne bašće i livade,
A kraj rieke vrba siva
U snu gluhom i turobnom sad o tebi tužno sniva.

O vi hitri leptirići — toplog sunca djeco mila!
Kao bielo meko perje s heruvinskog ljiljan-krila
Snieg lepršа iz visina
I vas traži po poljima, da vam ljubi krilca fina.
Vi ste skoro povrh cvieća u djetinjoj svojoj šali,
Šireć šarna lepezeta, igrali se igre svake,
A sada ste i vi eto u duboki sanak pali,
Hladna zima svojim platnom prekriva vam mirne rake
I iznad vas gavran gâče,
A u glasu hrapavom mu ko da nešto jeca, plače . . .

O ptičice miloglasne, kuda ste se sada skrile,
Kamo vaša zlatna radost, gdje su vaše pjesme mile?
Gle, snieg bieli s neba hrli
I novija gnijezda vaša: hotio bi, da vas grli.
Al vas nema. -- Možda negdje toplije ste našli strane.
Kroz gnijezda trošna evo pomamni vam vihor vije
I kadkada vrh drveća lednim bičem šibne grane,
A u glasu zazvoni mu smieh zlokobne ironije.
A snieg pada, pada, pada.
O vi ptice lakokrile, gdje li ste se skrile sada!? . . .

Preveo M. Ć. ĆATIĆ

PISMO IZ KRAKOVA

„MY“ — PARNICA DR. DZIEDZIC-HELLER — JAN STANISLAWSKI — PROSLAVE JUBILEJA ORZESZKOWE — RUSINI I POLJACI — DEMONSTRACIJA NA SVEUČILIŠTU U LAVOVU

(Svršetak.)

24. lipnja 1860. u ukrajinskom mjestu Zwinogrodskom rodi se Jean Grzegorz Stanislawski. U Kezanu svrši gimnaziju, gdje mu je otac bio profesorom na sveučilištu. Na sveučilištu Waršavskom svrši filosofiju (matematiku — fiziku). Iza kratkotrajnoga boravka u „Institutu technologičnomu“ u Petrogradu, upiše se u slikarsku školu Gersona u Warszawi. Poslije još proboravi godinu dana na slikarskoj školi krakovskoj. 1885. ode u Pariz, gdje osta preko 10 godina. 1891. god. mnogobrojne mu izložene studije iz Ukrajine u „Salonu des Champs de Mars“ pokupovaše. Iza toga naslika „Berezinu“ i „Golgotu“. Za svoj „Nasad“, izložen u Lawowu, dobi 1894. brončanu medalju. 1897. pozvan po ravnatelju Falatu na krakovsku reorganizovanu slikarsku školu za profesora, preseli se u Krakov i osta tu do svoje smrti. 1900. na pariskoj izložbi dobi „mention honorable“. Nešto poslije dolaska u Krakov pokrene akciju za udruženje slikara. Predsjednikom prvim bi tome novomu društvu zvanom „Sztuka“ izabran jednoglasno on. Kao predsjednik društva premnogo je učinio za društvo. On je bio os, oko koje se društvo okretalo. Trajne umjetničke izložbe toga društva njegova je misao.

Stoga zaista gubi u prvom redu poljsko slikarstvo vanredno obdarenoga od naravi pejsažistu, slikara velike zapadne kulture, individualnost umjetničku jednu od najznamenitijih svojih. — Tako dakle i opet „s obzora minu danica...“

* * *

Ove godine slavi jubilej svoje spisateljske djelatnosti pripovjedačica prvoga reda i predstavnica demokratskih težnjah u poljskom društvu — Eliza *Orzeszkowa*. Zaista je rijetka slava — 40 godišnjica književnoga rada! I cijelo se poljsko društvo jednodušno diglo, da što dostojnije i ljepše proslavi jubilej svoje pripovjedačice, koju „nije ni jedan poljski pripovjedač nadmašio — kako to tvrdi Chmielowski — u širokom i dubokom pojimanju u osjećanju čovječje duše i potreba društva, u kom živi“. — U to se ime drže javna i pučka predavanja diljem cijele Poljske, po svim gradovima i

mjestima tako reći, o životu, radu i zaslugama Orzeszkove za poljsko društvo i za poljsku književnost. Književnici posvećuju duže ili kraće stvari velikoj spisateljici. Slavni Henryk Sienkiewicz n. pr. posvećuje u „Czasu“ „Dzwonnika“ (zvonara) svojoj kolegici. Gradovi, mjesta, svakovrsna društva i udruge natječu se izmedju sebe kako bi što veličajnije proslavili ovu rijetku svečanost. Ovdje u Krakovu konstituirao se gradjanski odbor u tu svrhu, da bi se ova narodna slava poljska proslavila što impozantnije. Mnogobrojna se predavanja neprestano drže o Orzeszkovoj po Krakovu, i za pismene i za nepismene, samo da Krakovu ne oduzme prvenstvo u proslavi nitko. Sudeći po ovim silnim pripremama zaista će u Krakovu biti proslava ovog jubileja — narodna poljska slava. Taj gradjanski odbor za proslavu na svojoj zadnjoj sjednici, obdržavanoj nedavno, zaključio je, da će se u Krakovu obaviti ova svečanost od 23.—25. veljače. U gradskom kazalištu predstavljat će se „Harde duszy“ (Ponosne duše) Zygmunta Sarneckoga. To su Orzeszkowe „Bene rati“ na kazališne daske stavljeni. Za vrijeme te svečane predstave obavit će se apoteoza biste jubilarke, izradjene na molbu gradjanskog spomenutog odbora po kiparu lijepog glasa Tadeuszu Blotnickomu. Slijedeći dan (24. veljače) u pučkom kazalištu proslavit će se predstavljanjem „Meira Ezofowicza“ Orseszkowe. A 25. veljače završit će se proslava zabavom u dvorani staroga kazališta uz aranžiranje odličnih umjetnika.[1]

Dok je takova žurba u pripravama za proslavu i dok su priprave u potpunom jeku, dotle su književnici i spisatelji, koji borave u Zakopanomu, u tom ubavom poljskom izletilištu u Tatrama, u svom krugu proslavili bez buke i bučnih priprava ovu proslavu. Antoni Potocki, orisavši općenitim potezima važnost svečarice po poljsko društvo i po narod, povuče konsekvence, da Eliza Orzeszkowa zaista pripada porodici orača na njivi lijepe knjige, kojima je talenat samo sredstvom, da posiju velike ideale u društvo. Ona je prva poslije besmrtne trojice pjesnika (Adam Mickiewicz, Slowack-Juliusz i Krasinski Zygmunt), budila svijest naroda. A zaključuje s tim, da jubilarka u istinu pripada k onoj maloj grupi velikana, čije slike i spomeni ne će potamniti nigda u duši i pameti našoj. Spisateljica Czeslava Przewòska razložila je nazore i shvaćanje Orzeszkowe u pitanju emancipacije ženske i u potvrdu citirala značajne stavke iz jednog pisma jubilarčinog, napisanog o tom predmetu. Waclaw Sieroszewski komentirao je posljednju pripovjest Orseszkowe „Czciciel potegi“ čit. „čćićel potengi“ — obožavatelj sile) iz dobe persijsko-lidske borbe za Kira velikoga. Snaga, sila — potega — je danas ruska carska vlada. Ona je tlačitelj slobode i blagostanja naroda (poljskoga). Ali taj narod ne će propasti, doklegod ima ljudi, koji preziru život i ne prezaju od smrti. Iza Waclawa Wolskoga, Wojciecha Brzege, Kuczewske, Józefa Ruffera opisa Wlodyslav Reymont veličanstveno i posve umjetnički seljački sud zločincima i tatovima i na usta seljaka Jedrzeja progovori sakupljenom puku, da je kucnuo čas, da se iščupa zlo s korenjem, a pravdu da

[1] Ovo je pismo napisano naravski prije tih svečanosti. *Op. ured.*

si čovjek treba sam da uzme, nasta silno oduševljenje i buran pljesak medju slušaocima. Na koncu Tadeusz Micinski jakim potezima oslika — prema onoj na ljutu ranu ljuti melem — strašnu bijedu i zapuštenost poljskog naroda na Podhalu. Potkrijepljuje svojim vlastitim opažanjima s putovanja kroz taj kraj. Završuje pozivom, da će se najljepše i jubilarki najugodnije proslaviti ovaj jubilej, ako se — u duhu svečaričinog toliko godišnjeg nastojanja — onaj kraj, dosad zapušten i zanemarivan svom snagom pregne prosvjetljivati. Prisutni jednodušno pristanu na poziv. Koliko se Poljaci pokazivali do sada, da znadu držati svoje obećanje i životu privesti svoje zaključke u času oduševljenja stvorene, to će ovomu kraju sinuti luč prosvjete ubrzo, da raspırši magle, koje ga zastiru.

* * *

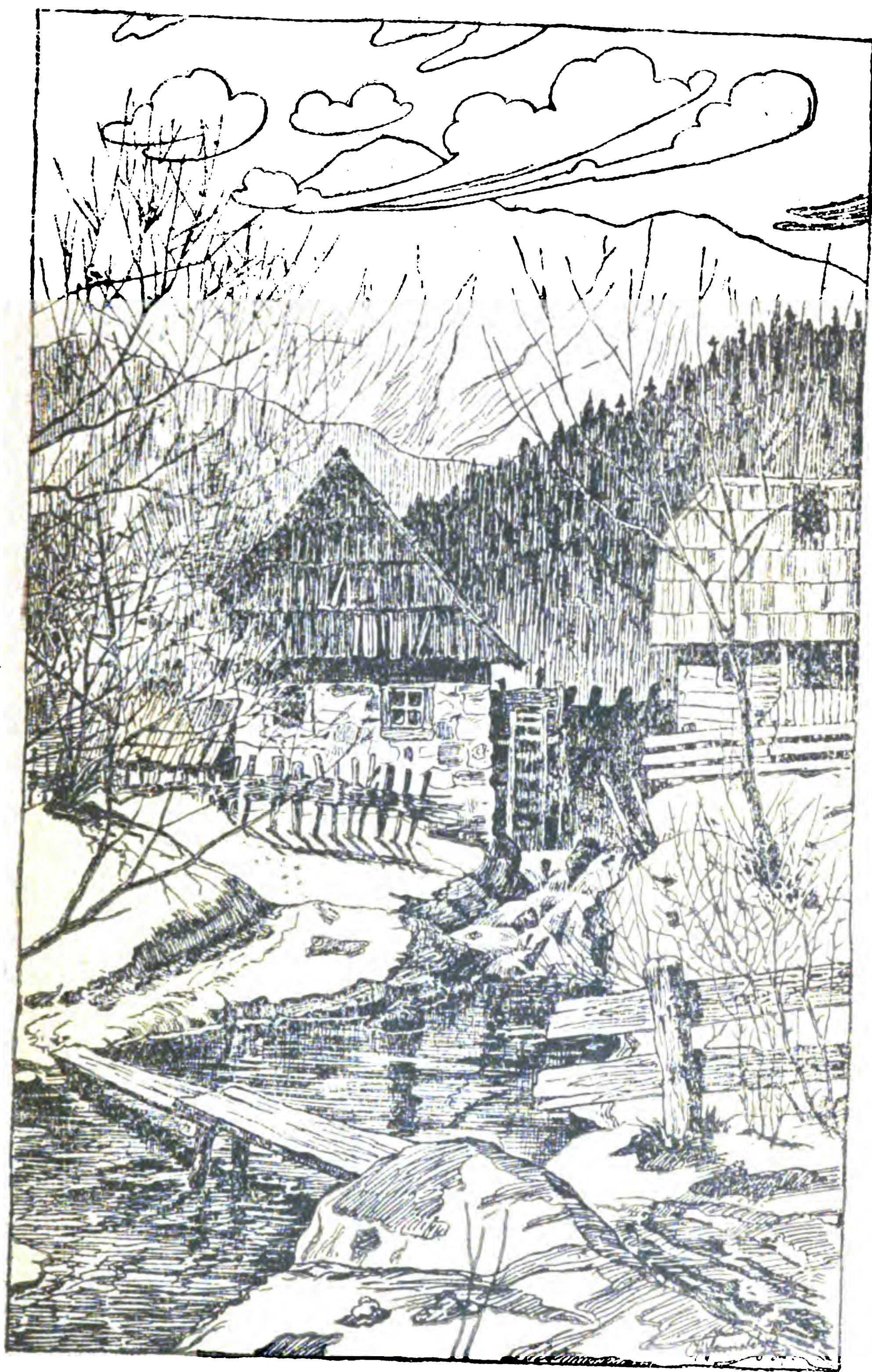
Dakako da je kao grom iz vedrra neba grunula porazna vijest o demonstracijama Rusina na lavovskom sveučilištu u to doba, kad su svima pune ruke posla oko ovih proslava. A vijest, da su Rusini *posve* demolirali aulu sveučilišnu, naprosto je osupnula Poljake. — Kad je u Krakov onog kobnog dana, poput nenadanog strašnog vihora, nahrupila ta vijest, zaskočila je i zatekla sve. Utisak je bio tako neopisivo porazan, da je u prvi mah bilo od prepasti smeteno, od zabune zapanjeno i samo je potišteno, pokunjeno i zablenuto buljilo u kratku tu brzojavnu bez komentara vijest. Potpuna smalaksalost, srmvljenost i konsternacija bila je — diagnosa toga dana. I trebala je cijela jedna duga noć, dok se nešto malo oporavilo i k sebi došlo Prvi se oporavili — što je doduše i naravski — najžilaviji i najjače konstrukcije novinari i oni prvi bijahu — mora im se to u vrline ubilježiti — koji pojmiše potpuno svu dubljinu i zamašitost ove grozote. I zgroziše se! Kosa im se ježi, srca im krvare, a ruke im drhću, da jedva pribilježiti mogu potankosti o tom nečuvenom barbarluku, o tom nemilosrdnom i bezdušnom kanibalizmu („na krpice isjekoše Rusini slike u auli!") pozulukaferovanih Rusinah. I planuše! Bura ogorčenja i pravednog gnjeva provali svom eruptivnom snagom iz razjarenih im grudiju i poput goruće lave zasipavahu na kilometre stupce novinske vandalismom, azijatlukom Rusina. I — zagrmješe! Poput neobuzdane bujice navriješe im kroz pera članci, poput groma zatutnjiše im osudne gromke riječi i poput proždiruće vatre srtahu im strastveno — fulminantne tirade. I — skočiše na noge! Listom se digoše kao ranjeni lavovi, pa kao jedan navališe, da biju titansku borbu, očajnu bitku, boj na život i smrt — s perom u ruci. I redci se jedan za drugim nizali, gomilali . . . a stupci su rasli, duljili se i — množili se. I — borci su (novinari) — prelomili štap! „Na vješala tanka!" bljaše im zadnja.

Ove demonstracije na lavovskom sveučilištu bile su samo provala onog dugo već gomilanog antagonisma. Spor Rusina i Poljaka nije od juče. Rusina je u samoj Galiciji velik postotak. Unatoč tome nemaju ni najnužnijih uslova za razvoj svog narodnog života. Zapostavljanje i potiskivanje Rusina moralo je napokon do ovako čega dovesti. Imaju istina nekoliko

gimnazija svojih rusinskih, no opet prema postotku poljskih iščezavaju. Medju inim zahtjevima svojima istaknut je kao jedan od najvažnijih i najpotrebnijih — rusinsko sveučilište. No ako malen zahtjev, u bitnosti pak svojoj za napredak svojeg narodnosnog razvoja odlučan i veleważan. Rusini će preko svojeg sveučilišta osnovati svoju vlastitu kulturu; sveučilištem svojim posebnim udarit će temelje svoje kulturne neovisnosti od upliva poljskog. Oni će se probuditi iz sna, u kom dosad drijemaju — to se ipak mora priznati, da jest. Sveučilište će im biti luč prosvjete, koja će raspršivati magle i tame neznanja i zapuštenosti. Dobiju li zbilja — no dakako to neće biti skoro — Rusini svoje sveučilište, da li će se ići u budućnost krvavih i strašnih borba ili čak i propasti, kojih od ovih dviju boraca — Rusina i Poljaka, za odlučnu riječ u javnom i političkom životu Galicije, tko tu može prorokom biti? Jedno će ipak stalno biti — to svi uvidjaju i priznaju — a to je, da će se Rusini tim silno ojačati i podići.

Ove demonstracije su nastale — to je najbliži povod — radi tog, što rektorat lavovskog sveučilišta nije na nikaki način htio dopustiti, da Rusini drže u auli sveučilišnoj skupštinu. Ta nepravedna i netaktična nedosljednost rektorova morala je ogorčiti Rusine. „Svima je slobodno u auli držati skupštine i političkim strankama i socijalistima i — što više cijonistima, samo nama Rusinima ne! Krivi smo, što smo živi, što smo Rusini!" Takove konsekvencije su povlačili iz dosljednog zabranjivanja te skupštine u auli po rektoru. A osornost tajnika sveučilišnog dra Winiarza: „Ne dam dvorane!", napunila je čašu gorčinom do vrha. U bjesnilu ovom počiniše Rusini zbilja toga mnogo, što se pohvaliti ne može. No pojmiti se može, ako se znade točnije i više o zapostavljanju, patnjama i bolima, što ih Rusini moraju da nepravedno trpe, bar donekle, kako je došlo do ovih burnih demonstracija. — A da li će uroditi plodom kakvim ove demonstracije? Hoće li Rusini dobiti svoje rusinsko sveučilište?

MIROSLAV ŠAKAČ

PEPE HENNEBERG

GORSKI KRAJ

CRTEŽ

MISLI O PITANJU RASÀ

Problem rasa ne smije se riešavati na način odviše obćeni, radikalan i jednostavan. U malo su problema tako mnoge zamršene i oprečne činjenice preplетene. Napokon je i sama rieč rasa neodredjena i pruživa, ta ona služi označivanju tako raznoličnih narodnih tipova kao crnca, bielca, mongola itd. i tako sličnih narodnih tipova kao Kelta, Germana, Romana i Slavena. Nadalje, ima doduše velikih razrednih podielbi po stanovitim tjelesnim svojstvima (oblik lubanje, boja kože itd.), o kojima vlada u glavnome sporazumno mišljenje; nu čim se podje dalje, počinje posvemašnja neodredjenost i samovolja. Velika hipoteza, koja nas ponajvećma zanima, hipoteza azijskoga plemena, od početka je zadnjeg stoljeća, gdje je nastala, bila više no jedanput posvema preobrnuta, a filologija i antropologija dopiru prečesto do nejednolikih zaključaka.

Pitanje romanskih i germanskih rasa, koje je još osjetljivije i zamršenije, dade se najteže riešiti znanstveno. Najnovija antropoložka iztraživanja i ne vode više računa s obstajanjem tih dviju rasa. Prema njima visi sve o obliku lubanje, a narodi Evrope diele se po tom u „dolihocefale" (južna Italija i otočje, južna Francezka, Španija, Portugalska, Englezka, sjeverna Njemačka, Skandinavija) i „brahycefale" (gornja Italija, srednja Francezka, južna Njemačka, Austrija itd.).

I tako nam valja preći k riešavanju problema ne znanstveno, nego eksperimentalno: čistim, jednostavnim, običnim i osobnim opažanjem.

Pod tim stajalištem znade svak, tko je nešto putovao i vidio Evropejaca najrazličnijih stupnjeva širine, da izmedju Germana i Romana — izražavajući se obćenito — postoje neporecive različnosti. Nu i tuj je nuždno, da se precizuje. O poriekl u i granicama germanske rase čini se, da se je lahko složiti. Nu što je romanska rasa? Jesu li to Talijani ili Rimljani? A što da počnemo tad sa Španjolskom, koja je sastavljena od Kelta, Iberijaca, Kantabra i Vaskonjaca? A s Francezkom, tim prvim i najsnažnijim od takozvanih romanskih naroda, gdje prevladava galska krv t. j. germanokeltska i koja je po dva put — izuzevši skrajnji jug — bila germanizovana, tako te malo naroda ima toliko teutonske krvi, koliko Francezka? Reducira li se problem na čiste romanske narode, tad gubi sav interes i svaku važnost; protegne li se na druge, tad to pitanje proždire, poput nemani Katoblepasa, svoje rodjene noge.

Stalno je dakle, da su velike rase, koje nepravom zovemo romanskima, sve pune stranih elemenata i da je u istinu najjača ona, koja koraca na čelu romanskog pokreta, ponajviše prožeta germanskom krvi i da tako pruža najodlučniji dokaz u priloz izvrstnosti te krvi. Nu uzprkos toga ne može se poreći, da u svim tim protuslovljima, u svim tim prilično samovoljnim podjelbama ima nešto sbiljnosti. Nu to je tako neodredjeno, tako je to težko shvatiti, te se vriednost toga jedva i dade ustanoviti. Što do mene stoji, uvjeren sam, da je to pitanje rasa, navlastito kad se radi o našim germanskim i više manje romanskim rasama, samo drugotne važnosti. Što čini rasu, što joj podaje psiholožku osebinu, fizičnu i moralnu kolikoću, to je daleko manje njezino porietlo, o kom se dade gotovo uviek razpravljati, nego je to više klima, ravan ili visočina, obala rieke ili mora, kemičke sastojine tla, nepromjenljiva volja zemlje, na kojoj živi i koja ju hrani. U tom bi smislu to bio prinos k razbistrenju tog problema, koji je tako zapleten i koji se tiče neposredno svega nepoznatog u našem zemaljskom životu, kad bi svak, što dolazi osobitim prilikama u položaj, da proučava ovu ili onu stranu pitanja, iznosio svoje iskustvo i svoja opažanja jednostavno, pošteno i bez prije stvorene teorije, bila ona ma kako čedna. To bi bilo daleko manje blieštavo i daleko koristnije od špekulacija, koje visoko lietaju i od silnih hipoteza, u kojima se doduše djeluje sa sudbinom naroda i rasa sjajno, ali sliepo, u oblacima mašte.

Hoću dakle da iznesem taka opažanja, koja se odnose na Belgiju, moju otačbinu, gdje taj problem osobito oštro izbija na površinu. Poznato je, da u Belgiji, toj maloj umjetnoj državi, koju je stvorio diplomatski hir, živu na području od 30 qkm. dvie rase, s kojima se bavimo, od stoljeća tiesno jedna uz drugu kao pčele različitih vrsta u jednoj preuzkoj košnici. Flamci, čiste germanske krvi, obuhvataju sjeveroiztočnu polovicu zemlje, Valonci drugu. Ne ću time da kažem, e su Valonci čisto romanskoga poriekla, budući da se to ne može uztvrditi ni s koje od etničkih grupa, od kojih je složena Francezka, izuzevši možda stanovite pravce obale Sredozemnoga mora. Nu ako Franceze jednom ubrojimo u narode romanske rase, tad belgijski Valonci spadaju nesumnjivo k najčišćim romanskim grupama Francezke. Valonac je daleko više Francez nego n. pr. Normandijac, ne govorimo o Bretoncu, Alzačaninu i Baskiti, koji pripadaju samo politički Francezkoj; on je daleko više Francez nego stanovnici sjevernih departementa i naseljenika Kanala; u njega su jednake osebine kao u Franceza Ile de France-a[1], Berri-a, Tourraine-a i Orleansa, a njegov se narodnji govor stvarao u isto vrieme, kad i prvi dialekti langue d' Oila[2].

Od stoljeća, dokle seže povjestničko iztraživanje, obitavaju te dvie rase u tom malenom kutiću svieta zajedno, razstavljene jednom crtom, koja vodi

[1] Okolica Parisa.

[2] Dva književna jezika srednjega vieka bijahu langue d' Oil (sjev. Francezka) i langue d' Oc (juž. Francezka); potonja se oznaka zadržala još danas u imenu kraja Languedoc. *Op prev.*

od Mastrichta sredinom kroz Bruselj, za tim čini mali zakutak, da zahvati sjeverni rt francezke Flandrije i napokon se dokončava iztočno od Dunkerke-a. Ta crta ne odgovara nikakvoj geografskoj sbiljnosti; nije ju potegla ni gorska kosa, ni slučaj, ni osebitosti tla. Ona je čisto idealna, a ipak nepromjenljiva i posvećena. Dokle seže pamćenje njezinih stanovnika, nije se ona pomakla ni za širinu jednoga sela. Nema kinezkog zida, ni ponora, koga bi bilo teže prieći; sve što se je pokušalo, da se ove dvie rase stope, na žalost je neuspjelo. Već 75 godina živu one pod istom vladom, imadu iste interese, a čitav njihov politički i ekonomski život uzko je vezan. Uzprkos toga one se ne miešaju i osjećaju jedne prema drugima instinktivni i nepremostivi odvrat. Valonski seljak ili radnik, koji se nadje nakon pola sata vožnje željeznicom u srdcu Flandrije, osjeća se ondje isto tako bez domovine, neshvaćen i stran, kao da se je odbio daleko u Njemačku ili Skandinaviju, isto tako i rukotvorac iz Audenarde-a, ako ga pošlješ u Tournai, par kilometara nuz rieku na istoj Šeldi, ne će ćutjeti, da je tamo bliže svojoj domovini, nego u Lombardiji i Estremaduri.

Veli se, da ih govor dieli. Jest, ali govor nije razlog, već djelovanje. Govor je posljedak, duboka i bitna sinteza rase; da se te dvie rase nisu opirale svakom miešanju, one bi već davno stopile svoje dialekte.

Ovdje, gdje je puki slučaj ove Germane i Romane od stoljeća stisnuo u zakutak jedne pokrajine, lakše je nego igdje drugdje odieliti ono, što je sbiljsko od imaginarnoga u pitanju rasa. Ovdje se dade lakše ustanoviti, što je nepromjenljivo ili prolazno u njihovim razlikama, njihovim sposobnostima, instinktima, težnjama i konačno možda i u njihovoj sudbini. Nu tome bi trebalo dugo, savjestno proučavanje, koje daleko prelazi okvir ove skice. Ja se dakle ograničujem na to, da skiciram glavne točke i zaključke, koji iz toga proiztječu.

Od tisuću godina dakle — od tog doba poznaje se njihova povjest dovoljno točno — kipe ove dvie nerazdružive rase, koje prikazuju možda dva velika pravca volje ljudskoga pokoljenja, pod istim utjecajima u istoj retorti. One su neobično sačuvale svoje vlastitosti. Tako ćeš već na prvi pogled gotovo uviek sa sigurnošću odrediti, da li je taj ili taj čovjek iz naroda ili iz gradjanskogststališa, Valonac ili Flamac. Da se medjutim ne zadržimo kraj tolike množine drugotnih razlika, svrstat ćemo u dvie ili tri sintetične rubrike psiholožke oznake, koje su odlučne kod svake rase. Prvo, sa vojačkog stajališta, koje stoji u prvom redu pri obrazovanosti i sudbini jednoga naroda: U Flamca je manje poduzetnosti, želje za navalom, entuziazma, manje snage umišljanja i aktivnog heroizma no u Valonca; nu kad se je jednom razmahao, tad je u njega više strpljivosti, žilavosti, zbilje i pasivnog heroizma, no u onoga. Drugo, sa stajališta umjetnosti, koja prikazuje uobće znatnih sposobnosti i težnja u nesviestnoga: Samo u Flamca ima smisla za boje jer za čudo nikad nije bilo dobroga valonskog slikara. Nu za to je u njega daleko manje smisla za liniju, za umilnost i eleganciju. S obzirom na intelektualnu i znanstvenu nadarenost vlada prilično ravnovjesje.

U religioznom pogledu Flamac je savjestniji, uvjereniji, dublji od svog susjeda, i da nije bilo španjolske inkvizicije u XVI. stoljeću, Flandrija bi se isto tako kao i Holandija priključila protestantizmu. U politici je Flamac vanredno pozitivan, praktičan, materialan i ako hoćete, ljubomoran na svoja prava. U opreci prema Valoncu, koji smatra slobodu idealnom vriednošću, za Flamca ima ona samo u toliko vriednosti, koliko materijalne prednosti, koje su joj izvor. Veliki pokreti za slobodu gradova Genta, Brüggea i Yperna, koji su se digli u dalekom srednjem vieku i pokazali usnuloj Evropi smisao i upotrebu slobode, polazili su u glavnom s gospodarstvenih napremica i raždora. I t. d.

Nu ne valja zaboraviti, da su sve te razlike kao i mnoge druge, koje bismo mogli iztaknuti, ma kako se specifično i nepromjenljivo prikazivale, u glavnom ipak samo površne i nuzgredne, pa bi bilo smjelo tvrditi, da bi one mogle imati ozbiljnijeg utjecaja na budućnost ovih dvaju naroda.

U ostalom dozvoljeno je pitanje, ne ima li valonska rasa zahvaliti svoju prilagodjenost tomu, što je ona, poput većine rasa Francezke — prožeta teutonskom krvi. Bi li se čisti Italici ili Španjolci n. pr. pod istim okolnostima takodjer tako ponieli? Bi li oni bili izkorienjeni ili bi se održali? To pitanje te mnoga druga, koja se vrstaju uz glavno pitanje, pokazuju dovoljno kako je silno zamršen taj problem.

Francezki napisao MAURICE MAETERLINCK

KAD JE SUNCE ZAPADALO

Sunce se polagano spuštalo za borovu šumu. Žućkasti sjaj, što umara oči, razširio se nad njom poput ogromne, bliedozlatne lepeze i sunuo preko gorućih vrhunaca bora, zabljesnuo oštrim refleksom po bielim zidinama i plamsajućim prozorima, te se pouzdano spustio u krajinu, probudjujući nujno čeznuće.

Na njivama se ništa ne miče. Tiho. Samo cvrčak na medji gudi svoju večernju pjesmicu. Ipak. Na drumu giblju se kola. Visoko natrpano snoplje presezalo je krošnje lipa, a sjaje zlatom u žarećem sjaju . . . Osovina časomice uzdahnu pod težinom tereta.

Inače tiho, mir.

Uzahna bila je stazica, kojom su išli; s jedne se strane razlievalo tamno zelenilo repinoga lišća, s druge u živom kontrastu dizali se žuti talasi zreloga žita.

Mladjahna žena ljepotica išla je korak napried, svježa, živahna, plavolika. Lagan, pružen korak, puno tielo svakim bi kretom odavalo živahan temperamenat, proljeće života. Za njom koracao je čovjek, možda tridesetgodišnji, elegantan, s inteligentnim potezima u licu. Obučen je bio u putno odielo, a gnjetlovo pero na mehkom pustenom šeširu bacaše neizrazitu sjenu na osovljeno klasje. Mlada se je žena prignula, te otrgnula s polja različak. Bilo ih je tamo mnogo, ugodno im modrilo tu i tamo poškropljeno bijaše krvlju cvatućega crvenoga maka.

Zadumana gospodja Mrazova stala lomiti držak različka i ovijati ga oko prsta. Zatim bi otrgavala sa cvieta listić po listić. Padali su tihano, vrtuljasto. Jedan od njih zaostao je na njezinoj opravi od bieloga satina.

Mislila je na razstanak, koji je došao tako naglo, neočekivano.

Njezin se život ima opet povratiti u stare kolotečine. Potražit će sebi opet napinjalo, što ga je spravila, kad se s njime upoznala; nastavit će vezenje bielih i crvenih ruža, opredieljenih za pokrivalo škrinje, za sitnu rubeninu, poslie podne skočit će k staroj gospodji ravnajućoj (ta posliednje doba ju donekle zanemari) na domjenak, slušati će njene tužbe o bodenju u krsticama i na goropadne dječake, koji joj trgaju najbolje kruške; u večer pak sjediti će u vrtu blizu gredice sa maćuhicama s fantastičkim glavicama, a kraj plavih zvončića. Uz nju sjediti će njezin bolan suprug

u naslonjaču, vas brižljivo zamotan u težak plaid, pa će se razgovarati o gospodarstvu i trgovačkim odnošajima.

Tako će teći dan za danom ća do zime, koja će ih zabrtviti u četiri zidine. Nigdje ne ima nade na promjenu; vrieme će prolaziti istim razmjerjem kao uz ravnalo, mirno, zadovoljno, ali takodjer jednako mrtvo i prazno. Samo onda nastupa mala promjena, kada ih pohodi jovialan gospodin župnik i svojim zvučnim, veselim glasom razvedri tužan im dom. Nu on dolazi riedko, župničija mu je u drugome selu, a gospodin župnik voli urednost.

Malo uzdahnu.

Bilo joj tako drago, što ga je sudbina doniela amo, bio je mlad, zdrav, ljubio šumu i prirodu kao ona; naganjali bi se jutrom i večerom u rosi, sretni, puni smieha. Možda se je radi toga s njime tako brzo sprijateljila... Bože moj, kako je k njemu prionula — ne — puka to bijaše navada, što ju je uza nj vezala, da, puka navada, popravljala se je donekle, uznemirena svojim mislima. Bio je tako dobar, prijatan i pozoran. A sad će prestati ono dražestno skitanje šumom i poljanama. Suprug je boležljiv. Stara gospodja ravnajuća nerado izlazi, a u ovoj samini ne ima tu drugoga.

Kada izčezne ovo sunce, što ga sada gleda, kako zapada, on će otići. Osamiti će, a smatrat će vedrim danom, ako ih kadkada pohodi gospodin župnik.

„U što se zadubiste, milostiva gospodjo?", zapita ju mladi čovjek.

Gospodja se Mrazova prenu. „U što? Hm, tako! Pogledjite ovaj zapad sunca. Sutra ga već ne ćete vidjeti; u ostalom ne ćete ni imati kada; ići ćete na korso, evo znanci, prijatelji, pojaviti će se stare navade, ini život, tko bi se onda sjećao idiličkih večeri na ladanju!"

Ogledala se je koketno, htijući se nasmjehnuti. Šaljivi, lagani ton nije joj uspio. Sama je oćutjela skrivenu trpkoću.

„Milostiva gospodjo..."

U očima mladoga čovjeka pojavi se nježan prosvjed, ali mlada se žena hitro ugnula njegovu pogledu, uprto gledajući preda se.

„Veličanstvena panorama!", reče naporno, skupljajući jakost, da ne malaksa te ne podlegne tuzi, koja je obuzimala njezina ćutila.

„Zlo o meni sudite... Već jutrom pohodio sam sva mjesta, koja su mi osobito omiljela, da te slike utisnem u pamet, da ih sebi uzmognem po volji predočiti. Bio sam i kod kapelice, gdje sam se s vama, milostiva gospodjo, prvi puta sastao; položih onamo nekoliko cvjetova, da vas sjećaju skupnog nam skitanja, kada me već ne bude ovdje."

„Sutra", dodade, „ostat će mi samo spominjanje, krasna sjećanja, ali ipak samo iluzija..."

Išli su sada jedno uz drugo, jer put bijaše širi.

Sunce je izčezlo s obzorja. Iz plamenih talasa izlila se po nebu široka pruga židkoga bakra, po kojem se prevukao ljubičasti mrak, na okrajcima pohlepno razžaren, a žućkasto svietlo neba mienjalo se u ružičasti ton.

Veći i jači je postajao taj ružičasti dašak, a sva se krajina na skoro zalila grimizom.

Mladi čovjek časak za tim tihano prosbori:

„I s mojom sobicom težko sam se opraštao; uz njezino zarašteno okno čeznutljivo sam očekivao, kad će zabjelasati vaša oprava. A to je ipak tako priprosta sobica sa sajmovskim farbotiskanicama u razpucanim okvirima, a galerijom izbliedjelih portraita možda dviju seoskih generacija."

Ruke njihove slučajno se susretnu, oba zadrhću, krv im navali u glavu, u sljepočnice.

Zašute i bez rieči koracahu jedno uz drugo.

Cvieće i šuma izdavahu jak, težak miris.

Od sivkastih nizkih vrba uz potok, dopirala je do njih kroz tu tišinu ljubavna pjesma. Soprani, mladi glasovi talasahu u zraku, zaplitahu se i previjahu, onda polagano postajahu sve slablji te slabiji, pa uminuše u daljini.

Žene i žeteoci vraćahu se s polja, a kose im zabljesnuše kod vrba.

Mladi muž i mlada žena pritajeno prisluškivahu tu pjesmu. Možda su to bile dražesti dana, što je tonuo, možda čar melodičkih, djevojačkih glasova, koji kao da dojekuju u umirenoj krajini ili omaman miris večera... Jedno i drugo uzplamti istom čežnjom i željom, koja je uzburkala njihove nerve i razžarila krv u žilama. Gospodja Mrazova tresla se je kao u vrućici. Neznan, nepobitan zakon mrvio je njezinu jakost, a onda mu se poslušno predavala.

„Milostiva gospodjo", mladi je muž šaputao strastveno, „odlazim, ali svoju dušu ostavljam ovdje. Prije nisam izrekao sve, rekavši kako sam se težko opraštao s onom sobicom, ne rekoh, zašto mi je tako omiljela. Bila je svjedokom mojih snova i pritajivanih želja, u kojima sam prizivao sebi pred oči sladjahan vaš pojav te sanjao o sreći, za koju se nisam nikad nadao, da će mi se izpuniti."

Goreći mu dah i zvuk rieči doticao se nje poput strastveno drhćućih prstiju, uzrujavajući ju do umora, a njezine krasne, pune ustnice željno su se pootvarale, punano, bujno je tielo drhtalo i pripravljalo se je k strastvenomu zagrljaju.

„Dobra vam večer! zazujao kraj njih starački glas. Baka, sva sgurena pod košem suhoga granja, izmiljila je iz talasa žitnoga polja, te prošla uza njih.

Nestade čara onog intimnog časka i gospodja se Mrazova sgrozila, uvidjevši, kakova se to propast otvarala pred njom. Razpjenušena je krv ohladnjivala, umirila se i ona reče naglo, odlučno:

„Povratimo se", banu bojazljivo, „suprugu je danas nevoljko". A pred njom pojavi se bliedo lice boležljiva muža, vidjela je razgovjetno bolne mu poteze i oči mu sjajuće dubokom vjerom u nju i zahvalnošću prama njoj. Dà, vratit će se i to odmah.

A gospodja se Mrazova vraćala. Žurbom sva se je zadihala. Putem je sama govorila i puno, neskladno, zamršeno.

Mladi muž bi joj odgovorio tu jednom, ondje dvjema riečima.

Zapad se mračio. Pokrajina stilizovala se u neizrazite, tajinstvene likove i crte. Šuma se je sgusnula u jednu jedincatu crnu masu, šareni tonovi poljana

prelili se u sivu koprenu, koja se približavala, gutajući sve. Jedino strn pridržao je još svoje probliedjelo žutilo. Na njemu se gibale biele plame, guske vraćajući se same s paše. Već su se vidjele zidine i obrisi krovova.

Mladi se muž ustavi.

„Ne ću dalje, milostiva gospodjo; idem ovom stazicom do kolodvora; prtljaga mi je već tamo, a sve ostalo je u redu", dodade žuhkim naglasom.

Sada, ćuteći se svojom, odlučnost se gospodje Mrazove zatomila. Srdce je zahtievalo svoje pravo, a pečalni je žal preplavio njezinu nutrašnjost. „Odlazi, odlazi!" U sdvojnoj boli stajala je pred njime, stiskala je prste čvrsto u dlan, da joj se nokti duboko zarovali u meso, ali preko suhih ustnica ne izpade ni riečca.

„Milostiva gospodjo ... Klara ... zar me propuštate ovako nehajno, na tudjinsku?"

Mladi je muž s pritomljenom žuhkoćom i bolom dizao k njoj sklopljene svoje ruke. Učini sdvojnu kretnju.

„Ne stavljajte me na muke, nemojte me mučiti!", i u divljem biegu odbrzala je prama selu. Sgrade, kô da si ih tušem oslikao, a iz okana provirkivale su zlatne niti. Na nebu probljesnu nekoliko zviezda, titrajući medju gasnućim crvenilom na zapadu.

Gospodja Mrazova proletjela selom, te je nestalo kroz vratašca. Na pridvorju velikoga gospodarstva bijaše živahno. Slagali su doveženo hrašće, biela se košulja sluge na kolima bjelasala tamom, iz razsvietljene četvorine staje amo tamo bi prolazili stasovi žena, a od hambara dolazio je ća amo karajući glas dvorskoga. Njezin je suprug sjedio u naslonjaču, te je zavijen ogromnim šalom pušio.

„Danas je krasno veče", reče joj sa smieškom na pozdrav; „ne da mi se u kuću. Ostat ćemo još tu, hoćeš li?"

„Da!" potvrdila je bezbojno te sjela uza nj.

„Na šest kola dovezli su žito", tumačio je; „sutra možemo već mlatiti. Potraje li ova pogoda, u tri dana sav božji dar biti će u žitnicama". I zakopan u svoje brige preo je svoje osnove za najbliže dane.

Medjutim podpuna tmina pade na kraj. Mjesec poskoči nad krovove, te razlije bielo, tužno svoje svjetlo po dvorištu, pa osvietli nekoliko skupina muževa i žena. Večerali i poluglasno se razgovarali. Od mjesta, gdje su sjedile djevojke, iznenada buknu smieh; djevojke ne znadoše se uzpregnuti, pa se nečemu grohotom razhohotale.

U daljini zazuji dugi, pronicavi zvižduk.

„Dolazi vlak ... Sada će otići gospodin Zavora", natuknu njezin suprug pogledavši na nju.

„Ali Klaro, ti si blieda ... nije li ti studeno? A ruke su ti poput leda". I on ih je zabrinuto zagrievao medju svojima ..

Češki napisao VACLAV PENYREK VANĚK

KNJIŽEVNIK

Neka nam ne zavide, već neka nas žale, jer evo po čemu se književnik razlikuje od ostalih ljudi.

U njega nema više nijednoga jednostavnog čuvstva. Sve što vidi, i njegova radost, njegovo veselje, njegova patnja i njegovo razočaranje postaje u isti čas predmetom promatranja. On analizuje bez prestanka uzprkos svemu i samome sebi i srdca i lica i ljude i glasove. Čim je nešto vidio, pa bilo to što mu drago, mora da se pita zašto! U njega nema ni uzhita, ni povika, ni cjelova, koji bi bio iskren, nijednoga od onih trenutačnih činova, koji se počinjaju jer se moraju učiniti, a da se i ne zna, da se ne razmišljava, da se ne shvaća, da se o njima kasnije ne polaže računa.

Ako trpi, to pravi bilježke o svojim patnjama pa ih svrstava u svome pamćenju; vraćajući se s groblja, gdje je ostavio onoga ili onu, koju je na svietu najviše ljubio, govori samome sebi: „Neobično je, što sam osjetio; bilo je to poput kakve bolne opojnosti itd. . . ." A tad se spominje svih potankosti, držanja susjeda, lažnih kretnja, lažnih boli, lažnih izražaja lica i tisuće sitnih i neznatnih stvari, umjetničkih opažanja: kako se prekrstila ona starica, što je držala ono diete za ruku; sjeća se one zrake svjetla na prozoru, onoga psa, što je protrčao kroz sprovod, utiska mrtvačkih kola pod velikim crnogoričnim drvećem na groblju, glave onoga čovjeka što je nosio lies i kako mu se izobličilo lice, nastojanja one četvorice, što su spuštali lješinu u jamu, napokon tisuće sitnica, što dobar čovjek, koji trpi čitavom svojom dušom, čitavim srdcem i snagom svojom ne bi nikada bio opazio.

On je sve vidio, sve zapamtio, sve zabilježio, protiv svoje volje, jer on je prije svega književnik i duh mu je tako ustrojen, da je u njega odraz mnogo snažniji, tako reći naravniji od prvoga udarca, jeka zvučnija od prvoga zvuka.

Čini se, da su u njega dvie duše, jedna koja bilježi, razjašnjuje, tumači svaki osjećaj svoje susjede svrhunaravne duše, zajedničke svima ljudima; i on živi osudjen, da bude uviek i u svakoj sgodi odsjev samoga sebe i odsjev drugih, osudjen da se promatra, da osjeća, radi, ljubi, misli, trpi, ali da nikada ne trpi, ne misli, ne ljubi, ne osjeća poput čitavoga svieta otvoreno, iskreno, jednostavno, ne analizirajući sam sebe iza svake radosti i iza svakoga jecaja.

Ako razgovara, to se njegova rieč često čini zlobnom, a to jedino s toga razloga, što mu je misao pronicava i njom razčlanjuje sve sakrivene porive čuvstava i činova drugih ljudi.

Ako piše, ne može se uzdržati, a da u svoje knjige ne izlije sve, što je vidio, što je shvatio, sve što zna; i to ne obzirući se ni na roditelje, ni na prijatelje odkriva okrutnom nepristranošću srdca onih, koje ljubi ili koje je ljubio, pretjerujući dapače da pojača utisak, sav zaokupljen jedino svojim djelom, a nimalo svojim osjećajima.

A kad ljubi, kad ljubi ženu, to je razčinje kao lješinu u bolnici. Sve, što ona govori, sve što radi, odvagne on u isti tren na onoj osjetljivoj tezulji promatranja, koju nosi u sebi i svrstava to po vriednosti. Baci li mu se oko vrata u nepromišljenom zanosu, to će on prosuditi ovu kretnju s obzirom na priliku, na točnost, na dramatičnu snagu, pa će je i šuteći osuditi, ako misli, da je neosnovana ili zlo izvedena.

Glumac je i gledalac samoga sebe i drugih, a nikada nije samo glumac kao oni dobri ljudi, koji živu bez zlobe. Sve što je oko njega postaje mu prozirno kao od stakla, i srdca i djela i tajne namjere, i on pati od neke čudne bolesti, neke vrsti razcjepkanosti duha, koja ga čini bićem neizmjerno osjetljivim, zagonetnim, što umara samo sebe.

A njegova osebujna bolest — osjetljivost — čini ga poput čovjeka, komu živom oderu kožu, kojemu se gotovo svi osjećaji promeću u boli.

Sjećam se onih crnih dana, kad su mi prizori, koje sam samo na čas vidio, tolikom snagom razdirali srdce, da je uspomena na nje živjela u meni poput rane.

Jednoga jutra, na ulici de l' Opéra, posred bučnog i radostnog pučanstvai koga je opajalo svibanjsko sunce, iznenada sam opazio kako prolazi neko neopisivo biće, starica neka sasvim sgrbljena, odjevena u dronjke, koji nadomještahu haljinu, a na glavi joj crn, slamnati šešir, lišen svoga starog nakita, jer je vrbce i cvieća već odavna nestalo. A ona je išla i vukla noge tako mučno, da sam osjećao u srdcu poput nje same, da, i više od nje same, bol svakog njezinog koraka. Podupirala se o dva štapa. Prolazila je ne videći nikoga, ne mareći ni za što, ni za buku, ni za ljude, ni za kola, ni za sunce! Kamo je išla? U koji biedni stan? Nosila je nešto u papiru, koji je visio na uzici. Što? Zar kruha? Da, bez sumnje. Nitko od susjeda nije mogao ili nije htio da obavi mjesto nje ovaj put, pa je ona poduzela, ona, ovo užasno putovanje od svoje podkrovnice do pekara. Put od najmanje dva sata, dok dodje i dok se vrati. I kako bolan put.

Dignuo sam pogled spram krovova golemih kuća. Išla je tamo gore! Kad će stići tamo! Koliko će se puta težko dišući odmarati na stepenicama maloga crnog zavojitog stubišta?

Svatko se okrenuo, da je pogleda. Mrmljali su: „Uboga žena", a onda dalje ušli. Suknja njezina, sva izderana, vukla se po pločniku, jedva privezana za njezino slabo tielo. Pa zar da je ovdje kakva misao! Misao? Ne, ali grozna, neprekidna, užasna patnja. Oh, biedo staraca bez hljeba, staraca bez

nade, bez novaca, bez ičesa pred sobom do li smrti, mislimo li na te? Mislimo li na starce, što gladuju u podkrovnicama? Mislimo li na suze ovih tmurnih očiju, što su nekoć bile sjajne, tronute i radostne?

Drugi put, kišilo je, a ja sam išao sam loveći lov po normandskoj ravnici, po dubokim brazdama blata, što mi se pod nogom razmočilo i skli-zalo. Od časa do časa uzletila bi mučno na kišu koja uplašena prepelica, što se šćućurila pod grudu zemlje . . . Hitac je moje puške zatajio od sil-noga pljuska, što je padao s neba, te je jedva pucketala poput biča, a siva se životinjica srušila sva omaštena krvlju po perju.

Bio sam tako tužan, da bih najvolio plakati, plakati poput oblaka, što su plakali nad svietom i nada mnom; srdce mi bilo prepuno tuge, a od prevelikoga umora jedva sam dizao noge, o koje se liepila glina, spremao sam se na povratak, kad opazih nasred polja liečnikova kolica, koja su udarila poprečnim putem.

Ova crna i nizka kolica sa svojim okruglim pokrovom, koja je vukao smedji konj, prolazila su poput kakvoga viestnika smrti, što luta ravnicom u ovaj kobni dan. Najednom se zaustave; pomoli se liečnikova glava i on poviče:

— Eh!

Podjoh spram njega. On mi reče:

— Hoćete li mi pomoći njegovati jednu ženu, što boluje od difterije? Posve sam sam, a trebalo bi je držati, dok joj izvadim kožicu iz vrata.

— Idem s vama, odgovorih. I uzpnem se u kola.

On mi izpripovjedi ovo:

Angina, grozna angina, što davi uboge ljude, provalila je i na majur siromašnih Martinet-ovih.

Otac i sin umrli su početkom tjedna. Majka i kći upravo su na umoru.

Susjeda neka, koja ih je njegovala, iznenada je i sama oboljela, pa je pobjegla istu večer, ostavivši vrata otvorena i dvije bolestnice same na njihovim jadnim ležajima od slame, bez ikakvoga pića, same, same, hroptajući, dušeći se, umirući, same već dvadeset i četiri sata.

Liečnik je upravo očistio grlo majci i dao joj da pije; ali diete, sve zaplašeno od boli i od straha, da se ne uduši, uvuklo je glavu u strunjaču skrivajući se i nije dozvolilo, da je se tko takne.

Liečnik, privikao već ovim biedama, ponavljao je tužnim i mirnim glasom:

— Ipak ne mogu da čitav svoj dan provodim uz svoje bolestnike. Bože! ali ovi mi paraju srdce. Kad pomislim, da su ostale dvadeset i četiri sata bez pića! Vjetar je tjerao kišu sve do njihovoga ležaja. Sve koke potražile su zaklonište oko kamina.

Napokon prispjesmo na majur. On priveže svoga konja o granu jabuke pred vratima, i mi udjosmo.

Jaki zadah bolesti i vlage, groznice i pljesni, bolnice i podruma udari nam u grlo. Bilo je studeno, studeno kao kraj močvare, u ovoj kući tmurnoj i nesretnoj, bez vatre, bez života. Ura je stala; kiša je padala kroz veliki

kamin, odakle su koke razniele pepeo; a iz tamnoga kuta čuo se glas kao od prigušenog mieha, što naglo puše. To je disalo diete.

Majka je ležala na neke vrsti drvenoj škrinji, običnom krevetu seljaka, pokrivena starim pokrivalima i starom odjećom i činila se na oko mirna. Tek malo okrene glavu spram nas.

Liečnik je zapita:

— Imate li svieću?

Ona odgovori glasom tihim i umornim:

— U ormaru.

On uzme svjetlo i odvede me u dno stana, prema ležaju male djevojčice.

Ona je naglo disala, lica joj upala, oči caklene, kosa sva razčupana, grozna.

Kod svakoga disaja stvarale se na njenom suhom, izpruženom vratu duboke jame.

Izpruživši se na ledjima, obima je rukama stiskala one dronjke, što su je pokrivali; a čim nas je opazila, okrene se na lice, da se sakrije u strunjaču.

Ja je uhvatim za ramena, a liečnik, prisilivši je da mu pokaže grlo, iztrgne iz njega veliku bijelkastu kožicu, koja mi se pričini tvrdom poput kore.

Umah je stala bolje disati i popila je nekoliko kapljica. Majka nas je, oslonivši se o lakat, promatrala. I prošapće:

— Je li gotovo?

— Da, gotovo je.

— Hoćemo li ostati sasvim same?

Strah, grozan strah, drhtao je u njenom glasu, strah pred samoćom, pred mrakom i pred smrću, koju je osjećala tako blizom.

Ja odgovorih:

— Ne, dobra moja ženo; ja ću čekati dok vam liečnik ne pošalje čuvaricu.

I okrenuvši se k liečniku, rekoh:

— Pošaljite joj baku Manduit. Ja ću je platiti.

— Dobro. Poslat ću vam je s mjesta. Stisne mi ruku, izadje a ja sam čuo, kako njegova kolica odilaze po vlažnoj cesti.

Ostao sam sam sa dvije umiruće. Moj pas se je Paf izpružio pred crnim kaminom, i on me je doveo na misao, da bi malo vatre koristilo svima nama.

Izadjem dakle da potražim drva i slame, i do mala je veliki plamen razsvjetljivao do u dno sobe krevet djevojčice, koja je opet stala hripati.

A ja sjednem, izpruživši noge spram ognjišta.

Kiša je udarala o stakla na prozorima; vjetar je tresao krovom; čuo sam kratak, tvrd i sikčući dah dviju žena, i veselo disanje moga psa, koji se valjao pred razsvietljenim ognjištem.

Život! život! što je to? Ove dvije jadnice, koje su uviek spavale na slami, hranile se crnim kruhom, radile poput životinja, trpile sve biede ovog svieta, evo umiru! Što su učinile? Otac je mrtav, sin je mrtav. Pa ipak su

ovi biednici vriedili kao dobri ljudi, koje su ljubili i poštivali, jednostavni i pošteni ljudi!

Gledao sam, kako mi se puše čizme i kako spava moj pas, a u meni se iznenada porodi ćutilno i sramotno veselje izporedjujući svoju sudbinu sa sudbinom ovih kažnjenika!

Mala djevojčica stane hroptati i najednom mi ovo muklo disanje postade nesnosljivim; razdiralo me poput šiljka, čiji svaki ubod ide u srdce.

Podjoh spram nje:

— Hoćeš li da piješ? rekoh joj.

Ona mahnu glavom za znak da hoće, i ja joj ulijem u usta nešto malo vode, ali je nije pogutnula.

Majka, mnogo mirnija, okrenula se, da gleda svoje diete; ali najednom spopane me strah, neugodan strah, koji mi proleti kožom poput dodira nevidljive nemani.

Gdje sam? Nisam više znao! Da li sam sanjao? Kakva me to mora pritište?

Je li istina, da se ovakove stvari sbivaju, da se ovako umire? I ja stanem zuriti u sve mračne kutove kolibe, kao da ću za cielo opaziti sgureno u kojem tamnom uglu ono neopisivo, grozno strašilo, što vreba na život ljudi, pa ih ubija, izjeda, mrvi, davi; koje voli crvenu krv, oči upaljene od groznice, nabore i uvela lica, bielu kosu i izobličene obraze.

Vatra je gasnula. Bacio sam u nju nešto drva i grijao sam sebi ledja, tako mi je bilo studeno.

A ja sam se nadao, da ću bar umrieti u ugodnoj sobi, liečnici će biti oko moga kreveta, a liekovi na stolovima!

A ove su žene ostale same dvadeset i četiri sata u ovoj kolibi bez vatre, hroptajući na slami!...

Začujem iznenada topot konja i štropot kola; i čuvarica unidje mirna, zadovoljna, da je našla zarade, ne začudivši se ni malo ovoj biedi.

Ostavih joj nešto novaca i pobjegoh sa svojim psom; pobjegoh poput zločinca trčeći na kiši, misleći da još uviek čujem hroptanje onih dviju grla, trčeći spram svoje tople kuće, gdje su me čekale moje sluge, pripremajući dobar ručak.

Ali toga ne ću nikada zaboraviti, i još toliko toga, što je razlogom, da mrzim sviet.

Francezki napisao GUY DE MAUPASSANT

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

IV

Ćutili su obojica, da moraju jedan drugomu mnogo toga reći. Jelović je već nekoliko puta prije te večeri znao Andrijeviću onako kao izdaleka spominjati, kako opaža na njemu promjenu. I sad, kad je Andrijević govorio, zapele su mu nekoliko puta oči o Jelovića, koji ga je uporno gledao i kanda bliedio. I onda, dok su ga neki prekidali, kao da se tobože šali, i onda je Jelović ostao osbiljan. Sad je evo sjeo uz njega i kanda čeka od njega prvu rieč.

— Dakle stari magjaroni i mi jednaki!

— Dakako, kod toga ostajem.

— Vidiš, nasmieši se nešto trpko Jelović, vidiš, kada to naivni koji člankopisac protivničkih novina napiše, predjem preko toga sa smieškom, kao što i mnogi ljudi kod nas, ali kad ti to s onakovim uvjerenjem i u onakom času dobaciš ovdje nama svima, ti, koji si od prvoga, mogu reći, zametka napredne misli bio oduševljen uz nju, stradao za nju, kad ti to veliš, onda dopusti . . .

— Jest vidiš, u zametku mi je ta ideja bila simpatična, onda dok smo se kupili, dok smo se sastajali, dok smo razpravljali, dok smo puni ugodne uzrujanosti, što ga ovakav rad pruža, snovali, pisali, čitali naše sastavke, polemizirali, navaljivali, rušili stare autoritete, onda mi je ta napredna ideja bila mila. Ali sada, kad je stupila u život i pri prvom svom koraku morala da pristane na kompromis s vladajućom strankom u Magjarskoj, od onda se počinje moje uvjerenje kolebati, pravo osjećam krizu u cielom svom shvaćanju našega političkoga života.

— Znaš, što ću ti reći? To je naprosto psihologijski pojav, koga bih možda mogao nazvati i psihopatologijskim. Ti simpatišeš s manjinom, eto to je. Za te ima čar mali krug, koji se bori i ti ulaziš u borbu za to jer je borba a ne ogledavaš i ne omjeravaš program, ideale stranke, koja napokon može mienjati metode i puteve do ostvarenja svojih osnova. Principi su, priznat ćeš, napredne stranke i moderni i zdravi. Ona se je otresla histo-

rizma, državopravnog naklapanja, a bacila se na životnu evropsku bazu, koja obuhvaća sve tečevine modernih nauka u sociologiji, u ekonomiji i uobće u narodnoj politici. Ali, što da ti to govorim, ti to sam najbolje znaš, a i popularizovao si to kod nas sa svojim člancima.

— Da, da, prihvati naglo Andrijević, ja imam toliko odvažnosti i toliko duševne visine, da mogu, ne samo svim svojim člancima, nego i svemu tomu programu reći jednu rieč znatnu, proti kojoj smo se mi borili, a ta se zove: fraza. Sve su to liepe fraze, dragi Jeloviću, ništa drugo. Izrugivali samo se Starčevićevoj nauci, da je puna fraze, a mi nismo ništa drugo učinili, nego smo našli nove fraze, koje su za to i upaljivale, jer su bile nove, svježe, prekovane iz tudjine. To ćeš mi valjda priznati, da tvoji i moji članci o podignuću narodne ekonomije nisu bili zapravo ništa drugo, nego provedbe njemačkih i českih brošura. Ni ja ni ti već godine i godine nismo ni vidjeli pluga ni zavirili u staje, a razpisali smo se u sav mah, kako bi trebalo dignuti „naše" gospodarstvo. To je samo jedan primjer, kako mislimo tudjim mozgom, te su nam glave u Njemačkoj, a noge u Hrvatskoj, ali ne vidimo po čem hodimo. Tako je i u socijalnim, vjerskim i šta ja znam sve, kojim pitanjima, koje smo sve tobože potakli, a sve bez kontakta, bez živoga kontakta s narodom, o kojem toliko pišemo. A pokojnom ćeš Starčeviću valjda ipak to priznati, da je bio čovjek iz naroda i da nije fraza starčevićanaca, da je svoj program podpune neodvisnosti Hrvata izvadio baš iz duše svoga naroda.

— Ja sam te pustio, da izrečeš sve i nemoj se uvriediti, meni se čini, kao da ti sve ove dane te tvoje krize nisi ništa drugo radio, nego čitao starčevićanske novine i to one provincijalne, one naivne. Jest, ja se ne stidim, da sam uzimao ideje iz vana. Ja sam, hvala Bogu, po svojim putovanjima izkusio štošta i valjda mi ne ćeš reći, da sam nepatriotično radio, što sam mnoge liepe i koristne ideje nastojao propagirati u našoj javnosti. Oprosti, borniranost je zatvoriti vrata pred naprednim idejama samo za to, što su tudje.

— Sve je to liepo i dobro i ja sam valjada zadnji, koji bi ikad bio protiv ovakoga importa, ali treba dobro paziti na veliku opasnost, koja u ovom poslu može nastati, a znaš li, koja je to opasnost? Ta, da se naš narodni individualizam gubi, mi postajemo indiferentni, cinični, a po tomu bez onoga tvornoga soka, koji treba da proniče naš politički život. Posljednji njemački socijalista bolji je Niemac, nego li nas koji Hrvat. Smiešno je, kako izbjegavamo upravo tu rieč u našim političkim člancima. Svoju zemlju zovemo Hrvatska i Slavonija po taktici starih magjarona, koji su izticali slavonstvo i druga pokrajinska imena. Mi smo prema potrebi i Hrvato-srbi ili takodjer Srbi, premda nam se druga jugoslavenska braća na to smiju. Već ni razumni Srbi ne drže do onih, koji su nekoć htjeli jugoslavensku zajednicu izrabiti kao podlaganje svih nas srbskoj ideji. Danas je i u Srba i u Bugara jaka misao o konfederaciji balkanskih država, pa je prema tomu ovaka naša politika, politika narodnog samoubijstva. Ja što dalje o tom

mislim, sve mi je jasnije i vidjet ćeš, da ćemo mi ovakim načinom izigrati brzo povjerenje naroda.

Za tim je ovaj razgovor prešao na razpravu o srbskom pitanju, od Srba su prešli na Magjare, na Austriju, a Andrijević, što se je dalje prepirao, sve je bio življi i sam sa sobom zadovoljniji. Odlahnulo mu je, da je nakon tolikoga vremena mogao izreći sve, što mu se je dugo u duši skupljalo i oblikovalo, a i rieči su mu navirale na usta uvjerljive i jake, tako da je više puta Jelovića ne samo zatjerao u škripac, već od njega makar i nehotice stekao odobrenje, da jest tako. I nakon dugotrajnog razpravljanja, nastao je značajan muk, a onda upit Jelovićev:

— Dakle, drugim riečima, ti ćeš se odmetnuti medju Starčevićance?

— Ne odmetnuti, dragi moj, već vratiti. Znaš li, da su meni bili ipak najljepši oni časovi, najmirnija duša, kad sam bio Starčevićanac. Moje mišljenje i moje čuvstvovanje podžiže opet onaj stari plamen pravaški, koji je, ako samo dobro promisliš, u svakoga onoga, tko nije desperateur ili uobraženi neznalica. On tinja, samo što svaki nema te snage ili se stidi to priznati. Vratiti se k starčevićanstvu znači za mene vratiti se k sebi. K sebi, k zemlji, k narodu.

— Ti si fantasta. Ja se nadam, da je to tek na čas, da će to proći, jer ti valjda nisi promislio, što bi taj tvoj korak značio i kakvih bi posljedica imao za te i za nas.

— Za me? Slabo me poznaš. Kad sam dosad stavljao svoju eksistenciju na kocku, mogu i odsad. Toliko sam jak, da mogu jednim mahom riešiti sve spone, razumiješ, sve . . .

— I Olgu?

— I Olgu.

Nastala je stanka, za koje je Jelović slegao ramenima i nasmijao se.

— Da, da, moj dragi stoloravnatelju, sve sam ja to promislio i kažem ti, da ću već od sutra početi provoditi svoje namisli. A ne će to ni biti tako težko s Olgom, jer — to ti mogu kao prijatelj povjeriti — ja je i nisam tako ljubio, da bi me eventualno bolilo, kad bih je izčupao iz srdca.

— Dopusti, Andrijeviću, da mi se to ipak čini sve smiešno. Ti si se morao negdje porječkati sa svojom zaručnicom, pa je to bacilo refleks i na tvoje političko uvjerenje i ništa drugo. Ne mogu ja s tvojom inteligencijom i s tvojim dosadašnjim radom spojiti tu odluku, da se vraćaš k jednoj stranci, koja je sa svojim nazorima okamenjena.

— Okamenjena! Stara dosjetka. Kad Starčevićanci provode svoja načela, onda im velimo, da su petrificirana stranka, a opet kad se stanu modernizovati, onda im spočitavamo, da odstupaju od nauka Starčevićevih, a ja se baš hoću vratiti u tu stranku, jer vidim, da se napredne ideje jako liepo mogu presaditi na nacionalno tlo Starčevićeve nauke, dok smo mi dosad sadili po indiferentnom tlu. Vidiš, baš taj nacionalisam privlači, jer je u njemu budućnost i jer je u njega životne snage. Zidati dalje na starčevićanskoj podlozi, to je odsad moj jedini ideal. — A ono, što si spomenuo, da će biti za vas kakvih posljedica, ne mislim. Ta za jednim veslom brod

ne stoji. Vi radite dalje, a meni više mjesta medju vama nema. Nikad, dragi amice, nisam ovu istinu tako jasno progledao kao večeras, kada sam sjedio u ovom našem klubu i gledao ove naše ljude, po kojima sam došao do porazne bilance, da tu nema ni jednoga naprednjaka osim baš tebe, a uz to, da tu nema ni jednog u srdcu Hrvata ne izuzimljući, oprosti, ni tebe. Ti si mi odveć kosmopolita i nas se dva nikad ne bismo mogli složiti.

— Večeras ne, ali možda sutra ili za koji dan, nasmieši se Jelović. Kad prospavaš ovu noć, možda ćeš promieniti mišljenje. Preidealno je i absurdno, ne ide mi u glavu, da se u panj starčevićanski može ukalamiti naprednjačka mladica.

— Vidjet ćeš. Nego hajdemo kući, doba je.

Andrijević su i Jelović ustali, pozvonili konobarici, platili, obukli kapute i otišli. Andrijević za to vrieme nije ni jedne rieči prosborio s Jelovićem, ali je u srdcu ćutio neko tiho zadovoljstvo.

Vani nije bila onako gusta magla kao prije; počela se razilaziti...

Andrijević je nekako slobodnije disao i bilo mu baš ugodno, što se magla razilazi. Ona magla, što ga je tako mučila večeras, prije nego li je išao u kazalište i u „Spužvu“.

Putem se je još sjetio Jelović na onu „aferu“ Andrijevićevu s Dessauerom i rekao mu, da će on već sutra gledati, ne bi li se to kako izgladilo bez vitežkih ceremonija.

— A..., mahnuo je rukom Andrijević, od mene je u ovoj, mogu ti reći, svetčanoj dispoziciji ta afera jako, jako daleko. U ostalom kako hoćeš.

— Idemo u kavanu?

— Ne!

V

Čuvstvo velikoga zadovoljstva vladalo je Andrijevićem, kad je došao u svoj stan. Sve je pjevuckao u pol glasa. Činilo mu se nekako, kano da će njegov život odsele biti zanimljiviji i njemu bliži nego dosad. One će sve veze, što su ga i neopazice privezale, najedanput prestati. „Olga — to će biti interesantno“, pomisli sa smieškom Andrijević. „Čekaj ti, guščice, koja si liepo po inspiraciji gospodje majke izfantazirala budućnost samnom, s Antunom Andrijevićem! Kako ćeš se sutra praćikati kao ribica, kad ti stanem onako sve iz daleka govoriti. O našoj takozvanoj ljubavi!“

Ta ga je misao o Olgi silno razveselila, pa kako je već bilo doba poodmaklo, a on prilično umoran, zaspao je tvrdim snom, da se negdje oko devete probudi.

To, što je tako u jednom mahu i neobično dugo spavao, činilo se Andrijeviću, da je dobar znak. U pisarnu nije htio ni ići. Mrzilo ga je. Prodje gradom i začudi se, kad najednom dvadeset koraka izpred sebe opazi svoga šefa dra. Mujića, gdje se Mesničkom ulicom uzpinje prama gornjemu gradu. Eto liepe prilike, da ga dostigne, pa da mu kaže sve, što je nakanio. No,

mora priznati Andrijević, da na taj korak još nije bio podpuno spreman. On je bio odlučio najprije s Olgom obračunati, a onda istom dru. Mujiću kazati. Ali napokon, to je svejedno, zašto da ne kaže sad? Ali tu osjeti Andrijević prviput svu težinu odciepljivanja od ljudi, s kojima je dosada bio tako uzko vezan. Lahko je bilo sinoć uz vino, te uz buku; medju vršnjacima ljudima jednake dobe, baciti nekoliko rieči, koje se uostalom mogu izgladiti, ali sad ovako, ujutro, starijemu čovjeku iz čista mira doći s odlučnom besjedom, koja bi jednim mahom razorila možda sve osnove simpatičnoga čovjeka, to mu se činilo težko. On je usporio svoje korake i zastajavao putem, bojeći se, da ne stigne Mujića, koji je mirnim korakom išao uzbrditim pločnikom. Nastane u Andrijeviću borba, što bi učinio. Stane sam sebi spočitavati, kako je slab i neodlučan i kako ga već prvi korak u njegovoj odluci plaši. Zar sbilja da Jelović ima pravo, e su sve njegove misli tek časovita dispozicija jednoga fantasta? Ne, ne, on se mora odlučiti kud puklo, da puklo, kad i onako prije ili kasnije mora doći do toga.

U to je dr. Mujić već zakrenuo onim strmim puteljkom prama Strossmayerovom šetalištu. Andrijević sve korak po korak za njim.

O tom se naime radi, kako da mu to kaže. Hoće li mu najprije spomenuti Olgu ili promjenu svojih političkih nazora? Ne će li se to Mujića možda bolno kosnuti i je li ovako na putu umjestno zapodjeti o tom razgovor? Najteže je Andrijeviću to, što mu je Mujić tako simpatičan, što ga je tako uviek cienio i upravo uživao u njegovom družtvu. Ta kad ga bude samo pogledao onim svojim dobrim očima, ne će li mu se već prva rieč prometnuti u njihov običajni govor?

Tako razmišljajući došao je Andrijević već na šetalište i zaustavio se gore uz jednu klupu, puštajući Mujića, da malo odmakne napred. Gledao je dolje na Zagreb, koji se sjajio u jutarnjem zimskom suncu. Dolje je iz Ilice dopirala neodredjena buka. Pogled se Andrijevićev gubio tamo dolje, prama Savi. U taj čas nije uobće bio voljan da i s kim razgovara, a kamo li s Mujićem, već je i dalje dugo gledao, pasući oči pogledima u daljinu.

Ne, ne sad, bit će već sgode, da govori s Mujićem. Ipak je bolje, da prije rieši stvar s Olgom. Kod nje će ići lakše; prama njoj ne će biti ovakih obzira, što je tako nekako sam sobom na čistu, da o ljubavi izmedju njih ne može biti govora. Ta on će joj dokazati, kako i ona njega ne ljubi, kako tek vidi u njemu budućega muža i ništa drugo. On će joj predočiti, kako bi im život bio zapravo nesretan, jer su tako daleko jedan od drugoga.

U tim mislima ode do uzpinjače i spusti se u doljnji grad, da protuče ovo vrieme do dvanaest sati u kavani, jer će Olga u to doba izići iz glasbenoga zavoda.

Kad je puknuo top, bio je već Andrijević u Gundulićevoj ulici šetajući pločnikom. Nije dugo čekao, jer eto mu u susret Olge, koja mu smiešeći se pruži ruku. Učini se Andrijeviću, kao da je nikad nije takovu vidio, u nekoj veseloj uzrujanosti i s pogledom, koji je kušao prodrieti mu u nutrinu. I crvenija je nego obično, sad je li to od svježega zraka, koji je unatoč

podnevnoga sunca hladio ili od česa drugoga. Čini se Andrijeviću, da je nekud i ljepša, ovako kad uz njega ide umotana u bielu zimsku bou. A ide tako, da se koji puta dotakne laktom njegove ruke kao nehotice, a ipak to Andrijeviću godi. U jedan čas mu je bilo jasno, da još ne će moći sad sve ono reći, što je htio. Po gotovu se sva njegova sinoćnja i današnja odluka razplinula, kad je ona sama prva započela razgovor, a rieč joj je zvučila meko i intimno, kadkada gotovo drhtavo — tako da se Andrijević čudio.

— Čudno je, kako ste ono naglo otišli sinoć iz lože. I majci je bilo čudno. Ni mi nismo do kraja ostale. Otišle smo kući, a da nismo putem ništa govorile. Znate, ja sam bila posve smućena. Nije mi se dalo nikako vjerovati, da vam nije dobro. Svašta sam mislila.

— Nešto se dogodilo . . . U ostalom pustimo sad to. Nije možda sgoda, da sad ovdje o tom . . .

— I dugo, dugo nisam mogla zaspati. Znate, plakala sam.

— Plakali ste.

— Kao nikad. Reći ću vam otvoreno. Pala mi je na um misao, kao da vi —

— Što?

— No da, kao da vi više ne osjećate za nas kao prije. Čudni ste, jako čudni bili. Neobično mek.

— Hm!

— Morate priznati, da se niste nikad dosad tako pokazali prema meni. Niste me pravo ni pogledali. I ja sam sama sebe pitala, pa što smo mi zapravo jedno drugomu. Izmedju nas dosad nije pala još nijedna intimna rieč. Ljudi nas drže zaljubljenima, a mi o tom ništa ne znamo, nije li tako?

— Kako možete ovako govoriti?

— Moram. Držim, da bi se ipak to moralo jednom riešiti. Dosad smo uviek u našim sastancima i razgovorima čavrljali, šalili se, i doduše ugodno zabavljali, ali —

— Ali?

— Nemojte se graditi nevještim. Vi me ne volite.

— Volim.

— Vidite, to ste rekli u šali i to ništa ne znači. Ta se rieč ne govori sa smieškom, već s osjećajem. Ja bar tako mislim.

— Dakle ne volim.

— Ne, ne, gospodine Andrijeviću. Ja u posljednje vrieme opažam, da ste hladniji spram mene. Ne mogu se doduše pohvaliti, da ste mi ikad baš službeno očitovali ljubav, ali bili ste drugačije intimniji. Znali ste čitave sate sa mnom razgovarati, muzicirali smo, gledali zajedno kroz prozor, išli zajedno, sve je bilo tako neprisiljeno, tako liepo. Ali od neko doba očevidno se dosadjujete u družtvu sa mnom. Uviek nastojite, da nekamo pobjegnete. Vjerujte, da se nisam nadala, da ćete i danas doći preda me. Možda ste i došli tek iz navade ili jer vam je bilo dosadno. Šta me gledate? Istina je. I onda, molim vas, što to znači. Vi ćete sad ići sa mnom kući, odpratit

*

ćete me, poljubiti mi na razstanku ruku i stvar je svršena. Mi se nismo pomaknuli ni za jedan korak napried od jučer ili prekjučer. Vidite, vi nemate ni jedne rieči u svoju obranu.

— Moram reći, gospodjice Olgo, da niste tako govorili nikad prije.

— Kako?

— Ovako direktno. Dopustite, da vam kažem, kako ovaj način vašega govora ne odaje prave ljubavi.

— Valjda za to, što je iskren.

— Ne, nego za to, što ovako sve razpravlja. Vi ste me saletili. Vi ste ovo sve smišljali, što ćete mi reći. Dopustite, da kažem, kako je to proračunano, a ljubav nije proračunana.

— Uistinu ja sam sve promislila. Zašto da igramo igru, kod koje ja mogu izgubiti. Vi ne! Vi liepo napustite naše, recimo, prijateljstvo, ohladnite, prestanete nas polaziti, i s Bogom! Vi, kako rekoh, u tom ne gubite, ali kod mene ostane nešto, kod česa gubim. Ljudi su nas već skupa vidjeli, ljudi misle i nagadjaju, da ćemo se uzeti, po gotovo kad ste vi s mojim otcem zajedno radili, a na koncu konca ne dogodi se ništa. Koliko se mladića za to vrieme ne smije ili ne može k meni približiti! Mladića možda, koji me ljube . . .

— Ah, sad znam, s koje strane taj vjetar. Vi mi imate još nešto da kažete. Netko se interesira za gospodjicu Olgu.

— Pa ako baš hoćete znati, interesira se. Jutros mi baš na polazku iz kuće donio služnik veliku kitu cvieća s kartom.

— S kartom gospodina Mirka Gregorca.

— Vi znate.

— Slutim, znam . . . Dà, vi ste i zavriedili gospodina Gregorca. Vi pristajete jedno drugomu.

— Našli ste za vriedno narugati se. — Olga se ugrizla za ustne i umuknula.

Prolazili su izpred sveučilišta cielo vrieme šuteći. Sunce je sjalo i caklilo se po inju na onomu drveću sveučilištnog parka. Uz ogradu stajali su naslonjeni neki sveučilištarci i sunčali se. Jedna je hrpa živahno razpravljala. Oko kioska je bila još veća hrpa. Svi su pogledali za Andrijevićem i Olgom, koji su prošli dalje Prilazom.

Andrijević je držao, da je sad sgoda, da započne govor o onom, što je imao reći Olgi. Sad, kad ju je onom opazkom o Gregorcu uvriedio, može nadovezati liepo sve, štogod hoće. Pa eto ona mu je zapravo išla s cielim razgovorom u susret. Ne će uobće nikad više biti takove prilike, da joj kaže svoj ljubavni oproštaj, nego što je sada. Paće, ako sad ne kaže, ako se stane opravdavati, opet će zapasti još dublje. Treba dakle sve reći. I kad je Andrijević već otvorio usta, da reče, predomisli se i zamukne.

Bio je ljubomoran na Gregorca. Kolikogod je ravnodušno slušao Olgino pričanje, ipak ga je danas svojim neobičnim razgovorom osvajala. Taj žar

kojim je govorila, to uvjerenje! I sad se stao Andrijević u duši koriti, kako je slab, i to slab naprama jednoj ženskoj, koju je dosad smatrao guščicom. A ipak nije gušćica, kad ovako govori. Što više: ona je praktična, proračunana žena, koja na koncu konca ima pravo. Možda ju je ta kita cvieća i taj Gregorac, koji za njom izdaleka hodi, ipak stao zanimati, pa mu je eto stavila danas nož pod grlo i to baš danas, kad je odlučio razstati se s njom. Po svoj prilici i majka tu ima svoje prste. Ona ju je očito i preparirala.

Sve se ove misli križale u glavi Andrijevićevoj, kad je šuteći prošao s Olgom izpred sveučilišta. Šutili su i po Prilazu, dok nije Andrijević, hoteći prekinuti neugodnu šutnju, počeo vjerovati ni ne znajući pravo, što će se iz toga razgovora razviti.

— Oprostite, gospodjice Olgo, oprostite mi, što sam vas uvriedio. Nisam mislio. Ali, kad ste mi spomenuli Gregorca, bilo mi je težko . . .

— Ha, ha, ha!

— Uistinu.

— Ljubomor!

— Zovite to kako hoćete, ali ja mislim, da već iz toga, iz te moje nagle uvrede možete zaključiti, kako nije istina, da ja za vas više ne osjećam. Naprotiv, upravo danas postali ste mi bliži. Ja ne znam, kako je to, ali eto iskreno ću vam reći: do danas sam vidio u našem saobraćaju samo prijateljsku vezu, ali od danas je to nešto više, nešto dublje . . .

Andrijević je vidio, da Olgi gode ove rieči, pa je nastavio sve većim žarom:

— Vaše se oko danas drugačije kriesilo, vaše su rieči drugačije zvučile. Mekanije i — intimnije. Vi, baš vi ste krivi, što sam — priznat ću vam — naprama vama bio nešto hladniji. Sumnjao sam, čekao sam. Htio sam u oku i u biću vašem naći ono, što će mi zajamčiti sreću s vama. Ta, ja sam ne jedanput razmišljao u duši o tom braku, koji bi imao biti izmedju nas, a kojega i moji i vaši prijatelji drže već stalnim. No, jesam li mogao o tom misliti, dok ne nadjem ljubavi. Vi mi je, gospodjice Olgo, niste pokazivali. Bar ja je nisam nikad opazio. Danas sam istom pročitao iz vaših očiju ljubav. Danas, čas prije. I zato mi morate onaj moj rug oprostiti.

— Vidite, takav mi se svidjate. Takav kao sad. A ipak zato sve trebao je tek jedan spomen o — Gregorcu.

— Gospojice Olgo!

— Ah, gledajte ga prieko. Nego da je on. Šeta i gleda prieko u naše prozore.

Andrijević je na drugoj strani opazio u istinu Gregorca u elegantnom odielu, sa štapićem u ruci i ružom u zapučku. Kad su došli do Olgina stana, onda ih je Gregorac pozdravio.

— Vidite, on je neumoran. Zar ne, da bismo pristajali jedno drugome, kako ste vi rekli?

— Ne mučite me, gospodjice Olgo.

— Pratite me još do gore. Ne ćemo se ovdje razstajati, kad nas on gleda.

Andrijević je dopratio Olgu gore u prvi kat ponudivši joj ruku. Ona se obiestno smieškala čavrljajući koješta. Andrijević je sasvim zaboravio bio, da je imao danas s Olgom govoriti odlučnu rieč. Kao da te misli nikad ni bilo nije, on je šaleći se s Olgom, došao do njenih vratiju i tu pozvonio.

Još mu je, kad su se otvorila vrata, rekla, neka svakako dodje k njoj pod veče, a onda mu pružila ruku na oproštaj. Andrijević je privukao ruku k sebi i htio ju poljubiti.

— Ne ću, da mi ljubite ruku. Ne, ruku!

— Nego?

— Ovdje! — uprla ona dražestnim kretom ruke u lievi kraj lica i sklonila mu se.

Andrijević ju je naglo obuhvatio i poljubio u lice, na ono mjesto, gdje mu je ona pokazala — a na to Olga brzo zamahnula u kuću. „Tko bi bio pomislio, da je u njoj toliko vatre“, pomisli u sebi Andrijević, spuštajući se niz stube. I to baš danas, baš danas, kad je htio učiniti svemu kraj.

Izišavši van, vidio je prieko Mirka Gregorca, gdje još uviek šeta i gleda na Olgine prozore.

(Nastavit će se)

„PRASTARA PRIČA“

Kroz bezbrojne vjekove, od osvita čovječanstva, koje se oslobadja iz okova tame, on se uzdiže nad obzorjem historije, u mukama utonuo, a s plamenom ponosa i prezira u oku — on, božanski dobročinitelj ljudstva, komu svjetlo darova, a s njim kulturu i ljepotu, on, Prometej svjetlonoša, neumoljivi protivnik tiranije i premoći.

Kroz bezbrojne vjekove, od osvita ljudstva, koje se oslobadja, on na stieni muka razpet, on slobodan duh, prvi mučenik. Sliepa i poslušna ga snaga Hefestova gvozdenim okovima prikiva na goru muka, klin za klinom zabija, prsa mu probija, a slugan mu se gospodara nebesa podruguje:

Tu budi sada tvrdoglavim, kradi svojinu bogova. — I daj ju stvorenjima dana! Šta veliš? Hoće li smrtnici — moći tebe iz tih okova i muka osloboditi?

Oganj poruga baca na rane prikovanoga, kako su to poslije imali, da učine druge skutonoše nasilja s drugim mučenikom. Prastara priča! Ta sjećamo se; „A oni, koji prolažahu onuda, hulili ga, klimajući glavama i govoreći: Ako si sin Božji, zašto ne izbaviš samoga sebe? Sidji s križa! — A poglavari svećenički izrugivajući mu se dometahu: Izbavlja druge, a sebe samoga ne bi bio u stanju, da izbavi.“

Razapeti izpija kalež muka do dna. Okeanide ga okružuju glasbom taštih rieči, plačljivog, a nehajnog saučešća; Okeanos, bogat godinama i izkustvom, pravu mu mudrost priča o stanju:

Prometeju, vidim i najbolji ti savjet — dati mislim, premda si sam u stanju, da si savjetuješ. — Uvuci se u se, promieni i poprimi nove običaje. — Jer i s bogovima ravna drugi sada vladar.

Napokon se pojavi i Hermes izaslanik svemožnoga, riečiti diplomat, zaštitnik svih, koji trguju novcem ili savješću, Hermes ugladjenog obličja, a podle duše, koji uviek drži sa siledžijama, koji uviek gazi palu veličinu . . . Prastara priča! Praktični razum nagovara na kompromis, da ublaži srce moćnoga neprijatelja, da mu odkrije vlastite tajne, u čem je ključ budućnosti . . .

Jer tvrdoglavost, kad razumnost njom ne ravna — Sama po sebi ništa ne znači i posve je nemoćna. — Prosudi, ne poslušaš li moj savjet, kakova — Te čeka bura, i kako strašni valovi — Neizbježivih poraza . . .

Buntovnik se ne ponizuje, ne polaže oružje pred tirana. On da popusti, da se dragovoljno skrši? Bilo je vrieme, kad lutaše rod čovječji u tmini i

bezkrajnoj biedi; sliepi i gluhi, goli i slabi, ljudi „gledahu, a ne vidješe, slušahu, a ne čuše." Obradjivati zemlju ne znadjahu, hranom bijahu zvjerima, skrovišta svoja nalažahu u pećinama i jazbinama podzemnim. Tek on, titan Prometej, razsvietli ovom iskrom sunčanom, a od nje zaplamsa svjetlost, koja u tren oka razsvietli sve putove, kao što znanost odkriva čovjeku tajne prirode, podjarmljuje mu cieli sviet, ljepota mu stvara umjetnosti i odkupljenje tiela i misli. On, on to uradi — duh kritični, duh svjetla, duh bune i slobode. I eto sada da podlegne vladaocu, silnom radi ustaljene hierarkije, radi... radi nitkovskih sluga, ali koja je bog mržnje i čiji život isto tako podkopava smrtnička tajna? Gubi se — kliče poslaniku:

Štuj, moli, laskaj neprestano vladaocu — Snagu Zeusovu ne čujem nikako — Neka vlada i gazduje još kratko vrieme — kako mu drago; ta nije mu dugo vladati nad bogovima.

I razpeti je na Kavkazu upro pogled u dušmanina, koji je bio u stanju, da ga prikuje, ali ne može da ga svlada. I vihor, razbješnjen burom, zastire mu obzorje, zemlja tamni, gromovi ju sieku, a proždrljivi jastreb zabada krvavi kljun u ponosnog sužnja... Doskora će se otvoriti zemlja, da ga proguta, da mu ogromne stiene baci na prsa i u grobu da ga zakopaju živa... Jer se bezsmrtnim ćuti, kao priroda suprotstavljena prolaznim tiranima, kao slobodna misao, koja u oči gleda, obmami i okrinkanoj slabosti; moćan je i bezsmrtan, on najmoćniji faktor u povjesti čovječanstva: vječni revolucionarac — duh.

* * *

Prastara priča...

I novo se odigrava pred našim očima poglavlje, novi čin nikad nedovršenog igrokaza borbe izmed genija slobode; i gospodujućih na Olimpu bogova.

Na najprostranijoj se pozornici odigrava ta borba, što je pozna historija, odigrava se na tlu našim osjećajima najbližem: u Poljskoj.

Iz sna se trgnu duh kritike, duh slobode, duh revolucije. Okom se u oko sukobio s olimpljanima, koji imaju u svojim šakama gromove i bezbrojnu množinu sluga. On — tvorac kulture, koja se može začeti samo u slobodi, on svjetlonoša, koji stavlja nametnike bogove u nemoćni strah.

Borba...

Zemlja se tresla, dok se titani borili, elementi se komešali, kao vihrom šibano more.

Danas Titan kao da je obnemogao.

Poslanici tradicijskoga Olimpa grabe klještama plemenito tielo. Vuku ga do pećinastih gora. — Prikivaju ga na križ muka. Jastreb oštri krvave kanjče, da ih zarine u srdce, koje je toliko ljubilo.

A medju onima, što stoje pod križem mučenika, da pomognu mučiteljima, da se narugaju žrtvi, da slome buntovnika i da ga pod vlast olimpijaca dragovoljno odvedu, i oni se tu nalaze: Poljaci.

Od razpetog na stieni darovatelja svjetla i dobrote, sjena pada na cielu zemlju. Boli njegovom potresu se svi elementi.

A plemenite žene pune su znatiželje i nježnog saučešća i — odlaze.

A senatorski, miroljubivi, slabašni starac nagovara: pokori se prkosni duhu. Nagodi se s vladarom. Vidiš čemu te dovela tvoja drzkost. Moć je protivnikova neizmjerna. Oprostit će pokornome; predaj se na milost i nemilost.

A lukavi Hermesi, trgujući tudjom savješću, jer svoje davno već nemaju, postadoše drzki kao sretni pustolovi, podruguju se sputanome protivniku, nagovaraju ga, da se pokori, da usvoji načelo, što se upotrebljava isto tako u trgovini kao i politici: do ut des. Napokon se priete, strašne pokazuju grozote.

A svi, puni užasa nad hulenjem Prometeja, puni mržnje na mahnite mu čine, na djela po njem već dovršena.

„Glupanom“ nazva ga Henryk Sienkiewicz.

„Romantizam (naprednih)... zapravo je politička nezrelost, nesposobnost političkoga mišljenja . . .“ doda drugi.

On duh, vječni revolucionarac, usudio se nositi svjetlo sviesti tamo, kuda ga ne odnesoše vjekovi njegovih i tudjih olimpijaca. I o slobodi govori, kad vjekovi njegovih i tudjih olimpijacah te rieči nisu ni izgovarali. I o ljepoti čina zbori, dok vjekovi njegovih i tudjih olimpijaca poznavahu samo vrlinu poslušnosti.

Dobro je dakle, što je postao buntovnik manje opasan — jer je o tu stienu prikovan. Sam je ovu sudbinu na se navukao, a skoro i na naše nevine glave. Velika je moć Zeusova, pokorimo se — plazeći lakše ćemo se domaći naših ciljeva.

Otidjoše.

Otidjoše — da i nadalje trguju tim dobročinstvima, koje je on izvojevao od olimpijaca. Otidjoše, a sputani titan gleda s visine svoje kazne.

Je li to moguće?

Negda si ti narode Prometejem nazivan čovječanstva! Tvoji pjesnici vidješe u tebi spasitelja naroda . . .

Danas, kad je iz krvi i kostiju tvojih izišao junak — zar da slaviš nove slave s trulim idolima? Zar je tebe dostojno, da se rugaš borcu, trošeći obilno stečene po njemu tekovine (uspjehe) i ne dajući ih njegovoj braći?

Zar uviek i svuda ta prastara priča?

* * *

Sjetimo se njenih daljnjih akorda.

Izkušavana od Hermesa i stražen budućim mukama, Prometej ne spušta glave. Znaj — kliče. Znaj da ne bi htio promieniti svoje muke — s tvojom službom. Volim tu biti stražarom — Granitnih stiena, već tamo Zeusovim dvorjaninom.

Za svjedoke zazivlje prirodu, jer u njoj ništa ne gine. I bačen u podzemlje Hadu, od pasa gazdinih kidan, na postelji najstrašnijih muka — Prometej ne umirę!

Ne umire Prometej — i povjest ne pozna nijedne sile, koja bi mogla satrti vječnoga revolucijonarca duha. Zakopan u dubinama Tartara ili na nepristupačnoj klisuri prikovan, konačno će biti oslobodjen. Po kome? Velikan pjesnik, koji je u svojoj veličajnosti stvorio simbol buntovnoga titona, predvidio je, da će ga osloboditi Heraklo.

„Grčka ga usta Heraklom zvahu.
Ma da se zapravo pukom nazivlje . . ."

Buna proti posvećenoj sili pobjedjuje bo bezuvjetno onda, kad zalije družtvene temelje, kad obuzme puk. Tada nema sile, koja bi mogla zaustaviti triumf Prometejev.

Prastara priča! . . .

Neumrl je on — i nesuzdržljivim stupanjem putuje po zemlji. U svakom vieku povjesti mienja svoj oblik, ma da mu je suština nepromienjena: duh, vječni revolucionarac.

Jedanput po njemu dano svjetlo smrtnicima, teži uviek po svojoj naravi k nebu i lako osvjetljuje sve, što na zemlji živi. Kada se promienila crkva u Olimp, ne sjećajući se svoje prošlosti; Prometej je poprimio obličje Husa i Giordana Bruna — i pobiedi. Kada se na zapadu promienile stare dinastije s dvorovima u Olimp, Prometej se preobrazio u apostole prava naroda — i pobiedi. Kada se promienile u Olimp sile izrabljivanja i bogaćenja na račun tudje zarade (tudjeg rada), Prometej je navukao na se haljinac radnički i pobiedjuje.

Nemoćnim Okeanima i lukavim Hermesima ostaje prezir kroz sve vieke.

I misli li tko, da će se stupanje duha svjetlosti i slobode zaustaviti u granicama velike te tamnice naroda, kakva je Rusija, premda je čuvana od dobrovoljaca poljskih? I misli li tkogod, da prikovani junak ili čak u provalije Hada bačeni prestaje biti živim i djelotvornim? Tu da Heraklo, upregnut u najteže poslove, u augiasove konjušnice bačen, neće dospjeti i djela dovršit?

Prastara priča . . .

Poljski napisao WILHELM FELDMAN

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

PEPE HENNEBERG

I ne zovu ga drugačije nego Pepe. A to je onaj uviek veseli, uviek spreman na šalu, Pepe. Ne znam, sjeća li se tko, da je Pepe bio kad zle volje. Pun, što no rieč „Mutterwitza". Gledaš ga, pa se ne možeš oteti, a da se ne nasmiješ. Kad smo ono g. 1895. i 96. bili utamničeni u belovarskim uzama radi spaljenja magjarske zastave, bio je Pepe tako reći duša našeg uzničkog života. Da nije njega bilo, onaj bi nam život bio monoton, dosadan. Pepe je svojim dosjetkama, šalama, humorom, pjevanjem, oponašanjem glasova te muziciranjem na raznim instrumentima podržavao medju nama dobruvolju, a uza nj je svak lakše izčekivao, da mu iztekne rok, pa da izadje van, na slobodu...

Pa one generacije djačke, što su s Pepom Hennebergom prošle na sveučilištu, kolike su s njim uspomene proživjele! Još ih uviek žive nose sa sobom. A gdje sve ne poznavaju Pepu, kad je putovao malo ne po čitavoj Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Istri, Kranjskoj!

U Münchenu je učio slikarstvo kao gotovo svi hrvatski slikari, što su ondje boravili. Henneberg je bio i u Rusiji, Českoj, po Bavarskoj i t. d. Nabrajamo to za to, jer je iz svih tih što hrvatskih, što ostalih krajeva ponio svu silu nacrta i skica, koje je kasnije izradio.

S putovanja po Rusiji odjek je i naš umjetnički prilog ovoga broja „Iz luke u Odesi". To je jedan od onih bačuška, ruskih ribara, što ih običava u luci Odesi čitav niz sjedjeti na kamenom molu i čekati, dok se što uhvati za večeru. Pepe Henneberg na ovoj slici izlazi kao osobiti umjetnik u slikanju mora, upravo je minucioznom točnošću prikazao, kako se lahko giba Crno more . . . I na nekim drugim slikama i skicama, vidi se, da ljubi slikanje mora, vode, slapova.

Dok je Pepe više poznat kao humorista i komičar, njegovi su umjetnički radovi manje poznati javnosti. Najrazšireniji je njegov portret Eugenija Kumičića, koji je oleografskim putem reproduciran i u više hiljada primjeraka razširen po hrvatskim krajevima. Od velikog niza Hennebergovih radnja spomenut ćemo ovdje nekoje kao n. pr. Satir Vuk (akvarel), Slap kod Sastavaka (crtež perom), Velebitski kozar (uljena slika), Portrait maloga pl. K. (uljena slika), Vrbnik (akvarel), Prijatelj Vasiljev (portrait u ulju), Dolina Gacke (pejsaž, akvarel), Na Savskoj obali (ulje na drvetu), Majčina maza (uljena slika), Mlinovi u Švici (crtež), Slap Gacke (uljena slika), Ribarska koliba (uljena slika), „Garov" (akvarel), Stari dub (akvarel), Mali čobani (uljena slika) i t. d.

Osim toga radio je Henneberg sijaset nacrta, prodanih većinom za razglednice. (Od toga spominjemo neke, što se nalaze u svjetskom prometu kao „Amor u kvaru" „Frau Resi", „Pometač", „Pullach na Isaru", „Pred kavanom" etc.) Ima mnogo tu i tamo razsijanih portraitnih skica olovkom, crvenkom, uljem i ugljenom, te kako gore spomenusmo, raznih nacrta, skica i gotovih radnja s putovanja.

Original našeg umjetničkog priloga „Iz luke u Odesi" nalazi se u vlastničtvu nar. zast. g. dra. Ante Pavelića, koji nam je ljubezno dozvolio reprodukciju. Drugi prilog Hennebergov je jedan od mnogih njegovih crteža perom, u kojima je, mora se priznati, majstor. Tako finog, pravilnog te preciznog crtanja riedko je naći.

„Hrvatska Smotra" u daljnjim svojim svezkama još će po koji put donieti koju radnju našega Pepe.

TOMO BLAŽEK

(O stogodišnjici njegova rodjenja.)

Ni on nije bio najmanji u narodu ilirskom. Malo je spjevao, tek stručak pjesmica, ali su bile osobito jaka mirisa i „domorodci" su ih željno izčekivali u Danici, kako nas uvjerava njegov prijatelj Antun Niemčić, koji mu je izdao veći dio pjesama pod nadpisom „Političke pjesme pokojnoga Tome Blažeka". To je bilo godine 1848., a Blažek je umro g. 1846. ne navr-

šivši niti 40-tu godinu (rodio se naime 7. ožujka 1807.). Političke pjesme zove ih Niemčić, ili takodjer narodno-političke (u uvodu), hoteći time označiti smjelost i gotovo revolucionarnost njegovih rodoljubnih misli, koje unatoč onoj ranoj dobi ne odaju ni naivnosti ni banalnosti. Pisala ih je duša, koja je u mladosti svojoj imala u sebi satiričnu, veselu i kadagod pustopašnu žicu pjesničku. Boležljivost je njegova bila uzrokom, da je satira otvrdnula u sarkazam, a on sam se više nekako povukao u se. U posljednje se vrieme sasvim uvukao u se. Dugo je vremena prošlo, što se nije javljao u Danici, ali pjevao je svejednako. Pjevao je sam za se, „nečuven", zatvoren u svom „varaždinskom kaštelu", u „hrpi kamenja". Prijatelji su dolazili k njemu, pa kad je bio osobito dobre volje, pročitao bi im koju svoju pjesmicu. Jednom su mu takvu pjesmu bez njegova znanja uzeli i objelodanili, a on se ljutio. Pjevao je i njemački, kako se poslie u njegovoj ostavini našlo.

Iz mladosti mu se, dok je još bio bogoslovac, sačuvalo i latinskih pjesama, satiričnih i korektno po metru izpjevanih. Niemčić ga posve naivno opravdava sbog toga: „Nu to nije krivnja pjesnikova, već povremenog tadašnjeg duha, duha kojeg smiešne okostnice žaliboże čuvamo još i dan danas na štetu i porugu naše narodnosti pred licem svega svieta." Ove je rieči napisao Niemčić u predgovoru na samu staru godinu 1846. u Novom Marofu, a *slagar* (!) u Zagrebu g. 1848. dodaje tim riečima interesantnu opazku: „Ovaj rukopis stiže nam prije u ruke nego što stališi i redovi kraljevinah Dalmacije, Hervatske i Slavonije stvoriše onaj zaključak, kojim se podigao na čast diplomatičnu narodni jezik. Od ovo doba nastaje za naš narod nova epoka."

Mi to Blažeku ne ćemo uzeti u grieh, već nam je pače žao, što nije Niemčić u cielosti priobćio tu djačku latinsku satiru Blažekovu, već samo odlomke, po kojima se vidi, koliko je u njega bilo satiričnoga duha. Tu naime izsmijava nekoga svoga druga Turopoljca, silom pjesnika, kako su ga bogovi potjerali sa Helikona, a satiri izšibali. Mnogo je Blažek i francezki čitao, ali je uz svu svoju klasičnu, francezku i njemačku erudiciju sačuvao originalnost misli. Ova je naobrazba utjecala više na formalnu stranu, na dikciju, koja je plemenito jednostavna.

Tugaljiv je i nešto gorak Blažek u svojim pjesmama. To je sbog spomenute njegove boležljivosti. Bio je naime Blažek hrom kao i „Byron, Walter Scott, Soult, Talleyrand, Bajazet i Filip", kako veli Niemčić. Ohromio je nakon bolesti baš pod konac bogoslovnih nauka, a ostala mu je i dalje utajena bolest siće (phtysis). Tako se morao odreći svećeničkoga zvanja, „premda mi dokučiti ne možemo, zašto ne bi mogli biti i hromi ljudi, ako su inače zdravi, svjetjenici", dodaje Niemčić.

Treba naime znati, da je Blažek bio rodom iz Peteranca kraj Koprivnice kao diete imućnijih seljaka graničara, koji su ga dali u gimnaziju varaždinsku, da bude danas sutra svećenikom. „Graničar, koji se izmakne plugu i mušketi, hvata se obično mantije (reverende). A kako ne, to majka, to teta, to strina i ujak, to čiča i seka ponosom izčekuju blagoslov mlada misnika. Ko će odoljeti tolikim navalam, ko li se odreći slave ove!" (Niemčić). Izstupivši iz zagrebačkoga sjemeništa ode u pravnike g. 1832, a od to se doba služi sa štakom, koju do smrti ne ostavlja. Na pravnoj se akademiji upoznao s Niemčićem i tu su se sprijateljili tako, da mu je Niemčić bio jedan od najvjernijih prijatelja, što je i nakon smrti njegove posvjedočio, izdavši mu pjesme. Iza prve godine pravnih nauka uze ga grof Erdödy za odgojitelja svoje djece u Razvor, u prekrasnu okolicu, koja je osobito prijala njegovoj pjesničkoj ćudi, te mu vratila nadu u zdravlje i u pjesničko stvaranje. Nije toliko pjevao koliko učio francezki, jer su bila „onda rodoljubna težnja još neizvjestni embrioni", kako ga opravdava Niemčić. S porodicom Erdödy došao je poslie u Zagreb i tu svršio pravne nauke. Po grofovoj smrti neko je vrieme privatizovao, a onda vodio odvjetničke poslove u Varaždinu od g. 1840. Tih je posala bilo toliko i tako napornih, da mu se zdravlje poremetilo i vratila se stara bolest Bio je tako oslabio i izmučio se, da je jedva mogao hodati. Kad je u veljači g 1846. silom onako bolestan htio se odvesti karucom na neko imanje po poslu, jedva se dovuče do karuce, te klone i onemogne, pa su ga morali odnieti natrag u krevet, gdje nakon dva dana i umrie (21. veljače 1846.). Unatoč toga, što je imao sbog svoje od bolesti razdražljive mrzovoljaste ćudi dosta protivnika, saučešće je bilo za njim obćenito, pošto je bio poznat kao tvrd značaj a rodoljub u životu i u pjesmama. Nije pretjerano, kad kaže Niemčić: „Ona živa vjera u bolju budućnost, ona pouzdanost u vlastitu našu snagu duha (diše) na nas često iz ovih pjesama".

„Političko-narodne" pjesme, kako ih krsti Niemčić, to znači u Blažeka izticanje zajednice slavjanske, slavljenje imena ilirskoga, poziv na slogu, vapaj za slobodom, korenje domaćih sinova, što se jezikom i nošnjom odnarodjuju, sve dakako još uviek neodredjeno, ali krepko i iskreno. Prva mu pjesma u ovoj sbirci („Davorija") veli za Slavjanina, da su mu čorde brojanice; „za slobodu u tamnice, u strelice, i u smrt!" Kako je krjepak u Blažeka izražaj rodoljubnih osjećaja, svjedoči pjesma „Moja odluka", gdje veli, da mu se još nije čud

promienila ni srdce otupilo. „Strune jurve nategnute — Ko još nisu bile — Neka puknu, pa nek šute — Volim neg da cvile!" Intimna je pjesma „Moj stan", gdje slika svoju osamu posljednjih godina. Sve je pusto u njegovoj tvrdji, i mjesec slabo kad zaviri, tek mu vila dohodi kadkad, a i tad se mora da u stihovima svojim srdi na vlastite ljude. „Jezik, nošnje, običaji — Samo da su ne domaći — U naših će vazda kraji' — Sledbenika dosta naći." Značajna mu je pjesma „Sloga od Boga", izprepletena historijskim refleksijama i savremeno-političkim aluzijama. Ilirska su mu koljena „Horvati, Slavonci, Gorotanci, Carnogorci, Šarblji, Dalmatinci". — Ilir ne će ni bune ni krivice, ali neka nitko ne dira u njegove pravice („Vjera u Boga"). Ilir ljubi slobodu; on se samo Bogu svomu i kralju klanja („Moja želja").

Blažek ima srca za dom svoj i za prijatelje. Ali i za — slavjanske gospoje. Njegova draga je uza sve svoje vrline još i dobra „Slovinka". Ljubavni elemenat slabo se inače javlja. Bit će da nije imao Blažek osobite sreće, kad onako tuži u liepoj elegiji „Jednoč i sada", kako mu je tek nekoč sjalo sunce i cvalo cvieće; posve je bez nade u pjesmi „Uzdasi".

Ima jedna vedra kao alegorija „Adam i Eva", gdje uzima Adam jabuku i ako zna, da će stradati, jer „bez tebe mi neba nije — Uz te pàkô nebo mi je", veli Evi. U pjesmi „Izgubljeni Ljubić" (Amor), koja je u sbirci na posljednjem mjestu, javlja se ona Blažekova mladenačka šaljiva žica. Izgubio se negdje Amor, pa ga ni bogovi ne mogu naći. Pjesnik pita mlade djeve, možda je „kod vas kadi — Sakrit taj dječarac mladi? U gorućih licah žaru — Sjedi svojem na oltaru — Il u bielih, ka se dižu — Pravio si prsih hižu? — Krasne! Smem ga tam iskati — Pa ran s nutra iztjerati". Šteta, što je i njegov humor rano ohromio.

Ovoliko smo poteza bili dužni iznieti u spomen Tomi Blažeku. „La masque tombe, et l' homme reste", stavio je Niemčić za motto svomu predgovoru Blažekovih pjesama. I Blažek reste . . .

KNJIGE MATICE HRVATSKE

Vjenceslav Novak: Tito Dorčić, pripoviest.

Mrtav je, a još govori. Kao što neke zviezde još uviek na nebu gledamo, a one su izčezle prije. Ako moramo žaliti smrt ikojega pisca, kod Novaka je valja dvostruko žaliti, pošto je svaki njegov dalnji rad u zadnje vrieme značio evoluciju u njegovu stvaranju, značio nove vidike na dosad slabo obradjena polja. To su polja socijalna. Ona pitanja, što ih zovemo socijalnima, zajednička su u glavnom kod svih obrazovanih naroda, ali opet usadjena u pojedine zemlje, dobivaju posebni značaj svoje okoline. Učenjaci o njima teoretiziraju, a pisci ih oslikavaju dojmovina iz vlastitoga naroda. Novaka su zanimala ta pitanja, zavirio u život svoga naroda, da izpita i onda oslika ovakav obćeniti socijalni problem u odrazu domaćega života Tako je u isti čas ostao i moderan i hrvatski pisac — a to je najglavnije, što treba iztaknuti u posljednjim njegovim radovima.

Osebit je pojav, što je Novakove dvie oveće radnje u tom pravcu izdala baš Matica Hrvatska, koja se u posljednje vrieme ogradjivala protiv modernosti. Lanjske je godine njezinom nakladom izašao Novakov roman „Zapreke", a ove godine eto „Dorčić", dva smiona razodkrića dosad netaknutih problema u njenim edicijama. U „Zaprekama" je segnuo Novak u nešto, što se kod nas nitko nije usudio, u bezženstvo svećenika. Nije ga obradio pikantno i „modernistički nastrano", već socijalno i mirno. Taknuo ga se ponajprije s te strane, kako naš narod, osobito onaj u Primorju šilje djecu u svećenički stališ samo zato, jer se najjeftinije mogu izškolati, a kao svećenici podupiru u starosti svoje roditelje lakše, nego li u kojem drugom stališu, gdje se obično ožene i imaju brige za porodicu. Dati sina u svećenike, znači im isto, što i uhraniti prase za zimu, da se od njega ima koristi — veli se nešto brutalno na jednom mjestu. U dalnjem razvoju pripoviesti opisao je Novak borbu u duši mladoga svećenika, koji se zaljubio i već hoće prije mlade mise da se odreče svoga zvanja, ali majci za ljubav ostaje. Kad dolazi kao kapelan župniku, nadala se Novaku prilika, da opiše opet ono, što se nije usudio prije njega nitko, — život na župnom dvoru: razmirice izmedju župnikove gazdarice i župnikove sestre. Uzput je orisao više uspjelih likova iz našega običnog života, krećući se obzirno i diskretno u najškakljivijim pitanjima. Osbiljnost, kojom je snimao i slikao život oko sebe, nije mogla naići na zapreke ni kod Matice Hrvatske, jer je morala i ona osjetiti, da ima posla s liečnikom, a liečniku valja pustiti, da zaviri i u najintimnije strane. Ne čini on to od obiesti i pikanterije, već od nevolje. To konačno mora uvidjeti i ono 10.000 predplatnika i — šutiti.

U „Dorčiću" nije bio tako škakljiv problem, ali jednako zanimljiv, pače još zanimljiviji. Mogao bi se formulirati ovako: da li je na korist kulturi — pravoj kulturi ljudstva, ako se seljačka djeca daju u škole. Novak odgovara negativno. Ovakova djeca, bila darovita ili ne, imaju više lukavosti za praktični život, nego li pravoga dara, kojim bi tečevine kulture unapredjivali ili usavršavali. Oni imaju više tako zvane umješće životne, nego li djeca obrazovanijih klasa; oni instinktivno znadu naći u životu sgodan momenat i tako se turaju napried. Lukavi su kao životinje. Njima su škole i tečevine

znanosti uobće tek sredstva, da što udobnije urede život, a ne da duh i srdce oplemene tako, kako bi bili na korist narodu. Imaju više drzovitosti životne od potomaka obrazovanijih klasa, koje, ako su još i degenerirane, pokazuju doduše više tankoćutnosti i estetičnoga smisla, ali su mekane i slabe, te se ne mogu oduprieti nesgodama života. Umjetnost života u činovničkom stališu zove se štreberstvo i tako jedan dio ovakove seljačke djece postaje štreberima. Takav je Novakov Tito Dorčić.

I ovdje su roditelji krivi. Otac mu je ribar; ribar mu je bio djed, pradjed i dalje. Ribar bi morao zapravo biti i Tito po svim svojim nasliedjenim darovima, što ih pokazuje u svojoj mladosti, gdje se u ribarenju upravo odlikuje, kao da se rodio na dnu mora, gdje zna svaki kamen, kud se skrila sipa ili odkud će doći riba. Život mu je i veselje ribariti u barki, dok mu je škola prava nevolja i tuga. Pače i kasnije, kad je već u Beču na sveučilištu, u jednom akvariju, da ga nitko ne opazi, (ovo je upravo sjajno mjesto) potajno lovi Tito ribu — uhvati ju i opet pusti natrag; samo da udovolji nasliedjenoj svojoj strasti! Novak nam ga upravo iznosi kao eksemplar, opisan jakim i prirodnim crtama, tako da svaki čitatelj, a ne samo čitatelj već i druga lica u pripoviesti: prosti ribari, ravnatelj gimnazije, profesori, Titov kum, Titov kasniji šef — svi, svi vide, da je Tito rodjeni ribar, koji bi danas sutra koristio svojim roditeljima, pače u ekonomskom pogledu, ako bi se u svom zanatu više naobrazio i racijonalno ga shvatio, koristio bi i narodu — svi to vide, ali ne vidi otac Titov, koji je zabio sebi u glavu, da mu sin mora biti gospodin. A Tito nema dara za nauke. Već u maloj školi i u gimnaziji mora ga se inštrukcijama i prisiljenim utuvljivanjem priučavati na pamćenje ili na „bubanje“, kako to djaci zovu. Bubanjem i lukavstvom provuče se na gimnaziji i na univerzi, a da pravoj znanosti nikad nije na dno došao, a u tomu ni srdca oplemenio, pa ga nije bilo ni na kakvim djačkim patriotičkim sastancima, a ni za književnost nije mario. U sudskoj službi revan je i točan, ali i tu, kad treba riešavati zamršene spise, ne može se Dorčić ni maknuti s mjesta. Prvi njegov šef (još iz doba vojničke uprave) dao mu je dosta dobro razumjeti, da nije za pravnika, već za ribara, kasnije ga i psovao tako, da je Dorčić, kad mu otac nije s mitom uspio kod šefa, morao napustiti službu ovdje. Protekcijom biskupa Ožegovića, kojemu je Titov otac načinio jednom uslugu s izvrstnom ribom, dobije Tito mjesto u Zagorju, a za šefa inteligentna i fina čovjeka, koji je dakako odmah vidio nesposobnost Dorčićevu, ali mu je, žaleći njegovu nesposobnost, preporučio za pomoćnika nekoga darovitog dnevničara Vasu Duića, čovjeka brojne porodice, a odana piću. Njega je Dorčić podpomagao novcem i častio vinom, a on mu je riešavao spise. Kako god se u gimnaziji znao ulaskati profesorima, tako je i sad nastojao, da omili šefu različnim uslugama, a ponajviše s tim, što je stao udvarati njegovoj kćeri, nešto već u dobi odmakloj, ali vrlo naobraženoj gospodjici. Opis te ljubavi, u kojoj je Dorčić sbog karijere glumio svoje osjećaje, majstorski je i upravo nesmiljeno vjerno izradjen. Sastala se jedna ribarska i jedna otmjena obrazovana duša. Nije ga ona ljubila, ali nekako joj se on činio dobar, smilio joj se, a konačno, pošto joj je otac bio boležljiv i slab — udala se za Dorčića. Brzo je dašto vidjela, da je Dorčić surov i proračunan čovjek, prazan, da je solo-pijanica, da nema smisla ni za literaturu, ni za kakvu plemenitiju duševnu zabavu, te da upravo porazno kontrastira s njezinom inteligentnom i iztančanom naravi. Kad je uz to postao u intimnom saobraćaju s njom brutalan, kad joj je prostački štošta spočitavao, ostavi ga ona za uviek i ode k tetki. Dorčić se izmotao još i do državnoga odvjetnika, a bog zna, kud bi još i dalje, da nije Novak nešto nasilno zaustavio put njegove karijere. Dorčić je naime u svojoj praksi predložio na smrt jednoga čovjeka, za kojega se poslie dokazalo, da je bio nevin. Čovjek je taj bio obješen, Dorčić ga je gledao na vješalima i taj je dogadjaj djelovao na nj tako, da mu se stala mutiti pamet. Progonio ga nesan i halucinacije; izmoren i bolestan vraća se u rodni kraj, majci i otcu, onomu otcu, koji ga je dao u škole. Kao da je htio s tim Novak gorko i nemilostno dovesti pred oči svim ovakim roditeljima posljedice prisilnoga pogospodovanja. Groznim realizmom prikazani su zadnji dani Tita i muka roditelja Smrt je našao — tà gdje bi drugdje! — u moru; našli su ga pod cestom utopljena, gdje je zapao u prociep dvaju grebena. Valjda ga je „smelo ljetnje sunce, pa je u toj omamljenosti htio da skoči u more za nekom ribom“. Za nekom ribom!

Više je u Novakovoj stvari teoretiziranja, nego fabule. Lica su mu doduše živi i naravni ljudi, ali njihove su misli raznoliko porazdieljeni nazori piščevi. Zato je s umjetničke strane Dorčić kao torzo, nedogotovljen, na mnogo mjesta tek skiciran. S te strane nije dao Novak ništa novo. Upotriebio je pače stare svoje boje primorskoga i opet gradskoga družtvenoga života, u kojem je i prije radio. To je onaj Novak Podgorskih pripoviesti i Novak Nikole Baretića, Da ga nije bolest i bieda pritisnula, kako bi on to još izdjelao i izpunio, te umjetnički usavršio! Ovako je samo mogao tek da poslie naporna puta kroz grmlje i šikarje izvuče na čistinu jedan neobičan panj, kao da je htio reći: evo ga, djelajte i tešite sad iz njega dalje; ja sam

ga mučno izvukao i klonuo uz njega. Nije to u ostalom prvi put, što Novaka, koji je bio učitelj na učiteljskoj školi, zanimaju pedagogijska pitanja. Još i prije znao bi uzimati za objekte svoga promatranja djake i njihovo prolaženje u školi, šibajući pri tom mane naših srednjih škola, no nigdje nije s ovako dubokom filozofijskom pozadinom iznio svoj problem.

A riešenje problema?

Usavršujte grane seljačkoga zanimanja, dižite ih na viši ekonomski niveau! Učite seljaka, da mu je bolje biti tu gospodar i pošten čovjek, nego li u gospodskoj službi sluga i eventualno hulja!

Dalje: Razlučite više škole u takove, koje su samo priprava za fabrikaciju činovnika, i u takove, koje će služiti čistoj znanosti i kulturnome preporodu ljudstva; u ove druge puštajte samo darovite ljude, a u one prve Dorčiće!

To poručuje mrtvi Novak. A ipak koliko će biti u Hrvatskoj ljudi, koji će njegova Dorčića pročitati? Koliko tek, koji će ga razumjeti?

NAJNOVIJA HRVATSKA IZDANJA

Dok se je već sasvim stišala borba naših „starih" i „mladih", evo se javlja novi književni pokret. Dižu se „najmladji", oni u pučkoj školi i osnovaše svoj list. Ne smijte se, pravi, štampani list. Nadpis mu je ovaki:

Djački Napredak
List za mladež
Pišu i uredjuju samo učenici nižih pučkih škola.

Izlazi u Zagrebu, a odgovornim mu je urednikom Milan Fabijančić, učitelj vježbaonice na učiteljskoj školi. Izlazi koncem svakog školskog mjeseca. Ciena 1 K na godinu skupa s poštarinom.

Pred nama je prvi broj „Djačkog Napredka" (Ovako se počinje kritika). A evo što vele ti najmladji hrvatski književnici i kulturni radnici:

„Želimo da pokažemo što su učenici pučke škole kadri učiniti..." (veli se u „programnom" članku „Naš cilj") „Želimo napokon da se uzajamno upoznamo."

Je l te, sasvim ko pravi književnici! U istom se članku poučavaju suradnici, što i kako imaju pisati, nu „ne smije kod sastavljanja pomagati nitko od starijih..." „Možeš pitati za sadržaj, to jest za ono, što ćeš pisati, no sastaviti moraš sam svaki članak."

„Dakle braćo i drugovi složno i ustrajno na rad!"

Takim apelom završuje članak, u kojem je ocrtan „rad" toga najnovijeg literarnog „pokreta". Inače će, već sudeći po prvom broju, taj „rad" biti raznolik. Pomislite, donašaju već i dramu u 3 čina! No kad uzmu ti „najmladji" obsipavati naše kazalište dramama, kud ćemo onda od konkurencije! Iz pjesme „Gavran" evo prve kitice:

Ah! Kakav je to mal' prosjak
Koj nosi sasma crni frak,
Koj' bježi po toj cičoj zimi,
Pred sva vrata, po danu i tmini
Žalosnim glasom viče: „Kvar, kvar!
Dajte meni jednu kost na dar."

Da, sad pievaju o Gavranima, a danas sutra pjevat će o intimnom valsu, o proljetnoj rosi, pjevat će ode Nietzsche-u i t. d. Dakako, da će ovi naši najmladji morati proći čitavu školu: iz „Djačkog Napredka" u „Smilje", iz „Smilja u „Pobratim", iz „Pobratima" u - „Savremenik".

Medjutim već sada bi koji od ovih malenih mogao postati i član družtva hrvatskih književnika...

*

Boli trpi ih Franjo Jarmek za K 1·20.

Ovako se zove malena knjižica, uvezana u platnene korice. Sadržava stihove (?) Svaka je „pjesma" štampana samo na jednoj strani, dok je druga uviek prazna, a po tom se ništa i ne razlikuje od one prve. Evo samo nekoliko ovih Jarmekovih boli:

Mrtvi jednoć izvor boli,
Koj' u dušu slasti lije.
Nebo daje polja glatka,
Zemlja pako žita slatka,
Al' se varkom čast ne vije!

To stoji kao „Predgovor". Williamu Shakespeareu pjeva pjesnik ovako:

Dušu moju sklad ti poja dira,
Velikanu, Britske zemlje, mili!
Što imadem hvalit svojoj vili,
Kada vrutkom pjesme grud ti 'vira?

Ubogi Shakespeare! Str. 19. posvećena je „Čeznuću" ovako:

O da mogu poput praskozorja,
Žarkim usnam kad cjeliva danka,
Budeć njega burno iz sveg sanka,
Suzbit pôda, svojih suzâ morja!

Bog i tri put bogme, ako to tko razumije.

Na str. 20 ima ovo:

Materijalista

Pojam luči suda petnajst,
Mudrost jedan, makar išta.
Drugi korjen oda šestnajst,
Manje četir' čini ništa.

Teolog

Jao vodi, — moćno djelo! —
Kada stisne led ju sivi.
Sunce trpi mrzlo tjelo,
Voda krvcom dalje živi.

Epigram „Umjetnosti" na str. 22 glasi ovako:

Uho uha čuje jasni jek.
Krivi novac daje mukli zvek.

Na str. 24 i 27 nahode se „Pabirci". Da pabirčimo:

Ako želiš blagog mira,
Kog' ti krati misô crna,
Bjegni od nje poput hira,
Kad oćuti svoga trna.

Studen led i vruća vatra,
To su dvije protustruje
Ali ipak jedna drugoj,
Oštri zakon lako kuje.

Sljepa ljubav noćcu traži,
Da ogleda mrko lice,
Bistro oko oka draži,
Jer pokaza čari klice.

Žiće rodi ljudstva,
Gradi opstan svjeta,
Srce hrani ćutstva,
Tjera zemlji cvjeta.

Držimo, da je čitalac iz dosad citiranih fragmenata mogao od prilike stvoriti sebi sud i sliku pjesnikovu. Mi tome sudu i toj slici nemamo ništa dodati, jer se s tim sudom i s tom slikom podpuno slažemo. Samo ćemo zu guter Letzt prepisati iz str. 13. ove dvie strofe:

Pored sna dodje Prerad slavni
Rukom drži vjenca sjaj,
Za njim stoji Marul davni,
Kazuć meni lovor taj.

Lišće metnu mi na glavu,
Našto reknu obadva:
„*Jarmek* mora imat slavu,
Ta to svaki smrtnik zna!"

Uistinu mi urednici, mi smo najveći mučenici. Mi trpimo boli...

*

Poluotok Rat ili Pelješac. Napisao Nikola Zvonimir Bjelovučić. Cijena 30 filira. Zagreb 1907. Tisak braće Kralj. Str. 19. 8°.

S ovim gospodinom piscem nije šale. On je već pisao i u Jugoslavenskoj akademiji. On je paće već napisao 7 (slovima: sedam) djela, koja se navode na posljednjoj stranici ove brošure. Evo ih redom:

1. Zar je i Neretva srpska? Zagreb 1902.
2. Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Janjini. Jug akad. Starine knj. 30. Zagreb 1902.
3. Neretva je hrvatska. Zagreb 1903.
4. Ugovor knezova makarsko-primorskih s republikom mletačkom. Jug. akad. Starine.
5. Poluotok Rat ili Pelješac. Zagreb 1907.
6. Povijest Janjine (u rukopisu).
7. Pjesme s Pelješca (u štampi).

Čitava biblioteka, koja doduše možda ne iznosi ni 100 stranica, ali ima biblioteka i od samih stranica...

U ovoj brošuri opisao je pisac poluotok Pelješac, a u uvodu govori u 36 redaka o povjesti, u 24 o geografiji, u 10 redaka o životinjama na otoku, u 19 o pticama, u 13 o ribama, u 3 o zmijama, u 2 o vremenu na otoku itd. o svemu česa ima i nema na Pelješcu. U drugom dielu nalazi se „Opis općina", gdje se opisuje svaka pojedina obćina redomice, naime sve ono, što čovjek može svojim očima vidjeti.

Ako ovake brošure imadu kakve koristi, valjalo bi ih pisati nešto kritičnije, s više spreme. Inače ne znamo za što stoji ta brošura 30 fil. Mogla bi se i bezplatno dieliti.

*

Gradja za ornitologičku nomenklaturu i terminologiju. Napisao Miroslav Hirc (Preštampano iz „Nastavnoga Vjestnika" knj. XV.) Zagreb 1906. Tisak kr. zem. tiskare. 8°. Str. 18. Ciena?

I ovo je malena brošura, ali je vanredno zanimiva i koristna. Glavna joj je svrha, da se u nas osnuje hrvatsko narodno-znanstveno zoologičko nazivlje, kako ga već imadu drugi narodi. U ovoj knjižici ima i dobar dio folklorističke gradje oko stotinu novih rieči i drugih jezičnih osebina, pa je tako od interesa i za naše filologe. Što se pak napose tiče sabrane ornitologičke gradje, ovo je do sada najobsežnija radnja.

Pisac je prošao razne hrvatske krajeve te po svuda posabrao čisto narodna nazivlja za razne vrsti ptica, za imena ptičjih dielova (krila, rep, mladih, kanča i t. d.). Onda ima sva sila izraza za liet ptica, za padanje i dizanje njihovo, razna imena, kojim narod zove ptice. Pisac je vrlo savjestno i temeljito posabrao gradju, pa će mu biti ne samo onaj, koji se bavi znanošću, već uobće svak, zahvalan.

*

Mekjteb (škola) Salnama — kalendar za muslimansku godinu 1325. Uredio i izdao Mehmed Džemaluddin, odgovorni urednik „Behara" i član medžlisi uleme za Bosnu i Hercegovinu. Prva godina. Ciena 60 fil. Tisak „Islamske tiskarne" Sarajevo. 138 str. 8 mine.

Pred nama je knjiga gornjeg naslova, tiskana na hrvatskom jeziku, a arabskim hurufatom (slovima), s ovim sadržajem: I. Bir ikji suz (jednu dvije rieči). 2. Sabah — zora (pjesma). 3. Takvim — kalendar. 4. Novoj godini (pjesma). 5. Ilmi hal (potrebna znanja — kathekizam. 6. Sufara (slovvnica za učenje čitanja i pisanja po novoj metodi). 7. Malumati ibtidaije (uputa o načinu predavanja) 8. Bajram. 9. Izvadak iz vezaifi Islamijje (Islamske dužnosti). 10. Svašta po malo. 11. Uputa u takvim (kalendar).

Ovo je prva knjiga svoje vrsti, koja je namienjena obće Islamskom elementu Bosne i Hercegovine, koliko da im na prvom mjestu bude vodj u uzvišenim propisima svetog im Islama, toliko, da ih pouči u najprimitivnije dužnosti, kao ljudi, kao muslimana: da se nauka o vjeri može učiti i u rodjenom jeziku, budući da je do sada sve, što su radili i poduzimali njihovi dušobrižnici, da se uči na arabskom i turskom jeziku, proizvelo posljedicu tu, da je narod kroz stoljeća čamio i truhnuo u neznanju i nepoznavanju najprimitivnijih dužnosti i propisa islamske vjere.

Mi se od srca radujemo na osvitu preporoda naše braće, da se je našao način i narodu se počelo pisati onim pismom, koje je najpristupačnije širim slojevima naroda, jer nas je u duši bolilo, da ovaj cviet našeg naroda truhne u nepoznavanju svoje vjere, što je proizvelo mnoge neugodne stvari i metež u našoj Herceg-Bosni.

Mi smo ljudi, koji se nikad nismo narivavali braći — za braću ognjem i paležom, nego smo željeli, agitirali, radili i preporučivali samo to, da islamski narod Bosne i Hercegovine uči i radi, jer učiti i raditi znači učiti i raditi samo za sebe, za svoj narod i za svoju domovinu, a narod kad je tako dobro odgojen, ne treba mu kazivati, što je on i što treba da radi.

Povjest će zagovornika ove ideje, a to je Mehmed Džemaluddin (Čaušević) ubilježiti zlatnim slovima u našoj povjesti za preporod islamskog elementa.

Ovu knjigu najvruće preporučujući islamima Bosne i Hercegovine, apeliramo na naše muslimanske sveučilištarce, da i sborom i tvorom, ovu i ovakovu knjigu narodu svomu preporučuju i zagovaraju, pa će učiniti za narod i domovinu najveće zasluge. a g. Čauševiću dovikujemo: samo napred!

Zagreb, koncem veljače 1907.

A. Dobrislav

*

Sv. Cecilija, smotra za crkvenu glazbu. Izlazi svaka dva mjeseca. Uredjuju i izdaju Milan Zjalić i Mirko Novak. Urednik glazbenog priloga prof. Franjo Dugan. Predplata na god. 5 K (Zagreb, Markov trg 5).

List „Sv. Cecilija" već je izlazio i to davno, god. 1877., nu uslied slaba odziva već je koncem 1878. prestao. God. 1883. opet pokušaše izdavati „Sv. Ceciliju", ali opet bez uspjeha. Ovo je sad po treći put, da se izdaje glasbeni list pod ovim imenom, a neka bude i s više sreće. Uobće svi naši glasbeni listovi bijahu kratka vieka. Uzroci su tome odveć mizerne naše glasbene prilike.

Treća „Sv. Cecilija", sudeći po prvim dvjema svezcima, odpočela je uz dobra auspicia Odgovara posve svome programu: promicanju crkvene glasbe u nas Hrvata. Već prva dva svezka donose dobrih i stručnih članaka te glasbenih priloga. Ovim će se listom, ako uztraje, izpuniti velika praznina, koja je, tako reći, zievala u našem glasbenom životu, a još bi više, kad bi se ova revija osvrtala pored crkvene i na svjetovnu glasbu i kad bi izlazila bar svaki mjesec.

HRVATSKO KAZALIŠTE

(od 17. veljače do 17. ožujka).

Dragi Zyre!

Što si ti prošli put izšetao sa svojim referatom o kazalištu, imalo je i svoju dobru stranu: izmjenu. Mutatio, vele, delectat, a osobito mene. (Vjeruješ!) Što si pak ostao tada bez moga rukopisa, to se dogadja i drugim urednicima, a i tebi s drugim suradnicima. (Znaš!) A što si ono natucao o nekom honoraru, — ne ćemo, je li, iznositi u javnost. (Shvaćaš!) Mi smo već jedan drugomu koješta učinili i dobra i zla, pa pozaboravili; dakle zaboravimo i ovaj inače neugodni incidens. (Pristaješ!) Kao da se nije ništa dogodilo i kao da ja ovo tebi tobože i ne pišem, opet hvatam pero prelazeći na svoju staru rabotu: šetnju po repertoaru ili bolje po kazališnim kartlicama, koje mi ti u priličnom neredu dostavljaš. (Ovo neka ostane medju nama!) Dakle konac veljače i početak ožujka!

S dvie bi se rieči moglo reći sve: Vesela udovica. Ta je uljegla u uha Zagrebčana i tu zuji i onda, kad nije u veče u kazalištu. Za karte joj se otimali i onda, kad se nije u veče davala, na ime: dva tri dana prije. Šta velim: otimali? Tukli! Dosad se, hvala Bogu, igrala već osam puta (dne 20., 23. i 24. i 27. veljače, te 2., 3., 5. i 6. ožujka), a još će se toliko puta moći davati, jer kazalištna bi uprava bila luda, kad ne bi izrabila ovaku dispoziciju. Zaludila nas je zapravo sve ta *Leharova* „Vesela udovica" s bogatim mirazom, od koga će autora zapasti dio. A nije to samo sbog toga, što je i u Beču dosegla jedan od najviših brojeva predstava, već sbog u istinu mile i ljubke glasbe, u kojoj je i pustopašnosti i ljubavi. Osim toga su k bečkom karakteru melodija pristupili i naši narodni motivi (sbog crnogorskoga

milieu-a), ali ne potpourri-ski načičkani, već tematski obradjeni, a u tom bi mogli naši domaći glasbenici mnogo naučiti od Lehara. To je osobito kolo u drugom činu i pjesma o šumskoj vili (Vilja-Lied), koja mora očarati osobito kad ju onako sa svom dušom donosi naša Polakova. Za njenoga pianissima osjećaš, da je cielo kazalište zaboravilo taj čas sve svoje dnevne brige i njiše se na toplim valovima užitka; pa kad zbor prihvati istu melodiju, onda čuješ kraj sebe gundjanje slušatelja, koji takodjer prate. A ima toga više. U prvom već činu duet Micike Freudenreich i Krampere, te njezina mekana pjesmica „Ja pristojna gospodja sam", koja me sjeća crkvene arije od „Tebe Boga hvalimo". Onda pustopašna pjesma, što ju vrlo dobro izvodi Prejac (prevodilac), tamo kad se pojavi u prvom činu („K Maksimu idem tad"). Pa onda u drugom činu kapriciozna pjesma o „ludom, ludom konjaniku", apartna koračnica „O te žene, žene!", zamamni vals — jedan od najljepših, što sam ih čuo — izmedju Polakove i Prejca na koncu drugoga čina, graciosna pjesma o paviljonu, šaljiva koračnica grisetta, pa osobito balada o dvoje kraljevske djece u trećem činu. Sve je to samo glasbeno biserje, bez banalnosti indiskrecije i frivolnosti, u svojoj jednostavnosti liepo, s punom, finom, polifonom instrumentacijom. Od drugih opereta ponese čovjek kući većinom tek dvie tri arije dobre, dakle neki nepodpuni dojam, dok se od Vesele udovice odlazi osjećajem podpuna užitka jedne simfonije. Razlog je tomu i libretto, koji je tražio čistu liriku ljubavnu, gdje dramatske konflikte stvara igra dvoje ljubavnika, koji diljem sva tri čina dražkaju jedno drugo. Nema u tom librettu prisiljenih komedijaških qui-pro-quo-a, frivolnih zapletaja ili cirkusijada, već je u glavnom duhovita obradba inače poznatoga sujeta o attaché-u i bogatoj baštinici milijuna, koja se u našem prievodu zove Glavari, te je — Pontevedrinka.

Ima naime biti Montenegrinka. Librettiste su se uz put narugali Crnoj gori, a prevodilac je dobro učinio, što je brisao ove stvari, kao što je dobro učinio Vojnović, što je u svom — htjedoh reći librettu — u svojoj Majci Jugovića za zagrebačku pozornicu brisao neke aluzije o srbskom carstvu. No nisu dobro učinili oni, koji su htjeli kod Vesele udovice unatoč ovih promjena demonstrirati, kao što ne bi dobro učinili oni, koji bi kod Vojnovića bili demonstrirali. Nisu te stvari tako opasne.

I drama ima jedan novitet u veljači. To je Ljubavna ljuljaška (La Bascule) komedija u četiri čina od Maurica *Donnay-a*, a prikazivala se dne 26. i 28 veljače, te treći put dne 7. ožujka. Francezi svojih tema o bračnom i izvanbračnom životu ne napuštaju, ne daju ih nikome. U tom je galikanska rasa odniela prednost u životu i u literaturi. U komedijama smo njihovim već naučni: jedan čin kod ljubovce, drugi u porodici i obratno; zapleti veseli i razpleti veseli. Gdjegdje suza, gdjegdje rezignacija, a gdjegdje verzacija i koji novi „trik". Razlikuju se u glavnom svi ti pisci u dvie hrpe: u jedne, koji pišu lih sbog zapleta i razpleta (pisci lakrdija i libretta), i druge, koji ih pišu poradi glumica, poradi ljudi okolo sebe, da ih iznesu, poradi sebe i umjetnosti (prostiji i finiji literati). Razumije se, da Donnay spada u ove potonje i to sasma na kraju ovamo. Iza njegova je smieška suza. Dojima me se Donnay dublje i od Capusa i od Courtelina, jer i jest dublji. Ovdje u „Bascule-i" hoće da dokaže jasno, da njegov junak može u isti čas ljubiti i ženu i ljubovcu istom, podieljenom ljubavi. Razlika je samo, što su one izmjence kao na ljuljaški čas gore čas dolje, ali obje su istodobno u srdcu. To je jedan korak napried recimo od „Zaze", da ne spominjem druge. Ta bi se ljuljaška ljuljala neprestano prema teoriji piščevoj, ali joj je u drami trebalo učiniti kraj, jer napokon svršiti se mora. Donnay je završio tako, da je ljubovcu sbacio s ljuljaške; ona naime ostavlja svoga „prijatelja" osvetivši mu se na kraju tako, da ga je zaključala u svojoj sobi (trik!) i time mu prouzročila kod žene neprilike, koje se ipak sve sretno izravnavaju; žena je na ime u tu svrhu morala biti načinjena naivnom. Ljubovcu je igrala Mihičička poznatom svojom umješću, u kojoj joj kod nas nije nitko dorasao, a muža je posve samostalno i s vrlo mnogo temperamenta odigrao Štefanac, koji, kako s radošću konstatiramo, napreduje od dana u dan, samo ako se s prevelike hvale ne stane precjenjivati, što valjda ne će.

I tako, dragi Zyre sad sam se opet sjetio, da ja ovo sve zapravo tebi pišem i da ćeš ti to u korekturi negdje pročitati — i tako, velim, ne bih imao više nikakovih novosti osim ruskoga gostovanja, pod kojim sam dojmom još uviek, dok ovo pišem. No prije toga dopustit ćeš, da se osvrnem („O molim!", već te čujem, kako me prekidaš) na reprize veljače i ožujka, što ih je milostivo dopustila Vesela udovica, s tim više, što bih htio nešto dodati svome referatu, da ne bude zamjere Smotri.

Reprize su u veljači (izuzevši Hudoga duha, dne 17. u nedjelju po podne) bile takodjer samo od dviju stvari i to od domaćih. Naime Vojnovićeva „Smrt Majke Jugovića" (dne 17., 19. i 21. veljače i u ožujku dne 14.) i Prejčeva komedija „Tko je mrtav?" (treći put dne 24. po podne). K tvojoj ocjeni Vojnovićevih „dramskih pjevanja" dodao bih s umjetničke strane još to, da je ta stvar pokušaj gledanja narodnih umotvorina kroz staklo zapad-

njačke literature (D' Annunzio-Maeterlinck.) Ja bih rekao: kroz žuto staklo. Vojnović je u jednom od svojih literarnih interwiewa — koji tamo „kraj mora" još nisu smiešni — govorio u tom smislu, kako nam mora biti zadaća modernizovati narodne tečevine, ufinjujući i dikciju pjesničku i jezik, ali je samo pitanje, sastoji li se modernizovanje u tom, što se narodni biser okiva u tudjinsko zlato, ili se sastoji u čem drugom? Nije li to parfumovanje ruže? Ne gubi li se tako starinska moć narodne pjesme, kako su to Srbi osjetili, a mi, odgojeni nešto podalje od narodne pjesme, nismo zapazili. Ako se hoće narodna poezija prenieti na daske, mora se potražiti u njoj samoj dramski konflikat i obraditi ga, dok je Vojnović u Majci Jugovića sam morao izmišljati konflikat protiv istine u narodnoj pjesmi: u drugom se naime činu, koji je jedini dramatičar, po volji autorovoj vraća jedan Jugović s Kosova. Ostali se činovi drže na površini umjetnim efektima, koje si ti, Zyre, izvrgao prošli put šali a za zbilja nisu daleko od komičnosti. To je vidio i sam Vojnović, jer je svoju stvar nazvao „dramatska pjesan", a činove okrstio epskim nazivljem: „pjevanja". Ovo sam ja sve već konstatirao u glavnom u dnevnoj kritici, te ostao gotovo osamljen, da podnesem prikor „jala", u ovom slučaju hrvatsko-srbskog, kao da se mi šegrti možemo takmiti „s prvijem". I onda što znači taj „jal"? Na što? Na honorar? Hm — odviše je smiešno. Na slavu? Takodjer je smiešno. O slavi hrvatskih autora imamo prilično „ustaljeno" mišljenje, što ne, Zyre?

Da, i o *Prejcu* („Tko je mrtav?") nisi ni jedne rieči napisao, već samo konstatirao dane od premijere i reprize, kao da ne znaš, da se glumci brzo uvriede, osobito ako su još i autori k tomu. A Prejac je još i pjevač! Da postigne rekord, morao bi napisati i uglasbiti libretto, koga bi sam glumio i pjevao. Još da sam o sebi napiše kritiku — proturavši je dakako „anonimno", kako se to kod nas čini —, onda bi to bio rekord nad rekordima, gotov sujet za komediju, koja bi se takodjer mogla uglasbiti, glumiti itd. (da capo al fine). Eto, kako se skližem po teatarskim kombinacijama, jer mi se u prvom redu vidi ta Prejčeva „šala iz seoskoga života" teatarska, to jest, da je najprije zaplet sam škakljao pisca, dok ga nije uprizorio. Tek u drugom je redu literarno ofarbana tendencija: kako se naši seljaci sbog trice (kod Prejca sbog jedne kokoši) posvade. U trećem je redu crtanje našega Posavca, gdje je Prejcu vanredno uspjelo jedno epizodno lice lukavoga seljanina (glumio je majstorski Gerašić). Nisu tako svi ostali, a baš tu, tu bi imao biti početak. Najprije ljudi, onda tendencija, onda teatarski zaplet, dakle posve obratna procedura, nego li je gore izložena, i tad bi se moglo govoriti o literarnoj vriednosti ovoga inače hvale vriednoga pokušaja Tu bi i humor Prejčev bio svježiji, kao što je svježija voda na izvoru, nego li ona iz vodovoda, osobito ako su ti vodovodi iz tudjine.

Od ožujskih repriza spominjem još „Tkalce" (dne 3. popodne, peti put) i „Geishu" (dne 13).

Kao pieçe de resistance u ovoj mojoj repertoarskoj šetnji bilo bi gostovanje Lidije Javorske, kneginje Barjatinske i Strindberg („Grofica Julija" i „Drugovi"), ali to ostavimo, je li, za drugi put Inače ćeš i ovaj put ostati bez rukopisa. Već i zato pusti Vanji, da malo odahne, sto je čuo prvi put s pozornice rusku rieč, pa dok malo zaboravi. Pusti malo Vanji, da prosanja u melodijama „ruštine".

U ostalom pustio ili ne pustio, ja ću ovdje svršiti, a da ti ne ćeš ni opaziti, jer kod korekture bit će ti već kasno.

Inače dakako tvoj

Vanja

*

Adam Mandrović

7. ožujka o. g. navršilo se petdeset godina, što je Adam *Mandrović* prvi put stupio na pozornicu. Bilo je to u Požegi g. 1857. Prvi put je glumio i to u nekom njemačkom kazalištnom družtvu, kojim je upravljao Osinski. Tek što je stupio u tu kazalištnu vojsku, i već je bio stražmeštar — u Holtievom pučkom igrokazu „Niz bisera!"

Od to doba prošao je Mandrović kroz petdeset godina rada svu svoju glumačku karijeru. Bio je debutant, glumac, redatelj, ravnatelj, dramaturg i intendant, što je i sada. Adam Mandrović je tako i živa knjiga povjesti hrvatskoga kazališta. Sve bure i oluje, sve slavne i svetčane dane, sve dobro i zlo proživio je on i podielio s našim kazalištem kroz to pola vieka svog rada. Kad bi Adam Mandrović pisao svoje memoire, napisao bi i velik dio povjesti hrvatskog kazališta. Što je sve Mandrović bio hrvatskoj Taliji, koje je zasluge stekao, ocienit će danas sutra kulturni historičar, kad se dade na taj posao, da prikaže rad i djelovanje. Svakako će biti suma: bio je mnogo ovom kazalištu, zasluge su mu bile velike.

Petdesetgodišnji jubilej Mandrovićev ujedno je i jedini petdesetgodišnji, što ga dosad doživi hrvatski glumac.

A ovdje u nekoliko poteza o životu jubilarčevu:

S družtvom direktora Osinskoga pošao je Mandrović godine 1857. još u Sisak i Karlovac, odakle je u oči nove godine 1858. pozvan u Zagreb, jer je glas o njegovim sposobnostima dopro do tadanjega kazalištnoga odbora pod predsjedništvom Lj. Vukotinovića, pa je mlada trupa našega dramatskoga družtva trebala sila Mandro-

vićeva kova. U to doba rekrutiralo se hrvatsko glumačko osoblje oko ovo devet članova: dva Freudenreicha, Andrijevića, Masneca, Miroslava, Adelsheimove, Norvegove, Bajze i Prešlovske.

Neprijazne prilike germanizatorskoga duha, koji je lebdio nad cielom državom, pritisnuše tek propupalu hrvatsku umjetnost, da ugine u pupoljku. Naše družtvo podje na gostovanje u Karlovac, da se više — ne povrati. Razpade se, jer novi njemački zakupnik našega kazališta, Hugo Wallburg, nije bio više vezan, da daje hrvatske predstave. Josip Freudenreich ode s Norvegovom u Lavov na privilegirano glumište grofa Starbeka, a Baiza, Mandrović i stariji Freudenreich (Franjo) postadoše članovi njemačkog zagrebačkog družtva. Ali su zato oni bili dionici velikoga slavlja, kad je dne 24. studenoga 1860. njemačka Thalija bila za uviek odagnana iz Zagreba i absolutizam skršen.

Godine 1863. bio je Mandrović pozvan kao redatelj u Biograd, a godine 1868. po drugi put, dok ga godine 1873. ne pozva August Šenoa u ime kazalištnoga odbora natrag u Zagreb — kao artističkogu ravnatelja. Od toga vremena Mandrović je evo sav naš osim što je za vremena svoga umirovljenja pod Hreljanovićem proveo dvie saisone u Sofiji, da stavi na noge mladu bugarsku pozorištnu umjetnost. Bio je dakle zaslužan ne samo za nas Hrvate, nego i za Srbe i Bugare.

Kad je koncem saisone 1902. po drugi put utučena po birokratskoj samovolji, Khuenovoj knuti i po želji Magjara hrvatska opera, kao posebna grana naše kazalištne umjetnosti, pozvan je Mandrović, da preuzme upravu kazališta, kojoj je i sad na čelu.

IZ NOVIJE RUSKE KNJIŽEVNOSTI

Od mnogobrojnih izdanja novijega doba valja iztaći: *„Polnoe sobranie sočinenij"* N. S. Černiševskoga. Djela ovoga znamenitoga kritičara ruskoga iz šestdesetih godina i autora poznatog romana *„Čto djelat"* nisu do nedavna bila izdavana u Rusiji. Ali tim su revnije bila štampana u Švicarskoj, odakle su ih ruski revolucionarci širili krišom i u otačbinu. Sad je napokon u Petrogradu počelo izlaziti novo izdanje sveukupnih njegovih djela, a time će opet biti popunjena jedna praznina u izdanju djela ruskih kritičara. Sada su izašle svezke II., V. i X. i roman „Prolog". Černiševskij nije bio toliko umjetnik, koliko mislilac, pa s toga ni ovaj njegov roman nema umjetničke vriednosti, no važan je prilog za proučavanje družtvenoga pokreta u Rusiji u šestdesetim godinama. Već u tom romanu ogledaju se klice savremenoga, revolucionarnoga gibanja te sadašnjih agrarnih i slobodoumnih težnja. Iz čitavoga toga romana može i sadašnji čitatelj crpiti mnogo pouke, ne manje iz njegovih ostalih djela. Političko-ekonomske ideje Černiševskija, što ih je razložio u kritičnom dodatku prievodu Millove političke ekonomije, nalazile su mnogo pristaša u Rusiji, te je i sada pok. Černiševskij, mislilac i mučenik, jedan od idola ruskih revolucionaraca.

Zanimiva je knjižica Šuljgovskoga: *Ideal čelovečeskago provedenija* (Peterburg 1907. C. 30 kop.) Pisac nazivlje ovaj svoj študij pravno-političkim iztraživanjem, te mu je nakana iztražiti čovječje vladanje ili bolje ustanove, koje ravnaju životom i ponašanjem pojedinoga čovjeka u medjusobnim životnim prilikama, tako i svega družtva. Pisac pretresa pojedine slučajeve čovječjega vladanja, analizuje to vladanje s psiholožkoga gledišta, razmatra razvoj družtvene psihologije, te kuša pokazati i odrediti obći zakon u razvitku čovječjega ponašanja. Svakako je ova knjižica originalno djelce i čitajući je, moraš se nad mnogočim zamisliti i mnogo toga gledaš s drugoga stanovišta. Recenzet „Nive" preporuča ovo djelce, napisano popularno, pravnicima i pedagozima. Naći će se valjda i u nas ljudi, koje će ovo djelce zanimati.

Na polju beletristike zabilježit je sbirku Nikolaja Mučnika: *Ženskie siluetty*, crtice i pripoviesti. Autoru se prigovara, da je u njega premalo fantazije i čuvstva te da su mu pripoviesti običajne crtice, kakvih ćeš naći u podlistcima novina. Ali kao sličice života sadržavaju opažanja te vriede, a to tim više, što su napisane liepim književnim jezikom.

U ovo živo doba revolucionarnoga pokreta vriedno je zabilježiti, da je i glasovita revolucionarka i ubojica Trepova Vjera *Zasulić* bila spisateljica, koja se je osbiljno bavila pitanjima socijalno historičkima. Sada je u Petrogradu izišao *„Sbornik statej"* V. I. Zasulićeve te su u prvom svezku njezinih sabranih razprava uvrštene četiri studije: „J. J. Rousseau" — „Voltaire, njegov život i djelovanje" — „Crtice iz povjesti medjunarodnoga družtva radnika" i „Opazke čitateljeve". Već okolnost, što je spisateljica bila heroinom jednoga od najglasovitijih i najbučnijih političkih procesa u Rusiji, podaje ovoj sbirci znatan interes; ali i mimo toga sadržavaju razpravice dosta zanimivih momenata.

„Borba za žizn" zove se nedavno objelodanjena sbirka članaka Lvova-Rogačevskoga. Sadržaje nekoliko vrlo uspjelih književnih študija. Knjiga je napisana sa znanjem i ljubavi, te je posvećena kritično biografskom proučavanju A. *Čehova*, *L. Andrejeva*, *A. P. Kupina* i *M. Gorkoga*. Osobito su toplo napisane stranice, posvećene A. Čehovu. Liepa je razpravica i o „dvoboju" Kupinovu. To je pripoviest pri svojem pojavu živo zainteresovala kritiku i občinstvo

te se Kuprin smatra danas jednim od ponajboljih mladjih ruskih pisaca. Knjiga Lvova-Rogačevskoga osvietljuje, — kako veli ruski recenzent ove knjige — osvietljuje poznate tipove i slike nekim mekanim, ali jasnim sjajem, rek bi propuštanim kroz kristalnu prizmu prave ljubavi za književnost i njezine najbolje predstavnike.

Sbirke pjesama objelodaniše u novije doba *Kosatkin-Rostovskij*, N. A. *Panov*, A. *Roskajev*, S. *Gorodeckij* i drugi, ali od ovih svih najviše se svidjaju pjesme Gorodeckoga.

GOLDONI

(K 200 godišnjici rodjenja)

Dana 25. veljače proslavila je Venecija i ciela Italija 200-godišnjicu rodjenja svoga Molière-a, Karla Goldoni-a. Ako i nije Goldoni imao snage i poteza Molière-a, ipak je on i kao glumac i kao pisac preporoditelj talijanske komedije. Ako i nema onako oštre karakteristike proslavljenoga francezkoga komediografa, ipak je on iz svoje rase iznio i ovjekovječio množtvo tipova, koji su mu pronieli slavno ime po cielom svietu. S Molière-om je imao tu zajedničku crtu, što je i on putovao s družinama, što je sam glumio i što je u životu mnogo gorko izkusio, dok nije u najvećoj biedi i gladu umro u — Parizu kao 86-godišnji starac (g. 1793.). Vele, da je već u osmoj godini složio nekakav kazalištni komad, a u trinaestoj da je glumio žensku ulogu u jednoj Gigli-jevoj glumi u Perugiji. Rodio se u Veneciji 25. veljače 1706 od otca liečnika, koji je poslie prakticirao u Perugiji i htio, da mu sin takodjer uči medicinu. Goldoni je učio i filozofiju i medicinu, poslie napustio to i dao se u pravnike, a da se ipak nigda nije mogao posvetiti nauci, jer je u njemu tinjala živa želja za kazalištnim životom. Konačno je ipak nekako svršio pravne nauke, bio i odvjetnikom u Veneciji, no i tad je pisao radije komedije nego li da se bavi svojim poslom. A bio je jako plodan. S početka je pisao tragedije; prva se njegova tragedija „Belizar" prikazivala u Veneciji g. 1734. Opojen prvim uspjesima putovao je sa svojom družinom od mjesta do mjesta, no najviše je boravio u Genovi, gdje se i oženio. Od god. 1748. pa sve tamo do g. 1762. traje njegov pravi glumački i književni cvat. Znao bi u jednoj godini napisati šest do osam djela. Jednu je komediju u stihovima napisao za samih pet dana. Sve se je to odmah i iznosilo na njegovu pozornicu, te nalazilo odobravanja u savremenika. Svi su pozdravljali u njem reformatora.

Do tada naime bila je talijanska komedija još na onom primitivnom stupnju običnih komičnih improvizacija stare latinske komedije. Još su uviek bila sterotipna lica: arlechino, pantaleone, dottore itd, u svim komadima jednaka, tako da su svi komadi izlazili na isto. Zaplet bi bio raznoličniji, ali lica — ovi naime tipovi komedijaša, varanoga starca, lukavoga intrigana itd. — sva su ta lica bila na jedno brdo tkana. Glumili su ih i isti glumci, koji su samo zaplet znali, a ostalo su sami improvizirali. Te su improvizacije bile često glupe i proste, a višeput se spustile do običnih cirkusijada, ugadjajući sa stanovitim „šlagerima" najnižim instinktima publike. To je trebalo okrenuti i u ove izbliedjele tipične maske uliti savremenoga života, a to je učinio Goldoni. Goldoni je punom rukom zagrabio u život savremenih klasa i stao ih iznositi pred svoje gledaoce ne mareći, ako je koga i izmedju njih zahvatio. Glumci nisu smjeli više ekstemporirati, već govoriti samo ono, što je on napisao.

Žalac je svoje komedije uperio Goldoni na život mletačkih patricija, koji su propadali. Monumentalna je u tom pogledu komedija „Il cavaliere e la Dama", gdje je satiri izvrgao luksus plemićskih porodica, koji se očitovao u plesovima, lovu i inim zabavama, gdjeno su patricijke uživale, da imaju po više tako zvanih „cavaliere servente". Iz ovih stvari izbija živa ljubav demokratičnom, zdravom gradjanstvu koje je pozvano; da bude stupom državnoga života. Nisu ostali poštedjeni ni oni od gradjana, kojima je još uviek imponiralo plemstvo, te koji su se htjeli ženitbama svezati s patricijima; to su osobito bogati trgovci, koji su novcem spasavali aristokrate od propasti, samo da prenesu na se njihov plemićski grb i krunu. Kasnije se u svojim komedijama spustio Goldoni i niže, medju one najniže klase: malogradjane, obrtnike, seljake i ribare. Tu je tekar njegova dosjetka i satira procvala. Najznatnije mu je djelo u tom pravcu „Baruffe Chiozzotte" (Tučnjave Chioggijske) i jedna od njegovih najboljih karakternih komedija „Li Rusteghi" (Prostaci).

Uobće je glavna značajka Goldoni-jevih komedija, da iznosi većma karakternu pomiku nego li situacijonu. Za to u njegovim komadima nema prave radnje ni osobitih zapleta. Ni dijalog mu nema običnih dramatskih crescenda. Nije svagdje dijalog ni osobito duhovit, a isto tako nije svagdje na jednakoj književnoj visini. Razlog je tomu taj, što nije, osobito s početka, pisao u književnom toskanskom nariečju, već u venecijanskom. Pače i kasnije, kad je htio književnički pisati, osjećalo se uviek, da ima u dijalogu pritruha rodnoga mu dijalekta. Zato mu djela nemaju finijega esprita. Ni karakteri, što ih je stvorio, nisu individualizirani. Goldoni nije stvorio kao n. pr. Molière jednoga Tartuffe-a, već je obično u svojim figurama iznosio personificirane u jednoj osobi mane od više ljudi; on nije

n. pr. satirom šibao jednoga lažca već uobće laž, ali su zato ipak sve karakterne crte bile snimljene iz života oko njega. Tako je Goldoni morao i nehotice zapasti u šablonu, po gotovu, kad se uzme u obzir ogromni broj njegovih radova. Ta nešto je oko dvie stotine njegovih što tragedija, što komedija, melodrama i lakrdija, pa nije čudo, ako su se koja lica i ponavljala.

Kako svaki satiričar imao je i Goldoni uz prijatelje takodjer i neprijatelja, koji su pače u ime patriotizma na nj navaljivali i pravili mu neprilika. Ogorčen pustio je domovinu i otišao u Francezku. Tu je sproveo zadnje dane svoga života. G. 1762. pošao je kao pjesnik jedne talijanske družine u Pariz, gdje je pače pisao i za théâtre français. Kasnije je postao učitelj jezika na dvoru i dobivao pače godišnju plaću od 4000 franaka. To je izgubio za revolucije u rujnu g. 1792, a kad je imao tu penziju g. 1793. da dobije natrag, bio je već mrtav. Umro je u siromaštvu i biedi, a pod kraj života pisao je na francezkom jeziku zanimljive memoare, u kojima je mnogu gorku namienio svojim zemljacima.

Prije neko 25 godina podigla je Venecija svojemu slavnomu sinu spomenik od mjedi, a nalazi se na jednom malom trgu nedaleko Markova trga. Tu stoji Goldoni s trokutnim šeširom, kratkim hlačama, sa štapom u ruci, a smieškom na ustnama, kano da u okolici svojoj hvata tipove za svoje bezsmrtne komedije. Kod proslave njegove 200-godišnjice bio je taj kip svečano izkičen, držale su se komemoracije, svečane predstave biranih njegovih komada, a što je najljepše, izišla su tom prilikom svaukupna Goldenijeva djela u 25 svezaka, ali samo u 500 numeriranih iztisaka. Slava je Goldonijeva jubileja odjeknula po cieloj Italiji. Toga su se dana po svim talijanskim kazalištima glumile Goldonijeve komedije, a u školi su se djeci tumačila njegova djela kao i značenje njegovo u talijanskoj knjizi. Francezi se takodjer spremaju, da Goldoniju podignu spomenik, jer je i njima donekle pripadao zadnjim danima života i francezki pisanim komedijama.

Hrvatska je pozornica izniela Goldonijevu „Mirandolinu“ i „Slugu dvaju gospodara“.

ZNAMENITA STABLA KAO HISTORIČKI SPOMENICI

Dan danas se piše o svjetskim bogatatašima, o trošku pojedinih dvorova, o senzacionalnim ubojstvima, o koječem drugom iz carstva umrlih ljudi, dok se carstvo botanike ostavlja postrance. Nisam botaničar, da ću pisati strukovnu studiju, nego hoću, da u doba iznenadjenja napišem stranicu iz historije botanike, koia bi prije možda zaslužila pjesmu kojega rodjenog pjesnika.

Nema mnogo godina, kako je toli znameniti hrast Uga Foscola, slavljenog talijanskog pjesnika, propao pod udarcem vremena. Tada se o njemu govoraše i pisaše toliko, da je njegova pisanija nadvisila pisaniju prigodom pada campanila sv. Marka u bogatoj Veneciji. A evo opet sada *vrba*, na putu na Elizejske poljane, pod kojom je Alfred de Musset tražio nadahnuća za svoje „Noći“, propada uslijed starosti. Prolaznici sažalnim okom gledaju na omiljelo stablo pjesnika, dok otvorena i javna estetika traži njegovu smrt, koja bi morala usliediti jednim ojačim udarcem dobro naoštrene sjekire. Ta manija pariske svjetine, da sve ruši, što joj na putu stoji, najbolje se je pokazala za predsjednikovanja Felixa Faure-a, u republici slavna predsjednika. Njega naime zamoliše sinovi revolucije, da baci i uništi sgrbljenu vrbu. Ali on ne htjede iz velikog pieteta prema velikom pjesniku i slavljenoj Adeli Colin.

„Ne, ne, ne ću“, reče im Faure, „jer bi tim razžalostio A. Colin, moju susjedu u ulici Durao i prijatelje autora „Rolle“.

Vrba i dan danas stoji, čekajući smrt staračke slaboće.

Ne manje znamenit je *hrast* Tassov u vrtu sv. Onofria. Pripovieda se, da je pod njim sv. Filip Neri, odpočivajući, svojim učenicima znao govoriti: „Fermatevi se potete“. God. 1842. ošinu grom taj znameniti hrast, a god. 1891. dobrim ga dielom uništi oluja.

Tko ne zna za *jablan* kod Neuestadta u Würtembergu, čije deblo obuhvaća u okolo 133 metra, a grane njegove podržava 106 kolona od tvrdog, bielog kamena. U XVI. vieku vojvoda od Würtemberga, odmarajući se pod krošnjama njegovih grana, dade urezati svoj grb na dvjema od pomenutih kolona.

Koliko je pak znamenit *jablan* kod Friburga? Za nj se kaže, da je usadjen god. 1476. na dan bitke kod Morata i to blizu lješine mladića, koji je na putu umro, trčeći da dojavi pobjedu! I u ovome dadoše nam Grci primjer. Njegova je debljina 5 met. U Allovville kod Yvetot, nalazi se u pokopalištu *hrast*, čiji je promjer ništa manji, nego 10 met. Dotični je hrast unutri sav šupalj, a u njegovoj šupljini nalazi se divno izradjena govornica. Govornica sa svojim rezbarijama izgleda je posve umjetničkog. Po starini sudeći hrast, „prkoseć buri i oluji“ živi, ima već 9 viekova. U XVII. vieku propade govornica. Grane su njegove bujne. Koliko pjesama savi se oko njega, koliko bure i požara, a on ipak stoji. Još je od hrastova znamenit hrast u Montravailu kod Saintes. Njegov promjer iznosi 26 met. Uza sve to, što na svojim ledjima nosi 18 viekova, još je ipak uviek zelen.

Kao što ima znamenitih hrastova, jednako

tako ima znamenitih stabala od *maruna*. Ali izmedju najznamenitijih je onaj, koji se nalazi na Etni. Kad je Ivan od Aragonije pohodio Etnu na putu u Španjolsku i Napulj, te ga pratijahu na putu plemići iz Katane i žena mu kraljica, predaja kaže, da ga je uhvatila na Etni kiša, te da se je svom pratnjom i kraljicom sklonuo pod grane pomenutog stabla od maruna. Pod njim se nalazi liepa kućica, a u njoj peć za pečenje maruna. Utile miscere dulci, zaista je najbolje!

Od *lipa* najznamenitije su one, što se nalaze u Smirni na putu Bournabot, te na otoku Cos, grupe Sporadi. Čudnovato, što nam predaja ne spominje nijedne slavenske lipe i ako ona bijaše simbol Slavena.

Kod la Motte Feuilly nalazi se vrlo znamenifa *topola*. Pod njom ronijaše suze Charlotta Albert, nesretna žena Cesara Borgie. Pod njom nadje sebi zaštitu od silne oluje Ivana Francuska, odbijena i zatrana od Ljudevita XII.

Druga znamenita topola nalazi se na trgu u Briguoles, koja bijaše poznata u XV. vieku. U XVI. vieku pak Mihael de l'Hopital, idući u progonstvo u Provencu, čudjaše se njenim proporcijama. Karlo IX. god. 1564. pod njom prisustvovaše jednom poljskom plesu.

U Trousu ponosno se diže i dan danas *česmin*, pod kojim su god. 1824. Grigonci držali sastanak, da učine federativnu novu državu. Od toga sastanka i postoji Grigonska republika. Na njem se još i dan dauas vidi sliedeći patriotično-nabožni nadpis: „Vi ste zvani na slobodu — Gdje je duh Gospodina, tu je oslobodjenje. Naši su otci vjerovali u Te, Gospodine, a Ti si ih oslobodio —!“ Kako bi mogli i Hrvati da upotrebe ove svete rieči i prenieti ih na se! Znamenito stablo Popeovo blizu Binfielda, prosto je danas deblo bez ikakove znamenitosti za botanikn. Ali je znamenito zato, što pod njim slavljeni Pope sanjaše o svojoj proslavljenoj „Pregiera universale“. Na deblu toga stabla vide se mnogi nadpisi u slavu njegova štovatelja, a na jednoj staroj grani takodjer nekoliko versa iz pomenute pjesme njegova remek-djela.

U englezkom parku kod ville Feuillaucourt stoji i danas bor i na njemu *edera*, koju je usadio Gian Giacomo Rousseau.

U pariskom perivoju nalazi se *jablan*, kojeg je usadio proslavljeni Robin, te se i zove po njegovu imenu „la robinia psudocaccia“. Nedaleko njega ima *Libanonski cedar*, kojeg je isto god. 1635. usadio Robin.

U Luxemburžkom perivoju nalazi se sbog svoje ljepote poznata *jela*, koju je usadila Catarina di Medici. I danas kola po Luxemburgu rieč, da je liepa kao i gospodarica, koja ju je usadila. Pod njenim vitkim granama skupljahu se pariski plebejci za vrieme sedmogodišnjeg rata.

Mnoga znamenita stabla opisao je god. 1875. poznati botaničar Lemmon u Californiji. Uz ova stabla, koja se mogu mirne duše nazvati historičnim monumentima, pridodat ću i druga znamenita u carstvu vegetacije.

Leviathan, uništen i na komade učinjen, bijaše dug 96 met., a računaše 1500 godina života. I druga stabla, koja se nalaze u uvali Californije, broje preko 100 met. visočine, a do 30 met. objama. Znameniti *čempres* od Chapultopea, po Coudollu, broji 5000 godina. Dumont d'Urville vidio je u Neuka-Hiva u Australiji *smokvu*, čiji je objam obuzimao 25 met. Na londonskoj izložbi god. 1862. divljahu se stolu iz drveta *Eucaliptusa*, duga 23 met., a široka 4 met. Ali najveći pak giganat vegetacije je *Adansonia*, kako ga nazva Limico, a obično zvan Baobab. Na Kapverdskim otocima najznamenitiji su, te ih ima sa 5200 godina života. Poiteau je bio usadio u botaničkom vrtu u Cayenu dva baoba, koji su uzrasli 10 met.

Čudnovato ipak! Gledajući sviet, kakav je, ne bi čovjek ovo sve ni zamislio. Kad mu se misao zanese u prašume, misli ipak na to! A ipak, koliko uzdisaja, koliko plača i znamenitosti i pod drugim stablima, koje ovdje ne spomenuh.

Srećko Perišić

OPAZKA

Novela u ovom svezku „Prastara priča“ („Odwieczna basn“) preveo je g. Miroslav Sakač iz prvog broja „Krytyke“, poljske revije, koju uredjuje sam pisac Feldman. Feldman je socijalista doduše, ali je uza sve to patriota, Poljak. Njegova: „Wspóleresna (savremena) literatura polska“, koja je doživila II. izdanje, podigla mu je spomenik aere perennius. U književnosti je odlučan pristaša mladih. „Prastara priča“ dosta je karakteristična za mišljenje velikog diela inteligencije poljske.

— Veličanstvo, evo ključi! Bosna je Tvoja, srbska!
— Juh, živeo sinko!

ALLELUJA!

> I govorahu medju sobom: Tko će nam odvaliti kamen od vrata grobnih? I pogledavši vidješe, da je kamen odvaljen, a bijaše vrlo velik...
>
> *Ev. Marko XVI. 3, 4.*

Sitni, šareni, proljetni cvietci prosuli se po dalekoj, zelenoj poljani. Od nekuda doleti jato ptica, pane još na gole, tek propupale grane, zapjeva pjesmicu proljeću, strese stotinama krila i odleti opet dalje. Gore se gone fantastični srebrobieli oblaci, a izmedju njih puca modrina, čistac. Al je visoko, visoko gore...

Poljanom vijuga se težka cesta, puna oštra kamenja, po kojem tjeraju čitav jedan narod tamo prama briegu. Gone ga na Golgotu, da ga ubiju, razpnu. A zemlja puna, bogata. Tamo daleko pružili se vinogradi, što će do jeseni donieti obilna ploda, ondje guste šume, a dolje pod zelenilom puno plemenitih ruda, nevidjeno blago. A narod taj, na rodjenoj svojoj zemlji, tjeraju na Golgotu. Tuku ga. Biju. Slušaš jauk, plač, lelek, zapomaganje. Sputano se roblje jedva miče po golom kamenju i ostavlja za sobom krvav trag...

Vojnici na golim konjima, a sulicom u ruci, tjeraju narod. Govore nekim nerazumljivim jezikom:

— Oni će vinogradi biti će naši.

— I šume one.

— A tamo daleko na onom moru, tamo će ploviti naše galije i stieg će se naš na njem vijati.

— Da, da — samo dok nestane ove bagre, ovog skota. He, hi, ajd brže, brže, skote!

A roblje ih nije razumjelo, tek je osjećalo, da ga tjeraju, da ga biju, tuku...

I opet plač i opet jauk, lelek, zapomaganje...

A uz brieg bijaše mučno, težko uzpinjanje. Mnogi padahu i sputani vucijahu za sobom druge. A gore, na Golgoti, tamo su napokon ubili čitav narod. I bacili ga u grob i navalili na nj velik, težak kamen.

I taj narod čeka svoje uskrsnuće...

* * *

Je I te, kako starinska, nemoderna priča! Kako fantastična, izhitrena, smiešna! Molim vas, danas, u XX. vieku slobode i ustavnih reforama, pisati ovake priče! Ovako nevjerojatan sujet! Tko može dan danas tjerati jedan čitavi narod na Golgotu? Usijani moždjani! Danas, u doba, slobode, jednakosti, bratstva! Danas nije oružje, kako stoji u ovoj priči, u rukama jednoga, već oružje dieli jedan i drugi, danas su narodi braća, koja prisežu na bratstvo oružja!

Pa što je to, da će ovi vojnici uzeti nekakve šume, da će biti njihove! Ta to znači zaglupljivati čitatelja. Šume. Svaka zemlja ima svoje šume i ne dira u tudje.

Pa kako je uvijeno i zamotano sve u toj priči. Kakvi su to vojnici, što jašu na golim konjima i što govore nerazumljivim jezikom? Ta danas civilizovan čovjek umije više jezika. Niemac govori francezki, Rus englezki ili uzmimo najbliži primjer: Hrvat liepo umije i razumije magjarski. Pa čemu onda take priče, kake se pisahu Bog zna kada i u kojim stoljećima?

Ne, ta priča uistinu ne vriedi ništa. Ne osniva se ni na kakom realnom temelju. A to je danas, u modernom životu, glavno: realni temelj! Pisac tu piše kao da živi na oblacima i tamo diže kule. On ne živi s nama, ovdje dolje, pa recimo u — Hrvatskoj. Neka samo prospe pogled oko sebe i imat će što vidjeti: sve realni temelji, nigdje fantazije, sve sagradjeno na „temeljnim zakonima", sve jako, novo i popravljeno.

I more ono tamo. Pa kake su to čudne, romantične galije s tudjim nekakim stiegom? Idite, molim vas, na Jadranskom moru tudji stieg! Gdje uobće ima i traga u ovoj — recimo Hrvatskoj — ma i samo sjeni, da se napiše tako nevjerojatna priča? To je priča za analfabete. Da govorimo realno: eto n. pr. željeznice. Sasvim novovjeki i praktični izum. Pa zar tu ima kakve supremacije? Zar tu tko ili što, komu ili čemu nametava svoj jezik? Ne vlada li tuj — bratstvo tračnica? Ili zar se, recimo u Hrvatskoj, u šumarskoj struci namješten itko drugi, ako ne Magjar, pardon — Hrvat?

Pa da ima i traga opravdanosti za vriednost te nebulozne priče, našlo bi se — ostanimo kod primjera s Hrvatskom — bar kakva škola, u kojoj bi se učio tudjinski jezik, recimo magjarski, i u kojoj bi se, uzmimo u ovom slučaju, hrvatska djeca pomagjarivala. Možda je to, istina, nekad i bilo, ali kada! Davno, vrlo davno, danas ni da pomisliš, jer su se tempora izmutirala... Došla prava narodna vlada i nema više tudjinskih škola (ovdje, primjera radi, magjarskih) ni za liek...

Ne, ova se priča ne može ni s daleka primieniti našim prilikama, u kojima živimo.

Ta mi imamo svoj sabor, svoj budget, svoj novac, pače i svoju — financijalnu samostalnost, kako je „dokazao" jedan financijalni „kapacitet" novoga kurza u saboru. Mi smo skroz autonomni, a vi svieta puci ostali, pokažite, koji imate taku autonomiju, kao mi što je imamo? Mi, narod „koli hrvatski, toli srbski!" Naš sabor ima pače nevidjenu moć i nečuven djelokrug: bira iz svoje sredine zastupnike za sabor jednoga drugoga naroda!

U tomu smo mi, narod „koli hrvatski, toli srbski" autonomni, da mi ga vidiš! Pa napokon, recimo, dopustimo, da se štogodj i dogodi tamo preko, kaka bagatela, malenkost, na priliku, da gospodin bratski ministar financija slučajno koji naš filir zabilježi nehotice, pomutnjom u krivu rubriku, pa što je to? Ne može li se to svakome dogoditi, pa i piscu ove gornje nesavremene, starinske priče? Pa za taki malheur naših je četrdeset ponajboljih i ponajvriednijih sinova uviek tamo oko gospodina bratskog ministra financija, da u svakom slučaju onaj filir — izradiraju. A oni su tako požrtvovni; iz puke ljubavi prema svome narodu uzimaju težki križ i voze se u Peštu, da brane naše „koli hrvatske toli srbske" pravice. Stare naše otrcane, nemoderne, frazerske nekakve pravice! To su „Übermenschi", tih naših četrdeset mučenika. Jest, oni idu svaki put na Golgotu, kad moraju onamo, gdje jedino — est vita!

Ne, ova priča nije nikla na našem domaćem, „koli hrvatskom, toli srbskom" tlu . . .

A skroz je izmišljen i smiešan konac priče: „A gore na Golgoti, tamo su ubili čitav narod. I bacili ga u grob i navalili na nj velik, težak kamen. I narod čeka svoje uskrsnuće . . ."

Vrhunac bombastičnih fraza, neobičnih u naše realno, sbiljsko, napredno doba. Na jedan narod navaliti grobni kamen, ubiti ga! . , . Koješta. Pa zašto, čemu, tko, koga — dakako, ako uzimamo za primjer Hrvatsku i Slavoniju te Ungariju. Izključeno. Posve izključeno. Ni govora. Doduše, veli se za neki narod, da je uskrsnuo, da se je riešio okova. I hrvatski narod se duševno već preporodio, uskrsnuo. Bilo je, istina, naroda, koji su stenjali pod jarmom drugih naroda, ali kad je to bilo! Jedva ima pametara.

Ne, priča je posve promašena, bez ikakve literarne vriednosti. Tako što može nići samo u glavi, zadojenoj nekakvim smiešnim velikonacijonalnim idejama, ali čovjek, koji triezno, realno, napredno misli, take priče ni ne čita. On je razdere i baci . . .

* * *

I sitni su se šareni, proljetni cvietci prosuli po velikoj, zelenoj poljani. Od nekuda doleti jato ptica (ima medju njima i zlokobnica), padne na još gole, jedva propupale grane, zapjeva pjesmu tisuću i devet stotina i sedmom proljeću, strese krilašcima i odleti. Gore se gone fantastični, srebrobieli oblaci... (i t. d., kao gore).

Jednako cvieće, jednake ptice, jednaki oblaci, svedj ista proljetna pjesma. Kako se je priroda mienjala prije stoljeća, tako se mienja i danas: uviek jednako.

Samo ljudi dolaze novi, drugi i osobito nesebični! Sve bi dali za drugoga. Ljube bližnjega kao sami sebe, jer sebe vrlo, vrlo ljube . . . Svi su mudri, a svaki misli da znade i umije sve. Svi su moderni i veoma veliki. Pa koji je viek jednak današnjem?

Praznikujemo i pjevamo: Alleluja!

*

Uskrsnuo je poniženi, bijeni, pljuvani, izdani, prodani, razpeti... U istinu je uskrsnuo.

A koliki mu se rugahu i zlobno smijahu, kad je visio na križu. A kad se iznenada zamračilo, kad se potresla zemlja, kad se pootvarali grobovi i razderao sam od sebe prevjes u hramu, kad je ON izdahnuo, onda su govorili: Ipak je bio pravi...

I iz groba je uskrsnuo.

Alleluja!

A i danas idu medju nama ljudi, koji poput Poncija Pilata peru ruke i govore, da su nedužni, pravedni. I danas ih ima ovdje, na ovoj Golgoti Hrvatskoj, koji se poput apoštola Petra, prije nego moderni pievci triput zapjevaju, odriču ideala, prošlosti, značaja, sebe i naroda, ali ne zaplaču poslie gorko poput Petra za učinjeni grieh. Ima ih i danas, koji poput Jude izdavaju za srebrnjake svoja načela, svoje učitelje i svoju domovinu, ali nemaju toliko značaja, koliko Juda, pa da se objese. Ima ih, te i danas bacaju kocku, da podiele plien na rodjenoj grudi svojoj. Ima ih...

Dosta ih je, i previše, previše. Svi oni su izkopali grob svomu narodu, navalili na nj veliki, težki kamen i straže, danju i noću straže, da tko taj narod ne probudi od smrti.

A tko će nam odvaliti kamen od vrata grobnih?

Ide čas. I narod će se prenuti, probuditi, odvaliti kamen, uskrsnuti. A grobari će njegovi popadati nice, niemi, mrtvi.

I pjevat ćemo: Alleluja!

Z. VUKELIĆ

U KOLO!

(Uz Matičino „Hrvatsko Kolo“, prve dvie knjige.)

(Svršetak.)

4

I dramu mi je tražilo srdce, a mjesto toga našao sam u prvoj knjizi „Zulumčara“ od Adalberta *Kuzmanovića* — autor se razabire istom iz sadržaja — i u drugoj knjizi „Ivana od Pomuka“ od Beralta Herme (pseudonim Alberta *Webera* i Hermine *Brkićeve*); prvo nagradjeno iz zaklade Dušana Kotura, a drugo II. natječajnom nagradom za „Hrvatsko Kolo“.

Kuzmanović je bez sumnje čovjek iz naroda, što je pokazao svojim „Vitropirom“, „Obrazom“ i „Republikom u Magaraševcu“, koje je stvari izniela i naša pozornica. „Zulumčara“ nije izniela, ne bez razloga. Kuzmanović je i ovdje narodan čovjek, ali samo u prva dva čina. Tu je vjeran i kulturno zanimljiv prikaz milieu-a nekadašnje Turske Hrvatske oko g. 1870. Tu je i dobra ekspozicija, u kojoj je oštro orisan Izetaga, koji kupi desetinu od kmetova, a svidja mu se i Andjelija, kćerka odanoga mu seljaka Martina Zečevića, koja medjutim voli mladoga momka Stipu i on nju. Napokon je tu i patriotska misao o zajednici kršćana, rišćana i muslimana, koji skupa osjećaju volju za odpor protiv zulumčara, a onaj momak Stipo — autorova simpatija — podsjeća ih, da su jednokrvna braća. Sve je to dobro i liepo, ali od trećega čina dalje prestaje drama, a nastaje teatar. Sva su tri naime posljednja čina izgubila vezu s predjašnjom narodnom osnovkom i bave se tim, kako je Izetaga poslao svoje ljude, da otmu Andjeliju, no ovi su u noćnom sukobu sa seljacima nastradali i ubiti — autor uobće svojih lica ne štedi — a mjesto Andjelije uhvatio je Izetaga u onoj gunguli Stipu i odveo ga (treći čin); za tim kako je konačno dovedena opet u noći i za požara Andjelija (četvrti čin) i kako su se konačno Stipo i Andjelija spasli ubivši Izetagu (peti čin). U petom se je činu teatar osvetio autoru, jer ga je tako daleko odveo od života i prirodne sbilje, da mu naivnost prisiljenoga pravljenja (Mache) mora zapaziti i najobičniji čitalac. Prvi prizor još bi bio dobar; tu naime Izetaga u svojoj kuli ima pred sobom svezanu Andjeliju i hoće da od nje izmami ljubav. Ona ni da čuje! Ali aga će joj se osvetiti tako, što zapovieda, da dovedu Stipu, koji ima ruke svezane konopcem, a noge lancem okovane. Iznemogao je, izmučen i — žedan. Aga se nasladjuje ovim prizorom, gdje je dvoje dragih suočeno u okovima. Andjelija moli

milost za Stipu, no aga hoće ljubavi od nje. Ovaj se grozni prizor prekida s tim, što se dolje čuje buka pobunjenih seljaka. Aga potrči van, a Andjelija sve onako sputana prilazi k Stipu i u zubima mu nosi ibrik s vodom, da se napije, jer pogiba od žedje. U to opet dodje aga, trgne onaj ibrik i baci, a sam navali na Andjeliju i stane je daviti. Stipe skoči, raztrgne spone na rukama (!), pače „nadčovječnim trzajem" prekine i onaj konopac na nogama, navali na Izetagu i stane ga daviti. Vani „jak bljesak i triesak"! U to su provalili i seljaci u posljednjoj borbi s aginim slugama, oborili ih dakako, Stipo medjutim zadavio agu i pao u naručaj Andjeliji, svi se grle: „zator zulumčaru!" i — zastor! Toliko klanja, požara, davljenja, mrtvih ljudi itd. malo je gdje naći, koliko u ova tri čina, — a sve po vidljivoj naivno-teatarskoj uzici autorovoj. Kuzmanović naime ima takove i oznake u tekstu; on bilježi uz pojedina lica, da govore „publici" i čitav mu je arrangement, kao da je redatelj na pozornici, a ne posmatrač dogadjaja, komu u duši svojoj iluzijom prisustvuje. Tako teatar ubija i ono prirodno ljudsko i opet ono umjetničko u njem. Doprhao leptir s livade i naletio na električnu pozorištnu lampu, pak se oko nje uzigrao, dok nije opržio krila. Kuzmanović će opet imati liep glas, kad se vrati k narodu, k livadi.

O „Ivanu od Pomuka, dramskoj legendi u jednom činu" bilo je već govora u „Smotri" prigodom prikazivanja u rujnu prošle godine. Sva je naime krivnja te „legende", što je napisana poslie Wilde-ove „Salome", a imala bi biti prije. Još samo da je sv. Ivan plesao, pa bi bila sličnost podpuna; kralj Većeslav je to zapravo i htio, ali autori su ipak odustali. Kad bi bio čovjek zloban, mogao bi reći, da su autori htjeli cenzore Matičina odbora izkušati, poznaju li „Salomu". Ipak unatoč sličnosti sujeta ne mogu poreći „Ivanu od Pomuka" dramatičnosti i slikovitosti dijaložke, koju će nam autori jamačno u buduće pokazati kod koga originalnijega sujeta.

Trebam li nakon ovoga prikaza dviju jedinih dramatskih stvari u edicijama Matičinim posljednjih dviju godina, trebam li još posebice pozivati hrvatske dramatičare, da pristupe k Matici?

5

Ovdje sam htio završiti. Zanimala me je naime samo beletristična strana obiju knjiga „Kola", jer je upravo iz posmatranja toga diela nikao poklik: u kolo! Ipak ću se makar i letimično osvrnuti još na ostali, ponajviše poučni sadržaj, da ne bude slika o „Kolu" nepodpuna i nepravedna.

Ovaj je nebeletristični dio uistinu dobar i bogatiji od beletrističnoga. Tu su u prvom redu simpatični prilozi od Slovenaca. U prvoj je knjizi izložio dr. Fran *Ilešić* „Ocrt najnovije slovenske književnosti," koji će mnogoga od nas ne samo poučiti već i pobuditi veći interes za slovensku knjigu; od Ilešića je takodjer u drugoj knjizi nagradjena radnja „Kačić-Miošić i novinstvo u Slovenaca" i zatim u listku: „Priegled slovenske književnosti u godini 1905./6.", dok nam je osim toga za ovu godinu spremio autologiju

slovenske lirike. Sve je to napisao hrvatskim jezikom, koji on tako dobro pozna kao i slovenski, pa je u uvodu antologije iztaknuo gramatične osebine jednoga i drugoga jezika, zapravo narječja, da nas ovom uporedbom još jače priveže. Medjutim mi možemo liepo i slovenski čitati, pa smo tako mogli čitati u drugoj knjizi slovenski napisanu političku studiju dra. Dragotina *Lončara* „Javno življenje pri Slovencih", u kojoj ako se i ne će čovjek složiti sa svakom mišlju, ali će dobiti pogled u državopravna nastojanja Slovenaca. Sa Srbima je „Kolo" bilo u svezi samo u prvoj knjizi i to s kratkim prikazom Jovana *Skerlića*: „Mlada srpska poezija i pripovetka" koji se ni kao gost nije umio da otme chauvinismu. Za pjesnika naime Šantića veli na jednom mjestu: „Njegova poznata pesma „Ostajte ovdje", poklič hercegovačkim i bosanskim zemljama, da ne napuštaju ognjišta predaka, možda je najbolja rodoljubiva srpska pesma ispevana poslednjih dvadeset godina." Njegov je inače prikaz poučan, samo traži od čitatelja, da mora već prije poznavati srbsku književnost i da mora znati — francezki.

Od domaćih pisaca spominjem u prvom redu članke dra. I. *Kršnjavia* i to u prvoj knjizi „Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba (Iz mojih zapisaka)", a u drugoj „Sv. Franjo Asiški i sv. Ivan Kapistran" (Prigodom obnovljenja iločke crkve). Prvi je članak čitava knjiga, jer obsiže do blizu stotinu stranaca, a u njoj će naći kulturni historičar bogatoga materijala za historiju hrvatske umjetnosti i ako je pisano sa subjektivnoga stanovišta, drugačije upravo ne mogu se ni pisati „zapisci", a Kršnjavi je po svojoj ulozi, što ju je imao u razvitku hrvatske umjetnosti, i kao chef bogoštovja i kao kritičar, upravo bio dužan da nam iznese ovakav „pogled". Može mu tkogod štošta zamjeriti, može se tkogod i ne slagati s njegovim sudovima o pojedinim umjetnicima, kao i s mentorstvom u odgoju umjetnika, ali svatko mu mora priznati velike zasluge za procvat hrvatske umjetnosti; ono, što je ubilježio u zapiscima, nije samohvala već sušta historija. Meni se posebice svidja njegov puni stil, koji se kao slieva iz jedne misli u drugu, plastično i živo; zato se tako liepo i čita, što se ne može kazati za dvie trećine naših prozaista, što pišu većinom suho i tvrdo.

Živo su pisane i ako s nešto prikrivenom tendencijom Vjekoslava *Klaića* „Mile uspomene", u kojima je iznio interesantnih podataka iz doba svoga urednikovanja „Vienca" (od g. 1883. do g. 1899.) i to ponajviše o Kumičiću, o Gjalskovoj prvoj pripoviesti „Illustrissimus Battorych", i o Kozarcu („Biser-Kata" i „Živi Kapitali"). Ove su intimnosti o piscima vrlo vriedne za literarnoga historika, premda n. pr. gosp. Ibler ne će baš biti zahvalan piscu, što je iznio onaj Gjalski-jev list, u kom Desideriusa-Iblera zove „literarnim kretenom". Klaić ima u drugoj knjizi sastavak „Dva svježa groba", naime dva nekrologa J. E. Tomiću i Vj. Novaku, ali samo nekrologa, dok bi Matica morala da iznese podpune studije o svojim dvama najplodnijim radnicima. U prvoj je knjizi „Kola" članak nekadašnjega kritičara dra. Jakova *Čuke* „Spomen biskupa J. J. Strossmajera", posve novinarski članak, koji po vlastitom priznanju ne donosi ništa novo i koji, takodjer po vlastitom

priznanju, nije uspio. Zatim je „Nikola Tommaseo“ od I. *Milčetića* kao nadopunjak studiji i izdanju Tommaseovom istoga pisca još od g. 1888. Ovaj članak ima polemični žalac proti Herubinu Šegviću, kao odgovor na njegovu navalu na Tommasea. Tu veli Milčetić, da Šegvićev sud mora „zabaciti u ime ozbiljne hrvatske kritike. Šegvić ili nikako ne pozna Tommasea ili je došao do ovakih zaključaka samo iz težnje, da se istakne novošću i nepojmljivom smionošću tvrdnja. On je — čini se — učenik M. Nordaua, koji pripisuje svako dobro ljudsko djelo nečistim pobudama.“ Upravo ovako piše Milčetić o Šegviću, a u *istoj* knjizi piše *Šegvić* o „Genezi najnovijih pojava u hrvatskoj književnosti“. Ako redakcija pusti na jednom mjestu kvalificirati jednoga suradnika kao ignoranta i „nepojmljivo“ smiona u tvrdnjama, kako onda na drugom mjestu traži, da držimo što do njegovih tvrdnja o nekim hrvatskim piscima? Medjutim mi bismo i bez Milčetićeve predosude nazvali Šegvićevu „Genezu“ presmionom i neosbiljnom. Ima naime kod nas ljudi (ne izuzimajući kadkad ni Marjanovića), koji konstruiraju struje, evolucije, etape, pa u njih ujarmljuje pisce, tražeći samo ona djela, koja postavljenomu kritičkom nacrtu odgovaraju i tobože ga potvrdjuju. Kad je pak taj nacrt uzet iz razvoja stranih književnosti, pak se silom hoće izvesti odraz toga razvoja i u našoj knjizi, onda to znači htjeti se pokazati pametnim na račun krivoga prikazivanja. To je činio u svoje doba gore spomenuti dr. Čuka (Čedomil Jakša), a to čini i Šegvić. On izšeta s legijom talijanskih imena, a onda pograbi kojega hrvatskoga pisca, da nadje poredbu tobože u jednakom razvitku ideja; počme nadalje s Comtom, a završi s Kumičićem, Gjalskim, Novakom, Kozarcem, Tomićem, Borotom i Leskovarom — pače s Arnoldom, Palmovićem, Harambašićem, Hranilovićem, Tresić-Pavičićem i to sve zajedno kao s valovima te francezke struje; govori o Nietzscheu, a završuje s Kosorom!

Ovo znači ne poznavati u dušu domaćih pisaca, a o stranima pročitati koju brošuru; znači dovući makar za kose hrvatske autore u tudje „etape“ i njihovo koje možda sasvim slučajno djelo tumačiti „evolucijom“ ili odrazom stranih ideja; znači dakle trti kritičarski lan. „Kolo“ je štampalo ovu „studiju“ na posljednjem mjestu, a Šegvić je svejedno (i unatoč one Milčetićeve osude) pisao i u drugo godište, ovaj puta historijski prikaz, dobar i zanimljiv, pod nadpisom „Roblje u Hrvatskoj“.

U drugoj knjizi pretežu uobće poučni članci. Tako su još osim spomenutih ovi: dra. O. *Kučere* znanstveni, možda odviše za Matičine čitatelje znanstveni referat „Elektriciteta i materija“; Stjepana *Radića* po M. Leclercu članak „Kako se odgajaju gospodari svieta“ (t. j. Englezi); dra. R. *Horvata* po Račkomu članak „Politička povjest grada Rieke“; Stjepana *Banovića* literarno-historijski prilog „Gundulićev Osman i narodne pjesme“; Fr. Š. *Kuhača* glasbena obaviest „Žetelačke popievke plavih Hrvata iz hrvatskoga Zagorja“ s notama; Julija *Kempfa* „Prilozi za povjest sredovječnoga kaptola sv. Petra kod Požege“ i dvie skladbe „Oj djevojko“ i „Ljuven sanak“ od S. *Grančarića*. Većinom djela druge ruke.

Druga knjiga „Kola" ima i svoj listak („Književni Obzor"), što prva knjiga nije imala. U njemu je osim spomenutoga Ilešićeva Priegleda još i: Stjepana *Radića* referat pod nadpisom „Hrvati i Hrvatska u poljskom „Slavenskom svietu"; zatim Vladoja *Jugovića* kratka, ali dosta izcrpiva karakteristika Ibsena i njegovih djela, premda bi se za to htjela veća studija; zatim patriotskom primjenom na naše prilike pisani članak dra. *Lozovine* „Edmondo de Amicis svome narodu o jeziku" i konačno osebujni članak Stjepana *Radića* „Židovstvo kao negativni elemenat kulture".

To je od prilike sve, što je štampano u prve dvie knjige Matičina „Kola".

6

Nije sve. Hotice sam ostavio za konac i za posebno poglavlje Jovana *Hranilovića* „Osvrt na hrvatsku beletristiku od god. 1900. do najnovijega vremena" u prvoj knjizi, i u drugoj: „Najnovije hrvatsko pjesništvo". On još uviek drži barjak polemike, stare polemike, jer i polemiku dielimo u „staru" i „mladu".

Tko ne bi znao, da je Hranilović bio takodjer jedan od glavnih sukrivaca razkolu „starih" i „mladih" umačući višeputa svoje pero u žuč, taj bi još ova dva članka njegova u „Kolu" mogao smatrati onim, što nisu, a što hoće da jesu, to jest živom brigom za napredak hrvatske knjige, kojoj prieti opasnost od tudjinski odgojenih modernista. Uza sve uvjeravanje piščevo ne mogu mu to vjerovati. Neprijatelj sam citata, ali ovdje dobro pristaje jedna misao iz zloglasnoga Nietzsche-a: „Was jemand *ist*, fängt an, sich zu verrathen, wenn sein Talent nachlässt, — wenn er aufhört, zu zeigen, was er *kann*". (Jenseits von Gut und Böse, 130.)

Talenat Hranilovićev usahnjuje i kritički i polemički. Stare fraze i stari cliché-ji ne mogu više da prikriju žalca. A taj je žalac: njetiti i dalje svadju izmedju Matičinih i ostalih književnika; velim: Matičinih i ostalih, jer „starih" i „mladih" nema više. Prikrivati više ove tendencije ne može Hranilović, jer ga — izdaje talenat. Njegov je „osvrt" u najboljem slučaju sbirka amateur-fotografija, samovoljno izradjenih i samovoljno razmještenih. Mogao bih kod pojedinih pisaca pokazati, kako im Hranilović djela nije čitao, već ih pozna tek po referatima, višeput po onim običnim, dnevnim, nepodpunim. Kod stranih je autora još moguće ovako „šveflati", ali kod domaćih znači za čovjeka, koji hoće da bude kritičar, nesavjestan posao. U drugoj je knjizi još komotniji. Ovdje je čitajući neke pjesme pribilježio uz put svoje opažaje u formi tendencioznih glosa, malo ih prema staroj metodi porazmjestio, začinio u uvodu — opet prema staroj metodi — „pogledima" u stranu književnost i tako opet „napisao" još jedan „osvrt". Glavno je, da se zadrži stari polemični romon. Hranilović se, da opet govorim s Nietzsche-om, navio kao ura i piše . . . Ali!

Ali nema više smisla ovakovo pisanje u nas, a ne će više ni upaljivati. Bit će to jeka prazna mlina. Nekada je bila opravdana ovakova polemika

psihologijski, jer ju je izazvao „strah pred mladošću", što ga iztiče Ibsen u „Graditelju Solnessu" A i inače se u istinu moralo prije navaljivati na nekoje banalne skokove nazovi-modernih diletanata. To je učinio i pisac ovih redaka, kad se je s urednikom „Hrvatske Smotre" rugao i jednim i drugima u „Trgovinama ideja"; a činio je to u svojim književnim essay-ima i Milan Marjanović, koga Hranilović često citira, ma da mu jedva priznaje kritički talenat. Protiv banalnosti, polazila ona od perverznih modernista ili od impotentnih čuvara tradicija, dà protiv banalnosti treba upraviti koplje borbe, komu je u istinu do procvata književnosti, a ne do inata s povriedjene taštine. Ono, što je banalno, bljutavo ili bolestno valja ošinuti, ali ne valja generalizovati i lupom tražiti pojedina mjesta valjanih stvari. Oni, koji su nekad mirno čitali pikanterije Kovačićeve, Kumičićeve i Kozarčeve — što su ih ovi poradi ideje ili tendencije djela morali opisati — ne bi smjeli sad uporno i sistematski tražiti dlake u jajetu. To dovodi do smiešnosti, kao što je dovelo vriednoga Baj-Gjuku (u „Hrvatstvu"), koji je uz Šegvića i Hranilovića kao treći u tom kurioznom svećeničkom „kritičarskom" trolistu — što ga valjda jedini mi Hrvati imamo — koji je postao upravo originalan. On naime direktno potraži najpikantnija mjesta — pače i koja nisu najpikantnija, ali su njegovim kondensiranim željama opasna — izpiše ih jedno do drugoga i tako servira svojim asketskim čitateljima ni ne sluteći jadan, koliko je grieha počinio, koliko je želja izazvao — želja za ovakim štivom i tako im stvorio najbolju reklamu. Ako su gospoda zaista asketi i ako im je u istinu na srdcu briga za „moral", onda im je ocjena nepravedna, jer je sa staležke i one „fiziologijske" strane pristrana, i njihova se kritika ne može uzeti osbiljno. Ako li nisu ono, čim se grade, onda je još gore, onda glume, onda su — farizeji, a „težko vama farizeji i — književnici!"

Ne, ne! Hrvatski će književnici i dalje biti u kontaktu s velikim idejama stranoga svieta. Idealni uvjet našega književnoga razvitka ima biti spoj života obće ljudskih težnja u stranih kulturnih naroda sa životom naše narodne individualnosti. To je u ostalom stara stvar; tako se radilo i prije, samo bez buke, a tako će se raditi i poslie.

7

I zato: u kolo!

Kojima je do inata, nek se inate dalje Deviza neka ne bude više borba, već rad! Teoretičari i kritičari mogu rezonirati dalje, ali produktivni elementi pustit će ih na strani i raditi za „Maticu". Od „štrajka" nemaju samo štete književnici već i — književnost, jer se od nje odbija publika, a hrvatska će publika bez sumnje sva pozdraviti radostno onaj čas, kad vidi oko „Matice" okupljene sve hrvatske književnike. O tom se, kako pri koncu ovih članaka saznajem, radi s obje strane. Bilo u dobar čas!

DR. MILAN OGRIZOVIĆ

GIOSUÈ CARDUCCI

Književna studija

II. JUVENILIA I LEVIA GRAVIA

Prvi put izadje na javu Carduccievo ime g. 1857. izdavši zbirku pjesama pod naslovom „*Rime di Giosuè Carducci*". (San Miniato — Tipografia Ristori). Ove su pjesme izlazile kasnije u više navrata; Carducci im je izmijenio naslov u „Juvenilia", te je prvotnu zbirku proširio drugim pjesmama, što ih je ispjevao u prvoj periodi svojeg književnog rada, dodavši pjesme ispjevane do g. 1860. U „Juvenilia" je pjesnički rad od g. 1850. do 1860.

Carducci sam piše o dojmu tih pjesama na publiku: „Svi mi prigovarahu, što obožavam do idolatrije starinu i formu, ipak bi tkogod bio imao malko obzira prama mojem aristokratizmu u stihu, da himne Febu, Apolonu i ode Diani Triviji ne izgledahu sred ondašnjega sjaja kršćanske poezije pravim grijesima. Novine teatralne htjedoše me naučiti jezik: Jedan pučki učitelj, što bijaše auktoritetom u kritici, zapanji čeljad ispisavši na pô stranice imenik klasika, koje sam ja imitovao; med tima Pindara, što sam ga ja toliko imitovao, koliko on čitao. Neki prigledač jezika, radi nekih nerimovanih stihova, o kojima tvrdijaše da majmunski slijedim Grke, ako se ne varam prispodobi me Arlekinu. Treći, što se toliko zauzimao za kongregaciju sv. Vinka od Paule i pisao religijozne strofe, koje od evangjeoskoga imadjahu samo poniznost i veznik *i*, trudijaše se, da me uvjeri, kako čovjek u poeziji mora biti onakvim, kakav je, ni više ni manje: u ostalom ja bih se lako bio s njime složio, da nije bilo po srijedi to, što je on tražio, da se ja iskažem onakvim, kakav je on. Četvrti, veoma cijenjeni kritičar i historičar, tvrdijaše medju prijateljima, da ga je ona knjižica uvjerila, da u meni neima nikakve pjesničke darovitosti. Ja ipak nastavih. Ne, što ne bih bio prepoznao mnogu istinu u onim kritikama; ćutio sam, što mi je manjkalo u snazi, hrani i vježbi; što je manjkalo mojim pjesmama homogena, odredjena i solidna: umjetničke ideje bijahu nejasne ili sakate, ali namjere čvrste i čuvstvo čisto. Jedan moj umjereni prijatelj tu nedavno reče, da je i ona knjiga bila mladenački pokušaj reakcije protiv teologizma u poeziji, što se onda širio u toskanskoj književnosti: ja bih rekao tačnije protiv licumjernog bogomoljstva, ne religijoznog već intelektualnog, kroz onaj decenij od 1850. do 1860. (*Confessioni e battaglie* str. 52., 53, i 54).

Sam Carducci sudi ovako o tim prvijencima, što ih je kasnije nazvao „Juvenilia“: Kad bih *Juvenilia* imao sada za prvi put objelodaniti, nakon bilo dužeg bilo kraćeg razmišljanja, po svoj prilici ne bih toga više učinio: toliko mi se one pjesme čine ne samo nevrijedne, nego većinom i protivne pojmu, što ga sada imam o pjesnikovanju; koliko mi ovaj pojam biva godinama sve uzvišeniji, toliko žalim i prezirem ovo kukavno današnje pjesmarstvo u Italiji. I uvjeren sam, da od mojega pjesničkoga rada preživjet će tek koji ulomak i to kao opskrba zbirke u muzejima književne povjesti. Niti me u istinu s toga boli ili se zgražam, što će sav moj rad iščeznuti, dapače svijestan onoga, što je bilo i bit će veliko, mirno gledam mojim razumom taj raspad, i ispred naslućene dobe uzdišem i ja poput staroga Sveca: Cupio dissolvi . . .

Za to mi nije žao, da se ponovno štampavaju moje mladenačke pjesme, od kojih su mnoge žalibože u svakom pogledu djetinjske. Ali ćutim, da mi je sudjeno boriti se u onom, što me zapalo, a ne misliti na se; a oni stihovi svjedoče, da sam borbu rano započeo. I da ovim ne precjenjujem svoj slabi rad, uvjerava me časni Tabarrini, kad u „Životu Gina Capponi“ napisa u X. poglavlju: — Kada poslije 1850. ustade u Toskani struja umnih i naobraženih mladića, koja pozivajući na povratak k helenizmu, ne skrivaše svojih protivkršćanskih namjera, Capponi uvidi odmah početak bezbožne i podrugljive književnosti, koja će podkopati svaku vjeru i podrovati moral. — Ali nek mi oprosti inače čestiti gospodin (jer imenuje u bilješci mene i mojeg prijatelja Chiarinia), što mu odgovaram, da ne podkopava moral onaj, koji ga prenaša iz crkve u život, i iz metaforičnog teologičkog neba u strogu savjest ljudsku, gdje mu je i pravo sjedište: u ostalom nijesmo nikada ismjehivali historičku vrijednost činjenica i iskrenost namjera“. (*Confessioni e battaglie* str. 65., 66. i 67.)

Ima u *Juvenilia* lijep broj ljubavnih pjesama, čija zamisao i forma nije originalna, ali se ipak dopadaju svojom toplinom čuvstvovanja. Ali ih ima, što zasijecaju u život, kao na primjer ovaj sonet:

„Duboka, usamljena, beskrajna noći; vidivi sanče božanske vasione nad gorama, što ih gromovi udaraju, nad poljanama, što ih čovjek posijao;

„Visoke sjene isprekinute čistim svjetlom; nebo pusto, mirno, zvijezdama osuto; sjajne krasne luči, što tajinstveno i pravilno stupate za svojim udesom;

„Mjeseče, ti stari putniče što bez razlike šalješ jasne i studene zrake i sjetnim i veselim grudima:

„Kažite, koje su ovo tajne, koje grozote? Što smo, mi jadni smrtnici na svijetu? Ali ti, grdna tišino, nijema ostaješ“. (*Juvenilia* VIII. str. 18.).

U dva soneta opjevao je mrtva brata, što no je mlad sebe pogubio:

„I ti, tek si dospio do zemana kada se srcu najviše otvara život, junački duh uklanjaš pred udesom, i slaziš mladjanih uda u zemlju.

„Vaj, vaj brate moj! Ah, kakva mora da te borba tužnih osjećaja i burnih misli pred očima dragih roditelja nagnala, da potražiš mir pod zemljom!

„Sada odpočiva s tobom i tvoja bol. Niti češ više ugledati lice majke ni dragu ženu ili mladog brata i dobrog oca.

„Niti zelena polja; ni osmijeh neba, ni ovo svjetlo... ah gorko svjetlo! Zbogom, zbogom za uvijek, brate moj". (*Juvenilia* XVIII. str. 28.).

„Ovdje, gdje srdit u mladjanoj dobi ti si sjedio i razgovarao s tvojom boli, gledam na toplom suncu ove grmove, koje si ti gledao, gdje se osiplju cvijećem.

„Ti se već ne ćeš dignuti, brate moj. Na tvojem pustom grobu pjevaju ptičice o ljubavi. Ti ljubavi ne ćutiš; niti će iskriti tvoje lijepo oko čistim žarom.

„Otrag godinu dana vidjeh te, kada dodje amo na blagdan; i još mi zvuči u ušima tvoja rieč, i još mi se smiješi tvoj sladjani osmijeh.

„Kao i onoga dana varoš danas ozvanja i veseli se božjem uskrsnuću, ali tebe, plemenita, zemlja skriva." (*Juvenilia* XXII str. 32).

Pjesnik daleko od svojih milih uzdiše za njima u slijedećem sonetu:

„O mojoj duši dragi slatki kraju, što no se pružaš na čistom azurnom zraku i s visoka gledaš kao skroman vladar na prostranu ravan, što se spušta k plavetnom Arnu:

„Ti se veselo smiješiš nebu, koje ti osmijehom odvraća i ljubezno se tebi naklanja; tobom ćarlija lahor, a Travanj vječno kiti zelenilom tvoje polje i humke.

„I iz ove zlohudne zime pamet i izmoreno srce k tebi uzlijeću; Tamo borave moji roditelji,

„I brat, što mi još živi; tvojom grudom poljubi mi i onoga, koga ne poljubih na umoru: U tebi je sve moje dobro: ovdje sam ja sâm." (*Juvenilia* XXI. str. 31.).

No ova nježna familijarna nota tek je rjedja, a većinom grmi bijesom protiv romantičara neobičnom dotada žestinom. Kao primjer navadjam samo ovaj ulomak iz nazdravice *„Brindisi"* (XXIX str. 65.):

„Pijmo, ako nam se ne smiješe uzaludno svete Muze, sad kad je magla sa Artosa ovila lovore oko Arna.

„Neka cvili i sa blijede zvijezde neka umori bolne vjedje besramni zbor romantika, što no vodu pije.

„Nama sinovima talijanskim neka se smiješe Lacijska božanstva, majka Enejevih potomaka i harmonija Horacijeva.

„Varam li se? ili se zvuci lirski oko mene vrte? Flače, ja te čujem: deder budi pri gozbi ovoj i nadahnjuj!

„Flače, tvoj je lijepi Apolon pobjegao s tla latinskog uzmaknuvši pred Tevtonijom i pred bezličnim Odinom,

„Sada naša odjekiva Muza s ledenih njemačkih Alapa, podlo stado uzmućuje čisto vrelo Helikonsko.

„I na malen broj i čist (pa neka su svi proti nama) izlijevamo u čast Febu Apolonu i starinskoj svetoj pjesmi."

Iznimku pravi u zbirci *Blaženoj Diani Ginntini* (XXXIII. str. 76.). O toj pjesmi sam pjesnik priča u *Confessioni e battaglie* (str. 115.), da su ga neki seljaci znajući da pjeva pjesme zamolili g. 1857. za pjesmu u čast rečene svetice. Carducci promisli, da bi se moglo ipak ispjevati religijoznu pjesmu i čisto kršćansku, a da ne bude u već uobičajenoj maniri Manzonijevih imitatora; te pokuša spojiti klasičnu starinsku formu sa kršćanskim osjećajem. To je pjesnikova molitva svetici u ime puka.

No osim pjesama naperenih protiv romantičara a smionih pokušaja, da uskrsne klasicizam, te i gorkih i oštrih satira na savremene prilike bilo socijalne bilo druge, pri kraju su većinom političke pjesme, ispjevane kroz godine 1859. i 1860., te usko svezane s dogadjajima onih dana. Tu Car-

ducci pjeva kuću Savojsku i Viktora Emanuela, kao uopće slavi zgode i nezgode onih dana. Kako su pjesme čisto političke, to je većinom slabija kod njih umjetnička strana, a mislim, da se oko njih nije tol ko ni trudio. Svakako ću spomenuti najzadnju pjesmu ove knjige, a to je *Sicilia e rivoluzione*. Pjesnik slavi ustanak Sicilije i borce za slobodu. Pri koncu pjesme nalaze se dva stiha, kojima Carducci iskazuje svoju simpatiju za Hrvate:

Perchè piangi, o fratello Croato,
Il figliuol, che in Italia morì?
(*Juvenilia* C. str. 261).

Demokrat i republikanac one dobi vjeruje i ispovijeda jednakost i bratstvo svih naroda, pa i nas zove na ustanak i slobodu. Universalni um Carduccia grli jednakom ljubavi sve narode; on neima narodnih presuda, jer se diže nad običajne mizerije različitih rasa.

Po bilješci vidi se, da je Carducci u to doba bio proučio naše narodne pjesme u prijevodu Tommasea, koje on toliko ističe, da zove mizerijom narodne pjesme nekih drugih naroda prama našima, i zove ih homerskima.

Uopće *Juvenilia*, premda prva zbirka, kažu već čisto i otvoreno, što hoće i za čim ide: uskrišenje klasicizma. Premda, kako sam priznaje, većinom je izradjivač ili bolje preradjivač tudjih ideja, opet se dobro upoznava već iz ove zbirke karakter i ćud Carduccieva. Med riječima, koje slave božanstva, i heroje starine, ipak ima misli, koje dokazuju jasno, da Carducci ne živi samo u blaženom sanjanju starinske umjetnosti, već da osjeća, e je čovjek svoje dobi.

*

Imenovanjem Carduccia g. 1860. profesorom na sveučilištu u Bologni za talijansku književnost, nastupa druga perijoda njegovog književnog rada i razvijanja. Sam u „Confessioni e battaglie" (str. 55., 56. i 57.) pripovijeda, da se je dao na još ozbiljnije izučavanje književnosti u XIV. i XV. vijeku. Proučavanjem došao je do veoma utješljivih zaključaka: jer mu je veoma godilo, kada se je uvjerio, da je njegov klasicizam podpuno opravdana protivnost onoj reakciji literarnoj i filozofičnoj romanticizma g. 1815., te je mogao svoju protivnost opravdati naukom i primjerima tolikih slavnih mislilaca i umjetnika. Suviše se uvjeri, da se već prije ogriješiše poganstvom mnogi slavni umovi Evrope, pa na koncu konca, da to poganstvo, taj kultus forme, nije drugo nego ljubav k prirodi, od koje se bijaše ljudski duh udaljio. Srdilo ga, što se u književnosti gleda na prirodu kroz nekakve nebulozne naočare; to ga potače, da stane gledati i čitati prirodu onako, kakva jest. K tomu njegova naravna i instinktivna sklonost k opoziciji, jer o sebi napisa da „voli biti izmedju manjine i u književnosti, a u većini, da je on riba izvan vode" (Confessioni e battaglie str. 54), ustali se u čisto odredjenu misao.

Razvijanje i zrijanje osjećaja i volje u pjesnikovoj duši ogledava se u zbirci *Levia Gravia*. Ta je zbirka vrijeme krize i pročišćavanja, koje će se

tek dovršiti god. 1870. U *Levia Gravia*, kakve su u definitivnom izdanju, nahode se pjesme od 1861. do 1871., dočim prvo izdanje obuzimaše perijodu samo do godine 1867.

Ali Carducci, premda inače u Bologni življaše u skromnosti bez buke, vjerno pratijaše i političke dogadjaje u ujedinjenoj domovini, pa kako nova Italija nije odgovarala težnjama i nadama mnogih patriota, on pjevaše žestoke satire, koje nazva Decennalia, a kasnije proširivši ih promijeni im ime u *Giambi ed Epodi.*

Najprije iznijet ću vlastiti pjesnikov sud o radu ove perijode: „U *Juvenilia* bijah štitonoša klasika; *Levia Gravia* su predstraža mojega vojevanja: u *Decennalia*, nakon prvih nestalnih udaraca, puštam se u more zgoda izlagajući se pogibelji. Prvi poticaj uzeh i time se ponosim, iz Alfieria, Parinia, Montia, Foscola i Leopardia; preko njih i s njima segnuh u starije i zadržah se oko Danta i Petrarce; i na ove i na one imadjah uvijek oko, i onda kada se zalijetah po tudjim književnostima". (*Confessioni e battaglie* str. 58.)

Da su *Levia Gravia* plod pjesnikove krize, potvrdjiva sam Carducci: „U njima osjećaš lakoumnost i umišljeno i oduševljeno uvjerenje, da tu ima misli i elegancije. U ostalom vidi se čovjeka, koji se ne pouzdava ni u poeziju ni u se, a ipak kuša; kuša novost, a neima smionosti, da prekine sa starim običajima; ne slaže se s većinom, a slijedi je; uzimlje predmet mješte umjetnosti, ili ih stavlja medjusobno u sukob; hoće da bude ozbiljan, a igra se; viče, a straši ga glas, što se gubi u prazninu. Čitajući ponovno te stvari, sudim sebe kao da sam umro; i u ovoj zbirci, što je evo puštam pretiskati, vidim i osjećam ukočenost i led, kao u komadu mramora, što ga pridodavam, da ozida grob mojih mladenačkih sanja". *(Confessioni e battaglie* str. 142.).

U ovo se vrijeme sakrio Carducci pod pseudonim Enotrio Romano, da može jače odapinjati svoje strijele protiv ondašnje vlade.

U *Levia Gravia* jači je dojam izvanjskoga svijeta, i tu crpa i povod i predmet pjesnikovanja. Moderni duh prodro je u dušu starinskoga pjesnika. Ne ćeš više, kô u *Juvenilia*, opaziti ono gomilanje imena slika i dogadjaja iz mitologije i starine. I *Levia Gravia* prodjoše neopažene. O njima se za onda nije uopće ni pisalo, a što se je pisalo, bilo je tek kasnije, kad je pjesnik ostvario svoj književni ideal. Iznimku čini njegov prijatelj Chiarini, koji u „Rivista Contemporanea" g. 1869. objelodani studiju, kasnije preštampanu u knjizi „Chiarini: *Giosuè Carducci — impressioni e ricordi" (Bologna Zanichelli 1901.*). Evo par redaka iz te studije: U *Levia Gravia* vidja se postepeno razvijanje i napredovanje pjesnikovog uma. Malo po malo, što više ide naprijed, to je čvršći i stalniji u umjetničkom koracanju; a duh, što po malo postaje svjesniji svoje snage, više nego li od reminiscencija hoće da žive od svojih misli. U Carduccia se podpuno opaža redoviti razvoj pravoga pjesnika: naime prva perijoda, kada sebe traži u drugima i živi više od tudjih misli nego li svojih, više od prošlosti nego od sadašnjosti

(Juvenilia), i druga perijoda, kada se realnost nameće pjesniku, i on mora, da u njoj traži predmet svojim pjesmama *(Levia Gravia)*. U Carduccia taj prelaz iz prve perijode ne bi naglo nego korak po korak postepeno, tako da prva perijoda izgleda kao priprava druge.

Pri koncu *Levia Gravia* nahodi se himna Satani, ispjevana u ovom razdoblju. Carducci ispjeva tu himnu g. 1863. u Pistoji, i pročita je na jednom prijateljskom sastanku. Kasnije g. 1865. bi odštampana i razdijeljena medju prijatelje, ali u javnost ne dodje nego nedozvoljenim pretiskivanjem novina. Tada bijaše najjača borba u Italiji med crkvenom državom i novom Italijom, pa je ta himna dobro došla svim protivnicima crkvene svjetovne vlasti. Ova je himna zapravo prvi put učinila Carduccia popularnim, kad je g. 1869. izašla, po onoj staroj „da se zlo brže širi". Do tada, kako vidjesmo, bijaše ispjevao dvije znatne, bar novošću, zbirke pjesama, ali još uvijek bijaše većini nepoznat. Satana brzo raširi njegovo ime, bilo da ga se je napadalo ili branilo. To djelo Carduccievo doživi najviše izdanja, skoro svake godine po jedno. Dapače pričaju, da su ga neke framasonske lože uzele za društvenu himnu. U koliko sam pitanje framasonsko proučio u nekim knjigama, Carduccieva himna odgovarala bi podpuno težnjama loža, i uopće tajnih društava. To je — doslovno uzeta — himna rebelaciji i revoluciji u ljudskoj povjesti. Sama himna u sebi nema nikakve književne vrijednosti, što sam Carducci potvrdjuje: „Non mai chitarronata (salvo cinque o sei strofe) mi uscì dalle mani tanto volgare"; a u isto doba priznava, da mu je ta himna najprije raširila ime *(Confessioni e battaglie* str. 149.)

Čim je ta himna ugledala svjetlo, Guirico Filopanti, ugledna ličnost i za Carduccia, upravi mu otvoreno pismo, gdje med drugim veli: „Sve ukupno vaš sastavak nije pjesma; to je umna orgija. — Ona med drugima ima tu manu, da je antidemokratična. Antidemokratična je i u formi, jer je pisana i nejasno. A još je antidemokratičnija u jezgri, jer se ne koristi puku, nego ga se izdava obožavajući načelo zla". — Pa mu predbaciva, da se je ogriješio o dva najsvetija i vrhovna načela: *Bog i narod.*

Carducci mu odmah odgovori: „Himna Satani je lirična u tome, što je časoviti izraz, rekao bih, jecaj posve individualnih osjećaja, kako mi prodrije iz srca jedne septembarske noći g. 1863. . . . Ispovijedam, da nijesam njom htio praviti nikakve stranke; niti da to bude ičije evangjelje, ni katekizam, ni psalam ma bilo za koga. Da mi ni u snu nije palo na pamet, da pravim propagandu, dokaz je što himnu štampah nakon dvije godine i u malo istisaka, što ih darovah malenom broju znanaca ili prijatelja . . . U ostalom ti si mogao shvatiti kome ja pjevam. Ti si rekao: Prirodi. I Razumu, dodao je urednik lista *Popolo*. Da, ja sam upravo tim božanstvima pjevao, koje asketizam krsti *puti* i *svijetom*. Asketizam zove Satanom ljepotu, ljubav, blagostanje, sreću. Ona siromašna dumna želi kotaricu žutjenice? U toj je želji Satana. Onaj se samostanac nasladjuje pjevanjem ptičice, što mu žagori u osamljenoj ćeliji? U tom je pjevanju Satana . . . Za teokratičare Satana je misao što krili, Satana je znanost koja istraživa, Satana je srce koje

plamti, Satana je čelo na kojem je napisano: — Ne ponizujem se. Sve je ovo Satansko: Satanske su evropejske revolucije, da se prekine sa srednjim vijekom, što je za njih zemaljski raj; Satanske su talijanske općine sa Arnaldom, Colom, Burlamacchiem; njemačka reforma, koja propovijeda slobodu; Engleska, što je dobiva i osvećuje; Franceska, što je proširuje na sve narode i staleže i čini je zakonom novih pokoljenja. Sve je ovo satansko, sa slobodom savjesti i kultusa, sa slobodom štampe, sveopćim izbornim pravom . . ." (Tako od prilike u *Confessioni e battaglie* str. 89., 90 i 91).

U polemici pak sa Zendriniem piše: „Gospodin Zendrini miješa pitanje o Satani. Ja sam Satane sit do grla, što moram opet o njemu govoriti . . . Gospodin Zendrini dokazuje 1) da Dante, Tasso i Milton drukčije prikaže djavla: hvala na tome, ali oni pjevaše kao pjesnici vjere. 2) da su ga drukčije prikazali Goethe, Byron i Heine: hvala i na tome, ali oni su epski ili dramatski prikazivali legendarnog djavla. 3) da pučka fantazija drukčije zamišlja djavla: tisuću hvala za zadnji put, ali puk vjerovaše i vjeruje u djavla. Nakon toga g. Zendrini predpostavlja, da sam ja u Satanu htio prikazati filozofsku ideju, ali za takovo prikazivanje, njegovo je mnijenje, da sam imao uzeti Prometeja, kao što učiniše Monti i Shelley; i tu hvali ovu dvojicu. U tome mu i ja potvrdjujem. Ali pošto Monti i Shelley tako dobro filozofički oživješe velikog Eshilovog titana, ne čini li se g. Zendriniu, da bih ja bio i bezočan i nepametan, i uzalud se trudio, da sam po treći put obradio istu temu? Svakako i ne pristajaše: Prometej divno oličuje uopće borbu ljudske misli sa teološkom, a ja sam htio prikazati životnost, borbu, pobjedu prirode i racijonalizma unutar i protiv kršćanskog asketizma; za to mi ne služaše Prometej, dočim mi bolje pristajaše Satana." *(Confessioni e battaglie* str. 264 i 265).

Tako Carducci, da istumači zamisao himne Satani — i ja ovdje iznijeh objektivno njegove misli. Ostalo bi, da prenesem ovdje, što mu drugi dokazaše, da je nepravedan u mnogim sudovima, i opet, da sve, što on navadja, nije ni istinito, ili je pretjerano, ili je mnijenje pojedinaca, a ne kršćanstva. Ali ovdje nije tomu mjesta, i mislim, da je suvišno. Opet cijenim, da je sve razlaganje Carduccievo uzaludno: Ili Carducci ne vjerovaše u vrhunaravnost, onda čemu pjevati Satani, ili vjerovaše, a onda kako čovjek zdrava razuma i poštena srca mogaše veličati princip zla? Ali da, kasniji Carducci nije više bio nekadanji jakobinac i republikanac; u njegovoj se duši zbila evolucija, koju ću kasnije mimogredce napomenuti, jer nije posao ove studije prikazivati pjesnikova načela i pobijati ih. Ondašnja Italija (1869) ijujukaše zanosno pijev Satani, jer to bijaše u prilog tadanje politike, tek povjesna Nemeza svakome vraća i na njemu osvećuje počinjeni grijeh . . .

Sam Chiarini zove himnu Satani pretjeranom i prisilnom, što se tiče sadržaja, a slabom što se tiče vrijednosti. Dočim Panzini (u knjizi *Evoluzione di Giosuè Carducci. Milano 1894)* zove himnu Satani Carduccievu himnu svojoj pobjedi, što se je njegov razum podpuno oslobodio, te označiva njegov prelaz u doba muževno i zrelo. Pjesnik da je nakon višegodišnjeg proučavanja

ljudske misli u povjesti i stare književnosti i modernih tudjih pisaca došao do svojega ideala, to jest do umjetničkog paganizma, koji je nekako u isto doba i naturalizam i humanizam. Po tom bi himna bila simbolična, a što ju se uzimalo u doslovnom smislu, da je kriv Carducci, što je i preko volje polemiku prihvatio (ibidem str. 53 i 54).

ANTE PETRAVIĆ

ZAKRINKANIMA

Da, on je sretan, jer s ovog svieta,
Na kom se koči zavist i zloba,
U snazi svoje muževne dobi
Svoj mir je našo sred hladna groba.

Tamnoga groba ledena ploč›
Sućuti ima više od ljudi,
Jer onog komu okrilje dade,
Iz mirnih sanja nitko ne sbudi.

A na tom svietu, gdje djeca božja,
Nazvana ljudi, o pravdi snuju,
Taštini, strasti, nedičnoj slavi,
Pravicu svetu sliepo žrtvuju.

Mnogo im vriediš, dok vajni misle,
Da ćeš pred njima prigibat šiju,
Al čim tu glavu ponosno digneš,
U tebi vide pakostnu zmiju.

Do jučer angjel, a drugo jutro
Stvorenje ludo, svega i svašta —
Ali ta luda još ima srca,
I svim hajkašem rado oprašta;

Jer dobro znade, s tih gordih ljudi
Napravu kada vihor ljut skine,
Goli će samo preostat kostur,
Da nadje pokoj sred grobne tmine.

MARIJA KUMIČIĆ

PLEMENITOST BRADE I KRAPINSKI LJUDOŽDERI*

Stara pučka predaja pjeva i priča o plemenitosti modre krvi. U dalekim tropskim morima, na obalama Sundajskoga otočja i ekvatorijalne Amerike živi čudoviti neki rak, botkaš ili molučki rak (Limulus moluccanus), čija krv kad se stine biva zagasito modrom krutinom. To je onaj isti rak, koji je tim slavan, što mu krv ima u sebi bakra. Njegovo je pleme medju istoplemenicima tako staro, da bismo ga za cijelo mogli ubrojiti u plemstvo rakova. Ali medju nama ljudima upravo je prirodoslovac zle sreće u okušavanju plemstva upravo u pogledu krvi. Medju svima sisavcima ima samo jedan, koji se od svih drugih barem spoljašnjim oblikom svojih krvnih tjelešaca razlikuje; ali to nije čovjek, nego jedna životinja, kojoj se on mnogokad podrugiva, naime deva. Pomiješamo li u životinja krv s krvlju, to će se te krvi sad stapati, sad opet uništavati. Krvna tekućina od čovjeka usmrćuje i krvna tjelešca od njega nižeg majmuna kao i ona od još nižega kojeg sisavca. Ali ni ta granica nije tako apsolutna, da bi nam svjedočila plemstvo čovječje u svom odnosu prema drugim živim stvorovima; jer medju krvlju čovječjom i krvlju čimpanze vlada još uvijek nepomućeni mir. Krv u tom smislu nije dakle nikaki osobiti sok.

* Redoviti profesor geologije i paleontologije u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, dr. Dragutin *Gorjanović-Kramberger* izdao je prošle godine svoju veliku radnju „Der diluviale Mensch von Krapina in Kroatien. Ein Beitrag zur Paläoanthropologie. Mit 52 Abbildungen und XIV. Lichtdruck-Tafeln. XI. und S. 59—277 m. 14 Bl. Erklärungen". (Izašlo kao druga sveska zbirke Studien über die Entwickelungsmechanik des Primatenskelettes mit besonderer Berücksichtigung der Anthropologie und Descendenzlehre. Herausgegeben von Prof. Dr. Otto Walkhoff. Wiesbaden, C. W. Kreidel). — Ovo je djelo u stručnim evropskim krugovima pobudilo najveću pažnju i nedijeljeno priznanje. U nas dakako ostalo je širem općinstvu sasvim nepoznato. Da barem donekle svoje čitatelje upoznamo sa zamašnim rezultatima i dalekim perspektivama, što ih to djelo donosi sa sobom, priopćujemo ovaj prijevod popularno pisane Bölscheove raspravice, što je nedavno štampana u njemačkom tjedniku „Über Land und Meer". Wilhelm Bölsche, entuziasta i kritik, oduševljeni je pristaša modernoga nazora o svijetu. To je njegovo oduševljenje najjače izbilo u njegovim djelima „Entwickelungsgeschichte der Natur" (1893.—96.) i „Das Liebesleben in der Natur" 3 sveske 1898.—1903. U svojoj raspravi „Die naturwissenschaftlichen Grundlagen der Poesie" (1887.) traži on materijalističke osnove moderne umjetnosti: dogme razvoja i nasljedjivanja imale bi po njegovu mnijenju biti za modernu umjetnost ono, što je za staru bila mitologija. U devedesetim godinama on se u mnogobrojnim sastavcima snažno upro za raširenje socijalnog pjesničtva. Po uzoru sociološko-opisnog stila Zolinog piše on svoj veliki roman „Die Mittagsgöttin" (1891.). Sve njegove radove provejava neka vanredno simpatična vedrina, neko zdravo životno veselje i radna snaga. Uz to je za nj veoma karakterističan njegov živahni, zorni stil.

*

Ali tko se zadubi u misli, gledajući lijepo koje čovječje lice, recimo portrait starca Goethea, taj može da ondje nešto zastane kod jedne crte, koja označuje onu duboku i važnu plemenitu crtu u profilu kulturnoga čovjeka. Ta je linija brada.

Na jednoj plemenitoj čovječjoj glavi uzorita je brada, tako reći, jedna duhovita nužda. Ona čini protivni pol lijepoga čela, ona je u nekom smislu njegova baza. Bez dobro razvijena podbradka nemoguća je lijepa brada. I najmekši ženski profil, ako hoće da djeluje, iziskuje jasno izdjeljanu bradu. Dok jedna umjerena brada, kao u Goethea u njegovo zrelo doba, onu veliku crtu prije pojačava nego muti, čineći kao neku umirnu tačku onom snažno u vis i postrance razgranjenom čelu, to s druge strane lice biva sasvim običajno, ako se brada kao rastapa u pretilim masama. To sve je već odavna zabavljalo fiziognomiku. Ali tečevina je tek posljednjega vremena naše poznavanje one prave plemićke diplome, koja je dana u toj umjetničkoj crti brade. U čovjeku je samom bio tek viši čovjek, koji je na ovome mjestu primio viteški udarac.

To nas vodi u veoma udaljene dane. Iznajprije kod toga ne gledamo čovjeka u njegovoj veličini, nego nešto, što mi promatrajući čovjeka i najradije ne bismo ni htjeli opaziti, kad bi to moguće bilo. Ima jedno mjesto u Hrvatskoj, sjeverno od Zagreba, kraj trgovišta Krapine. Tamo danas teče potok Krapinica, a 25 metara iznad njegova korita nalazi se u pješčanom kamenu jedna spilja. Ona leži u nekadašnjoj obali samoga potoka, koji ju je dakle davno prije morao u pećini izdubsti. Kako je davno tomu, možemo izmjeriti na sili vodâ, koje su ovud negda tekle, te su mogle pećinu tako izjesti, a opet i na dubini današnjeg potočnog korita, koja predpostavlja ogromnu periodu laganog pronicanja i padanja potočnog korita uza uporno izdiranje tekuće vode. Na dnu same pećine izmiješan je potočni šljunak s kostima od dabra. Kasnije se onda ta pećina napunila prlim otpacima svoga vlastitog svoda. Ali medju tim, dok je još pružala otvorenu udubinu, vrlo su je rado upotrebljavali kao zaklonište mnogovrsni stanovnici.

U neko odredjeno doba bili su to osobito medvjedi. Ali opet i njihove kosti, sačuvate u toj prlini, kazuju ono davno i davno doba, kad se to dogadjalo, jer to su kosti već davno izumrlog spiljskog medvjeda iz ledenoga doba. Ali ti prasvjetski orijaški medvjedi nisu još bili gospodari situacije, kad je ova spilja imala sasvim druge i još čudnije stanovnike, naime ljude. I to ljude za cijelo kroz čitav niz generacija. Oni su ovdje palili vatru, a oko tragova drvenog ugljena od te vatre leže još i danas ostaci njihovih bojeva i lovova napolju po krajini: grubo kameno oružje, istesato iz šljunka samoga potoka, i kosti mamuta, nosoroga, orijaških jelena i divljih konja.

Ali na ovakovom jednom palištu nadjeno je još nešto drugo: pusta rpa silovito rasječenih i kako se čini u svježem stanju u samoj vatri prženih ljudskih kosti. Uz druge pojedine nedvolične okolnosti ne treba tu nikakve osobite smjelosti, da protumačimo ono, što ovdje pred sobom imamo — to su ostaci jednog kanibalskog ručka. Najmanje desetero ljudi, djece i odraslih,

palo je tu žrtvom ljudožderima, i to ljudožderima, koji su već imali kameno oružje, koji su već poznavali tajnu umjetnog zapaljivanja vatre, te prema tomu dakle nisu bili više medvjedi, već ljudi.

Goethe je jednom rekao, da se u svijetu ne može tako lako opet dogoditi nešto tako gadno a s tako srećnim uspjehom kao propast Pompeja sa svojom važnosti za naše poznavanje staroga vijeka. Tako se i o toj razbojničkoj spilji krapinskoj može reći, da se još nigda nije dogodilo tako užasno nedjelo, koje bi ujedno znanosti donosilo tako bogatih plodova. Jer iz koštanih ostataka tih ubogih zaklanih žrtava došli smo iza jednog neizbrojenog lanca tisućgodišta prviput do sasvim sigurne spoznaje, da je u ledeno doba u nas u Evropi obitavala jedna starija, pradavnija, niža vrsta ljudi, nego što smo mi sami. Pripazi dobro: jedna druga „vrsta“ čovjeka. Kako je poznato živi danas na svijetu mnogo različitih ljudskih rasa, ali mi ih sve ubrajamo u jednu vrstu: „homo sapiens“. Naprotiv ljudi, što su u Krapini izjedeni (a po svoj prilici i sami njihovi požderuhi), spadaju u jednu drugu osobitu vrstu, koja se dandanas u strukovnoj literaturi kao neosporna svojina naziva Homo primigenius. Već su prijašnji nalazi, u koje se sumnjalo, pokazivali na njegovu egzistenciju; ali poslije stručnoga opisa tih krapinskih ostataka od profesora Gorjanovića Krambergera nema o tom više nikakve sumnje.

U te ljudske vrste nastavljali su se dugi trupovi na prilično kratke noge sa veoma nespretnim, naprijed iskrivljenim butovima. Jednako masivna kao surova lubanja pokazivala je uz gotovo sasvim iščezlo plosnato čelo debele koštane gužve, što su se izticale oko obrva, onu čudovitu tvorbu, što ju je prva jasno pokazivala znamenita neandertalska lubanja, o kojoj je antropologija tako dugo dvojila. Kad gledamo to čelo, koje strogo rasudjujući i nije još čelo, već je zamijenjeno nekom nezgrapnom tvorevinom, koja kao poput lijepo svodjene čaše isto tako svodjene moždane kao ponovno kruto ne označuje već prije kao neki uspravljeni koštani vizir tek oči u divljim borbama zaštićuje, onda je ono, što smo rekli o plemenitoj bradi kao protivnom polu plemenita čela, bez ikakve vrijednosti. Jer tu nema ničega, čemu bi ovo bilo protivnim polom. Ali upravo sada se unatoč svemu tomu ono naprijed rečeno okušalo. Ta krapinska vrsta ljudi nije uopće još ni imala prave brade!

Isto tako kako je njihovim licima nedostajalo pola, isto tako im je konsekventno nedostajalo i protivnog pola. Umjesto da je kao u nas izdjeljana u onaj lijepi kut, svija se u njih jednostavno donja čeljust unatrag, bjelodano na način gubice. Ništa nas kod tih krapinskih ljudi ne bi bilo tako zastrašilo i suzbilo kao taj nedostatak brade. A taj je nedostatak morao još snažnije djelovati, jer u povodu toga njihova donja čeljust u cjelosti nije nikako bila uža i nježnija nego u nas. Baš protivno: ona je bila mnogo masivnija; mi treba da je pomišljamo kao kolosalno oružje mišica žvatalja, a njezini su zubi bili jači nego današnji naši najbolji normalni zubi. Na tome se žvataćem aparatu vidi, da je još mogao smrviti kosti kao mi koru od kruha. Dakako — a to je veoma interesantno — da je to čitavo krapinsko

zubište u cijeloj svojoj snazi ipak već sasvim udešeno za žvatanje. U njega nema nikako onih za grizenje, dakle kao oružje za navalu i obranu, tako prikladnih velikih zubi uglovnjaka u zubištu čovjeku podobnih majmuna, primjerice gorile. I taj je čovjek imao davno već kao bojno sredstvo oružje, koje je sam izdjeljao, on nije upotrebljavao zubi predniaka. A i njegovo lice, s očima, kojim položaj nije bio suviše usko stisnut, te nosom nije svojim crtama mnogo sjećalo na gorilu, i ako je bilo sličnije zvjeri nego bilo koje živo ljudsko biće.

Uzmemo li da je zastupnik čovječje vrste Homo sapiens, i da mi (protiv čega nema nikakova snažnoga razloga) potičemo od takovih zastupnika vrste Homo primigenius, onda nastaje pitanje: odakle nama brada?

Profesor Walkhoff u Münchenu bio je prvi, koji se odmah iza kako je otkriven taj mučenički grob krapinski, usudio, da izreče jednu slutnju. A usudio se to na osnovi jedne istraživalačke metode, koja je u sebi krila sav čar jednoga novoga otkrića. On je prosvijetlio krapinske kosti Röntgenovim zrakama.

Mi treba da sebi predočimo svu poteškoću kod odgonetanja tako dragocjenih, jedinih ostataka, da shvatimo, kolike je sjajne i nove mogućnosti ovdje antropologiji pružila nova i unapredjena fizika. Takove se nenaknadive kosti ne smiju prepiliti, da se istraži njihova unutrašnja struktura ne uzimajući u obzir, da ovakovo piljenje kad bi i bilo dopušteno, ne bi svagda ni dovodilo do cilja. Već prije više nego dvadesetak godina nadjena je u špilji Šipka u Moravskoj isto tako prastara ljudska čeljust, koja se već onda isticala svojom ogromnom, masivnom gradjom, i ako je ona u pogledu zubi dala naslućivati, da je pripadala djetetu, što se nalazilo u vrijeme izmjenjivanja zubi. Skeptik je Virchow držao, da se tu radi o starom jednom čovjeku, kojega su zubi od bolešljivosti ostali nerazvijeni. Ta se stvar dakle ovako nije dala riješiti. Sada su najednom Röntgenove zrake učinile i najtvrdju koštanu gradju bez pomoći dlijeta do nekoga stupnja prozirnom kao staklo. U Röntgenovoj se slici odmah pokazalo, da se tu u istinu radi o jednoj normalnoj djetinjoj čeljusti u vrijeme izmjenjivanja zubi. A nečuvena masivna orijaška gradja te čeljusti objašnjavala se upravo tim, što je pripadala onoj staroj vrsti čovječjoj s ogromnim orudjem za žvatanje. Iza kako je Walkhoff tu staru prepirku konačno riješio, dao se sada s istom ovom novom metodom prosvijetljivanja i na krapinsku čeljust samu, istraživši prije na isti način ujedno i donju čeljust današnjih ljudi.

U odnosu prema modernim kostima pokazale su krapinske kosti uz spoljašnje nedostajanje brade još i jedan veoma čudnovati nutrašnji nedostatak. U spužvastom nutrašnjem tkivu čeljusne kosti nije bilo ondje onih odredjenih veoma finih niti ili brvanaca koščevine i to u onom odredjenom poretku, kako su se ovdje pokazali. Jedna je tečevina novije nauke o kostima, kojoj je prvi prokrčio put veliki anatom N. Roux, da mi to veoma fino unutrašnje tkivo naših kostiju sasvim općenito više ne shvatamo kao slučajnu ili sporednu strukturu. Što više ona se brvanca najsavršenijim načinom

podredjuju mehaničkim zahtjevima pritiska i zamaha kod kretanja čitave kosti, što visi u živom mišićnom aparatu, i to na neki način, koji točno odgovara onomu, što danas jednako jedan inžinir u svojoj sasvim savršenoj tehnici proučava i postizava svojim materijalom: kod vitlova, kod gradnje mostova i kod drugog čega sličnog. Kod donje čeljusti, a prije svega upravo sada kod razvijenog podbradka naših današnjih ljudi onaj mehanički princip, koji je koštana brvanca postavio u savršeni red, po mišljenju Walkhoffa, nije drugo nego one sasvim odredjene crte pritiska i zamaha, koje proizlaze iz onih mišica, što ih mi ljudi iz plemena hominis sapientis svi zajedno danas upotrebljavamo kad — govorimo.

Najfinija gradja brvanaca u okolišu brade, raskrivena čarobnim svijetlom Röntgenovih zraka, ne pokazuje nam ništa drugo nego naš dar govorenja! A ako sada ovih brvanaca u krapinskim čeljustima u opće gotovo nikako nema, kako je to pokazao Walkhoff, onda mi stojimo pred čitavom težinom zaključka, da ovi krapinski ljudi iz vrste Homo primigenius nisu uopće još običavali upotrebljavati tih čeljusnih mišica — drugim riječima: da najmanje još nisu na naš način kao ljudi umjeli govoriti. Njihova je donja čeljust prije svega bila orudje za žvatanje, a ne orudje za govorenje. Zacijelo ne smijemo pomišljati, da su bili nijemi, njihovo sredstvo socijalnog razumijevanja raspolagalo je možda već i nekom masom raznovrsnih glasova, ali oni nijesu od običaja izvodili korektne kretnje govorenja. A stoga u njih nije bilo podbradka. Taj je podbradak bio plemićka oznaka višega ljudstva, koju je u lice čovječje utisnuo artikulirani govor. Tim je govorom bez sumnje uistinu započeo tek viši, pravi čovjek. To je stara i neosporna tvrdnja. Kad mu je priroda podala podbradak, onda je to ujedno bio i signal, da je privlačiva snaga mišića nježna koštana brvanca uspješno priučila novome ritmu — da se govor porodio i da je bio zauvijek uveden.

Tako još pričaju (ako se mnijenje Walkhoffa trajno odbrani od svih napadaja) ti ubogi krapinski mučenici, koji su svoje živovanje završili jednoga groznoga dana u rujno osvijetljenom zadku pećine, nama kasnim potomcima o najdubljoj tajni, koju već odavna svi jezikoslovci hoće odgonenuti: o iskonskom postajanju jezika, o onom času, kad ga još nije bilo, već je trebao tek da nastane. Koga da se ne dojmi ta čudovita tragika ovakova izlaska, — to čudovito uskrisivanje svih stvari u našem duhu u tom vraćanju iza tolikih tisućgodišta . . .

CRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI

(Nastavak)

VI

Preporodjena česka književnost.

Znamenita godina 1848., koja je Česima doniela ne samo družtvenu i narodnu slobodu, već i nove ideje, dovršuje u književnosti predožujsku periodu. U praznim, pustim petdesetim godinama iztiče se jedina pjesnička sbirka „Kitice" od Karla Jaromira *Erbena* (1811.—1870.). U pučkom duhu pisane balade zadivile su svakoga i presenetile svojom kratkoćom i rezkošću izraza kao i dramatskom izradbom, kao n. pr. pjesma „Svatbena košulja" (Svatební košile). Ovdje je isti sujet kao i u Bürgerovoj „Lenori", ali sa pomirljivim svršetkom.

Erben, arkivar Zlatnog Praga, bijaše povjestničar i slavenofil. Nestorove Priče i Basne izdao je u svim slavenskim jezicima, a sabrao je Pučke pjesme, porječice i poslovice, čime je sebi stekao iste zasluge za narod česki, kao Vuk Karadžić za narod hrvatski i srbski. Erben je objelodanio znamenite stare česke spomenspise, kao djela Husova i Tome pl. Štitny-a. Krasota i milozvučnost njegova jezika i priljubiv ton njegovih pjesničkih proizvoda godina je šestdesetih svu mladež uzhitila, a njegove „Kitice" još i danas cvatu i šire neizcrpivi miloduh. Poslie smrti Šafařika, ini slavenski učenjaci počeli su se osvrtati na Erbena i na Josipa Jirečka.

Izdanje dvaju almanaka: „Lada Niola" i „Maj" tvore pravi medjnjak početku novog literarnoga odsjeka, a znamenit je pojav djela „Babička" (Babuška) od Božene *Nemćove*.

Ljubimci mladih spisatelja bili su ondašnji zastupnici „Mlade Njemačke", naročito Heine i Börne, kao što i Lord Byron, čiji im je „Weltschmerz" u toliko ugadjao, kao što mesianistički, mistički pravac Poljaka. Mlada generacija zavoljela je ona njemačka djela, koja su radila o českoj prošlosti. I romani Waltera Scotta bili su dosta obljubljeni. Nekoji pjesnici Maja[1] prionuli su uz Ruse i Franceze. Ali sve većma i sve jače stade izbijati na javu narodna osebujnost, a književnost se je svake struke širila, dok se je ujedno nastojalo i o usavršenju oblika, forme.

[1] Maj, družtvo, zadruga spisatelja.

Najsavršeniji, a u puku najpoznatiji literarni proizvod, kojemu bje utisnut narodni biljeg, bijaše pripoviedka „Babička", kojom je Božena Němcová stupila u češku literaturu kao prva naturalistica. Podaje u njoj podpunu sliku života i načina mišljenja českoga puka na ladanju. Laganom umjetničkom rukom, kao cvieće u vienac, upliće u tu pripovjedku ćud, navade i običaje tako, da biće i dušu českoga puka gledaš pred sobom jasnu i vjernu kao u ogledalu. Ovo jednostavno, nu ipak remek-djelo, stoji pred nama kao zdrava, priprosta, ljepušna djevojka sa ladanja u pučkom kroju, koja svojom milotom ugadja svakomu oku. Doskoro osvoji „Babička" srdce svakoga, a prevelo ju je u sve evropske jezike. Sretne ruke bijaše Božena Němcová i u svojim basnama, pričama i pučkim pripovjedkama iz Češke i Slovačke, kamo ju zanese sudbina. U svemu i svagdje ova spisateljica pokazuje vanredni dar potankoga motrenja.

Kao što Božena Němcová postade uzorom svojim spisima u nevezanom slogu, tako u godinama šestdesetim i sedamdesetim bijaše Vitězslav *Hálek*, najobljubljeniji medju pjesnicima (1836.—1874.). Njegova, svemu što je liepo, sklona nježna ćud, u sladkim bi zvucima vraćala dobivene utiske. Uvieke blage volje i dubokih čuvstava, stvori Hálek lirske pjesme, sjećajući na „Knjigu pjesama". „Večernje pjesme" i „U prirodi" pokazuju, kako je duboko pjesnik shvaćao prirodu, a pružaju nam jasan pogled u najtajniju dubljinu pjesnikove duše, kako prirodom govori našemu srcu. Milozvučnost dikcije i njegova srdačnost zajamčuju mu ljubav potonjih generacija. Njegova se duša ne može otrći i okaniti lirskih doticaja ni onda, kada izradjuje cieli niz epskih sujeta, uzetih od Slovaka, iz jugoslavenskog života pa i iz češke historije, a i duh romantički lebdi nad oduljim njegovim pjesmama. Nekoje tih pjesama pokazuju, da i on prianja uz Byrona i uz literaturu poljačku, koja odjekuje bolom. Hálek je pisao i drame, nu lirska mu ćud nije ni tu stvarala ljude puke sbiljnosti. Prema svom romantičkom ponimanju puka napisao je Hálek mnogobrojnih i danas veoma obljubljenih pripovjedaka, te je znao u čitateljima probuditi zanimanje i sućut za svoja lica. Hálek je stvoritelj laganih pripovjedaka, slika, arabeska, novela, koje su u Českoj procvale u godinama osamdesetim i devetdesetim. Proputovao je i slavenske zemlje na jugu, što mu pruži gradiva zanimivim podlistcima. Tako je eto taj plodan pjesnik djelovao u svakoj struci književnosti, uzdignuvši češko pjesničtvo za onu dobu na znameniti stupanj.

Tako je i *Pfleger Moravsky* (1833.—1875.) s početka spisateljske svoje kariere obuzet romantičkim nazorima i pod uplivom Byrona, Rusa i Poljaka sve polagacko počeo mienjati svoje nazore, dok ne stade napokon pisati realističke romane. Političko i družtveno stanje českoga naroda potaknulo je Pflegera Moravskoga, da u obliku romana rješava narodna i družtvena pitanja. Valja ga dakle označiti kao utemeljitelja socialnoga romana iz českog radničtva i tvorničarstva. Makar u svojim romanima „Iz maloga svieta" a u „Izgubljeni život" sjeća donekle na Spielhagenove „Problematičke ćudi", a upotriebljava još i romantičkih pripomoći, da uzbudi čim veću zvjedljivost

i dovine se preneraznog učinka, to ipak uz to podaje vjernu sliku českih odnošaja, naročito iz radničkoga svieta. Pfleger je Moravsky pisao još i druge romane, u kojima je odsudjivao bureaukratstvo, renegate i političko nehajstvo; nu u svim tim romanima ljubav je svemoguće poticalo, koje mjerodavno djeluje na razvoj dogadjaja. Puškinov „Evgenij Onjegin" bio mu je uzorom u djelu „Pan Vyšinsky", akoprem toga Pfleger Moravsky ne priznaje.

U godinama šestdesetim književnost česka se je razmnožala, te postajala svestranijom. Mogli bismo spomenuti mnogo, onodobce zvučnih imena, ali za razvoj književnosti nisu mjerodavna, pa ih moramo dakle mimoići. Navesti valja ovdje pojavu, koja se oštro odlikuje. Plodan je to spisatelj Karel *Sabina* (1813.—1877.) koji utamničen kao radikalac, postade policajnim agentom. Ne obzirući se na veoma obsežnu literarnu mu povjest, valja ga navesti kao romanciera, koji je nastojao, da probudi svojim spisima saučešće za česku stvar, koju je branio i za koju je vojevao, pun vatrenog osvjedočenja. Najbolje su mu uspievala djela zadahnuta političko romantički. Za njegov roman „Oživljeli grobovi", prije trideset godina ljudi su se upravo trgali. Sretne ruke bijaše Sabina i u romanu historičkom. Njegovo neobično poznavanje evropskih literatura osposobilo ga za duhovitoga kritičara. Medju njegovim librettima poznata je „Prodana nevjesta" za Smetaninu operu.

Prokletstvo „izdajice naroda" tištilo je ime Sabinovo kroz više decenija; u najnovijoj pak dobi nastojalo je uvažiti mu literarne proizvode. U viencu (kolu), koji se sakupi oko „Lade Niole", Jan *Neruda* (1834.—1891.) naskoro postade vodjom. Ličnost mu izbija kao svestrano umjetnički izklesan kip od granita, pravi chef d' oeuvre, a u českoj literaturi do današnjega je dana u svojoj struci nenadoknadiv. Bogat čuvstvom, pronicava duha, razumievao je Neruda svako sudbonosno pitanje, koje je razsvjetljivao uz bistro shvaćanje potrebština českoga naroda humoristčkim načinom, a pisao ih u obliku podlistaka. Tako je veoma često neposredno pridonosio k riešenju ne jednog zamršenog narodnjeg pitanja, jer je u cieloj Českoj duhovita mu rieč vriedila poput suha zlata, nedjeljne mu feuilletone čitalo je obćinstvo sa pravom slašću. Neprispodobivi, njegov humor strujao je iz srdca, punog vruće ljubavi za narod, a krio je u sebi mnogu bolno pritajenu suzu. Jezgrovit ovaj humor ne javlja se samo u njegovim podlistcima, u putopisima i pripovjedkama, već i u pjesmi.

Filozofski posmatrajući njegov duh, obrazovan njemačkim veleumima, djelovao je ne samo kritiziranjem postojećih javnih odnosa, već je najstrože posmatrao vlastite tvorbe. S toga je svaki mu pjesnički proizvod savršeno remek-djelo, koje se ne otimlje za uspjehom, već te svega obuzme, gotovo začara svojom vrlinom i strogo priajanjućim oblikom.

Oštro mu posmatranje, koje se tu i ondje svraća i u vlastitu nutrinju, motreći ju bistrim umom, pospješuje sazrievanje samo njemu osebujne žuhkoće, koja se dovija ća do sarkazma, obuzdavajući stvarajuću maštu, a da mu nije oštećivala literarnih proizvoda.

Dok „Pjesme sa groblja" („Hřbitovní písní" 1858.) odavaju boj duševnoga razvijanja mladića, u svojoj „Knjizi pjesama" („Kniha písní" 1867.) Neruda stoji pred nama kao savršeni pjesnik, kojega nas čuvstva i umjetnička dikcija napunjavaju zadivljenjem. Pravu pak riznicu književnoga blaga sačinjavaju njegove „Ballade i romance", izpjevane na pučki, nu u duhu humanite. Vječni zakoni prirode, kako se javljaju u vasmiru, ponukaše ga, da u „Kosmičkim pjesmama" sravnjiva čovjeka i razmjere mu sa ovozemaljskim odnošajima prema domovini, životu i smrti.

„Pjesme, pjevane u petak", (Páteční zpěvy) obiluju pravim rodoljubnim čuvstvom te poput „Kosmičkih pjesama" sadržavaju duboke misli, izrečene bez patosa, a kazujući junački način mnienja pjesnika, zauzeta za strogo vršenje dužnosti po moralnom osvjedočenju. U „Prostim motivima" takodjer se javlja izpravnost i svetost njegovih čuvstava. Jedino ljubav k ženi nije našla mjesta u pjesničkim mu proizvodima.

Osim ovih temeljnih kamena česke književnosti, stvori Neruda posebnu vrst pripovjedke „Malostranske* pripovijedke" („Malostranské povídky"), u kojima je autor zdravim svojim humorom opisao tip pravih českih pražkih malogradjana. Ova literarna Nerudina vrst omiljela je i Niemcima, te su te pripoviedke preveli.

Duhoviti realista, kao prijatelj mu Hálek, slikao je tudje krajeve, koje je proputovao, a svježe je i žive iznosio pred oči svojih čitatelja. Svoja bi opažanja tu i tamo poprašio attičkom solju, a Nerudova duhovitost postala je u Českoj poslovicom. „To je Nerudova!" govorilo se pri svakoj duhovitoj dosjetki.

Neruda bijaše vanredno radin i savjestan vodja česke literature, a genijalni urednik podlistaka od više novina kao n. pr. redaktor „Poetičkih causeria" (Poetické besedy). Sbirka je to malih knjižica, u kojima su pjesnici godina osamdesetih izdavali svoje radove. Niti medju „najmladjima" Neruda nije imao neprijatelja.

Adolf *Heyduk* (1835.) U spisateljskoj zadrugi „Maj", koja se razvila u samostalnu individualnost, Adolf je Heyduk najstariji od sada živućih českih spisatelja. Svojom bitnošću i dubljinom osjećaja, Heyduk pokazuje srodnost sa Hálkom. I njegove pjesme obastire romantičan zadah, odaljujući ga od proze. I epski mu se sujet pretvara u pjesmu. Jasno, čisto vrelo njegove poezije struji nepomućeno, osvježujući svakoga milim svojim romonom. Samo gubitkom jedine mu kćeri uzvitla mu se poezija.

Iz čudnih mu priča, basna i pripoviedaka struji zdravi okrjepljujući dah cvieća i zavičajnih šuma crnogorica, a u svojim rodoljubnim pjesmama pjesnik je najbliži českom duhu i srdcu. Za cielo, dugo doba ovog djelovanja Heyduk ostade sebi vjeran — kod njega se ne može govoriti o „razvijanju". Slavulj česke Šumave s mjesta osvaja sladjahnim svojim zvucima čitatelja. Najbo-

* Mala strana zove se čest Praga na lievoj obali Vltave, koja se proteže od Karlova mosta do Hradčína.

gatije vrelo za njegovu poeziju pružala mu je Šumava sa svojom veličanstvenom prirodom i osebujnostima značaja tamošnjega puka. Njegov se duh voli stisnuti u tiesnu potleušicu, nasluškujući prelima, a sam prede one tanahne zlatne žice u nježne pjesme i balade.

Idilu je takodjer njegovao. Najpoznatija je sanjarska „Oldřich a Božena", koja se razvija na českom priestolju i duboko poetska „Djedova ostavština". U najnovije doba odabire sujet biblički, što mu pruža prilike za razmatranja o ljudima.

Mašta ga odnosi u slovačke predjele, gdje se je nasladjivao ne samo slovačkim pukom, već i velebnošću prirode i divljački juškajućim ciganskim pjesmama

Ne dugo je tomu, što ga poezija zamami ća i u Kavkaz. U posljednjoj mu poetskoj sbirci: „Iz dnevnika putujućeg pjesnika", Heyduk se kao preporodjen pomladio, izmamljujući svojoj liri mjestimice krepke zvukove strasti i samosvojnosti.

(Nastavit će se)

MARA FABKOVIĆ

PININA BAŠTINA*

I

U gostinskoj sobi, što ju svojim svjetlom razsvjetljivala sa stropa viseća plinska svjetliljka, a koju je od bolestnikove dielila samo jedna malena odaja, sakupilo se deset do dvanaest osoba, od kojih su neke posjedale, neke stajale, a druge se opet, željne svježa zraka, naslonile na otvoreni prozor. Na stolu usred sobe, medju slikovnim albumima, kalendarima i drugim sitnarijama stajaše na velikom pladnju nekoliko čaša za vodu, a do ovoga na nešto manjem koji tucet malih likerskih čašica i flaša finog šampanjskog konjaka te zdjela puna leda s velikom žlicom od kristala.

Svako toliko bi tkogod od sakupljenih pošao k vratima na lievo, otvorio ih, postao časak, a za tim se i opet osbiljna lica vratio na prijašnje mjesto.

— Ništa novo? — pitali sa svih strana.

— Ništa . . . uviek isto. Samo nešto nemiran.

Izmedju tih deset ili dvanaest osoba upravo šest ih je došlo na brzojavni poziv istom pred par sati. Bili to sve bližnji rodjaci, a možda i baštinici gospodina viteza Ahila, od kojih nijedan nije stanovao u Mletcima. Jedina mu na životu sestra, barunica Rudeni, življaše u Firenci, no brzojav našao ju u Livornu, gdje se nalazila u morskim kupeljima, te je s mjesta prvim vlakom u družtvu svoga muža baruna Jamesa i kujice Darling krenula u Mletke. Rodjaci Minucci dodjoše iz Turina, Quaglia iz Milana. Minucci i Quaglia, otci i sinovi, bijahu šurjaci i nećaci viteza Ahila.

Kako se vidi, oni su se svi neobično pripravno odazvali pozivu. A istinu govoreći, brzojav, što im ga bratić Raimondi po liečnikovom savjetu odposlao, i ne dopuštaše otezanja:

„Našega je Ahila udarila kap. Njegovo je stanje nepovoljno. Želimo Vas ovdje.“ Bio to grom iz vedra neba. Tko bi od njih bio mogao i pomisliti, da će gospodin vitez Ahil u četrdesetoj godini od kapi umrieti?

Medju gospodinom vitezom i njegovim rodjacima nije bilo nikad one prave, otvorene rodbinske ljubavi. Bilo je mjeseci i mjeseci, pače i godina, da se nisu vidjali. On ih nije tražio, nego je volio putovati u inozemstvo,

* Izdala Biblioteca popolare: Semprevivi, Catania. Cav. Niccolò Giannotta, editore god. 1899.

a oni su riedko kada dolazili u Mletke. Samo jednom sgodom, i to kad je barun James na burzi pretrpio znatnih gubitaka, pisala je barunova žena svome bratu, da će se preseliti u domovinu, k njemu, da više ne bude onako sam. Medjutim ju je vitez Ahil odvratio od toga nauma. Sjetio ju, da mu je nekad govorila, da joj mletački južni vjetar škodi, za njega neka se ne brine, njega da samoća ne ubija. S rodjacima Minucci i Quaglia bio je njegov saobraćaj još hladniji. Bilo, kako bilo, nećaci ipak nisu propustili, da prigodom svake nove godine svome ujcu napišu ganutljivo pismo, na koje bi on, ne imajući baš osobita dara za dopisivanje, odgovorio samo sa par redaka, a i ti su uviek jednako počimali sa: — Dragi nećače! — Tvoje me pismo silno razveselilo i t. d. i t. d.

II

Čitatelji će i sami moći pomisliti, da su ti dragi rodjaci, došavši u Mletke, kao na juriš navalili s pitanjima na svog bratića Raimondia. Pa i sad im još svaki čas i po stoti put mora ponavljati jedno te isto. — Bilo mu dobro, vrlo dobro. Pred dva večera zajedno smo šetali jedno pol sata izpod Prokuratijâ. A i jučer u jutro je još upravo s tekom jeo.

— No vi niste bili polag? — upita Hanibal Minucci, vitezov šura.

— Ja ne... Bio sam slučajno ovdje u blizini, kad je sluga Baptist letio po liečnika.

— A vi ste onda odmah, odmah došli?

— I te kako... to se razumije... One jadne žene nisu znale, gdje im je glava.

— Koje žene? — osbiljno upita barunica Rudeni vrteći se na stolcu.

— Pa dvie domaće žene, kuharica i sobarica.

— A je li vas prepoznao? — nastavi Minucci.

— Bez dvojbe... On i sada razpoznaje... jer sviesti nije izgubio.. no ne može govoriti... ne može, nego desnom rukom micati.

— Hm! — uzdahne barunica. A za tim vrlo patetičnim uzklikom sliedio drugi popraćen silnim odjekom ćuške: — Proklete životinje!

Mala kujica Darling, koja ležaše izpod stola, misleći valjda, da joj netko tuče gospodaricu, naglo skoči i lajući dodje k njoj. No barunica se sama ćušnula hoteći ubiti komarca.

— Draga barunice — gotovo molećim glasom reče stari šestdesetgodišnji napudrani i oličeni galan Hipolit Neroni — ako si radi svakog komarca, što oko vas zvrnda, budete dali takovu ćušku, slabo ćete proći.

Neroni je govoreći sa ženama, kojima je in illo tempore udvarao, vrlo rado poprimao povjerljivi način govora. A govorilo se, da je i barunica Rudeni bila jedan od njegovih nekadanjih plamećaka.

— Boraveći daleko od Mletaka bila sam posve zaboravila na tu nesreću — odvrati barunica. Darling, mir!

— Zar sada u Livornu nije bilo komaraca?

— No, da!

Hipolit Meroni uhvati sada sgodu, da je sjeti na prošlost, te joj sniženim glasom reče:

— Sjećate li se jošte kupalištne sezove od g. 1860. u Ardenci?

Barunica namršti obrve.

— Kakve 1860.? . . . Ja nisam bila tamo . . .

— Bit će 1865.

— Ja nisam bila u Ardenci prije 1870. — ponovi barunica Eleonora zlovoljno, a na to se digne i ostavi sama svog nekadanjeg udvarača.

Koliko je godina barunica Rudeni mogla imati, nije se nikad moglo pravo znati. No bila je svakako za kojih desetak godina starija od svoga brata Ahila, koji bijaše najmladji u obitelji. Nije bila ružna . . . a ni neumoljiva — tako su bar zli jezici govorili, nu pošto su je mužkarci počeli zanemarivati, postala je posve surova i nesnosna.

— Da li ti se tetka svidja? — upita Minucci mladji šapčući sestrića si.

— Ja je ne bih rado vidjeti bez steznika — odvrati mladi grof Quaglia.

Onaj drugi udari u smieh: — Prava gomila!

Hipolit Meroni, što ga barunica ostavila na cjedilu, pristupi k barunu, koji čitaše „Gazzettu“:

— Što vam se čini za onog Battemberga?

— Ja se ili ne bih bio vratio u Sofiju ili bih bio ostao coûte que coûte.

— To je lahko reći . . . Ali proti Rusiji . . .

— Tko ne kuša, ne kusa.

— Ali careva je brzojavka upravo bezobrazna.

— Ne govorite mi o tom, molim vas, dragi Meroni. A Europa to trpi! Mi to trpimo! . . . Jesmo li mi liberalni ili nismo?

Jedan jedini pogled njegove žene upozori baruna, da tuj nije ni mjesto ni vrieme za takvo razpravljanje.

Barunica se pridruži onoj brojnijoj hrpi do prozora, u kojoj bijahu: Hanibal Minucci, grof Ercole Quaglia, odvjetnik Rizzoli i neki drugi kućni prijatelji. Tuj se onako akademički proračunavalo i nagadjalo, koliko bi mogao iznositi čitavi imutak gospodina viteza Ahila.

— Otac mu je ostavio sav razpoloživi imutak — opazi Quaglia.

— Nego. Dobio je zatim zapis od strica u Londonu — doda Minucci.

— Pak dionice suezkog kanala, što ih je kupio za 350, a prodao za tri tisuće franaka svaku.

Nabrajanje prekine dolazak liečnikov.

III

Doktor Gelsi, čovjek postar, ponešto sagnut, požutio, sied, kratkovidan, pozdravi na lievo, pozdravi na desno, — dobar večer, — popita se, ima li nakon njegovog zadnjeg posjeta što nova te u pratnji gospodina Raimondia podje u sobu gospodina viteza Ahila. I barunica Eleonora podje za njim,

no prije naloži mužu si, da pridrži kujicu Darling, jer svakako valja nastojati, da se i opet ne dogodi neugodan prizor, kao što se malo prije dogodio izmedju nje i domaće kujice Bibi. Kad je Darling na ime htjela, da s barunicom unidje u sobu njezina brata, tada je Bibi ljubomorno čuvajući svoja prava, režeći izašla iz svoga skrovišta, izpod postelje svoga gospodara i bila bi jamačno skočila na nju, da se prisutni nisu umiešali, te joj to zapriečili.

Ulegnute glave u jastuk, s ledenim oblogom na čelu, nepomično ležaše vitez Ahil gotovo mrtav u krevetu, ne odavajući života, nego desnom rukom, koju je silom htio izvući izpod pokrivala i očima, koje mu se nekako čudno kretahu u očnicama.

Do njegova uzglavlja sjedjahu neprestano sobarica i bolničar te neka treća osoba, neka mlada, liepa, pristojno, al čedno odjevena žena, čiji se zabrinuti pogled ni na čas nije micao od bolestnika.

Doktor izpitivaše bolničara i sobaricu, a ovi mu odgovarahu na sva pitanja i obraćahu se na onu treću osobu: — Nije li istina, gospodjo Pina? — Na to se Gelsi, ni malo se ne osvrčući na onaj čudan baruničin pogled, obrati ka gospodji Pini. A ova mu svojim milim glasom, jednim od onih glasova, koji se sami po sebi preporučuju, odgovarala točno i jasno, ni rieči više ni rieči manje, no što je bilo nuždno. — Razumijem, razumijem, razumijem — govoraše liečnik. Za tim se nagne nad bolestnika. — Gospodine Ahile, kako vam je? Kako se osjećate? — A vitez samo težkom mukom micaše glavom. — Ah — prihvati Gelsi, kao da sam sa sobom razgovara — maknuo se. Vidi se, da čuje i osjeća.

— Ah — uzdahne Pina — on sve dobro razumije . . . Kad bi se samo mogao izraziti!

I barunica Eleonora pristupi bliže, s druge strane postelje, nasuprot Pini.

— Ahile, Ahile! . . . Da li me poznaš? . . . Ja sam Eleonora . . . Eleonora . . . Hoćeš li, da ja ostanem uz tebe? — A ovaj podcrtani ja odavaše i najskrovitiju misao baruničinu. Ponudila se, da će ona koju uru bditi uz njega, uvjerena, da se ona druga valjda ne će usuditi zajedno s njome ostati ili da će je ona već kako znati odpraviti. No bolestnik odkrene lice od sestre i pogleda u Pinu, koja se poput lista tresla, i pruži prama njoj onu još zdravu si ruku. Mlada je žena prihvati i stisne u svojoj. Videći to Gelsi, umieša se i on: — Gospodjo barunice, vidjet ćemo sutra . . . Za noćas će biti najbolje, da u sobi ne bude novih lica.

— Ali ja . . .

— Pravo imate . . . Krivo sam rekao: novih lica. Mislio sam na ime lica, koja gospodin Ahil već dugo vremena nije vidio . . . Ostali, ako hoće, mogu bditi u pokrajnoj sobi . . . na izmjence . . . A vi, gospodjo barunice, najbolje ćete učiniti, da idete počinuti . . . Ta mora da ste umorni od puta . . . Dašto, u slučaju potrebe, morat će vas zvati . . . A kako je ovdje uredjena noćna služba?

Ovo je pitanje upravio na sobaricu Lindu.

— U jedanaest i pol — odvrati ova — izmieniti će Baptist i kuharica bolničara i mene.

— Ja se ne mičem — doda Pina.

Liečnik dade na to još neke naloge i upute te ode.

— Gore nije — reče rodjacima i prijateljima. — Sad je uviek jednako ... No, na žalost, stanje bolestnikovo je još uviek osbiljno, vrlo osbiljno ... U ostalom ja ću se sutra oko šeste vratiti. A sada: dobar večer, dobar večer!

Barunica ga izprati na hodnik.

— Ali, doktore, vi ćete dopustiti, da je prava sablazan, što je ona žena ovdje ... Da sam i u snu samo mogla pomisliti na nešto takovo, tako mi poštene rieči, ako bih bila došla ovamo ... Da ovako budem dočekana! ... Jer, eto moj brat, makar da se i nalazi u ovome stanju, ipak nalazi snage, da očima pokaže, da ga smetam ...

— Ne vjerujte ... ne — prekine je liečnik. — Meni je stanje gospodina viteza Ahila jasno. Bolestnici — pa i oni težko bolestni — uslied oslabljenih duševnih sila nerado se bave mišlju o smrti sve dotle, dok im to bilo kakav nenadani slučaj ne odkrije ... Gospodin vitez upoznao je pogibelj, u kojoj se nalazi, kad je oko sebe ugledao rodjake, koje inače nije običavao vidjeti, kad je ugledao vas, koji već odavna niste bili u Mletcima ... A pomisao, da se približujemo onom znamenitom koraku, uznemiruje i junake.

Ovo učeno razlaganje doktora Gelsi slabo je barunicu umirilo.

— Ne, ne — reče ona — on izmedju sestre i ljubovce voli ljubovcu.

Doktoru Gelsi se žurilo.

— Draga barunice — zaključi — u svojem životu valja da se oboružamo uztrpljivošću ... Sa starcima, djecom i bolestnicima ne možemo pametno govoriti ... U ostalom, ona žena je zlata vriedna bolničarka ... Ja bih rad mnogo i mnogo takvih imao u bolnici.

IV

Rudeni, Quaglia i Minucci — dobro ili zlo — smjestili se u kući. Ostali se u jedanaest sati oprostiše. No barunica umoli bratića si Raimondia i odvjetnika Rizzolia, da još malo ostanu. Muža si odpusti, a nećacima Quaglia i Minucci savjetuje, da i oni par sati počinu. Jer ako istodobno svi ostanu na nogama, moglo bi se dogoditi, da bi svi smalaksali, te nijedan ne bi mogao izdržati na nogama.

— A vas dva učinit ćete mi tu ljubav, te još ostati. Imamo razgovora.

Učiniše joj po volji. Na to se ona poče izkaljivati na Raimondia ... Raimondi je lakouman! Stanuje u Mletcima, liepo se pazi s Ahilom ... On je to morao znati, morao nas je upozoriti.

Raimondi bivao zlovoljan.

— Znati? Što? Upozoriti? Na što?

— Liepa li pitanja! Znati za tu spletku ... Upozoriti nas, rodjake.

— Ali, oprostite Eleonoro! Kakove vam to gluposti padaju na pamet? Velika li mi grieha za to, ako sam i znao, da je Ahil podržavao ljubavni odnošaj! Čoviek neoženjen, bogat i slobodan kao on?!... Ili zar sam vam morao razaslati okružnicu?

— Je li to dakle liepo i pristojno, da mi rodjaci, bez ikakve predhodne ubaviesti, došavši ovamo, ono mjesto, koje bi po pravu samo nas patrilo, nadjemo zaokupljeno po jednoj tudjoj osobi?... Što se mene tiče, rekla sam već prije doktoru Gelsi: Kad bih i u snu bila mogla pomisliti, da ovdje imade nekakova domaćica, bila bih, uz svu ljubav, što je prama svome bratu gojim, ostala u Livornu.

— Ne pretjerujmo — prihvati grof Quaglia, vrlo miran i hladan čovjek.

— Pa kakva domaćica? — ponovi Raimondi živahno. — Ta, Pina nije nikad ni bila u kući!... Jučer je došla... pa tko da joj to zabrani?... Da je Ahil bio u stanju govoriti ili pisati, on bi je bez dvojbe sam bio dao pozvati... a ja sve znam, zašto bi mu ja imao dati krivo, kad vidim ljubav i brižljivost. što je ta djevojka prama njemu izkazuje... Već od jučer se ni kroz dan ni kroz noć nije ni za čas samo maknula od kreveta... U obće, ja ne pojmim, kako joj je to moguće. — Niti jede niti spava...

Barunica se zlobno nasmije.

— Vi jamačno vjerujete u čudesa. To si mogu pomišljati, jer vidim, da vjerujete u njezinu nesebičnost.

— I doista, ona u slučaju nesreće sve gubi — opazi Minucci.

— Ala ste naivni! — začudi se barunica. — Takovim ženama ne dodje ništa nenadano... Ljubav je njima trgovina... Gube toliko, koliko i zasluže... Ti gubitci valja da su i pokriveni... Vidite dakle, gospodine Rizzoli, molila sam vas, da ostanete...

I zbilja, odvjetnik Rizzoli još nije znao, zašto mora prisustvovati tom razpravljanju.

— Molila sam vas, da ostanete zato, jer ste prije svega kućni prijatelj, a s druge strane vi ste i valjan pravnik te nas možete uputiti i savjetovati.

— Blaženih li žena! — pomisli Rizzoli. — One još ni ne znaju, da se za savjete k odvjetnicima dolazi u pisarnu. — Za svaki slučaj ograničio se, da samo šuteći kimne glavom.

— I ruku bih na vatru metnula, da tu imade neka velika prevara — prihvati barunica Eleonora otajstveno. Kad se mužkarac ulovi u mreže jedne spletkarice, on više ne gleda, nego na svoje oči; pripravan je, da zaboravi na braću, sestre, nećake, a kad bi ih imao, i na roditelje i djecu... U kratko, za mene ne ima dvojbe, da je gospodja Pina izmamila od Ahila po sebe povoljnu oporuku...

Quaglia i Minucci, koji do tada ni jednim znakom ne odavahu, da su ih filipike njihove šurjakinje i malo ganule — jednoglasno uzkliknuše:
— Je li moguće?

Bratić Raimondi prosvjedova proti tome.

— Niti u snu... Pina je dobra i poštena, nesposobna za takove spletke... A Ahil nije ni iz daleka pomišljao, da bi u četrdesetoj godini mogao umrieti...

— Raimondi, vi ste pravi predpotopni čovjek — prekine barunica. A za tim nastavi skrušeno: — Neugodno mi je, to sam Bog znade, da mi je neugodno o tome govoriti... a dao Bog, da mi brat još kojih dvadesetak godina poživi... zazirem od pitanja, gdje se radi o interesu... a napokon što se mene tiče... ja ne imam djece... te možete biti uvjereni, ako govorim, da govorim jedino radi Vas — to je očitovanje išlo oba šurjaka... No nepravda me vriedja, a u našoj je obitelji, na žalost, bilo već dosta nepravda počinjeno... Ta već sam naš pokojni otac je Ahila pred drugima osobito podario... No dosta o tome, on je bio jedino mužko diete... No htjela sam vas, gospodine Rizzoli, ovo pitati: Ne će biti, ali recimo, da se nepravda počinila, te su najbliži rodjaci postali žrtvom jedne nevriednice... zar to u zakonu nije predvidjeno, zar zakon ne pruža sredstava za obranu?

— Eto, gospodjo barunice, — odvrati odvjetnik, — gospodin vitez Ahil ne ostavljajući za sobom roda ni po uzlaznoj ni po silaznoj liniji, a niti zakonite žene, bio je podpuno vlastan, da po svojoj miloj volji razpolaže svim svojim imutkom.

— Svim?

— E, da. Zakon jasno govori... Odnosna prava imadu samo rodjaci u uzlaznoj i silaznoj liniji te živuća supruga... Dakako, da bi oporuka, za koju bi se moglo dokazati, da je prevarom ili silom iznudjena, bila nevaljala... No tuj diramo u osinjak. O tom se ne da samo onako nagadjajući, a priori govoriti... Valja viditi, što u istinu jest... U ostalom — doda Rizzoli, pogledavši na uru na zidu, koja pokazivaše na jedanaest i tri četvrta... i ja sam, kao i Raimondi, mnienja, da gospodin vitez glede svoje posliednje volje nije ništa odredio. Bilježničke oporuke, koliko je meni poznato, ne ima... Moguće da ima gdjegod u kakovoj škrinjici vlastoručna oporuka, no ne vjerujem. (Svršit će se.)

Talijanski napisao ENRICO CASTELNUOVO

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

VI

Da je tko Andrijeviću samo jedan sat prije rekao, da će ovo doživjeti s Olgom, bio bi mu se u lice nasmijao, kao što se sada smije sam sebi. Ne samo da se nije razstao s Olgom, već je eto došlo i do prvoga cjelova. I baš osjećaj toga cjelova na mekano Olgino lice, razvedrilo je posve Andrijevića. Sve su one tmurne i težke misli odbjegle u stranu, a u duši mu bila čitavo to popodne samo Olga. Počeo je sam sebe koriti, kako joj je krivo sudio. Čini mu se pače, da je svim onim ružnim i gotovo ciničkim mislima o Olgi bio taj razlog, što nikad s njom nije doživio ovako jednog čovječnog momenta, kao što je eto bilo baš danas. Sve mu se jasno vraća u sviest: svaka rieč, svaki kret, a najviše, što ga i sada u sjećanju ovladava — onaj neki drhtaj u glasu Olginu, što ga nikad dosad nije bio zamjetio. Nije to bila s njezine strane proračunanost — misli Andrijević — već iskrenost. Djevojka je došla na razkršće. Gregorac joj udvara, pa kad ne bi ona za njega, za Andrijevića, nešto dublje osjećala, ne bi mu bila to sve spominjala. Pa i ton njezina razgovora nije bio kao dosad, površan i običan, već intiman, a moglo se i vidjeti, da ju je stajao dosta duševne borbe. Andrijević je konačno morao doći do odluke, da i opet za neko vrieme odgodi onu svoju misao, kako bi se odciepio od svojih dosadašnjih sumišljenika. Napokon zar se on mora odreći Olge, ako se odreče svojih dosadašnjih političkih nazora? Ne da li se možda to dvoje spojiti?

Svakako treba za taj znak još mnogo razmišljanja, mnogo vremena i mnogo studija, jer inače će se njegova odluka smatrati pukim mladenačkim hirom, a to nikako ne bi htio Andrijević.

Kod kuće je našao listić od Jelovića, gdje mu javlja, da je onu „affairu“ s Dessauerom sretno izgladio, te da očekuje od njega, kako će on to ustmeno, s nekoliko rieči uvredu opozvati. Na kraju je još pripisao ovo: „A što se tiče tvojih sinoćnjih političkih izjava, nadam se takodjer, da će se izgladiti te da ćeš ih prvom prilikom u većemu krugu, ako baš ne opozvati, a ono ublažiti. Mi tebe ne smijemo izgubiti.“

Toga je popodneva otišao Andrijević k Olgi. Našao je nju i majku, koja ga je kao uviek prijazno dočekala, ne davši mu ni naslutiti, da se što srdi na njega sbog sinoć. Onda ih je majka ostavila same u onom malom salonu, gdje je bio Olgin glasovir, te gdje su i prije znali proboraviti satove predvečerja muzicirajući i čavrljajući.

Olga je bila osobite volje. Svaki čas ga je pitala, što će igrati, a on ju je molio, neka samo igra ma što, jer da ju voli ovako gledati sjedeći uz nju i pušeći cigaru. Ovako ju, veli, može nesmetano promatrati, kad se, prebirući tipke, prenese u onaj idealni glasbenikov kraj, gdje prestaje običajnost, a nastupa poezija one vječito liepe umjetničke dispozicije . . .

— A zar sbilja mislite, da se ja prenesem, recimo u Griega?

— Ne samo da mislim, već i vjerujem.

— Znajte, da mi je to najugodnija laska, kad mi se kaže, da s čuvstvom igram.

— Igrate. Danas osobito. Zašto, Olgo, nismo nikad do danas doživjeli ovakih časova?

— Kakovih?

— Ovakovih, gdje ovako govorimo jedno drugomu. Mi smo dosad govorili o stranim stvarima, a sad se naš razgovor spustio k nama samima i tako je nekako topao i drag.

— Jest i ja to osjećam. Pa to sam vam baš i jutros rekla. Vi ne znate, gospodine Andrijeviću, kako sam sretna.

— Nemojte me zvati gospodinom Andrijevićem, Olgo, bar sada ne, u ovaj čas, to je kao neki diskord.

I Andrijević ju uhvati za ruku i privuče k sebi. Ona je prignula glavu svoju na njegove grudi, a on joj je najprije poravnao kosu, a onda ju poljubio u tu kosu. Ona se nije branila, već je uzdahnula i objema rukama mu obujmila jaka pleća.

— Olgo, šaptnuo je Andrijević, kao u nekoj ekstazi i poljubio ju u lice.

Onda mu je Olga vratila cjelov, a predvečerje se je spuštalo. Niemo je bilo pokućstvo oko njih, težke zavjese na prozorima stajale su nepomično, tek je dolje s ulice dopirao nejasan žamor. Dugo su tako u ljubavi bili, dok se nisu sjetili, da zapale svjetiljku. Zapaljivali su je, igrajući se kao mala djeca. Olga se je uzpela na stolac, a Andrijević joj je davao zapaljenu šibicu — jednu, drugu, pak treću, jer se svaka ko slučajno gasila, pošto je Andrijević tom prilikom obuhvaćao Olgu oko tiela, bušeći joj glavu u krilo. Olga se je smijala objestno i konačno ipak zapalila svjetiljku. Onda je burno zaigrala na glasoviru jednu Lisztovu rapsodiju, tako burno, te je Andrijević mislio, e će si slomiti prste. Kao da je htjela sve osjećaje ovih časova preliti u one mirne tipke. A bila je užarena u licu, pa je taj ljubavni roman napunjao Andrijevića nekim zadovoljstvom. I oči su joj neobično sjale, pa mu se pričinjala ljepša, nego ikada prije.

* * *

Tako je bilo osam dana. Svako je predvečerje točno u odredjeni sat došao Andrijević. Uviek se počimalo s muziciranjem, nastavljalo sa cjelovima, a svršavalo i opet s muziciranjem pri svjetiljci. Mati je izpočetka dolazila, da opet ode, a ova zadnja dva tri dana nije je Andrijević uobće ni vidio. On i Olga nisu ništa govorili o kakvom braku, pače niti o ljubavi. Jedno je drugo tek uvjeravalo o velikoj sreći, ne mareći što će drugi dan donieti. Andrijević uobće nije ove dane ni išao u ured, niti se je čim bavio.

Od svojih prijatelja iz „Spužve“ nikoga nije vidio, osim Gregorca, koga je nekoliko puta sreo izpred Olgina stana i hotice mu se samosvjestno nasmiešio. Nego jedan drugi sastanak ovih dana iznenadio je Andrijevića. Bio je to njegov drug sa sveučilišta imenom Stjepan Marković, koji je prve dvie godine proboravio na sveučilištu zagrebačkomu kao slušatelj filozofije, te za vrieme onih nemira sbog spaljenja magjarske zastave bio relegiran sa sveučilišta, nakon što je odsjedio dva mjeseca dana u uzama sudbenog stola u Belovaru. To je bio miran, osbiljan mladić i jedan od riedkih starčevićanskih djaka onoga vremena. Uza svu svoju mirnoću pokazivao je dosta organizatorskoga dara, te je onu šačicu starčevićanskih djaka držao na okupu u odsudno doba, kad su se mnogi odmetnuli u druge stranke, a medju njima i Andrijević.

Andrijević se s Markovićem nije baš mnogo družio, ali iz ono malo saobraćaja s njim, vidio je njegov trud i nesebičan značaj, te neobičnu volju za rad. Kad je Marković bio relegiran sa zagrebačkog sveučilišta, odlučio je da svoje nauke nastavi u Pragu, no baš prije nego je otišao, imali su čitavu prepirku Andrijević i on. Marković je nešto žešće navaljivao na njega sbog tuge, što se iznevjerio starčevićanstvu, ali ipak nije bilo u toj prepirci grdnje, koliko gorke tuge, što onaj njihov uzki krug gubi onaka čovjeka, kao što je Andrijević. Marković se je razstao s njime izjavivši, da ipak ne gubi nade, da se ne će Andrijević danas sutra vratiti idealima svoje mladosti.

Poslie Andrijević nije čuo ništa o Markoviću, osim što su mu drugovi naprednjaci iz Praga pisali, kako je Marković u Pragu upravo biela vrana i kako se tudji od njih, napredujaka. Marković je medjutim svršavao svoje nauke, iztičući se u javnosti tek kojim novinskim člankom ili razpravom, a sad prije nekoliko dana išao je u Prag, da načini profesorski izpit nakon što je dulje vremena bio namješten u pazinskoj gimnaziji u Istri. Dvie ili tri godine naime bio je bez službe te je morao uzeti za nevolju mjesto urednika kod jednog pokrajinskog lista, pa je tako na oko malo zakasnio.

Sastanak s Markovićem neobično je djelovao na Andrijevića. Upravo ga je zadivljavao patriotizam toga čovjeka. Nije mu nijednom rieči spomenuo stranačkih razlika izmedju njih, već je uobće govorio o potrebi rada za osvješćivanje hrvatske sviesti. Spominjao mu je, kako je, živući u provinciji, zalazio mnogo u narod i dolazio u dodir s nižom inteligencijom, te posve uvjerljivo i optimistički govorio, kako ne smijemo očajavati o našoj budućnosti, dok imamo pred sobom ovako žilav materijal, kao što je baš seljačtvo i gradjanstvo. Dašto, taj je materijal još neobradjen, ali se dade uz živu volju i uz samopriegor stvoriti od njih upravo oduševljene radnike.

— Da, oduševljenje, pa makar i fanatizam, ja se ne stidim toga reći, kadar je da ulije života u našu borbu za narodnu samostalnost. Vi naprednjaci govorite s prezirom nekim o masi, držite da su od prolazne vriednosti pobjede mase, a ipak tko je drugi učinio francezku revoluciju i tko konačno uzpirio borbu protiv tiranstva u Hrvatskoj, ako ne ta masa? Mi možemo sve drugo metnuti na stranu, a priljubiti se k onoj ideji, koja je kadra sve te elemente okupiti i zapaliti ih oduševljenjem. A ta je ideja, moj gospodine . . .

— Starčevićanska.

Andrijević ni sada ne može zaboraviti pogleda Markovićeva na onu njegovu jednu rieč. Izprva ga je Marković motrio, misleći, da mu se Andrijević ruga, — nu kako se začudio, kad je Andrijević nastavio:

— Da, dragi Markoviću, vidite i ja sam do toga došao. Vi ste jamačno čitali, kako sam se ja odlikovao medju prvim radnicima naprednjaka i mnogo toga žrtvovao za njihovu ideju, ali ja vas mogu uvjeriti, da sam se počeo svakim danom sve više razočaravati. Odat ću vam tajnu: ja posve osbiljno kanim izstupiti iz njihova kruga i priključiti se k starčevićancima.

Andrijević je te rieči izgovorio s tolikim uvjerenjem, da mu je Marković vjerovao. Što više, on je ova zadnja tri dana prije svoga odlazka u Prag po čitavo dopodne razgovarao s Andrijevićem utvrdjujući ga još bolje u njegovoj odluci. Tu je bilo prilike, da se sjete svojih mladih dana i onih nezaboravnih večeri, kad su sa suzama u oku prisezali vjernost starčevićanskoj zastavi. Prisegli su i sada, kao već zreliji ljudi, uvjereni, da ih ne će tako lahko više nitko moći uzdrmati u njihovim načelima.

— Težka nas vremena čekaju. Narod je i ovaj put prevaren, samo u drugoj formi. Izišli su s novim riečima s tobožnjim preporodom hrvatskoga političkoga života, obukli su rukavice na ruke, ali su na njih pustili okove. Ne imaš pojma, dragi Andrijeviću (Marković i Andrijević su se u razgovoru pobratili, bez vina, ali to čvršće), neimaš pojma kako u narodu dobiva sve više terena starčevićanska ideja. Prošao sam dosta provincije, a ta gleda samo na Starčevićevu stranku kao na svoju posljednju nadu. Mi ne trebamo kompromisa sbog časovite koristi, a zašto da se politički prostituiramo, ako možemo biti jezičac na tezulji. Budemo li uporno stajali kod tražbina svojih prava, metajući na kocku i život i eksistencu, pa bude li tim mislima prožet sav narod, vjeruj da moramo doći do naše slobode — ne slobode kao fraze, već sbiljske, prave slobode.

— Tako i ja mislim, pa vjeruj Markoviću, da je prava sreća, što sam se baš u ovo vrieme s tobom našao. Ti ćeš priznati, da je težko na jednom se odieliti od ljudi, s kojima sam mnogostruko svezan.

I sad je Andrijević izpripovjedio Markoviću sve svoje veze i prijateljske i one ljubavne. Tu je opet kao mrak pao na njegove vedre misli. Olga! Andrijević nije Markoviću zatajio ni svoje ljubavi prama Olgi, kao i nepriliku, u koju je s tom ljubavlju zapao.

Marković je neko vrieme šutio, a onda mu mirno rekao:

— Stvar je ova: Ako ti tu djevojku ljubiš i ona tebe, to ne treba ulaziti u politiku, makar njezin otac i bio od protivne stranke. Dodješ li u priliku pak da biraš izmedju djevojke i svog uvjerenja, onda ima u našoj nauci makar i izmedju redaka odgovora za to.

— Odreći se nje ... izgovori više kao za se Andrijević, a onda su se razstali s obećanjem, da će se sastati, kad se bude Marković vraćao iz Praga.

Ova zadnja dva dana nije Andrijević bio tako sretan s Olgom kao obično. Ona je bila jednako vesela kao i prije, ali on se je znao počesto u najljepšim časovima nekud zamisliti.

— Šta ti je? Tebe nešto muči.

— Ništa, Olgo, ništa ...

(Nastavit će se.)

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

JEDNA ZANIMIVA KNJIGA

Mihael Gorski: Janko i Bianka, novela u stihovima i *Poetična ićindijuša* — Zagreb 1907. Tisak nakladnog zavoda Ign. Granitza. 8o. Str. 60. Ciena 1 K.

Uistinu zanimiva knjiga. Zanimiva za to, što je malo neobična u našim književnim prilikama. Neobična ne za to, što je autor pokupio neka svoja stihovotvorenija, već štampana i neštampana, već za to, što je dodao svojoj knjizi zanimiv predgovor. To jest knjizi Mihaela Gorskoga napisao je predgovor Ivan Krnic. A Mihael Gorski = Ivan Krnic. Ivan Krnic piše Mihaelu Gorskomu pismo:

„Dragi moj Mihaele Gorski, Vi biste htjeli, da Vam ja napišem predgovor Vašoj noveli „Janko i Bianka". Ja sam Vaš zbilja dobar prijatelj, pa ću se ovom ugodnom pozivu vrlo rado odazvati. Oprostite mi, što će Vam ovaj moj predgovor na mjestima i preveć zadrieti u kožu — ali Vi najbolje znate, da literarni običaji u našoj domovini nisu baš preveć blagi".

Tako počinje pismo. Vjerujemo Ivanu Krnicu, da je „zbilja dobar prijatelj" Mihaelu Gorskomu t. j. sebi. Inače naši literati nisu sebi dobri prijatelji. Velika, velika većina. Puni su hrvatskog jala, zlobe, nenavisti.

A ovaj je predgovor dobro zadro u kožu ne samo autoru samom (u tom i leži originalnost tog pisma), već je zadro i u kožu nekih ter nekih. Tim nekim „nekima" ne će biti sve ovo, što se tuj pominje, baš tako ugodno.

Nu trebalo im je to reći. A zanimivo je, što je to rekao g. Krnic. Kako je poznato, autor je tamo „daleko" natrag, kad je vriela borba „starih" i „mladih" i sam znao protiv „mladih" mnogo koju izvaliti. Poslie je posve pristao uz „mlade", sudjelovao u njihovoj kampanji, ne ćemo reći prisizao na njihov „mladi" credo, al bio im tumač, branič, bio i sam „mladi". Kako se iz ovog predgovora vidi, on se je razočarao.

Ruga se našim književnim prilikama. Dobar je žalac, kojim je ubo pokojnog vodju pokojne moderne, pokojnog Ivanova. Njega, kao bivšeg prototipa „mladih".

I veli Ivan Krnic Mihaelu Gorskomu:

„Zašto se ne ugledate u svog desetgodišnjeg druga Ivanova. This is a clever man! Što ti dodje pod ruku, tim se posluži, pa samo hrlo napried, udaraj lievo i desno, ruši i obaraj, što ne valja i što valja, na kraju te čeka pobjeda i — apoteoza! Od „kneginje Jelene" skokni Marulić-Šenoinom slavom do „Zlatareva zlata", od bolnih poklića „Protiv struje" do teatarskih polemika, od „tam-tama" na „Maticu Hrvatsku" do obzirna redaktora „Obzora", sve to udesi zgodno i bučno, pa eto te gazdom u našoj literaturi! Kakvo zlo te je od svega toga ostala zbrka i pustoš?! Kakvo zlo, što se zbog toga naše obćinstvo posve odbilo od književnosti, kakvo zlo tim više, što je Ivanov danas odlučna ličnost u politici?! Semper Augustus!"

U ovo je nekoliko redaka sva karakteristika jednog neuspjelog, stranputičnog vodstva jedne nenaravne, kopirane, zlo shvaćene struje u hrvatskoj književnosti. Ivanov je sa svojim vjernima prisizao protiv svakog kompromisa, a prvi se dao u kompromise. Prvi je jurišao kopljem, a prvi ga je i bacio u šaš. Danas uzalud pitamo, što je stvorila čitava ta „moderna". Recite jednu pjesmu, jednu crticu, jednu aktovku! Man češ pitat „mlade" iste...

Pa čitava ona batrahomiomahia — borba „starih" i „mladih"! Koliko se utrošilo vremena, crnila i dragocjenog prostora na strpljivom papiru! A zašto? Bila je s jedne i druge strane borba na vjetrenjače.

„Neka se uvaže odnošaji — veli Ivan Krnic — u kojima živi naša književnost, pa neka se već jednoć briše ta glupa razlika izmedju „starih" i „mladih". Ta obsjena Jovana Hranilovića i Ivanova! Šta znači to: „stari" i „mladi?" Toga više nema. Toga je bilo nešto malo prije deset godina, ali samo što je bljesnulo medju nama, odmah se opet ugasilo. Kasnije su tu razliku podržavali sasvim neknjiževni razlozi, a naročito: borba oko „Matice

Hrvatske". Ali i ta se je borba zakiselila: pjenica je izkipila!"

„Tko je željan boja — eno mu politike — a u literaturi ćemo mirnije i obzirnije. „Dobra" i „loša" literatura: to su jedine struje i jedine partaje za našu malu i sitnu književnost. Oko nas silni točkovi pokreću svietom, a mi se nabacujemo prašinom. Već smo preveć natrunuli oči: izperimo ih, da bistro vidimo. Bit će skroz drugčije, nego što mislimo gledajući ovako natrunjenim očima".

Drago mi je, što se ovi redci puno slažu s izvodima u kritičnom referatu mog pobratima Ogrizovića o Matičinom „Hrvatskom Kolu", što je dovršen u ovom broju „Smotre". Bistri se i dobrahno se već razbistrilo. I borba proti „Matici" bila je promašena, kriva, nenaravna. Lupalo se i na koncu se nije znalo za što. Dovelo se ljude na glavnu skupštinu „Matice", da će je „rušiti", a kad tamo spontano se „zaključio" — exodus. Sa bojnog se polja pobjeglo i — čast je spašena!

Da, izperite, gospodo, oči, da bistro vidite!

Dobro se autor pod kraj svog predgovora obara i na „književne napadaje iz busije, gdje se pisac stidi izaći pred sviet sa svojim poštenim imenom". To su oni Ljube Stoići — „simboli hrvatskog današnjeg oficijelnog literata". A tih Ljuba Stoića ima puno, puno...

S ovim je predgovorom poslužio Ivan Krnic i Mihaelu Gorskomu, a i dobroj stvari.

* * *

Sad dolazi sama knjiga. Prvi dio: „Janko i Bianka", novela u stihovima. Autor pripovieda u stihovima i srokovima, pa formom možda naliči na Byrona. Stihovi istina liepo teku, nu primjetio bih samo to, da kaprisa, kojom se igra srokovima, ne smije ići dotle, da je kadkad na uštrb ritmu i sroku. Inače su u toj noveli izpričani rodjeni doživljaji, sgode i nesgode iza premijere, onda se šibaju stanovite kritike u novinama i „iskreni" prijatelji i t. d. a ima i aluzija na neka poznata lica (n. pr. na str. 13. o dramaturgu, gdje je taj samodopadni gospodin s nekoliko stihova sgodno karakterisan). Ima tuj sarkastičkog, ironičkog smieška, ima i satirične žice. Teče i čita se ugodno. „Janko i Bianka" sadržavaju devet glava.

U drugom dielu: „Poetična ićindijuša" sabrao je autor na prvom mjestu balade (Don Rodrigo, Balada Vitez-Andrijina, vrlo dobro „Obraćenje Dojčin-Petra"). Originalna je „Balada o mojoj smrti":

Ja bih rado umriet u sumraku
I zimi, — tako oko sedam sati —
Teatar da igra operetu laku,
A obćinstvo je sa veseljem prati.

Drugovi će mu nakon prvog čina saznat „za ovaj vrlo tužni slučaj", malo će se razžalostit

Malo samo, dokle zvonce opet
Ne najavi, da će drugi čin započet.

Drugo je odjelenje „Lirika" s nekoliko liričkih nota, onda „Poetični kalendar" (Siečanj, ožujak, kolovoz, studeni). Na koncu su dodani prevodi Lamartinea, Coppéa, de Régniera i Mallarméa.

Knjigu Mihaela Gorskoga vriedno je, da svak pročita.

KNJIGE „MATICE HRVATSKE"

Dr. F. D. Marušić: „Liječnikovi zapisci". Marušić je liečnik u Zagori. Kao liečnik imao je prilike upoznati mnogo biede. Zvali su ga u kuće, u kojima vlada ne samo bolest, nego i glad i najgora neštašica. Jamačno to nije jedini kraj, u kojemu liečnik susreće osim bolesti i druge biede, ali Marušića, književnika, pjesnika se to tako dojmilo, da je odlučio pobilježiti dojmove, što ih je doživio na svojim ekskurzijama. Tako su nastali njegovi zapisci.

Drugi neliečnici kušaju liečiti rane naroda i stvaraju tako često i umjetnička djela; Marušić ne lieči, on vapije, moli, zaklinje. I to je glavna značajka njegovih „Zapisaka". Sućut, kojom susreće tudje nevolje i kojom crta prilike onoga kraja jest ono, što daje cienu toj knjizi. Inače su Marušićevi „Liečnički zapisci" slaba knjiga sa mnogim manama, što ih nalazimo kod početnika. Marušić je doduše već prije više godina započeo kao književnik (izdao je sbirku pjesama), ali još i sada se nije otresao mana početnika. Prije svega Marušić nema razvijen osjećaj za umjetničko izražavanje i zamjenjuje iskrenost sa težnjom za „lieporiečjem", a čuvstvo topline sa gomilanjem. Poput Kosora, Begovića i drugih književnika iz južnih strana i njemu je glavno, da se nešto rekne — zvučno. Hoće li zvučiti iskreno, hoće li se dojmiti srca, to kao da je važno istom u drugom redu. To smeta i kod drugih, ali u ovakovom slučaju, gdje se piše apel na obćinstvo po gotovo. S ovakovim načinom pisanja može Marušić djelovati na ljude, koji riedko uzmu knjigu u ruke, a s tom činjenicom je po svoj prilici „Matica" najviše i računala izdavajući tu knjigu.

Uslied toga, što su Marušićevi „Zapisci" pisani ponajviše na način frazerskih knjiga, a čovjek ipak ne može povjerovati, da je sve, što Marušić iznosi, izhitreno, razbije se dojam kod čitanja tih „Zapisaka". To je jednoga Marušićevoga kritičara dovelo na krivi nazor, da su „Liečnički zapisci"

knjiga, koju čovjek *ne smije* na dušak pročitati. Činjenica je medjutim, da čovjek *ne može* pročitati više Marušićevih zapisaka za redom, kao što ne može dulje vremena slušati diete, koje plače. U Marušićevim „Zapiscima“ nema dubokih misli (kao što ih nema ni u radu njegovih srodnika), od kojih bi svaka mogla čovjeka zaokupiti i hraniti neko vrieme. Ono, što on iznosi, su opazke reportera, novinara, zaodjenute u ruho literarno, napisane s mnogo „schwunga“ i „schwulsta“, ali su za to ipak samo opazke.

To nije plod dugoga i dubokoga suosjećanja ma da je Marušić moguće već i dulje vremena liečnikom u Zagori i ma da je moguće i vrlo čuvstven čovjek. Po „Liečničkim zapiscima“ sudeći Marušić i nije kadar dulje osjećati. Tako, kako je on napisao svoje „Liečničke zapiske“, pišu se prigodne crtice o svim svetima i dušnom danu. Čovjek nipošto ne mora biti pristaša izključivo vedre poezije pa ipak ne će moći odobriti Marušićev način pisanja. Jer od osbiljnoga se pisca zahtieva prije svega i to, da ozbiljno shvati ono, o čem će pisati. A kod Marušića se to ne može kazati. Ako on sušu, nerodicu, zimu i druge takove pojave napada i obtužuje kao razloge biedi svojih Zagoraca, onda ga čovjek sve i nehotice mora uzporediti sa španjolskim vi tezom, koji je navalio na vjetrenjače. Čovjek bi na časove bio gotovo spreman povjerovati, da je njemu osbiljno do toga, da se poprave prilike onoga kraja, ali onda se mora pitati: zašto Marušić nije iznio one razloge, koji stoje u rukama ljudi (a ne božjim) i pokazao način, kojim bi se moglo ukloniti te razloge? Ovako to izgleda kao neka jalova sentimentalnost, kao plač radi plača samoga. Kod razboritih ljudi ne postizava Marušić svoj cilj nikako, a kod drugih uspjeti će jedino toliko, da ih stavi u neko tugaljivo razpoloženje.

Sve to dokazuje, da je Marušić u velike naivan, da je u velike početnik

Ja ću izpisati samo nekoliko redaka pak ih malo osvietliti i bit će odmah jasno.

Ciepljenje. „*Sumorna p'ačna* livada, oko nje gaj, a u gaju slavulj, što u proljeću pjeva *crnu zimsku* pjesmu *tužnoj* Zagori.“ Ili (u istom zapisku): „Mršava je ledina posuta kamenjem i rosom, kao *suzama*, a obasjana je suncem, da se bolje vidi i njezina golota“. Ili: „Ništa po ovom kršu, nego suve grabovine i naših *suza*, koje manje vriede od onoga kamenja. Kamenom možeš barem sazidati kuću, al suzom ne možeš dirnuti ljudskoga srca . . .“

I to je sve napisano na jednoj stranici! I takovih, gotovo na vlas takovih stranica imade preko stotinu! Nije onda ni čudo, da se *takovim* suzama ne može dirnuti ljudsko srce. Suze, koje teku, jer je livada — plačna, — jer slavulj pjeva — u proljeću *crnu zimsku* pjesmu, — jer je ledina mršava i suncem obasjana, da se bolje vidi njezina golota. Da je Marušić mogao pokazati, da je u dnu duše težki pesimista, onda bi čovjek povjerovao, da može u proljeću čuti — crnu zimsku pjesmu slavuljevu, da mu je livada plačna i da mu sunce sije za to, da pokaže mršavost ledine (u ostalom neka vjeruje, da su ledine mršave ne samo u Zagori, nego i drugdje), ali ovako je sve to „plačno, crno, suzno“ samo stilistički nakit, umjetno cvieće, i na kraju kraja mršava, vrlo mršava — ledina!

Dok su Marušićevi zapisci izlazili u pojedinim listovima (Vydrinom „Sijelu“, Tresićevom „Jadranu“ i još nekojim), nije se to tako jako opažalo, ali sada, kad su sakupljeni, pa čovjek vidi, kako se sve to vječito repetira, kako se repetiraju ne samo činjenice, ne samo one sitne misli, ne samo opisi i prispodobe, nego uobće, sve, onda je to, neka se ne zamjeri — dosadno i čovjek se odista ne mora napinjati, da autora zateče u igri i glumljenju pa onda ostavi na koncu knjigu s čustvom neugodnosti.

Liepo je, da je „Matica“ izdala i knjigu jednoga početnika, jer je tim sa sebe skinula častni pridjev vrhovnoga literarnoga foruma Može biti ona toga nije učinila iz tih razloga, nego iz posve drugih, koje ne treba ovdje izpitivati i koji su ju vodili i u tom, da je i „Kolo“ izpunila i manje vriednim početnicima. Ali kada je već odlučila izdati knjigu jednoga početnika, onda je trebala biti barem toliko oprezna, da izabere takova početnika, koji je „nadobudan“, koji nešto obećaje. *A—ić.*

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Konac ožujka).

Oj vi kazalištne ceduljice! Vi, što mi ih spravlja redaktor iza svake predstave i onda u rukovjetu uruči, da vas proučim ili ne proučim. Vi mi se ovako nakon dalekih predstava, nakon izdovoljenih osjećajnih podražaja pričinjate kao uvele ruže. Zapravo kao latice Nikolićevih uvelih ruža, što se trune uz sneni Domjanićev lahor . . .

— Recite mi, kazalištne ceduljice, koliko se opereta propjevalo onamo, recimo, od 13. ožujka pa do konca?

I izšeta najprije pet ceduljica, pet Veselih udovica s datumima 13. 16. 20 24. i 26. ožujka.

— Još uviek?

— Još uviek.

I kad bi se još smjelo, još bi se davala. Svaki dan, svako popodne i svako veče — dok ne bi ta muzikalna publika od umora pala na stepenice Talijina hrama (ne Talijine blagajne) i zaspavajući još gundjala: „Sve bez rieči moram reći: ljubim te!“ (Preveo Djuro Prejac). A onda bi oni, što skidaju kapu pred Wagnerom i što se

ne mogu pomiriti s „leharizmom“, došli s batinama i udarali po onesvieštenoj publici — ako bi to što koristilo.

— A koje su još operete bile u ovom mjesecu, recite mi, snene kazalištne ceduljice.

— Još dvie i to kao popodnevne predstave: „Trapezuntska kneginja“ (dne 17.) i „Donna Juanita“ (dne 25.)

— Dakle u svem 7 operetnih predstava, a dramskih?

— Ako, dragi Vanja, računaš ovamo gostovanje Rusa, onda je bilo 9 dramskih večeri, ako i ne dramatskih.

— Dakako da računam Ruse. Kakav bih ja bio inače Vanja! Dakle na sriedu ruske ceduljice!

I izšetaše tri ruske ceduljice: prva od 9. ožujka s etiketom „Gospodja s kamelijama“, druga od 10. ožujka s nadpisom „Zaza“ i treća od 11. ožujka s dvie stvari: „Grofica Julija“ i „Mademoiselle Fifi“.

A meni, Vanji, prodje dušom melodija ruskoga jezika, koji je prvi put zašumio s hrvatske pozornice, a prvi put ga čuo i Vanja. Nego, moram biti po mogućnosti iskren i reći, da sam se malo kao i razočarao. Onaj ruski romon zaronio je tu i tamo iz ensemble-a — koji baš nije imao kod sviju slavenskoga tipa — ali kod nje, kod barinje Lidije *Javorske,* kneginje Barjatinske, omekšala se „ruština“ i raztančala u umjetničkom ritmu rutinirana grla. Tu si mogao razabrati više glumačke akcente nego li karakteristične ruske tonove. Ni uloge joj nisu bile ruske — što smo svi jednoglasno žalili — već pretežito francezke. I škola se francezka opažala osobito u Marguériti Gauthier, kadno se grčevito rukama hvata vratnih kulisa, ali je ovdje originalno njezino umiranje, koje nema pred sobom uzora. Dvie su njezine forçe u prikazivanju demimondkinja: zavodljiva ljubav, koja živi samo za danas, i bol, koja joj trga cielim licem, kad treba da se dieli s ljubljenim mužkarcem. To se osobito vidi kod „Zaze“, koja me inače ne može zagrijati, jer je tako strašno — teatarska od prvoga do zadnjega prizora. Ako i jest tu i tamo kao slučajan koji čovječji momenat, on tekar oživi u Javorskoj; ona ga podigne na izmučenu grud kao cviet, pa ti se i ne čini, da je umjetni cviet. Vragoljaste i zavodljive strane svoje uloge oživiti do virtuoznosti, a sentimentalne približiti čovječnosti, u tom je umjeća Javorskaje i u tom je ona nad autorima „Zaze“, inače čestitom gospodom: Bertonom i Simonom. Najinteresantnije je bilo svakako treće veče. Tu je Javorskaja udarila svojim secesionistično dugim prstima u nesuglasno udešene tvrde strune lire Strindbergove. Ako je to uobće lira! Mislim na „gospodjicu Juliju“, gdje treba pred gledaocima učiniti vjerojatnom cinički skombinovanu ljubav grofice prema — lakaju. Javorskaja je prvi dio ovoga užasnog diskorda izvela više teatarski i virtuozno, nego li bi to smjela prema autoru, koji ima hladne i sive sjevernjačke boje. Vidio sam suviše temperamenta, no taj me ipak nije smetao. Najpače ne mogu zaboraviti onaj prizor, kad ona pustimice leži pred slugom i podiže mu lagano — lagano nogu na cjelov. Odviše rutine za intaktnu djevicu! No zato me je osobito zadivila u drugom dielu, gdje se poput plahe ptice sakriva pred lakajskim šibama surovoga i praktičnog zavodnika. Ona gorčina i bol, onaj beznadni pogled u stranu ne da se zaboraviti. — Kao Rachel u Maupassantovoj „Mademoiselle Fifi“ imala je tek jedan prizor, koji ipak nije dopuštao — sbog slabe dramatizacije — pogleda u dušu.

Vanja više ne će valjda nikad vidjeti Javorskaje, ali će mu ostati u duši njezin secession-lik s malom glavom i uzvinutim ustnama, s vitim tielom i dugim bielim, drhtavim prstima. Ostat će u duši i bol lica nakrivljena na plač i onaj beznadni pogled nekud u stranu . . .

— Što je još dala drama u ožujku, vi uvele kazalištne ceduljice?

— Strindberga opet. Dne 12. i 21. ožujka igrali su se njegovi „Drugovi“ s Courtelinovom satirom „Njegov novčani list“.

— Ah, sjećam se. Iza kako je taj mizogin od inata ostavio kod naše publike, kako se to veli, posjetnicu sa svojim „Vjerovnikom“, priučavamo se po malo i na njega. Ta mi smo dopustili i Ibsenu slične diskorde („Nora“, „Sablasti“, „Hedda Gabler“,) a konačno sve te njegove trpke drame i nisu drugo nego projekcije, ružne projekcije Ibsenovih žensko-socijalnih aluzija. Ali baš ta rugoba i cerenje njegovih figura podaje mu originalnost. Čovjek se taj rodio sa zlobnim i, recimo, sivim pogledom na žansku psihu, ako joj on uobće priznaje, da je psiha. U svem, što je od žene doživio, pače i u onom najugodnijem, nalazi makar jednu nit rugobe, i onda skuplja, skuplja te niti, da sazda svoje figure. Ne žali sam obući hlače svojih glavnih junaka, samo da bar na pozornici ponizi ženu. Nije mu dosta, što ženi objesi častne atribute, da je lažljiva, egoistična, nedarovita, zavodjiva, nepoštena, razuzdana, raztrošna i odana piću — ne, ona mora i kleknuti pred njegova junaka, preda nj, pred Strindberga, pred cieli mužkarački rod za odmazdu, što su mužkarci stoljeća klečali pred ženom. I ako ga to klečanje udovoljuje, onda je — smiešan ili bolje: tragikomičan. — Ovakav je Strindberg svagdje, pa i u „Drugovima“. Ironija je dašto već u naslovu, jer slikar Alberg i žena mu Berta takovi su „drugovi“, da se medjusobno grizu puna četiri čina. Ona se potajno veseli, što je njegova slika kod jury-a propala, a što će njeziva uspjeti, pa premda je od njega sve naučila (stara Strindbergova misao!), diže

se sada nada nj. Pošto se medju tim sa slikama baš obrnuto dogodilo, nastaje zbog njezina postupka medju njima razkol. Sad pada na nju sve kamenje Strindbergove mizoginske i monogamske duše, pa kad se Strindberg podpuno izdovoljio, onda i zastor padne. Mi se vraćamo kući s posve naivnom mišlju, da Strindberg ima štošta „in puncto" žene i pravo, ali da ne bi smio tako generalizovati i potencirati. Tu misao čitamo sutradan i u dnevnim kritikama. Valjda tako misli i ostala publika, koja u ostalom još uviek „bielo gleda" na Strindberga. S vremenom nam možda ipak ne će biti tako neobičan; još malo, pa ćemo ga progledati — zar ne, moje drage snene i uvele kazalištne ceduljice?

Da, Štefanac je tu igrao Fijanovu ulogu, a da nije prije u njoj gledao Fijana. Igrao ju je s mnogo razumievanja i ja ga moram i ovaj put pohvaliti, on već pokazuje sigurnost i u stvaranju. Mihičička je uz njega igrala starom svojom vrlinom, a valja posebice iztaknuti i ako nešto karikiranu ali nesmiljeno veristički iznesenu figuru emancipirane „Frauenrechtlerice" Abel-Vavre.

— A što bi bilo još dramsko u ožujku, moje drage snene itd. (kao gore!) kazalištne ceduljice?

— Josipa Eugena Tomića „Pastorak", dne 18. i 24. ožujka (popodne).

— Dà, sbilja: Sramota, prava sramota. Izvrstan pučki igrokaz, jedno od najboljih djela pokojnoga Tomića, nagradjeno od „Matice Hrvatske", a pred gotovo praznom kućom. A ipak je u njem vjernih narodnih tipova i onoga pravog pučkog života; kod mnogih se prizora osjeća dah idile „bivše brodske pukovnije", a u likovima onih i ako humorističnih stranaca ima zdravih zametaka socijalne tendencije, koja je još slabo progovorila na našoj pozornici.

— A onda, ceduljice?

— Onda je bilo pred Uskrs (dne 25.) „U znaku križa" s Vilharovom kao Mercijom. Vilharova je udahnula nešto evangjeosko u svoju ulogu; s plemenitim fanatizmom spajala je blagost i postojanost; uz marljivi studij njoj je otvoren put do tragedkinje.

— A onda?

— Onda je bila (dne 19.) Ogrizovića Milana tetralogija „Godina ljubavi" . . .

— Stanite, ceduljice, stanite! Sakrijte se sve. Evo imam za ovu stvar novu cedulju, što sam na nju ubilježio posebni, po uzoru Iva Vojnovića:

Interwiew

(Milana Ogrizovića i Vanje Timofejevića).

Nekoliko dana nakon predstave „Godine ljubavi" bio sam u Ogrizovićevu stanu, da ga interwiewiešem. Čitao sam naime o njegovim aktovkama sve kritike, prijateljske mu i neprijateljske, pa sam htio od njega samoga čuti sud, makar i subjektivan. Sjedio sam u njegovoj sobi „za primanje" baš nasuprot zrcalu, u kom sam ugledao svoju sliku. U istom sam zrcalu vidio sliku Lunačekova poprsja (od Valdeca), a to je poprsje bilo okićeno viencem. Obazrem se i sbilja u jednom dielu sobe virila je glava Lunačekova iz još svježega vienca lovorova s trobojnom vrbcom. Dugo sam čekao Ogrizovića i gotovo kao zadriemao, kad se najednom stvori preda mnom on, ali mi se učini, kao da je iz zrcala izišao ne on, nego ona moja slika, slika Vanje. Izmedju nas se poveo ovaj razgovor:

— Pa kako ste zadovoljni s kritikama?

— Preko očekivanja, dragi Vanja. Ja sam se zapravo nadao batinama.

— Hm!

— Ne samo za to, što sam ih i sam dielio, već što bi ih i sama stvar zaslužila.

— Kako?

— Nije to čednost, već istina. Ja sam svoj najbolji sudac. Evo idimo redom! „Proljetno jutro" zapravo je igrarija. Ja sam doduše najviše uživao sam pišući one jambe, ali je li to sve? Netko zna igrati glasovir, drugi izvrsno vozi bicikl, a treći slaže jambe — pak?

— Ali, dopustite, tu je poezije i dražesti, tu je svjetla i „stimmunga". To je kadro, osobito kad onako sladko igraju Hržička i Štefanac, to je kadro čovjeka prenesti u one liepe mlade časove, što im tako dobro pristaje rococo . . .

— Dobro, dobro, to su mi rekle već i neke gospodjice, ali moram vam reći, da je ta stvarca već daleko iza mene. Ta ima neko šest godina, odkad je napisana, a zamišljena je i prije deset godina. A mi dobivamo nabore, kako je sgodno opazio Lunaček, do koga vam ja dosta držim. Vidite, ja sam ga i okitio svojim najnovijim viencem od posliednje premiere, jer njega taj vienac zapravo i ide. Ja ću vam već poslie reći i zašto.

— Ali nije moguće, gospodine, da tako sudite i o „Jesenjem večeru".

— Ne! Uistinu, tu ste me malo uhvatili. Kod „Jesenjega večera" najviše sam osjećao. Romantika i jest prava poezija, romantika je moj san od djetinjstva. Kao jako malo diete gledao sam neke slike o starim njemačkim vitežkim dvorcima i to mi je ostavilo trag kroz čitav život, a poslie, kad sam prvi put ugledao Böcklinov „Otok mrtvih", rodilo se već „Jesenje veče". Ja sam se doduše htio i narugati romantici, ali ipak mi je ona ostala na dnu srdca kao neutaživa čežnja . . . U ostalom i to je tek „Stimmungs"-aktovka, ma da joj g. Souvan, do koga takodjer vrlo mnogo držim, priznaje, e je od sviju „der geschlossenste und absoluteste Einakter". Držim, da sam i ovdje mnogo hvale dužan onoj dvojici mladih ljudi, Hržički i Štefancu, koji su mi vazda bili sanjarski.

— A „Ljetno podne"?

— Neuspjelo. Tu sam u „Stimmung" udario i neke dramatske žice. Mislim Opimiju, u kojoj se nakon tolikih ljubovnika budi prava ljubav, a baš to nije uspjelo. Trebao bih to sad pisati, nakon što sam se vratio s puta u Rim i u onu kampanju s pinijama i paomama. Imade pravo Lunaček, da je taj „Stimmung" tek čitan i vidjen sa slika, a Opimija je živa žena, pa je nastalo nesuglasje. Ovdje se ipak moram nasmijati jednoj gospodjici od kritike, koja je očekivala u „Ljetnom podnevu", da vidi i „nastavak" strastne ljubavi Opimije i njezina ljubavnika; imala je živjeti za doba nekih rimskih careva, koji su na pozornici izvodili sve, pa i — „nastavke"!

— Vidite, a meni se baš „Ljetno podne" najviše svidjelo.

— Moguće. Kako kome. Svatko mi veli, da mu se je koja od ovih aktovka više svidjela. To je u ostalom svejedno Ja sam pisao za se, kao što je sgodno opazio kritičar „Hrvatske".

— Lunačeku se, mislim, najviše svidjela „Zimska noć".

— Da, dragi Vanja, i to mi je neka tiha zadovoljština. Lunaček mi je naime „Ljetno podne" kod najprvoga prikazivanja upravo razbio i ja sam trebao valjda dvie godine, dok sam se oporavio i konačno završio tu blaženu tetralogiju. Od samoga jada na Lunačeka pisao sam „Zimsku noć" i sad možete pojmiti moje veselje, kad sam ga zadovoljio. I zato sam, vidite, svoj vienac te večeri objesio na njegovu bistu Tà, dok sam pisao „Zimsku noć", pogledavao sam na onaj njegov smiešak, da ga savladam. I svladao sam ga.

— A je li istina to, što je napisao, da „Zimska noć" spada u „Godinu ljubavi" kao Poncij u vjerovanje?

— Gotovo, da je istina. Naslov baš slabo pristaje. Ja sam toj stvari dao tek zimski okvir sa nešto malo simbolike zime i starosti. U obće je cieli taj koledarski okvir nametnut. Znate, tko mi ga nametnuo? Tucić. Srdjan Tucić. Kad sam onu prvu stvarcu napisao za jednu našu diletantsku predstavu, nazvao sam je „Mladi dani", ali Tucić joj je dao zvučnije ime: „Proljetno jutro". Od ostalih „Jesenje veče" još nekako pristaje, ali „Ljetno podne" i „Zimska noć" sve slabije i slabije.

— Ove su potonje aktovke, mislim, dramatskije i misaonije, a prve čuvstvenije...

— Dà, to je mislim iztaknuo i kritičar „Hrvatske". No mi smo se, dragi Vanja, i previše zabrbljali o tim stvarcama, koje su za mene možda i ugodne uspomene mladenačkih grieha, ali, kako vam velim, već su daleko iza mene...

— Smijem li ovaj razgovor iznieti u „Hrvatskoj Smotri"?

— Možete, ali, molim, umjereno, da ne izlazi, e se sam hvalim. Sbilja, ne zaboravite posebice pohvaliti Vericu Hržić. Ona mi je već i prije liepo igrala, a u „Zimskoj noći" me je upravo iznenadila. Dala je tu nekoliko intimnih, toplih tonova, koji se ne mogu zaboraviti. Fijan je pak ne samo diferencirano igrao, nego čitavoj ulogi dao onaj umjetnički prostudirani dominantni ton. Pohvalite i redatelja Baha; neumoran čovjek!

Spustio se mrak, a meni se učini, kao da Ogrizovića nestade u zrcalu, u onoj mojoj slici. U sobi sam ostao sam ja:

Vanja.

IZ RUSKE LITERARNE REPUBLIKE

Onomadne bijaše u nekim časopisima publicirana fotografija, koja je prikazivala ruske duševne aristokrate oko dugačkog prostrtog stola. Tu imade čitav niz prvaka u toj ruskoj književnoj republici: Nemirović-Dančenko, Barancević, Amfiteatrov, Kuprin, Čirikov, Potapenko.... Svi ovi, te mnogi drugi, a i žene spisateljice, udruženi su u Petrogradu u „Prijateljsko udruženje ruskih književnika".

Jedan publicista dodaje toj slici neke karakteristične opazke po sadašnje prilike u ruskom carstvu, kojima prosjeva dah slobode ili bar elementarna čežnja za njom. Ruski se narod probudio i trese svojim lancima, što ih je tako dugo vukao za sobom. Po svim slojevima pučanstva bez razlike dobi zamnieva rieč — sloboda. Dakako da na čelu svima stupaju muževi duha i pera, koji već godine i godine obradjuju to tlo i stvaraju oko sebe čitave obćine. Ti mladorusi na literarnom području poznati su daleko preko granice svoje domovine. Taki je propovjednik slobode Maksim Gorki ili na pr. neobični poznavalac narodne duše Leonid Andrejev. I oni, koji su u inozemstvu manje poznati, veliki krug beletrista, uzko se jedni uz druge okupili, jedni u svom velikom nastojanju, da propagiraju duh slobode.

Toj družbi nije pošlo za rukom, da sačuva svoju družtvenu boju tečajem godina pred heterogenim elementima; malo po malo izticahu se sve više razne kontroverze. Jedan Niemac brzo je shvatio situaciju te posabrao iz tog šarenog kruga elemente istog mišljenja i istih težnja i osnovao „Prijateljsko udruženje književnika", koje već danas broji 70 članova. Profesor Fridrich Fiedler, poznati petrogradski pedagog a još poznatiji prevodilac ruskih pjesama u njemački jezik, odlučio je g. 1901. osnovati tu družbu i brzo mu je to pošlo za rukom. Jedva da ima koji ruski liričar, a da ga Fiedler nije preveo na njemački, strogo u izvornom metru. Veliki knez Konstantin, zvan „knez-pjesnik", mnogo je odlikovao Fiedlera, radi prevoda njegovih „kneževskih" pjesama.

Prof. Fiedler posakupio je oko sebe svoje istomišljenike, koji se sastaju svakih četrnaest dana u jednom petrogradskom lokalu na zajednički diner, gdje se razvijaju najzanimivije književne i političke debate. Ove godine mnogo spominjani pop Petrov, jedan od zastupnika dume za Petrograd, članom je ovog novog književničkog družtva. Ovaj čas ga nema u družtvu, jer su ga dobre ruske oblasti „poslale" malko u Čerimineckij samostan radi njegovih slobodnih govora za izbora. Petrov je izvrstan govornik, koji umije razpaliti velike mase, kao što je znao kao vjeroučitelj oduševiti i mladež svojim predavanjima, dakako ne u pravcu, koji je simpatičan ruskoj vladi. Petrov uživa više osobni ugled nego kao književnik, on je napisao djelo „Škola i život", nu koje je puno mana radi svoje pogrešne filozofije. Prigodom 50. dinera ovog književničkog družtva predao je pop Petrov utemeljitelju družtva zlatni jeton, čija posveta već karakterizuje tendenciju družtva, jer glasi: „Ministru vanjskih posala ruske književne republike".

U članove družtva broji se nadalje duhoviti feuilletonista Amfiteatrov. Njegovo djelo „Porodica Romanov" bacilo ga u progonstvo, dok mu je liberalna „Rosija" za uviek obustavljena.

Čvrste i jake stupove literarne republike čine poznati romanopisac Nemirović-Dančenko i Kuprin, ruski Beyerlein, mnogo duhovitiji od njemačkog književnika. „Dvoboj", iz vojničkog života, znamenito je djelo, puno najfinijeg opažanja i virtuozne tehnike.

I Čirikov spada ovoj organizaciji, pisac „Židova". Barancević i Potapenko jedni su od najpopularnijih, djela su im daleko van granica poznata. Na koncu valja spomenuti i kneza Barjatinskoga, muža glumice Lydije Javorskaje, koja je i u nas gostovala. Liberalni taj knez već je davno prekinuo s konservativnim predsudama svog staleža, pa u svojim dramama i veselim igrama oštro crta štreberstvo visokih činovnika.

U zanimivom ovom udruženju ruskih spisatelja ima i album, u koji svakom sgodom upisuju prisutnici aforizme, stihove te rišu karikature.

ŠVEDSKA IZLOŽBA U BERLINU

Ne će biti s gorega, ako s dva tri poteza zabilježimo ovu izložbu, da se čitatelj upozna bar po imenu s nekim švedskim umjetnicima. Ovoj je izložbi otvorio svoje dvorane „Künstlerhaus", a u njoj imade radnja (slika, risarija, crteža i skulptura) nekolicine izabranih umjetnika, koje pružaju pogled u modernu švedsku umjetnost.

Na prvom mjestu valja spomenuti Anders *Zorn*-a, čije se ime najviše pominje. Od svih svojih drugova on je postigao najvećih uspjeha, jer je najsvestraniji. Rodjen je 1865. u Mori (u Dalarnu), pa se je na akademiji u Stockholmu bavio izprva plastičnim studijama, zatim akvarelima i portraitisanjem. Poslie je ostavio akademiju i otišao u London, u Italiju, Paris i Ameriku i svagdje s uspjehom izlagao i bio odlikovan.

Princ *Eugen* švedski, najmladji sin kralja Oskara II., takodjer je zastupan na ovoj izložbi. Poznat je kao dobar slikar. Taj princ je učio neko vrieme na sveučilištu u Christianiji, zatim se dao na daleka putovanja, kojima se i s umjetničke strane koristovao, a onda prošao slikarske studije kod Gegerfelta u Upsali te Bonnata i Grevexa u Parisu. Glavno je njegovo djelo žive velike slike s motivima Tyresö-a na zidovima gimnazija u Stockholmu.

Kao portraitista prvi je na ovoj izložbi Oskar *Björk*, rodjen 1860. u Stockholmu. Ovdje je pohadjao i akademiju, kojoj je 1889. postao članom. Iste je godine imenovan profesorom za risanje figura i slikarstvo. Mnogo je portretovao članova švedske kraljevske kuće.

Carl *Larsson* iztiče se vrlo krasnom slikom „Božićnja noć", koja svraća u velike pažnju posjetilaca. Larsson je radničko diete, rodjen 1853. u Stockholmu. Posve prepušten sam sebi, umjetnik je sebi sam i krčio put. U mnogim se njegovim slikama zrcali njegov srećni porodični život. U narodnom muzeju u Stockholmu ima njegovih šest velikih fresko slika, koje prikazuju povjest švedske umjetnosti od svršetka XVII. do konca XVIII. vieka.

Gustav *Fjaestad* (rodjen 1868), tek se je u kasnijim godinama posve posvetio umjetnosti. Njegovi sniežni krajobrazi služili su već mnogo puta kao predložci u tekstilnoj industriji; umjetnik se sve više davao na slikanje na kartonu za gobline.

Eugen *Jansson* (rodjen 1862. u Stockholmu) u glavnom je samouk, a živio je gotovo bez prestanka u svom rodnom gradu, pa je iz njega i iz njegove okolice uzimao motive za svoje najljepše i najglasovitije slike.

Gunnar *Hallström*, rodjen 1875., učenik stockholmske akademije, izradio je ciklus slika k jednom poznatom epu. Na izložbi je zastupan slikama sa sniegom.

Umjetnik u krajobrazima Otto *Hesselbon* (rodjen 1848.), tek je nakon gotovo posvemašnjeg samoučenja dospio do umjetničkog djelovanja.

Na koncu valja još spomenuti Christiana *Criksona*, koji ima uvaženu rieč u švedskom umjetnom obrtu.

U plastici naći je Carla *Elda* i Carla *Millesa;* prvi je sebi stekao ime kao portraitista, drugi se pak proslavio nacrtom Sten-Stureova spomenika, kog će odkriti kod Upsale.

„Ako nisam ništa drugo, al savremenik jesam.“

SVJETLOTISKARSKI ZAVOD R. MOSINGER ZAGREB.

MAESTRO ZAJC

„Luctantes ventos tempestatesque sonoras,
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat."*
(Vergil I. pjevanje.)

Zadjite duhom u najsiromašniju, sasvim zapuštenu kolibicu. Zaustavite se časkom pred trošnim vratima. — Slušajte. — Majka nina čedo svoje a tihano, tihano pjeva: „Male ptice . . ." — — —

Podjite selom. Mališi se vraćaju iz škole, zar ne čujete, gdje pjevaju: „Glasna jasna od pameti . . ." — — —

Sunce već zašlo. More kao staklo. Mjesec se, kao kaka goruća, crvena kugla, pomalja negdje daleko, daleko iza crnih litica. Slušajte pjevanje isprekidano udaranjem vesala. Ne razabirete li: . . . „Desni vjetar eto dunu . . ." to pjesma, što je mornar pjeva . . .

Dvoje dragih sjedi u sobi. Ona prišla glasoviru. „Domovini i ljubavi . . ." pjevaju. Oboje su razdragani . . .

Zima. Snijeg škripi pod nogama. Sveta je nedjelja. Crkva dubkom puna pobožnog naroda. — Nitko se i ne miče, ljudi ti se čine kao kakve statue. Na koru pjevaju Njegov: „Ave Maria" . . . Zadnji akord razlijega se još crkvom. Čuješ poput tihog lahora slatki neki uzdah razdraganog naroda . . .

Sve se strčalo. Kola za kolima jure. Poput mravi ljudi hrle u kazalište. Zvonce zazvoni . . . Nastane grobna tišina . . . Zamniju prvi zvuci uvertire opere „Zrinjski" . . . Zastor pada. Sve je od milinje elektrizovano. Nastane silni pljesak, kao da se nešto ruši. Nastane vika, buka, kao da se slave orgije. Vijenci se nose, cvijeće se sipa, darovi mu se davaju. Razabrati se može samo jedan razumljivi povik, a taj je: „Zajc!" . . . „Živio maestro!" . . . „Napried Zajc!"

— Ne znam, da li sam i malo dirnuo u vaša srca. Ne znam, da li sam smio ovako da počnem. Čini li vam se odveć naivno — ne zamjerite,

* Uporne vjetrove, bučne oluje svojome silom
Eol pritiskuje kralj i zatvora i lanci veže (*Maretić*).

jer moje je srce u taj mah prepuno ljubavi, poštovanja, onog svetog mladenačkog zanosa, koji ne da, a da vam ne odam svojih misli, koje se redaju naglo, možda i bez reda, a htjele bi bar donekle, da dokuče Njegovo veliko, plemenito, toplo srce, koje je kucalo, kuca a i kucat će samo i samo za svoj narod, srce iz kojeg je poteklo tako njeżnih, tako razmaženih, a opet, rekao bih, tako gigantskih melodija.

* * *

Potanko opisivati njegov život, kada i gdje se rodio, u kojim je gradovima studije polazio, koliko je dobio vijenaca, kojima ga častima htjedoše opsipati, bilo bi ovdje skroz zališno, tim više što ćete njegov životopis čitati u svim dnevnicima, a i beletrističnim listovima, a sigurno ste ga već i čitali u „Viencu" god. 1875.

Reći ću vam sve to u nekoliko riječi.

Naš je. Rodjen na našoj grudi, najbijednijoj grudi — Hrvatska se zove.

Na Rijeci ugleda sunce života.

U Milanu studirao glazbu.

U Beču brao lovorike.

U Zagrebu? — ! — znano vam je . . . Pročitajte pomno još jednom gornje Vergilijeve stihove . . .

Zašto je ostavio lovore i časti u stranom svijetu, a vratio se k nama?

„Zvali su me" kaže, „a srce moje nemirno je kucalo na tudjoj grudi".

„Još ni ruže nijesu procvale na grobu gladnoga nam Lisinskoga, a evo dolazi nam nova žrtva, kojoj ćemo sličnu grančicu da utisnemo u ruke", mislili neki. — Ljuto se ipak prevarili! —

Zajc ne zna, što je trnje, a što kamenje.

Mirno snosi i smjelo koraca k meti.

Melodijama poput orkana ruši neprijateljske kule, pletkama zvane. Poput Prometeja donosi nam svetu vatru, ljubav spram domovine, kojoj je izvor njegovo srce.

Tko da vam opiše njegovu slavu, kad je prviput stupio medju svoje, došavši iz tudjine. Pero je moje preslabo, da vam izbroji sve one suze radosnice, kad su Hrvati pozdravili i ugledali svoga sina opet u svojoj sredini.

Prvi hrvatski pjesnici natjecali se, kako bi što ljepše opjevali njegov genij.

Od onog doba pa do danas Zajc živi medju nama.

Svome geslu: „Sve za narod svoj" ostao je vjeran.

* * *

Kako me zapala velika čast, a i laskava dozvola od samog maestra, da proučavam njegove skladbe, došao sam do uvjerenja, da bi se lakše mogao shvatiti ogroman njegov stvaralački rad, kad bi se razdijelio u tako zvane epohe.

Ponosim se u velike, što mi je i sam maestro priznao, da se podpunoma slaže sa mnom.

Kako ću potanje na drugom mjestu uopće o životu, njegovu radu i o raznim anegdotama govoriti, orisat ću za sada tek u najkrupnijim crtama razdiobu, kako sam je zamislio za shvaćanje njegovih radnja.

Zajc je počeo skladati, kad mu je bilo 10 godina!

Vrlo duhovito rekao je Göthe jednom zgodom u razgovoru sa Eckermannom ovo:

„Muzikalni talenat može se u najranijoj dobi pokazati, jer je muzika sasvim prirodjena unutarnjost (angeborenes Inneres), koja izvana ne treba velike hrane, niti životnog iskustva. Ali svakako pojava, kao što je Mozart, ostaje uvijek čudo, koje se protumačiti ne da. No kako bi Božanstvo moglo naći svuda prilike, da tvori čudesa, da to ne pokuša na izvanrednim individuima, kojima se divimo, ali ne shvaćamo, odakle potječu."

Bez straha mogao bih navedene Götheove riječi primijeniti na našeg maestra.

Ta već kao dijete, kojemu nema ni šest punih godina, gudio je Zajc javno na koncertu Janseove varijacije, a na glasoviru udarao opet Herzov rondo.

Dijete od 10 godina sklada uvertire (E dur — e mol), a u dvanaestoj godini napisao je *operu* „Marija Terezija".

Ako i nijesu to bile skladbe harmonijski strogo provedene, mora nam pamet stati, kad pomislimo, kakve je ideje imalo dijete, kad se dalo na pisanje — *opere*...

Do 16. godine nalazi se Zajc u nekom mističnom nimbu, njegovo maštanje vrluda po čudnim sferama. Nemajući nikakog znanja o harmoniji, kontrapunktu, još manje o instrumentaciji, on ipak od nutarnjeg nekakog nagona, raspoloženja, što li, sklada za gusle i glasovir, pjevanje i glasovir ili opet za sam glasovir. I to je prva epoha njegova stvaranja, u kojoj je skladao oko 20 djela.

U 17. godini vidimo Zajca u Milanu na konzervatoriju, kako dobiva prve nagrade. Tuj odpočinje druga epoha njegova rada. Još djakom konzervatorija skladao je melodioznu operu „Tirolka". Uspjeh je bio lijep. Sve su milanske novine oduljim člancima pohvalno pisale o talentiranom našem Zajcu. Stil Zajčevih skladbi tamo do opusa 89. još nema pravi umjetnički karakter, opaža se sporadički borba početnika sa umjetnikom. Za pravo s godinom 1857. počinju njegove skladbe da žive novim životom pravoga umjetnika.

Opažate iz svake skladbe, iz svake regbi kajde njegove, kako mu cijela duša upravo žedja za novim formama, stil mu je snažniji, glazbene misli jasnije. U toj mu je epohi zadnji opus 153.

Godine 1862. putuje mladi Zajc u Beč, bilo mu je tek 28 godina i sada se počinje za njega novo doba. Treća je to epoha. Zajčeve skladbe poprimaju nov biljeg. Francuska glazba sa njemačkom instrumentacijom osvaja

*

Zajčevo srce. U 36. godini skladao je zadnju skladbu te epohe i označio je brojem 239.

Kantatom „Istočna zora" započeo je Zajc četvrtu epohu svoga rada. Glazbena invencija izbija u toj dobi sve jače i jače. Nove kombinacije dobivaju još snažniji „impuls" u njegovu orkestru, a tim više u vokalnim skladbama. U toj epohi svoga rada dolazi Zajc godine 1870. u Zagreb. Iste promjene slijedio je i u operama „Mislavu", „Banu Legetu" „Lizinki" itd. itd. 408. zadnje mu je djelo ove epohe.

Peta ili bolje zlatna epoha, u kojoj Zajčev genij kulminuje, najsjajnije je njegovo doba, napisano slovima biserja i dragulja. Dosta je, ako kažem, da iz te dobe potječe opera „Zrinjski", a „Stabat mater" posljednje je djelo te vrste, napisano u 59. godini života. Bezbroj skladbi (preko 400 na broju) doseže s prijašnjima 815. opus.

U šestoj epohi (od god. 1893.) Zajc se natječe sam sa sobom. Skladbe su mu zadojene posebnim espritom.

Neka mistična aureola okružuje ovu epohu.

„Prvi grijeh" (velika alegorična opera), „Mali divljan" (komična opera), te „I Minatori" (velika opera) tri su zvijezde intenzivnog svjetla prvoga reda. Zajčeve skladbe u toj epohi poprimaju novo ruho. Pojedine harmonijske kombinacije, kao što i instrumentacija, poprimaju stalan Zajčev stil. Zajc slijedi i sluša samo *sebe.*

Direktivu njegovu radu pokazuje mu zahvalna busola, a to je iskustvo.

* * *

Najnoviji opus obilježen je sa 1.015. Zajc nastavlja 1.016. opus!

Golem je to rad. A sad pomislite, da u tim opusima ima preko 50, slovima *pedeset,* što opera, što opereta. — Koliko ste ih slušali? Ni deset! Ima ih do 20, koje nijesu još nigdje izvodjene.

Kao što su Grci svoga Didyma, tako bismo mogli i mi punim pravom nazvati našeg neumornog, velikog Zajca — „χαλκέντερος".

Zagonetno mi je, kako je mogao Zajc, da napiše toliko hiljada upravo skroz diametralnih melodija, kao što su na pr. „Bože živi", pa „Zrinjski-Frankopanka"; „Pod prozorom" (erotikon), pa „Živila Hrvatska"; „U boj u boj", pa onda „Ostavljena" itd. itd.

Opetujem, da se snebivam, da li su mogle sve te skladbe, koje odišu svaka svojim posebnim životom, gdje svaka ima poseban svoj oblik, posebnu invenciju, svoju posebnu boju, regbi poseban miris, da li su mogle nastati u istoj duši, u istome srcu.

Poznato vam je, kakovih ima u Hrvatskoj nadriskladatelja, kojima dakako Zajčev rad ne „imponuje". Kakve su im skladbe? Ta svaka treća je kompilacija prvih dviju. To su vam uobraženi „autoplagijatori". Svaki vam već ima patentirane harmonične svoje kombinacije, svoj „stalni" ritam.

Tim više štujem Zajčev genij.

IZVORNI RUKOPIS IVANA PL. ZAJCA

Na drugom sam već mjestu napisao, kako Zajc ne traži u svojim skladbama vanjskih efekata, on hoće da djeluje najprije na srce naše, a onda ide za vanjskom formom i zato treba da pomno i sabrano slušate, hoćete li sve krasote Zajčevih skladbi da primjetite. Zajcu je poznata Brendlova: „Effektkompositionen sind das Zeichen sinkender Kunst“.

U svojim mladjim danima bio je Zajc virtuoz na glasoviru, pa zato, štogod je do sada za glasovir napisao, pisano je skroz i skroz pravim glasovirskim stilom.

Njegove vokalne skladbe pisane su upravo kristalnom jasnoćom.

A njegov orkestar? To je njegovo pravo polje. Kako ekonomski proračunano i diplomatski znade upotrebljavati pojedine nastroje!

Hoće li, da se dionica kojeg nastroja istakne, to dionice ostalih nastroja teku u mirnoj harmoniji i ne smetaju nespretnim kontrapunktiranjem gornju dionicu. Tako nam je Zajčeva glazba uviek jasna i razgovijetna, a ipak polifona.

Pokojni prof. Stoeckl priznao je Zajcu, kako upravo genijalno umije da riše more.

Melodika, harmonika, ritmika — sve se to poput kakva bojadisanoga ulja prelijeva u blistavoj instrumentaciji.

Njegove operete davaju se ne samo u Evropi, već (kako mi je rekao jednom zgodom) pače u Americi.

Njegova opereta „Momci na brod“ davala se u Beču, Monakovu, Berlinu, Pragu, Budimpešti, pače u Londonu.

„Bojsiska vještica“ prije nekoliko godina prikazivala se u Rusiji.

Zato je Zajčevo ime i bilo svojatano ne samo od Talijana, već i od Nijemaca. Čitah u jednim starim novinama, što su izilazile u Milanu, kritiku Zajčeva rada, dok je boravio još u Beču, medju inim i ovo:

„La stessa Presse (misli se na La Presse die Vienna) scrive che i mattadori della operetta in Germania *„Zaytz“* e Suppè avrebero avuta una fortunata riuscita colla loro musica“.

* * *

Tko je bio uzor našem Zajcu? — *Verdi.* — Zato ćete opaziti u mnogim njegovim skladbama, da je mnogoput diktovao njegovu peru Verdijev genij.

Čudan slučaj htjede, te je Zajc, kad je bio na studijama u Milanu, stanovao u istoj sobi, u kojoj je nekad i Verdi u mladim danima bio. Bila je to soba u IV. katu. Kuća se zvala „Galeria Cristophoris“ — „Čestokrat sam zamišljen“ pripovijeda mi Zajc „sjedio u toj sobici, veličina Verdijeva, njegove slatke melodije napunjale su moju dušu čudnim slutnjama“.

„Bio je to za mene svečan dan, kad sam bio jednoć predstavljen tom velikom talijanskom glazbenom geniju u kući poznatog nakladnika Riccordia. Verdi je poznavao nekoje već moje skladbe, pridje k meni, te mi reče, da mu je drago, što me može lično poznavati. Potrepta me po ramenu, a ja sam bio tako svladan, da sam mu htio poljubiti ruku, što je on dakako zapriječio“.

Ovako i slično poštovanje mogao je samo pravi umjetnik, kao što je već onda Zajc naš bio, imati spram genija.

* * *

Bilo je to 1875. godine. Dr. Zahar sa bratom, Zajc sa suprugom, sa kćerkom i sinom svojim odpute se na izlet na Medvedgrad. Putem ispjeva Dr. Zahar pjesmicu „U spomen izleta na Medvedgrad", Zajc ju namah uglazbi. Razumije se, da su pjesmicu namah i pjevali.

Iste godine u srpnju sastalo se opet lijepo društvo kod posjednika F. R. u Samoboru. U ugodnoj zabavi još za stolom ispjeva Dr. Zahar pjesmu „Samoboru" koju Zajc namah i uglazbi. Pjesma se namah i pjevala. Tenor I. pjevao pok. Gjuro Eisenhut, tenor II. brat mu, dr. Zahar bas I., a autor Zajc bas II.

Tako vam Zajc sklada.

* * *

Možda nije na odmet, ako kažem i to, da je opera „Zrinjski" skladana u vrtu. Još i danas stoji onaj stol, na kojem je Zajc pisao „Zrinjskoga" na istome mjestu.

* * *

Gdje se nalazi manuskript operete „Momci na brod"?

„Jednog lijepog dana", pripovijeda mi maestro, „nestane u Carltheatru partiture „Mannschaft am Bord". Ja sam dobio tek prijepis litografiran. Kako je poznato, naš Faller proputovao je već čitavu Evropu. Došao je i u London. Kako je pohodio i „*British Museum*", u kojoj su pohranjeni rukopisi raznih pjesnika, književnika, glazbenika itd. itd. zapelo mu oko i na partituru, na kojoj je pisalo: „Mannschaft am Bord" von Zaytz."

Dakle netko je morao ukrasti Carltheatru i za dobre novce prodati tom muzeju original Zajčeve operete.

* * *

Predaleko bi me zavelo, da vam ispripovijedam sve zgode i nezgode njegova života. Čitava knjiga mogla bi se njegovim raznim anegdotama ispuniti.

Čitav se život zrcali u njegovim skladbama.

Ako Česi, Poljaci, Rusi, Slovenci, Srbi, Magjari, Talijani čak i Nijemci visoko cijene Zajčev rad, tim više smo mi dužni, da prigodom njegove proslave 70 godišnjice dokažemo, kako znamo i mi *Hrvati* cijeniti zaslužne sinove.

Zadubite se u njegovu sliku. Vidite li sijede kose, ćutite li njegovo dobro srce, puno plemenštine?...... Ruka mu već division dršće, odaju to njegova nepravilna slova, a on još radi, radi kao mrav od šeste (i prije) u jutro, do kasno u noć...

Kao što se njegov život zrcali u njegovim skladbama, tako će se i sav hrvatski glazbeni život vijekove i vijekove zrcaliti u njegovu imenu.

JOSIP CANIĆ

MRMONJA ŠUBIĆ KNEGINJI STANI
(HEROIDA)

Stane, dušo, praunuko moja!
K tebi dodjoh jadan bez pokoja,
Da me žrtvom i životom svojim
Oslobodiš, da se upokojim.
Do dva skoro vieka bez odmora
Tražim svuda, gdje će svanut zora;
Jer sam uklet na lutanje svietom,
Dok ne budem spasen rodjom svetom.

Ah, dvanaesti 'e kleti moj glas bio,
U Križevcih kad sam odlučio
Bez odpora, bez krvava boja,
Bez razbora i bez umna znoja,
Da se u našoj domaćoj nesgodi
Stavi jaram hrvatskoj slobodi,
Krešimirska da se zlata puna
Na arpadsku glavu metne kruna.

Tad postadoh *prvak* našeg roda,
Uzrok te smo kraljevska gospoda
I župani i knezovi možni
Osim kralja nikomu podložni,
Odtad naše pleme i naši ljudi
Ne plaćamo daće koje budi,
Već dajemo vitežkih junaka,
Da obrana kralju bude jaka.
Vojvode su rodom i junaci
Na vojnicah naši plemenjaci.
Odjeveni u zlatno oklopje
Desnom nose ubojito kopje,
O bedricah mače plemenite,
A lievicom drže zlatne štite,
Da im svaki cielu grud pokriva,
Dok niz pleća vise luk, tetiva.
Kacige im svjetle, zlatne, težke
S dvie oznake hrabrosti vitežke,
Dvie liljanske biele perutnice
Glavu riese bojne pobjednice.
Té povlasti kralj Koloman meni
I mom cielom plemenu namieni.

Ah, sada se stidim onog čina
I što mene ne potopi Glina[1],
Da me izjedu štuke i podusnice[2]

[1] *Glina* rieka izvire iz pet vrela na visini od 300 m. gore Brkašice kod mjesta Cvitovića u Doljnjem Kremenu, udaljenom od *Slunja* sjevero-zapadno, 6, 4 km. To je u županiji modruško-riečkoj.

U političkoj *slunjskoj*, a poreznoj obćini Doljnji Kremen jesu sela: *Glinsko vrelo* sa 21 kućom i 173 stanovnika, te *Glina Gornja* sa 55 kuća i 336 stanovnika. Još u istoj županiji u *véljunskoj* političkoj obćini jesu: u poreznoj obćini Cvijanovićbrdo *Glina doljnja*, u poreznoj obćini Slivnjak selo *Glina* i u poreznoj obćini *Glinica* mjesto istoga imena. U zagrebačkoj županiji se nalaze: u petrinjskom kotaru, župi i političkoj obćini Gora, a poreznoj obćini *Glinska poljana* mjesto istoga imena; druga je *Glinska poljana* u kotaru pisarovinskom, župi Šišinec a političkoj obćini Pokupsko, i napokon je u glinskom kotaru trgovište *Glina I.* sa 440 kuća i preko 1700 stanovnika, i seoce *Glinski Trtnik* u vanjskoj političkoj obćini bivša Glina II. sada Jukinac.

Izvori su rieci Glini na prelaznom terenu, u kojem obično nastaju ponornice, pa je zato i njezin najgornjiji tok sličan kršnoj rieci; ona si ovdje krči put kroz duboko

Za on razplod premnoge krivice,
E ne dodjoh, sudbino opaka!
U redove najboljih junaka,
Kad je ono izpod Gvozda-brda[3]
I kraj Gline stala straža tvrda
Posljednjega narodnoga kralja,
Braniocu hrvatskih zemalja,
Da tudjincu u njih put zakrči,
Zvierskim biesom koji se zatrči.
Divno li se ono dočekište
Mah u ljuto pretvori bojište,
Gdje strielicâ kiša ubojita
I skačuće iskrice iz štita
Odlučiti znadu, boljom kobi
Od boraca koji koga pobi,
Tù se nova krvi rieka proli,
Al' junačkim bojem *naš* odoli:
Ladislava kralja nebrojenu
Divju vojsku Svačić natrag krenu;
Jer u travu udarila kosa
Složna braća hrvatskog ponosa.

I drugda bi svakog osvajača
Odagnala sloga, koja jača.
Al' u više dieleća se trakâ
Rieka nije velika ni jaka.

Kralj dočeka i kraljem izabrana,
Nu po mnogih jošte nepriznana,
Kolomana, u istoj Gvozdu-gori,
Sad Petrovoj[4] da ga tù obori,
U Hrvatsku da mu put zakrči, —
Ah, Svačiću tad sunce pomrči;
Š njim bo nisu bili mnogi naši
Željni zlata i časti velikaši,
Nit nas dvanaest, koji uglavismo
S tudjim kraljem ugovorno pismo:
Da ćemo ga krunit kako valja
U Biogradu za hrvatskog kralja.
I sad Svačić s četom vitezova
Čudesa je počinjao nova.
Polje bješe ravno i široko,
Na njem vojske dvie oko u oko
Krute snage, ne znajuće straha
Ni od harbe ni sablje razmaha,
Kad se konji suprot konjem tište,
Da skrvare prvo susretište.
Bat, sjekira, šipi striele, luci,
Nož i kopje — sve u snažnoj ruci
Obiu vojska svako bije, tuče —
Svačiću još kad i sablja puče,
On balčakom oko sebe lupa,
U magjarskoj krvi gležnje kupa,

usječene stiene, pa je na njekih mjestih gotovo nepristupna. Tekar kod Vlaškoga Blagaja ostavlja prediel ponikava, kreće u pravom kutu na iztok, dobiva posve drugo obličje i dolina joj se proširuje. Unišla je naime u trećogorje u glinskom Pokupju u obseg tercijarnih naslaga Petrove i Zrinjske gore, kojih ogranke rieka Korana dieli od sjevero-iztočnih ogranaka Male Kapele, te se već izmedju Drežnika i Ljeskovca vidi vapnena terasa, na kojoj se pokazuju tragovi tercijara i krede (karpotinski vapnenac).

Glina prima osobito s desne strane obilat broj pritoka. U *gornjem toku* svome prima s desne: Malu Glinicu (6 km.), Ruševicu (bivšu Radovicu), neznatan potok Maljevac (5, 0 km.), Kladušnicu (26, 2 km.), pak Podzvisku i po večini vode i svojoj duljini najveći pritok Glinicu (43·5 km.) s potocima Bojnom i Vranogračem, s lieve pako strane prima: Medenac, Brusovaču, Crnu rieku itd. pak znatniju Pernu (15·0 km.), koja izvire u dvim jarugama na Petrovcu i Velikom Velebitu, i primivši Pecku (8.0 km.) i Blatušu, utiče u Glinu na Katinovačkom polju.

Već od sela Glinsko vrelo teče Glina zapadno do Cvijanović brda, a dalje sjeverno do Bandina mosta, gdje ima *prvi* mlin, i kraj sela Gline u veljunskoj obćini, odatle iztočno kraj Kestenovca pak Klokoča i mjesta Široka rieka, tih triju sela Krstinjske obćine kotara Vojnićkoga modruško-riečke županije. Izpod sela Klokoča teče na *Gojkovačko polje*, gdje se drži sjevernoga ruba (152 m.), a dalje u savitom toku sve do Maljevca (Raštela) na kordunu obćine Vališselo. Izmedju ogranaka Petrove gore i bližnjih brda u bosanskoj Hrvatskoj otvara se uz rieku Glinu prostrana dolina, ali mnogo manja na bosanskoj strani, gdje se pod šiljastim brdom u polju vide ogromne razvaline starinskoga grada i mjesta Resna (Hresna), a tako je i krasan pogled i na obroncih

Ah, desetak još takvih bojnika
Da imaše, slavna l' pobjednika!
U napred mu nije bilo puta;
Jer udara silna vojska ljuta,
Za njim bila nabujala rieka,
Gdje smrt svakog strašivicu čeka,
Pak na žalost naroda i moju
Svačić pade u krvavom boju.
Šaku naših Koloman porazi,
Kad se Glina tjelesi zajazi.
Svak' u boju htjede s kopjem pasti,
Da ne živi robski ni bez časti.
Tko umrieti ne mogaše tako,
Pognjuri se i utopi lako.
Od onda nam suncu svjetlost plavi,
Od tad bieli mjesec okrvavi.

Ah, kajem se sada za čin oni,
I srdce mi gorke suze roni,
Što me stara vjernost ne pokriepi,
Kad mi razum vragoduh zasliepi,
Ter odabrah tudje blištavilo,
Prezreh svoje čisto zlato milo,
I u gnjezdo slavne nam domaje
Kukavičje kad podmetnuh jaje.
Naši djedi hrabri, nedobitni,
Svak joj prašak osvojiše sitni
Krvlju svojom, oružjem, na šake,
I dàše nam punu sreće svake
Uz na svietu najljepšu prirodu
I najdražu obćenu slobodu.
Već od onda Bribir, župa naša,
Svud po svietu slavom se raznaša
Sve od mudrih glava i vitezova
Kô rodište da je od knezova;
Jer pradjedi slavni moga djeda
Znaše: kako s' vojski zapovieda,
I u drugoj što je plemstva dici
Prvi biti znanjem razumnici,
I čuvati kano tvrda stiena
Sveta prava čitavog plemena.
Svi su bili hrabri vojevode
I čuvari predrage slobode,
Bez koje se, Bože milostivi!
U svemiru dušom svôm ne živi.
Svi su bili mudri, sviestni, svoji —
Odmetnika župa ne uzgoji
Sve do mene — žalostna mi mati,
Koj uz narod ne htjedoh pristati
Već u smutnji nam za gospodara
I ja izabrah tudjega vladara.
U onoj smutnji, aoh Bože prosti!

Petrove gore s ceste, što vodi iz Topuskoga uz kordun prama Slunju, osobito kada kod Svinice pukne uz rieke Glinu i Kladušnicu prostrana dolina, a otraga se na šiljastom brdu pomoli velebna Kladuška zidina. Primiv kod spomenutog kaštela (136 m.) potok Kladušnicu (26·2 km.), prihvaća i njezin sjevero-iztočni smjer, ali na brzo opet skrene južno izpod Petrovca (rudokopja) do mjesta Buhače njekad na turskoj granici, sada u političkoj obćini Vališ selo i kraj mjesta Hrvatsko selo župe Topuske na iztok uzkom dolinom, *gdje čini granicu izmedju gorâ Petrove i Zrinjske;* na zapadu joj Petrova gora s najvišim vrhuncem Velikim Petrovcem na samoj medji slunjskoj, a Zrinska gora na iztoku. Obje imadu jezgru starijih neptunskih naslaga sa sredo- i malodobnimi tvorinami po boku. Pojedini humci su plutoničke naravi; u području Petrove gore znamenita su ciela Jurina brda radi svog izvrstnog vina. U Petrovoj gori na Katićevoj kosi izvire na visini od 300 m. potok Velika Trepča, koja teče u Kupu. Glavna je karakteristika svih potoka, što izviru u Petrovoj gori, da hrhotinami mekana kamena napunjuju svoje doline. Kod sela Katinovca (Grandja) obćine Topusko, kotar Viginmost, županije zagrebačke, Glina prima Glinicu i ulazi u Katinovačko polje (128 m.), koje sama naplavljuje, a dalje sve do svoga ušća teče sjevero-iztočnim smjerom. Čim je izašla iz katinovačkoga polja prodire si put kroz sutjeske do Vranovine, a onda se hvata tresetnoga močvarnoga polja (116 m.), okružena sa svih strana gorami. Provali i zadnju sutjesku izpod Vranovske glavice (262 m.) i završuje svoj gornji tok, primiv kod Selišta doljnjega vanjske obćine prije Glina II. sada Jukinac, potok Čemernicu (114 m. 37 km.), kojoj je izvor na Kukuljskom brdu iznad Blatuše na visini od 250 m Pad je Glinin prema daljini gornjega toka dosta jak, iznosi 21 m./km.

Nam ponesta starinske krieposti,
Kom praotci naši nepodmitni
U bojevih vazda nedobitni
Neumrlu dobivahu slavu
I čuvahu slobodi nam glavu;
Mi laskanju podlegosmo ludu
I kloneć se junačkom trudu
Ne htjesmo se na sramotu rodu
U slobodi borit za slobodu,
Već nas dvanaest u nesviesti reče:
Slobodi se glava nek' odsječe.

Ne zna naša povjest ni najdalja
Za nijednog kneza niti kralja
Takve bruke. Govorahu ljudi:
„Svoj li možeš biti, tudj ne budi“
Pa punjahu — ne mareć za inu
Svojom slavom svieta veličinu.
Ima l' veće no bijaše slava
Za prvoga kralja Tomislava?
Il' sjajnije no je u onoga
Krešimira našeg Velikoga?
A za svakog svih naših vladara
Svih vjekova naša župa stara
Imadjaše bolje — no sve strane
Vojevode, viteze župane,

Pa su njeki u kraljevskom dvoru
Stalno stali svjetu i govoru
Kano djedi, sudci. komornici,
Ubrusari, psari, peharnici,
Budić župan, bribirski pročeljnik,
Krešimirov bijaše posteljnik,
Zvonimiru još — župan Strezinja...
A meni bje dosta milostinja
Od tudjinca kralja Kolomana.
Ah, da onog ne doživjeh dana,
Ni onoga neustavnog bira,
Moja duša imala bi mira!

Njekad bilo: kneza izabrana
Biralo nam tek sedam župana
A od sedam hrvatskih plemena,
Kojim prvim ovdje je spomena.
Tako i poslie samo sedam bana[5]
Biralo nam kralja izabrana,
Kad kralj prednik umro je bez sina.
Zakon to je stari od davnina,
Koji nije prestao to biti,
Nit bi ga se smjelo prekršiti,.
Pa ipak nas dvanaest — ban nijedan —
Učinismo čin on neuredan.

Doljnji tok Gline počima od utoka Čemernice. Ovdje se odaljuju ogranci Petrove i Zrinske gore od Gline (112 m.), te ona ulazi u široku naplavnu dolinu, koja se poput luka od Gredjana u topuskoj župi proteže prema župi Šišinec u Pokupju. Ta je dolina do 18 km. duga, a širina joj dosiže 3–3·5 km.; ovu dolinu naplavljuju rieke Glina i Maja; na zapadu su ju zatvorili južni ogranci Petrove gove, a sa juga sjeverni ogranci Zrinske gore.

Glina primiv Čemernicu zakreće na iztok sve do trgovišta Gline, gdje prima Maju. Ovdje je Glini širina do 10 m. a dubina razna; ima mjesta, gdje se može pregaziti; nu i takovih, gdje je dno ravno i dubina jednaka od 3 6 m Kod trgovišta iza obrstarove sada občinske bašče, korito je do polovice plitko, a dalje dno užasno pada te se nevješti plivač utopi; malo ne svake godine nadje se po koja žrtva neopreznosti. Voda je puna razne ribe; ima i velikih somova i šarana. Veće kiše iztjeraju Glinu iz obala, koje su i do 3 m. visoke, te počini mnogo štete. Ima na Glini više dobrih mlinova, koji mogu ciele godine mljeti Sada izmedju Gline i Topuskoga kod sela Skela i Gredjani prelazi iznad vode Gline krasan željeznički most, a takav je i u trgovištu.

Mimogredce rečeno: Maja (33·0 km.) nastade iz dviju bujica, *one* (450 m) sa Žirovačkoga Vratnika i *druge* iz Maloga Kobiljaka (500 m.), koje sjedinjene teku do Brezovoga polja i dalje do Klasnića. Kad je primila više pritoka, medju kojimi je najveći Bručina (32·5 km.) utječe u rieku Glinu tik trgovišta Glina. Priča kaže: da je mati na jednom vrelu Maje rublje prala, a diete se pokraj nje igralo. Vrelo na jednom jače šikne vodom i ova ponese majku, a diete opaziv to trčaše niz vodu i zvaše: Majo! o Majo! I odatle ime Maja.

S onog čina do skora nastaju
Čudne miene svud na našem kraju.
Odmah prva, — nema goreg jada!
Ostadosmo bez priestolna grada.
Kraljevi su kod nas stanovali,
Priestolnice hrvatske imali
Bihač Solin, Split, Knin Belgrad morski;
Naši bili pratioci dvorski
Velikaši, kraljevi častnici
I poučni mladi odličnici
A uz kralja svakom bješe mjesta,
Al' od onda svega toga nesta.
Bana našeg za naših kraljeva
Kraljevske se vlasti sjaj odsieva;
Prvi jer je on do kralja bio
U svìh sgodah kralja zamienio, —
A od onda nikad toga više,
Arpadi mu svoje predstaviše
Sinovce i druge krvne rode
Namjestnike naslovom *vojvode;*
Još da bude veće ponizine
Preda-nj stave Ugre palatine
Dvorskog sudca pače — jad naš veći
Ban od dvorskih da bude tek treći.
U takmenju svih tih mjesto jače
Sloboštine postaju nam kraće.

Ugovor bì: neka kralj se brine,
Da se u nas ne sele tudjine...
Sad tudjincem on zemlje dariva,
U Hrvatsku sám ih naseljiva...
Stare naše pravice su bile
Svim vladarom našim vazda mile:
Jedan drugom rob ni kmet da nije,
Već da živi svak što slobodnije
I dostojno za razumne ljude,
Da gospodar svoje zemlje bude.
Poslie zakon donesoše novi:
Seljaci su postali kmetovi
I jednakost ljudska da s' uništi,
Plemići im sa kmetskim' selišti,
I kraljevi miljenci vlastela,
Kojim naša kralj darova sela.
A dok plemstvu sudi županija,
Sám da 'e plemić kmetu svom sudija.
Zakonom se uvela i tlaka
Na kmetove udrila zla svaka,
Da vlasteli sve rade bez plaće
I davaju namete i daće,
Još da ničem nisu gospodari...
Tako ustav promieniše stari.

Glina se od trgovišta okreće na sjever i prebaci poprečno dolinu, naslanja se za 2 km. na zapadni rub doline. Laganim tokom odatle okreće se kod Marinbroda (105 m.) na sjever. Tu su joj obale dosta nizke; na gornjih i doljnjih Razlievih poplavljuje dolinu. Kod sela Slana, župe šišinečke, a ne kod Brkiševine, koja je na lievoj obali Kupe, utječe Glina pod pravim kutom u Kupu, a za veće vode poplavljuje suprotno Stankovačko polje. — Kod ušća je široka 44, a duboka 8—12 metara. Cielokupni dolnji tok Gline iznosi 24·5 km.

[2] *Pòdusnica*: „njekakova vrst ribe; ima je dosta u Glini." Tako piše Miloš Borojević u školskom „Napredku" g. 1903. br. 7 str. 104.

U knjizi Škendera Horvata, što ju je g. 1901. izdalo jeronimsko družtvo s naslovom „Ribe" na str. 84. ima „podust" s mnogo inačica, medju ovimi i „condra". Slunjski ljekarnik Josip Maršić pisa mi, da i on zna u Glini ribu „podust": chondrostoma nasus, Nasel, Nasling, a prof. Špiro Brusina kaza mi, da to i ne može drugo biti nego chondrostoma nasus t. j. u Zagrebu poznati „tintaš".

Brehm (VIII. 285) uči: Gubica joj produljena, okruglasta, sa strane spljoštena i sitnimi ljuskami posuta; na hrbtu joj boja crno-zelena, a na stranama i trbuhu kao srebro sjajno-biela; peraje su joj tamno-crvenkaste; duga je 50 cm., nu zna porasti na težinu od podrug kilograma. Pune su ih vode dunavskih predjela, gdje prebivaju na dnu i dugo se zadržavaju na jednom te istom mjestu.

[3] U starom hrvatskom jeziku *gvozd* znači šumu. Tim jednim imenom Gvozd zajednički su njekad nazivane gore i planine: a) Velika Kapela s Bielolasicom (1532 m.)

Dok je bila kraljevina svoja,
Bilo u nas obćinâ bez broja
Po plemenu *s podpunom slobodom,*
Svako svojim vladalo je rodom
A imalo za obranu ove
Tvrde svoje plemenske gradove.
Pod upravom sudca plemenskoga
Skupštine su plemena cieloga,
Držane na klupi izpred hrama
Širolistim starim pod lipama,
Svemu svomu bilo je gospodar.
Nu odkad leže sloboda na odar,
Mnogo trpe sva plemena naša
Od vlastele i od velikaša.
Na obćinu silnik mnogi udara
Otimanjem plemenskih dobara;
U gradove domi se otete,
Obćinare goni si u kmete.
Pak plemena da od tog slobodu
Obezbiede, il' mole gospodu
Za zaštitu, pa uz ugovore
Vežu joj se, da ju danci dvore;
Il' joj služni budu slobodnjaci,
Pratioci i bojni junaci,
Il se trse, da obćina ciela
Za bud kakva učinjena djela
Bude, — prave što je slave sjena,
U plemiće tudje ubrojena
Tek za pràva kurijalnog plemstva
Uživanje da tim dobi jemstva.
I tako nam uz promjenâ množtvo
S pô naroda zavlada ubožtvo.

Rad mog glasa i naša župa stara
Mah nastrada, Bog nam ju pokara
Pod moćnog ju davši Bizantina
A na dvanaest podpunih godina;
A odkad se poslie domu vrati,
Naše pleme svoje vrieme trati
Ne za Boga ni naroda slavu
Ni za svoju narodnu državu
Nego borbom: tko će biti veći,
Za tudjinstvo više slavlja steći
Kao župan, knez il' biskup harni —
Svi, svi u tom revni su i marni
Ni rodbinske ne štedeći krvi
Tek da budu u plemenu prvi.
Knez Gregorij jednog ubi dana
Svojim mačem strica svog Višana,
A žrtvom su sveg blaga i zlata
Kralju Beli za tatarskog rata
Knez Budislav, Jakov i Pribina

i Klekom (1183 m.) iznad Ogulina; b) medju riekama Koranom i Glinom gora Mala Kapela, na podnožju koje su Plitvička jezera, od kojih nastaje Korana, tiha voda hladna; c) visoka Plešivica s vrhuncem Ozeblin (1657 m.), koja dopire do dalmatinsko-bosanske medje. — Gvozd bijaše dugo vremena *medja* staroj Hrvatskoj od t. zv. Slavonije. Tudjinci njekad nisu umjeli razlikovati Hrvate od ostalih Slavenâ, pa su i Hrvate nazivali Slaveni i tako je i jedna zemlja dobila ime Slavenija i Slavonija, premda je već od dolazka Hrvata vazda bila Hrvatska. Zvala se je Slavonijom prije sva zemlja medju Dravom, Dunavom i Savom sve do štajerskih medja, dakle i jedan dio današnje Hrvatske, a sada se Slavonijom zove samo iztočni dio ove kraljevine. U okružju Gvozda bile su u sriednjem vieku ove županije: dio bužke oko Brinja, modruška oko Modruša, dreznička oko Dreznika, plaška (Plas) oko Plaškoga i velik dio županije goričke oko Budačkoga i Vojnića. Samo ova potonja je spadala na Slavoniju, a one druge sve na Hrvatsku.

[4] Nizko pogorje medju riekama Koranom i Glinom zove se danas Petrova gora, a najviši joj vrh Petrovac (507 m.) Kažu, da je to svoje ime dobila po hrvatskom kralju Petru II. Svačiću, koji je tu pao boreći se za slobodu hrvatsku proti ugarskomu kralju Kolomanu (g. 1102.).

Fras: Topographie god. 1834. str. 347. piše: „In der Nähe (od Vojnića) auf dem Berge Petrovac findet man Ruinen von dem Schlosse Petrovac, welches ein gewisser Peter bauen liess, und dabei auch sein Leben eingebüsst haben soll. Am Fusse dieses Berges, wo dieses Schloss stand, auf einer kleinen Anhöhe, klein Petrovac genannt, findet man Spuren von einem daselbst gestandenen Gebäude.

Marko, Dane i Stipko starešina
Zadužili sva dobra obilna,
Da milosti kraljeve moć silna
Njih svakoga uzdrži na časti
I bud koje na čelu oblasti —
Sve u nadi da će blaga steći,
Postanu li oblastnici veći.
I tako sad *tvoja* braća draga
Šakom dosad nagrabiše blaga
Kao prva od našega roda
Župna i gradska kraljevska gospoda.
To na obću da bi korist bilo
I dragom bi Bogu bilo milo,
Nu brat Mladen, Pavao i Jure
Samo zlim se natječu i žure,
Da im svaka izpuni se želja —
Ne za liepa, ugodna veselja,
Nego čine nepravde i zloće
Da poluče ma što im se hoće.
Jer to rade, još se svaki diči,
I ugarski druzi im plemići.
Otvrdnute sviesti bez krieposti
Trate sliepci blago na bludnosti
I na druga razkošja i strasti
A ne daju ništa Bogočasti.
Nema od njih jedne zadužbine,
Bez krieposti nema plemenštine,
Od golema zlostečena blaga
Milosrdju od njih nema traga,
Nit u crkvi božjega oltara,
Zlato čime i nebo otvara.
Sva braća ti pogan život traju,
Višnjeg Boga kanda i ne znaju.
U srdcu im treba sram od ljudi
I od Boga strah da se probudi,
Da pokorom skrušeni se prignu,
Našem rodu častno ime dignu.
Na kriepostan život ti ih skuči,
Potresi im duše i nauči:
Da zlato tek ovdje svjetlost daje,
Iza groba kriepost samo ostaje;
Jer sve blago bit će u zaludu
Na Božjemu nepodmitnom sudu.
Bog se često pravedan objavi
U svom jasnom svjetlu i u slavi:
Kad progutnu zemlja Abirona
Kore i Dat'na košto riba Jona,
I one grješne gradove s pečali
Kad sa neba ognjem palim spali.
Nu je i dobar, milost svoju daje
I oprašta onom, tko se kaje.
Tà veće je Božje smilovanje

In der Richtung von der Petrova gora hin, waren beim letzten Türkenkriege doppelte Schanzungen gemacht, zwischen welchen unsere Truppen durch 4 Jahre gelagert haben."

[6] Porphyrogenet pripovieda o doseobi Hrvata u sedam plemena i Toma arcidjakon, kako su Hrvati zauzeli carevu rimsku Dalmaciju i kako je njihovih sedam banova biralo kralja, kad im je ovaj umro bez sinova. „Tempore transacto erat consuetudo in regno Croatorum: erant *septem bani*, qui eligerunt regem in Croacia, quando rex sine liberis moriebatur."

Krešimir kralj u svojoj ninskoj listini spominje *više* banova. — Dukljanski pop ustanovljuje položaj banova ovako: „Unaquaque autem provincia (rex) banum ordinavit — et suppanes et setnicos . . ." U svakoj banovini bješe više župa . . . Dukljanski . . . Carrara (Archivio capitolare di Spalato, str. 67.) navodi, da se u povelji, kojom je Petar Crni Gumaj (1080.) crkvi Sv. Petra u splitskoj nadbiskupiji darovao njeke zemlje, kaže: . . U kraljevini je Hrvatskoj običaj, da *sedam* banova izabiru kralja i to: 1. ban hrvatski (biti će od Kupe do Cetine). — 2. ban bosanski (dio sad. Bosne. Koren toj banovini polazi od dobe, dok je Bosna spadala u hrvatsku državu; jerbo na slavenskom jugu je samo hrvatska država imala bansku čast). — 3. ban slovenski (Slavonije = dio sadašnje Hrvatske ovkraj Gvozda do Drave). 4. ban požeški (starih župa požeške i i vukovske). 5. ban podramski (u području rieke Rama između Cetine i Neretve u zemlju nutrašnju k Makarskoj. U poviesti dolazi Rama i kao posebna oblast). 6. ban Albanije = humski (njek. Crvena Hrvatska, Zeta sad. Crna gora itd.). 7. ban Sriema.

Rački (Rad XIX. 87) kaže, da je hrvatski kralj biran u narodnoj skupštini, a (Rad

No najveće ljudsko grjehovanje.
Pomozi im, praunukom mojim
A i meni, da se upokojim.
Tebi Višnji dade moć i sreću
Od svih mojih potomaka veću,
Da si znala ostat u krieposti
Sried rodbinske razkalašenosti.
Medj svimi te riesi svjetlost jaka,
Kô sunce si tmastih sried oblaka,
Mir i svjetlost tvoji su biljezi
A u rukuh za me bieli stjezi.
Davna si mi želja uzdisana,
Sunce tmini mojih gorkih dana;
Uslišaj me, pomozi i meni,
Da mi svanu dani preblaženi.
Ah, proklet je onaj glas moj bio,
Rad koga me Bog je osudio
Na nepokoj, na lutanje svietom,
Dok ne budem spasen rodjom svetom.
Čini mi se, sad mi sviće zora,
Dar milosti ti si s rajskog dvora.
Ja te, Stane, prosim, smiluj mi se,
Budi duvna, idi u klarisse[6].

GJURO DEŽELIĆ

XXVIII. 148) „u plemstvu imadu *banovi* najodlučniji glas“. Kad se je bolestni Krešimirov sin Stjepan povukao u splitski samostan, izbor za kralja pade na Slavića, a u jednoj se bilježci medju *banovi* nalazi Slavaz (Slavic) . . . Tako je za kralja izabran i ban Zvonimir u skupštini suglasnim svega kolikoga svećenstva i naroda izborom. Usuprot tomu kaže u svojoj Hrvatskoj poviesti prof. Smičiklas (I. str. 269) „nasliedio je obično sin otca (kralja) na priestolju, ali onda je trebalo njekoga priznanja od crkve i naroda, što je bilo kao kakov izbor. Pri ulazu na priestolje, veli se, da je sav narod k tomu privolio, ali nije bilo tako. Bani su priznali novoga kralja, a narod sabran samo ga je pozdravio. *Sedam banova izabralo je novoga kralja*. Prvi je dao svoj glas ban hrvatski, drugi ban bosanski, treći ban slovenski (Slavonije), četvrti požeški, peti podramski, šesti ban Albanije, sedmi sriemski.

Budućih sedam hrvatskih banovina: 1. Biela Hrvatska. 2. Crvena Hrvatska. 3. Posavska Hrvatska s južnom Štajerskom. 4. Slavonija sa Sriemom. 5. Bosna s Hercegovinom. 6. Istra s Goricom. 7. Kranjska s Koruškom.

[6] Što se je dogodilo poslie te noćne vizije? U poviesti bribirskih knezova piše prof. Klaić: Dne 7. travnja 1299. bio je Pavao I. u svom kaštelu Skradinu tik kraj varoši istog imena. Uzanj bila je supruga Ursa, s kojom se je prije deset godina vjenčao; bilo je uzanj i druge svojte, naročito sinova, samo nije bilo njegove sestre *Stane* ili *Stanislave*. Ona se je, ne zna se zašto, već davno uklonila svjetskoj vrevi i ništavilu, pak je pošla u samostan, da kao duvna služi i slavi Boga svoga. Stupila je u red opaticâ sv. Klare, kojih je samostan sv. Elizabete stajao uz obalu rieke Krke usuprot gradu Skradinu.

IZ NOVIJE DALMATINSKE KNJIGE

Knjiga pojedinog naroda odraz je njegove duševne erudicije i kazalo njegove gospodarstveno-trgovačke razvijene moći. Kao podkrepa mojoj tvrdnji dobro mi dolazi odgovor jednog znamenitog francezkog pisca, koji je odgovor saobćio u jednoj od najuglednijih pariskih smotara, lanjskog oktobra, kad se u Francezkoj stala opažati dosta jaka dekadenca u publikacijama književnih djela. Dotični je francezki pisac rekao, da nazadak u publikacijama književnih izdanja znači nazadak u trgovačkom, industrijalnom i gospodarskom svietu. Pogledom na Francezku to doista stoji, jer njoj, priznati moramo, ne manjka duševne erudicije i širokog polja bogate kulture.

Promotrimo li s toga gledišta naše književne prilike, opazit ćemo, da se slično dogadja i nama. Trgovačko-industrijalni naš niveau tako je nizak, da bi prije bio prikladan za uspjelu satiru, nego li za ozbiljnu razpravu, da o gospodarstvenim našim prilikama ni ne govorim. Socialni je saobraćaj kod nas u povoju, za političku ekonomiju nemamo smisla, da od naše zemlje stvorimo jedan novi Bruselj, nemamo energije ni dostatnoga znanja financiranja. A sve su to uslovi, da se podigne knjiga jednoga naroda. Jer s jedne strane, kad bi ovi uslovi bili kod nas u podpunom jeku, imali bismo *stvarnu* i *marnu* čitalačku publiku, koja bi se interesovala za svaki novi književni pokret, a s druge strane dobili bismo nakladnika, kojima bi novac vriedio, jer bi ga mogli kulantno da uporabe, a to bi opet učinilo, da naši književnici ne gladuju i da dobiju volju za pisanje, za rad. Ni tada doduše ne bi ni jedno naše djelo poput Bourgetovih doživjelo prodaju od 60.000 eksemplara, ali bi prema našim silama i našem broju. A ne bi s druge strane knjige kod nas bile tako skupe niti bi nakladnik obično štetovao. Pogledajmo n. pr. u Italiji izdavalačku kuću „braće Treves" pa ćemo odmah uvidjeti, što znači gore izpostavljena tvrdnja.

Ako su prilike kod nas takove obćenite, a kad mislim obćenite, mislim tada na cjelokupnu Hrvatsku, to su ipak najgore u Bosni i Dalmaciji. Dok bi Bosnu s više razloga mogao i opravdati, to za Dalmaciju opravdanja nema. To je jedino znak, da je kod nas prosvjeta još u zakašnjenju i ako imadosmo *Dubrovnik,* to je znak, da je trgovački sviet Dalmacije slabašan, da je naša industrija, a gospodarstvo napose mršavo i kukavno. Politika

ima i ovdje svoju, zla uprava Austrije dosta je tome kriva, ali smo krivi ponajviše mi sami.

I kad hoću da govorim napose, u ovo nekoliko kratkih crta o književnosti u najnovije doba u Dalmaciji, ne ću da tim dadem povoda možebitnoj galami i bruci, da gojim i podupirem separatizam, dok sam svom dušom zanešen za sjedinjenjem. Nego ću govoriti napose o našoj knjizi u Dalmaciji za to, što mi imamo, za me barem, odieljeno naše književno polje, koje ima jako malo zajedničkog sa knjigom preko Velebitske braće. Hoću ovim da pokažem put, kako da se saniraju naše rdjave književne prilike i kako one iste zahtievaju što skoriju reinkorporaciju Dalmacije, o kojoj se inače mnogo govori, a malo radi.

I

U našoj dalmatinskoj knjizi nije, može se reći, bilo nikada zastoja. Od doba „Dubrovačke književnosti" pa sve do naših vremena. Dalmacija je imala koliko toliko gojitelja koliko liepe toliko naučne knjige. I svi proizvodi starije naše kniževne generacije nosili su na sebi nekaki posebni biljeg ozbiljnog i trieznog rada. Imena Pavlinovića, Buzolića, Šimića, Bulića, Jakše Čedomila i drugih ljudi, koji spadaju starijoj dobi, sretali su se nekakovim počitanjem u našem književnom svietu. Srednje naše doba, koje nije odviše mlado, imade vrstnih sila, dostojnih podpunog književnog auktoriteta. Da ne spominjem druge, napomenut ću Cherubina Šegvića, kao kritičara i essayistu. Ne može se poreći ni pripoviedalačka, novelistička vještina Pierru Lucki-u. Dr. Tresić, uz obične svoje mane, stekao je zaslužno ime u našoj knjizi, te mi o njemu ne treba ni govoriti.

Prof. Luko *Jelić* na polju arheologije dostojan je nasljednik monsignora Bulića, te koliko je uza to zaslužan za glagoljicu, toliko mi se čini nagao u svojim tvrdnjama te bi ga u tome rad prispodobiti sa prof. Šišićem i ako ta mana ima ipak liepu svoju stranu. Ne će biti s gorega, ako u ovu srednju dobu ubrojim i čeličnoga Don Ivu *Prodana*, poznatog zbog svojih političkih študija, koje se odlikuju poznavanjem stvari o kojima piše. Druge manje stvarčice i pojedine brošure iz ove srednje dobe tako su malene i neznatne, da se ne treba na njih ni obzirati.

Na gospodarstvenom polju htio je, da se iztakne Stanko *Ožanić*, ali bijaše slabe sreće, jer plagijati ne učiniše nikada nikoga književnikom. Prof. *Modrić* bacio se je na polje hidrografije i prirodne ornamentike te je povoljnim rezultatom obradjivao kod nas, u tom pogledu, ležeću književnu ledinu. Arhitekt *Iveković* kušao je pisati romane i drame. Ali zadnji pokušaj na tome polju sa dramom „Finis regni" utukao ga je jednom za uviek materialno i moralno. Sretniji je bio u opisivanju i orisu kakovih starih gradina ili pojedinih krajina, kao one imotske.

Srednjoj bi dobi, književnim svojim studijama, osobito iz stranih literatura, pripadao i Jakša *Čedomil*, koji je po mom mnienju jedan od

najoštrijih naših kritičara, osobito u pogledu bogatstva jezika. Daleko za njim zaostaju razni kritički auktoriteti à la Marjanović, Lunaček et comp.

Ali ipak u čitavom ovom razdoblju ne mogosmo smoći ni jedne bogate kolekcije književnih radnja, dostatne, da obogate knjigu jednoga naroda. Većina toga razbacana je tamo amo po književnim, beletrističnim listovima i koledarima, dok su redja i gotovo osamljena posebna izdanja. Primjetit mi treba, da sva ova generacija književna u svoje doba bijaše i u politici, uz male nianse, kompaktna, što se jasno razabire i iz njihova rada. U novijoj dobi tako već nije. Razna politička trvenja i mišljenja razdieliše i knjigu. Hrvatski realizam iz Banovine bi prenešen i na obale Adrije. Umišljenost postade svojinom književnih kapaciteta, a knjiga radi toga pretrpi ponajviše. U kritiku se našu uvuče žica osobnosti i političke farbe dotičnoga, te spekulativna kritika uznese neke, koji bi inače ostali nepoznati književnom svietu. Koliki pogubni upliv proizvadja to u našoj knjizi, ćutimo najbolje danas politički razcjepkani u više frakcija.

Nek mi bude slobodno, sine ira et studio, u kratkim crtama orisati mladje zastupnike naše knjige, a da se uzmognem na koncu obazrieti na naše književne institucije, nakladnike i listove.

II

Neka bude na prvom mjestu medju mladjom generacijom spomenut, toliko puta spominjani prof. M. *Begović*. U zadnje se je doba o njemu toliko pisalo, da ne bi trebalo nadodati ni jedne rieči, koja opet ne bi potvrdila staru pjesmu, da Begović nije dramatičar. On može biti, pače on jest nježan i mio pjesnik, pun figura i sladčine a manje ideja, dramatičar „Venusa Victrix“ i „Gospodje Walewske“ nikada dobar. Listovi njegove političke farbe učiniše ga dobrim dramatičarom, a Dalmacija, osim častnih iznimaka, plješće mu. Da se bolje razumijemo, moram napomenuti, da on živi u Spljetu u republici svojih misli, u malom književno-umjetničkom svietu. Te kao što Spljet hoće da nosi u svemu prednost u Dalmaciji, tako isto hoće u književnosti i umjetnosti. Tu je Begović, Tartaglia, Vidović, i t. d. svi intimni prijatelji, koji jedan drugome kadi iz punog turibula. S toga jedino, i onako umišljenom gosparu Begoviću, ponarastoše krila.

Pa nek bude do njega njegov učenik *Lovrić*. Sjećam se dobro kad je g. Lovrić izdao prvu sbirku svojih pjesama „Iris.“ Tom sam prigodom, i ako mi je kolega, napisao u „Hrvatskom Pravu“ mali prikaz o toj sbirci, koji bijaše malko paprenast i radi kojega moj kolega Lovrić nije sa mnom govorio. Namah sam uvidio, da on spada u kategoriju književnika, koji se žele reklamom podići. I uistinu reklamne pjesme Tresiću u njegovu „Jadranu“, izmedju kojih je jedna bila i njemu samom, uvukoše ga u redakciju „Nade“ i „Vienca“. To je bilo dosta, da izidju „Hrizanteme“ i da srednjoškolska omladina na njima izgubi. Još je jedino falilo proživjeti jednu godinu u Münchenu i napisati u „Obzoru“ nekoliko ekscerpta iz njemačkih revija o

raznim umjetnicima, pustiti dugu kosu, što je sve Lovrić učinio, a da postane proslavljenim književnikom medju moderno-naprednom omladinom (Lovrić i neki Dečak.) Priznat ću mu, drage volje njemački „*sitzfleisch*“ i silu čitanja pjesama, što je bilo i podlogom njegovim stihovima, ali prispodobe, kao što je ona „o trešnjama i dojkama“, ne mogu probaviti.

To je drugi iz republike Spljeta grada, a treći bi bio g. Dr. I. *Tartaglia*, On se je jedno vrieme bio bacio na narodno gospodarstveno polje i to uprav u doba kad je napredna omladina tražila po češkim uzorima svu silu fraza o istom pitanju da — uskrsi Hrvatsku. Kasnije je pisao kritike, većinom o talijanskim piscima, po izvoru „Marzzocca“, a najposlije postao suradnikom političkih novina a tim se, mislim, posvema i izcrpio.

Medju mladjima liepo mjesto zauzimlju *Petravić* i *Sabić*, dva domorodca. Petravić laganim stilom znao je da nas češće pozabavi svojim književnim kritikama i essayima, uviek proučenim, te malenim, sladkim pjesmama. Znam, da me se osobito dojmila takva jedna u „Prosvjeti“ pod nadpisom „Ja naj radje...“ Sabić je još u doba „Novog Vieka“ pisao prikaze o stranim piscima, koji i ako su, usljed silnih citata znali da budu suhoparni, ipak pokazivahu liepu spremu i uztrajnu marljivost. Kasnije se je uspjehom bacio na pjesničtvo, te je tamo i amo tiskao liepi broj vrlo dobrih pjesama, koje bi zasluživale, da u posebnom izdanju ugledaju svjetlo. On voli pesimističku žicu, koja ga ipak ne baca u očaj, ljubi ružičasti suton i tajnu, unutarnju mističnost. Možda je tomu uzrok, što je veoma žalostno, njegova boljetica...

O *Katalinići* sam već jednom pisao podlistak, sad se ne sjećam, u kojem listu. I kao što sam tom prigodom iztaknuo, iztičem i sada, da je on crtičar, onih malih, sitnih crta izvrstan, dočim kao pjesnik zaostaje. Treba pohvaliti broj domorodnih njegovih pjesama, koje je na žicu svila vila tuge za otudjelom njegovom i našom Istrom, ali su mu druge kratke i šablonske. Ne znam stoga zašto je „Matica Hrvatska“ tiskala njegovu sbirku pjesama „S moje lire“, ako se nije možda htjela odužiti njemu kao čovjeku, koji osjeća i radi hrvatski.

Gospar Ivo *Vojnović* oprostit će, ako ga spominjem za Lovrića. Nu „Majku Jugovića“ ne mogu da hvalim poput Stražičića, jer mi ono izgleda odveć reklamno. U svoje vrieme napisat ću o njoj naposeb kratki prikaz. „Ekvinocij“ njegov ostaje biserom naše knjige i ako ga ne će razumjeti svatko, kao što ga shvaća i ćuti Dubrovčanin i Dubrovačka publika. Nijekati vriednost Vojnoviću bio bi uzaludan posao, kovati za ga u zviezde takodjer. On ima posebno svoje polje, posebni svoj instinkt, koji će uviek naći publiku, koja će ga prijateljski susretati, a to mu je dostatno.

U Dubrovniku žive, medju četiri samostanska zida, mladi fratar, koji voli pseudonime, *Tadin*, koji i ako nije u našoj knjizi stekao do danas zagrebačku diplomu, ipak ide mu dolično mjesto. Bogata erudicija, silna načitanost i duboko poznavanje stranih književnosti bacise ga na polje filozofije. S tog gledišta razmatra on i Ibsena, u svojoj kritici o njemu i

Tresiću („Finis Reipublicae".) I dok mu je filosofija miljenica, socijalno pitanje životno, dotle je i u novelistici, svojom „Osvetom", osvjetlao sebi lice.

Don Ilija *Ujević* i Filip D. *Marušić*, po mome mnienju spadaju u isti genre. Oba su se posvetili čisto pučkoj literaturi. Prvi ide za tim, da u kratkim seoskim crticama iznese sve bogatstvo našega narodnoga jezika, a drugi za tim, da prikaže svu moguću biedu i golotinju našega zagorskog dalmatinskog težaka. Oba su na prigodi, da izvrše tu svoju zadaću, prvi je župnik, a drugi liečnik u Zagori. Medju lanjskim izdanjima „Matice" nalaze se tiskane prvoga „Dokonice", a drugoga „Iz liečničkih zapisaka". U našoj književnosti i niesmo do sada imali ovu nekako osebitu, ali koristnu, književnu struju, koju oni zastupaju. Utješljivo je za to čitati liepim jezikom napisane knjige iza onih nakaza književnih, kojim nas obdaruju iz Banovine mladi pokretaši. Za don Iliju Ujevića šira publika nije ni znala, dok ga nije odkrio „Novi Viek". Marušić je jednom, nepovoljnim rezultatom, kušao i pjevati. Bolje je, da se je okanio. Don Iliji Ujeviću ne može se oprostiti, što iz prevelike revnosti, da iznese na javu sav biser našega liepoga jezika, trpa toliko narodnih izraza, rieči i rečenica, da izgleda, e je dotična pripoviest napisana jedino za narodnu frazeologiju, a ne da je frazeologija u pripoviesti kao ruho na liepoj djevojci. To ne smije da bude. U takvom slučaju sgodnije bi bilo, da on pokuša napisati kakov riečnik, jer inače pripoviesti gube svaku vriednost. Najbolja bi bila za nj ona *„utile miscere dulci"*. Od njegovih pripoviesti najviše mi se svidja *„Garobljeva oporuka"*. G. Marušić kušao je imitirati u svojim *„Zapiscima"* Turgenjeva prema njegovim „Lovačkim zapiscima". Namisao je bila dobra i ako nema prispodobe.

Prof. *Medini* bavi se književnošću i to specijalno dubrovačkom. I njega je Matica ubrojila medju svoje suradnike. Toliko znam, da se, poslie kako ga je kritika oprala radi prvoga svezka „Iz dubrovačke književnosti", nije više pojavio. Josip *Onyskiewicz* uspjelo obradjuje *„Slike iz dubrovačke prošlosti"*. Najzadniji od poznatijih naših književnika ostao bi, da ga spomenem g. I. *Androvič*. Ne spominjem ga za to na zadnjem mjestu, što ne bi bio vriedan, nego za to što je on svojim radom sasvim odieljen od svih dalmatinskih književnika. Njega ne mogu da ubrojim u nijednu posebnu kategoriju i ako on ima obilježja za sve. Androvič je u svome radu svestran, načitan i jako marljiv. Sposoban, da piše o *„Hrvatskom pitanju* u *Istri"* i da sastavi brošuru o Dantu. Sve njegove dojakošnje radnje odaju čovjeka jake naobrazbe i čvrsta talenta. Uvjeren sam, da bi on našoj knjizi mogao mnogo koristiti. Don Frane *Ivanišević* nije osim djela *„Poljica"*, o kojem sam pisao u svoje vrieme o „Pravoj Crvenoj", napisao nikakovo oveće djelo i ako se zauzimlje i bavi ponajviše narodnom ekonomijom, radi čega je i stekao zaslužan glas. Medju dalmatinske književnike mogao bi ubrojiti i prof. B. *Poparića*, koji je izdao dvie liepe historičke radnje *„Hercezi sv. Save"* i *„O pomorskoj sili Hrvata"*. Mlade poletarce, koji se razmeću sitnim pjesmicama i učenim kritikama ni ne pominjem, da im ne bi škodilo *stečenom književnom renomeu*.

Narodno se je pjesničtvo kod nas do sada slabo gajilo, tako da ne bih

u tome pogledu mogao, osim *Kapića,* napomenuti ni jednoga. Može se reći, nije se pisalo ništa, ili barem nemamo ni jednog valjanog stručnjačkog djela o narodnom gospodarstvu i trgovačkim stvarima.

Uza sav ovako liepi broj književnika ipak imamo sasvim malo pisanih knjiga, na koje bi se moglo uprieti prstom, kao na jedan posebiti odsjek ukupne naše književnosti. Prema tome svim ovime naša se knjiga nije dovoljno okoristila. Većina radnja pisana je tamo i amo po beletrističkim listovima ili u prigodnim brošurama, kako to običava prof. Perić. Jedne oveće kolekcije nemamo.

I kad bismo tražili tome uzroka, našli bismo ga u pomanjkanju jednoga beletrističkoga lista kod nas i u pomanjkanju nakladnika i knjižara, koje bi bile voljne priskočiti u pomoć književnicima, kao što u neimanju kakove književne organizacije.

A sada o tome.

III

Mi smo Hrvati uobće nesrećne ruke s beletrističkim listovima. Tko se ne sjeća samo kakvog okapanja i kakovih je uztezanja bilo s „Viencem" dok ga ne pokopaše. Današnji „Savremenik" služi samo kao cimer *naprednoj književnoj kasti,* te za to ni ne odgovara potrebama hrvatskog naroda. Jedinu nadu možemo da još položimo u „Hrvatsku Smotru", koja je udarila dobrim putem, te se je nadati, da će liepo uspjeti, ako jedino bude imala odaziva širom naše domovine. Hrvatsko je, prema tome, neplodno tlo za književne listove, ali je Dalmacija još neplodnija. Mi u Dalmaciji dan danas uza sav liepi broj književnika starijih i mladjih, kojima bi jedan taki list bila književna arena, nemamo ni jednoga beletrističkoga lista, koji bi bio zrcalo naših književnih prilika. Reći će se možda da toga ne trebamo, jer da možemo, ako hoćemo pisati u „Savremenik" i „Hrvatsku Smotru." Ponovno iztičem, da je „Savremenik" književni list jedne političke farbe i da u nj radi toga ne mogu pisati svi naši književnici, a s druge strane, ja sam uobće do sada vidio malo dalmatinskih pera u njemu zastupanih. Razumljivo je, da tko je bliži izvoru, lakše mu je zagrabiti vode. Napominjem samo, što mi se inače čini absurdno, da se vidi kakove prilike kod nas vladaju, da je lani medju omladinom u Beču bio nastao pokret oko toga, da se pokrene jedan književni list zbog toga, jer njihove radnje nadjoše zasluženo mjesto u košu „Savremenika". Jedina smotra, u koju bismo mogli da udjemo, je „Hrvatska Smotra" i koja će nas objeručke primiti. Toga radi svega mi potrebujemo jedan književni list, jer *„Srdj"* ne samo da *ne vriedi* i da je slavosrbski, tako je sredovječno uredjivan, da mu nema prispodobe. Kad bi mi u Dalmaciji imali jedan književni list, posvema bi druge prilike, po mome uvjerenju, zavladale izmedju nas i ovih iz Banovine. Kako u početku napomenuh, Dalmacija je neplodnije tlo od Hrvatske. U njoj je usahnuo *„Lovor"* Katalinića i *„Lovor"* Cihlařa. *„Novi Viek"* u početku je obećavao mnogo, ali prenievši ga njegov urednik u Zagreb i svrnuvši stranputice, propade i on. Koliku je

samo korist našoj knjizi donio „Novi Viek". On nam je u Dalmaciji odkrio, sada pokojnoga, dra. Miličevića, koji bi se bio jako razvio, odkrio nam je Don Iliju Ujevića, Sabića i dobrim pjesnikom učinio Dinka Sirovicu, čije prve pjesme *„S jadranskijeh žala"* bijahu izpod kritike. Gdje nema prigode, nema ni volje.

Sbog svega ovoga mi u Dalmaciji neobhodno potrebujemo jedan književno politički list dobro uredjivan, da sredi naše zle književne prilike i razbistri politički kaos, u kojem se nalazimo.

„Matica Dalmatinska" u svoje vrieme bila je počela da izdaje svoj *„Književni zbornik"*, kako ono sada *„Matica Hrvatska"*. I u istinu u istome bijaše liepih stvari i krasnih razprava, pak propade i to i danas se nalazimo u književnoj pustari.

Nakladničke prilike kod nas su strašne. Mi nemamo ni jednog nakladnika, kako to imaju Talijani, koji bi svojom nakladom priskočio u pomoć književnicima. U zadnje vrieme bila je počela *„Hrvatska Knjižarnica"*, da u svojoj nakladi izdaje knjige. Ali moraše od toga nauma odustati, jer svrha, koja je ustanovljena, ne dozvoljavaše joj, da na nakladama gubi. Imamo do duše nekoliko knjižara, ali se ni jedna za to ne zauzimlje. *„Knjižara Sjemeništa"* u Spljetu uzimlje u nakladu samo nabožne knjige te tim zakrčuje put i drugim možebitnim nakladama. Ja shvaćam, da nitko ne želi izgubiti, ali svaki je početak težak i za svaki treba žrtava, dok se led probije.

Dok nije počeo izlaziti *„Svačić"* nismo imali ni pristojnoga koledara. Pa uprav on je najbolja podloga mojoj Jeremijadi, jer svake godine vidimo kako se oko njega okupljaju najvidjenija naša pera. On najbolje vojuje zato, da mi neophodno trebamo jedan književni list.

Nemamo takodjer nikakove književne institucije, osim *„Matice Dalmatinske"*, koja ne odgovara svojoj svrsi. Njezin pravilnik do sada bijaše tako primitivan, da ne bijaše moguće toliko puta sazvanu skupštinu obdržavati. Na upravi su do sada bili ljudi, kojima svaka čast u privatnom životu, ali koji *ne mogu* po svojoj kulturi, da odgovaraju svrsi za koju su bili postavljeni. Možda sada ulazkom mladjih ljudi, da se stvari okrenu na bolje. Zašto ne bi možda „Matica Dalmatinska" uzela u svoju režiju jedan književni list? Ili je ona možda zato tu, da je gledamo i čitamo joj samo naziv?

A što je neoprostivo i najgore, da nemamo knjižica za puk, prosti narod. Dalmatinski naš težak, osobito po Zagori, tako je prosvjetno natrag, čovjeka srce zebe i strepi za njegovu budućnost. A ipak on nema književne hrane nikakove. On nema sgodnih knjižica, koja bi ga podučila o ovome i onome, kako će obraditi svoja polja, koje bi ga u narodnom tonu, kao za pučanina, podučila o svemu što se u svietu dogadja. „Pučki list" nije uredjivan onako, kako bi morao biti uredjivan list, koji služi eminentno narodnoj pučkoj svrsi. *„Glas Naroda"* u Zadru, bolje odgovara svrsi za koju je pokrenut, ali nije razširen osim Zadarske okolice. U čitavom Dalmatinskom Zagorju nema ni jednog iztiska. Na sve strane po selima se osnivaju pučke blagajne i štedionice a narod ne zna što je to. Da imamo jednu instituciju

ili nakladnika za pučku prosvjetu, koju najživlje trebamo, mogla bi ga sgodno podučiti i o tome.

U Dalmaciji imamo i umjetnika, o kojim ću prigodno govoriti, a koji se tek poslie koje izložbe spominju, dočim kad bi imali književni list moglo bi se to i češće učiniti. U Dalmaciju se je počeo uvlačiti tudji kapital i to ne na hiljade, nego na milijone i koliko je to dobro u toliko je zlo po narodno čuvstvo, jer se kapitalom uvlači i tudji elemenat. A svemu tome mi bismo mogli odoljeti, kad bi bili oboružani prosvjetom, za koju treba sve, što sam ovdje prije napomenuo.

Kako sanirati ove neprilike?

Trebalo bi, da se naši književnici organiziraju u posebnu skupinu ili da se pridruže „Matici Dalmatinskoj" te pokrenu književni list, filiala kojega imala bi zadaću izdavati zgodnih knjižica za puk. Naši knjižari morali bi uzimati i ako u početku *risicando*, književna djela u nakladu, a naši bogatiji ljudi morali bi novčano da unapredjuju sve ove podhvate. Dalmatinski novac morao bi se *združit*, da promakne trgovinu i industriju, da iztjera tudji kapital, da zemlju obogati e da i njena književnost bude *bogata*. Kad se nadjemo u takvom položaju, omogućiti ćemo književni saobraćaj, još jači, izmedju nas i braće u Banovini. Listovi će nam služiti za križanje ideja a stvarna podloga za reinkorporaciju ostvarivat će se malo po malo. Narod ćemo podignuti moralno i materijalno, jer ćemo mu dati zdrave duševne hrane i naučit ćemo ga kako da u svoju korist barata svojim imetkom i svojim dobitkom. Književno sdruženje izliečit će naše političke razmirice te ćemo se naći svi zajedno gdje bijasmo pred šest godina.

Ne pospješimo li oko uredjenja naših književnih neprilika, poslije nego sam iznio u kratkim crtama svu našu golotinju narodnu i aristokracije, reći ću poput junaka u „Afrikani": „*Juvano Cantavo*".

SREĆKO PERIŠIĆ

CRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI

(Nastavak)

VII

Neočekivani procvat česke književnosti

(Čech, Vrchlicky, Zeyer.)

Borba za politička nastojanja Čeha u sedamdesetim godinama nije prouzročila samo narodnji, već ponajglavnije literarni uzmah.

Izhodište književnoga pokreta, kojemu bijaše korien u težnji za neograničenim razvojem duhova, bio je almanak „Ruch" (1868.), oko kojega se uhvati kolo mladih sanjara.

Ovo kolo pjesnika osobito je naglasivalo birani oblik. Ne jednom se tu opažao tudji upliv, naročito francezki i poljački.

Znanstveni naraštaj, iz kojega proizadjoše neki sveučilištni profesori, razvijao je u družtvu „Slavija" nadobudnu djelatnost. Utemeljenje česke universe u osamdesetim godinama dalo je povoda njegovanju znanstvene literature, a kad je česki mecena Josip Hlávka stvorio česku akademiju umjetnosti i znanosti, to je još većma podkriepilo znanstveno nastojanje. Bezbrojni časopisi šire prosvjetu u puku, a naknadatelji se poduzetno druže s tim smjerovima.

U osamdesetim godinama cieli preobrat prouzroči spor o pravovaljanosti Kralodvorskoga rukopisa; politički i literarni život u tiesnim se nalazio odnošajima s tim sporom. Možda se je onda u tom nastojanju išlo malo predaleko, nu ta oluja pročistila je zrak i osvježila česku književnost. U Českoj počeli su prijanjati uz ruski realizam, stvori se posebna politička stranka, kojoj bijaše osobiti zadatak, da njeguje tu vrst književnosti, a valjanim prevodima znanstvenih djela obogatili su svoju literaturu, umnožila se je i bujno procvala česka književnost. Pravi pjesnici djeluju u raznolikim granama poezije. I roman uspieva.

*

Svatopluk *Čech* (1846.) U osamdesetim i devetdesetim godinama sa Svatoplukom Čechom sve je simpatisovalo, čemu bijaše uzrok sadržaj i duh njegovih pjesama i novela. Vidjelo je u njemu vrhovnog pastira, neposrednoga tumačitelja duše českoga puka, jer je znao izreći, što je svakoga tištilo, a

tako je sve uzhitio, elektrisovao, kad je uznositom dikcijom otvorio si srdce. Bogatom, šarolikom maštom, sjajem boja u risanju, vanrednim, izvrstnim prispodobama izvojštio je sebi Čech pjesničku palmu. Uz visoki zamašaj zadivljuje nas pjesnikova dojmljiva istinitost i dubljina čuvstva u poetskim njegovim djelima.

Na početku svoje pjesničke staze volio je obradjivati patriotske sujete sa romantičkim zadahom, ali svako mu djelo nosi pečat nutrnjeg osvjedočenja. Sveto oduševljenje i pravedan gnjev struji iz vrela uzletnih misli pjesnika. Ni traga rječkanju, ni bahatom govorkanju — što plamti u duši mu, prodire iz nje uzletnim govorom. I političke mu pjesm' potekle su iz uvjerenja. Makar ove pjesme i ne bile tolike visoke umjetničke ciene kao „Jutrnje pjesme" i „Nove pjesme", ipak su probudile na tisuće spavajućih, a uzdrmale ine tisuće iz njihove letargije. „Pjesme roba" uzhitile su cieli narod, a sjajna im posljedica bijaše 28 izdanja.

Za epske je svoje pjesme Čech često crpio sujet iz češke povjesti. „Adamiti", romantički ep, koji opisuje život ovih vjerskih snatrilaca, osigurali su Čechu, jedva što se pojavi, častno mjesto u českoj literaturi. — Veličajni i na širokom temelju izvedeni je pjesnički proizvod „Dagmar", koji opisuje udese kćeri Ottokarove, udavši se za danskoga kralja. Njezin put u novu joj domovinu pruža pjesniku povod, da naslika nesretan udes Obodrita, koji su nekoč obitavali otok Rigu. „Václav z Michalovic" (pl. Michalovic) odgaljuje donekle zastor sa najžalostnije i najtužnije periode češke povjesti, sa dobe poslje bitke na „Bílé Hoře" (na Bieloj gori). Poemom „Žižka" slavi tog českog junaka i slobodoumnika, dočim u „Rohaču sa Siona" i u drugim manjim pjesničkim proizvodima proviruje njegova ljubav za husitičku periodu. Medju njegovim lirsko-epskim pjesmama osobito se iztiče „U sjeni lipe"; veličanstvenim pak idejama obiluje „Europa i Slavija". Poetske tvorine sa Kavkaza zadahnjene su takodjer romanticizmom, a pozna se njihov upliv orienta, što ga je pjesnik proputovao.

I žica socializma čas do časa zazuji u Čechovoj poeziji, kao n. pr. u početku zaplienjenog lirsko-epskog poemata „Kovář lešetinsky" (Lešetinski kovač), koji je u tisućama pisanih eksemplara kolao po rukama cielom Českom; stavljenog na muziku, sav ga je narod pjevao. Čechovljeva čista lirika u početku njegova stvaranja, dade se prispodobiti sa poezijom Rusa Lermontova.

Kasnije, u svojoj „Molitvi Nepoznatomu", u „Jutrnjim pjesmama" i u „Novim pjesmama", uzvio se je Čech na samosvojnu, izvornu, poput klasičkih kipova izklesanu ličnost vanredne snage i moći. I satira te humor bane se u njegovim pjesmama. U basni „Prvosenky" (Gudci = primule = petrklič) razglaba pjesnik nestašan pojam „sreća" U „Velíkán Velikanovič" i u drugim poezijama, naročito pak u „Broučkyadama" (Kukciada) kao takodjer u „Slikovitom putovanju po Českoj", žigoše slaboće narodnjega života.

Ovime Svatopluk Čech stoji pred nama i kao prozaista, koji je podao prave dragulje svojim malim, laganim pripovjedkama, novelama i podlistcima.

Čech voli uzimati sujet iz života, ma ga i uviek ne izradi čisto realistički. On je českoj prozi to, što je Puškin ruskoj. Slog mu je savršen, a isto je takovim majstorom u stihotvorstvu. Česku je literaturu obogatio heksametrom, prianjajućim češtini.

Kada rekosmo o Nerudi, da je vladao mnienjem u Českoj, to možemo Čecha označiti govornikom českoga srca; on je odabranik, koji u ime svojega naroda nadje pravi izraz za bol i sjetu, što muče srce naroda, a muke mu i patnje dosižu do sdvojnosti. I tako možemo reći o tom velikom, plemenitom mužu s nepokolebivim, uviek sebi vjernim značajem: „Tisuće ih je oplemenio i uzdignuo, nikoga nije pokvario".

*

U godinama sedamdesetim, kada je sve hrlilo za obćom prosvjetom, utemeljen je „Lumir", jedan od najznamenijih časopisa, jer se uza nj savilo kolo pjesnika, iz kojega proizadje gorostas te vrsti: Jaroslav *Vrchlicky*. Rodio se je 17. veljače 1853. na putu izmedju Louna i Slanoga. Isti se slučaj desio Mickiewiczu te Thorwaldsenu.

Dok je Frida (E. Frida pravo mu je ime) u više gradova Češke pohadjao gimnaziju, stupi u sjemenište, iz kojega predje na studije filosofije (1873.—1875.). Kao odgojitelj grofa Montecuccoli-a proživi godinu dana u Italiji. Boravak u klasičkoj zemlji u veliko je uplivao na vedru, čistu narav pjesnikovu. Tu su i njemu oživjela drevna božanstva, a pravi umjetnički proizvodi djelovahu na prietljivu mu dušu. Temeljitije proučavao je sredovječnu i modernu talijansku književnost i umjetnost, a dublje i temeljitije zadobio je shvaćanje za romanske literature u obće.

Vrativši se u Česku, postade najglavnijom podporom „Lumirova" kola.

Od godine 1892. kad je Vrchlicky postao začastnim doktorom i profesorom modernih literatura na českom sveučilištu, djeluje takodjer kao kritičar i literarni povjestničar. U svojstvu tajnika IV. razreda češke akademije znanosti, uredjuje znamenitu sbirku prievoda, a vanredno i obsežno mu je razvita djelatnost kao pjesnika, spisatelja i urednika. Radi toga pade mu u dio odlikovanje za člana austrijske gospodske kuće.

Dandanas Jaroslav Vrchlicky je najplodniji universalni pjesnik, lirik i epik, s kojim se ne može prispodobiti nijedan danas živući pjesnik. Pjesničko mu carstvo ne pozna zemaljskih medja, duh njegov juri vasionom povješću čovječanstva. Hrli natrag u kaos, pati paklenske muke s angjelom, koji nije mogao gojiti ljubav prama ženi; boravi u indijskim pokrajinama, da sazna budhističku mudrost, probrza perzijske vrtove ruža i bane u kraljevstvo ljubljene Antike, k starim bogovima i klasičkoj umjetnosti, koju oživljuje svojim dahom, zaronjuje u tajnosti, u sjaj i sjene češke prošlosti.

Zamamljuje ga ciela epopeja čovječanstva s Isusom na čelu, a on ju uzveličaje. Svoje čare odkrivaju mu prašume i južni nasadi palma, kao i divne njive kraljevine Češke.

Sad je sav zaronio u nordičku priču, pa eno ga kako podcikuje, smije se i plače s pastirom, prenosi nas u dobu troubadoura, uzkrisi Cida Rolanda, predočuje nam nastojanja i meditaciju najznamenitijih poeta sviju velikih literatura, a sve odnošaje života shvaća zdravim jezgrovitim prosudjivanjem. U svojoj humanosti shvaća sve i oprašta sve. Bogata mu, lahko se budeća mašta, prodire u sve i svojim čarom pozlaćuje sve, naročito pak obasjava ljubav prama ženi.

U mladosti mu ljubav prama ženi bijaše za nj moćnom polugom prekipujućega života i prirodjene mu vedrine duha. Kasnije istom potamni sjaj boja prelazeći u „sivo" a u posljednje pak doba od časa do časa zazuji mekani zvuk odanosti i onaj žuhkoga izkustva. Ne mareći za neprijateljska zadirkivanja, koraca Vrchlicky kao junak u daljinu i u visinu, a kip mu raste i raste sve do nedogleda, do nekonačnosti; a opet srce mu rado prianja i privine se uz drago mu biće. Evo sad ljubi i cjeluje u zdravoj, naravnoj osjetljivosti, a čas za tim filosofira kao učenjak, riešava znamenita pitanja, crpi mudrost iz vrela života, vjere i filosofije, uronjuje duhom u misterije starih legenda, živi sa starim klasicima, ćuti sa umjetnicima, bratimi se s Dante-om i Petrarcom. Svaki mu ma i najmanji utisak dozuji poetički. Najbolji dokaz pruživosti njegova duha jesu „Potonje poezije", koje pružaju Česima novi pogled u tudje literature. Vrchlicky je pjesnik, kojega je duša čeznula za tim, da se napije „iz cieloga mora ljepote", kako reče sam o sebi: „Oluja i mir, sanje i tlapnje, radost i bol, pakao i Eden, razkoš i ledenilo" — što godj valovi života donose, sva je ona čuvstva preporodno vratio u svojim poezijama. Kada pak čarobnica Noć na svom stanu počme tkati misli, Vrchlicky nastoji, da zahvati bitnost života.

Po svojoj je ćudi ovaj velikan medju pjesnicima svjetogradjanin, akoprem je uporabio u svojim djelima i česke sujete. U pjesmama iz domovine kao da ne kazuje sve svoje biće. Vanredna mu ljubav k rimskomu klasicizmu i romanskim književnostima kao i židovskomu svietu, ostavila je duboke tragove u njegovim pjesmama. Hoćemo li ih pojmiti s užitkom i razumievanjem valja nam biti uzhićenima za čistoću antike i klasicizma. Njegove pak lirske pjesme prave su valovite struje njegove nutarnjosti. Raznolikošću i bogatstvom fantazije Vrchlicky se približava obožavanomu svom uzoru Victoru Hugo-u, mirom pak i jasnoćom Göthe-u. Mnogobrojne sbirke lirskih pjesama koje su uz najčudnovatija imena jurile svietom, pravi su i najčišći biseri pjesničtva. K ovima pridružuju se epske pjesme šírega ili užega sadržaja, legende i miti, u kojima dužan polaže tribut i českome duhu. Tako je u „Legendi o svetom Prokopu" znao spojiti pitanje narodnje sa religijom, a veoma nježno i s ljubavlju. Veličajnošću u savezu sa shodnom dikcijom, — uzvišenošću strasti i pripadnom epskom širinom umije pjesnik u čitaocu probuditi uzvisujuće nadahnuće. U romantičkom eposu „Šarka", odsieva jedan dio českoga bajnoga svieta, u kojem čar ljubavi svlada česke amazonke.

Svojim „Baladama" Vrchlicky sada zamienjuje Nerudu. Ove balade odgovaraju najbolje českomu duhu. Pravu sliku hebrejske filosofije podaje

dramatski epos „Bar Kochba“, i još ine poezije, kao što drama „Mudrost rabina“. Divna, nesavladiva tvoriva sila probija kod Vrchlickoga na polju drame.

Napisao je već preko trideset drama, crpeći za nje sujete iz antike, iz českoga pa opet iz života tudjih naroda. Vrchlicky podaje uzor klasičke češke drame u „Noć na Karlotynu“, koja je prevedena na njemački i hrvatski.

Kao prevoditelja Vrchlickyeva je djelatnost vanredno znamenita. Českoj književnosti poklonio je najveće poklade od po prilici deset literatura. Svojim zemljacima širom je otvorio vrata u neizcrpivo bogatstvo najkrasnije poezije romanskih, njemačkih i slavenskih literatura. Tu valja osobito naglasiti Mickiewiczeve „Dziady“. Uz to umije podati tudja djela sasma u njihovom duhu i koloritu, pa i istim stihomjerom.

Tičući se formalne strane njegovih poezija, ni srok ni stihomjer ne čine mu ni najmanjih potežkoća. Divna je njegova vještina, pače majstorija u svladavanju jezika. Stihove tudjega jezika s mjesta podaje poetski u jeziku českom. Sve vrsti stihomjera za uvieke je udomio u jeziku českom.

Isto takav majstor je Vrchlicky i u slogu nevezanom. Izdao je sbirku kratkih pripoviedaka „Bojadisano crieplje“, (Barevné střepy), koje je prevelo i na njemački.

Osobito znamenita su njegova literarno-historička djela, u kojima se razpravljaju i prosudjuju literarni proizvodi tudjih, ali i češke književnosti. Znanstvena kriepkoća i čistoća mnogokojih mu študija pribavila njegovu prosudu vanredno štovanje. (Nastavit će se)

MARA FABKOVIĆKA

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

Evo su već i tri dana prošla, što Andrijevića nije bilo kod Olge. Možda je tomu krivo i ovo tmurno i kaljužasto zimsko vrieme. Ne pada ni snieg ni kiša, već neka susnježica, pa stvara dosadno blato i vodurinu po ulicama. Tako podjedno tri dana. Nebo je gotovo crno od oblaka, koji kao da se nikad ne će razgrnuti: tako su se skupili i nadvili nad Zagrebom.

Smračivalo se već odmah po podne, a Andrijević umjesto da ode Olgi na običajan domjenak, zapalio bi svjetiljku u svojoj sobi i ostao kod kuće. On joj je bio rekao, da valjda nekoliko dana ne će moći doći, pošto se mora intenzivno baviti s nekim poslom, za koji još nema prave odvažnosti. Na njezino pitanje, kakav je to posao, nije joj sve na tanko izpripovjedio, ali je dao dosta toga naslućivati. „Moram se upravo zatvoriti u svoju sobu i ograditi se knjigama“ — govorio je Andrijević Olgi razstajući se od nje — „samo dok dodje za to pravi čas, da jednom sjednem za stol. Onda me ne će nigdje vani biti, pa ni kod tebe. Radi se o nekim političkim člancima, što ih kanim napisati u najkraće vrieme“.

— Pa zar to mora biti tako naglo? I baš sad. Sad, kad nam je tako liepo zajedno.

— Mora . . . Mora . . .

— I ne razumijem, da ti ipak ne bi mogao na čas skočiti do mene!

— Dakako da bih mogao, ali to ne bi bilo „na čas“, već na dosta dugo vrieme, jer vidiš i sama, kako sam rado uza te. Kad pak odem od tebe, onda sam u tako ugodnoj dispoziciji, da najvolim snatriti ne radeći ništa ili zabavljajući se čitanjem. U jutro sam u uredu i tako mi ode dan. Najvolim pak raditi u predvečerje i u noć, zato ćeš morati shvatiti i ne srditi se, ako koji put i ne dodjem.

— Samo ako nije koji drugi razlog tomu . . .

— Drugi razlog! Ženske uviek pomišljaju na drugi razlog. Ne, Olgo, tako je, kako ti velim i baš ti članci, ti, što ću na njima raditi, imaju da budu odlučni.

— Vjerujem ja tebi, Andrija (Olga je zvala Andrijevića od neke šale i dragosti Andrijom umjesto Antunom), pače držim, da sumornost na tvom licu potiče od zamišljenosti, od duševnoga rada . . . ali ipak — znaš i sam, kako čovjeka više put snadju čudne misli, pa tako i mene. Više puta mi se čini, da me ipak ne voliš. Onako podpuno ne voliš. Čim se malo smrkneš, pričini mi se, da ti je kao žao, što smo ovako zaljubljeni.

— Krivo mi činiš. Ti znaš, da te volim, a znaš i to, da kad te ne bih volio, da se ne bih mogao pretvarati, već da bih ti to i rekao. Moram reći, prije nisam toliko za te osjećao, koliko ovo posljednjih desetak dana, koji su nam tako ugodno prošli u intimnim domjencima Jako sam te zavolio i kadgod pane sumrak, u mene nema mira i ja moram do tebe. Ali javlja se, da tako rečem i savjest. Savjest s nerada. Neko prekoravanje samoga sebe. Ja već mjesec dana, Olgo, ne radim ništa; a bez rada ne mogu biti. Ideje dolaze, ovladaju sa mnom i ja se ćutim obvezanim, da ih ostvarujem, da radim na njima.

— Da, to je uviek ono kobno, da se sred ljubavnih užitaka javljaju ovako osbiljne misli. Baš kao da zavide čovjeku! Ipak, ja po svojem slabom političkom razumievanju, ali bar prema otčevu pripoviedanju mislim, da si ti dosta radio i namučio se, pa da bi se mogao odmarati i više nego mjesec dana. A kad taj odmor još i ljubav traži . . .

— Sve si ti to liepo rekla, Olgo, ali ima posala, koji gube vriednost, ako se s njima oteže. A ovaj moj posao nije običní, nije ni iz daleka nalik onima dosad! To je nešto novo, posebno, neobično.

— Oho! A ja ne bih smjela znati, što je.

— Ne još. Kad bude sve gotovo, onda ćeš znati. Ima neki čar u sebi, kad se nešto najprije u otajnosti radi, dok se podpuno ne izradi. Ali kad bude sve gotovo — i Andrijeviću bljesnuše oči.

— A ne smijem sbilja ništa znati? Radi se dakako o politici.

— Da.

Andrijević zamuknu naglo. Onda se ustane i stane pred Olgu, uhvati je za obje ruke i živo joj pogleda u oči:

— Olgo, koješta nam budućnost krije. Reci mi, kad bi nastupile kakove promjene, kad bih ja na primjer sbog svoga uvjerenja stradao — razumiješ —, bi li ti i onda . . .

— Bi li te ljubila? Pa dakako! — Ona je naglo zarumenila i pogledala na stranu. — Dakako! Ali to je smiešno o tom govoriti. Ti — mi ne možemo stradati. To je smiešno.

Andrijević nije bio zadovoljan s ovim odgovorom. On je očekivao nešto drugo. Onaj pogled Olgin na stranu imao je u sebi nešto tudje, nešto tako daleko od svih njegovih snova. Da ga je ona shvatila, morala bi drugačije, požrtvovnije, odanije govoriti, približiti se k njemu, a ne ovako, tek što mu se nije u lice nasmijala! Njemu i njegovim snovima!

S mrakom u duši razstao se taj put Andrijević od Olge. A čudno mu je, da u ona tri dana, što je kod kuće, nikad nije osjetio čežnje za Olgom. Dolazili su sati predvečerja, dolazili i prolazili, a da se Andrijević ništa nije uznemirio. Ostao je u svom stanu. Možda je tomu — opet misli Andrijević — krivo i ono blatno vrieme vani, a kod kuće je tako liepo! Svjetiljka krasno i punano svietli a na stolu knjige i papiri, što su već nekoliko godina bili kao zaboravljeni u ormaru.

Da, knjige i papiri! Stare knjige i stari papiri!

Andrijević se naime poslie razstanka s Markovićem stao živo zamišljati u ono krasno vrieme, kad je punim zanosom kao sveučilištarac u družtvu svojih starčevićanskih drugova počeo politički raditi. Sav upravo opojen mladenačkim uspomenama nastojao je naći sve ono, što ga je sjećalo te dobe. Pretražio je i razkapao zaboravljene pretince po ormaru i pisaćem stolu, pa ga je i najmanja stvarca zanimala. Bilo je tu svezaka djačkih listova, koji dakako nisu doživjeli ni jednoga godišta; bilo je brošura, knjiga, proglasa, letaka, mnogih članaka u rukopisu, nacrta, bilježaka, pače i pjesama, Njegovih, Andrijevićevih pjesama, nigdje neizdanih, nikomu nečitanih! Andrijević je nekom pobožnošću pribrao sve te papiriće i stao čitati poslie toliko godina svoje rodoljubne pjesmice. Bilo ih je neko dvadesetak. Mnoge mu se od njih čine sada nekako naivne, ali u ono četiri ili pet ima snage i iskrenosti. On se sada čudi, koliko je onda u njegovoj mladoj dobi bilo u njega vjere u ideale svoga naroda. Makar se i stoputa reklo, da je to naivnost, ali njemu je ipak milija i ta naivnost, nego ona praznina čuvstava, do koje ga je dovelo njegovo naprednjačtvo. Kozmopolitizam i indiferentnost prevukla se kao paučina preko njegova srdca i treba ju odstraniti. Svom se dušom Andrijević prenio u te svoje pjesmice, a u ovakoj dispoziciji spjevao i jednu novu, bolju od ovih svih, ali jednakim žarom nadahnutu, koju je nazvao „Stari plamen". Posve jednostavnim a krepkim stihovima oslikao je, kako mu se u dušu vraća plamen staroga rodoljubnog zanosa, kako ga proniče svega dozivljući mu opet mladenačke snove; vraća se poezija majčina krila i rodnoga sela, vraća se on k sebi. Andrijević je bio zadovoljan sa svojom pjesmom, pa ju je odlučio zajedno s nekim izabranim prijašnjima prvom sgodom objelodaniti. To, što je njegov duševni preporod, kako ga je on nazivao, započeo s pjesmom, to ga je osobito veselilo. Ta zapravo i jest pjesnički taj njegov povratak k starim idealima.

Dakako, da je tom prilikom izkopao iz zaprašenih pretinaca i Djela svoga ideala iz mladosti: Antuna Starčevića. Ponovno je sad čitao iz njih značajna mjesta, što ih je bio nekad podcrtavao i znao gotovo na izust. Sve malo po malo dao se na dublji studij nekih važnijih spisa i saborskih govora Starčevićevih i pred njegovim se duševnim okom otvarao sve veći i jasniji politički vidokrug. Mnogo šta, što mu u mladosti i nije bilo pravo jasno, sad mu je sinulo kao objava i sve se više uvjeravao, koliko je filozofije i snage stila u ovoga čovjeka. Koliko poznavanje ljudi, pogleda u budućnost, a nada sve koliko značajnosti i jake ljubavi za narod!

Andrijević se upravo nije mogao odkinuti od tih knjiga, a kad je najglavnije proučio, zamislio je niz članaka pod naslovom: „Budućnost hrvatske misli na starčevićanskom programu“ i svom se dušom dao na izradbu ovoga svog najnovijeg rada. Sve ono, što je već dugo u duši svojoj osjećao ovo posljednje vrieme, sve mu je sinulo novim svjetlom; ideje same navirale, vezale se jedna o drugu, i padale na papir tako hrlo i prirodno, da ih je jedva perom stizao. Pisao je svaki dan i dugo pisao čuvajući rukopis, da ga pokaže Markoviću, kad se vrati iz Praga. Pohvalit će mu se, što je sve učinio u to vrieme, a onda — onda će te članke objelodaniti u kojoj starčevićanskoj novini ili smotri, pa i — podpisat će ih. Zašto da ih ne podpiše? Tako će barem najedanput obračunati sa svim dosadanjim zaprekama i vezama, što su ga smetale!

Jednoga se dana Andrijević prekapajući namjerio na jedan smotak listova omotanih trobojnom vrbcom. Zadrhtao je i sjetio se, da su to listovi od nekadanje njegove Ljube. Naglo je pretrgao vrbcu, a iz omota su poizpadali na rubovima već požutjeli listovi i — fotografija.

VIII

Fotografija!

Mala, nježna, obla glavica s djetinjim pogledom i dobrim izrazom u licu. Gusta se kosa ovila oko glave, a Andrijević se sjetio, da je ta kosa bila meka i crna. Crne su bile i oči. On se sjeća, kako ju je jednom poljubio u oko, a to se oko pod cjelovom kao pomicalo, da se orosi sa suzom.

Ljuba! Koliko uspomena!

Andrijević, kad povrati u duši sve one časove, što ih je doživio s Ljubom, mora sam sebi priznati, da nije nikad u ljubavi uživao kao baš tada. Ova ljubav s Olgom nema ni iz daleka onoga čara bezazlenosti i djetinjskoga veselja, što ga je bilo kod Ljube. Jer: ova je ljubav ipak na koncu konca proračunana i radi se tu o braku, dok Ljuba i on nisu ni mislili na kakav brak. Ljubili su se onako, kao golubovi, kao dvie duše, koje su se u prvoj svojoj mladosti našle zajedno i osjetile, da im je liepo zajedno, bez ikakvih pomišljaja na budućnost. Najviše se Andrijeviću svidjela u Ljube ona odanost i požrtvovnost, s kojom bi bila pripravna za nj sve učiniti. Bilo je gotovo u nje više štovanja nego li ljubavi i Andrijeviću se koji put činilo, da se Ljuba pače ponizuje pred njim, pa ju je za to i tiho prekoravao. Više puta ga je i pozdravljala prva, a najveselija je bila, ako ga je mogla čim poslužiti: donieti mu što, prepisavati kakav članak ili slično. Kako joj je mati bila siromašna i zabavljena poslom, Ljuba je Andrijevića višeputa sama podvorila, a sobu je njegovu poslie uviek ona pospremala i osobito se veselila, kad je mogla porediti njegove knjige u ormaru ili na pisaćem stolu. Budući da joj je Andrijević prepustio u tom sve na volju, osjećala se ona u njegovoj knjižnici kao kod kuće, pa je ovakom brigom privezala jako Andrijevića uza se Odatle zapravo i počinje njihovo prijateljstvo, a poslie i ljubav.

Nikad poslie ni kod jedne žene nije imao Andrijević toliko uvjerenja, da ga ljubi, koliko kod Ljube. Ona to naprosto nije mogla ni sakriti, pa kad su poslie postali intimniji u razgovoru i u ljubavi svojoj, priznala mu je Ljuba, da tako valjda nikoga ne će ljubiti kao što njega. U svojoj naivnosti govorila mu je, da mu ništa ne bi mogla uzkratiti, da bi pošla s njim kud god hoće, a onda bi redovno tužno završila, kako ona zna, da je on ne će dugo ljubiti; ta, ona mu se — govorila je Ljuba — čini za cielo odviše djetinjastom!

Pa u istinu, da je Andrijević bio čovjek lakouman ili bezznačajan, mogao bi bio lako zavesti tu djevojku, koja mu se podavala svom svojom odanošću. No ona mu se smilila s tim više, što je bila sirota više manje sebi prepuštena a tako dobra u srdcu. Kad bi je zaveo, s tim bi se kao pošten čovjek obvezao, da ju oženi, a na to još nije mogao misliti Andrijević. Istina vidio je bio Andrijević u Ljubi veliku dobrotu i požrtvovnost, ali ipak činila mu se ona preslaba i premala, da izpuni onakovo mjesto u njegovu životu, što ga je on o svojoj budućoj ženi u duši pomišljao. Andrijević je naime u toj dobi odlučio bio ili da se ne će uobće ženiti ili ako se bude, da mu mora žena biti pripravna na sve žrtve i patnje, što i njega budu zadesile. Kako se odlučio za političku borbu, slutio je, da će stradati, a Ljuba kao družica u tom stradanju činila mu se preslabom. Eto, to je bio razlog, zašto je Andrijević prekinuo ovu svoju mladenačku ljubavnu idilu.

Težko mu je to bilo dakako, ali on je u svom rodoljubnom zanosu upravo tražio žrtava i pregaranja, pa je rado podnosio, i ako ga je bolilo, ubijanje prve svoje ljubavi. Kad se sad Andrijević zamisli u te svoje mlade dane, sam se u sebi divi, koliko je bilo tada u njega jakosti i vjernosti svojim načelima. Doduše, možda je i krivo činio Ljubi, što ju je smatrao sebi nedoraslom. Možda bi ju ipak bio mogao danas sutra odgojiti za sebe, možda bi i u nje bilo jakosti za žrtve i pregaranja! Nije bio posve siguran i eto volio se odreći tih užitaka, nego li da se eventualno ogrieši o svoje ideale.

A ipak, možda je ipak krivo učinio Ljubi! Ili zar će mu Olga možda biti jača podpora u njegovu budućem radu? Hoće li ona razumjeti preokret njegov politički, hoće li ga uobće ljubiti, kad sazna za njegov korak? Ne će li joj to biti „smiešno", kako je rekla posljednji put, kad su se razstajali.

Čitavo jato nesredjenih misli navaljivalo na Andrijevića. Ovaj jaki spomen na Ljubu sve je kao uzbunio. Kad te dvie žene pomisli u duši jednu pored druge, što dalje misli: sve mu je čudnije. Ljubi jednu, a ljubi i drugu; svaku s posebnom ljubavi. Ipak Ljubina mu slika izlazi idealnijom, nježnijom, vjernijom — a baš tako liepo pristaje njegovoj sadanjoj dispoziciji, u kojoj vraća natrag svu svoju mladost proživljujući je ponovno.

Pa zašto da ne obnovi i tu ljubav?!

Andrijević se nasmieši na ovu misao i stane ogledavati one male listiće, što mu ih nekad pisala Ljuba. Čitajući sjetio se Andrijević svoga rodnog kraja, kud su ti listovi dolazili, a on ih tako željno čekao. Obično bi svaki

Ljubin list spremio ne otvorivši ga odmah, a onda bi otišao u vrt i tu lagano uživajući pomalo otvarao i čitao redak po redak, polako upijajući svu onu poeziju Ljubinih čuvstava. Onda bi čitao po drugi i po treći put i istoga joj dana odgovorio.

Sad je čitao redom sve list za listom. Oni prvi bili su kratki i još plahi, a oni kasnije sve dulji i žarči. „I onda, kad ti svoju Ljubu zaboraviš, i onda kad te život ponese drugamo, ostat ću ti vjerna u srdcu, zalievajući makar i suzama ovo moje cvieće prve mi i jedine ljubavi. Znam da više nikoga ne ću moći tako ljubiti, kao tebe. Nikoga! A znam i to, da ne ćemo biti uviek zajedno. Slutim upravo to. Tà, bilo bi i odviše sreće. Čitala sam negdje, da prava ljubav nema na zemlji sreće, baš zato, jer je prava i jer je vječna."

Na ovom je listu vidio Andrijević tragove suza i bilo mu je neizkazano težko. Ostali su listovi odisali takodjer ovakom tugom i ovakom ljubavlju. U onim posljednjim, gdje se od njega dieli i gdje prima njegovo prijateljstvo umjesto ljubavi, ima više misli nego li čuvstva. Vidi se, da je pregorila konačno sve, pa ga moli, neka joj i dalje piše — kao prijatelj. Andrijevića je osobito zanimalo, kako se ona snašla u tom, da moraju prekinuti ljubav. Ona je razumjela njegove razloge, nije se srdila na nj, već mu je pače davala pravo. „Znam, gospodine Andrijeviću, da ste sve dobro promislili, prije nego ste mi pisali i ja sam se ponovno uvjerila o Vašoj plemenštini. Ili ste me držali tako slabom rodoljubkom, da ne bih mogla makar i ugušiti svoju ljubav, ako to stvar domovinska traži. Ja ću doduše i nadalje sačuvati u srdcu svoju ljubav za vas, ali ću znati i poštivati vaš korak. Imate pravo: naša bi zajednica bila zapreka vašemu radu, pa kako smo oboje siromašni, samo bi se patili i vaši bi se liepi snovi razbijali. Razumijem ja to sve dobro i rado ću izpiti tu gorku čašu. Podat ću se svome zvanju, bit ću učileljica, kušat ću da i ja učinim svoje budeći u mladeži hrvatsku sviest — onako, kako ste me vi učili za onih nezaboravnih zimskih večeri. A bit će mi mila utjeha, budem li čitata i čula, kako vi u svom radu napredujete, kako se borite, kako stradate za pravaška načela! Hoćete li se tada sjetiti male Vaše Ljube, koja vas je ljubila, a nije vas smjela ljubiti?"

Andrijeviću se zamutilo oko čitajući ove posljednje listove. Tà, on se poslie u životu nije nikad namjerio na ovakovu dušu. Lud, lud je bio zapravo, kad nije mogao vidjeti, koliko je veličine u toj maloj, i ako nešto naivnoj djevojci. Nije ju umio dovoljno da ocieni i tako ju je izgubio. Dopisivanje je naime bivalo sve rjedje i rjedje, dok nije posve prestalo. Bilo je to onda, kad se on iznevjerio svome nekadanjem uvjerenju. Tad mu je pisala kratak i dosta hladan list, u kojem veli, da se ne može prečuditi, što to o njem čuje. Neka joj za Boga razjasni, što je učinio, no da bi joj najdraže bilo, da to nije istina, jer je to „naprosto nemoguće". Andrijević joj nije na to ništa odgovorio i tako je to dopisivanje i prijateljstvo ugasnulo. Kasnije je jednom čitao u novinama, da je Ljuba dobila mjesto učiteljice u jednom slavonskom selu, a dalje o njoj više nije ništa čuo.

Sad potresen u dnu srdca jakim uspomenama na one liepe časove odluči, da se razpita za nju, gdje je. On bi ovakovu pouzdanu ili odanu dušu trebao upravo sad, kad se opet vraća danima mladosti. A dane mladosti ne može pomisliti bez Ljube. Dakako bit će to tek prijateljski list, premda Andrijević ne može sam sebi jamčiti, ne će li se to prijateljstvo izvrći i u — ljubav. Tko bi to znao?

(Nastavit će se.)

OLIM ET NUNC

Kad sam bio još nejako diete
Kad još ljudske nisam znao jade,
Moju maštu, trak ljubavi svete,
Zanašali snovi zlatne nade.

Mišljah: ljudi samo ljubav niete,
Mišljah: mržnje svijet da neznade . . .
Sretan vijah do željene mete
Pjesme svoje: osjećaje mlade.

Ali sada kad su bol i sjeta
Uništile moje nade sjajne
Kad već ljubav za mene ne cvjeta . . .

S puklih žica moje lire vajne
Cigli akord kô lelek se vije:
Bez ljubavi ni života nije . . .

BERISLAV

PININA BAŠTINA

(Svršetak.)

Na to se odvjetnik oprosti. Imao je naime u jutro zastupati u jednoj parnici, te je još htio pregledati i proučiti spise. S njime izadje i Raimondi.

— Poštenja mi — reče ovaj istom što su bili na stubama — bio bih gotovo izpljuskao tu svoju rodjakinju barunicu . . . Kojeg li cinizma! . . . Brat joj još ni umro nije, a ona si je već prisvojila ključeve od ormara i ladica . . . Ja sam na svoje oči vidio, kad ih je uzela . . . te već sva drhće za svoj dio baštine . . . Pa još ona njezina licemjerna svetost! Baš! . . . Uz njezinu prošlost! . . . K tomu još onaj čudan njezin zahtjev, da sam ja morao upozoriti na Ahilov ljubavni odnošaj . . . A za što me ona drži? . . . Jesam li ja njezin sluga? . . . Istina, ja sam bio uviek lud, te sam bio uviek preveć uslužan svoj toj gospodi rodjacima . . . No, ako oni misle, da mogu zlorabiti . . . Pa onako . . . A što se mene tiče to baštinstvo? . . . Ima li, ne ima li oporuke, ja ne očekujem ni filira . . . Za što me dakle napastuju? Kajem se upravo, da sam odposlao brzojav, koji je to vransko jato uzvrpoljio.

— Hej, moj dragi — opazi Rizzoli, sardonički se smiešeći — gdje se radi o koristi, ljudi su više manje svi jednaki . . . I ti . . .

— Molim te . . .

— Oh zar ne, htio bi mi reći, da se ti ne bi mnogo brže utješio radi gubitka bratića si Ahila, ma ga ti ne znam kako volio, kad bi ti zapisao jedno 100.000 lira?

— Nepopravljivi skeptiče! — promrmlja Raimondi.

V

Bilo je oko pet sati u jutro. Ona dva plamena plinske svjetiljke bijahu spuštena. U sobi izmedju gostinske i bolestnikove sobe gorila je voštanica. Oko četiri sata su barunica Eleonora, grof Quaglia i Hanibal Minucci legli na počinak. Od prilike jedan sat bdiju Minucci i Quaglia mladji. No bdili su samo tako, jer su obojica zaspali, jedan u naslonjaču u gostinskoj, a drugi na kanapeu u pokrajnoj sobi. Kad se u pet sati gotovo u isto doba probudiše, dodjoše jedan drugome u susret zievajući poput onih, koji preko volje obavljaju neugodnu si službu.

*

— Da tetka Eleonora znade, da smo spavali, predala bi nas ratnome sudu — reče mladi grof Quaglia.

Minucci slegne ramenima.

— Baš! . . . Teta Eleonora je sanjarka . . . Kad bi se nju moralo slušati, tu bi se neprestano moralo razklamitati ormare, prekapati papire i što ja znam, što još ne . . .

— Gluposti! Zbilja, jesi li ti vidio tu strašnu Pinu?

— Kao i ti, iz daleka, s praga, jer — priznajem — unići me baš ne privlači . . . Bio sam u sobi jučer, kad sam došao — a bit će da sam to svojevoljno učinio, — no meni se čini, da se je ujak tome silno začudio, jer su mu oči bile jako izbečene.

— Ni ja ne idem rado u sobu — reče Quaglia. — No ona je žena vrlo liepa, znaš.

— I meni se jako učinilo . . . Ugursuz je ujak! . . . No sada je i za njega svršeno . . . Mogao bi ovako još najviše mjesec dana ponieti.

— To je nemoguće . . . A nije mu to ni željeti . . .

Baptist, koji je do tada bdio uz gospodara, prodje gostinjskom, gdje se nalazila ova dvojica mladića.

— No, kako je? — upitaše ga.

Baptist potrese glavom: — Zlo . . . Od ponoći dalje bio je silno nemiran! . . . A nikako ne možemo znati, što hoće . . . To je prava muka . . .

Svanuo dan te Baptist otvori prozore i utrne svieće. Zatim reče službeno: — Za pet časaka doniet ću vam kavu.

I izadje fino krijući zlovolju, što baš sada imade toliko gosti u kući.

Mladići stupiše k prozoru. Ne vidješe se već od poklada, koje je mladi Minucci sproveo kod svojih rodjaka Quaglia u Milanu, te našavši se sada nenadano zajedno, dozivahu si u pamet uspomene onih veselih dana.

— Sjećaš li se zadnjeg krabuljnog plesa „alla Scala“?

— I onih izvrstnih večera u dobrom družtvu kod Rebecchina?

— Zbilja, vidjaš li se često sa Viktorinom?

— Ne ima je više u Milanu . . . Pošla je za Angiolettijem, koji se nalazi u napuljskoj posadi.

Baptist donese kavu.

VI

Baptist je istinu govorio. Od ponoći, pače još prije ponoći zavladala gospodinom vitezom Ahilom silna uzrujanost. Neprestano je micao usnama, a da osim nekoliko nejasnih zvukova, nije mogao izgovoriti ni jedne jasne rieči; neprestano micao rukom, dok je oči upravo upiljio u Pinu kao da je moli: — Daj, barem ti me razumij!

Sirota Pina! Što ona ne bi bila dala, da ga može razumjeti!? Izpod glave mu namještala jastuke, davala mu piti, a na njegova niema pitanja odgovaraše drugim pitanjima: — Hoćeš li ovo? Hoćeš li ono? — Ne, nikako nije mogla pogoditi ono pravo. Kad kada zaboravila bi i na ljudske obzire,

te ne obzirući se na kuharicu i Baptista, koji su s njome bdili, govorila mu ti, ne zovući ga gospodine Ahile, već jednostavno Ahile, kako je to on želio, da ga zove. — Ahile, reci mi, što hoćeš, reci to svojoj Pini.

Videći ga tako, suze joj silom navirahu na oči, no ona ih suzdržavala, silila se, da mu se smieši, da bude vesela, puna nade i ufanja.

Već tri godine bijaše njegova, no ljubiti počela istom pred nekoliko vremena. U početku podala mu se, kao što se siromašna djevojka, odgojena i odrasla u žalostnim prilikama, podaje čovjeku, koji joj je osigurao mir i udobnost te pružio priliku, da pomogne svojoj obitelji. A uzljubila ga kasnije, kad je opazila, da ne postupa s njome prezirno, kao što to obično čine sa ženama ljudi, kojima ne služe, nego za udovoljavanje strasti. Zavolila ga, a da ni u snu nije pomišljala na to, da je vjenča; uživala je sadašnjost kao dobro, nadilazeće njezine zasluge; ponosila se i veselila, što mu unapried znade pogoditi i izpuniti svaku želju, što mu svojim posmjehom veseli život. Malo po malo zavolio je i on nju. Izprva služila mu samo za zabavu, no napokon je spoznao, da ona nije, kao što su druge. On, okorjeli neženja, osjećaše, da mu ta nesebična i brižljiva žena izpunjava svu prazninu života, da ga je spasila pred običnim prozaičnim spletkama, a da pri tom nije ni pomišljala siliti ga na vezu, koja je po njegovom mnienju nesnosljiva, kao što je brak. Uredio joj malen stan sa par sobica, te dolazio k njoj, da tamo, u onom mirnom gnjezdašcu, gdje je ona, makar i izašla iz puka, širila ugodnu i doličnu dražest, sprovede po koju uru na dan.

Od naravi mizantrop, nezadovoljan i nesložan sa rodjacima, te i ako nije bio ni glup ni neznalica, ne pokazujući nikakova poleta ni ambicije za književnošću, znanošću, politikom, on nije ni s kim tako rado boravio, kao sa Pinom i nekoliko prijatelja. No ni s najboljim prijateljima nije običavao govoriti o svojoj ljubavi, a pošto je i Pina bila isto tako suztezljiva, moglo bi se gotovo reći, da je njihov odnošaj bio obavit nekom tajinstvenom koprenom.

O tome je najviše mogla znati kujica Bibi, vječna pratilica svoga gospodara na svim njegovim šetnjama, no Bibi je svoje tajne povjeravala samo članovima pasjeg roda.

Kako god bilo, u tom odlučnom času bijaše samo jedno stalno: Jedina osoba, koju je gospodin vitez Ahil najteže ostavljao na svietu, bijaše Pina, a Pina bijaše ona, koja najteže osjećaše boli radi njegova gubitka, radi njegove smrti.

VII

— Dobar dan, dobar dan — reče doktor Gelsi, stupivši u sobu, kao obično ljuljajući glavom. Kad ga Pina o svemu potanko obaviestila, naloži, da se bolje otvore prozori, da bude više svjetla, a za tim uze pomno pregledavati bolestnika, čiji ga živčani nemir upravo zabrinuo. — To je ozbiljno — pomisli u sebi.

— O, kad bi vi mogli pogoditi, što hoće! — uzdahne Pina, gotovo shrvana od toliko uzaludnih pokušaja.

Nakon što se pokušalo sve i sva, a bez ikakva uspjeha, kao pobiedjen razširi doktor ruke i reče: Prepisati ću jedno ublažujuće sredstvo.

I podje k pisaćem stolu.

No Pina ga zadrži prigušeno ga zovući:

— Doktore, doktore!

— Što je?

— Gledajte.

Bolestnikove oči bijahu širom otvorene, dok je rukom sad desno, sad lievo micao.

Liečnik ga pitajući pogleda.

Pina reče: — Počeo je tako gledati i mahati rukom, kad ste vi spomenuli, da ćete prepisati liek.

Gelsi se udari po čelu. — Pisati! . . . Da nije to ono, što on hoće!? . . . To ga niste pitali?

— Ne, ne.

— Onda brzo . . . Ne gubimo se u razgovoru . . . Samo ako bude mogao pisati! . . . Olovkom će mu biti možda lakše.

Na stoliću nadjoše komad papira, a olovku dade liečnik.

Vitez nestrpljivo promatraše to pripravljanje. U razrogačenim mu očima i napetosti njegovih mišica zrcalila se sva snaga njegove pameti i volje. Kad mu je u ruke dana olovka, kad mu Pina podložila papir, da može pisati, težkom mukom potegne nekoliko znakova, a na to mu ruka mrtvo pade na pokrivalo.

— Dakle? — upita doktor, kad je djevojka na bolestnikov mig uzela papir.

Iz početka su ti hieroglifi Pini bili nerazumljivi no primaknuvši se k prozoru bile joj one izvrnute i izpremiešane crte posve jasne, te je mogla pročitati dvie rieči. Koje su te rieči, nije spomenula. Složi papir, spravi ga u njedra, a za tim pohrli k bolestnikovu krevetu, pograbi njegovu ruku i obaspe je cielovima i suzama. Mala Bibi, čuvši njezin plač, pridje k njoj i tiho cvileći stala se maziti oko nje.

U to se na vratima sobe pokaže barunica Eleonora, koja bijaše naložila, da je obavieste kad liečnik dodje. Bila je u kućnoj opravi, vrlo neuredjena, upravo onako, kako je nećaci ne bi bili rad vidjeli.

Gelsi joj podje u susret i tiho razgovaraše s njome. Pina se opet umiri, no ne udalji se od kreveta. Neka izvjestna slutnja opominjala ju, da je jedino to mjesto za nju nepovredivo, a da se više ne bi mogla tamo vratiti uzprkos, svom zagovoru Raimondijevom i uzprkos najboljoj volji liečnikovoj i simpatiji služinčadi, čim bi se jednom makla odanle.

Začu se glas baruničin: — Kako? Pisao je, a nije dozvoljeno znati. što je pisao?

— Oj, — odvrati liečnik — što za to, ako je pisao? Što vas toliko zanima? Učinio je nekoliko nejasnih znakova... U ostalom je on sam onaj komad prepisao i predao... djevojci.

— Ta djevojka je jamačno shvatila smisao... Morala ga i drugima saobćiti...

— Oprostite... Kako kada... U svakom slučaju...

I vriedni se doktor, zadojen umirljivim duhom, primakne k Pini.

No ova je čula bar dio njihova razgovora te bijaše pripravna na obranu.

— Onaj papir?... Ne, doktore... ne dam ga nikome... Kunem vam se onim, što mi je najmilije, da se to ne tiče nikoga... osim mene. I puštajući uzde tjeskobi, što je obuzimaše, nastavi: — Bože, Bože moj... Neka me ostave u miru... što ja zla radim?... Radi česa misle, da sam ovdje? I ja imam dosta grieha, da i ja sam dosta sagriešila... no nisam zaslužila, da se o meni što sumnja... O da siromah može govoriti!... Branite me vi, doktore, koji ste tako dobri...

Gelsi joj namigne, da se umiri, da šuti, a sam podje, da umiri ratoboran duh baruničin. On je dobro vidio, da ne treba siliti... tu ne ima prevare, ne ima lukavštine niti nasilja... za to on može svjedočiti, a onaj je komad papira u ruke one žene,... one djevojke došao na vlastitu želju gospodina viteza Ahila... Je li to bila kakova tajna, koju je ona htjela da sačuva, ne ima nitko prava, da tu tajnu sazna... On je dobro znao, neke su stvari osobito podjarivale baruničinu uzbudljivost... al što da učini?... Na ovome se svietu više puta valja žrtvovati, samo da se izbjegne većem zlu... a u ovakovom času...

Ovo umno liečnikovo razlaganje prekine jedan bolničarev kret.

Stanje je bolestnikovo od časa na čas bilo sve to gore. Iza velike uzrujanosti od prije, sliedila je posvemašnja smalaksalost sila, dok je bilo bolestnikovo vrlo raznolično tuklo. To je doktor Gelsi donekle predvidjao, no držao je ipak, da reakcija ne će biti tako nagla. Isto tako, ne zavarajući se ipak glede konačnog završetka, nije vjerovao u tako naglu katastrofu. No sada se pokazaše takovi znakovi, koji su opravdavali i najveću zabrinutost, te je liečnik, upotrebivši sva moguća sredstva, što mu ih njegova znanost pružala, smatrao svojom dužnošću, da o tom obaviesti barunicu Eleonoru i sav rod, koji već bijaše na nogama.

Pine nije trebalo obaviestiti. Ona je vidjela, ona je i sama osjećala, da se onaj predragi joj život, radi kojega bi bila s oduševljenjem dala svoju dušu, malo po malo gasi i gubi.

VIII

Te se večeri, kao i prijašnje, i opet sastala u gostinjskoj čitava obitelj. Stranaca nije bilo. Osim porodice Rudeni, Quaglia i Minucci bio je i gospodin Raimondi. Doktor Gelsi je prigodom svog posjeta u sedam sati obećao, da će se, i ako je njegova prisutnost, na žalost, bez koristi, vratiti izmedju desete i jedanaeste. Gospodin vitez Ahil težko da preživi noć.

Snaga barunice Eleonore je uslied uzrujanosti i napetosti živaca, u kojoj se u jutro nalazila, posve oslabila. Ona se odrekla borbe, te ležeći u naslonjaču i držeći pod nosom flašicu s nekom vodom zadovoljila se tužakanjem na svoju kob i neumrlost nekih odnošaja, koji mute i narušavaju sveti kućni mir. Ipak je u njezinoj frivolnoj i sebičnoj duši onda odjeknuo tračak iskrene boli. Mislila je na svoju staru porodicu, od koje do par sati ne će biti na životu nego ona sama. Umrli joj roditelji, umrle sestre, a eto, sada joj u najmuževnijoj dobi umire brat. I sjetila ga se kao malog, plavokosog, kokoravog, od svih maženog i doduše nešto divljeg, no ipak vrlo dobrog i pametnog dječaka. Zašto su se oni tako malo voljeli, zašto su se oni ovo posljednjih par godina tako riedko vidjali? Tko je tome kriv? A ipak im je on — toga ona nije mogla tajiti, u dvie ili tri prilike, kad su se oni, da se izvade iz škripca, u koji ih bacila nesretna želja baruna Jamesa za burzovnim igrama, utekli k njemu, bez velikog moljakanja otvorio svoj kovčeg. On doduše, davši novac, nije htio, da se ni ušto drugo mieša, on nije htio, da mu se što pripovieda niti da ga pitaju za savjet, pače je izbjegavao saobraćaj i posjete... no takav je on bio prama cielom rodu... Bilo što mu drago, je li ipak moguće, da je ostavio oporuku, kojom je nju, svoju sestru, svoje nećake, u obće svoju krv lišio baštine?

Dokle je barunica Eleonora po tiho plakala, dotle su mužkarci šutjeli. Kujica Darling vrpoljila se izpod stola i tresla zvončićima na svom žutom mjedenom ovratniku.

Onu su jutrošnju upadicu svakojako pretresli. Više niti se je što imalo reći niti što poduzeti. No bile koje mu drago one dvie ili tri rieči, što ih gospodin vitez napisao i predao Pini, one jamačno nisu imale nikakve upravne valjanosti. Možda su sadržavale samo kakovu oznaku ili ime. Tko zna? Je li što važna, tad će se Pina sigurno time poslužiti, a onda će se već vidjeti što se ima učiniti.

Bolestnik je odmah poslie podne posve izgubio sviest. Samo riedko bi otvorio oči, a ove su bile staklene, nepomične. Jedino Pina se zavaravala nadom, da ju još razpoznaje. Sad mu je desna ruka omrtvila, njegova hladnim znojem ovlažena ruka, ne odgovaraše više stiskajiima njezinih ruku, kojima ju ona htjela stopliti.

Ondje pred onim tielom, koje se malo po malo pod utiskom kobne smrti kočilo, izgledala je Pina kao kameni kip. Ona nije ni vidjela ni čula nikoga osim njega. Tek nejasno je zamjećivala one, koji su dolazili i izlazili iz sobe. Kao u snu prikaza se crna svećenička mantija, kao u snu dopiraše joj do ušiju zvuk molitve, koju je ona onako makinalno pratila riečima, što su joj upravo iz dna duše na usta dolazile. Napokon je svega toga nestalo. Liečnik je i opet došao, no i otišao, a da nije prepisao nikakova lieka. Sada (Od kada? Pina toga nije znala), nije bolna tišina bila više ničim prekinuta, do li težkim hripanjem . . . Da, ali dokle god je to hripanje trajalo, dotle je i Pina imala pravo, da ostane na svome mjestu.

Oko jedan sat po ponoći prestade i hripanje. Glava se bolestnikova malko trgne, a onda pade na uznak na jastuk

— Svršeno je! — reče bolničar.

— Svršeno je? . . . Al onda? . . . Onda je i za nju svršeno? . . . Ona već nije mogla ondje ostati. Sabere svu svoju snagu, silom priguši jecanje, ustane na noge, poljubi mrtvacu čelo, oči i usta, što no ih je toliko i toliko puta ljubila, te i prije, no što su je drugi mogli odpraviti iz one sobe i kuće, neopaženo izadje na vrata, kroz koja je pred četrdeset i osam sati na glas o nenadanoj bolesti viteza Ahila, pohrlila k njegovu uzglavlju.

IX

Dva dana iza toga Quaglia, Minucci i barun James Rudeni odpratiše na groblje mrtvo tielo milog si pokojnika, no ni najpovršnijem psihologu nije moglo izbjeći, da se na njihovom licu pod krinkom dužne rodbinske tuge odrazuje nutarnje zadovoljstvo sretnih baštinika. Bratić Raimondi, onaj dobričina Raimondi, pravo je pogodio: Gospodin vitez Ahil nije ostavio nikakove oporuke. Prekopaše i pretražiše sve ladice i ormare, no ne nadjoše niti jednog redka, koji bi se makar samo iz daleka odnosio na odredbu posljednje volje za slučaj smrti. A s druge se opet strane nije nitko javio, koji bi se podičio bilo kakvim pravom, pak se je s toga imutak pokojnikov, proračunan gotovo na jedan milijun, imao razdieliti na tri jednaka diela, i to: jedan dio barunici Rudeni, kao sestri, a ostala dva diela mladom Minucci i Quaglia, kao sinovima dviju već prije umrlih sestara pokojnikovih. Bolje si nisu mogli ni poželjeti. Jer, da se je našla oporuka, pa makar i povoljna po sestru i nećake, ona bi jamačno sadržavala nekoliko točaka o legatima i dobrim djelima itd. Ovako ne ima ničesa, što bi ih vezalo, te će tako jedino baštinike ići hvala, ako se pokažu darežljivima. A oni su bili pripravni, da to učine u obilnoj mjeri, te bi se već te iste večeri bilo moglo u dnevnim listovima čitati o tom, no i pokazujući se darežljivim prama siromasima valjalo je poštivati uspomenu na milog pokojnika. Oni će to svakako učiniti. Najveće zadovoljstvo, što nam ga bogatstvo pruža, jest to, da pomožemo one, prama kojima se sreća maćuhinskom pokazala. A ova su gospoda bila puna tih plemenitih osjećaja. Barun James primi bratića Raimondi pod ruku te mu u svoje ime i u ime Eleonore, koja je radi nerazpoloženja ostala kod kuće, reče, da će se oni na njega obratiti za savjet glede toga, što će se učiniti za služinčad, tu vjernu i odanu služinčad, koja ga je onako nastojala i njegovala! Da je Ahil imao vremena oporukom očitovati svoju posljednju volju, on bi ih se bio jamačno i sam sjetio. No, eto, kako se umiri! Danas si zdrav kao riba, a sutra . . . nema te.

I mladi Minucci i Quaglia takodjer povukoše na stranu gospodina Raimondi, da od njega čuju, u kakovim prilikama živi ona djevojka . . . ona Pina . . . Koliko to do njih stoji . , . ako tetka i ne bude htjela na to pristati . . . oni se tome neće protiviti . . . dakako, samo na jedan put . . .

žrtvovati koju tisuću lira . . . jer ona inače ne ima nikakova prava . . . to će biti samo dragovoljno. U ostalom: on je pametan i razborit, pak će se već znati ravnati.

Raimondi ih iz pristojnosti pustio, da govore, no na to im otvoreno prizna, da će Pina radije i umrieti od glada, nego li primiti i sami jedan novčić; njihova će ju ponuda uvriediti, za to joj je on ne će ni saobćiti.

Oni ni ne pokušaše, da sile, već se zadovoljiše time, da izraze svoje udivljenje nad nesebičnošću, što je nadjoše ondje, gdje se ni najmanje nisu nadali. U ostalom oni će već iza pogreba imati prilike govoriti o tom.

U zadnji čas izgovorio je odvjetnik Rizzoli u ime rodjaka pokojnikovih, koji radi silne uzbudjenosti nisu bili u stanju, da tu svetu dužnost sami obave, nekoliko kratkih prigodnih rieči. Nakon što je k tomu još neki drugi gospodin progovorio nekoliko rieči kao pozdrav od prijatelja, spustiše lies u raku. U to se začuje pasje lajanje. Bila to mala Bibi. Kako je ona došla na groblje? Na silu je udaljiše od groba, htjedoše je uhvatiti, no ona im pobjegla i izgubila se medju grobovima. Na grobni humak položiše više vienaca; medju ovima bijahu tri vrlo sjajna od obitelji Quaglia, Minucci i Rudeni. Nakon što su si svi još jednom podali ruke i uzdahnuli, neki izrazili svoje sažaljenje i sućut, a drugi zahvalili, stala se povorka razilaziti.

— Dragi Raimondi — reče barun James došavši do obale groblja — ako imate sitniša, molim vas, podajte onom biednom starcu, što podržaje gondolu, par novčića . . . Ja ne imam više bakra u džepu . . .

Pina je došla na groblje prije, nego li svi ostali i strpljivo čekala na protivnoj strani širokog onog prostora. Da se je pridružila povorci, bili bi možda i nju, kao i kujicu Bibi, otjerali, no ona im se sama nije htjela pridružiti, ona je htjela, da bude sama, da sama moli i plače. Klekne na onaj svježi humak, izpod ogrtača izvadi jednostavni neven-vienac i položi ga do onih drugih sjajnih vienaca, urešenih dugim, crnim svilenim vrbcama sa zlatnim resama . . . I plakaše, plakaše silno. I molila je za pokoj duše onoga, koji joj je bio tako dobar, za onoga, koji je par sati prije, nego li je za uviek zaklopio svoje oči, drhtavom rukom napisao one dvie mile rieči: Pino moja. Onaj mali komadić papira, radi kojega se sav rod toliko uzvrpoljio i uznemirio, sadržavao je na ime samo te dvie rieči.

Eto, to je bila Pinina baština.

Ali ne, još nešto.

Ona je mislila, da je sama, a nije bila. Odmah do nje bila je mala Bibi, grebla zemlju i cvilila.

— O Bibi, biedna moja Bibi! — uzdahne Pina. — I ti si ga voljela.

To govoreći digne je u naručaj i ponese sa sobom.

Talijanski napisao ENRICO CASTELNUOVO

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

KOLO HRVATSKIH UMJETNIKA

I. — 1906.

Izdala *„Matica Hrvatska“*

Jedna od ponajvrednijih i ponajelegantnijih publikacija je Matičin album hrvatskih umjetnika. Ovaj bi se album mogao mirne duše turiti na evropsko tržište ovakih umjetničkih edicija. Baš u novije vrieme niknula je sva sila ovakih izdanja, koja donose majstorske reprodukcije bilo jedne umjetničke epohe, bilo pregled slikarstva i kiparstva sviju vremena, bilo reprodukcije pojedinih muzeja. Svojom opremom, svojom luksurioznom izradbom i finim reprodukcijama, ove se publikacije upravo natječu. Englezko takovo izdanje („The nations pictures“) iznielo je prekrasnu kolekciju englezkih umjetnina. Od cielog niza njemačkih izdanja ove ruke spominjemo „Meister der Farbe — europäische Kunst der Gegenwart“, kojega izlazi već četvrto godište u mjesečnim, razkošno izradjenim svezcima.

U genreu tih stranih publikacija izradjeno je i predano hrvatskoj javnosti ovo Matično „Kolo hrvatskih umjetnika“. Kako je danas „Matica Hrvatska“ institucija, koja može razturiti svoja izdanja u najvećem broju primjeraka, to će ovaj album uroditi sa dva dobra ploda: jedno što će širim i najširim krugovima, koji velikom većinom uobće ne poznaju hrvatsku umjetnost, pružiti na okupu radnje naših umjetnika, a drugo, što ovaj album podaje mali pregled hrvatske umjetnosti, kakova je ona danas sa svojim zastupnicima i njihovim umjetničkim nazorima, u koliko se to dade, dakako, razabrati ovakim fotografskim reprodukcijama.

Od 28 reprodukcija, štampanih na papiru za ilustracije, četiri su u bojama. Ove kolorirane reprodukcije bliže su originalu, premda ni najsavršenija reprodukcija u bojama ne može posve prikazati original. Nu budući da se ovake reprodukcije u bojama življe dojimaju gledaoca, nastoje i strani izdavatelji, da u svojim publikacijama donesu što više i što vjernijih ovakih reprodukcija.

Kolorirane reprodukcije u „Kolu“ vrlo su dobro uspjele, osobito Crnčićeva „Tišina na moru“ i Kovačevićeva „Na obali“. Na prvoj se dobro vide nuançe mora, na drugoj se dobro iztiče cvieće i u daljini blago sa seljacima. Tehničko umjeće u reproduciranju danas je daleko uznapredovalo, te se već s t. zv. „Drei“ ili „Vierfarbendruck“-ima i njihovim kombinacijama postizavaju neobični efekti. Na taj način izradjene su i ove reprodukcije u Matičinom „Kolu“. Pa ako se vani ide dalje, te se donose savršene reprodukcije, za nas je ovo veliki napredak, kad možemo pokazati ovaki jedan hrvatski album.

Ostale su reprodukcije učinjene putem autotipija. Neke su štampane u jednom tonu, crvenom, smedjem, žutom, svjetlo modrom ili crnom, neke pak crno, a podložen im je drugi ton. Najbolje je, držimo, pogodjena boja reprodukcije „Studije“ od Jelke Struppi, naime crveno, jer je i sama studija risana crvenkom. „Naranče“ od iste umjetnice bolje bi se činile, da su kolorirane mjesto Ivekovićeve „Snaše“, budući da voće, slikano živim bojama, posve izgubi efekat, kad se reproducira crno.

U drugom svezku „Kola“ moglo bi se poći u izradbi reprodukcija i dalje, pa se ne ograničiti samo na fini ilustrovani papir, kao što je u ovom prvom svezku, već donieti što godj i u drugom genreu, primjerice na t. zv. Naturpapieru i t. d. Nu, kako gore naglasismo, ovaj album mora svakoga zadovoljiti, jer je prva publikacija ove ruke u nas. Istina, ovdje valja spomenuti vrlo liepe i vriedne slike, što ih svojim članovima dieli kao premije hrvatsko družtvo umjetnosti, nu Matično „Kolo“ dobiva to veću vriednost, što je prikazalo na okupu dvanaest umjetnika u dvadeset i osam priloga. U koliko nisu svi prikazani, bit će zadaća daljnjih svezaka, da iznesu i ostale hrvatske umjetnike.

Popratno slovo ovom „Kolu“ napisao je dr. I. Kršnjavi, autoritet u nas u prosudjivanju i kritizovanju umjetničkih djela. U tom uvodu iznio je neka obća estetska načela o umjetnosti, a onda je redom prošao i s nekoliko karakterističnih se crta dotakao svakoga pojedinog umjetnika.

IZLOŽBA JUGOSLAVENSKE UMJETNIČKE KOLONIJE U BEOGRADU*

I

Ova izložba nije imala onog uspjeha, kakvog je zaslužila. Uzroci su izvan njene estetičke vrijednosti: slaba utjeha, ali ipak utjeha.

Svijet nije posjećivao izložbu u dovoljnom broju, jer je vrijeme bilo odviše tavno i hladno. Katar i reumatizam nisu primamljivi. Ja sam na toj izložbi dobio kijavicu, a sunce bijaše tako mutno onih dana, da nismo imali dosta svjetlosti u izložbenim lokalima. A ni reklama nije bila udešena kao kod sličnih manifestacija. Izložbeni plakat je publiku odbijao kao snijeg i crno vrijeme, jer je odista bio vrlo neukusan, i to nije čudo, pošto mu je autor vajar, Ivan Meštrović, a ne slikar ili crtač.

Ako svi ovi izlagači nisu uvijek zanimljivi umjetnici, zanimljivi su ljudi. Oni svi — osim jednog jedinog, g. Nikole Mihajlova — imaju neobične ciljeve i vrlo teške zadatke. Oni su individualni, a to znači moderni; oni imaju kuraže. Oni su ljudi, to jest nisu trgovci. Ja se radujem, da kroz tako malo umjetnina vidjeh na prvi pogled toliko ljudi, toliko duša žednih „onoga novoga", onih novih misli i osjećanja, bez kojih se napredak ne može zamisliti. Samo novi ljudi imaju nove senzacije.

Medju ovim izlagačima se četiri nacionalne grupe odlikuju kao četiri škole tako, da je gdjica. Petrović slična tehnikom slovenačkoj, a g. Vučetić inspiracijom hrvatskoj „školi". Bugari su na izložbi najmanje zanimljivi. Božinovu, karikaturistu, ne bješe tu mjesta. Izložbe nisu polemički žurnali, pa još jugoslavenski Ono, što čini velikom modernu karikaturu: lapidarnost, karakteristika pokreta i karaktera sa dvije-tri crte, velik efekat bez velikog deformisanja — svega toga nema g. Božinov. Ležernost japanske prostote i delikatnost pariske jednostavnosti njemu je knjiga sa sedam pečata. Njegova je karikatura brutalna, kafanska, njemačka: Meggendorfer i Kikeriki, a ne Simplicissimus sa dobrim stvarima Gulbransona i T. Heinea.

Bugarin Nikola *Mihajlov* je njemački djak, djak onih najdosadnijih Nijemaca, koji su „elegantni", „graciozni" slikari visokog njemačkog svijeta. Herkomer i Kaulbach. — Bože, kako malo modernosti, personalnosti, originalne tehnike! Pod uticajem Van Dyka i Rubensa, kao Englezi, oni plivaju u hladnim, razboritim sentimentalnostima XVIII. vijeka, prave figure kao iz porculana, slatki su i dosadni kao limunada i voda sa šećerom, bez osjećaja veličine i realnosti, koji nikad ne ostavljaše slikare engleskog života u XVIII. vijeku, dajući im karakter elegantne, aristokratske solidnosti. Gosp. Mihajlovu je glavno, da se „dopadne". Njegova gola žena („Spavajuća vila") je lijep model, lijepa ženska. I njegov autoportre je lik lijepog čovjeka. I njegova djeca su fizički lijepa. Dakle sve sami lijepi siželji, „dopadljivi" već u prirodi. Sada još uzmite, da je sve to zalizano, očešljano, da svila igra veliku ulogu, da je i meso i koža svih tih slika kao od svile i porculana, te se nećete začuditi, ako se kome ti dopadljivi trikovi i finte svide. Sve, sve je na tim slikama reminiscencija, sjećanje na poznate slike, ali vrlo loše sjećanje. Čorbine čorbe čorba. Pejzaž u dubini tih slika je fantastičan, lažan, pejzaž pjesama Jovana Dučića. Cvijeće tu postoji kao sasvim imaginarni ures, nije stilizovano i ne postoji ni u kojoj botanici. U ona dva portrea (sa bradama) nije imao slikar što da poljepšava, nije mogao laskati, bio je realist, ali su ti portrei i prema tome! Musavi, boluju od viksa kao naredničke čizme. U tim, jamačno birokratskim žilama, teče mastilo mjesto krvi. No jedna mala Mihajlovljeva sličica je ipak izvrsna To je „Dječija glava". To je izvrsno naslikano, prosto, vedrim, svijetlim bojama, bez viksa i mastila na paleti, naivno i jako, i ta mala, plava, dječija glavica puna poezije, topline i istinskog, očinskog osjećanja, sjetila me na lutkaste, plave, svilene infantkinje majstora nad majstorima Velasqueza. Gosp. Mihajlov ima dakle talenta, ali nema ukusa.

II

Hrvati *Vidović, Rački, Krizman, Katunarić* i *Meštrović* vrlo su nerazmjerno zastupljeni. Jedan je napunio cio zid i izložbu, drugi (na pr. Krizman i Katunarić) poslaše vrlo malo. Ali i po ovim radovima može se zaključiti, da su Hrvati ovdje plastični umjetnici najuniverzalniji, te su time pravi kontrast Slovencima.

Slovenci samo slikaju, Hrvati su slikari, graveri i vajari Slovenci su samo impresioniste, njih zanimaju samo boje i njihov medjusobni odnos, za njih je boja kao riječ za V. Huga, nešto što postoji samo za sebe, živi samostalnim životom, dok je Hrvatima boja i oblik tek izraz drugog jednog života, života misli i života duše. Slovenci su prema tome realiste, Hrvati idealiste. Slovenci su impresioniste, Hrvati simboliste. Slovenci gledaju, Hrvati sanjaju. Slovenci su slikari, apsolutni slikari, Hrvati su ilustratori, pjesnici.

Najkarakterističniji je u tome smislu Mirko *Rački*. Kao glumac Fijan, on je bio još ne-

---

* Donosimo ove članke, koji su izlazili u beogradskoj „Štampi". To je uobće jedina povoljna kritika, što se u Srbiji pisala o toj izložbi, a pošto su na toj izložbi i Hrvati bili zastupani, držimo, da će zanimati naše čitatelje.

davno učitelj blizu Zagreba. Na slikarstvo se bacio u zrelim godinama i, kao Van Gog i Gogen, on je kao umjetnik naglo napredovao. U svojim početcima je vrlo mnogo stradao, kao boem Vidović u Italiji. On već danas, kao münchenski djak, radi istom vještinom na bakru kao na platnu.

Takav temperamenat vodi universalnosti plastičnog izraza i ja se ne ću začuditi, ako Rački jednog dana postane vajar kao umjetnici renesanse, ili Jerome i Klinger u naše vrijeme.

Tehnikom kod Hrvata podsjeća na Crnčića, a simbolskim i idealističkim karakterom svojih sižea na otmenog i idealnog Čikoša. (I Čikoš je kasno počeo izučavati slikarstvo. Bio je oficir.)

Rački je tu izložio četiri djela, koja u suštini prikazuju jednu misao: borbu idealizma sa realnošću. To je siže diptihu „Zbilja" i „Pjesma" i sadržaj graviranim dvjema ilustracijama Danteovom Paklu. Rački je dakle i kao slikar i kao crtač čist ilustrator. On pripovijeda i mudruje; njegova umjetnost je više literarna nego čista plastika, i to mi nije baš mnogo simpatično. Misli, koje on bojama iznosi, ne samo da su već često izražene, nego su već kazane na isti način. Taj diptih me silno i odviše podsjeća svojim orgijskim i paklenim karakterom na dijaboličara Ropsa, koji takodjer nije bio veliki virtuoz u tehnici. Rački se vara, ako misli, da je modernizam sižea modernost stila. On je doduše u diptihu poentilista, ali dosta slab za ove teške kolorističke i dekorativne zadatke. Gola bludnica na pr. u „Zbilji" je vrlo slabo naslikana. Refleks sunca na okolinu takodjer nije sretno naslikan.

Rački još nije dosta radio po prirodi. Zato je druga njegova slika „Pjesma", gdje je mogao raditi samo inspiracijom, mnogo bolja. Naročito nebo, zanijeto u himni divnih, zlatom protkanih boja, išarano golim i blaženim vizijama, to divno nebo je dostojno kičice velikih majstora: Henri Martina i Vanten-Latoura. Drama pak, zamisao, fabula tih alegorija čini mi se dosta neukusna i neoriginalna. Miješanje modernog, hipermodernog života: frakova, kelnera, kokote (u „Zbilji") sa likom sotone i pjesnika, mučenika-umjetnika (u modernom kostimu) — što li je: to je rdjav Rops ili „Čovjek sa lutkama" Jeana Webera. Kada Rembrandt u velikoj naivnosti svojoj slika mitološka lica u okviru modernog života, to je veličajno i produkt vremena, kada je odista Isus Krist sa sv. Petrom hodao svijetom. Ali kada nam Bero prikazuje Isusa Krista na križu usred realističnog, modernog Parisa, a Fritz Uhde kako užina sa današnjim radnicima, možda socijalistima, to je lažna naivnost, duhovita ali lažna primitivnost, kao što je smiješna i ta dijabolična Račkijeva scena u nevjerojatnoj zgradi, pred nevjerojatnim svjedocima, u nevjerojatnoj sredini s nevjerojatnim licima.

U „Pjesmi" pak vidimo ćelavog, izmoždenog kešu, golog, sa plaštom na grbači. To je jamačno pjesnik. Licem je sličan g. Živaljeviću, a oko slabine i oko grudi nosi zlatne grivne: znak „zlatne", više seksualnosti i srdačnosti Ja pitam: zašto Pjesnik mora da ima suhe vadle i tijelo bolničkog kandidata? Što da ne bude lijep i jak kô Byron i Maupassant? Rački je naivan i hoće da mudruje. Ali ono divno nebo i one dvije figure pored Pjesnika: jedna jamačno simbol radosti, a druga, ona crnpurasta, simbol tuge i sjete — to je divno.

Ilustracije za Divinu Komediju nisu dosta mnogobrojne za tačniji sud. I Račkoga pakao naseljen je modernim ljudima, modernom anatomijom. Baciti se na taj posao iza G. Dorea bilo je vrlo smjelo. U tim gravirama ne opazih, što me najviše zanima: težnju da se stvori iluzija pravih boja, sugestija slike. Crno, tamne boje, ugljen i olovka imaju ogromnu skalu nijansa, koje mogu, u pravilnim proporcijama izmedju sjenastog i crnog, iluzionirati kao jarke uljene boje. Ima slikara, koji su bezbojni, ima crtača, koji su slikari samo jednom osnovnom bojom, kao na pr. veliki Domije. Rački, i to je zanimljivo, nije ni malo nacionalan.

I Tomislav Krizman ne zadovoljava se samo kičicom. I on je dobar crtač, realista. Traži osnovnu, veliku liniju. Vrlo dekorativan i moderan. „Ulica u Dubrovniku" je puna sunca, harmonije, jedinstva, stila. Krizman je vrlo mlad, pun talenta i, ako se ne varam, stvorit će prvi kod nas stilizovan, dekorativan pejzaž.

(Nastavit će se.) *A. G. Matoš*

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Od 1. do 16. travnja).

Kazalištni je april počeo s „Veselom udovicom" (15. put), a sigurno će i svršiti. Nu tješimo se, ni drugdje nije bolje. U Beču već 400. predstava! Sad je već spremaju i za London. Taj Lehár danas je junak večeri, velik čovjek, sretan i — bogat. Njegova Hanna Glawari ima librettskih 20 milijuna, a on, Lehár, postat će brzo milijunašem. Rodio se pod sretnim zviezdjem, koje je zove udovica, a način, kako se dolazi do slave i blaga — leharizam.

Ta je „Vesela udovica" kriva, što smo premieru operete „Madame Troubadour" našega darovitog i bogatog melodijama Srećka *Albini-a* čuli tek 3. travnja. U ostalom u našem kazalištu puno su već toga skrivile, ako ne vesele udovice, a ono — vesele žene uobće. Na raznim vratima naše Talije trebalo bi urezati motto: Cerchez les femmes! . . .

Albinieva „Madame Troubadour“ imala je doći na red prije „Udovice“, ali jedno, što je to djelo domaćeg autora, drugo što je Albinievo, a treće što je već onda „Vesela udovica“ prešla 300. predstavu i samom bečkom „Carltheatru“ doniela milijun kruna čistoga (jer se s tom operetom radi uobće samo s milijunima), kazalištna je uprava pronašla, da je bolje iznieti premieru „Madame Troubadour“ poslie 15. predstave „Udovice“ i — pri koncu saisone. Naša kazalištna uprava ima osebujne nazore u tom, te tvrdi, da svako „pametno i razumno“ kazalište čuva najbolja djela za konac saisone. Premda tako „pametne i razumne“ uprave nema nigdje na svietu, naša je kazalištna uprava ipak ostala — živa. Ona pače imade u tom poslu i svoju praksu, budući da je tako učinila u svoje vrieme i s „Pokondirovičkom“, operetom F. S. Vilhara, a sad se čuje, da je za konac saisone spremila još jednu hrvatsku, izvornu operetu, „Persidu“ Ivana Muhvića.

Nu medjutim ovaj put ubija kazalištnu upravu u pojam sama kazalištna publika, te puni svaki put kuću, kad se daje Albinijeva „Madame Troubadour“ (koja se dosad izvodila 3, 13. i 16). To nam je drago, jer to zaslužuje Srećko Albini i ovo njegovo najnovije djelo. Albini je bio dosad sretne ruke sa svojim djelima, pa ako nije bio Lehár, al je bio leharić... dakako, što se dotiče moralnog uspjeha. „Plitvička jezera“, „Maričon“ i „Nabob“ utvrdili su Albiniu ime, a „Nabob“ mu je pače otvorio put i van granica ove male ili velike — kako hoćete — Hrvatske.

Za to je svak predvidjao, da će i Albinieva „Madame Troubadour“ uspjeti. I uspjela je. Albini je originalan i upravo prebogat glasbenim idejama. Njegove melodije izviru jedna iz druge i za to je nemoguće sve ono obilje muzikalno i samo zapaziti od jednog pribivanja bilo kojemu njegovu djelu. Tako je s „Madame Troubadour“, koja se doimlje svojim melodijama duboko, a ne kao „Vesela udovica“, koja je puna „Gassenhauera“, gdje je svaka stavka gotovo proračunana, da ih iste večeri izlazeći iz kazališta stotine gundjaju i fićukaju. I za to, kad bismo htjeli iztaknuti najbolje stavke ove operete, morali bismo po partituri proći od jedne do druge i kod svake se zaustaviti. I dok bismo izticali vokalnu stranu, nalazili bismo u instrumentalnoj finesu za finesom Albiniev je orkestar bogat, u njem sve živi i ključa. On ne pušta pojedinim nastrojima puku pratnju, već svaki izradjuje, svaki nastroj bojadiše, riše, crta, što no rieč, duhovito šatira I libretto je dosta zahvalan i zanimiv, samo nekoji soliste — koje je pokvarila „Vesela udovica“ — bili su nezahvalni i nezanimivi.

U ovoj prvoj polovici travnja pala su i dva gostovanja: gdje. G. Danilove (4. u Hauptmannovu „Biberpelzu“ i 6. u Brieuxovoj „La robe Rouge“) te g. Dragutinovića (11. u Shakespearovom „Mletačkom trgovcu“, u ulozi Shylocka). Oboje su članovi slovenskoga kazališta. Gdja. Danilova glumila je sjajno, pa se s njome može slovensko kazalište ponositi. Pobliže o njoj ne možemo ništa reći, budući da je nije imao prilike vidjeti ni Vanja, koji je u to vrieme bio u Rimu, ni nepodpisani, koji u to vrieme nije bio u — kazalištu. G Dragutinovića vidjesmo jedan i drugi. Njega se sjećamo dok je još bio statista, pače glumio i sluge na našem kazalištu, a onda se odbio u putujuće glumačke družine, bio i kazalištni „ravnatelj“, dok nije došao na slovensku pozornicu, odakle je evo i k nama donio — sebe u Shakespearovom Shylocku. G. Dragutinović primio je vienac od svojih gostoljubivih zemljaka.

Novitet nam je zabilježiti u ovo petnaest dana jedan i to „Dolazak Hrvata“ (14-tog), historijsku priču u pet činova od nekog tajinstvenog, incognito pisca. U sve se dramatske i nedramatske pisce sumnjalo, da su napisali „Dolazak Hrvata“, svaki je dan iznosio novo ime, o kom se „pouzdano“ tvrdilo, e je to pravi. Mnogi su sebi pače već i umišljali, da su oni napisali tu historijsku priču, dok nije „Hrvatsko Pravo“ odkrilo, da joj je autor - Silvije Strahimir Kranjčević. O njoj niže dolje.

Reprize su tekle ovim redom: dne 2. „U znaku križa“ (9-ti put); dne 7. „Tko je mrtav?“ od Prejca (4-ti put); dne 7. „Mam'zelle Nitouche“ po podne (46 ti put); dne 9. „Vlastnik Talionica“ (44-ti put); dne 10. Vanjina „Godina Ljubavi“ („Jutro“ 6-ti put, „Podne“ 4-ti put, „Veče“ 6-ti put i „Noć“ drugi put).

Na koncu nešto na rovaš kazalištnih ceduljica, koje služe kao modeli za sastavljanje „Smotrinih“ pregleda. S predstavom 203., serija IV., nepar 157, 11. travnja, štampane su ceduljice na prostijem, hrapavom papiru. Dakle uprkos tolikim milijunima „Vesele udovice“ — štednja i da bi na čemu, već na vama, dobre naše male ceduljice, što vas raznašaju po gradu, od dućana do dućana. O kako je nezahvalna naprama svojim ceduljicama — kazalištna uprava! O!

„DOLAZAK HRVATA“

(Historijska priča u pet činova, prvi put prikazivana u hrvatskom kazalištu dne 14. travnja 1907.)

Ime Hrvat vrlo je staro. Mnoga se slavenska plemena u drevnoj davnini zovu tim imenom. Bilo je u nas učenjaka, koji su došli na misao, da je „Hrvat“ prastaro zajedničko ime svih slavenskih plemena, dok je ime „Slaven“ kasnije, mladje. I nije bio n. pr samo dr. Ante Starčević zastupnik

toga mišljenja, već je slično pisao u svoje doba i prof. Vjekoslav Klaić. Tko nazire u tom kakovo chauvinstvo, neka promisli, da kad bi ta teorija i bila istinita, od nje nam slaba korist. U pjesmi i priči dobiva ime Hrvat pod zrakama ove teorije posebni sjaj, koji nam godi. Ova pradavna perspektiva napunja nas ponosom, da smo izdanak tako drevne korenike

U ovom ponosu začeta je ili koncipirana najnovija naša historijska drama ili bolje: dramatska pjesma od nepoznata pisca. Njegovi Hrvati ne dolaze prvi put u ove krajeve, gdje smo mi danas, oni se u nje — vraćaju. Sa Karpata vuče ih dolje na topli jug ljubav prema pradomovini njihovoj. Ova je misao sretna i dobra, a autor je tu seobu motivirao i karakterom Hrvata. Oni su miran, radin narod, koji ide s visina u nizine, s hladnih pustara u tople, plodonosne ravnine. Koliko god su junački, toliko ipak vole idilu žito i vinorodnih krajina. Kao već umorni od prebijanja putnih i bojnih traže mira u obradjivanju polja. Pa takav karakter i morala su imati plemena, koja su se konačno u koji kraj naselila i stekla svoju kulturu. Poviest nam kazuje, da raznolika divlja azijatska plemena nisu utemeljila nikakve države, jer niesu imala smisla za miran polodjelski život; Magjari da nisu bili potučeni i tako prisiljeni ostati, gdje su bili, ne bi nikad utemeljili svoje države, već bi se razpršili u čoporima po svoj Evropi kao i ostala im azijska braća. Ako je dakle autor „Dolazka Hrvata" prikazao naše pradjedove blagima, pravednima i plemenitima, opravdava ga u tom povjest, koja Hrvate iznosi poslie kao kulturan narod.

Autor je uobće prosuo sve bisere i svoje i narodne lirike oko likova Hrvatâ, da ih obavije patriotskom aureolom. Iznad sve je braće najsimpatičniji Hrvat, koji je upravo u prvom činu izabran za vojvodu pod drevnom lipom, sred pjesme i cvieća, te naroda hrvatskoga skupljena ondje podno Karpata. On ih vodi, oduševljava, on pregovara s kaganom, on se i hrabro bori. Uza sve junačtvo ipak je mek, te naginje mirnome poštenome životu, bez krvi i lubanja. Uz njega se kao jela pored hrasta iztiče sestra Vuga, legendarna pojava, svećenica starinskih bogova i sreća Hrvata. To je više poetski no dramatski lik. Prosi je kagan, ona ga odbija, prosi je i sveslavenski kralj Samo, ali ona ni njega ne će, već voli ostati uza brata. U hrvatskoj literaturi malo ima ovakih idealnih ženskih likova kao što je Vuga. Sestra joj Tuga i opet je perzonificirana pjesma: pjesma i ljubav. Ona je zaručnica junaka Nevena; u ruci joj je cvieće a u ustima stih narodne pjesme. Od Hrvata se iztiče i nešto stariji Kluk, koji bi rado ostao na sjeveru, pa se opire seobi. Iztiče se i Gorazd kao vazal avarski, koji težko snosi neslobodu. I ostala lica upodpunjuju ovu svjetlu sliku najznatnijih reprezentanata hrvatskih.

Da sačini dramu, da dodje uobće do dramatskoga konflikta, došao je autor i opet na sretnu misao: unio je u dramu novi elemenat kao kontrast, a to su stvari, za koje mu je historija pružila obilne gradje, a on ih je sintentički s perspektive iz visine uočio. To je divlje, osvajalačko pleme, puno elementarne, upravo eruptivne snage, Likovi Avara: kagan, žena mu Aspara, otac njezin Tergaz pa još neki, puni su pravoga dramatskoga života. To su kipovi iz surova kamena, na kom još ima i zemlje, ali su uistinu kipovi, klesani jakom i sigurnom rukom. Kagan je lukavi osvajač, koji poput Napoleona snuje o gospodstvu nad čitavim svietom. Polazak Hrvata na jug dobro mu dolazi; on će ih, veli, pomagati, ali i oni njega moraju pomoći, kad se digne na Solin i Carigrad. To ga dakako poslie ne smeta, da se Hrvatima iznevjeri, pa kad se ovi konačno i protiv njega dignu, bori se sve do zadnjega časa. Žena mu je Aspara kao neka mačka, koju izjeda ljubomor, što ju kagan kao neplodnicu zanemario do robkinje i hoće da uzme Vugu; ona svojoj protivnici snuje upravo životinjsku osvetu. Otac joj je intrigan, koji kagana sveudilj hucka na Hrvate. Takovi su i ostali: kosmati, divlji, siloviti, lukavi, dakako bez Boga i bez vjere, pa kad se kunu, kunu se mačem, sunčanim kolima, krvlju itd.

Tako vidimo u čitavoj drami dvie velike moćne rieke. Jedna je mirna i plodonosna, druga divlja i razorna. Autor ih je vrlo snažnom koncepcijom zahvatio, pa najprije spojio, da uporedo teku, a onda okrenuo jednu protiv druge, tako da se ona divlja survala u bezdan, a na površini ostala ona liepa, mirna, plodonosna — ona, što će naseliti Hrvate.

Ovako oštre konture ostavlja u duši „Dolazak Hrvata", pa bi rutiniranija ruka mogla bila iz ovako bogatoga autorova materijala složiti tehnički savršenu dramu. No s te je strane „Dolazak Hrvata" slab. Prva polovica teče liepo i sigurno, a druga se razvlači do umornosti. Nema sumnje, da bi uspjeh bio kud i kamo bolji, da se četvrti (kod Sama) i peti čin (poraz Avara) povezao u jedno. No zato nas je autor odštetio zanosnom pjesničkom dikcijom, kojom titra njegov dijalog. Ne samo, da je upravo klasički jasan i plastičan u prikazivanju zapleta i razpleta, nego mjestimice upravo opaja snagom i dražešću jezika. Ima tu na pretek moćnih i oštrih akorda, a ima i lirično-melodioznih, pa se čitava stvar dojima kao bogata simfonija, kao opera. Vidi se, da je „Dolazak Hrvata" stvorila samorodna fantazija, u kojoj sve ključa i vri — a pri kojoj se mora štošta i odbacivati ne sbog toga, što ne bi valjalo,

nego što ga je previše. Čitat se te stvari mogu ljepše, a autor će se valjda pobrinuti, da njegovu stvar i štampom dobijemo.

Igra Fijana-Hrvata i Borštnika-kagana, pa Ružičke Strozzi-Aspare, Šramice-Vuge i Vilharove-Tuge kao i ostalih mnogo je doprinesla, da će se „Dolazak Hrvata" održati na hrvatskoj pozornici kao stalna predstava. Pjesnička njegova vriednost podpuno je to zaslužila.

ZLATNO DOBA

Zlaćani časi, kad sam u krilu
Majčice miran stajao ja!
Pričala ona priču mi milu,
Kako tek majka pričati zna.

Ja sam ju slušo smireno, tiho
Kano da sanjam blaženi san.
Spokojan tada, sretan sam bio —
Preda mnom vedar proljetni dan.

Tamo u vrtu cvalo je cviece,
Mirisom punim mîrilo sve;
Gledô sam lastu, kako lijeće;
Sreća bje svugdje oko kud zre.

— — Kasnije prvi padoše mraci,
Ljuti života shvati me val,
Kadgod mi oko pogled sad baci
Tužan na dalek djetinjstva žal . . .

Gustav Evin

IZ MOJIH „GROZNIH PRIČA"

(Prilog k modernom crtičarstvu)

I

SIGURNA BUDUĆNOST

Večeras mu se daje u kazalištu premiera, ujedno dramatski mu prvienac.

Već više dana osjeća, kako mu burno kuca krv u žilama, kako mu srdce neobično udara, kako sav drhće od sladkogorkog čekanja. Osjeća neku veliku, daleku tremu.

Primiče se čas. Već su po gradu upalili svjetiljke; eto već ove velike, dugočekane večeri. Izašao je iz kuće i zaputio se najduljim putem do kazališta — sam Zavezao se u misli. Opet jako drhće od uzbudjenja. Već vidi, gdje ga zovu, već čuje, kako plješću. On izlazi pred zastor, zahvaljuje se. Opet pljesak, opet se klanja zahvalnoj publici. I opet ga zovu. A onda prima velik vienac, zelen. svjež. Slava, slava . . .

Nije gotovo ni osjetio u mislima, da je malo ne zakasnio k svojoj premieri.

Pobrza, poleti na krilima slavė.

Prelazeći preko trga, nalete na nj na zaokretu kola i pogaze ga

Bio je mrtav.

II

PJEŠNIK — KUĆARAC

Deset je već godina radio na književnom polju. A to je polje bilo tek u ladicama njegova stola. Deset je punih godina pisao pjesme i drame, romane i epe, priče i bajke, razprave i studije, ali za sebe. I jednoga se dana probudilo u njemu ono veliko, ono uvjerenje o svojoj rodjenoj snazi, javili se prvi porivi slave.

I drugoga liepoga dana pobere pjesnik sva svoja djela u kovčeg svoj i krenu u grad, šapćući: Omnia mea mecum porto!

Kucao je na vratima. Pružio je glavu urednik:

— Želite?

— Evo, svega ima u mene, a baš dolazim s ladanja: evo drama historičkih, evo tragedija, komedija, aktovki, veselih i žalostnih igara; evo lirskih sbiraka, evo u ovom snopu pripoviedaka, u ovom romana, evo studija, evo . . . i pjesnik je vadio svoju robu, a urednik ga je prekinuo:

— Hvala, imamo svega. Uobće nama rabe samo prievodi.

— Prievodi? Evo prievoda vjerno po originalu . . .

— Imamo ih u ostalom i previše. Hvala!

I opet je pjesnik potrpao sve svoje snopove i odkućario dalje. I kucao je i odbijali su ga. A kad ga je odbila i „Sova", glasilo za zaštitu životinja, onda je otišao u šumu medju divlje zvieri. Tu je stao izbuljenih očiju vaditi snop za snopom iz svog pjesničkog kovčega i bacati ih na hrpu. Hrpu je zapalio posljednjom svojom šibicom, a ona djela su njegova gorjela i plamsala. Pjesnik se stao grohotom smijati, na što se sam bacio u plamen i uz demonski hihot izgorio na ognju rodjene svoje poezije i doskora se pretvorio u dim, ideju, u — ništa . . .

Z Vukelić

OPAZKA

Starina maestro, jubilarac Ivan pl. *Zajc,* bio je vrlo ljubezan te nam ustupio na reprodukciju prvu stranicu svoje partiture „Te deuma" opusa 1016, pisanog vlastitom rukom, što ju prilažemo kao posebni prilog ovome broju. Ovo je ujedno najnoviji rukopis maestrov, pisan 14. travnja 1907., a namienjen „Hrvatskoj Smotri".

EVGENIJU KUMIČIĆU U SPOMEN

Tamo od istarskoga žala krenula put mračnih valova Smrti ladja i nije se vratila više. Na njoj su bila crna jedra i tužni andjeo Smrti, te držao nad mrtvacem lovor. A mrtvac je ležao ukočen, blied u sjetnoj mjesečini, kao okamenjen u posljednjem trzaju, da zagrli svoje rodne hridine i more pod njima. U mrtvoj je ruci bilo još pero. „Ne dajte me, ne dajte me od rodjene hrvatske zemlje! Još nisam sve napisao, što sam za njezinu proslavu snivao. Prerano je puklo srdce, što je za nju kucalo".

Mi smo ostali plačući na obali. Plakalo je i more šumeći o pusto kamenje. Svi smo došli k obali noseći mu cvieće i vience, pozdravljali smo ga zadnji put osjećajući u srdcu svu težinu ovakova gubitka. Plakali smo za književnikom, za rodoljubom, za — čovjekom.

Prošle su tri godine.

Smirilo se već i more, uveli su grobni vienci, osušile se suze, zaniemili uzdasi. Nemamo više na srdcu rane, ali imamo častnu brazgotinu, koja nas sjeća na Evgenija Kumičića, a to je ponos, što smo imali ovakova čovjeka.

I mi se vraćamo k djelima njegovim. Znajući dobro, da su ta djela odjek žarkih kucaja njegova srdca, znajući, da su odraz svjetlih mu bljesaka mašte, zaronjujemo ponovno u njih i iz djela ga opet uzkrisujemo otimajući njegovo ime zaboravi. S aureolom neumrlosti izlazi Kumičić iz svojih djela, vječito živ, kao što je vječito živa snaga hrvatskoga naroda, koja ga je rodila. I znajući tako, da je Kumičić bio tek jedan oblik, jedan liepi ogranak te narodne snage, ne očajavamo, već pouzdano od budućnosti čekamo nove ogranke, nove Kumičiće.

A dotle ćemo čitati njegova djela, mirisat ćemo njegove ruže. Jer ruže su mu bila djela. Znao je on, da je u ružama trnja, ali on ih se nije žacao pritisnuti na grudi, makar ih i krvlju poškropio. Ako i jest gorka sudbina čovjeka, koji stvara, ali mu je zato spomen vječna, kao što će se vječno u hrvatskom narodu spominjati ime Evgenija Kumičića.

* * *

„Hrvatska Smotra“ laska sebi, da će ovim svezkom osvježiti i jače utvrditi u svojih čitatelja uspomenu na Evgenija Kumičića. Ona donosi ovdje prvi put u cielosti nigdje još neštampanu dramu pokojnikovu „Poslovi“; ona i drugim prilozima upodpunjuje dobro već poznatu Kumičićevu književnu i političku sliku. „Hrvatska Smotra“ ne žaca se iztaknuti, da joj je obzirom na njezin politički i književni program upravo ideal pojava Evgenija Kumičića, koji se maštom svojom zalietao u visoke krajine estetskoga stvaranja, ali u isti mah u pjesničke likove ulievao tople osjećaje svoga rodoljubnog srdca. I pjesnik i rodoljub, i umjetnik i čovjek — uobće i književnik i Hrvat-Starčevićanac bio je Kumičić sve do svoga posljednjeg kucaja.

„Hrvatska Smotra“ s toga u prvoj godini svoga života a prigodom ove obljetnice Kumičićeve smrti drži, da je bila dužna pred svojim čitateljima ovakim načinom odati počast uspomeni njegovoj. Narod, koji treba svietlih umova, a još više rodoljubnih značajeva, neka se ne stidi makar i žrtvenike dizati svojim velikanima!

Zato: slava vedroj uspomeni duha i srdca Evgenija Kumičića!

UREDNIČTVO „HRVATSKE SMOTRE“

POSLOVI

DRAMA U ČETIRI ČINA

LICA:

Gospodin Nelmo.
Vicko Lenar, pomorski kapetan
Valentin Ristov, pomorski kapetan
Karlo Ristov, njegov sin, pomorski kapetan
Ida, Lenarova kći i Nelmova žena
Adelina, Lenarova kći
Mikula Baran, zidar
Sofija, Lenarova kuharica
Tekla, Idina sobarica
Sudbeni povjerenik

Čin se sbiva u jednom primorskom mjestu u Istri.

Vrieme: sadašnjost.

ČIN PRVI

Liep prizemni salon u kući kapetana Vicka. U sredini u zadku široka vrata na verandu, gdje je mnogo cvieća. Kroz staklo verande vidi se more, pak na obzorju gola brda. Desno — obćinstvu — vrata u vrt, pak dalje jedan prozor. Lievo jedna vrata. Desno stol, stolice itd. Na stolu knjige i jedne novine. Lievo pisaći stol i naslonjač. Uz stiene divan, stolice itd. Sat, te slike iz pomorskoga života, kao brodovi u oluji, itd.

PRIZOR PRVI

ADELINA i VALENTIN, zatim SOFIJA

ADELINA *(koja je sjedila s Valentinom desno, kada se je zastor stao dizati, ide s njim prama verandi, pa zamišljeno)*. Da, moj je otac veoma tužan . . .

VALENTIN *(drži klobuk u ruci, da ode; nakon stanke, zamišljen)*. Što ćemo! . . . Doći ću kasnije da ga tješim . . .

ADELINA. Prošle noći nije spavao. Ne bih ga htjela probuditi.

VALENTIN. Ne, ne. *(Smiešeći se.)* Adelina, ne klonite duhom . . . Govorit ću mu . . .

ADELINA *(oborivši oči, tiho)*. Drugi put . . .

SOFIJA *(s desna noseći dvie vaze cvieća).* Molim, gospodično, spava li jošte gospodin otac?

ADELINA. Spava.

SOFIJA *(idući na verandu Valentinu s dubokim uzdahom).* Uh, kada pomislim! . . . *(udje na verandu, gdje redi vaze s cviećem.)*

VALENTIN *(rukujući se s Adelinom).* No, no ta zdvojnost! .. Vjerujte, sve će se liepo razvedriti. S Bogom, draga gospodično!

ADELINA *(zbunjeno i milo).* Kad ćete na Rieku? . . .

VALENTIN. Moj će Karlo skočiti doma. Može svaki hip amo banuti.

ADELINA *(smiešeći se).* Tako? . . .

VALENTIN. A tako, tako, dušo draga. S Bogom!

ADELINA. S Bogom!

VALENTIN *(prolazeći verandom Sofiji).* Krasno cvieće! *(Ode desno verandom).*

SOFIJA. Službenica! Uh, kada pomislim! . . . *(Vraćajući se s verande.)* Dobar čovjek gospodin Valentin! . . .

ADELINA *(idući lievo).* Da . . . dobar . . . *(Ode lievo.)*

PRIZOR DRUGI

SOFIJA, zatim MIKULA

SOFIJA. Jadna gospodična! . . . *(Pred ogledalom.)* Kako sam blieda! . . . Nije ni čudo, kad ne mogu spavati: uviek onaj zdvojni krik! . . . *(Uzdišući.)* Ostanem li u ovoj kući, ovo moje lišce . . . Oh, ne vidim hip, da odem odavle! . . .

MIKULA *(s desna, sav zaprljan vapnom, držeći klobučinu u ruci).* Nuto, nuto: krasnog li sastanka! Kako ste, Sofijo krasna?

SOFIJA. Zar biste htjeli da budete liepi samo vi?

MIKULA. Mužkarac nije nikada ružan. Pogledajte me dobro, pa ćete se uvjeriti, da je naše obličje druge vrsti. Ali ne zamjerite, pa da govorimo *(naglašeno)* o poslovih! Biste li mi dobrostivo mogli reći, hoće li danas amo gospodin? . . .

SOFIJA. Gospodin Nelmo? . . .

MIKULA. Izvrstno! E, umno ste vi djevojče! . . .

SOFIJA. Hvala tom vašem obličju druge vrsti . . . Gospodin će Nelmo doći.

MIKULA *(podrugljivo).* Gospodin je Nelmo bogataš, silan bogataš! . . .

SOFIJA. Gospodin zet moga gospodina gospodara ne može biti prnjavac!

MIKULA. Gospodin zet gradi villu, skupu, veoma skupu! . . .

SOFIJA. Trebalo bi da ste mu zahvalni, vi zidari. Zaslužujete! . . .

MIKULA Hm! sad vidim, da nemate mudru tikvicu! . . . S Bogom, Sofijo krasna! Ah, zašto niste vi kraljica moga srca? *(Baci joj cjelov prstima.)*

SOFIJA. Odavle, neotesanče!

MIKULA *(duboko uzdahnuvši)*. Oh, da vidite, kakove smrtne skokove izvodi moje srdašce za vas! . . . S Bogom! . . . *(Ide desno ljuljajući glavom zamišljen, uzdahne duboko.)* Subota! . . . *(Okrene se, baci joj prstima poljubac, pa ode desno.)*

PRIZOR TREĆI

SOFIJA, zatim KARLO

SOFIJA. Vidi ti njega! Liepe li prikaze! On meni poljubce!? . . . Oh, mora da je neki pravi nitkov!

KARLO *(udje sredinom)*. Kako zdravlje, Sofijo? Dobar dan!

SOFIJA. Gle, vi, gospodine kapetane! Dobar dan!

KARLO. Gospodin Vicko dakle? . . .

SOFIJA. Da, sinoć je došao doma, kasno, iz Trsta. Mrk je, goropadan kao najveće jugo. Vi znate, što se je u ovoj kući . . .

KARLO. Kako gospodična Adelina?

SOFIJA. Razcviljena. Dvie godine mlatio je more njezin otac, pa dojedrio pred tri tjedna sa svojim brodom u Trst, i saznao za izdaju svoje nevjerne žene, pa napisao nevjernici strašno pismo, svaka rieč živi oganj.

KARLO. Rekoste, da je gospodična . . .

SOFIJA *(prekidajući ga)*. Ah, pravo kaže tetka našega gospodina župnika: već se ne poštivaju svete bračne sveze! Ali, čujte, gospodine kapetane! Naravno je . . . (*otvorivši oči)* . . . naravno je: diete je moralo na sviet . . . da, a kad je došlo, eto pred osam dana, navalila je rulja u vrt (*kaže desno*), čim je unoćalo. Oh, da ste čuli tu serenadu onoj nesretnici! . . .

KARLO. Oluja tulenja . . .

SOFIJA. Tulilo se, da je moj gospodar smutio ovo mjesto, kada se je oženio tudjinkom, on, udovac. Poslie one graje, oko pol noći, začuh jedan krik . . . Gospodja Olimpija bacila se u cisternu (*kaže desni prozor*) sa svojim djetetom. Nikako ju nismo mogli spasiti. Drugi je dan izvukao iz vode nju i diete neki zidar Mikula, bezobraznik, koji je bio ovdje malo prije. A sada, recite mi vi, gospodine kapetane, koji poznate sviet, je li baš potreba, da bude takovih stvari? . . .

KARLO. A gospodična? . . .

SOFIJA. Jadna gospodična! . . . Oh, srce mi se kidalo, kad sam ju gledala . . . Mislila je na svoga otca, te plakala i plakala. (*Otare oči.*) Oprostite, to je tužno . . . Izvolite sjesti . . . javit ću gospodični. (*Idući lievo.*) Evo gospodične . . . (*Ode lievo.*)

PRIZOR ČETVRTI

KARLO i ADELINA

ADELINA *(opazi ga čim udje s lieva, trgne se, podje k njemu, zagrli ga i tiho zaplače.)*

KARLO *(cjeliva ju)*. Adelina, umiri se, nemoj plakati,

ADELINA. Znadeš, što se je . . .

KARLO. Nemoj na to uviek misliti. — Ja sam spreman, odjedrit ću; došao sam doma, da se oprostim.

ADELINA. Oh, Karlo! . . .

KARLO. Neka Bog oprosti tvojoj nesretnoj maćesi.

ADELINA. Tvoj je otac bio ovdje; htio je govoriti s mojim.

KARLO. Znadem; sreli smo se. Ah, da se pomire, kako bismo bili sretni!

ADELINA. Moj otac spava; rekla sam tvojemu, da dodje kasnije. Ja strepim . . .

KARLO. Ti se bojiš? . . .

ADELINA. Da se ne će pomiriti. Kad se vraćaš na Rieku?

KARLO. Odmah, a možda sutra, ako dune dobar vjetar . . . Proći će pol godine, i više, da te ne ću viditi . . .

ADELINA. Petnaest te dana nisam vidila, a sada . . . Karlo piši mi, netom stigneš u Boston.

KARLO. Da, mila dušo. Odkad te ljubim, dva sam puta odjedrio; svaki sam put bio tužan, ali sada neke misli pritištu mi i srce i dušu. Kako te ostavljam? . . . Tvoja dobra sestra nije zdrava, pak tuga tvoga otca . . .

ADELINA. Sirota Ida! . . .

KARLO (*nakon stanke*). Htio bih govoriti s tvojim otcem . . . dvie su godine da te ljubim, a još ne znam . . .

ADELINA. Što?

KARLO. Da li ćeš biti moja.

ADELINA. Kako to govoriš? Ja mogu biti samo tvoja. Karlo! . . .

KARLO. Kazat ću mu, kako te ljubim . . .

ADELINA (*oborivši glavu*). Moj je otac zdvojan; noćas je mnogo pio... Govorit ćeš s njim, kad se vratiš s puta. Medjutim nastojat ću, da ga pomirim s tvojim otcem. Pomisli, kako je uzrujan poradi one sramote . . . (*Sjedne i tiho zaplače.*)

KARLO (*nakon stanke usili se*). Adelina? . . ,

ADELINA. Što želiš?

KARLO. Tvoj otac ne zna? . . .

ADELINA (*naglo ga pogleda*). Što!? . . .

KARLO. Ime onoga koji je — unesrećio tvoju maćehu?

ADELINA (*naglo ustane, prestrašena*). Ne smije ga znati, nikada!

KARLO (*zapanjen*). Što ti je? Neka tajna? Ne možeš mi ju povjeriti?

ADELINA (*mučno dišući*). Idi, molim te, idi, jer će moj otac amo . . .

KARLO (*uzbunjen*). Ne razumijem te . . .

ADELINA. Na tvoj sam život prisegla, da ju neću nikada odkriti, nikomu...

KARLO. Ja to ne bih bio učinio.

ADELINA. Nemoj me nikada pitati . . . Čujem otčev glas . . . Idi, molim te, idi . . . Još te želim viditi prije, nego odeš na Rieku. S Bogom!

KARLO (*cjelivajući ju*). S Bogom dušo! (*Ode sredinom.*)

ADELINA (*koja ga pratila do verande*). S Bogom!

PRIZOR PETI

ADELINA i VICKO

VICKO (*udje s lieva, gleda na sat.*) Tri sata: Ida bi već mogla biti ovdje sa onim svojim nesretnim suprugom. Osjećam ovdje (*takne prstima čelo*) neku bol, kao da me je tko udario batom. (*Opazivši kćerku.*) Ovdje si, Adelina?

ADELINA. Jesi li dobro spavao? (*Poljubi mu ruku.*)

VICKO (*poljubi joj kosu*). Spavao!?... Kunjao sam nešto, a hiljada mučnih sanja.

ADELINA. Htjela bih, da ti se razvedri čelo.

VICKO. Oblaci priliepili su se za moje moždjane. — Ida je dakle slaba? Nekaki kašalj?...

ADELINA. Pred godinu dana bila je opasno bolestna.

VICKO. A njezina djeca?

ADELINA. Marica i Alfred dobro, zdravi su.

VICKO. Nelmo mi je pisao u Trst, da će danas amo. Novaca!?... Jest, ludjak je moj (*naglašeno*) gospodin zet! Sunulo mu u glavu, da gradi ovdje villu. He, grofovsku villu? Pisao mi je, da treba još deset hiljada forinti! Ovaj će put zinuti od čuda: nisam ja vječna luda!

ADELINA. Što će moja sestra s djecom? Najbolje bi bilo, da dodje amo k nama.

VICKO. To nikada! Još i ta sramota! Žena ne smije od svoga muža nikada, u nijednom slučaju!

ADELINA. Ida mu sve vjeruje.

VICKO. Nelmo je uviek bio vjetrogonja. Jezikom mu se pletu samo milijuni, misli, da je grof, lord! On je poduzetnik, trgovac, tvorničar, mešetar, probigora, pustolov i uviek je u silnom poslu, i pozna svaku vrst i najveće trgovine, ali sve to na račun svoga tasta, svoga ludoga tasta.

ADELINA. Takve te misli samo neprestano muče.

VICKO. Cieli sam se život lomio po moru, osiedio sam na valovih, deset sam puta prevrnuo svaku paru prije nego sam ju potrošio, i kao kapetan krpao sam jedra na svojem brodu, a kakav sam odmor doživio? Dvie godine po moru, pa dodjem doma, da nadjem utjehe, koja mi goni krv u oči! Olimpija, dobro si učinila, da si se utopila!...

ADELINA. Za ljubav božju, umiri se, dragi otče! (*Sjedne, spusti glavu na ruke, tiho plače.*)

VICKO. Koliko sramote!... (*Stanka.*) Moje jadne kćerke ne bi sve to doživile, da je živa ona moja dobra Marija, njihova majka. Mlada je umrla... (*Stanka. Ide desno k prozoru i gleda van.*) Eno groblje pokraj mora... Adelina, ondje počiva tvoja dobra majka... (*Zaplače, sjedne, spusti glavu medju ruke.*)

ADELINA (*klekne pred njega; plačući*). Plači, plači, da ti odlane... Pošteni te ljudi žale. Ti nisi kriv...

VICKO. Kada sam uzeo u kuću Olimpiju, da bude odgojiteljica Idi i tebi, mnogi su mi se rugali, mnogi su se srdili. Ja, ja da ih više razsrdim, ja sam se njom vjenčao. Ja, Vicko Lenar, ja brodovlastnik, ja kapetan, htio sam, da Ida i ti budete ne znam kako naobražene, kao da će se o vas otimati admirali, principi! Omamilo me nešto malo sreće, htio sam se podići nad druge, a nisam pomislio, da vjetar najprije najviša jedra raztrga. (*Ustane.*)

ADELINA (*ustane*). Što će Ida, ako te nadje tako uzrujana? Uviek si bio dobar, uviek si me milovao ..

VICKO. Da, dobar, dobar! Zar nisam ja uviek mislio samo na svoju obitelj, na svoje poslove, na svoj džep? Za politiku, za naše načelničtvo i za druge takve ludosti ja nisam izgubio ni čas vremena, a sada?...

ADELINA. Previše si uzrujan. Noćas kada si došao iz Trsta, prestrašila sam se tvoga pogleda. Koliko si mi ljubaznih rieči kazao?...

VICKO. Ti me dakle tako tješiš?...

ADELINA. Živit ću samo za tebe.

VICKO (*oštro ju gleda, pak*) Samo za mene?...

ADELINA. Što misliš reći?!...

VICKO. Sam, osamljen ostat ću u ovoj kući kao brod posred mora na grebenu!

ADELINA. Otče...

VICKO. Ti još misliš na Karla...

ADELINA. Da...

VICKO. Karlo je sin mojega neprijatelja.

ADELINA. Karlov je otac danas bio ovdje; htio je govoriti s tobom.

VICKO. Neću da ga vidim. Karlo je bogat, on je kapetan, ali dok sam ja živ, ti nećeš biti njegova. Jesi li čula? U ostalom, znaj, da te liubim. Kćerka si mi!

ADELINA. Ali kako da izčupam srce iz prsiju?...

PRIZOR ŠESTI

VICKO, ADELINA, IDA i NELMO

IDA (*udje sredinom s Nelmom, brzo k otcu, koji ju zagrli*). Otče, dragi otče! . . .

VICKO (*ju miluje i cjeliva, duboko tronut*). Ida! Oh, kćerko moja! Oh! Oh! . . .

NELMO (*gleda Vicka, pruži mu ruku, zadovoljan i tronut, što ga vidi*). Dvie godine nismo te vidili!

IDA (*zagrli sestru*).

NELMO. Zdravo, Adelina. (*Pruži joj ruku, smiešeći se usiljeno i zbunjeno.*)

ADELINA (*pruži mu ruku, hladno*).

VICKO (*gleda tužno Idu*). Dvie godine . . . Ida, ti si još slaba . .

IDA. Dobro mi je.

NELMO *(zamišljen).* Tomu je razlog ganuće, radost. Nije šala: nakon dvie godine viditi svoga otca, najboljega otca! Ali, moj dragi Vicko, ja, ja te ne bih gotovo prepoznao! Ti si se pomladio! Ne, ne, ne vjerujem ti, da si dvie godine siekao uzburkane valove! Ti si te dvie godine sproveo u nekom bogatom manastiru! Što veliš ti *(Idi),* draga dušice? *(Ovije joj ruku oko pasa i poljubi ju.)* Da, u nekom bogatom manastiru!

VICKO. Jeste li svršio? . . .

NELMO *(uzrujano).* Da, prisižem ti: veoma sam zadovoljan, što te vidim!

VICKO. Ida, zašto si ostavila djecu na Rieci?

IDA. Povratit ćemo se kasno kući. Marica i Alfred šalju ti silu poljubaca.

ADELINA. Kako bi bili veseli u našem vrtu! . . .

VICKO. Dakle se sjećaju svoga djeda? Liepo, liepo; htio bih da ih vidim.

NELMO *(sve to strastvenije).* Alfred će u školu. A dakako: šest mu je godina! Oh, kakav vražić! Kažem ti: silan razum, nevjerojatno pamćenje! Pravo čudo! A, a, a Marica, tvoja vesela i dražestna unučica? . . . Oh, kakav pupoljak, kakva rumena jabuka! Da vidiš, kako ti to raste! *(Govoreći zagleda se nehotice u Adelinu, a kad ga ona mrko pogleda, on se gane, pa uzbunjeno.)* Govore samo o tebi, o svojem milom djedu . . . Dakako . . . o tebi . . . a to je posve naravno . . . jer, eto, dakako . . . djed . . .

VICKO. Ida, reci mi, kako ti je?

IDA. Dobro, kad te vidim.

ADELINA. Još te muči onaj kašalj? . . .

NELMO. Zar ne vidite, da će se njezino milo lišce do malo zarumeniti? *(Ljubi i miluje Idu.)* No, reci, da ti je dobro. Oh, sveti Bože, koliko sam pretrpio, kad je bila bolestna! Bilo je dana, kad već nisam imao suza; očaj bijaše mi osušio i oči i srce.

IDA. Znam, dragi Nelmo.

ADELINA (*zagrli sestru*).

IDA Nelmo je htio sa mnom u Marienbad.

VICKO. Morske su kupelji najbolje, a mora je dosta i na Rieci i ovdje.

NELMO. Nada sve štednja!

VICKO. Ti to kažeš, ali ne činiš.

NELMO. Prestrogo mi sudiš . . .

IDA (*otcu*). Kako si uzrujan! . . .

VICKO. Jer . . . ništa, Ida, ništa . . .

ADELINA (*naglo*). Vi još ne znate, da je otac prodao svoj brod u Trstu?

NELMO. A!

VICKO (*mrko ga pogleda*). Još nisam primio novce.

NELMO. Mornarica na jedro propada. Sveobće razsulo, ali pravi trgovac, pravi prometnik, ne smije se zbuniti. Velika trgovina ima toliko raznovrstnih grana, da se čovjek višega razuma uviek može snaći . . .

VICKO. Tvoja stara pjesma!

NELMO. Radinost, okretnost, polet, nove ideje . . .

VICKO. Oh, poznam ja tvoje kobne ideje! Dosta sam pretrpio. Vrieme je, da se odmorim. Ostat ću doma.

NELMO. Izvrstno, dragi taste!

VICKO. I ti si dosta pretrpio vukući se od kavane do kavane.

NELMO (*ljubezno*). Već sam navikao na takve prigovore.

IDA. Dragi otče, ti znaš, da trgovci obavljaju svoje poslove i u kavanah.

VICKO. Oprosti, diete moje: ti neke stvari ne razumiješ. Nelmo trgovac!... Veliki, sjajni poslovi, a? . . .

NELMO. Uvjeren sam, da će se poslovi naglo dići, uprav planuti!

VICKO. Jer misliš, da ću ti ja još . . . Varaš se! Novci su druga krv. Ja sam proti žilosjeku.

NELMO. Trgovina na Rieci cvate.

VICKO. A u riečkoj luci nisu ni dva broda!

NELMO. Ali parobrodi . . .

VICKO. Do vraga i tvoji parobrodi! . . .

NELMO. Oprosti, utekla mi rieč. Ja čekam viesti od mojih zastupnika na Kongu i Zanzibaru. U onih stranah galanterije nalaze silnu prodju.

IDA. I ne treba da bude izabrana roba.

NELMO. Moj dragi Vicko, gospodične u Zanzibaru luduju za bečkimi cipelicami kao i za mirisavimi sapuni.

VICKO. Do biesa i te tvoje zanzibarske gospodične! Ja znadem, da one ne će prati svoje crne ruke onimi sapuni na moj račun. (*Sjede.*)

NELMO. Neće proći ni godina, da ću podići veliku tvornicu makaruna. Sjajnu budućnost imat će ta tvornica. Ali moje najsjajnije poduzeće biti će lučke radnje. Silan, ogroman posao! (*Sve to strastvenije.*) Ja se ne bojim nikakvog padanja ni dizanja ciena, ja predvidjam svaku oscilaciju, jer mogu svojim sigurnim okom proniknuti u medjunarodni položaj, i poznam svako njegovo vijuganje, svaku njegovu spletku. Pošto se neke bečke tvrdke pouzdavaju u mene, to je posve naravno, da moram izravnati neke iznose, utrnuti neke neodgodive tražbine. Nepobitna je činjenica, da smo mi trgovci često izloženi nemilosrdnim zahtjevom časti i dužnosti. Ja, ja radim šestnaest sati na dan, i siguran sam za svoju budućnost. Ovo nisu sanje, ludosti! Temelj je svemu najhladniji račun! (*Zagrli Idu i miluje ju.*)

VICKO (*ustane*). Da te ne poznam, ja bih se snebivao. I te kakve ludosti! Ne, nije nade, da bi se ti mogao opametiti. A zašto ne ideš u Kongo? Bez tvoga nadzora sve bi moglo potonuti. Idi u Kongo! Kad postaneš milijunaš, povrati se. Budi uvjeren, ništa neću od tebe tražiti. Ida s djecom doći će k meni. Idi u Kongo, idi! Platit ću ti put.

NELMO (*u čudu i tužan*). Da ostavim ženu i djecu!? . . .

IDA. Dragi otče, prodaj ovaj posjed, pa se nastani na Rieci. Bit ćeš s Nelmom . . . tvoji savjeti . . .

VICKO. Kako to govoriš, diete moje?

ADELINA. Ida, ti dodji k nama s djecom. Nelmo ima na Rieci svoje poslove, a ti, što imaš ti na Rieci? Pomisli, kakova radost ovaj vrt za tvoju djecu! Ti ćeš uviek biti s djecom, a ja ću otcu pomagati u dućanu.

IDA i NELMO. U dućanu!?

VICKO. Jest, uredit ću dućan na drugoj strani kuće, one dvie prizemne sobe. Jedna vrata na ulicu, a druga u vežu. Pivnica je dobra, kupit ću koju stotinu hektolitara vina. Zar da kradem Bogu dane?

NELMO. Ja ti se divim!

VICKO. O onom poslu, što si mi pisao u Trst, neće bit ništa . . .

NELMO *(pogleda ženu, da bi otišla sa sestrom).* Dragi Vicko, vrlo si oštar. Tako mi još nisi nikada govorio. Ja sam ti otvorio svoju dušu . . . *(Opet pogleda ženu, da bi otišla.)*

IDA. Umiri se, dragi otče. Čuješ, Adelina, bismo li se malko prošetale. Ovo prepiranje o poslovih tako me ogorčuje, da već ne mogu . . . *(Uzme sestru izpod ruke, pa odu desno.)*

PRIZOR SEDMI

VICKO i NELMO

NELMO. Da, otvorio sam ti svoju dušu . . .

VICKO. Mračno mora da je u njoj, ako ju imaš.

NELMO. Čini se, da ti dosadjujem. Oprosti, što govorim ovako gorko . . .

VICKO. Ne dam ti ni novčića.

NELMO. Jesi li dobro pročitao moje pismo?

VICKO. Još da kvarim i svoj vid, čitajući tvoje bezkrajne laži? Misliš li ti, da hiljadarke lete na palubu broda sa vijavicom? Gledaj ove ruke! *(Kaže mu dlanove.)* Na njih nije koža nježna kao na tvojih. Ove su moje ruke mnogo puta bile krvave, kad su potezale ledene konope i lovile tvrda, sledjena jedra. Zar nisi dosta spraskao? Gdje je Idin miraz? Na morskom dnu . . .

NELMO. Nisam ja kriv, da su neki poslovi . . . neki nesretni preokreti . . . Istina, ti imaš sva prava, da izpitaš moju grozničavu djelatnost, ali ti nemaš pred očima pitanje, o kojemu se sada radi, pa govoriš o drugih stvarih, i držim, da me previše ponizuješ. Tvoje su rieči tako gorke . . .

VICKO *(prekida ga).* Oh, Bože, kakova vijavica pustih fraza! . . .

PRIZOR OSMI

VICKO NELMO i VALENTIN

VALENTIN *(udje sredinom).* Vicko . . . kako si? . . . *(Nakloni se Nelmu, primičući se k Vicku.)* Daj mi ruku . . . bili smo prijatelji . . . ajde, ajde, nemoj tako! . . . Ja sam ti i danas . . . A što me tako gledaš? . . .

NELMO. Prijateljstvo je sladka sestra požrtvovnosti i ljubavi . . . *(Šeće, zapali cigaretu, ide desno, pak na verandu, i tako šeće za vrieme cieloga ovoga prizora.)*

VALENTIN. Vicko, nemoj, nemoj tako!... Snašla te nesreća, pa da te ne posjetim!...

VICKO. Mogao si ostati doma s tvojim požalovanjem. (*Šeće.*)

VALENTIN. Žalim te kao rodjenoga brata.

VICKO. Hvala, hvala!

NELMO. Ah da, žalostan slučaj!...

VALENTIN. Sablazan!

NELMO. Govori se o tome toliko, kao da je to prvi slučaj na svietu. Najviše se zgražaju neke jektikave licemjerke, koje nemaju djece, pa i svaki dronjo hoće da kaže svoju. Sve to ne dira u čast moga dragoga tasta.

VICKO (*slegnuvši ramenima*). Kao rodjeni brat!?... A ona naša pravda poradi onoga broda?

VALENTIN. Trice!

VICKO. Jesi li došao amo da me dražiš?

VALENTIN. Pomisli na naše staro prijateljstvo, na našu mladost, kad smo zajedno mlatili more. Pomisli na našu djecu...

VICKO (*stane*). Na našu djecu!?... (*Šeće.*)

VALENTIN. Ako misliš, da te ide koja hiljada...

NELMO. Tako je: čisti računi!

VALENTIN. Moji su uviek bili čisti. Jeste li razumili?

NELMO (*nakloni se, smiešeći se*). Posve. Imate pravo: to nisu moji poslovi.

VALENTIN. Čuješ, Vicko, ako ti nećeš iz te brazde...

VICKO. Što hoćeš?

VALENTIN. Nisam mislio, da me tako mrziš... Vicko, susjedi smo i nešto u rodu po tvojoj prvoj ženi, pa da se ne gledamo kano braća!... Jesi li čuo: dati ću ti onu svotu, do tri hiljade, što si tražio... Razlika je bila od nekoliko karata. Što će mi hiljade, kad nije mira, ni sreće. Sve ću učiniti za sreću svoga jedinca, a ti pomisli na tvoju Adelinu...

VICKO (*stane*). Ti ćeš mi dati?...

VALENTIN. Odmah, ako ti je drago. (*Segne rukom u džep.*)

VICKO. Odmah?

VALENTIN. Da. Hoćeš, da ti ih nabrojim?

VICKO (*gleda ga, poda mu ruku, pa nakon stanke.*) Ne, Valentine... znam, da si pošteno mislio... (*Gledaju se, poljube se, zagrle se.*)

NELMO. Čestita duša moj tast!

VALENTIN (*držeći Vicka za ruku.*) Vicko, prijatelji kao kad smo bili mladi! Moje prijateljstvo bit će ti utjeha u ovoj...

VICKO. Sav sam slomljen... Prošle noći nisam mogao naći pokoja, kao da sam ležao na draču.

NELMO. Jer ti očaj gmiže iz prsiju u glavu.

VICKO. Zabio sam se u jad, usidrio sam se u njem. Nosim u srcu jednu tonu žuči. Da mi je znati ime podlog zavodnika! (*Šeće.*)

VALENTIN. Što to govoriš samo o zavodniku!?... Pametna žena neće nikada, ne, neće...

NELMO. Istina, istina: tako je!

VICKO *(zamisli se, kimne Valentinu)*. Valentine, sjedi. Kako mi živiš?

VALENTIN *(sjede)*. Ostarismo.

VICKO. Tvoj će Karlo odjedriti? *(Sjede.)*

VALENTIN. Hoće, ako Bog da. Ti znaš, da moj Karlo...

VICKO. Znam, znam... Moja ga Adelina ljubi. Eh, kad ti kažem ja!... I mi smo bili mladi!

NELMO. Krasan par; doći će i gora da ga gleda!

VALENTIN. Pir, što misliš, kad se Karlo povrati s puta?...

VICKO. Govorit ćemo... ima vremena...

VALENTIN. Čujem, da si prodao brod.

VICKO *(uzdahne)*. Ah'...

VALENTIN. Uništili su nas parobrodi.

VICKO. One grozne i gadne nemani, što okužuju sva mora i sve oceane! Dvie sam se godine mučio, a nisam ni troškove izbio. A koliko jada, koliko biesa! Stojiš posred pučine, odnikud ćuha, jedra mrtvo vise, ne mičeš se, a pokraj tvoga broda projuri jedna neman, pak druga, pak treća, a njihov dim draži ti nozdrve, i čuješ onaj njihov prokleti šum, kao da ti se ruga, što se ne mičeš.

VALENTIN *(metne mu ruku na rame)*. Dragi Vicko, ostani doma, a one nemani neka slobodno okužuju oceane! Svjetliji je domaći dim od tudjeg plamena.

PRIZOR DEVETI

VICKO, NELMO, VALENTIN, IDA, ADELINA i KARLO

IDA (*udje sredinom s Adelinom i Karlom; tiho Adelini*). Pomirili su se! (*Glasno, gledeći otca i Valentina.*) Prekinusmo vam neki važni razgovor...

KARLO (*pruži ruku Vicku*). Gospodine Vicko, došao sam da vas pozdravim... (*Nakloni se Nelmu.*)

NELMO (*naklonivši se*). Gospodine kapetane...

VICKO (*Karlu*). Već se dugo nismo vidili! Liep momak!...

VALENTIN (*svima, zagrlivši Vicka*). Pomirili smo se, prijatelji kao prije!

ADELINA. Otče!... (*Poljubi mu ruku, otac ju zagrli.*)

NELMO (*cjelivajuć Idu*). Ovo pomirenje izpunja mi dušu najčišćom radosti!

IDA (*otcu*). Hvala ti iz dna srca. Oh, kako sam vesela! (*Zagrli sestru.*)

KARLO (*Vicku*). Gospodine... dopustite mi... nekoliko rieči prije svoga odlazka...

VICKO. Nitko ti neće ugrabiti Adelinu. Govorit ćemo... kad se povratiš...

VALENTIN. Reci djeci dvie jasne rieči ... Znaš, što je ljubav, mladost ... Reci moru neka se ne pjeni, kad vjetar puše! ... Ti pristaješ? ...

VICKO. Lako je reći ... Ja sam smućen ... Karlo, nitko ti neće ... (*Gledeći Adelinu*). A da bude nesretna? ...

VALENTIN. Moj sin nije ...

NELMO (*prekine ga smiešeći se usiljeno*). Nije? ... Izvolite samo ...

VALENTIN (*zbunjeno*). Moj sin ...

KARLO. Gospodine Vicko, ja se zovem: Karlo Ristov.

ADELINA (*bolno uzdahnuvši*). Ah! ...

IDA. Da sam ostala na Rieci! ...

VICKO (*Karlu*). Da, da, kad se povratiš ... Sretan put! ... Ne znam, gdje mi je glava! ... (*Poda ruku Karlu, pa ode lievo, pognut. Osim Nelma svi gledaju za njim. Nelmo motri sad Adelinu, sad Idu. Vicko ode lievo.*)

PRIZOR DESETI

NELMO, VALENTIN, IDA, ADELINA i KARLO.

IDA. Kako je skršen! ... (*Pokrije oči rubcem.*)

NELMO. Neke njegove rieči silno su me raztužile.

VALENTIN (*pogleda Idu i Adelinu, uzdahne, pak*) Karlo, hajdemo: čeka te kočija.

KARLO (*Adelini*). Tvoj mi je otac kazao: nitko ti neće ugrabiti Adelinu.

NELMO. Jest, to su njegove rieči, tekstualne!

IDA (*smiešeći se sestri*). Tekstualne.

VALENTIN. Karlo, zakasnit ćeš.

IDA. Pratit ćemo vas malko. Nelmo, nećeš s nama?

NELMO (*veoma ljubezno*). Žalim; tast želi sa mnom govoriti. Nastojat ću, da ga utješim. Gospodine kapetane, sretan put! Nekoliko mjeseci brzo će proći, zar ne, Adelina? I onako sad smo u koroti ... (*Malko zadrhta, poda ljubezno ruku Karlu.*) S Bogom, gospodine kapetane! Ja sam vam prijatelj ... ne marim za trice ... bit ćemo pašanci ... S Bogom! ...

IDA (*zadovoljno*). Moj dobri Nelmo! ...

NELMO (*poljubi joj ruku.*)

KARLO (*Nelmu spokojno*). Oprostite ... S Bogom! ...

VALENTIN (*nakloni se*). Gospodine Nelmo ... (*Ode sredinom s Karlom, Idom i Adelinom.*)

NELMO (*ostavši sam prodje jedan ili dva puta pozornicom*). Karlo Ristov! ... (*Zadrhta, stane, uzme listnicu iz džepa, gleda neke račune sve to više prestrašen, pa se trgne i podigne glavu kao osokoljen. Spravi listnicu, opet obori glavu, te zdvojno ode desno.*)

ZASTOR PADNE

ČIN DRUGI

Krasan vrt sa liepom drvenom ogradom u zadku. Vrata u sredini ograde. Lievo kuća kapetana Vicka. U zadku, lievo, uz kuću, grotlo cisterne (bunara.) Iza ograde cesta, pak more, u daljini brda. Lievo, podaleko, grad s lukom: Rieka. Desno, razumije se, da se prostire vrt iza kulisa. Stolovi, stolice, itd.

PRIZOR PRVI

NELMO

NELMO (*udje sredinom, gledeći na svoj sat*). Šest sati, prošlo! Krasnog li dana! Divota ovaj lipanj! Cvieće, ruže: balsam u zraku! (*Uzdiše razkošno.*) Ja moram govoriti sa svojim tastom... Morski medvjed!... (*Smiešeći se.*) Ali ja, ja ga ljubim: dobričina! A onaj galeb Ristov, kako se ponosi svojim imenom! On se zove: Karlo Ristov!!!... Kad sam uzrujan, moram pušiti. (*Zapali cigaretu.*) Izmedju jednog i drugog dima najljepše mi misli zasvietle u glavi... Karlo Ristov!!!... Adelina ga ljubi... Kako je krasna, mila i (*naglašeno*) zdrava!... A moja jadna Ida!... (*Uzdahne tužno*)... Adelinin dio bit će... (*računa*)... koliko?... Da, oko sto hiljada forinti... (*Pogleda cisternu, zadrhta i otare rubcem čelo.*)

PRIZOR DRUGI

NELMO i IDA

IDA (*udje s lieva, iz kuće*). Nelmo, gdje si bio? Ti si blied...

NELMO. Ja blied?... To ti je takav zrak, znaš, kada sunce zapada... Gdje sam bio?... Oh, kažem ti: prekrasan posao! (*Ovije joj ruku oko pasa, poljubi ju, pa vodeći ju k jednoj stolici.*) Bio sam ovdje blizu, pogledao sam jedan posjed uz more. Kažem ti: divan posjed, a na prodaju! Ja posve ozbiljno mislim... Ako ga kupim, sjajan posao! Dakako, ja ga ne bih odmah prodao; nego nakon nekoliko godina...

IDA. A novci?

NELMO. Pun ih je sviet! Bilijuni i bilijuni kolaju po njem.

IDA. Ali ti si...

NELMO. Hoćeš reći: zadužen. A zar nije to i Francezka?

IDA. Te tvoje rieči prava su mi muka.

NELMO (*u čudu*). Ja te ne razumijem...

IDA. Sune ti jedna misao, a tvoja glava melje i melje...

NELMO. I vidim sve magleno, dapače ne znam, što je bielo, što crno?... (*Tužno.*) Vidim, vidim: ti ne shvaćaš moje ideje, moje osnove... Čuj, Ida: tvoje su rieči neki sitni otrov, koji bi me mogao uspavati u klonulost, izgrizti moju odvažnost, ubiti moj polet u poslovima. Takove su tvoje rieči, a da to ti i ne slutiš. Ja hoću, da mi um bude vedar, da mi se ne smuti razum, i ničesa se ne bojim koliko zdvojnosti, one neprestane zdvojnosti, potajne, crne. Pravi trgovac mora da bude uviek hladan, jer ga čeka propast, ako

je žrtva grozničavih nervoznih napadaja. Ja nastojim, da budem hladan, da mogu mirno svaki hip pregledati svoje poslove.

IDA. Molim te, smiri se . . .

NELMO. Istina, danas sam nešto uzrujan.

IDA *(uzdahnuvši)*. Danas? . . .

NELMO Ali što ti je?! . . .

IDA. Što? . . . Misliš ti, da ja ne vidim, koliko trpiš? . . .

NELMO. Razmišljam . . . poslujem . . . Ida, nemoj se tako žalostiti. *(Poljubi ju.)* Zar te ja ne ljubim? . . .

IDA. Nelmo . . .

NELMO. A ne ljubim li našu dječicu? Ta ja živim samo za vas!

IDA. Da.

NELMO. Jesi li govorila s otcem? . . :

IDA. On kaže, da si prevršio svaku mjeru. Nisam se usudila pogledati mu u oči . . .

NELMO. Vječno jadikovanje!

IDA. Htjela bih te oslobodíti od tog jadnog života. Otac kaže, da smo već previše . . .

NELMO. Hoćeš reći: raztepli. Da, tvoj otac postupa sa mnom kao da sam kakav čankoliz!

IDA. Ne srdi se.

NELMO. Kao da sam palavorda, obješenjak!

IDA. Molila sam ga . .

NELMO. Zlo si učinila, dapače veoma zlo.

IDA. A zašto? . . .

NELMO. Zašto? . . . Zašto? . . . Što da ja znam taj zašto? Ta tvoja turobnost, ta tvoja nemila zlovolja, i taj tvoj očaj, eto, to je moja muka, to mi lomi krila, to me sapinje u mojih poslovih.

IDA. Nelmo! . . .

NELMO Ne može mi biti milo, da se gazi moj ponos.

IDA. Ti dakle ne vidiš, kolike nas potrebe biju?

NELMO. Ne, ne, ne vidim ništa! Dakako, ja sam okrutan suprug, ja sam grozan otac! Oh, Bože, Bože! . . .

IDA *(plače)*.

NELMO *(nakon stanke, nešto smiren)*. Eto, sada plačeš! . . . Ida, ti znaš, koliko te ljubim . . .

IDA. Ti dakle ne vidiš? . . .

NELMO. Što kažeš?

IDA. Oh, Nelmo! . . .

NELMO. Umiri se . . . Oprosti . . .

IDA. Nevolja . . . bieda . . .

NELMO. Ti hoćeš reći? . . .

IDA. Nevolja . . .

NELMO. Nevolja!? . . .

IDA. Pomisli na našu djecu . . .

NELMO (*gleda ju prestrašeno*). Ne . . . ne . . . nevolja!? . . . Djeca!? . . . Ida!? . . . Ne . . . volja, nevolja!? . . .

IDA. Ja ti ne kažem sve . . .

NELMO. Nevolja!? . . . Nikada mi nisi o tome tako . . .

IDA. Bilo je crnih dana . . .

NELMO. Strah me hvata . . . Nevolja!? . . .

IDA. Ne znam, kako bih, da mi sestra ne pomaže . . . Ti, sav u tvojih poslovih, ti ne znaš sve, ti ne vidiš sve . . . (*Spusti glavu na ruke.*)

NELMO (*gleda ju zapanjeno i bolno, zaplače, klekne pred nju i pokrije lice rukama.*)

IDA (*nakon stanke*). Nelmo, ti si mnogo pretrpio . . .

NELMO. Htio bih se odmoriti u krilu svoje obitelji.

IDA. Ti se ne sjećaš svoje majke . . .

NELMO. Bile su mi dvie godine, kad je umrla. Kako bih ju bio ljubio! . . . Kad mi je otac umro, bilo mi je šest godina.

IDA. A jesi li mogao biti sretan bez majke i otca? . . . Zar ti nikad ne pritisne dušu neka čudna tuga za djetinjstvom?

NELMO. Nemoj mi govoriti o tome, jer mi očaj potamnjuje dušu. (*Ustane.*) Ja bih htio biti sretan, bogat, poštovan, i živiti u uzhitu milovanja, utjehe, najsladjih osmjeha i suza radostnica.

IDA. A zašto se ne okreneš k Bogu sa zanosom čiste vjere?

NELMO. Ali čemu zdvajati? Nije pak sve tako crno. Ne vide li se čudesa u trgovini? Ja nisam napokon vucibatina, skitač. Ja sam trgovac! Kad dobro promislim, ne vidim pak toliko drača u mojoj savjesti. Da, ne velim, da nisam počinio štogod, ali . . . ne . . . ne . . .

IDA. Sav si uzburkan . . .

NELMO (*smiešeći se, zbunjeno*). Da, ludosti, plamen od slame, možda . . . i . . . i što je nedopustivo . . . sitne stranputice, ali oprostive, jer prilike, slučaj, kob, sudbina . . . Kako da se to ne oprosti čovjeku, koji je uviek uzburkan, uviek usopljen u svojih poslovih, koji radi i radi, i grozničavo snuje milujući svoje ogromne osnove? . . .

IDA. Sreće li, da nisu tvoje osnove tako ogromne!

NELMO. Ja nisam napokon tat, ni ubojica. Mnogim sam dobra učinio. (*Zadovoljno.*) Ne, nisam ukrao! . . . A zar mnogi ne kradu bez straha? . . . Čuj, Ida: nepobitno je, da u poslovih mnogi dobivaju. Ali, reci mi, zašto? Evo zašto (*pobjedonosno*): jer mnogi gube! (*Uzrujanije.*) Ja sam radio sa svom snagom i neustrašivo, i sa žarkim uzhitom, i sa očajnim bjesnilom, čitave sam noći mučio svoje moždjane, jer sam već osjećao razkošnu nasladu, kako ćeš ti, Ida, biti sretna i blažena, kad budemo bogati, silno bogati, u sjaju, u blistavilu, te kako ćeš ti pomagati siromakom i tješiti svakojake biednike. Slavne su i svete one noći, koje čovjek probdije za svoju obitelj, kidajući svoje zdravlje i svoj um! Da, ja sam živio u grozničavom vrtlogu . . .

Čuj, Ida, čuj: *(jako naglašeno)* ja, ja nisam drugo nego mučenik posala! Eto ti prave rieči!

IDA *(bolno uzdahnuvši)*. Da . . . mučenik . . .

NELMO. Umjetnost i znanost imaju svoje mučenike, a tako ih imaju i poslovi. — Još je iskra nade . . . *(Šeće zamišljeno, stane, pa nakon stanke kao sanen.)* Ida! . . .

IDA. Što želiš?

NELMO. Htio sam te pitati . . . ne sjećam se . . . Da, da! što si ono rekla, pred koji čas, kada si mi govorila o . . . o Bogu? . . .

IDA. Pitala sam te, zašto se ne okreneš k Njemu sa zanosom čiste vjere?

NELMO. Da, tako si mi rekla . . . *(Šećući.)* Čista vjera? . . . Ja ništa ne vjerujem . . .

IDA. A ipak bi htio biti sretan! . . . Oh, nesretni moj Nelmo! . . .

NELMO. Ja bih htio vjerovati, ali čovjek vjeruje što može, a ne ono što hoće . . . *(Uzdahnuvši.)* Oh, moje djetinjstvo! . . . Prava klica budućeg čovjeka usadjena je u prvih utiscih djetinjstva . . .

PRIZOR TREĆI

IDA, NELMO, VICKO i ADELINA

VICKO *(udje s lieva s Adelinom, prodje pozorištem pogledavši tužno Idu; kad se vraća oštro omjeri Nelma, pa sjedne k Idi, i uzdahnuvši.)* Oh, nije druge!...

ADELINA *(sjela je k stolu, pa pokrila lice rukama)*.

NELMO *(gleda preda se, zamišljen)*. Sudbina!...

IDA *(gleda sve, pa pokrije rukama lice)*.

VICKO *(nakon stanke)*. Ida, nemoj ... nemoj ... previše si tužna ...

NELMO. Slučaj ... kob! ... *(Hoće da zapali cigaretu, pogleda Idu, pa ne zapali.)*

VICKO *(gledeći u cisternu)*. Eno, ondje se je utopila ... Oh, da mi je znati ime nitkova, zavodnika!

NELMO. Istina: nitkov ...

VICKO. Ubio bih ga kao ...

NELMO. Ti bi ga? ...

VICKO. Čudiš se?

NELMO. Ne, ne ... Ja, ja strepim za tebe: zasliepljen mržnjom ti bi mogao ...

VICKO. Ali tko je dolazio u ovu kuću, dok sam ja bio po moru? Adelina, odgovori.

ADELINA. Rekoh ti, da su dolazili gospodin Valentin, njegov sin i još koji susjed.

NELMO. Ne, ne, nije ovdje ništa bilo ...

ADELINA *(živo gleda Nelma).*

NELMO. Bezumna bi bila svaka sumnja. Da je što bilo, zar se ne bi bilo odmah bubnjalo? . . . Olimpija je često bila na Rieci . . .

VICKO. Često!? . . .

IDA. Dolazila je k nama; bila je zaljubljena . . .

VICKO *(prekine ju).* U koga?

IDA. U našu djecu; vodila ih je na šetnju.

NELMO *(smiešeći se nervozno).* I . . . i kupovala im je igračke tako . . . tako skupe . . . eto, Ida, Ida je čula, kako sam prigovarao Olimpiji . . .

IDA. Bog joj budi milostiv! Imala je dobro srce.

VICKO. Dakle često na Rieku? . . .

NELMO. Jednom sam ju vidio u kazalištu . . . *(Gleda Adelinu.)*

ADELINA *(se gane i oštro gleda Nelma, obori oči i ostane tako).*

VICKO *(ustavši naglo).* Ona je dakle polazila kazalište, dok sam ja mlatio more? A tko je bio s njom u kazalištu?

NELMO. Neki gospodin, visok i plavokos, neki tudjinac . . .

ADELINA *(jače se gane; uzrujana).*

NELMO *(pogleda Adelinu).* Kad sam ju pitao, tko je onaj gospodin, odgovorila mi, da je neki njezin znanac.

IDA *(koja uviek gleda Nelma).* O tome mi nisi nikada ništa spomenuo.

NELMO. Ja imam svoje poslove.

VICKO. A vidiš li kadšto onog tudjinca?

NELMO. Nikada!

VICKO. A kada si ju vidio u kazalištu s onim tudjincem?

NELMO *(nakon razmišljanja).* Bit će deset . . . devet mjeseci . . .

VICKO *(trgne se).* Tako? . . .

NELMO. Za stalno.

ADELINA *(gleda otca).*

VICKO *(gleda hip Nelma, pak cisternu, ide desno, okrene se, pogleda Nelma i kimne. Ode desno).*

ADELINA *(duboko odahne, na licu joj se vidi neko zadovoljstvo, kad njezin otac kimne, da mu se čini vjerojatno, što mu je kazao Nelmo).*

NELMO *(gleda Adelinu gotovo veselo i kao da ju pita: jesi li sada zadovoljna? Adelina obori oči).*

PRIZOR ČETVRTI

NELMO, IDA i ADELINA

NELMO. Otca neće više mučiti ona gorka misao na osvetu. Adelina, reci, zar nisam dobro učinio? . . .

ADELINA. Što? . . .

NELMO. Što sam kazao otcu ono malo, što sam znao . . .

ADELINA *(otvori oči, hladno)*. Da.

IDA. Tko bi znao, gdje je sada onaj tudjinac! . . .

NELMO. Visok i plavokos! Kao da ga vidim . . . Bit će daleko, možda u Americi. Ne, otac neće više misliti na osvetu. *(Naglo promieni glas.)* Krasnog li dana! Kakav balsam u zraku! Htio bih u ladjicu s vama, ali, eto, moram se zadubiti u svoje račune. Nada sve posao! *(Poljubi ženu, pa ode desno u kuću.)*

PRIZOR PETI

IDA i ADELINA

IDA *(uzdahnuvši)*. Posao! . . .

ADELINA *(sjednuvši)*. Ida, ti nisi sretna . . .

IDA. Mogu li biti, kad vidim, kako mrziš Nelma? Zašto si oborila oči? Što ti je Nelmo skrivio? Ja hoću da znam sve! Zašto drhćeš? Zašto bliediš? Kaži mi sve.

ADELINA *(pokrije lice rukama, plačući)*. Ida! . . .

IDA. Nemoj me mučiti . . . Molim te, kaži . . . Umriet ću . . .

ADELINA. Ida, ti ne znaš, koliko trpim, kad mislim na tebe! . . . Bila sam malena, kad nam je umrla majka . . . Ti si mi bila i majka, i otac, i sestra . . . Sjećaš se našeg djetinjstva? Koliko smo puta plakale za olujnih noći i molile se Bogu za našega otca, koji je bio daleko od nas sa svojim brodom! . . . Ja bih htjela, da si uviek sa mnom. Preseli se amo s djecom.

IDA. A Nelmo?

ADELINA. On će . . .

tDA. Što hoćeš reći?

ADELINA. On će ostati na Rieci.

IDA. I dolaziti svaku večer amo?

ADELINA. Nikada.

IDA *(prestrašeno)*. Nikada!? . . .

ADELINA. Nisi s njim sretna . . .

IDA. Nikada!? . . .

ADELINA. Nije tebe dostojan . . .

IDA. Adelina!? . . .

ADELINA. Nije . . .

IDA *(prestravljena)*. Zašto?

ADELINA *(oklieva, smućeno)*. Jer . . .

IDA Reci.

ADELINA *(posve zbunjeno)*. Jer . . . jer te ne ljubi.

IDA *(manje prestrašena)*. Ne ljubi me? . . .

ADELINA. Ne . . .

IDA. Kako to možeš?

ADELINA. Znam za tvoje . . .

IDA. Ne razumijem te . . .

ADELINA. Nelmo ne vidi tvoje brige . . .

IDA (*nakon stanke tužno, s nešto bolna prigovora*). Da . . . t! . . . ti poznaš moju — biedu . . .

ADELINA (*gleda ju začudjeno, uzme ju za ruku, s bolnim ukorom*). Ida! . . . (*Zajeca i zagrli sestru. Nakon stanke.*) Dodji k otcu s djecom.

IDA. Da ostavim svoga supruga u nevolji? Ne, ja nisam samo Nelmova žena, nego sam i majka njegove djece. Ja moram sokoliti svoga muža u nevolji, ja ga moram tješiti, da spasim otca svojoj djeci. To je moja sveta dužnost.

ADELINA. Oprosti . . . raztužila sam te . . .

IDA. Ti ljubiš Karla.

ADELINA. Ljubim.

IDA. Bi li ga ti ostavila u nevolji?

ADELINA (*silno se trgne*). Ne bih . . . da . . . ne . . . ne . . . ne znam . . . ne znam . . . (*Sva drhtava pokrije lice rukama.*)

PRIZOR ŠESTI

IDA, ADELINA i MIKULA

MIKULA (*udje sredinom, odjeven kao u prvom činu*). Pozdravljam gospodje! Molim da mi oproste, i molim gospodje za ljubav, da mi kažu, gdje bih mogao naći gospodina Nelma.

IDA. Gospodin je u kući. Odmah će amo.

MIKULA (*nakloni se*). Hvala, draga gospodjo.

ADELINA (*sestri*). Bismo li se malko prošetale?

IDA. Hajdmo. (*Mikuli.*) Dobar večer. (*Ode sa sestrom desno.*)

MIKULA. Drago mi je pozdraviti gospodje i zaželiti im ugodnu šetnju. (*Gledeći za njima.*) Kako je blieda ona starija! . . .

PRIZOR SEDMI

MIKULA

MIKULA (*ogledava se vrtom*). Ah, ugodne li hladovine! (*Sjede, uzme iz žepa lulu, puni ju duhanom i gleda kuću.*) Kakav bogatun taj gospodin Vicko! Brodovi, kuće, a tek koliko novčine! Ja imam devet novčića, ovo gala-odielo i ovu — lulu. (*Zapali lulu.*) Ali kad će amo taj gospodin Nelmo? Gospodin!? . . . On je bogat kao jegulja dlakami . . . Nema ni ovakve lule! On bi bio sretan, da ima (*naglašeno*): n i š t a ! Kažu, da je dužan više od sto hiljada forinti. Dakle da uzmogne imati: ništa, gospodin Nelmo najprije bi morao imati sto hiljada, da plati svoje dugove. Tako je jasan ovaj moj račun! Stvar u istinu čudnovata: ja nemam ništa, a ipak imam sto hiljada više od njega! . . . Oh, koliki bi sretni bili, da imaju: — n i š t a ! — Još ga nije. Da ga zovnem? . . . (*Ide lievo i zove.*) Gospodine Nelmo? . . . Oprostite? . . . Gospodine? . . .

PRIZOR OSMI

MIKULA i NELMO

NELMO (*iz kuće*). Ne tuli! Evo me.

MIKULA. Umuje, kako bi povećao svoj imetak do: ništa... On će me već razumiti... Ugursuzi u prvi se hip nanjuše.

NELMO (*udje s desna*). Što je?

MIKULA (*naglašeno*). Subota!

NELMO. Malo strpljivosti.

MIKULA. Ne razumijem, gospodine.

NELMO. Strpite se još dva dana.

MIKULA. To ne bi bilo dugo, da smo štogod dobili za prošla dva tjedna. Svi vas zidari, osim mene, proklinju. Oh, da čujete one duge nizove ružnih rieči, što lete iz suhih grla onih neotesanaca! Ja ne bih znao, što ne kažu. Oni bi mogli razoriti nedogradjenu vašu villu, ako ne dobiju danas koju forintu na račun...

NELMO. Listnica mi je ostala u drugom kaputu, na Rieci.

MIKULA. Govorite li vi o svojoj novčarki?

NELMO. Ta naravno. *(Sjedne.)*

MIKULA. Čudna stvar ta vaša novčarka! Svaki ju put zaboravite na Rieci. Niste li znali, da je danas subota?

NELMO. Druge mi se viju glavom!

MIKULA. Vi imate svoje brige, a mi, vaši zidari, mi nemamo naših novaca. Nekako smo jednaki. Vidite, moja je glava samo onda puna briga, kad mi je prazan džep. Gospodine Nelmo, lako za vas!...

NELMO. Zašto?

MIKULA. Vi biste mogli biti bogatun!... Jedna misao!... (*Gleda ga smiešeći mu se.*)

NELMO (*oštro ga gleda*). Ako se ne varam, ti se zoveš Mikula Baran.

MIKULA. Na vlas! Da, tako zvuči moje ime, ali kako se je zvao, ili kako se zove, moj ćaća, to vam nikako ne bih znao kazati. Ali manimo se tih delikatnih obiteljskih stvari!...

NELMO. Ti si...

MIKULA. Molim, izvolite...

NELMO. Vucibatina, lopov.

MIKULA. Milo mi je, što poznate na prvi pogled ljude! (*Nakloni se.*)

NELMO. Mikula Baran?... Kao da već dugo poznam to ime.

MIKULA. I ja već dugo poznam vaše vriedno ime. Znam, da su vam umrli roditelji, kad ste bili maleni. Da je vaša majka umrla mnogo kasnije...

NELMO. Što misliš reći?

MIKULA. Ona bi vam bila rekla, da se ne grade ville, kad nije novaca.

NELMO. Ti si bezobrazna ništarija!

MIKULA. Prisižem: nisam vas htio uvriediti Oprostite!... *(Gleda ga smiešeći mu se.)*

NELMO. Ti me dakle poznaš?

MIKULA. Vi se dakle ne sjećate, da smo zajedno išli u školu, kao djeca? Dakako, ja nisam onda imao ovu bradu. Ja sam bio vaš najbolji prijatelj, jer ste vi imali čestitog skrbnika, koji vam je davao novaca, koliko ste god htjeli. O, mnoge smo mi huncutarije zajedno...

NELMO *(prekine ga)*. Čekaj, čekaj!...

MIKULA. Vi ste radili sve, što sam ja htio, sve! Vidim, da me razpoznajete...

NELMO. Da, da, sjećam se... ti si bio onaj deran, koga su iz škole iztjerali, jer je krao kao svraka. Jednom si ukrao i meni, tvojemu prijatelju, ondašnjem, deset forinti. *(Zapali cigaretu.)*

MIKULA. Oprostite: petnaest.

NELMO. Imaš pravo: petnaest.

MIKULA. Ružna navada.. Kasnije ste vi bili u školi, gdje se uči latinski, a ja... po malo svuda. Ali ostavimo vaše latinsko i moje svuda... Rekli ste mi, da sam lopov...

NELMO. Nitkov, natovaren sa sedam puta sedam smrtnih grieha.

MIKULA *(nakloni se)*. Ali taj čovjek tako natovaren krije u sebi vrlo uslužnu ličnost... Čujte, jedna misao sunula mi u glavu...

NELMO. Tornjaj se, obješenjače!

MIKULA. Kad se vaš gospodin tast preseli na bolji sviet, onda ćete vi imati uviek pri sebi svoju novčarku. Ali gospodin bi tast mogao dugo, dugo živiti...

NELMO *(ustane i oštro ga gleda)*. Šuti, zlikovče! Ogavan si mi, nosi se!

MIKULA. Oprostite...

NELMO. Užasno si bezobrazan! *(Sjede.)*

MIKULA. Molim vas tu ćiku. (*Nelmo mu da cigaretu, koju je pušio. Pušeći.*) Hvala vam. Nekako mi se čini, neće na bolje, dok živi gospodin tast... *(Muklo i tužno.)* Ja se nadam, gospodine Nelmo, da vi ne ćete učiniti onako, kako je učinila gospodja Olimpija... *(Pokaže cisternu.)* Ja sam izvukao iz vode one jadne mrtvace — nekakvom kvakom. Olimpija je bila vrlo težka... krasna žena, jaka... Uznojio sam se, dok sam ju izvukao iz grotla cisterne. Učinio sam, kako sam mogao: nešto za haljine, nešto za kosu... A ono diete...

NELMO (*gleda cisternu*). Šuti...

MIKULA (*gleda ga i zlobno se smieši*). Gospodine Nelmo?...

NELMO (*zadrhta, začudjen*).

MIKULA. Prošle noći sanjalo mi se, d› ste vi, gospodine Nelmo, našli svoj pokoj u morskoj dubini... Molim vas: nikakvih ludorija! Pomislite: blato u očima, blato u zubima...

NELMO. Bla ... blato ...

MIKULA. Budite pametni!

NELMO. U zubima ...

MIKULA *(promieni glas)*. Nemojte na to misliti!

NELMO. Da, imaš pravo. Idi, idi ...

MIKULA. Gospodine, vi ste divan čovjek, ali je prava nesreća, što nemate jedan ... jedan milijun! ...

NELMO *(trgne se)*. Jedan milijun! ... *(Ustane, šeće, lice mu se vedri.)*

MIKULA. Sav bi sviet s vama živio! ...

NELMO. Da, mnogo bih dobra učinio ... siromahom ...

MIKULA. Molim vas, koliko je to?

NELMO. Jedan milijun? ... *(Zapali cigaretu.)*

MIKULA. Htio bih znati, koliko ćete imati, vi, kad budete imali jedan milijun.

NELMO *(smiešeći se, zadovoljan)*. Šuti, magarče ... Jedan milijun! ... *(Gotovo kao za se.)* Da, siromahom ... — O ... najprije nešto odmora! .., Čitavu zimu sa Idom u Nici . . . da: u Napulju . . . bolje u Kairu; Jedan milijun! . . .

MIKULA. Gospodine, dakle na put? . . .

NELMO *(stane i gleda ga)*. Na put? . . .

MIKULA. Zar ne ćete s gospodjom suprugom u Napulj?

NELMO *(smiešeći se)*. Idi, idi! Tvoje je mjesto u ludnici.

MIKULA. U ludnici još nisam bio.

NELMO *(gleda ga, nakon male šutnje)*. A . . . u tamnici?

MIKULA. Čini se, da vas zanima moja prošlost . . . Oh, moj gospodine, u ovom težkom sadanjem vremenu lako se čovjek dočepa lanca. Imam nešto izkustva . . . Nisam znao, što sam kasnije naučio, pa me skebalo...

NELMO *(zamišljen)*. Jesi li mnogo trpio?

MIKULA. Ne mogu se potužiti, bio bih nepravedan.

NELMO. Ti ćeš još uztvrditi, da se piruje u tamnici!

MIKULA. To ne, ali mogu reći, da sam stanovao sa svojimi drugovi u velikoj palači. Sve je bilo liepo: čistoća, zračno, red, pa kupelji, i liečnik, a sve bezplatno. Bilo je i mnogo knjiga. Nikada studeno, pa čujte ovu: munjovodi branili su nas od gromova. Moj gospodine, sve te divote ne uživa svaki poštenjaković! . . .

NELMO. Ali sloboda, sloboda!? . . .

MIKULA. Sloboda!? . . . Istina, presiti nismo bili, ali nismo ni gladovali.

NELMO. Ali sloboda!? . . .

MIKULA. Ako vi, gospodine, govorite o onoj slobodi, o kojoj pišu novine, vi ju možete naći u — novinah.

NELMO *(šeće uzrujan)*. Idi, idi!

MIKULA. Reći ću zidarom, da vi niste znali, da je danas subota, i da imate pri sebi samo one krasne sličice svaka po hiljadu forinti, te da ih ne možete ovdje razmieniti. Gospodine Nelmo, nemojte me zaboraviti. Išli smo zajedno u školu! . . . Liepo vas pozdravljam. *(Ide prama srednjim vratima.)* Bojim se, da ne će biti subota ni dojduće subote! . . . *(Ode sredinom.)*

PRIZOR DEVETI

NELMO

NELMO *(šeće zamišljen).* Kad mi je onaj nitkov kazao: „ali bi gospodin tast mogao dugo, dugo živiti", krv mi je udarila u moždjane . . . Oh, što ću!? . . . One nesretne mjenice! . . . Da spasim čast svoje tvrdke, krivotvorio sam tastovu. Ranio sam se u svoje dostojanstvo, te je posve naravno, da se moj ponos ovako buni. Crna, užasna budućnost! . . . *(Šečući pogleda cisternu stane, gleda ju, drhtavo joj se primiče, pa zaviri u nju, zgrozi se, udalji se, pa tužno.)* Jadna Olimpija! . . . A ono nedužno diete! . . . Grozno! . . . Udes! . . . *(Stane.)* Što da učinim? . . . Skok u more? . . . Oh, ne! Piesak, blato u kosi, u očima, u ustima! . . . Vrući olovni cjelov moždjanom? Razmrskano čelo, krv po licu! . . . I sama pomisao užasna! . . . A kako bi bilo . . . eto, nekoliko kapljica . . . ili zrnaca? . . . Oh, kako je težko iztrgnuti se iz ovog života, kad se to hoće! . . .

PRIZOR DESETI

NELMO i VICKO

VICKO *(udje s desna, pogleda mrko Nelma).*

NELMO. Dragi Vicko, prošetao si se malahno. A sjedi, sjedi.

VICKO. Da, prošetao.

NELMO. Nisi li se mrvu umorio?

VICKO. Te su tvoje rieči nekakvi uvodi . . .

NELMO. E, pa dobro: predjimo odmah na samu stvar, na argumenat.

VICKO. Tvoje argumente poznam ja bolje nego li sike Sredozemnoga mora!

NELMO. Mislim, da sam te uvjerio, da mi moja poduzeća . . .

VICKO. Jesam i bio sam uvjeren, da nemaš pameti.

NELMO. Da sam imao veću glavnícu, ja bih ju bio u kratko . . .

VICKO *(prekidajući ga).* Vrieme spraskao!

NELMO. Mogao bih se obratiti na kogagod, ali nisam luda . . .

VICKO. Nisam ni ja.

NELMO. Ja ne smijem odkriti svoje osnove drugim, jer bi me mogli preteći . Metni ruku na prsa, te reci: ne bi li se ti uvriedio, da se obratim na koga drugoga?

VICKO. Bio bih ti zahvalan.

NELMO. Zanovietam ti možda? . . .

VICKO. Učinit ćeš mi uslugu, ako odeš . . *(Gledeći cisternu)*. Ostani...

NELMO. Dragi Vicko, ja te u istinu ne razumijem.

VICKO Nismo od iste zastave.

NELMO. Morat ću dakle tražiti dobar podpis? . . .

VICKO. Ne znam, kako bi ti, propalica, mogao naći dobra jamca.

NELMO. Ne radi se o kakovoj velikoj svoti: dvadeset hiljada forinti. Što me gledaš? Gle, ti si mislio, da se radi o većoj svoti, možda o petdeset hiljada! Kako si se prevario! Ne, ne, dragi Vicko, ja nikako neću da zlorabim tvoju preveliku dobrotu. Ne, nikako! . . .

VICKO. Dvadeset hiljada!? . . . Ti si poludio!

NELMO. Ali, dragi! . . .

VICKO. Ti si pirat!

NELMO. Povratit ću ti ih, tako mi poštenja.

VICKO. Poštenja! Tu rieč shvaćamo ja i ti veoma različito.

NELMO *(smiešeći se)*. Dakako tebi nije na umu, da me uvriediš . . .

VICKO. Poštenje je za tebe najlakša lastavica, a za mene najteža kotva.

NELMO. Molim te . . . tvoj sam zet . . .

VICKO. Na moju žalost i propast.

NELMO. Jesam li ja pred tri godine, kada sam kupio silu dužica, mogao predviditi, da će u Francezkoj uroditi malo vina? Molim te pomisli na Idu!...

VICKO. Jadna Ida! . . . *(Sjede.)*

NELMO *(sladko)*. Čuj, dragi otče . . . Otac ili tast, to je isto . . .

VICKO. Poznam ja tvoju nježnost . . .

NELMO. Pomisli na ona dva angjelka . . . Uviek pitaju za tebe, za svoga predragoga djeda! Govorim ti kao otac tvoje dražestne i premile unučice Marice. Uzvišen je i ganutljiv prizor, kada se mole za svoga dobroga djeda, znaš, kada grmi, kad vihor drma kućom. Oh, kako je presladka utjeha, kad gledaš one sklopljene ručice, i one suzice na sniežnih i rumenih lišcih! Jest, dragi otče, ja sam tronut . . . duboko tronut . . . Ako misliš, da sam kadšto zabrazdio . . . *(brzo)* da, da, mnogo puta, *(lagano)* ja te molim . . . oprosti . . . Priznajem . . .

VICKO. Bilo bi vrieme . . .

NELMO. Da se radi o mojoj sreći, ja te ne bih molio, ali . . . Ida i naša dječica! . . . Govorim tebi, našem predragom otcu! Ja možda nisam dostojan tvoje ljubavi, ali Ida i djeca, molim te, reci, što sakriviše? Pak su krv od tvoje krvi! Ja jedino želim, da što prije sine na Idinom milom licu najljepše zdravlje. Što bi moja djeca, da Ida? . . .

VICKO. Šuti! . . .

NELMO. Tužna i bolna misao, i grozna . . .

VICKO *(pognute glave)*. Da, već bi vrieme bilo, da se oslobodimo tih nesnosnih muka . . . Ovako živiti? . . . Ne . . . ne! Nelmo, razmislit ću. Da možeš barem začepiti ovdje ondje koju već luknju. Govorit ćemo . . .

NELMO *(sjede uz njega).* Ja želim, da budemo svi sretni, da se zaboravi tužna prošlost, da se zaciele krvave rane...

VICKO (*trgne se*). Krvave rane!?... Ti dakle ne znaš, tko je bio onaj tudjinac?

NELMO. Tudjinac?!...

VICKO (*ustane*). Onaj visoki i plavokosi tudjinac, koga si vidio u kazalištu sa?... *(Pogleda cisternu.)*

NELMO *(ustane gledeći cisternu).* Sa Olimpijom?...

VICKO. Da.

NELMO (*smeteno*). Ali...

VICKO. Nikakvog prenavljanja! Ti dakle ne znaš njegovo ime?

NELMO. Ne znam.

VICKO (*oštro ga gleda*). Znaš!

NELMO. Ne... ne...

VICKO (*pograbi ga za prsa*). Gledaj mi u oči! — Ti si zbunjen! Ti znaš njegovo ime!

NELMO. Nemoj se groziti...

VICKO. Hoću da znam ime zavodnika!

NELMO (*razmišlja, sune mu jedna misao, trgne se.*) Kad ćeš mi dati onu svotu?

VICKO Kad dodjem na Rieku. Dakle?...

NELMO. Pusti me...

VICKO (*pusti ga, ali grozeći se*). Reci!

NELMO. Izmišljotina...

VICKO. Što?..,

NELMO. Sve ono o tudjincu.

VICKO. Tvoja izmišljotina? Hoću da znam sve! Nisam mornarče, da se sa mnom šališ?

NELMO. Kad ćeš na Rieku?

VICKO. Ovih dana. Ti drhćeš? Ti ga poznaš!

NELMO. Što ćeš učiniti, ako ti?...

PRIZOR JEDANAESTI

VICKO, NELMO, IDA i ADELINA

(Ida i Adelina udju sredinom, prisluškuju i primiču se neopažene. Adelina sluša sve to više zapanjena i prestrašena, te kao da bi htjela nešto reći, ali ne može).

VICKO. Što ću učiniti?... Ništa...

NELMO. Pusti me...

VICKO (*kroz stisnute zube, grozeći se*). Kaži ono ime!

NELMO (*oklieva, drhće, pa popušta nasilju, te s mučnim naporom.*) Olimpija... povjerila mi tajnu...

VICKO. Ah, znadeš!

NELMO. Sve ću ti reći, ali ... ali prisegni, da ćeš šutiti ...

VICKO. Kazat ćeš istinu?

NELMO *(nakon stanke s naporom)*. Da. Prisegni.

VICKO. Prisižem.

NELMO. Olimpija bila lakoumna, a ja znam, vidio sam, da on za ... zavodnik, nije toliko kriv, jer se Olimpija ogledava za njim. Znaš, kada si ti bio po moru ...

VICKO *(prekine ga)*. Prisegni na život tvoje žene i tvoje djece, da ćeš kazati istinu. Ti drhćeš, kukavice! Bojiš se zavodnika. Prisegni!

NELMO (*nakon strašne unutarnje borbe*). Prisižem ...

VICKO. Na Idin život?

NELMO *(kao gore)*. Da ...

VICKO. Na život tvoje djece?

NELMO *(posve skršen potvrdi kretom glave)*.

VICKO. Tko je zaveo Olimpiju?

NELMO (*drhtne*). Karlo Ristov.

VICKO (*se prestravi*).

ADELINA (*naglo stupi medju Vicka i Nelma, jedan korak straga, te u isti mah bolno, prezirno i silno*). Nelmo laže!!!

NELMO (*gleda ju prestravljeno*).

IDA *(nakon stanke)*. Adelina, nisi li čula, kako je prisegao? Jadna sestro, ljubav te je zasliepila!

VICKO. Adelina, ti dakle poznaš zavodnika? (*Uzme ju za ruke.*) Kaži!

ADELINA *(gleda sestru, razmišlja, sve to jače drhće)*.

IDA. Adelina, odgovori otcu. Odkrij sve.

VICKO. Da, sve! Govori!

NELMO (*udušeno*). Adelina ne zna ... ne zna ... ne ...

ADELINA (*smućena, prestrašena, tužna*). Ne ... ne ... ja ga ne ... ne ...

VICKO. Ti ga poznaš!

ADELINA. Ne ... ne poznam ... ne poznam ga ... ne ...

IDA. Adelina, jadna sestro! *(Zagrli ju i plače.)*

ADELINA. Ne ... ne poznam ... ne poznam ...

VICKO *(očajno)*. Moja kći ljubi zavodnika moje žene! *(Uhvati se rukama za glavu, ode lievo, u kuću.)*

IDA *(ide za njim s Adelinom, koja se na nju oslanja)*. Nelmo, dobro si učinio, što si razkrinkao onog podlog izdajnika!

NELMO *(je klonuo na jednu stolicu desno, i poražen drhće, buljeći u grotlo cisterne.)*

ZASTOR PADNE

ČIN TREĆI

Prizemna soba u kući kapetana Vicka. Desno vrata u dućan. U zadku široka vrata u vežu. Ova vrata cieli čin otvorena. Razumije se, da se vežom ide desno na ulicu, a lievo na stube, u kuću. Kroz široka vrata liepo se vidi u široku vežu. U zadku, lievo širokim vratima, veoma širok prozor sa željeznom rešetkom, kroz koju se vidi u vežu. Na lievoj strani nije ni vrata ni prozora. Stol, pisaći stol, kanapé, naslonjači, stolice, ormari, sat, slike, jedan brod na jednom ormaru. Na pisaćem stolu gore svieće.

PRIZOR PRVI

VICKO, MIKULA, zatim NELMO

VICKO *(kad se zastor diže, pogledava lievu stienu sobe s Mikulom, koji je odjeven kao radnik nedjeljom)*. Evo, ovdje bih htio imati vrata u pivnicu.

MIKULA. Probit ćemo zid.

NELMO *(udje sredinom, došavši vežom s desna; mrk)*. Dobar večer! *(Gleda jedan hip lievu stienu, pa se uzšeće).*

MIKULA. Dobar večer, gospodine Nelmo! *(Gleda značajno Vicka.)*

VICKO. Što me gledate?

MIKULA. Danas se veseli sav sviet, a ja . . . *(Pokaže palcem i kažiprstom, da nema novaca)*. Molim vas jednu malu anticipaciju: dvie forinte.

VICKO. Moram ih uzeti u dućanu. *(Ode desno.)*

PRIZOR DRUGI

NELMO i MIKULA

MIKULA. Gospodine Nelmo? . . .

NELMO. Što ćeš, objеšenjače?

MIKULA *(nakloni se)*. Tko za druge krade, za se će na vješala.

NELMO. Prestani graktati!

MIKULA. Kažem, da smo zajedno išli u školu . . .

NELMO. Pak?

MIKULA. Muče vas neke brige . . . *(Tajinstveno.)* Čekat ću vas malo kasnije iza kuće . . . Govorit ćemo . . .

NELMO *(srdito)*. Šuti! Nosi se!

MIKULA. Vi ćete šutiti . . .

NELMO *(zamišljen)*. Što si rekao? *(Stane).*

MIKULA. Ništa, ali bih učinio sve, što biste mi zapovjedili. Sjetite se onog našeg razgovora pred devet mjeseci, kad je došao s puta vaš gospodin tast . . . Da, sve što biste mi zapovjedili! Ali, ako štogod . . . i . . bez vaše zapovjedi, bit će isto, da isto, kao da ste me vi nagovorili . . .

NELMO *(gleda ga zapanjeno, trgne se, pogleda vrata dućana, pa Mikulu, te grozeći se)*. Ako ne odeš iz ovog mjesta za dvadeset i četiri sata, sjedit ćeš u hladu! Lupežu, jesi li razumio?

MIKULA *(nakloni se)*. Ja bih htio da ste vi sretni. Da ste vi, bio bih i ja — kao kad bijasmo djeca . . .

PRIZOR TREĆI

NELMO, MIKULA i VICKO

VICKO. Evo vam vaše anticipacije. Dodjite na posao što prije. *(Dade Mikuli novac, sjede k pisaćem stolu.)*

MIKULA. Hvala, gospodine principale? Dobar počinak, gospodo!

VICKO. Te dvie forinte gonit će vas noćas sad na orcu sad na poju.*

MIKULA. Tu razumijem ma da nisam mornarina. Pit ću, gospodo, u vaše zdravlje. Veselo! Danas je zadnja pokladna nedjelja! *(Ode sredinom, pa desno vežom).*

PRIZOR ČETVRTI

VICKO, NELMO, kasnije MIKULA

NELMO *(nakon stanke).* Dragi otče . . . jošte . . .

VICKO. Danas nisi trebao dolaziti, jer je dosta hladno. Ida je slaba.

NELMO. Imamo zatvorenu kočiju, a do Rieke dva skoka. *(Ogledava se sobom.)* Liep je tvoj comptoir! Sada i sam vidiš, kako nas mogu poslovi progutati, opojiti! — Kako ti rekoh, kako sam te molio . . .

VICKO. Govorit ćemo sutra na Rieci! Ja nemam nikakvog posla s riečkom štedionicom, a danas sam primio pismo od njezinog ravnateljstva, da odmah dodjem na Rieku, da se radi o njekih mjenicah. To je šaren posao.

NELMO *(je zapalio cigaretu i stao šetati na rieči: „riečka štedionica").* Molim te! . . .

VICKO. Ti bi htio odmah novce, da platiš mjenice prije nego ja dodjem na Rieku. Jest, to su zapleteni konopi!

NELMO. Govoriš sa mnom kao da sam zločinac . . .

VICKO. I jesi! *(Izvadi iz džepa jedno pismo.)* Ovo sam pismo jučer primio iz Trsta; piše mi jedna tvoja, znaš, tvoja . . . Eto, i ljubovcu imaš! Hrdja si, bezsramnik, zločinac!

NELMO. Ako su zločinci svi supruzi, koji imaju jednu . . . jednu prijateljicu, onda je mnogo zločinaca na svietu.

VICKO. Mnogo ili malo, nitkovi su svi oni, koji gaze obiteljsku svetost, svoje dužnosti prama obitelji. Kad si potrošio osamdeset novčića za par rukavica za tvoju ljubovcu, ti si ukrao svojoj ženi i svojoj djeci osamdeset novčića. Bio si tat, ogavan tat.

NELMO. Ti si doktrinarac, ali imaš pravo. U ostalom, nizko ljubakanje ne može zamagliti svetu ljubav. Cerenje namiguše ne može se splesti s milovanjem supruge.

VICKO. Vidim: uzalud sam trošio sapu, da počešljam ježa.

NELMO. Što smo se zapreli u to nesretno pitanje, tomu si ti kriv.

VICKO. Ti si izgubio kormilo! Ja sam dakle kriv, što mi ona tvoja

* Sad na orcu sad na poju = sad lievo, sad desno.

piše, da će posjetiti Idu i pokazati joj neka tvoja pisma, ako joj ne pošaljem hiljadu forinti!

NELMO. Čuj, dragi Vicko: prisižem ti, da ja nemam ljubovce! Taj je list zloba, koja hoće da sije razdor, smutnju.

VICKO. Hiljadu forinti!... To je plod tvojeg ludovanja, crn ti obraz! Ti si...

NELMO *(prekine ga).* Opet vreća napadaja! Ali ni moje srce nije komad željeza. To je okrutno. Čuj, dragi otče: ti si sama žuč. Ti ne znaš, kako izgrizaju moje srce te tvoje rieči. Ja već ne mogu snositi ovaj nevoljni život...

VICKO. Pomisli na svoju prošlost!

NELMO. Ja ginem za spokojnim i veselim životom. Htio bih se promieniti iz dna srca. Vajme, moja prošlost!... Osjećam provale bolnog kajanja, i mrzak sam sâm sebi, i gadi mi se odpor mojega pogaženoga ponosa, ali osjećam i neizrecivu gorkost, tjeskobno poniženje. Grozničava radinost, i snivano bogatstvo, i veliki poslovi bijahu moja radost, moja naslada, moje razkošno mučeničtvo. Dragi Vicko, još te molim...

VICKO (*gleda ga zapanjeno*). Nesretniče!

MIKULA *(prisluškuje iz veže; vidi mu se samo glava).*

NELMO. Dragi otče, zašto si tako okrutan?

VICKO. Sutra će puknuti.

NELMO. Molim te, ne budi tako nemilosrdan!

VICKO. Ti u tamnicu, Ida s djecom k meni. Idi!

MIKULA (*ode desno vežom*).

NELMO. Nemoj... nemoj...

VICKO. Ako nisi krivotvorio moj podpis, dat ću ti dvadeset hiljada. Ako se opametiš, bit ćemo prijatelji, živit ćemo u svetom miru. Sad idi!

NELMO *(idući prama srednjim vratima).* Još ću te moliti... još! (*Ode sredinom, pa desno vežom.*)

PRIZOR PETI

VICKO, zatim VALENTIN

VICKO (*uzme na pisaćem stolu staklenku, izpije čašu vina na dušak. Sa ulice se čuje pjevanje, smieh, graja, sviranje harmonike, a sve to se udaljuje*). Krabulje — zadnja pokladna nedjelja. O, razumijem ja ovo urlikanje! Već je devet mjeseci od one sablazni, a ove traljave bitange još ne će da me puste u miru! Mogao bih pobiesniti! *(Opet izpije čašu vina, šeće.)* Dvadeset hiljada!... On bi u godinu dana više prorajtao nego li stoji ratno brodovlje englezke kraljice!

VALENTIN (*udje sredinom, došavši s desna vežom*). Vicko, dobar večer!

VICKO (*oštro*). Dobar večer!

VALENTIN. Evo me po drugi put da ti kažem, da nikako ne razumijem, kako si ti mogao utuviti u glavu, da bi moj Karlo...

VICKO (*prekine ga*). Ja da dadem svoju kćerku zavodniku moje žene? Nikada! Nemoj mi spominjati onu sablazan!

VALENTIN. Kako znaš, Karlo se je vratio s puta pred deset dana, pa želi s tobom govoriti. Doći će k tebi.

VICKO. Veoma je smion.

VALENTIN. Poznam ja tvoju tvrdoglavost.

VICKO. Neka mi se ne usudi pred oči. Ni Adelina ga ne brani. Tvoj sin nema obraza.

VALENTIN. Nemoj mi vriedjati sina! To je bezočno, drzovito! Čekat ćeš, dok prekoračim prag tvoje kuće! Sramota! (*Ode sredinom, pak desno vežom.*)

PRIZOR ŠESTI

VICKO, zatim MIKULA, zatim ADELINA

VICKO. Ni hip mira! Da, bezobraznik, hulja! Čim začujem njegovo ime, zakipi mi krv.

MIKULA (*gleda iz veže, vidi mu se samo glava*).

VICKO. Žao mi je Valentina ... Eto, i on, za jednu rieč odmah plane i okrene mi ledja! Uh, kakav je to sviet! (*Sjedne k pisaćem stolu, uzme iz listnice dvie hiljadarke, podigne ih pred lice, strese ih.*) Moj mi je zet jednom kazao, da su ovo prnje! Hiljadarka — prnja! Ja ću ipak zabilježiti brojeve ovih — prnja. (*Metne hiljadarke na list, gledu ih i piše u listnici; zatim metne hiljadarke u list, zapečati ga, pa list u listnicu, a ovu u džep. Ustane.*) Prnje, prnje!...

MIKULA (*opazivši nekoga lievo u veži, ode desnom vežom*).

VICKO. Da je bio sa mnom na brodu samo jedan sat, kad se lome jarboli, kad lete do vraga gabije, drugačije bi govorio moj gospodin zet!

ADELINA (*udje sredinom došavši vežom s lieva*). Je li bio kod tebe jedan zidar?

VICKO. Da.

ADELINA. Što si se danas zabio u ovu sobetinu? Ida i ja same smo gore.

VICKO. Duša me boli, kad ju gledam ... Blieda je, slaba ...

ADELINA. Dodji gore.

VICKO. Napisao sam pismo: šaljem u Trst dvie hiljade forinti za onu robu, što smo primili pred koji dan.

ADELINA. Prekasno za današnju poštu.

VICKO. Predat ću ga sutra na Rieci. Već sam ti rekao, da moram na Rieku. Znaš ... ono ...

ADELINA. Biedna Ida!

VICKO. Nelmo me opet napastuje, da mu dadem dvadeset hiljada forinti. Pred devet mjeseci, kad sam se vratio kući, dao sam mu deset hiljada, jer mi je odkrio onu tajnu. Da ju nije odkrio, ti bi danas bila žena onog podlog zavodnika.

EVGENIJ KUMIČIĆ GOD. 1886.

ADELINA (*pokrije lice rukama*).

VICKO. Oh, kakav život, kakav život!... Malo prije bio je ovdje Valentin, nagao, naprasit. Rekao mi, da će njegov sin k meni . . . Bies ga odnio!

ADELINA. A da je Karlo nedužan?...

VICKO. A! Što veliš?...

ADELINA. Nemoj se ljutiti.

VICKO. Znam, Nelmo je hrdja, ali ne mogu vjerovati, da bi jedan otac prisegao na život svoje žene, svoje djece... (*Izpije čašu vina.*) Adelina, ti valjda ne misliš više na Karla?...

ADELINA. Dragi otče, nemoj toliko piti...

VICKO. Šuti.

ADELINA. Mogu li, smijem li? Pomisli na svoje zdravlje... Ne, ti ne znaš, kako me srce boli, kad si razdražen! (*Nakon stanke, silno smućena, bolno.*) Ja ne mogu s tobom govoriti... kako bih... što bih htjela, jer se odmah razljutiš... (*Sjedne.*)

VICKO. Ni rieči o Karlu!

ADELINA (*očajno*). Oh, Bože!... (*Stanka.*) Govorit ću ti o mojoj sestri...

VICKO. Znam, da neće biti veselo, što ću čuti.

ADELINA. Ida već nema...

VICKO. Kaži.

ADELINA. Dobre haljine. Djeca nemaju obuće...

VICKO. Sirote ..

ADELINA. Nelmo nije već pol godine platio stanarinu...

VICKO. Pa ih tjeraju iz kuće.

ADELINA. Da.

VICKO. Sramote li!

ADELINA. A vjerovnici su...

VICKO. Sve su im zaplienili?...

ADELINA. Sve. Molim te, dat ćeš mi nekoliko stotina forinti za Idu. Imala je nešto srebrnine, ali je sve morala založiti, pa i svoj sat s lančićem... (*Pokrije lice rukama i tiho zaplače.*)

VICKO (*uhvati se rukama za glavu*). Kći brodovlastnika i kapetana Vicka Lenara založila je i svoj sat! (*Šeće.*)

PRIZOR SEDMI

VICKO, ADELINA i IDA

IDA (*udje sredinom, došavši vežom s lieva*). Adelina, čekala sam te... (*Gleda u čudu otca i sestru.*)

VICKO (*gleda Idu, pak jecajući*). Jadna moja Ida! (*Zagrli ju i plače.*)

ADELINA (*plače*).

IDA (*nakon stanke, uzdrmano*). Otče ... sestro? ...

VICKO. I ... i ... sat s lančićem! ...

IDA (*trgnuvši se, gleda sestru*). Adelina!? ...

ADELINA. Da, sve — sve sam otcu rekla.

IDA (*pritisne rukama srce*). Oh, Bože! ... (*Klone na stolicu, pokrije lice rukama, mučno diše, ali ne plače.*)

VICKO (*sjede do nje, metne joj ruku oko vrata, spusti glavu na njezino rame*). Ida, biedno moje diete! ... Ne, ne, ja nisam znao, da toliko stradaš! Zašto mi nisi rekla, zašto mi nisi pisala? Nisam li ja tvoj otac? Ti, moja kći, ti u crnoj biedi!? ... Ne, ne, nisam znao, dobra moja Ido! Sad već nećeš trpiti, jer ću ja sutra na Rieku. Reći ćeš mi sve, i bit ćeš mirna i zadovoljna, a ja zadovoljniji od tebe. Vidit ćeš, kakve ćemo liepe haljinice kupiti Marici i Alfredu!

IDA. Moja djeca! ... (*Zaplače.*)

VICKO (*nakon stanke*). Da, sutra ću doći na Rieku, gdje ću ostati nekoliko dana, da već jednom svršimo ...

ADELINA. Pak će Ida doći amo, da se odmori ...

VICKO. Dakako!

IDA. Dragi otče, Nelmo će ti sve reći.

VICKO. Što: sve!? ...

IDA. Sve svoje obveze. Vrieme je, da i on odahne.

VICKO. Ali molim te, što to govoriš o Nelmu?

IDA. Nisi li kazao, da ćeš doći sutra na Rieku, da? ...

VICKO Nelmu ne dam ni novčića!

IDA. Ti ćeš dakle sam platiti njegove? ...

VICKO. Kako to govoriš, dobra moja Ida? ...

IDA. Ja te ne razumijem ... Jesam li sanjala malo prije? ...

VICKO. Ne, nisi sanjala.

ADELINA. Otac će ti sve reći — sutra ...

IDA. Vječna nepouzdanost, vječne sumnje! Oh, znam: vi mrzite Nelma! Ti, Adelina, ti bi mu morala biti zahvalna ... Da nije bilo Nelma, da nije on odkrio otcu ono, ti bi danas bila žena Karlova, koji nije dostojan tvoje ruke.

ADELINA (*očajno pokrije lice rukama*).

VICKO. Ono je jedino dobro, što je Nelmo učinio našoj obitelji.

IDA. Adelina, nemoj plakati. Znam, da si ga ljubila ... Oh, da te mogu utješiti!

ADELINA. Ja želim, da budeš ti sretna ...

VICKO. Ida, već je kasno.

ADELINA. Podji gore. Počini malko.

IDA. Jedan hip, jer će Nelmo odmah doći, pa ćemo se odvesti na Rieku. (*Ode sredinom, pak vežom lievo.*)

VICKO. I sat s lančićem! ... Adelina, složi one spise na pisaćem stolu. Idem u dućan, da ti štogod priredim za sutra. Ni novčića nikomu na dug! (*Ode desno.*)

PRIZOR OSMI

ADELINA zatim NELMO

ADELINA (*slaže pisma na pisaćem stolu*). Karlo hoće, da još danas govori s mojim otcem ... Ja ne znam, kako da zapriečim taj sukob. Dodje li Karlo, molit ću ga, umirit ću ga ... Ne smijem odavle. Oh, Bože, Bože: ne vidim kraja ovomu jadu!

NELMO *(udje sredinom došavši vežom s desna. Pogled nemiran, smućen)*. Što radiš, Adelina? Tako si tužna, a danas je zadnja pokladna nedjelja, krabulje lete cestom! Ti mi ne odgovaraš? ...

ADELINA. Ida te čeka gore.

NELMO. Ti si opet plakala ... Vidio sam ga malo prije ... on se zove Karlo Ristov! Oh, ti ga smrtno ljubiš! ... Nemoj me gledati tako ubojito! Tvoj pogled pali kao grom ... — Otac je nemilosrdan, ali još ću ga moliti ...

ADELINA. Iz tvoje duše govori crna zdvojnost.

NELMO. Istina, najcrnja, ali Karlo ne bi smio zdvajati, jer ga ljubiš ti, najkrasnija od sviju zdravih djevojaka.

ADELINA. Nesretniče!

NELMO. Kad usneš, Karlo je zadnja tvoja misao, pak snivaš o njemu i probudiš se blažena, kao da ti je utisnuo cjelov na ustne. Kadšto se naglo probudiš, prestrašena: munja u olujnom mraku, Karlo stoji na palubi svoga broda, gleda raztrgana jedra, opet najcrnji mrak ... ti plačeš i moliš se Bogu ...

ADELINA. Otac će sutra na Rieku ...

NELMO. Još ću ga moliti, kao odsudjena duša ...

ADELINA. Karlo će amo ...

NELMO. On te ljubi ... Kad šeće u noćno doba, na pučini, palubom svoga broda, on misli na tebe, i vidi tvoj rajski smiešak nad pjenom valova, što veselo šume okolo broda. A kada veje tiho povjetarce u sumrak, on razabire tvoj mili glas, i tvoje uzdahe, i tvoje molitve, i osjeća tvoj sladki dah, jer ga tvoja duša svuda prati i obliće. Misli na tebe i gleda, kako titra neka mila slika na jedrima, u srebrnom sjaju mjesečine ...

ADELINA (*sjetno, pognute glave, tiho*). Šuti, šuti ... Neću, da mi ti govoriš o njemu ...

NELMO. Da, Karlo je uviek s tobom! Ti si mu izpunila sve ogromne prostore izmedju mora i neba. Čuj, čuj, Adelina! Vedro nebo tvoje mu je čelo — ne kao kad ti ja govorim, — rujna zora tvoje su mu ustne, a kad se val zaiskri na suncu, gledaj, daleko, daleko, na plavetnom obzorju, onda mu se smieši tvoja zlatna zjenica. (*Ganut svojim vlastitim glasom.*) Kad se sunce veličanstveno diže iz valova oceana, ono ga obasiplje tvojimi žarkimi cjelovi, a kada tone u modre valove, Karlo zuri s palube za njim, njegova duša leti za njim uzdišući: zlatno sunce, pozdravi mi moje zlato! ...

(*Promienì glas.*) Adelina, zašto me sada ubojito ne gledaš? Zašto se je na tvojem licu ružna mržnja promienila u premilu sjetu?

ADELINA (*pošto ga je gledala, dok je govorio, kao da se budi, razabire, pa oborivši glavu, tiho*). Šuti ... šuti ...

NELMO. Htio sam prenuti tvoje srce na milosrdje, htio sam, da te ganem ... Adelina, jesi li opazila, kako sam bio dirnut? (*Zadovoljno.*) Moje duboko ganuće najbolji ti je dokaz, da nisam toliko opak ...

ADELINA (*uzdahnuvši*). Biedna Ida! ...

NELMO. Govori i ti s otcem, moli ga, da mi pomogne. Spasi sestru, smiluj se sestri!

ADELINA. Ti, ti govoriš o milosrdju!? Nisi li prisegao na njezin život i na život tvoje i njezine djece, da je Karlo?

NELMO (*zadrhta*). Šuti! ..

ADELINA. Već bih ti bila skinula krinku, ali život moje sestre ...

NELMO. Ti bi ju ubila, da ne šutiš ... Život sestrin mora ti biti miliji od Karlove ljubavi. Adelina nemoj me tako mrziti! Kako sievaju tvoje oči! ...

ADELINA. Mrzim te od dana, kada ... (*Obori oči.*)

NELMO (*silno uzrujan*). Ti na nikoga ne misliš koliko na mene! Ta tvoja mržnja najsilniji je tvoj osjećaj. Ja sam ti uviek pred očima; uvjeren sam, da i snivaš o meni. Da me ne mrziš, ti ne bi na mene mislila. U tvojoj zdravoj i mladoj krvi toči se žeravica mržnje, jer misliš, da sam najveći zlikovac. Da sam dobar, tvoja bi se mržnja možda mogla pretvoriti u ... nemoj me gledati tako ubojito! ...

ADELINA. Jadniče, ti ne znaš, što je strah božji!

NELMO. Znam, ali je kasno ...

ADELINA. Ida mi se jednom tužila, da se rugaš onim, koji vjeruju ...

NELMO. Jadna Ida! ... Ona nije zdrava ... kao ti ... Bojim se, neće ozdraviti ... Adelina, a da Ida izdahne svoju plemenitu dušu? ... (*Plače.*)

ADELINA. Bog je dobar ... još je mlada ...

NELMO. Ja ne bih drugo mogao nego tužno reći tvojemu otcu: Moj dragi taste, tvoja mila unučad izgubila je svoju predobru majku ... Majka će mojoj djeci uskrsnuti, ako Adelina ...

ADELINA. Oh, Bože! ... (*Pokrije lice rukama.*)

NELMO. Ti bi bila najbolja majka djeci tvoje sestre ... Marica i Alfredo ne bi ni znali, da im je majka umrla... Ja sam bio malen kad je moja umrla...

ADELINA. Svrši za ljubav božju!

NELMO. Vidiš, sve je moguće ... ja bih mogao učiniti kao tvoj otac ... oženiti se kojom neznankom, a moja bi djeca mogla imati maćehu možda kakva je bila tvoja ... Ja strepim za život moje dobre Ide ... (*Stanka, jecajući.*) Da, i ja se nadam, da će ozdraviti, ali da nas snadje užasna nesreća? ... Oh, ne, ne! ... Krv mi stine u srcu, kad na to pomislim ... Ti se dakle ne bi smilovala mojoj jadnoj djeci? ... Kako si okrutna! ...

PRIZOR DEVETI

ADELINA, NELMO i KARLO

KARLO *(udje sredinom, došavši vežom s desna)*. Dobar večer!
ADELINA. Karlo! *(Poleti k njemu, zagrli ga.)*
KARLO. Gospodine, tražim vas.
NELMO. Molim . . ,
KARLO. Vi ste me podlo oklevetali!
NELMO (*oborivši glavu*). Podlo.
KARLO. Ja zavodnik Olimpije!? . . . Vi ste bezsraman lažac!
NELMO. Da.
ADELINA. Krivorotnik!

NELMO (*pognute glave, u najvećem očaju.*) Krivorotnik, zločinac, bezbožnik, odsudjena duša . . . Groznog li ponosa! . . . — Adelina. nemoj me tako ubojito . . . (*Pognute glave.*) . . . Munje sievaju iz tvojih zjenica . . . *(Zadrhta.)* . . . meni se krv ledi . . .

ADELINA. Opačine zastrle su ti pamet . . .
KARLO *(tiho Adelini)*. On je u istinu bolestan.
NELMO. Adelina, njega gledaj . . .
ADELINA. Idi, idi, nesretniče!

NELMO. Gospodine kapetane, oprostite mi . . . (*Podje prama srednjim vratima, okrene se, gleda ih skršen.*) Moli otca . . . spasi sestru . . . Oprostite, gospodine kape . . . (*zadrhta kao da ga je ubolo u glavi, primi se objeručke za glavu, pa ode sredinom, a vežom lievo.*)

PRIZOR DESETI

ADELINA i KARLO

ADELINA (*primi ga za ruke*). Karlo, zaklinjem te, idi, otac je razjaren.
KARLO. Hoću . . .
ADELINA. Ne, ne danas!

KARLO. Hoću da mu kažem, da ga je Nelmo nalagao.

ADELINA. Dodji malko kasnije u vrt. Čim ode sestra na Rieku, i ja ću u vrt. Idi, molim te!

KARLO. Adelina, čudna mi slutnja obuzima dušu . . .

ADELINA (*gleda ga začudjeno*). Čudna slutnja!? . . .

KARLO. Ne sjećaš se, što si mi rekla pred devet mjeseci, kad sam bio na polazku? . . . Da si prisegla, da nećeš nikomu odkriti svoju tajnu . . . ime zavodnika. Tvoj otac misli, da sam ja, a ti — šutiš . . .

ADELINA. Prisegla sam na tvoj život . . .
KARLO. Zašto? Ti obaraš oči . . . Adelina, ljubiš li me? . . .
ADELINA. Bog te čuje . . . Kajat ćeš se, da si me to pitao. Oprostit ću ti — već sam ti oprostila. Kad se moj otac malko primiri, onda ćeš

s njim govoriti. Dosta je, da sazna, da si ti nedužan. Ne, on ne smije saznati za ime bezbožnika . . . (*usupnuta*). Čemu se čudiš?

KARLO (*gleda ju začudjeno*). Je li moguće!?

ADELINA (*prestrašeno, naglo ga ogrli, tiho*). Šuti, šuti! . . .

KARLO (*nakon stanke*).Ti mnogo trpiš . . .

ADELINA. Tješi me tvoja ljubav. Oh, koliko jada' . . . Da, tvoja ljubav, ona mi je sve. Uviek mislim na tebe, uviek. Devet mjeseci nisam te vidila!. . . (*Gleda mu u oči, smieši mu se, on ju grli i ljubi.*)

PRIZOR JEDANAESTI

ADELINA, KARLO i VICKO

VICKO (*udje za korak iz dućana, s desna, trgne se, povrati se u dućan, udje s revolverom, brzo ka Karlu, hoće da izpali*). Zavodnik moje žene grli moju kćerku!

ADELINA (*uhvati brzo otca za ruku*). Otče!

VICKO. Pusti me! (*Odrine kćerku, opet digne ruku s revolverom.*)

ADELINA (*prigne mu opet ruku*). Otče, otče! . . .

VICKO. Pusti me!

ADELINA. Karlo nije kriv!

VICKO. Nelmo je prisegao na život . . .

KARLO. Krivo prisegao!

ADELINA. Otče, slušaj me: Karlo nije kriv!

VICKO. Ti dakle poznaš zavodnika!

ADELINA. Reći ću ti . . .

VICKO. Onda, pred devet mjesecih, rekla si, da ga ne poznaš!

ADELINA. Oh, majko moja! (*Pokrije lice rukama.*)

VICKO. Kaži, ili . . . (*Oštro ju gleda.*)

ADELINA (*nakon stanke*). Nelmo.

VICKO (*prestravljen*). Nelmo!? . . .

ADELINA. Prisilo si me . . . Biedna Ida! . . .

VICKO. Nelmo!? . . . Moj zet!? . . . Prisegao na život . . . Ne, ne, to je previše grozno! . . .

ADELINA. Prisegla sam na Karlov život, da neću . . . (*Pokrije lice rukama i plače.*)

KARLO. Odkrila si tajnu kad je moj život bio u pogibelji.

ADELINA. Što sam mogla učiniti? . . . Otac je već htio . . . Oh, Bože, Bože! . . . Karlo, spasila sam tebi život, ali . . . (*plačući*) . . . ako Ida sazna . . . Otče, ti njoj nećeš reći? . . .

VICKO (*biesan*). Gdje je Nelmo? Možda je gore . . . (*Brzo prama srednjim vratima. Adelina i Karlo zaustave ga.*)

ADELINA. Otče, smiluj se sestri! . . .

KARLO. Gospodine Vicko, umirite se!

VICKO. Hoću, hoću! . . .

ADELINA. Ne, nećeš biti ubojica! Otče, pomisli na Idu . . . (*Uzme mu revolver iz ruke.*)

VICKO (*nakon stanke*). Da, Ida je slaba . . . Oh, lupež! . . . Olimpija . . . Olimpija uvela ga je u moju kuću . . . (*Sjedne.*)

ADELINA (*metne revolver na stol*).

VICKO. Da, Olimpija . . . Kasnije sam saznao, da je Nelmo baštinio liep imetak od svog otca, ali je njegov skrbnik bio varalica. Nesretni Nelmo stao je svakojako trgovati, pošto je svršio gimnaziju i sproveo jednu godinu na sveučilištu u Beču, gdje je živio razkalašeno, ludo. — Adelina, kako znaš, da je Nelmo? . . .

ADELINA (*uzdahnuvši*). Kazat ću ti . . .

VICKO. Jesi li sigurna? . . .

ADELINA. Bit će godina. (*Zašuti pogledavši Karla.*)

KARLO (*pruži ruku Vicku*). Gospodine Vicko . . .

VICKO. S Bogom, Karlo. Reci tvojemu otcu, da mi oprosti. Ne znam, gdje mi je glava . . . Oprosti mi i ti . . . (*Da mu ruku.*)

KARLO (*da ruku Adelini, gleda ju*). Adelina . . . S Bogom! . . .

ADELINA (*turobno*). S Bogom, Karlo! . . .

KARLO. Oluja se je slegla, a sad još nešto mrtvih valova, pa eto nas u tišini. (*Nakloni se, ode sredinom, a vežom desno.*)

PRIZOR DVANAESTI

VICKO i ADELINA

VICKO. Reci mi dakle, kako znaš, da . . .

ADELINA. Jedne večeri, bit će godina, bila sam u vrtu, gdje je onaj gusti jorgovan. Bila sam tužna. U vrt dodjoše Olimpija i Nelmo . . .

VICKO. Kaži, kaži . . .

ADELINA. Zaustaviše se iza jorgovana; Olimpija je plakala, da ćeš ju ubiti . . . Nelmo ju je tješio, da će ona otići u kojigod veliki grad . . . i tako da će sve ostati tajna, a on da će se brinuti za diete . . . Olimpija mu odgovarala, da bi se ti mogao medjutim povratiti s puta, pa kad ju ne bi našao kod kuće . . .

VICKO. Naravno: sve bih bio razumio . . .

ADELINA (*oborivši glavu*). Ja ti ne mogu kazati sve njihove rieči . . . Cielu sam onu noć plakala . . .

VICKO. Oh, munjo! . . .

ADELINA. Sada znadeš sve. Hoćeš li moći ugušiti svoj gnjev, kad se sastaneš s onim nesretnikom? Neka ti uviek bude na umu Ida . . .

VICKO. Moja ojadana Ida! . . . A ti, Adelina? . . . (*Gleda ju.*) Moj Bože, koliko si pretrpila! Grozne su morale biti tvoje muke! Ti nisi mislila na

svoju budućnost, na svoju sreću, nego samo na mir, na život svoje sestre. Kako je moralo krvariti tvoje srce, kad si slušala, kako sam proklinjao Karla! Oh, patnice moja, ti si pravi angjeo! (*Ljubi ju i miluje.*) Da, zakopat ću u srce sve, što si mi rekla... Bio bi smrtan udarac za Idu...

ADELINA (*zagrli otca*). Oh, hvala ti moj dobri otče!...

VICKO. Da, u svoje srce zakopat ću tajnu, neka ga razgrize i raztoči, neka što prije legnem u grob... (*Ode desno.*)

PRIZOR TRINAESTI

ADELINA, zatim IDA i NELMO

ADELINA (*gledeći desno*). Kako je slomljen!... — Moj Karlo doći će u vrt... Oh, Bože!... Ne, ne, još nije ovaj jad...

IDA (*udje s Nelmom iz veže, došavši s lieva vežom*). Gdje je otac? Čeka nas kočija...

ADELINA. Otac je u dućanu. Hajdmo, da vas izpratim... (*Korakne prama srednjim vratima.*)

IDA. Da pozdravimo otca...

ADELINA. Silno je razjaren... (*Pogleda Nelma.*)

IDA. Da odemo a da ga ne!?...

ADELINA. Ti ostani ovdje, a Nelmo neka ide na Rieku.

NELMO. Ja moram govoriti s otcem.

ADELINA. Ovdje je bio Karlo, otac ga htio ubiti...

IDA i NELMO. Ubiti!?

ADELINA (*gleda Nelma značajno*). Ja sam spasila život Karlu. Samo sam ga ja mogla spasiti. Moj se je otac pomirio s Karlom.

IDA. Oprostio mu dakle?

NELMO (*muči se da pritaji strah*). Da, oprostio mu...

IDA. A s tobom neće, da se pomiri! (*Uzdahne i obori glavu.*)

ADELINA (*kaže Nelmu kretom glave, da odmah ode*). Otac je upravo gnjevan...

NELMO (*nakon razmišljanja odlučno*). Ja moram s njim govoriti, pa puklo kud puklo. Ida, idi odmah na Rieku. Čekaju te djeca. Ja ću sutra doći na Rieku s otcem. Ja ga moram pratiti odavle na Rieku, jer, kako je srdit, možda ne bi došao k nama, a to bi mi žao bilo i poradi naše djece. Još danas kazat ću mu sve, sve! Ako ne danas, onda sutra u jutro, kad ne bude ovako razdražen.

ADELINA. Ida, ostani ovdje. Otac će ti dovesti djecu iz Rieke, sutra. Bit ćeš ovdje nekoliko dana, zajedno tješit ćemo otca.

IDA. Alfredo neće u postelju, ako ga ne svučem ja.

NELMO (*iznenada osokoljen jednom misli*). Ida mora biti sutra u jutro na Rieci Ida, ja ću ti dovesti otca. Samo ti možeš smekšati njegovo

srce, samo ga ti možeš razoružati, i pomiriti sa mnom. Preporučam ti mar, nastojanje, revnost, gorljivost, hitnju, uskoravanje, živu želju, i svaku tvoju moć, i najsnažniju nepopustljivost... da polučiš svoj plemeniti cilj! Ida, tvoja je zadaća velika, sveta: Oprost!... Uzvišena rieč! Bog će ti dati snagu! A sada idi, moja dobra Ida, idi k našoj dragoj dječici! Obaspi ih cjelovi u ime njihovog (*veoma ganut*) prenesretnog otca. Čekaj nas sutra, i znaš, budi odvažna! Ida, sutra bit ćeš angjeo mira!...

IDA. Da, i uvjerena sam, da će ti otac oprostiti. Idem.

ADELINA. Ostani, zaklinjem te!

NELMO. Ida, idi, idi... (*Uzme ju za ruku.*)

IDA (*sestri*). Pozdravi otca. (*Poljubi ju, pa podje prama srednjim vratima.*)

ADELINA (*Uzevši ju za ruku*). Molim te, ostani, molim te!... (*Ode sredinom sa Idom i Nelmom, pa svi vežom desno. Koji hip zatim vraća se Adelina vežom na lievo, otirući suze.*)

PRIZOR ČETRNAESTI

VICKO, zatim MIKULA

VICKO (*udje s desna, pognute glave prodje dva puta pozorištem, pak*). Ja ubojica!... (*Uviek šeće.*) Eto, što sam doživio!... Ne znam, kako će se to svršiti, ako nam se Bog ne smiluje... (*Adelina vraća se vežom s desna na lievo.*) Ah, zašto me nisu progutali valovi Oceana, kad su mi prvi put šibali u lice! Kad sam bio mornar, koliko sam puta strepio za svoj jadni život posred biesne pučine, moleći se Bogu, da mi očuva život, da mi se ne razcvili starica majka!... Da sam znao, što ću doživiti, sam bih se bio bacio s jarbola u more! Ah, zašto me nije skinuo orkan s jarbola zavitlao sa mnom u crnoj noći i zameo me u pustoj pučini!...

MIKULA (*udje sredinom, došavši vežom s desna, s krinkom, u crnom dominó; držeći desnicu pod dominó, tiho se primiče.*)

VICKO. Barem da mi ozdravi Ida. Njezina djeca bit će mi... (*Začuvši korake iza sebe, naglo se okrene; Mikula već je zamahnuo bodežom, Vicko se ugne, ranjen u lievi lakat, odskoči, pograbi na stolu revolver, pa izpali.*)

MIKULA (*pogodjen u prsa, zatetura se k zadku, desno, pusti nož iz ruke, sruši se na pod*).

VICKO (*skine mu krinku, zapanji se.*) Ti!?... Razbojniče! (*Hoće da opet izpali.*)

MIKULA. Milost — Nelmo naručio — on meni mnogo — novaca dati — Bože — Nelmo kriv — Nelmo on... (*Ne može više govoriti.*)

VICKO (*se zgrozi, korakne nekoliko puta natrag, prestravljen, ukočen klone na stolicu, lievo.*)

PRIZOR PETNAESTI

VICKO, MIKULA, ADELINA i KARLO

ADELINA *(udje sredinom s Karlom, dotrčavši vežom s lieva, stane hip prestrašena, potrči k otcu)*. Otče, za Boga!?...

KARLO. Gospodine, što se je dogodilo?

VICKO *(gleda ih, držeći u ruci revolver, ne može govoriti)*.

MIKULA *(s hroptom)*. On... Bože...

ADELINA *(pogleda desno, opazi Mikulu, skameni se)*.

KARLO *(trgnuvši se)*. Krabulja!?... Bodež!?...

VICKO. Raz... razbojnik...

ADELINA. Razbojnik!?...

PRIZOR ŠESTNAESTI

VICKO, MIKULA, ADELINA, KARLO i NELMO

NELMO *(udje sredinom došavši vežom s desna, silno uzrujan, usopljen, naglo)*. Je li bila ovdje? Ja sam ju vidio, jednu krabulju, moja sumnja...

VICKO *(čim opazi Nelma, zadrhta, ustane, hoće da izpali u njega revolver, ali mu prignu ruku Adelina i Karlo)*.

NELMO. Pošto se Ida odvezla, ja išao cestom, vidim jednu krabulju, gledam njezin hod, njezin stas, jedna sumnja, krabulja u ovu kuću, ja hitro amo, da se tast čuva. Dragi otče, sve ću ti kazati, sve, sve...

VICKO *(gleda ga ubojito, trgne se na jednu misao, pa ledeno)*. Pustite mi ruku... neću mu ništa.

NELMO. Sve, sve...

VICKO *(Adelini)*. Hajdemo gore. Ranjen sam...

ADELINA. Otče!...

KARLO. Gdje?

VICKO *(pokaže lievi lakat)*. Ovdje. Hajdmo! *(Ide s Adelinom i s Karlom prama srednjim vratima.)*

NELMO *(usupnut)*. Ranjen!?... Tko!?...

KARLO *(odlazeći pokaže mu krabulju. Ode sredinom s Vickom i Adelinom, pa vežom na lievo)*.

NELMO *(usupnuto gleda Mikulu, približi mu se, gleda ga; s ceste čuje se žamor od nekoliko ljudi)*. On!... Bit će mrtav!... *(Misli, zadrhta, gleda Mikulu.)* Kazao mi nekako, da će biti isto kao da sam ga ja nagovorio... Grozno!... Idem k svojoj djeci... kroz vrt na cestu i ravno na Rieku... Oh, jadna moja djeco!... Oh!... Oh!... Zraka!... Zraka!... Oh!... Oh!... *(Ode sredinom, pa vežom na lievo.)*

ZASTOR PADNE

ČIN ČETVRTI

Pozorište kao u prvom činu.

PRIZOR PRVI

VALENTIN, zatim ADELINA

VALENTIN (*kad se zastor diže, čita novine sjedeći; metne ih na stol, ustane*). Strašna godina: svuda nesreće! (*Gleda na sat.*) Već je pet prošlo, a Adeline još nije od suda. — E, sad je sve nekako ćoravo na ovom svietu! . . . Netko ide, bit će ona . . . (*Ide prama verandi, nakloni se.*) Gospodično! . . .

ADELINA (*udje sredinom*). Vi ste ovdje? (*Ljubazno mu poda ruku.*)

VALENTIN. Nisam dugo. Kako otac?

ADELINA. Hvala. Jednako. Kako vam rekoh jutros, cielu noć nije trenuo. Liečnik je bio kod njega i oko podne, te mi je ponovio, da je rana posve laka, ali da je otac silno uzrujan, da je njegova uzrujanost veoma čudan pojav, nepojmiv.

VALENTIN. Nije čudo.

ADELINA. Usnuo je oko trećeg sata, a onda podjoh k sudcu, koji me je htio izpitati još o nekih potankostih. Ponovila sam mu sve, što sam jutros kazala, kada je ovdje bilo sudbeno povjerenstvo.

VALENTIN. Kad se otac probudi bih li k njemu? . . .

ADELINA. Ni sa mnom neće da govori. Karlo je htio jutros govoriti s mojim otcem, a kad rekoh otcu, da ide Karlo na Rieku, on se trgnu i pogleda me . . .

VALENTIN. Trgnuo se!? . . .

ADELINA. Brzo je napisao list, te kazao mi, da zamolim Karla, da bi ga odnio riečkoj štedionici.

VALENTIN. Adelina, vi možda ne znate, da je Nelmo ovdje?

ADELINA. Nisam znala.

VALENTIN. I gospodja Ida, i djeca, i sobarica. Dovezli su se četvrt sata pošto ste vi pošli k sudu.

ADELINA. A gdje su?

VALENTIN. Djeca su u vrtu, a gospodja Ida legla je na divan, jer je vrlo slaba. Tako mi je rekla njezina sobarica.

ADELINA (*uzdahnuvši*). Oh, gospodine! . . . Više od jednog sata izpitivao me je sudac o Nelmu . . . Sve sam mu morala kazati, i ono o pokojnoj maćesi . . . i kako se je moj otac grozio Nelmu, da će ga dati zatvoriti, ako je krivotvorio njegov podpis. Sudac ustane, šeće, ja ga gledam, ustanem, uzmem ga za ruku, upiljim mu oči u oči — prestravim se . . .

VALENTIN. Adelina!? . . .

ADELINA. Sudac nije kazao ni rieči, ali njegov pogled . . .

VALENTIN. Ne . . . ne . . .

PRIZOR DRUGI

ADELINA, VALENTIN i TEKLA

TEKLA *(udje s lieva)*. Gospodično . . .

ADELINA. O, Tekla, i vi ste ovdje? Da, kazao mi je gospodin. (*Pokaže Valentina.*)

TEKLA. Kako je gospodična blieda! . . .

ADELINA. Počiva li još moja sestra?

TEKLA. Već spava jedan sat. Kad je prošle noći gospodin Nelmo došao kući, te kazao gospodji, što se je sinoć ovdje dogodilo, gospodja je pala u nesviest, zatim ju je više sati mučio kašalj. Ja sam danas molila gospodju, da se ne bismo amo vozili, ali je gospodja govorila, da hoće viditi otca, makar umrla putem.

ADELINA. Kad se probudi, javite mi.

TEKLA (*nakloni se i ode lievo*).

VALENTIN. Adelina, htio bih vas utješiti, ali ne znam, kako. Mogu vam reći samo ovo: ljubim vas kao da ste mi rodjena kćerka.

ADELINA. Hvala vam, gospodine.

VALENTIN. A vi mene, mrvicu? . . . Nemam nikoga osim Karla, a kad on odjedri, ostanem sam, samcat . . .

ADELINA. Oprostite mojemu otcu . . .

VALENTIN. Već sam sve zaboravio.

ADELINA (*nježno*). Bog vas naplatio . . . Vi ste otac — Karlov- . . .

VALENTIN (*pogleda na sat*). Moram na poštu.

ADELINA. A hoćete li se povratiti k nama? (*Da mu ruku.*)

VALENTIN. Hoću. S Bogom.

ADELINA. Hvala.

VALENTIN (*idući prama verandi*). I ova će oluja preletiti! (*Ode sredinom.*)

PRIZOR TREĆI

ADELINA zatim NELMO

ADELINA (*pokrije lice rukama, pa kad ga odkrije*). Kako da spasim sestru? . . . Koliko mi je drag njezin život, toliko mi je grozna misao, da joj on još laska, da ju himbeno miluje . . . (*Idući desno.*) Još nisam vidila njezinu djecu . . .

NELMO (*udje s desna blied*). Kako si, Adelina? — Ne odgovaraš. Jest, glupo je bilo moje pitanje. Reci, jesi li se sinoć silno prestrašila? . . . Tko bi bio pomislio, da će onaj zidar? . . . (*Zadrhta, odmah se prividno smiri.*) Razbojnik? . . . Ali, reci, naš se otac ne smete tako lako! . . . Divan hitac! Ravno u prsa! Čuj, otčeva rana, zar ne: ništa, mala ogrebina? . . .

ADELINA. Posve laka rana na lievom laktu. Onaj zidar htio ga je ubiti. Malko ga je ranio, ali je razbojnik kao da ga je ubio.

NELMO. Naravno: razbojnik.

ADELINA. Ti se dakle slažeš s mojim mnienjem?

NELMO. Kako to sa mnom govoriš? Užasna nesreća mogla nas je sinoć snaći, a ti misliš da nije razcviljena moja duša! Ne, Adelina, ne, ja nisam najveći zlikovac! Čuj me, pa mi sudi: Pred sedam godina oženio sam se tvojom sestrom. Ja ju ljubim, ali je moja prva ljubav bila tvoja pokojna maćeha, kad sam bio na sveučilištu u Beču, pred dvanaest godina. Kasnije došao sam amo, slučajno, i našao sam Olimpiju, ženu tvoga otca. Kada je Ida obolila, pred godinu dana, dok je tvoj otac bio po moru, znaš što se je dogodilo . . . Bio je prvi korak na sramotnom putu . . . Od zločina rodio se zločin, ona bezdušna prisega. Da, bezbožna, ma da sam htio odbiti od tebe Karla ponajviše za to, da budeš, ako mi Bog uzme Idu, majka mojoj djeci. Povod je bio dakle najplemenitiji: otčinska ljubav . . . Adelina, znam, kriv sam, gorko se kajem, ali nisam najgori zločinac. Budi milosrdna, zaboravi, okajat ću sve . . . Ali što ti je? . . .

ADELINA (*oštro je gledala njegove ruke, a nije ga slušala, tiho*). Kako su biele tvoje ruke . . .

NELMO (*trgne se zapanjeno*). Moje . . . moje?!

ADELINA (*gleda mu u oči, trgne se, odahne, pa, idući desno, za se zadovoljno*). Sudac se vara . . . (*Ode desno.*)

PRIZOR ČETVRTI

NELMO

NELMO (*ukočeno gleda vrata, kuda je izašla Adelina, lice mu se mienja, zapanjenost se pretvara u klonulost, očaj; gleda svoje ruke*). Moje ruke? . . . Biele su moje ruke . . . nedužne su, Bog to zna! Ipak će mnogi vjerovati! . . . Poludit ću, poludit ću! Ja ne znam što radim, ja sam smućen već gotovo dvie godine, od onoga dana, kad već nisam mogao odoliti Olimpijinoj strastvenoj ljubavi, njezinom napastovanju. Moj jadni tast! . . . — Još ću ga moliti . . . Ali ako se nikako neuzmognem spasiti? . . . (*Uzme iz džepa bočicu i gleda ju.*) Možda se neću dugo mučiti . . . Ne, neću nikako u tamnicu! . . . A moja djeca?! . . . (*Spusti glavu na stol s licem u rukama.*)

PRIZOR PETI

NELMO i IDA

IDA (*udje s desna*). Nelmo? . . .

NELMO (*tužno*). Da, ja sam.

IDA. Kao da si plakao . . .

NELMO. Kako ne bih, kada pomislim, što se je sinoć moglo? . . .

IDA. Otac još spava.

NELMO. A jesi li ti spavala?

IDA. Jesam, liepo. Sad mi je dobro. Gdje je moja sestra?

NELMO. Izašla je u vrt; bit će s našom djecom. Bih li zatvorio prozor? Zahladilo je.

IDA (*idući desno*). Nemoj zatvoriti: vrieme je krasno, ovaj mi zrak godi. (*K prozoru s Nelmom.*) Sunce je već zapalo, sjena planine prikrila je groblje pokraj mora . . . Kako je mirno more! . . . Eno moje sestre s našom djecom . . . Maricu je uzela na koljena, miluje ju, cjeliva . . . *(Stanka; odlazeći od prozora.)* Kako je dobra moja sestra! . . . *(Sjede.)*

NELMO (*sjede obori glavu*). Da, dobra . . .

IDA (*uzme ga u ruku*). Nelmo, ti si jako tužan . . .

NELMO. Jer još nisi ozdravila . . .

IDA. Budi dobar otac, da uzmognem mirno umrieti . . .

NELMO. Nemoj mi o tome govoriti . . . ježnja mi prolazi kostima.

IDA. Nelmo, kad ja . . .

NELMO. Bode me u glavi . . .

IDA. Kad legnem u grob . . . ondje pokraj mora . . . do svoje majke . . .

NELMO. Šuti . . . šuti . . .

IDA. Kad me zaboraviš . . .

NELMO. Nikad . . . nikad . . .

IDA. Ti si još mlad . . .

NELMO. Malo prije rekla si, da ti je dobro . . . Nemoj, plakati, moja mila Ida! (*Zagrli ju, cjeliva ju.*) Oh, živiti uz tebe, uviek biti s tobom, sretan s našom djecom! . . .

IDA (*bolno pogleda desna vrata*). Naša djeca! . . . Nelmo, poznaš li ti onu, koja ljubi našu djecu malo ne kao ja? . .

NELMO. Ida . . .

IDA. Ti ju poznaš.

NELMO. Ti govoriš . . .

IDA. O mojoj sestri.

NELMO. Živit ćeš . . .

IDA (*nakon stanke*). Čula sam jutros . . .

NELMO. Što?

IDA Što ti je kazao naš liečnik, kad je izašao s tobom iz moje sobe u salon.

NELMO (*prestrašen*). Ne . . . ne . . . nisi razumila! . . .

IDA. Kazao ti je, da je izgubio . . .

NELMO. Ne, Ida, ne! . . . (*Gleda ukočeno preda se.*)

IDA. Svaku nadu . . .

PRIZOR ŠESTI

IDA, NELMO i ADELINA

ADELINA (*udje s desna, zagrli sestru*).

IDA (*jecajući*). Jadan otac . . .

ADELINA (*sestri*). Hvala Bogu, rana je posve laka. Sjedni: umorna si.

IDA (*sa uzdahom*). Umorna!?... (*Sjedne.*)

ADELINA (*sjede do nje*). Ako ostaneš ovdje, ovaj zdravi zrak...

IDA. Ne bi koristio...

NELMO (*sve to uzrujanije, sliedeći druge svoje misli*). Ida, čuj: ti si utuvila u svoju glavu nešto, što mi trga srce. Nakon tolikih razočaranja, tvoje su rieči plod časovitog poremećenja tvojih osjećaja. Ja, ti znaš, ja se mogu uviek svladati, jer znam, da, ja znam... vidiš, ja mogu biti tužan, ali me sudbina ne može skršiti. Ja stojim kao klisura i u najstrašnijoj nesreći, i prkosit ću udesu, a ti, ti govori sa sestrom. Jest, govori s Adelinom, jer ja moram, moram na zrak, u vrt, u vrt... (*Ode desno.*)

PRIZOR SEDMI

IDA i ADELINA

IDA. Nelmo bit će od sada razborit. Ako moja djeca budu s njim, ti ćeš biti sama s otcem...

ADELINA. Da, s otcem...

IDA. Ti si okrutno prevarena...

ADELINA (*tiho*). Nemoj, nemoj...

IDA. Ti si dakle odlučila uviek ostati uz otca?...

ADELINA (*obori glavu*).

IDA. Ja bih spokojno umrla, kad bih znala, da će moja djeca imati dobru — majku...

ADELINA (*pogleda ju zapanjeno i bolno*). Ida...

IDA. Ja znam, da ti ljubiš moju djecu...

ADELINA (*drhtavo*). Ljubim.

IDA. Da, Adelina, da: ti ćeš se smilovati mojoj djeci...

PRIZOR OSMI

IDA, ADELINA i KARLO

KARLO (*udje sredinom*). Dobar večer! (*Nakloni se Idi.*) Gospodjo... *(Poda ruku Adelini).*

ADELINA. Dobar večer, Karlo!

IDA (*začudi se kad udje Karlo*). Adelina, on!?...

ADELINA. Što?...

IDA. Gospodin kapetan ovdje!?... Ti mu još daješ ruku!?...

KARLO. Gospodjo, ja već i ne mislim na ono...

IDA. Ali bi morala moja sestra...

KARLO. Htio sam reći...

IDA. Kažite.

KARLO. Da sam oprostio gospodinu Nelmu.

IDA. Vi njemu oprostili!?...

KARLO (*se nakloni.*)

IDA. Adelina, izbavi me od te muke!

ADELINA. Karlo je nedužan. (*Zagrli sestru*).

IDA. Ali onda Nelmo... krivorotnik?... Adelina, zašto šutiš? (*Gleda ju, drhće.*) Odgovori za ljubav božju!.. Adelina, ti drhćeš... Reci mi ime bezsramnika.

KARLO. Gospodjo, ne pitajte...

IDA. Kažite vi!

KARLO. Gospodjo...

IDA (*uzme sestru za ruku, upilji joj oči u lice*). On je prisegao na život... ne, nije moguće!... Gledaj mi u oči!...

ADELINA (*pogleda ju u oči, obori ih tužno, sva drhtava.*)

IDA (*još ju gleda, pa nakon stanke prestrašeno*). Nelmo?...

ADELINA (*očajno, mrtvo*). Biedna sestro...

IDA (*prestravljeno, udušeno*). Nelmo!!! (*Zadrhta, pritisne rukama prsa, klone na naslonjač, lievo.*)

PRIZOR DEVETI

IDA, ADELINA, KARLO i NELMO

NELMO (*udje s desna*). Ida, ti si blieda kao smrt!...

IDA. Na život svoje djece!...

NELNO. Što veliš, moja dobra Ida?...

ADELINA. Ida zna sve.

NELMO (*trgne se*). Sve!?...

KARLO. Sve.

IDA. Idi, idi, bezbožniče!...

NELMO. Ida, nemoj plakati, nemoj, jer ja ti mogu odkriti tajnu, da, tajnu, a, a, ti ćeš se uvjeriti, da ja nisam ništa hotimice... i, i odmah ćeš se uvjeriti, da te ljubim, i vidit ćeš, da je nesmiljena sudbina, da, sudbina, ali moramo se porazgovoriti posve mirno, vedre duše. Ja se kajem, što nisam odmah sve odkrio, jer bih uživao vedru radost tvoga oprosta. Ida, oprosti, oprosti!...

IDA (*tužna i ganuta*). Ne, ne mogu...

PRIZOR DESETI

IDA, ADELINA, KARLO, NELMO, VALENTIN zatim SOFIJA

VALENTIN (*udje sredinom uzrujan*). Dobar večer!... (*Nakloni se, gleda začudjeno Idu, pa Karla.*) Već si se vratio? (*Adelini glavom znak, da ode sa sestrom u drugu sobu.*)

NELMO (*predje desno, k prozoru, pogleda u vrt, trgne se, makne se od prozora, ostane desno, uzme iz džepa jednu bočicu, pogleda ju hip, sakrije ju u ruci, silno blied. Zatim se otruje, kad to hoće umjetnik. Otrov: ad libitum.*)

oči mi se orose . . . .

. . . .

VII.

Nakon dva tjedna mukah i blaženstva, pogleda i uzdisaja vrućih, prispeo po mene odlučan trenutak.

Bilo poslje podne. Listonoša donio mi pismo, i dočim ga nešto pitah pred vrati moje sobe, stupi sa stuba na hodnik gostione liepa mi susjeda. Naklonio njoj se, odvrati mi stidljivo pozdrav i lagano prodje mimo mene. Gledah za njom i mišljah da će unići u svoju sobu, što je bila, kako već znamo, tik moje. Prevarih se: ona malko popostane, okrene se te približiv mi se za nekoliko koracaja, pogledna me i reče:

— Oprostite gospodine da Vas uznemirujem.

IZVORNI RUKOP

za sobom vrata, al naglo opet otvori i
provirio malko glavom, tješećim
glasom reče mi:
— Ja mislim da nije zaboravila!
Nasmjehne se lukavo i nestane je.
Cvieće! nedužno svježe
cvieće kao i ona sama!.. Ne, nije ga
zaboravila, ne, nije!.. Sretna, blažena
mene! Kiticu je ovu ona sama
svezala; svaki cviet posebno je bio
u njezinih tankih, ~~ružičastih~~ mliječnih prsti-
ćih, te ako me ljubi, svakome je
nešto otajstvena za mene prišapnula.
Jest, njezino je bilo ovo cvieće, ta
tko me ljubi, ako me ona neljubi?
Kako li sam blažen bio u
tih trenutcih!
Žice glasovira u Marijinoj sobi tiho, milo
zazuje „cviete mili, cviete drag" iz Fausta —
Poljubim cvieće, ljevicom ~~pritisnuh~~ pritisnem si srce,
naslon~~it~~im se glavom na stol —

KARLO. Malo prije.

VALENTIN (*opet isti znak Adelini.*) Ja sam bio na pošti.

ADELINA. Ida, dodji u drugu sobu. Počinut ćeš malko.

KARLO. Podjite, gospodjo, podjite.

VALENTIN. Jesi li predao ono pismo? (*opet isti znak Adelini*).

KARLO. Jutros.

ADELINA. Dodji, Ida, molim te.

SOFIJA (*udje sredinom prestrašena, tiho onim na lievo*). Sveti Bože! Dva žandara, jedan u vrtu, drugi pred kućnim vratima! Javit ću gospodaru. (*Ode trkom lievo*).

IDA (*prestrašeno, tiho*). Žandari!?...

ADELINA (*uzme ju za ruku*). Molim te, dodji...

IDA. Otac je imao pravo da brani svoj život, zar nije istina, gospodine Valentine?

VALENTIN. Za stalno.

IDA. A kojim pravom hoće, da ga uapse?

VALENTIN. Bit će... bit će...

KARLO. Formalnost.

NELMO (*pogledava u vrt; tiho*). Da mogu još jednom viditi svoju djecu!.. (*Glasno.*) Ida, idi sa sestrom, idi, dobra moja Ida...

IDA. Bože, Bože: moj otac u zatvor!...

NELMO (*idući lievo*). Ida, ne boj se za otca. Ida, molim te... oprosti mi... sve... Bog je milostiv... kajem se .. oprosti... (*Pane na koljena, poljubi joj ruku.*) Oprosti... ti... i sestra... (*Ustane, pogleda Idu, idući desno, za se.*) Djeca... u vrtu... Oh, Bože!... (*Sjede desno.*)

PRIZOR JEDANAESTI

IDA, ADELINA, KARLO, NELMO, VALENTIN i SUDBENI POVJERENIK.

POVJERENIK (*udje sredinom; odielo crno; nakloni se onim na lievo*). Gospodje, gospodo, dobar večer. Oprostite!... (*Pogleda desno, ide k Nelmu.*) Gospodine... došao sam u ime zakona. Vi ćete sa mnom.

IDA (*bolno i začudjeno*). Oh, Bože!...

NELMO. Nije mi dobro...

POVJERNIK. Počekat ću.

ADELINA. Ido, dodji, zaklinjem te!

PRIZOR DVANAESTI

REČENI, VICKO, zatim SOFIJA.

VICKO (*udje s lieva, grozan. Lievi lakat u crnom rubcu, što je svezan na zatiljku. Čim udje opazi Nelma i ide prama njemu, prošavši iza ostalih, koji su lievo. Ubojito gleda Nelma, stane pred njim, još ga gleda, pa kroz stisnute zube*). Razbojniče!

IDA. Otče!

VICKO *(skrene se, pogleda lievo, biesno)*. Da, razbojnik! *(Povjereniku.)* Vi ste došli, da odvedete u zatvor ovoga zločinca?

POVJERENIK. Danas smo primili nalog iz Rieke... Žandari su... *(Kimne na desna i srednja vrata.)*

VICKO. Jutros poslao sam pismo ravnateljstvu štedionice, da bi dalo odmah uapsiti ovoga zlotvora, ako ima mjenica s mojim podpisom.

POVJERENIK. Ima dvie.

VICKO. A iznos?

POVJERENIK. Ne mogu poslužiti.

NELMO. Dvadeset... hiljada.

VICKO. Zlikovče!

IDA *(Istodobno)*.

POVJERENIK *(istodobno Karlu)*. A ona temeljita sudčeva sumnja!...

NELMO *(kaže Ida Vicku)*. Smiluj se!...

VICKO. Ti o milosrdju!?... Htio bih te ohladniti kako sam sinoć onoga zidara, koji me je htio zaklati po tvojoj narudžbi. Da, on mi je sam to kazao, kad sam ga povalio!

IDA *(ustane i krikne, pa klone u naslonjač, lievo.)*

ADELINA *(gleda prestrašeno sestru, lovi ju za ruke, gladi joj čelo)*.

VICKO *(neprekinut Idinim krikom)*. A i ti si se sinoć sam izdao, kad si doletio usopljen u poslovnicu, da vidiš je li me sretno zaklala ona krabulja! Tražio si krabulju, bio si smućen, i kazao si, da si na cesti motrio stas one krabulje, i da te je sumnja spopala. Ti si dakle nešto znao!

ADELINA. Ida! Ida! U pomoć!...

VICKO *(ide k Idinom desnom ramenu)*. Tužno moje diete!... *(Miluje ju, ljubi ju na tjemenu, i sluša Nelma.)*

NELMO *(već je pogutnuo otrov)*. Dotrčao sam... da se čuvaš...

SOFIJA *(udje sredinom prestrašena)*.

VALENTIN *(Sofiji)*. Po liečnika!

SOFIJA *(ode sredinom)*.

NELMO. Znao sam... da ovdje jedan zločinac... ona krabulja stas kao on...

ADELINA *(plače)*. Ida!...

VALENTIN. Nesvjestica... *(Tužno gleda Karla i ljulja glavom.)*

KARLO. Oh, milosrdni Bože!...

NELMO *(gleda Idu. Na licu groza, bol, očaj. Hoće na lievo, ne može, stane)*. Ida... ne razbojnik... prisižem sada... smrtni čas... nedužan...

POVJERENIK *(uzme ga za ruku)*. Nesretniče, što ste učinili. Otrov!... *(Nakloni se, ode desno.)*

VICKO *(približi se k Nelmu i gleda ga)*.

NELMO. Otče... mjenice... da... ali ne... ne... razbojnik... ne... oprosti... *(Pane na koljena, podupire se rukom.)*

IDA *(pridigne glavu, gleda otca i muža)*.

VICKO. Onaj je zidar dakle lagao?

NELMO. Lagao . . . Bog mu . . . oprosti . . .

VICKO. Da sam ti dao ono dvadeset hiljada, ti bi bio platio mjenice? . . .

NELMO. Da . . . platio . . . evo . . . smrt . . . ne tamnicu . . . ne . . .

VICKO. Nesretniče! . . .

IDA (*trgne se, duboko uzdahne, klone glavom na oslon naslonjača. Umre*).

ADELINA (*očajno*). Ida! Sestro moja! (*Uzme sestru za ruke, pa za glavu, koja se mrtvo nagne. Spusti glavu na lievo Idino rame i plače.*)

VICKO (*na Adelinin krik k Idi, desno naslonjaču. Stanka*). Mrtva! . . . (*Gleda Idu, zaplače, pane na koljena.*)

VALENTIN (*otire suze*). Jadna djeca! . . .

KARLO (*otire suze*). Djeca su Adelinina i moja.

NELMO (*kad je Vicko kazao: „Mrtva!", ukočio se hip).* Mrtva!? . . . (*Vuče se podom na lievo.*) Mrtva!? . . . (*Dovuče se pred Idina koljena i takne ih rukom.*) Adelina . . . oprosti . . . (*Traži Idine ruke.*)

ADELINA (*pruži svoju ruku Nelmu, pa metne u njegove ruke jednu Idinu ruku, što hoće i Vicko, da učini.*)

NELMO (*cjelivajuć Idine ruke*). Ida . . . mrtva . . . djeca . . . oprosti . . . te . . . Bože . . . Bože . . . mrtva . . . Bože . . . (*Umre.*)

ZASTOR PADNE

EVGENIJ KUMIČIĆ

NA NJEGOV GROB

POSLJEDNJE CVIEĆE*

I

Prvi pogled kad se iz sna prenem,
Savija se tamo nehotice,
Svako jutro preko dvaest ljeta
Gdje sam njegvo ugledala lice.

Puste oči, odsad nikad više
Njegva usta smiešit vam se ne će,
Nit Hrvatom poput bojne trublje
Biti viestnik nekadanje sreće.

Nikad više njegva ruka draga
Ne će moju pogladiti glavu;
Nikad više slušati ga ne ću
Ggdje mi priča naroda mog slavu.

Vajme, smrti, zašto li ga uze?
Zar to uprav tako biti mora,
Te već nikad one oči dobre
Ne će vodit sa mnom razgovora?

Nikad više . . . Aoh, sudbo, crna,
Zašto si ga ugrabila sada,
Kad mu život toli drag je bio,
Toli željan kad je bio rada?

Nikad više . . . Što te rieči znače,
Još ni tada shvatit nisam znala,

* Nakon smrti Evgenija Kumičića javljale su se gotovo svakoga mjeseca na 13. dan — smrtni dan pokojnikov — kao bolni jecaji neutješnoga srca: pjesme njegove žene Marije Kumičić, pod poznatim u našoj književnosti pseudonimom „Enjuškina". Mi ih ovdje u rukoviet slažemo kao pjesnički izliev iskrenih osjećaja.

Kad u mračnu spustili ga jamu,
Grobna tama kad ga progutala,

I kad njegvi prijatelji vjerni
Zadnji „s Bogom" su mu prošaptali,
I na njegvom grobu preranome
Gorke suze mnogi proplakali.

Ali sada pokraj njegva stola
Gdje iz srdca stih za stihom vadim,
Pa se tako s njime razgovaram,
Pa si tako tužne čase sladim,

Istom sada odkrilo se duši:
„Nikad više" što te rieči znače . . .
Ustne šapču: nikad, nikad više,
A srce mi mjesto očih plače.

II

Proljetno cvieće svuda miriše
Kao da samu ljubav izdiše.
U polju žurba, marno se radi,
Priroda hoće da se pomladi,
Sve blista, cvate u proljetnom sjaju,
A žiće moje pogiba u vaju.

Utjeha vajna srce mi plije,
Da se i njemu sunašce smije,
I čarnom moći u život kreće,
Na njegovom grobu ljubljeno cvieće.
Iz groba cvieće svoj miris upija,
I tajni dašak nad humkom razvija.

U dahu, što ga cvieće izdiše,
Njegova meni duša miriše —
Za onim dahom žiće mi gine,
Za onim srcem punim topline,
Al' utaman sve su čeznje i sanje,
S njim je u grobu sve moje ufanje.

Kažu, da svietom dusi prolaze,
I k svojim dragim noću dolaze —
Nu to su bajke, maštanja, varke,

Kad jednom oči ugasnu žarke,
Utrne srce, smrt život porazi,
Duh već ničiji na sviet ne silazi.

Koliko puta on čuti htjede
Glas Petra Zrinjskog, kraljice Nede;
Svačića, zadnjeg kralja Hrvata,
Banicu Katu, Krsta joj brata,
Slavnoga Antu i tolike mrtve
Naroda našeg krvave žrtve . . .

Sad svi su skupa. Stoljeća duga
Skupila njih su sred božjeg kruga,
A svi su tužni, jer same jade
Tek jedan drugom pričati znade.
Ta nevjera, zavist, mržnja i zloba
Utirale svima put su do groba.

III

Bjaše svibanj, procvale su ruže,
S neba sunce zlato prosipalo,
Kad je njega pri hrvatskom slavlju
Moje mlado srce upoznalo.

Tko bi tada izmjeriti mogo
Moja čuvstva blaženstva i sreće?
Tko li samo pomislit bi smio,
Da ta sreća vječna biti ne će?

Od tad skupa gojili smo ruže
I ljubavi rosom zalievali,
Nerazdružne dvaest i dva ljeta
Riekom žića nosili nas vali.

Ruže moje, sirotice puste,
Zapuštene ljetos ste mi rasle,
Ne gojih vas, jer njegove oči
Ovog svibnja za viek su ugasle.

Kako li ste neugledne, nujne,
Bez ijednog pupoljka i cvieta,
Ko da i vas kosnula se tuga,
Što Bog njega s ovog uze svieta.

Došla jesen, snuždilo se nebo,
Ko i moja duša ojadana,
Al će sunce razplinuti magle,
Na mom srcu ostati će rana.

Svietla rano, povijaj mi srce,
Al' mu ne daj podleći u muci,
Jerbo do dvie jabuke zelene
Jošte vise o majčinoj ruci.

Nad Hrvatskom ne sjaje vedrina,
Mrak tudjinstva vije se u zraku,
Naša mladost zastranicom bludi,
Ne daj, Bože, propast joj u mraku!

IV

Još i sad kadšto na prozor stanem,
Kad tihi sumrak na zemlju pane,
I gledam u noć, u moju dušu,
I tužna mislim na sretne dane.

Ulicom razni prolaze ljudi,
Korake ja im sliedim i misli,
Jedni su sretni, drugima pako
Čemerni jadi srce su stisli.

U ljetno vrieme, u ovo doba,
Obično on se vraćao kući.
Kad mu naslućah korake drage,
Srce mi življe počelo tući.

Iz dana u dan, dvaest dva ljeta,
Sve jača veza bila med nama,
Trinajsti svibnja razbi tu svezu,
Bez njega dobrog ja ostah sama.

O, srce moje, nikada više
Jenio tvoj već ne će ti doći...
Svenula radost, procvala tuga,
Al nada šapće: i to će proći.

O, smrti kobna, što nisi mogla
Pričekat dok se zasiti rada?

Dok mu u srcu plam se poduši,
Ugasnu želje, nestane nada?

Što nisi znala zahvatit ondje,
Gdje usta griešna kužni dah šire?
Što nisi htjela zadavit zlobu,
Začepit usta, s kojih izvire?

Mnogi te zvahu nesretni stvori,
Bolestni starci, sirote jadne;
Sve si od sebe rinula silom,
Cereći svoje čeljusti gladne

Za mojim mužem. Okrutna smrti!
Zar nisi znala, da je on rodu
Plamenim srcem i žarkom rieči
Nietio žar za svetu slobodu?

Ti nam ga ote, ko da Hrvati
Jenia svoga već ne trebaju,
I do tri knjige stranica bielih
Autora svoga zalud čekaju.

Sad on je tvoj. A što ti prudi
Te one oči mrtvo spavaju?
I ona usta dušmane roda
Pravednim gnjevom već ne šibaju?

„Urota" zelen vienac mu splela,
„Kraljica Lepa" posula slavom,
I već se spremi napisat djelo
„Borba Hrvata s Mljetačkim Lavom"

Za tim još htjede slikanjem živim
Predočit borbu današnjeg doba,
I „Spomeni" svoje narodu predat,
A tada leći sred hladna groba.

Al prije marna klonu mu ruka,
Prije u srcu nestalo plama . . .
A ja još kadšto na njega čekam,
I varam srce, da nisam sama . . .

V

Aoh nebo, čudo božje,
Što si tako mračno,
Kano tugom zaliveno
Moje srce plačno?

Oblaci se kroz noć gone,
Mukli grom se ori,
Svud se crni očaj širi
Pa mi dušu mori.

Kroz oblake jedna zviezda
Blagim svjetlom sjaje,
Ko da hoće s moga srca
Težke skinut vaje.

O, sjaji mi, draga zviezdo,
Sjaji bez odmora,
Ti osjećaš da sam željna
S tobom razgovora.

Kaži, draga, koje ime
Ljudi su ti dali,
Kada su te na proljeće
Ljetos ugledali?

Trinajstoga bilo svibnja
Baš u osvit zore,
Kad si čista poletila
U nebeske dvore. —

Ko golubče s gniezda svoga,
Kada steče krila,
Tako si nas iznenada
Tužne ostavila.

Sad za tobom upiremo
Naše suzne oči,
A ti kanda nam se bližiš
Šapćuć: sve će proći . . .

VI

Pahulje sniežne — zimski leptiri, —
Nad grobom tvojim tiho se rune,

Stupaji nogu svud su zamukli,
U snu dubokom tebe ne bune.

Umorno tvoje počiva tielo,
Ali se duša med nama vije —
Tamo gdje vječno vlada blaženstvo
Zaslužen pokoj postigla nije,

Jer vidiš borbu svojih drugova
Štono za narod divski provode,
Iz tmina da ga sretno privedu
Smućenim morem na prag slobode.

A ti si upro srcem i dušom
Kormilo ladje držat u ruci,
Bez sjenke straha, što no Bog dade,
U oči gledat najtežoj muci.

Opasne struje, valovi biesni,
Često su tebe progutat htjeli,
Ali na čvrstom pravaškom brodu
Glavu svedj spasi kormilar smjeli.

Dugi niz muka — dvaest pet ljeta —
Grizlo je žile tvoga života,
Najposlie huknu proljetni lahor
I tebe smrti u krilo smota.

Pravašku ladju — zjenu tvog oka —
Nijedna bura potopit ne će,
Uz vjernu momčad, sigurno vodstvo,
Ona će stići do mete sreće.

Samo će ostat listovi prazni . . .
Možda ih nisi napisat smio —
Možda Bog hoće da bude tajna,
Što krvlju srca pisat si htio.

VII

Vjeru i Ljubav i Nadu,
U srdcu gojismo oba;
Sad Vjera, Ljubav i Nada
Iz Tvoga mi cvate groba.

Divna nas kriepila vjera,
U težkoj borbi života;
Bez vjere provodit život,
Za Te je bila grjehota.

Ljubav nam blažila brige,
Težke povijala rane,
I svojom čarobnom moći
Vedrila olujne dane.

A nada, ta zelena grana,
Sa Tvojim srdcem se srasla;
U nadi da ćeš ozdravit,
Tvog žića luč je ugasla.

Bez Tebe, Jenio dragi,
Vjera me hrabri i diže,
A nada umilno tješi:
Da sam Ti svaki dan bliže.

A ljubav? Oh, kako divno
S onkraj zbori mi groba:
Nadaj se, vjeruj i ljubi
Dok smrt nas sastavi oba.

VIII

Oprosti, dragi, što svojom rukom
Tvoj sveti nisam kitila grob
Na mrtvih dan.

Ne mogoh k Tvome pristupit grobu,
Pregorki jer me skršio plač
I ljuta bol.

Ipak je stručak ružica Tvojih
Na tvome grobu širio dah
Za lahak san.

Jenio, dušo, još uviek zalud
Težkimi misli mučim svoj um,
Da shvatim smrt.

Ali ni život pojmit ne mogu,
Toliki gdjeno stigo me vaj,
Da još sam tu.

Ja vidjeh Tvoje premilo lice
Kada je drugi primilo lik
U smrtni čas.

Ti si se uviek nadao zdravlju
Da narodu svom posvetiš rad,
Patniče moj!

Za to kad smrtna shvati Te muka,
U Tvoje oči digo se strah,
Užasa val.

Tada si nešto kazat mi htio,
Al' okrutna samrt stisnu Ti vrat,
Uduši glas.

Tvoj gromorni glas, zlotvorom štono
Vazda je smjelo naviešto boj,
A rodu spas,

Tvoj srdačni glas, što se prelievo
Od srca k srcu, ko pjesme jek
Zvonova zvuk.

Kad sam Ti mrtvom ljubila čelo
Bezćutno, hladno bilo je tad
Ko mjeden kip.

Sad vajnom dušom preda se zurim,
Dokle se pogled ustavi moj
Na kipu Tvom,

Prijatelj štono izradi vjerno
Po Tebi živom, za spomen drag,
Ko da si živ.

Tad motrim one brazde duboke,
Na čelu što Ti uzora kob
Ko borbe znak.

I gledam Tvoja poštena usta,
Koja su vazda mrzila laž,
Šibala grieh.

I Tvoje zjene, u kojih snažno
Ljubavi silne buktio plam
Sokole moj!

Već dugo Tvoga ne čujem glasa,
Al' Tvoje kose osjećam dah,
Kud svrnem hod.

Misleć o Tebi podlegnem varci,
I spustim glavu na hladan kip,
Da nadjem mir.

S dodira hladna užas me stresa,
I srce trne, ustavlja krv,
I gasne vid.

U to mi sine zbilja života,
I stisnem srce da svladam bol
Za novi rad.

IN MEMORIAM E. KUMIČIĆA

Kumičić je u našoj književnosti jedna od najznamenitijih pojava. Sa koje god ga strane uzmete, on je moćan, zanimljiv i poučan. Spomenik, koji mu narod diže preko jedine stranke, koja se još ne obruka u obrani hrvatskih interesa, zaslužio je kao oni rijetki Hrvati, koji ga ne trebaju.

„Ilerci", Slavosrbi, obzoraši, koji su uvijek vješto monopolizovali našu književnost, prikazivahu pravaštvo kao pojavu nekulturnu, ciničnu, antiestetičnu. Danas se pak može mirne duše konstatovati, da književnici pravaške misli ne bijahu samo kao nosioci književnih modernizama blagotvorna reakcija protiv jugoslavenskih romantičnih fraza i nehrvatskih pustih deklamacija, nego da stvoriše djela, s kojima se mogu mjeriti samo Mažuranićeva i Preradovićeva. Već je Šenoa pravaš čistim svojim hrvatstvom, dok se u Hrvatskoj o višoj prozi može govoriti tek iza radova A. Starčevića, A. Kovačića, M. Pavlinovića i Broza. Pravaši su do danas nesumnjivo najbolje pisali hrvatski, a najmoćniji stihovi iza smrti Preradovićeve su pjesme Alaupovića, Badalića i Harambašića, dok pravaški duh vije najboljom — prvom — zbirkom Kranjčevićevih pjesama. A već cio svijet zna, da Tresić-Pavičić, prestavši biti Starčevićancem, prestade biti pjesnikom.

Kumičić je u toj pravaškoj plejadi nesumjivo najmoderniji. On je prvi Parizlija, pravi francuski djak u našoj knjizi, prvi hrvatski modernista; prvi, koji je znao ostati Hrvat i istodobno koristiti se najmodernijim literarnim metodama. Engleski nam je duh stran, jer je odviše germanski i odviše utilitaran; talijanska i njemačka kultura opasne su nam kao pioniri dušmanskih politika. Treba li dakle Hrvat proučavati strane književnosti, studij francuskog jezika nije mu samo najprirodniji i najpreči iz obzira našeg kulturnog održanja, već i zbog toga, što je francuska literatura i demokratska, i što nam je najbliža sličnošću narodnog karaktera i temperamenta. Mi smo kao Francuzi starinom monarhiste, vojnici i tradicionalni Latini, živimo u sličnim geografskim prilikama i kao Bruerević, pišući epistole, što prestade biti Francuz samo jezikom, tako Hrvat, učeći francuski, ostaje više Hrvatom no proučavajući ma koji drugi jezik prvoklasne kulture. Od svih modernizama najbliži

su nam dakle francuski, ne samo time, što su najljepši i najsavremeniji, već i zbog toga, što je današnja francuska literatura najveći zatočnik onoga, što je u hrvatskoj duši danas najaktuelnije: najveći zatočnik Slobode.

Već kod Kvaternika i Starčevića opaža se odlučan utjecaj francuski, ali dok se on tu pokazuje tek u publicističkoj formi, istom kod Kumičića je pravaštvo umjetnička sinteza izmedju duha francuskog i hrvatskog. Kao Gjalski što je po nezgrapnosti svog suhog stila najveći od sedam hrvatskih Švaba, tako je Kumičić prvi Francuz naše literature, pokazavši joj Pariz kao jedino mjesto pravih evropskih njenih inspiracija. Jedino francuskom pomoći istrgnut ćemo se iz kulturnog vazalstva njemačkog i talijanskog. Baš tim svojim širenjem francuskih misli je pravaštvo prva evropska, zapadnjačka stranka u Hrvatskoj. Dok Geržanić prevodi Voltairea, Harambašić grmi sa Hugom: „Lazare, diži se", — a Kranjčević instinktivno evocira pesimističke vizije u stilu De Vignya i Leconte de L'Islea, Kumičić je prvi naš pravi naturalista i socijalni pripovjedač, opisujući kao Flaubert prošlost dokumentiranom realističnom metodom. Stil mu je priprost i živ, primorski i francuski, toliko jednostavan i razumljiv, da je iza Šenoinog najpopularniji, te je naš Jenio i još danas najčitaniji hrvatski pisac. Unatoč zaplotnjačkoj kritici on je imao od novijih pisaca najviše knjižarskog uspjeha. Svijet je rado kupovao i čitao toga dobrog i vatrenog Hrvata, jer je pučanin i svojim stilom, pa ako je možda odviše plebejac intelektualnom aristokratu, od novijih je najbolje vršio zadatak narodnog svjetlonoše i odgojitelja. Što je narod kulturno niži, to je popularniji i korisniji stil bez najvećih artističnih pretenzija. No unatoč toj svojoj relativnoj primitivnosti stilističnoj dao nam je Kumičić najljepši opis mora, najbolje je u nas pokazao žensku korupciju, a na posljednjim stranicama svoje zrinjsko-frankopanske epopeje zanosi nas snagom najbolje poezije. Sa Šenoom, Kovačićem, Kozarcem i Leskovarom on je princ naše pripovijesti i njegova će proza ostati.

On je jedan od najmodernijih naših ljudi još i tim, što je prvi naš književnik, koji je u novije vrieme kao Vraz bio samo književnik. Dok su ostali naši literati diletanti, jer im je književnost sporedno zanimanje, Kumičić je do danas najvidniji nosilac novog hrvatskog stališa: klase književničke. Ni po čemu ne bijaše diletant i kao jak karakter nije podnosio, kao mu kakva službica smeta u literarnom pozivu. Dabogme, književničke nezavisnosti u neknjiževnim našim prilikama nikada ne bio tako potpuno postigao bez požrtvovnog svog brata, koji je tim postao znatan kulturni dobrotvor. Slava dakle i njemu! Politika, kojoj se naš Jenio predao svom iskrenošću svoje primorske žilavosti i neokaljane dosljednosti poštenjaka i značajnika, bijaše tek jedan oblik njegove književničke aktivnosti. Književnost naša po njegovom mišljenju ima jedinu i glavnu tendenciju: oslobodjenje naroda i hrvatske

države sramotnog iga tudjinskog i on se politikom nije mrvio, drobio, dekoncentrisao, nego se popunjavao, pruživši nam najsjajniju sliku dužnosti hrvatskog književnika: da govori, radi, diše i piše jedino u pravcu oslobodjenja hrvatstva.

Medju našim književnicima on je medju najboljim i najplodnijim prozaicima; medju našim političarima on je od ponajboljih govornika, novinara, pored Ante Starčevića i Kvaternika dokaz, da je starčevićanstvo dalo narodu ne samo najveće umove, nego i najjače značajeve, najveće energije.

Jest, Kumičić je zaslužio, da ga se harno hrvatstvo do vijeka sjeća, i kada mu budete podizali prvi spomenik, dižite ga blizu mora, koje ga je odnjihalo, blizu Istre, kojoj je najbolji sin, blizu otete Rijeke, koje nije mogao Hrvatu povratiti i njegov bijeli, neporučni mramor će kao bojna truba opominjati Hrvate, da ne zaslužuju sunčanog sjajna, ako ne oslobode od domaćih izroda i tudjinskih uljeza hrvatsko more i hrvatsku kraljevinu.

A. G. MATOŠ

IVAN RENDIĆ POPRSJE EVGENIJA KUMIČIĆA

KUMIČIĆ

„Hrvatska Smotra" sliedi samo svoj književnički i otačbenički zadatak, kad u prvoj godini obstanka svoga, a povodom treće obljetnice prerane Kumičićeve smrti, posvećuje stranice jednoga svoga svezka životu, koji je čitav bio posvećen hrvatskoj otačbini i njezinoj liepoj knjizi. Zato i štuje hrvatski narod u Evgeniju Kumičiću jednog izmedju svojih najboljih te najpopularnijih pisaca i najplemenitijih te najnesebičnijih otačbenika.

Rekao bih da popularnijega pisca od Kumičića nemamo. Bit ću točniji, popularnije knjige u hrvatskom narodu od Kumičićeve „Urote" nema. Kad je rieč o popularnim našim piscima onda se prva misao, barem nas, koji smo krvlju i osjećajima uže vezani na Zagreb i njegovu prošlost, zaustavlja kod nezaboravnoga Šenoe. Ali kolikogod je Zagreb glava i srce Hrvatske kolikogod se veliki ideali svih Hrvata usredotočuju u Zagrebu, Hrvatska je uviek više od Zagreba, a Kumičić je svojom „Urotom" obuhvatio čitavu Hrvatsku, jednu veliku i kobnu njezinu epoku, predočio nam krvavu tragediju stoljećima slave ovjenčanog prvog velikaškog roda i nesretni svršetak jednog od najozbiljnijih pokušaja, da se Hrvatska povrati Hrvatima, da bude svoja

Zato je „Urota" na dušu narodnju moćnije djelovala, nego bilo koja još tako omiljela knjiga Šenoina, djelovala je moćnije od „Kletve", makar joj je „Urota" predmetom svojim prilično srodna i uzporediva. Djelovala je zato, jer nam je dobom dogadjaja bliža, jer ljudi, koje prikazuje, ugledom, što su ga uživali i mišlju, koja ih je vodila, izgledaju veličajniji, a oživotvorenje njihovih osnova toliko našemu biću nuždnije, koliko je bila veća mogućnost, da bi se tada laglje ostvarile i koliko dogadjaji svakog sliedećeg dana ubijaju u nama sve više vjeru i nadu, da se približavamo njihovom obistinjenju.

S tih razloga, pak pošto se pojavila u pravo vrieme i pošto je predmetom, obradbom i idejom nije nadkrilila ni koja prije ili poslie nje izašla knjiga, „Urota" postade naša knjiga nad knjigama, postade narodu sveta i mila, a s njom mu omilio i u narodu se ovjekovječio i njezin pisac: Evgenij Kumičić.

Kumičić kao književnik bio je vazda u svim svojim djelima i otačbenik, samo što je u djelima do „Urote", Kumičić pripoviedač bio jači od Kumičića otačbenika, barem tako, da u otačbeniku nisi zamjetio i političara, pristašu stanovite stranke i programa. U „Uroti" toga više nema, a tako ni u poslie nastalim djelima „Pobieljeni grobovi" i „Kraljica Lepa". U ovim se djelima,

naročito u „Uroti“ natječe pripovjedač sa otačbenikom, to otačbeničtvo manifestuje u himnističkom glorificiranju najidealnijih težnja jedne stranke, a te su težnje postale svojinom čitavog naroda, jer su proizašle iz njegove duše. Radi toga postala je i „Urota“ svojinom, a njezin autor slavljenikom svega naroda.

Tako me evo kod Kumičića kao političara, kao čimbenika u našem javnom političkom životu i u razvoju po Starčeviću stvorene, ter po njem danas i nazivane stranke prava. Jer s „Urotom“ počinje se Kumičić u našemu javnomu životu izticati jače kao političar, po njoj kao da je došao u vodstvene redove stranke, kojoj je pripadao, ona kao da mu je osvojila jedno od prvih mjesta medju Starčevićancima, a na tome je mjestu ostao do svoje smrti, koja ga je otela prije vremena, kad je nesumnjivo mogao još mnoga i velika djela dati svome narodu i svojoj stranci.

Kao političar djeluje Kumičić već prije svoje „Urote“; s Kumičićem javnim političkim radnikom, susretamo se već 1884., kad je postao narodnim zastupnikom, kad je radi toga napustio profesorsko zvanje i odkad se posve posvetio knjizi i politici. Kao zastupnik nije umah imao prilike, da se jače iztakne, a nije zato bilo ni potrebe. Stranka prava bila je tada zastupana po dvadeset i više zastupnika; bilo je u njoj već od prije muževa kao što su bili uz Antu Starčevića David, Folnegović, Hinković, Barčić, koji su vodili stranku tako, da je mladjim članovima bilo prilično težko zasjeniti starije, po imenu i ugledu već od prije poznate. Osim toga saborska je perioda bila kratka, samo tri godine; vrieme saborisanja na mahove odredjeno, a uz to i onako s neznatnim nagodbenim djelokrugom, dakle same okolnosti, koje početniku, makar kakovih sposobnosti, nisu omogućivale, da razvije svu svoju djelatnost i odkrije čitavu svoju snagu.

Nisam nikada u životu imao sgode i prigode, da s našim Evgenijem Kumičićem o tom razgovaram, ali ako je Politeo vjerno predao svoje dojmove o Kumičiću, s kojim je dulje vremena djakovao i prijateljevao, to su se u Kumičiću zaoblili stalni nazori o stranačkim našim prilikama istom pod konac sedamdesetih godina. Donle, Kumičić, prema Politeovom pripoviedanju, bio je „samo iskren hrvatski patriota, nije bio magjaron, nije bio uz ovu ili onu stranku, nego uz ove ili one ličnosti, koje su za hrvatstvo radile, koje su se za hrvatstvo izticale“. Ja bih to vjerovao. Kumičićeva zrelija mladost, kad čovjek zagrijan za javne poslove svoje domovine, življe prione uz stranku, koja je osvojila njegovo srce i razum, pada upravo u doba poslie rakovičke katastrofe. Ova je tada započetu konsolidaciju pristaša stranke ne samo zaustavila, nego i samu stranku razpršila; lišila je nekoliko prvih njezinih ljudi, agitatora i organizatora; ostavila sve na Antunu Starčeviću i nekolicini prijatelja, koji se za čitav niz godina nisu poslie toga udarca mogli snaći ni oporaviti. Stranka prava nije tada mogla ni rasti ni napredovati; nije mogla pristaše osvajati ni područja svoga širiti. Malobrojnim muževima stranke moralo je biti samo do toga, da ljubavlju i požrtvovnošću, oduševljenjem i samosviešću zasadjenu klicu sačuvaju od daljnje bure i oluje, da je nove nepogode još ne unište i u klici. To su znali, da kako priroda

poslie abnormalne duge zime, promienjenog prijatnog vremena, mora brzo i naglo prolistati ter procvietati, da će tako morati na to snažniji život probujati i zamrla stranka prava, čim zato nastanu povoljniji uvjeti i kucne njezin čas. Te je uvjete pospješila nehajna, prema Magjarima popustljiva, kod kuće nedemokratska vlada bana pučanina, a zapadanjem njegove zviezde, zasinulo sunce stranci prava, koja se od 1878. probudila na novi život, te svojim bučnim izstupima agresivnom taktikom, programnim radikalizmom do 1884. okupila oko sebe sav narod i veliku većinu srednjega staleža mladje generacije.

U to vrieme vidimo i Kumičića, da se hvata u kolo sa borcima stranke prava, vidimo ga umah u početku njezinoga preporoda, već 1879., kako kiti listak njezinog glasila svojim prviencem, „Slučajem", što ga je pet godina prije izlaženja u Splitu začeo. Da se Kumičić tek pod konac sedamdesetih godina odlučio za stranku prava, da do toga vremena nije još bio stranački engažiran shvatljivo je i za to, što je baš sve te godine njezine zamrlosti od 1871.—1878. proboravio daleko od područja njezine tada uzane akcije, od Sušaka—Zagreba, što je visoke škole polazio u Beču, učiteljevao u Splitu, usavršivao se u Parizu, napokon nosio pušku u Bosni. Po tom uviek je bio daleko od žarišta hrvatske politike, od Zagreba, u koji je došao kao učitelj na realci, a nakon duljega oporavljanja od bolesti, koje se zadobavio kod sudjelovanja u okupaciji Bosne. Shvatljivo je to napokon pored mišljenja, koje je još tada moglo vladati zato, što je bio Istranin, što još onda sviest o zajedničkoj pripadnosti svih Hrvata, gdje oni bili, nije bila tako jaka, da bi se bez pogibelji za hrvatstvo smjela očitovati pristajanjem uz jednu stranku, koja se za onda nije pravo udomaćila još ni u svoj Banovini.

Ali ovo valja iztaći: da nije bilo Kumičića, jedva bi stranka prava mogla razgraniti svoje područje na sve česti hrvatskog kraljevstva ili, ako bi joj to već pošlo za rukom, jedva bi to bez živog učestvovanja Kumičićevog tako rano i tako brzo posliedilo. Kumičić je bio najriečitiji tumač i provadjač idealnog programa stranke prava, on je bio živi dokaz, kako stranka prava ruši i odstranjuje one razlike i opreke, koje su se pričinjale mnogima da postoje i da su nesavladive medju Hrvatima raznih raztrganih uda njihove domovine. Istina, vrata hrvatske sabornice već prije nego Kumičiću, Istraninu, otvorila se i nekim Dalmatincima. Jednom tako, da ih se jednostavno, makar su bili bez mandata, pozvalo sa galerije u zastupničke klupe, drugda ih se dalo izabrati u banovinskim kotarima, samo u svrhu, da se time manifestira zahtjev za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Ali to je još bilo prije zlosretne nagodbe, prije toga monstruoznoga ugovora, koji nas je od braće izvan Banovine još više udaljio. Izborom Kumičića u hrvatski sabor u Zagrebu, nije se manifestirala samo želja i težnja za sjedinjenjem svih hrvatskih zemalja, nego se njime dokumentiralo po stranci prava već provedeno jedinstvo svih Hrvata. Zato je taj izbor i naišao na toliku protivštinu od strane magjarona, zato su ga i ukinuli, pozivom na manjkanje državljanstva „Stjepanove krune". Ali time su samo izazvali još više imponujuću manifestaciju toga jedinstva. Varaždin je nekoliko mjeseci iza

uništenja izbora ponovno Kumičića birao, a mogao ga je izabrati tako, da mu je pomogao glavni i prestolni grad Zagreb, učinivši Kumičića svojim gradjaninom. Naravno, da su ovi popratni momenti Kumičićevog unilazka u hrvatsku sabornicu umah bez svake dalnje njegove zasluge svratili njegovoj ličnosti veću pozornost, nego ostalima, da je time u neku ruku već unapried bio opredieljen za veće zadatke u stranci, kojim je i podpunoma odgovorio.

Kako rekoh, već s prije naglašenih okolnosti, u toj prvoj dobi zastupnikovanja, Kumičiću nije bilo moguće, da se pokaže u svoj svojoj snazi, u kakovoj smo ga imali prilike upoznati poslie, naročito kao neodoljivog govornika i kao izvrstnog agitatora. Bilo je to i zato, što se stranka prava nalazila u neprekidnoj borbi s Khuenom i njegovom većinom, što je dolazila s njima u česte sukobe, koji su imali posliedicom, da su zastupnici bili sudjeni na trajniju parlamentarnu šutnju, na prisilno neprisustvovanje saborskim sjednicama. Medju takove, koji se izticahu u tim sukobima, spadao je u prvom redu i naš vatreni Kumičić, koji je radi posliednjega velikoga sukoba s Khuenom, 5. listopada 1885.bio uz mnoge drugove, izključen od šestdeset saborskih sjednica, skoro toliko, koliko ih se do izminuća periode 1887. imalo obdržavati!

Ovi su sukobi imali i tu posliedicu, da je Khuen tiranskim sredstvima progonio stranku prava, da je nastojao njezine predstavnike moralno i materijalno uništiti, da je krvlju i novcem te najvećim nasiljima kod sliedećih obćih saborskih izbora 1887. decimirao broj pravaških zastupnika. U koliko pak to nije ni ovim načinom postigao, utekao se 1888. novoj izbornoj geometriji te smanjio broj kotara od 112 na 90, a ukinuta dvadeset i dva kotara, od kojih je najveći dio bio siguran pravaškoj opoziciji, tako razpršio, porazbacao i podielio, da ih je za dulji niz godina učinio neškodljivima u javnoj borbi i neopasnim njegovom paševanju u Hrvatskoj. Velika ž tva tih progona bio je naš Kumičić. Od 1887.—1893. nema ga više u saboru. Pomoću najbrutalnije sile i najinfamnije prevare, srušen je 1887. u Varaždinu, a 1892. u Koprivnici. Najvećim sgražanjem znao je pripoviedati, kakovim je načinom obavljen izbor u potonjem gradu. gdje je magjaronska perjanica, kandidat za zagrebačku nadbiskupiju, kanonik Vučetić, bezuvjetno morao izaći. Dobar dio Kumičićevih izbornika nisu pustili na biralište; neke, Kumičiću dane glasove, pribrojiše njegovom protukandidatu, pa kad je i uzprkos svega toga Kumičić imao većinu, proglasiše Vučetića izabranim! Da su se ovakovi dogadjaji morali duboko kosnuti plemenite Kumičićeve duše, ne treba napose pripoviedati.

Ali ako nije bilo Kumičića za ovih sedam godina u saboru, on je na drugom polju, uz velike duševne i novčane žrtve pomagao stranci, te se patio s njome ovih sedam najtužnijih godina, kad je valjalo bezprimjernim nasiljima prouzročeno uzmicanje pravaštva zaustaviti, razpršene redove sabirati, klonulim duhovima dati nove snage, zakržljalim udovima dati novoga života. Mnogo bi stranica ove knjige zapremio opis crnih onih dana kušnje, pečali i pregaranja, a na svakoj bi se morali susresti s imenom Kumičića, njegovim

radom, njegovim žrtvama, koje je morao radi stranke doprinieti na štetu svoju, svoje žene, svoje djece, svoje obitelji. Tada je bio duša, uslied neopisivih progonstva na rubu propasti nalazećeg se dnevnika „Hrvatske". Bio je njezin upravitelj, suradnik te odgovorni urednik, a kad je trebalo i njezin dobrotvor, financier. Jedan i drugi posao bio je za nj tim teži i kobniji, što mu materijalna sredstva toga nisu dozvoljavala i što njegova narav nije podnosila novinarske nervoznosti, njegov odgoj nije pristajao u novinarsku jednodnevnost, a njegov duh tražio je zadovoljstvo u većim visinama, nego ih može pružiti anonimitet jednostavnoga, još k tomu u Hrvatskoj od svakoga, pogotovo prije, prezrenoga novinara. Uzimajući pero u ruke, da piše za novine, Kumičić nije mogao ne ostati sebi vjeran, nije mogao ne biti, što je bio u govoru i pismu, pripoviedač i dramatik, nije mogao a da za novine ne piše istom onom pažnjom odnosom na slog, istom onom savjestnošću obzirom na jezik, istom onom slikovitošću pogledom na misli, kao kad je pisao za kazalište, za beletristički časopis, za Matičinu zabavnu knjižicu. Za takovo pak se pisanje hoće mira i vremena, a jedno i drugo manjka kod novina, jer se mora raditi brzo i jer se već sutra zaboravlja, što se danas čitalo. Zato Kumičić nije bio nikad pravi novinar.

Kumičićeva je veličina, njegova snaga kao političara, ležala u govoru; pisanu je rieč čuvao za liepu knjigu, a pod okrilje novinskoga papira utekao se s uživanjem samo onda, kad je trebalo zaći u polemiku s protivnicima. Tada se oštrina njegova pera natjecala sa žestinom njegove rieči, jedrina sloga sa bistrinom suda, nesmiljenost prema protivniku sa britkoćom ironije i jedkoćom sarkazma. Kao polemičar iztakao se godina devetdesetih u početku, kad se povela borba s ostatcima obzoraštine i pod konac pa sve do dugotrajne njegove bolesti, kad se vodila borba na život i smrt poslie razkola sa odpadnicima Ante Starčevića i odbjeglicama od njegovih načela. U to vrieme pada i njegov drugi izbor narodnim zastupnikom. Poslie primirja s obzorašima, 1893., prvi kotar, stavljen na razpoloženje stranci prava, zapao je Kumičića, kao jednog od onih, koji ga je svojim radom, svojim žrtvama i svojim sposobnostima najviše zavriedio. Tako je zastupao brodski kotar do konca periode 1897., kad se opet razstao sa dvorima hrvatskoga parlamentarizma na daljnjih šest godina, sve do ljeta 1903., kad ga zlatarski kotar izabra svojim zastupnikom. Sve ovo vrieme od 1893. do 1903., dakle punih deset godina, bio zastupnikom ili ne, nalazio se u cjelokupnoj stranci prava ili u njezinom razbijenom dielu: čistoj, poslie Starčevićevoj stranci prava, Kumičić se sveudilj nalazi u prvim njezinim redovima, medju glavnim njezinim akteurima i najodličnijim predstavnicima.

Sada ga vidimo, da uz Folnegovića i dra. Franka radi na prvoj kodifikaciji programa stranke prava; da poslie toga uz dra. Franka i dra. Milu Starčevića vodi čistu stranku prava; da joj postaje i ostaje predsjednikom do svoje smrti. Dakako, da su ga težki i burni časovi iza razkola stajali novih velikih žrtava na duši, zdravlju, životu i imovini, a sile ga ostavile, smrt ugrabila baš u času, kad je barem kakove takove kamate mogao uživati

od neprocienjive one glavnice, što ju je uložio u širenje, napredak i veličinu Starčevićeve stranke prava. Ona će vazda čuvati na njeg zahvalni spomen kao na svoga najsimpatičnijega pobornika, intaktnoga značajnika, najefektnijeg govornika. Kumičićevi govori bili su fotografija Kumičićeve duše, srca, uma. Glas topao, sladak i zvonak; rieč iskrena, živahna i vatrena; misao jedra, poletna, zanosna; razlaganje fino, duhovito, upecljivo; svrha plemenita, uzvišena, patriotična.

Kao govornik, Kumičić je znao osvajati, očaravati, fascinirati. Svakako medju najsjajnije govore njegove može se ubrojiti onaj, što ga je držao u Streljani, pred tisućama slušatelja, povodom otimačine našega zavoda sv. Jeronima u Rimu. Dra. Makanca opisuju sjajnim govornikom, pa kad si predstavljam moć Makanca kao govornika, ne mogu si predstaviti, da bi netko mogao biti veći i bolji govornik od Kumičića. Zato i držim, ako naš Kumičić nije možda dostigao Makanca, svakako mu se poslie Makanca od svih savremenika svojih najviše približio. Zato je Kumičić bio uresom stranke prava; a u dušama njegovih štovatelja plemenština njegova srca sjati će uviek kao sjajan meteor, dočim će ih tragika njegovoga života napunjati nezaboravnom zahvalnošću i najdubljim pietetom.

IVAN PERŠIĆ

13. SVIBNJA

Nad smirenom pučinom mora lagano zviezde trepere
Ko andjelske presjajne oči na pragu vječnoga raja,
A s obale kamene miris sićušnog smilja se stere,
Štono je procvalo ispred sjenatog, lovornog gaja.

S Učke dopiruje dašak lahora noćnoga laki
I cjeliva drhtavim usnam talase srebrne, male,
Što žale krševite plaču podatni, meki i mlaki —
A dugačke čempresa sjene ko da su drhtati stale . . .

Na punome mjesečnom traku njiše se lagano barka
I plovi vrh talasa plavih sumorna, tiha i sama,
A svjetlilo na njoj se kriesi ko zublja plamena, žarka . . .

Ko golemi orijaš mrtvi miruje pučina plava,
A na nju se spustila noć i mračna, beskrajna tama,
Tek talasi šapuću uz kraj lagano: Jeniju slava!

FRAN GALOVIĆ

KUMIČIĆ U SVOJIM DJELIMA

I.

Ako je prema Schopenhaueru istina, da „studen kamen prima život", da upravo kamenje samo traži svoga graditelja, onda je istina, da i onaj vječito živi i moćni elemenat, što se zove more, traži svoga pjesnika. Hrvatsko ga je more našlo u Evgeniju Kumičiću.

More ga je ne samo rodilo i odnjihalo, nego mu se svojim vječito zanimljivim promjenama utiskivalo u maštu, u pero. Sve njegove ljepote i strahote — u suncu, u oluji, na mjesečini — njegov mrmor i šapat trebao je da bude oslikan najznačajnijim riečima, što ih je Kumičić umjetničkim instinktom nalazio u hrvatskom jeziku. Može se mirne duše reći, da nitko prije ni poslie njega nije ljepše orisao sav život mora kao on. Pače: njegovi se opisi mogu staviti uz bok opisima prvaka umjetnika u svjetskoj književnosti.

Tko je makar i davno čitao „Začudjene svatove", ne može nikad da zaboravi opis oluje i brodoloma, što se nalazi namah s početka.

„Sunce se bješe već nešto uzdiglo nad otokom Krkom. Zlatni mu traci prelievahu se nad uzvitlanom vodom, koja se dimila i bielila kao tanahni snieg, leteć strelovito nad talasi. Samo gdje gdje vidili se zapjenjeni valovi, koji se valjahu k istarskoj obali."

„Na južnom obzorju sljubilo se more s nebom. Uzburkani talasi propinju se tuj, i uzdižu se na to mirno i hladno nebo . . . Ladja se primiče k obali, sve su oči u nju uprte. Gorostasni talasi bacaju ju na svoje vrške, peru joj palubu, toče se preko nje, strovaljuju ju u smućene i zelenkaste jazove. Okolo ladje more uzavrelo, voda se uzvitlala, svud se vije dim, svud raztrgana pjena, šum, prasak, biesna — užasna pustoš . . . Kad se ladja na val nasadi, sunce joj oblizne izpranu palubu i zasjaji na crnom koritu."

„Biedni mornari na ladji jošte su živi, nu pred njimi strše u nebo mrke klisurine, koje odbijaju prasak valova paklenim grohotom i groznim rukom . . . U sredini dražice viri iz mora greben, velik kao ladja ribarica. Medju grebenom i tamnim i izjedenim podnožjem pećine more je plitko, čovjeku do pasa. Greben daleko je od kraja za kojih petnaest koračaja. U dražici more kopa bučeć, navaljuje na litice urlajuć, razbija se praskom, uzmiče pljuštom srazuje se, prebacuje se, grne, kipi, pjeni se, zvoni, jauče i cvili . . . Ogroman talas zagna ladju medju greben i obalu, na onu plitčinu. Ladja udari jarbolom

o izbočenu liticu, jarbol se slomi i pade s jadrom u more. Kad talas uzmakne s plitčine, povuče za sobom ladju, koja tresnu bokom o greben. U tom trenu skoče mornari na greben. Ladja se skrši i u hip izčezne smrvljena u valovih . . ."

A koliko je tih opisa mora u svim fazama još u „Jelkinu bosiljku", „Siroti", u „Primorcima", da i ne spominjem idile „Preko mora", u kojoj je razasuo sve bisere poezije mora. Nigdje nisu njegove slike usiljene, nagomilane, već zaokružene, oštre, izrazite, a svuda neposredne i samonikle. U kasnijim su djelima dotjeranije, kao n. pr. u „Teodori" i „Uroti", a u „Poslovima" samo kratko ali markantno nabačene, kako to i zahtjeva dramska tehnika. No najsavršeniji su u tom pogledu opisi u „Kraljici Lepoj", osobito na onim mjestima, gdje donosi život kraljice Nede na otoku Maslinoviku. Tu su uz idilu života na obali prikazane u svim dobama dana miene na moru kao i dražestni opisi kupanja u njem, što je Kumičić i inače volio u svojim pripoviestima, da zasladi koju stranicu čitatelju*.

Zato, što su Kumičićevi opisi vjerni i plastični, dojimaju se upravo sugestivno. Pred čitateljem, koji je ikad živio uz more, bude se moćno sve te slike pružajući osobit umjetnički užitak, a to ponajviše stoga, što se u Kumičića baš kod slikanja mora najviše razgrijavala fantazija, a on ju, dok je bila vruća, kovao u najljepše pjesničke izraze. Možda je i ova silna njegova ljubav k moru bila i razlogom, da je bio u svim svojim djelima, pače i u onim socijalnim, — romantičar, pravi prirodni zdravi romantičar bez sentimentaliteta i nastranosti. Jer more je kadro da učini čovjeka ili romantičarom ili mističarom ili — filozofom.

II

Romantika se Kumičićeva protegnula s opisa na fabulu i na lica u pojedinim pripoviestima. Koliko su god ta lica uzeta iz života — Kumičić je naime za svaku svoju figuru imao uzorak u svom okolišu — toliko su iztaknuti iz njihova života i rada baš oni romantični momenti. Navlastito je romantikom prikrivena ljubav Kumičićevih ljudi. Nema tu psihologijskih

* Kronologijski popis Kumičićevih djela bio bi od prilike ovaj: „Slučaj" (prvobitno „Pariz i Spljet"), napisan g. 1874., poslan Šenoi za Vienac g. 1877., a izišao u sušačkoj Slobodi g. 1879; „Olga i Lina" g. 1881 u Slobodi; „Jelkin bosiljak" g. 1881. u Slobodi i g. 1905. u Matici Hrvatskoj; „Neobični ljudi" g. 188?. u Viencu; „Primorci" g. 1882, u Hrvatskoj Vili; „Začudjeni svatovi" g. 1883. u Viencu; „Gospodja Sabina" g. 1884. u Matici Hrvatskoj i „Ubilo ga vino" g. 1884. u Slobodi; „Sirota" g. 1886. u Matici Hrvatskoj; „Pod puškom" g. 1886. u Balkanu; „Preko mora" i „Saveznice" g. 1889. u Domu i svietu; „Teodora" god. 1889. u Matici Hrvatskoj; „Crn Božić" god 1889. u Hrvatskoj; „Sestre", drama prikazivana god. 1890.; „Otrovana srdca" god. 1890. u Domu i svietu; „Br. 84. i 85." g. 1890. u Hrvatskoj; „Mladost — ludost" g. 1891 u Domu i svietu; „Obiteljska tajna" g. 1891. u Matici Hrvatskoj; „Urota Zrinjsko-Frankopanska" g. 1892. u Domu i svietu; „Pobieljeni grobovi" g. 1896. u Domu i svietu, „Petar Zrinjski i Fran K. Frankopan i njihovi klevetnici" (razprava) g. 1899. u posebnoj knjizi; „Petar Zrinski" (drama) g. 1900. u posebnoj knjizi; „Kraljica Lepa ili Propast kraljeva hrvatske krvi" g. 1902 u Domu i svietu; „Poslovi", drama, prikazivana g. 1898. izišla evo u Hrvatskoj smotri g. 1907. — Sva ona djela, koja su izlazila u pojedinim časopisima, štampana su i posebno u više izdanja.

komplikacija ili kakovih osebujnih unutarnjih zapletaja. Kako većinom dieli ljude u dobre i zle, u plemenite i spletkare, to se oni dobri ljudi ljube idealnom ljubavlju, punom sladkih i nježnih rieči — sami Romeji i Julije ili Pavli i Virginije —, pa su većinom sretni ili nesretni, sastajući se u ljubavnoj čežnji na samotnim mjestima, dok oni drugi — spletkari — idu za griešnom ljubavi, postaju zločinci ili nastradaju od osvetnika one prave ljubavi. Ovi drugi su većinom Niemci, Madjari, Talijani i donekle Latini, dok su oni dobri većinom Hrvati kao što su mu i ženske ili Olge ili Line. To bi gotovo postalo monotono, kad ne bi Kumičić oživljavao svoje ljude svedj novim eksemplarima iz života ili iz — poviesti.

Tako dolazimo do znatnoga momenta u razvitku Kumičićeva stvaranja a taj je, da ga jednoličnost njegove fabule sili, da priedje na nova polja, respective, da traži nove ljude. Na to je konačno Kumičić, ako je htio ostati vjeran sebi, bio i prisiljen tim, što se je odmakao od mora i došao u vrevu gradskoga i političkog života u Zagrebu.

Ljudi prvih njegovih pripoviesti pretežito su Primorci, Istrani. Ima tu upravo sjajnih tipova častnih župnika, ozbiljnih i čestitih brodovlastnika, trgovaca, sveučilištnih djaka, starica, mornara i inih gradjana i seljaka. Svi su ti većinom živi i poznati ljudi, koje je Kumičić iz mladosti pamtio, pak im glavne crte pod izmišljenim imenom prenio u svoje pripoviesti. Kako ta lica pobudjuju iluziju živih ljudi sa svim onim karakterističnim osebinama Primoraca, vidi se n. pr. već po licima u „Poslovima“, gdje u Vicku Lenaru i Valentinu Ristovu možete vidjeti uistinu prave pomorske kapetane, čim otvore usta No ako se ti ljudi makar i u varijantama ponove, postanu klišeji, a pripoviesti predju u šablonu. To je Kumičić osjećao i počeo se ogledati oko sebe za novim ljudima i za gradskim životom, koji se svojim manama odvojio od onoga njegova, primorskog.

Da je imao snage za risanje ovoga života, mogla ga je uvjeriti „Olga i Lina“, prvi mu oveći roman, koji je uzvitlao toliko prašine i postao jedno od najpopularnijih njegovih djela. Posmatranje toga života ponio je u ostalom iz Pariza, od Zole. Neki su to zvali naturalizmom i proglasili Kumičića naturalistom, no posve krivo, pa to danas već nitko ne misli, jer se zna da je Kumičić pridržao taj, recimo, naturalizam samo u opisima, dok su mu fabula pa i — recimo odmah! — ljudi još uviek romantični, i to negativno romantični. Obrnuta je to strana, naličje, t. j. romantika pokvarenih ljudi, koja je već kod Šenoe bila u pogibli, da priedje u „Pfundroman“. Kumičić razočaran, crno gleda oko sebe. Neka je ogorčenost u crtanju „pobieljenih grobova“ — utjecaj političkih prilika! — i „otrovanih srdaca“. Oblak se nadvio nad vedro nebo pjesničkih ideala iz mladosti. Nema ni mora tako kao prije. Drugim riečima: ove su stvari slabije od onih najprvih. Imale su biti socijalne, ali nisu uspjele, jer nije bilo u njih dovoljnoga realizma, što ga od pisca traži socijalna stvar. I da nije bilo u Kumičića vjere u sebe i u sposobnost svoga stvaranja, njegovo bi pero — kao u nekih naših drugih

književnika — bilo ovdje ili klonulo ili bi i dalje pisalo, tek da piše; onako: isto samo malo drugačije!

Ali ova tmurna atmosfera silila ga je na izlaz. I našao ga je u hrvatskoj poviesti. Tu mu se otvorilo novo nepregledno polje, igralište njegovoj mašti. Tu će se preporoditi. Njegova će lica dobiti novoga starinskog života, dobit će kostime, a što je glavno: za fabulu se ne će morati toliko brinuti, jer će mu je pružati historija. Pače i k moru će se moći povratiti. K onomu moru, od koga se bio kao na čas i odbio. A more je svedjer bilo isto danas kao i za Frana Frankopana kraj Kraljevice, kao i za Dmitra Zvonimira kraj Spljeta!

I tako vidimo Kumičića, gdje obradjuje dvie značajne epoke iz stare povjesti: jedno je katastrofa u Bečkom Novom mjestu, a drugo pad narodne dinastije. Zrinjski i Frankapani došli su do zaslužene časti i štovanja nastojanjem vlastite mu stranke, a borbu protiv latinizatorskoga duha tudjinskih svećenika ponio je još iz svoje domovine Istre, pa se i u svojim prvim djelima dotakao pitanja glagolice i tudjinskoga jezika; (kasnije ga nastavio Car-Emin). Kumičić ta dva momenta nije obradio samo kao pripoviesti historijskih dogadjaja — kao što je većinom prije njega činio Šenoa — već upravo kao epoke, kao sudbonosne odnose hrvatskoga naroda spram Beča i Rima, konačno kao prve dielove svoje na veliko zasnovane tetralogije, od koje bi još dva diela bila: Hrvati i Mletci, te Hrvati i Pešta. U onim dimenzijama, u kojima je Zola zamišljao svoje posljednje romane, zamišljavao ih je i Kumičić. Smrt ga je zatekla ondje, gdje bi ga bila imala zateći mladost; morao je svršiti u onom poslu, s kojim bi imao bio zapravo početi. Što mu je dakle još sve ostalo u peru! Mi smo ostali bez opisa čarnih laguna „kraljice mora“ i bez kreševa hrvatskih velmoža sa spletkama budimske kraljice i budimskoga dvora. Tko će podignuti Kumičićevo pero, što mu je palo iz ruku?

U historijskim je romanima postigao Kumičić podpunu širinu i razgranjenost u kompoziciji, a oštrinu i zaobljenost u opisima. Opet ono krasno slikanje mora, obale, ladje — samo još zbijenije, oštrije, sugestivnije — opet ona romantika ljubavna, samo što je sad podcrtana herojskim crtama ljubavnika, opet hrvatski tipovi savremenih ljudi u historijskom kostimu, pače i opet podle spetke tudjinaca kao i prije, samo što su sad vjerojatnije, jer ih potvrdjuje poviest. Kumičić upravo citira pod nevjerojatnijim mjestima historijska vrela, jer je znao, da mu se prije prigovaralo, kako tudjince riše crno a Hrvate plemenito. A prije nego li je sjeo da piše, dobro je prije prošao *sva* vrela, koja su mu bila pristupna. On je htio uvjeriti svoje čitatelje, da je svaka njegova rieč istinita, a izmišljeno je n. pr. samo to, da je 30. travnja bilo krasno proljetno sunce; a možda nije ni to! Kod njega se prekrivaju istina i poezija kao sbilja i optička varka, kao gora i njezina modrina — a to je pokazao Kumičić i kod pripoviesti „Pod puškom“, gdje se vidi, kako se kod njega istinit dogadjaj prelieva u umjetničkom sjaju.

Ali još je nješto postigao Kumičić u svojim posljednjim radovima: jakost i dramatičnost u dijalogu. Nije ga stajalo mnogo truda, da iz „Urote“

izkleše „Petra Zrinjskoga"; neke je dijaloge mogao mirne duše prenieti, kao što je to mjestimice učinio Tresić u „Katarini Zrinjskoj". Učinili smo to i mi — Marija Kumičić i ja — kod dramatizacije „Lraljice Lepe", pa smo n. pr. upravo čitav dramatski život četvrtoga čina, gdje ubiju Zvonimira, prenesli iz romana gotovo doslovno. Po dramatičnosti dijaloga razlikuju se poglavito Kumičićevi historijski romani od Šenoinih.

Inače Kumičićeve drame nemaju dramatičnosti u radnji; on samo dalje zapliće fabulu na svoju ruku i stvara tako naredne činove, dok radnja — ona dramatska — miruje ili se slabo pomiče. Te drame imaju izvrstne ekspozicije, dobro ocrtane karaktere, ali onoga što se zove porast i pad dramski, ne pokazuju. (N. pr. „Obiteljska tajna"). Iznimku čini drama „Poslovi", koja je u svom prvom dielu kao i u obradbi glavnoga lica upravo moderna. Pogledajte samo Nelma! Istina: to je sujet „Teodore" i „Sestara" na osnovu istinitoga dogadjaja, ali promotrite, u što se izkukuljio taj „tudjinac". To više nije crno oličeni Talijan — spletkar po šabloni, to je i — čovjek! Pa upravo to, što je tako sjajno uspio Kumičić, da pobudi interes za Nelma kao za čovjeka, u tom vidim modernost. Kumičić je tu izišao iz svoga dosadanjeg okvira i stvorio jednu od najinteresantnijih figura ne samo svojih, već uobće u cieloj našoj književnosti. Nelmo nije samo spletkar od egoizma, već i od neke potrebe, od onoga čara, što ga pružaju „poslovi", snovi poduzetnika i različne trgovačke špekulacije. Sve, što čini, čini pod pritiskom te neke sile u sebi: zaveo je drugu ženu svoga tasta, koja se u strahu pred dolazkom muža bacila s djetetom u zdenac, nakan je zavesti i sestru svoje bolestne žene, krivotvori tastov podpis na mjenici, svaljuje svoj grieh zavodnički na ljubavnika one sestre, indirektno pače sprema smrt tastu, a sve pod dojmom momenata, kojima nije on kriv već — „poslovi", koji upravo tresu njegovim lakoumnim značajem, tako da i sam onaj čas vjeruje u zvuk svojih rieči. Potresan je i budi na samilost posljednji prizor, gdje pred smrt moli sve za oproštenje, jer je kod svih sagriešio. Priznaje da je svakakav, ali samo razbojnik nije! „Otče . . . mjenice . . . da . . . ali ne . . . ne razbojnik . . . ne . . . oprosti!"

A Nelma je morao inspirirati — Zacconi! Možda je zato Nelmo i moderan. Sljubile se dvie stvaralačke umjeće. Iskra našla „udar u kamenu".

III

I tako je Kumičić započeo s morem, nastavio kopnom, a onda se opet vratio k moru. Načinio je put, kako ga načini sunce izlazeći iz mora i opet tonući u nj. A ipak je nebo kod izlaza i zalaza sunca najljepše, najrujnije — kao što je i poezija Kumičićeva kod prvih i kod posljednjih njegovih radova od najjačega dojma.

Nije tek slučaj, što se Kumičićevo prvo djelo „Slučaj" odigrava u Spljetu kao i posljednje „Kraljica Lepa". Duhoviti je Dinko Politeo izporedio „Slučaj" s elegantnim i ukusnim paviljonom, a „Kraljicu Lepu" s impozantnom i

velebnom bazilikom, remek djelom arhitekture i ornamentike. A to je velik napredak Kumičića na zalazu prema Kumičiću na izlazu. On postaje mnogostručniji, granatiji, podpuniji. Konture su veće i oštrije, umjetnička mu je fiziognomija izrazitija.

Pače i opisi su subtilniji i dobivaju više nijansa.

„U taj hip tihano zašušti lišće granate trešnje, svi osjete miomiris pokošena siena onamo s livade, rumene ruže zamirišu pred njima, kao da su se tek sada probudile, prvi ćuh zadahne modrim srhom tu i tamo gladko i sjajno more izmedju otočića i kopna".

„Vjetar je duvao uviek jednakom snagom, veselo je šumio oko dvorca, a u tom šumu čulo se, kako udaraju valovi o kršnu obalu, kako po njoj pljušte."

„Kad im se modri val dovalja pod njedra, liepo ih podigne, zapjeni im se preko bielih ramena, a one se tad skliznu niza nj, da se odmah uzdignu na drugi. Sunce je uprav zalazilo, veličanstveno je tonulo u morsku pučinu, ogromno, krvavo, kao da se je okolo njega zapalilo i more i nebo. Sve su se sjene na kopnu i na moru duljile prema iztoku; pred uvalicom, daleko od rta, plivalo raztopljeno zlato na valovih, neka su ostrvca sievala u krvavom žaru, vrhovi planina na iztočnom obzorju bili su obaviti mutnim rumenilom. Neda i Vekenega plivale su pred uvalicom sad amo, sad tamo, a kad bi se umorile, okrenule bi se na ledja, te počivahu raz̆širenih ruku, gledajući u rumeno nebo i zibljući se na modrih valovih."

„Bila je krasna ljetna noć. Malo prije izašao je uštap, sve su se obale razabirale u sjajnoj mjesečini, od nikud daška, mirno se more lagano nadimalo uz obalu, toliko da se je čulo, kako se toči po škorupu, što se drži stiena pri površini. Kadšto bi se nešto zabjelasalo u modrom moru, podalje od kraja, kao da se je razletio snop najsitnijih niti, kao da su se slomili traci bliede svjetlosti."

„Pod ovisokom stienom more zapljušti, zaiskri se i zapjeni, valići se brzo slegnu, sve se smiri u otajstvenom migoljenju sjajne mjesečine."

Ovo je sve iz one prekrasne idile na Maslinoviku u „Kraljici Lepoj", koja sama o sebi stoji kano razcvjetana grana. Romantikòm bi se mogla nazvati ova poezija, čistom, zdravom neafektiranom romantikom, kojoj je Kumičić ostao vjeran do zadnjega daha. Dok je kod nas već bio prevladao realizam, ostaje Kumičić u svojem romantičnom pripoviedanju gotovo osamljen ne podlažući se struji; znak, kako je bila jaka njegova umjetnička individualnost. Njegova se romantika pače ufinjuje, čuvajući kontinuitet sa Šenoom, stvarajući novu fazu. Ta, romantika ne izumire, kao što ne izumire ni jedna struja. Struja jedna obori drugu — rekao je negdje Nordau — ali opet se vrati ona prva, samo u profinjenijem obliku, a neki tvrde, da je romantika baš najbliža čistoj umjetnosti. Kumičić je njome pisao, jer je u njoj najljepše nalazio odsjeva svome vedrom, optimističnom naziranju na sviet, a znao je, da ona lakše prodire u šire slojeve. Konačno je romantika

na pr. kod historijskih sujeta i opravdana, jer su ta lica udaljena, obavita modrinom kao planine u daljini.

No dok je romantika glavna, recimo, boja, kojom su prevučena Kumičićeva djela, ima u obradbi njihovoj još i drugih elemenata. Nada sve valja iztaknuti živost i plastiku u crtanju. Izpod Kumičićeva pera izskaču prerazlični ljudi i krajevi onako, kako su u mašti zamišljeni, krepko, sredjeno i sigurno. Prikazivanje je uobće slikovito bilo to kod potresnih bilo kod nježnih momenata, pa osvaja i povuče za sobom čitatelja. Dijalog mu je živ i snažan, začinjen liepim slikama, poredbama i poslovicama. Ima u njemu i humora, nenametljiva, zdrava. Tek gdjegdje samo prelazi u zagrizanje (na pr. kod političkih aluzija), kao što mu i jezik u posljednjim radovima jedva primjetljivo postaje nategnut i tražen, kad hoće biti čistunac u jeziku i frazi. U nekojim se motivima Kumičić i ponavlja, ali to je svojstvo i velikih pisaca; tko pročita Ibsenove posljednje drame, naći će u njima ideje i figure iz najprvih mu djela. To je dokaz jednovitosti individualne.

S licima, što mu ih je mašta stvorila, osjećao je Kumičić, kao da su živa. Upravo je živio s njima drugim životom. Zato i nema na njima ništa izhitreno, ništa nenaravno; ona se giblju pred njim, rade, ljube se, umiru, a on im prati sudbinu i hvata u pero. „Suze su mi navirale, kad sam opisivao Nedinu smrt", — piše on svomu prijatelju, nakon što je svršio kraljicu Lepu. „Pišući zadnji Svačićev razgovor, jecao sam i drhtao . . . Veseo sam, što sam svršio, a s druge strane *osjećam kao neku prazninu*. Boli me, što sam se razstao s Nedom, Svačićem i drugimi, s kojimi sam živio, uživao i trpio toliko vremena. Moja divna Neda! . . . Plakao sam, kad sam pisao, kako mrtvu ljube i cjelivaju u onoj crkvi!" . . . — Ovako se Kumičić umio prenesti u carstvo svojih pjesničkih snova. Zato njegovo pisanje i djeluje tako, da se čovjek ne može oteti suzama. „Si vis me flere, tibi primum flendum" (Horacije). Tko je pročitao potresni opis smrti streljanoga otca i sina Muhamedanca („Pod puškom"), na koje je i sam Kumičić morao pucati, zatim poglavlje u „Uroti", kad Zrinski i Frankopan ginu na stratištu, pa neke odsjeke u „Kraljici Lepoj" (n. pr. smrt Nedinu i pokop njezin), morao je zaplakati i vjerovati Kumičiću, da je i on plakao.

Imao je Kumičić neku osobitu ljubav, da opisuje smrt u veličajnom i tužnom dojmu njezina otajstva. On — inače pun života i životne radosti — zadržavao se kod ovakih opisa odulje, kao pod mističnom slutnjom, da će ga smrt ukinuti u naponu muževne snage.

„Neda uzvine oči na zelena brda i plavo nebo, svede ih na kralja Petra i vojvodu Jakova, na Jelenu i njezinu kćerkicu, na plemiće, konjanike, sluge i robove, sve milo pogleda . . . zaustavi oči na licu kralja Petra, vedje se po malo spuste, blaženo se osmjehne, duboko odahne . . . mirno nagne prekrasnu glavu nad lievo rame . . . — Neda kao da je sladko usnula, pa se smieši nebeskom plavilu, kojim se tihano razlievaju neizmjerna mora zlatne sunčane svjetlosti. Mrtvoj Nedi zasjaje se medju dugimi trepavicami

dvie posve sitne kapljice, te narastu kao krupne suze. Jelena otre te zaostale suze, zadnje . . ."

„Najprije osvietli mjesečina njezinu crnu kosu pa gornji dio čela, po malo i dolnji, onda guste obrve, vedje, duge trepavice, cielo obličje, rumene ruže na prsima i krasne ruke. U onom bliedom sjaju kao da je malko pomodrilo bielo lice, pod vedjami. I ustne su nešto pomodrile u onom sjaju, i čini se, da još na njima plije blažen osmieh, toliko da se sjaje bieli zubi, tanka sniežna nit. Rajska dobrota i milota obasjala je njezino obličje. Ono bljedilo na njemu nije drugo nego mirno, blaženo, sveto svitanje novoga života. Prestale su njezine patnje, nitko ju više ne može progoniti, jer je sada pod svemožnim sladkim okriljem smrti, gdje i njezin kralj . . ."

Slično je pisao Kumičić i sam o sebi, kad je za svojih mladih dana pjesnički složio viziju o budućoj ljubavi svojoj i zajedničkom životu sa svojom družicom, a završio je tužno: „Pred nama je gaj skrovit i mračan. Kroz tužne grane strmogleda bjelasaju se nadgrobni kameni, crne se drveni križevi. Na jednom grobu kleči ženska u crnih haljinah. Čuje se, kako gorko jeca. — Mjesečina tužno osvjetljuje križeve, sjene se dulje travom, slavulj cvili u daljini . . . U ovom svetom i tihom gaju smiri nam se srdce, ondje plačemo, ondje se razstajemo s našimi milimi, ondje je prag mira, najveće ljubavi . . ." Da li je slutio, da će mu se vizija izpuniti još prije 25-godišnjice braka, koja se baš ove godine navršuje?

* * *

Svršetak iza triju zvjezdica! Sjećate li se, kad bi naši stari — pa i Kumičić — pred svršetak svojih pripoviesti metnuli tri zvjezdice. Oni bi onda nešto liepo rekli. Nešto, što bi umirilo čitatelje, — razvedrilo, razblažilo.

Mi mladji nemamo više takovih zvjezdica. Zamračio ih je život, koji i odviše rano zadire u sviet mladih snova kidajući im zlatno tkivo. Netom niknu liepe slike, već su sbiljom ugnjetene. Tek poslie kadgod u časovima ekstaze probude se, da proživu kratak tren životom daleke romantike.

I meni se, kadgod pomislim na Kumičića, jave u duši dva časa i to ona, kad me je nagnao na suze. Prvi je put bilo, kad sam kao djak sa zebnjom čekao onaj broj Doma i svieta, kad će Kumičić svoga Petra i Frankopana povesti na stratište. Ne sjećam se, da sam poslie Genoveve nad knjigom tako plakao, kao nad tim poglavljem. A koliki drugi sa mnom! — Drugi put me je Kumičić nagnao na suze dne 13. svibnja 1904., kad je mrtav ležao na odru. Nisam vjerovao ni voštanom licu, ni gorko skvrčenoj ustni, ni sviećama, ni crnini — već sam suzna oka izišao van, ne ću li ga gdje sresti, da me uvjeri, kako to nije moguće, da je umro.

Nisam ga sreo.

MILAN OGRIZOVIĆ

„UROTA“ JE U SRCU HRVATSKOGA NARODA

„Naš grob? . . . Hoće li Hrvati znati za njega?“ Pitao je knez Krsto Frankopan pred stratištem, a malo je za tim uzdahnuo: „Daleko je Hrvatska, ona ne vidi ovu krv“.

Sjenama naših Velikana Zrinskog i Frankopana može sada da dade odgovor genij hrvatskoga naroda: vaš narod znade za oltar vaše ideje, jer ona žive u njegovu srcu, vaš narod vidi vašu svetu krv, jer je ona na tom oltaru vječiti plamen: taka čuda Kumičićeva „Urota“ pravi!

Jest, sjene naših Velikana mogu punim pravom da kažu: nostris ex ossibus ultor; jer poslije dviju stotina godina, Eugen je Kumičić na najuspjeliji način osvetio njihovu mučeničku smrt: On je „srčbe božje hrabri osvetnik“, a njegova je „Urota“ Nemesis hrvatskoga naroda.

„Urota“ je nama „pero sveto i zlatno, kojiem nebo za unučad poznu djela otaca bilježi vitežka“.

„Urota“ je nama pače više!

Najtragičnije poglavlje krvave hrvatske poviesti otvoreno je pred nama. Ova se užasna tragedija sbiva pred nama. Naši krvni dindušmani stoje pred nama; pratimo korak za korakom njihova podla vjerolomstva, nečuvene prevare, grdne izdaje, nezasitnu pohlepu za našim blagom, vruću želju, da nas sasvim satru. „Urota“ kao Fata Morgana — ne, u prostoru već u vremenu — stvara pred našim očima prizor, užasan prizor, kada Zrinskome i Frankopanu rube glavu.

Ne, mi više ne čitamo, mi zapanjeni, satrveni, niemi, tmolih očiju, bez daha, bez sape gledamo: „Zrinski se sruši na prsa, protegne se, krv poprska crno sukno, zapuši se na suncu, mrzli trnci prolete nas naokolo, proklinjemo krvnika . . . Zrinski se trza na onom suknu, pridiže se, glava mu“ . . . Oh, dosta, dosta „mi se sgražamo, urličemo, bježimo s bedema“.

I vraćamo se opet k stratištu. Krv ima svoj neodoljivi magnet. Ne ćemo a moramo da se vratimo. Odoljet joj ne možemo. Srce nam se ciepa, noge nam klecaju, mislit ne možemo, udovi nam obamrli, nesvjestni vraćamo se tamo, tamo . . . ka krvi; silna je, silna nostalgija krvi!

I ni sada ne čitamo i sada gledamo: „krvnik se razkorači iza kneza malo postrance, digne objeručke mač, visoko nad svoje desno rame, silno zamahne, mač sievne, zazuji, zasieče se u rame, u kost. „Isuse Marijo!“

jaukne knez, od grozne boli skoči na noge, oslobodi se od mača, posrne na prsa, a već je krv okrvarila pleća, rame, vrat i tekla je niz svileni zobunac". Često biva da od velike žalosti usahne vrelo suza; strahota ovoga prizora atrofizuje u nama sva ćutila; mi samo automatički gledamo dalje: „krvnik zamahne po drugi put, svud grobni muk, mač se zakrene malko, jače sievne, zakrši iznad zatiljka, po glavi, i razmrska kost. Knez je tresnuo prsima o daske, trza se u krvi, hvata se za glavu, za ranu" . . . I sviest nam se vraća, „ježnja nam steže srca, strava grči naša lica, strši nam kosa", mržnjom gori naše srce, i značajna prisega, tim značajnija što je niema, svečana, tim svečanija jer bez priprava, bez ceremonija, strašna, tim strašnija jer neslućena — rije, grebe, hara našu dušu: ona krv vapi za osvetom našom.

Narode stvaraju jakima i sviestnima dva faktora: ljubav i mržnja. I mi Hrvati ljubimo i mrzimo. Starčević nas je naučio uspješno ljubiti svoj narod, Kumičić nas je naučio mrziti svoie dušmane. Kumičićeva je rieč u „Uroti" postala sila, njegova je misao postala akcija; da, mi shvaćamo što je htio, pak je upravo za to „Urota" plamen u našim redovima, nadahnuće, rivendikacija muka, patnja, kobnih udaraca, koje nam tudjin zadade. Punim pravom možemo namieniti na Kumičića neumrle stihove Huga Foscola:

— — — — — — — Quel Grande
che temprando lo scettro a' regnatori
gli allor ne sfronda, ed alle genti svela
di che lagrime gronda e di qual sangue.

Lovori su doista osmuždeni . . . . .

Jest, upoznali smo svoj plač . . . . .

Da, svaki naš uzdah bielodano dokazuje, da znamo, kakova je krv natopila ono stratište . . . . .

Eugen Kumičić nas je to naučio!

Krvnici su nam sakrili kosti naših Velikana, a na vidljivom su mjestu, kao trofej svoje moći, kao memento nama, postavili mač, koji je odrubio one glave! „Učite se iz toga" — njihova je poruka. A mi im odgovaramo: evo što smo naučili: mač je onaj simbol tiranstva, zlobe, opakosti, himbe, sramote, ali i — nemoći.

Jest, i nemoći; jer „silom se ne udara temelj ni slobodi ni robstvu"; jer „svaka sila za vremena". Dočim vi osjećate potrebu, da taj isti mač uklešete u kamen i da ga popratite napisom; mi vam odgovaramo: napis onaj ne sramoti naših Velikana, već vas. Laži i kleveti ste se morali uteći, da se opravdate pred svietom i pred viekovima. Jalov vam trud!

Laž ne može, da izkrivi istinu, koja je napisana — krvlju!

Podli, slabi, kukavni tirani nemate ni toliko čovječjeg dostojanstva, da otvoreno odgovarate za svoje zločinstvo. Za razbojnika pokajnika to bi bilo glas savjesti, za vas okorjele grešnike, to je žig vječne sramote.

Podli, slabi, kukavni tirani!

Mučili ste Zrinskog i Frankopana, mrcvarili ste ih, prevarili ste ih, oduzeli ste im život, uništili obitelj, razgrabili imanje, unesrećili njihovu domovinu, pak vam ni to ne dostaje: mrtvima htjedoste da pogazite i čast i poštenje! — Češće mora u istinu da težko zaboli hijene s tolike nepravde, što njihovim imenom nazivamo nekoje ljude!

I vi hoćete, da nam taj mač bude memento!

I mi to hoćemo!

Zar vi još ne intuirate kobne, užasne, nemile po vas istine?

Vaš mač rdja na duvaru; ali drugi mač, kao Damoklesov mač, visi nad vašim glavama.

Čvrst je, adamantski je, neslomiv je i ne može zardjati ovaj drugi mač, jer se neprestano naoštrava na grobnoj ploči naših mučenika.

Vaš mač rdja na duvaru, a ovaj drugi — naš mač — otrovan je, ne rdjom, već uspomenom, koja je sinteza našeg života: mržnjom.

Vaš mač rdja na duvaru, kao trofej vašeg nasilja, a naš mač svietao, naoštren čeka čas odmazde.

Vaš mač rdja na duvaru, a naš mač osvieštava hrvatski narod, razplamsuje njegov plamen, bodri ga, diže, sokoli i oživljuje.

Vaš mač rdja na duvaru — ta, tirani zaboravljaju svoja zločinstva; naš mač ne rdja, ne može zardjati jer narod hrvatski ne će i ne smije zaboraviti zla, koja je pretrpio, koja trpi.

Deder, silnici, mi vas izazivljemo: snimite svoj mač sa duvara, nek se malo okuša sa našim mačem; strah vas je, strepite, drhćete?

Podli, kukavni, nemoćni tirani: vaš mač, vaš simbol rdja, razpada se i nestat će ga — vaša sila klone i na domaku je čas, kad će se sa prokletsvom samo spominjati; naš mač odsieva od naše sviesti, od naših nada, od naše životnosti.

Prošlost je po nasilju i po hinbi bila vaša; budućnost je po sviesti i po pravici naša.

A sad nam vi slobodno uzkratite kosti naših Velikana; slaba vam hasna — njihova je ideja na oltaru, britka kao mač, čvrsta kao dijamant, vječita kao narodni život, sveta jer je evangjelje narodne vjere, okriepljiva jer narod budi:

„Urota“ je u srcu hrvatskoga naroda!

DR. FATTORI

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

ŽIVOTOPIS E. KUMIČIĆA

Kumičić se rodio u Berseču, u kotaru voloskom, dne 11. siečnja 1850., od oca pomorca, a kasnije trgovca Tome i matere Marije, rodjene Filipašić, — kojima je već petero djece bilo prije njega umrlo, a kasnije se rodilo još četvero: tri sestre i brat Tomo. Svršivši početnu školu u rodnom mjestu, nakon česa mu je valjalo još polagati izpit na školi u Kastvu, dodje u 12. godini na gimnaziju na Rieku svršivši ovdje pet razreda, polovicu šestoga na talijanskoj gimnaziji u Kopru, a ostalo u Zadru. Da je bio vrstan djak, ne treba ni spominjati; učitelji su mu osobito hvalili njegov način i snagu u izražavanju, u čem su bile klice kasnijemu onom njegovom sjajnom daru govora i plastičnom opisivanju u djelima. Mati mu je htjela, da bude svećenik, brat Tomo da uči filozofiju, a on je medjutim počeo u Pragu učiti medicinu, no kad je vidio, da to bratu nije pravo, odluči se ipak za filozofiju, pak se upisao u studij povjesti i zemljopisa i to u Beču, pošto mu u Pragu nije prijalo podneblje, u Pragu je medjutim naučio českí i usavršio se u njemačkom jeziku. Kad mu nije uspjelo, da bude profesorom u Poreču, ode u Split, gdje ga je ravnatelj Bakotić, hrvatski književnik, bio pozvao — njega i Milčetića, takodjer književnika Istranina. U Splitu je drugovao s poznatim učenjakom hrvatskih starina donom Franom Bulićem i Francuzom Vigneaux-om, što ga je navelo, da se usavrši u francuskom jeziku. Zatim je morao u vojnike, pod pušku, kao dobrovoljac zagrebačke pješačke pukovnije br. 53.; to je bilo god. 1873. i 1874 Težeći za daljom naobrazbom otišao je u Pariz, a taj je grad djelovao na njega i kao na književnika i opet kao na budućega političara; tako ga Pariz nije otudjio, već dapače još jače razgorio u njem već onako jake rodoljubne misli. Vraćajući se iz Pariza zadržao se u Mlecima šest mjeseci. Baš kad je trebalo, da u Beču dovrši profesorski izpit, morao je god. 1878. u vojsku prigodom okupacije Bosne. Svoje je ratne doživljaje opisao u liepom i zanimljivom djelcu „Pod puškom", ali u Bosni se dobavio težke bolesti, rheumatizma, pa odležao cielu zimu te u proljeće god. 1879. morao otići u Krapinske toplice na liečenje, gdje ga je upoznao barun Metel Ožegović i uzeo za informatora svojih unuka. U rujnu iste godine bude pozvan na zagrebačku realku, da predaje francezki jezik. Ovo je doba Kumičićeva života urodilo znatnim književnim djelima kao što su „Slučaj", „Olga i Lina" pa „Jelkin bosiljak", koja su sva izišla u sušačkoj starčevićanskoj „Slobodi", a onda u posebnim izdanjima. Nadalje u isto doba piše Kumičić u „Viencu" svoje „Neobične ljude", i u „Hrvatskoj vili" slikovitu pripoviest „Primorci". Kao profesora volio ga njegov ravnatelj Josip Torbar, ali predstojnik bogoštovja Ivan Vončina zvao ga uviek na red zbog nekih tobožnjih prekršaja u službi, htio ga premjestiti, a onda mu dao dopust, dok se nije konačno Kumičić zahvalio na službi, jer je osjetio u sebi poziv i volju, da se sasvim posveti književnomu i političkomu radu. U to se vrieme bio i oženio s kćerkom odlične varaždinske gradjanske porodice, s Marijom Maršičevom, s kojom je u sretnom braku živio sve do svoje smrti, a koja je poznata u hrvatskoj književnosti kao pjesnikinja pod imenom Enjuškina. Njoj je posvetio svoje prekrasno djelo „Začudjene svatove", koje zajedno s „Jelkinim bosiljkom" i pripoviešću „Preko mora" čini prava tri bisera s istarske obale. U njima se ogleda Kumičić kao Istranin, kao slikar mora, koga upravo osjećaš i mirišeš pod njegovim perom.

Ovo je bilo doba preloma u Kumičićevu životu. Odovud dalje značilo je raditi za otačbinu, „za ime", kako mu je govorio brat Tomo, komu je Kumičić prepustio baštinu i očevinu, a ovaj ga za uzvrat obećao pomagati, bude li morao u javnom radu stradati. Nakon što je bio urednikom „Hrvatske vile", koja je na žalost zbog nereda morala uginuti, i nakon što je „Matica Hrvatska" izdala njegov roman iz

*

zagrebačkoga družtvenog života, koji je našao mnogo hvale i priznanja „Gospodju Sabinu“, — ulazi Kumičić u arenu hrvatskoga političkog života. Ulazi kao pravaš i Starčevićanac. To je bilo godine 1884., a to je bio početak njegova posvemašnjega javnoga istupa u političku borbu, kojoj je ostao vjeran do smrti, dakle punih dvadeset godina. Počeo je kao pravaški kandidat u izbornom kotaru protiv vladinoga kandidata, ministra Imbre pl. Josipoča. Pobiedio je, izbor mu bio uništen, kod ponovnoga izbora opet pobiedio. Zbog sudjelovanja u poznatoj burnoj sjednici od 31. listopada 1885., kad se radilo o hrvatskim arkivalijama izručenim u Peštu, došao je pred sudbeni stol, gdje je konačno bio riješen od optužbe.

Posebice se valja u ovim kratkim biografskim podatcima osvrnuti na god. 1884., osobito važnu u Kumičićevu životu. Te je naime godine, kako rekosmo, kandidirao kao pravaš u II. kotaru grada Varaždina, a proti magjaronu tadanjem ministru Imbri Josipoviću. 20. rujna bude izabran. Nu magjaroni uprli su sve sile, da taj izbor unište. Verifikacioni odbor predlaže, da se izbor proglasi ništetnim, a zast Czernkovich, da se proglasi prepornim. Potonji predlog bude primljen sa 56 proti 26 glasova. Tako s „preporno“ proglašenim mandatom, mogao je Kumičić ostati u sabornici, dok ga nije 24. listopada izključilo na 8 sjednica, a s njim i Antu Starčevića na 14.

Istom 16. siečnja 1885. došlo je pred sabor pitanje o valjanosti Kumičićeva izbora. Tu je uzeo rieč i sam Kumičić, te medju inim rekao i ove važne rieči:

„Da i nije jasno dokazano, da sam i državljanin i zavičajnik i da imam pravo izbora i aktivnoga i pasivnoga, naobraženi se sviet ne bi čudio, da me verificirate. Evo što ću vam reći. Na zapadnoj istarskoj obali ima nekoliko talijanskih gradića. To je pjena mletačkih galija. Istarski Talijan, kad predje u kraljevinu Italiju, nadje se medju svojim narodom, ali je zamienio vladara; ja, istarski Hrvat, došavši amo, nalazim se u srcu svoga naroda, a moj je vladar onaj, koji mi je i prije bio. Talijani onoga Istrana ne smatraju za tudjinca, kao što vi mene smatrate. Istarski Talijan, koji bi proživio u kraljevini Talijanskoj dvadeset godina, koji bi tamo svršio nauke, koji bi tamo bio učiteljem, koji bi tamo imao rodjake, prijatelje sve uspomene, sva čuvstva, te koji bi i nešto uradio na književnom polju, on ne bi doživio ono, što ću ja danas doživjeti. Njega bi talijanski parlamenat rado primio u svoju sredinu, kad bi ga koji izborni kotar počastio mandatom, kao što su mene počastili sviestni i čestiti Hrvati grada Varaždina“.

Nu uzprkos i drugim govornicima stranke prava, Kumičićev izbor konačno ipak nije bio ovjerovljen. Nu kod novog izbora za II. kotar varaždinski opet je Kumičić izabran, a prije toga počastio ga je grad Zagreb poveljom pravoga zagrebačkoga gradjanina.

I tako Kumičić 18. travnja 1885. opet ulazi u sabor, a 5. listopada bi izključen na 60 sjednica s nekim svojim drugovima. Ujedno je zametnut protiv njega i sudbeni progon, ali poslie obustavljen. Neke podatke o Kumičićevom političkom radu naći je i u članku nar. zast. Ivana Peršića u ovom spomen-svezku „Smotre“, a koji popunjuju ove životopisne crte.

U doba ovih političkih dogadjaja (godine 1886.) izdala je „Matica Hrvatska“ njezni i romantični njegov veliki roman iz istarskoga života „Sirotu“, a za njega, kao pristašu stranke prava, nastaje doba pregaranja, muka, žrtava. Kumičić medjutim radi dalje na književnom polju. God. 1886. izlazi u „Balkanu“ njegova doživljena pripoviest „Pod puškom“, god. 1889. izlazi u „Domu i svietu“ pripoviest, najfinija i najdražestnija, što ju je ikad Kumičić napisao: „Preko mora“, puna svježosti i miline, prava umjetnička idila s mora. Iste godine izlazi i u „Matici Hrvatskoj“ vrlo interesantna pripoviest „Teodora“, gdje je Kumičić zašao u istarski gradjanski život. U isto doba izlazi u božićnjem prilogu „Hrvatske“ njegova istinita crtica „Crn Božić“, koja je prevedena na slovenski. Slovenci se uobće a i Česi počinju sve to više zanimati za Kumičića i prevoditi ga Spomenuta drama „Sestre“ prikazivala se s velikim uspjehom u Zagrebu dne 19. travnja 1890. To mu je prva drama, a druga prevedena na njemački — „Obiteljska tajna“ izlazi u izdanjima „Matice Hrvatske“ god 1901.; iste godine donosi „Dom i sviet“ njegovu pripoviest „Mladost“ — ludost“, a kasnije „Pobieljene grobove“.

„Urota Zrinjsko-Frankopanska“ počela je izlaziti 1902. u „Domu i Svietu“, odakle bila preštampana i doživjela više izdanja. Izmedju „Urote“ i svog zadnjeg djela „Kraljica Lepe“, napisano je Kumičić razpravu „Petar Zrinjski i Fran K. Frankopan i njegovi klevetnici“, te dramu „Petar Zrinski“, koja se prikazuje svake godine na dan smrti hrvatskih mučenika.

*

Kumičić je pobolievao više godina na rheumatismu, kog se zadobio još 1878. u Bosni. Liečio se, prizdravljao i oporavljao se, nu opet upanuo u boli. Za izbora u Zlataru ponovno se oštro prehladio, pa premda mu i poslie toga boli krenule na bolje, opet ga shrvale i 8. svibnja na večer leže u krevet, a da više ne ustade.

Umro je — kako je sam želio, u petak — 13. svibnja 1904.

GOVOR EVGENIJA KUMIČIĆA

hrvatskoj domovini, što ga je izrekao dne 22. svibnja 1893. na komersu u Karlovcu u čast sedamdesetgodišnjice dra. Ante Starčevića.*

Velecienjene gospodje! Gospodo! Sinovi ujedinjenih i samostalnih domovina, kada slave koji dogodjaj, ne običavaju govoriti o svojoj domovini. S nama je drugačije: naša je domovina raztrgana. Slobodni narodi razpravljaju, kako da nešto preurede u svojoj domovini, a naša je prva i najsvetija misao, kako da sjedinimo Hrvatsku.

Već su prošla tri stoljeća i pol, što je kralj Ferdinand I. govorio izaslanikom hrvatskoga sabora, da je Hrvatska prastaro i plemenito kraljevsto -- „regnum vetustum et nobile". Eto, već pred tri stoljeća i pol bila je naša domovina poznata kao prastaro i slavno kraljevstvo, a kako nam je danas? Odgovor je tužan: iz svoje krasne i plodne, svakim božjim blagoslovom obasute domovine, iz svoje staroslavne domovine sele se Hrvati u daleki sviet!

Nevesele, potresne misli zaokupe dušu svakoga Hrvata, kada se ogleda širom svoje domovine. A što znači ta rieč: domovina?

Poletimo duhom na grad Dubovac, sjednimo na napola porušenu kulu, a proljetno predvečerje neka bude krasno, kako je danas bilo, i svaki neka pomisli, da je sam u dragoj tišini zelene prirode. Lievo i desno nanizali su se pitomi humci, pred nama je pukla divotna ravnina, sunce eno zapada, sve sieva u večernjem rumenilu, vaš dični i mili Karlovac, kojim se ponosi svaki Hrvat, kao da nam se smieši medju srebrnimi riekami. Srce nam od radosti naglije zakuca, jer smo odmah pomislili, sjedeći na onoj kuli, da u vašem gradu gotovo svako srce čezne za slobodom domovine, da nas zanose isti topli osjećaji u svetoj otačbeničkoj borbi. U tom hipu radosti svrnut ćemo očima po ovoj divotnoj okolici, a iz dubine našega ranjenoga srca izvit će se tih uzdah: oj, domovino moja, kako si mi krasna! Naš obajani duh poletit će za tim na krilih domovinske ljubavi preko gora i ravnina, i vidit ćemo Frušku goru, zlatnu požešku dolinu, naše Zagorje, zeleni Štajer, rajski Bled, plitvička jezera, bisernu Plivu, klisuraste obale Trebinčice, Boku Kotorsku, Biševo, skradinski buk, sivu Učku, Klek, Triglav, Hum, Biokovo, maslinu i palmu, jelu i bor, bistre rieke i naše sinje more! Sve je to čarobno, dražestno, milovidno, velebno i veličajno, i sve te krasote zaniet će našu dušu u razmaknute prostore plavih nebeskih visina. od dragosti čeznut će nam srce za nečim, i mi ćemo podići put neba svoje oči, orošene suzami zahvalnicami. Bog je ukrasio našu domovinu tolikimi neopjevanimi ljepotami, da ju naš narod ne može opisati samo jednom milom i dostojnom rieči, pa ima za to svaki njezin kraj svoj posebni liepi naziv. Jedan je kraj pitom, drugi ubav, treći kitnjast, pak ravan, zelen, zlatni, vilovit. Tko da nabroji sve te pjesničke izlieve razdragane narodne duše?

Je li naša domovina samo to, što smo dosada vidili? — Nije.

Na svojem putu po hrvatskoj zemlji čuli smo uznositu hrvatsku pjesmu, čuli smo mudre poslovice, slušali smo milozvučni, jasni i junački jezik, kojim su govorile majke: ona okrunjenoga Zvonimira, pak Gundulićeva, Klovićeva, Preradovićeva, Boškovićeva i majka našega današnjega svetčara. Na svojem putu svuda smo vidili narod dobar, plemenit i bistrouman, narod krasna rasta i sokolova oka.

Je li hrvatski narod, koji danas živi, je li on sa zemljom svojom podpuna naša domovina? — Nije.

Što je dakle naša domovina?

Sjedeći na onoj kuli, za stalno pomislit ćemo: tko je sagradio ovu kulu? Tko ju je branio svojim životom? U isti hip stvorit će se pred našim duhom prekrasna slika: veličanstven grad na suroj klisuri, pod kojom šumi Kupa. To je Ozalj. U isti hip pomislit ćemo na Bečko Novo Mjesto, grozna spomen zaustavit će nam kucanje srca, ali blagi suton smirit će našu dušu ublažit će našu bol, i mi ćemo još misliti na onu mučeničku krv, da nas odvede u davne dane. Za tragovi one krvi kao po zlatnih nitih kao po sunčanih tracih, koji nam razsvietljuju prošlost, hrlimo sada od Bečkoga Novoga Mjesta k Sigetu, a odavle na bezbrojna bojišta, letimo od slave do slave sve to dalje u davninu, i eto proletismo šest stoljeća, i stali smo pred božjim hranom, medju mramornimi stupovi. Udjimo, jer nas vodi sjajan dostojanstvenik. Njegovi se potomci zovu: knezovi bribirski, pak Šubići, pak Zrinski. Kolik sjaj u božjem hramu! Obavlja se velika svečanost: papinski poslanik postavlja krunu na glavu Zvonimirovu! Od Zvonimira do Tomislava vodi nas hrvatska kraljevska krv. Sa slave na duvanjskom polju mi hrlimo sve to dalje u davninu, vidimo banovine, a napokon stanemo, radostno zapanjeni: eno sedmero braće, dolaze iz Karpata, vode jedan narod u novu postojbinu! Jedna se sestra zove Tuga. U njezinih plavih očiju zrcalilo se možda nešto tuge, koja je mnogo puta pritisla njezine potomke.

Zoru mnogih naroda poznamo tek po basnah, koje su nikle možda iz glava

---

* Donašamo ovaj krasni govor, u kojem se zrcale sve odlike Kumičićeva govorničkog dara u jednu ruku, a u drugu, da se lakše i pristupačnije sačuva potomstvu. Govor je bio na bezbroj mjesta prekinut povladjivanjem i pljeskom.

pjesničkih pastira, a Hrvati mogu se ponositi, što je njihovu zoru opisao cesar Konstantin Porfirogenit.

Zašto je uprav hrvatski narod došao iza Karpata u zemlju, u kojoj danas živi? Zašto se nije koji drugi narod u nju doselio? — Pošto se srušila moć staroga Rima, u ovih zemljah, danas naših, živila su slaba plemena, kako se čini, bez stalnoga ognjišta Božja je providnost odlučila, da dovede u ovu zemlju hrabar narod, jer je znala, da će ova zemlja biti pozorište, na kojem će se više puta sukobiti dva svieta, iztok i zapad. Tu treba da bude izabran narod, koji će junački braniti kršćanstvo i njegovu prosvjetu. Providnost božja odlučila se za hrvatski narod. Na udivljenje svakomu, koji čita povjest, hrvatski je narod odmah stvorio jaku državu, sto godina prije Ugra. I na kraju i na moru silna je hrvatska država pod domaćimi kraljevi, pa lomi i Tatare i Mongole. Dižu se slavni rodovi: Šubići, Frankopani, Babonići, Svačići, Nelepići, Karlovići i drugi. Sviet se divi hrvatskom junačtvu, a kraljevi, kojim je kruna oteta, traže utočište u našoj domovini. Hrvati stvaraju zatim savez sa Ugri, svojevoljno, ne napustiv ni za vlas ni jeduoga od svojih prava. Veličanstvo naroda ostaje netaknuto. Kasnije planu požar iz Azije, turska bujica poplavi balkanshe zemlje, hoće da prodre u srce Evrope, ali hrvatska krv gasi grozni onaj požar, hrvatska prsa silan su bedem proti biesnoj bujici. Prasku, kojim se odbija ta bujica, čudi se sav sviet. Svakomu je poznat turski prestravljeni krik: „Zrinski nas napadoše! Bježmo!“ Hrvatsko je ime proslavljeno, Europa se nada spasu od toga imena, pape i vladari šalju najveća odlikovanja hrvatskim junakom; poslanici dolaze u zagrebačku stolnu crkvu, i tu pred narodom izručuju odlikovanja onim junakom. — Krasna je i mila hrvatska naša domovina, ali nam je i sveta, jer je sva nakvašena svetom mučeničkom hrvi. Ne ima gudure, ne ima klisure na obalah Une i Korane, gdje nije tekla hrvatska krv. Putniče, gdjegod staneš, pomisli: ovdje je izdahnuo jedan hrvatski junak. Hrvati su obranili prosvjetu i sebe. U Budimu sto i petdeset godina vijao se turski konjski rep. Na Griču u Zagrebu nikada, niti jedan hip!

U velikoj borbi proti polumjesecu hrvatski je narod istodobno branio svoj ustav, svestranu bansku čast, sva svoja prava. Svaki hrvatski ban, kao podkralj, prorex, uvodio se u bansku čast sa žezlom. Kolomanu dali su Hrvati svoju krunu, a žezlo ostalo je u banovih ruku. Stališi hrvatski stotinu su puta naglasili, da kruna kraljulje, a žezlo vlada. Hrvatski narod, uviek vjeran svojoj vjeri i svojemu kralju, nikada nije klonuo duhom I nikada neće! Kasnije, koncem sedamnaestoga stoljeća, Hrvatska se zavila u crno. Padosmo, usnusmo, ali se opet probudismo, a da smo se prenuli iz mrtvila, najveća je zasluga našega današnjega svetčara.

Što je naša domovina? Je li ovo, što smo do sada kazali? Nije, jer do sada govorili smo samo o prošlosti i sadašnjosti. — Naša je domovina sva prošlost, sva sadašnjost i sva budućnost našega naroda. Je li dostojna naša domovina, da ju ljubimo, da za nju radimo, da se za nju borimo? Ta plodna je i krasna, sveta i slavna, pa kako da ju ne ljubimo? Odyssej ljubio je neizmjerno svoju malenu i kršnu Itaku Tko da ne ljubi svu slavu, svu muku, sve patnje, svu prolivenu krv, svu povjest svoga naroda? Kakvo je ono srce, koje izdaje sve svete uspomene svoga naroda, svu prošlost, sadašnjost i budućnost, svu borbu za slobodu, sve spomenike, sve grobnice iz davnih dana, sve svježe grobove, i grobove, u kojih ćemo mi počivati, i grobove naših najdaljnjih potomaka? Hrvati, ljubimo svoju domovinu, radimo za nju, neustrašivo borimo se za nju, sve žrtvujmo, a vi, plemenite kćeri našega naroda, vi nas sokolite, u našoj borbi neka nas prate vaše pobude, vaši uzdisaji, vaše molitve! Ako se razori komu otačbeniku njegovo ognjište, ako mu se uništi sva obiteljska sreća, otarite potajice svoje suze, pa onda sokolite druge.

Krasna zemlja, u kojoj mi živimo, i more, koje cjeliva njezine obale, i mi svi ovdje i svi ostali Hrvati, i naš milozvučni i sjajni, stari i uviek mladi hrvatski jezik, i to je naša domovina. Sva naša prošlost, sadašnjost i budućnost; svi naši umnici i junaci, mrtvi i živi, i oni, koji će se roditi od hrvatske majke, i to je naša domovina. Sve hrvatske djevice, odvedene u tursko robstvo, svi starci, sve majke i sva djeca, pogažena turskim kopitom, sva hrvatska krv, prolivena kroz dvanaest stoljeća i više; sva borba, sva čeznja, sve suze za slobodom, i to je naša domovina. Sve to ukupno naša je domovina, pa i sve ruševine starih gradova po humcih i brdinah; svi razoreni hramovi i sve one svete izkopane ploče, svi slomljeni mramorni stupovi i sva grobišta, sve naše patnje i sva naša slava, sve to ukupno, sve je to domovina naša! A tko da sve to ne ljubi? Tko da sve to izda?... Oj, mila, sveta i slavna hrvatska domovino naša, mi svi, tvoja djeca, želimo, hoćemo, i borit ćemo se, da budeš što prije ujedinjena, slobodna i samostalna! Živila Hrvatska!

KUMIČIĆ MEDJU HRVATSKIM KNJIŽEVNICIMA

Ako su ljudi, koji ne gramze za častima, te koji ne idu za osobnim dobitkom i probitkom idealiste, tada je Eugen Kumičić

bio savršen idealista. Kumičića političara od Kumičića književnika nije moguće raz dvojiti, jer u čitavom njegovom književnom radu zrcali se izrazito i njegov politički rad. Kao političar borio se za slobodu i jedinstvo kraljevine Hrvatske; kao spisatelj nije bio puki pripovjedač, fantasta, internacionalac, nego najizrazitiji propovjednik hrvatskih težnja i ideala

God. 1874. prvi put lača se Kumičić pera i napiše pripovjedku. Naslov joj je dao „Spljet i Pariz". Što će on s ovim svojim mezimčetom? Nosi ga sobom u Pariz, s njim se bavi u Italiji, donese ga u Beč, i tako pune tri godine nosi sa sobom sladku svoju tajnu. Istom u Beču god. 1877. povjeri se nekim svojim prijateljima da je napisao pripovjedčicu, i po njihovu nagovoru jedva se sklonio, da ju pošalje Augustu Šenoi na ocjenu. Od tjedna do tjedna nestrpljivo i sa strahom čekao je „Vienac", hoće li u njemu u odpisima uredničtva naći za sebe kakav odgovor. 14. travnja eto žudjena „Vienca" a on se ga boji primiti u ruke. Što će ako mu se razbiju sladke nade? I on stane čitati: „Pisac novele „Spljet i Pariz" u B. Vaše je pero lako i okretno... umiete crtati vrlo živo... u vas ima sila prikazivat naravske prizore... karakterisat osobe... Drago nam je da smo naišli na talenat." Takav sud izrekao je o anonimnom piscu jedan August Šenoa! Najsretniji čovjek pod suncem sada je dvadesetsedamgodišnji Kumičić. Ali on to svoje mezimče još ne da u sviet. Još ga gladi i prepisuje i pozvan u Bosnu za okupacije osam mjeseci nosi ga sa sobom, da skupa poginu ili se sretno vrate iz boja. Oporavljajuć se nakon pretrpljenih patnja u Bosni još se jedanput lati prepisivanja, pripoviesti, promjeni naslov u „Slučaj" i šalje je ne književnom listu „Viencu", nego kao rodjeni starčevićanac starčevićanskom dnevniku „Slobodi", koja je tada izlazila na Sušaku. Pripovjedčica preštampana bi u knjižicu, i za malo mjeseci doživila tri izdanja.

Medjuto Kumičić postao suplentom na velikoj realci u Zagrebu Uviek je rado pripoviedao, kako je god. 1879. po deset puta na dan okrenuo u Dugu ulicu i svaki put kradomice pogledao u prozor Hartmanove knjižare, da vidi malu crvenu knjižicu „Slučaj". Nikada nikoga nije tako milo pogledavao kao onu knjižicu. Neizmjerno mu je godilo, što nitko u Zagrebu nije znao, da je on autor „Slučaja." Kumičić je bio vrlo čedan početnik.

Neodoljiva želja silila ga, da još pokuša pisati, i za godinu dvie u „Slobodi" izadju redom „Olga i Lina" i „Jelkin Bosiljak." Suplenat zagrebačke realke nije se žacao svoje radnje objelodanjivati u pravaškom dnevniku, naprotiv srce mu je diktiralo, da mu je to dužnost. A honorar? Nalazio ga je u štampanim redcima pravaške „Slobode". Pisao je pod pseudonimom Jenio Sisolski, i dugo se nije znalo, tko se pod tim imenom krije. Njegove pripovjesti rado su se čitale, ta pisao je toplo, zanosno, pisao je, što je osjećao.

Tko je feuilletonista sušačke „Slobode"? Njuškalo se za Jeniom Sisolskijem i napokon mu se ušlo u trag.

Eugen Kumičić, suplent zagrebačke realke, stekao je domala simpatije zagrebačkih odličnijih krugova, jer plemenština i dobrota bijahu glavne crte njegova značaja, osim toga pun ugodne šale i neizcrpiva humora.

*

Hoće li ga na njegovom književnom polju pratiti sreća?

U „Viencu" izlaze njegovi „Neobični ljudi". Sisolski sve više ulazi u volju hrvatske čitalačke pubike, a ne naslanja se na patentirane hrvatske literarne krugove, nego traži uporište sam u sebi. Došavši iz velikog svieta, gdje je naučio, da se poštuje sloboda umjetničkog stvaranja, i on je htio, da se „slobodno kreće u kraljevstvu čiste poezije, uživajuć drugim ljudem nepoznate slasti".

U Hrvatskoj godina osamdesetih pravo na razvoj hrvatske književnosti prisvojio si samozvani „cviet inteligencije." Bez njihove priznanice, obrtnice, izkaznice, putnice ili pohvalnice hrvatski je književnik morao nagaziti na stotinu jada.

Iz svoga kraljestva čiste poezije zanosni je Kumičić runio po hrvatskoj književnoj njivi obilje svoje bujne mašte zalievajući ga suzama i krvlju srca svoga, i brzo su mu počeli na krilo padati plodovi nehinjena priznanja. Ali bez patenta „cvieta inteligencije", stečena poglavito uvjeravanjem neuzkolebiva štovanja i počitanja, te izjavama najdublje preporuke, odanosti i poniznosti, ne češ, Kumičiću moj, brati zabranjene plodove i uživati drugim ljudima nepoznate slasti. Naći će se netko, tko će smionom sokolu polomiti krila.

I doista na idealnog E. Kumičića zaleti se poput jastreba tadanji miljenik cvieta inteligencije" Jos. Pasarić, te se podrznu kljuvati Kumičića, rugajuć mu se, da se kiti „kićenim Brandesovim perjem." Josip Pasarić, da uništi Kumičića, htjede mu na vedro čelo udariti sramotni žig plagijatora.

Kumičić, živući u svojim idealima, skameni se od čuda, što se je u Hrvatskoj mogao naći čovjek, koji mu, ni krivu ni dužnu, hoće da ubije ugled i otme čast. Nu kratkotrajan bijaše Pasarićev zlobni užitak. Kumičić je činjenicama u sunčani prah smrvio osvade i dokazao, da njegov opadač nikada ni vidio nije kićenog Brandesova perja, koga spominje. Iza te književne affaire Pasarić kukavno uzmaknu u duplje „cvieta inteligencije", a Kumičić se opet smjelo kreće po kraljestvu čiste poezije.

God. 1883. uredničtvo Vienca preuzima prof. V. Klaić. „Tko će za Vas pisati? pitali me u Dioničkoj tiskari. Klaić nema prijatelja — rekoše mi —; a zar ih zaista nema? A što ti je tvoj Jenio Sisolski?... Taj moj pobratim Jenio mora i za mene napisati roman ili pripoviest, kojom ću započeti niz beletrističkih djela u Viencu. Ali kako ga prinuditi? Gdje je sila, da ga predobijem?... Ja sam tada nategnuo najnježniju žicu Jenijeva srca; onu strunu, koja je vazda ozvanjala zvučnim glasovima, kad god si ju dirnuo... Tomu se je pozivu tankoćutni Kumičić napokon odazvao... Jenio sjeo za stol i napisao roman „Začudjeni svatovi", koji je onda kitio gotovo polovicu onogodišnjeg Vienca... *Vječna hvala Jeniju za izkazano mi prijateljstvo u osudni čas*". (V. Klaić, Hrvatsko kolo. Knjiga I. Izd Mat. Hrv.)

Kumičić ulazi u kolo radnika „Matice Hrvatske". Prva radnja za „Maticu", roman „Gospodja Sabina", ide ravno iz njegova pisaćeg stola u tiskaru. Tako i drugi roman „Sirota." Tada se s njim postupalo obzirno, jer su se dobri hrvatski pripoviedači lako prebrojili na prste jedne ruke. Netom se pojavila nova zviezda na hrvatskom literarnom nebu, namrštilo se Kumičićevo obzorje u Matici Hrvatskoj. Za svoj novi, Matici namienjeni roman moli predujam 200 for. Njegova molba ne bude uvažena, treba moliti po drugom formularu. I tadanji tajnik „Matice Hrvatske" g. Ivan Kostrenčić kazivaše Kumičiću u pero, kako on mora moliti predujam. Takovo ponizivanje ujelo je u srce Kumičića i on isti dan pošalje g. Kostrenčiću sliedeće pismo:

„Zagreb, 31. svibnja 1889.

.... Kad ste mi Vi, danas, govorili u pero molbu na slavni odbor Matice Hrvatske za predujam od 200 fr. ja sam ono što ste Vi govorili, napisao samo s toga, jer ne volim oštrih rieči. Ja znam dobro, da predujam treba „moliti", pa, ako hoćete, i „najuljudnije moliti", *ali ne* „milost moliti".

Milost se daje badava, a ja radim.

Pisati romane, po mojem sudu, ne znači prosjačiti. U volji je slavnoga odbora dati i ne dati predujma, nu nije u redu, da slavni odbor dieli „milosti" piscem.

Iz ovoga, što sam napisao, možete razabrati, da ja ne trebam predujma, ničije „milosti", pa Vas s toga molim, da uništite onu molbu, koju sam danas, pod Vašim diktiranjem, napisao ...

Žalim, što sam prisiljen, da Vam ovako pišem, žalim s toga, jer sam se uviek ponosio, što sam književnim radnikom Matice Hrvatske.

Ovoliko u zaštitu svoga imena i književnoga rada.

S najodličnijim štovanjem

Evgenij Kumičić".

S jedne i s druge strane nastale napetosti, najposlije se zahtievalo, da Kumičić pošalje svoj novi roman na ocjenu. Kumičić se tomu zahtjevu nije pokorio, ne što bi sebe precjenjivao, nego za to, jer se takav zahtjev nije na njega prije stavljao, nego su mu radnje bez ičije ocjene prešle u Matičina izdanja.

Kumičić nije htio uživati ničije milosti, nije se oslanjao ni na čiji zagovor i preporuku, nego je govorio: „Ako mi pero valja, moja djela ne će propasti, ako ne valja, bit će pokopana uza sav zagovor stanovitih kritičara i literata." On je opazio, da nije više rado vidjen kod Matice, pa uzdajući se u svoju stvaralačku snagu i neslomivu volju, pisao je dalje i našao veoma susretljiva nakladnika, bez koga ne bi „znamenita Urota i još znamenitija Kraljica Lepa", kako je ta djela u Hrvatskom Kolu ocienio V. Klaić — možda nikada ugledala svjetlo.

Dogadjalo se na mahove, da je pravaška misao provalila svom silom, što nije ostalo bez odjeka i u književničkim krugovima. Takovim sgodama približiše se literati „cvieta inteligencije" Kumičiću, govorili mu, da mu je kao književniku dužnost biti u kolu hrvatskih književnika, što je bilo neka se zaboravi itd. i Kumičić postaje odbornikom Matice. Sa sjednica odborskih vraćao se nezadovoljan, jer se uvjerio, da u prvom redu odlučuju protekcije, a on, ne mogavši biti neiskren i nesavjestan, sve rjedje je dolazio u odborske sjednice, konačno je sasvim izostao.

Kumičića nagovarahu neki njegovi prijatelji, neka pokuša svoje sposobnosti i na dramatskom polju, gdje bi prema svome živom dialogu i zdravom humoru za stalno uspio. On razmisli bi li ne bi li, konačno sjekne voljom i napiše dramu „Sestre". Kazalištna uprava stavi dramu na repertoire, ali Kumičić dolazi tužan sa pokusa, jer vidi, da kazalištna uprava ne će ni novčića potrošiti na ukras pozornice. I on skida sa zida svoga sliku, što predstavlja more, sa ormara skida brod „nav", obični ukras mornarskih stanova, skida i karniš sa prozora, i sve to šalje u kazalište, da po mogućnosti svojim posobljem pripomogne pristojnijem namještaju pozornice. O uspjehu drame ne bi bilo uputno, da navedemo, što je tada pisalo pravaško glasilo, jer bi se moglo tumačiti, da svoj svoga hvaliti mora, nego iztičemo „Obzor", koji je pod dojmom vanredna uspjeha donio čak četiri podlistka. Kumičić izdaje „Sestre" u vlastitoj nakladi. Malo kašnje dolazi u Zagreb glasoviti talijanski glumac Ermette Zacconi. Kumičić ga sve večeri gledao i divio mu se. Pod utiskom Zacconijeva glumljenja puče mu misao, da preradi „Sestre". Smišljeno učinjeno. On uništi čitavu nakladu drame „Sestre", te stvori drugu dramu pod naslovom „Poslovi." Svrha mu je bila prikazati tip nesretnika, koji kad pogazi moral

i kad se odpusti od Boga, mora propasti. God. 1898. naslovnu ulogu u „Poslovima" glumio je g. Fijan. Ma da su se tada najbiesnije razmahale političke strasti, ma da se je baš tada nečuvenim načinom napadalo na Kumičićevu osobu, „Poslovi" su podpuno uspjeli, a sadanji upravitelj kazališta g. Fijan ulogu Nelma svrstao je u svoje kreacije, i kao takav dao se slikati.

Osokoljen tim uspjehom Kumičić ponudi svoju dramu „Poslovi" Matici Hrvatskoj, koja je do to doba u svojoj nakladi izdala razne neuspjele drame. Ponudio je i za to, jer mu se s mnogih strana predbacivalo, da nije liepo, što je odnemario Maticu. Na svoju ponudu primio je ovaj odgovor:

Zagreb 6. lipnja 1898.

Gosp. Eugenu Kumičiću
književniku
u Zagrebu.

Odbor „Matice Hrvatske" molbe Vaše, podnešene u ime Vaše po družtvenom g. tajniku, da se Vaša drama „Poslovi" medju ovogodišnjim knjigama „Matice Hrvatske" štampa, nije mogao uvažiti, pak Vam se u smislu zaključka skupne odborske sjednice „Matice" od 4. t. mj Vaš rukopis ovdje u prilogu ·|. vraća.

S odličnim poštovanjem

Za odbor „Matice Hrvatske"

Predsjedik: *T. Smičiklas* Tajnik: *Iv. Kostrenčić*

Na ovu poruku Matičina odbora Kumičić se sažalno nasmijao i rekao: „Slavosrbi, Stari ih je poznao u dušu, za to je onako o njima pisao."

Sedam mjeseci kasnije stiže Kumičiću od tajnika Matice Hrvatske sliedeće pismo:

Zagreb 19. I. 1899.

Moj dobri prijatelju!

I dužnost mi je, i veoma rado to činim, da Vas i umolim i pozovem u ime „Matice", da nam se po mogućnosti za tekuću godinu u „Matičinoj" zabavnoj knjižnici odazovete. Osobito bi nam svim bilo milo, kad biste se i opet nakon duljeg vremena pojavili i oglasili u „Matici." Osobito bih Vam zahvalan bio, kad biste mi što prije sa par rieči odgovorili, da li možemo — i do kada, Vašu radnju očekivati.

Liepo Vas pozdravlja

Vaš uviek stari

Iv. Kostrenčić.

Pošto je Matica pred sedam mjeseci „u smislu zaključka skupne odborske sjednice" povratila Kumičiću ponudjeni joj rukopis, sasvim je naravno, da se Kumičić potonjem pozivu istog Matičinog odbora nije mogao ni smio odazvati, drži li išto do svoga ugleda i svoga književnog rada. Vrata Matice bez razloga su mu se zatvorila, on nije ko prosjak pred njima čekao, da mu ih tadanji odbor Matice milostivo opet otvori.

Političko obzorje sve više se bistrilo, Kumičića nije se utuklo niti kao političara, što više u hrvatskim pokrajinama njemu ugled i štovanje sve to veće. U hrvatskoj književnosti javljaju se nove struje, u našem književnom središtu, Matici Hrvatskoj, pomaljaju se olujni oblaci

Kumičić nije član Matičina odbora. U njoj nastaje sve veće trvenje, izbijaju na površinu nesuglasice, u narodu raste nezadovoljstvo i zabrinutost za „Maticu."

Pod pritiskom nezadovoljstva pada stari odbor Matice i slaže se listina za novi odbor. Javne prilike bile su takove, te je prof. V. Klaić opet nategnuo „dirljivu Kumičićevu strunu" i dotle ju navijao, dok se Kumičić, koji je po priznanju prof. V. Klaića „svoje zvanje shvaćao najozbiljnije i najsavjestnije", nije sklonio, da opet udje u odbor Matice, ne da tu vedri i oblači, što se je protivilo njegovu odgoju i načinu mišljenja, nego samo da kao hrvatski književnik savjestno služi svomu književničkom zvanju. God. 1903. bude Kumičić ponovno izabran odbornikom Matice, a književni odbor izabra ga svojim prvakom, koju je čast veoma kratko vrieme obnašao. Radi što bujnijeg procvata i snažnijeg napredka naše Matice, Kumičić je najiskrenije želio, da medju Matičinim odbornicima vlada medjusobno osobno štovanje, i da se ne dira u ničije političko uvjerenje. U kolu ponajnaobraženijih ljudi, predstavnika hrvatske književnosti zar bi se moglo ili smjelo inako dogoditi? Nu Kumičić, koji ni u „prijateljskom družtvu nije trpio krupnih stvari ni neslanih šala", kamo li što onakova, što kalja tudju čast, brzo se razočarao u svojim željama.

Središnji odbor hrvatske stranke prava. pod predsjedničtvom blagopokojnog prof. dr. S. Bresztyenskoga proglasi ga *jednoglasno* kandidatom za izborni kotar zlatarski. Odmah nakon toga proglašenja nekoliko ljudi, kojim je uviek do smutnje, ma da su bili članovi kandidacionog odbora hrv. stranke prava i ma da su se izjavili za Kumičićevu kandidaturu, ti ljudi širili su kroz razna glasila najstrašnije laži i najcrnije klevete proti Kumičiću, dirajući najosjetljivije u njegovu osobnu čast. Jedan od najstravstvenijih Kumičićevih opadača bio je tajnik Matice Hrvatske, dr. Antonije Radić, koji, da opravda svoj postupak proti Kumičiću, zakloni se za krilaticu, da je „laž u politici pošteno sredstvo".

Na ovakovo tumačenje morala Kumičić se sgrozio, i već nije htio niti mogao, da dodje u doticaj s čovjekom, komu je laž u politici pošteno sredstvo, za to se krat-

kim pismom na predsjednika Matice Hrvatske dra. Gjuru Arnolda, od 31. 8. 1903. zahvalio na časti, koju je u Matici obnašao i izstupio iz odbora.

Kumičićeva ostavka je primljena na znanje bez ijedne primjetbe. Zašto je izstupio, znao je predsjednik Matice i čitavi odbor.

Od to doba Kumičić više ne dolazi u dodir s Maticom. Sve više je pobolievao, a 13. svibnja 1904. izdahnu svoju plemenitu dušu.

*

Njegovoj udovi bijahu poznate sve gorkosti, koje je njezin muž nepravedno izkusio od Matice, pak se ponadala, da će iza njegove smrti, kad imadu da prestanu strasti, Matica obzirnije postupati te uznastojati popraviti one nepravde, što su mu kao književniku tečajem života bile samo voljno nanešene.

Razmislivši, da je Matica Hrvatska, nakon smrti drugih hrvatskih književnika, izdala njihove književne radove iz pieteta naprama njihovoj uspomeni, što je vrlo pohvalno, zaputila se gdja. Kumičić malo dana iza smrti njezina muža, k predsjedničtvu Matice Hrvatske. G. predsjednik dr. Arnold vrlo ju je ljubezno primio, što je gospodja u više navrata pripoviedala, i tražio najdelikatnije izraze, kako da ju uputi, da je Matica najpripravnija učiniti joj svaku uslugu, jer to da je dužna uspomeni pokojnika itd.... Kumičićeva udova nije nikada pomislila, da od Matice traži uslugu, kako je možda u prvi mah g. predsjednik pomislio, nego ga je zamolila, da uznastoji izpuniti davnu želju pokojnikovu, pak da u Matici izadje njegovo jedino tiskom još ne izašlo djelo, drama „Poslovi," a po mogućnosti i starije njegove uviek potraživane pripovjesti: „Jelkin Bosiljak", „Začudjeni svatovi" i „Pod puškom".

Kumičićevoj udovi bijahu dobro poznata Matičina izdanja i sud javnosti, za to nije mogla ni čas posumnjati, da bi se moglo inako dogoditi.

G. predsjednik dr. Arnold ljubezno je gospodju uputio, da mora staviti Matici pismenu ponudu, uvjeravajući ju istodobno, da će „Jelkin Bosiljak" i „Začudjeni svatovi" bezuvjetno odmah u tisak, a ostalo kada odredi odbor.

Na svoju pismenu ponudu primila je gospodja Kumičić pismeni odgovor, da će navedene dvie pripovjesti izaći još iste godine, a onda doslovno sliedeće: „Drama pok. Vašega supruga E. Kumičića „Poslovi", dat će se na ocjenu, pa kad bude ocienjena, bit će nam čast obaviestiti Vas o ocjeni i odborovoj odluci, no ove (1904.) god. ne će se moći ta drama izdati, budući da su izdanja za ovu god. već odredjena."

Prema ovoj poruci svak mora doći na misao, da Matica ne može navedene godine tiskati, ali da će sliedeće, tim više što je rukopis pridržala. Tu misao podkriepljuje vlastoručno pismo g. Arnolda, upravljeno na gdju. Kumičić na 30. ožujka 1905., u kojem se čita:

„Milo mi je, što Vas mogu uvjeriti o naklonosti čitavoga odbora, koji se je u sjednici izjavio spremnim biti Vama na ruku, ustreba li Vam kada usluga Matice Hrvatske."

Nezasluženih usluga gdja. Kumičić niti traži, niti ima obraza, da primi, za to mirno i strpljivo čeka opet godinu dana, kada će jedino štampom neizdano djelo njezinog pokojnog muža, Matica odrediti za tisak.

Treće god. 1906. opet izadju nove Matičine knjige bez Kumičićevih „Poslova". Gospodja K. zabrinu se, da se nije možda rukopis gdjegod zameo, pa se obrati pismom na predsjednika književnog odbora prof. V. Klaića, moleći ga, da joj dojavi sudbinu „Poslova." Ona čeka, ali ništa ne dočeka.

Osvanu godina 1907. Sazvana bi glavna skupština „Matice Hrvatske". Vodi ju prof. Klaić, jer je predsjednik g. Arnold zapriečen boléšću u obitelji.

Gdja Kumičić, neupućena, spriečava li još bolest u obitelji g. Arnolda, da ne obavlja u Matici predsjedničke poslove, zaputi se 3. ožujka o. g. predsjednikovom zamjeniku g. prof. Klaiću, da ipak jednom sazna, što kani Matica učiniti s dramom njezinog pok. muža. G. prof. Klaić tražio je najbiranije rieči, kako da Kumičićevu udovu uvjeri o svojoj prijateljskoj privrženosti i naklonosti, da niti ne spominjemo svakojake ine hvale i pohvale, ali ona odbijajući sve nezaslužene hvale, najtoplije se zahvaljivala za svaki možebitni izkaz prijateljstva, na koji ne može da ima kakovo pravo, samo opetovano moli, da bi on uznastojao, kako bi se izpunila želja njegova pobratima iz djakovanja, s kojim su ga uviek vezale nježne niti, da Matica izda dramu „Poslove", djelo napisano velikom ljubavi i trudom.

U jednosatnom razgovoru, osvrćući se takodjer na sadanje književne prilike i po Matici izdane radnje, spomenulo se koješta, što je konačno pospješilo sudbinu „Poslova."

3. ožujka o podne g. prof. Klaić, predsjednik književnog odbora Matice Hrvatske, nije znao gospodji ništa kazati, što kani Matica odrediti glede „Poslova", a 5. ožujka u jutro, dakle niti nakon 48 sati već je bilo sve riešeno i gospodja je primila od Matice Hrvatske sliedeću ubavjest:

„Na cienjeni Vaš upit, upravljen na podpredsjednika M. H. g. Vj. Klaića, o udesu rukopisa, što ste u svoje vrieme „M. H." predali, čast nam je po savjetu naših recenzenata povratiti Vam sa zahvalnošću rukopis pok. Vašega supruga pod naslovom „Poslovi."

Predsjednik:	Tajnik:
Dr. Arnold.	*Dr. A. Radić.*

Istina je, Matica je godine 1905. izdala Kumičićev „Jelkin Bosiljak“, a ljetos je stavila u štampu „Začudjene svatove“, nu time, može li u obće biti govora o izticanim uslugama, pitanje je, da li je Matica učinila ili primila veće usluge, obzirom na veoma gladne godine, koje su na žalost nastale za hrvatsku beletrističku književnost, jer iz samih Matičinih knjiga vidimo, da joj životni sok podavaju mrtvi pripoviedači, dočim po živima naglo sahne njezina beletristička grana.

Kad je Matica Hrvatska posliednjih godina putem zagrebačkih dnevnika občenito javljala, da je njezin odbor obiteljima pokojnih hrvatskih književnika izkazivao usluga, misao čitatelja nehotice se zaustavljala kod obitelji E. Kumičića, a kako i ne će, ta Tomić, Kozarac, Novak još su bili hvala Bogu živi. Nu tko će pročitati ove redke, uvjerit će se, da je Matica Hrvatska Kumičiću bila sklona samo na mahove, a da mu ni mrtvomu ne izkazuje kao eminentno hrvatsko književno družtvo, dužna poštovanja, dokazala je time, što je odbacila rukopis njegove jedine neštampane radnje.

Mislimo, da smo ovim razlaganjem razbistrili zašto je Kumičić kao književnik hrvatski stajao sam o sebi. Mislimo takodjer, da smo jasno prikazali blagonaklonost Matičina odbora toli spremna na netražene usluge, i pokazali pravdoljubivost te sposobnost njezinih recenzenata za koje nas želja ne vuče saznati tko su Njihova zamjerna sposobnost utvrdjena je time, što su Kumičićevi „Poslovi“ po Matici odbijeni, premda su u kazalištu doživili podpuni uspjeh, dočim su drame po Matičinim recenzentima odobrene za tisak i još posebice nagradjene, u kazalištu doživile sjajni pad.

„Hrvatska Smotra“ sjeća se prigodom godišnjice smrti hrvatskog književnika E. Kumičića, njegovoj uspomeni namienjuje ovaj svezak i donosi u cielosti njegovu dramu „Poslovi“, uvjerena, da će naići na priznanje ljubitelja liepog hrvatskog štiva.

KAKO JE KUMIČIĆ PISAO SVOJA DJELA

Bit će zanimljivo znati, da je Kumičić za svoja djela, osobito ona u prvoj mladosti, nalazio pobude u doživljajima i svietu oko sebe. Ne samo da su pojedina lica u „Slučaju“, „Primorcima“, „Teodori“ (kao i u „Sestrama“ i „Poslovima“), u „Začudjenim svatovima“, „Jelkinu Bosiljku“, „Pobieljenim grobovima“ itd. — ne samo da su ta lica živjela, već je i dogadjaj, o kojem ovi romani i novele rade, ponajviše uzet iz istinitoga svieta. On je promienio imena, s umjetničkih razloga preokretao sujete, ali se u glavnom držao istinitoga dogadjaja. Odatle snaga, vjernost i istinitost njegovih pripoviesti. U kasnijim radovima, osobito onim historičnim, tražio je Kumičić i za historična lica ljude iz svoje okolice, te ih portraitirao, od prilike kao što slikar historičnih skupina u starinskom kostimu prikaže koje poznato lice. Karakterne crte, markantna obilježja, običajne geste, rieči i navike — sve je to Kumičić prenosio iz sbilje u svoje figure i tako im ulievao život. Zato Kumičićevi opisi nisu nikad dosadni ni usiljeni, jer su im konture oštro uhvaćene iz realističnoga svieta. Najpače mu je dijalog živ kao živo srebro.

Kumičić je ljude oko sebe kao i dogadjaje u svietu, koji su mu se činili podesni, da ih zaodjene umjetničkim ruhom, — hvatao, pamtio i maštom dočaravao. To je zorilo dugo u njem, a kad je od prilike dozrelo u glavnom nacrtu, onda je sjeo i pisao Pisao nije nikad u nečisto niti se mučio nacrtom. Shvatio je svoj sujet kao organizam, koji živi i koji se pod njegovim perom oblikuje i sam dalje razvija Nije naprvo dielio poglavlja niti odlučivao, što će u kojem doći, već je pustio, da se samo izvija jedno iz drugoga. Pošto je pisao tako odmah u čisto i odmah za štampu, tražio je za pisanje osobiti mir. Nitko nije smio k njemu u onu sobu, gdje je pisao. Višeputa se moralo i zvono vani na vratima odložiti, samo da ga ne smeta, a posjetnik nijedan za to vrieme nije mogao do njega. Pisao je pak gotovo bez prekida od rana jutra do kasno u veče, a višeputa i noću. Gdjekad bi pisao dan i noć podjedno bez prekidanja, progovorivši sa svojom okolicom za vrieme objeda jedva nekoliko rieči. I to je bilo sve tako, dok čitavo poglavlje ili odsjek, što ga je naumio izraditi, nije bio gotov. Onda bi se po nekoliko dana odmarao. Ako je bio osobito zadovoljan s kojim opisom ili obradbom kojega diela, dozvao bi suprugu, da joj pročita, a da onda opet nesmetano dalje radi. „Začudjene svatove“ izradio je sve noću u prva tri mjeseca bračnoga života sgotavljajući ovako na mahove pojedine odsjeke.

Njegovi su manuskripti bili upravo kaligrafično napisani. Nigdje jedne mrlje ili precrtane rieči. Ako bi gdje što pogriešio ili se zaletio tako, da bi morao izpravljati, volio je papir izderati, pa iznova pisati, nego li trpiti popravljan rukopis.* Na jednoj rieči znao je stajati dugo vremena tražeći joj sgodan izraz. Pomno je — kao i Zola! — pazio, da koju rieč ne ponovi, što ju je već prije kazao, pa se upinjao pameću

* Ovomu svezku priloženi izvorni rukopis sačinjava dvie stranice „Slučaja“, prvoga Kumičićeva djela. Čitavu ovu pripoviest napisao je Kumičić na listovnom papiru.

i maštom, da nadje sretniju i bolju rieč. Nije uobće imao mira, dok mu rieči nisu sasvim rekle ono, što je mislio.

U kasnijim svojim, najpače historijskim djelima, imao je nacrte, ali ti su se ticali ponajviše lica, koja će u romanu dolaziti. Tu bi Kumičić izpisao na papir sve svoje ljude, žene i muškarce, označio im dobu, masku i druge većinom vanjske oznake, da se ne pomuti kod pisanja. To su bile tek najnuždnije skice, jer je i ovdje kao drugdje pisao Kumičić sve u čisto i na mahove. Kod historijskih je djela imao pred sobom točne zemljovide (Generalstabskarte) kao i priručne povjesne spomenike, u koje je zagledavao za vrieme pisanja. U opisima je kao i uobće u svemu bio skrupulozan, da ostane vjeran istini. Kad je pisao „Urotu", išao je u Kraljevicu, Ozalj i Čakovac, da sve na svoje oči vidi. Za „Kraljicu Lepu" trebao je u fantaziji otok Maslinovik, gdje je onako pjesnički ocrtao idilu s kraljicom Nedom, pa premda se tamo ne dogadjaju historijski dogadjaji, svejedno je onamošnjem župniku pisao po podatke. Makar bio opis i izmišljenoga dogadjaja, Kumičić ga je bazirao na zbilji. S te strane mogu njegova djela služiti uzorom za vjerno i istinsko a uz to ipak umjetničko prikazivanje. Umjetnički se instinkt očitovao kod njega u tom, što je u sbiljskim stvarima umio odabrati i povezivati u umjetničku sliku ono najbitnije.

NAJMILIJA KUMIČIĆEVA LEKTIRA

Iza Kumičića je ostala liepa knjižnica, a u njoj mnogo domaćih i stranih autora, što su činili njegov posebni duševni sviet i za odmora od vlastita rada zabavljali ga. Nekoji su mu bili često, dà prečesto u rukama. Od domaćih su ga stvari najviše osvajale narodne pjesme i poslovice (Daničićevo izdanje), po kojima je osobito u svojim kasnijim radovima usavršavao jezik i stil. Njegov je dijalog začinjen snažnim narodnim figurama, pa je on za neke opise ili za razgovor upravo tražio kremenitiji izraz i biraniju rieč. Uz narodnu se lektiru prislanjala i klasična. Od starih grčkih i rimskih klasika bili su mu najmiliji Horacije, Vergilije i Plutarh, pa ih je čitao ponajviše u francezkom prievodu. Francezki je Kumičić (kao i talijanski) ne samo govorio, već i pomno i bez prekida čitao, odkako je iza boravka u Parizu ostavila u njega francezka literatura i uobće kultura dubok dojam. Poznato je, da ga se vrlo moćno dojimao Zola, i to kao stilista. U običnom je razgovoru hvalio Zolin stil i bogatstvo njegova jezika kao i osobiti dar opažanja za svaku sitnicu. U tom se je u Zolu i ugledao. Znao je višeputa reći, da Zola grozotom i istinitošću svojih opisa ne može zapravo nikoga pokvariti već naprotiv odvratiti od različnih gnjusoba. Ono, što je u Zoli romantično, više je djelovalo na Kumičića nego li ono drugo, naturalistično. Uobće je Kumičić gledao na Zolina djela više kao na bogati jezični i stilistični materijal, koji ga je ponukao, da i sam iz svoga jezika i narodnoga blaga vadi dragocienosti i presadjuje ih u umjetnu knjigu. Uz Zolu čitao je Kumičić rado i Viktora Hugo-a, pa Saint Beuve-a, a nada sve pjesnika čežnje i ljubavne boli Alfreda de Musseta. Onu malu njegovu knjižicu „Premières poésies" (1829.—1835.) nije puštao iz ruke; ona ga je kano inspirirala za njegove nježne pjesničke opise. Kad se je pak počeo intenzivnije zanimati za nebo i za zviezdana putanja, zavolio je Flammariona, koga je vrlo rado čitao.

Ljubav za talijansku liepu knjigu ponio je Kumičić još iz djačkih klupa. Miljenici su mu bili Dante, Ginoti i Manzoni. Manzonijeve „Vjerenike" znao je gotovo na izust. Višeput je kod kojega svog opisa posumnjao, nije li koji motiv ili izraz uzet i nehotice iz Manzonija, pa ga je ponovno čitao, samo da sebe umiri, da nije ostala nijedna makar i slučajna reminiscenca. U talijanskoj literaturi naučio je Kumičić cieniti smisao i osjećaj za glasbu jezika, što se opaža u njegovim pjesničkim opisima.

Mogli bismo posliediti u nabrajanju dalje. Mogli bismo reći, da je u njegovoj knjižnici zastupan i Shakespeare, Molière, Macaulay — osobito je kao historičar volio njegove essay-e — pa uobće klasici modernih naroda, što ih je sve i u kasnije vrieme pomno čitao dajući ipak prednost romanskim autorima pred germanskima. No od svega najradije je i gotovo danomice čitao sv. pismo. Ta je knjiga sva izpodcrtana na najznačajnijim mjestima, navlastito poslanica sv. Pavla. Rečenicama sv. pisma kao vječitim istinama služio se Kumičić u javnim pismima, u polemikama, kao i u beletrističnom radu. Poznato je, da n. pr. kraljica Lepa obiluje ovakim citatima, pak je upravo karakteristika biskupa Formina, što u svoj govor upleće rieči iz biblije, gdje treba i ne treba.

Tko bude danas sutra sustavno proučavao Kumičićeva djela, vidjeti će u njima dojam spomenutih autora, no ne tako, da im on misli ili način njihova pisanja prenosi u svoj, već su oni Kumičiću više kulturna baza, na kojoj on samostalno stvara. Tudji autori nisu ubijali Kumičićeve individualnosti, oni su ju ufinjivali i oplemenjivali.

KUMIČIĆEV FRAZARIJ

Kako je Kumičić bio akuratan i poman u pisanju manuskripta, tako je uz ovu pažnju na vanjski oblik vrlo mnogo pazio

na liepo izrazivanje. Njegova je frazeologija birana, a osnovana je na proučavanju narodnoga govora. Liepe figure iz narodnih pjesama, pripoviedaka kao i mnoge druge jezične dragocienosti, izabirao je i prenosio u svoj stil, no ipak ne tako, da je svaku prvu narodnu rieč uhvatio i silom je uturavao, več ga je i tu vodio umjetnički njegov osječaj. Zato je od hrvatskih pisaca najvolio one, koji su pisali pučkim jezikom i uzimali svoje sujete iz narodnoga života. Osim Pavlinovića, Ljubiše i Vodopića najviše je volio Tordinca, Milićevića pa Kozarca, koga je i inače od svih savremenih hrvatskih pisaca najviše cienio. Don Ilija Ujević bio je Kumičićev prijatelj, pa je Kumičić mnogo cienio njegove narodne fraze, premda nije odobravao, da se u tom pogledu ide daleko i da provincijalizmi zatrpaju pravu narav jezika. Što dalje, Kumičić je sve to jače brusio svoj jezik, pa je pišući došao na misao, da pojedine izraze za opise prirode, čovjeka, situacije, razgovora itd. pobilježi i pribilježi u posebnu knjigu On, koji nije nikad imao t. zv. „Skizzenbuch", sastavlja pod kraj svoga života ovakav jedan frazarij ili kazalo ponajljepših pjesničkih rieči, što je za njega kao književnika vrlo značajno, pa je Kumičić u tom pogledu kod nas osamljen, a težko da bi se što slično našlo i u svjetskoj književnosti.

Da opišemo to kazalo! Vidjeli smo ga dobrotom gospodje Kumičić, koja i danas zagleda rado u njega kao pribran skupocjeni materijal, kad treba da se posluži kojim biranijim izrazom. Omašna je to uvezana knjiga u obliku trgovačkih strazza s abecednim kazalom sprieda. Tu ćete naći n. pr. pod slovom „d" rieč „duša", pod slovom „k" rieč „kretnje" s oznakom stranice, a kad tu stranicu otvorite, vidite nanizanu rieč do rieči, sami sinonimi. Kod pojedinih rieči ima više odjela. Tako su n. pr. kod rieči „govor" posebni izrazi za „reče", za „odgovori", za „šapnu" itd.; tu se n. pr. može čitati: „šane, prišane, šapuće, šaputa, prošapta, izlane, lane, uzdahne, dahne, iztisne, proguče, pouzdahne, zine, odahne, odlane itd." Posebni su odjeli za efekte: za radost, žalost, srčbu, bies itd., posebni za krepost i opačinu, za prirodu i ljudski život uobće, za opis čovječjega lica, tiela, kretnja itd. Knjiga je dakako tek na pola izradjena, jer su mnoge stranice posve prazne, ili samo s naznakom predmeta, za koji bi se morali bilježiti pojedini izrazi. Kad bi se ta knjina štampala, imao bi od nje mnogi hrvatski pisac koristi i dobro bi se u sgodi za pojedine opise poslužio.

Da se vidi, kako to nisu bile tek kaprice kakova filologičnoga čistunca, koji će iz afektacije prigrliti radije provincijalizam, nego li rieč umjetno izvedenu — evo još nekoliko primjera za opise iz onoga odsjeka, gdje je tražio izraze za njemu toli milo more i valove. Tu se mogu naći ovi predikati mora: More „kipi, vije se, gruva, dimi se, vrije, odbija se praskom, uzmiče pljuštom, pjeni se, buči, cvili, tutnji, nadima se, burka se, lomi se, nadimlje se, nadušuje, rastaka se, huče ... Atributi su: sinje, plavetno, plitko, duboko, mirno, sjajno, uztaljeno, uspavano, bistro, prozirno, kristalno, naburkano, uzbibano, smućeno, grozno, zelenkasto, sivo, krvavo, mračno, rujno ... Za valove ima vrlo liepih sinonima. Tamo se može čitati, da se valovi valjaju, rastu, dižu se, nadušuju se, pjene se, kipe, burkaju se, lome se, praskaju, srazuju se, prebacuju se, lamaju se, pljušte, kopaju, grnu, buče, cvile, zvone, gruvaju, odbijaju se, navaljuju, treskaju, tutnje, urlaju, jauču, biesne, uzmiču, šume, razlievaju se, razbijaju se, uzprskuju, sustežu ...

Kako se vidi, nisu te rieči samo sabirane iz različnih pisaca, već i od njega samoga za pojedine slučaje spjevane. Pače mnoge rieči, što dolaze u opisima — osobito u opisima mora i obale — težko je i naći gdje drugdje osim u Kumičića. Ne smije se dakle ovaj frazarij uzeti tek kao leksikonska sbirka iz tudjih djela, već je u njemu takodjer Kumičić stvarao i mnogo što svoje sakovao.

D. POLITEO O KUMIČIĆU

Ovdje prenosimo neke ulomke iz studije o Kumičiću, što ju je napisao Dinko Politeo u 1. broju svoje revije „Prava Hrvatska Misao" (g. 1903.) — dok su još obojica bili živi. Politeo veli:

Evgenij Kumičić spada u najsimpatičnije ličnosti našega javnoga života On je jedan od najpopularnijih naših pisaca; a poslie „Urote" i „Kraljice Lepe" moglo bi se reći: najpopularniji. Naravno, da medju simpatijom, koju pobudjuje kao čovjek i popularnošću, koju uživa kao pisac, postoji neka intimna, psiholožka sveza. Ona svojstva, koja ga simpatičnom čine, Kumičić prelieva u svoja djela; a to je jedan od glavnih povoda i razloga njegove popularnosti.

Kad sam g. 1874-5. pohadjao zagrebačko sveučilište, Kumičić je bio u Zagrebu kao jednogodišnji dobrovoljac. Tada sklopismo poznanstvo, koje se malo po malo pretvorilo u prijateljstvo. Bili smo uviek skupa. U predgovoru k mojim „Izabranim člancima" govorim nešto potanje o naravi naših odnošaja, te o uplivu, koje je na mene vršilo drugovanje sa Kumičićem. Ja sam bio pravi novajlija. Kumičić, koji već bijaše polazio bečko sveučilište, uvede me u djački život. U drugovanju s njime razvi se u meni ljubav za francezkim jezikom i za kazalištem, dotično za dramatskom

književnošću i za operom. Kumičić je već poznavao liepo francezki i svoju europejsku kulturu pretežno crpao iz francezkih knjiga, dočim sam ju ja pretežno crpao iz talijanskih. Kumičić je poznavao i talijanski i njemački; ali je talijansku knjigu prama francezkoj odviše omalovažavao, a njemačku nije ljubio. Francezki pisci kao da su se više prilagodjivali njegovoj ćudi. Njegov entuzijazam za sve, što je francezko, bio je neizmjeran. Sanjao je uviek o Parizu kao o nekoj Meki; a iz knjiga ga je poznavao, kao da je već u njem boravio. Polazeći pak bečka kazališta, bijaše otančao svoj umjetnički ukus, te kad što o našim umjetničkim i kazalištnim prilikama sudio vrlo strogo, a možda i nepravedno. U obće u prosudjivanju narodnih stvari ne imadjaše onaj samostalni, reći ću samonikli kriterij, koji ga danas odlikuje. Odviše je shvaćao i prosudjivao sa naočalima francezke naobraženosti. Ida Kotasova na zagrebačkom kazalištu pjevala je krasno, ali što je to prama Adelini Patti? — Dekoracije na našem kazalištu bile su u Faustu krasne; ali što je to na pr. prama apoteozi Margarete u bečkoj operi? — Divan je govornik Makanec; ali što je to prama Gambetti? Kumičić bio bi htio, da u nas već sve bude kao u Franceza: da naši dramatski spisatelji budu na visini Racina i Corneilla, da svi oni, koji se knjigom bave, budu barem ono, što je Viktor Hugo.

Lako je dakle shvatiti, kako i koliko smo se razilazili u prosudjivanju dalmatinskih, napose splitskih prilika. Ja sam ih prosudjivao odviše tiesno; on odviše široko. Godinu dana prije Kumičić bijaše vršio na splitskoj gimnaziji službu suplenta. U Splitu Kumičićev postojani drug bio je Francez Vigneaux, namješten kao enolog pri onom vinarskom družtvu.

Nekoliko mjeseci, pošto se u Zagrebu razstadosmo, primih u Zadru od njega brzojavku, da će biti na polazku za Split. Putovao je u Split, da pozdravi Vigneaux-a. Zašto? Htio je u Pariz, pak mu je bilo do toga, da se prije porazgovori sa svojim starim prijateljem. Već onda nije mi bilo težko opaziti, kao neki početak preobrazbe u Kumičićevim dojmovima. Putovao je najvećim oduševljenjem u priestolnicu Francezke, ali ne da prama onamošnjim prilikama prosudjuje pak naše odnošaje, nego da proširi i učvrsti svoju kulturu, kako bi svom narodu što bolje koristio. U ovom kratkom izletu u Split Dalmacija je već inače govorila njegovu srdcu. Kao da ju je gledao drugim okom. Bio je počeo onaj proces, po kojemu se je malo po malo u prosudjivanju prilika i odnošaja otresao tudjega utjecaja, a stao stvari promatrati vlastitim, reći ću tako, hrvatskim kriterijem. Ne bih htio, da me tko zlo shvati. Kumičić je uviek bio dobar, vatren i oduševljen Hrvat; ali misao mu nije bila hrvatska ili da bolje kažem, kriterij mu je bio tudjinski.

Godine 1878. došao sam u Beč.

Kumičić me je upoznao sa svim onim, što je liepo u Beču. Osobito smo zajedno posjećivali operu, u kojoj je onda pjevala Nilsonova. Nego puštajući sada ovo i drugo na stranu, najviše mi je do toga, da iztaknem kako su se Kumičićevi dojmovi bili već sasvim preobrazili i nije mi bilo težko pogoditi, kako se on možda i nehotice pripravlja, da bude jedna od najradinijih naših sila toli na kulturnom koli u javnom životu. Kumičić bijaše već boravio u Parizu. Njegova je duša bila puna veličajnosti i krasota francezke priestolnice. Govorio je o njoj najvećim oduševljenjem i neprestano. Nu mjesto, da boravak u Parizu poveća ono njegovo razpoloženje u prosudjivanju naših prilika prama prilikama velikoga vanjskoga svieta, djelovao je u sasvim protivnom pravcu. To je jedna od oznaka u evoluciji Kumičićeve duše, ili da inače kažem u sazrievanju njegovih nazora i razvitku njegovih dojmova. Ali što je time postajao naobraženiji, što se je njegova kultura više širila, što je postajala obćenitija, to je njegov kriterij, ako tako mogu reći, postajao hrvatskiji. Što je više učio hrvatski jezik i hrvatsku povjest, to je srdačnije i oduševljenije prianjao uz domaće prilike, to je poznavanje drugih jezika, drugih knjiga, drugih kultura manje utjecalo na njegovo prosudjivanje domaćih odnošaja, to je bio samostalniji. Ima toliko ljudi, kojima naobrazba smeta, kod Kumičića je bilo protivno. Bilo bi se reklo, da ga naobrazba crpana na tudjim knjigama i na drugim izvorima, kao goni k narodnoj knjizi i k narodnoj kulturi. Što je bolje poznavao tudju knjigu, tudju kulturu i tudji život, to se je više riešavao njihova iga i priljubljivao domaćoj prosvjeti. Biti će u tom neko prividno protuslovlje, ali to je činjenica. Jest, neprieporna je činjenica, da je domaća knjiga na Kumičića vršila veći čar i privlačiviju moć, što je više prodirao u duh tudje prosvjete. Malenkost je, ali svakako karakteristična, da se je Kumičić u Beču, kud i kamo više zanimao za moj movinarski rad, no li to pred 4 godine u Zagrebu. Sada je čitao moje članke, sada ih je pratio, sada mi je kadkada i pomagao. Osobe M. Klaića i Pavlinovića za njega su za sada imale isto značenje koje i za mene. Klaiću je jednom, mojim posredovanjem, jedan govor preveo na njemački jezik. Meni je preveo i jedan članak za „Republique francaise“, pa mi ga ovdje i ondje korigirao. Gutali smo onda francezke članke, osobito one u „Journal des Debats“.

Kojoj je stranci pripadao Kumičić dok smo bili u Beču? Odgovorit ću negativno: nije bio magjaron, bio je iskren hrvatski

patriota, u kojemu se još nisu bili zaoblili stalni nazori o stranačkim prilikama. Bio je ne uz ovu ili onu stranku, nego uz ove ili one ličnosti, koje su za hrvatstvo radile, koje su se za hrvatstvo izticale. To će se bolje razumieti ako se uvaži, da su se stranačke prilike u Hrvatskoj nalazile onda u nekoj fazi transformacije. Stranka najkristaliziranija bila je pravaška. To je, bez sumnje, tečajem vremena mnogo djelovalo na Kumičića i uplivalo na položaj, koji je on zauzeo kasnije u našem javnom životu. Transformacije, koje su se vršile u politici van pravaških krugova, nepovoljno su se dojimale njegove ćudi u mnogočem teoretične i idejalne, a svakako sklone što ravnijim i što radikalnijim putevima. To ga je odlučilo za pravaštvo, od kojega je prešao malo po malo do najčišćega starčevićanstva. Hrvatstvo identificirao sa pravaštvom, a ovo sa starčevićanizmom.

Sasvim je naravno, da sam ja kao novinar najvećim zanimanjem pratio rad Evgenija Kumičića, koji se je, vrativši se iz Bosne, dušom i tielom bacio sav i na književno i na političko poprište. Pratio sam ga ne samo osobitim zanimanjem, nego i živom simpatijom. Nisam se uviek slagao ni s njegovom politikom, ni s njegovim lite rarnim pravcem; ali, ne tajeći načelna nesuglasja, ostao sam mu uviek prijatelj. Kao prijatelji sastasmo se ovdje u Zagrebu god. 1889., kad sam ja došao kao suradnik „Obzora". Kumičić je već zauzimao odlično mjesto u našem javnom i u književnom životu. Nekako u ono vrieme, kad sam prispio u Zagreb, on je stao da uči ruski jezik, te sam i ovom prigodom mogao samo da učvrstim moje uvjerenje o glavnoj oznaci njegove evolucije i njegova dozrievanja. Učeći ruski jezik, Kumičić je naravno zavolio više no prije i rusku knjigu. Ali ako je u shvaćanju i prosudjivanju svega što je naše, ako je u pravcu njegova književnoga rada bilo još tragova tudjega upliva, kao da ih je poznavanje ruskoga jezika i ruske knjige sasvim izbrisalo. Sam njegov književni pravac krenuo je drugim putem i našao je onu pravu stazu, s koje je Kumičić u našoj knjizi stvorac jedne nove vrsti, reći ću jedne nove struke.

Kumičićev rad u javnom životu, toli u saboru, koli van sabora, poznat je. U drugovanju sa Starčevićem Evgenij Kumičić naučio je obožavati Staroga. Mogu se ne dieliti svi njegovi nazori o Staromu; ali red je diviti se onoj čistoj, reći ću naivnoj pobožnosti, kojom on o Starčeviću govori. Starčević nije za njega samo velikan, nije samo otac pravaške stranke, on je za njega div, on je kao neki narodni svetac. Sav politički rad Kumičića, u novinstvu, u saboru, u skupštinama, u družtvima udešen je prama naukama dra. Ante Starčevića. On pripada čistoj stranci prava, kojoj je jedan od stupova i od uresa, jer je duboko uvjeren, da tako služi Starčevićevoj misli ujedinjene i slobodne Hrvatske. Jednom je bio urednikom glasila još cjelokupne stranke prava; danas je jedan od najpostojanijih vanjskih suradnika „Hrvatskoga Prava" i predsjednik kluba čiste stranke prava. Radi toga često govori u njezino ime; često je pozvan, da je zastupa. Dva puta je bio zastupnikom: prvi kao biranik cjelokupne stranke, drugi kao čisti. Kad Kumičić piše u „Hrvatskom Pravu", kad kao politički čovjek, kao jedan od prvaka svoje stranke, govori u saboru, u klubu, u skupštinama, tada više nije onaj čovjek, koga upoznasmo u razgovoru ili na privatnim sastancima. Tada je nesmiljen u svojoj političkoj vjeri; tada je oštar u samom izboru izraza. U razgovoru upoznasmo čovjeka veseljaka, puna humora i dosjetaka, zabavna, ugladjena i fina u svakom pogledu. U političkoj djelatnosti isti taj čovjek upotrebljuje dosjetku i humor jedino da šiba i da izaziva veselost i smieh na račun svoga protivnika. Razumije se od sebe, da prostak nije nikada; ali je u navalama na protivnika žestok. U ostalom i u privatnom razgovoru, ako se ovaj dotakne političkih pitanja, Kumičić uzplamti i postane onaj isti nepopustljivi čovjek, kakav je u javnom životu. Okretan u svom radu Kumičić je i vrstan agitator svoje stranke. Okretnost njegove ćudi opaža se sva i u okretnosti njegove rieči. Kao što je u privatnom razgovoru simpatičan, tako je i u javnom govoru. Govori lako, živahno, vatreno, oduševljeno, začinjava svoju rieč ironijom, a uz to mu je i glas mio i zvonak. Njegova je argumentacija kadkada možda izprekidana, kadkada možda odviše teoretična i odviše idealna, kadkada možda u političkom pogledu negativna, kadkada može i opravdati prigovor, da je netaktična, kadkada nagla i strastvena, ali je uviek iskrena, uviek polazi sa najdubljega patriotičkoga uvjerenja, uviek nas sjeća, da govori politički čovjek oboružan od prirode širokim umom a od svoje vlastite marljivosti širokim znanjem. Jest i u svojim političkim govorima Kumičić je kadšto književnik, kadšto romanopisac, a kadšto i dramatičar. I onda, kad se njegovi nazori ne diele, njegovi se govori ipak čitaju onom nasladom, kojom se i slušaju. Najmanji dogadjaj, najmanju epizodu, svaki slučaj Kumičić umije zaodjenuti formom romanopisca, umije dramatizirati. Neka on pripovieda jedan obični dogadjaj života ili recimo jedan incidenat u saboru i neka ga pripovieda netko drugi. Pripoviedanjem Kumičića steći će novu vriednost, Kumičić neće stvar ni najmanje alterirati; ali će joj dati sav kolorit umjetnika.

Kumičić književnik neprestano i neprekidno je napredovao. Njegov razvitak kao umjetnika nije bio uzporedan sa onim književnika. Evolucija ovoga je bila ravna.

Nije evolucija onogu. Od prvih radova, u kojima se kadšto opaža upliv tudje knjige, u kojima Kumičić traži kadšto, kako da iztakne, do zadnjih podpunoma samostalnih, u kojima se od sebe iztiče, dalek je put možda zato baš što nije uviek ravan. Od socialnoga romana do historičkoga prelaz nije lagan, jer nije prirodan. Takova evolucija nije u naravi. Ipak to je evolucija Kumičićeva. On je taj prelaz najsretnije preskočio. Najsretnije za sebe i za hrvatsku knjigu. „Urota" pravi je historički roman. Sa „Kraljicom Lepom" Kumičić je išao još jedan korak dalje. Tu je evolucija već ravna i prirodna. Tu je ona i napredak. Sa „Kraljicom Lepom" Kumičić je stvorio nešto nova; nešto, što nemaju ni druge književnosti. „Kraljica Lepa" nije historički roman: ona je roman-historija, ona je remek-djelo i književnika i umjetnika i povjestničara, spojenih u osobi otačbenika. Sa „Urotom" Kumičić nam je predočio najpotresniji momenat naše povjesti. Sa „Kraljicom Lepom" najsudbonosniji. „Urota" mogla bi se nazvati: Hrvati i Beč. „Kraljica Lepa" mogla bi se nazvati: Hrvati i Rim. Kumičić sada snuje roman, koji bi se mogao nazvati: Hrvati i Mletci. Za središte romana još se nije odlučio. Crpati će ga po svoj prilici iz XIV-tog vieka. Namjeravao je napisati roman iz života bosanske kraljice Katarine, koji bi bio zanimiv, kao intimni, kao obiteljski roman; ali nebi dao prigode, da predoči sav duh vremena u čitavom hrvatstvu. Zato je i odustao od namjere. Poslije romana, koji će predočiti odnošaje Hrvata sa Mletcima, napisati će roman, koji bi se mogao nazvati: Hrvati i Budimpešta. Biti će roman iz savremenoga života. Radi se dakle o ciklusu romana, medju kojima nema ni književne ni umjetničke niti, te nisu jedan nastavak drugoga; ali su ipak ciklus, jer vezani auktorovom misli. Služim se izrazom „romana" radi nekoga konvencionalizma; ali ponavljam, da za „Kraljicu Lepu" rieč roman nije zgodna.

Za mene je danas glavno, da se je Kumičić sa „Kraljicom Lepom" uzvinuo do visine, koju ja zovem hrvatskom, te otvorio književnom svietu nov put, nov vidik. On, koji je u prvim svojim radovima znao kadšto sam sebi odstrići krila, ovoga puta sasvim se njima povjerio i ona su ga poniela visoko, visoko. Ne kažem time, da je djelo bez mana. I u ovom djelu Kumičić ostaje čovjek. Osobito historička kritika mogla bi inače od njega shvatiti odnošaje medju Hrvatima i Rimom. Ali zato se hoće duboko poznavanje historije. Jest, to je historičko, a ne teoložko pitanje. Prosudjivati odnošaje medju Rimom i Hrvatima, kako to proizlazi iz „Kraljice Lepe", ne znači ni najmanje dirati u vjeru. Kad bi bi to značilo, ja bih prvi s toga gledišta knjizi prigovorio. Nu jedno su dogmi, jedno je vjera, jedno je papinstvo, kao Hristova institucija, drugo je politika rimske kurije. Tu politiku Hrvat i katolik neće nikada štediti, kad se ona u svoje svrhe, u našim zemljama služi izvjestnim biskupima na zator hrvatstva. Politika rimske kurije podvrgnuta je kontroli i kritici kao svako ljudsko djelo. Tko da se ne klanja visokom umu Grgura VII-ga? Klanja se i Kumičić. Kad on govori o velikom papi, koji je bez sumnje bio jedna od najvećih ličnosti svih viekova, govori sa počitanjem i divi se njegovim osnovama, ali o politici papinoj razne osobe i knjige govore svaka prama svojem stanovištu. Kritizovati onu politiku ne znači kritizovati ni vjeru ni dogme. Kad bi ona politika bila stvar vjere bila bi absolutna i vjekovita, bila bi jedna za sve vjekove, jedna za katolike svih vremena i svega svieta.

Kumičić je sin naše Istre, rodjen na obalama našega krasnoga mora. Zato on ne samo da ljubi naše more, nego ga i pozna. To se vidi u mnogim njegovim djelima. To se vidi i u samoj „Kraljici Lepi". Njegova odanost njegovoj Istri i njezinu hrvatstvu dala nam je tolike krasne te i poučne stranice u „Uroti". Od mora nam njegovi poleti, njegov žar, njegove provale. Nu njegovo istarsko i primorsko porieklo vriedi iztaći osobito kao dokaz gorostasnoga napredka, što no je hrvatska stvar zadnjih godina učinila u Istri; kao dokaz hrvatskoga jedinstva Istre sa ostalim hrvatskim zemljama — jedinstva u rieči, u prošlosti, u idealima, u ljubavi; kao zalog one budućnosti, za kojom svi težimo, koje je Kumičić kao jedan od simbola u ime Istre i u kojoj će Istra biti faktični dio hrvatske države, kao što je danas po pravu. Istra je dala hrvatstvu Kumičića, koji je jedna od najznačajnijih ličnosti u našem javnom životu, jedan od prvaka naše knjige, jedan od sretnikâ, koji je u „Uroti" i u „Kraljici Lepi" i znao i umio, te spojio naučno iztraživanje povjesti sa svim čarima umjetnosti.

JELAČIĆ BAN I KRČMARICA

Blizu Môra* pod ledom i sniegom
Stoji krčma mala, topla, biela;
Pokraj krčme minula je biegom
Percelova uprav vojska ciela —
Časak poslje pred krčmicu pane
S vojskom svojom i Jelačić bane.

Krčmarice! divlja ružo moja —
Udvorava ban se usred zime —
Tud je Percel prošo žedan boja . . .
Ja bih rad se ogledati s njime . . .
Ne bi l' htjela prokazat mu traga —
E bi prije žedja minula ga?!

Pitanja li! — Krčmarica vrne —
Ko izdajstvom da se žena bavi!
Voljela bih ispod zemlje crne
Negledati kako nebo plavi . . .
No i riječcu samo kazat tebi —
Traži si ga! Hiti krajem! Zebi!

Divno zboriš! I dostojno muža —
Slavljen bane vidno smeten tepa —
Htjedoh vidjet samo: vriedi l' ruža
I toliko — koliko je liepa . . .
Za odvjet ti evo cekin žuti,
Čuvaj si ga! Na me se ne ljuti!

Jelačić je vranca podbo živa
I sa vojskom odmaglio žurno . . .

* Bitka kod Moora, u kojoj su Madjari hametom potučeni, bijaše 30. prosinca 1848. (Vidi dr. R. Horvat: Rat Hrvata s Madjarima str. 49—59 i *isti*: Najnovije doba hrvatske povjesti, str. 144.)

Za čas dalj je zatutnjila siva,
Nad Môrom se nebo smrklo tmurno —
Tu se valjda sa Percelom srazi,
Ako nisu srotili se vrazi . . .

I po ravni strašan boj se bije,
Diljka praska, top se stišat ne da . . .
Sablje sikću zrakom kao zmije —
Ah, i svaka samrtno ujeda.
Svud se viče: Bodi! Sjeci! Pali!
Krvca pline ko bujice vali . . .

Al i noć po ravni veće lieže
Ko na vrele rane zavoj leden;
Jedni, gledaj, sa razboja bježe . . .
Drugi nektar slave srču meden —
A Jelačić s vrancem se potuca
I na okno tihoj krčmi kuca.

Krčmarice! divlja ružo moja,
Da si zdravo još na ljeto staro!
Ja sam došo teška iza boja,
U kom svog sam dušmana poharo . . .
Evo tebi jošte cekin jedan —
Napij mi ga: budne l' boja žedan!

I ko vijor sjekne prema Môru,
Gdje mu vojska na noćište pala;
Ali san mu došo tek pred zoru,
A kroz san ga blieda žena zvala:
Znaš uz koju li pobjedi cienu? —
Divlja ruža za Percelom svenu!

GJURO ARNOLD

ROKOKO I NJEGOVA KULTURA*

II

ARHITEKTURA, PLASTIKA I SITNA UMJEĆA U DOBA ROKOKO

Milostive gospodje i gospodjice, u prvom svom predavanju, koje je dijelom bilo prikazano francuskom slikarstvu u doba rokoko, mogao sam radi odmjerenoga vremena nešto opširnije progovoriti samo o Watteauu i Lancretu. Pojimanje ženske ljepote uporedo je s evolucijom čitavoga francuskog društvenog života u ono doba izbijalo i u promijenjenom shvatanju i prikazivanju tipa onodobnog ženskog ideala, kako to jasno pokazuju pozniji francuski slikari XVIII. vijeka Vanloo, Boucher, Nattier i Fragonard. O ovima, kolikogod bi to bilo od velikog interesa, ne mogu opširnije ovdje da govorim, već ću se, nadovezujući uvijek na ono, što sam već prije razložio, odmah sada ukratko udaljiti od pravog predmeta današnjeg svoga predavanja, da kažem nekoliko riječi o tipu engleske žene u ovo vrijeme. Kod dubljeg promatranja opaža se, da upravo francuska i engleska umjetnost (ponaosob slikarstvo) uza sve bitne i diametralne protivštine, ipak imaju u stilu nešto zajedničko.

Iza sparne atmosfere francuskog parfumiranog salona ugodnije i svježe nas se dojima zdravi i čisti zrak engleskoga parka. Francusko je slikarstvo rokokoa jedna rafinirana ekskvizitna i dvorska umjetnost, dok je slobodniji društveni i duševni život engleski u 18. vijeku urodio i slobodnijom umjetnošću. Ne ću da se pozabavim moralističkim i odgojnim tendencijama engleskih tjednika (primjerice moralnih tjednika „Tatler" i Addisonovoga „Spetatora") i s ovima tako srodnim velikim slikarom moralistom Williamom Hogarthom. To je bila samo kao neka priprava. U Engleskoj je upravo u posljednoj trećini 18. vijeka počeo zamašni napredak u kulturnom životu. Gibbon je izdao svoju veliku povijest propadanja rimskog svijeta, Burke Junijeva pisma i svoju raspravu o biću ljepote, humorista Sterne svog besmrtnog Tristrama Shandya, te ćutljivi put Jorikov, Johnson svoj kolosalni rječnik, Goldsmith svog vikara wakefieldskog, Fielding svog Tom Jonesa, Richardson

* Predavanje čitano u hrvatskom „Gospojinskom klubu" dana 19. travnja 1907. Vidi i prvo predavanje o tom predmetu, štampano u „Hrvatskoj Smotri" 1907. strana 206.—215.

svoju Clarissu i Pamelu. Mi vidimo dakle zamašan kulturan rad. Dojam se toga rada opaža u društvenom stanju. Nije čudo, što se upravo engleska žena, koje je biću velikim dijelom ta čitava književnost bila srodna (uzmimo Richardsonovu Clarissu i Pamelu), da se, velim, engleska žena u to doba počela osvještavati. To osvještavanje izražavalo se u socijalnom položaju žene, u ukusu, a najposlije dakako i u ženskom idealu onog doba, u idealu ženske ljepote. One fine nijanse ženske ljepote, kako ih nalazimo u slikama Reynoldsa, Gainsborougha i Romneya, čine neki prelaz iz koketne rokoko-dame k ozbiljnoj, zreloj i misaonoj ljepoti ženskoj, k tipičkom idealu žene 19. vijeka. U toj engleskoj umjetnosti imamo tražiti početke moderne umjetnosti, početke jednog novog ideala i tipa žene, koji više odgovara demokratskim nazorima novijega doba.

Lijepa se Francuskinja na slikama Watteaua, Lancreta, Fragonarda, Bouchera i Nattiera (u ovim posljednjim kao na svršetku doba rokokoa) ukazuje u sjajnoj i raskošnoj društvenoj toaleti. To je i razumljivo. Ta njezin je svijet salon, a ona sama usrijed svega briljantnog dekorativnog ensemblea nije drugo nego jedan vrlo ukusan bibelot, igračka, recimo i sjajni biser. Pače i njezina duhovitost, njezino čavrljanje, njezino držanje, njene kretnje, taj čitavi dekorativni stil, proračunano je, da poluči sjajni i snažni spoljašnji efekt. Francuska je žena rokokoa — da nadopunimo ono, što smo već o njoj prije rekli — produkt jedne razvijene i ufinjene kulture njezina je ljepota kao u vrućici, bolešljivo razdražljiva. Na hladnijem, razboritijem i zdravijem tlu engleskom razvija se jedna zdravija, čišća, nevinija, moralnija i žilava ljepota. Engleskinja se na slikama onodobnih majstora najradije kreće u parku, koraca najradije na zelenim rosnim poljanama. Njezin kostim nije kao u Francuskinje koketan i blistav, već jednostavan, praktičan, solidan i ukusan. U čitavoj njenoj pojavi ima neka izrazita otmenost, neko distingirano, suzdržaljivo, časno držanje, koje je odveć ponosno, da se prometne u pozu. Lice je od snažna izražaja, na njemu se odsijeva inteligencija, ozbiljnost, jednostavnost, ukratko sve ono, što je bitno obilježje kasnije ljepote, ljepote devetnaestoga vijeka. To je i razumljivo. Uredjeni društveni život, kako smo već pomenuli, zdravo i slobodno političko stanje, zamašna literatura i umjetnost, sve to dovelo je sa sobom, da je engleska žena postala prije samostalnom nego ostale njene družice na kontinentu. Ta francuska je žena u vrijeme rokokoa uza svu svoju moć bila slaba robinjica, sapeta ružinim lancima, ona je bila jača tek radi slabosti muževlje. U engleske je žene naprotiv pogled slobodan, svijestan svoje vrijednosti. Taj se otvoreni, ozbiljni i slobodni pogled ne zadržava kod tajnovitih toaletnih sitnica, on je uzvišen nad sve ono fino predivo sićušnih interesa i intriga, kojima je bila zaokupljena nježna i dražesna rokoko-dama. Dok je u ove potonje prevladavao izražaj ćutilnih slasti, to se u pogledu Engleskinje u ono doba izražava misaona i duhovita dubina i ozbiljnost. Visoko čelo i uzdignute vjedje kazuju o ozbiljnom razmišljanju i oštrom opažanju. Usko stisnute usnice govore o upornoj, nepokolebivoj jakoj volji. Vrlo rijetko trepti na tijem usnicama za-

vodljivi smiješak. — I motivi su tih slika drugi. Ta dama sjedi — kako smo već rekli — u parku, pod visokim stabaljem i snatri, držeći u rukama knjigu. Ona je sva vedra i svježa, tu nema zasićenog zadaha parfuma, tu struji svježi šumski zrak. Lice joj je zasjenjeno velikim slamnatim šeširom, a ruka joj mehanički gladi velikog bernardinca do svojih nogu. Ili je vidimo u društvu svoje djece. Jer ona se u protivštini s Francuskinjom brine za odgoj svoje djece. Klikčući lebdi joj dijete u rukama. To je zdravlje, to je priroda. U Francuskoj su u to doba mali dječarci, male djevojčice već gospoda i dame, njihova napudrana kosa njihovo dragocjeno odijelo ne trpi živahnih igara. Njihove su kretnje odmjerene i elegantne, one nijesu neprisiljene, već gracijozne i naučene. U Engleskoj ne vlada odgoj steznika. Engleska su djeca djeca prirode, i tako se ona po toj prirodi i igraju. To je u glavnom karakter engleskog života, kako se odrazuje u umjetnosii.

* * *

Hoćemo li sada, da u glavnim crtama kažemo nekoliko riječi o arhitekturi rokokoa, treba da sebi u kratko ponovimo, što smo već rekli o političkom i socijalnom ondašnjem životu. Poslije smrti Louisa XIV. nastane potpuna reakcija. Filip Orleanski, koji je preuzeo vladu, bio je čovjek vanredno živahna duha, snažnog i ćutilnog značaja, slavičan i pripravan da učini i najgore i najbolje. Taj bi čovjek bio možda u sredjenim i normalnim prilikama postigao zamašne rezultate, ali kako ga tada nije ništa sprečavalo, morao se nužno podati bujici raskalašenog bezumlja. Iza pobožnog Versaillesa postao je Paris opet središtem i prijestolnicom, a u Palais Royalu bučale su opet mahnite orgije. Uzbudjeni društveni život, koji se prije zaustavljao i pridušivao pred pietizmom vladajuće kuće, obuze u to vrijeme razvezanih obzira i spona sve dvorske krugove, a na dvoru samom kao da je bilo središte sve te vrtoglavice. U to se vrijeme javljaju pustolovni planovi i spekulacije, koje su išle za tim, da poprave sasvim propale državne blagajne. Nešto se moralo dogoditi, da se stavi novac u promet. Država se s kojekakim pustolovima upušta u smjele spekulacije, njezin se kredit zlorabi za osnivanje kojekakih dioničarskih društava u svrhu eksploatiranja velikih ravnica misisipskih. Tako proteče — kad su isprva ta poduzeća dobro prosperirala — francuskim, osobito pariskim društvom golema sila novaca. Na neko je dakle vrijeme bilo novaca kao blata. Dakako da je to sa sobom dovodilo želju, da se to blagostanje dokumentira novim nekim vedrim, gracijoznim stilom. Kako se taj stil — rokoko — razvio u glazbi i slikarstvu, to smo u prvom predavanju kušali ocrtati, sada nam preostaje, da kažemo nešto o tom novom stilu u arhitekturi, plastici i u sitnim umjetnostima.

Mi se ne ćemo zadržati kod tako zvanog regence-stila (stila u vrijeme vlade Filipa Orleanskog), kojemu je glavni zastupnik slavni arhitekt Gille-Marie Op den Oordt ili Oppenort. Taj je stil samo kao neki prelaz iz renesance i baroka u pravi rokoko.

Za bolje razumijevanje glavnih karakteristika tih stilova, kazat ćemo o njihovu biću nekoliko riječi i to na jednom lapidarnom primjeru, na jednom stolu, pokazujući, kako se taj u tim stilovima mijenja. Promatramo li pozorno ta četiri primjera, vidjet ćemo, da stol u stilu renesanse izrazitim isticanjem onoga, što on treba da snosi, sa svojim izrazitim nogama i formama najbolje izražava konstruktivni princip. U stolu iz baroknog stila vidimo, gdje pomalo nestaje te stroge gradje, tu opažamo, gdje se u formu noge već uvlači neki zavoj, neka oblina, da se javlja ornamentika i dekorativni ukras. U stolu iz dobe regence uporišta noge su sasvim nestalne, drhtave, pače i zabat je već nemiran i uzbunjen. Ipak karakterizira taj prijelazni stil još uvijek jasno odijelivanje podnožja i gornjega dijela. U doba rokokoa to je odijeljivanje sasvim iščezlo. Podnožje i zabat stopili su se u jedno, a sve se kao rasplinulo u neke prpošne i neke smjele linije, u neke koketne ornamente, iz kojih je iščeznuo i posljednji trag kakove konstruktivne i svrsi shodne ideje.

Taj novi stil izbija u Francuskoj g. 1725. Najizrazitiji je umjetnik toga stila Aurèle Meissonier, koji se smatra obretnikom specifičnih rokoko-forama. Te se nove forme ukazuju gotovo isključivo u unutrašnjoj dekoraciji kuća i u sitnim umjetnostima, u umjetnom obrtu. Za spoljašnju arhitekturu ne obretaju se nikakvi novi struktivni elementi. Za spoljašnju arhitekturu znači dakle rokoko povratak k jednostavnosti, neko osvještavanje, koje osobito kasnije nastoji, da se čim snažnije istakne kontrast izmedju sasvim trijeznom i jednostavnom spoljašnošću i sjajnom unutrašnjom raskoši. Rokoko-stil prema tome dakle nije nikakvi izraziti gradjevni stil, on je tek umjetnička forma za dekorativne umjetnosti, koje u to doba idu svojim posebnim stazama, slaveći najveće triumfe.

Što se u glavnom tlocrta kneževskih palača i dvoraca u vrijeme rokokoa tiče, mora se reći, da su u tom pogledu odlučivali isti momenti kao i u vrijeme baroka. Za fasadu se zahtijevala „otmena jednostavnost". Tako su prijašnje bujne i raskošne forme baroka postale sada mekše, gracijoznije i blaže. U to vrijeme nalazimo pače i jednostavni i mirni klasicizam, koji se izrazuje u lijepim i plemenitim oblicima horizotalnih korniža i u bogatim srednjim risalitima, balkonima i terasama. Na srednjem se risalitu često u smjelim zavojima uzdiže i zabat sa kneževskom krunom i grbom. Tako u spoljašnoj arhitekturi u ovo doba nema izrazitih obilježja rokokoa. Prave se njegove forme ne nalaze u spoljašnjosti u velikim linijama, već u sitnim ornamentalnim detaljima, u okvirima portala, prozora i na pilastrima. U glavnom je dakle spoljašnja arhitektura u vrijeme rokokoa hladna, jednostavna i priprosta.

Tek svojom unutrašnjošću poprimaju te gradjevine svoju umjetničku vrijednost. Tu izmjenjuje rokoko nekadašnju pompoznu raskoš nekom koketnom i prpošnom gracijom, u kojoj se izražava neobuzdano, ali uza sve to elegantno i uzbunjeno životno veselje i vedri neki sjaj.

Već u vrijeme baroka i regence-stila bile su zidne plohe dijeljene pilastrima i okvirima. Tu razdiobu poprima i rokoko. Ali struktivna gradja,

snažne i masivne prečke baroka bivaju sada nježnije, gracijoznije, poprimaju najposlije same kao neki organički život tijem, što se rastvaraju u neku sasvim osebitu ornametiku, koja nije ni ornamentika lista, vrvce ni figure, već neko doonda nepoznato rasplinjivanje forama.

U tome se jasno izražava čitav stil te epoke, jer u svim prijašnjim stilovima bio je ornamenat tek neki struktivnoj gradji podredjeni ukrasni dodatak, Ali ovdje se taj ornamenat ukazuje kao samostalan organizam, koji prevladava sve struktivne elemente. U njegovim se mirisnim, dražesnim i lakim ukrasnim formama gube pače i arhitektonski motivi. Čini se, da je osnova toga ornamenta neka podatna tkanina, koja se u plohu razastrla nekom sasvim osobitom valovitošću školjke s njenim redovima bisera i s njenim zupčastim okrajcima. Ili se opet u udubinama zgnječila, izlazeći smjelo preko okrajaka i gubeći se u najnježnijim reljefima. U tom je ornamentu osobito dražestan neki živahni naturalizam. Iz ornamenta rastu dugi listovi šaša i prate ili okvir, ili ulaze direktno u školjku. Ili se opet iz školjke vije cvijeće u dražesnim kitama kao lake, nježne girlande ili grančice s lepršavim cvjecima, što se sve onda u rpu zguštava i ovija oko okvira.

To sve čini na nas dojam neke čarobne i fantastičke formalne gradje. Neobuzdana mašta umjetnikova, vanredno lako i neprisiljeno stvaranje, koje se odaje u tim ornamentima, nuka nas, da se poklonimo i zadivimo toj umjetnosti. Taj rokoko-ornamenat nosi na sebi sve oznake genijalne neke improvizacije. Ti svi gracijozni uvojci i zavojci nastaju direktno u onom času, kad se masa (sadra) nanosi na tlo. To je i posve razumljivo, jer rokoko ne dopušta ponavljanja i mekaničkog reproduciranja. Tu nema ni pravila ni zakona. Sve se ukazuje kao neposredno i impluzivno nastajući produkt jedne žarke, hirovite, kapricijozne i prebujne mašte umjetnikove. A ipak je uza sve to ta nepravilna genijalnost samo prividna, jer rokoko kao i svaka druga sredjena umjetnost ne trpi u sebi ništa tudje. Sve su njegove pojedine forme stilistički posve jasne i odredjene.

Taj ornamenat dakle sasvim vlada onim okvirima na stijenju. Linije se u okvirima uvijaju i izvijaju u najsmjelijim zavojima, zahvataju se gore, zahvataju se dolje, ili se opet u sredini skupljaju u ornamentalne skupine tijem, što se pojedini profili linija na svojim okrajcima razmotavaju i direktno upliću u školjke i u cvijeće.

Okvir prema tome nije više struktivna ograda ornamentu, već je s njim potpuno srašteni dekorativni motiv. Nutarnje omedjene plohe ostaju najčešće glatke, a kad su ukrašene, dobivaju trofeje, embleme ili figuralni ukras. Samo se manje plohe prepredaju mrežastim rešetkama i rozetama.

Od te je neobuzdane bujnosti sasvim prirodno moralo nestati simetrije. Sada biva ono pravilno, što nije simetrično. Ali opet u toj diametriji vlada neka odredjena groteskna ravnoteža.

U glavnoj dispoziciji dekorativnih ukrasa mjerodavni su sada obziri na slikovito i plastično raščlanjivanje. Samo u velikim i svečanim dvoranama nalazimo u vrijeme ovoga stila dekorativno razmještene pilastre i stupove.

U manjim sobama vladaju samo okviri na zidovima. Oštri se okomiti kutovi gotovo u svim sobama i dvoranama zaobljuju. Zidne se plohe prekidaju vratima i zrcalima, prozorima i slikama (koje su svagda postavljene u smjeru glavne osi). Oštri i izraziti prijelaz stijene u strop sve više iščezava. Tako je sam strop u uskoj svezi s tim bujnim ornamentima.

U tome je dakle milieu-u sve živo i lepršavo. A ipak su sve te dvorane mirne i otmene. To dolazi od svijetlih i kao viljevina blijedih tonova boja, kojima su te dvorane obojene. Od te se bijele osnovne boje ističu svijetli, srebrni i zlaćani ornamenti, i naturalistički kolorirani cvjeci.

Taj je dakle stil vladao u Francuskoj od 1725.—1750., a u Njemačkoj do 1775. Kao arhitekti najznatniji su njegovi reprezentanti:

Robert de Cotte (Paris 1656.—Passy 1735.). On je već u vrijeme Ljudevita XIV., dakle u vrijeme cvata regence-stila, zajedno s Harduin-Mansartom radio oko uredjivanja soba Ljudevita XIV. i gospodje Maintenon u dvoru versaljskom. Od njegovih većih djela spominjem veliku dvoranu i galeriju u Hôtel de Toulouse u Parisu (danas Banque de France). — *Aurèle Meissonier* (Turin 1693.—1750. Paris) u svojim radnjama nastavlja tradicije posljednje barokne epoke talijanske, dakle stil jednoga Bibiene i Stupinigia. Od njegovih su radnja važne glavna fasada St. Sulpice i Hôtel Bréthous. — *Germain Boffrand* najvećma se istaknuo u dekorativnom uredjenju palače Hôtel de Soubise.

U Njemačkoj je zastupnik rokokoa (koji se ovdje prometnuo u tako zvani Zopfstil) *Georg Wenzeslaus von Knobelsdorf* (1699.—1753.) genijalni arhitekt dvorca Sansouci. Tu se Knobelsdorf finom intuicijom podao sasvim francuskom rokokou tako, kao i njegov vladar Fridrik Veliki što je bio prožet francuskom kulturom. Druge su njegove radnje dvor šarlotenburški i potsdamski. — Najsnažniji i najindividualniji arhitekta njemačkog rokokoa bez sumnje je *Balthasar Neumann* (1687.—1753.), koji je u dvoru Bruchsalskom postavio zamjeran i sjajan dokumenat njemačkog rokokoa.

U drugim zemljama se u to vrijeme ne ističe nigdje snažniji interes za ovaj stil. Italija je u svom baroccu imala i čuvala neke vrsti narodni stil. Nizozemska ima svoj osebiti stil, usko vezan s bićem narodnim i s tradicijama velike umjetnosti svoje u 17. vijeku, a Engleska se prema tom novom stilu držala veoma skeptično.

Što se skulpture u vrijeme rokokoa tiče, treba reći, da skulptura u ono doba polazi za tim, da postigne isti onaj dojam, kojega je 100 godina prije, kad je u Italiji najbujnije cvao barok, htio da svojim skulpturama postigne Bernini. Sada se kao onda ide za tim, da skulptura postigne dojam slike. Gledamo li reljefe *Pierre Monnota* (1660.—1733.) u prekrasnoj mramornoj kupelji hesenskog landgrafa Karla IX. u Kasselu, opazit ćemo, da su ti reljefi samo svojim materijalom i svojom tehnikom skulpture. Po čitavom svom duhu i shvaćanju oni su slike. Crte se tijela gube u neizrazitosti, a forme teku jedna u drugu meko i neopaženo. Ljudski oblici gube svoju plastičnu samostalnost. Mjesto snažnih i oporih baroknih figura, nalazimo

ovdje elegantna i živahna bića vanredno nježnih uda. Iz baroka se u tu umjetnost sačuvala samo titrava nervoznost uzbudjenih udova. Ali ni ti afekti nijesu više izražaji moćne kakve snage i strasti. Tu se odaje parfumovana atmosfera ondašnjeg društvenog života. I tako dolazi, da se primjerice na Monnotovim skulpurama bliži Bako Ariadni nekim gracijoznim menuetnim korakom, a na drugom reljefu Diana elegantnom nekom plesnom pozom daje, da je Akteon zateče. — I „Venera" *Jean Baptista Lemoyne-a* 1704.—1778.) nosi na sebi sve znakove rokokoa. I tu meke, gracijozne linije, i tu opet neko vedro, lako lepršanje i uzvisivanje nad sve zemaljsko. Tu nema traga kakovoj ozbiljnosti, sve je tu vedro i bezbrižno. — Iste karakteristike nose na sebi i skulpture *Jean Baptista Pigalla* (1714.—1785.).

Spomenemo li još *Raphaela Donnera* i njegov suptilni studenac na bečkom Neumarktu, to smo tim spomenuli najsnažnijeg njemačkog kipara rokokoa.

Predjemo li sada na sitne umjetnosti, treba da u prvom redu kažemo nešto o porculanu. Tek u porculanu našao je rokoko onaj materijal i one dimenzije, za koje je bio odredjen. Sitne umjetnosti i umjetni obrt sa svojom izrazitom dekorativnom tendencijom pravi su izražaj rokokoa. Mi smo opširno govorili o Watteauu kao slikaru. Sada treba da u svezi s dekorativnim umjećem kažemo nekoliko riječi o njemu kao o dekorativnom umjetniku, kao ornamentisti. Njegovi prekrasni paneeli u velikoj i u maloj „singeriji" dvorca u Chantilly-u pokazuju nam sa svojim zgodnim majmunskim prilikama svu duhovitost i svu rafiniranu dekorativnu finesu onoga doba. Uz to je Watteau prvi, koji u svojim dekorativnim djelima uvodi kineske motive. U ono doba dakako još nitko nije ni slutio, od kolikoga će utjecaja u 19. vijeku biti upravo za francusku umjetnost japanska i kineska kultura. Kad su prve vijesti stizale u Evropu o onom zamjernom stupnju, na kojem se već onda nalazio kineski državni i duševni život, počne življi interes za tu udaljenu kulturu.

S druge strane su se u tom sitnom umjetnom obrtu isticali i kipari, koji su umjeli, da upravo tim malim i sitnim porculanastim figurama udahnu neki vanredan i živahan izražaj. Kao materijal bio je porculan u ono doba u Evropi prilično nov. Svojom je čistom bjelinom sasvim odgovarao svijetlim tonovima i bojama rokokoa. Jedan tako nježni stil kao rokoko, čija je domena bila upravo mali kabinet i mirisni boudoir, morao je bez sumnje prigrliti taj materijal, koji sa svojim sitnim tvorevinama postizava tako moćni dojam. Osim toga je i biće samoga materijala izvrstno pristajalo biću rokokoa, jer se porculan dao lako prilagoditi u one zavojite i zakučaste ornamentalne forme.

Prodjemo li danas kojom zbirkom ovakih starih rokoko-porculana, bili oni iz Sèvresa, Nymphenburga, Ludwigsburga, Höchsta ili Meissena, a zanesemo li se mišlju u ondašnje doba, onda nam se te mrtve i šutljive figure ukazuju kao neki *echo du temps passe.* Za naše je moderno bučno doba upravo u

slikarstvu, glazbi i literaturi karakteristična čežnja za dohvatanjem i polučivanjem ovakih nježnih i suptilnih rokoko-dojmova. To je neka delikatna čežnja, koja se moćno budi, kad ispred naših ćutila prostruji i najnježniji zadah od parfuma toga ancieniteta. Ta delikatna i koketna čežnja izražava se u naše doba u slikama Konstantina Somoffa, Heinricha Vogetera, ona struji u onim prekrasnim, na način rokoko-ornamenta stiliziranim ritmima d' Albertove ljupke opere „Die Abreise", ona je najposlije našla svoj izražaj i u literaturi u Bahrovom „Krampusu". Ta se čežnja budi, kad gledamo iza staklenih vitrina taj stari rokoko-porculan, koji je čas pustopašan i gracijozan, čas smion, čas pompozan i svečan, čas precijozan i ljubezan, čas opet nježan i kao lako melankoličan, kao sitne pjesme pjesnika anakreontskih onoga doba.

Promatramo li mi sve to uz živu želju, da shvatimo značaj i značenje svega toga, odigrava se pred nama jedna kulturna simfonija. U toj porculanastoj umjetnosti izražene su na najrazličniji način sve predodžbe, sva nagnuća, sve najnježnije nijanse u ukusu jedne kulturne epoke. Te su figure kao neki gracijozni mikrokozam. A kao u zbiljskom svijetu — u velikom makrokozmu — tako su i isto u ovom malom svijetu razni motivi. Idile i pastorali, ditirambi životnom veselju, ples, flirt i alegorija. Carneval de Venise, gracijozne venecijanske komedije Gozzijeve, talijanska commedia de l' arte, sve ovo našlo je ovdje svoj pendant. Tu su intrigani Pantalon i Colombina, tu su figurine s igraćih karata, tu su krabulje i mnogo drugo koješta. I romantični udaljeni istok igra ovdje veliku ulogu. Kao što se u onodobnoj literaturi rado govori o udaljenim krajevima, o dalekim narodima, koji su tamo negdje iza Turske, o princu Herakliju i o mjesečevu gradu Carigradu, tako nalazimo i u ovim porculanastim figurama fantastično odjevene ljude, Kineze s perčinom, španjolske plesačice, talijanske gajdaše, viteške Poljake, crne Arape i muslimane iz tisuć i jedne noći sa sabljama demeškinjama i s ogromnim turbanima. U to nekako sumnjivo društvo ulaze onda razni staleži i cehovi, koje u to vrijeme u Njemačkoj majstor Chodowiecki tako oštro i zgodno radira. Svi oni motivi, što smo ih u slikarstvu kod Watteaua, u glazbi kod Couperina spomenuli, vraćaju se i ovdje. I tu cvate i miri blažena zemlja Arkadija. I tu se gizdavi pastir sprema na ples; bog Pan puše u frulu, a pastiri i pastirice se uhvatile u kolo. Ti motivi ulaze i u literaturu. Da spomenemo samo njemačku. Gessner, Jacobi, Günther, Hagedorn, Voss, Gleim i mladi Goethe u leipciško doba, kao da su u svojim pjesmama živi odraz toga porculanastog svijeta. Iz porculanastih umjetnina Gravelota, Moreaua, Meila, Storcka i Kändlera možemo opet s druge strane isto tako lijepo shvatiti koketnu filozofiju gracija, kao i iz besmrtne Wielandove „Musarion".

Nije samo Francuska u to doba jedini elizij galanterije. Možda je rokoko u tom smjeru još bujnije cvao u Saskoj, gdje je u Meissenu, iz glasovite porculanske manufakture, izašlo toliko remek-djela. Johann Joachim Kändler je u ono doba modni skulptor saskog dvora. On je u svojim figurama ovjekovječio tip onodobne „grande dame" rokokoa. U smjelim zavojima

izdjeljava on moćne krinoline, prekrasno ih koloristički niansirajući, i postizava tijem onaj toliko traženi émail cloisonné.

Taj je stil tako zvani stil vieux saxe. Meissensku „grande dame“ zamjenjuje manufaktura Nymphenburg kraj Münchena tipom „mondaine“, koja je u mnogočemu živahnija i veselija. Upravo taj tip sasvim odgovara tipu Watteauovu. U nimfenburških je figura neka drktava vibracija, one užurbane hitaju smjelim zamahom svojih povlaka. Na usnama im podrktava neki gracijozni i pustopašni smješak, a sve ih okružava neki neiskazani zavodljivi esprit i charme. Taj se nimfenburški frou-frou povraća u najnovije naše moderno doba čudnom nekom asocijacijom predodžbi u ženskim impresijama Desjeanovim, de Feursovim i Troubeckojevljim.

Uz tu ekskvizitnu i par exellence rokoko-umjetnost porculana javljaju se u ono doba i razne druge grane sitnih umjetnosti. Osobito se brižno goji tekstilna umjetnost i vezenje. Prekrasni gobelini sa svojim grandioznim slikama, nježne svilene tapete pokrivaju već u to doba u kneževskim palačama bijele i bojene stijene. I zlatarski i srebrnarski obrt nalazi u novim dekorativnim nastojanjima zahvalno polje. U to je vrijeme, kako smo spomenuli, osobito karakteristično zanimanje za razne eksotične forme, kineske bibelote, japanske lakovane predmete. To dovodi sa sobom osobito razvijenu umjetnost intarzija, a kazuje se osobito moćno u mobiliaru. Stolovi, stolci, ormarići, ure ne kazuju samo onaj već pomenuti zavojiti i bujni dekorativni i ornamentalni stil, već nastoje, da sve ravne plohe po mogućnosti zaoble i umekšaju. U cjelosti se može reći, da su upravo u ono doba rokokoa sav umjetni obrt i sve sitne umjetnosti bile na vrhuncu svog razvoja, na svome savršenstvu.

DR. ARTUR SCHNEIDER.

I za ovaj sastavak vrijede ista ona načela, što sam ih razložio u dodatku prvom svom predavanju. Tako evo i ovdje napominjem ona glavna djela, kojima sam se služio u izradjivanju toga sastavka.

Robert Dohme: Barock- und Rococo-Architektur. 3 Bde, fol. Berlin, E. Wasmuth 1892.

Cornelius Gurlitt: Geschichte des Barockstiles, des Rococo und des Klassicismus in Belgien, Holland, Frankreich, England. Stuttgart, P. Neff 1888. — Geschichte des Barockstiles und des Rococo in Deutschland. Stuttgart, P. Neff 1889.

K. O. Hartmann: Stilkunde. Leipzig, G. J. Göschen 1903. (Po ovom je djelu izradjen većim dijelom čitav odsjek o arhitektnri.)

H. Hirth und E. Basserman-Jordan: Der schöne Mensch in der Kunst der Neuzeit. München und Leipzig, G Hirth 1902.

A. Lambert und E. Stahl: Das Möbel. Stuttgart, J. Hoffman s. a

Georg Lehnert: Das Porzellan. (Ill. Monographien, hrsg. von H. v. Zobeltitz, Bd. 6), Bielefeld und Leipzig, Velhagen und Klasing 1902.

Felix Poppenberg: Bibelots (osobito odijeljak Aus dem Porzellan-Säkulum). Leipzig, J. Zeitler 1904.

19. SVIBNJA 1907

Ko Petrarka Loru jutros sam te snio
U okviru drevnog pobožnog portala,
Zastava ti djačka iznad glave sjala,
O, to nije sanak, ludi sanak bio!

Prognanik u pučkoj rulji sam se krio,
Suza mi je krišom na rukave pala,
Kad su grička zvona od sreće zaplakala
I studentski barjak s kalpakom se vio.

Ti u crkvu, ja — ko prosjak kunjah vani,
Jer me svaki pandur mogo uhvatiti . . .
Ko četrdes'tosme grozni su nam dani!

Slobodan je Hrvat sve to teže biti,
Zato tužan lunja tudjim tlom bez puta,
Kao zvuk od zvona kad kroz šumu luta.

A. G. MATOŠ

GIOSUÈ CARDUCCI

Književna studija

III. GIAMBI ED EPODI I RIME NUOVE

Političko-satiričke pjesme Carduccieve, ispjevane od g. 1867. do 1872. nošahu naslov *Decennalia*. Sada se nalaze sakupljene u knjizi *Giambi ed Epodi*, a pridodane su im i neke druge pjesme do g. 1879.

Prvi začetak tih oštrih satira treba tražiti iznajprije u ćudi i karakteru samoga pjesnika: Carducci posjedovaše snažan um, kadar, da se hrani najtežom naukom, koja mu se brzo pretvaraše u vlastitu krv i sok. Njegova mašta bijaše silna, a opet ne poznavaše uzde. Kod njega bijaše željezna volja i jako ustrpljenje za nauku. Kada tim svojstvima dodaš duh žestok, naprasit, razdražljiv, neumjeren i u ljubavi i u mržnji, koji se bunijaše proti svakom nasilju i premoći, a rado se podavaše razlogu i čuvstvu: Mrzitelj svake podlosti i nepravice, rado se pridruživaše svakom pokretu, gdje mu se činilo da ima plemenite ideje. Zametak je ubio u naravi, a prigodu mu pružiše nove prilike. Sam Carducci piše o tome: „Ipak trpljasmo sve ovo i drugo bi bili, nakon toliko dokaza svoje snage, nakon toliko sjajnih obećanja, nakon toliko iščekivanja, nakon tolikog brzog i tajinstvenog istrošenja tolikih milijuna, što ih kano valovi progutaše Rat i Mornarica, da su nakon diktature od pet godina umjerenjacf pobijedili g. 1866. Ali nam pobjednici kod Castelfidarda dadoše Custozzu, a pobjednici kod Gaete darovaše nam Vis . . . Sve je lako popraviti, ali sramotu nikada. A tih godina Italija napuni se sramote: ta se sastojaše najviše u nepouzdanju i preziru same sebe i nepovjerenju i preziru drugih naroda . . . Usred takvih dogadjaja i osjećaja spjevah ove pjesme, i one ne idu dalje od godine 1872. A da novih sastavljam, ne ćutim podražaja; i to radi tri razloga: 1. Ujedinjenjem čitave Italije ispuni se ideal moje narodne politike, i time završi se lijepo legendarno doba narodne demokracije. 2. Izbornom preinakom postignuto je, ili skoro je blizu, da se postigne, drugi ideal moje demokratske politike, sveopće izborno pravo; i time demokracija, dapače čitav narod ulazi u fazu agitacije i evolucije, kada je od potrebe i obilno proze, makar gore, a nipošto poezije. 3. Poezija kao ona u jambima i epodima, ne vrijedi nego za jedan perijod, i to kratak, života, u koje doba umjetnik ćuti i utisne historički čas, koji

brzo izbjegne, a njemu je bilo simpatičan bilo antipatičan: Prošavši taj čas kad bi se umjetnik silio, da zaogrne formom ono, što promjenljivim razvojem dogadjaja i osjećaja nije ostalo istom pojavom niti ga on shvaća više onom istom energijom, umjetnik ne bi u istinu to više bio, već bi se jedino stavljao u njegovu pozu, a svršio bi, da bi postao imitator i karikaturista samog sebe.“ *(Confessioni e battaglie* str. 150, 151, 152 i 153).

Još je jedan povod bio žestokih navala na vladu: Htjeli ga premjestiti, dapače ga stavili pod istragu, obustavili ga od predavanja i plaće, a to što je javno branio svoje republikanstvo. Kasnije se je približio monarkiji, i to uslijed unutrnjeg duševnog procesa, ali ga je onda to progonstvo bilo razjarilo i on tek tada počeo šibati lijevo i desno.

Giambi ed Epodi su pjesme čisto političke naravi i od časovitog dojma, te imaju malo važnosti za tudjinca. Pa opet su i sa umjetničke strane slabije, jer su više plod srdžbe nego li inspiracije. Svakako iz njih govori većinom pretjerani strančar, te napada sve bez obzira i milosrdja. U ovim je pjesmama uskrsnuo dječak iz djetinjstva: Pjesnik je ne samo republikanac, nego i jakobinac, kojemu je ideal revolucija od g. 1793., to jest potpuno demokratički sustav. Njemački kritičar Karlo Hillebrand podvrgnu oštroj kritici Carduccieve političke pjesme ovoga niza, premda ga je inače uzvisivao kao pjesnika, i to ne vrijednost pjesama već njihov smjer. Carducci je sam kasnije priznao, da su mu nazori bili pretjerani. Začudno pak izgleda, što se u izdanju *Nuove Poesie* g. 1875. nahodi kao uvod Carduccievim pjesmama Hillebrandova kritika. A taj uvod, dok u zvijezde kuje pjesnika, kudi oštro smjer nekih pjesama, i kao da teži da uništi neugodni dojam one pretjerane revolucijonarne, ili kako je netko u Italiji prozva, poezije. Pošto je Carducci dopustio, da se Hillebrandova kritika uvrsti kao uvod pjesmama (u prijevodu), to izgleda, kao da je i on u sebi ćutio opravdanost opazaka i prigovora njemačkoga kritičara. Tad već bijaše prestao pisati oštre ove jambe i epode, a k tomu *Il canto dell' amore* (Pjev Ljubavi) kasnije dodan ovoj zbirci, dokazuje, da se je u njemu već zbivala evolucija u mišljenju.

*

„Carduccieva poezija od 1871. do 1873. tako je jedra mislima, bogata i bujna slikama, toli raznolika predmetima i formama, toli puna kolorita i intonacije, da je jedva naći pjesnika modernog u prošlom vijeku talijanske književnosti nakon Leopardia, koji bi toli savršeno bio spojio sve te prednosti. Od satire sad političke, sad gradjanske, sad književne, uvijek bijesne poput narodnoga suda, prelazi, kao da to nije njegov posao, da pjeva o ljubavi s fantazijom skoro vedrijom od grčke umjetnosti. Od idile, što no te očarava poljskim mirisom, tišinom i zdravim trudom seljaka, eto ga na lirsko-epsku baladu srednjeg vijeka; nakon historičke ode, gdje žigoše žigom sramote zlodjela kraljeva i kukavštine naroda, pjeva živo i iskreno prirodu, kako je shvatahu i ćutahu pogani. Njegov je izraz čas plebejski, trivijalan, aristofanski a zatim obradjiva najaristokratičnije forme poezije. Ispjevati u malom razmaku

vremena *A certi censori* i *Primavere elleniche*, *Idillio Maremanno* i *Sui campi di Marengo, Versaglia* i sonet *Al bove,* dokazivaše istinitu snagu i veličinu, što je posjedovaše um Carducciev, kako to neki bijahu i naslutili.“ Tako Chiarini prikazuje rad Carducciev te dobe u studiji *Od Levia Gravia do Novih Barbarskih oda.*

Carducci bijaše na domaku slave i umjetničke savršenosti. G. 1873. izadjoše *Nuove poesie.* To je bio zadnji top ispaljen, da se pjesnik nametne svima. Stalo se pisati o njemu ne samo u Italiji, nego i u tudjini. Krasne studije o njegovom dosadanjem radu napisaše Nijemci: Karlo Hillebrand, Adolf Pichler i Karlo Thaler. Njihove se studije nahode pred pjesmama u drugom izdanja *Novih Pjesama* (1875› u talijansknm prijevodu. Vadim iz Hillebrandove studije ovo (po talijanskom prijevodu): „Giosuè Carducci (kroz više godina podpisivao se Enotrio Romano) bez dvojbe je najznamenitiji pjesnik, što ga je Italija dala nakon smrti Leopardia: dapače, usudjujem se reći i više, Evropa, nakon smrti Heinea, nije vidjela njemu ravna pjesnika; pa i sjajna zvijezda zapada, Bret Harte, ublijedjuje pred ovim sjajem . . . Carducci ima više žica na svojoj liri, i tko se zasiti cinizma, ma bio u lijepoj formi i koloritu, ne treba mu nego okrenuti stranicu, da si osladi oko u najugodnijoj idili, da se nauživa u najsladjoj elegiji: Čisto klasički osjećaj, jak kano miris polja istom prokopana ralom, ćutiš u divnom sonetu *Volu;* u *Razgovoru sa stablima* ćutiš divan spoj ljudskoga čuvstvovanja sa prirodom kao što ćeš naći kod Goethea. Slika, kako dvoje dragih šeta za kiše po grobištu u *Grčkim proljećima,* tako je puna pjesničke jasnoće i istinita, kako je to jedino moguće prikazati čarobno riječima po izbor miljenicima Muze. Plastična kao starinski kip i ujedno puna živahnih boja, kao u slikama Rubensa, pred očima nam se ukazuje plavokosa Marija u *Idili Maremanskoj,* gdje oživljuje jednostavni i zdravi seoski život u stilu starinskoga Lacija. Skoro je isključivi pojav u čitavoj modernoj lirici, kako Carducci diže napitnice vinu; podsjeća te tek na stare i najbolje njemačke napitnice . . . Borcem za starinski klasicizam, a ne konvencijonalni arkadijski, nego za zakoniti helenski, kao što ga shvaćaše njegov sugradjanin Angelo Poliziano, bijaše se on iskazao već prije u svojim *Juvenilia,* premda je tu primješano „secentizma“. Borcem za stari klasicizam izjavljivao se još do nedavno u *Decennalia;* pa se još uvijek bori za staro ambrozijsko pravo ljudskoga proljeća i helenskih božanstva. Ima češće preveć umiješane mitologije i poredjenja, koja odveć na latinsku zvone, i kompliciranih inverzija. Ali se rado na sve to zaboravi, kada se namjeriš na pjesmu kao na onu, koja brani sunce, klasično božanstvo, protiv romantičkoga mjeseca. Čitava je ta pjesma čarobna, puna poganskoga osjećaja prirode, dobro zamišljena i ispjevana, a još bolje osjećana i vidjena. Valjda nikad kultus sunca ne nadje tako iskrenog poetičkog izražaja. U taj niz pripadaju *Panteizam* i *Grčka proljeća.* Ćutiš, da njegov klasicizam nije stvar umjetna, nego da je priroda, istina . . . Ne: tako pjeva, tako osjeća pravi vjernik, i neprolazna krjepčina starine još jedanput neposredno govori nam preko jednoga, kojemu je zavidjeti, što je izabranik Kamena . . .“

Carducci je u definitivnom izdanju prozvao svoje *nove pjesme „Rime nuove“*, u koje je uvrstio sve rimovane pjesme do barbarskih oda.

Od soneta, kojima se ističe ova zbirka, osim spomenutih *Volu* i *Razgovor sa stablima* (oba prevedena od Ostojića u „Nadi“) iznašam ovdje nekoliko u prozaičnom prijevodu: U *Funere mersit acerbo* čini pomen svojem jedincu, umrlu g. 1870:

„O ti što snivaš na toskanskom cvjetnome brežuljku, a pokraj tebe blizu leži i tvoj otac; zar nijesi sred grobne trave sada začuo ljubezan glas plača?

„To je moj sinčić, što kuca na samotna tvoja vrata: on, koji tvoje veliko i sveto ime nosaše, i on, o brate, ostavi život, što je tebi bio toli gorak.

„Ah ne! on se sigraše po punim gumnima, i premda su mu se pred očima smiješile krasne vizije, sjene ga obujaše, i odvedoše k samotnim

„i studenim vašim žalima. Tu dole sred mrkih krajeva primi ga ti, njega, koji okreće glavu k žarkome suncu, i zove svoju majčicu“. *(Rime Nuove* XI. str. 184.)

U *Notte d' inverno* (zimska noć) naviru pjesniku razmišljaji i on upravlja upit noći roneći u dubinu tajinstvenosti:

„Daleko, daleko. Po maglovitim uzbrdicama pruža se snijeg i svejednako bijeli, a pod nogama popušta i škripi; a preda mnom dimi para, što izlazi iz mojih usta.

„Sve drugo šuti. Sred stojećih oblaka juri mjesec nad pustom bjelinom, i pravi grozne sjene od bora, što tugaljivo pruža izlomljene grane nad neravnim zemljištem,

„grane željne smrti kano misao. Okruži me, o ciča zimo, i oledeni stisku unutrnjih osjećaja, što me silno muči;

„I sred tih nemira duše provaljuje misao utopljenika, i vapi k nebu: O noći, o zimo, što rade mrtvi dole u svojim grobovima?“ *(Rime Nuove* XII. str. 185.)

Krasan je, a uprav zanimiv po svojem predmetu, sonet *A un asino* (jednom magarcu):

„O stari ustrpljivče, preko plota, na kojemu cvate mirisno trnovo cvijeće bijelo, što gledaš s vlažnom žarkom zjenom tamo na istoku sred bazgovine?

„Što bolno reveš k nebu? Zar te, o hrabreniče, ljubav pozivlje? Koja te uspomena muči ili koja varljiva nada okrijepljuje tvoj trudan život?

„Zar misliš na žarku Arabiju i Jobove šatore, gdje si odrastao smiono se natječući u trki i žaru s pastuhom?

„Ili hoćeš da pobjegneš u bojovnu Heladu zovući Homera, koji te prispodablja Ajaksu, junačkom Telamonovu sinu?“ (*Rime Nuove* XXVI. str. 199.)

Oda *„Classicismo e Romanticismo“* slavi sunce (klasicizam), a kudi mjesec (romanticizam); evo te jako zanimive ode u cjelini:

„Sunce blago grije; ono podpomaga ljudski rad i veselo ga ljubi: i po njemu se prigiblju zlatni sazreli usjevi, i traže kosu.

„Ono se smiješi lemešu, što se svijetli vlažan sred crne zemlje, dočim vol lagano silazi niz izorani brežuljak.

„Pod lišćem loze pupeće grozdove zapariva i obasjava, i tugaljivo se smiješi još i posljednjim jesenskim objesnim pjesmama.

„Ono zrakom svojom zalazi medju mrke gradske krovove, i dopire do djevice, koja radom zaboravlja mladenačke dneve,

„i vabi joj pjesan proljeću i ljubavi; njoj se nadimlju grudi, i obasjana svjetlom, kano ševi, uskrili joj se i pamet i srce.

„Ali ti, mjeseče, voliš zrakama ukrašivati ruševine i žalosti; ne sazrijeva ni cvijeće ni voće od tvojeg maštovitog putovanja.

„Gdje se je glad u tami uspavao, ti kroz šupljine vratnica prodireš i budiš ga, da čuti zimu, i misli na sutrašnji dan.

„Pak se na gotičkim stupovima iskitiš mliječnom bljedoćom i očijukaš s besposlenim pjesnicima i beskorisnom ljubavi

„Zatim spuštiš se na grobište; tu, gizdav osvježiš oslabljeno svjetlo, i natječeš se svojim ledenim i bijelim sjajem sa goljenicama i lubanjama.

„Mrzim tvoje glupo i okruglo lice, zaškrobljena košuljo, jo raspuštena i neplodna duvnice, svemirska kapo". (*Rime Nuove* LXVII. str. 298.)

Posebno se ističu *Primavere elleniche* (Grčka proljeća). Tri su: eolsko, dorsko i aleksandrinsko proljeće, a izgleda, kao da je uskrsnuo kakav grčki liričar, ili kao da su ispjevane u ono drevno doba, kad je obožavanje prirode bilo na vrhuncu savršenosti. Živom intuicijom grčke starine nadkriljuje prve dvije (eolsko i dorsko) *Aleksandrinsko proljeće.* Evo ga u prozi:

„Ledeni vjetar zviždaše po dugačkom i bijelom rastuplju; po humcima mladića i djevojaka drhtahu od zime ruže

„pod kišom, što lagano, neprestano, sitno ispod sivog svibanjskog neba zapljuskivaše po blatnoj poljani otegnuto;

„Kada, ona trgnuta laganim drhtajem, lijepi veo, sabran oko ramena, ovi oko grudi, i sva se stisnu uz mene:

„Raznježena tromim kretanjem sred gotičkih lukova, kano medju arižima plemenita paoma, što se okreće k rodnom istoku.

„Pogleda ozbiljna unutar po tužnim mjestima smrti; podiže sitno čelo, blijeda i lijepa, sred cvjetnih uvojaka,

„što niz vitki vrat spuštajući se svu je nježnim sjajem obasjavaju: i prodre mi do srca pogledima i riječima ljubavi

„dugim slatkim, čuvstvenim: Eolska citara ne izvede nikada sladjih jecaja, ni tako nježnih zvukova nekada usred mirtâ na Lezbu.

„Medjutim po njenom mramorju šuštaju svilena oprava laganim šušnjem, vjetar mi sipljaše po licu njene razpuštene kose.

„Nikada mi se tako lijepim ne učiniše grobovi u prvim sanjama o slavi. O ljubavi, svečana i čvrsta kano pečat smrti!

„Oh sred drhtavih uzdaha na dragim usnama okušani cvijete duše i sred poljubaca nazriveni beskrajni miru!

„Oh bajovite Elizijske poljane, pune citara, junačkih igara, i grimiznog traka nevaravog svibnja,

„gdje čavrljajući osebno lutaju (i ni ugovori ljudski ni gvozdeni udes ne mogu ih rastaviti) pjesnici i djevice!" (*Rime Nuove* LXII. str. 278, 279, i 280.)

Carducci se je u ovim pjesmama oslobodio mučnoće, da nadje formu ideji, te se je podpuno podao inspiraciji. Učenje velikih klasika bijaše ga naučilo, da izraz misli treba tražiti u svojoj duši, a ne kod drugih, ili bolje rečeno, da izraz mora poteći iz pameti skupa s mišlju i sa začetom slikom; i da trud oko načina, kako da se dobro izrazi, neima se sastojati u drugom, nego da se začeta misao i slika izrazi što jednostavnije. Jedan pak od najsjajnijih primjera i dokaza Carduccieve savršenosti u jednostavnosti jest *Idila Maremanska,* koja je po općem sudu najljepša pjesma u *Novim Rimama.* (Preveo je M. Ostojić u zbirci „Iskre i Plamovi").

Nakon ovih pjesama ostavlja Carducci rimu i običajnu formu u poeziji, a prihvaća za desetak godina novu metriku. Tek g. 1883. ispjeva niz soneta

Ça ira, koji su u definitivnom izdanju priključeni *Novim Rimama*, pa se za to ovdje na te sonete osvrćem, prije nego li prijedjem na barbarske ode.

Ça ira je niz od dvanaest soneta. Naslov je uzet iz pjesme, što ju je demokracija pjevala za franceske revolucije. Carducci je tim sonetima opjevao francesku revoluciju, a za motto uzeo riječi Goethea, da „od onoga dneva počimlje nova povjest“ Po svojoj je naravi pjesma epska, ali joj je forma lirska. Carducci sam veli, da je uzeo za formu sonet, jer mu se je on činio najpodesniji. Nije išao za time, da epski opjeva revoluciju: Za to bi se htjele ogromne dimensije već je jedino u nekim slikama htio istaknuti momenat g. 1792. Pjesan zove *epskom raprezentacijom*, što je naime htio da kratkim potezima i slikama, bez primjese osobnih nazora i čuvstava, prikaže objektivno onu historičku epoku. Prigodu mu dade čitanje Carlylove *Povjesti Revolucije*, ali je gradivo za slike uzeo iz povjesti revolucije Louisa Blanca i Micheleta, jer ih je našao nepristranije i obilnije podatcima. Kako je Carducci uzeo za naslov revolucijonarni motto *sa ira*, a opet iznio objektivno neke slike, koje ti se čine buntovničke i neugodne, ali su se u istinu dogodile, pjesan shvatiše i tumačiše kao da se je pjesnik nakon deset godina vedrog i mirnog klasičkog pjevanja opet vratio jakobinizmu jamba i epoda. Pjesnik se obrani u polemici od sto stranica, a šuština se sastoji: da je on objektivno iznio neke dogadjaje, kako ih je čitao, i sa naslovom, da nije ni u snu mislio, da propovijeda bunu kao onu od 1972. već je taj naslov uzeo, jer se je u istinu ono, što je puk pripijevao, i dogodilo.

Suviše usput piše Carducci, da nije za pravo ni mislio opjevati revoluciju, jer to danas više nije ni moguće. Pjevati epopeje, kao što ih pjevahu u starom i srednjem vijeku, bio bi sada anahronizam; ne bi dugačke epopeje ni našle čitatelja. Carducci misli, da nije više moguće oživjeti bilo herojičku bilo historičku epopeju. Tek se može u kratkim potezima opjevati kakav važan historički momenat, ali uvijek u što kraćim slikama, u kojima se usredotočuje duh vremena. A bijaše već prije pokušao tu vrst epske raprezentacije ili vizije, kako je drugi zovu, u *Novim pjesmama* (g. 1873.) u pjesmi *Sui campi di Marengo*.

ANTE PETRAVIĆ

CRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI

(Nastavak)

Julio *Zeyer* (1841.—1901.) bio je jedan od najznamenitijih članova „Lumira". Zeyer je najindividualniji česki spisatelj i pjesnik, prvobitan, kova tako osebujna, da ga nije moguće ni s jednim drugim prispodobiti. Poetska mu duša, koja se odsjeva u njegovim djelima, uzvila se nad svakdašnjost; njegove pjesme odvabe dušu čitaoca u one sfere, kamo ne doseže prosta realnost. U pjesničkom sanjarenju Zeyer je jedan od najbogatijih U provali svojih čuvstava uviek je istinit, čist i proziran; najveći idealista, a uz to savršeni umjetnik, koji je odabirao za svoje tvorbe vazda posebne, reći bi, zametnute fantastičke sujete.

Kao pjesnik Zeyer je epik, ali sadržaj njegovih djela izradjen je lirski, a gradnja čina dramski pobudjuje našu zvjedljivost. Njegova mašta nosi ga cielim svietom u sva vremena. Oživi sredovječna lica Karla Velikoga i njegovih vitezova, duh mu prolazi dobom Germana, donosi sa sjevera cielu riznicu priča, pa iz Francezke i Španjolske, boravi u Irskoj i Litavi, — a kao čarom predočuje nam sav žar i sjaj Orienta. Zeyer ne prikazuje u svojim junacima surove vojnike, već ih preobrazuje u muževe pune čuvstva, kojima je sveta vjera zviezdom vodilicom, kao i ljubav za kršćanstvo, pak idealna ljubav prama ženi. Žena je za nj utjelovljena ljubav. Ovo idealno ponimanje žene i duboko njegovo religiozno uvjerenje uzrokuje u čitatelju vanredno štovanje za pisca. On je uzorom plemenitog, vitežkog pjevača srednjega vieka, koji brani pa izpostavlja sebe za visoka, plemenita načela. S modernom katoličkom školom uvede ga u blizak dodir njegova — u posljednjoj mu dobi života ća u vjerovanje tajinstvenih čudesa razplinjujuća se religiosnost, u kojoj ponajglavnije sjaje štovanje Marijansko.

Nedosežljiv je Zeyer u svojoj „Karolingičkoj Epopeji", kaošto i u eposima, u kojima izradjuje predmete iz drevne dobe českog bajoslovlja.

Zeyer je pisao i u prozi, nu ta je kod njega kao pjesma u nevezanom slogu. Veoma riedko rabi Zeyer sricanje u poetskim svojim djelima. U mnogobrojnim svojim pripoviedkama djeluje ponajviše sjajem boja te, što daje neku prednost sujetima iz tudjih zemalja. Slog mu, nakićen divnim cvjetovima, majstorski je ugladjen. Tu i tamo upletene prispodobe iznenadjuju svakoga, a dikcija mu struji u moćnim, širokim valovima.

*

I u drami je Zeyer poeta u najkrasnijem smislu te rieči.

Ali unatoč tomu tek poslie smrti stiže ga podpuno priznanje; za života mu samo ga je maleni broj shvaćao u svoj njegovoj uzvišenosti.

VIII

Prijatelji i epigoni Vrchlickoga.

Vrchlicky i prijatelji mu, koji se posebno okupiše oko periodičkog lista „Lumir", što ga je izdavao profesor Sládek, osnovaše elitnu školu českoga pjesničtva. Glavna im je zasluga savršena gladkoća oblika i blagozvučan srok; Vrchlicky se njime igrao i titrao kao div sa zmijom; zatim što su proširili duševni vidokrug u pjesničtvu, naročito u njemački i u romanski sviet.

Josip *Sládek* bje štovan u veliko, jer je pisao jednostavno, priprosto iz srdca, u tonu pučke pjesme kao i Procházka. Osobite stekao si je zasluge svojim prevodima iz englezkoga i poljačkoga.

Spomenuti nam je kao prevoditelja iz poljačkoga i inače obljubljenoga spisatelja Otokara *Mokry-a.*

Eliška *Krásnohorská*, uzhićena Slavenka, ljubiteljica „Šumave" s njezinim prašumama, svom dušom prijanja uz slavenski jug. Oštrim perom i neumoljivom logikom kritizuje zahtjeve i bahatost mlade generacije. Dvie knjige Puškinovih pjesama i Mickiewiczeva „Pana Tadeuša" Eliška je majstorski prevela na česki.

„Nebožansku komediju", a i mnoge pjesme iz Asnyka preveo je na česki Fran *Kvapil,* fini Parnasijanac; on je autor „Kneževskih pjesama", za koje je crpio sujet iz ruskih Bylina. Medju inim napisao je temeljitu razpravu o Mickiewiczu u Českoj. S profesorom Zibertom uredjuje časopis českoga muzeja.

Rodjak mu po imenu, Jaroslav *Kvapil,* uredjuje tjednik „Zlata Praha", pjeva gospodje i njihov čar, poput krvi crveno sunce, tihana jezera, padajuće zviezde i ružino grmlje. Uz to je i uspješan dramaturg, uplivan organizator česke literature i štovatelj Vrchlickoga. Tako i Antun *Kláštersky,* česki François Coppée, lirik s jasnim vidom, duboko ćutećim srcem, koji odabire tihani život za sujet svoje pjesničke tvorbe. Put u Italiju dade mu priliku, da objelodani sbirku pjesama, u kojoj opetovano provaljuje čežnja za domovinom; ubave su njegove „Legende o Kristu i o pučkim svetcima".

S njima uporedo koraca Jaromir *Borecky,* poznavalac romanskih pa iztočnih literatura, pjesnik sa vanredno tanahnim čuvstvom, jasnih boja, sklon misticizmu i simbolizmu, a rado se nasladjuje pogledom u vanjske, na pola zastrte ljepote, a neoživotvorena čežnja za nj je razkoš.

U posljednjoj četvrtini stoljeća u českoj se poeziji oštro iztiče svjetogradjanski pravac, a na čelu mu stoje Vrchlicky i umjetnik Zeyer; druga je struja česko-narodnja, kojoj je žig slavenstvo i svagdanja životna pitanja. Toj je struji priznani vodja svagdje obljubljeni Svatopluk *Čech,* akoprem se ugiblje javnomu životu, onda *Mužik,* Emil pl. *Čenkov, Kaminsky,* koji slika salonske

junačine, Franjo *Procházka*, uspješan patvarač pučkih pjesama, koji je nedavno izdao „Hradčanské pisně“*.

Potaknut suznim pogledom na pustu prazninu kraljevskoga grada, sa svojim riedko divnim položajem, podao je pjesme sa sujetom, što ga uze iz česke prošlosti, a koji se sudara sa težnjama i političkim željama Čeha. Te su „Hradčanské pisně“ u kratko doba dočekale mnogobrojnih izdanja.

Značajan, odličan je pojav serafinska muza Adolfa *Černy-a* (pseudonim Jan Rokyta), koji je stekao puno zasluga kao urednik lista „Slovansky Přehled“ (Slavenska Smotra), te kao lužičko-wendski pjesnik i etnograf. Njegovi bieli, idealni stasi, a lotosovi cvietovi sjećaju nas klasičkih kipova. U najnovije doba sliedi „Stope Kristove“, a navješćuje ono pravo kršćanstvo bez svetčanosti, kako bijaše kod prvih kršćana i kod Chelčicky-a.

Bečki Čeh, pjesnik I. S. *Machar*, koji prijanja uz zahtjeve petoga izbornoga kotara, nemilice žigoše one domoljubne sanjare, koji su osvjedočeni, da velemudrim, političkim svojim pjevanjima spase narod.

Machar (1864.) je zastupnik realisma u političkom kao i u psiholožkom pravcu, akoprem mu ne jedna pjesma iz prijašnje dobe kazuje, da je prijanjao k romantismu. Zadirljivi, kritični, a često i osobni Machar sjeća donekle na Heine-a. Iz poetske mu sbirke: „Tristium Vindobona“ čujemo još zuj čežnje za domovinom osamljene straže na Dunavu — ali već i tu ustaje proti povjestničkoj tvrdnji, pozivljući se na prirodno pravo českoga naroda. Neprijatelj izpraznoga govorkanja i himbene ljubavi prema domovini, bezobzirce navaljuje na nezdrave pražke odnošaje, čime je sebi stekao mnogo neprijatelja. Nu Machar je nesmetano dalje bičevao svaku nepristojnost. Mlada ga generacija smatra vodjom. Vrhunac poetske njegove moći označuju neke sbirke pjesama, u kojima još ne probija politički i satirički pravac najnovijih mu proizvoda (1893.—1896.): „Gdje bi imale cvasti ruže“, „Golgatha“ i pojedine pjesme, u kojima nam predočuje povjestnička lica staroga vieka. Osobitim izborom rieči i majstorskom njihovom uporabom na pravome mjestu kao i oštrinom svoje dosjetljivosti umije Machar zanieti i uzplamtiti čitaoca.

Izvrstne je slike o malogradskim odnošajima podao Machar u djelu „Magdalena“, koje se je razvilo iz ženskoga pitanja; naslikao je dosadu i intrige malogradjana sa njihovim predsudama, protietičkom ponašanju, strastvenim političkim prepirkama u devetdesetim godinama.

Machar piše i u prozi, al kritika ga cieni više kao pjesnika, svakako samo donle, dok se ne iznevjeruje umjetničkim zahtjevima, bacajući se strmoglavce u političke i stališke borbe i prepirke.

Cielom skalom razvoja morao je proći Antun *Sova*. Danas je pristašom realizma, akoprem mu poezija ozvanja i fantastički nadćutilnim pojavima. Nę jednom čini se čitaocu, kao da pisca obastire nezdrava neka magla. U

* Hradčin, nekoč sielo českih kraljeva, — sada te historičke dvorane ozvanjaju prazninom.

poetskoj umjeći Sova je kipar i umjetnički slikar pokrajina. Poput Machara i on je analitik češkoga družtva sa starosvjetskim nazorima te u njemu ne mogu uspievati samostalno misleći ljudi. Kadikad je Machar zagrižljivi kritičar, što Sova, (pseudonim Ilja Georgov) nije, poznavajući pražke odnošaje sa blizine, više puta je ćutljiv, nu na shodnome je mjestu i sarkastičan. Obojica s visoka i sa prezirom motre himbu, bahatost i trgovanje rodoljubljem, zauzimljujući se medjutim za radnika i za nedužno patećega. U „Balladi o čovjeku i njegovim radostima", „ludjak" porugljivo hvali i u nebo diže djela čovječja, koja uviek potječu iz samoljubnih povoda, a ovomu sučelice stoji „gospodin", koji svom dušom prijanja uza sve radostne užitke ovoga života.

Sova je pisao i u prozi; u brzini nabačene sličice većinom sadržavaju po koju duboku misao. Njegove osobe traže čvrstu životnu podlogu, koja im inače uzmiče. „O, da mogu jedan puta uzmaknuti sam pred sobom!" Pečalni bol zuji iz te želje pjesnika!

Mnogo se je govorilo o Sovinu djelu: „Ivin roman", u kojem je opisao ljubav muža sanjara za ženu željezne volje, koja nesmutljivo koraca k visoko iztaknutoj si meti. Umjetnica rieši se ljubavi egoističkog slabića. Ivo predstavlja tip češke mladeži.

U literarnom svietu posljednje se doba usredotočila sva pozornost oko Sove.

Ovim nikako nije svršen niz čeških pjesnika, medju kojima najmladji djeluju po prilici 15 godina i pokazuju već značajnu literaturu fisiognomiju. Većina navedenih pjesnika, izuzamši posljednja, dva smatraju Vrchlickoga svojim uzorom.

IX

Češka proza posljednjih decenija.

Novela, genre i pripoviedka vrlo su obljubljeni u posljednjim desetgodištima. U najnovijoj dobi njeguje se roman savremeni i roman povjestnički.

Podlistak ponovi se posebnim oblikom. Po njegovu stvoritelju Nerudi, nastoje se riešavati u njem sudobna pečalna pitanja, prosudjuje se književnost i umjetnost. Piše se mnogo, jer je velika množina darovitih pisaca, a najodličniji izmedju njih uhvatiše se u kolo, stvoriše zadrugu, koja svojom nakladom objelodanjuje proizvode svojih članova.

I u prozi teku dvije struje: češka, lokalno-patriotička te sveobća, humanitna, čisto umjetnička struja.

Većina se pisaca trsi, da utaloži gotovo bolježljivu čežnju, žedju obćinstva za čitanjem. Najbolje ide tomu u prilog družtveni roman iz viših krugova. Glavno mu je većinom poticalo ljubav, spojena sa domoljubnom mišlju.

Koprena romantizma zagaljuje sve, pak i nešto snatrenja za češku stvar. I na tom se polju vidi brzi razvoj maloga, ali revnoga naroda.

Na čelu ove vrsti literarnih proizvoda je zaslužni izdavatelj mjesečnika „Osvěta", Václav *Vlček*, koji je napisao cieli niz ovakovih i povjestničkih

romana, medju kojima se osobito odlikuje onaj o navali Prusa u Česku godine 1866., a sada izdaje svoje memoire.

Njemu je slično djelovao Ferdinand *Schulz*, († 1905.) prije urednik tjednika „Zlata Praha". Ovaj se je autor proslavio svojim romanima iz plemićskih krugova te svojom „Latinskom babuškom, majkom studenta". Svojim Spomen-listovima iz Nimburga* (1904.) podaje vrlo zanimivu sliku iz godina četrdesetih, kada su se českí gradovi polagacko oslobadjali od njemštine.

U Českoj izčezava već i na ladanju prvobitni kov puka, gdje se u Moravi nalazi još, te pruža bogatu žetvu za opisivanje puka. Godinom 1848., deklaracijom i pasivnom opozicijom česko je družtvo bilo jako uzrujano, nu socijalna i ćudoredna načela nisu tu prodrla i djelovala tako duboko u godinama četrdesetim i šestdesetim, kao to vidimo u Ruskoj. Narodnostna je misao progutala malo ne svu jaklinu. Koncem osamdesetih i početkom devetdesetih godina, dok je došlo do ozloglašena prosvjeda omladine, sve je kipjelo u mladome svietu, sve je buktjelo u mladim dušama, koje se zanimahu sociologijom, ženskim pitanjem, politikom, intelektualnom, osobito pak ruskom književnošću.

Ovu je dobu fraza, plitkoće stanovitih krugova, prenapetosti nepraktičnih i ugrijanih mladih glava, koje bi svaku novu lozinku napisali na svoju zastavu, opisao *Laichter* u romanu, u kojem žali؛ože često uzima stil izvjestitelja. Spomenuto je djelo savršeno uspjela slika one dobe, kad su djaci nove universe u savezu s ostalom mladeži hrlili za istom svrhom: „Trsenjem za istinom".

Sličan roman s analogičkim zaledjem imaju Poljaci od Feldmanna: „Novi ljudi".

U posljednjem svom romanu „Svršetak Hackenšmida", nastojao je *Dyk*, da poda sliku posljeomladinske generacije, nu čini se, da njegov junak ne predstavlja tipsku ličnost. Plodan pisac Franjo X. *Svoboda*, koji je podao više romana iz družtvenoga života, opisuje i političke borbe medju mlado- i staročesima u sedamdesetim godinama. Supruga mu Ružena spada medju odličnije spisateljice; on je pak jedan od najznamenitijih dramatičara.

Najizvorniji su oni spisatelji, koji u nekim pokrajinama proučavahu dušu puka. Takove pripovjedke naturalističkoga kova, sjećajući na pravac ruskih pučkih pisaca, od neizmjerne su ciene.

Najprije valja navesti slike iz sjeverne Česke od Karela *Raisa*, učitelja. Izvrstan je to poznavalac Jišinske pokrajine. Rais temeljito poznaje život na ladanju, zaviruje u dobro srce ladanjskih ljudi upravo tako bez predsuda kao i u ono škrtih seljaka, koji sa starim roditeljima u pridržku bezćutno postupaju ili gradskom si bratu uzkrate odmor na ledini, da im ne bi pogazio travu. Ta Rais pozna svoj puk u dno duše. Najobljubljenija su ona od njegovih djela, u kojima podaje sada već izumirući tip starih učitelja-orguljaša

* Nekoć Svinibrod.

i onih rodoljubnih popova, koji su vršili težak posao preporoda českoga puka. Osim toga Rais je kadar već svojom dikcijom podati vjeran odraz života u sjevernoj Českoj. Pendant „Babičke“ Božene Němcové je njegov „Pantáta Bezoušek“, (Japica Bezoušek), došavši u pohode svojemu sinu, doktoru u Prag, gdje mu sve dolazi tako čudno, obratno, te ga muči čeznja za svojim prijateljima u Bělohradu. Svaku rieč kô da čuješ iz ustiju tog ladanjskog stanovnika. Rais je najbolji česki naturalista.

Najsjeverniji kut Česke pružio je i Anatolu *Stašku* zahvalni sujet za njegovo djelo „Snatrilci naših briegova“, u kojem je ocrtao tipove spiritista. Nova ova nauka jako se je razširila medju prostodušnim stanovnicima Semila i Hochstadta, a dobrotvorno djeluje na svoje pristaše. Ovo je vanredno zanimivi ogranak česke naravi, koja prianja pietizmu i religioznom razglabanju. Stašek je dobar poznavalac poljačke literature.

Okretno pero Karla *Klostermanna* riše Šumavu*; risao taj ili onaj sujet, autor je uviek zanimiv. Pravo su mu polje prašume Šumave, naročito u godinama sedamdesetim, kada se je bezsavjestnim izkrčivanjem pograničnih šuma lahkim načinom privriedjivao novac te procvalo blagostanje, tako da su i priprosti ondješnji stanovnici privikli novom zališnom životu, da kasnije tim pečalnije osjete nastalu im biedu.

Glavni njegovi tipovi su staklari i drvari. (Radnici u staklarnicama). Opisivanje šume, kako ga podaje autor, prava su remek-djela, a on sâm je u tom majstor poput Rusa Melnikova. Klostermann je vrli poznavalac ne samo českog već i njemačkog stanovničtva Šumave, a jednako ljubi obadva puka. Napisao je takodjer nekoliko pripovjedaka, te veliki roman iz života bečkih Čeha.

Neku česku osebujnost tvori klevetavi malograd, u kojem se gradjani upoznavaju, večerom se sastaju kod piva, politizuju, kod izbora i u sjednicama intrigiraju, kartaju se; žene pak uz karte sabiru novice, bave se pletenjem čarapa, uzdišu, teže za nepoznatim, a uz to svagdje i uviek ogovaraju. Ovu vrst sretne ograničenosti s izvrstnim humorom opisuju Fran *Herites* i *Štech*. Herites, nekoč ljekarnik, sada urednik „*Maja*“, postade ljubimcem čitatelja izdavši svoj „Herbarium“, kojemu je utisnuo izbor ljudskih individua i svojstava. Najbolje mu djelo je „Bog u puku“, u kom sgodnim načinom kazuje, kako si Čeh, naročito u nesreći, predočuje Boga, prepuštajući sve njemu i tražeći u njem utjehu. Nedavno je izdao Herites svoje „Spominjanje na Vodnjane“, naime na prijatelje mu Mokry-a i Zeyera, s kojima je tu drugovao. Tu se je upoznao tip malogradjanina, koje bi urednički mu sudrug I. Štech s humorom znao bockati. Ovakovim korenjem u svojim veselim igrama, uzetim iz tih krugova, Štech začara občinstvo, koje ga kuje u zviezde.

I Prag ima posebno izdanje puka sa spjevnim naglasom, svoje Pepike**,

* Krivo se govori „Česka šuma“, pravo je ime Šumava.
** Vrst pražkih skitalica, punih humora i dosjetaka.

Podskaláke*, piljarice gradjane na glasu, koji su rodjeni na Františku**, mlohavo pleme, sinčiće parvenu-a, ima i katakombe, chantane, sumnjive, zloglasne kuće, ali ima i skrbnike za sirotinjstvo, odvjetnike, frasičare i trgovce patriotizmom, velikogradjane, kojim je privredom kazalištno, umjetničko i literarno klevetanje. Već je Neruda pronašao u Pragu neku vrst malogradjanina.

U najniže slojeve Praga prodro je — u tom vrlo zaslužan — Ignat *Hermann*, koji i tu traži humanitnih čuvstava. Slike su mu veoma obljubljene u Českoj, jer je on takodjer izvrstan humorista, što je sjajno dokazao pustolovnim doživljajima, koje pripovieda o otcu Koudelíku i zetu mu Vejvari.

Srca sviju čitatelja predobio je svojim nedjelnim pripovjedkama, punim veselja i zdrava motrenja u „Narodnim Listy-ma", gdje se je podpisivao „Ypsilon".

Pražke katakombe pretražio je Rudolf *Kronbauer*, strukovnjak u opisivanju „posljednjih stanica života", mislimo: ludnica i rodilišta. Posljednje doba piše romane iz pražkoga života, u kojima se iztiče umjetničko, nestašno životarenje. U uvodu u „Katakombe" opisuje obćinu pražkih spisatelja i umjetnika iz godina osamdesetih.

Tanahno pero *Hladika*, sada urednika Lumira, crta slike boljih krugova Praga, motreći pražko gradjanstvo okom Parižanina. Iz Francezke i Englezke, gdje često boravi, donesao je sebi Hladik novo mjerilo za česke odnošaje.

Ova tri posebna spisatelja iztiču se u svojim djelima osobitom gladkoćom i okretnošću sloga, te velikim životnim izkustvom, što potiče iz žurnalističke škole, kojom su prošli. (Svršit će se.)

MARA FABKOVIĆKA

* Podskali, čest Praga izpod Vyšehrada, obitavana većinom drvarima, brodarima, koji dovažaju Vltavom drva na splavovima. Vyšehrad, nekoč sielo čes. vladara, stajao na visokoj pećini (č. skála), odkale stanovnicima ime podpećinjaci (Podskalák).

** „František" je čest obale Vltavine mnogo niže od Podskali, a obitavaše ju velikom većinom praška sirotinja.

UZ PROSLAVU 40-GODIŠNJICE KNJIŽEVNOGA RADA ELIZE ORZESZKOWE

Litva je Poljacima dala mnoge velikane i vrle patriote, a ne samo Jagielloviće. Poljaci su joj i zahvalni zato. Ni ne zovu je drugačije nego: „Litwo Sigmunta, i Kazimira svetih Litwo, Reytava, Koščinszka i Mickjewicza". Litavski konj veselije zahrže i jače se propne, a litavski vitez-konjanik ponosnije se ustoboči u sedlu mjeseca svibnja 1842. na dan, kad ugleda u dvorcu Milkowszezyzni (blizu Grodna) svjetlo sunca kćerka obrazovanog bogatog vlastelina Benedikta plemenitoga Pawlowskoga — Eliza . . . Do desete je godine Eliza bila pod brižnim okom svoje majke i bake otac joj rano umro), a okružena domaćim učiteljicama u Milkowszezyzni promatrajući s najvećim udivljenjem očevu galeriju umjetničkih slika (preko stotinu) i listkajući po kojem od onih nekoliko tisuća svezaka u očevoj biblioteci ni ne shvaćajući još koliko li je tim knjižurinama bilo povjereno naučno blago XVIII. stoljeća. 1852. bilo joj po želji majke (koja se udala ponovno 1849.) ostaviti tek započeto čitanje historičnih djela o poljskoj prošlosti i praćena bakom stupiti joj bilo u pensionat sestara Sokromentkinja u Waršavi, da provede ondje šest godina burno i veselo u krugu svojih vršnjakinja. Svršivši propisane nauke i pod dubokim dojmom suvremenih francuskih, njemačkih i poljskih romana i pripovjedaka, koje je sa svojim veselim družicama u pensionatu upravo požudno gutala, vrati se kao 15 godišnja djevojčica majci kući. Zimi 1857.—1858. prhala je mlada i bogata vlastelinka s plesa na zabavu po palačama okolišnog litavskog plemstva, koje se kao obično preko zime skupilo u Grodnu, da dosadnu seosku monotoniju zamjeni veseljem i zabavom. Izmedju mnogobrojnih „szlachcica", koji su bogatoj Elizi bili vječna pratnja, nasmijala se sreća 35-godišnjem Petru pl. Orzeszku, vlastelinu iz Ljudwinova. Ne poimljući što je brak, Eliza se uda za njeg, no nipošto ne zato, da prestane i u buduće biti okruživana prijateljicama i susjedima, da se ne vozika od dvora — do kurija plemićskih, da ne prima gostoljubivo u domu muževljevom u najbiranijim odjećama mnogobrojne goste, da im se pohvali skupocjenim slikama starinskim, od velike cijene ogledalima, prekrasnom bibliotekom i bogatim namještajem, što je u tu svrhu i prenijela iz Milkowszezyzne u Ljudwinovo.

Tako to u pustopašnom veselju i zabavi trajaše dvije pune godine.

Gosti, društvo, koje se kupilo u njenim salonima, vodilo je svakovrsne razgovore. Onakvi razgovori, kao svršetak francusko-talijanskog rata, pitanje kad će ukaz izaći o ukinuću tlake i je li dozrelo za ono doba to oslobodjenje seljaka, i neopazice ponukaše domaćicu, da se uputi u to, da i ona koju riječ uzmogne bar u takim razgovorima dometnuti. Pretraživši biblioteku svoju ili koju od susjeda, u najvećoj bi hitnji nešto se uputila u jedno pitanje, a već je društvo najživlje raspravljalo o kojem literarnom, umjetničkom ili socijalnom pitanju, koje zanimaše suvremeno društvo. Dok bi jedan s najvećom nasladom opominjući se pričao o svojim dojmovima i utiscima s putovanja po kojoj evropskoj zemlji, drugi bi zanešeno razlagao nazore svojih sveučilišnih profesora, a treći izgaraše već od nestrpljivosti, da iznese svoje ili drugih nove poglede, nove nazore na svijet, život, umjetnost, književnost, Orzeszkowoj bilo ih je dostići, da uporedo s njima dalje koraca. I ona je čitala, čitala i malo se zadubljivala u te probleme. Lektira joj bila — bez sistema, bez reda. Ta žurilo joj se! I mišljenje joj zato ni ne mogaše se u nekom stalnom pravcu razvijati. No preokret se zbio ipak prije ustanka 1863. u njenoj duši i njenoj dubokoj nutrinji. „Ljubav i rad“ u kaosu misli i osjećaja, bezsistematskim čitanjem probudjenih u njenoj mladoj duši, bljesne joj i iskrsne pred nju kao zapanjenim Konstantinovim legijama: in hoc signo vinces! Brak, koji ne odgovaraše njenom idealu o bračnom životu, prelomi Eliza poslije nesretno dovršenog ustanka. „I ona se povuče 1864. u svoju Milkowszezyznu, da u osamljenosti srijedi svu nutrinju svoju, da prokuha sve dobro u sebi,“ da onda u spremnoj i srijedjenoj osvane — tako završuju jednoglasno svi biografi njeni ovo razdoblje života njenog — novo doba ili doba literarne djelatnosti.

„Pročitavši prvo Boklovu „Historiju civilizacije u Englezkoj“ osjetih, da mi jača pogled svakim danom i dosiže sve dalje i više; kao da mi se pojmovi zaodijevaju u sve jasnije slike i da sazrijevaju načela, koja mi se prije toga maglovito i nejasno vrzla po glavi.“ Ovo doba „interregna“ završi proučavanjem najmarljivijih savremenih učenjaka i književnika. Spremna i na čisto budući sa samom sobom, izstupi na književno polje u „Tygodniku Ilustrowanom“ 1867. s „Obrazek z lat glodowych“ (Sličice iz godina glada). Od onda do danas — dakle za 40 godina, izdade na svjetlo što pripovjedaka, što studija i brošura preko 60 svezaka. Vrijednost i važnost samih djela, kao i za društvo i lijepu knjigu poljsku, priznata već onim sjajnim manifestacijama 1893. prigodom 25-godišnjice njenog književnog nastojanja, a napose ovim veličajnim i upravo općenitim manifestiranjem 40-godišnjeg jubileja njenog, najočitije svjedoči, da je veća kud i kamo od broja svezaka. Zato je radosno 1867. god. lupnuo krilima poljski bijeli orao i preko svog žutog polja ponosnim lijetom preletio, da kruži nad litavskim konjanikom, koji je smjelo jurio preko nadnjemenskih poljana i šumovitim obalama Džwine...

Kad se „atmosfera ugrijala i postade toplije, led se racijonalizma pozitivista talio, duša se društvena raspaljivala nepoznatima do onda osjećajima. Dok za nasilnog pritiska reakcije muravljevske, najmladji „rozumni szolem“

(razumni sa entuzijazma 34. stih Mickjewiczeve „Oda do mlodości") htjedoše potisnuti „kuglu zemljinu" (54. stih istoga) na novi put, drugi ju pak htjedoše osvježiti, nakitivši lovorom i purpurom slave prošlost — dotle se morao naći j takav duh, koji će potražiti sintezu sredine medju ovim skrajnjim polovima. Ta zadaća zapade — Elizu Orzeszkowu". Tako započinje W. Feldman u svojoj „Wspólezesnoj literaturi polskoj" o velikoj spisateljici. Kako riješiti ekonomsku krizu, nastalu oslobodjenjem seljaka ispod tlake i vlasti vlastelinske, na koji način spasavati one, kojima još nije tlo izmaklo ispod nogu, preporoditi društvo intelektualno-moralno, odstraniti iz njeg predrasude prema židovima, emancipaciji žena, poboljšati stanje radnika i jednom riječju, odstraniti nedostatke i iskorijeniti mane, te preporoditi društvo, to su bila pitanja goruća. Trebalo ih nužno riješiti.

Orzeszkowa to uvidi i lati se, da riješi, „jer je ona najviše osjećala potrebe društva". A za takav posao iziskivalo se ljubavi i rada. Zato je najpozornije prisluškivala bilo cijeloga društva ne iz puke znatiželjnosti, nego iz zabrinutosti i sučuvstvovanja prave pravcate žene, da onda iznese svoje misli i rezultate istraživanja u romanima i pripovjestima. Njeni junaci nijesu pjesnici, umjetnici, ljudi prekomjernog tako reći osjećanja i prebujne fantazije, posve oduševljeni od okoline, možda nigda neshvaćeni sanjari, ili pustolovi radi pustolovina ili — no ukratko — ljudi čuvstva, srca, fantazije, nego su ljudi od djela, prožeti uvjerenjem, da je nužno što više radnika, ljudi su, koji mozgaju, koji ne poznaju strasti van strasne ljubavi prema idealima utilitarizma društvenog, koji puštaju uzde mašti samo u opisivanju pjesničkom, zanosnom s krajobraza njemenskih i okolo Dżwine, ili glorifikovanju razuma, nauke i humanitarnosti. Bijeloruski, litavski šlahćici, žene i Židovi, njeni glavni junaci, ne zanašaju se za prošlošću tako, da zaborave na sadašnje neprilike, nevolje, krize, nego propovijedaju najodriješitije, da je društvu i pojedincu osloniti se o drugo nešto, a ne o prošlost, o — razum, da im je dužnost upravo pregnuti spasiti, što se spasiti dade, oni su propovjednici čovjekoljublja i kršćanske ljubavi prema bližnjemu, ili jednom riječju oni su agitatori i propagatori ljubavi i — rada. Mnogo dajući mjesta tendenciji, mutilo je to utisak, a koji put i zamaglilo ne samo glavne junake, nego i sam život, koji joj bio ishodnom točkom i neiscrpivo vrelo. Od života bi se kojiput slijedeći iz stope u stopu svoje uzvišene ideje i tendenciju i udaljiti malo znala u razvijanju situacije, u zamišljanju i crtanju karaktera, da su joj junaci plemenitiji, ljepši, čišći punili romane, nego ih u životu susrećemo. O postanju kojeg njenog djela može se reći: Orzeszkowa uvijek piše nadahnuta glasom najprečih potreba društvenih. Najljepša su joj djela: Zadnja ljubav, Iz života idealiste, Na provinciji, Memoari Waclawe, Gospodin Graba, Poštenjaci, Vesela teorija i tužna praktika, Na dnu savjesti, Marta, Eli Makower, Obitelj Brochwiča, Pompalinjšći, Marija, Meir Ezofowić, Sylwek Cmentarnik, Zigmunt Lawicz, Iz raznih sfera (novele i slike), Nizine, Dziurdziowie, Malenkosti, Stare sličice, O ženi, Par riječi o ženama, Patriotizam i kosmopolitizam, Seljačina, Prividjenja 1880., Mirtala 1886., Nad Njemnom 1888., Melankolici

1890., Srda 1891., Poštovalac snage 1891., Bene nati 1892., Dva pola 1893.. Braća, Australac 1895., Pretrgnuta pjesma 1896., Iskre 1898., Časovi 1899., Argonauti 1900. Od rasprava: O Židovima i pitanju židovskom 1882., Studije o Renanu 1886., Pismo o Poljskoj gospodjama njemačkim i francuskim 1900. i još neke druge. Izdanja biranijih njezinih djela su Lewentala 1893. i bankara Wawelberga 1899., oba u Varšavi.

Koje je pitanje zanimalo društvo, to je pitanje pomno proučila i plod tih studija iznese ili u obliku rasprave, pripovjesti ili romana. U prvim svojim radovima (Zadnja ljubav, Poštenjaci, Pan Graba, Memoari Vaclave, Marta, Obitelj Brochowicza i t. d.) svraćala je pažnju na društveni položaj žena i vapila za poboljšanjem. Preselivši se 70. godina u Grodno, imala je prilike dobro proučiti život Židova. I ona podigne u Eli Makoweru glas za poboljšanje i na podlozi pravednosti, da se urede jednom već odnošaji Židova prema posjednicima, a u Meiru Ezofowiču orisa borbu izmedju pokoljenja židovskog staroga i novoga, željnoga obrazovanosti i rada produktivnoga. Ovo doba završi s raspravom o židovima i židovskom pitanju. Već u nekim iz ove dobe djelima, a osobito u Eli Makoweru iznijela je tip „socijaliste", ali onako nekud kao mimogred, ne dijeleći mnijenje, da je nužno pozabaviti se više i bolje s tim „utjelovljenjem svega zla i nevaljalstva". No kako su mladi ljudi, zadojeni socijalizmom i nihilizmom, stali žestoko propagirati svoje ideje med seljačtvom, koje je nesnosno i bez ikakve nade u budućnost, jer je bilo nepripravno i zatečeno oslobodjenjem od gospodstva vlastelinskog kao i med malim plemstvom, kojem je isto tako bio očajan položaj u nastaloj krizi ekonomskoj, odluči Orzeszkowa upozoriti društvo na tu pogubu, koja prijeti od tih novih reformatora. I ona poče zalaziti med puk, proučavati njegovu nutrinju i istraživati njegove potrebe. A tada se obori na pogubne kosmopolitske preporoditelje, upozorujući na njihovo časovito revnovanje, puno mladenačkog žara i nezrelosti, jer da će ubrzo pogaziti u borbi za život svoje ideale, ostavivši zavedenu masu na cjedilu, samo da sebe opskrbe. „To su samo utvore, prividjenja zlokobna, kojih se treba čuvati", završuje. Drugim putem treba poći, da se riješi ovo teško stanje. Težnje za opće dobro ljudstva treba prodahnuti ljubavlju prema otačbini, poljima, njivama, lugovima i šumama. Taj drugi put nije nipošto riješila posve tim, pače ni ženidbom plemkinje sa plebejcem, ma da je uvjeravala, da se uzeli u „svjetlu i ljubavi". Proučavajući to pitanje otkrije krasne tipove „Dziurdziowie", „Seljačinu" posve u zatišju i osami daleko od svijeta sakrivene. Ovim djelima, dotjeranijim i umjetničkijim od prvašnjih, doda dublje zamišljeno, osnovano na široj podlozi „Nad Njemnom". To je Ilijada litvinsko-bialoruske sitne šlahte, rasijane po malim i skromnim plemićskim kurijama podzidanim ili nabijenim od zemlje na širokim poljanama i šumama izmedju Njemna i Dzwine. Poslije toga napisa još mnogo toga, ali iz svih skupa radova njenih više ili manje izbija: treba srcem što čišćim obljubiti ljude, i dati se na najprilježnija obradjivanja rodjene grude. „Uvjeren sam, da ću tu jedino postići cilj, radi kojeg se i rodih na tom svijetu." (Viktor u „Braći".)

I ako ima „bez sumnje“ (poljskih) pripovjedača, koji je nadkriljuju snagom plastične fantazije ili čarom lijepih riječi, ali nijedan je ne nadmaši u širokom i dubokom pojimanju i osjećanju duše čovječje i potreba društva u kojem živi. (Chmidowski u svome „Predgovoru“ za „Bene nati“ str. LXV.)

* * *

BIVA ČESTO . . .

Biva često pa mi dušom
Tajna neka sjeta kreće,
Biva često pa mi sanak
Trudne vjegje sklopit ne će.

Biva često rasplačem se,
Kano da sam malo diete,
Plačem, plačem . . . pa se smirim —
Ponestane tajne sjete ? . . .

Na čas — — —
— — — Sjeta oblaci su :
Kriju spomen prošlih dana . . .
Aj, u njima mnoga bila
Suza mi neisplakana ! . . .

Avaj, avaj, tajna sjeto,
Nemoj često — suze njeti —
Čuj, kad zadnjoj kanut bude
Morati ću umrijeti ! . . .

SPIRIDION PETRANOVIĆ

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

IX

Gdjekad je u ovim danima Andrijeviću bilo strašno težko, on se uobće ne može sjetiti, da je ikad tako duševno trpio, kao u to doba. Ni onda, kad je bio u siromaškim stanovima kao gimnazijalac, pa poslie u oskudici kao sveučilištarac, ni onda mu nije bilo teže. Ta ona su mu mladenačka stradanja bila mila, on se pače njima ponosio, jer je izlazio nekako veći i pred sobom i pred drugima. U svojoj mladenačkoj uobraženosti smatrao je ovaka stradanja žrtvama, kojima se oštri značaj i stiče jaka podloga za pregaranje i za rad. Pa makar je više puta bio i gladan, makar je kadkad i drhturio zimi u svojoj maloj hladnoj sobici, ipak mu je duša pjevala od onoga veselja životnog i jake volje za rad, koja je u Andrijeviću ključala već od djetinjstva.

Ali sada, kad ne strada, sad mu je tako težko. Ubija ga upravo osama. Cieli je dan u svojoj sobi. U ured otide samo na sat dva i to onda, kad zna, da ne će naći nikoga. Svoje članke o starčevićanstvu „pod vidom modernih ideja", kako na jednom mjestu kaže, piše danomice i nervozno, no ipak ga muči misao, kad i kako će s njima na javu, kako će djelovati njegov podpis u protivničkim novinama, kako će uobće već jednom izvesti taj preokret, na koji se tako dugo sprema.

Eto, to Andrijevića muči. Nije nikad ni izdaleka pomišljao, da je tako težko izvesti i preboliti u sebi krizu. Dan na dan vječito spočitava sebi, kako je malodušan, kako ne može ili ne umije započeti i otvorena čela pred javnošću zastupati ono, o čem je već dugo u nutrinji svojoj bio na čistu.

Ta on zapravo nije još ništa učinio u tom pogledu. Onaj dogadjaj u klubu „Spužve" kao da i nije bio. Ta toliko puta je i prije znalo doći do zadjevica, do prepiranja, ali kako se to većinom odigralo u vinu, nitko nije do tog osbiljno držao. A onda njegovi su ga drugovi vidjeli više puta s Olgom, pa su negdje sami u sebi morali misliti, da je onaj njegov izstup u klubu bio tek časovita indispozicija ili što drugo, a možda i pokušaj njegov, da ih izkuša.

Mora se zapravo sam sebi smijati Andrijević, kako ni kod Olginih roditelja nije ni jednom rieči izdao svojih misli. Sa starim se Muićem upravo boji razgovarati. S njegovom ženom ne bi ni htio, a s Olgom ne može. Uobće je Andrijeviću ta ljubav prema Olgi veliki teret, s tim veći što, kolikogod mislio, ne vidi ni puta ni načina, kako će se to svršiti. Dugo se je spremao, da jednom kaže Olgi cielu istinu, no njezino držanje, kad je već prije o tom nešto natuknuo, smetalo ga je sveudilj, da ikad o tom povede rieč. Ali ipak tu bi se kao nigdje vidio njezin značaj i njezino pravo osjećanje prema njemu. Time bi se stavila na kušnju i možda još Andrijeviću olakšala posao, jer, kad ga ona recimo, ne bi razumjela ili ne bi htjela razumjeti, mogao bi se mirnije s njome razkrstiti.

No sve je to liepo ovako smišljati, ali izvesti a da pri tom čovjek ostane značajan i dosljedan, to je bilo težko Andrijeviću. Još mu se činio najprirodniji izlazak, da prepusti sve slučaju i da se stvar razvija sama od sebe.

Da, slučaj! Taj se je slučaj zasbilja desio osvitkom proljeća, kada je vrieme bilo vlažno i neugodno i kad su ljudi mnogo umirali. Umro je naime Olgin stric, imenom Nikola, veleposjednik u jednom slavonskomu mjestu i ujedno saborski zastupnik onoga kotara. Taj glas nije osobito raztužio Muićeve, jer se braća nisu slagala, kako je to dobro znao Andrijević po obširnom i višekratnom pričanju svoga šefa. Nikola je Muić bio čudak čovjek, više samoživ. Andrijević ga se sjeća samo iz onoga doba, dok je boravio u Zagrebu, kad su trajale saborske sjednice. Bili su više puta zajedno no ne kod dra. Muića, Andrijevićeva šefa, već u kojoj gostionici, jer je Nikola Muić tek službeno i iz pristojnosti posjetio brata, ali inače volio je živjeti u hotelu. S osobitom je nasladom pričao Andrijeviću, kako on, kad u Zagreb dodje, uviek na drugom mjestu objeduje ili večera. No u svakoj bi gostionici imao nešto da prigovori — bilo jelu, bilo piću, bilo podvorbi, bilo pak družtvu ili ljudima, koji dolaze u tu gostionicu. Andrijević ga se nije mogao nikako riešiti, pošto ga je Nikola Muić svaki dan znao okupiti i povesti sobom. On naime nije imao nikakvih znanaca u Zagrebu, a Andrijević mu se činio zato sgodnim, što ga je uviek mirno slušao, pa se tako često desilo, da su proboravili zajedno po čitavu večer. Andrijevića je medjutim tomu čovjeku privlačila jedna osebina Nikole Muića, a to je ta, da je Muić vanredno volio nećakinju svoju Olgu. On bi se upravo znao zanieti, kad je o njoj govorio i stereotipno dodavao, da njegov brat kao ni njegova žena nisu zaslužili take djevojke.

— To diete kano da i nije njihovo. Jeste li samo promatrali staru, mater njezinu? To vam je najneiskrenija žena, što sam je ikad poznavao. O da, u lice sladka, tobože puna takta — sigurno vam je već dala razumjeti, da potječe iz plemićske obitelji — ali u duši vam je to direkte beštija. Ja sam brata svoga dosta savjetovao, ali znate već, kako je. Našlo se u nje gotovine, a i zemlje bilo, medju nama rečeno, kako sam kašnje saznao, lihvarstvom stečene, i tako vam se on oženio. Vidite i od to doba se mi ne gledamo pravo. Ona vam je direktno na njega djelovala. Vjerujete li vi, da

jedna žena može čovjeka sasvim okrenuti? A ona vam ga je ne samo okrenula, već naprosto u kući jedina zagospodarila. Vidite, i zato je meni nesnosno u njihovoj kući. Ja učinim svoj posjet i to je sbog Olge, al drugo ništa.

— A ipak ja mislim sbog gospodjice Olge, da biste ih morali češće posjećivati.

— Ne, Olga dodje s otcem k meni, pa ostane kod mene i dva i tri mjeseca i onda smo vam mi posve drugi ljudi. Ta je djevojka sasvim drugačija, nego joj je mati.

Andrijević ga je kadkada vrlo rado slušao, odbijajući dakako sve ove psovke na njegovu sumnjičavu ćud, koja je rado ogovarala. Godilo mu je slušati pohvale o Olgi, pa se zato nije na ostale izvode toga staroga mladića ni obazirao. Više puta je kušao s njime razgovor i o politici. No Nikola se Muić nije razumio a ma baš ništa u politiku. Izabran je bio u svom kotaru pukim slučajem. Kad je ono lanjske godine u svibnju pala narodna stranka, desio se u njegovu kotaru izbor trećega dana. Andrijeviću kao i njegovom šefu, bilo je glavno stalo do stoga, da u tom kotaru sruše magjarona, inače nekoga sasvim neznatnog čovjeka, koji je živio jedino od zagrebačkih i peštanskih dnevnica, a da Pešte nije nikad ni vidio, a Zagreb vrlo riedko. Bio je to otac brojne obitelji, koji se, nuždom natjeran, dao u službu prvašnjeg režima, pa svojim dobrim vladanjem kao liečnik onoga kraja, znao steći neke simpatije. Liečnička mu je praksa slabo donosila, pošto nije bio osobito vrstan, pa je tako sebi na ovaj način stvorio eksistenciju. Lahko je bilo ovoga čovjeka srušiti, s tim više, što su Muiću bili mnogi izbornici dugom obvezani. Čitavu onu noć pred izbor nagovarali su dr. Muić i Andrijević Nikolu Muića, da primi mandat i ovaj je konačno primio, a izboru su pripomogli i činovnici, koji su brzo okrenuli kabanicu prema novoj vladi. I tako je Nikola Muić došao u sabor protiv svoje volje, ali kao da im se poslie htio osvetiti, nije sudjelovao ni u kakvim sjednicama, niti ga je zanimao saborski rad. Kad je Andrijević počeo, da ga upućuje u nove političke prilike, pa mu se pače nudio, da će mu i govore sastavljati, Nikola je Muić tek mahnuo rukom:

— Pustite, molim vas, sve je to komedija, kao i prije. Mi s Magjarima ne ćemo nikad na kraj, to je moje uvjerenje, znate. Tko je jači, jači je. Vidjet ćete, ne će vam proći ni godina dana, a vi ćete se novi ljudi naći u stopama onih starih. Ja to već sad jesam. Ja sam mameluk, Stimmvieh, kao i oni prvi. Ja samo odglasujem, pa mirna Bosna!

I tako ni Andrijevića nije osobito potresla viest, da je taj čovjek umro. Ipak je držao svojom prvom dužnosti, da ide do Olge, za koju je znao, da će biti najviše od svih raztužena. Ta i ona mu je znala više puta s iskrenim zanosom govoriti o tom čovjeku, kojega je znala na svoj način opravdati i značaj mu uljepšati. Ona je n. pr. bila u dnu duše uvjerena, da njezin stric nije onakav, kakvim se gradi. To da je njegova neka osobita pasija prikazivati se gorim nego li jest, ali u duši svojoj da je sama dobrota.

I uistinu, kad je Andrijević došao k njoj, našao ju je u crnini i u suzama. Ona mu je sama pala oko vrata, tiho jecajući.

— Težko je to, Andrija, kad čovjeku netko umre, tko ga je ljubio. On je mene jako volio, ti to ne znaš. Ah, kad se samo sjetim! Uviek sam mu morala svirati na glasoviru, a znaš, da sam ga jednom ganula do suza. Bila je to ipak jedna pjesnička duša, samo je to sakrivala u najintimnijem zakutku svome. Jednom mi je izpovjedio, kako je nesretno ljubio, znaš on je već bio zaručen, a onda mu je zaručnica pobjegla s drugim. Odtad se uvukao u se i bio tih, mrk i ništa ga više nije veselilo. Jednom mi je rekao, da sam mu poslie te žene, jedina ja još tako blizu.

Andrijević je uživao u Olginoj iskrenosti i gotovo bio u duši ljubomoran na toga staroga čudaka, koji već ne živi.

— Sutra idemo svi na pokop. Nije li ti otac rekao, da ćeš i ti s nama?

— Nije.

X

— Htio sam vam reći, govorio je dr. Muić Andrijeviću, kad su se vozili željeznicom na pokop Nikole Muića (njih su obojica bili ovaj čas u odjelu za pušače, dok su Olga i njezina mati bile u susjednom „priekletu") — da, htio sam vam reći, da je to sad opet jedan prazan kotar. Jeste li već što razmišljali?

— Nisam.

— Znate, da smo mi vas mogli već i onda kandidirati u ovom kotaru, po gotovo kad se pokojni brat toliko nećkao. Meni je to bilo jedan čas na umu, ali nije bilo sigurno, jedno što ste nepoznat, a drugo, što je pokojni brat imao toliko obvezanih izbornika. Ti će u ostalom ostati i dalje naši poslie pokojnika, kao „mrtve duše" — nasmije se od srdca svojoj dosjetki dr. Muić, koji nije ničim odavao žalosti za bratom.

— Držim — prihvati nakon stanke Andrijević — da bi trebalo taj kotar proučiti, kakvo je zapravo mišljenje naroda i ima li uobće u njega kakove sviesti, bilo političke bilo koje druge. Posljednji put su naši korteši gonili izbornike k žari, da glasuju za pokojnoga gospodina brata, bez ikakvoga programa, bez ikakvoga principa . . .

— Dakako, ali morate uzeti u obzir, da se je tada rušio stari režim i morala se po što po to stvoriti većina. Istina je, mi s pokojnim bratom nismo ništa dobili, ali smo za prvi put oteli taj kotar magjaronima, a već to je mnogo.

— Samo to je naša nevolja, što smo, čini mi se po svem, ostali kod rušenja. Srušili smo stari sistem, a nismo ništa sagradili. Sve one liepe rieči naših nekadanjih slobodoumnih programa ostale su zaista tek samo liepe rieči. Lagan je bio prije negativni rad, lako je bilo grditi i psovati, ali sad, kad treba pristupiti nečemu pozitivnomu, kad treba raditi, ne možemo da izvojštimo ni najprimitivnijih sloboština.

— E, mladi moj prijatelju, nemojte zapadati u malodušje. Nije li već to mnogo, što se po zemlji slobodnije diše? Sav je narod odahnuo: nema denuncijacija, nema šikaniranja, nema, gospodine moj, okova, što su nas tištali . . .

— Samo ako to nije privremeno. Ja se sve bojim. Eto mnogi činovnici iz prvoga režima ostali su i dalje. Neki su od njih za nevolju postali tobože „naši", drugi ne rade ništa i neradom tjeraju „pasivnu resistenciju", čekajući tiho u srdcu, da se vrate stari madjaroni . . .

— Treći su najednom Starčevićanci, što se prije nisu ufali ni pisnuti . . .

— Da, ima i takovih. Hoću samo, gospodine doktore, da kažem, da smo mi stare osobe samo sbacili, a dobili tek nešto bolje od njih. Što je pak najžalostnije, mi smo kod našega programa stali, niti ga provodimo odozgor u inteligenciji niti odozdol u narodu. Ne preporadjamo nikoga.

— Nemojte to tako crno gledati, gospodine Andrija (i Muić je kadkad zvao Andrijevića Andrijom), tà ne može se sve preko noći. Pre-po-ra-dja-ti (izgovarao je slovku po slovku dr. Muić), to se mora lagano, a sigurno.

— Dašto, da se mora, ali i početi se mora. Početi jako duboko, u korienu. I zato, oprostite gospodine doktore, što se ne mogu složiti s onim, što ste malo prije rekli, s „mrtvim dušama" . . . Ako su pokojnomu gospodinu bratu bili koji izbornici dugom obvezani, ne smije to ići dalje, jer naprosto to nije moralno. Koliko puta smo prije mi sami navaljivali na korupciju, na podmićivanje i na slične stvari, a sad da sami isto činimo?

— Čudni ste vi uistinu mladi ljudi. Program, ideje — samo su ideal, uzor, koji čovjeku lebdi pred očima, kojemu se mora doduše približavati, ali u životu ne ide baš sve gladko prema programu. Treba tu i tamo zažmiriti. — Nego — nakon male šutnje i s nekim izvjestnim smieškom nastavi dr. Muić — eto vam najljepše prilike, da preporodite taj kotar. Ostanite na ovom imanju, i onako ćete imati dosta posla, da mi pripazite na gospodarstvo i ostalo — zadjite medju narod, kad je u vas toliko volje, pripravljajte si staze za izbor i onda ćemo vas proglasiti kandidatom. No pridržajem si pravo — nasmieši se i opet dr. Muić, — da se s vama porazgovorim nakon toga vremena, da vas vidim i tu razočarana. Mi, znate, puno govorimo: narod, narod, i pri tom se nekud posebno zanosimo pa fantaziramo o nekakovoj probudjenoj sviesti i tako dalje, ali sve je to, vidjet ćete, drugačije.

— Jedva čekam — da vam iskreno kažem, gospodine doktore — jedva čekam, da zadjem u taj kotar i bit ću vam vrlo zahvalan, pružite li mi priliku, da ostanem na vašem imanju. Ne ću se žacati po ciele dane ići selima, da upoznam narod i njegovo mišljene. Vjerujte mi, da je to bio moj san od najranije mladosti: zaći medju narod, živiti s njim, razgovarati, uobće sasvim se sljubiti s njegovim životom — govorio je s nekim uzhitom Andrijević, a u duši mu se redale slike selištâ podno briega, šume, polja, i po njima ljudi u težkom dnevnom poslu. Predvečerje je: seljaci se vraćaju s posla, a on medju njima i razvija im — starčevićanski program. Andrijević se nešto malo stresao i sjetio, da je on eto zajedno s drom Muićem, koji ni na kraju

*

pameti nema, da bi Andrijević u kotaru provodio koji drugi program, osim naprednjačkoga. Eto, sad bi bilo prilike, da navrne razgovor na to, makar iz daleka, jer konačno, ako ostane u kotaru, ako bude radio u starčevićanskom duhu — dr. Muić će to i onako doznati. Bi li sad rekao? Je li tomu došao sgodan čas? Ne, ne! Drugom sgodom — pomisli Andrijević osjetivši i opet u duši svu težinu ovakove izjave.

— Fantasta ste vi, duše mi — probudi Andrijevića iz misli dr. Muić, koji se je za to vrieme mučio zapaljujući utrnutu cigaru — pače, govorite kao kakav Starčevićanac, — nasmije se srdačno dr. Muić i potrepta rukom Andrijevića po koljenu. — Tako i Starčevićanci govore o narodu, kao da ga uviek pred sobom vide u kakvoj idili, u liepoj odjeći oko crkve — onako, kako se to u kalendarima ili fantastičnim slikama slika. Ali ja vam velim: muž ostaje muž. On vam kaputu ne vjeruje i ne će još dugo vjerovati. Lako je nama programe slagati, ali narod je od toga još jako, jako daleko. Njegovo je mišljenje, recimo: političko mišljenje još izpod ništice, na ledištu.

— U tom bih se složio s vama, gospodine doktore, pa ni sam nisam u duši nikad odobravao onaj naš glasoviti „duhovski" program, jer je preabstraktan, predalek od našega naroda. Nije izvadjen bio iz naroda, već iz stranih brošura . . .

Ovdje je Andrijević već htio reći, kako je samo Starčevićev program izvadjen iz naroda — ali ipak nije mu se činilo, da je na mjestu. Ta, bit će već prilike, da dr. Muić čuje od njega jasno i bistro, što misli i u koliko se promienio. Sad da što reče — ili mu ne bi vjerovao ili bi ga izsmijao kao čas prije, kad mu je rekao, da govori kao „kakav Starčevićanac".

Medjutim se na vratima njihova odjela pojavila gospodja Muićka sa sanenim očima, susprežući zievanje.

— I vi baš neprestano politizirate cielim putem od Zagreba, a ja sam bila časkom zaspala.

— A Olga?

— Ona ne može da spava. Još je uviek tako jako i upravo ludo žalostna. Tješila sam je već na svaku ruku, ali nije moguće . . .

— Pokojni ju je volio, šta ćeš.

— Dobro: volio, ali šta sad hasni. Nitko ga više ne povrati. Ne biste li vi, gospodine Andrijeviću, bili tako dobri, pa da je malo zabavite, samo da se raztrese. Dajte, molim vas, Vi ćete to i bolje nego li ja.

Andrijević, koji cielo to vrieme nije bio rekao ni jedne rieči, nakloni se i ustane, da podje prema vratima. Gospodja Muić rekla je još na vratima mužu: „Dodji i ti, stari, kad izpušiš", a onda je pošla zajedno s Andrijevićem preko k Olgi.

Olgu je opazio Andrijević u kutu vagona, kako sjedi nagnuvši glavu na naslon sjedala i zaklopivši oči, premda nije spavala. Bila je blieda u polumraku tamno-crvenoga svjetla, što se prostirao od prevučene željezničke svjetiljke. Crte njezina lica bile su u tuzi i u ovom polumraku još ljepše.

Andrijević je sjeo uz Olgu, uzeo je za ruku i poljubio. Olga je podigla oči i malko mu se osmjehnula. Andrijević dugo vremena nije govorio ni jedne rieči, već je samo držao ruku Olginu u svojoj ruci i promatrao ju. Taj dogadjaj odkrio mu je opet jednu liepu crtu u Olginu značaju. Njezina iskrena, naravna i — da tako kaže — ljudska tuga osvajala ga je. Ona ga je približila Olgi. On ni na čas nije htio misliti, nije li to možda tek časovita tuga, nisu li ovi momenti u žena za to tako na oko jaki, što su prolazni? Te je misli odgonio od sebe srdeći se na ovakova zapravo sumnjičenja, što su mu se narivavala. Nije htio zapravo ništa misliti, već samo ovako da gleda Olgu i da već jednom uvjeri sam sebe, da ju ljubi. Tà, ljubi ju, — kako da ju ne ljubi, zar treba uvjeravanja, kad je osjećaj tu? Jest: osjećaj moćan i jak kao topli val iz onih najintimnijih dubina duše. A nije li ipak taj osjećaj tek časovit? Nije li i on sam, Andrijević, tek čovjek momenta, na koga djeluje okolica, vrieme, ljudi, prilike, sve — sve i ovaj crveni polumrak, koji nečujno titra na bliedom i liepom Olginom licu? Na stran sve te misli, — razsrdi se Andrijević — ja hoću da ljubim, hoću da sve te misli ugušim. Da, misli su lude i zavidne čovjeku.

I Andrijević pogleda najprije na onu stranu, gdje je sjedila Olgina majka zaklopljenih očiju. Ne može znati, da li spava ili se samo pretvara, ali to je napokon sasvim svejedno — pomisli Andrijević — i prikloni se intimno Olgi.

— Ne možeš spavati?

— Ne mogu. Kušala sam, ali ne ide. Neprestance mi je u glavi stric. Ne mogu pravo vjerovati, da je umro.

— Nasloni se na me.

— Kako si to sad liepo rekao. Liepo i milo — pogleda Olga Andrijevića pogledom, kakvoga Andrijević još nije vidio u nje; tako mu se bar čini. On joj obuhvati glavu i poljubi je u usta držeći dugo svoje ustne na njezinima. Onda ju sasvim kao da bi malo diete podigne i posadi na koljena, neka spava u njegovu naručaju. Olga se nije branila. Zaklopila je oči, a na licu su se uz crte tuge javljalje i one druge crte, crte neke sreće, kod koje je liepo zaklopiti oči i pomišljati, da je san.

Mir je u vagonu, samo kolesa monotono udaraju kroz noć. Olga je stala lagano jednomjerno disati; osvojio ju prvi san. Andrijević pogleda koji put kroz prozor, kako bi reći jure stabla na putu mimo željeznicu u slabom svjetlu mjesečine. U daljini se gubili dobro mu poznati brežuljci, kuda se vozio, dok je još bio sveučilištarac. Tu je negdje bio jednih praznika informator sinu nekoga vlastelina. Taj je dečko bio živahan i zločest, razmažen, objestan do nesnosljivosti, a Andrijević ga je jedva nekako svojom osbiljnošću sklonuo, da bar pola sata na dan s njim uči; imao je naime popravak iz dva predmeta. Koliko je tu poniženja bilo za njega, premda su ga svi volili, pa i taj dečko! Osamljen je nekako bio, ali se svejedno rado sjeća onih sretnih časova, što ih je proboravio šetajući u predvečerje po tim brežuljcima. Sretni su bili, jer je onda Andrijević ljubio. Ovamo su dolazili oni najljepši listovi Ljubini, oni, na koje je još isti dan odgovorao, a iza kojih

je osjećao kao pjesmu u svojoj duši. Da, i pjesme je svoje ljubavne, prve i jedine, pisao baš u ovim krajevima i namienjivao njoj, Ljubi.

Ljuba! — strese se Andrijević zaboravivši sasvim, da evo u naručaju njegovu tiho spava Olga. Neka druga, ne Ljuba. I opet Andrijević osjeti u sebi prokletstvo, što ga progoni čitava njegova života, a to je, da u ljubavi nije našao nigda sreće. Samo momenti i ništa drugo nego momenti. Eto sad, čas prije, tako je od srdca poljubio Olgu i osjećao se upravo sretnim, a evo trebao je samo ovako jak spomen s ovih brežuljaka, mimo kojih se vozi, i taj spomen dočarao mu je onu drugu, Ljubu. Oh samo kad ne bi bilo tih uspomena!

Olgina mati disala je sve glasnije u tvrdom snu. Iz susjednog vagona začuje se pokadkad jak kašalj staroga Muića; i on je valjda zaspao, pa se samo na mahove budka.

— Svi oni spavaju, samo ja ne mogu. Bože, zašto sam ovaki? Zašto je to uobće sve tako? Kako sam ja došao medju ove ljude? Kako ću izići iz njihova kruga? Hoću li uobće izići? Što znači ovo sve?

I Andrijević se zamisli u onu staru poznatu filozofiju, do koje on mnogo drži, — da sebi čovjek naime samo utvara, kako tobože slobodno radi ili hoće nešto slobodno izvesti. On je samo kotačić u službi nekakoga ogromnog stroja, koji tjera i zemlju i svemir i zviezde i sve.

On, Andrijević, je samo oblik te velike sile, jedna čestica, koja se u neizmjerno brzom okretanju otrgla i sad se još vrti zadnjim okretajem, koji se inače zove njegov život. A kad umre, vrtit će se dalje njegove čestice i tako sve dalje.

On je kotač, kao što su evo kotači na željeznici. Andrijeviću je lomot željezničkih kotača izvrstno pristajao njegovoj filozofiji, koja je u ostalom bila u njegovu mozgu sve nejasnija, tamnija, dok nije Andrijević zadriemao. Lagano se njegova glava prislonila uz Olginu; on u polusnu razabire fini miris njezine kose.

(Nastavit će se).

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Konac travnja i svibanj).

Molim vas: znati, da je kazalište „zatvoreno" — onako u istinu „zatvoreno" — to jest, da u njem nema nego dva tri čuvara, vatrogasca, „hausmeisterice", Baha, novoga intendanta i staroga dramaturga; zatim: znati, da je onaj dobri željezni ili odmorni zastor lieno upao izpred pozornice i ondje kano očajao, da su i vriedni Bukovčevi Iliri negdje u mraku ljetne zaboravi zaspali umorni od dizanja i spuštanja („Slava njima!"); još zatim: znati, da po kritičarskim stolcima glodjka i grize najstariji kritičar, miš, koji ne štedi ni crkve ni Talijina hrama, pa se tako osvećuje kritičarima (i Vanji!), koji su takodjer grizli i upravu i glumce (i glumice — a one imaju tako osjetljivu put); napokon znati: da je sve kazalištno „osoblje", i plaćeno i neplaćeno, na trajnom odmoru od memoriranja i nememoriranja uloga. To sve znati a ipak pisati još referate o kazalištnim predstavama, koje je već i sam šaptalac (kod nas šaptalica ili šaptalka) zaboravio, nije li to isto, što ponovno čitati stare ljubavne listove od djevojke, s kojom ste se negda volili? Ili vi znate bolju poredbu? Sad ljeti.

A sve bi bilo lako, da nemam toliko staroga duga. Sad ljeti. Pol travnja i svibanj, svibanj i pol travnja. Duga prema uredniku „Hrvatske Smotre", kojemu sam dosad savjestno (Hm! Op ur.) i gotovo neprekidno (No, no! Op. ur. — Molim vas, gosp. uredniče, nemojte me prekidati. Op. moja. — Moram, kad sam sâm morao pisati neke referate. Op. ur. — Samo dva! Op. moja. — Al to su bili u istinu referati. Op. ur. — No! Op. moja. — ? Op. ur. — ! Op. moja!), dà, neprekidno pisao. Pa ću to i sada činiti, jer ja sam strpljiva živina, referentski osao, (Vrlo dobro! Op. ur.), koji svoje taljige vuče i — sad ljeti. Ja sam i sada kao uviek dosada liepo izpisao po ceduljicama sve predstave, evo ih preda mnom, pa — pomozi Bože! I meni i — vama. Vama dakako, koji me čitate. Sad ljeti.

Druga polovina travnja, govoreći onako upoprieko, imala je jednu premijeru, jedno „zatvoreno" (dne 18. u petak) i jednu proslavu (Zajčevu, tri dana: dne 25, 26 i 27.). Premijera je bila ovaj put englezka. Zove se na način, kako su se starinske stvari zvale, naime: *Lepeza lady Windermerove,* drama jedne dobre žene u četiri čina. „Lady Windermeres Fan" na englezku i taj ja naslov nisam izpisao iz kazalištne ceduljice, jer ga tamo i nema, već onako znam ga. Pisac je toj lepezi (koju naši glumci tako užasno otegnuto, na srbsku, izgovaraju „lepéza") Oskar Wilde, koga jamačno poznajete, ako ni po čem drugom a ono po „Salomi" i „Dorianu Gray-u", što izlazi u Smotri, te po kom nas neki u nas „slobodoumi" prozvaše, da smo Wildeovci. Neka smo! Moram reći, da se tom čovjeku divim sbog njegove kristalizirane i stilizirane umjeće. Divim se njegovoj ironiji i duhovitim paradoksima, uobće njegovu dijalogu, punomu neobičnim iskrama, koje zahvate najznačajnije i najbitnije niti u dramatskom tkivu, pa ih tako osvjetljene iznesu pred zablenute slušatelje. Divim mu se, što je izskočio iz šablone, pa mu efekti nisu obični, nisu tako pravljeni, da ih možeš uhoditi. Da, divim mu se, što hoće da bude sam, da bude Oskar Wilde, nitko drugi nego Oskar Wilde. — Medjutim u Lepezi je učinio dosjetku. Trebalo je čovjeku novca, pa je načinio komplimenat publici, filistrima. To medjutim čine i kod nas, pače i oni naj-Moderniji, ali samo to je onaj bies, što je ovdje Wilde i izmedju redaka ostao Wilde, dok kod naših toga „izmedju redaka" nema. I zato sam rekao, da je učinio „dosjetku". Radi se naime o tom, da je ta „dobra žena" mati nezakonitome djetetu, lady Windermere-ovoj, kojoj ne će nikad da se oda kao mati, samo da ne naškodi njezinu ugledu i mjestu u družtvu. Da je dosta starinskoga sentimentaliteta u majčinu pregaranju i samozataji pred kćerju, koju ljubi — samo se sobom razumieva, ali da ima dosta duhovite satire na englezko družtvo, opazi onaj, tko „lepezu" gleda i sluša i baš u tom joj je

umjetnička vriednost. Ironija je Wilde-ova i u naslovu, jer se glavna radnja romantički spleće oko jedne lepeze, koju kao „verhängnissvolle Gabel“ na koncu poslie svih „spletaka“ poklanja kćerka majki zavolivši je, premda ne zna, da joj je mati. Nije čudo, da su ovako što — lepezu i njezinu pripoviest — parodirali libretiste „Wesele udovice“ (— molim slagara, da ostavi ovaj „W“) i izbili iz toga nekoliko dosjetaka. Po tom razumijem, zašto A. Kerr veli o Wilde-u: „er spricht nicht zu uns“. Uza sve to, htio bih da sam pisac nekih prizora iz „Lepeze“, osobito zaglavnih kod svakoga čina, (Aktschluss), s kojima Wilde iznenadi gledaoce.

Inače se drama u ovo po mjeseca igrala, hvala ti Bože, u svem četiri puta. „Lepeza“ dva puta, dne 20. i 23, a druga dva puta bile su reprize, i to dne 18. „Dolazak Hrvata“, a dne 30. Kumičićev „Petar Zrinski“ (u korist mirovinskoga fonda). No bar kad su patriotične reprize!

Ostale su večeri bile, recimo, glasbene. Tu je spomenuta trodnevna ili trovečernja „svečana predstava“, što ju je u čast našemu glasbenom starcu a u proslavu njegove sedamdesetgodišnjice i tisućeg opusa priredilo hrvatsko pjevačko družtvo „Kolo“. Svako je veče započelo svečanim pjesničkim proslovom od F. Ž. Milera, a krasnoslovila i uistinu krasno slovila ga je naša mlada glumica Bogumila Vilharova. Glavni je dio bio ipak „Prvi grieh“, alegorična opera u tri čina prema pjesničkim riečima Silvija Str. Kranjčevića izvedena kao oratorij. Ova Kranjčevićeva „Čovjekova tragedija“ ima dubokih misli, no arhitektonika joj nije takova, da bi bila podlogom operi. Ona samo pruža pojedina mjesta, da ih glasbenik ilustrira, a to je naš proslavljeni starina i učinio. Osobito je uspio kod Lucifera i kod lirskih partija izmedju Adama i Eve. Tom prilikom smo imali prilike vidjeti, takodjer našu, Blaženku Kernicovu i slušati tu Evu, koja je iz našeg raja izagnana u „daleki, strani sviet“. Pjevala je i „Glad“, a mi smo ostali žedni za njom. Adam je bio opet naš stari Cammarotta, kod koga se takodjer sjećamo prvoga raja. Lucifera smo morali „per Nachnahme“ dopremiti iz Beča, brata Čeha Alojsa Stejskala, koji je svojim paklenskim basom i — za čudo — sasvim korektnim izgovorom zagrijao brzo i publiku i neke „kerubinke“ iz „Kola“. Odkrili smo taj put i neke biser-glasove domaćih kćerka: gdjicâ grofinjâ Borelli (osobito Zoë), pa Pospišilove i Kostrenčićke. Od mlade gospode: Kozjaka, Krnica i Benkovića. Neka, neka! Ne smije se zaboraviti ni dirigent, opet naš Nikola Faller, koji je svu tu četu „demona, kerubina, serafina, genija i radnika“ — obučenih dakako u salonskom odielu, pošto smo od doba „prvoga grieha“ ipak toliko u kulturi napredovali — koji je, velim, svu tu četu gospode i gospodjica kao i muzikanata otraga, što su inače u podzemlju, junački „svladavao“. Dakako, da je bilo mnogo pljeska, a najviše siedomu svečaru, koji je primio svu silu darova, vienaca i poklonstvenih izkaza, a od silnih ovacija nije se mogao na pozornici — uzeto doslovno — ni okrenuti. „Živio!“ da mu viknemo i mi sad, kad je već to sve utihnulo.

Ostale večeri u travnju tuku se Hrvatica i tudjinka: Albinijeva „Madame Troubadour“ (dne 16., 21. i 28.) i Leharova „Vesela udovica“ (dne 17, 22. i 29.). Kako vidite, najednako; ne zna se, „da l' su konji il je raja brža“. No „udovica“ će u svibnju pobiediti. To je jasno.

Svibanj! Svibanj ima dvie dramske strane premijere i jednu domaću premijericu. Od stranih je bio dne 1. i dne 14. *„Vihor“*, („La Rafale“ — „Baccarat“), drama u tri čina. napisao Henry Bernstein. „Vihor“ je zato uzet kao nadpis drami, što strast za igrom tako uzvitla mladim čovjekom, da igru smatra drugim životom, umjetnim životom degenerirana aristokrata, koji ne gine sam, već za sobom povuče i drugi život, jednu ženu. A ta je žena kći bankara, dakle novčanoga aristokrate, koji svoju kćer daje neljubljenu mužu, ali aristokratu po krvi. Ona ne samo, što je nevjerna svomu mužu, već je pripravna, da se za spas svoga ljubavnika, koji je veliku svotu proigrao, poda i svome jednom rodjaku. Toga ne može podnieti onaj aristokrat, onaj degenerirani, već si tanetom prosvira glavu hladno se spremivši na taj čin. Snažan je prizor izmedju otca bankara i kćeri, koja mu to sve priznaje i traži od njega novaca. Inače taj bankar sjeća jako na Mirbeau-ov „Posao je posao“, što autor sam na jednom mjestu u tekstu i priznaje. Nego meni se taj pofranceženi Židov Bernstein ne svidja s toga, što kani u neku ruku uzkrisiti nekadanji Ohnet-izam, koji je u svoje vrieme operirao ovako novčanim efektima te razlikom aristokrata i nearistokrata. Vraćaju se opet ti elementi, doduše razdrobljeni i s tu i tamo modernim prosievcima, ali dramatska ih je umjeća davno već odbacila kao nelojalne dramatske niti, pa se mogu samo u pojedinostima, u epizodama podnositi.

Druga je svibanjska premijera bila „Lakomislena sestra“, komedija u četiri čina od Vladimira Perzynjskoga, u prievodu Julija Benešića (dne 4 i dne 7.). I ova boluje na neoriginalnosti kao što većina novijih poljskih dramatskih proizvoda. To vam je naime opet Sudermann-izam. Ona pseudosatira na ljude, koji se tobože sgražaju nad nemoralom, a sami su (no da!) nemoralni, dok su opet pale žene u svojoj duši (no da!) krepostne, pače i velike, i, ako treba, sentimentalne. Ja mislim, da je „Otčinski dom“ dosta jedanput vidjeti, a da ga ne treba u pameti opet vraćati kod

„Lakomislene sestre". Glavna se junakinja vratila naime u otčinski dom, pošto je razstavljena od muža živjela vani. Kod kuće je ne trpe i izgrizavaju, gdje mogu, no, kad čuju, da je umro njezin ljubovnik — po nalogu autorovu — i da će ona baštiniti veliki imetak, stanu joj se opet laskati. Medjutim ona se — opet po nalogu autorovu — odriče baštine, a okolica ostane duga nosa. Komedija bi imala pravo na obstanak, kad bi naskroz bila satirično obradjena, no ovako djelomično pseudosatirično, a djelomično sentimentalno (n. pr. onaj prizor s prvim mužem, biednom fantastičnom figurom) — razpada se podpuno.

A premijerica je bila „Otmica", aktovka u dvie slike, dne 21. svibnja od anonimnoga autora ili bolje pseudonimnoga (B. Branko). Kod nas će ano- i pseudo-nimitet ući u modu, kako vidite. Nismo s njom ništa dobili, a ništa ni izgubili. Mladi ljudi, koji se vole, hoće da prisile roditelje na blagoslov tako, da pobjegnu u kupalište, gdje u hotelu proborave noć, no tako da ih diele zaključana vrata. Ideja je originalna, no mogla se ukusnije i delikatnije obraditi, u drugoj slici dodje u jutro njezin otac i oprosti im. I mi opraštamo autoru, što pred stranim svietom — to se davalo najprije negdje u Njemačkoj — nije bolje zastupao naš ukus.

U svibnju je završila i opereta svoje komedijaško kolo. U borbu s „Veselom udovicom", koja se davala još četiri puta (dne 6., 11, 13. i 15.), pristupila je k „Madame Troubadour" — davanoj još dne 12. šesti put — kao saveznica mlada, stidljiva „Persida" od kapelnika naše domobranske glasbe Ivana Muhvića. Iznesla je unatoč ljeta i orgija „udovice" ipak tri predstave (dne 2., 5. i 8.). Libreto je uistinu nevino i pedagogijski diskretno složio Stjepan Širola, pa se mirne duše mogu na nju pustiti svi naši mužki i ženski zavodi. Ne samo da nema frivolnosti i traženih pikanterija, već ima i poezije onih sladkih časova odgojilištnih, što ih se tako rado sjećaju naše žene za gorkih časova braka, pače o njima i pišu nekim svojim starim prijateljicama, dok to konačno ne prodre u štampu i u „literaturu" s izpravcima gospodina supruga, ako je on književnik itd. Muhvićeva glasba i ako nije bogata s originalnim motivima ili bog zna kako traženom instrumentacijom, ali je mila, mjestimice narodna i tako reći lokalna; pristaje i uhu i srdcu. Bit će, da je i sam kod prvienca svog opazio neke tehničke mane, čemu je i libreto mjestimice kriv — pa će ih se u buduće znati i kloniti. — Dne 15. svibnja odplesala je opereta na ferijalne koncerte ponesavši na svojoj povlaci („šlepu") cvieća, vienaca, košarica i druge ovacijone robe, što su ju „Pollakovci" i „Freudenreichovci" takmeći se nabacali na oprostnoj, 23. predstavi „Vesele udovice". Evviva i matti! Živjeli „teaternarri"! Možda će s vremenom uprava i zabraniti ovakove „izkaze", koji bi mogli dovesti do krvi „prućih se" stranaka, do krvi od — cvieća!

I svibanj je imao jednu proslavu (dne 16.): 30-godišnjicu vriednoga i zaslužnog glumca Milivoja Barbarića, koji se nakon „putujućih stradanija" smirio konačno na grudima naše Talije. Tom prilikom su sve kritike jednoglasno iztaknule markantne i ako većinom epizodne kreacije Barbarićeva talenta, koji nije nipošto usahnuo, pače ni ostario, već poput dobre kovine trajno zahvati ondje, česa se razgrijan prihvati. Izabrao je Barbarić za svoju koristnicu i proslavu romantičnu komediju Dumanoira i d' Ennery-a „Don Cezar od Bazana" pa liepo iznio plemenitu i bonvivantsku stranu ovoga španjolskog pustolova. Vanja je specialno bio te večeri ganut, jer je Don Cezar bila predstava, što ju je kao diete gledao kod putujuće družine i od silne uzrujanosti za kazalištem uobće nije ništa od predstave razumio. — Barbarića je kod proslave pozdravila uprava, družice i drugovi, i darivali ga ne samo darovima već i iskrenošću, jer je Barbarić kod svojih drugova obljubljen. Kod reprize „Don Cezara" predstavio se u ulogi kralja kao debutant mladi Zagrebčanin Grünhut, koji je pokazao dosta sigurnosti i dara, ali nije mogao bog zna što izbiti iz svoje dosta šablonske uloge.

Od ostalih repriza svibanjskih treba još zabilježiti: poznatu aktovku „Muževa sreća" što se davala s „Persidom" dne 2., zatim „Dolazak Hrvata" (treći put, dne 9.), „Miša" dne 15., staru „Čašicu čaja" i Schnitzlerov „Oprostni večer" zajedno s „Otmicom" dne 21., „Madame Mongodin" dne 23, „Vlastnika talionica" dne 25. i „Cyrana de Bergerac" dne 26.

Ove su dvije posljednje reprize došle slučajno i nepravedno. Ti su dani bili odredjeni za Milčinović — Ogrizovićevo „Prokletsvo", koje je čekalo u predpaklu, da mu se otvore vrata prikazivanja. I već se vrata otvorila, a onda se naglo jednom crnom nogom poturnuta zatvorila. I pravo je tomu Ogrizoviću i Milčinoviću, kako li se već zovu! Zašto nisu napisali „Blagoslov" ili „Apoteozu", pa ne bi bili prokleti i od klerikalaca i napušteni od „slobodoumnih". To je isti onaj Ogrizović, koji piše nemoralna Ljetna podneva i Zimske noći, da ga savremeni slobodoumnici svejedno opale, a reakcionarci izdevetaju. Da i onaj, što je u doba Kuenovštine iznio antilatinsku i antiugarsku „Kraljicu Lepu" na pozornicu, da ga sad nekadanji madjaronski književnici potvore s reakcijonarstva zato, što je suradnik „Hrvatske smotre", a nije bio nikad suradnik „Dnevnoga lista". Pravo mu je! Zašto nije sklonuo glavu pod klike? Nek dobiva s obje strane!

Neka ga slobodoumni savremenici zagnjave, a reakcionarci mrtva prokunu! Amen!

Ali tihi grobni humak postavit će mu ipak njegov *Vanja*.

*

Milčinović-Ogrizovićeva drama „Prokletstvo“. Dogodilo se nešto, što se samo kod nas može dogoditi, a u doba narodne vlade. U ožujku prošle godine — dakle kad se još nije mogla ni slutiti promjena na vladi — imala su kuraže dva čovjeka, dva činovnika i literata, da predadu svoju slobodoumnu dramu hrvatskomu kazalištu na prikazivanje. Uprava ju je već prije — u rujnu preklanjske godine — bila stavila u svoj repertoar, kako su je autori, izradivši nacrt najavili, a onda ju je dakako predala cenzuri. Kod cenzure je unatoč izmjene stare vlade s novom i liberalnom, ležalo „Prokletstvo“ godinu dana i dva mjeseca. Konačno neumornim turanjem samih autora — jer književničko družtvo nije valjda za to tu, da brani interese hrvatskih književnika, a k tomu se sastoji od „heterogenih elemenata“ — ipak nekako teda negda dopustila je cenzura, da se „Prokletstvo“ makar i okljaštreno iznese na pozornicu pod sam konac sezone. Autori su bili i s tim zadovoljni, pa su već pribivali pokusima. Tri dana pred samu premijeru, intervencijom nekih svećenika, bude drama naglo skinuta s repertoara, premda je po cenzuri bila dopuštena. Na ovaj nečuveni postupak reagirali su odmah hrvatski sveučilištni gradjani bez razlike stranaka prosvjednom skupštinom; digli su se djaci, jer — književničko družtvo nije valjda za to tu, da brani interese hrvatskih književnika, osobito kad su još i „heterogeni“. Ne ćemo ulaziti u sve ekstreme, koji su izbili na skupštini, pošto su neki htjeli ovu sgodu izrabiti lih kao napadaj na svećenstvo, ali moramo konstatirati, da je skupština odlučno uzela u obranu autore i obećala na svaki način nastojati, da do prikazivanja „Prokletstva“ ipak dodje bilo u kazalištu bilo gdje drugdje.

„Hrvatske Smotra“, držeći se rieči Ante Starčevića, da je vjera stvar savjesti svakoga pojedinca, pa da po tom u nju ne treba dirati, ne može se složiti s nekim izvodima glavnoga junaka „Prokletstva“ niti ih smatra u naše doba aktuelnima, u koliko se tiču same vjere, ali se mora zauzeti za autore ne možda za to, što je jedan od njih njezin saradnik, već u ime slobode — ne nalazeći u „Prokletstvu“ nikakove pogibelji za vjeru. Ta je drama u svojoj suštini upravo religijozna, a naperena je jedino protiv vjerskoga formalizma, koji je u 13. stoljeću bio osobito razvijen, kako je to u ostalom prikazao sam Ivan Krst. Tkalčić, povjestničar i — svećenik, odakle su autori crpali gradju! Oni, koji su stvar zabranili, nisu je razumjeli, a zabranom su navukli sebi veću štetu, nego li da su dopustili prikazivanje. „Hrvatska Smotra“ će se do sgode kritički osvrnuti na „Prokletstvo“, ali ona sada već protestira protiv zabrane, kao što se prije počevši od prvoga svog broja tu i tamo brinula za sudbinu „Prokletstva“, dok „Savremenik“ — osim što je dramu donio — nije ništa za nju dosad napisao.

No krivo činimo družtvu hrvatskih književnika, slobodoumnih i „heterogenih“ književnika. Ono se ipak, postidjeno djačkom skupštinom, ganulo, no ganulo se tek na ponuku — opet samih autora! Stvar je medjutim shvatilo kao onda kad se radilo o „Punici kao rodi“, to jest ono će službeno učiniti korake kod vlade sbog čudnovatog postupka zabrane, ali ne u ime slobode mišljenja ili po njihovu „slobodoumnosti“, s kojom se razmeću, dakako samo u — kavani. Molbu autora, da ih novčano pomogne kod izdavanja „Prokletstva“ u posebnoj knjizi, odbilo je književničko družtvo, jer ono valjda nije tu da štiti interese hrvatskih književnika. Kad se treba groziti „Matici“ izdavanjem vlastitih knjiga, onda su brzo na biljezi junaci jezikom, ali kad dodje do stvari, onda — nema novaca.

Čitavo je „Prokletstvo“ pokazalo, da ima „prokletstva“ i drugdje, pa autore, koji imaju ovoliko smionosti, svjetujemo, neka segnu u ove savremene trulosti i što prije iznesu slobodoumnu satiru na samozvane slobodoumne. Za sad objavljujemo, da će njihova knjiga i bez podpore družtva hrvatskih književnika izići još ovaj mjesec, obsizat će neko pet araka, a stajati će jednu krunu. Naručbe uz gotov novac primaju sami autori, a knjiga će se dobivati u svim knjižarama

IZLOŽBA JUGOSLAVENSKE UMJETNIČKE KOLONIJE U BEOGRADU

(Svršetak)

Dok je Rački filozof, Emanuel *Vidović* je pjesnik, elegijski lirik, vrlo sličan Vojislavu. Kao Vojislavljev, njegov je pejsaž monoton: more, večernje blago more blizu uspavanih, umornih kuća. More je njegov san, njegova umjetnost, more, kojemu pjevaju Slovenci u nekritičnom oduševljenju.

„More — more adriansko
„Nekad — nekad bilo si slovansko!

Odista! to more nije grandiozno more Turnerovo, more čudesa, pobjednih galija, avantira: more Trafalgara i ljuljaška britanskih slobodnih energija. To more nije domovina vedre Afrodite; nije more Pierre Lotia i bretanjskih slikara, more s akcentima okeanske Hugove duše. To more nema

čarobnih, zavodljivih boja Norvežanina Thaulowa, vedre harmonije modernih impresionista i epskog mira Ajvazovskovih majina, ali to more ima tuge bez riječi, iz njegovih dubina šapću tužnom monotonijom Neretvani i mrtvi Senjani; te sjajne, beskrajne površine donose mutne, srodne glasove iz daleke, slobodne Amerike do osiromašenih obala, i slikar se na zvuku večernjih splitskih ili solinskih zvona sjeća na Danteove prognaničke večeri:

„Čas je, koji nagoni na tih plač brodara, ... kad iz daljine jekne tugovanka večernjih zvona, žaleći problijedjelji dan."

Ta Vidovićeva poezija je prekrasna, ali je najzad odviše monotona. On kao da i ne umije ništa drugo naslikati no more. more u suton Tako je on postao slikar noći Sunce, prizore dnevne, slika vrlo slabo. Sve bolje njegove slike mogle bi se dakle nazvati „nokturnima", kao čuvene Whistlerove studije. Većina tih elegija imaju jednu osnovnu notu, obično tamno-modru, pa bi ih mogli sa slikarskog gledišta nazvati „Harmonije u modroj boji", „Plave harmonije".

Tehnika je Vidovićeva u starijim slikama više akademska, a u novijim poentilistička (sastavljanje tonova točkama raznih boja) i meni se čini, da su slike, radjene starijom manirom, bolje. Poentilizam, izvrsno sredstvo za više nijanse dnevne svjetlosti, nema pravog mjesta na slikama bezbojnije noći. Da je Segantini bio slikar mračnih voda, ne bi ih slikao crtičavom, tačkastom kičicom kao svoje alpinske sunčane ledove i timore.

Jedni su Vidovićevi pejsaži sasvim samotni, u drugima ima po jedna, noćnom zagonetkom zabuljena, obično ženska osoba, primitivna kao sva lica dobrih pejsažista. To je stvar ukusa, ali ja se slažem s Edgardom Poeom u tome, da je najljepši pejsaž, gdje nema čovjeka. Zato mi se od svih tih nokturna najviše svidja „Tuga" zemlja—mrtvo, uspavano ostrvo izmedju obasjanog neba, što razgovara s vodom govorom sjenke. Tišinom kao da čujete taj zagonetni, noćni pianissimo. Sve je tamna harmonija, elegijska pjesma, samo na nebu, mala i rječita disharmonija, plovi purpuran, krvav oblak, tanak i tragičan ... I vi se sjetite na močarne, stare gradove, na Ravenu i slavne lagune, na fatalne povotkinje H. Heinea i na umrle, pobožne kanale Rodenbachove umorne brabantske poezije.

Ako je istina, da su najveća umjetnička djela ona, koja su najsličnija muzici, Vidović je najbolji umjetnik, a ako i nije najbolji slikar na toj izložbi.

III

Srbiju u toj kolekciji zastupaju samo Paško *Vučetić* i N. *Petrović* od domaćih umjetnika.

Dok je Vučetić, kao pravi južnjak i Dalmatinac, eklektičan, elastičan, prilagodljiv, praveći kao kakav kritični diletant eseje u svima slikarskim stilovima, gdjica. Petrović je fanatična pristalica impresionizma.

Dabome, taj impresionizam nije realističan i ne treba to da bude. Sasvim je subjektivan. Priroda, ljepota zanosi tu slikarku do ekstaze, do histerije. Te su slike nervozne, apokaliptične, i crvena boja tu gospodari, kao krv i crvena vatra što sagorjeva život bilja i mesa. Oko gdjice. Petrović nije rafinirano, njen je pogled vrlo primitivan, ona vidi samo osnovne, glavne boje, pa ih onda na svom platnu bilježi pojačane, akcentovane menadskom, amazonskom snagom svog naivnog temperamenta

Prema tome je slika te umjetnice s jedne strane simplifikovan, uprošćen predmet, s druge pak strane objekat potenciran, idealističan i deformiran. Van Ggh, Finci, Japanci i Gogen su tako radili i došli do tog rezultata, da nam daju pokušaje dekorativnog pejsaža.

Gledajte te sličice i recite: na što vas potsjeća njino purpurno šarenilo i arabeskni karakter? Na boje perzijskih ćilima. Ima dosta, i ne najneznatnijih modernih umjetnika, koji su posmatrali prirodu tako ekstatičnim i pijanim očima. Jedan Zolin park, Paradous, gajevi gdjice Dufeau, krajevi romantičnog klasika Gustava Moro-a imaju to nervozno nebo, konvulzivno sunce i crvenu jektiku ovog jesenjeg drveća. Dabome, taj način osjećanja i crtanja bio bi još zanimljiviji, da ne prelazi u monotoniju manirizma.

Ta djela dekorativnog, ogromnog karaktera imaju objam miniature. Često nisu ni potpune skice, bilješke. Ali „Opelo" i „Ribari na Dunavu" su vrlo lijepe impresije, a „Jesen", vrlo lijepa, dekorativna i bujna slika, prvi je uspjeli pokušaj srpskog impresionističkog idealnog pejsaža.

Paško *Vučetić* je pravi slikarski Protej. On začudjava svojom površnošću i još više svojom dotjeranošću. Kod njega stil nije nešto personalno, jedinstveno, već nešto što se mijenja kod svake slike. Koliko umjetnina, toliko stilova. Vučetićev stil je različitost, i u tome ima nešto skeptično, kritično, rafinirano. Njegova „Magdalena" nedovoljna je kao slika i kao koncepcija, a „Alegorija" je vrlo dobra dekorativna slika Taj poručeni rad je tipičan za „staro", akademsko shvatanje. Akademski je nacrtan i naseljen akademskim figurama; njegov akademski, pravilni crni kostur je premazan ugodnim svjetlim bojama, dok su neki pejsaži čiste moderne studije, a neki genre-i nose u svojim harmonijama, u stilu Vidovića, atmosferu duše, umorne i večernje, kao sutonske figure Whistlera i Carrièra. Taj nemirni Dalmatinac kao da nema mnogo strpljivosti i poeziju ženskog mesa

nije baš točno posmatrao. Njegove gole studije su žene bez krvi, nemaju plave kože, vrlo su slabo naslikane. Vučetić jamačno nije imao dosta novaca kao djak, a bez toga nema danas ljepšeg golog modela. U Beogradu pak lijepog ženskog modela nema ni za pare. Lijepe Beogradjanke ne skidaju košulje u interesu umjetnosti. One su za to odviše, ah odviše moralne... Ali ako je Vučetić, jamačno bez svoje krivice, slabiji kao portretist i slikar ženske ljepote, „Pogreb Nazarena" i krasan, delikatan i sjajan pejsaž „Na Dunavu" su slike, koje bih i ja kupio (da je Bog kozi dao dugačak rep).

IV

Slovenci su najslikarskiji slikari na toj izložbi. Oni ne mudruju i ne morališu kao Rački, ne čeznu i ne pjevaju kao melanholijski Vidović i njegov slijepi imitator Katunarić, ne laskaju kao Mihajlov, ne reformiraju kao Nad. Petrović, i ipak je svaki od njih personalniji od P. Vučetića, premda je njina vještina sasvim neliterarna i nesubjektivna. Oni su naši najčistiji artisti. Dok svi ostali jugoslovenski umjetnici idu svojim vlastitim, često suprotnim putevima, oni su škola.

Prekrasna varošica slovenačkog zagorja, Škofja Loka, sjati će u uspomeni naše skromne umjetnosti kao Düsseldorf i slavno seoce Barbizon: — Barbizon Mileta, čiče Coroa i Daubignia. Dok su mnogi naši umjetnici internacionalni, Slovenci slikaju ljepote naše zemlje, našeg neba, našeg sunca. Oni su „Evropejci" tek stilom, svojom iskrenom, novom i modernom tehnikom.

I Jama, i Grohar, i Jakopić su impresioniste. Ti umjetnici imaju samo jedan problem, problem svjetlosti i problem boje. Monet, Cézanne, Libermann, Sisley su njihovi uglednici u Evropi.

Medju svim tim slikama nema ni jedne jedine koncesije novcu i ukusu slijepe mase. Ti siromašni boemi su velike aristokrate, ponosniji čak i od g. Milojevića. Majstor Bukovac nije nikada pokazao toliko umjetničke postojanosti i nezavisnosti.

Rihard *Jakopić* je čist luminarista. Njega zanima samo boja kao nijansa i kao harmonija. U slikama „Nokturno" i „U Mraku" studira reflekse lampe u jače ili manje osvjetljenoj sobi. Figure na tim slikama zabilježene su tek kao svjetliji ili tamniji fenomeni. Čovjek, žena je Jakopiću tek boja, i to ne lik zaseban i samostalan, nego dio, često sasvim sporedan, nečujna nota u glasnom mlazu senzacija, kao drvo, kamen ili snijeg. Pošto nacrt, kontura dijeli pojavu od njene sredine, pošto je predmet apstrakcija, razni detalji interesiraju Jakopića samo onim zajedničkim, što daje harmoniju različitim pojavama, a to je boja i svjetlost. Na pr. one dvije dame na dvim slikama: one postoje kao dvije bijele površine, kao dva bijela odijela puna mraka ili crvenila od lampe. Ili onaj čovjek kod klavira (u „Nokturnu") najprije je nijansirana sjenka, pa tek onda čovjek. Ona djevojka u bijelom („U Šumi") je bijela nijansirana pjega, i ništa više. Kako je ovamo došla, čime se bavi, je li lepa — to Jakopića vrlo malo zanima. Ona njega interesuje tek kao bijela mrlja u zelenilu i na suncu. „Tuš", potez Jakopićeve kičice je jak, energičan i siguran. On iskru nijanse istjeruje kao maljem i to je skoro nevjerojatno.

Matija *Jama* u svom preziru da nas privuče zanimljivošću slikanog predmeta ide još u veću krajnost. „Klisura" je laiku apsurdna slika golog kamena, ali mi tu vidimo jedan tragičan čošak prirode, očajno nebo i očajan kamen, dvije osnovne neprijateljske boje (žuto i modro) i pokušaj realizovanja starog aksioma, da je sve lijepo, da za estetičko uživanje treba samo pregršt svjetlosti i pregršt vazduha i osjećanja za ono najsuptilnije u prirodi: za klicu smrti i za klicu života, što se osjeća u visini, na drveću, na krovovima, na snijegu, kao suton i praskozorje.

Jama je umjetnička sredina izmedju Jakopića i Grohara. Jakopić bilježi samo boje, boje i boje. Jama bilježi boje, ali one mu pričaju priču o prirodi, vječnu priču o životu i smrti, a Grohar jednakom silom bilježi fenomene boje, svjetlosti i vazduha. Konverzaciju izmedju neba i zemlje, polja i kuće, sunca i vazduha nitko kod nas nije opisao kao taj Ivan *Grohar*. Dok je za Jakopića karakteristična svjetlost od lampe, za Jamu pustoš vrele klisure, taj panski čovjek je naslikao „Heljdu u cvijetu", što se kao bukolična staza vije kroz zelene livade. Mekoća, to je karakter tih prekrasnih slika. Sve je tu mekano, ležerno kao vazduh, pamučinasto i paučinasto. „Škofja Loka u vijavici" je takva slika.

Dok Jakopić slika samo okom, Jama okom i mozgom, Grohar slika okom, mozgom i srcem. On osjeća sve. Od svih ovdašnjih umjetnika on je najdelikatniji, i njegova je paleta najrafiniranija. Jakopić slika energičnim potezima, on reže; Jama poentira — slika; Grohar pravi i tačke i ogromne pjege, tovari boju na boju, radi i nožem i kičicom i lopatom, korigira se, zanosi i ustručava: Grohar piše.

V

Skulpturu na toj izložbi zastupa jedini *Ivan Meštrović*.

Meštrović nije ni u našim neobičnim prilikama čovjek običan. Kao Giotto postao je umjetnik od čobanina. Njega ne tišti teret suvišne kulture. On je naivan, „varvarin" kao Poljak, bivši pastir Biegas, na kojega u mnogome potsjeća. On je rodjen umjetnik, upravo rodjen vajar. Njegov ta-

lenat je dakle nesumnjiv, ali pošto sposobnost i znanje nisu sinonimi, nesumnjivo je i to, da on još nije ispekao svoj zanat kao n. pr. Frangeš. Zamisao je kod njega uvijek veća od izvedbe. On još uvijek muca, ko divski sin doduše, ali on muca. On traži, on uči, on još nije dospio do prve zrelosti.

„Portret Starca" je studija po Rodinovom uzoru (Sv. Jovan, Kaleski Gradjani): težnje, da se koži dade refleks duše i da ipak ne izgubi od anatomske točnosti. „Umjetnik moga naroda" i „Zidanje Skadra" teži, da se reljefu da epski karakter. Otud u tim djelima ignorovanje „duše", modernog momenta, i potenciranje energičnog čovjeka: potenciranje žila i muskula i traženje što epskijih, što nemodernijih fizionomija. Pogledajte onog starog guslara: zgurio se kao žaba, bio bi sličan karikaturi, da mu na slijepom oku umjetnik nije napravio potenciranu žilu, debelu kao zmija: da nije njegovo srce tako reći preveo na čelo! A šiparac, koji vodi starkelju, ima sasvim animalnu fizionomiju, i naivnu i energičnu.

Da bi vam bila još jasnija originalnost te umjetnosti, usporedite tog slepčovodju sa dječijom jednom glavom, sa portretom *Ivice*. Dok je ona prva glava epska i klasična, mali Ivica je prikazan lirski, moderno. Slijepčovodja je mlada snaga, mali Ivica je mlada, dječija duša. Zato je Meštrović kod tog djeteta na glavi sve tek ležerno skicirao i izradio samo — oči! Taj portre je portre *očiju* i mene najviše zanosi od tih radova. To malo djelo je veliko.

Mladi vajar dakle traži vrlo mnogo. U tehničkom pogledu on nalazi sasvim originalni stil za portre i za dekoraciju. On studira obično primitivnu dušu i njegova melankolija, u rafiniranost kulture zapalog primitivca, najvoli model djece, djevojaka ili staraca. Njegova koncepcija je ili modernistička, psihološka, kad simbolski crta zakučasti život savremene duše, kao na „Izvoru Života", ili je narodna epska, naivna.

Poznato je Meštrovićevo obožavanje narodnih naših pjesama i kao Omir što oduševljavaše Fidiju, tako bi Meštrović htio naći plastičke ekvivalente našoj narodnoj pjesmi. Dok je kao modernista istančan i psiholog, u traženju te narodne plastike pokazuje sasvim protivne osobine. On je i primitivan i rafiniran, i nije još našao oblika, gdje bi te tobož suprotne i tragične sklonosti harmonizirao, sintetisao u jednu organsku cjelinu. Klinger je u Njemačkoj složio klasični i hrišćanski ideal; Puvis de Chavanne je izmirio klasičnu prostotu sa modernim shvatanjem i ako me srećni instinkt ne vara, Meštrović će naći, kao Ivan Mažuranić, izraz, koji će biti i narodan i moderan.

Ova izložba je dokaz, da on odviše radi, da misli katkad samo prstima, modelujući. Njegove fizionomije su odviše monotone. Individualnost ljudske glave ne zanima ga dosta. On nije opservator, realist i ne umije da karakteriše. Vjerujem, da bi iz portrea mogao napraviti nešto tipično, simbol, ali ne vjerujem, da bi mogao dati dobar portre u običnom smislu riječi: sličan.

„Na Izvoru Života" je originalno grupiranje od deset lica u prirodnoj veličini, vrlo dekorativno, ali kao simbol vrlo malo kazuje. U „Zidanju Skadra" osobe su u krutim, neprirodnim pozama, sve su slične jedna drugoj i nemaju tipa srpske gospode i dalmatinskih zidara, nego fizionomije baba ili fratara. „Pjevačica" je ženska glava što zijeva. Neka Meštrović nadje kod Lessinga argumente, zašto Laokoon ne otvara usta... Meštrovićevi likovi nisu dosta lijepi. Frangeš je mnogo ljepši. Meštrović je vazda tužan, žalostan, natmuren. Čemu ti vječni werterski, tragički gestovi? Mladi ljudi misle da su interesantniji, kada se prave vječno namršteni. Može li život prikazivati tko ga ne voli?

* * *

Vrlo je pohvalno, što bi se o ovoj izložbi moglo još vrlo mnogo pisati. Ja se zadržah samo kod glavnih impresija, dok bi se o pojedinim umjetnicima (n. pr. o Pašku Vučetiću, koji kultivira sve slikarske stilove i sižeje osim historijskog slikarstva i poentilizma) mogla napisati ciela studija. Ova ekspozicija je vrlo simpatična, jer je malena. Ne umara, ne ubija nerve i oči kao ogromne, babilonske izložbe u Zapadu, imajući više karakter trgovačkih magazina no kolekcija za estetičko uživanje. Ta izložba je salon i po svojim familijarnim, ugodnim dimenzijama i po umjetničkim, sasvim netrgovačkim namjerama priredjivača

Sve te slike, svi ti umjetnici imaju zajedničkih crta i sličnosti. Svi su oni pristalice modernog načina mišljenja i izražavanja.

Karakteristično je, da ovdje nema ni jedne historijske ili religiozne slike. Ovi umjetnici ne mare za tradicije i primaju samo tradiciju narodne pjesme (Meštrović), klasične poezije (Rački) i klasične dekoracije (Vučetić). Svi su oni mladi po tome, što još uvijek traže, uče, ne zadovoljavaju se manirizmom stila i koncepcije po otrcanim tudjim formulama. Za to i nosi većina tih djela obilježje škice, ogleda, pokušaja, nečega što „nije gotovo", na užas filistrima, koji ne vjeruju da „gotovih" sasvim dovršenih slika i nema, i da bi bile loše, kada bi postojale.

Bilo bi zanimivo još i to: — tražiti srodnosti, afinitete tih umjetnina sa motivima u jugoslavenskim literaturama. Elastičnost, bogatstvo i raznolikost inspiracije i stila Paška Vučetića, njegov eminentni kompozitorski, alegorijski i dramski talenat potsjeća na prozu i drame Ivana Vojno-

vića. Monotonija Vidovićevog pejzaža je srodna motivima Voj. Ilijća, a njegovo more je more naše lirske poezije:

„More divno, more sveto
„Pred nama se širiš eto
„Kao tajna kob..."

Rački i Meštrović imaju sličnosti sa Kranjčevićevom poezijom, slovenski impresioniste su srodni pejsažu Janka Leskovara, Milete Jakšića i lirika Župančića, a orijentalni pejzaž Nadežde Petrović i makedonske studije P Vučetića imaju afinateta sa prostotom naših seoskih pripovjedaka i sa sugestivnim, strasnim bojama Bore Stankovića.

Kao naša nova lirika, ta umjetnost je vrlo subjektivna, traži nove „Stimmunge" kao Ćurčin, upotrebljava simbol i pada u snobizam površnog „evropejstva" kao Rački ili Jovan Dučić.

Izložba te kolonije je dakle vrlo zanimljiva, vrlo poučna i utješljiva kao dokaz, da se i na našem lijepom Jugu teži za izrazima visoke savremene kulture.

Medju tim umjetnicima ima i moćnih i originalnih Ne pomoći im svojim simpatijama i barem, svojom posjetom, znači ne razumjeti dužnost kulturnog čovjeka. Samo je onaj kulturan tko se poistovjetava sa svima većim kulturnim pokušajima. Samo razvitkom kulture i umjetnosti pokazat ćemo, jesmo li ili nismo dostojni slobode, za kojom svi idemo. Umjetnost je najviši oblik slobode, najviši oblik individualizma.

A. G. Matoš

KNJIŽEVNO PISMO IZ KRAKOVA

Veliki oglasi oglasiše ovih dana: izašao je (nakladom autora) „Powrót Odysa (Povratak Odiseja) dramat w trzech aktach" od — Stanislava *Wyspianskoga.* — I u ovoj drami kao i u Homeru Odisej nakon dugotrajnoga lutanja po svijetu stiže napokon na svoju Itaku, da bude izprva od služinčadi svoje ismijan i da vidi bahatost prosaca Penelopinih. Isto tako i zasnovanu osnovu s Telemakom sretno izvede očistivši dvor svoj od drskih prosaca. Ali — sad Wyspianski pusti uzde svojoj mašti — Odisej ne nalazi mira ni pokoja na svojoj Itaci. On se opominje svih svojih prijestupa, nepravda, lukavstva, zločina i savjest ga peče, grize. Sve oživljeno staje pred njega, a furije ga nemilosrdno proganjaju. I razum već mu se zamagli. Nespokojan i nemiran tako dotumara na obalu. Pobjednik Iliona zaboravi, da je kod kuće, da je na Itaki; vidi kao u velikoj daljini u časovitom nekom ludilu plavkaste gore i modrikasta brda Itake. A na klisuri morskoj sjede Sirene i pjevaju čarobno, zamamljivo. Odisej posve jasno razabire: „Pjesmu života tvoga junače, pjesmu života ti pjevam, pjesmom vječitom odzvanja mi lira, u pjesmi ti život vraćam". A kad ga već zamamne Sirene stigle, Odisej pokroči u valove morske zavapivši: „Mladosti, cvijeće, proljeće, moći čari, Mladosti vrati mi se, vrati, ne opraštaj se od mene u godinama mraka!" „U svijet ćeš da podješ i svijetu oblik da daš djelima tvojim — u svijet ćeš da pogledaš, u svijetu oblik, al spaziš i tvoje grijehe. — Tamo ćeš negdje posijat laž i varkom ćeš steći slavu. — Tamo ćeš naći za laž čast i ime u blatnoj časti, — Tamo ćeš negdje prosit štovanje i dobit oproštenje. — Tamo ćeš naći hrpe razvalina, štovalaca tvojih uništenje, — Za tobom će letit jauk i kletva te ganjat, stići; — Da, ti si moćan kao Bog, što svijet na pleća diže. Dolje, oj dolje pomisli nova, i životu novi — Hej more pred tobom i vodâ bezdno. — U lutanju bezkrajnom tvoj usud i okovi, — Misao ti smjela oružje i oklop!" — Odisej: „Primamljuju!" „Pjesma života tvoga junače; pjesmom života ti odzvanja mi lira". A kad se na rubu obzorja morskog ukazuje u to čamac pun ljudi i na provi razabire tamna prilika Hermesova, uzdahne Odisej: „Čun mrtvih! U podzemlje plovi, u zaborav ide!" da zavikne za čas: „Stoj! Stanite" i poletivši u talase morske zavapi: „Stojte! Izbavljujte!" A valovi morski sklope se za uviek nad njim, nad Odisejem.

Malo ne cijelu godinu dana ležao je bolešću prikovan najveći uz Stanislava Przybyszewskoga dramatičar u današnjoj Poljskoj — Stanislav Wyspianski. No bolest mu duh nije sapela, nije okovala. Prijevod Corneilovog „Cyda" i „Powrót Odysa" diktirao je u pero. „Cyd" izadje pred 3 nedjelje, a „Powrót Odysa" pred par dana. Cijelo se poljsko društvo razveselilo, da bolesni pjesnik neumorno ipak radi i stvara. I prijevod „Cyda" i „Powrót Odysa" srdačno su pozdravljeni.

Kiparu Franciszku Wyspianskomu rodi se godine 1869. sin Stanislav. Bilo je to one iste godine, kad se prenašali ostatci poljskoga kralja Kazimira Velikoga od (1333. do 1370.) iz jednog groba u drugi u grobnici poljskih kraljeva u katedrali na Wawelu (kraljevski dvor u Krakovu). Stanujući u kući Dlugosza podno Wawela imao je mali Stanislav vazda pred očima Królewski Zamek, Wawel. I to mu se u pamet utisne neizbrisivo. Kod oca je učio kiparstvo. Gimnaziju svrši u Krakovu. Na Jegiellonskoj universi studirao je literaturu, umjetnost i historiju. Kao darovitog slikara i kipara upozna ga Jan Matejko i obljubi ga tako, da je njemu, 20. godišnjem mladiću povjeravao mirne duše i teže dekorativne radnje pri restauriranju crkve Marijine (kościół Maryacki na Rynku krokowskom). Svršivši sveučilište zaputi se u Pariz, da se usavrši u slikarstvu. Iz Pariza se vratio

nakon četiri godine s puno skica, crteža i studija većinom iz zapuštenih predgradja pariskih, ali posve riješen upliva i utjecaja, sam svoj.

Došavši u Krakov natrag pozdrave ga i kao vrstnog pjesnika. U jesen godine 1887. kad su „Mladi“ pokrenuli svoju smotru „Zycie“ stupi u redakciju da uredjuje umjetnički dio. Prosjedivši mnoge sate u tiskari „Zycia“ nastojao je, da slog, sustav stranica, vrst ornamenta bude što harmoničnije, što umjetničkije djelo. Ukrašujući „Zycie“ motivima narodne ornamentike postigne, da su i ostala krakovska izdanja povela se za ovim primjerom i Krakov postade koljevka obnovljene poljske tipografije. Kad postade urednikom „Zycia“ (u srpnju 1899.) Stanislaw Przybyszewski, istupi iz redakcije Wyspianski. U „Zyciu“ je Wyspianski otisnuo par slika iz serija: „Blaga Sesama“, „Bezdno“, „Kraljevske priče“, „Ilustracije Homera“ i par skica iz krakovskih zapuštenih dijelova gradskih.

Pjesnikom postade preko — slikarstva. Zato su u njegovim djelima najljepše česti — slike. (Zadnji prizor „Wesela“ n. pr.) Viziju svoju o drevnom drvenom još i bez stropa, čadjavom i punom razbacanih koža divljih zvijeri i oružja, prvotnom kraljevskom dvorcu Wawelu, Zamku Krakusa i Wande — tu viziju u fantaziji čisto slikarskoj stvorenu otisne kao dramu: Legenda u Parizu 1892., a u Krakovu 1897. No to je bila pjesma puna ljepote, ali ne još drama puna borbe. Uživivši se u duh i život grčki stvori po uzoru grčkih drama „Meleagera“ te „Protesilausa i Laodamiu“. U „Meleageru“ (1894.) je zaplet osnovan na gnjevu boginje, grozno, ali s dobro izdjelanim karakterima. „Protesilaus i Laodamia“ (1899) većma je psihološka, ljudska, dublja i ima karakter slikarski. U obima — Sudbina. Lelewel (1894. u 5 čina) slabija je. Prizor ljubavni u Lelewelu autor je dopisao poslije prvoga predstavljanja, no tim poboljšana nije bila. U „Kletvi“ (tragedija 1899.) je iznio junake iz sela, na kojima visi „Sudbina, usud, vječna čovjekova nepravda“, u kojoj padaju žrtvom djeca radi grijeha otaca. „Wesele“ (svatovi, veselje) mu je najveće djelo, najpotresnija drama. Svake sezone je na repertoaru. Svaka osoba u „Weselu“ je tip. Glavni junak ustupa — masi. Wyspianski masu smatra kao pokrov, kao znak stanja duha. Glavni junak Wesela — masa na svadbi, na veselju raduje se, zabavlja, pleše, razgovara — svaki po svojem. (Mijenjanje osoba na pozornici malo doduše umara!), ali osjeća fatum nad sobom. On se bori protiv njeg ali — pobjeda Chohola (ruža umotana preko zime u slamu) u zadnjem prizoru tragični je završetak.

Još je napisao dvije drame „Skalku“, „Wovszawianku i Legion.“ — Jan Matejko njegov učitelj, skicirao si Kazimira Velikoga u svojoj bilježnici, kad je prisustvovao otvorenju sarkofaga. Duboko se ova skica dojmila Wyspianskoga i živo mu u pameti, ostade ova gola lubanja okrunjena krunom ostatci kraljevskoga plašta na golom kosturu, ona ostruga na nozi Kazimiersa V. I stvori dva rapsoda, najveća možda u poljskoj literaturi: „Boleslav Smiali“ i „Kazimierz Wielki“. U ubojici biskupa Stanislava nebrojeno te puta potsjeća autor, da je i velik slikar (n. pr. kad se lome svijeće, orlovi kad u zraku u obliku križa lete, kad se mjere Stanislav biskup i kralj Boleslav Smjeli etc.) „A sudbina kakva mi strašna, kako mi grozna!“ U „Kazimierzu Wielkom“ najdirljiviji je moment, kad kralj, probudjen od zvonjave Maryackog Košćiola po Rynku krakovskom nošen u svečanom obhodu čuje govornika: „Poljske nema“. Poljska je propala“.

U tom djelu Stanislav Wyspianski s par strofa ovjekovječi svojeg učitelja, pokojnog Jana Matejka. Kad se počela restaurirati na Wawelu stara gotska katedrala, Wyspianski izradi Boleslava Smjelog i Kazimiersa Velikog za vitraže. Ta monumentalna djela njegova pravi su rapsodi puni tragičnoga užasa ublaženeg tlom poljskog cvijeća i motivima narodne ornamentike.

*

Nešto ranije izadje od „Powróta Odysa“ četvrti svezak pjesama Zdzislawa *Dembickoga* pod naslovom: „Kiedy ranne powstaja zvrze...“, Lwów 1907. — Mekani taj sanjar rodjen 1870., svršivši politehniku u Varšavi, proboravi kratko vrijeme u Harkovu i Lavovu, a napokon se nastani u Czenstohowi, pjeva izvrsne pjesme kao što i piše pravom poetskom prozom punom „lirične invokacije i rapsodične ritmike“ kako to skladno kritičari priznaju. Smjer je to, koji ljubi zanijeti se u meke, slatke sanje za lijepe mjesečine i čeznuti, snatriti, sanjati. U ovom svesku: „Kad ruditi počme jutarnje rumenilo“ pjesme su mu ili erotične ili patriotske. Nekom čarobnom silom vodi čitatelja u svoje carstvo, da mu odkrije ondje sve ljepote, da mu kao gostoljubivi i bogati gospodar pokaže bogatstvo svoje, svoja polja odišuća mirisom poljskog cvijeća, neokaljanog poput liljana pokvarenošću, šume, beskrajne dalji, dokle mu vlast dopire. I ti onda s njim očaran, svladan i raznježen i nehotice — sanjaš, snatriš, čezneš...

*

Kako pouzdano doznajem, još će se ove sezone u gradskom krakovskom kazalištu davati Vojnovićeva trilogija I dio „Allons enfants“. Prevela ga je na poljski iz hrvatskog (pomažući si i talijanskim tekstom) i otisnula u „Przegladu Powszechnem“ prošle godine gdjica. Helena D' Abancourt de Frankville, poljska literatkińja. Svakako

prije, nego li dodje opera u Krakov iz Lavova, koja se upravo nervozno izčekuje, da dade najnoviju operu poljsku Šelenskoga: „Drevna priča". Libreto je po Kraszewskovom istoimenom djelu napisan.

Šteta, što je Vojnovićeve Vicke, Nike, Vlahe etc. gdjica. prevadjačica promijenila u poljske Tomaše, Januše, Staše, Maćeke etc. No ona nije imala snage oteti se — poljskom tom običaju: polonizirati imena.

Krakov, na dan sv. Aniceta 1907.

Miroslav Sakač

ANALIZA ZAJČEVE OPERE „PRVI GRIJEH".

(Piše *Josip Canić*)

Kako je prošli broj „Hrv. Smotre" bio posvećen sjeni slavnoga Kumičića, nije mogla moja ocjena o toj operi biti tiskana. Ako i malo kasno, ne će biti s gorega, da se ipak nešto više progovori o tom djelu. Naši dnevnici bavili se više Zajčevom proslavom, no podrobnijom ocjenom opere „Prvi grijeh". Mislio sam, da će se naći medju našim kritičarima ipak netko, da napiše bar u književni list nešto više o toj stvari. Čini mi se, da poslije Kuhača, (koji je u „svoje" doba ogledavao i komentovao svaku iole vrijednjiu tečevinu na glazbenom polju) mi za pravo ni nemamo prave stručnjačke kritike. Tko u nas kritizuje? — Svatko, tko zna i umije perom upravljati. — Nije mi ni na kraj pameti, da diram u te usijane plinove, ali nikad ne će biti prekasno, da se i o njima povede koja *ugodna.*

Neka mi se ne zamjeri, ako učinim malu digresiju, jer ipak ne mogu da zašutim jednu vrlo interesantnu „kritičku" pojavu. Prije desetak godina čitao sam u nekom njemačkom listu, kako je imala gostovati neka glumica u kazalištu jednoga od većih gradova. Dogodila se „mala" nezgoda i ona nije došla te večeri. Sjutradan su ipak jedne novine donijele oveću ocjenu o njezinom pjevanju i prikazivanju. — Kritičar (!) se grdno porezao, no on je i na dalje *marljivo* kritizovao.

Kako Zagreb ne zaostaje ni u kojem pogledu za svjetskim gradovima — razumije se, da i on mora doživjeti slično. Doduše taj put mjesto glumice bio je sam glavom poznati već iz zagrebačkih koncerata gosp. *Ernst*, čelista.

Kako ne dospijevam zbog svojih zvaničnih dužnosti, da dodjem na svaki društveni koncerat, ipak sam -- bilo je jesenas — pošao na „jourfix" uvaženog društva „Kola", izvjedljiv na izvedbu svoje skladbe „Tajna ljubav". Taj put je imao guditi i g. Ernst na cellu neku pieçu. — Zašto nije došao, da gudi, — ne znam. Kolaši su nadoknadili njegovu gudbu vokalnom nekom pieçom.

Drugi dan čitam u jednom zagrebačkom njemačkom dnevniku, kako je g. Ernst — *divno* gudio etc. etc. Nije li to, da se izrazim najblaže, infamija? Pisati o onome, koga ne vidim, nit čujem pa njegovo *odsutno* (!) gudjenje kritizovati! Kako ja mogu drugiput tom kritičaru vjerovati, ako hvali ili kudi koju stvar? Možda je on čestokrat tako prakticirao — i domogao se kritičarske perjanice.

Nedavno sam spomenuo, kako je opet donio jedan kritičarski kolporter, da su Zajcu priredili bakljadu. A o bakljadi ni spomena. Itd.

A kad bismo pommije zavirili u te kritike, onda se zgražaj, o svemu se govori — pače o toaletama, al o djelu, koje se izvelo, tek u nekoliko rieči, nakićenih užasnim (!) izrazima.

Nije onda ni čudo, da se o Zajčevoj operi „Prvi grijeh" malo ili ništa reklo.

Mnogi i mnogi od auditorija podje, da može svoj sud drugi dan ili još iste večeri u društvu glagoljati. Čuje li kakvu melodiju, koja ima nekoliko intervala sličnih kakvoj melodiji iz koje njemu poznate opere, onda namah udri po autoru, kako je pokrao iz „Cavalerije", „Zrinjskoga" „Fausta" etc, etc, a da kraj toga ni ne misli, da udara na poštenje čestita čovjeka, koji možda bolje pozna te opere, no on jednu samo melodiju iz tih opera. Ipak — on nosi svoju glavu ukočeno i time svoj sud poljepšava.

Ne spomenuh gornju izreku u zalud, jer ću je kasnije u samoj analizi spomenuti.

*

Na drugom sam mjestu rekao, da „Prvi grijeh" spada u zadnju epohu Zajčeva stvaralačkoga rada. Mnogokrat već spomenuh, da je Zajc ne samo izvrstan poznavalac polifonije, instrumentacije (upravo klasične instrumentacije — a ne moderne!) već vam je i kat eksohen dramatičar, koji zna da vješto riše mnoge vrlo teške momente. Grandiozna je to skala čuvstava, što ju pjesnik Kranjčević daje glazbeniku. Zajc je riješava lakoćom.

Motivi za motivima niču, poput sunčanih se zraka kupaju u sjajnoj bujnoj instrumentaciji. Svaka strana partiture odiše slatkoćom Verdijevom. Kako je umno orisao Luciferovu ćud. Zajcu je Lucifer u I. činu zloban, pun sarkazma, u II. diplomata, pun prevejanosti, dok mu je u III. činu skroz indiferentan. Da se opera predstavljala, glazba bi bila mnogo pristupačnija*.

---

* Radi pomanjkanja prostora prekidamo ovdje gornju ocjenu. Nastavit će se u narednom broju.

OSVRT NA IZBORE U DALMACIJI

Od hrvatskih pokrajina Dalmacija i Istra prve su, koje su doživile utješljiv momenat, da biraju svoje zastupstvo po slobodoumnom izbornom redu. Hrvatska na žalost toga momenta nije još dočekala i pitanje je neizvjestne budućnosti hoće li ga brzo dočekati. Činjenica je, koja se ne da pobiti, da se može punim pravom reći, da u zemljama, zastupanim na carevinskom vieću, narod, u pravom smislu rieči, bira svoje zastupstvo, a da amo u drugoj poli monarhije reakcija još uviek slavi prave orgije. „Austrija" volens nolens prilagodila se, podložila se duhu vremena, „vitežki" Magjari naprotiv okastili se, da se per fas et nefas održe u položaju, koji se ne samo kosi sa naprednim duhom, već koji može da sankcijoniše jedino brutalna sila i skrajnja nekultura. U „Europi" zadnji tragovi feudalnog doba, doba nepravednosti, nasilja, protunaravnih teorija, sačuvali su se još kod Magjara.

Gg. Tuškan, Vinković i Harambašić brusili su svoje mačeve — pardon jezike — za Magjare a protiv Austrije, hoće li se meni, jer konstatujem ovu nepobitnu činjenicu, reći, da brusim svoj jezik za Austriju?

Tocqueville, Rousseau, Stuart Mill, Balbo, Montesquieu, Garibaldi, Mazzini, Palma, pa i sam Macchiavelli, da ne spomenem sijaset drugih veleuma, zagovarali su mnienje, da pri izborima mora sudjelovati što veći broj ljudi. Cesare Balbo, koji nije bio radikalac a još manje demokrat, napisao je u svome djelu „Della Monarchia rappresentativa" ove rieči: „Čim se više olakšavaju uvjeti izbiranju i čim su brojniji izbornici, tim je sretniji uspjeh izbora. Niži puk, plebs, doista ne zna, da uredi poslove države pa ni svoje, ali zna dobro birati one, koji će ih urediti".

Stranka prava je po gotovo uviek odrešito zagovarala ovo mnienje. Ona je pače išla i dalje: u opreci sa gore spomenutim riečima Balbovim, stranka je prava zagovarala ne samo da bude što veći broj izbornika, već se je uviek odlučno držala one, da tko ima dužnosti, mora imati i prava. Utemeljitelj stranke prava, učitelj hrvatskoga naroda, izrekao je u hrvatskom saboru 23. lipnja 1888. ove veoma znamenite rieči: „Kad se radi o vojničtvu, ne pita se, koliko tko štibre plaća, nego mora služiti, tko god može, i ta služba težja je štibra nego je ikoja novčana. Svatko bi hteo visoku štibru plaćati, jer bi onda morao mnogo imati, ali bogat biti svatko ne može. Nu svatko hoće, i pravo je, i treba, da bude čovek i deržavljanin. Ovo pako

ne može biti, ako nema političkoga prava, medju kojimi je najpervo ono, da ima del u zakonotvorstvu". Ovakvu je ideju zastupao uviek svaki starčevićanac. Predaleko bi išlo, kad bih citirao mnogobrojne govore, koji su osobito u hrvatskom saboru izrekli u ovome duhu svi starčevićanski zastupnici, a u prvom redu umni predsjednik stranke prava dr. Josip Frank. Ne mogu s manje, da pri ovome ne iztaknem veoma simptomatični momenat: dok su starčevićanski zastupnici u zadnjem zasiedanju hrvatskog sabora odlučno zagovarali i zahtievali sveobće izborno pravo glasa, mjesto da ih podupiru, napadali su ih najviše zastupnici — „napredne pučke stranke" i socijaldemokrati.

Simptomatično je, ali nije čudno!

Stranka prava pobrala je u Dalmaciji zasluženu hvalu za ovu svoju upornu i pregornu obranu sveobćeg izbornog prava glasa.

Jest, izbori u Dalmaciji povoljni su po stranku prava

Kad se je na Rieci stvorila po hrvatski narod zlokobna rezolucija, bilo se je reklo iza toga, da ju je Dalmacija listom prigrlila. „Hrvatska stranka", konglomerat svih mogućih stranaka, kao da je postala u pravom smislu rieči politički sinedrije Dalmacije. Njezini prvaci — sad je istom postalo jasno, da je u njoj bilo više „prvaka" nego li „pristaša" — suvereno su govorili u ime Dalmacije i to tako suvereno, da su cienili, e ne treba ni pitati za mnienje hrvatskoga naroda u Dalmaciji. A narod je mučao, jer je imao povjerenja u Trumbića, u Biankinia, u Smodlaku, u Marovića, u Arnerija, u Dulibića i t. d. On je bio uz njih, jer je mislio, da su ovi još uviek pravaši, pak u ovoj dobroj vjeri nije ni prosvjedovao proti riečkoj rezoluciji.

Ne da se pobiti ove istine: kumovi riečke rezolucije nisu se ni potrudili, da razjasne narodu njezin sadržaj, a narod, na žalost, nije shvatio zlokobnoga njezinoga zamašaja. S druge strane osim Prodana, Liepopilija, Baturića, Bojanića, Majstrovića i još nekolicine, ostali inteligentniji ljudi, koji su ostali vjerni stranci prava, nisu bili tako poznati u narodu, kao matadori riečke rezolucije. Treba još nešto priznati: oštra borba, koja se je naviestila na obranu riečke rezolucije u Dalmaciji, kao da je osupnula, skoro bih reko, pritisnula poznatije pobornike Starčevićeve ideje, pak jedino tako možemo tumačiti činjenicu, da je i dr. Majstrović, jedan od najumnijih pravaša u Dalmaciji, neko vrieme kolebao, i činjenicu, da je i sama „Prava Crvena Hrvatska" iz početka veoma slabo pobijala rezoluciju. Ovi glavniji pobornici pravaške ideje kao da nisu proniknuli u pravašku sviest hrvatskoga naroda, pak kao da su se osjećali osamljenima, a ovo varavo osjećanje osamljenosti kao da je u njih časomice oslabilo njihovu odlučnost. Moje je skromno mnienje, da kad bi bili sazvali narod na skupštine pak predočili mu sve, što je u toj rezoluciji i prikazali ju u pravom svjetlu, da bi bio već onda narod reko svoju, i da bi nedavni izbori bili kud i kamo povoljniji po stranku prava.

Nego o ovome dosta. Prisvajam i ja rieči, koje je reko d' Azeglio: „Zaustavljam se pred neograničenim prostorom hipoteza. Ako može biti koristno ustanoviti neke principe, nije ništa suvišnijega i varavijega no tražiti što bi se bilo dogodilo, da se je radilo tako ili ovako".

„Hrvatska Kruna", koja je pri samom početku odrešito ustala proti riečkoj rezoluciji, našla se je sasma osamljenom u ovoj borbi, dok joj nije nešto kasnije priskočila u pomoć „Prava Crvena Hrvatska" a u protivnom su logoru bile sve novine, koje izlaze u Dalmaciji. Borba proti pravašima složila je novine najheterogenijih načela: „Narodni List", „Crvenu Hrvatsku", „Jedinstvo", Smodlakinu „Slobodu", „Dubrovnik", „Dalmatu", „Pučki List", a pače i „Hrvatsku Rieč".

„Pučki List" je u ovom pogledu najviše štetovao pravaštvu, jer do seljačkih ruku skoro on jedini dolazi.

A ipak unatoč svemu ovome rezolucija je pri izborima u Dalmaciji doživila svoju débâcle.

Od izabranih zastupnika ni jedan nije odrešiti rezolucijonaš. Biankiniju, koji je, mislim, pod pritiskom upliva i nagovaranja Trumbićeva dao svoj podpis rezoluciji, ova okolnost doći će sada, — kad se je rezolucija na svim linijama izjalovila — u dobar čas. Evo mu prilike, da iztakne svoju pronicavost, da tvrdi, e je on predvidjao ovakav udes rezolucije. Tresić mogo bi sada možda postati rezolucijonaš jedino u slučaju, da, podlegavši svojoj ćudi, osjeti potrebu da prkosi. Ivčević i Vuković već su davno po Smodlaki i njegovim trabantima proglašeni „austrijancima". Do duše to ne bi bila najjasnija svjedočba „austrijanštine" ove dvojice, uvaži li se, da su ovi zlatni jezici u zadnje vrieme okrstili „austrijancima" i, risum teneatis, Prodana i Bulića. Dulibić, koji kao da do sada nije imao odvažnosti, da se izjavi otvoreno proti rezoluciji, moći će sada obzire staviti na stranu, jer ne treba ih više, i izjavit se otvoreno proturezolucijonašem. Perić, Ivanišević, Bulić a po gotovo Prodan već su davno iskreno i odlučno rekli svoju. Preglavimo dakle: Hrvati u Dalmaciji nisu poslali u carevinsko vieće ni jednog rezolucijonaša. Talmi sinedrije Dalmacije može da si zapjeva opielo. Tale morì, qual visse!

Ali, reći će tko, ako Messena plače ni Sparta se ne smije: ako je poražena rezolucija, zar je stranka prava održala pobjedu? Jest!

Sama činjenica, da je izabran Prodan, pravašima je najsjajnija zadovoljština. Ne samo s toga, što je ime Prodanovo barjak i sinteza pravaštva u Dalmaciji, već i s toga, što se je u zadarskom kotaru, par excellence pravaškom, uhvatila u koštac eminentno pravaška ideja sa talijanaškom i rezolucijonaškom. Drugdje su izbili i drugi nuzgredni momenti, pak recimo i vjerski i osobni, u zadarskom kotaru toga nije bilo; u jednom taboru bili su sami pravaši, u drugom taboru talijanaši, a u trećem Hrvati, koji nisu pravaši i „Srbi". I Prodan, pravaški kandidat, održao je sjajnu pobjedu nad svojim protivnicima. Prodanov izbor po tome znači mnogo više no ikoji drugi izbor, a tim je pak značajniji, što je zadan posljednji udarac tudjinskoj nametnici, talijanaštvu u Dalmaciji. Na žalost, stranačka strast nije dala, da se iztakne sva važnost

ove pobjede, jer da su stranačke interese potisnuli narodni interesi, bila bi se morala ova pobjeda pravaštva, a dosljedno i hrvatstva u Dalmaciji, slaviti kao prava apoteoza hrvatske ideje.

Kad nisu druge novine, morala je sama „Hrvatska Kruna" — pače u više članaka — osvjetlati ovu borbu; siguran sam, jer poznajem Prodanovu čednost, da on nije toga dao, ali u takvome slučaju uredničtvo „Hrvatske Krune" nije smjelo ni samoga Prodana poslušati.

Koliko je radostna ova borba u zadarskom kotaru, toliko je žalostna bila borba u splitskom kotaru.

Iskreno priznajem, da bih bio u neprilici opisat ju, kad ne bih segnuo u knjigu „Conversazioni", koju je napisao Leone Fortis (Doctor Veritas). Vjernijeg opisa ovih izbora ne bih mogo zamisliti: sjajan dokaz, da je sviet okrugao, i da se iste sramote, koje su se počinile u splitskom kotaru, počinjaju i u Italiji.

„Izbori su — tako piše Doctor Veritas — bakanalije politike. Sve je dopušteno — *libitum* više no *licitum* — sve je sbrkano — obećanja kao i prietnje — orgija je rieči, fraza, deklamacija, koja opija i najtrieznije — vrući i zadušljivi dim moralnog gumanja, koji smućuje i najzdravije moždjane — gusta i opipljiva magla, koja nagrdjuje predmete i kroz koju sve prima fantastični oblik — užasna buka vrisaka bez smisla, mazgalija bez misli, cvrkuta, skvika, prosvjeda, nasilja — nešto što sve skupa bude i mijaukom, i lavežem, i blekom, i mukom, i rikom . . . a izgubilo je timbar i naglas čovječjeg glasa. Ambicija je velika svećenica ovih bakanalija — ali ne ona plemenita matrona, koja je bila vjerna drugarica, savjetnica, Egerija tolikih velikana, nadahniteljica tolikih kreposti, i tolikih vrlih djela — već ambicija piljarka i udvorica, koja maže svoje obraze, i klobuči glavu crvenom vlasuljom drevnih bludišta — i kao Messalina oskvrnjuje cesarski talam opijajuć se sa gladijatorima — i ranom zorom milji iz bludišta utomljenih očiju, zadahe po vinu, pomodrenih obraza, nestalnih koraka, oderanog i haljkavog odiela, bezsramno grubijanska u kretu i u tamašama."

Ako je dru. Smodlaki i njegovim političkim hadumima bilo do toga, da dokažu, da ima „dodirnih tačaka" izmedju Dalmacije i Italije, oni su u ovom slučaju i u ovom pogledu podpunoma uspjeli.

U smotri „La vita internazionale" dr. je Smodlaka 26. IX. 1906. pisao i ove tekstualne rieči: „U ovoj biednoj zemlji (naime Dalmaciji), koja toliko treba i mira i sloge". Da je doista iskreno osjećao, kad ih je pisao, dokazao je djelom — osam mjeseci kasnije.

Prosto mu bilo, da je on svoje skrajnje demagožtvo uporabio barem proti kojemu drugomu kandidatu, ali proti don Frani! To je previše! Bulić je ilustracija Dalmacije, Bulić ne pripada pojedinoj stranci, on pripada cieloj Dalmaciji. Uvreda nanešena Buliću, nanešena je Dalmaciji, cielome hrvatstvu. Što da kažu o nama stranci, koji svi poznaju, ciene, štuju, kuju u zviezde, ljube Bulića? Hoćemo li smjeti da uspješno odbijamo od sebe klevetu, da smo barbari, kad nam budu primjetili: učite se od nas štovati i ljubiti Bulića?

I ova klika, bezsvjestno ironizujuć sama sebe dok se sama nazivlje „hrabrom četom", nije se sgražala, da i pjesmu upotrebi, da napadne Bulića:

> Na tvoje zjene spustila se tmina
> i tebe živu sasu ruševina",

pjeva ubogi Božo.

Bulić ostaje vječito živ, kao što — priznajem — i demagozi splitski ostaju vječito živi. Bulić po svome znanju, po svojim vrlinama, po svome karakteru, a oni po svojoj sramoti, kakove na svu sreću još ne bilježiše a nadamo se, ne će više ni bilježiti hrvatski anali.

Da je nama pravašima do strančarstva mi bismo morali kliktati od veselja nad takovim nedjelom „poduzeća u izborne sramote: Smodlaka i drugovi", dočim naprotiv srce nam krvari, jer nam je domovina nada sve sveta. Splitski demagozi proglasili su Bulića pravašem, pak to nam je osobito milo, mi ćemo ih učiti kako se Bulića štuje, mi ćemo uzčuvati u hrvatskom narodu poštu, zahvalnost i ljubav prama Buliću. A oni neka malo promisle i promozgaju o ovim riečima, koje je napisao u neumrlom djelu „Grandeur des Romains" veliki Montesquieu: „Il y a des mauvais exemples qui sont pires que des crimes, et plus d' états ont péri parce qu' on a violé les moeurs que parce qu' on a violé les lois!"

I uzprkos takvome demagožtvu, takvoj užasnoj hajci proti Buliću, on je pobiedio, pobiedila je pravaška, hrvatska ideja.

Uz bok Prodanovoj pobjedi, stoji Bulićeva pobjeda.

U imotskom kotaru Perić pravaš jednoglasno je izabran. Tu je sve rečeno.

I u sinjskom kotaru pravaši moraju da se vesele. Proti kandidatu „Srbinu" pravaši su prvi iztakli kandidaturu Ivaniševićevu. Ivanišević nije izraziti pravaš; ali je osvjedočen Hrvat. U politiku on se ne rado pača. Na ekonomskom polju on kuša i okušao je svoje sile. Od neprocjenive vriednosti je njegov rad na ovom polju On je u velike bio potreban u carevinskom vieću, i težko bi se dalo drugoga naći, koji bi ga mogo u ovom pogledu nadomjestiti.

U dubrovačkom kotaru pobiedio je samo Biankini, ali nije „hrvatska stranka". Ova se pobjeda mora pripisati popularitetu, koji je znao Biankini steći u Dalmaciji kao pravaš, pak su jedino za to njega i kandidirali tamo. A sigurno ne bi bio ni on sam prodro, da je tamošnjem narodu iskreno priznao, da nije više pravaš.

Slično se daje reći i o šibenskom kotaru. Dulibić i sada tvrdi, da je pravaš, pak su za njega žilavo radili mnogi i mnogi pravaši. I čestiti Stojić, koji je kandidirao na pravaškom programu, odustao je od svoje kandidature, da podupre Dulibića proti Iljadici, kandidatu „naprednjaka" i „Srba".

U bračko-hvarsko-viškom kotaru Tresić može da zahvali svoj izbor jedino svojoj, u Dalmaciji još nevidjenoj, po amerikansku reklamnoj agitaciji, kao što i okolnosti, da je na vrieme počeo agitirati izmamivši besjedu od načelnika, da će ga poduprieti, dok su se pravaši na žalost kasno dali na poso. Treba još spomenuti, da su i talijanaši listom agitirali i glasovali za nj.

Uvaživ dakle sve ovo, uvaživ k tome i činjenicu, da je jelšanski načelnik Duboković, veoma moguć na Hvaru, najviše radio za Tresića, onda pravaši mogu doista da budu zadovoljni, da su okupili preko 2000 glasova.

U makarsko-vrgorskom kotaru Majstrovićeva odreka dopriniela je najviše, da je izabran Vuković. Da nije toga učinio, Majstrović bi bio sigurno izabran. Dopuštamo, da su opravdani razlozi, koji su ga sklonuli, da se odreče, ali ipak on je morao uvažiti, da radi svoje osjetljivosti stavlja u nepriliku cielu stranku prava.

Stranku prava u Dalmaciji moraju ovi izbori da uvjere, da je pravaška ideja ostala jaka i nesavladiva. Ovo uvjerenje neka ju sada bodri na rad i žilavu organizaciju. Pravaški narod nije zaslužio od pravaških zatočnika tako slabe vjere u njegovu sviest. Zastoja, koji je bio uzeo premah u pravaškim redovima, mora da nestane. Ovome zastoju živi su ukor odlučnost i pregor seljačtva, i ovaj ukor, sigurni smo, potaknuti će i bodriti prvake na osbiljni, sustavni i trajni rad. Što se je do sada pokvarilo, mora se popraviti. Pobudom neka bude živo pregnuće stranke prava u Hrvatskoj i Slavoniji, kojemu se pregnuću u prvom redu mora pripisati orijaški napredak i ne daleka posvemašnja pobjeda pravaške ideje. Radom, radom i radom dokažimo, da je neumrli Ante Starčević reko pravu aksijomu: „Narod hrvatski veruje, bez da mu itko kaže, da je providnost njemu, koji je tristogodišnje sužanjstvo Austrie preživio, njemu, koji se je u duhu kršćanskom za druge vazda žertvovao, lepu budućnost odredila; narod hervatski veruje, da tu budućnost, to poslanstvo, nebude odkaživati Austria, nego Bog i Hervati".

„Pregaocu Bog mahove dava!" Pravaši u Dalmaciji neka živo pregnu, neka šire u narod pravašku ideju, jer je narodna sviest glavni uvjet održanju narodne individualnosti, i najuspješnije sredstvo do uzvišene mete: do slobode.

DR. FATTORI

PROLJETNA ELEGIJA*

I

Sunce jarko, bielog dana sjaju,
što mi grudi uspavane krećeš?
Vjetre laki, topli uzdisaju,
što mi šapćuć iznad glave liećeš?
Šarna javo, što mi diraš vjedje
krilom mekim poput meke sjene,
i koprenu s tanke pleteš predje,
trudne moje čarajući zjene?

Ja se sjećam — il to tek sam snio —
ja se sjećam minulijeh dana
kad iz srca šapat mi se vio
kao šuštanj s krošnjatijeh grana;
kad u sladke ljuljajuć se varke
rukama sam grlio oblake,
kada usne širio sam žarke —
s neba zlatne da izpijem zrake.

Ja se sjećam . . . Grijalo je sunce,
s rodne zemlje budeći proljeće:
ljubilo je dole i vrhunce,
ljubilo je travu i drveće;
a u travi i sa gustog granja
rosno cvieće nijalo se šarno —
kao svietla izpod neba sanja,
da na sielo doziva me čarno.

A ja život vapio sam svuda,
svud na krilo, da se spustim meko,
a na stazi nisam pito — kuda,

* Iz sbornika „San i java".

kud se žurim u neznan daleko,
slušajući ševe i slavulje
te iz srca pripjevali vrela,
cvieće svako kupeć ko dragulje,
žedan pijuć — a iz svakog vrela.

Ja sam pio kao ludo čedo
te se kupe dohvatilo slasne
i svud sreće osmjeh sam izgledo
bielog svieta sa vedrine jasne —
i svud kitno zdravio proljeće,
ko proljećem da grud svoju punim,
i u vience savijao cvieće,
ko da cviećem svoju sreću krunim.

Ja se sjećam . . . Minuo je sanak
kao cvieće te je svuda svelo,
kao bieli izpred noći danak,
kao slasti presušeno vrelo —
i ja gledam iz sumračja pusta
u to srce ko da mrtvo šuti,
i ja ćutim, da se grče usta
ko s taloga, s kog se pehar muti.

II

Kao zora iza noći tije
ti si došlo da mi opet sineš;
ti si došlo, ko što dodje prije
i ko prije, opet ćeš da mineš.
Stara igro, stara varko slatka,
što je bilo, to će opet biti —
i ja s tvojeg veseo povratka,
ja ću opet stari sanak sniti.

Ja ću opet stari sniti sanak,
pireć vatru davno zapretanu
i u bieli gledati ću danak
što mi opet s vedra neba svanu —
pa ćeš i ti, novi dane, proći,
ko što prošli i drugi su dani,
a u tavnoj ja ću čekat noći
kao ptica usnula na grani.

Ja ću čekat — pa ću opet budan,
opet pjesmu da zapjevam davnu

i da vidim uviek, svjetla žudan,
kako u noć opet gineš tavnu —
i ti svedj ćeš tako da mi bliediš
i za trenut mojem oku siješ,
ko da vječnoj zapoviedi sliediš
i svejedno radjaš se i mriješ.

III

Mriješ, dane, kako želje mriju
te mi srce podtiču i pale,
kako sanci, što se s duše viju,
svagdanjosti dižuć me nad vale —
i ja stupam uviek žedan pića,
što ne može žedje da ugasi,
stupam stazom prevarnoga žića,
koju suza nepresušna kvasi.

Tako s žića plamteći jednaka
i s jednake malaksajuć smrti,
idem kroka i težka i laka
a u kolu te se svietom vrti —
i sve gledam zemlju koja cvjeta
i sunašce koje zemlju zlati,
i sve kličem ş ovog bielog svieta:
Grijaj, sunce, a ti, zemljo, cvati!

Grijaj, sunce, dokle ne dogriješ,
cvati, zemljo, dokle ne docvatiš,
sijaj, sanče, dokle ne dosiješ,
trat se, žiće, dok se ne dotratiš —
a na stazi kada jednom stanem,
kud ko u snu kratki viek sam vio,
ja ću, u se gledajuć, da šanem:
Što sam ovo, majko zemljo, snio?

I na tvojim počivajuć grudim
čut ću vapaj duše iz dubine,
ko da s zorom uzkrsnom se budim
i za uviek izvijam se s tmine:
ko da vidim s uzanoga kuta
u daljini svietle žale nove,
ko da tragom bezkonačnog puta
netko mene s onu stranu zove . . .

M. SABIĆ

KRITIKA

GJURI DŽAMONJI
uredniku „Osvita".

I

Kritika! Krilata je to rieč! U svojoj je dubini i obsežnosti za ravnanje ljudskih čina bez konca, kao što neizmjernost obzorja. Nad čovječanstvom jedina je vladarica. Ona dovodi čovjeka s krive na pravu stazu. Doduše dogadja se, i to veoma često, da obratno postizava. Ali to nije kritika. To je strast. Prvu vodi ljubav, drugu mržnja.

Ne ću da razglabam o rieči kritika. Za sve, što bih o tomu imao kazati, morao bih, barem većim dielom, opetovano ponoviti. A čemu iznositi razna mnienja više ili manje poznata?

Ovom studijom osvrnut ću se na sasvim drugo stanovište: *o načinu* kritiziranja.

Ako se hoće, da kritika bude smatrana za ono, što jest, mora da je nepristrana, što, budimo iskreni, kod nas nije, jer se pisci više ili manje mjere po njihovu političkom vjerovanju. I kod stranih naroda, u ovo doba obćeg politiziranja, pisci pripadaju raznim strujama. Ali za to kritičara od zanata, od uvjerenja ništa ne spriečava, da svomu protivniku prizna vrline, da mu ljubavlju i dokazima iznese mane, nu ne u namjeri, da ga obara, već da ga podučava, izpravlja. U broju 3. pr. god. ove Smotre iznio sam, pozivajući se na Ivana Pascolia, kako su se Carducci i Giacosa strastveno napadali. Pa ipak to nije priečilo prvomu, da prizna umne sposobnosti i vriednost drugomu, kao što i obratno.

Kod nas se oskudieva takovim vrlinama. Barem kod ogromnoga diela „kritičara". Je li tuj po sriedi mizernost naše dnevne borbe, koja se u strast prelieva? Kategorično ću uztvrditi: jest!

I dok ova ječnost postoji, težko možemo računati s uspjesima na književnom polju. Bez kritike nema i ne može biti dobre književnosti.

Da kritika bude na visini svoje zadaće, ne mora, ne smije biti cinična indiferentnost; mora da shvaća prilike, da uzme u obzir za prosudjivanje stanoviti krug, u komu se pisac kreće, nevolje i nedostatke, kojima je, osobito kod nas, izvržen. Za to mislim, da je Goethe pogodio, kad je rekao:

Wer den Dichter will verstehen,
Muss in Dichters Lande gehen,

Ali to nije samo za pjesnika, već i za prozaičara. Možda za ovog potonjeg još i više.

Ne znam s kolikim će razlogom tkogodj tome predbaciti: a onda komu fale uvjeti potrebiti za jednoga pisca, neka se ne laća pera! Kada bi se takovih našlo, ja bih im odvratio sa Tommaseom: „Nema toga djela, pa ono bilo i najgore, iz kojega se barem štogod ne može naučiti".

Za karakteristiku o načinu kritiziranja kod nas i drugdje pružiti ću nekoliko dokaza. Počet ću sa prijateljem, čiji književni rad uvažavam i za kojega mi je žao, kao što mora biti svakom pravom i istinskom prijatelju naše liepe knjige, što mu dnevna borba prieči, da se ne može posvetiti književnom radu onako, kako bi mogao i za što je zvan.

Mislim na g. Cherubina Šegvića. Njegova kritika o Nikoli Tommaseu nije kritika, ma koliko će se na prvi mah činiti, da jest. Nit je tako dokumentirana, da učvrsti u čitaocu, kojemu Tommaseo i njegova djela niesu „terra incognita", nepokolebivu vjeru u prosudjivanju pisca, kako bi htio kritičar, a osobito za pisca, koji zaista nije zaslužio onu oštrinu i djelomičnu pristranost.

Tako priznaje: „No ako on (Tommaseo) nije napisao ni u znanosti ni u umjetnosti djela trajne veličine, ne može se reći, *da nije bio sposoban,* što takova napisati: bio je bez sumnje izvanredno pronicav i svestrano naobražen; poznavao je pet šest jezika, a radišan do skrajnosti, da se je posvetio jednoj ma kojoj struci, bio bi *za stalno* uspio".

Zadnja tvrdnja te stavke odgovara podpuno istini. Nu sveukupnost joj se protivi. A poštovani kritičar sam sebe pobija, kada dalje piše: „No i ako on nije bio velik književnik, ni velik učenjak, ni čovjek *vanrednih* vrlina, ipak je mogao kao novinar i političar steći neizbrisivih zasluga i bezsmrtnu slavu".

Ove se dvie stavke ne slažu. Pače se protive. Za muža, kojemu se ne može kazati, da nije bio sposoban, a da je mogao, posvetivši se samo jednoj struci, napisati i u znanosti i u umjetnosti djela trajne veličine, za takova muža mora se uztvrditi, da je bio velik učenjak, da je imao vanrednih vrlina. Ta svojstva, dakako, niesu još dostatna, da tko bude velikim književnikom. Ne baš u slučaju à la Tommaseo, koji u svojih 250 djela razpreda o svim mogućim predmetima. Da nije bio velik učenjak, da nije imao vanrednih vrlina, odpale bi mu i sve one riedke sposobnosti, koje mu i g. kritičar priznaje.

Ali Tommaseo je bio i velik književnik, kao što je bio i velik učenjak i muž vanrednih vrlina. To nam svjedoče njegova djela: „Riečnik Sinonima", „Riečnik talijanskoga jezika" i „Komentar k Danteovoj Božanstvenoj komediji". Jer ako danas Tommaseo uživa ono veliko ime, koje u istinu zaslužuje u talijanskoj književnosti, to je upravo radi tih svojih velikih djela. Rari nantes in gurgite vasto su velikani, a možda takovih i nema, da je veličina njihova imena spojena *sa svim od njih stvorenim djelima.*

Za to, kada se g. Šegvić pozivlje samo i skoro jedino na Tommaseove „Scritti varî", da osudi njega političara i da ga prikaže kao neprijatelja hrvatskoga naroda, ja bih se mogao pozvati na druga njegova djela i izvadcima iz njih u prah oboriti njegovu tvrdnju. Toga ne činim, jer se protivi zadatku ove studije.

Ali jedno je što baš hoću da spomenem, e upravo u političkom mišljenju Tommasea dobro odskaču već prije navedeni Goetheovi stihovi.

Tako da mi tko rekne, da je pjesnik Gautier u glasbi puka neznalica, jer je nazvao glasbu najdosadljivijom bukom, premda to stoji, ja bih takovom predbacio neiskrenost ili pristranost ili nepoznavanje sveukupnoga Gautierova rada Poznato je pak (sr. „Albertus" XLIV.) da on glasbu na mnogim prekrasnim stranicama svojih djela, upravo uzveličava. Gornju frazu bit će izustio u času zlovolje. Zar da nam za to služi direktivom u prosudjivanju glasbene umjetnosti?

Kada se o čemu izriče sud, treba da je kompetentnost po sriedi. Kad mi de Quincey — koji je, primjerice, pripisivao oratorium *Sv. Pavla* Spohru, a Beethovenove *ouverture* okrstio, da su poput Bürgerove Leonore — pripovieda, e je Cherubini u glasbenim produktima neplodan starac-sitničar, zar će se prije njemu vjerovati, nego li Beethovenu, kompetentnom sudiji u ovomu, kad zove Cherubinia „najvećim glasbenikom svoje dobe?"

Da mi netko, a da osudi Goethea, iznosi sud, koji je o njemu dao Beethoven, ili obratno: zar ću prestati dvojiti o tim velikanima, ako poznam pravi razlog, koji je potakao medjusobnu hladnoću u njihovim srdcima? Proučavanjem prilika i okolnosti, morat će se doći do drugoga zaključka.

Goethe je pokazivao neku hladnoću i rezervu prama Beethovenu, jer kad je ovaj, republikanac prve dlake, koji je spram Goethea gojio strastveno udivljenje, opazio pjesnika u Weimarskom perivoju, kako se preveć dvorskim naklonima, ulagiva vojvodkinjama, Beethoven tada nije mogao zatajiti svoje negodovanje. Ali može li to negodovanje, prouzročeno lih iz *političkih* razloga, poslužiti mjerilom u prosudjivanju *književnika* Goethea i *glasbenika* Beethovena?

Da mi tko rekne o Heineu, da nije nikakav pjesnik, jer je sebe karakterizirao, kada pjeva:

„Meine Lieder sind vergiftet,
Wie könnt' es anders sein?
Ich trank in vollen Zügen
Das Gift in mich hinein!"

— zar se tomu mora vjerovati? Zar uprav u tomu ne odsieva cinička i melankonična pjesnikova narav, kojom odiše cieli pjesnički rad toga velikana? Zar mu to može zaniekati pjesničku narav, koja uviek i svagdje traži ljepotu i harmoniju? Zar bi se moglo kazati, da Sienkiewicz, kritizirajući poljsko izdanje Heineove knjige pjesama („Buch der Lieder"), nije kazao istinu, pišući: „Pol je stoljeća prohujilo nad njegovim grobom; mane čovjeka Heinea zaboravljene su, a ostala je samo „Knjiga pjesama". Svako čovječje

srdce nalazi u toj knjizi vlastiti udes — iz svake duše odjekuju ti stihovi, kao kakav tajnoviti glas iz šume".

Svi ovi primjeri niesu drugo, nego jasna potvrda Goetheovim već navedenim riečima.

Iz poznavanja prilika i okolnosti piščevih, savjestan kritičar crpi svoje najbolje gradivo. Takovi kritičari mogli bi opetovati rieči Hranilovića, kada u obširnoj slici „hrvatske beletristike od g 1900. do najnovijega vremena" („Kolo" za god. 1906.) piše: „Ja se niesam nikada oduševljavao, pak se ni danas ne zagrijavam za izvjestne modernističke importe u našoj književnosti, ali to me ne može smetati, da objektivno i bez ikakove subjektivne primjese govorim u prikazu razvitka naše književnosti i o piscima i njihovim književnim djelima, koja se ne slažu s mojim ličnim ukusom".

Eto takav bi morao biti kritičar. Pravi kritičari, kritičari, koji pojimaju svoj uzvišeni zadatak, takovi su uistinu. Kada bi to načelo kod svakog našeg kritičara važilo, tada se ne bi u našim kritikama čitalo izraza kao: „matori", „nemoćni", „invalidi, koji se kriju pod krinkom tradicija i posvećenih ideala" — i tomu slično!

II

A sada predjimo na osebnosti, s kojih prava kritika trpi.

Doživljujemo papigino opetovanje. Jedan izbaci jednu frazu, a svi je se uhvate kô pijani plota.

Nu to nije samo kod nas. To nalazimo kod svih naroda. I jer ju nalazimo kod svih naroda, poslužit ću se jednom karakterističnom frazom, koja se krivo i bez ikakova temelja pripisuje jednom i ako glasovitomu piscu, a da ju on nije nigdje nit izrekao niti napisao. Fraza se ta opetuje u svim razgovorima i pisanjima. Pače služi za putokaz u prosudjivanju čovjeka.

Komu nije poznata Buffonova fraza — zovem ju Buffonovom, da se, za čas, istovjetujem sa svim onim, koji ju tako drže: — *Le style est de l' homme même?* A ipak tu frazu Buffon nije nigdje izrekao. Ona ne odgovara istini.

I sbilja u šestoj svezci od godine 1774. djela „Recueil des harangues prononcées par messieurs de l' Accadémie française" nalazi se prekrasan Buffonov govor. Tu se čita, da je Buffon ovako govorio: „Les choses sont hors de l' homme, le style ne peut donc ni s' enlever, ni se transporter, ni s' altérer".

Ovdje vriedi opaziti, da se u sravnjivanju daljnjih izdanja ova izreka mienja. Tako nalazimo sad *le style devient* ferme („Oeuvres", Didot 1855., l. 20), sad opet fort. A gdje je bilo „*les* pensées essentielles" (l. 22) čitalo se *les idées.*

Od tuda pomutnja. Nu ipak nije joj se priečilo, da se *udomaći* kod svih naroda, kako je Buffon kazao, da je stil — čovjek.

U ovomu *donekle* valja, da nam posluži i sliedeći primjer:

U svojim „Foyers éteints“ gospodja Ancelot priča, da kad je oko godine 1827. Viktor Hugo deklamovao svoje pjesme u salonu Karla Nodiera pred najodličnijim francezkim umovima — Vigny, Emile i Antony Dechamps, De Musset, Beauchêne, Gerard de Nerval, Dumas; pred slikarima Delacroix, Boulanger, Deveria; pred kiparom David d' Angers i kritičarom Sainte Beuve — svedjer se je dešavao neki svetčani i komični prizor. Obični pridjevci: izvanredno, izvrstno, divno itd. bijahu srednje vrsti za one stihove i obožavatelje. Tada u obćem suglasju pri koncu deklamovanja, svi bi zašutjeli gledajući u pod pak bi se jedan medju najauktoritativnijim digao, uzeo bi za ruku pjesnika i uzkliknuo: „Katedralka!“ I svi bi opetovali: „Katedralka!“ Tad bi drugi čedniji uzkliknuo: „Božanstveni“!“ I svi bi opetovali: „Božanstveni!“ A onda bi pridošli ustravljeniji obožavatelji i medju grobnom tišinom počelo bi se oriti: „Egipćanska piramida!“ I glasovi sviju prisutnih ponavljali bi tu nastranu definiciju . . . . . A Hugo bijaše blažen!

Taine, koji se je dosta razumievao, jednoga dana, kad je bio dobre volje, ovako je označio Viktor Huga i frenetičnu banalnost njegovih običnih mjesta, u koja bi zalazio: „To je narodna straža u bulaznjivosti“.

Kad bi njegovi obožavatelji čitali njegove svezke: „Shakespeare“, „L' Ane“, „Le Pape“, „Religions et Religion“, koja li ih prepast ne bi snašla! Medju neizmjernim oćutili bi golemu prazninu.

Primjerice uzmimo slučajno bilo koju njegovu knjigu, na kojoj bi namrskao čelo, da razmišljaš. U predgovoru knjizi „Travailleurs de la mer“ piše: „Htio sam pokazati, da je od ponora najnepomirljivije srdce, i ono što izbjegne moru, ne izbjegne ženi.“ Ništa manje! I to nije ništa! . . . Kadikad je sociolog. Pročitajte predgovor k „Misérables“ : „Tri su velika problema stoljeća: degradacija čovjeka sa proletarijatom, dekadenca žene sa gladom, zlohranost djeteta sa noći.“ Ma koji je taj izborni govor, koji bi bio došao do takovih rieči, koje u sebi ništa ne sadržavaju?

Medju tolikim bezbrojnim njegovim frazama, najzanimivija je, te koja koja najviše pogadja, ona u „Travailleurs de la mer“, gdje nam razodkriva, da je „kanalizacija zraka pomoću vjetra neprieporan čin“. A ma krasne li fizike, zar ne?

Jednom je Faguet iznio sva ona obična mjesta, koja su bila za Hugoa najomiljenijim zadatcima i, dakako, za ono njegovo neizmjerno obćinstvo. Tako u „Soirée en mer“: „Mi svi idemo prama smrti“. U „Noces et festins“: „Dani se sprovode u veselju, a smrt dolazi“. U „Pour les pauvres“: „Budimo milostiva srdca i bit ćemo na nebu nagradjeni.“ U „Regard jétè dans une mansarde“: „Prostitucija ne daje sreće“. U „Tristesse d' Olympio“: „Ljubav brzo odlazi, ali je uspomena na nju ugodna“. U „Mise en liberté“: „Umjetnost je svećenstvo“. U „Tout le passé et tout l' avenir“: „Bog se ukazuje u čudovištima svieta“. U „Terre, hymne“: „Zemlja je hraniteljica čovjeka“. U „Fleurs dans la nuit“: „Svi su ljudi umrli“.

Ne nastavljam. Padaju mi na um misli, koje blienšte iz Leopardieva i Foscolova uma, da ostanu u istomu stoljeću.

No zar pojedina mjesta, koja su, uztvrdimo, ekscentrična, mogu umanjiti slavu, koju si je, neprolaznu, stekao Viktor Hugo? Pa zar takova mjesta mogu opravdati izraze, kakovi su se, recimo, slušali u Nodierovu salonu?

Eto takova kritika, nazvati ću ju kritikom oponašanja, nanosi mnogo zla u pravom prosudjivanju pisca i kvari liepu knjigu.

Nigdje se kao kod nas to najviše ne osjeća. Kako jedan (dvojica ili trojica prama postojećim strankama) kritikuje, tako se za njim svi zavode. Čitajući razne kritike vazda stojimo pred dvoratcem: ili je krasno ili ništa ne valja. Srednjega puta nema. Zbilja, zar nije moguć, i to u više slučajeva, srednji put?

Druga je osebnost plagijat.

Stuart Mill u jednom je svomu sudu o Taineu ovako zaključio: „Taine se je na široko služio teorijama englezkih mislilaca, s kojima je često bio suglasan, i on im svoj dug priznaje".

Poznato je, da je Emil Zola uzeo iz Tainea razne ideje, koje je obradio u formi romana, i nazvao ih *naturalizmom*, dok, na koncu konca, ne bijaše nego aplikacija pozitivizma zabavnoj književnosti.

Takodjer roman i psihologična kritika Pavla Bourgeta približava se — i možda obširnije — idejama pisca „Origines de la France contemporaine".

Iz njemačkoga izvora porodile su se, većim dielom, obće francezke ideje o savremenoj kritici i filozofiji. Na ovo se odnosi sliedeći Taineov pasus: „Od 1780. do 1830. Njemačka je proizvela sve ideje naše historičke dobe i još za pô stoljeća, možda i za cielo stoljeće, naš će zadatak biti, da vazda na nju mislimo." („Histoire de la Littérature Anglaise").

Lessing, Kant, a nada sve Hegel mogu se nazvati velikim stjegonošama ove kritike. Taine se je znao njom poslužiti.

Ali što za to, ako se je Taine, da sagradi svoju sgradu, poslužio gdjekojim kamenom, što su mu ga drugi poklonili? Njegova je nada sve zasluga, da je u sistem stavio sve one divne ideje i sva ona prekrasna zrienja te im podao sposobnost i vlastiti značaj. Čitatelj za to u prvom redu može konsultirati predgovore k djelima: „Histoire de la Littérature Anglaise" i „Essais de Critique et d' Histoire" te djelo „Philosophie de l' Art", u kojemu je izrazio najbolji, najglavniji i najbitniji dio svojih teorija.

A kako bi se ovakav postupak kod nas označio? Naprosto: plagijatstvom.

Ta je rieč velika. Premda ću se posebno obširnije osvrnuti na ovu rieč, držim ipak da je sgodno zaustaviti se en passant i na ovomu mjestu, jer ima svoje dodirne točke sa nepristranom, ljubavlju pisanom kritikom; sa kritikom, kojoj nije zadaća, da uzgaja, popravlja, već da potištava i ruši.

Ali prije nego predjem na stvar, opetovat ću, jer su sgodni, upite g. Šegvića („Hrvatski Dnevnik" br. 50 ex 1906. u podlistku: „O plagijatu"): „Je li plagijator govornik, konferensijer, ako svojim stilom, mudrom sintezom razvije ideje uzete odovud ili odonuda? Je li plagijator, tko prevede knjigu već prevedenu, nu popravi po koju pogrešku? Je li plagijator novinar, kada

prepiše, preobrazi viest, dopis, članak? Skupština novinara, koja se je godine 1902. obdržavala u Bernu, razpravljajuć o tomu pitanju, nije ništa zaključila."

Bilo bi uistinu interesantno za one, koji vazda o plagijatstvu govore, da uviek drže na umu gornje upite. Nu ja ću pak ovdje iznieti jedan veoma tipičan slučaj.

Dante u „Paradiso" (III. 10 kaže:

. . . . se privo
D' imperdimento giù ti fossi assiso,
Com' a terra quieto fuoco vivo.

Slično o vatri govori i Goethe u sliedećim riečima: „Denn was das Feuer lebeding erfasst . . . Eilt hinauf wo erst sein Anfang war".

Sada nastaje pitanje, važno za one, koji drugima znadu, *bez zreloga promišljanja,* predbacivati plagijat: je li Goethe prepisao tu ideju iz Dantea? Ili nije li mogao tu ideju sam dobiti gledajući kako plamen ognja u vis gori?

Tko će dokazati, da je Goethe prisvojio Danteovu ideju? Veliku je istinu kazao onaj njemački pisac, kad je rekao: ne može se ništa pomisliti, što se već prije nije kazalo, „auf theorischen Feld ist weiter nichts mehr zu finden". A poznata je i ona Terenzova: „Nullum est jam dictum, quod non est dictum prius". U savezu s ovim, pravom je kazao Leopardi („Opere" sv. II. str. 166): „Neki više, a neki manje, kad ne oponašaju druge, vlastiti su oponašatelji".

Ne duljim. No kako sam jedan primjer iz strane književnosti iznio, još ću jedan iz domaće, da zaključim, kao što sam počeo.

Komu nije poznata afera Kumičić-Krstinić? U kratko ću ju osvježiti, jer zaslužuje za prosudjivanje o pravovaljanosti rieči plagijat.

U pismu na veleč. Biničkoga kazao je g. Krstinić („Vrhbosna" br. 23 i 24 g. 1904.), da je bio spjevao epos, što ga je napisao u svojoj Trilogiji, ali ne s tendencijom Kumičića, te ga bio poslao „Matici Hrvatskoj". Što se dogodilo? U sjednici je bilo govora o tomu eposu i bi predan jednomu članu Matičina odbora. G. Krstinić je čekao sud odborov dugo, ali uzalud, dok mu napokon ne javiše, da je rukopis izgubljen. Izdao je za tim Kumičić svoj roman „Kraljica Lepa". Krstinić je opazio lica, mnoge rieči itd. slično svomu djelu, koga još čuva u rukopisu, prepisanu od ondašnjih svojih učenika.

Na ovo reagirala je Kumičićeva udova („Hrvatsko Pravo" od 6.—12. siečnja 1905. u podlistku: „Sve za obraz, obraz ni za što").

Nepristranom posmatraču zaista se u veoma čudnovatom svjetlu pokazuje predbacivanje toga plagijatstva, za koje se g. Krstinić pozivlje na dva sliedeća poglavita razloga:

1. „Kraljica Lepa" je plagijat drame g. Krstinića, koju ovaj nema, jer mu je „Matica Hrvatska" nije povratila. A original te drame, a ne kojekakovi prepisi, može služiti odkazom.

2. G. Krstinić u dokaz svoje tvrdnje navadja, da plagijatstvo temelji na svojim reminiscencijama. Reminiscencije valjda dokazuju književna plagijatstva? Ali kako? Odkuda? Tko da pohvata reminiscencije?

Za više mjeseci ova je neugodna afera bila živahnim predmetom hrvatskih književnika.

Sam g. Krstinić u svom pismu na g. Frana Biničkoga („Vrhbosna" br. 23 ex 1906.), piše: „Prema tome i Ti, Frane, nisi smio navaljivati prvi, te romanu poricati *podpuni* originalitet, jer sve pomenute reminiscencije, da su od Kumičića priznate, još nisu plagijat".

Tim je g. Krstinić sâm dokazao, da je „Kraljica Lepa" originalno djelo. Čemu onda pripisati one polemike? Čemu? Onomu opetovanju i oponašanju, koje sam prije naveo i karakterizirao.

Eto, ove dvie kritične osebnosti, koje se najbolje karakterišu lahkoumnom i nepristranom kritikom, stvorile su nam današnju apatiju.

Naša liepa knjiga tek onda će uzkrsnuti kako treba, kada budemo imali pravu kritiku. S pravom kritikom bit ćemo u stanju podići našu književnost na onu visinu, koja joj i sada dolikuje.

Francezka akademija godine 1778., žaleći što J. B. Poquelin Molière († 1673.) nije još za života postao njezinim članom, svetčano je u svojoj dvorani postavila njegovo poprsje s nadpisom: „Rien ne manque à sa gloire, il manquait à la nôtre".

Zašto ne bi *isto tako* mogla učiniti i naša akademija u pogledu Gaja, Vraza, Mažuranića, Preradovića, Šenoe, Kumičića i drugih odličnjaka naše liepe knjige?

Molière-a se je akademija sjetila poslie 105 godina. A zar bi našoj bilo na odmet, što je bilo francezkoj na diku, kada bi se, barem sada, sjetila naših pokojnih velikana?

Uzrok, radi kojeg je francezka akademija došla do toga, da popravi tu pogrešku, zahvaliti je u prvomu redu kritici ondašnje dobe. To bi i kod nas kritika, ali *prava*, a ne po kalupu dosadašnje, mogla polučiti, jer ako su mnogi predstavnici naše liepe knjige zaboravljeni, tomu je poglavilo kriva kritika. Kritika i opet kritika.

Kad je naš slavni muzikolog Kuhač slavio svoj jubilej, naša se kritika upuštala u par običnih stereotipičnih fraza. Ne bi ni jednoga konkretnoga predloga, kô da je išlo po dogovoru. Kritika se je sviju naših stranaka najpohvalnije izrazila, ali je ostala manjkava. Razlog? Već sam kazao: za jednim se svi zavadjamo, jer nemamo prave, nemamo *osbiljne* kritike. Ne kritikuje li se pisca sa stranačkoga gledišta, kao što se to nije moglo učiniti sa Kuhačem, jer stoji izvan naše dnevne političke borbe, onda se kritika upušta u talambase. I u tomu je specijalitet — hrvatske kritike.

Budimpeštanski list „Zenelap" (25. siečnja 1906.), osvrčući se na epohalni Kuhačev rad, pozivao je magjarsku akademiju znanosti, kao i ine glasbene udruge, da imenuju Kuhača svojim začastnim gradjaninom. „Time će odlikovati njega i sebe počastiti", pisao je „Zenelap".

A Hrvati? Jugoslavenska akademija znanosti? Hrvatska pjevačka družtva? . . . .

Završujem.

Ovim redcima mislim, da sam polučio cilj, za kojim sam išao. Znam, više će od jednoga naših kritičara dobaciti: pa i sami smo to znali. Jest, ali u djelo nieste stavljali, — odgovaram.

Koliko će moji redci, u dobroj i plemenitoj namjeri napisani, doprinieti obćoj stvari, ne znam ne izpitujem. Ja sam zadovoljan već time, što sam svoju dužnost izpunio. Učinio sam, što sam mogao, a do koga je, tome i dužnost nalaže, da nastavi i stvar k djelu privede.

IVAN ANDROVIĆ

KAKO SILNO PLAMSA . . .

Kako silno plamsa plamen domoljublja,
kako bukti sveta zublja!
Žarom ovim gore srca svih Hrvata
čista poput ovejana zlata.

Od ove se vatre miomiris tvori
i diže se k nebu gori,
ponosna se uz to pjesma ori širom
posvećena ljubavlju i mirom.

Tek u tamjan-miris neki vonj se truni —
što se u gniezdu radja jadne maljušnosti . . .
Rodoljublja himnu neki zloglas buni
kao režaj zloguk jalne sebičnosti . . .

IVA ROD

GIOSUÈ CARDUCCI

Književna studija

IV. ODI BARBARE

Barbarske ode (izašle u tri navrata g. 1877., g. 1882. i g. 1889.) sjajan su dokaz, obzirom na sadržaj, da se Carducciev pjesnički dar ne samo ne bijaše istrošio sa Novim pjesmama, nego još dovoljno ni razvio. Što se tiče forme novih tih pjesama, to je puki razvoj pjesnikove umjetnosti, za kojom od odavna težijaše, da joj se dovine. Carducci došao je do Barbarskih oda bez ikakvoga promišljanja, da izvede kakav preokret u talijanskoj lirici; njega su do te nove forme doveli njegov um i njegova nauka. Po svojoj naravi on je nešto onakva zamišljao od prve mladosti. K tomu, kad je odrastao, divio se je lirskim pjesmama Klopstocka, Hölderlina i Platena, ispjevanim u starinskim metrima. Činilo mu se je, da nema razloga, a da ne pokuša na talijanskom jeziku ono, što je bilo moguće u njemačkom; tâ, talijanski jezik bijaše i jest najbliži jeziku, u kojemu su ispjevane Horacijeve ode. Novost tih *Barbarskih Oda* sastojaše u ovome: Carducci je ponajprije napustio uobičajene rime Za metre uzeo je latinsku alkajičnu, safičnu, asklepijadejsku strofu itd. U istinu u tome se nije vladao kao u latinskome po kvantitetu već po akcentu. Za to njegovi stihovi nijesu drugo, nego li običajni talijanski peterci, šesterci, sedmerci, osmerci, deveterci, deseterci i jedanaesterci, složeni na novi način. Ali i nerimovanje i takvu metriku bijahu drugi već davno prije pokušali; novost se njegovih oda sastoji poglavito u tome, što se je on uvjerio, da u onim prijašnjim pokušajima manjkaše snažna misao i jak osjećaj, koji bi oživljavali one plemenite forme — a on je to izveo. G. 1877. izadje prva zbirka „Odi Barbare“, a sadržavaše ih trinaest. Na kraju zbirke nahodi se uvod, iz kojega vadim ovo:

„Htjedoh se oprostiti od čitatelja rimovanim stihovima, uprav, da označim, da ja nijesam htio odama navijestiti nikakvu borbu, malu ili veliku, uspjelu ili neuspjelu, onome starinskom i slavnom polju nove latinske poezije. *Ove ode nazvah barbarskim, jer bi tako zvučile ušima i ukusu Grka i Rimljana,* i ako sam ih nastojao sačiniti po zakonima njihove lirske metrike, i jer će tako zvučiti žalibože mnogim Talijancima, i ako su sačinjene i skladane u talijanskim stihovima i akcentima. A ovako ih sačinih, jer hoteći izraziti misli i osjećaje, po mojem sudu, malko različite od onih, što ih

Dante, Petrarca, Poliziano, Tasso, Metastasio, Parini, Monti, Foscolo i Leopardi (spominjem poimence liričare) izvorno i uspjelo zamisliše i izraziše, cijenio sam, da ove misli i osjećaje mogu i ja izraziti u m tričkoj formi, koja se, što može manje, razilazi od organičke forme, kakva mi se u pameti razvijaše. Što, ako je Catullu i Horaciju bilo dopušteno uvesti metriku eolske lirike u latinski jezik, koji ipak imadjaše svoju izvornu metriku; ako je Dante smio obogatiti toskansku poeziju slatkim provencalskim rimama, ako Chiabrera i Rinuccini obogatiše franceskim strofama, i ja se mogu razložito nadati, da će mi se bez zamjerke oprostiti, s čega se je one velike pjesnike hvalilo. Dakle pitam, da mi se oprosti, što sam cijenio, da se klasički preporod lirike nije odlučio i završio sa većinom neuspjelim pokušajima Claudija Tolomei i njegove škole, i sa veoma malo primjeraka Chiabrere; pitam, da mi se oprosti, što nijesam zdvojio nad ovim velikim talijanskim jezikom, kada sam držao, da se u njemu može učiniti ono, što njemački pjesnici od Klopstocka dalje čine s velikim uspjehom u svojem jeziku; pitam, da mi se oprosti, što se usudih uvesti malo formalne raznolikosti u našu modernu liriku, koja ipak njome ne obiluje toliko, koliko neki misle."

Ova novotarija naišla je na silni prigovor. Svi priznavahu unutrašnju ljepotu pjesama, ali se većini činilo izazivno ostaviti tradiciju u metrici i napustiti rimu. Prigovarahu i aristokratizmu i klasicizmu u izrazu, ali napokon svaka je velika umjetnost po sebi aristokratična. Nastadoše silne polemike, a najviše, što se nekima činilo protivno duhu jezika, što je Carducci prilagodio talijanskom akcentu latinske metre. Suvišno je, a i na daleko bi išlo, da ja ovdje raspravljam o teoriji nove metrike. Dosta je, da ovdje pripomenem, da mi, i ako za desetak godina kasnije, imamo slični pokušaj kod Tresića. Njegov pripomenak pri koncu prve zbirke „*Glasovi s mora Jadranskoga*" izjašnjuje u kratko teoriju moderne klasičke metrike, a najbolji primjerci nahode se u nekim njegovim pjesmama.

Lijep broj barbarskih oda preveden je na hrvatski jezik, te je taj Carducciev rad donekle poznat našoj publici; ja ću se ipak osvrnuti i na ovaj njegov rad, jer je poglaviti dio njegovog pjesnikovanja. Najveće ih je preveo i najbolje Tresić.

Preludijem izjavljuje, da mrzi do sada uobičajenu poeziju, jer je ona podesna za svjetinu — on voli kor i ritmičko pjevanje alkajične strofe. U *Ideale* zaodio je snažno čistu ideju u osjećaj s plastičkom formom. Njega je nova poezija oživjela i prenijela u novo carstvo, te on ćuti, da mu grčki život struji žilama.

Fantasia nije drugo nego izmaštovani kraj, koji se otvara pred pjesnikom. Njemu Fantazija govori u prilici glasa djevojke, te mu šapće o čarnom kraju. Evo je cijele:

„Ti zboriš; i mekanom zuju glasa lagano popuštajući, duša se podava ugodnim zvucima tvojega šaptanja, i plovi po stranim krajevima.

„Plovi sred blagoće zapadajućeg sunca, što se smiješi modrini samoće: med nebom i morem bijele ptice prolijetaju, prolaze zeleni otoci,

„i gordi hramovi na vrhuncima se sjaju s bjeline parijskoga mramora sred ružičnoga zapada, i na žalu žamore čempresi, a gusta mirta miriše.

„Miris se širi daleko po sinjemu moru, i spaja se s lakim pjevanjem mornara, dočim na vratima luke ladja spušta crvena jedra.

„Vidjam, gdje djevice u dugoj povorci silaze s akropole, rese ih sjajni peplosi, vijenac im oko glave, u rukama granje lovora, pružaju ruke i pjevaju.

„Usadiv koplje u rodno žalo, na kopno skoči čovjek u sjajnom oružju: to se je valjda vratio Alcej iz vojna k Lezbijskim djevicama?“

Preludij, Ideale i *Fantasia* skupa, stavljeni na početku barbarskih oda, izgledaju kao uvod i program pjesnikova klasicizma. Sve tri ode ističu se pak osobitom, do tada u Italji nepoznatom plastikom.

Vrlina Carduccieve plastike u opisu ogleda se u odi *Na trgu sv. Petronija,* koje evo u metričkom prijevodu:

Diže se vedre sred zime s tornjima mrka Bològna,
    Bio od snijega brežuljak nad njom se smiješi.
Ugodna ura je, kada, sveti Petroniju, sunce
    Umiruć pozdravlja hram tvoj, tornjeve mrke;
Tornjeve, kruništa čija vremena kreljut izjeda,
    A i sâm osamljen vršak sjajnoga hrama.
Nebo bliješti se zimskim djamantnim sjajem: nad trgom
    Kakono srebrni veo pritište vazduh,
Goleme okolo zgrade lagano zasjeniv, što ih
    Podigla mrke djedovâ mišica jaka.
Gore po visokim vršcim sunce se oteže gledeć
    Posmjehom nujnim na usnam ljubice plave,
Koji na kamenju sivom, crvenoj opeci mrkoj
    Kô da uskrisuje dušu v'jekova prošlih,
I neku turobnu želju budi po studenom zraku
    Ružičnih Majâ i toplih večeri čarnih,
Kada su dražesne žene igrale kolo na trgu,
    Konzuli s' vraćali s predobivenim kraljim.
Tako se smiješi Muza pjesmi se otimljuć, koja
    Uzalud čezne željom drevne ljepote.

U *Alla stazione in una mattina d' autunno (Na postaji jednog jesenskog jutra,* preveo je M. Šrepel. „Vienac“ 1890. br. 8.) latio se Carducci veoma teškog predmeta. Uzeo je, da opjeva željezničku postaju za tamnog osvićanja kišovitog jesenskog jutra, sa svim potankostima, kad vlak odlazi: sve to u klasičkom metru s klasičkim epitetima, a spada ta oda u najljepše slične vrsti u svim književnostima: Ističe se realizam, ne duljinom opisivanja, ni nagomilanjem slika, već divnom pjesničkom intuicijom uzimlje dva tri momenta, dvije tri tačke, dva tri poteza, stvara čitavu akciju, koja ti se silno doimlje duše. Pjesnik crta, kako izgledaju u željeznici ne samo vanjski utisci, nego u isto vrijeme priča unutarnje dojmove, što mu ih u duši proizvadja željeznička buka i vreva. Sred žamora, vike i klopota kola ćuti groznu dosadu. Tek slika drage tjera tmurnost usred te zlovolje, što mu srcem vlada.

Veličanstveni distisi ode *Mors* (moj prijevod u „Prosvjeti“ g. 1906. br. 8), ispjevane za grlične pošasti, ističu se melodijom, čistoćom slika, bistrinom prikazivanja, da bi se mogli usporediti sa nizom epigrama iz grčke antologije,

Smrt je opisana svojim posljedicama, mirnoćom i neopisivim osjećanjem ljudske žalosti, a sve to jasno i kao na oko hladno.

Safična oda *Alle fonti del Clitumno* (Na izvorima Klitumna) najdulja je barbarska oda. Pjesnik nam divno i živo u početku opisuje pejsaž u Umbriji i na izvorima rijeke Klitumna; a zatim slavi hramove posvećene božanstvu Klitumna u starini, uskrisujući pri tome dogadjaje, što se kroz tijek vijekova odigraše na toj pozornici. Carducci uzdiše za onom dobom, kada je u prirodi sve govorilo i šaptalo ljudskoj duši životnim čarom i glasovima. Ma da je pjesma skroz i skroz poganska i po zamišljaju i po smjeru, i pretjerana u mnogim shvatanjima, opet treba priznati, da je lijepa. U ovoj pjesmi se ističe pejsaž.

Ali je u Carduccievoj poeziji u opće pejsaž obično polje, gdje on oživljuje slike i ljudske strasti. I nikada mu se ne zgadja, da radi pejsaža ošteti prikazivanje osobe, kojom se bavi, pa da se je sred silnoga opisivanja okoline više ne razaznava. Danas u opće i pjesnici i pripovjedači boluju na opisivanju. Red je opisati jednu kuću? Počet će od vratareve kućice, da završi sa kupama i kruništem. Radi se o osobi? Opisat će ga se od glave do pete, nakon tri četiri stranice o crtama lica, o hodu, o kretanju, a na koncu konca slika se i ne razabire. Carducci jednim pjesničkim dahom, jednom sjajnom vizijom uzbudi u nama sliku vanjskih predmeta, i mi ih vidjamo čiste, točne, dobro označene, i ne možemo ih više zaboraviti. Njegov je pejsaž čisto talijanski uza svu razlikost, koja nastaje s opisivanja različitih pokrajina Italije. Nije to obični konvencijonalni pejsaž, običajno *lijepo talijansko nebo*, obično modro more, obične ruže i liljani, ružičasti zapadi i smiješeće se zore, već to je pejsaž Umbrijski ili Toskanski, Bologneski ili Rimski, Maremanski ili Apeninski, tako da nikad ne ćeš pomiješati jednoga s drugim. Suviše kod Carduccia opisivanje okoline nije nikada puki katalog nabrajanja predmeta, ili čarobno nagomilanje boja. Nikada ne će izmijeniti umjetnost s umjetnošću, pa obratiti se k slikarskim radionicama, i tu poslužiti se njihovim bojama u opisivanju, već, sličan i u tome geniju, on slika riječima, i dosta su dvije tri riječi, a kadkada jedan jedini epitet, da prikaže jedno lice ili jednu sliku. U jasnoj pjesničkoj viziji vidi on predmet, što ga ima opisati, bistro i živo sa svojom individualnom karakteristikom, pa ga prikaže tačno opredijeljena. U tome je on pravi latinski pjesnik: jer sve vidja u velikom svjetlu i u starinskoj plastičnoj vedrini; a njegovi su potezi jasni i čisto označeni, kano crte Apenina pod blakitnim nebom. Nigdje maglovitosti ili nejasnoće. Odatle njegova protivnost maglama i mjesečevu sjaju. I za to je punim pravom mogao o sebi pjevati u *Grčkim proljećima:* „Ja eolskih svetih pjesnika — zadnji sin."

*

Carduccia ne smetoše prigovori, već nastavi. Nove barbarske ode izlažahu malo po malo u pojedinim svesčićima ili po književnim novinama, kako ih je pjesnik sastavljao, a g. 1882. izadjoše skupno pod naslovom *„Nuove Odi Barbare"*. Godinu kasnije izda Chiarini knjigu „Ombre e Figure";

tu tvrdi, da stojeći na stanovištu prave lirike, sva talijanska književnost nema drugih pjesama, koje bi mogle stajati o bok Carduccievim *U smrt Napoleona Eugenija* i *Sirmij*. U isto doba napisa i Nencioni studiju o novim barbarskim odama. To, po mojem mnijenju spada u najbolje, što se o Carducciu pisalo, pa ću se Nencionievim sudovima poslužiti u prikazivanju nekih oda iz ove zbirke, a nahodi se sada u *Nencioni: Saggi critici di letteratura italiana*. (Firence, Le Moniner 1897.)

Na prvom je mjestu *All' aurora* (Zori), najobjektivnija Carduccieva pjesma, gdje nema osobne primjese. (Preveli je Tresić u „Prosvjeti", a Milan Begović u „Viencu"). Pjesnik se je toliko uzdignuo u vedre eterske krajeve, i gleda pred sobom toliko svemir, da izgleda kao da je zadobio kontemplativni mir starih Arijskih otaca, koje ovdje opisuje. Slike iz orijentalne mitologije i iz grčke izmjenično se prikazuju na neizmjernom nebištu osutu ružičnim svjetlom. Konac pak dovadja opet na realnost života, na strasti i srdžbe modernog čovjeka.

Sogno d' estate (Ljetni san) je domaća familijarna poezija. Evo je u prijevodu:

Medju bojevim, što, Homeru, tvôm u eposu buče
Vruća me svladala ura: glava mi prignu se od sna
Na žalu Skamandra, al na Tiren mi pobjeglo srce.
Ja sanjah, sanjah o zgodama ugodnim mladjahnih ljeta.
Ne knjige više: već soba, užarena srpanjskim suncem,
Bukom zaglušena kola, što gradskom kaldrmom vuku,
Sad se raširila: rodni se na okô dižu brežuljci,
Mileni šumski brežuljci, što ih ukrasio Travanj.
Niz brieg se spuštao mlaz je živahnim žuborom, što je
Bujao potokom: po njem moja je šetala majka
Godinam mladjana jošte, vodeći za ruke diete
Kôm se po bielim ramenim ljeskali zlaćani prami.
Malenim korakom diete kô puno slave je išlo,
Ponosno s ljubavi majčine, ganuto u srcu s veljeg
Sjaja, što ga je blaga priroda pružala širom.
Uz to su zvonila zvona sa tornja glaseći svakom
Sutra da vraćao Hrist se opeta k svojim nebesim;
Gorom i dolom, zrakom, po granju, na vodi, svuda
Proljeća životna pojka krilila širom se skladno;
S jabukâ, breskavâ cvieće rumeno i bielo bilo
Trava se smiešila dole cvjetićim žutim i modrim,
Strmeni livadâ svuda odievao crveni djetel,
Gor se brežuljci ubavi kitili brnistrom žutom,
Lagahan lahorić cvieće i miris ugodan tresuć
Dole dolazio s mora; po moru četiri jedra
Biela plovila lako se na suncu ljuljajuć, što je
More i kopno i nebo zrakam obasjalo sjajno.
Mladjana majka sva je blažena motrila sunce.
Ja sam gledao majku, gledao zamišljen brata
Malenog, što sad daleko leži na Arna brežuljku,
Majku, što blizu spava u samotnoj krasnoj Certozi;
Zamišljen, dvojeći da li oni još dišu po zraku

Il se povratili tužni rad boli mi jedne rane,
U kojoj godine sretne ožive u znanome liku
Minuše milene slike i snom izčeznuše lake.
Sobam se razliegô male Lavrette veseo klik je,
Bice prignuta k stanu mirno je i dalje šila.

Godinu dana nakon što izadjoše *Barbarske ode* ispjeva Carducci odu talijanskoj kraljici Margariti (Moj prijevod u „Prosvjeti" g. 1905.) Kako je do toga došlo, pripovijeda on u „Confessioni e bataglie" (str. 333 i dalje): God. 1878. nakon smrti Viktora Emanuela putovaše mladi kraljevski par Italijom. Dodjoše i u Bolognu. Već se u javnosti znalo, da kraljica voli Carduccievu poeziju i znade na izust čitave pjesme iz *Barbarskih Oda*. Tom prigodom zaželi lijepa kraljica, da joj predstave pjesnika. Dojam njezine vanj-štine i duševnih vrlina osvoji ga, i on joj ispjeva krasnu poznatu odu. A na napadaje sa strane republikanaca odgovori u „Vječnom kraljevskom ženstvu", gdje med drugim veli, „da jedan grčki pjesnik i žirondinac ne bi prošao mimo ljepotu i ljubeznost, a da joj se ne nakloni".

Krasan je *Sirmij* (moj prijevod u „Prosvjeti"), ali još krasnija oda *U smrt Napoleona Eugenija*. Ona je Sofoklesova duha, svečana i tragična kao i predmet, koji obradjiva, a to je udes Bonapartovaca. Horacijevoj savršenosti u formi pridružuje se misaona intonacija grčkog kora; i utisak, što ostaje u duši čitača, mješavina je milosrdja i straha. Ova te oda zamisli. kao kad dočitaš neke stranice iz povjesti, pune dubokih i važnih podukâ. Koliko li pak portreta u malo kitica: Evgenij Napoleon, kojega pogubi barbarski džilit u neznanju u južnoj Africi, kad se je kô engleski časnik bio sa Kafrima; Vojvoda od Reichstadta, koji umrije sanjajući o slavnim vojnama, čime se bio proslavio otac mu Napoleon Veliki; Leticia, tužna i samotna majka, što proživi sred grobova i žrtvenika; kćeri krasne kano zora; a na kraju eshilska prikaza Korzičke Niobe, što stoji na vratima prazne kuće u Ajacciu.

Jedna seljakinja povrativši se s rada u polju, i nadojivši mlijekom svojih grudî čedo, ziblje ga i smiješi mu se — ova zdrava i primitivna prikaza rada i nevine ljubavi, izvajana od kipara Adrijana Cecionia, povod je Carduccievoj odi *Madre* (majka). Evo je u prozi:

„Nju je za stalno rumena zora, što goni težaka k polju još sivom, gledala bosonogu gdje prolazi hitro sred rosnatoga sijena.

„Prignuvši ramena nad žutim klasjem, nju o podnevu slušahu brijestovi bijeli od prašine, gdje se u pjevanju takmi s hrapavim čvrcima.

„A kad je dizala s radnje gojna prsa, i tamno lice i ridje uvojke i gojno žiće zlatila joj tvoja večernja rumen, o Toskano.

„Sada krjepko majka lelija čedo krjepko, i ljulja ga visoko pošto ga nadoji, i slatko s njime čavrlja, koji je u njene sjajne oči

„Uprô svoje oči, i pruža joj maleno tijelo, što no drhće od nemira, i ručice, što ju traže: Majka se smiješi, skače od slasti.

„Njoj se naokolo smiješe domaći poslovi, sa zelenog brda se lelijaju usjevi, vol muče, kokot ponosit sa gumna kukuriče.

„Ovako narav velike duhove, što radi nje preziru slavu milu svjetini, krijepi svetim prividjenjima, o ljubezni Adrijane.

„U mramoru si, pravi umjetniče, uklesao veliku nadu od vijekova, kad će veselo ljudstvo raditi? Kada će ljubav biti sjegurna?

„Kad puk će jak i slobodan kliknuti gledajući sunce: Prosvjetli silnike ne ratovima i besposlicom, da li s pravicom u radnjama".

Ova je oda i kiparska grupa i seoski idilski pejsaž. Samo tri završne kitice stoje kao nekako o sebi, jer je s njima pjesnik naglo prešao na socijalnu refleksiju.

Oda *Fuori alla Certosa di Bologna* (Izvan grobišta u Bologni) je apoteoza života. Divan je dio časoviti i općeniti utisak, koji čovjek osjeća odahnućem, čim izadje iz tijesnih i tamnih grobišnih prostorija na otvoreni zrak i sunce: „Oh drago sunce onima, koji izlaze u bijelih i nijemih kuća mrtvih! Ono dolazi kano poljubac božanstva". Divnom je slikarskom vještinom, a istinski opisano ljeto: „Poljana sliči moru ponosnom s bibanja i valova: sela, gradovi, tvrdjave dižu se kano otoci. Med prašnom zeleni i topolama pružaju se duge staze: preko rijeke su vitki mostovi na lukove. I sve je plamen i modrina. Sa vrhova nad Veronom gledaju usamljena dva bijela oblačića". Ali najdivnija je evokacija, točna i savršena vizija drevnih mrtvaca: „Snivaju ovdje na dnu brežuljka djedovi umbrijski, koji prvi prekinuše zvekom sjekira tvoje tišine, o Apeninu; Snivaju Etruščani, što sidjoše s kučmom, s kopljem i s očima upiljenim u vis k zelenim tajinstvenim brežuljcima, i veliki crvenkasti Kelti, što trčahu k gorskim svježim vodama, koje oni zvahu Renom, da operu pokolj". Ali pjesnik, koji oživljuje na život iste mrtve, pri svršetku ima i jedan strahoviti stih, koji se duboko u pamet usječe, stih pogreba, što čini stinuti krv, a ipak je lijep: „U gnjilež raspadaju se vijenci okolo naših važnih glava".

Ali osim ovih oda ostaju još druge u ovom svesku jedna ljepša od druge. Navesti ću samo jedan sud (ali zanimiv) o novim barbarskim odama i to iz studije *Edoarda Scarfoglio* u *„Libro di don Chiscite"* (Roma, Sommaruga 1885.):

„Ove nove barbarske ode malo naliče prvima. U onima Carducci, koji se ogledavaše u svim formama novolatinske metrike — uspijevajući u savršenom slivanju modernoga duha sa latinskim i talijanskim najsretnijih i i najslobodnijih vremena, u čemu je pravi temelj sve njegove poezije — bijaše napokon iznio točnu formulu i najsavršeniji sklad medju predmetom i vanjskim ruhom. U novim je odama Carducci skrenuo malko, te je nakon zadnjega velikog lirskog izliva u odi Garibaldiu i Evgeniju Napoleonu i još nekima, sav se podao elegičnoj intonaciji. U zadnjima je on više elegičar, te prevladava i u formi elegijski distihon, i u opće diše elegični ton. Elegični ton ovih oda je raznoličan. Kadkada se blago razlijeva vesela vedrina Horacijeva kao odjeka mladosti:

Sretnom se kobi djeci nasmiješite,
Što, ljupki cvijeti, sofru okružuju,
Mir dajte majkam, žarku ljubav
Mladosti srčanoj, pa i slavu (u *Alla mensa dell'amico*).

Ima tu opet melankoličnog optimizma Tibullova, kao u distisima na grobištu Bologne i Sirmiju, mračni opis u *Pel Chiarone,* koja oda osobito ističe vrline Carduccieve u slikanju pejsaža.

Već u prvim barbarskim odama isticaše se naklonost pejsažu. Svako malo susretao si u bučnoj strofi alkajičkoj ili jambičkoj ili safičkoj komad sinjega mora, po kojemu plove četiri crvena jedra, ili pristanište, u kojemu brod skida jedra, ili večer maremansku ili prizor na rijeci u sumračju. U odi na izvorima Klitumna dapače je historički pejsaž u maniri Macaulya najbolja radnja Carduccieva. U ovim novim poglaviti je supstrat pejsaž. Opet se javlja stara Carduccieva ljubav za slobodnu prirodu, ali malko zamućena i rastužena radi prevaljenih godina.

Idila maremanska opet se javlja, ali to nije više velika epopeja obradjivanja, koja ovdje ponovno procvjetava pjevanjem, niti se više sred zrelih usjeva diže Marija, niti više blagi vol, što izgleda spomenikom, mûče gledajući blagim pogledom izorano polje. Carducci je opet kao podivljao, i ne mile mu se više neobradjena polja. Znak je i to jedne stvari, koju ja izričem s mnogo opreza i neodlučnosti, ne što nijesam podpuno uvjeren, nego što bi se moglo zlo dojmiti publike, koja zlo sudi ili krivo literarnu povjest: znak romanticizma".

I pisac onda tumači, što je romanticizam u dobrom smislu te riječi, pa prelazeći opet na Carduccia, veli o njemu dalje: „Mi živimo u podpunom romantičnom svijetu; antiromantična buka nije imala drugog cilja ni učinka, nego da su se ispravile neke aberacije romanticizma. I sav rad Carducciev bez dvojbe bijaše najplemenitiji i najuspjeliji pokušaj u drugoj polovini XIX. vijeka u Evropi, da romanticizam, iskvaren i istrošen od raznih umjetnika, svede na zdrave i slavne tradicije. Carduccieva poezija divno je karakterizovana u odi pred *banjama Karakale* skupom ruševina, engleskom posjetiteljicom, opankarom u ognjici i pârom, kao što je Goetheova poezija oličena u probudjenju Fausta na Egejskom žalu sred mnoštva poganskih fauna i nimfa. Kod Goethea se srednji vijek grli s poganstvom, u njega je skolastički doktor, što se ženi Helenom, ženom Menelajevom. U Carduccia je Lidija, što izlazi blijeda lica na prozor vagona, to je sadašnjost, što se združava sa prošlošću. Napokon — čudnog li analogičnog slučaja — prvi se trag njemačkom romanticizmu nalazi u rimskim odama Klopstocka, a ipak su te ode ispjevane u barbarskom metru, dapače od njih potiču svi kasniji pokušaji.

Carducci je savjesno i pun uvjerenja poveo svoju književnu borbu. I zaustavivši se malko, da bude sobom u protuslovlju i da se orijentira, u polju odredjenih klasičnih forma, zabrazdio je u puni romanticizam, okoristivši se naukom, što mu je pružaše filologija. Tako je od Juvenilia došao do ovih najnovijih pjesama u novim barbarskim odama, gdje je romantična i sama ona naklonost k fantastičnome, ona čežnja za nepoznatim, ona težnja da prebrdi granice prostora i vremena. On oživljuje nedičku himnu zori, kao

Schiller onu grčkim bogovima, i prolazeći Chiaronom, utiskava mu se u pamet i u stihove pejsaž, što bi dobro poslužio za vrzina kola Brochena ili divlji lov."

*

Nakon *Novih Barbarskih Oda* Carducci nastavljaše svoj rad istim smjerom. G. 1889. izadjoše u knjigu ode ispjevane od 1882.—1889. pod naslovom „*Terze Odi Barbare*". Teško je vjerovati, ali je ipak istinito, da se je pjesnik i u ovima uzdržao na dotadanjoj visini. Premda s nekim već napomenutim odama bijaše stignuo do vrhunca umjetnosti, povrh kojega je nemoguće smrtníku pokročiti, ipak u ovoj je trećoj zbirci nekoliko njih, koje mogu stajati o bok onim prijašnjima. Takve su u ovoj zbirci: *Miramar, Su monte Mario, Presso l' urna di P. B. Shelley* (sve tri preveo Tresić, prve dvije u „Prosvjeti", a treću u „Nadi"), *Scoglio di Quarto, Alessandria, Davanti il Castelvecchio di Verona, Canto di Marzo* (ove zadnje tri preveo sam ja u „Prosvjeti") i još neke, a u svemu ih je dvadeset.

Iz ukupne zbirke odiše još mladost, žar i jačina, ma da je pjesnik odmakao dobom. Isti onaj um, koji je začeo i začetu misao izveo opjevavši sudbinu Bonapartovaca, ispisao je ovdje *Miramar*. Kako je u nas poznata, samo napominjem neke ljepote: Iznajprije je položaj i prirodne ljepote okolo kaštela Miramar, gdje no uživaše idilski mir i sreću sa svojom ženom nadvojvoda Maksimilijan. Dok mladi, plemeniti i idealni nadvojvoda odilazi i ostavlja gnijezdo sreće i mira, i ukrcava se u *Novaru*, nekakva tužna pjesan dopire s mora, koja proriče njegovu sudbinu, i u toj pjesmi odjekiva i glas meksikanskog božanstva, što će krvoločno proždrijeti tu plemenitu mladjanu dušu, taj „cvijet Habzburgovaca". Suze naviru u čitanju ove ode. Pjesnik očito, kao u tragičnih junaka, simpatiše za nadvojvodu. Krivnja je junaka, što je iz taštine primio ponudjeno carstvo, a bijaše rodjen za poeziju i plemenštinu. Pjesnik vidi u tom odmazdu povjesne Nemeze, kojoj podlijega nevin za kriva. Za pravo se ovakve pjesme ne bi smjelo zvati odama, jer je pojam ode kao neka *proslava*, a *Miramar* je pjesan boli, pjesan fatuma, pjesan tragike. To nije ni elegija, jer nema refleksija, to je najprije grčki kor, ali modernizovan, jer nema više onog slijepoga grčkog fatuma.

U ovim se trećim barbarskim odama ističe pjesnikova misao o prolaznosti svijeta, koja ga još ne zabrinjuje, ali mu se namiće. Ta misao provejava odom *Pred starim kastilom u Veroni*, ali još jače misao prolaznosti ljudskih stvari, misao smrti iskače u *Su monte Mario*, gdje pjesnik kliče: Lijevajte, prijatelji, ovdje na vrhu vino, nek se sunce prelama na čašama; smiješite se, o ljepotice, sutra ćemo umrijeti . . . Sutra ćemo umrijeti kao što umriješe oni, te ih ljubljasmo: iščeznut ćemo iz pameti i iz čuvstava kao neznatne i lagane sjene Chiarini veli o ovoj odi, da je ni Horacij ne bi bio mogao ljepše ispjevati, da je pisao na talijanskom jeziku.

Uprav zamišljavaju distisi *Presso l' urna di P. B. Shelley*, jer je zamisao velebna. Carducci krili ovdje visoko, kao što je uvijek visoko krilio onaj,

na čijemu se grobu nadahnuo u toj pjesmi. Odmah u početku pjesme važna su za tadanje mišljenje Carduccievo slijedeća dva stiha:

> L'ora presente è in vano, non fa che percuotere e fugge;
> sol nel passato è il bello, sol ne la morte è il vero.

Za pjesnika je sadašnjost ništava, samo te uzdrma i nestaje ju, dočim je ljepota samo u prošlosti, i samo u smrti istina. Ovi stihovi označuju već neku evoluciju pjesnikovu. Blizu smo devedesetim godinama, kada će pjesnik čisto i bistro ispovjediti svoju evoluciju u mišljenju; nekadanji jakobinski republikanac, kasniji umjerenjak, napokon postaje monarkista najumjerenije dlake. I do te evolucije nije pjesnika dovela ni sebičnost, niti kakva politička svrha — jedino ga je do toga dovela njegova umjetnička natura. Po svojoj ćudi bijaše uvijek u opoziciji, i kad je demagoška književnost Italiju, nakon ujedinjenja uz tolike žrtve, stala pretrpavati svakojakim knjižurinama, gdje se učilo rebelaciju postojećem sustavu, Carducci nasluti u tome bezdvojbenu propast tolike krvi i žrtava za ujedinjenje. Uz to je po naravi uvijek bio uz heroje — najsretniji, kad je koga mogao uzveličavati, jer je imao smisao za kultus herojizma. A prvaci novih demokratičkih i republikanskih pokoljenja bijahu i jesu prije sve drugo nego heroji, kako ih Carducci shvaća. Borci klasičnoga republikanizma bijahu pomrli, a Carducci našao se nekako sâm, pa je volio pridružiti se monarhiji, nego li sudjelovati u rasulu, što ga neki naumiše proizvesti iz strančarstva.

Ta politička evolucija nije bila bez dojma i za njegovu poeziju. Sadašnjost mu se čini, da ga ne može oduševiti, za to rado počimlje zalaziti u prošlost, osobito u dobu najvećih žrtava, u dobu borbe za slobodu i ujedinjenje. Time zadnja perijoda pjesnikovanja, kako ćemo vidjeti „Rime e ritmi", postaje pretežno patriotička. Naravski, ta je patriotička poezija osobite vrsti: u lirskim zalijetanjima iznaša vizionarno pred očima najslavnije momente herojske borbe — poduka novoj generaciji, kako se ljubi otadžbina. A opet uvijek se zna uzdržati na visini svoje umjetnosti. U ovim trećim barbarskim odama takve su pjesme: *Scoglio di quarto* i *A una bottiglia di Valtellina del 1848*. Ovo su historičko patriotičke vizije.

Inače se u opće uvidja u ovim trećim barbarskim odama, da se pjesnik zatvara u se, te postaje više umjetnik, nego li pjesnik — prorok. Kao da ne goji više onih nada u pobjede svojih ideala. Ovo je čas preloma : nema više one poganštine prvih barbarskih oda, već ni u novim barbarskim odama, a u ovim trećim nije mu ni u snu, da ističe paganizam (kultus poganstva), i ako je u formi klasičan.

V. RIME E RITMI

Od devedesetih se godina unaprijed Carducci rastaje ne samo sa svojim prijašnjim mišljenjem, nego i sa mišljenjem književne većine. Dočim mladji srtaju u književni kozmopolitizam, to ga srdi, kao ono šezdesetih godina, kad se je borio za čisto književni pojam talijanštine u skupu prijatelja

„cjepidlačara". Ali poodmaklo doba života ne pruža više onoga žara, da se upusti u borbu, već on se malo po malo još više usamljuje u svoju umjetnost, i postaje aristokratičniji.

Suviše odmaknuvši godinama i približivši se šezdesetoj mora nekako, da je i to počelo djelovati na njegov duh. Duša se njegova zamišlja pred svemirom, pred tajinstvenošću ove začudne vaselene. To ga kao muči i vodi razmišljanju. Kao da bi se htio podati misticizmu — tako mu se vrhunaravnost namiće. Ipak je neodlučan: Nema srca ni jakosti, da uztraje paganizmom, dapače s njime se je za uvijek razkrstio. G. 1894. drži javni govor u San Marinu, i tu govori o vjerovanju u jednoga Boga i o božjoj providnosti (gledaj „*Prose di Giosuè Carducci*", Bologna 1905. str. 1213). Ne će da se čisto izjavi, ali već tko prouči neke pjesme u „*Rime e Ritmi*" (izašle g. 1899), gdje je sakupljeno desetgodišnje pjesnikovanje od 1889 naprijed, uvjerit će se sam o evoluciji u mišljenju.

Ali ipak i u ovoj zadnjoj perijodi pjesnikovanja Carducci znao je opet, da podade dobrom dijelu svojih pjesama neku umjetničku tendenciju, koja, ako i ne proviruje očito iz pjesme, jer hoće da ostane na umjetničkoj visini, opet jasno se razumije, što želi i traži. To je patriotička nota, koja odjekivaše, kako već prije napomenuh, u nekim zadnjim barbarskim odama. Kod njega je ta patriotička nota osobite vrsti. U mjesto da prodiče, on iznaša najslavnije momente iz narodne historije, osobito one preporoda i ujedinjenja, te onom već poznatom plastikom i intuicijom prošlih vremena oživljuje pred sadašnjošću vrline herojâ. A ta poezija ima da čini ono, što od prilike govoraše Massimo d' Azeglio „da stvara Italijane". To je gradjanska patriotička poezija, koja uprav s te strane, što hoće da bude uzgojna, i što hoće da sačuva teško i krvavo stečeno ujedinjenje domovine, te uči primjerima gradjanske vrline, jest poezija aktuelnosti, ma da mu radi takve poezije neki od mladjih prigovarahu. Za to svijestan najnovijega vremena u jednoj bilješci te zadnje zbirke doslovce piše: „Sadašnjost je romana, drame i novina; budućnost je u rukama božjim. Ali prošlošću bolnom i slavnom može se i sada baviti pjesma". I za to ovdje prevladjiva patriotička poezija na osnovi historijske vizije. To podava ovim lirskim pjesmama osobiti karakter gradjanske i nacionalne poezije. To je neka vrst povratka k idealnoj domovini, to je uskrsnuće latinskoga genija, što bi se imalo ispuniti u modernom vremenu. Htio bi da moderna Italija prisvoji vrline starijih. Niti za to traži ista, što je samo apstraktno ili goli ideal, već hoće sve, što je plemenito i čovječanski.

Već u *Nel chiostro del Santo* na početku zbirke pjesnik se zamišlja na prolazak godina: Kao oblaci, kao pjesme bježi kratak ljudski vijek; pred zalutalim očima što šapće i hoće neizmjerje? — Tako se pita nekadanji panteista i poganin, koji prije ne htijaše ni u snu baviti se prekogrobnom sudbinom, već mu jedino bijaše do toga, da se kao posljednji sin Eolske poezije nauživa sunca, života i prirode. Onaj, koji u grčkim proljećima vidjaše pravi život; onaj koji se u gotičkom hramu zgražaše nad tamom,

što tu vlada i nagoni na misticizam, te jedino iskaše Grkinju Lidiju i žarko sunce; onaj koji na izvorima Klitumna ustajaše na obranu zapalih poganskih božanstvâ, dapače tvrdijaše „da umiru druga božanstva, ali ona grčka nikada" — i sâm se podava nekom mističkom razmišljanju. Što šapće svemir? pita pjesnik. Tko zna, ipak kao da bi htio reći, mora još nešto tamo da bude. Još bolji dokaz ove spomenute evolucije, to jest približenja vjeri, pa bilo to plod učenja ili starosti, pružaju četiri soneta *Nicola Pisano:* Nikola Pizanac izradio je na mramoru priču o Fedri i Hypolitu. Kasnije upotrebiše to za grobnicu i uzidaše u zid pizanske crkve. Pjesnik sred pobožnog svijeta, što se sabrao na misi, sred pjevanja i orgulja vidja od te radnje pred sobom Mariju, te ju slavi: „To je ona, što je zovu patnici sred plača pod barbarskim mačevima, to je ona, što je iščekivali odkupljeni narodi znakovima, što se vijahu za pobjedu. To je cvijet Jesse, što nadvladjivaše duge semitske zime, i rosne hvoje otvara suznim milosrdjem."

Ali je svakako najvažnija za ovu evoluciju pjesma *La chiesa di Polenta,* koja g. 1897. (tad izašla) izazva čitav niz studija i članaka. Pjesmu ovu spjevao je prigodom kad se je popravila crkva u Polenti, gdje je neko vrijeme proboravio. Carducciu ova crkva dozva u pamet dvije osobe iz talijanske povjesti: Francesku da Rimini, čijem ocu Gvidu, gospodaru od Ravenne, pripadaše ova crkva, i Danta Alighieria, koji je onu nesretnicu ovjekovječio onim divnim ulomkom, što se nahodi pri kraju V. pjevanja „Pakla". Crkva bi obnovljena, što je Carduccia razveselilo; jer predaja hoće, da je u tu crkvu dolazila Franceska kao djevojče, kasnije udata za Gianciotta Malatestu, i od istoga ubijena radi preljuba sa bratom mu Pavlom; dapače jedan čempres kod crkve zovu „cipresso di Francesca". Uz to pričaju još, da je Dante pohadjao rečenu crkvu i u njoj se Bogu molio. U trideset i dvije safične strofe sa nekoliko poteza predočuje genezu Italije i Italijanaca, dok ne dospije do sadašnjosti, da se obrati rečenoj crkvici:

„Zdravo, crkvice moje pjesme! Ovoj brižnoj majci, o ti preporodjeni Talijanski narode različna života, podigni glas

„tvoje molitve: neka zvono zvoni kao opomena: novo popravljeni zvonik neka glasi od brda do brda: Zdrava Marijo!

„Zdrava Marijo! Kada po zraku odjekiva pobožni pozdrav, umrli ljudi odkrivaju svoje glave, prigibaju čelo Dante i Aroldo.

„Lagana melodija poput flautâ prolazi nevidljivo med zemljom i nebom: valjda su to duhovi, što bijahu, jesu i bit će?

„Slatka zaborav trudnoga života, tjeskobni uzdah za tišinom, nekakva ugodna čežnja za plačem osvaja dušu.

„Šute životinje, ljudi i stvari, u zraku iščezava ružični zapad, a valoviti vrhunci gora mrmore: Zdrava Marijo!"

Mnoge je ova evolucija osupnula. Tako je Stiavelli u „Fanfulla della Domenica" uskliknuo, da je ovo slučaj, kojemu se mogu prilagoditi stihovi Manzonia u odi Napoleonu:

Vjero krasna, blaga, besmrtna,
Na pobjede vična toli,
Pamti i tu, uzveseli se.

Najljepša historijska vizija u smjeru patriotičkom je *Piemonte*. To je pjesma u slavu Karla Alberta; epopeja g. 1848. Sjajno i tragično ono doba herojskih čina i velikih nesreća nadahnuše pjesnika. Viteška i mistična pojava Karla Alberta našla je svojeg pjesnika. Oda počimlje krasnim opisom Alpinskog kraja u Piemontu: Iz tišine rasutoga plavetila izadje na suncu orao, i raskrili na postepene krugove svoj mrki svečani lijet. Za tim opisuje nakon pozdrava Piemontu različita mjesta, podavajući im u kratko osobitu njihovu karakteristiku. Tu ustade prvi Viktor Alfieri, predteča talijanskoga preporoda: i prolazeći zemljom plavokos i nemiran — Italija, Italija — vikaše na sve strane neobiklim ušima i oporim srcima i klonulim duhovima: Italija, Italija — odjekivahu grobovi u Arguà i Ravenni, i usljed njegovog orlovskog lijeta uzdrmaše se kosti, razasute širom poluotoka, da ustanu oboružane oružjem i bijesom. I narod ustade kô jedan čovjek. To bijaše godina čudesa i proljeće otadžbine, kliče zanosno pjesnik, sjećajući se onih godina, kada bijaše mlad. I sada on „sijedih kosa" pjeva kralja svojih mladih dneva, što ga se toliko klevetalo, a u istinu bijaše žrtva svoje patriotičke ljubavi; jer je, da spasi domovinu, rado se odrekao prijestolja, i svojevoljno krenuo u progonstvo, kad trgnuti mač nije ispunio nade u njega postavljene. Ispričavši u nekoliko strofa zgode i nezgode onih godina iznaša živo viziju Karla Alberta pri smrti: ujedinjenu Italiju. Osobito je završetak krasan: Karlu Albertu poslije smrti dolaze u susret mučenici talijanske slobode, na čelu im grof Santore Santarosa, koji prvi razvi barjak slobode, i oni prate dušu Karla Alberta do božjega prijestolja pjevajući pogrebnu pjesan: — „Evo ti, o Bože, kralj što nas rasprši, što nas udari. Sada, o Bože, i on je poginuo, s čega i mi poginusmo, za Italiju. Vrati nam domovinu: I živima i mrtvima, radi pušeće se krvi po svim poljanama, radi boli što izjednačuje kraljevske dvorove kolibama, radi slave prošlih godina, radi sadanjeg mučeništva, o Bože, onoj junačkoj prašini što drhće, ovoj veselećoj se angjeoskoj svjetlosti vrati domovinu, o Bože; povrati Italiju Talijancima."

U ovoj zbirci ima nekoliko krasnih Alpinskih pejsaža. Evo pjesmice *Sant' Abbondio:*

„Nebo je jasno kao da ga je onamo s prijeka obasjalo adamantinsko svjetlo, snježane Alpe sjaju se poput ljudskih duša, što ih je ljubav užarila.

„Iz koliba vije se bijeli i modrikasti dim na valove sred stabarja, što ga miče lagani ćuh: tekući Madezim hiti kao med biserjem.

„Alpinke u crveno odjevene idu na tvoju svetkovinu, o sveti Abbondije: i godi pjevanje njihovo, rijeke i jelâ.

„Ondje dole što se smiješi na dnu doline? Mir, srce moje; mir, srce moje. Oh koli je kratak život, a tako je lijep svijet!"

K ovom se ciklusu može pridodati i *Esequie della Guida*, što ju cjelovitu prevadjam, a opisuje pogreb alpinskog vodjača:

„Klonuvši mu desnica, koja je smiono kopljem mahala sred ledenjaka, gorski osvajač leži na odru.

„Sa Saksa dole spušta se pogrebna povorka i pjeva: govore svećenici — Pokoj vječni daruj njemu, Gospodine —

„i svjetlost vječna svijetlila njemu — odgovaraju žene: barjak smrti lelija se na vjetru sred jela.

„Isprekidano na mahove dopire tužba sprovoda, i isprekidano na mahove vidi se, gdje se sred šumâ spušta lagano tužna povorka.

„Napokon je eto na otvorenu, i pristupa grobištu. Položivši odar sred križeva najprije zbori svećenik: — Bog te pomilovao,

„Emiliju, kralju gorski: i bio si pobožan, i svaki dan tvoje molitve uzlazile su do krila Marijina.

„Žene u crnini oborena pogleda u zemlju u isto vrieme plaču već mrtvu djecu, i onu, što će im umrijeti.

„Na jedanput magla, što ovijaše Mont-blank, eto se rasprši, i iščezava u čistom i vedrom zraku:

„Tamo dalje sred raspršena oblačja visok, šiljat i ponosan pruža se, i dok dijeli kao za prijetnju nebo, na suncu odsijeva *Zub gorostasa*".

U pjesmi *Presso una certosa* (Kod jednoga grobišta) Carducci kao da se zamišljava, gledajući pred očima smrt:

„Od one zeleni, što se tužno ističe sred žutog i crvenog lišća bagrena, bez vjetra jedan list se otrgava: i s laganog šušnja čini se kao da je prošla jedna duša.

„Magla nad žuborećim potokom čini se srebrna koprena, sred magle u potok pada list, da se izgubi. Što uzdiše grobište s čempresja tugaljivo?

„Iznenada prodrlo sunce nad vlažnim jutrom, hiteći sred bijelih oblaka po modrome zraku: osvjetljuje mrku šumu, što ćuti zimu.

„Ja, prije nego li zima osvoji dušu moju, žudim tvoj posmjeh, o sveta svjetlosti, o božanska poezijo! Želim tvoju pjesan, oče Homeru, prije nego li me sjena obujme".

Ovako predzadnja, a evo zadnje Carduccieve pjesme „*Congedo*" (Oproštaj):

„Trobojni cvijete, zapadaju zvijezde usred mora, a ginu pjesme u mojemu srcu".

Tako je zaključio g. 1899. pjesnik svoju zadnju zbirku „Rime e Ritmi", i nije se više pjesmom javio, u koliko znam, ma da je živio još osam godina.

*

Evolucija Carduccieva dala je prigode prigovorima, ali se je našlo onih, koji čitavim knjigama dokazaše njegov umni razvoj mišljenja logičkim. U opće pak tražiti od jednoga pjesnika, da bude kao u politici tako i u čitavom mišljenju svojega života ukočen u dosljednosti, pokazuje nepoznavanje historije, koja nije drugo nego pričanje evolucije ljudstva. Apsurdno je misliti, da na pjesnika ne će djelovati savremeni dogadjaji, kad uprav pjesnik, jer je pjesnik, osjeća najjače promjenu ambijenta, jer mu je duša najćutljivija. Mora se paziti najviše na to, da pjesnikovi osjećaji, ma odakle dolazila inspiracija, uvijek budu plemeniti i neokaljani. A Carducci pjevao Viktora Emanuela ili Garibaldia, Savojski križ ili revoluciju u Siciliji, Karla Alberta ili crkvu u Polenti, uvijek mu je svrha moralna i patriotična. Za to je Carducci genij u uzvišenom smislu te riječi, jer u njegovoj poeziji obiluje moralna sadržina. K tomu (ma da se je kadkada u prvim perijodama ogriješio o shvatanje i tumačenje kršćanstva, što je kasnije indirektno kao opozvao) nije nikada okaljao svoje poezije pornografijom i blasfemijama, ma da je bilo ušlo to u modu, osobito nakon g. 1877.

ANTE PETRAVIĆ

KAD PADNE NOĆ . . .

Preda mnom svud se beskrajna
I siva pustoš stere,
Daleko u neizmjernost
Bez kraja i bez mjere.
Tišina pusta kraljuje
Na tome polju sivom,
A nigdje nije nikoga,
Ni traga stvoru živom.

Moj pogled bludi poljem tim
U bezmjernu nirvanu,
A sive magle prolieću
Ko pozdrav zadnjem danu,
Kad nestati će sunašca,
A s njime i života,
Kad iščeznu i posljednje
Iluzije ljepota.

I ni na što tad ne mislim,
Već na to polje sivo,
Zaboravljam na prošlost svu,
I što sam sve uživo,
Kad cvalo mi je proljeće
I s njime žarki snovi
I kako bolno proplakah,
Kad život mi otplovi.

Tek kadkad bljesne gdjekoja
Zaboravljena miso,
Što plamenim sam slovima
U mozag je upiso,
A mahnito uzavrije
U meni krvca vruća,
I onaj čas bih mogao,
Da umrem od čeznuća.

FRAN GALOVIĆ

ČRTE, POTEZI I STRUJE ČESKE KNJIŽEVNOSTI

(Svršetak.)

Život i shvaćanje ladanjskoga puka u Moravskoj pruža nešto samosvojno, izvorno. U podpuni, živi život zagrabiše braća Mrštikovi, najbolji českí realisti i najpouzdaniji poznavaoci djačke biede. Vilim *Mrštík* prvi je izašao na mejdan za ruski realizam i za francezki naturalizam; preveo je „Vojnu i Mir". Sabrani mu „Snovi" i „Pia desideria" sadržavaju oštre kritike, nu zdrave i jezgrovite misli.

U „Santa Lucia" slika težku životnu borbu českoga sveučilištnoga djaka, koji napokon podlegne a svršava u bolnici. Ova je knjiga prouzročila gotovu pobunu u književnosti, djačtvu i medju liečnicima.

Život pražke akademičke mladeži ća u najtamnije zakutke sliedi Mrštík u svom velikom romanu „Svibanjska priča" (Májová pohádka), u kojoj crta sliku idealno rodoljubnog starca svećenika, a podaje i moravskog „Oblomova", pak moravsku prirodu u savezu sa pupajućom ljubavlju. Njegove „Sličice iz južne Moravske", žive i plastične, gotovo dišu ljubavi za te pokrajine.

Vilim *Mrštík* piše i zajedno s bratom si Alojzom, koji je objelodanio „Godinu dana na selu". Literarni je to pojav prvoga reda, u kojem je duboko zavirio u dušu českoga puka. Alois i Vilim Mrštík idu u red najboljih českih umjetnika. Nešto je u njima duha Turgenjevljeva.

Šteta, što politički život često zauzimlje čvrsto pero dra. Jana *Herbena*, veoma poznatoga svojim slikama južno moravskih predjela. Nacrtao je slike cielih pokoljenja južno-moravskoga puka. Osim toga česka se literatura može izkazati dugačkim redom spisatelja i spisateljica, koji se odlikuju poznavanjem stanovitih predjela. Dapače i Šlezka ima svojega Slamu.

Neki sasma posebni pravac misli zauzeli su realistički pisci *Šimaček* a *Šlejhar*. M. Šimáček (uredjivao prije „Světozor", sada uredjuje „Zvon"), je českí Gončarov. Mirna, tiha umjetnička ćud, koja ne ćuti partajički za svoje figure. Temeljiti motrilac, kojega oštar vid zapaža i posjetnicu na vratima, uz to je filozof, koji sa svojim junacima promatra život svestrano pa im o njem kazuje svoje mnienje.

Akoprem pripovieda mirno, bezstrastveno, ipak umije čitaoca zanieti poput ruskih romanciera, s kojima zajedno unapredjuje velike ideje ljubavi

i dobrote. Pravi je veleumjetnik u opisivanju života tvorničkih činovnika i radnika*.

Na glasu su mali njegovi romani „Iz života filosofa Kořinka", koji je, još djakom, podučavao u mnogim pražkim kućama, što mu je pružalo prilike, da zaviri u vrelo života pa je u čarobnoj drobnoslikariji podao ove zanimive tipove iz Praga. U velikom svom romanu „Prozorje prošlosti", na kome je radio više godina, razglaba nazore liečnika, podvrženoga uplivanju svoje putene ćudi i nutrnje mu borbe. Ćuti svoju slaboću za ženu, mudruje sam o sebi i svakome svome činu, ali nije kadar uzvinuti se čvrstom, odlučnom voljom do plodonosna rada, ma i priznavao svoje slaboće. Neodlučna mu ćud odbija ga od svake plodonosne radnje, akoprem bi kao spisatelj bio za nju sposoban. Konačno se ipak dovinuo kroz one borbe, koje su ga ubijale, do naravne, njegovom nadarenju odgovarajuće filosofije, te razvija barem kao ladanjski liečnik djelatnost, koja ga zadovoljava. I ženski su karakteri prikladno izradjeni.

Od prvobitne se osnove Šimáček ne odaljuje ni za vlas; vidi se to i u njegovim dramama, gdje mu je baš pravo stajalište. On je medju svim českim piscima najbolji umjetnički analitičar. Nad svakim pitanjem, što se ima riešiti, a koje u svojim romanima osvjetljuje sa raznih gledišta, stoji rješitba: „Najbolje je biti dobrim, htjeti dobro, činiti dobro".

Koješta slično njima ima Josip *Šlejhar* iz sjeverne Češke. I on je izvrstan poznavalac života osobito u tvornicama šećera, a poput Šimáčka vrstan je poznavatelj duše. Ne samo dušoslovac, već je više psihopatolog, koji se svojim opisom ljubavi dotiče najskrajnijih granica; ljubi nesretnike, patnike, dapače i same uboge životinje, („Melanholičko pile", „Ryzka", „Zmija"), čime se približava Dostojevskomu. Svrha mu je predočiti neumoljivu istinu. U njegovu realismu utajiva se sentimentalnost kao kod pisca „Braća Karamazovi". Slog mu je težak; njegove su slike tamne, izkustva žuhka, ali ljubav za ponižene svagdje izlazi na vidjelo.

Posljednji navedeni pisci, zastupnici su čeških realista. Najnovije se doba njeguju romani iz života radnika, (Tuma-Sokol, Jonáš), u kojima se često sudaraju pitanja družtvena sa pitanjima narodnim; Čeh je obično radnik, službodavac je Niemac ili žid.

Posebni odjel tvori literatura českoga svećenstva, koje temeljito poznaje život na ladanju kao i osebujnosti ladanjskih stanovnika. U svojim djelima često upadaju u znatno poučni ton. Mnogo duhovnika piše romane iz družtvenog života, pa su jako plodni u svojim proizvodima.

Česka obiluje i spisateljicama. Nekoje poznavaju temeljito pojedine pokrajine, sve se pak odlikuju ćutljivošću i revnim rodoljubljem. Od starijih, poput dviju posestrima zviezda, odlikuju se Karolina *Světlá* i sestra joj Sofija *Podlipská*, prva osobitom literarnom karakternošću, originalnošću, psihologijom i analizom ženske duše kao i rodoljubljem u historičkim svojim

* „Osvit" je donio moj prevod njegove božične crte: „I to bio badnjak". *M. F.*

*

pripovjedkama*. Světlá podala je djela trajne vriednosti, a manje nadarena sestra joj Sofija, mirnim, tihim načinom crtala je slike većinom iz gradjanskoga života. Poput blagohotno djelujućeg bistrog potočića struji dikcija njezinih mnogobrojnih spisa. Obe sestre obogatiše svojim djelima česku beletrističku književnost.

Ovih su vriedne nasljednice Gabrijela *Preissová*, koja donosi slovačke i korutanske pripovjedke, te naturalističke drame iz moravskoga života, zatim Ružena *Jesenská*, Božena *Viková-Kunêticka*, Tereza *Nováková* i cieli dugi nepregledni red ostalih.

U Českoj većinom rodoljublje oživljuje odnošaj medju mužem i ženom; glavno poticalo romana je ljubav. Najobljubljenija lektira u Českoj je historički roman, kojim se neki pisci revno zanimaju. Česki je narod ponosan s Husitskih ratova, s Karla IV., otca naroda, i tugaljivo sjeća se posljedica kobnog tridesetgodišnjeg rata te katoličke reakcije, koja je uništila česki narod. Od pamtivieka ljubili su Česi povjestničke knjige i pripovjedke; osobito pak u novije doba hrle za njima, gdje prerano preminuli Václav Beneš *Třebízsky*, pa Alois *Jirásek* toli se revno i zvanički zanimali i stvarali povjestničke pripovjedke.

Václav Beneš *Třebízsky* bijaše katolički pop, nu duša mu prionula na heretičku dobu husitsku. Ljubio je kolibe sa slamnatim krovovima i razumio je ganutljivo čitati u dušama onih, koji su tamo stanovali još pod krutim jarmom robote. Bolnim, krvarećim srdcem pisao je „Elegije iz tridesetgodišnjega rata". Sasma svladan i zakopan u svoj predmet, pišući sav je drhtao; turoban, razsuti mu slog, odavao je sanjarsko njegovo uzhićenje, što ga je svladalo za pisanja. Čuvstvo i rodoljubno nastojanje vodili su mu pero vanredno tvorne moći. U Českoj bijaše svojedobno najobljubljeniji spisatelj, a puk je njegove spise najradije čitao. Predmet za svoje proizvode uzimao je Třebízsky skoro uviek iz česke povjesti, samo jedanput iz kozačkoga, pa iz bugarskoga života. Tudjinac bi težko pojmio važnost i zamašaj njegove dikcije i njegova uzhićenja.

U Českoj sada se najviše čitaju djela Jiráskova; on je uz Vrchlickoga najplodniji autor. Zadubio se u sve dobe česke prošlosti i iznio ih plastički. Kao zvanični povjestničar mnogo je mirniji od Třebizskoga Skice mu i pripovjedke kazuju kulturno-historički i jezični kov dobe, koju zorno prikazuju. Pripovjedke naliče veličanstvenim povjestničkim slikama, u kojima se javlja meštar realističke umjetnosti, te ga je moći porediti sa Sienkiewiczem. Tegobno, da ne reknem nemoguće bi bilo u kratko podati sadržaj tih trideset svezaka njegovih sakupljenih djela, koja se nalaze osobito u učitelja i obrazovanih ljudi uobće.

Jirásek se umije zanieti i u maglovitu dobu priča; cieli niz sujeta odabrao je za svoja djela iz dobe Luxemburgovaca i Husitskih ratova, iz dobe, kad su

* Dvie pripoviedke K. Světlé donio je stari „Vienac" u mojem prevodu; druge se nalaze u redakcijama ne znam već kojih listova. *M. F.*

se Česi razštrkali cielom srednjom Europom. S umjetničkoga gledišta ocienjuje mu se najviše djelo „Psohlavci"*, u kojemu je seljaku Sladky-u postavio trajan spomenik; Sladky se postavio na čelo ladanjskoga puka, da se bori protiv ugnjetavanja vlastelinstva.

Znamenite dobe českoga uzkrsnuća predočio je Jirásek u „František Ladislav Vek", pa u novoj kronici „Kod nas", gdje predočuje sve rodoljube, koji sudjelovahu kod velikog narodnjeg preokreta. Zasluge Jiráskove ocienjene su već kritički. I drame je pisao Jirásek, pa i u njima se kazuje epikom, povjestnički mu romani kazuju nepristran realizam, što pak drame predstavljaju povjestničke slike („Žiška").

Medju ostalim historičarima jedan od najrevnijih obradjivača povjestničkih sujeta je Siegmund *Winter*, vrstan kulturni historičar, koji umije sretnom rukom crtati kolorit dobe i jezika. Uza to pripovieda zanimivo i humoristički.

Posebni skup tvore slavofilski pisci, koji sa velikim zanimanjem razjašnjuju život i kulturna nastojanja pojedinih slavenskih naroda. Medju českim slavofilima posljednje doba svraća k sebi živu pozornost *Havlasa*, štovatelj Tatra, te kazuje vanredno nadarenje, ljubi nagle, nove i neočekivane misli, neobične silne strasti, romantičke dogadjaje, domišljat je i dosjetljiv.

Tako reći lužički konsul je Adolf *Černy*, koji u literarnom svom djelovanju zauzima mjesto preminulog Ede Jelinka. Ovaj je njegovao českopoljačku uzajamnost idealnim načinom, a napisao je liepih pripovjedaka iz života poljačkih gospodja i djevojaka. Plodno je i zaslužno djelovao, a idealni posljedak tomu je časopis „Slovansky Sbornik" (Slavenska Sbirka).

Izdašno djeluju F. A. *Hora* i B. *Prusík* svojim prevodima iz poljačkoga; potonji je poznat kao autor pod imenom Ščerbinsky.

Dr. Servatius *Heller* pisao je iz ruskoga života, a romane mu je prije dvadeset godina česko obćinstvo upravo gutalo. Ovi stepni romani, pa iz nihilističkog i policijskoga djelovanja, te sa Krima, obljubilo je česko čitateljstvo više od njegovih pripovjedaka iz pražkoga života.

Ini mali dio česke literature tvore pripovjedke iz jugoslavenskoga života. Ima u njima mnogo romantike, ali i puno izvornoga, radi česa su u Českoj obljubljenom lektirom. Sujet im je uzet obično iz okupacije Bosne, ustanka Hercegovaca, pa iz okolice Trebinja u dobi, gdje jugoslavenska braća ni sanjala nisu o nekoj slavenskoj uzajamnosti prema austrijskim slavenskim vojnicima. U ovoj struci književnosti valja navesti osobito pokojnog Ignata Hořicu, Holečka i Raušera, koji crta liepe slike iz Srbije.

Ignat *Hořica* poznavao je tako reći svaki kamen u Boki Kotorskoj; prisustvovao je ustanku na jugu, a kao vrli motritelj imao je smisla za položaj i odnošaje Bošnjaka. Da razumiješ osebine toga puka, moraš biti

* „*Pasje glave*". Ime im je Chodové", od choditi = hoditi. Chodové bijahu vrst graničara na granici Česke prema Saksonskoj i Bavarskoj uzduž ciele „Šumave". Od českih su vladara nadareni bili mnogim povlasticama, a u znak budnosti, bdienja imadjahu u štitu „pasju glavu", odakle im prišvarak „Pasoglavci".

Chodové bijahu vatreni i savjestni branitelji ulaza i prelaza u kraljevinu Česku, al i svoje slobode i povlastica.

snabdjeven povjestničkim i folklorističkim znanjem, koje je Hořici pomagalo u njegovome motrenju. Uz to je bio okretan pripovjedač, koji je svojim skicama iz vojničkoga života znao probuditi zvjedljivost čitateljevu, a zaslužan bijaše i u tome, što je svoje zemljake upozorio na pojedine tipove iz Šlezke. Konačno je napisao još i historički roman, kad ga u Marseille-u iznenadce ne snadje smrt.

Josip *Holeček*, urednik dnevnika „Národní Listy", ima u českoj literaturi neki praizvorni kov. Poznat je kao izraziti prijatelj Rusa i Srba, a u velike štuje Crnu goru. Nijedan slavenski narod ne ima tako duboki uvid u život i živovanje Crnogoraca, kao što ga imaju Česi posredovanjem Holečka, pače možemo uztvrditi za budućnost, da je drevna, stara Crna gora sa svojim izumirućim plemenom crnogorskih junaka, našla u Holečku svojega najboljega slikara. Osvjetljuje i novije odnošaje, ali sa svojim starim (analfabetnim) ministrima, koji ne znaju čitati, polagano ali sigurno izumire i stara slavenska Sparta sa svojim častnim, dostojnim običajima i svojom ćudi.

O Rusiji napisa Holeček znamenitu studiju. Ova su djela svratila k sebi pozornost i same ruske književnosti. Veoma zanimivo je njegovo shvaćanje duše českoga puka. Po načinu ruskih slavofila traži u puku zdravu slavensku koreniku.

Iz njegovih sadanjih svojstava tumači povjestničke dogadjaje te nalazi u ladanjskom puku značajnih crta, koje dosele nikomu ne bijahu poznate. Holeček postupa sistematički i dokazuje u toj osnovi svaku svoju tvrdnju i svaku misao. On je filozof dubokoga duha s tom prednošću, što umije zanimivo podati dokaze za i protiv svoje tvrdnje.

Ma da je Holeček napisao gotovi bezbroj pripovjedaka, a preveo finski pučki epos „Kalevala", njegovu će slavu osjegurati subjektivno motrenje českoga puka, pri kojem je mnogoputa razpoznao posljednju crtu izvorne mu osebujnosti.

U kolo najbolje nadarenih spisatelja spada Jakov *Arbes*, stvoritelj posebnog umjetničkog oblika, naime romanetta. Sadržaj mu je uviek neobičan, sasma nov, često romantičan, izradba uviek osebujna, a da se ni u čemu ne opetuje, dirljiva. Živce čitaoca uzrujava u veliko, a prevejana izradba ga preseneċuje. Pripovjedke mu i romani naliče sjajnom kaleidoskopu, u kojem svaki okret podaje nove, dražestne slike, koje se sastaju u stanovitoj točki. Kod njega je sve dobro promišljeno, te u pravi čas nastaje rješitba čvora. Neka, reći bi, nervoznost, diše iz njegovih romaneta, pa prelazi na čitaoca, kako to biva kod lektire Maupassant-a. Najveći Arbesov roman „Mesija", razvija se na američkom tlu za dobe ratova radi oslobodjenja Crnaca.

Arbes je napisao takodjer cielu povorku slika iz života čeških umjetnika, koje i tudjina uvažava, a nesretni Hynek Mácha našao je u njemu svog vriednog životopisca. Živa mašta te neizcrpljiva domišljatost uvršćuju Arbesa u najzanimivije slavenske pisce. Njegova kao i Zeyerova te Klostermannova djela bila bi po svom sadržaju tudjini najpristupnija.

Osim navedenih još se cieli dugi niz spisatelja brine za duševnu hranu širokih pučkih slojeva, tako n. pr. pisci humoristički, pa pripoviedači događjaja vojničkih.

Sveobći posljedak česke literature početkom dvadesetoga vieka naznačiti nam je toli probitačnim kao i kod Poljaka.

Česi se mogu ponositi s najplodnijim, universalnim spisateljem Vrchlickym, a osim njega imaju još nadobudni mladi naraštaj prozaista i pjesnika. Produkcija je neizmjerno velika. Razvoj česke literature od uzkrsnuća česke narodne sviesti, dakle od najneznatnijih početaka, pa do današnje visine, napredovao je munjevnom hitrinom tako, da se sličan pojav ne nalazi ni u jednoj evropskoj literaturi*.

MARA FABKOVIĆKA

* Ovaj je prikaz crpljen iz raznih izvora, te mjestimice nadopunjen.

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak)

XI

Istom pred zoru prispjeli su na malu, priprostu stanicu, oko koje na daleko i široko nije bilo druge kuće osim one željezničkoga stražara. Tu je već čekala kočija s Muićeva imanja, od koje je doletio starčić kočijaš — svima dobro poznati Luka — da prihvati škatulje i ostalu prtljagu, što je brzo bila iznesena van na zemlju, uz tračnice, jer je vlak nakon jednoga časa odmah odjurio dalje.

Stari se Muić protezao izišavši van i udisao svježi jutarnji znak. Olgina mati je zievala tužeći se, kako je sva u kostima kao izubijana od vožnje i od spavanja u vagonu. Olga i Andrijević pomagali su Luki nositi stvari do kočije. Njih su dvoje bili vedri i zadovoljni, a na Olgi se više nije opažala tuga, bar ne onako kao jučer. Ona je pače mirno upitala Luku:

— Kad je, Luka, umro stric po noći ili u jutro?

— Ne znamo mi, frajlice, ni sami. Našli smo ga mrtva. U veče je meni još rekao: „Luka, upregni sutra konje prije zore". Morali smo kao ići tamo daleko u šumu, da nam se hrastovi odmjere. Još se zviezde vidjele — bilo to jučer u jutro — a ja se skočio iza sna. Uprav sam sanjao od pokojnog gospodina. Došao on kao meni, pa veli: Luka, danas ćemo se bez konja voziti. — „Ma, kako bi, gospodine, bez konja?" — E, tako vidjet ćeš! — Pa stao izprezati konje i tjerati ih, a ja da moram s njim u prazna kola. I kako mi sjeli u kola, a ono kola sve onako prazna počnu brzo, brzo letiti, a ja se probudim : sve me znoj od straha prošikavao. Brže prežem konje, ali mi nekako ne ide od ruke: čas se zamrsile uzde, čas puknulo štogod — i tako. Već kad sam bio upregnuo, idem ja gore, kucam na vrata : ništa. Prije bi on od prve čuo. Kucam dalje, lupam, vičem :. Gospodine, ustajte! — Ne ustaje taj. E onda, što sam mogao drugo, nego probudim „frvaltera", dodju i sluge, razbijemo vrata, a gospodin — Bog mu daj duši lako — leži, ukočio se. Morao ga je „šlag" udariti sinoć ili u snu, Bog jedini zna.

Još su Luku pitali za kojekakve sitnice — najviše dr. Muić, a onda su sjeli u kočiju.

Na iztoku se radjalo sunce.

Andrijević zahvati pogledom okolna polja, što su se sterala na obje strane puta, kuda su se vozili. Usjevi se zelenili i jedva vidno ljuljali u jutarnjem hladnom vjetriću; tamo daleko prema pašnjacima, uz grmlje, vidjela se goveda, kako su upravo izišla na pašu. Prvi glasovi dana, koji se budi, prijatno su djelovali na Andrijevića, i on se osjećao posvema čil i vedar, premda je tek dva tri sata i na prekide spavao.

Njemu se noćašnja noć čini doživljajem. Ta on i Olga putovali su kao muž i žena. Poslie, kad im je bilo nespretno onako na sjedećki spavati, udesili su sjedala kao krevet i ležali jedno uz drugo. To je sve nekako samo sobom došlo i u onoj pospanosti, što su je obojica osjećali. U jutro, kad je Andrijević Olgu cjelovima probudio, ona se malko zarumenila i sjela opet na svoje staro mjesto poravnavši kosu, a Andrijević do nje. Je li Olgina mati to sve vidjela ili nije, ne može se pravo znati, ali zadovoljna je bila, što se opažalo na prijatnim pogledima; kojima je susretala i Olgu i Andrijevića. Ta noć, ako nije imala u sebi osobitih doživljaja, ipak je sama za sebe bila Andrijeviću doživljaj, i on tu rieč nekoliko puta u duši ponavlja. Ona mu je Olgu sasvim privukla do u najintimnije blizine. On sad kao nigda osjeća, da se ne će moći od Olge tako lako ili pače nikako više razstati. Nije se doduše još izjavio ničim ni dru. Muiću ni Olginoj majci, pače ni Olgi samoj stalno, ali zar nije ovakav intimni, nesakrivani saobraćaj više nego li ikakva izjava? Oni su valjda — misli Andrijević — vidjeli, da je on spor i neodlučan, pa više ni ne čekaju na njegove kakove izjave, već puštaju stvari, da se razvijaju same od sebe, dok on tako ne zapane, da se ne će više moći izvući. Ta, sumnjivo mu je upravo, da Olgina majka više ni jednom riečju ne spominje Olgu kao prije. Ona ih uobće pušta većinom same i ne smeta im. To je dakle njezina nova taktika!

A ova neka razumnost i proračunanost kao da prelazi i na Olgu. Evo, njezino je lice mirno i pogled isto tako; kao da to sve mora tako biti; kao da je već odavno očekivano upravo tako, kako je bilo. Ona se već tako vlada spram njega, kao da mu je žena, tek samo da se obave formalnosti neke, ali inače sumnje nema nikakove, da će je on uzeti. Njezino lice odaje podpunu sigurnost.

I Antun se Andrijević smrknuo. Njega počinju ovakove misli ljutiti. Sad uobće sam sebe kori, što se odlučio na taj put, što je išao u Olgin vagon i što sad evo uz nju sjedi u kočiji, a licem u lice prema svojoj budućoj punici.

— Mene će ipak ta oporuka zanimati — progovorila je Olgina mati sa znamenovnim smieškom.

— Ja od prilike znam.

— Ti misliš na Olgu.

— Pa dakako! On ju je volio . . .

— Nemojte sad o tom, javila se Olga, a Andrijević, da je izbavi iz te neprilike, okrenu razgovor na drugo, kao da nije ništa prije ni čuo.

— Mene će ipak zanimati ovaj kraj, gospodine doktore, pa ću vam biti zahvalan, budem li mogao ostati. Onda smo bili samo na čas došli i otišli.

— Ali to je bio odmah moj predlog, gospodine Andrija! Ja ću vas pače moliti, da ostanete makar i preko cielog ljeta ovdje, jer će trebati urediti sve te poslove na imanju, a poglavito sbog kotara samog, kako smo govorili. Vi morate što više dolaziti u dodir sa svojim budućim izbornicima.

— Vjerujte, da se tomu već unapried veselim.

— Zar misliš . . . mislite toliko ostati vani? upita Olga i porumeni, što se pred roditeljima zarekla. Njezina mati je dobro opazila, kad je Olga rekla „misliš" i nasmiešila se. Dr. Muić bit će, da nije ništa zamjetio, jer je kod zaokreta pogledao desno prema brežuljku i pokazao prema dvorcu svoga pokojnoga brata: Evo nas već blizu

Andrijević je ipak dospio, da odgovori Olgi, pa joj je, poprimivši ozbiljno držanje, stao razlagati, koliki ga posao čeka i kako on zapravo shvaća dužnost narodnoga zastupnika. Pri tom se je upravo zanio i nije mogao razumjeti, kako je Olga kod toga mirna i hladnokrvna. Ona je nekamo zamišljenim očima gledala i kano da ga nije pravo slušala. To je Andrijevića bolilo u ovaj čas. Opet mu se vraćao onaj osjećaj, koji ga je uviek tako jako dielio od Olge, a taj je, da ona nema nikakva zanimanja za njegov duševni život. Njoj je njegova rodoljubnost tek politika, bez koje mužkarci ne mogu biti, kako je to ne jedanput rekla njezina mati. Boli Andrijevića, kako Olga ne cieni u njem ove vatre, kojom on nastoji raditi za svoje davne ideale. Ili ona možda misli, da je njegov sav dosadanji rad bio sbog koristi, sbog karijere? A još k tomu, izpuni li se ono, što su putem natuknuli njezini roditelji, da će Olga postati baštinicom imanja pokojnoga strica, onda će ona možda još i s neke visine gledati na njega, kao da mu milost izkazuje. Andrijević, koji je bio u zanosnom svom govoru o budućem radu naglo umuknuo, sad je poprimio mrk izražaj i tražio samo način, kojim će u sgodnom momentu pokazati, da on Olgu ne kani uzeti. I to će reći svima na okupu: i njoj i roditeljima. Samo dok mine pokop i dok se sve to uredi!

I Andrijević se kao uviek, kad mu sine koja nova odluka, opet razvedri i stane promatrati šljivike i vrtove oko dvorca, kojemu su se približavali.

— Ali, kad nastane ljeto, doći ćemo Olga i ja k vama, progovorila je najednom Olgina mati, kao da nastavlja neke misli.

— Ah, ja bih htjela već sada ostati. Tako je liepo na selu u proljeće...

— A glasbeni zavod? Moraš biti još posljednju godinu marljiva.

— Ti bi samo ovdje gospodinu Andriji smetala, da ostaneš, javio se dr. Muić.

— Naprotiv! Možda bi dobro bilo za gospodjicu, da ostane koji dan ovdje; možda bi ju zanimalo gospodarstvo . . .

— Uf, gospodarstvo. Hvala liepa! Kad bih išla, išla bih za odmor,

— Ne možemo ne, sad obadvie biti ovdje, a da otca sama pustimo u Zagrebu.

— Pa pustite gospodjicu samu; ima gdje biti, velik je dvorac, a ja ću je čuvati — našali se Andrijević, a svi se nasmiju. Šala je bila ugodna svima, a najviše Olginoj majci, koja joj se i najdulje smijala.

— To je kao pripoviest o vuku, kozi i zelju ... javi se naknadno dr. Muić. No, bit će najbolje, da gospodina Andriju ostavimo ovdje već za dva ili tri dana, da mu dademo liepo mira, a za mjesec dana ili dva ćemo se opet svi tu naći. U tom će doći i izbori — je li tako?

Kočija se ustavila pred ovisokom kućom, koja je u prvom katu imala okolo naokolo prostranu verandu u mladom zelenom lišću. Andrijević se sjeti, kad je prvi put tu bio, kako im je na vrata izašao u susret pokojni Nikola Muić i kao da ga sada čuje, kad mu je, upoznavši ga, rekao: „drago mi je" i pomogao mu sići s kola, a onda ga pod ruku odveo gore u dvoranu, gdje je već bio prostrt stol. Onda su bili prozori razsvietljeni, a sad su kapci na njima složeni i mrtva je tišina. Dočekali su ih samo upravitelj i jedan sluga, koji su ih smjerno pozdravili i odmah, na želju dra. Muića, poveli gore do mrtvaca. Upravitelj je poslao odmah po ključ, da se otvori soba. Uza stepenice išli su ruku pod rukom najprije dr. Muić sa svojom gospodjom, a onda Andrijević s Olgom, koja je rubcem zastrla oči i jecala. Andrijević je oćutio zapah mrtvoga tiela, kad su došli blizu sobe.

XII

Jedva je Andrijević suzdržavao Olgu od tężka plača, u koji je bila zapala, kad su stupili gore u sobu, gdje je ležao na odru Nikola Muić. Klonula je bila glavom uz onu stranu odra, gdje su se u ravnoj liniji ukočene pružile pokojnikove noge. Mati ju je takodjer pridržala, dok je stari Muić nedaleko na stolcu našao svete vode i poškropio mrtvaca. U sobu su kroz jedan uzki otvor crnih zavjesa, kojima su za ovu sgodu bili zastrti prozori, padali traci jutarnjega sunca, a Andrijević se sjeti, kako su se u ovoj istoj sobi onu večer pred izbore gostili, kako su bili došli biljeżnik, neki obćinski odbornici i mladi debeli trgovac, pa se dogovarali za sutrašnji izbor. Osobito biljeżnika ne može zaboraviti, koji je naglasivao, kakvu on żrtvu doprinosi, stavljajući svoju obitelj i svoju eksistenciju na kocku, jer se diže protiv „svoga vlastitoga" načelnika! Sjeća se Andrijević i one ravnodušnosti, s kojom je tada sjedio za stolom Nikola Muić i onoga njegova gesta, što ga je i poslie opažao kod njega, kao da je htio reći: sve je to svejednó. I s ovim istim izrazom lica kao da je i sad, kad leži crnim rubcem podmotane glave i opalih očiju: dȁ, sve je svejedno. Još oko usta sačuvao se njegov trpki izraz, kojim je svemu prigovarao, dok je bio na svietu, a osobito kad je govorio o svomu bratu i njegovoj ženi, koja baš sad pognute glave kleči i moli uz odar odavajući potištenost; da li pravu ili bar nešto malo hinjenu, ne može pravo znati Andrijević.

On samo gleda to mrtvo tielo u crno obučeno, koje za života nije imalo nikakva smisla ni veselja za život. Dok je prije uviek Andrijevića misterij smrti napunjao nekom tjeskobom i počitanjem, ovdje je posve običnim pogledima, držeći izpod ruke Olgu, gledao ukočenoga Nikolu Muića. Nikakva osjećaja nije imao. I bio bi čitav taj pohod u mrtvačevu sobu za njega bez ikakva dubljega značenja, da se nije javio u Andrijevićevoj duši jedan spomen: spomen, kad je posljednji put bio uz mrtvaca i koji je to mrtvac bio. Da, godine su već od toga prošle. Onda je bio još sveučilištarac, pun zanosa i ljubavi spram onoga mrtvaca, što ga je u svečanu odielu s iztegnutim mačem stražio. Kolika razlika izmedju onoga smirenog filozofskog lica i ovoga sad ciničnog, trpkog! Kojim je onda očima gledao odar, a kojima sad! Onda za njega nije postojao drugi sviet, nego onaj budućih snova, kojima je začetnik i nadahnjivač ležao medju sviećama i viencima u množtvu svieta, što je pridolazio, da ga još jednom mrtva vidi. Onda, u onom najsvetijem času njegova života, prošao je cielim Andrijevićem jak osjećaj, koji je pobudio zakletvu, da se ne će nigda iznevjeriti starčevićanskoj nauci.

I sad uz odar Muićev sjeća se živo i jako Andrijević zakletve i podilazi ga stid pred samim sobom. Osjeća pače u sljepočnicama neku hladnoću, kao da ga je naglo pošiknuo znoj, pa sad izhlapljuje. Jest, iznevjerio se je svojoj zakletvi, iznevjerio se sam sebi i od to doba nema unutarnjega mira, nema one sreće, što mu ju je negda podavao mladenački zanos i ljubav prama idealima. Onaj naprednjački kriticizam, u koji je poslie zapao, i uobće sva ta realna politika, kojom je kasnije udario, navlačila je na njegovu dušu sve veći, sve teži teret, s kojega trpi tako težko i upravo sramotno, jer mu s toga tereta dolazi stid pred samim sobom, a to je Andrijeviću najgroznije. „Ja sam u naprednjačkoj politici izgubio — sebe, izgubio onu vjeru u budućnost i svoju i svoga naroda. Što sam ja sad zapravo? Ništa drugo nego budući zet dra. Muića, koga se ne ću moći riešiti čitava svog života. Da, i još sam nešto: budući zastupnik ovoga kotara“. Tu je Andrijević u mislima stao. Kao da se namjerio u pustom moru na splav — tako ga je ta misao spasila. Jest, bit će zastupnik, ali starčevićanski i tu, baš tu u tom kotaru. Tu imaju, da puknu svi ti okovi i s Muićem i s Olgom i s naprednjačtvom. Jest, ovdje će početi, ovdje će izvesti svoju osnovu oslobodjenja i duševnoga preporoda, za kojim već toliko čezne.

„Hoću, tako mi Boga!“ — rekao je u sebi Andrijević pun čvrste odluke, a s istim onim zadovoljstvom i ponosom, s kojim se je kleo negda uz odar velikoga starca. Ovaj drugi mrtvac privest će ga opet k staromu životu, k plamenu starih ideala!

I od te odluke ne će nigda više odustati, ne će se više pokazati slabićem, makar pucalo srce! „Ne ću tako mi Boga!“ Ni ista ova Olga, što sad uz njega jecajući stoji, ne će više moći djelovati na njega. To su bile samo slaboće, samo momenti, kojima je u erotskim dispozicijama podliegao,

a odsad će i s te strane biti tvrd. Treba sve izčupati, makar i s krvarenjem vlastita srca. Samo snažno napried!

Andrijević se ne može sjetiti, da se ikad njegova nutarnjost snažnije uzbunila bila, nego li sad. Nikad nije osjećao u sebi takovu upravo snagu uvjerenja i odluke, koja ga je zaokupila. Sve ono, što je dugo bilo zapretano i spriečavano, prohujalo je van probudjeno vlastitim stidom, a osvježeno onim starim zanosom i ljubavlju, kojom je negda gorila njegova mladost. On se osjeća sasvim drugi čovjek i veseli se tome.

A to sve je učinio Nikola Muić, koji eto pred njim mrtav leži i koga sad pokrivaju nekakvim crnim izrezuckanim velom, da bude sve spremno po podne, kad ga budu nosili na groblje. Sobu će zatvoriti, jer svieta i onako malo dolazi. Što je bilo, bilo je sinoć; ta Nikola je Muić bio sumnjiv, suvišan čovjek!

Toga se jutra našao uz dra. Muića i bilježnik, koji je ujedno postao pod novom vladom za nagradu i upravitelj občine, pošto je staroga, „svog vlastitog načelnika" srušio. Andrijević je opazio, da je taj čovjek od onda, odkad ga je posljednji put vidio, postao u kretnjama drzovitiji, ljepše se nosi i odebljao je. Kao i prije govori tudje rieči, a da ih pravo ni ne razumije, a naklanja se svaki čas k dru. Muiću, nazivajući ga „presvietli". Donio je bio toga jutra oporuku, što ju je on imao pohranjenu u občinskom uredu, a isto takova se našla i u pisaćem stolu pokojnikovu.

— Formaliteta radi, presvietli, moramo to pred svjedocima, premda baš nije potrebno. Poznato je, da je pokojni sa svojom fizionomijom . . . i stane se uljudno smiešiti ne znajući valjda ni sam, što je htio reći.

U oporuci se sjetio Nikola Muić mjestne sirotčadi, bolnice, škole, ali veći i glavni dio svoga imetka ostavlja bratu s naročitim dodatkom, da dvorac, vinograd i najljepši vrtovi pripadaju „mojoj miloj nećakinji, to jest kćeri mojega brata, Olgi Muićevoj". Olga je glasno zajecala, kad je ovu stavku pročitao bilježnik svojim „kroz nos" glasom. Olgina se mati razvedrila u licu, dr. Muić se očevidno ganuo, a Andrijević je samo mirno gledao preda se.

Oko pet sati po podne, prije nego će zapasti sunce, pokopali su Nikolu Muića u prije već priredjenu kamenu grobnicu, jedinu u onom groblju, koja se bjelinom svojom liepo izticala medju priprostim križevima. Poslie pokopa sastali su se svi u dvorcu, dolje u onoj dvorani; bio je i župnik iz samoga „mjesta", što je bilo po prilici pola sata pješice udaljeno od Muićeva imanja. Bio je i debeli trgovčić, pa dva tri seoska odbornika, nova, kojih Andrijević nije od prije poznavao. Došao je iz okolice i šumarski upravitelj, mlad, liepo odjeven čovjek i mučaljiv. Andrijevića medju tim nije zanimalo to družtvo, koje se tu na „podušju" uz čašicu vina sastalo, već se ponudio Olgi, da idu malo na šetnju parkom. To je i mati Olgina odobrila, jer je želila, da se Olga malko raztrese od tuge i uzrujanosti ovoga dana.

Sunce je već bilo zapalo, a nebo se još svedjer rumenilo s jedva vidnim tamnim osjenom predvečerja. Malo je i zahladilo. Andrijević i Olga prošl

su parkom i zašli u vrt stazom mimo razcvjetanih drienova. Nisu cielim putem govorili ništa. Onda se Olga hodajući umorila i sjela na panj uz obronak brežuljka, pogledala ravnicom prema cesti, kojom su se dovezli, i rekla: „Kako je tamo liepo!" Andrijević joj kimne glavom, jer su u istinu ona polja u daljini bila liepa u odrazu večernjem, kao razastrti sagovi rumenila.

— Gotovo ti zavidim, što ćeš tu ostati.

— Ne će baš biti uživanje. Posao.

— Ne razumijem, kakav je to silni posao. Ta upravitelj je tu. Sve će ići, kao i prije. Ti baš nisi tu tako strašno potreban.

— Ne, draga, ovaj posao na imanju. To je malenkost, nadzor samo. Nego onaj drugi posao po kotaru. Osviešćivati ljude . . .

— Ah, uviek ti izbori! Pa, napokon zar ti to sve moraš sam? Zašto su onda korteši i agitatori ili kako se već zovu? Pa kad je pokojni stric prošao, proći ćeš i ti, čim saznadu, da si ti . . . da je moj otac tu interesiran . . .

— Posve, posve krivo, Olgo. Ti to samo shvaćaš: korteši, agitatori izbori. Ali moja zadaća nije nasliedila tek glasove pokojnoga strica. Ne radi se ovdje o izbornim glasovima i o ovakovoj većini, kako se dosad stvarala. To je umjetno i prolazno. Ja svoju zadaću mnogo dublje shvaćam.

— Ne razumijem.

— Ja bih htio, da svaki moj izbornik zna, zašto je dao svoj glas za me. Hoću da me vidi, da me čuje, da se sa mnom razgovara. Ja ću tu držati sastanke, ići ću okolo po kotaru: od kuće do kuće, vidjet ću, što ti ljudi misle, govorit ću im, osviešćivat ću ih. Eto vidiš, to je taj posao, što me čeka.

— A je li sve to skupa tolikoga truda vriedno?

— O da, vriedno je i to je upravo pravi patriotizam. Sve je drugo spekulacija. Kad bi svaki svoj kotar uzduž i poprieko prolazio, kad bi prisluškivao kucajima običnoga života našega seljanina, koji je nama skroz nepoznat, onda bi nama svima bilo bolje.

— Dobro je to i liepo tako u teoriji, a pomisli, nije li ipak neke vrsti nepravda, ako se jedan čovjek toliko žrtvuje . . .

— Kako?

— Evo na primjer — ti. Umjesto da se sastajemo, da smo svaki dan skupa, bit ćemo odsad mjesec dva jedno bez drugoga. I ja znam, kad bih ja ovdje i bila, ti bi sa svojim mislima i svojim srdcem bio daleko od mene uz te tvoje poslove. Eto, to je ta nepravda, od koje ja najviše trpim.

— Vidiš, Olgo, ja to sasvim drugačije shvaćam. Ti bi mene morala upravo poticati na ovaj rad. Ti bi se i sama morala interesirati za nj, nekako dieliti ga sa mnom. Bar u mislima.

— Ah — nasmijala se Olga — kolik si ti fantasta!

— Ne, ne, Olgo. Mi se ne razumijemo. Ti ovaj moj rad držiš kao nekim zanatom ili makar pasijom. Ti kao i tvoja mati smatrate rodoljublje politikom. A to me tako smeta kod tebe, vjeruj i nekud raztužuje, da ti pravo kažem. Ovo neshvaćanje!

— Dakle neshvaćanje! E, pa — divorçons!

— Ja nisam ništa rekao.

— Uobće naš je „odnošaj" — s nešto se ironije nasmieši Olga — jako, jako čudan. Ti nikomu ništa ne govoriš. Mene, kad tko što zapita, ne znam i ne mogu baš ništa reći. Jedan čas si jako ljubezan pače i intiman — kao na primjer prošlu noć u željeznici, a ostalo vrieme, i to veći dio vremena, sasvim si mi tudj. Kao eto baš sad.

— Mene nešto muči, Olgo. a to nešto ne tiče se ništa tebe, — ono se odigrava u mojoj nutarnjosti. U ljubavi sam svojoj s tobom na čistu. Ti si valjda to i sama vidjela, a ja bih bio u istinu nepošten, kad bih se od svoje volje titrao s tobom i držao te u neizvjesnosti. Drugi je razlog tome.

— I ja ga, dakako, ne smijem znati.

— Smjela bi, kad bi te to zanimalo, i kad ja ne bih bio fantasta. Oprosti, tako si ti nekako rekla. Bit će ti to sve jasno za dva tri mjeseca, poslie kako ja izvršim svoju misiju u ovom kotaru.

— Misiju?

— Da, ali koja bi mi mogla pribaviti neprijatelja, neugodnosti, — po kojoj bih mogao i tebe izgubiti.

— Ne razumijem. Ti bi morao tek zločin ili kakovu ludost da počiniš. Drugo nas ne bi razstavilo.

— Ludost! Da, vidiš, po nečijem shvaćanju: ludost. Možda baš po shvaćanju tvoga otca.

— Ti strašno zagonetno govoriš — proiznese nehajno Olga i digne se s panja. — Hodimo, već je hladno!

— Ja ću ti medjutim pisati još o tom, ako budeš htjela. Za sada ti velim samo to, da bih volio, da nisi kći dra. Muića i da nisi baštinila ovo imanje.

— Ah, ah, — i ti još veliš, da nisi fantasta!

Vraćali su se istim onim putem, kojim su bili došli. I šutili su isto onako kao prije.

Više uobće nisu bili na samu. Koliko je to Andrijević i htio, Olga se klonila. Silila je u Zagreb.

Drugoga jutra odpratio ih je sve skupa Andrijević do stanice.

— Izvješćujte me o uspjesima u kotaru. Koliko sam se u ostalom kod bilježnika informirao, kotar nam je prilično osiguran. Ona šačica usijanih Starčevićanaca ne će vam valjda zadavati glavobolje.

— Ja ću se već sam uvjeriti, kako je. Svom ću se dušom dati na posao, gospodine doktore. Kad bude sve gotovo, onda ću vam pisati, naglasio je

Andrijević svaku rieč i znamenovno pogledao Olgu, no ona kanda nije razumjela toga pogleda.

Andrijević je na razstanku poljubio ruku Olgi i njezinoj majci, a kad je vlak odjurio i izgubio se u daljini, kad mu se više nije čuo lomot kotača, onda se Andrijeviću činilo, kao da mu je pao kamen sa srdca. Veselim korakom okrenuo je dolje prema ravnici k onim prvim seljačkim kućama, a srdce mu je igralo od ugodna uzbudjenja.

Bio je uvjeren, da se današnjim danom započeo za njega novi život.

KONAC PRVOGA DIELA

(Nastavit će se.)

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

ANALIZA ZAJČEVE OPERE: „PRVI GRIJEH".

Piše *Josip Canić*

(Svršetak)

Opera počinje predigrom, koju naviještaju „F." trombe. Mirne harmonije drvenih nastroja dobro su praćene pizzicato viol. I. i flaute.

Kad se zastor digne, slušamo pjesmu ili bolje recitativ Luciferov, što ga kontrapunktiraju cello i clarinet. Ako igdje to je Zajcu sretno pošlo za rukom, kad se vraća na riječ „nevinost", da ju što više naglasi, al opet što mekanije; uspjeli je prelaz na šestu omaljenu stupku. Zajc voli ovaj prijelaz (Erotikon, Mali Divljan itd.), ali tuj djeluje upravo snažno. Sjećam se sličnog momenta iz Haydnovog „Stvaranja svijeta" onog mjesta, gdje se kaže: „Bog stvori svjetlo i bi svjetlo". Kod riječi „svjetlo" promijenio je Haydn mali trozvuk u veliki; razumije se, da tuj nema ništa nova, al to vam je u glasbi kadkad kao „Kolumbovo jaje".

Zajc strogo pazi ne samo na sadržaj pjesme već i na pojedine riječi, tako na primjer, kad pjesnik veli: „Al jesam stvor, al ništica, al Bog", zadnju riječ prati orkestar snažnim akordom „con tutta la forza", osobito je uspjelo prikazana veličina Boga niskim položinama limenih strojeva.

Lijepa, upravo je razmažena melodija, kad Lucifer pjeva: „O što mi vr'jedi tvoga znanja kupa". Ovdje je čudan slučaj nastao i to mi je još veći dokaz, kako može neka fraza, ali samo fraza kod dva razna glazbenika, da bazira gotovo na istim intervalima. Albini upotrebljava, koliko se sjećam, u svojoj skladbi „Godišnja doba" sličan interval, koji i Zajc na tom mjestu, akoprem Albini nije nikad ni vidio, a kamo li čuo „Prvoga grijeha". Da se vidi, kako neki mudraci imadu smiješan sud, stavljam oba primjera*.

Da je Albini skladao svoju glazbenu sliku ove godine, namah bi se govorilo o plagijatu.

Spomenut ću namah i ono strašno mjesto, gdje se govori o Mascagnijevoj „Cavaleria rusticana": „Nek cvatu liljani . . ." itd.**

* Zajc: O što mi vrijedi tvo-ga zna-nja ku-pa kad itd.

Albini: itd.

** Zajc: S gla-ve va-še do-bri Bog nek ospe sre-će vječnu slast itd.

Mascagni: Nek cva-tu li-lja - - ni . . . itd.

Meni se ovakvo naklapanje tako čini, kao kad bi netko potvorio kojeg pjesnika rad plagijata, ako bi rabio slični bilo „epiteton“ kakav ili kakvu frazu, na primjer Preradović je rekao: „Zora puca...“, tko bi od naših pjesnika rabio gornju frazu, postao bi plagijatorom. Itd., itd.

Glazbena fraza i glazbena misao različito je kao crno i bijelo, a naši vakuirani kritičari ne znadu lučiti gornje jedno od drugoga.

Zanimiva je melodija, što ju pjeva Lucifer, kad opisuje ljubav!

„Pritisnu nojca zemljicu...“, mirne harmonije na limenim nastrojima odavaju autora, da je valjan instrumentator.

Glazbeni klimaks kod riječi: „I grana kad gori...“ upotrebljava skladatelj „Dubravke“ vrlo sretno. Melodija zločina: „Raste momče...“ utisnuta je u tu operu možda i nehotice, možda je autor „Maloga Divljana“ htio odveć, da ulije sarkazma u tu melodiju, da ne kažem suhim intervalima. Prije no što zapjeva kor demona, originalno je prikazana njihova strka chromatikom flaute, oboa i clarineta.

Danas se upotrebljava chromatika često. Nema oveće skladbe, a da je ne ćemo susresti, a najviše se rabi za prijelaze t. j. interludije.

Beethoven u „Missa solemnis“ kod Gloria, a kod prijelaza F-dura u Fis-moll, upotrebljava vrlo interesantno dvostruku chromatiku. Još interesantnije rabio je Beethoven u svojoj sonati op. 7. Rondo. Interesantan primjer nalazimo u Schumannovoj Fismol-sonati op. 11.

Da se još na nešto vratimo. Pjesma, što ju pjeva zbor: „Lud je poso...“, izradjena je efektno dionicama gudala, a osobito je zgodno izrabljena mala frula, (slično nalazimo vrlo efektno upotrebljenu malu frulu u III. činu Wagnerovog „Tristana“). Efekt je još potenciran cinellima.

Ples demona risan je upravo majstorski. Od lijepog dojma je upravo raskalašeni zbor: „Hej! hej! Veselo...“

Poznato je, da su Zajčevi zborovi pisani snažno, tuj se ističe osobito basovna dionica.

U nadošloj pjesmi, što je pjeva Lucifer: „To drvo gle...“, uspjela je imitacija u gudalima. Zajcu gode imitacije i zato ih često rabi. Hoćete li znati Zajčev stil, onda slušajte Luciferu pjesmu: „Nek spali ga...“ Kad Lucifer zapjeva: „I tu je crv...“, harfa imitira izvrsno plazenje crva. Doduše malo je zagonetno, kako se to imitira, to je običan arpeggiran akord, koji nam, da ne kažem, personificira našu fantaziju.

Vanredno je lijepa melodija, što je pjeva kor genija: „Vjeruj blago...“, a pisana je za ženski zbor troglasno. Pjesma je to puna ideala, ljubavi, slatkoće. Uho naše uživa, srce nam se rastapa, ne znaš da li su riječi ljepše, ili glazba nježnija.

Drugi je čin pun biserja. Motivi su u tom činu još snažniji, originalniji. Zajčevo pero nije smalaksalo. Predigra nam riše izlazak sunca. Originalnu figuru flaute poprima clarinet, zatim nadolaze gudala u visokim položinama, a cello poprima glavni motiv, kojega prihvaćaju razni nastroji, dok se najzad ne razvije do limenih nastroja praćen svom snagom čitavog orkestra.

Jedna od najljepših pjesama u tom činu je Adamov hvalospjev. Viola, pojačana clarinetima, prati taj pijev u „motus-u contrarius-u“, dok figure ostalih gudala popunjavaju harmoniju. Poslije ovog hvalospjeva pjeva kor genija istu melodiju u troglasnom stavku uz pratnju orgulja i harfe.

Vrlo je karakteristična instrumentacija, kod Luciferove pjesme: „Ta luda u božjoj slavi pliva...“; nizki položaj limenih nastroja, tromboni sa pizziccato u gudalačkom orkestru. Kor Keruba i Serafa pjeva psalam u skroz crkvenom duhu uz pratnju orgulja. Prije Luciferove pjesme: „Pa gle, pa gle...“ onaj motiv u preludiju odnosno interludiju ne odgovara sasma strogo ozbiljnoj operi. Zajčevo pero vraća se na drugo polje.

Koliko je nježnosti uliveno u Adamove riječi: „Ah, čujem, svud se slatke r'ječi liju...“ Kako se lijepo sluša figura flaute i klarineta!

Neodoljiva je pjesma: „Na glave vaše dobri Bog...“; osobito se lijepo ističe harfa. Kolikom opet slatkoćom obavija svojom glazbom naš maestro u dvopjevu Adama i Eve riječi:

„A vječnost sva ko ovaj čas
I *cjelov* čist ko ovaj put!“

Koliko blaga leží u toj melodiji! Zajc je prečedan, da se znade ponositi. Kako znade majstorski ironizirati glazbom Luciferove riječi: „Pa ti, lutko ženska, mala...“

A kako je demonskom rekbi divljom melodijom ocrtao prizor prokletstva!

Da je Zajc naš prvi dramatski glazbenik, nitko ne dvoji. Njegova *domena* znamo da je orkestar i za to mu je s tim laglje risati pojedine prizore Kad Eva kaže Adamu, da je strašno snivala, Zajc upotrebljava tek jedan instrumenat (oboe) i stavlja mu upravo egzotičan interval. Adam ju tješi: „Ta nemaj straha.....“; tuj njegov tobožnji mir riše Zajc izvrsno čistim gudalačkim orkestrom, al harmoniju ostavlja u *molu*. — Upravo divna je molitva Adama i Eve: „O smiluj nam se!“ U pjesmi, kad Lucifer pjeva: „O dijete, ti ko cvjetni dah....“ kontrasubjekt u gudalima neodoljivo djeluje, a harfa samo potencira ovu slatkoću. Uspio je klimaks od Adamovih riječi: „Od ove voćke ne sm'jem jest —“. Krasan je velik tropjev na koncu drugog čina izmedju Eve, Adama i Lucifera.

Drugi se čin svršava prokletstvom, što dolazi s neba. Grmljavina i vihor prikazani

su orkestrom majstorski, poznatom za te svrhe chromatikom. Kod riječi „Sa znojem lica“ itd. značajna je čista harmonija limenih nastroja. Con tutta la forza na svim nastrojima svršava se drugi čin.

Treći je čin najkraći, ima u njem dapače i nekoje skroz narodne melodije. Introdukcijom se opisuje Adamov i Evin put iz Edena u pustinju. Uzrujanost Evina i očajnost Adamova risana je dobro orkestrom. Osobito mi je ostala u pameti pjesma Adamova na onom mjestu, kad pjeva: „Velik si znadem . . .“ Pjesma je skroz narodna; figure u gudalima gode uhu. Luciferova pjesma: „Časak jošte, pa će svanut dan . . .“ zalutala je u tu operu.

Daljnja pjesma: „Lako gore angjelu . . .“ sadržaje mnogo latentne ironije, tim više, što je gradjena na, reko bih, upravo naivnim intervalima . . .

Snažna je pjesma kod demona, osobito je uspjela chromatika u dionicama basa, riječima „Od sebične krvi . . .“

Duhovito je nadošao alterirani četverozvuk kad Lucifer kaže Adamu ironički: „Ta čekaj . . .“, tim više, što se taj „pasept“ nalazi u dionici četiriju trombona uz dionicu gudala.

Najslabija je svakako melodija, što ju pjeva najprije Lucifer, a onda svi: „U zemlji Asira . . .“ Ova je melodija mogla neopaženo izostati.

Tim jače djeluje svježa melodija svjetlog genija: „Ti b'jedni stvore“ . . , iznemoglost tog stvora riše Zajc melodijom u nizkoj položini *Hes*-clarineta, uz mirne harmonije gudala. — Evinu pjesmu: „O čuj mi plač . . .“ vrlo dobro kontrapunktira dionicama u gudalima, a donekle upopunjuje sa figurama flaute.

Svježa je melodija: „Sve p'jesak sivi . . .“

Finale III. čina t. zv. prizor pobjede svršava veliki ensemble pjesmom „Na rad . . .“ slabo uspjelom.

Sve u svem, Zajc je osvjetlao sebi lice mnogim i mnogim djelima, a opera „Prvi grijeh“ ne zaostaje ni u čemu za njegovim najboljim, naprotiv ima mjesta u toj operi, koja bi se mogla takmiti sa svjetskim radnjama.

Danas je lako reći: *„ovo valja, ovo ne valja“*, al ako se malo dublje zamislimo u gornju rečenicu, onda ćemo dati uvijek mjesta sličnoj jednog Francuza: „La critique est aisée, et l' art est difficile“.

CRTA

Pošetala Vesna ponosnim krokom, a pod njenim se skutovima ukazalo šaroliko cvijeće.

Danula ona lagodnim svojim dahom, a zrakom zaokružili prozirni lepirići.

Potresla ona svilnim svojim pramovima, a s tim sirenskim titrajima slio se u harmoniju zuj sitnih pčelica i buba, pijev miloglasnih pernatih pojaca.

I uzavrije sve životom i sve zapjeva himnu uskrsnuća! Od veličajnih, neodoljivih zvukova popustiše ledeni lanci, i robovi zimski pridigoše svoje snene glave. Uskrsnuće, uskrsnuće je tu! — uznositi je refrain uskrsne himne. Ali nuto, nuto, kakovi su to časoviti, strani prizvuci, kakova disharmonija . . . Kuku . . . kuku . . . kuku . . . O, kako neugodno, slutljivo zvuče ti glasovi! Što je, tko je to? Kukanje? Kukavice? Da, to su kukavice! . . . Pa i one se pojaviše, i one oglasiše? Da i one! . . . A kako je harmonična, kako uzvišena himna uskrsnuća! — — — — — — — — — — —

Kukavice!

Pa čemu, čemu se baš u vrijeme, kad se sve diže, da pjeva uzvišenu himnu uskrsnuća, čemu se baš u to vrijeme pojavljuju — *kukavice?*

Čemu? *Spiridion Petranović*

ŠTO NAM TO HOĆE DA KAŽU?

To je bilo pitanje, što su ga sebi zadali naučenjaci, koji su se sastali na kongresu u Panpeluni, da pronadju bilo kakva sredstva občenja izmedju planeta Zemlje i planeta Marsa. Svi su bili na čistu o tome, da su one svietle prikaze na površini Marsovoj bili bez sumnje znakovi na našu adresu, pa da se sad radi samo o tome, da im se iztraži smisao. Izvan svake je naime sumnje bilo: ta zašto bi jedan planet tratio svoje vrieme u to, da se na taki način po bielom danu razsvjetljuje, kad to ne bi bilo u svrhu, da se sporazumieva s kojim drugim planetom?

Doktor Isidorus iznio je predlog, koji bude jednoglasno prihvaćen

„Recimo“, uze učeni doktor, „da su ljudi na Marsu znatno napredniji u svakome iztraživanju od nas, i da su oni uslied svojih daleko poboljšanih telefoničkih i telefotičkih aparata točno upućeni u sve, što se sbiva na površini našega planeta. Pokušajmo dakle i pišimo im njemački. To nas ne može stajati više od dvadeset i dvie milijarde.“

Da se uzmogne ljudima pisati, koji stanuju tako daleko, valja sebi priskrbiti ogroman arak papira i osim toga treba imati orijašku površinu, gdje da ga razprostreš. U tu svrhu bude izabrano klasično mjesto za taki pokušaj, pustinje središnje Afrike; sve oaze budu odstranjene, mnogobrojna crnačka sela uništena, samo da na tom ogromnom listu ne bude nigdje ni zere nabora. Tom prilikom bude civilisovan bezbroj crnaca, a svi Kanibali u Quadsi-u, Quadge-u i Quandga-i, koji su bili do tada tako pohlepni za čovječjim mesom, te su znali svoje izgladnjele že-

ludce puniti svojim rodjenim ušima, svi oni budu obraćeni k vegetarismu.

Na to se skupili svi produkti tvornica crnila, tako te je u Evropi nastala oskudica crnila. Madame Severine morade svoje neodoljive pozive na javno milosrdje pisati po kori drveća, dok su gradski redari na domovima Limoges-a, Andelys-a ili Londéaca, poput starih rapsoda, deklamovali aleksandrince Francoisa Coppée-a.

Kad je uspjelo kemičkim procedurama učiniti crnilo, da se svietli, prevučeno je ono orijaškim valjcima, koje su vukli volovi, da ostanu slova na papiru. Za taj su posao trebala koja četiri mjeseca. Budući da su signali Marsovi neumorno svietlili sve dalje, bude zaključeno, upraviti najprije kratko pitanje: „Što želite?"

Svako slovo bilo je veliko stotinu milja. Točka na i imala je toliki promjer, da bi u njoj mogla manevrirati čitava vojska.

Kad je bilo napisano, očekivao se odgovor planeta Marsa na velikoj zvjezdarnici u Gabonu. Dvadeset i četiri sata kasnije stiže odgovor Marsov i to u pojedinim svjetlećim slovima, koja su jedno za drugim izbijala u razmacima od četvrt sata. Zvjezdarnica ih je brzojavljala stanovnicima zemlje, koji su bili uzrujani do skrajnosti.

Odgovor na pitanje: „Što želite?", glasio je sasvim jednostavno: „Ništa."

Na to bude razastrt u središnjoj Africi novi list papira i napisane na nj sliedeće rieči (za to je trebalo sedam mjeseci):

„Zašto nam onda dajete znakove?"

Mars odgovori:

„Mi ne razgovaramo s vama Mi govorimo sa stanovnicima planeta Saturna."

Francezki napisao *Tristan Bernard*

KNJIŽEVNE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* Sliedeće saisone upriličuje narodno kazalište u Kristijaniji ciklus Ibsenovih drama. Zanimivo je, da će tuj po prvi puta davati „Peer Gynt" i to u cielosti, nepokraćen.

Ovom prigodom pripominjemo, da je berlinski nakladnik S. Fischer izdao sveukupna djela Ibsenova i to veliko izdanje u deset svezaka i pučko u pet svezaka; potonje uz cienu od 15 maraka. Pučko izdanje ima izcrpiv predgovor i uvode u svako djelo.

* Parisko kazalište Grand Guignol iznielo je nedavno aktovku „U dubini", koja je pravi majstorluk scenske mašinerije. Radnja se dogadja u podmorskoj ladji „Feu-Follet", koja plovi deset metara pod vodom. Mladi častnik Mareville poduzima po prviput taku vožnju i boji se za svoj život. Zapovjednik ladje misli, da će taj strah najbolje tako izagnati, ako zapoviedi, da ladja roni sve dublje i dublje, premda mehaničar prosvjeduje protiv toga, jer da će strojevi odkazati. U dubini od 40 metara dogodi se katastrofa, sve je izgubljeno. Prije toga odigraju se strašne scene očajne borbe izmedju momčadi i zapovjednika. Zastor padne i kad se za kratko opet digne, vidi se ratni ministar kod pogreba žrtava, gdje slavi pokojnike, što su sdušno vršili svoju službu . . .

* Stare rimske ruševine oživjele! U Timgadu (u Algeriji), starom Thamugadi — rimske pokrajine Numidije, iznieli su Francezi prošlog mjeseca Sofoklovu „Elektru". Izvodila se na ruševinama staroga amfiteatra, na nepromienjenoj, dobro uzdržanoj staroj pozornici.

* U Englezkoj se kazališta natječu, koje će iznieti senzacionalniji igrokaz. Tako je nedavno jedno kazalište u Londonu prikazalo igrokaz iz — indijanskog života, te pri tom razvilo na daskama sav šareni život i nošnje crvenokožaca. Sad je opet kazalište Adelphi iznielo jednu biblijsku dramu pod imenom „Great Possesions". Glavni je junak tog igrokaza onaj mladić, koga je Krist pozvao, da sve svoje razdieli siromacima, jer je imao „veliko bogatstvo". Pisac tog igrokaza je Niemac, Martin Harvey, koji je taj biblički sujet obradio posve moderno, a da nije nigdje povriedio ni sv. Pisma ni osobe Spasiteljeve. Djelo je puno poesije i filosofije. U glavnom opažaju se u glavnom junaku Nathanielu, crte Hamletove. Taj mladić ljubi jednu liepu i bogatu kćer Judeje. Što će, hoće li svoje bogatstvo po zapovjedi Kristovoj razdati siromacima, koji su ga već počeli oblietavati? Ili da baci svoje blago pred noge svoje izbranice? Dok on još tako koleba, već su se njegovi rodjaci umiešali u to, koji mrze Spasitelja i proglasuju mladića ludim. Napokon mladić dolazi do uvjerenja, da je sve blago bezkoristno i ništavo, pa on baca sve svoje dragocjenosti u valove Genezaretskog jezera. Njegovi, obuzeti bezkrajnom mržnjom i da mu se osvete, kamenuju ga. — U samom igrokazu prikazuje se vjerna slika tadašnjega Jeruzulema: ortodoksno svećenstvo, imućni židovski trgovci. Svi ti ljudi ustaju na glavnog junaka, a ujedno i protiv novog duha, koji je tek započeo širiti svoj dah svietom, i tako mu život čine tragičnim. Scenerija, kostimi te čitavo uprizorenje vjerno je prikazano.

* Na Palatinu u Rimu odkrili su za nedavnog izkopavanja starorimski grob, obkoljen dvostrukim svodovitim zidom. Gradjen je na način Hadrijanova groba, ali predmeti, nadjeni u njem, potječu iz sedmog ili osmog stoljeća prije Krista. U ovom je grobu jamačno bio zakopan kakav poglavica iz vremena prvog palatinskog naselja.

